THE VĀLMĪKI - RĀMĀYAṆA

Critical Edition

General Editors
DR. U. P. SHAH
Late PROF. G. H. BHATT

VOLUME VII

UTTARAKĀṆḌA

Fascicule 1

edited by
U. P. SHAH, M.A., Ph.D.,

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE
Baroda (India)
1972

THE
VĀLMĪKI - RĀMĀYAṆA

Critical Edition

General Editors
DR. U. P. SHAH
Late PROF. G. H. BHATT

VOLUME VII

UTTARAKĀṆḌA

Fascicule 1

edited by
U. P. SHAH, M.A., Ph.D.,

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE
Baroda (India)
1972

EDITORIAL NOTE

The Critical Apparatus

The text of the Uttarakāṇḍa in this edition is based upon the following 41 MSS.

I N(orthern) **Recension (20 MSS :—ŚÑVB 12 + D 8)**

(*a*) *North-western Group*

Śāradā Version [Ś]

Ś1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14061. Undated.

Ś2 = New Delhi, in private possession of Dr. Lokeshchandra, Director, International Academy of Indian Culture. Unnumbered. Dated Saṁvat 58 which is probably the Saptarṣi Saṁvat equivalent to A.D. 1882 ?

Ś3 = Srinagar, lent by Dr. P. N. Pushp. Dated Saṁvat 42, which is probably the Saptarṣi Saṁvat equivalent to A.D. 1866 ? (This MS. was obtained only recently so it was taken up for the Crit. App. of Uttarakāṇḍ only.)

(*b*) *North-eastern Group*

(i) Nepālī Version [Ñ]

Ñ1 = Baroda, Oriental Institute, No. 14156. Microfilm of MS. No. 934 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Saṁvat 1076 (c.A.D. 1020).

Ñ2 = Baroda, Oriental Institute, No. 14157, Microfilm of MS. No. 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Newārī Saṁvat 795 (c.A.D. 1675).

(ii) Maithilī Version [V]

V1 = Baroda, Oriental Institute, No. Addenda 4. Microfilm of a Maithilī MS. from the University Library, Patna. Dated Śaka 1670 (c.A.D. 1748)

V2 = Darbhanga, Mithila Research Institute. No. 366/290. Undated.

V3 = Baroda, Oriental Institute, No. Addenda 57. Microfilm of MSS. Nos. 2, 3 and 1 of the University Library, Patna. Dated Śaka 1763 (c.A.D. 1841).

(iii) Bengālī Version [B]

B1 = Baroda Oriental Institute, No. 14126 Photo-stat copy of the MS. No. 348 of the Bibliotheque Nationale, Paris, dated 1689 A.D.

B2 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No. G 393. Undated.

B3 = Calcutta, Bangiya Sahitya Parishad No. 95, Dated Śaka 1767 (c.A.D. 1845).

B4 = Calcutta, Bangiya Sahitya Parishad, No. 1439 (Kha). Dated Śaka 1721 (c.A.D. 1799).

(*c*) ***Devanāgarī Composite Version* (D)**

D1 = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No. 825 of 1875-76. Dated Saṁvat 1829 (c.A.D. 1773). (NW)

D2 = Baroda, Oriental Institute, No. 12864. Dated Saṁvat 1716 (c.A.D. 1660). (NW)

D_3 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 5600. Dated Saṁvat 1787 (c.A.D. **1731**). (W)

D_4 = Jodhpur, Palace Library, Bandha No. 5. Dated Saṁvat 1788 (c.A.D. **1732**). (W)

D_5 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1357. Dated Saṁvat 1823 (c.A.D. **1767**). (W)

D_6 = Baroda, in private possession (of Late Prof. G. H. Bhatt). Unnumbered. Dated Saṁvat 1832 (c.A.D. **1776**). (S) It contains the commentary of Govindarāja.

D_7 = Poona, Bhārata Itihāsa Saṁśodhaka Maṇḍala, No. 844. Dated Śaka 1698 (c.A.D. **1776**). (S) It contains the commentary of Maheśvaratīrtha.

D_8 = Jodhpur, Palace Library, Bandha No 5. Dated Saṁvat 1835 (c.A.D. **1779**). (NW)

D_9 = Ujjain, Scindia Oriental Institute No. 1611. Dated Saṁvat 1742 (c.A.D. **1686**). (NW)

D_{10} = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 1633. Dated Saṁvat 1888 (c.A.D. **1831**). (S)

D_{11} = Jodhpur, Palace Library. Unnumbered. Dated Saṁvat 1876 (c.A.D. **1820**). (S)

D_{12} = Jodhpur, Palace Library, Bandha No. 4. Undated. (NW)

II S(outhern) Recension (21 MSS :—TGM 17 + D 4)

(i) Telugu Version (T)

T_1 = Madras, Adyar Library, No. 72372. Undated.

T_2 = Madras, Adyar Library, No. 69041. Undated.

T_3 = Madras, Adyar Library, No. 74122. Undated.

T_4 = Baroda, Oriental Institute, No. 7261.

(ii) Grantha Version (G)

G_1 = Baroda, Oriental Institute, No. 6362. Undated.

G_2 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 152. Undated.

G_3 = Ahmedabad, collection of the late Muni Śrī Puṇyavijayajī. Unnumbered. Undated.

(iii) Malayālam Version (M)

M_1 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 158. Dated Kollam 865 (c.A.D. **1690**).

M_2 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 953. Dated Kollam 817 (c.A.D. **1642**).

M_3 = Chundampatta (via Pattambi), South Malbar, in private possession (of C. Chitrabhanu Nambudiri). Unnumbered. Undated.

M_4 = Kerala, Kanjur Mana, Unnumbered.

M_5 = Trivandrum, Kerala University, Oriental Research Institute, No. 13366. Undated.

M_6 = Trivandrum, Kerala University, Oriental Research Institute, No. 19439. Undated.

M_7 = Trivandrum, Kerala University, Oriental Research Institute, No. 22571. Undated.

M_8 = Trivandrum, Kerala University, Oriental Research Institute, No. 1652. Kollam 1001 (c.A.D. **1826**).

M_9 = Baroda, Oriental Institute, No. 24932, Kollam 591 (c.A.D. **1416**).

M_{10} = Kerala, Kanjur Mana, Unnumbered. Kollam 688 (c.A.D. **1513**).

32

It

TESTIMONIA

(i) Commentaries

Cv = Commentary (Vivekatilaka) of Uḍāri (also Uḍāli) Varadarāja as in the transcript of the MS. No. 11778 B of the Tanjore Maharaja Serfoji's Saraswathi Mahal Library, Tanjore, and the transcript of the MS. of the Adyar Library, Adyar. No. T.R. 745. The commentary is earlier than A.D. 1250.

Cm = Commentary of Maheśvaratīrtha as given in the MSS. of B.O.R. Institute, Poona.

Cg = Commentary of Govindarāja as given in MS. (D_6) of Late Prof. G. H. Bhatt, Baroda. Dated Saṁvat 1832 (c.A.D. 1776).

Ck = Commentary (Kataka or Amṛtakataka) of Katakayogīndra (alias Mādhavayogin) as given in MS. No. 14221 of the Oriental Institute, Baroda ; Transcript of MS. No. 8977 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, Undated.

Ct = Commentary (Tilaka) of Nāgeśa Bhaṭṭa as given in D_{11}. Dated Śaka 1636 (c.A.D. 1715). Also as printed in Vulgate editions.

(ii) Epitomes

(1) The Rāmopākhyāna : Mbh. III. 258–276 (BORI, Poona, 1942).

(2) Purāṇas—Viṣṇu-Purāṇa, III. 3 ; IV. 4 (Gītā Press, Gorakhpur, 1937).

Agni-Purāṇa, Chaps. 5–11 (Ānandāśrama ed., Poona, 1900).

Padma-Purāṇa, IV. 66 ; IV. 112 ; V. 32–35 (Ānandāśrama ed., Poona, 1893–94) etc.

(3) The Rāmāyaṇa-Mañjarī of Kṣemendra (Kāvyamālā No. 83, Nirṇaya Sāgara Press, Bombay, 1903).

ed

.m

).

).

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add. = adding.
addl. = additional.
adhy. = adhyāya(s).
App. = Appendix.
B. = Bombay edition of the R. (Gujarati Printing Press, A.D. 1919; The Vulgate).
chap. = chapter(s).
comm. = commentary (taries).
cont. = continue(s; ed; ing).
corr. = corrected, correction.
Crit. App. = Critical Apparatus.
ed. = edition.
fol. = folio(s).
foll. = following.
frag. = fragment(ary).
G. = Gorresio's ed. of the R.
Gov. = Govindarāja.
hapl. = haplographic(al; ally).
hypm. = hypermetric.
illeg. = illegible.
inf. lin. = *infra lineam* (below the line).
ins. = insert (s; ed; ing).
int. lin. = *inter lineas* (between the lines).
interp. = interpolate(s).
introd. = introduction, introductory.
K. = Kumbhakonam ed. of the R.
Kat. = Kataka.
L. = Lahore ed. of the R.
l. = line(s).
m. or marg. = marginal(ly).
Mah. = Maheśvaratīrtha.
Manu. = Manusmṛti (N.S.P. ed.).
Mbh. = Mahābhārata.
meta. = by metathesis.
N = Northern.
NE = North-eastern.
NR = Northern Recension.
NW = North-western.
om. = omit(s; ing; ed).
orig. = original(ly).
post. = posterior.
pr. m. = *propria manu* (by own hand).
R. = Rāmāyaṇa
r. = repeat(s; ed; ing).
ref. = refer(ence).
resp. = respective.
respy. = respectively.
Rm. = Rāmāyaṇamañjarī (Kāvyamālā No. 83).
Ru. = Rāmopākhyāna (Mbh. III. 258–276, BORI, Poona, 1942).
S. = Southern.
sec. m. = *secunda manu* (by another hand).
SR. = Southern Recension.
st. = stanza(s).
subm. = submetric.
subst. = substitute (s; ed).
supp. = supplementary.
sup. lin. = *supra lineam* (above the line).
Til. = Tilaka (comm. by Nāgeśa).
transp. = transpose(s; ed), transposition.
v. = verse.
v.l. = varia(e) lectio(nes).
(var.) = (with variation).
vulg. = vulgate.
W. = Western.

❀❀ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators.

[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS. readings.

( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS. readings.

❋ (superior star) in the text indicates an *emendation*.

* (in the crit. foot-notes before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passages.

* * (in the MS. readings) indicate equal no. of syllables lost through injury to MS.

~~~ printed below (or along the side margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain.

C denotes a "commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary); thus, **C**v = Comm. Vivekatilaka; **C**r = Comm. of Rāmānuja; **C**m.g = Comm. of Maheśvaratīrtha and Govindarāja; **C**k.t = Comm. Kataka and Tilaka. A "*p*" is added on to denote a "pāṭha" or variant; thus, **C**r*p* = a pāṭha mentioned in the Comm. of Rāmānuja.
~~~

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ उत्तरकाण्डम् ॥

१
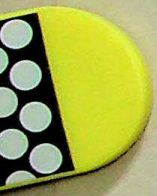
प्राप्तराज्यस्य रामस्य राक्षसानां वधे कृते ।
आजग्मुर्ऋषयः सर्वे राघवं प्रतिनन्दितुम् ॥ १

कौशिकोऽथ यवक्रीतो रैभ्यश्च्यवन एव च ।
कण्वो मेधातिथेः पुत्रः पूर्वस्यां दिशि ये श्रिताः ॥ २

G. 7. 1. 2
B. 7. 1. 2
L. 7. 1. 2

1

Ś1 begins with ॐ नमः शिवाय; Ś2 with ॐ श्रीगणेशाय नमो नमः ॥ ॐ श्रीरामचन्द्राय नमो नमः; Ś3 with ॐ श्रीगणेशाय नमः। श्रीरामचन्द्राय नमः । ॐ; D6 with श्रीमते रामानुजाय नमः; D8 with श्रीगणपतये नमः; D12 with ॐ स्वस्ति। ॐ श्रीरामचन्द्राय नमः। श्रीनवदुर्गाभगवत्यै नमः। ॐ नमः कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामाय and then all the above MSS. ins.; while B2 cont. after 4* :

1* जितं भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन महात्मना ।

[(l. 1) Ś2 [अ]नेन (for तेन).]

—V1 begins with :

2* जयति रघुवंशतिलकः कौशल्याहृदयनन्दवर्धनो रामः ।

—V2 begins with ॐ नमः ससीतरामलक्ष्मणाभ्यां; B1 with ॐ नमो भगवते वासुदेवाय and then ins. :

3* जयति जनकपुत्रीवल्लभो रावणारि-
र्दशरथसुतरामः कौशलेयो मुरारिः ।
अमररिपुगणा**** ****
*** ******** **** ।
**रामेति कूजन्तं ***मधुराक्षरम् [5]
शाखामारुह्य कवितां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ।

—B2 begins with ॐ रामचन्द्राय नमः; D3.4 with श्रीरामाय नमः and then ins. along with B2 :

4* जयति रघुवंशतिलकः कौशल्यानन्दवर्धनो रामः ।
दशवदननिधनकारी दाशरथिः पुण्डरीकाक्षः ।

[(l. 1) D3.4 कौशल्याहृदयनंदनो.]

—Then, D4 cont. :

5* जयति भृगुवंशतिलकः प्रथमकविर्द्विजवरः स वाल्मीकिः ।
मृदुपदललितनिबद्धं कृतमिह रामायणं येन ।
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

—B3 begins with ॐ नमः शिवाय। ॐ रामचन्द्राय नमः; B4 with ॐ नमः श्रीरामचन्द्राय and then ins. :

6* रामाय रामचन्द्राय रामभद्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ।

—D1.9–11 begin with श्रीगणेशाय नमः; D2 with ॐ स्वस्ति श्रीगणपतये नमः; D5 with श्रीगणेशाय नमः। श्रीसरस्वत्यै नमः। श्रीगुरुभ्यो नमः। श्रीरामचन्द्राय नमः। नत्तर-काण्डप्रारंभः ॥ श्लोक ॥ ; D7 with श्रीगणेशाय नमः ॥ रामचन्द्र ॥ ; T1.2 with श्रीरामचन्द्राय नमः। हरिः। ॐ and then T2 further ins. in marg. शुभमस्तु। अविघ्न-मस्तु। उत्तरकाण्डः। श्रीरामजयं श्रीगुरुचरणारविन्दाभ्यां नमः।; T3 with अविघ्नमस्तु। शुभमस्तु। श्रीसीतारामाभ्यां नमः। उत्तरकाण्डं।; G1 with ॐ and then ins. in marg. हरि ॐ शुभमस्तु; G3 with ॐ and then ins. in marg. हरि ॐ शुभमस्तु श्रीरामाय नमः; M4.6–10 with हरिः श्रीगणपतये नमः and then M6.8–10 ins. अविघ्नमस्तु।; M5 with श्रीगणपतये नमः। श्रीरामाय नमः।

☞ Cr and Cm (except st. 1) are not available for this Kāṇḍa. The portion of the text from Sarga 1 up to st. 17 of Sarga 9 is lost in T4 on missing folios. V3 missing for $1–27^{b}$.

1 B1 illeg. from रामस्य in 1^{a} up to 1^{c}. —^{a}) B2 (marg. also as in text) -राज्येन रामेण (for -राज्यस्य रामस्य). —M4 damaged from 1^{b} up to °रैभ्यश्च (see var.) in 2^{b}. —^{b}) V2 B2.4 G2 M7.8 क्षये; Cm.g.k.t as in text (for वधे). —Ñ2 illeg. for 1^{cd}. —^{c}) Ś B4 D2.5–8.10–12 G1 M1.3 Cv.m.t मुनयः; Cg.k as in text (for ऋषयः). V1.2 B2–4 G1.2 M3.6–10 तत्र; Cg.k as in text (for सर्वे). ❀ Cv : प्राप्तराज्यस्य प्राप्तराज्ये रामे - - ष - - - - - - - - ष यव्याहृया भावलक्षणेऽपि सा भवति (?) राज्यप्राप्तिमनादृत्य राक्षसवधप्रशंसार्थं मुनय आगता इति (।); Cm.k.t : राक्षसानां वधे कृतेऽनन्तरं प्राप्तराज्यस्य (Ck सं)प्राप्तराज्याभिषेकस्य (Cm.k °स्य रामस्य) समीपं मुनय (Ck सर्वे ऋषय) आजग्मुः।; Cg : प्राप्तराज्यस्य रामस्य। अनादरे षष्ठी। प्राप्तराज्यं राममनादृत्य राघवं लक्ष्मणं प्रतिनन्दितुं सर्वे ऋषय आजग्मुः। प्राधान्येनेन्द्रजिद्वधं प्रशंसिष्यन्ति रामस्य समीप इति शेष इत्येके. ❀

2 M4 damaged up to रैभ्यश्च in ^{b} (cf. v.l. 1). —^{a}) Ś D12 वसिष्ठोथ; Ñ1 V2 (marg. also) B1.3 D9 असितोथ; D1 औपजोथ; D3 औखिजोथ;. D4 *तथ्योथ (for

G. 7. 1. 3
B. 7. 1. 3
L. 7. 1. 3

स्वस्त्यात्रेयश्च भगवान्नमुचुः प्रमुचुस्तथा ।
आजग्मुस्ते सहागस्त्या ये श्रिता दक्षिणां दिशम् ॥ ३
पृषद्गुः कवषो धौम्यो रौद्रेयश्च महानृषिः ।
तेऽप्याजग्मुः सशिष्या वै ये श्रिताः पश्चिमां दिशम् ॥ ४
वसिष्ठः कश्यपोऽथात्रिर्विश्वामित्रोऽथ गौतमः ।
जमदग्निर्भरद्वाजस्तेऽपि सप्त महर्षयः ॥ ५
संप्राप्यैते महात्मानो राघवस्य निवेशनम् ।
विष्ठिताः प्रतिहारार्थं हुताशनसमप्रभाः ॥ ६

कौशिकोऽथ). Ś2 यवक्रीडो; V2 om. (for यवक्रीतो). D8 वसिष्ठो * * विक्रांतो. —^{b}) D5.7.10.11 T3 गार्ग्यो गालव; G2 M रैभ्यश्च (M4 damaged) नल; G(ed.) वेद्यश्च्यवन (for रैभ्यश्च्यवन). —^{c}) G(ed.) कथो (for कण्वो). —^{d}) Ś D1–4.6.8.9.12 T3 संस्थिताः; Ñ1 संश्रिताः; G1 M3.5 ये स्थिताः; Ck.t as in text (for ये श्रिताः). Ñ2 V1.2 B पूर्वां ये सं(V2 च)श्रिता दिशं.

3 B1 illeg. for 3 ; T3 om. 3^{ab}. —^{a}) B3 T1 G2 M1.2.9.10 [ऽ]थ ; M7 [ऽ]त्र (for च). Ñ1 अस्त्यात्रेयश्च; V2 धौम्यात्रेयोथ; D5–7 T2 G1.3 M3 दत्तात्रेयश्च(T2 G3 °योथ). —M4 damaged for 3^{bcd}. —^{b}) Ś D8.12 मुचु(Ś1 °मु)श्च; Ñ2 V1.2 B2–4 D1.3–7.10.11 T1.2 G3 M1.5 नमुचिः(Ñ2 V2 B2.4 °चो); G1.2 M2.7–9 मु (G2 स)मुचुः; M3 प्रमुचिर् ; M6 उन्मुचः (for नमुचुः). Ñ2 V2 B2–4 विमु(V2 °धु)चस् ; D1.3–7.10.11 T1.2 G3 M1.5 प्रमु(D1.3.4 निमि)चिस्; G1 प्रमुमुचुस् (hypm.); M3.6 मु(M6 प्र)मुचस् (for प्रमुचुस्). M2.8 तदा (for तथा). D9 नमुमुचुः प्रमुमुचुस्तथा (hypm.). —After 3^{ab}, D5.7.10.11 T3 ins. :

7* अगस्त्योऽत्रिश्च भगवान्सुमुखो विमुखस्तथा ।

[T3 भगवानत्रिः (for ऽत्रिश्च भगवान्).];

while M6.8 ins. after 3^{ab} :

8* आत्रेयपुत्रो धर्मात्मा ऋषिः सारस्वतः प्रभुः ।
मित्रावरुणयोः पुत्रस्तथागस्त्यः प्रतापवान् ।
दृढायुरिध्मवाहुश्च तृणसोमाग्निरेव च ।
धर्माध्यक्षस्य गुरवस्तथा चाङ्गिरसा सह ।

[(l. 3) M8 ऋग- (for तृग-). —(l. 4) M8 धर्माध्यक्षश्च.]

—^{c}) T3 सह गणैर्; M9 तथागस्त्यो; G(ed.) महात्मानो (for सहागस्त्या). —^{d}) D2.9 M2.5.7.9 स्थिता (for श्रिता).

4 V1 illeg. for 4; Ñ2 illeg. for 4^{ab}. —^{ab}) Ñ1 V2 B D11 उ(Ñ1 रु; D11 नृ)षंगः(B1–3 °तुः; B4 °षद्गुः); D5.7 नृ(D7 नृ) षद्गुः ; D10 नृषंगुः; D12 ऋष्यगः; M2 पृथद्गुः; M6 ऋशंगुः (for पृषद्गुः). Ñ1 V2 B कमचो; D5–7.10.11 M6.8 कवषी(D5.7 °ची ; D6 °धो ; M8 °चो); D12 कपिलो ; T2 कवृषो (for कवषो). V2 B G2 भृत्रो (for धौम्यो). Ś D8 ऋष्यशृंगश्च कपिलो ; D1.3.4 स(D3 रु)शंगु(D1 °कु)-रैभ्यकपिशो(D4 °शा); D9 ऋषयः कपिलो रैभ्यो; G (ed.)-उपद्गुः कमठो धौम्यो (for ^{a}). Ś2.3 D1.3.4.8.9 धौम्यश्चैव ; Ñ1 भृगुश्चैव ; V2 B1.2.4 रौद्राश्च(V2 °श्र)श्च ; B3 रौद्रश्च सु-; D5–7.10.11 G2 M10 कौषे(G2 °त्से)यश्च; D12 M4.7 रैभ्यश्चैव; T1.2 G3 M3.5 राधे(M5 काद्रे)यश्च (for रौद्रेयश्च). V2 B2.4 M3 महातपाः; D1.3.4 °मुनिः (for महानृषिः). Ś1 रैभ्यो धौम्यो बृहस्पतिः (for ^{b}). D2 ऋष्यंतो कपिलो रैभ्यो धौम्यश्च भगवानृषिः; T3 त्रिशंकुः कथनो धौम्यो लोध्रको मुनिपुंगवः. —After 4^{ab}, M3 ins. :

9* भार्गवो गालवो गार्ग्यः शैब्यश्चैव महानृषिः ।

—^{c}) V2 आजग्मुः (subm.); T3 तदाजग्मुः; M5 तेपि जग्मुः (for तेऽप्याजग्मुः). T3 ते; M3 ये (for वै). Ś Ñ1 D1–4.8.9.12 अभिजग्मुर्महात्मानः. —M4 damaged from प in ^{d} up to ऽथ in 5^{b}. —^{d}) Ś1 D2.8 प्रतीच्यां दिशि संस्थिताः; Ś2.3 Ñ1 D1.3.4.9.12 M3 प्रतीचीं दिशमाश्रि(D9 °स्थि)ताः; Ñ2 V2 B3.4 M6.8 प्रतीचीं ये(V2 चा) श्रिता दिशं; B1.2 ये प्रतीचीं श्रिता दिशं(B1 ** [illeg.]); M9 पश्चिमां दिशि ये श्रिताः. —After 4, D7 reads श्रीराम जय राम.

5 M4 damaged up to ऽथ in 5^{b}(cf. v.l. 4). B1 illeg. up to भं in 5^{c}. —^{a}) V2 B4 G2 M1.5.9 काश्यपो. B3 [ऽ]त्रिश्च; D6 T2 चात्रिर् (for ऽथात्रिर्). M2.6.7 काश्यपश्चात्रिर्. Ś Ñ1 D1–4.8.9.12 M3 क(M3 का)श्यपोत्रि-र्वसिष्ठश्च. —^{b}) V2 D5–7.10.11 M5.6.8–10 विश्वामित्रः सगौतमः. —^{d}) Ś D2.5–9.12 T3 M2 ते च; Ñ1 ते तु; Ñ2 V2 B तथा (for तेऽपि). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.9.12 T3 सप्तर्षयोगमन् ; Ñ2 V2 B सप्तर्षयोमलाः(Ñ2 V2 °यो मताः); D5–7.10.11 G2 M5.10 सप्तर्षयस्तथा. —After 5, V1 D5–7.10.11 T1–3 G M ins. :

10* उदीच्यां दिशि सप्तैते नित्यमेव निवासिनः ।

[M1 ये विप्राः ; M6.8 सर्वे ते (for सप्तैते). —M4 damaged from नः in the post. half up to निवे in 6^{b}.]

6 M4 damaged up to निवे in 6^{b} (cf. v.l. 5). —^{a}) Ś Ñ V1 B D2.8.9.12 प्राप्य ते तु(B4 तेथ); V2 प्राप्य तत्र; D1.3.4 T3 संप्राप्तास्ते; T1.2 G3 M1.3.6–9 संप्राप्य ते (for संप्राप्यैते). —^{b}) D9 निवेशने. —^{c}) Ś1 Ñ V1.2 B1–3 D5–11 G1 M2.3 विष्टिताः; Ś2.3 B4 D1–4.12 धिष्टि(D2 °ष्ठि)ताः; T3 वारिताः; G2 M10 निष्ठिताः; M1 सुस्थिताः; Ct as in text (for विष्ठिताः). Ñ2 B3 D1.3.4 T3 प्रतिहारेण(B3 °पु); T1.2 G M Cv प्रतिहारस्थाः; Cg.k.t as in text (for प्रतिहारार्थं). —^{d}) Ñ2 V2 T1.2 G1.3 M1.3.9 हुताशसम-विग्रहाः; D1.3.4 राघवस्य हुताश्रयः; T3 ज्वलनार्कसमप्रभाः; M2.7 हुताशसदृशप्रभाः. —After 6, D5.7.10.11 T3 ins. :

प्रतिहारस्ततस्तूर्णमगस्त्यवचनादथ ।
समीपं राघवस्याशु प्रविवेश महात्मनः ॥ ७
स रामं दृश्य सहसा पूर्णचन्द्रसमद्युतिम् ।
अगस्त्यं कथयामास संप्राप्तमृषिभिः सह ॥ ८
श्रुत्वा प्राप्तान्मुनींस्तांस्तु बालसूर्यसमप्रभान् ।
तदोवाच नृपो द्वाःस्थं प्रवेशय यथासुखम् ॥ ९
दृष्ट्वा प्राप्तान्मुनींस्तांस्तु प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
रामोऽभिवाद्य प्रयत आसनान्यादिदेश ह ॥ १०
तेषु काञ्चनचित्रेषु स्वास्तीर्णेषु सुखेषु च ।
यथार्हमुपविष्टास्ते आसनेष्वृषिपुंगवाः ॥ ११

G. 7. 1. 14
B. 7. 1. 15
L. 7. 1. 11

11* वेदवेदाङ्गविदुषो नानाशास्त्रविशारदाः ।

—Then T3 cont.:

12* अन्ये च बहवः सिद्धाः सशिष्याः सुमहाव्रताः ।
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञा वेदवेदाङ्गपारगाः ।

—Thereafter T3 further cont.; while D5.7.10.11 cont. after 11*; whereas D6 T1.2 G M1–3.5–10 ins. after 6:

13* द्वाःस्थं प्रोवाच धर्मात्मा अगस्त्यो मुनिसत्तमः ।
निवेद्यतां दाशरथेर्ऋषीनस्मानुपागतान् ।

[(l. 1) Note hiatus between the two halves. B (ed.) K (ed.) द्वाःस्थं. G2 M3.5 त्व(M3 ह्य)गस्त्यो; Ct as above (for अगस्त्यो). M8 भगवानृषिः (for मुनिसत्तमः). —(l. 2) T1.3 मुनीन् (for ऋषीन्). T1–3 G3 उपस्थितान्; M1.2.6–9 इहा(M6.8 समा)गतान् (for उपागतान्). D5–7.10.11 G1.2 M5.10 ऋषयो वयमागताः (for the post. half).]

7 B1 illeg. for 7. —^{a}) Ś Ñ V1 B2–4 D1.3–5.7.8.10–12 G1 M1.2.4–9 प्रतीहारस्. B4 तु तं (for ततस्). —Ñ2 illeg. for 7^b. —^{b}) D1.3.4 अगस्ति- (for अगस्त्य-). —M4 damaged from दथ up to स रा in 8^a. Ś D2.8.9.12 इदं; Ñ1 V1 D3.6.10.11 T3 द्रुतं; V2 किल; B2 ततः; D1 गतः; D4 गतं (for अथ). B3 M2.7 वचनाद्दतः; B4 G2 M1.5.10 वचनो (B4 °ना)दितः; D5.7 वचनाद्रुतं (for वचनादथ). ❀ Ct : तूर्णमिति मानसी त्वरा। द्रुतमिति कायिकयुक्ता। ❀ —^{c}) D1.4 समीपे. Ś Ñ V1 B2–4 D1–4.8.9.12 T3 [अ]थ; Ct as in text (for [आ]शु). —^{d}) M6 प्रविश्य तु (for प्रविवेश). Ñ1 D1.3.4 T3 त्वरान्वितः (for महात्मनः). —After 7, D5.7.10.11 T3 ins.:

14* नयेङ्गितज्ञः सद्वृत्तो दक्षो धैर्यसमन्वितः ।

[T3 स इंगितज्ञः.]

8 M4 damaged up to स रा in 8^a (cf. v.l. 7). —^{a}) Ñ2 V1.2 B प्रेक्ष्य (for दृश्य). Ś Ñ1 D1–4.8.9.12 दृष्ट्वा स (D3 *) रामं; M6.8 रामं संदृष्ट्वा (for स रामं दृश्य). Ñ1 आसीनं (for सहसा). T3 सहसा दृष्ट्वा (for दृश्य सहसा). —^{b}) Ś D2.8.9.12 T2 -समप्रभं; T3 G3 M8 -निभाननं (for -समद्युतिम्). D3 (with hiatus) आगतं स महाद्युतिं. —^{cd}) V1 illeg. for 8^d. B4 M2.7 मुनिभिः (for ऋषिभिः). D10.11 ऋषिसत्तमं (for ऋषिभिः सह). Ñ1 D1.3.4 अगस्त्यो मुनिभिः सार्धं संप्राप्त इति चाब्रवीत्(Ñ1 °प्तो मुनिसत्तमः).

9 T3 om. 9^{ab}. M4 mostly damaged for 9^a. —^{a}) M6.8 ऋषीन् (for मुनीन्). —T1 G M om. (hapl.) 9^b–10^a. —^{c}) D1.4 अथोवाच; D3 ततोब्रवीत्; D5–7.10.11 T2 प्रत्युवाच; G (ed.) ततोवाच (for तदोवाच). Ś1 D8 महाराजः; Ś2.3 D12 यथायोग्यं; Ñ1 B2 (marg. also as in text) नृपो वाक्यं; D5–7.10.11 T2.3 ततो(T3 नृपो) द्वास्थं (for नृपो द्वाःस्थं). —^{d}) Ś1 प्रविवेश; T2 संप्रवेश (sic) (for प्रवेशय). —After 9, Ś Ñ V1.2 B D1–4.8.9.12 T3 ins.:

15* पूजिता विविशुर्वेश्म नानारत्नविभूषितम् ।

[Ś D2.8.9.12विविशुर्वेश्म(Ś3 °वं); V2 विवि * * * (illeg.) (for विविशुर्वेश्म). Ś V1 B4 D1–4.8.9.12 -विभूषिताः (for °षितम्).]

10 T1 G M om. 10^a (cf. v.l. 9). —^{a}) D2 च (for तु). B4 ऋषीन्वेश्म (for मुनींस्तांस्तु). K (ed.) तान्संप्राप्तान्मुनीन्दृष्ट्वा. —M4 damaged for 10^{bc}. —^{b}) B2 अभ्युत्थाय (for प्रत्युत्थाय). —After 10^{ab}, D5–7.10.11 T3 ins.:

16* पाद्यार्घ्यादिभिरानर्च्य गां निवेद्य च सादरम् ।

[D5.10.11 आनर्चं; T3 आपूज्य (for आनर्च्य). —D6 om. from the post. half up to 10^c.]

—^{c}) Ś Ñ1 D2.8.12 प्रणमन्; V1 प्रथमम्; V2 B1.2.4 प्रणत (for प्रयत). B3 रामोपि राज्यशमन्(corrupt.). —^{d}) B2 (marg. also as in text) न्यवेदयत् (for [आ]दिदेश ह). Ś Ñ V1 D2.8.9.12 आसनेषु(Ś1 D8 °ने तु) न्यवेशयत्; D1.4 आसनेषूपवेशयत्; D3 आसनेषु समाविशन्.

11 ^{a}) Ś2.3 D3.9.12 ते तु (for तेषु). B1 ** *चन-. T3 -पीठेषु (for -चित्रेषु). —D6 repeats (erroneously) 11^{bcd} after 20*. —D6 om. 11^b. —^{b}) Ś Ñ2 V1 D2.8.9.12 महत्सु च; B1.2 कुथेषु च; D1.3.4 समंततः (for सुखेषु च). D5(first time).7.10.11 महत्सु च वरेषु च; T3 विस्तीर्णेषु महत्सु च. ❀ Ct : वरेषु बहुमूल्येषु. ❀ —After 11^{ab}, D5(after first occurrence of 11^b)–7.10.11 T3 ins.:

17* कुशान्तर्धानदत्तेषु मृगचर्मयुतेषु च ।

—Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) M4 damaged after यथा up to 12^b. Ś Ñ V1.2 B2–4 D1–4.5 (second time).8.9.12 कुशोत्तरेष्वथासीना(V2 B3 °पु आसीना); B1 T3 कुशेषु च (T3 आसनेषु) सुखासीना; M6.8 कुशोपवीतेष्वा-

G. 7. 1. 15
B. 7. 1. 12
L. 7. 1. 12

रामेण कुशलं पृष्टाः सशिष्याः सपुरोगमाः ।
महर्षयो वेदविदो रामं वचनमब्रुवन् ॥ १२
कुशलं नो महाबाहो सर्वत्र रघुनन्दन ।
त्वां तु दिष्ट्या कुशलिनं पश्यामो हतशात्रवम् ॥ १३
न हि भारः स ते राम रावणो राक्षसेश्वरः ।
सधनुस्त्वं हि लोकांस्त्रीन्विजयेथा न संशयः ॥ १४
दिष्ट्या त्वया हतो राम रावणः पुत्रपौत्रवान् ।
दिष्ट्या विजयिनं त्वाद्य पश्यामः सह भार्यया ॥ १५
दिष्ट्या प्रहस्तो विकटो विरूपाक्षो महोदरः ।
अकम्पनश्च दुर्धर्षो निहतास्ते निशाचराः ॥ १६

सीना. —T$_{3}$ om. 11^{d}–12^{a}. —^{d}) M$_{3}$ ह्यासनेषु (for आ°). Ś$_{2}$ Ñ$_{2}$ V$_{1}$ D$_{5}$(second time).$_{8}$ आ(Ñ$_{2}$ V$_{1}$ ह्या)सनेष्वपि पुंगवाः; Ñ$_{1}$ B$_{2}$ D$_{1-3.12}$ आसने ऋषि(Ñ$_{1}$ °ने मुनि; D$_{1}$ °नेष्वपि)सत्तमाः; T$_{1.2}$ G$_{3}$ आसने मुनि(T$_{2}$ °नेष्वर्षि)पुंगवाः. —After 11, V$_{2}$ ins.:

18* आसनेषु परार्ध्येषु ससुखं विविशुस्तथा ।

—Thereafter, V$_{2}$ cont.; while Ś Ñ V$_{1}$ B D$_{1-4.5}$ (after second occurrence of 11^{cd})$_{.8.9.12}$ ins. after 11:

19* पाद्यमाचमनीयं च दत्त्वा चार्घ्यं पुरोगमम् ।

[B$_{2}$ चार्घं-; B$_{3}$ चार्घ्यं- (for चार्घ्यं). Ś D$_{2.8.9.12}$ दत्त्वार्घ्यं (Ś$_{2.3}$ D$_{2}$ °र्घं) च प्रयत्नतः; Ñ$_{1}$ V$_{1}$ दत्त्वार्घ्यं च पुरोहितः; B$_{1}$ दत्त्वा चार्घंपुरःसरं; D$_{1.3.4}$ दत्त्वा चार्घं पुरोहितः; D$_{5}$ दत्त्वा चाद्य यथाविधि (for the post. half).]

—After 11, D$_{5}$(after first occureence of 11^{cd})$_{.7}$ ins.:

20* ततो दाशरथी रामः पाद्यमर्घ्यं यथार्हतः ।

—Thereafter, D$_{5}$ repeats 11^{b-d}.

12 T$_{3}$ om. 12^{a}; M$_{4}$ damaged up to 12^{b} (for both, cf. v.l. 11). —^{b}) Ś D$_{2.8.9.12}$ शिष्या अत्रि-; Ñ$_{1}$ D$_{1.3.4}$ सशिष्याग्नि- (for सशिष्याः स-). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{5}$ ऋषयः (B$_{1.3}$ सशिष्याः; B$_{4}$ मुनयः) सर्वे एव ते; L(ed.) शिष्टा अत्रिपुरोगमाः. —^{c}) B$_{1}$ illeg.; B$_{4}$ महात्मानो (for महर्षयो). T$_{3}$ देवर्षयो (for वेदविदो). —^{d}) Ś Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{1-4.8.9.12}$ इदं (for रामं). T$_{3}$ कुशलम् (for वचनम्). Ñ$_{1}$ D$_{4.5.12}$ अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्).

13 M$_{4}$ mostly damaged for 13–15^{c}. —^{a}) Ś$_{2}$ वो; T$_{3}$ ते (for नो). D$_{3}$ महाराज (for °बाहो). —^{b}) Ś D$_{1.2.4.8.9.12}$ सर्वेषां(D$_{1.4}$ °भ्यो); M$_{1}$ सुपुत्र (for सर्वत्र). —^{cd}) D$_{1.4}$ च (for तु). Ś$_{2.3}$ Ñ$_{1}$ V$_{1}$ B$_{2.3}$ D$_{2.5.8.9.12}$ G$_{3}$ M$_{2.6.7}$ दृष्ट्वा; Cg as in text (for दिष्ट्या). Ñ$_{2}$ त्वां यतो वै (for त्वां तु दिष्ट्या). V$_{2}$ B D$_{5}$ पश्यामः सह भार्यया (B$_{1.3}$ सीतया) (for ^{d}). T$_{3}$ दिष्ट्या हि त्वां प्रपश्यामो हतशत्रुमरिंदम. ❀ Cv : त्वां तु दृष्ट्वा कुशलिनमिति पाठः. ❀ —After 13, D$_{6.10.11}$ ins.; while D$_{7}$ ins. after 15^{ab} (followed by 14^{ab}):

21* दिष्ट्या त्वया हतो राजन्रावणो लोकरावणः ।

14 M$_{4}$ damaged for 14 (cf. v.l. 13). D$_{7}$ reads 14^{ab} after 21*. —^{a}) Ś D$_{8.12}$ निहतोरिः; Ñ$_{1}$ D$_{5}$ न हि तापः; B$_{3}$ नातिभारः; D$_{1.3.4}$ न हि राम; D$_{9}$ निहतश्च (for न हि भारः). V$_{3}$ च (for स). D$_{1.3.4}$ भारो (for राम). —^{b}) Ñ$_{2}$ V$_{1.2}$ B$_{1.3.4}$ D$_{7.10.11}$ पुत्रपौत्रवान्; D$_{6}$ T$_{1}$ G M$_{1.2.5-10}$ राक्षसाधिपः (for राक्षसेश्वरः). —After 14^{ab}, B$_{3}$ ins.:

22* वध्य एवातिभारोऽयं प्रहस्तादेर्वधस्तदा ।
त्वदृते न हि कोऽप्यस्ति हन्ता तेषां दुरात्मनाम् ।

—^{c}) Ś$_{2.3}$ D$_{8.12}$ corrupt; D$_{2}$ सधरुंधन् (corrupt) (for सधनुस्त्वं). —^{d}) Ś$_{2.3}$ D$_{2.8.9.12}$ विजयेस्त्वा (D$_{2.9}$ °ना)त्र; D$_{5}$ विज * न्मान (sic); M$_{6.8}$ विजयेनाथ (for विजयेथा न). T$_{3}$ निर्जेतुं शक्त एव हि. —After 14, D$_{1.3.4}$ ins.:

23* निर्जितारिं कुशलिनं पश्यामो रघुनन्दन ।

15 M$_{4}$ damaged for 15^{abc} (cf. v.l. 13). Ś D$_{2.8.9.12}$ om. (hapl.) 15^{ab}. —^{a}) Ñ V$_{1}$ ते(Ñ$_{2}$ च) निहतो; V$_{2}$ B च ते हतो; D$_{1.3.4}$ विनिहतो (for त्वया हतो). —^{b}) K (ed.) रावणो राक्षसेश्वरः (cf. 14^{b}). —After 15^{ab}, D$_{7}$ ins. 21* and then reads 14^{ab}. —D$_{5}$ om. (hapl.) 15^{cd}. —^{c}) Ñ$_{1}$ युद्धे; V$_{2}$ B$_{1.2}$ त्वां तु; D$_{6}$ T$_{3}$ त्वद्य; D$_{7}$ चाद्य; G$_{2}$ त्वाद्यं; M$_{6}$ राम (for त्वाद्य). Ś D$_{2.8.12}$ दिष्ट्या च देव त्वामद्य; D$_{9}$ दिष्ट्या देव त्वमासाद्य. —^{d}) Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B हतशात्रवं; D$_{6.7.10.11}$ G$_{2}$ M$_{2.6-8.10}$ सह सीतया (for सह भार्यया). —After 15, Ś Ñ V$_{1.2}$ B D(D$_{5}$ after 15^{ab} owing to om.) T$_{3}$ M$_{3}$ ins.:

24* लक्ष्मणेन च धर्मात्मन्भ्रात्रा त्वद्धितकारिणा ।
हनूमता च सहितं पश्यामोऽद्य वयं नृप ।

[(l. 1) B$_{4}$ D$_{1.3.4}$ सह (B$_{4}$ च ते) भ्रात्रा (for च धर्मात्मन्). Ś Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B$_{1-3}$ D$_{2.8.9.12}$ भ्रात्रा तु(V$_{2}$ B$_{1-3}$ ते); B$_{4}$ सहितं; D$_{1.3.4}$ सततं (for भ्रात्रा त्वद्-). —(l. 2) B$_{4}$ बलवता; D$_{1.3.4}$ च सततं (for च सहितं). D$_{6.7.10.11}$ मातृभिर्भ्रातृसहितं (for the prior half). V$_{2}$ B$_{1.3.4}$ हतशात्रवं (for ऽद्य वयं नृप).]

16 M$_{4}$ damaged for 16–17^{b}. —^{a}) G$_{2}$ विघटो (for विकटो). —Ñ$_{2}$ illeg for 16^{cd}. —^{c}) T$_{3}$ स (for च). B D$_{5}$ M$_{6.8}$ दुर्बुद्धिर् (for दुर्धर्षो). V$_{2}$ तथाबुद्धिर् (for च दुर्धर्षो). —B$_{2}$ reads in marg. 16^{d}–17. —^{d}) T$_{3}$ निहतोन्ये (for °तास्ते). B$_{1}$ च राक्षसाः (for निशाचराः). B$_{3.4}$ मकराक्षश्च दुर्जयः.

यस्य प्रमाणाद्विपुलं प्रमाणं नेह विद्यते ।
दिष्ट्या ते समरे राम कुम्भकर्णो निपातितः ॥ १७
दिष्ट्या त्वं राक्षसेन्द्रेण द्वंद्वयुद्धमुपागतः ।
देवतानामवध्येन विजयं प्राप्तवानसि ॥ १८

संख्ये तस्य न किंचित्तु रावणस्य पराभवः ।
द्वंद्वयुद्धमनुप्राप्तो दिष्ट्या ते रावणिर्हतः ॥ १९
दिष्ट्या तस्य महाबाहो कालस्येवाभिधावतः ।
मुक्तः सुररिपोर्वीर प्राप्तश्च विजयस्त्वया ॥ २०

G. 7. 1. ० B. 7. 1. 26 L. 7. 1. ०

17 M4 damaged for 17^{ab}; B2 reads in marg. 17 (for both, cf. v.l. 16). —^{a}) D1 विपुलो (sic); D4 विपुला (sic); T3 वैपुल्यात् (for विपुलं). —^{b}) B4 T3 नैव; G(ed.) तेह (sic) (for नेह). —^{c}) Ś Ñ V1.2 B1.4 D1-5.8.9.12 G1 M3 स; M2.7.8 तु (for ते). T3 स दिष्ट्या (for दिष्ट्या ते). G1 M3 राक्षसो; M2.6.7 निहतो; M8 ते हतो (for समरे). V2 B D5 तात (for राम). —^{d}) M1 damaged from पातितः up to l. 1 of 25*. Ś1 Ñ V1.2 B1.3 D2.5.8.9.12 त्वया हतः; Ś2.3 तथा गतः; B4 च पातितः; M2.6-8 महाबलः (for निपातितः). —After 17, D1.3.4 6.7.10.11 T1-3 G M1-4 (M4 mostly damaged).5-10 K(ed.) ins.:

25* त्रिशिराश्चातिकायश्च देवान्तकनरान्तकौ ।
दिष्ट्या ते निहता राम महावीर्या निशाचराः ।
कुम्भश्चैव निकुम्भश्च राक्षसौ भीमरूपिणौ ।
दिष्ट्या तौ निहतौ राम कुम्भकर्णसुतौ मृधे ।

[M1 damaged for l. 1. — (l. 1) D4 -करांतकौ (for -नरान्तकौ). —T3 om. l. 2-4. —D6.7.10 11 G2 M10 om. l. 3-4. — (l. 3) T1.2 G3 M3 भीमदर्शनौ; M6 °विक्रमौ (for भीमरूपिणौ). D1.3.4 महाबलपराक्रमौ (for the post. half). — (l. 4) D1.4 [इ]मौ; D3 T1 M1.2.7.9 ते (for तौ). M6 वीर (for राम). D4 कुंभकर्णसमौ. G1 उभौ (for मृधे).]

—Thereafter, M3 K(ed.) cont. l. 1-6 of 32*.

18 ^{a}) Ś1.2 D8.12 दिष्ट्यालं; M6 दिष्ट्या ते; Cg as in text (for दिष्ट्या त्वं). —^{b}) D1.3.4 उपागमत् (D3 °मः); Cg as in text (for उपागतः). Ś2.3 द्वंद्वमुपागतः (subm.). —M8 om. 18^c–20^b. —^{c}) M4 damaged from मवध्येन up to न किं in 19^a. B1.3 D1.4 देवानामपि (D1.4 °थ); M6 त्रिदशानाम् (for देवतानाम्). D3 देवानामप्यवध्योयं. —^{d}) D1.4 प्राप्तवानसौ. —After 18, D1.3.4 ins.:

26* न हि भारः स ते राम रावणो राक्षसाधिपः ।
भारस्तु ते महात्राम पुत्रस्तस्य महात्मनः ।
दिष्ट्या तु ते महामायो मेघनादः प्रतापवान् ।

—After 18, D7 ins.; while T3 subst. for 19-20:

27* सह्यमेतन्महाबाहो रावणस्य निबर्हणम् ।
असह्यमेतत्संप्राप्तं रावणेर्यन्निबर्हणम् ।
दृष्टस्तस्य महाबाहो कालो येन हि धिक्कृतः ।

[(l. 1) D7 सह्यं ते तत् (for सह्यमेतत्). —(l. 3) D7 धिष्टता· (for धिक्कृतः).]

—T3 cont:

28* हतस्तु दुर्मुखो युद्धे देवकन्याभिरुक्कृशः ।

—Thereafter, T3 cont. 32*.

19 M8 om. 19; M4 damaged up to न किं in ^{a} (for both, cf. v.l. 18). For subst. in T3, cf. v.l. 18. D1.3.4 om. 19^{ab}. —^{a}) D6.7 T2 कस्मिश्चित्; T1 G1.3 तत् (G1 ते) किंचित्; G2 M1.2.5.7.9.10 ते कश्चित्; Ck.t as in text (for किंचित्तु). Ś Ñ V1.2 B D2.5.8.9.12 शक्यं (B2 [marg. also] सह्यं) तच्च (Ñ1 °स्य; V1 B4 °त्र) महाबाहो; M6 दुष्करं स च ते राम. —^{b}) Ś Ñ V1.2 B D2.5.8 9.12 निबर्हणं (V1 °णे); D6.7 पराजयः (for पराभवः). ❀ Cv: रावणस्य पराभवो रावणेन पराभवः । कर्तृकर्मणोः कृतीति कर्तरि षष्ठी ।; Ck.t: रावणस्य त्वत्कर्तृकः पराभव आक्रमणम्. ❀ —For 19^{ab}, M3 subst.:

29* संख्ये न सहते कश्चिद्रावणेस्तु पराक्रमम् ।

—After 19^{ab}, D6.7 ins. 32*. —^{c}) M6 अनुप्राप्य (for °प्तो). —^{d}) D1.3.4 समरे (for दिष्ट्या ते). Ś2.3 G1 रावणो हतः; Ck.t as in text (for रावणिर्हतः). —After 19, Ñ1 ins.:

30* येन युद्धे महावीर्या देवतानां महात्मनाम् ।
निर्जिता बाहुवीर्येण **** महाबलः । ;

while Ñ2 V3 B(B1 l. 1-3) D5 ins. 32* after 19.

20 M8 om. 20^{ab} (cf. v.l. 18). For subst. in T3, cf. v.l. 18. B1 om. 20-24^c. D5 om. 20^{ab}. V1 repeats 20^{ab} after 21. —^{a}) M4 partly damaged for 20^{bc}. —^{b}) M5.9 कालस्यैवाभि-. —After 20^{ab}, Ś Ñ V1 (after first occurrence).3 B3.4 D2 8.9.12 ins.; while D1.3.4 ins. after 20:

31* वधात्ते राक्षसेन्द्रस्य कृतमश्रुप्रमार्जनम् ।

[Ñ2 B3.4 वधात्तु; V2 वधात्तद; D3 कथं ते (for वधात्ते). Ś D8.9.12 राक्षसेशस्य; Ñ2 V2 B3.4 त्रिदशेंद्रस्य (for राक्षसेन्द्रस्य).] —Thereafter, Ś Ñ1 V1 D1-4.8.9.12 cont.; Ñ2 V2 B1 (only l. 1-3).2-4 D5 ins. after 19; D6.7 ins. after 19^{ab}; T1.2 G3 ins. l. 7-8 only after 21; T3 cont. after 28*; M3 K(ed.) cont. l. 1-6 after 25* and ins. l. 7-8 after 21 (K[ed.] after 21^{ab}):

G. 7. 1. 28
B. 7. 1. 28
L. 7. 1. 23

विस्मयस्त्वेष नः सौम्य संश्रुत्येन्द्रजितं हतम् ।
अवध्यः सर्वभूतानां महामायाधरो युधि ॥ २१
दत्त्वा पुण्यामिमां वीर सौम्यामभयदक्षिणाम् ।
दिष्ट्या वर्धसि काकुत्स्थ जयेनामित्रकर्शन ॥ २२
श्रुत्वा तु वचनं तेषामृषीणां भावितात्मनाम् ।
विस्मयं परमं गत्वा रामः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥ २३

32* दिष्ट्यातिकायो बलवान्यज्ञकोपश्च राक्षसः ।
युद्धोन्मत्तश्च मत्तश्च कालान्तकयमोपमाः ।
कुम्भो निकुम्भश्च तथा जम्बुमाली घटोदरः ।
कुर्वन्तः कदनं घोरं वीर युद्धे निपातिताः ।
अन्तकप्रतिमौ चापि देवान्तकनरान्तकौ । [5]
अन्तकप्रतिमैर्बाणैर्दिष्ट्या युधि निपातितौ ।
एते चान्ये च बहवो रक्षसां नायकोत्तमाः ।
दिष्ट्या त्वया हता वीर रघूणां कुलवर्धन ।

[L (ed.) om. l. 1–2. M3 transp. l. 1 and 2. —(l. 1) M3 यज्ञकोपश्च (for दिष्ट्यातिकायो). B1 भगवान् (for बलवान्). Ñ1 यज्ञकायश्च; Ñ2 B4 युद्धकोपश्च; D6.7 यज्ञकेतुश्च; M3 धूम्राक्षश्चैव; K (ed.) धूम्राक्षो नाम (for यज्ञकोपश्च). —(l. 2) B2 धूम्रो मुष्टिश्च मत्तश्च; B3 युद्धोन्मत्तश्च हताः (subm.); D1–4.9 युद्धोन्मत्तश्च मत्ताश्च (D9 * * * *) (for the prior half). Ś2.3 -यमांतकौ; Ñ2 B4 D12 -यमोपमः; V1 D6.7 T3 M3 -यमोपमौ (for -यमोपमाः). V2 B1.2 D5 हताः कालांतकोपमाः (for the post. half). —M3 om. l. 3. —(l. 3) B1 om. after च up to the post. half of l. 3. Ñ2 V2 B2–4 बलवान् (for च तथा). D1.3.4 दिष्ट्या कुंभो निकुंभश्च; D5 कुंभो निकुंभो बलवान् (for the prior half). Ñ2 B4 जांबूमाली. Ñ1 D6.7 महोदरः; V1 तथैव च (for घटोदरः). T3 जंबुमाल्यप्युरोदरः (for the post. half). —(l. 4) Ñ2 B3.4 वीरास्; V1 D3 घोरा; V2 D5 वीर (for घोरं). B2 कुर्वंतश्च महत्कर्म (also in marg. कुर्वंतः कदनं वीराः) (for the prior half). Ñ1 D1.4 T3 वीरा; Ñ2 V2 B2–4 D5 त्वया (for वीर). B3 निवारिताः (for निपातिताः). D6.7 वीरा युधि निपातिताः; M3 एते शस्त्रास्त्रपारगाः (for the post. half). —D6 M3 om. l. 5. —(l. 5) D3.9 वा (for च). Ñ1 V1.2 महापार्श्वत्रिशिरसौ (for the prior half). —(l. 6) Ñ1 अंतकप्रतिमौ वीरौ; V1 D1.3.4 कालदंडोपमैर्बाणैर् (for the prior half). B3 त्वया (for दिष्ट्या). Ñ2 V2 B2.4 युद्धे (for युधि). V1 तु विनिपातितौ; M2 विनिहतास्त्वया (for युधि निपातितौ). —For l. 5–6, T3 subst. :

32(A)* अतिकायश्च तेजस्वी यः स्वतोऽप्रतिमो युधि ।
स हतो लक्ष्मणेनाजौ ब्रह्मास्त्रेणातितेजसा ।

—(l. 7) T2 ये ते (for एते). Ś2.3 Ñ1 V1 D1.2.4.9.12 T3 राक्षसा (for रक्षसां). Ñ2 V2 B2–4 D5 राक्षसा रावणोपमाः; D3 राक्षसा ह्यंतकोपमाः; D6.7 T1.2 G3 M3 राक्षसाः कामरूपिणः (for the post. half). —(l. 8) Ś2.3 Ñ1 V1 D2.9.12 हतास्त्वया (by transp.) (for त्वया हता). Ñ V1.2 B2–4 D1.3–5 राम; T1.2 G3 वीरा (for वीर). Ñ1 V1 D1.4 T3 कुलनंदन (D1.4 °नः) (for कुलवर्धन). Ñ2 V2 B2–4 D5 मुनीनां भयवर्धनाः (for the post. half).]

—Ś D2.8.9.12 om. 20^cd. Ñ1 reads 20^cd in marg. V1 reads 20^cd after 20^ab (r.). —^c) Ñ1 V1 वधे; V2 व्यक्तः; D1 व्यक्तं; D6 युद्धे; G (ed.) वधः (for मुक्तः). Ñ1 युक्तः; Ñ2 B3.4 त्वं वै; V2 त्वस्ते (sic); B2 त्वं हि (for वीर). D3 निहत्य मेघनादं च; M6.8 शिरः सुररिपोश्छित्वा. —^d) D1.3 M3 तव; T1.2 G3 तथा (for त्वया). —After 20, D6.7.10.11 ins. :

33* अभिनन्दाम ते सर्वे संश्रुत्येन्द्रजितो वधम् ।

21 B1 om. 21 (cf. v.l. 20). M6.8 om. 21–22. M1 om. 21^ab. D6.7.10.11 G2 M10 K (ed.) transp. ^ab and ^cd. —^a) G1 M10 च (for तु). B3 D5 त्विह (for त्वेष). D6.7.10.11 T1.2 G M2–5.7.9.10 चास्माकं (for नः सौम्य). —^b) V2 D1.3–5 संश्रुत्वेंद्रजितं; D6.7.10.11 तच्छ्रुत्वेंद्रजितं; G1.2 तं श्रुत्वेंद्रजितं; G3 संश्रितेंद्रजितं. D4.5 हतं (for हतम्). —After 21^ab, G1 ins. :

34* अचिन्तनीयमेतत्ते कृत्यं राम सुदुष्करम् ।

—After 21^ab, K (ed.) ins. l. 7–8 of 32*. —M4 damaged from 21^c up to मिमां in 22^a. —^c) Ś Ñ V1.2 B2.3 D1–3.5.8.9.12 M3 अवध्यं; D4 अवश्यं; K (ed.) सोवध्यः (for अवध्यः). Ñ2 V2 B2 (marg. also as in text). T3 -देवानां (for -भूतानां). —^d) Ś Ñ V1.2 B2–4 D1–5.8.9.12 T1–3 M3 -मायाधरं (B2 °विनं; T1.2 °परो; T3 °रथो; M3 °करं) (for -मायाधरो). Ś2.3 D1.4 भुवि; D12 रणे (for युधि). —After 21, V1 repeats 20^ab. —After 21, T1.2 G3 M3 ins. l. 7–8 of 32*.

22 B1 om. 22 (cf. v.l. 20). M6.8 om. 22; M4 damaged up to मिमां in 22^a (for both, cf. v.l. 21). D5 om. 22–26^a. —^ab) M5 सौम्याम् (for पुण्याम्). D6 वीरः (for वीर). D1.4 हत्वा ददौ त्वं समरे (for ^a). M5 पुण्याम् (for सौम्याम्). T3 दत्ता चेयं त्वया राम सौम्या ह्यभयदक्षिणा. ❀ Cv : अभयदक्षिणामभयदानम्. ❀ —^c) D9 वर्धस्व; M9 वर्धय (for °सि). D1.3.4 राजेंद्र (for काकुत्स्थ). V2 B2–4 काकुत्स्थ वर्धसे दिष्ट्या. ❀ Cg.k.t : वर्धसि वर्धसे (Ck °स इति यावत्). ❀ —^d) D1.4 जयेथामित्रकर्शन (metri causa). Ś Ñ V1.2 B2–4 D1–4.8.9.12 M9 [अ]मितविक्रम (for [अ]मित्रकर्शन).

23 B1 om. 23 (cf. v.l. 20). D5 om. 23 (cf. v.l. 22). G2 om. 23. —^a) T3 तद् (for तु). M5 विविधां वाचं; M8 विजयस्तेषां. Ś1.3 Ñ1 D2.8.9.12 तेषां तु वचनं (by transp.) Ś2 T1.2 G3 M1–3.9 transp. वचनं and तेषाम्. —^b) Ś Ñ V1 B2 D1–4.6–12 T3 M6.8 मुनीनां (for ऋषीणां). —M4 damaged from भाविता up to प्राञ्जलिर

भवन्तः कुम्भकर्णं च रावणं च निशाचरम् ।
अतिक्रम्य महावीर्यौ किं प्रशंसथ रावणिम् ॥ २४

महोदरं प्रहस्तं च विरूपाक्षं च राक्षसम् ।
अतिक्रम्य महावीर्यान्किं प्रशंसथ रावणिम् ॥ २५

कीदृशो वै प्रभावोऽस्य किं बलं कः पराक्रमः ।
केन वा कारणेनैष रावणादतिरिच्यते ॥ २६

शक्यं यदि मया श्रोतुं न खल्वाज्ञापयामि वः ।
यदि गुह्यं न चेद्वक्तुं श्रोतुमिच्छामि कथ्यताम् ।
कथं शक्रो जितस्तेन कथं लब्धवरश्च सः ॥ २७

G. 7. 1. 35
B. 7. 1. 35
L. 7. 1. 29

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

in ^{d}. —^{e}) Ñ1 ज्ञात्वा (for गत्वा). —After 23, Ñ2 ins. l. 2 of 35* (followed by 36* and 37*).

24 D5 om. 24 (cf. v.l. 22). B1 om. 24^{abc} (cf. v.l. 23). —^{a}) Ś Ñ V1.2 B2–4 D2.8.9.12 T3 महाबलं (Ś2.3 °वेगं) कुंभकर्णं; D1.10.11 M8 भगवंत: कुंभकर्णं; D3.4 T1 G3 भगवन्कुंभकर्णं च. ❀ Cv : भवतन्त: कुम्भकर्णमिति पाठ:। संबोधना चेयं भवन्त इति।; so also Ck; Ct: भगवन्त इति संबोधनम्. ❀ —^{b}) T1.2 G3 M3 च महाबलं; T3 युधि दुर्जयं (for च निशाचरम्). —B3 om. (hapl.) 24^{c}–25^{b}. —^{c}) B2.4 D2 T3 महावीर्यं; D6 G2 °वीरौ; M8 °वीर्यान् (for महावीर्यौ). —^{d}) Ś D2 प्रशशंस (Ś3 D2 °सा)थ; V1 किं प्रशंससि; D8.9 प्रशशंस(D9 °सा)थ (for किं प्रशंसथ).

25 D5 om. 25 (cf. v.l. 22); B3 om. 25^{ab} (cf. v.l. 24). V1 G3 om. (hapl.) 25. G1 om. 25^{ab}. M4 damaged up to महावी in ^{c}. B1 reads in marg. 25^{ab}. —^{b}) D1.3.4 अकंपनं; T3 महौजसं (for च राक्षसम्). —After 25^{ab}, Ñ1 (marg.) V2 B1.2.4 (V2 B2.4 only l. 2) D1.3.4.6.7.10.11 T1.2 M1–3.5–10 (B1[m.] T1.2 M3.6.10 only l. 1) ins.; while Ñ2 ins. only l. 2 (followed by 36* and 37*) after 23; whereas T3 ins. after 25:

35* अतिक्रम्य महावीर्यान्किं प्रशंसथ रावणिम्।
मत्तोन्मत्तौ च दुर्धर्षौ देवान्तकनरान्तकौ।

[Ñ1 D6.7.10.11 transp. l. 1 and 2. M2 reads l. 1 twice. —(l. 1) cf. 24^{cd}. Ñ1 B1 महावीर्यं; D7.10 °वीरान् (for महावीर्यान्). —T1 damaged from the post. half up to च in 36*. —T3 reads l. 2 before l. 1 for the first time and repeats here. —(l. 2) B4 सुदुर्धर्षौ. —After l. 2, M7 repeats l. 1.]

—Thereafter, Ñ(Ñ1 in marg.) V2 B2.4 D7.10.11 T1.2 M1–3.5–9 cont.; while G1 ins. after 24 (owing to om.):

36* अतिकायं त्रिशिरसं धूम्राक्षं च निशाचरम्।

[G1 वज्रदंष्ट्रं (for अतिकायं). Ñ2 V2 B2.4 च बलिनं (for त्रिशिरसं). Ñ1 त्रिशिरसं महाकायं (for the prior half). M2.7 यूपाक्षं (for धूम्राक्षं). M6.8 चैव राक्षसं (for च निशाचरम्). Ñ2 V2 B2.4 तथा त्रिशिरसं पुन: (for the post. half).]
—Ñ2 V2 B2.4 further cont.:

37* कुम्भकर्णात्मजौ वीरौ तथान्यान्राक्षसोत्तमान्।

—After 25^{ab}, T3 ins.:

38* त्रिशिरा अतिकायश्च महामायाश्च राक्षसा:।

—^{c}) D1.3.4 G2 महावीर्यौ; D7 °वीरान्; G1 °वीर्यं; (for महावीर्यान्). Ś Ñ1 D2.8.9.12 कस्मादेतानतिक्रम्य; T3 संति तांश्चाप्यतिक्रम्य. —^{d}) Ñ1 तं (for किं). Ś D2.8.9.12 प्रशशंस(Ś2.3 D2 °सा)थ (for किं प्रशंसथ).

26 D5 om. 26^{a} (cf. v.l. 22). —^{a}) Ś Ñ V1 D2.8.9.12 T3 किं-; B1.3 D1.3.4 M6.8 वा; G2 M10 [ऽ]द्य (for वै). B2 कीदृशोऽस्य (for कीदृशो वै). Ś Ñ1 V1 B2 D2.8.12 वा (for ऽस्य). B4 प्रतापोऽस्य; D1.4 प्रभावश्च; T3 -प्रमाणो वा; Ck.t as in text (for प्रभावोऽस्य). —Ñ2 illeg. for 26^{b}. —^{b}) Ś Ñ1 V1 D2.8.9.12 T3 M6.8.9 -बल:; Ct as in text (for बलं). Ś Ñ1 V1 B3 D2.7–9.12 T3 G1 M6.8 किं- (for क:). G1 पराकमं (sic). —^{c}) B1 D1.3.4 [अ]सौ; M1 [ए]व (for [ए]ष). —^{d}) Ś2.3 D2.3.5.9.12 M6 व्यतिरिच्यते.

27 M6.8 transp. 27^{a-d} and 27^{ef}. —^{a}) Ñ1 अथ; D5 सह्यं (for शक्यं). M2.7 चैतन् (for यदि). V3 T3 यदि शक्यं (by transp.); Cg.k.t as in text (for शक्यं यदि). —T1 damaged after या up to 27^{b}. V3 illeg. for 27^{b}. —^{b}) D5 नैष (hypm.) (for न). Ś Ñ V1.2 B2 D2.5.8.9.12 T3 G1 [अ]हं; B1 तत्; D3 च (for व:). —T1 damaged for 27^{cd}. Ñ2 illeg. for 27^{cd}. —^{c}) V2 B2 नन्वगुह्यं (for यदि गुह्यं). Ś V B1.3.4 D1–4.8.9.12 T3 M6 न चैतद्व:; Ñ1 D5 न चै(D5 वै)तच्च; B3 यदि भवेत्; G3 न वै वक्तुं; Cv.k.t as in text (for न

२

G. 7. 2. 1
B. 7. 2. 1
L. 7. 1. 30

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः ।
कुम्भयोनिर्महातेजा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १
शृणु राजन्यथा वृत्तं तस्य तेजोबलं महत् ।
जघान च रिपून्युद्धे यथावध्यश्च शत्रुभिः ॥ २
अहं ते रावणस्येदं कुलं जन्म च राघव ।
वरप्रदानं च तथा तस्मै दत्तं ब्रवीमि ते ॥ ३
पुरा कृतयुगे राम प्रजापतिसुतः प्रभुः ।
पुलस्त्यो नाम ब्रह्मर्षिः साक्षादिव पितामहः ॥ ४

चेद्वक्तुं). —[d]) Ś Ñ$_{1}$ V B D$_{2.5.8.9.12}$ तत्त्वतः; Cg k.t as in text (for कथ्यताम्). —[e]) M$_{7}$ lacuna for कथं. D$_{6\ 7.10.11}$ G$_{2}$ M$_{9}$ शक्रोपि विजितस्तेन; M$_{2}$ शक्रो जितस्तेन कथं. —[f]) V$_{2}$ लब्धवरः स च. —After 27, Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.9.12}$ T$_{3}$ M$_{3}$ ins.; while V$_{2}$ B ins. after 27[cd] :

39* केन चास्मै वरो दत्तो बालायैव महात्मने ।

[Ś$_{1}$ D$_{2.8.9}$ कथं. Ś$_{2.3}$ D$_{12}$ किं तु (for केन). B$_{3}$ D$_{1}$ M$_{3}$ वा (for च). Ś$_{1}$ V$_{1.2}$ D$_{3.4.8.9}$ बलायैव; T$_{3}$ बाल्य एव (for बालायैव). V$_{2}$ B$_{2}$ (marg. also as above)महात्मना; D$_{1.4}$ °त्मनः (for महात्मने).]

—Then, V$_{3}$ D$_{1.3\ 4}$ T$_{3}$ cont.; while D$_{6.7.10.11}$ T$_{1.2}$ G M$_{1.2.4-10}$ ins. after 27 (M$_{6.8}$ after 27[ef]) :

40* कथं च बलवान्पुत्रो न पिता तस्य रावणः ।

[T$_{3}$ स (for च). V$_{3}$ बलवद्रक्षो. V$_{3}$ यतस्तातः स; D$_{1.3.4}$ रावणस्य न (for न पिता तस्य). T$_{3}$ रावणिः (for °णः).]

—D$_{7.10.11}$ T$_{3}$ cont. :

41* कथं पितुश्चाप्यधिको महाहवे
शक्रस्य जेता हि कथं स राक्षसः ।
वराश्च लब्धाः कथयस्व मेऽद्य
पाप्रच्छतश्चास्य मुनीन्द्र सर्वम् ।

[(l. 1) K (ed.) चाप्यधिको. —(l. 2) T$_{3}$ नु (for स). —(l. 4) D$_{7}$ प्रियश्रुतश्; T$_{3}$ संपृच्छतश्; K(ed.) तत्पृच्छतश् (for पाप्रच्छतश्). T$_{3}$ चात्र (for चास्य).]

—M$_{3}$ cont. after 39* :

42* कथं स रक्षःप्रवरो महाबलो
महाहवे चण्डबलोऽतिशौर्यः ।
कथं च सर्वाभ्यधिकः पराक्रमे
कुरु प्रसादं वद कुम्भयोने ।

Colophon.—Ś Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{2.5.8.9.12}$ om. (cont. the Sarga). —*Sarga name* : V$_{2.3}$ B D$_{1.3.4}$ M$_{6.8}$ ऋषिसमागमः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ$_{2}$ illeg.; B$_{1}$ D$_{4}$ om.

—After colophon, T$_{2}$ concludes with श्रीः, G M$_{1.5.8}$ with श्रीरामाय नमः; M$_{10}$ with श्रीरामचन्द्राय नमः.

2

☞ T$_{4}$ missing for Sarga 2 (cf. v.l. 7.1). Ś Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{2.5.8.9.12}$ cont. the previous Sarga.

1 [a]) Ś Ñ V$_{1.2}$ B$_{3.4}$ D$_{1-5.8.9.12}$ T$_{3}$ एतत्तु; V$_{3}$ एवं तु; Ck.t as in text (for तस्य तद्). Ñ$_{1}$ तेषां (sic) (for श्रुत्वा). M$_{7}$ अथ तस्य वचः श्रुत्वा. —[b]) V$_{2}$ रामस्य च (for राघवस्य). —[c]) D$_{1.3.4}$ मुनिवरो (for महातेजा). —[d]) K(ed.) रामम् (for वाक्यम्). V$_{3}$ वाक्यमाह महात्मवान्; D$_{1.3.4}$ राघवं वाक्यमब्रवीत्; D$_{5}$ इदं वाक्यमुवाच ह.

2 [a]) Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ B$_{4}$ D$_{2.5.7-12}$ T$_{3}$ M$_{3.6}$ राम (for राजन्). B$_{4}$ पुरा ; D$_{10.11}$ तथा; K(ed.) कथा- (for यथा). D$_{5}$ तत्त्वं (for वृत्तं). ❀ Ck.t : क(Ct त)थावृत्तं वृत्तकथाम्. ❀ —[b]) V$_{2}$ B$_{2}$ महद्बलं; B$_{1}$ -महाबलं (for -बलं महत्). —V$_{3}$ illeg. for 2[c]. —[c]) V$_{2}$ B येन; D$_{5}$ om. (for युद्धे). D$_{1.3.4.6.7.10.11}$ T$_{1.2}$ G M$_{1.2.4.5.7.9.10}$ Ck.t शत्रून्येनासौ; M$_{6.8}$ शत्रून्समरे (for च रिपून्युद्धे). —[d]) D$_{1.3.4.6.7.10.11}$ T$_{1.2}$ G M$_{1.2.4.5.7.9.10}$ Cg.k.t न(G$_{1}$ स)च वध्यः; M$_{6.8}$ ह्यवध्यः स (for यथावध्यश्). D$_{1.3.4.6-8.10.11}$ T$_{1.2}$ G$_{2.3}$ M$_{1.2.4.7.9.10}$ स; G$_{1}$ न (for च).

3 [a]) Ś Ñ V$_{1}$ B$_{1}$ D$_{5.8.9.12}$ T$_{3}$ तु; D$_{2}$ च; D$_{3}$ वै (for ते). V$_{3}$ B$_{2.3}$ स्वरूपं; B$_{4}$ D$_{10.11}$ Cg.k.t तावत्ते; D$_{1.4}$ तथा वै; D$_{6}$ T$_{1.2}$ M$_{1.2.4-10}$ अयं ते; G$_{1}$ तद्धेतो; G$_{2}$ जयंतो (sic) (for अहं ते). Ś D$_{2.8.12}$ [इ]ह; V$_{3}$ B$_{2-4}$ D$_{1.4.6}$ T$_{1.2}$ G M$_{1.2.4-10}$ [अ]हं; M$_{3}$ [अ]द्य (for [इ]दं). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ अहं तु(V$_{2}$ °यं ते)राक्षसस्याहं. ❀ Ct : 'तावत्ते रावणस्य' इति पाठः. ❀ —[b]) B$_{4}$ कुले (for कुलं). B$_{3}$ धर्मं (for जन्म). D$_{1.3.4}$ य(D$_{3.4}$ त) था बलं(D$_{4}$ °लः) (for च राघव). —[c]) Ñ$_{2}$ V$_{1.2}$ B D$_{5}$ T$_{3}$ यथा; M$_{7}$ तदा (for तथा). —V$_{1}$ illeg. for 3[d]. —[d]) Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B तथा सर्वं (for तस्मै दत्तं). Ś Ñ$_{1}$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_{3}$ कथयिष्यामि तच्छृ(T$_{3}$ ते श्रृ)णु; V$_{3}$ यथा च कथयामि ते. ❀ Cv : ब्रवीमि त इति अत्र तच्छ (ते श !)ब्दः पूर्वानुस्मरणार्थः. ❀

4 [a]) M$_{4.7}$ तात (for राम). D$_{1.3.4}$ आसीदृषिः पुरा ख्यातः. —[b]) Ś V$_{1}$ D$_{2.8.12}$ -समप्रभः; Ñ$_{2}$ -सुतः * *; B D$_{1.3.4.9}$ -सुतः शुभः; T$_{3}$ -सुतः प्रभो (for -सुतः प्रभुः). —[c]) Ś Ñ V B$_{1-3}$ D$_{2.5.8.9.12}$ विप्रर्षिः; B$_{4}$ राजर्षिः; M$_{6.8}$ विख्यातः (for ब्रह्मर्षिः). —[d]) V$_{2.3}$ B हुताशनः (for पितामहः).

नानुकीर्त्या गुणास्तस्य धर्मतः शीलतस्तथा ।
प्रजापतेः पुत्र इति वक्तुं शक्यं हि नामतः ॥ ५
स तु धर्मप्रसङ्गेन मेरोः पार्श्वे महागिरेः ।
तृणबिन्द्वाश्रमं गत्वा न्यवसन्मुनिपुंगवः ॥ ६
तपस्तेपे स धर्मात्मा स्वाध्यायनियतेन्द्रियः ।
गत्वाश्रमपदं तस्य विघ्नं कुर्वन्ति कन्यकाः ॥ ७
देवपन्नगकन्याश्च राजर्षितनयाश्च याः ।
क्रीडन्त्योऽप्सरसश्चैव तं देशमुपपेदिरे ॥ ८
सर्वर्तुषूपभोग्यत्वाद्रम्यत्वात्काननस्य च ।
नित्यशस्तास्तु तं देशं गत्वा क्रीडन्ति कन्यकाः ॥ ९

G. 7. 2. 9
B. 7. 2. 10
L. 7. 1. 38

5 ^{a}) Ś V1 D1–4.8.9.12 अनुकीर्त्या(D1.3.4 र्त्ये); D5 G1 अथ(G1 नाम्ना)कीर्त्या; T3 स तु कीर्त्या; Cg.k.t as in text (for नानुकीर्त्या). D1.3.4 गुणांस्; D5 T3 G1 गुणैस् ; Cg.t as in text (for गुणास्). M4.5 तत्र (for तस्य). M7 तपसा नियमेनैव. —^{c}) B4 M6 सुत (for पुत्र). —^{d}) Ś Ñ V B D1–5.8.9.12 T3 शक्यं(B3.4 D9 °क्यो) ज्ञातुं; M1–4.6–9 शक्यं वक्तुं (by transp.); Cg.k.t as in text (for वक्तुं शक्यं). D1.3.4 M5 च; Cg.k.t as in text (for हि). Ś D2.8.9.12 अ(D9 म)तो मम; Ñ1 मतिर्मम; Ñ2 V1.2 B1.2 D5 अतः परं; V3 B3.4 गुणै(V3 शुभै)र्हि सः; T3 मतं मम; M1 हि नामकं; M6 हि नान्यथा; Cg.k.t as in text (for हि नामतः).

—After 5, D7.10.11 T3 ins. :

43* प्रजापतिसुतत्वेन देवानां वल्लभो हि सः ।
इष्टः सर्वस्य लोकस्य गुणैः शुभ्रैर्महामतिः ।

6 ^{a}) B2 च (for तु). ❀ Ck : धर्मप्रसङ्गात् तपःसंपादनेच्छयेत्यर्थः । ; so also Ct. ❀ —Ñ2 illeg. for 6^{cd}. —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 B2–4 D1–5.8.12 तृणांगे(V1 B2.3 D5 °को; V3 B4 °के; D1.4 °बु)राश्रमं; D6 T1.2 G M तृणाग्नेराश्रमं (G2 M10 °मे) (for तृणबिन्द्वाश्रमं). D3 G1 कृत्वा; G2 M10 नित्यं (for गत्वा). ❀ Cg : तृणबिन्दुर्नाम ऋषिः । ; Ck : तृणाग्निरिति चर्षिः. ❀ —^{d}) V2 D10 G1 [अ]प्यवसन् (for न्यवसन्). M1 मुनिसत्तमः.

7 T3 reads 7^{ab} twice. —^{a}) G1 M5 सु-; M6 च (for स). Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3 (second time) कुर्वतस्तस्य (B1–3 °त्र) हि तपः. —^{b}) M10 स्वाध्यायी. Ś Ñ V2.3 B D2.5.8.9.12 T3 (second time) -निर(B1.2 D5 T3 °य) तात्मनः; V1 -नियमात्मनः; M3 -निरतेंद्रियः (for -नियतेन्द्रियः). —For 7^{cd}, D6 G2 M2.4.5.7–10 subst. 47*. —^{c}) Ñ V2 B रम्यं; T1 सौम्य (for तस्य). G1 गत्वा तस्याश्रमपदं. —^{d}) Ñ2 V2 B M6 विघ्नं कन्याः प्र(V2 B3 M6 स्म)कुर्वते. ❀ Ct : विघ्नं कुर्वन्ति तृणाग्निन्यायेन न तु बुद्धिपूर्वम् . ❀ —For 7^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 M3 subst. :

44* अथ गत्वाश्रमपदं विघ्नं कन्याः स्म कुर्वते ।

[D1.3.4 ततो (for अथ). M3 एवं तपस्यतस्तस्य (for the prior half).]

8 ^{a}) Ś V3 D2.8.9.12 ततः; Ñ2 B1.3 M6 तत्र; D1.3.4 T1.2 G M1.2.4.5.7–10 अथ; D6.7.10.11 ऋषि- (for देव-). —^{b}) B1 राजर्षेस् (for राजर्षि-). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 M3 तथा (for च याः). —For 8^{cd}, M5 subst. 46*. —^{c}) D5 T3 चास्य; G2 चैवं (for चैव). D1.3.4 इतश्चेतश्च क्रीडंत्यस् ; T3 किंनर्योऽप्सरसश्चास्य. —^{d}) Ś D2.8.12 तां दिशम् (for तं देशम्). D1.3.4 M6 उपचक्रमुः; D5 om. (for उपपेदिरे).

9 M5 om. 9. —^{a}) M6 च (for [उ]प-). D1.3.4 सर्वत्र सूपभोग्यत्वाद् . —^{b}) D1 गम्यत्वात् ; D4 om. (for रम्यत्वात्). —For 9^{ab}, Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 subst. and read after 9^{cd}; while D7.10.11 T3 ins. after 9 :

45* देशस्य रमणीयत्वात्पुलस्त्यो यत्र स द्विजः ।

[D5.7 वर(D7 स्पृह)णीयत्वात् (for रमणीयत्वात्). D7 वै (for स).]

—Thereafter D7.10.11 T3 cont. 46*.

—^{c}) T1.2 G3 M3 च; M1.2.4.7.9 स्म (for तु). D1.3.4 ता नित्यशस्तु; D5 *** स्तास्तु; T3 नित्यं सर्वास्तु; G1 नित्यं शस्ताश्च (for नित्यशस्तास्तु). Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 संगम्य (for तं देशं). Ñ2 V2.3 B नित्यशस्तं(B1 °शस्ता) प्रदेशं तु. ❀ Cg : तं देशमाश्रमपदम् ।; so also Ck.t. ❀ —^{d}) Ś Ñ1 V1 D2.8.9.12 T3 तत्र; D5 om. (for गत्वा). —After 9, D1.3.4.6 T1.2 G M1–4.6–10 ins.; while D7.10.11 T3 G(ed.) cont. after 45*; whereas M5 subst. for 8^{cd} :

46* गायन्त्यो वादयन्त्यश्च लासयन्त्यस्तथैव च ।

[D4 G3 M5–7 लाल(M5 °प)यंत्यस् ; Cv as above (for लासयन्त्यस्). ❀ Cg.k.t : लासयन्त्यो नृत्यन्त्यः(Ck °न्त्य इति यावत्). ❀]

—Then D1.3.4.7.10.11 T1.2 G1.3 M1.3.6 G(ed) cont.; while D6 G2 M2.4.5.7–10 subst. for 7^{cd} and read after 46*; T3 cont. after 48* :

47* मुनेस्तपस्विनस्तस्य विघ्नं चक्रुरनिन्दिताः ।

[D1.3.4 नग्नास् (for मुनेस्). T1.2 G3 M3 तपस्यतस् (for तपस्विनस्). M6 तत्र (for तस्य). M9 अतंद्रिताः.]

—After 46*, T3 cont. :

48* बालक्रीडाभिरत्यर्थं नीलायनमुखैस्तथा ।

G. 7. 2. 11
B. 7. 2. 12
L. 7. 1. 39

अथ रुष्टो महातेजा व्याजहार महामुनिः ।
या मे दर्शनमागच्छेत्सा गर्भं धारयिष्यति ॥ १०
तास्तु सर्वाः प्रतिगताः श्रुत्वा वाक्यं महात्मनः ।
ब्रह्मशापभयाद्भीतास्तं देशं नोपचक्रमुः ॥ ११
तृणबिन्दोस्तु राजर्षेस्तनया न शृणोति तत् ।
गत्वाश्रमपदं तस्य विचचार सुनिर्भया ॥ १२
तस्मिन्नेव तु काले स प्राजापत्यो महानृषिः ।
स्वाध्यायमकरोत्तत्र तपसा द्योतितप्रभः ॥ १३
सा तु वेदध्वनिं श्रुत्वा दृष्ट्वा चैव तपोधनम् ।
अभवत्पाण्डुदेहा सा सुव्यञ्जितशरीरजा ॥ १४
दृष्ट्वा परमसंविग्ना सा तु तद्रूपमात्मनः ।
इदं मे किं न्विति ज्ञात्वा पितुर्गत्वाग्रतः स्थिता ॥ १५
तां तु दृष्ट्वा तथाभूतां तृणबिन्दुरथाब्रवीत् ।
किं त्वमेतत्त्वसदृशं धारयस्यात्मनो वपुः ॥ १६
सा तु कृत्वाञ्जलिं दीना कन्योवाच तपोधनम् ।
न जाने कारणं तात येन मे रूपमीदृशम् ॥ १७

10 ^a) D5 यथा; M6 ततः (for अथ). Ś Ñ V B D1–5.8.9.12 T3 M6 क्रुद्धो (for रुष्टो). —^b) Ś Ñ1 D2.5.8.9.12 T3 महानृ(D5 °ऋ)षिः; D1.4 मुनिसत्तमः; D8 मुनीश्वरः (for महामुनिः). —^c) M6 अभ्येति (for आगच्छेत्). —^d) Ś Ñ2 V B1.2.4 D5.8.9.12 T3 M3 धारयेदिति (for धारयिष्यति). M1 सा मे गर्भं धरिष्यति.

11 ^a) M10 तस्य (for सर्वाः). Ś D2.7–12 M1 L(ed.) प्रति(L[ed.] ततः)श्रुत्य(Ś1 D2.8.9 L[ed.] °त्वा); M9 प्रतिहताः (for प्रतिगताः). —^b) Ś D2.7–12 तस्य (for श्रुत्वा). B1.3 M8 महामुनेः (for महात्मनः). —^c) T1 damaged for भयाद्. —^d) Ś Ñ V B D2.5 8.9.12 न तं देशं सि(Ś V1 D8.12 नि)षेविरे; T3 न तं देशं प्रपेदिरे.

12 ^a) D3.6.8 M2.4.6.9 read तृणबिन्दोस् here and below. Ś2 D1–4.8.9.12 च (for तु). —^b) B1 दुहिता (for तनया). T3 तदाश्रुणोत् (for शृणोति तत्). Ś Ñ V B2–4 D2.5.8.9.12 दुहिता न तदाशृणोत्(D5 °श्रयात्). D1.3.4 M6 शुश्राव तनया न(D1.4 च)तत्(M6 तत्). ❀ Ck.t: तदिति। वाक्य(Ct शापवाक्य)मित्यर्थः। Ct adds न शृणोति न शुश्राव. ❀ —^c) Ñ1 V1 D5 चाथ; V2 D1.6 7.10 11 G1.2 M1.2.4.7.10 तत्र; B4 रम्यं; D3.4 तच्च (for तस्य). Ś D2.8.9.12 -पदद्वारि (for -पदं तत्र). T3 सा गत्वा चाश्रमपदं. —After 12^c, T3 ins.:

49* विघ्नं कन्या स्म कुर्वती ।
सा बाला पूर्णवयसा.

—^d) Ś Ñ2 B1.3.4 D8.9.12 सा चचार; B2 प्रचचार; D2 सा च भीरुः (for विचचार). B2 तु; G1 स्म (for सु-). —After 12, D7.10.11 T3 M3 ins.:

50* न चापश्यच्च सा तत्र कांचिदभ्यागतां सखीम् ।

[M3 सा (for first च). M3 तदा; K(ed.) स्थिता (for च सा).]

13 ^ab) B3 om. तु. D5 तु (for स). V2 कालेन (for काले सः). Ś D1.2.4.8.9.12 T3 M3 एतस्मिन्नेव काले तु(D1.4 स); D6.7.10.11 T1.2 G M1.4.5.7.10 Cg तस्मिन्काले महातेजाः (for ^a). Ñ2 V B D5 महामुनिः (for महानृषिः). M6 पुलस्त्यस्त्वथ विप्रर्षिर्मुक्त्वा शापं महायशाः. —^d) D1.3 4.6.7.10.11 T1.2 G M1.2.4–10 तपसा भावितः स्वयं.

14 Ś Ñ1 D2.8.9.12 तं तु; Ñ2 V B1.3.4 D5 तस्य; D1.3.4 M6 अथ; Cg as in text (for सा तु). D6 (m. also as in text).7.10.11 G1.2 M1.4.8.10 Cv.g.t -श्रुतिं; Ck as in text (for -ध्वनिं). —^b) T3 lacuna for दृष्ट्वा चैव तपो. Ñ V B तं च (for चैव). Ś Ñ1 D2.5.8.9.12 दृष्ट्वैव च. Ś D5.8 M2.6–9 तपोनिधिं(Ś1 D8 °वनं; D5 °बलं) (for तपोधनम्). D6.7.10.11 दृष्ट्वा वै तपसो निधिं. —^c) V1 बभूव (for अभवत्). B3 पांडुवर्णा (far पाण्डुदेहा). G1 M5 च; G2 M10 तु (for सा). —^d) Ñ1 सुव्यंजन-; D1.4.8 G1 अ(D8 G1 स) व्यंजित- (for सुव्यञ्जित-).

15 ^a) Ś Ñ V B1.3.4 D2.5–12 T3 M3 बभूव च(Ś1 B1 D8.12 सा) समुद्विग्ना; B2 वरं रम्यं समुद्विग्ना. —Ś2.3 om. 15^bc. —^b) Ś1 Ñ V B D2.5–12 T3 M3 दृष्ट्वा (for सा तु). B1 D6 7.10.11 Ct तद्दोषम् (for तद्रूपम्). T2 रूपसंदुष्टम् (for सा तु तद्रूपम्). —^c) Ś1 Ñ1 V3 B2 D2 5–12 T1.2 G M3 Ct मे किं न्विति(D5.6 °दं); Ñ2 B1 किं तदिति; T3 मे किमिति; M1 मे किं ज्ञाति (sic); Cv g as in text (for मे किं न्विति). T1 2 M3 ज्ञातुं; Cv.g as in text (for ज्ञात्वा). B3 इति किंस्विदिति ज्ञात्वा; D1.3.4 इदं किमिति विज्ञाय. —^d) Ñ2 V2.3 B2–4 D6.7 T1.2 G M1.2.4–10 [आ]श्रमं; B1 D10.11 [आ]श्रमे (for [अ]ग्रतः). Ś D8.9.12 तथा; D6 T2 प्रति; L(ed.) तदा (for स्थिता). —After 15, T3 ins.:

51* अधोमुखी तथा भूत्वा सव्रीडा मत्तगामिनी ।

16 ^a) G2 तथारूपां. —^b) D1.4 तथा (for अथ). —After 16^ab, T3 ins.:

52* पुत्रि केन च शप्तासि कस्य वा विप्रियं कृतम् ।
किमुद्दिश्य गता चासि किं वा तत्र प्रयोजनम् ।

—D1.4 om. 16^c–17^b. —^c) Ś V3 D2.3.5.8.9.12 T3 एवं (for एतत्). Ñ1 B1.3.4 D5 अ(D5 त्वत्)सदृशं; V3 G2 ह्य (G2 तु)सदृशं; Ct as in text (for त्वसदृशं). Ñ2 किमेतदीदृशं रूपं; B2 किं स्वित्स्त्रागतमसदृशं (hypm.).

17 D1.4 om. 17^ab (cf. v. l. 16). —^a) Ś Ñ2 V1.2

किं तु पूर्वं गतास्म्येका महर्षेर्भावितात्मनः ।
पुलस्त्यस्याश्रमं दिव्यमन्वेष्टुं स्वसखीजनम् ॥ १८

न च पश्याम्यहं तत्र कांचिदप्यागतां सखीम् ।
रूपस्य तु विपर्यासं दृष्ट्वा चाहमिहागता ॥ १९

तृणबिन्दुस्तु राजर्षिस्तपसा द्योतितप्रभः ।
ध्यानं विवेश तच्चापि अपश्यदृषिकर्मजम् ॥ २०

स तु विज्ञाय तं शापं महर्षेर्भावितात्मनः ।
गृहीत्वा तनयां गत्वा पुलस्त्यमिदमब्रवीत् ॥ २१

भगवंस्तनयां मे त्वं गुणैः स्वैरेव भूषिताम् ।
भिक्षां प्रतिगृहाणेमां महर्षे स्वयमुद्यताम् ॥ २२

तपश्चरणयुक्तस्य श्राम्यमाणेन्द्रियस्य ते ।
शुश्रूषातत्परा नित्यं भविष्यति न संशयः ॥ २३

तं ब्रुवाणं तु तद्वाक्यं राजर्षिं धार्मिकं तदा ।
जिघृक्षुरब्रवीत्कन्यां बाढमित्येव स द्विजः ॥ २४

दत्त्वा तु स गतो राजा स्वमाश्रमपदं तदा ।
साऽपि तत्राऽवसत्कन्या तोषयन्ती पतिं गुणैः ।
प्रीतः स तु महातेजा वाक्यमेतदुवाच ह ॥ २५

G. 7. 2. 27
B 7. 2. 29
L. 7. 1. 55

B1.3 (marg.) D2.3.8.12 [अ]थ; Ñ1 B4 च; B2 तं (for तु). T3 अथ (for सा तु). Ñ1 V1 B3.4 D5 T3 बद्धांजलिर्; B1.2 कृतांजलिर् (for कृत्वाञ्जलिं). —^{b}) V1 D2 M7 तपोनिधिं (D2 °धना) (for तपोधनम्). D3 T3 कन्या पितरमब्रवीत्.

18 V1 om. 18-19. —^{a}) B4 नु (for तु). D1.4 गतस्यैका (for गतास्म्येका). —^{c}) Ñ2 V2 B D5 G1 M5 [आ]श्रपदम्. —^{d}) Ś2.3 D2-5.9.12 स्वं; V2 सु-; B3 च; G2 स- (for स्व-).

19 V1 om. 19 (cf. v.l. 18). Ś2.3 om. 19^{ab}. —^{a}) T1.2 G3 नापि; G1.2 M1.5.8 न हि (for न च). Ñ2 B2-4 M3 [अ]पश्यमहं (for पश्याम्यहं). G1.2 M10 तात (for तत्र). —^{b}) Ś1 Ñ V2.3 B1.3 D1-4.6-12 T3 M3 अस्या (D1.4 °न्या; M3 °स्या) गतां; D5 तथागतां (for अप्यागतां). B2.3 M8 काश्चिदभ्यागताः सखीः. —^{c}) Ś D2.8.12 [अ]पि; B4 D1.3.4 T3 च; L (ed.) [अ]थ (for तु). Ś2.3 D1.3.12 विपर्यास. —^{d}) Ñ2 V3 B D9 लब्ध्वैवा (D9 °का)हम्; V2 संलब्धाहम्; D6.7.10.11 दृष्ट्वा त्रासाद् (for दृष्ट्वा चाहम्). M5 उपागता (for इहागता). Ś D2.8.12 इममेव (Ś2.3 D12 एतन्मे न)तथाविधं; Ñ1 D5 इदमासीत्तथाविधं; D1.3.4 एवमेष ममाद्य (D3 °द्य)भूत्; L (ed.) अपश्यं वै तथाविधं.

20 ^{ab}) For ^{b}, cf. 13^{d}. Ś D2.8.9.12 तपसा राजर्षिर् (by transp.). Ñ2 B2 भाति सर्वदा; V2 भावितात्मनः; V3 B1.3.4 भावितः स्वयं (for द्योतितप्रभः). —^{c}) Note hiatus between ^{c} and ^{d} D1.3.4 निवेश्य (for विवेश). D5 T3 तत्रापि; T1.2 G3 M3 Ck तच्चायम्; M1 यच्चापि; Ct as in text (for तच्चापि). —^{d}) D1.3.4 G1.2 M2.5.6 8-10 (to avoid hiatus) ह्यपश्यद्. Ś Ñ1 V1 B2 D2.5.8.9.12 T3 सो (T3 ह्य [to avoid hiatus])पश्यन्मु (V1 D5 पश्यते मु)निकर्म तत्; Ñ2 V2.3 B1.3.4 ददर्श मुनिशापजं.

21 ^{a}) D5 ते (for तं). —For ^{b}, cf. 18^{b}. —^{c}) Ś Ñ V B D1-5.8.9.12 T3 तनया (V1 illeg.; D3 सुतया)सहितो गत्वा. —^{d}) D1.4 इदं वचनम् (for पुलस्त्यमिदम्).

22 ^{a}) Ś Ñ1 D1-4.8.9.12 तनया. Ś1.3 Ñ1 D1-4.8.9 मह्यं; Ś2 D12 सर्वं-; Ñ2 V B D5 त्वं मे (for transp.) (for मे त्वं). M7 भगवन्मम कन्येयं. —^{b}) Ś Ñ1 D1-4.8.9.12 M7 एव भूषिता; T3 उपभूषितां. —^{c}) M8 [इ]दं; Cg.k.t as in text (for [इ]मां). —^{d}) Ñ2 B2-4 D1.3.4 M2.6 मयाद्य; V3 illeg. (for महर्षे). Ś D8.12 उद्यतां (for उद्यताम्). D5 भयमुद्यतं.

23 ^{a}) Ñ2 V2.3 B1.3.4 -खिन्नस्य; B2 -सत्त्वस्य; D1.3.4 M6 -सक्तस्य (for -युक्तस्य). Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 तपश्चर्याप्रसक्तस्य. —M4 partly damaged for ^{b}. —^{b}) Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 M6 शा (D8 M6 श)म्य (D12 °स्य)मान- (V1 °ण-) (for श्राम्यमाण-). Ś Ñ1 V B1.3.4 D2.5.6.8.9.12 च (for ते). —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.7-12 T3 M3 शुश्रूषण (V3 °या)परा. —^{d}) D1.3.4 ममात्मजा (for न संशयः).

24 G2 om. 24-25^{d}. —^{a}) M8 तद् (for तं). D1.4 M6 तथा (for तु तद्). M1 damaged for तु तद्वाक्यं. Ś Ñ2 V2.3 B D2.8.9.12 एवं ब्रुवाणं तं (B2.4 तद्) वाक्यं (Ñ2 तं चैव; V3 वाक्यं तं); Ñ1 V1 D3.5 T3 M3 एवं ब्रुवाणं राजर्षिं (D3 ब्रह्मर्षीं; D5 om.). —^{b}) Ñ1 V1 T3 M3 महर्षिर् (V1 °र्षिं); D2.7.9 राजर्षिर् (for राजर्षिं). V1 D2 T3 M3.8 धार्मिकस्; T2 om. (for धार्मिकं). T2.3 M10 तथा. —^{c}) Ś Ñ V2.3 B D2.9.12 प्र (Ś1 इ)तिगृह्य; V1 D5 T3 तां प्रगृह्य; D8 प्रतिगत्वा (for जिघृक्षुर्). B2 वाक्यं (for कन्यां). —^{d}) D5 वारम् (sic) (for बाढम्).

25 G2 om. 25^{a-d} (cf. v. l. 24). —^{a}) B3 गत्वा (sic); G3 श्रुत्वा (for दत्त्वा). Ñ B [अ]थ; V3 च; G1 om. (for तु). V3 स ततः; B2 [अ]सौ गतः; D6.7.10.11 G3 M10 तनयां (for स गतो). D3 समागतो; T3 M3 तस्मै ततः (for तु स गतो). Ñ V2.3 B T3 M3 कन्यां; M10 राम (for राजा). Ś D2.8.9.12 स च दत्त्वा ततः कन्यां; V1 स दत्त्वा यततः कन्यां; D5 स दत्त्वाथ ततः कन्यां; K (ed.) दत्त्वा स तु यथान्यायं. ❀ Cg : यथान्यायं पाणिग्रहणपूर्वकमित्यर्थः ।; so also Ck.t. ❀ —^{b}) Ś V3 D2.8.9.12 ययौ; Ñ V1 D6-7.10.11 T3

G. 7. 2. 28
B. 7. 2. 30
L. 7. 1. 55

परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते गुणानां संपदा भृशम् ।
तस्मात्ते वितराम्यद्य पुत्रमात्मसमं गुणैः ।
उभयोर्वंशकर्तारं पौलस्त्य इति विश्रुतम् ॥ २६
यस्मात्तु विश्रुतो वेदस्त्वयेहाभ्यस्यतो मम ।
तस्मात्स विश्रवा नाम भविष्यति न संशयः ॥ २७
एवमुक्ता तु सा कन्या प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
अचिरेणैव कालेन सूता विश्रवसं सुतम् ॥ २८
स तु लोकत्रये ख्यातः शौचधर्मसमन्वितः ।
पितेव तपसा युक्तो विश्रवा मुनिपुंगवः ॥ २९

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

M3.10 गतः; Ñ2 V2 B1.2.4 नृपः; B3 प्रति; D1.3.4 M6 पुनः (for तदा). —c) M5.6 तु (for [अ]पि). Ś Ñ V2.3 B D2.8.9.12 T3 M3 साध्वी; D5 सा स्त्री (for कन्या). —d) B3 गुणैः पतिं (by transp.); D1.4 पतिं क्षणैः. —After 25^{cd}, Ñ2 V2.3 B D6.7.10.11 T1–3 G M ins:

53* तस्यास्तु शीलवृत्ताभ्यां तुतोष मुनिपुंगवः ।

[Ñ2 V2 B3.4 च; T3 तच् (for तु). B2 मुनिसत्तमः.]

—Ś1 om. 25^{e}–26. —e) T3 सुप्रीतः सु-; G2 ततस्तु स; M6 ततस्तां तु (for प्रीतः स तु). —f) Ñ1 चैतद् (for एतद्). G2 M4.5 अभाषत (for उवाच ह).

26 Ś1 om. 26 (cf. v.l. 25). —a) Ñ2 V1.2 B D1.3 ते भद्रे; D6.7.10.11 T1.2 G2.3 M1.3–5.7.10 सुश्रोणि (for भद्रं ते). —b) B2 गुणेन (for गुणानां). V3 तथा (for भृशम्). —c) Ñ2 V2 B2–4 तुष्टश्च; D6 T1.2 G तस्मात्तु (for तस्मात्ते). M10 प्रददामि (for वितरामि). Ś2.3 Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 तुष्टोहं ते ददाम्यद्य (V3 प्रदास्यामि); B1 संतुष्टोहं ददाम्यद्य; D7.10.11 तस्माद्देवि ददाम्यद्य. —d) T1.2 स्वात्म- (for आत्म-). Ñ2 V2 B D1.4.6.7.10.11 T1.2 G2.3 M1.2.4–9 तव; V3 ततः; M10 शुभे (for गुणैः). T3 -गुणैः समं (by transp.). D5 प्रभयात्मसमं सुतं. —f) Ś2.3 Ñ V B D1–5.8.9.12 M4.6.7.10 पौलस्त्यम् (for पौलस्त्य).

27 a) M6 च (for तु). Ñ1 देवास् (sic) (for वेदस्). Ñ2 V2 B3.4 D5 M3.6 विश्रुता वेदास्. —b) Ś1.3 D8 [इ]ह वसतो; Ś2 V3 B1 D12 [इ]हाध्यास(D12 °स्य)तो; Ñ1 V1 D10.11 T2 G3 [इ]हाध्ययतो; Ñ2 B3 T3 [इ]वा(T3 [ए]वा)भ्यस्यतो; V2 [इ]हाध्य°; B4 D1–4.9 M6 [इ]हाभ्य (B4 °भ्या)सतो; D5 [इ]हाद्य मतो (sic); D6 [इ]हात्मसतो (sic); M10 [ए]वाधीयतो; K(ed.) [ए]षोध्ययतो (for [इ]हाभ्यस्यतो). M7 मया (for मम). ❀ Cg.t अध्ययतः अधीयानस्येत्यर्थः । वेदो विश्रुतः, गर्भहेतुरिति शेषः ।; so also Ck. ❀ —c) T1.4 G3 तु (for स). —d) Ś Ñ1 V1 D2.3.8.9.12 T3 महायशाः; D5 महातपाः (for न संशयः). B3 पुत्रस्तव भविष्यति.

28 a) D6.7.10.11 T1.2 G2.3 M1.4.5.7 सा देवी; M10 कन्या तु (for सा कन्या). —b) Ś D2.5.8.9.12 T3 G1 M3 भर्त्रा राजीवलोचना. —c) D7 काले तु (for कालेन). —d) Ś V1 D3.8–11 T2 M3.4 [अ]सूत; N2 V2.3 D2.12 सूत (archaic); D6 T3 G2 सूते; G3 [आ]सूता (for सूता). M1 प्रसूता विश्रवं सुतं.

29 a) Ś2.3 D12 सुतो; V3 तस्य (for स तु). Ñ2 B4 T3 लोकत्रय-; V2 B1–3 D5 लोके(V2 D5 °क-) त्रयं (for लोकत्रये). Ś V1 D5.8.12 जातः; Ñ2 V2.3 D2 T3 ज्ञातः; B1.4 ज्ञाता; B2.3 ज्ञात्वा (for ख्यातः). D6.7.10.11 T1.2 G M1–4.7–10 त्रिषु (M4 इह) लोकेषु विख्यातं (T1.2 M3 °तो); M5 पौलस्त्य इति विख्यातः; M6 स लोकत्रयविख्यातश्. —b) Ś1 D6.7.10.11 T1.2 G2.3 M1.2.4.5.7–10 यशोधर्म-(T1.2 °र्मैस्); Ñ1 T3 सत्य(T3 °र्वं)धर्म-; V3 श्रौतधर्म- (for शौचधर्म-). B1 D6.7.10.11 G M1.2.4.5.7–10 -समन्वितं; B3 -व्यवस्थितः (for -समन्वितः). —After 29^{ab}, Ñ V2 B1.3.4 D3.5.7.10.11 T3 G1 M3 ins.:

54* श्रुतिमान्समदर्शी च व्रताचाररतस्तथा ।

[Ñ2 D3.5 G1 M3 द्युतिमान्. B1 धर्माचार- (for व्राताचार-). Ñ1 D3.5 G1 M3 -रुचिस्; D7 -व्रतस् (for -रतस्). T3 सदा (for तथा). V2 पूर्वाचाबुत्र * स्तथा; B3 सदाचारकरस्तथा; B4 भूभारांतकरस्तदा (for the post. half).]

—Thereafter Ñ2 V2 B3 cont.:

55* सत्यवाक्यकृतज्ञश्च द्युतिमान्धृतिमान्बली

[V2 सत्यवाक्यश्च (hypm.).]

—c) V2 पितरः (sic); V3 अतीव; D4 पित्रे च (for पितेव). T3 सक्तो (for युक्तो). —d) D6.7.10.11 K (ed.) (all except K [ed.] with hiatus) अ(K [ed.] ह्य)भवद्विश्रवा मुनिः; T1.2 G2.3 M1–4.7–10 विश्रवाश्चाभवन्मुनिः; M5 विश्रवाश्च महामुनिः.

Colophon: Ñ1 V1 om. (cont. the Sarga). —*Sarga name*: Ś1 Ñ2 B D8 विश्रवस उत्पत्तिः; Ś2.3 V3 D2.9.12 विश्रवसोत्पत्तिर्; V2 विश्रवोत्पत्तिर्; D1.4 विश्रवाख्याने अगस्त्यवाक्यं; D3.5 अगस्तिवाक्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 V3 B1 D2.12 om. Ś2.3 D5.8.9 1. —After colophon, D2 concludes with राम; G M1.5.8 conclude with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

३

अथ पुत्रः पुलस्त्यस्य विश्रवा मुनिपुंगवः ।
अचिरेणैव कालेन पितेव तपसि स्थितः ॥ १
सत्यवाञ्शीलवान्दक्षः स्वाध्यायनिरतः शुचिः ।
सर्वभोगेष्वसंसक्तो नित्यं धर्मपरायणः ॥ २
ज्ञात्वा तस्य तु तद्वृत्तं भरद्वाजो महानृषिः ।
ददौ विश्रवसे भार्यां स्वां सुतां देववर्णिनीम् ॥ ३

प्रतिगृह्य तु धर्मेण भरद्वाजसुतां तदा ।
मुदा परमया युक्तो विश्रवा मुनिपुंगवः ॥ ४
स तस्यां वीर्यसम्पन्नमपत्यं परमाद्भुतम् ।
जनयामास धर्मात्मा सर्वैर्ब्रह्मगुणैर्युतम् ॥ ५
तस्मिञ्जाते तु संहृष्टः स बभूव पितामहः ।
नाम चास्याकरोत्प्रीतः सार्धं देवर्षिभिस्तदा ॥ ६

G. 7. 3. 6
B. 7. 3. 7
L. 7. 2. 6

3

☞ T4 missing for Sarga 3 (cf. v.l. 7.1). Ñ1 V1 cont. the previous Sarga. D12 begins with ॐ.

1 V1 om. 1. —a) D5 T3 स तु; Ck.t as in text (for अथ). —b) G1 विश्रवा इति (hypm.). T3 रघुनंदन (for मुनिपुंगवः). —c) D1.3.4 अदीर्घेण (for अचिरेण). —After 1, Ś V2 D2.8.9.12 ins. :

56* मतिमान्समदर्शी च व्रताचारयुतः सदा ।

[Ś2.3 D12 सदृशात्मा; D9 सर्वदर्शी (for समदर्शी). Ś2.3 सदाचार-. Ś1 V2 तदा (for सदा).]

2 a) D6.10.11 T1 M10 दांतः; D7 क्षांतः; T2 G M1.3-5 वाग्मी; K(ed.) शांतः (for दक्षः). V2 शीलसंपन्नः. —b) T1.2 M1.6 -नियतः (for -निरतः). B1 भुवि; D9 सुधीः (for शुचिः). —M10 om. 2^{cd}. —c) Ś1.3 Ñ1 D2.5.8.9.12 -भावेषु; B4 G1 -भूतेषु (for -भोगेषु). Ś1 Ñ1 D2.5 8.9.12 T3 M3 [अ]सक्तोऽभून् ; Ś2 [अ]नासक्तो; Ś3 [अ]नासक्तोभून् (hypm.); V3 D6 संयुक्तो; B4 संसक्तो; G1 सक्तोभून् (for [अ]संसक्तो). D1.3.4 सर्वभावानुसंरक्तो. —d) Ś1 B2 D4 G1 नित्य-. V3 भोग- (for धर्म-).

3 a) Ś1 B4 D1.4.8 M10 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा). Ś V1.3 D2.3.5.8.9.12 T3 G1 M2.6.10 तु तस्य (by transp.); Ñ2 V2 B1.2.4 च तस्य; B3 तस्य च; D1.4 [अ]थ तस्य (for तस्य तु). T3 M6 सद्वृत्तं; G2 M8 तद्रूपं (for तद्वृत्तं). —b) Ś1.2 V1 D12 M7 भारद्वाजो. Ñ2 V2.3 B D1.3.4.6.7.10.11 G1.2 M1-3.5-10 महामुनिः (for महानृषिः). —c) D1.3.4 कन्यां (for भार्यां.). —d) Ś V3 D2.5 T3 सुतां स्वां (by transp.); V1.2 D6-8.10-12 T1.2 G1.3 M1.3-5.7.10 स्वसुतां (for स्वां सुतां). Ñ V2.3 B वर- (for देव-). Ś2.3 D8.12 -वाणिनीं. D1.3.4 सुशीलां प्रियवादिनीं. ❀ Cg.k.t : देववर्णिनीं देवसमानरूपाम् (Ct °पां तन्नाम्नीं च). ❀

4 a) Ñ1 T3 G1 स (for तु). T1.2 G2.3 M1-5.7-10 सोपि (M4 damaged) लब्ध्वा द्विजश्रेष्ठो. —b) D8.12 M7 भारद्वाज-. V1 D5 T3 ततः; T2 तथा (for तदा). —After 4^{ab}, B4 D6.7.10.11 T3 (repeats l. 1 after 6^{ab}) ins. l. 1 of 57*. —d) D1.3.4 M10 मुनिसत्तमः (for °पुंगवः).

5 a) D1.4 तपो- (for तस्यां). Ś Ñ1 B1 D2.8.9.12 T3 शील- (for वीर्य-). M7 -संपन्नः (for -सम्पन्नम्). B4 वीर्यमापन्नम्. —b) Ś1 D2.9 अत्यंत-(D9 °तं); Ś2.3 D8.12 सुतं तं(D8 तु); B4 आत्मानं (for अपत्यं). T1.2 G M1-5.7-10 पुत्रं परमधार्मिकं. —c) Ś B4 D2.8.9.12 M6 धर्मज्ञं; Ñ V1.2 B1-3 D1.3-7.10.11 T1 धर्मज्ञः(Ñ1 D5 °ज्ञ); V3 सर्वज्ञं (for धर्मात्मा). —d) Ś D2.8.9.12 एव; Ñ V2.3 B2-4 आत्म-; V1 B1 D1.4-6 T3 G1 आर्य-; D3 आर्ष-; M5 ब्राह्मैर्; M6 देव-; Cg.k.t as in text (for ब्रह्म-). V1 D6.7.10.11 T1.2 G2.3 M1.2.4.5.7-10 वृतं; D9 युतः (for युतम्).

6 a) Ś1 D8 सु-; D9 [ऽ]थ (for तु). B3 D7 संतुष्टः (for संहृष्टः). D1.3.4 [ऽ]भवद्धृष्टो; D5 [ऽ]नुसंहृष्टः (for तु संहृष्टः). —b) Ś D2.8.9 बभूव स (by transp.); D1.3.4 देववंद्यः; D6 T3 सर्वभूत-; D10 संबभूव (for स बभूव). —After 6^{ab}, V2 B1.3 T1-3 G M ins.; while B4 D6.7.10.11 ins. l. 1 after 4^{ab} and l. 2 after 6^{ab}; D1.3.4 ins. only l. 1 after 6^{ab} :

57* प्रजान्वीक्षिकया बुद्ध्या श्रेयो ह्यस्य विचिन्तयन् ।
दृष्ट्वा श्रेयस्करीं बुद्धिं धनाध्यक्षो भविष्यति ।

[T3 ins. l. 1 after 4^{ab}, repeating it here. —(l. 1) V2 B1.3.4 M6 -[अ]वे(M6 पे)क्षितया; T1.2 G2.3 M3.5 -[अ]न्वेषित(G2 M5 °क)या; T3 (both times) -[अ]न्वीक्षतया (for -[अ]न्वीक्षिकया). D1.3.4 प्रभावेक्षतपातस्य (for the prior half). V2 B1.3.4 वै ह्य(V2 त)त्र; D1.3.4 समनु-; D6 [ऽ]प्यस्यानु-; T3 (first time) G1 [ऽ]प्यनुवि-; T3 (second time) M6 ह्यस्यानु-; G2 M1.2.4.5.7-9 ह्यनुवि- (for ह्यस्य वि-). D7 श्रेयोप्यनुविचिंत्य च (for the post. half). ❀ Cv : प्रजान्वीक्षकया संतानावेक्षया ।; Cg.k : प्रजामन्विच्छतीति प्रजान्वेषिका " प्रत्ययस्थात् " इतीत्वम् ।; Ct : अत्र स्थाने प्रजान्वेषिकयेत्यर्थमिति कतकस्वरसः । प्रजामन्विच्छति प्रजान्वेषिका तद्गुणागुणपर्यालोचिका ज्योतिःशास्त्रविषया बुद्धिः तयास्य वैश्रवणस्य श्रेयो विचिन्तयन्पुलस्त्यस्तस्मिन्विश्रवसः पुत्रे जाते

G. 7. 3. 7
B. 7. 3. 8
L. 7. 2. 7

यस्माद्विश्रवसोऽपत्यं सादृश्याद्विश्रवा इव ।
तस्माद्वैश्रवणो नाम भविष्यत्येष विश्रुतः ॥ ७
स तु वैश्रवणस्तत्र तपोवनगतस्तदा ।
अवर्धत महातेजा हुताहुतिरिवानलः ॥ ८
तस्याश्रमपदस्थस्य बुद्धिर्जज्ञे महात्मनः ।
चरिष्ये नियतो धर्मं धर्मो हि परमा गतिः ॥ ९
स तु वर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।
पूर्णे वर्षसहस्रे तु तं तं विधिमवर्तत ॥ १०
जलाशी मारुताहारो निराहारस्तथैव च ।
एवं वर्षसहस्राणि जग्मुस्तान्येकवर्षवत् ॥ ११
अथ प्रीतो महातेजाः सेन्द्रैः सुरगणैः सह ।
गत्वा तस्याश्रमपदं ब्रह्मेदं वाक्यमब्रवीत् ॥ १२
परितुष्टोऽस्मि ते वत्स कर्मणानेन सुव्रत ।
वरं वृणीष्व भद्रं ते वरार्हस्त्वं हि मे मतः ॥ १३
अथाब्रवीद्वैश्रवणः पितामहमुपस्थितम् ।
भगवँल्लोकपालत्वमिच्छेयं वित्तरक्षणम् ॥ १४
ततोऽब्रवीद्वैश्रवणं परितुष्टेन चेतसा ।
ब्रह्मा सुरगणैः सार्धं बाढमित्येव हृष्टवत् ॥ १५

तुष्टो बभूवेति तेन व्याख्यानात्. ❀ —After the second occurrence of l. 1, T3 ins. :

57(A)* कथं चासौ भवेद्देव: किमन्यैः श्रिय एव च ।

—(l. 2) G2 M Cv वृत्ति; Ck.t as above (for बुद्धि). V2 B3.4 भवेदिति (for भविष्यति).]

—^{c}) Ś2.3 D12 नामास्य च (by transp.); B1 स नाम च; K(ed.) नाम तस्य (for नाम चास्य). —D5 om. 6^d. —^{d}) Ñ1 सर्वैर् (for सार्धं). Ś1 D8 च ऋषिभिस्; Ś2.3 D12 सर्वैर्षिभिस् (for देवर्षिभिस्). T3 तथा; M1.8.10 सह (for तदा).

7 V3 om. (hapl.) 7-8^b. —^{a}) Ś1 D8 नाम्ना; Ś2.3 संज्ञा (for ऽपत्यं). D12 विश्रवसोत्पन्न:. —^{b}) Ś2.3 D12 सदृशाद् (for सादृश्याद्). Ś D2.6.8.9.12 T2.3 G1 M1.5 इति; Cv.t as in text (for इव). —^{d}) Ś1 Ñ2 V1.2 B1–3 D8.9 M9 [ए]व (for [ए]ष). —For 7^{cd}, Ñ1 subst. :

58* स तु वैश्रवणस्तत्र बभूव परमो मुनिः ।

8 V3 om. 8^{ab} (cf. v.l. 7). —^{a}) Ñ1 तूर्णं; Ñ2 V2 B तस्य (for तत्र). —^{b}) Ś1 तपोवनं (for तपोवन-). T1.2 G3 M3 तथा (for तदा). —^{c}) V2 B2 T1.2 G3 M3 व्यवर्धत (for अवर्धत). —For 8^{cd}, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3 subst. :

59* अवर्धताहुतिहुतो महातेजा यथानलः ।

[B1 व्यवर्धत (for अवर्धत). B3 हेतिहोता (sic) (for [आ]हुतिहुतो). V3 महाबलः (for यथानलः).]

9 ^{b}) D5 मतिर्. Ñ1 आसीन्; D1.3.4.6 T1.2 G2.3 M2–10 जाता (for जज्ञे). —After 9^{ab}, M1 ins. 60*. —D4 M1 om. 9^c-10^b. —^{c}) V2 B2 M6 नियतं; D5 विश्रुतो; D6.7.10.11 M10 परमं (for नियतो). —^{d}) Ś3 D12 धर्मे (for धर्मो). D5 यः (for हि).

10 D4 M1 om. 10^{ab} (cf. v.l. 9). —^{a}) Ñ1 V2 B ततो (for स तु). —^{b}) T1 G1 M2–9 सप्त सप्त (M5 तस्मिन्); T3 त्रीणि तप्त्वा; Ct as in text (for तपस्तप्त्वा). B2 चतुर्दश (for महावने). Ñ V2.3 B1.3.4 D5 तपस्तेपे चतुर्दश. —After 10^{ab}, D6.7.10.11 T1–3 G M2–5.7–10 ins.:, while M1 ins. after 9^{ab} (owing to om.) :

60* यन्त्रितो नियमेनोग्रं चकार सुमहत्तपः ।

[T3 G1 M2.4.5.7–9 नियमेषु; Ck as above (for नियमेन). M1 [ए]व (for [उ]ग्रं). D6.7.10.11 नियमैरुग्रैश्. ❀ Cg.t : नियमैर्यन्त्रितः संजातबन्धनः (Ct °नियम इत्यर्थः). ❀]

—^{c}) Ñ V2.3 B D1.3.4 पूर्णे पूर्णे (V3 °र्ण-); M6 पूर्णपूर्णे (for पूर्णे वर्ष-). Ñ V2 B3 च (for तु). Ś V1 D T1–3 G3 M1.3.6.8.9 -सहस्रांते. —^{d}) Ñ2 B3.4 तां तां वृद्धिम् (Ñ2 °त्तिम्). D10.11 अकल्पयत्; G1 M6 अवर्तयत्; G2 M10 अवर्धयत् (for अवर्तत). Ś D2.8.12 तासां तृप्तिमवर्तयत्; Ñ1 V1.3 D5.9 ततो (Ñ1 तीव्रां; V3 D9 तां तां) वृत्तिमवर्तयत्; V2 B1.2 तां तां बु(B2 वृ)द्धिं नरर्षभ (V2 °द्धिमवर्धयत्); D1.3.4.6.7 T3 तां तां वृत्तिमकल्पयत्.

11 D5 om. 11. —^{a}) Ś3 जलाशो (for °शी). —^{d}) Ñ V B गतान्यस्य; M5 जग्मुस्तस्य (for जग्मुस्तानि).

12 ^{a}) Ś D2.8.12 ततः (for अथ). D1.4 [अ]ब्रवीन् (for प्रीतो). —^{b}) Ś2.3 सेंद्रः (for सेन्द्रैः). B1 देव- (for सुर-). M10 तदा (for सह). —^{c}) Ñ2 V2.3 B [आ]श्रमपदं तस्य (by transp.). —^{d}) D1.4 स्वयंभूर् (for ब्रह्मेदं).

13 ^{a}) Ś2.3 D12 भो (for ते). G1 भद्रं (for वत्स). —^{b}) T1.2 G M1–5.7–10 तपसा तव (for कर्मणानेन). D1.3.4 T3 सुव्रतः. —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 वरय (for वृणीष्व). —^{d}) D7.10.11 महामते (for हि मे मतः).

14 ^{b}) V2 उपस्थितः. —^{c}) Ś D2.3.8.12 लोकपालोहम् (D3 °लानाम्). —^{d}) V1 इह; V2 लोक-; B4 धन- (for वित्त-). V3 धनरक्षणात्.

15 ^{a}) D6.7.10.11 T1.2 G M Cg अथ (for ततो). —^{c}) Ś Ñ V B D1–5.8.9.12 T3 M6 ब्रह्मा सह सुरैः सर्वैर्. —^{d}) D1.4 हर्षवान्; D3 T3 हृष्टवान्; T1 हर्षवत्; T2 G1.3 M1.2.5.8 चाब्रवीत्; M3 हर्षयन् (for हृष्टवत्).

अहं हि लोकपालानां चतुर्थं स्रष्टुमुद्यतः ।
यमेन्द्रवरुणानां हि पदं यत्तव चेप्सितम् ॥ १६
तत्कृतं गच्छ धर्मज्ञ धनेशत्वमवाप्नुहि ।
यमेन्द्रवरुणानां हि चतुर्थोऽद्य भविष्यसि ॥ १७
एतच्च पुष्पकं नाम विमानं सूर्यसंनिभम् ।
प्रतिगृह्णीष्व यानार्थं त्रिदशैः समतां व्रज ॥ १८
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामः सर्व एव यथागतम् ।
कृतकृत्या वयं तात दत्त्वा तव महावरम् ॥ १९
गतेषु ब्रह्मपूर्वेषु देवेष्वथ नभस्तलम् ।
धनेशः पितरं प्राह विनयात्प्रणतो वचः ॥ २०
भगवँल्लब्धवानस्मि वरं कमलयोनितः ।
निवासं न तु मे देवो विदधे स प्रजापतिः ॥ २१
तत्पश्य भगवन्कंचिद्देशं वासाय नः प्रभो ।
न च पीडा भवेद्यत्र प्राणिनो यस्य कस्यचित् ॥ २२
एवमुक्तस्तु पुत्रेण विश्रवा मुनिपुंगवः ।
वचनं प्राह धर्मज्ञ श्रूयतामिति धर्मवित् ॥ २३

G. 7. 3. 24
B. 7. 3. 24
L. 7. 2. 23

16 ^{a}) B1 D1.3.4 तु; D6.7.10.11 G3 M10 वै; M8 च (for हि). —D1.4 transp. 16^{cd} and 17^{ab}. —^{c}) D2 महेंद्र- (for यमेन्द्र-). Ñ2 B2-4 वै; B1 D6.7.10.11 T1.2 G3 M3 च; D8 ते; M4.7 यत् (for हि). V2 यमेंद्रवरुणाभ्यां च; D1.4 महेंद्रवरुणांते (D4 °तां) ते (sic). —D5 T2 G3 om. (hapl.) 16^{d}–17^{c}. —^{d}) Ñ2 B1 G2 M4-9 तत्; M10 हि; Ck.t as in text (for यत्). B4 यद्दत्तं; T1 M3 यत्पदं (by transp.). Ś Ñ1 V1.3 D8.12 तच्च तव; V2 D2.9 T3 तच्च य(D2.9 त)था; D1.3.4 दत्तं मया (for यत्तव च). D1.4 [इ]षितं (for [ई]प्सितम्).

17 D5 T2 G3 om. (hapl.) 17^{abc} (cf. v.l. 16). D1.4 transp. 16^{cd} and 17^{ab}. —^{a}) Ñ2 सत् (for तत्). Ñ1 सर्व-; B1 वत्स; D6.7 M10 तव (for गच्छ). Ś D2.8.12 शक्रं निर्गच्छ; V1 T3 तत्कृते सर्व-; D9 शंकरं गच्छ; D10.11 तद्गच्छ वत; T1 M3 त्वं तु तद्गच्छ; G2 M4.5 तत्तु त्वं गच्छ; M6 कृतं तवास्तु; M7 तं तु तं गच्छ (for तत्कृतं गच्छ). M6 धर्मं च (for धर्मज्ञ). —^{b}) Ś V1 D2.8.9 T3 धनैश्वर्यम्; Ñ1 धनरत्नम्; V3 भूतेशत्वम्; D10.11 Cg.k.t निधीशत्वम् (for धनेशत्वम्). —V3 illeg. for 17^{cd}. —^{c}) Ñ1 तु; Ñ2 B3 वै; V2 B1.4 M2.7-9 त्वं; B2 D6 T1 G2 M1.3-5 च (for हि). Ś D2.7.8.10-12 T3 शक्रांबुपयमानां हि(D7.10.11 T3 च); D1.3.4 तेषां महात्मनामद्य; D9 शक्रांबुपतियमानां. —^{d}) Ś Ñ1 V1 D1-8.10-12 T3 M6.10 त्वं (for ऽद्य). B2.3 T3 G M4.5 त्वं चतुर्थो (for चतुर्थोऽद्य).

18 ^{a}) Ś D8.12 एतत्तु; T1.2 G M इदं तत् (G1 M4.7.8 तु; M6 च); Cg cites as in text (for एतच्च). —^{c}) Ś2.8 D12 सर्वार्थं; Ñ2 B2.4 यानार्थे; V2 जालेन; B1 यानं से (for यानार्थं).

19 M3 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{b}) B1 यथागताः (for °गतम्). —^{c}) M9 हि नस् (for वयं). T1.2 G2.3 M1.3-5.8 कृतं(M3.8 °त)कृत्यं हि नस्तात; M7 कृतकृत्यं स सं कृत्वा. —^{d}) Ñ2 V2 B तव दत्त्वा (by transp.). B1 महाबलं; B2 [अ]मरं पदं; D7(marg. also).10.11 Ct वरद्वयं; M1 महद्वरं (for महावरम्). Ś Ñ1 V1.3 D1-6.8.9.12 T3 G1 तुभ्यं दत्त्वा वरद्वयं(D1.3.4 महद्वरं); M7 दत्त्वा च भगवान्वरं. —After 19, Ñ V B D5-7.10.11 T3 G1 M10 ins.:

61^{*} इत्युक्त्वा स गतो ब्रह्मा स्वस्थानं त्रिदशैः सह ।

[Ñ V B D5 स(V3 प्र-) ययौ (for स गतो). Ñ V2.3 B सह देवैर्नभस्थ(B4 °स्त)लं; V1 त्रिदशैः सहितः प्रभुः; D5 देवैः सह प्रजापतिः (for the post. half).]

20 ^{a}) M7 -धुर्येषु (for -पूर्वेषु). —^{b}) Ñ1 च; D1.4 स; M9 [अ]पि (for [अ]थ). Ñ1 V1 D6.7 T1-3 G2.3 M1-3.5.10 नभस्थलं; Ñ2 V3 B1.3.4 महात्मसु (for नभस्तलम्). V2 B2 सर्वेष्वथ महात्मनः(B2 °नृषु); D3 देवेषु नभसस्तलं. —^{c}) B3 G1 धनदः; K (ed.) वने स (for धनेशः). V2 याचे; B प्रोचे (for प्राह). Ś D2.8.9.12 प्राह पितरं (by transp.). —^{d}) V1 विनीतः; B1 विनयः; G1 नियमात् (for विनयात्). V3 B3 D1.3.4 विनयावनतो वचः; D5 विनया * न्विता वचः; D6.7.10.11 T1.2 G2.3 M1-5.7-10 प्रांजलिः प्रयतात्मवान्.

21 D1.4 om. 21^{ab}. —^{b}) M6 सलिल- (for कमल-). D6.7.10.11 T1.2 G2.3 M1-5.7-10 वरमिष्टं पितामहात्. —^{c}) Ś Ñ1 V3 D1-4.6-9.12 M2.5.8-10 तु न (by transp.); T2 स तु; T3 तु स (for न तु). V1 B1 D5.10.11 G3 निवासनं न(B1 D5 G3 तु). ❀ Ck.t : निवासनं निवासमिति यावत् (Ct °त्यर्थः). ❀ —^{d}) T3 न (for स). T1 G1.2 M विदधाति(M8 °तु); T2 G3 न ददाति; Cr as in text (for विदधे स).

22 ^{a}) Ñ2 उत्-; V B4 D5.7.10.11 T3 तं; M1 सं- (for तत्). D2.6.7.9.12 T1 G M1-5.7.8 किंचिन्; V2 देशं; D1.3.4 कश्चिद् (for किंचिद्). —^{b}) D1.3.4 देशो (for देशं). Ñ1 B4 T3 मे (for नः). V3 T1.2 G3 निवासाय च मे(T1 मम; T2 G3 महा-) प्रभो; D6.7.10.11 G1.2 M1-5.7-10 निवासं साधु(M10 वद) मे प्रभो; Cr as in text. —^{c}) V3 तत्र; D6 वात्र; M7 यस्य (for यत्र). —^{d}) D1-6.9 [ऽ]न्यस्य (for यस्य).

23 ^{a}) T3 स (for तु). —^{b}) T1.2 G3 M2-4.7-9 मुनिसत्तमः (for मुनिपुंगवः). —^{c}) V2 नित्य-; B2-4 तत्र (for प्राह). Ś Ñ1 V D2.6-8.12 M7 धर्मज्ञः; Ñ2 धर्मज्ञं; D1.3.4 T3 धर्मात्मा(D5 °त्मन्) (for धर्मज्ञ). B1 विचिंत्य तत्र धर्मज्ञः. —^{d}) Ñ1 मुनि- (for इति). Ś Ñ1 V1.3 D2.5-12 T3 सत्तम(V1 D5.6 °मः); Ñ2 V2 B [अ]थाब्रवीत्;

G. 7. 3. 25
B. 7. 3. 26
L. 7. 2. 24

लङ्का नाम पुरी रम्या निर्मिता विश्वकर्मणा ।
राक्षसानां निवासार्थं यथेन्द्रस्यामरावती ॥ २४
रमणीया पुरी सा हि रुक्मवैदूर्यतोरणा ।
राक्षसैः सा परित्यक्ता पुरा विष्णुभयार्दितैः ।
शून्या रक्षोगणैः सर्वैं रसातलतलं गतैः ॥ २५
स त्वं तत्र निवासाय रोचयस्व मतिं स्वकाम् ।
निर्दोषस्तत्र ते वासो न च बाधास्ति कस्यचित् ॥ २६
एतच्छ्रुत्वा तु धर्मात्मा धर्मिष्ठं वचनं पितुः ।
निवेशयामास तदा लङ्कां पर्वतमूर्धनि ॥ २७
नैर्ऋतानां सहस्रैस्तु हृष्टैः प्रमुदितैः सदा ।
अचिरेणैवकालेन संपूर्णा तस्य शासनात् ॥ २८
अथ तत्रावसत्प्रीतो धर्मात्मा नैर्ऋताधिपः ।
समुद्रपरिधानायां लङ्कायां विश्रवात्मजः ॥ २९
काले काले विनीतात्मा पुष्पकेण धनेश्वरः ।
अभ्यगच्छत्सुसंहृष्टः पितरं मातरं च सः ॥ ३०

D1.3.4 चाब्रवीत्; M8 हृष्टवत् (for धर्मवित्). —After 23, D6.7.10.11 T1–3 G1.3 M1.3 G(ed.) ins. :

62* दक्षिणस्योदधेस्तीरे त्रिकूटो नाम पर्वतः ।
तस्याग्रे तु विशाला सा महेन्द्रस्य पुरी यथा ।

[(l. 1) T3 अंतस्; G1 मध्ये (for तीरे). —(l. 2) G1 विशालाक्ष (for विशाला सा).]

24 M5 transp. ^{ab} and ^{cd}. —a) D5 T3 दिव्या (for रम्या). —Ś1 om.; B2 reads in marg. 24^{c}–25^{b}. —c) B1.3 D1.4.5 निवासाय(D1.4 °र्थे) (for निवासार्थं). Ś2.3 D12 राक्षसैः सा तु संयुक्ता. —d) Ś2.3 देवैरिव; D5 (with hiatus) M7 इंद्रस्येव (for यथेन्द्रस्य). D12 पुरीव स्मामरावती. —After 24, Ś2.3 Ñ V B (B2 m.) D (except D8) T3 M6.10 ins. :

63* तत्र त्वं वस भद्रं ते रंस्यसे तत्र नित्यशः ।

[Ñ2 V3 रंस्यते (for रंस्यसे). Ś2.3 D2.5.9.12 T3 चापि; D1.3.4 वत्स (for second तत्र). D6.7.10.11 M10 लंकायां नात्र संशयः (for the post. half).]

—Thereafter D6.7.10.11 T3 M10 cont.; while T1.2 G M1–4.7–9 ins. after 24 :

64* हेमप्राकारपरिखा यन्त्रशस्त्रसमावृता ।

[T3 (with hiatus) अस्त्र- (for यन्त्र-). M1 -समाकुला (for °वृता).]

25 Ś1 D8 M5 om. 25^{ab}; B2 reads in marg. 25^{ab} (for Ś1 B2, cf. v.l. 24). —a) V3 तु (for हि). —b) Ś2 D2–4.6.7.10–12 T1–3 G M1–4.6–10 -वैडूर्य- here and elsewhere. M10 -वेदिका. —c) T1.2 G2.3 M1–5.7–9 च; G1 M10 सं- (for सा). Ś1 Ñ2 V2.3 B D1–4.8.9 तु (B3 च) संत्यक्ता; D12 तु * * * (for परित्यक्ता). Ś2.3 सांप्रतं राक्षसैः सा तु; D7 राक्षसैः परिसंत्यक्ता. —d) Ś2.3 Ñ1 D12 पुरी; M10 पुत्र (for पुरा). —V3 B3 om. 25^{ef}. —e) Ś Ñ1 D2.8.9.12 T3 हीना (for सर्वैं). —After 25, D6.7.10.11 T1–3 G M1–5.7–10 ins. :

65* शून्या संप्रति लङ्का सा प्रभुस्तस्या न विद्यते ।

[T3 सा लंका (by transp.) G1 पतिस (for प्रभुस).]

26 b) Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 स्वयं; B4 शुभां; M10 स्विकां (for स्वकाम्). T1.2 G M1–5.7–9 महाबल(M2.8.9 °यशः) (for मतिं स्वकाम्). D6.7.10.11 T3 गच्छ पुत्र यथासुखं. —c) B1 निर्दिष्टस् (for निर्दोषस्). D3 त्वनु (for तत्र). —d) D2 वासो (for बाधा). T1.2 [अ]स्य; T3 च; G2.3 M2.4.6–9 [अ]त्र; M1 तु (for [अ]स्ति). D6.7.10.11 M10 बाधस्त(D6 M10 °धा त)त्र (for च बाधास्ति).

27 ab) Ñ1 M6 एवं (for एतच्). V1 B1.2 D6.7.10.11 T3 स (for तु). V2 धर्मज्ञ-; B2 (m. also as in text) धर्मार्थं (for धर्मिष्ठं). B3 सर्वेषां निर्ऋतर्षभः (for ^{b}). T1.2 G M1–5.7–10 एवमुक्तस्तु धर्मात्मा पित्रा धर्म्यमिदं वचः. —B3 om. (hapl.) 27^{c}–29^{b}. —c) T1.2 G M1–6.8.9 ततो (for तदा). Ñ1 V1 D6.7.10.11 T3 निवासयामास तदा; D5 निवासाय तदागच्छल्. ❀ Cg : प्रमुदितैः सह निवासयामासेति योजना ।; Ck : निवेशं करोति निवेशयति तस्माल्लिट्, आवासमकरोदित्यर्थः ।; Ct : निवासयामास । निवासमकरोदित्यर्थः. ❀

28 B3 om. 28 (cf. v.l. 27). —a) Ś2.3 D8.12 निर्ऋतानां; G1 स यक्षाणां; Ct as in text (for नैर्ऋतानां). Ś Ñ V1.3 B1.2.4 D1–4.8.9.12 T3 M8 सा (for तु). D5 सहस्राणि (for सहस्रैस्तु). —b) G3 M3 यक्षैः (for हृष्टैः). D6 M2 तथा; T1.2 M1.3–5.7.9 सह; M6.8.10 तदा (for सदा). Ś1 V1.3 D1–5.8.9 T3 बहुभिर्मुदितैस्तदा(Ś1 D2.8.9 °था); Ś2.3 Ñ V2 B1.2.4 D12 मुदितैर्बहुभिस्तदा(Ś2.3 D12 °था; V2 सह). —c) B4 काले तु (for कालेन). —d) G2 सा पूर्णा (for संपूर्णा). M10 पितृ- (for तस्य).

29 B3 om. 29^{ab} (cf. v.l. 27). —a) Ś Ñ V B1.2.4 D T3 G1 स तु (for अथ). —b) D5 om. धर्मात्मा. Ś Ñ1 V B1.2.4 D2.5–12 T3 नैर्ऋतर्षभः; Ñ2 नैर्ऋतैः सह; D1.3.4 नैर्ऋतप्रभुः. —V3 illeg. for 29^{c}. —c) Ñ V2 B D7.10.11 T3 M3 -परिखायां हि(B2.3 M3 तु; D7.10.11 स; T3 च); D5 -परिचर्यायां (for -परिधानायां). —d) D6 reads

स देवगन्धर्वगणैरभिष्टुत-
स्तथैव सिद्धैः सह चारणैरपि ।
गभस्तिभिः सूर्य इवौजसा वृतः
पितुः समीपं प्रययौ श्रिया वृतः ॥ ३१

G. 7. 3. 34
B. 7. 3. 35
L. 7. 2. 32

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

लंकायां in marg. Ś Ñ V B $D_{1-5.8.9}$ T_3 M_3 विश्रवःसुतः; D_{12} विश्रवासुतः.

30 [a]) Ñ V B D_5 T_3 स तु तदा; $D_{1-4.6.9}$ तु स तदा; $D_{7.10.11}$ M_{10} तु(M_{10} स) धर्मात्मा (विनीतात्मा). $Ś_1$ D_8 लोकपालस्तु स तदा; $Ś_{2.3}$ D_{12} एककाले($Ś_3$ °लं) तु स तदा. —[c]) G_2 अभ्यागच्छत्. $Ś_{1.2}$ $Ñ_2$ $V_{2.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{2.8.9.12}$ T_3 विनीतात्मा; B_3 धर्मात्मा (subm.); D_5 द्वितीयात्मा (for सुसंहृष्टः). $Ś_3$ $Ñ_1$ V_1 $D_{1.3.4.6.7.10.11}$ अभ्यागच्छ-द्विनीतात्मा; T_1 अभ्यगच्छत संहृष्टः. —[d]) $Ś_{2.3}$ D_{12} T_3 मातरं पितरं (by transp.). Ś $D_{8.12}$ सह; $Ñ_2$ तथा; $V_{2.3}$ B $D_{2.9}$ च ह; $D_{1.3.4.6.7.10.11}$ च(D_1 न) हि (for च सः).

31 [a]) Ś D_{12} सदैव; B_2 स सर्व- (for स देव-). M_1 अधिष्ठितः (for अभिष्टुतः). —[b]) $M_{6.10}$ अपि चारणैः स ह (M_{10} °णैस्तथा). Ś Ñ V B D T_3 तथा($Ś_1$ स ह्य; $Ś_{2.3}$ D_{12} T_3 सदा; $Ñ_1$ V_1 B_2 $D_{2.5.8}$ °दा)प्सरोनृत्य(Ś $D_{2.8.12}$ °रोनृत्त; $D_{1.4}$ °रोदैत्य)विभूषितालयः. —[c]) Ñ V_2 B [अ]मितौजसः (B_1 °सा); V_3 [उ]दितो यथा; $D_{1.3.4.6.7.10.11}$ [अ]वभासयन् (for [ओ]जसा वृतः). —[d]) Ñ $V_{2.3}$ B $D_{1.4}$ T_3 धनाधिपः; V_1 सदा हि सः; $D_{3.6}$ तदा सह; $D_{5.7.10.11}$ स वित्तपः (for श्रिया वृतः). Ś $D_{2.8.9.12}$ प्रयतो ययौ त($Ś_1$ मु)दा.

Colophon. —*Sarga name* : Ś $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ वैश्रवणोत्पत्तिः; $Ñ_1$ वैश्रवणोत्पत्तिवरप्रदानः; $Ñ_2$ V_2 B_{1-3} वैश्रवण(B_3 °णे)वरप्रदानं; B_4 वैश्रवणवरदानं. —*Sarga no.* (figures words or both) : $Ś_1$ $Ñ_1$ $V_{2.3}$ B_1 $D_{2.12}$ om.; $Ś_{2.3}$ B_4 $D_{5.8.9}$ 2; V_1 1. —After colophon G $M_{1.8}$ conclude with श्रीरामाय नमः; $M_{6.10}$ with श्रीरामचन्द्राय नमः.

४

G. 7. 4. 1
B. 7. 4. 1
L. 7. 3. 1

श्रुत्वागस्त्येरितं वाक्यं रामो विस्मयमागतः ।
पूर्वमासीत्तु लङ्कायां रक्षसामिति संभवः ॥ १

ततः शिरः कम्पयित्वा त्रेताग्निसमविग्रहम् ।
अगस्त्यं तं मुहुर्दृष्ट्वा स्मयमानोऽभ्यभाषत ॥ २

भगवन्पूर्वमप्येषा लङ्कासीत्पिशिताशिनाम् ।
इतीदं भवतः श्रुत्वा विस्मयो जनितो मम ॥ ३

पुलस्त्यवंशादुद्भूता राक्षसा इति नः श्रुतम् ।
इदानीमन्यतश्चापि संभवः कीर्तितस्त्वया ॥ ४

रावणात्कुम्भकर्णाच्च प्रहस्ताद्विकटादपि ।
रावणस्य च पुत्रेभ्यः किं नु ते बलवत्तराः ॥ ५

क एषां पूर्वको ब्रह्मन्किंनामा किंतपोबलः ।
अपराधं च कं प्राप्य विष्णुना द्राविताः पुरा ॥ ६

4

☞ T4 missing for Sarga 4 (cf. v.l. 7. 1). D12 begins with ॐ.

1 ^{b}) Ś V1.3 D1.2.4.8.9.12 T3 राघवो(D1.4 रामो वै) विस्मयान्वितः; D5 स रामो विस्मयं गतः. —B2 M6 om. 1^{c}–2^{b}. —^{c}) D10.11 T2 G3 Ck.t कथम् (for पूर्वम्). —^{d}) D10.11 Ct संभवो रक्षसां पुरा. ❀ Cv : रक्षसामिति संभव इत्यत्रेतिशब्दोऽन्ते निवेश्यः । अगस्त्येरितमित्यनेन पूर्वेण संबन्धनीयश्च. ❀ —For 1^{cd}, Ś Ñ V B1.3.4 D1–9.12 T3 subst. :

66* लङ्केति पूर्वमप्यासीद्राक्षसानामितीव हि ।

[Ñ2 T3 लंकेयं (for लङ्केति). B4 अस्य; D5 यथा (for अपि). D1.3.4.6.7 पूर्वमासीद्धि(D6.7 °द्धि)लंकेयं (for the prior half). B1 इयं (for इति). V1.2 प्रभो; B1 पुरी; B4 [इ]ह वै; D1 [इ]ति वा; D4 तदा; T3 [इ]व ह (for [इ]व हि).]

2 B2 M6 om. 2^{ab} (cf. v.l. 1). —^{a}) M1 स (subm.) (for ततः). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B3 D2.8.9.12 त्रिरग्नि-; V2 रामोग्नि- (for त्रेताग्नि-). Ś Ñ1 V B1 D1–5.8.12 T3 G1.2 M7 -विग्रहः(B1 °हे). —^{c}) Ś1 V1 D8 च; Ś2.3 Ñ2 V2.3 B D2.9.12 M6 स; Ñ1 D5 T3 तु (for तं). D1.3.4.6.7.10.11 तमगस्त्यं (by transp.). D5 T3 G1 M5.10 मुनिं; M1 ऋषिं (for मुहुर्). —^{d}) T1.2 G1 M3 विस्मयानो (for स्मयमानो).

3 ^{a}) D1.4 देवर्षे (for भगवन्). Ś2.3 V2 D8.12 G1 M3.8 अप्येषां; D1.4 एषा हि; D5 अथैषा; G (ed.) एवैषा (for अप्येषा). —^{b}) Ñ1 लंकेयं; V2 B1.4 लंकाभूत् (for लङ्कासीत्). Ś2.3 पिशिताशनां; M2 पिशिताननां; Cg.k.t as in text (for पिशिताशिनाम्). —^{c}) M9 भगवञ् (for भवतः). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T1.3 G1 इत्येवं(G1 °तीदं) वचनं; T1 G2 M1.2.4.5.7.8.10 इदानीं भवतः; G3 इदानीमन्यतः (for इतीदं भवतः). D1.3.4.6.7.10.11 Ct श्रुत्वेदं भगवद्वाक्यं; M6 श्रुत्वैतद्भगवन्वाक्यं. ❀ Cv : इदानीं भवतः श्रुत्वेति पाठः. ❀ —^{d}) M3 [अ]द्य मे (for मम). Ñ2 V2 B D1.3.4.6.7.10.11 M6 जातो मे विस्मयः परः(Ñ2 पुनः). ❀ Cg : पूर्वं रावणकुबेरयोः पूर्वमपि लङ्का पिशिताशिनामासीदावास आसीदितीदानीमुक्तं श्रुत्वा मम विस्मयो जनितः ।; Ck : पूर्वमपीति । विश्रवःपुत्रवैश्रवणरावणयोः पूर्वमपि पिशिताशिनामावास आसीदिति भगवन् त्वयाद्योक्तमेवमिदानीमन्यतोऽपि संभूतानां रक्षसां लङ्कायां स्थितिं श्रुत्वा मम विस्मयस्त्वद्वचनेन जनितः ।; Ct : पूर्वमपि विश्रवःपुत्रवैश्रवणरावणयोः पूर्वमपि लङ्का पिशिताशिनामावास आसीदिति भगवद्वाक्यमन्यतोऽपि रक्षःसंभवपरं श्रुत्वा मे विस्मयो जातः । ❀

4 ^{a}) D12 पौलस्त्य-. Ś Ñ1 V3 D2.5.8.9.12 T3 G2 -वंशात्सं(Ñ1 D5 T3 G2 °शसं; D9 °शात्म)भूता; M2.8.9 -वंशादु(M8 °शमु)त्पन्ना (for -वंशादुद्भूता). —^{b}) Ś2.3 मे; B3 om. (subm.); D12 सं-; M1 वि-; M5 हि; Cg.k.t as in text (for नः). M5.6 श्रुताः (for श्रुतं). ❀ Cg : नः अस्माभिः। पूजायां बहुवचनम् ।; so also Ck.t. ❀ —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 अपि चा(D5 वा)न्येषां (for अन्यतश्चापि). —^{d}) D8 संभावस्. Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 त्वदुदीरितः; Ck.t as in text (for कीर्तितस्त्वया).

5 ^{a}) V2 B1.4 वा (for च). D1.4 रावणः कुंभकर्णस्य (sic). —Ś2 om. 5^{c}–7. —^{c}) Ś3 D2.9 T1.2 G2.3 M1–3.5.8–10 तु (for च). Ś3 Ñ1 पूर्वेभ्यः (for पुत्रेभ्यः). Ś1 D8.12 रावणः स तु पूर्वेभ्यः. —^{d}) Ś1.3 D2.4.8.9.12 तु (for नु). V3 B2 के एते; B4 के तत्र (for किं नु ते).

6 Ś2 om. 6 (cf. v.l. 5). —^{a}) Ñ1 D1.4.5 एषः; M6 तेषां (for एषां). Ś1.3 D1–5.8.9.12 G1 पूर्वतो(D1–5.9 °जो; G1 °का); Ck.t as in text (for पूर्वको). —Ñ2 illeg. for ^{b}. —^{b}) Ś1.3 Ñ1 V1 D T3 च(Ś1.3 D2.8.9.12 [अ]थ)बलोत्कटः(D5.6.9 °टाः); V2.3 B किंबलाश्च ते; T1.2 G M1 किंतपोबलं(G1 °लाः). —^{c}) V3 G2 तु; M7 नु (for च). M6 अपराधाय (for अपराधं च). B2 T2 G3 M4–6 किं; Ck.t as in text (for कं). Ś1.3 D1.2.4.8.9.12 अपरे चापि किंवीर्या(D1.4 सद्वीर्या); V1 D5 अपराश्चैव किंवीर्या. —^{d}) Ś1.3 D2.5.8.9.12 घातिताः; Ñ1 निहताः; Ñ2 V2.3 B बाधितास् ; D4 [अ]भ्यंचिता द्राविता (corrupt); D3.6.7 T3 G1.2 M1.2.4–10 च्याविताः; Ck.t as in text (for द्राविताः). Ś1.3 Ñ1 V1 D1–3.5–12 T3 Ct कथं; Ñ2 V2.3 B1.3.4 M6 ततः; B2 M2.8.9 तदा; D4 om.; T1 M1.5 पुरात् (for पुरा).

एतद्विस्तरतः सर्वं कथयस्व ममानघ ।
कौतूहलं कृतं मह्यं नुद भानुर्यथा तमः ॥ ७
राघवस्य तु तच्छ्रुत्वा संस्कारालंकृतं वचः ।
ईषद्विस्मयमानस्तमगस्त्यः प्राह राघवम् ॥ ८
प्रजापतिः पुरा सृष्ट्वा अपः सलिलसंभवः ।
तासां गोपायने सत्त्वानसृजत्पद्मसंभवः ॥ ९
ते सत्त्वाः सत्त्वकर्तारं विनीतवदुपस्थिताः ।
किं कुर्म इति भाषन्तः क्षुत्पिपासाभयार्दिताः ॥ १०
प्रजापतिस्तु तान्याह सत्त्वानि प्रहसन्निव ।
आभाष्य वाचा यत्नेन रक्षध्वमिति मानदः ॥ ११

G. 7. 4. 11
B. 7. 4. 11
L. 7. 3. 11

7 Ś2 om. 7 (cf. v.l. 5). —[a]) V1.3 B3.4 D3 T3 विस्तारतः V2 B2 विश्रवसः (for विस्तरतः). V2 पूर्वं; D3 सर्वे (for सर्वं). —[b]) T2 G3 कथय त्वं (for कथयस्व). Ñ1 महानघः (for ममानघ). Ś3 श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः. —Ś3 om.; V1 illeg.; V3 lacuna for 7[cd]. —[c]) Ś1 Ñ1 D2.5.8.9.12 G2 कौतूहल-; V2 कुतूहलम्. Ñ2 V2 B D1.3.4.6.7.10.11 M2.6.10 Ct इदं; L (ed.) -कृते; Ck as in text (for कृतं). Ś1 Ñ1 D2.8.9.12 M10 सर्वं; Ñ2 V2 B1.3.4 त्वं मे; D5 ब्रह्मन्; M2.6 चापि; Ck.t as in text (for मह्यं). —[d]) D9 G1 उद्यन् (G1 °द्-); T2 M2 नुदन्; M7 तुदन्; M8 तुद; Ck.t as in text (for नुद). L(ed.) यथैव तत् (for यथा तमः). Ś1 D8 त्वं तु वेत्सि यथा तु तत्; D12 श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः.

8 [a]) M5 च (for तु). Ś Ñ V B D T3 G1 M10 वचः श्रुत्वा (for तु तच्छ्रुत्वा). —[b]) B3 संस्कृत-; M4 सत्कार- (for संस्कार-). Ś D2.5.8.9.12 T3 M10 तु (M10 च) तत्; Ñ1 V2.3 B1.3.4 तदा; Ñ2 V1 G1 ततः; D1.3.4.6.7.10.11 शुभं (for वचः). B2 स्वल्पहास्यमुखस्तदा. —After 8[ab], M1 ins.:

67* तस्याश्रमपदस्थस्य बुद्धिर्जाता महात्मनः ।
चरिष्ये नियतो धर्मं धर्मो हि परमा गतिः ।
स तु वर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।

—[c]) D1.3.4.6.7.10.11 अथ (for ईषद्). Ñ2 विस्मयमानं; V2.3 B2-4 D1.4 च (B3 D1.4 स) स्मयमानस् (V2 °नं); D5 विस्मयमापन्नो (hypm.); T G1.3 M1.2.4-10 उत्स्मयमानस् (M9 °नं). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 हि; Ñ2 V2 B G1 M6 तु (G1 M6 with hiatus) (for तम्). —[d]) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 स मुनिः (for अगस्त्यः). Ñ2 V2 B तमगस्त्योभ्यभाषत (B3 °षित),

9 Note hiatus between [a] and [b]. —[a]) D9 अपः सर्वाः (for प्रजापतिः). Ś1 D6 दृष्ट्वा (for सृष्ट्वा). —[b]) Ś2.3 Ñ1 D2.8.9.12 प्रभुः; D1.4.6.7 M6 आपः; T3 स्वपः; D3 प्रजाः; M9 om.; K(ed.) ह्यपः; Cg.k.t as in text (for अपः). D6 G1.2 M10 कमल-; Cg.k.t as in text (for सलिल-). D3 -संभवाः; L(ed.) -संभवाः (वान्?). Ñ2 V B D5 आ (Ñ2 B2.3 अ) पो राघवनंदन. —[c]) D1.3.4 तेषां (sic) (for तासां). D3.5 T1.2 G3 M2.8.9 सत्त्वानि; Cg.t as in text (for सत्त्वान्). Ś Ñ1 D2.8.12 गोप (D12 °पा) यन्स (Ś °यत्स) र्व- सत्त्वांस्तान् (Ñ1 °त्त्वानि); V3 D9 गोपनार्थं तु (D9 च) सत्त्वां- स्तान्. ❀ Cg: सत्त्वान् जन्तूनसृजत् । पुंल्लिङ्गत्वमार्षम्. ❀ —[d]) Ś D8.12 अभवत्; D2 अयक्षत् (for असृजत्). Ñ1 सृजत्कमलसंभवः; T3 असृजत्कमलसंभवः (hypm.).

10 [a]) Ś V1 D2-5.8.12 T3 गत्वा देव- (D5 T3 °ह-); B3 सत्त्वाहत्वं तु; D1 गत्वा सत्त्व-; D9 G1 M8 सत्त्वाः सर्व- (D9 देव-); M6 सत्त्वा लोक- (for सत्त्वाः सत्त्व-). ❀ Ck: ते सत्त्वा इति व्यत्ययात्पुंल्लिङ्गः। तानि भूतानीत्यर्थः. ❀ —[b]) D1.4 विनीतास्तम्; D3 विनयात्सम्- (for विनीतवद्). —[c]) V2 D8 कर्म (for कुर्म). Ś2.3 Ñ V1.2 B D2.5.9.12 G1 [अ] भाषंत; D1.3.4 सर्वे ते; D8 [अ] भिभाषंत (hypm.) (for भाषन्तः). —[d]) D1.3.4 अबुवंश्च (for क्षुत्पिपासा-). G1 -समन्विताः (for -भयार्दिताः).

11 [a]) Ś Ñ V3 B1.2.3 D1.2.4.6-12 T3 M6.9 तु तान्; D5 सुतान् (for तु तानि). Ñ2 सत्त्वान्; B1.3 प्राह; B2 D10.11 सर्वान् (for [आ] ह). —[b]) Ś D2.8.12 सर्वांस्तान्; Ñ2 D10.11 प्रत्याह; V3 T3 सर्वान्सं- (T3 °न्स); B1 D9 सर्वांश्च; B3 समक्षं; M6 सत्त्वान्वि- (for सत्त्वानि). D6.7 M10 सत्त्वानप्र (D7 °नुप) हसन्निव. —[c]) Ś V1 D2.8.9.12 अम्भांस्येतानि; Ñ1 वरान्येतानि (corrupt); V3 corrupt; T3 आभार्षमांसि; G1 M3 आभाष्योवाच (for आभाष्य वाचा). D9 यत्नाच्च (for यत्नेन). V2 B D5 आभाष्याप: (B1 °ष्यैव) प्रयत्नेन; D1.3.4 अप एताः (D3 °व) प्रयत्नेन. —[d]) D7 भुंक्षध्वम् (for रक्षध्वम्). V2 (m. also) B1.3.4 रक्ष (B4 °क्ष्य) तेतीह. Ś Ñ1 V1 D2.7.8.10-12 T3 Ct मानवाः (Ś D2.8.12 °साः; Ñ1 °वः); Ñ2 V2.3 B D1.3.5.6.9 T1.2 G1.3 M1-3.5.6.8.9 Ck मानद (V3 B1.4 D1.5.6.9 °दाः); Cg as in text (for मानदः). —After 11, Ñ1 V1 D5-7.9 T3 G1 M3 (only l. 1-2) ins.; while D3 ins. l. 4-5 after 13[ab]:

68* इत्युक्तास्ते क्षुधाविष्टा अम्भांस्यादातुमुद्यताः ।
अम्भांस्येतानि रक्षाम उक्तवन्तस्तथा परे ।
ज्ञात्वा प्रजापतिस्तेषामाह धात्वर्थसंयुतम् ।
यक्षेति यक्षणे धातुस्तथा रक्षस्तु पालने ।
यक्षणाद्यक्ष इत्युक्तस्तथा रक्षस्तु पालनात् [5]

[V1 illeg. for l. 2. —(l. 2) D7 रक्षाव (for रक्षाम). G1 [इ] त्युक्तवन्तस् (for उक्तवन्तस्). Ñ1 D7 तदा च ते (D7 °परे). —(l. 3) Ñ1 चात्वर्थ-; G1 हेत्वर्थ- (for धात्वर्थ-). —After l. 3, G1 ins.:

68(A)* मेनेऽथ राक्षसांस्तत्र रक्षिणोऽन्ये तथापरे ।

—Ñ1 V1 D5.9 T3 G1 om. l. 4-5. —(l. 4) D6 यक्षणो.]

G. 7. 4. 12
B. 7. 4. 12
L. 7. 3. 12

रक्षाम इति तत्रान्यैर्यक्षामेति तथापरैः ।
भुक्षिताभुक्षितैरुक्तस्ततस्तानाह भूतकृत् ॥ १२
रक्षाम इति यैरुक्तं राक्षसास्ते भवन्तु वः ।
यक्षाम इति यैरुक्तं ते वै यक्षा भवन्तु वः ॥ १३
तत्र हेतिः प्रहेतिश्च भ्रातरौ राक्षसर्षभौ ।
मधुकैटभसंकाशौ बभूवतुररिंदमौ ॥ १४
प्रहेतिर्धार्मिकस्तत्र न दारान्सोऽभिकाङ्क्षति ।
हेतिर्दारक्रियार्थं तु यत्नं परमथाकरोत् ॥ १५
स कालभगिनीं कन्यां भयां नाम भयावहाम् ।
उदावहदमेयात्मा स्वयमेव महामतिः ॥ १६

12 ^{a}) Note hiatus in ^{a}. V_3 $D_{1.3.4}$ भक्षाम; B_4 रक्षामि; C Rāmāyaṇa Śiromaṇi as in text (for रक्षाम). T_{1-3} G $M_{1-5.7-10}$ रक्षामेति च. V_3 $M_{6.10}$ तत्रान्ये; B_2 तच्चान्यैर्; M_1 तत्रेति (for तत्रान्यैर्). —^{b}) M_4 भक्षा मेति. $\tilde{N}_2V_2$ $B_{1.3.4}$ क्षि($\tilde{N}_2$ क्ष)णुमश्चेत्यथापरैः(B_3 °रे); V_3 भक्षयामस्तथापरे; B_2 यक्षामश्चेति चापरैः; $D_{1.3.4.6.7.10.11}$ M_6 य($D_{1.3.4}$ र)क्षाम इति चापरैः (M_6 °रे); G_1 यक्षामीतीच्छया परैः. —For 12^{ab}, Ś $\tilde{N}_1$ V_1 $D_{2.5.8.9.12}$ subst.:

69* रक्षामो मेनिरे तत्र क्षणुमेति तथापरे ।

[$\tilde{N}_1$ $D_{3.5}$ राक्षसा (for रक्षामो). $Ś_{2.3}$ केचित्; D_{12} तात (for तत्र). $\tilde{N}_1$ D_5 रक्षिणोन्ये(D_5 °णो ये); V_1 illeg.; $D_{3.9}$ क्षुणुमोन्ये; D_{12} क्षुणुमोपि (for क्षणुमेति).]

—^{c}) $Ś_{1.3}$ D_8 क्षणुमेति च तैर्; $Ś_2$ D_{12} क्ष(D_{12} क्षु)णुमो मैष तैर्; $\tilde{N}$ $V_{1.2}$ B D_5 क्षुधिताः ($\tilde{N}_1$ कुपिताः; B_2 marg.) क्षुधि(V_2 * * *)तैर्; $D_{1.4}$ भक्षतामिति तैर्; D_2 क्षिण्मर्मे स्त्वतितैर्(sic); D_3 भक्षितां भक्षतैर्; D_9 क्षुणुमस्त्विति यैर्; T_1 G_1 $M_{2.8}$ भु(G_1 भ)क्षिताभु(G_1 भ)क्षितैर्; T_3 तृषितैः क्षुधितैर्; G_2 $M_{1.5.10}$ बु(M_1 अ)भुक्षितैस्तु तैर्; Cv as in text (for भुक्षिताभुक्षितैर्). $\tilde{N}_1$ V_2 B_2 G_3 उक्तं; B_3 व्यक्तस्; $T_{1.2}$ एवं; M_8 उक्तान् (for उक्तस्). V_3 ततस्तान्येव सत्त्वानि; $D_{6.7}$ बुभुक्षितैस्तु तृषितैर्; M_6 यक्षांश्च राक्षसांश्चैव. ❀ Cg : रक्षामेति। तत्र तेषु सत्त्वेषु मध्ये। अन्यैः कैश्चित्सत्त्वैः रक्षामेत्युक्तः । तथापरैर्जक्षामेत्युक्तः प्रजापतिः । उभयमपि लोडुत्तमबहुवचनम्। जक्ष भक्षहसनयोः। कैश्चिन्न वयं रक्षाम किं तु जक्षामेत्युक्तः। कैः रक्षामेत्युक्तं कैर्वा जक्षामेत्युक्तं तत्राह —भुक्षिताभुक्षितैरिति । अभ्यासलोपश्छान्दसः । अबुभुक्षितै रक्षामेत्युक्तं बुभुक्षितैस्तु जक्षामेत्युक्तमिति क्रमः।; Ck : भुक्षिताभुक्षितैः । अत्र बुभुक्षितशब्दस्याभ्यासलोपः अनुनासिकश्छान्दसः। तथा अभुक्षितशब्दश्च । अभुक्षिताः पिपासार्दिताः।; so also Ct. ❀ —^{d}) $D_{6.7}$ उक्तस् (for ततस्). V_2 तान्प्राह; B_3 D_3 तान्याह (for तानाह). V_3 * * * * *; D_6 तथेत्याह स (for ततस्तानाह). T_3 हृद्गतं (for भूतकृत्). $\tilde{N}_1$ तथेत्याह च विघ्नकृत्.

13 Ś $\tilde{N}$ V B $D_{1-5.8.9.12}$ M_6 transp. ^{ab} and ^{cd}, V_2 reads 13^{ab} in marg. M_2 reads 13^{ab} twice. —^{a}) Ś $\tilde{N}_1$ $D_{2.6-8.12}$ T_{1-3} G $M_{1-5.7-10}$ रक्षामेति च (for रक्षाम इति). B_2 तैर् (for यैर्). B_3 व्यक्तं; M_6 चोक्तं (for उक्तं). $D_{1.3.4}$ उक्तं यै रक्ष्यतां ते तु. —^{b}) B_2 तेभवंस्ततः; $D_{1.3.4}$ संभवंत्विति (for ते भवन्तु वः). —After 13^{ab}, D_3 ins. l. 4 and 5 of 68*. —^{c}) $\tilde{N}_2$ क्षणुमहेति; V_2 $B_{1.3.4}$ क्षिणुम इति; D_6 $T_{1.2}$ G $M_{1-5.7-10}$ यक्षामेति च; M_6 यक्ष्याम इति (for यक्षाम इति). B_2 तैर् (for यैर्). V_2 उक्ता; G_1 उक्तस् (for उक्तं). Ś V_3 $D_{8.9}$ उक्तं यैस्तु($Ś_{2.3}$ °श्च; D_9 °र्हि)क्षणुमे(D_9 क्षुण्म इ)ति; $\tilde{N}_1$ D_{12} उक्तं यैर्भक्षया(D_{12} यैश्च क्षणो)मेति; $D_{1.3.4}$ उक्तं यैर्भक्ष्यतामेतास्; D_2 उक्तं यैः क्षगणोमेति (sic). —^{d}) $\tilde{N}_2$ एते (for ते वै). $V_{1.2}$ B_3 $D_{7.10.11}$ T_3 यक्षा एव; $B_{1.2.4}$ D_3 ततो(B_2 ते तु; D_3 तेपि)यक्षा; D_5 यक्षास्ते*; M_6 ते यक्षा वै (by transp.) (for ते वै यक्षा). T_3 ते; M_1 च (for वः). ❀ Cg : यैः रक्षामेत्युक्तं ते राक्षसा भवन्तु। यैर्जक्षामेत्युक्तं ते यक्षा भवन्तु । वर्णव्यत्यय आर्षः. ❀

14 ^{a}) $\tilde{N}$ D_3 ततः; B_3 अत्र (for तत्र). Ś $\tilde{N}$ V_2 B_2 $D_{1-4.8.9.12}$ प्रहेतिर्हेतिश्च (by transp.). —^{b}) $Ś_{2.3}$ B_4 D_6 M_6 राक्षसावुभौ; $D_{7.10.11}$ M_{10} राक्षसाधिपौ; G_2 राक्षसेश्वरौ (for राक्षसर्षभौ). $\tilde{N}$ V_3 $B_{1.2.3}$ राक्षसौ भ्रातरावुभौ; T_3 राक्षसौ राक्षसाधिपौ. —^{d}) G_3 अनिंदितौ; M_5 अरिंदम (for अरिंदमौ).

15 ^{a}) D_2 तस्य (for तत्र). —V_1 illeg. for ^{b}. —^{b}) $\tilde{N}_2$ दानवान् (for न दारान्). B_3 स्म; G (ed.) om. (for स). Ś V_3 $D_{1-4.8.9.12}$ T_3 M_6 अ ($D_{1.3.4}$ सो)भ्य(M_6 °भि)कांक्षत(M_6 °ते); $\tilde{N}_1$ D_5 अनु(D_5 °ल)कांक्षितः(D_5 °क्षता [sic]); B_1 सो भिकांक्षितः (for सोऽभिकाङ्क्षति). B_4 न च दारान्स कांक्षति; $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ G $M_{1-5.7-10}$ Cg.k.t तपोवनगतस्त(M_3 °मगास्त)दा(T_2 था). —^{c}) V_2 -क्रियार्थं च; B_4 -क्रियार्थस्तु; $D_{10.11}$ -क्रियार्थे तु; M_2 -क्रियां कर्तुं. —^{d}) $D_{10.11}$ G_2 M_5 Ck.t परं यत्नम् (by transp.). $D_{1.3.4.6.7}$ $M_{6.10}$ अकुर्वत; G_2 तदाकरोत् (for अथाकरोत्). Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 यत्नं परममास्थितः; $\tilde{N}_2$ प्रयत्नं परमकार्षीत्.

16 ^{a}) Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ B_4 $D_{1.5.8.12}$ पुत्रीं; $\tilde{N}_2$ V_2 $B_{1.2.3}$ D_9 पत्नीं; G_1 कांतां; M_6 रौद्रीं (for कन्यां). D_{2-4} -भगिनी (D_3 °गि*)पुत्रीं. —^{b}) $Ś_2$ D_{2-4} भया; $\tilde{N}_1$ भार्यां (for भयां). $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ M_9 महाभयां; $D_{3.4}$ भयावहा (for भयावहाम्). —^{c}) $D_{1.4}$ उद्वाहयद्; $D_{3.8.12}$ T_1 (*inf. lin.* also as in text).$_2$ G_3 $M_{6.9.10}$ उपा($D_{8.12}$ तदा)वहद् (for उदावहद्). —^{d}) M_1 एवं (for एव). B_3 $G_{1.2}$ महाद्युतिः.

स तस्यां जनयामास हेती राक्षसपुंगवः ।
पुत्रं पुत्रवतां श्रेष्ठो विद्युत्केश इति श्रुतम् ॥ १७
विद्युत्केशो हेतिपुत्रः प्रदीप्ताग्निसमप्रभः ।
व्यवर्धत महातेजास्तोयमध्य इवाम्बुजम् ॥ १८
स यदा यौवनं भद्रमनुप्राप्तो निशाचरः ।
ततो दारक्रियां तस्य कर्तुं व्यवसितः पिता ॥ १९
संध्यादुहितरं सोऽथ संध्यातुल्यां प्रभावतः ।
वरयामास पुत्रार्थं हेती राक्षसपुंगवः ॥ २०
अवश्यमेव दातव्या परस्मै सेति संध्यया ।
चिन्तयित्वा सुता दत्ता विद्युत्केशाय राघव ॥ २१
संध्यायास्तनयां लब्ध्वा विद्युत्केशो निशाचरः ।
रमते स तया सार्धं पौलोम्या मघवानिव ॥ २२
केनचित्त्वथ कालेन राम सालकटंकटा ।
विद्युत्केशाद्गर्भमाप घनराजिरिवार्णवात् ॥ २३
ततः सा राक्षसी गर्भं घनगर्भसमप्रभम् ।
प्रसूता मन्दरं गत्वा गङ्गा गर्भमिवाग्निजम् ॥ २४
तमुत्सृज्य तु सा गर्भं विद्युत्केशाद्रतार्थिनी ।
रेमे सा पतिना सार्धं विस्मृत्य सुतमात्मजम् ॥ २५

G. 7. 4. 25.
B. 7. 4. 25.
L. 7. 3. 25.

---

17 ^{b}) D$_{8}$ हर्ता (for हेती). —^{c}) Ś$_{1}$ D$_{2.5.8}$ M$_{8}$ श्रेष्ठं (for श्रेष्ठो). —^{d}) Ś Ñ V$_{1.3}$ B$_{1.3.4}$ D$_{1-6.8-12}$ M$_{4.7}$ विद्युत्केशम्. Ś Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{2.8.9.12}$ श्रुतिः; V$_{2}$ D$_{6}$ श्रुतः (for श्रुतम्).

18 ^{a}) Ñ$_{2}$ V$_{3}$ B D$_{1.3.4}$ M$_{6}$ स हेतिपुत्रो विक्रांतः (D$_{1.3.4}$ वेगेन). —^{b}) D$_{7.10.11}$ T$_{1-3}$ G$_{3}$ M$_{2.9.10}$ स(T$_{1.2}$ G$_{3}$ प्र-; M$_{10}$ सु-)दीप्तार्क-; G$_{1.2}$ M$_{1.4.5.7.8}$ स(G$_{1}$ सु-)दीप्ताग्नि- (for प्रदीप्ताग्नि-). V$_{2}$ -सदृश- (hypm.) (for -सम-). —^{c}) Ś D$_{5.8.12}$ T$_{3}$ G$_{2}$ प्रा(D$_{5}$ T$_{3}$ सो; G$_{2}$ अ)वर्धत (for व्यवर्धत). —^{d}) Ñ V$_{2.3}$ D$_{1.3.4}$ -मध्ये यथा (for -मध्य इव). Ñ V$_{2}$ D$_{5}$ T$_{1.2}$ G$_{3}$ M$_{2-4.6-10}$ [अं]बुदः(Ñ D$_{5}$ M$_{2.4.6.9.10}$ °जः) (for [अं]बुजम्). B जलमध्ये यथांबुजः(B$_{2}$ °जं).

19 ^{a}) Ś V$_{1}$ D$_{2.5.8.12}$ T$_{3}$ G$_{1}$ यदा तु(G$_{1}$ °सौ); Ñ$_{1}$ V$_{2}$ B$_{4}$ स तदा; V$_{3}$ यदा स (by transp.); T$_{1.2}$ स यथा (for स यदा). M$_{1}$ तु वनं (for यौवनं). Ś$_{2.3}$ D$_{12}$ भद्रं; B$_{1.3}$ तत्र (for भद्रम्). —^{b}) Ś$_{2.3}$ D$_{12}$ स तु प्राप्तो; Ñ V$_{2}$ B प्राप्त आसीन्(V$_{2}$ °सन्) (for अनुप्राप्तो). —M$_{6}$ om. 19^{cd}. —^{c}) Ś Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{2.8.9.12}$ G$_{2}$ M$_{1.7}$ तदा; M$_{5}$ त* (for ततो). B$_{2}$ -क्रियार्थं तु (for -क्रियां तस्य). —^{d}) D$_{5}$ कर्म (for कर्तुं). Ś V$_{1}$ D$_{2.5.8.12}$ T$_{3}$ चिंतयते; D$_{9}$ सोचिंतयत् (for व्यवसितः). Ś D$_{2.8.9.12}$ तदा; G$_{2}$ पुरा; L (ed.) स्म सः (for पिता). B$_{2}$ पिता तस्य व्यवस्थितः.

20 ^{a}) T$_{1.2}$ G M$_{1-3.5.7-9}$ संध्यायास्तनयां (for संध्यादुहितरं). —^{b}) G$_{1}$ प्रभावतीं (for प्रभावतः). Ñ V$_{2.3}$ B D$_{5}$ नाम्ना(B$_{1.3.4}$ कन्यां) साल(B$_{2}$ °लो)कटंकटां. ❀ Ct: संध्यादुहिता सालकटङ्कटाख्या । ❀ —^{c}) D$_{8}$ G$_{1}$ त्वर(G$_{1}$ जन)यामास. Ś Ñ V$_{3}$ B$_{2.3}$ D$_{1-5.8.9.12}$ T$_{3}$ M$_{6}$ पुत्राय; B$_{4}$ धर्मात्मा; G [ed.] पुत्रार्थे (for पुत्रार्थं).

21 ^{a}) D$_{5}$ कन्यावश्यं प्रदातव्या. —^{b}) Ś Ñ V$_{1.2}$ B D$_{1.2.8.9.12}$ वरस्यै(Ñ V$_{2}$ B °रायै)वे (B$_{1.2}$ °षे)ति; V$_{3}$ वरस्येति च; D$_{3.4}$ परस्मै इति (with hiatus); D$_{5}$ वरस्य तु (subm.); D$_{6}$ परस्यैषेति (for परस्मै सेति). T$_{3}$ परस्यैव स्वकन्यका. —^{c}) V$_{2}$ प्रजयित्वा (for चिन्तयित्वा). Ś D$_{8.9.12}$ च(Ś$_{2.3}$ D$_{12}$ तु) दत्ता सा; B$_{2.3.4}$ (m. also as in text) D$_{1.4.6.7}$ सुतां दत्त्वा; D$_{2}$ स दत्ता सा (sic). —^{d}) M$_{1}$ सा सुकेशाय (for विद्युत्केशाय).

22 B$_{4}$ om. 26^{ab}. —^{b}) B$_{1}$ महाबलः (for निशाचरः). —^{c}) Ñ V$_{2}$ B$_{2}$ D$_{1}$ M$_{6}$ रेमे वै; B$_{1.3.4}$ रेमे स; D$_{2}$ रराम (for रमते). Ś$_{2.3}$ D$_{2.8.12}$ T$_{1-3}$ G$_{1.3}$ M$_{3.7}$ स्म; B$_{1.3.4}$ वै (for स). D$_{9}$ रेमे तस्य (for रमते स). —^{d}) B$_{2-4}$ D$_{4.5}$ पौलम्या(B$_{3}$ D$_{5}$ °लस्त्या) (for पौलोम्या). Ś$_{2.3}$ भगवानिव; V$_{1.4}$ मघवा इव (with hiatus) (for मघवानिव). —After 22, M$_{6}$ erroneously repeats 22^{d}–25^{b}.

23 ^{a}) B$_{2}$ अथ (for त्वथ). —^{b}) Ś$_{1}$ V$_{1.2}$ B$_{4}$ D$_{8.10.11}$ सालंकटंकटा. —^{c}) Ś$_{2.3}$ D$_{2.8.12}$ गर्भमासाद्य (hypm.); B$_{3}$ भवो गर्भं (corrupt) (for गर्भमाप). V$_{3}$ विद्युत्केशं समासाद्य. —^{d}) Ś V$_{1}$ D$_{1-4.8.9.12}$ T$_{3}$ मेघ(V$_{1}$ D$_{1.3.4}$ T$_{3}$ घन)स्तोयम्; Ñ$_{1}$ V$_{3}$ B$_{1.2.4}$ मेघराजिर्; D$_{5}$ त्वेनस्थोयम् (sic); T$_{2}$ G$_{2}$ घनराशिर् (for घनराजिर्). Ñ$_{1}$ V$_{3}$ यथा(V$_{3}$ महा)-र्णवात्; B$_{2}$ इवामरात् (for इवार्णवात्).

24 ^{a}) D$_{6.7}$ तु (for सा). Ñ$_{1}$ राक्षसाद्; V$_{2}$ दुर्द्रुवं (sic) (for राक्षसी). V$_{1}$ सा राक्षसी तदा गर्भं. —^{b}) B$_{1}$ मेघ-; B$_{2}$ खर- (for घन-). Ś D$_{8.12}$ तदा ह्यनलसप्रभं; D$_{5}$ ** च गर्भसंभवं. ❀ Ct: घनगर्भसमप्रभं जलगर्भमेघसमकान्तिम् । ❀ —^{d}) Ś D$_{2.8.12}$ [अ]ग्निना; D$_{1.4}$ [आ]त्मजं [अ]ग्निजम्).

25 Ñ$_{2}$ om. 25^{ab}. —^{a}) D$_{1.3.4.6.7.10.11}$ G$_{2}$ M$_{10}$ समुत्सृज्य(D$_{6}$ °जत्) (for तमुत्सृज्य). Ñ$_{1}$ T$_{3}$ तदा; G$_{1}$ च सा; G$_{2}$ तु तं (for तु सा). V$_{2.3}$ B M$_{6}$ तस्मिन्नुत्सृज्य तं गर्भं; D$_{5}$ तस्मिन्नुत्पन्नमानं तं गर्भं (hypm.). —^{b}) Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D T$_{3}$ G$_{1}$ विद्युत्केश-. B$_{2.3}$ विद्युत्केशप्रियार्थिनी; B$_{4}$ (*sup. lin.* also as in text) विद्युत्केशाव्रतार्थिनी. —^{c}) Ś D$_{2.8.9.12}$ रमते; Ñ$_{1}$ D$_{1.3.4.6.7.10.11}$ रेमे तु(N$_{1}$ ह; D$_{1.3.4}$ वै); D$_{5}$ T$_{3}$ रराम (for रेमे सा). D$_{3}$ सा तया (for पतिना). D$_{6.7.10.11}$ सार्धं पतिना (by transp.). Ñ$_{2}$ V$_{2.3}$ B रेमे पत्या तदा सार्धं; M$_{3}$ रेमे हि पत्या सार्धं वै; M$_{10}$ रेमेथ सार्धं पतिना. —^{d}) Ś Ñ

G. 7. 4. 26
B. 7. 4. 26
L. 7. 3. 26

तयोत्सृष्टः स तु शिशुः शरदर्कसमद्युतिः ।
पाणिमास्ये समाधाय रुरोद घनराडिव ॥ २६
अथोपरिष्टाद्गच्छन्वै वृषभस्थो हरः प्रभुः ।
अपश्यदुमया सार्धं रुदन्तं राक्षसात्मजम् ॥ २७
कारुण्यभावात्पार्वत्या भवस्त्रिपुरहा ततः ।
तं राक्षसात्मजं चक्रे मातुरेव वयःसमम् ॥ २८

अमरं चैव तं कृत्वा महादेवोऽक्षयोऽव्ययः ।
पुरमाकाशगं प्रादात्पार्वत्याः प्रियकाम्यया ॥ २९
उमयापि वरो दत्तो राक्षसीनां नृपात्मज ।
सद्योपलब्धिर्गर्भस्य प्रसूतिः सद्य एव च ।
सद्य एव वयःप्राप्तिर्मातुरेव वयःसमम् ॥ ३०

$V_{1.3}$ $B_{3.4}$ D T G_3 $M_{2.4.10}$ विसृज्य (for विस्मृत्य). D_5 परम्; G_2 शिशुम् (for सुतम्). Ś Ñ V B $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 $M_{6.8}$ आत्मनः (for आत्मजम्). —After 25, V_2 D_5 ins. :

70* तस्मिन्गिरावथोत्सृष्टः शालतालसमाकुले ।
सप्तच्छगुल्मबकुले विद्युदग्निसमप्रभः ।

[(l. 1) D_5 शांतकुंभ- (for शालताल-). —(l. 2) V_2 -रक्षणे (for -बकुले).]

26 [a]) V_2 (*sup. lin.* also as in text) B_2 तत्र (for तया). $Ñ_1$ तदा (for स तु). D_5 तदा (for शिशुः). $D_{1.4}$ सुपुत्रं तं (for स तु शिशुः). —[b]) Ñ $V_{2.3}$ B प्रदीप्ताग्नि- (for शरदर्क-). B_1 -समप्रभः. Ś V_1 $D_{2.5.8.9.12}$ G_1 शिशुर्दिवस-कृद्यथा; T_3 रश्मिभिर्भास्करादितः. —[c]) $Ś_1$ $V_{1.3}$ प्राणम् (for पाणिम्). D_5 य समासे (sic) (for पाणिमास्ये). $Ś_1$ $V_{1.3}$ $D_{8.12}$ समादाय. —[d]) D_5 T_3 G_1 [अं]भो(G_1 °बु)दराड् (for घनराड्). —For 26^{cd}, Ñ V_2 B $D_{1.3.4}$ M_6 subst. :

71* आस्ये पाणिं समाधाय मेघवद्विरराव ह ।

[$Ñ_1$ $D_{1.3.4}$ M_6 संनिधाय. B_3 निननाद; $D_{1.3.4}$ M_6 विरराव (for विरुराव).]

—For 26, $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ $M_{1-5.7-10}$ subst.; $D_{6.7.10.11}$ ins. l. 1 after 25 and subst. l. 2 for 26^{cd}; T_3 ins. l. 1 only after 25 :

72* उत्सृष्टस्तु तदा गर्भो घनशब्दसमस्वनः ।
निधाय चास्ये स्वां मुष्टिं रुरोद शनकैरिव ।

[(l. 1) T_3 M_3 तथा (for तदा). $T_{1.3}$ G_3 $M_{3.7}$ -गर्भ- (for -शब्द-). G_2 $M_{2.8.9}$ -समध्वनिः(G_2 °स्वनं) (for -समस्वनः). $M_{3.7}$ घनगर्भसमन्वितः(M_7 °प्रभः) (for the post. half). —(l. 2) $D_{6.7.10.11}$ M_4 [आ]स्ये स्वयं (for चास्ये स्वां). G_2 स्वमुष्टिं (unmetric). $D_{6.7.10.11}$ M_{10} तदा (for इव).]

27 V_1 illeg. for 27^{ab}. —[a]) Ñ V_3 B आगच्छद्; G_1 भगवान् (for गच्छन्वै). —[b]) $Ñ_2$ V_2 B D_5 महेश्वरः (for हरः प्रभुः). —For 27^{ab}, $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ $M_{1-5.7-10}$ subst.; while G_1 ins. l. 2 only after 27^{ab} :

73* ततो वृषभमास्थाय पार्वत्या सहितः प्रभुः ।
वायुमार्गेण गच्छन्वै शुश्राव रुदितस्वनम् ।

[(l. 1) $D_{6.7.10.11}$ M_{10} शिवः (for प्रभुः). —(l. 2) M_5 रुदतः (for रुदित-).]

—[d]) Ś V_3 $D_{2.8.9.12}$ यथावद्(V_3 °*) (for रुदन्तं). V_3 om. for राक्ष.

28 [a]) V_2 B कारुण्यादथ; M_1 का * * * वात् (for कारुण्यभावात्). —[b]) V_3 सहितस्(hypm.); D_5 G_1 हरस्; M_6 ततस् (for भवस्). Ś V_1 $D_{2.3.7-9.12}$ $T_{1.3}$ त्रिपुरहास्थितः; Ñ $V_{2.3}$ B $D_{5.10.11}$ $M_{5.6}$ त्रिपुरसूदनः(D_5 °हान्वितं; $M_{5.6}$ °घातकः); $D_{1.4.6}$ G_1 त्रिपुरहार्दि(G_1 °हा स्थि)तः. —[c]) $Ś_1$ राजसात्मजं. B_2 चाह (for चक्रे). $D_{1.3.4}$ M_6 चकार(M_6 °क्रे तं) राक्षसश्रेष्ठं. —[d]) $Ñ_2$ V_3 B(B_3 m. also) D_5 पितुरेव (for मातुरेव). Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{2.5.6.8.9.12}$ T_3 समं तदा(D_6 स्वयं); $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ वपुःसमं (for वयः-समम्). B_2 सुकेश इति विश्रुतः.

29 [a]) $Ś_{2.3}$ अपरं (for अमरं). D_{10} कृत्वा तं (by transp.); G_1 तत्कृत्वा. B_2 अमरत्वं च वै कृत्वा; $D_{1.3.4}$ अजरं त्वा(D_3 चा)मरं चैव. —[b]) $Ñ_1$ V_1 $B_{3.4}$ $D_{5-7.10.11}$ T_3 G_1 Cg [ऽ]क्षरो($B_{3.4}$ °य-) (for ऽक्षयो). $V_{1.2}$ B_3 $D_{1.4}$ [ऽ]व्ययं; G_2 पुरा; M_6 विभुः; Cg as in text (for [ऽ]व्ययः). —[c]) B_3 पुराकाशगतं; D_5 $T_{2.3}$ पुनराकाशगं (D_5 T_3 °गः). B_4 D_5 T_3 प्रायात्; $D_{1.4}$ प्रागात्; D_3 दद्यात् (for प्रादात्). —[d]) Ś V_3 $D_{2.8.9.12}$ T_3 उमायाः; D_5 सोमायाः; Ck.t as in text (for पार्वत्याः). $Ñ_2$ D_5 T_3 प्रीति-; Ck.t as in text (for प्रिय-). $D_{6.7}$ M_1 पार्वत्या परितोषितः.

30 [a]) $Ś_{2.3}$ $Ñ_1$ V_3 $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 च; $D_{1.3.4}$ तु (for [अ]पि). —[b]) Ś $B_{1.4}$ $D_{8.12}$ T_3 G $M_{2.4.5.7-9}$ राक्षसानां (for राक्षसीनां). —[c]) Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 सद्यः प्रलब्धिर्; M_9 सद्योपलब्धि. Ñ V_3 B गर्भोपलब्धिः सद्यश्च. ❀ Cg.k.t : सद्योपलब्धिरित्यार्षः (Ck °ति छान्दसः) संधिः. ❀ —$Ś_{2.3}$ om. (hapl. see var.) 30^{c}–30^{e}. —[d]) B_2 विस्मृतिः (for प्रसूतिः). D_5 तु (for च). $D_{1.4}$ तुल्यलक्षणा; D_8 तुल्य एव च; M_1 स * * * *. —B_1 om. 30^{ef}. B_2 D_5 om. up to सद्य एव हि in 30^{e} (cf. var.). From जातस्य onwards B_2 wrongly reads after गर्भोपलब्धिः in ^{c}. —[e]) M_4 om. up to सद्य एव च. V_1 $D_{10.11}$ $M_{1.6}$ प्राप्तिं (for प्राप्तिर्). $Ś_1$ V_3 $D_{1-4.8.9.12}$ T_3 $M_{6.10}$ च($D_{1.3.4}$ हि; D_2 $M_{6.10}$ तु)गर्भस्य; Ñ V_2 $B_{2.3.4}$ D_5 तु(V_2 B_3 हि; B_3

ततः सुकेशो वरदानगर्वितः
श्रियं प्रभोः प्राप्य हरस्य पार्श्वतः ।
चचार सर्वत्र महामतिः खगः
खगं पुरं प्राप्य पुरंदरो यथा ॥ ३१

G. 7. 4. 31
B. 7. 4. 32
L. 7. 3. 31

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

D5 om.; B4 च)जातस्य(B2 °श्च) (for वयःप्राप्तिर्). —V1 illeg. for ^f. —^f) Ś V3 D2.8.9.12 T3 वयो भवतु(D2 T3 °ति)मातृजं(Ś2.3 D12 °जः; V3 कामतः); Ñ V2 B2.3.4 D5 M6.10 वयःप्राप्तिश्च(V2 °प्तिः सु-) कामतः(B4 °मदः; D5 °म्यतः; M6.10 मानद); D1.3.4 वयोभावोतिसंवृतं. ❀ Cg : मातुरेव वयःसमं वयःप्राप्तिरिति योजना. ❀

31 B2 reads 31^ab in marg. —^a) D5 स्वकेशो; M5 सकेशो (for सुकेशो). Ñ1 V2 B1.3.4 D1.3.4 M6 सं(B3 वं)चि(D4 °वि)तां(Ñ1 °ता); B2 गर्विता (for गर्वितः). ❀ Ct : सुकेश इत्यनुवादात्तन्नामकत्वमस्य बोध्यम्. ❀ —^b) D8 om. for श्रियं प्रभोः. T3 देव्याः; M8 श्रियः (for श्रियं). Ñ1 च सं- (for प्रभोः). M7 शिवस्य (for हरस्य). D5 (also) प्रसूतिः; T3 पार्थिव (for पार्श्वतः). —^c) Ñ1 M6 चकार (for चचार). D1.4 महान्यथा (for °मतिः). Ñ V2 B क्षणात्; V3 खगं; D5 खगे; M6 om. (for खगः). D6.7.10.11 T1.2 G2.3 M1–5.7–10 महान्म(M1 °म)हामतिः (for महामतिः खगः). —^d) Ś V1 D2.5 8.9.11 T3 G1 खगां पुरीं; V2.3 वरं(V2 स्वर्गं)पुरं. Ś V1.3 D2.5.8 9.12 T3 G2 M5 6 यथा(D5 * *)पुरंदरः (by transp.).

Colophon. *Kāṇḍa name* : Ś1 D7.8.12 om. —*Sarga name* : Ś1.3 D2.12 सुकेशवरदानो(Ś1 °नं); Ś2 सुकेशवरदो; Ñ V B D5.8.9 सुकेशवरप्रदानं(V1 D9 °नो); D1.3.4 सुकेशवरलंभो. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś1 Ñ1 V2.3 B1.4 D2.12 om.; Ś2.3 D5.8.9 3; V1 2. —After colophon, T3 G M1.5.8 conclude with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

५

G. 7.5.1
B. 7.5.1
L. 7.4.1

सुकेशं धार्मिकं दृष्ट्वा वरलब्धं च राक्षसम् ।
ग्रामणीर्नाम गन्धर्वो विश्वावसुसमप्रभः ॥ १

तस्य देववती नाम द्वितीया श्रीरिवात्मजा ।
तां सुकेशाय धर्मेण ददौ दक्षः श्रियं यथा ॥ २

वरदानकृतैश्वर्यं सा तं प्राप्य पतिं प्रियम् ।
आसीद्देववती तुष्टा धनं प्राप्येव निर्धनः ॥ ३

स तया सह संयुक्तो रराज रजनीचरः ।
अञ्जनादभिनिष्क्रान्तः करेण्वेव महागजः ॥ ४

देववत्यां सुकेशस्तु जनयामास राघव ।
त्रींस्त्रिनेत्रसमान्पुत्रान्राक्षसान्राक्षसाधिपः ।
माल्यवन्तं सुमालिं च मालिं च बलिनां वरम् ॥ ५

त्रयो लोका इवाव्यग्राः स्थितास्त्रय इवाग्नयः ।
त्रयो मन्त्रा इवात्युग्रास्त्रयो घोरा इवामयाः ॥ ६

5

☞ T4 missing for Sarga 5 (cf. v.l. 7.1). D12 begins with ॐ.

1 ^{a}) M3 राक्षसं (for धार्मिकं). Ś Ñ1 V B1.3.4 D1–4.8.9.12 T3 ज्ञात्वा; Ñ2 B2 D5 मत्वा (for दृष्ट्वा). —^{b}) D5 तु (for च). Ś2.3 धार्मिकं; M3 राघव (for राक्षसम्). Ś1 D8 वरं लब्धं च रक्षसा. —^{c}) B4 D1.3–5 G2 M7.8 ग्रा (D5 श्रा)मणिर्; M4 damaged; Cv as in text (for ग्रामणीर्). —^{d}) V2 विभा-(*sup. lin.* also as in text) वसु- (for विश्वा°).

2 M2 om. 2^{ab}. —^{a}) T2.3 M6 वेदवती (for देव°). B1 (marg.) पुत्री; B3 T2 -नामा (for नाम). —After 2^{ab}, D6.7.10.11 T1.2 G M1.3.5.10 ins.:

71* बभूव लोकविख्याता रूपयौवनशालिनी ।

[M1 लोके. D6.7.10.11 M10 त्रिषु लोकेषु (for बभूव लोक-). G2 M1.5 -गर्विता (for -शालिनी).]

—^{c}) Ś V3 D2.8.9.12 सुकेशाय सु- (for तां सुकेशाय). D10.11 धर्मात्मा (for धर्मेण). —^{d}) Ś V1.3 D2.6–12 T G3 M3.4 Cg रक्षः; Ñ1 धर्मः; G1.2 M1.5.8.9 दक्ष- (for दक्षः). —For 2^{cd}, Ñ2 V2 B D1.3.4 M6 subst.:

75* तां स तस्मै ददौ प्रीतः कृष्णायेवोदधिः श्रियम् ।

[Ñ2 B4 तस्मै प्रददौ; B1.3 तस्मै स ददौ (by transp.). D1.3.4 M6 दक्षो (for प्रीतः). Ñ2 प्रियं; B3 स्वयं (for श्रियम्). D1.3.4 M6 धर्माये(M6 °मस्ये)व श्रियं पुरा (for the post. half).]

3 ^{b}) V2 अति प्राप्य; M6 तं संप्राप्य (for सा तं प्राप्य). Ś V1 D2.8.12 प्रिया पतिं; Ñ1 पतिं स्वयं; V3 B1.3.4 D5.9 T3 प्रियं पतिं (by transp.) (for पतिं प्रियम्). B2 सांप्रतं प्राप्य तत्पतिं. —^{c}) D7 T3 M6 वेदवती (for देव°). B2–4 G1 हृष्टा (for तुष्टा). —^{d}) Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 स्वर्गं (for धनं). Ñ1 प्राप्य च (for प्राप्येव). Ś1.2 V1 D1.2.4.5.8.9.12 T3 G1 दुर्गतिः; Ś3 दुर्मतिः; Ñ B1.3.4 D3 G2 M1.4–7 दुर्गतः; V2 B3 दुर्वृत्तः; V3 दुर्जनः (for निर्धनः).

4 ^{ab}) Ś1 D2.5.8.9 T3 संस(D5 T3 °र)क्तो; Ñ V2 B1.3.4 सुप्रीतो; B2 संवीतो (for संयुक्तो). M1 तया सह तु संसक्तो (for ^{a}). Ñ1 V2 B रेमेथ(Ñ1 B4 स); G2 रराम (for रराज). D1.3.4 रमयामास तं चापि रहो राक्षसपुंगवं. —^{c}) Ñ1 V2.3 B D3 M6 -निष्पन्नो (D3 °न्नं); D1.4 -निक्रांतं; D2.12 -निःक्रांतः; Cg.k.t as in text (for -निष्क्रान्तः). D9 अंजनाह्वययोत्पन्नः; T3 अंजनाद्रेर्विनिष्क्रांतः. —^{d}) D6.9 करिण्येव (for करेण्वेव). Ñ2 V2 B गजो वाशितयेव ह(Ñ2 °येव हि; B2.3 °या यथा; B4 °या सह); D1.3.4 वाशितेव महागजं.

5 ^{a}) D6.7.10.11 M10 ततः काले; T3 M6 वेदवत्यां (for देववत्यां). D5 च (for तु). —^{b}) D6 देववत्यां स (for जनयामास). V3 पार्थिव (for राघव). —After 5^{ab}, D6.7.10.11 M1 ins., while M10 subst. for 5^{cd}:

76* त्रीन्पुत्राञ्जनयामास त्रेताग्निसमविग्रहान् ।

[M10 विश्रुतांल्लोके (for जनयामास).]

—D6.7.10.11 M4 transp. ^{cd} and ^{ef}. —^{c}) M4 तांस् (for त्रींस्). D8 त्रिंशन्नेत्र-; M6 तांस्त्रेताग्नि- (for त्रींस्त्रिनेत्र-). V2 read पुत्रान् in marg. Ñ1 त्रीनात्मनोपमान्पुत्रान्; T1.2 G M5 तांस्त्रींस्त्रि(T2 पुत्रांस्त्रि; G1 त्रींस्तु त्रि; M5 सुतांस्त्रि) नेत्रसदृशान्; M1 त्रींश्च त्रिभुवनख्यातान्; M4.7–9 त्रीन्पुत्रानग्निसदृशान्. ❀ Ck: तान् प्रसिद्धान् वक्ष्यमाणान्।; Ct: त्रीन्पुत्राञ्जनयामासेति। 'तान्पुत्रान्' इति पाठान्तरम्। तान्प्रसिद्धान्वक्ष्यमाणान्वेत्यर्थः. ❀ —^{d}) V2 लक्ष्मणाद् (sic) (for राक्षसान्). Ś1 V1 D8 महावीर्यान्स राक्षसः; Ś2.3 D2.12 जनयामास राक्षसः; M6 राक्षसो राक्षसाधिपान. —^{e}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 सुमालिनं माल्यवंतं. —^{f}) D6 G2 M2.8.9 मालिनं (for मालिं च). Ñ2 सुमहाबलं (for बलिनां वरम्). Ś Ñ1 V B D2.5.8.9.12 T3 M7 मालिनं च महाबलं; D1.3.4 तृतीयं मालिमेव च; M1 मालिं चैव बलान्वितं. —After 5, Ñ2 reads 7^{ab} (^{a} illeg.).

6 G2 M1.2.4.5.7–9 om. (hapl.) 6. Ñ1 reads erroneously 7^{a} in place of 6^{a} repeating it in its proper place. —^{a}) Ś V B2 D2.5.8.9.12 T3 [अ]त्यर्थं; Ñ2 B3.4 D1.3.4 [अ]न्यत्वं(B4 °त्र); B1 [अ]व्यग्रं (for

त्रयः सुकेशस्य सुतास्त्रेताग्निसमवर्चसः ।
विवृद्धिमगमंस्तत्र व्याधयोपेक्षिता इव ॥ ७
वरप्राप्तिं पितुस्ते तु ज्ञात्वैश्वर्यं ततो महत् ।
तपस्तप्तुं गता मेरुं भ्रातरः कृतनिश्चयाः ॥ ८
प्रगृह्य नियमान्घोरान्राक्षसा नृपसत्तम ।
विचेरुस्ते तपो घोरं सर्वभूतभयावहम् ॥ ९
सत्यार्जवदमोपेतैस्तपोभिर्भुवि दुष्करैः ।
संतापयन्तस्त्रींल्लोकान्सदेवासुरमानुषान् ॥ १०
ततो विभुश्चतुर्वक्त्रो विमानवरमास्थितः ।
सुकेशपुत्रानामन्त्र्य वरदोऽस्मीत्यभाषत ॥ ११
ब्रह्माणं वरदं ज्ञात्वा सेन्द्रैर्देवगणैर्वृतम् ।
ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे वेपमाना इव द्रुमाः ॥ १२
तपसाराधितो देव यदि नो दिशसे वरम् ।
अजेयाः शत्रुहन्तारस्तथैव चिरजीविनः ।
प्रभविष्णवो भवामेति परस्परमनुव्रताः ॥ १३

G. 7. 5. 14
B. 7. 5. 14
L. 7. 4. 13

[अ]व्यग्राः). —^{b}) Ś Ñ2 V B D1–4.8.9.12 ग(D9 जा)तास्; Ñ1 D5 T3 दीप्तास् (for स्थितास्). —^{c}) Ś2.3 D8.12 त्रयी- (for त्रयो). T1.2 M3 घोरा; Cg.k.t as in text (for मन्त्रा). D1.4 [अ]व्यग्रास् (for [अ]न्युग्रास्). —^{d}) Ñ2 V2 B1.3.4 [अ]दयः; D1.4.6 [अ]ग्नयः; G3 [आ]धयः; M6 [अ]रयः; M10 [आ]युधाः; Cg as in text (for [आ]मयाः). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 वातास्त्रय इवोद्धता(Ñ1 T3 °ल्वणाः; D8 °च्चताः); B2 त्रयो योगा इवेश्वरं; D3 त्रयो वाता इवोद्धताः.

7 Ñ2 reads 7^{ab} (^{a} illeg.) after 5. —^{b}) Ñ2 V2 B D6.7.10.11 -तेजसः; T3 G2 M5.10 -विग्रहाः; Cg as in text (for -वर्चसः). —^{c}) Ś Ñ1 D8.12 आगमंस् (for अगमंस्). Ś D2.8.9.12 ते तु (for तत्र). M6 विवृद्धिं गतवंतस्ते. —^{d}) Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3 M6 प्रबला (for [उ]पेक्षिता). T1.2 यथा (for इव). M3 [उ]पेक्षिता व्याधयो यथा. ❀ Cv: व्याधयोपेक्षिता इवेति। अत्र यकारलोपस्यासिद्धवद्भावो नित्य इति भगवतो मतम्। तेन गुणः कृतः।; Cg: व्याधयोपेक्षिता इति संधिरार्षः।; so also Ck.t. ❀

8 ^{a}) Ñ2 V1.2 B2–4 G3 वरं; D1.3 वयः; D4 om.; D5 T3 बलं (for वर-). Ś D2.6.8.9.12 T1 G3 M3.6 -प्राप्तं; Ñ2 V1.2 B2–4 D5 T3 प्राप्य; B1 -प्राहया; D1.3.4 प्राप्तास् (for -प्राप्तिं). Ś Ñ2 V B D1–5.8.12 T3 M5.6 ततस् (for पितुस्). D5 च (for तु). D9 तु तातस्ते; G1 पितुस्तच्च (for पितुस्ते तु). Ñ1 बलं प्राप्य समं तत्ते. —^{b}) D3 सुकैश्वर्यं. Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 M6 पितुर्महत्; V3 पितुस्तदा; D6.7.10.11 M10 तपोबलात्; T2 तु ते महत्; M1.3.7.9 तपो महत्. K(ed.) ज्ञात्वेश्वरतपोबलात्. —^{c}) G1 ततस् (for तपस्). —^{d}) M5 क्रूर- (for कृत-). G2 पावकोपमाः (for कृतनिश्चयाः).

9 ^{a}) M6 नियमं (for नियमान्). Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 तस्थुः; D1.4 तत्रान् (sic); D3 तीव्रान्; M6 घोरं (for घोरान्). —^{b}) B3.4 T1 G2.3 M1.9 राक्षसान् (for राक्षसा). T1.2 G3 M3 रघु-; M1 मुनि- (for नृप-). V3 नृपनंदन. —^{c}) Ś Ñ V B D2.8.9.12 T3 चेरुस्तत्र (for विचेरुस्ते). —^{d}) Ś V1.3 D2.8.9.12 T3 -भयप्रदं; D5 -भयंकरं (for -भयावहम्).

10 ^{a}) M10 सत्यात्मक-. D6.7.10.11 T1.2 G3 M3.10 -शम-; M8 -दया- (for -दम-). —^{b}) T1.2 G3 अति-; M5 अपि (for भुवि). D6.7.10.11 M10 दुर्लभैः; M9 दुष्करं (for दुष्करैः). —For 10^{ab}, Ś Ñ V B D1–5.8.9.12 T3 M6 subst.:

77* सत्यार्जवदमोद्भूतः स तु तेषां तपोऽनलः।

[Ñ1 -दमोद्भूतं; V1 -मदोद्भूतं; B1.4 -शमोपेतैः(B4 °तः); B2 -दयोद्भूतः; D1.4 -तपोजातः (for -दमोद्भूतः). T3 सर्वदेवदमोद्भूतं (for the prior half). Ñ1 V1 T3 तच्च; B2 स च (for स तु). Ś Ñ1 V1 B2.4 D8.12 T3 तपोबलः(Ñ1 V1 T3 °लं).]

—^{c}) D1.3.4 निर्द(D1 निद्)दाहैव (for संतापयन्तस्). Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3 M6 निर्दहत्ये(Ñ2 B3.4 M6 °दाहे; B1.3 °हत्यै)व लोकांस्त्रीन्. —^{d}) Ś V1 B4 D1–5.8.12 M6.10 -मानवान् (for -मानुषान्).

11 ^{a}) Ś V1.3 B1 D1–5.8.9.12 [ऽ]भ्ययाच्; Ñ V2 B2–4 देवश्; T3 तावच्; M6 [ऽ]भ्ययश् (for विभुश्). —^{b}) D6 G2 विमानं (for विमान-). G2 परम् (for वरम्). D6.7.10.11 आश्रितः (for आस्थितः). —^{c}) B2 -पुत्रम् (for -पुत्रान्). D1.4 G2 आगम्य; G1 आक्रम्य (for आमन्त्र्य). —^{d}) Ś2.3 D12 तान् (for ऽस्मीति).

12 ^{b}) D6 युतं (for वृतम्). Ś V1.3 D2.3.5.7–9.12 T3 दृष्ट्वा संमंत्र्य राक्षसाः; Ñ V2 B D1.4 M6 दृष्ट्वा वंद्य च(Ñ2 राघव)राक्षसाः. —V1 illeg. for 12^{cd}. —^{d}) Ś Ñ V2.3 B D1–4.8.9.12 द्रुमा इव (by transp.) (for इव द्रुमाः).

13 ^{a}) M1 स त्वम् (for तपसा). —V1 illeg. for 13^b. —^{b}) D6 दिदिशे (for दिशसे). M1.4.6.7 transp. यदि नो and दिशसे. Ś V3 D2.5.8.9.12 यद्या(Ś2 D12 °था)दिशसि नो वरं(V3 °रान्); Ñ V2 B D1.3.4 ददासि यदि नो(B3 वो) वरान्(D1.3.4 °रं). ❀ Ct: दिशसे ददासि. ❀ —^{c}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 स्याम शत्रूणां (for शत्रुहन्तारस्). —^{d}) Ś V1 D1–5.8.9.12 T3 वै दीर्घ- (for [ए]व चिर-). —V1 om. 13^e–15^b. —^{e}) hypm. Ñ2 V2 B D6.7.10.11 G1.2 M2.5–7 प्रभविष्णो; T2 जीविष्णवो; M1 भविष्णवो; M3.10 Cg.k.t प्रभविष्ण्वो (for प्रभविष्णवो). Ñ V2 B M7 भविष्यामः; T1 G2 M2.8.9 भवेमेति(M8 °ह); M1 भवामस्तु; M4 भवेमः *; M6 भवेयामः (sic) (for

G. 7. 5. 15
B. 7. 5. 15
L. 7. 4. 14

एवं भविष्यतीत्युक्त्वा सुकेशतनयान्प्रभुः ।
प्रययौ ब्रह्मलोकाय ब्रह्मा ब्राह्मणवत्सलः ॥ १४
वरं लब्ध्वा ततः सर्वे राम रात्रिंचरास्तदा ।
सुरासुरान्प्रबाधन्ते वरदानात्सुनिर्भयाः ॥ १५
तैर्वध्यमानास्त्रिदशाः सर्षिसंघाः सचारणाः ।
त्रातारं नाधिगच्छन्ति निरयस्था यथा नराः ॥ १६
अथ ते विश्वकर्माणं शिल्पिनां वरमव्ययम् ।
ऊचुः समेत्य संहृष्टा राक्षसा रघुसत्तम ॥ १७
गृहकर्ता भवानेव देवानां हृदयेप्सितम् ।
अस्माकमपि तावत्त्वं गृहं कुरु महामते ॥ १८
हिमवन्तं समाश्रित्य मेरुं मन्दरमेव वा ।
महेश्वरगृहप्रख्यं गृहं नः क्रियतां महत् ॥ १९
विश्वकर्मा ततस्तेषां राक्षसानां महाभुजः ।
निवासं कथयामास शक्रस्येवामरावतीम् ॥ २०

भवामेति). ❀ Cv : प्रभविष्णवो भवामेति पाठः. ❀ —f) D6.7 (marg. also as in text) अनुग्रहाः. —For 13ef, Ś V3 D1–5.8.9.12 T3 subst. :

78* परस्परहिते युक्ता भूयास्म प्रभविष्णवः ।

[D1.3.4 -[अ]नुसक्तास्तु (for -हिते युक्ता). D1.3.4 भवेम (for भूयास्म).]

14 V1 om. 14 (cf. v.l. 13). —a) Ñ2 V2.3 B(B2 marg. also as in text) D10.11 G1.2 M1.5.7.10 भविष्यथ (for भविष्यति). —b) Ś Ñ1 V3 D2.5.8.9.12 T3 प्रति; Ñ2 V2 (also *sup. lin.* as in B) तथा; B तदा; D6.7.10.11 विभुः (for प्रभुः). —c) Ñ2 V2 B D6.7.10.11 स (for प्र-). B1.3.4 देव- (for ब्रह्म-).

15 V1 om. 15ab (cf. v.l. 13). —a) Ñ1 T3 वरान् (for वरं). Ś2.3 दत्त्वा (for लब्ध्वा). Ñ2 V2.3 B D6.7.10.11 G1.2 M1.2.4.8–10 तु(B4 च) ते (for ततः). D1.3.4 M5–7 वरलब्धास्तु ते सर्वे. —b) D2.5.9.12 तथा; T1.2 G3 M8 च ते; M1.2 ततः (for तदा). Ś D1.3.4.8 T3 G2 M4–10 रात्रिचरास्ततः(Ś D8 T3 °था; M10 °दा); Ñ2 V2 B रात्रिंचरेश्वराः; V3 राक्षसपुंगवाः (for रात्रिंचरास्तदा). —c) Ś V2 D2.5.8.9.12 प्र(V2 अ)धावंतो(V2°त; D5 °ंत); Ñ1 B D1.3.4 अबाधंत (D1.3.4 °ते); M10 प्रबाधंतो (for प्रबाधन्ते). —d) D6.7.10.11 T1.2 G M1.2.4–10 वरदान- (for वरदानात्). V1 om.; D4.9 तु (for सु-). G1 सुदर्पिताः (for सुनिर्भयाः).

16 a) Ś D2.8.12 ते (for तैर्). Ñ2 V2.3 B1.4 D7 T3 M4.5.10 बाध्यमानास् (for वध्यमानास्). Ś2.3 om. त्रिदशाः. —b) Ś2 सप्तर्षिसंघाः (hypm.); B1.2 ऋषिसंघाः; T3 सर्षिचाराः (for सर्षिसंघाः). —c) Ś Ñ V1 B1 D1–5.8.9.12 T3 नाध्यगच्छं त(Ś1 Ñ1 V1 °तु); Ñ2 B2–4 नाध्य(B2 °धि; B4 °भ्य)गच्छंस्ते (for नाधिगच्छन्ति). —d) B1 नियमस्था; D1.3.4 नरकस्था (for निरयस्था). Ñ1 reads in marg. यथा.

17 b) Ñ2 V2 B3.4 प्रभुम्; B1.2 प्रभुर्; D3 परम् (for वरम्). D1.4 शिल्पिनं परमाव्ययं. —D1 om. from व्ययं up to महतामा in 79*. —c) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T2.3 आगम्योचुः (Ś1 V1.3 D8.12 °त्योचुः; Ś2.3 °त्योचैः) सु- (for ऊचुः समेत्य). G2 M4.5.7 सहिता (for संहृष्टा). Ñ V2 B प्रोचुराहूय सहिता. —d) Ś V3 D2.8.9.12 राज-; G1 मुनि-; M4.7 नृप- (for रघु-). Ñ V2 B D3.4 -नंदन (for -सत्तम). V1 D5 T2.3 वै रघूत्तम (for रघुसत्तम). —After 17, Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4–12 T G3 M3 ins. :

79* ओजस्तेजोबलवतां महतामात्मतेजसा ।

[D1 om. up to महतामा. G3 ऊचुस् (for ओजस्). Ś V1.3 D2.8.9.12 -बलं लब्ध्वा; Ñ1 D4.5 T2.3 -बलं बुद्धा(D5 °द्धिर्); T1 G3 M3 -[ऽ]बलंवानां; Ck.t as above (for -बलवतां). Ś D2.5.8.9.12 महत्त्वम्(D5 °त्त्वात्); G(ed.) महता (for महताम्). D5 स्वात्म-; D9 चात्म- (for आत्म-). V2 महाभागाः सुतेजसः (for the post. half).]

—Thereafter, D1.4 cont.; while D3 ins. after 17 :

80* यशस्तेजोहतं कृत्वा पूर्वमेव तु भौवनम् ।

[D3 ओजस् (for यशस्).]

18 a) B4 D1.4 G1.2 गृहं (for गृह-). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T2.3 नित्यं; Ñ2 V2 B D3 देवो; D1.4 देव (for एव). —b) M7 मनसा (for हृदय-). Ś Ñ V B2.3 D1–4.8.9.12 T2.3 M5.7 -[ई]प्सिताः(V2 B3 °तान्) (for -[ई]प्सितम्). —c) D5 कुरु (for अपि). Ñ2 V2 B देव त्वं; T1 G2.3 M1.2.4.5.8.9 तावद्भो (for तावत्त्वं). —d) Ñ2 V2 B गृहान्कर्तुमिहार्हसि; D5 गृहे यत्नं महाबलः.

19 a) B2 समासाद्य; D6.7.10.11 G1.2 M1.2.4.5.7–10 उपाश्रित्य (for समाश्रित्य). —b) Ś2 Ñ1 V2 B2 D1.2.4.5.10.11 T3.4 G1.2 M2.4.10 मेरु- (for मेरुं). D3 कंदरम् (for मन्दरम्). Ś2.3 B1 D1–5.8.9.12 T1 G2 M1 च (for वा). —cd) Ś1 गृहेश्वर-. D2 -प्रस्थं (for -प्रख्यं). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 M1.3.5 (also as in text) इति (for महत्). Ñ V2 B सुरे(Ñ1 महे)श्वरगृहप्रख्यान्गृहान्नः(B3 °हांस्त्वं) कुरु विश्वकृत्(Ñ1 °रुतामिति).

20 a) D6 विश्वकर्ता. M4 गृहं (for ततस्). —b) Ñ2 V2 B महात्मनां; M2.4.5.7.10 महाभुज (for °भुजः). —c) Ś2.3 Ñ B3.4 D2.6.8.9.12 M1.7 कार(D6 रच)यामास; M2.6.9 रोच(M2.9 कल्प)यामास (for कथयामास). —d) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 देवानामिव(D5 °मपि) तां पुरीं; Ñ2 V2 B शक्र(B3 °क्रा)वासोपमं तदा.

दक्षिणस्योदधेस्तीरे त्रिकूटो नाम पर्वतः ।
शिखरे तस्य शैलस्य मध्यमेऽम्बुदसंनिभे ।
शकुनैरपि दुष्प्रापे टङ्कच्छिन्नचतुर्दिशि ॥ २१
त्रिंशद्योजनविस्तीर्णा स्वर्णप्राकारतोरणा ।
मया लङ्केति नगरी शक्राज्ञप्तेन निर्मिता ॥ २२
तस्यां वसत दुर्धर्षाः पुर्यां राक्षससत्तमाः ।
अमरावतीं समासाद्य सेन्द्रा इव दिवौकसः ॥ २३

लङ्कादुर्गं समासाद्य राक्षसैर्बहुभिर्वृताः ।
भविष्यथ दुराधर्षाः शत्रूणां शत्रुसूदनाः ॥ २४
विश्वकर्मवचः श्रुत्वा ततस्ते राम राक्षसाः ।
सहस्रानुचरा गत्वा लङ्कां तामवसन्पुरीम् ॥ २५
दृढप्राकारपरिखां हैमैर्गृहशतैर्वृताम् ।
लङ्कामवाप्य ते हृष्टा विहरन्ति निशाचराः ॥ २६

G. 7. 5. 29
B. 7. 5. 29
L. 7. 4. 26

---

21 a) M5 कूले (for तीरे). —After 21^{ab}, Ś Ñ1 V3 D1–5.8.9.12 T1.3 M3.6 ins.:

81* त्रिकूट इव सह्योऽन्यो द्वितीयो बुद्धिसत्तमाः ।

[T3 एव (for इव). Ś1 Ñ1 V3 D1.3.4 T3 स ह्यन्यो; Ś2.3 D8.12 स ह्येभ्यो; T1 M3.6 संपन्नो (for सह्योऽन्यो). Ś2.3. D12 चाद्रि-; V3 om.; D1.3.4 T1 M3.6 तत्र (for बुद्धि-). Ś1 D9 M6 -सत्तम; Ś2.3 V3 D1–4.8.12 -सत्तमः.];

while Ñ2 V1.2 B D6.7.10.11 ins.:

82* सुवेल इति चाप्यन्यो द्वितीयो राक्षसेश्वराः ।

[V1 illeg.; V2 B2 राक्षसर्षभाः; D6 मनुजेश्वर (sic) (for राक्षसेश्वराः).]

—c) M3 तत्र (for तस्य). —d) D3 मेरु- (for ऽम्बुद-). M3 बुधसेविते; Cg as in text (for ऽम्बुदसंनिभे). B1 मध्ये चांबुदसप्रभे. —e) Ś1 D8.12 दुष्प्रा(D12 दुः प्रा)पाद् (sic); Ś3 Ñ1 T3 दुष्प्राप्य(Ś3 T3 °पा); V1 D1–5.7.9 दुःप्रापे(D2 °पा; D9 °प्ये) (for दुष्प्रापे). —f) Ś बलं(Ś2.3 लंका)छन्ना (sic); Ñ2 B D1.3.4.6.9 टंकच्छिन्ने; D2.5.12 टंका(D5 °क)च्छिन्ना; D8 बलंकांता (sic); T3 टंकच्छन्न-; G2 टंकच्छिन्नं; L (ed.) दुर्गमा वै; Cg.k.t as in text (for टंकच्छिन्न-). Ś Ñ V B1.3.4 D1–9.12 T3 M4.7.8 चतुर्दिशं(D7 M8 °शे); M6 -चतुर्दिशा; M10 -शिलातले (for -चतुर्दिशि).

22 a) D5 षष्टि- (for त्रिंशद्-). —b) G M4–6.8 हेम- (for स्वर्ण-). D5–7.10.11 T1.2 M1–3.9.10 हेमतोरणसंवृ(M1.2.9 °मंडि)ता. —For 22^{b}, Ñ2 V B subst. l. 1; while D5–7.10.11 T1 M1–3.9.10 ins. after 22^{a}:

83* शतयोजनमायता ।
स्वर्णप्राकारसंवीता.

[(l. 1) M1 दश- (for शत-). —(l. 2) T1 M3.10 सप्त-; M1.2.9 हेम- (for स्वर्ण-). M9 -संहिता.]

—B2 cont.:

84* त्रियोजनविस्तीर्णेन पञ्चदशोच्छ्रितेन च ।
प्राकारेण सुवर्णस्य वेष्टिता सा समन्ततः ।

—c) Ñ2 V2.3 B तत्र (for मया). V2 B3 च पुरी (for नगरी). —d) V3 D10 शक्या (for शक्र-). Ś V1 D8.12 -[आ]ज्ञ(Ś1 V1 °ज्ञा)या वि-; N1 D2 T3 -[आ]ज्ञया वि-; M3 -[आ]ज्ञप्तेव (for -[आ]ज्ञप्तेन). V3 तेजसा (for निर्मिता). Ñ2 V2 B मया शक्राज्ञया कृता.

23 a) Ś1 D5.12 वसंतु; Ś2.3 च सप्त-; D1.3.4 T1.3 G M1.6.8.9 वसध्व(G3 °ध्वं) (for वसत). —b) B1.3.4 D10.11 यूयं (for पुर्यां). Ś V1.3 B1.3.4 D2.5–12 T3 G1 M1.6.7 -पुंगवाः (for -सत्तमाः). —c) hypm. D5 सुरावतीं (for अमरावतीं). Ś B3 D2.8.9.12 इवासाद्य; B2 T2 M5.6 आसाद्य (for समासाद्य). D1.3.4 विचरध्वं महाभागाः. ❀ Cg.k.t: अमरावतीं समासाद्येति पदवशादक्षराधिक्यम् (Ct °द्येति नवाक्षरपादतार्षी). ❀ —d) D2 अपि (for इव).

24 a) D6 T1.2 G M लंकां दुर्गां (for लङ्कादुर्गं). —b) Ś D2.8.9.12 वृतं; D6 G1 M6.10 वृतां (for वृताः). —V1 illeg. for 24^{c}. —c) B1.2 M8 भविष्यत(M8 °ति). Ñ2 V2 B2–4 D6 सुदुर्धर्षाः; D7 [अ]सुदुर्धर्षाः (for दुराधर्षाः). Ś1 D2.8.12 दुर्धर्षा वै(D2.12 °श्च) भविष्यंति(D2 °ष्यध्वं); Ś2.3 दुष्प्रधर्षा भविष्यंति; Ñ1 V3 D5.9 T3 M6 दुराधर्षा भविष्यध्वं. —d) V2 B शत्रुभिः (for शत्रूणां). G1 कुल- (for शत्रु-). B3 -मर्दनाः (for -सूदनाः).

25 b) Ñ1 V1 T3 राक्षसर्षभाः; Ñ2 V2 B1.2.4 D6.7.10.11 राक्षसोत्तमाः; B3 राक्षसेश्वराः (for राम राक्षसाः). —c) D1.4 T2 M1 सहसा; M5 सर्वे स-; Cg.k.t as in text (for सहस्र-). Ñ B D6.7.10.11 M10 भूत्वा; V2 भूता (for गत्वा). G2 अनुभूयाचिराद्गत्वा. —d) Ñ2 V2 B2.4 D6.7.10.11 गत्वा; B1 पुरीं (for लङ्कां). D3 तामन्वसन्; D5 M5 अध्यावसन्; T1.2 G3 ते न्यवसन्; G1.2 M1.2.4.6.8–10 आवासयन् (for तामवसन्). B1 तदा (for पुरीम्). Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 T3 लंकां राक्षसपुंगवाः(Ñ1 V1 T3 °सत्तमाः); B3 विचेरुर्दर्शनोत्सुकाः; M7 लंकायामावसन्पुरीं.

26 a) D3 om. from रिखां up to समा (see var.) in 41^{b}. D5 T G M1.3.4.5.10 -परिघां (for -परिखां). —b) Ś D1.2.4.5.8.9.12 स्वर्णैर्; Ñ1 स्वर्ण-; D10 हेमैर् (for हैमैर्). Ś2.3 D12 मृग- (for गृह-). Ñ1 युतां; D1.4 स्थितां (for वृताम्). V3 स्वर्णगृहसंवृतां (subm.); T1.2 G M1–5.7–10 सौवर्णगृहशोभितां(M7 °वेदिकां; M10 °गोपुरां); T3 स्वर्णवेश्मशतैर्युतां.

G. 7. 5. 30
B. 7. 5. 30
L. 7. 4. 27

नर्मदा नाम गन्धर्वी नानाधर्मसमेधिता ।
तस्याः कन्यात्रयं ह्यासीद्ध्रीश्रीकीर्तिसमद्युति ॥ २७

ज्येष्ठक्रमेण सा तेषां राक्षसानामराक्षसी ।
कन्यास्ताः प्रददौ हृष्टा पूर्णचन्द्रनिभाननाः ॥ २८

त्रयाणां राक्षसेन्द्राणां तिस्रो गन्धर्वकन्यकाः ।
मात्रा दत्ता महाभागा नक्षत्रे भगदैवते ॥ २९

कृतदारास्तु ते राम सुकेशतनयाः प्रभो ।
भार्याभिः सह चिक्रीडुरप्सरोभिरिवामराः ॥ ३०

तत्र माल्यवतो भार्या सुन्दरी नाम सुन्दरी ।
स तस्यां जनयामास यदपत्यं निबोध तत् ॥ ३१

वज्रमुष्टिर्विरूपाक्षो दुर्मुखश्चैव राक्षसः ।
सुप्तघ्नो यज्ञकोपश्च मत्तोन्मत्तौ तथैव च ।
अनला चाभवत्कन्या सुन्दर्यां राम सुन्दरी ॥ ३२

सुमालिनोऽपि भार्यासीत्पूर्णचन्द्रनिभानना ।
नाम्ना केतुमती नाम प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ ३३

सुमाली जनयामास यदपत्यं निशाचरः ।
केतुमत्यां महाराज तन्निबोधानुपूर्वशः ॥ ३४

—^{c}) D1.4 आविश्य (for अवाप्य). Ś D2.8.12 हृष्टा वै; D9 दृष्ट्वा वै (for ते हृष्टा). —G1 om. (hapl.) 26^{d}–28^{c}. —^{d}) G2 M4.7 वि(G2 प्र)चरंति (for विहरन्ति). D1.4 स्म राक्षसाः (for निशाचराः). Ñ2 V2.3 B D6.7.10.11 न्यवस(B4 अभव)न्रजनीचराः. —After 26, Ñ V2.3 B D1.4.6.7.9–11 ins.:

85* एतस्मिन्नेव काले तु यथाकामं च राघव ।

[B2 च (for तु). Ñ1 अंतरे काले (for एव काले तु). D6 यथा रंभा (for यथाकामं). Ñ1 V2 B1.3.4 यथाकामचरानघ (for the post. half).]

27 D3 G1 om. 27 (cf. v.l. 26). —^{a}) G3 निर्मदा; M9 नर्दमा. Ś2.3 D8.9 गांधर्वी (for गन्धर्वी). —^{b}) G3 -वर्ण- (for -धर्म-). Ś V1.3 D2.5.8.12 -समाहिता; D9 T3 -समाश्रि(T3 °मेक्षि)ता; M10 -पथे स्थिता (for -समेधिता). Ñ V2 B D6.7.10.11 बभूव रघुनंदन. —V3 illeg. for 27^{cd}. —^{c}) M4.5.9 तस्यां (for तस्याः). Ñ1 M1 च (for हि). Ś D8 कन्या बभूवुस्तस्येमा(Ś2.3 °वुः सुश्रोण्यो); V1 D2.5.8.9.12 कन्या(V1 D5 तस्या) बभूवुस्तिस्रस्ताः(D2.9 स्तिस्रोस्या); T3 तस्यां बभूवुस्तिस्रश्च. —^{d}) K (ed.) धी- (for ह्री-). Ñ1 B M7 -कांति- (for -कीर्ति-). Ś V1 D1.2.4.8.9.12 -समन्विताः; D5 -समाः सुताः; T3 -समप्रभाः; M6 -समत्विषः (for -समद्युति).

28 D3 om. 28; G1 om. up to 28^{c} (cf. v.l. 26). —^{a}) D1 श्रेष्ठ-; M8 ज्येष्ठा-. V2 तेषां तु; D1.4 सर्वेषां (for सा तेषां). —^{c}) B2.3 D1.2.4–6.12 T1.3 G2.3 M1.5.6.8.9 हृष्टाः (for हृष्टा).

29 D3 om. 29 (cf. v.l. 26). —^{c}) Ñ2 V2 B D6.7.10.11 M6 दत्ता मात्रा (by transp.). Ś D7.8.12 T1 G2.3 M5 महाभाग (for °भागा). D1.4 ता नर्मदासुता राम.

30 D3 om. 30 (cf. v.l. 26). —^{a}) D8 कृतदानास्. B2 च ते; G2 M10 ततो (for तु ते). V2 सर्वे; D1.4 राजन् (for राम). —^{b}) Ñ V2 B2–4 D6.7.10.11 तदा; B1 तथा; D1.4 ततः; T3 विभो (for प्रभो). —^{c}) G2 M1.2.4 क्रीडंति(M1.4 °ते); M7 मोदंते (for चिक्रीडुर्). Ñ2 V2 B D5–7.10.11 transp. भार्याभिः and चिक्रीडुर्. Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 T3 M5 क्रीडंति(Ñ1 V1 °तः) सह भार्याभिर्. —^{d}) G2 M1.2.4.6.7 ह्यप्सरोभिर् (for अप्सरोभिर्).

31 D3 om. 31 (cf. v.l. 26). —^{a}) B4 D10.11 ततो; D1.4 अथ; T1.2 G3 तस्य (for तत्र). —^{b}) Ñ1 D9 सुकृती; T3 संकृतिर्; G1 संस्कृतिर् (for first सुन्दरी). D5 चाति- (for नाम). —^{c}) Ś D2.8.9.12 तस्यां सं- (for स तस्यां). —^{d}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 यान्यपत्यानि वच्मि ते(V1 विद्महे; D5 वेद्म्यहं); D1.4 अपत्यांस्तान्निबोध ह (sic); M6 अपत्यं तन्निबोध मे. —After 31, V3 ins.:

86* तानि ते वर्णयिष्यामि ********।

32 D3 om. 32 (cf. v.l. 26). —^{a}) M1 यज्ञमुष्टिर् (for वज्रमुष्टिर्). —^{b}) B1 चापि; T1.2 G3 नाम; G1 चेति (for चैव). G1 राक्षसाः. —^{c}) Ś1 D8 सुप्तज्ञो; D12 सप्तघ्नो. G (ed.) -केतुश् (for -कोपश्). —^{d}) Ś D8.12 मदमत्तस्; D2 मंगुर्मत्तस् (sic); D5 पंगुमत्तं (sic); D9 G1.3 M2.8 मत्तोन्मत्तस् (for मत्तोन्मत्तौ). M10 च तावुभौ. —^{e}) M8 या (for च). Ś V3 D2.8.9.12 अनु(V3 °थ)तस्या; Ñ2 V2 B2–4 सुवेला च (for अनला च). D5 अनंगरूपा सुज्ञा च. —^{f}) Ś Ñ V3 D2.8.9.12 G2 सुंदरी नाम; V1 D5 T3 सुंदरीणां च; B1 D1.4.6 T1.2 G1 M1.7 सुंदर्या(B1 T2 °र्यां) ना(D6 T1 M7 रा)म (for सुन्दर्यां राम).

33 D3 om. 33 (cf. v.l. 26). —^{a}) T1.2 G M1–3.5.7–9 सुमालेर् (for सुमालिनो). Ś Ñ1 V1 D2.8.9.12 T3 [ऽ]थ (for ऽपि). D1.4 चाप्यासीत् (for भार्यासीत्). —^{c}) M10 सा वै (for नाम्ना). V2 केतुवती. Ñ2 V B1–3 D6.7.10.11 राम (for नाम).

34 D3 om. 34 (cf. v.l. 26). —^{a}) T1.2 G3 M3.8.9 सुमालिर्. —After 34^{a}, Ś D2.8.9.12 ins.:

87* भार्यायां रघुनन्दन ।
रूपयौवनशालिन्यां.

—^{b}) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 यान्य(Ñ1 यद्)पत्यानि

प्रहस्तोऽकम्पनश्चैव विकटः कालकार्मुकः ।
धूम्राक्षश्चाथ दण्डश्च सुपार्श्वश्च महाबलः ॥ ३५

संह्रादिः प्रघसश्चैव भासकर्णश्च राक्षसः ।
राका पुष्पोत्कटा चैव कैकसी च शुचिस्मिता ।
कुम्भीनसी च इत्येते सुमालेः प्रसवाः स्मृताः ॥ ३६

मालेस्तु वसुदा नाम गन्धर्वी रूपशालिनी ।
भार्यासीत्पद्मपत्राक्षी स्वक्षी यक्षीवरोपमा ॥ ३७

सुमालेरनुजस्तस्यां जनयामास यत्प्रभो ।
अपत्यं कथ्यमानं तन्मया त्वं शृणु राघव ॥ ३८

अनलश्चानिलश्चैव हरः संपातिरेव च ।
एते विभीषणामात्या मालेयास्ते निशाचराः ॥ ३९

ततस्तु ते राक्षसपुंगवास्त्रयो
निशाचरैः पुत्रशतैश्च संवृताः ।
सुरान्सहेन्द्रानृषिनागदानवा-
न्बबाधिरे ते बलवीर्यदर्पिताः ॥ ४०

G. 7. 5. 44
B. 7. 5. 44
L. 7. 4. 40

राक्षसः. —c) V3 D8 G2 केतुमत्या. Ś D2.9.12 अ(Ś2.3 D12 त)तो राजंस् ; Ñ1 M4.7 महाभाग; T1.2 G M1–3.5.8.9 महाबाहो; D8 सुतो राजंस् (for महाराज). —d) Ś1 Ñ1 V1 D2.8.9 T M5 तान् (for तन्).

35 D3 om. 35 (cf. v.l. 26). —a) Ś2.3 सुहस्तो. Ś1 D8 कोपनश् ; G1 M5 कंपनश् (for ऽकम्पनश्). —b) Ś2 विकटा (for विकटः). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 करटा(Ñ1 °टो; T3 °टी)मुखः; Ñ2 V2 B D6.7.10.11 G1 M1 कालिकामुखः (M1 °मुंकः); D1.4 कालवान्मुखः (for कालकार्मुकः). —c) Ñ2 V2 B1.3.4 D6.7.10.11 [ए]व (for [अ]थ). B2 धूम्रश्चैव (for धूम्राक्षश्च). Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 कं(Ñ1 [ऽ]कं) पनो दंडः(D2.5 °नश्चैव); T3 श्यावदंतश्च (for चाथ दण्डश्च). —d) Ś2.3 सुपर्णः (for सुपार्श्वश्). Ś D8.12 सु- (for च). Ñ1 V B D1.4.5 T3 M6 महाम(V2 B2 D5 °द्यु)तिः (for महाबलः).

36 D3 om. 36 (cf. v.l. 26). —a) Ś2.3 B3.4 D2.5.8.9.12 M4.7.9 संह्रादी(D5 °दः); D1.4 संपातिः; M2 सह्रादी (for संह्रादिः). Ś1 D8 प्रसभश् ; Ñ1 प्रसवश् ; G2 M1 प्रहसश् (for प्रघसश्). Ś2.3 D12 प्रसवेशश्च (for प्रघसश्चैव). —b) G2 प्रासकर्णश् (for भास°). —c) D1.4 वाकः; T1 M3 बाला; T2 G M1.2.4-9 बका (for राका). G2 चैका (for चैव). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 पुष्पोत्कटा च का(D5.9 रा)का च(Ñ1 काकैव; T3 कन्या वै). —d) V2 नैषकी; B2.3 नैकसी; D1.4 M6 केकशी(M6 °सी); D7 कैकेयी; D9 कैकशी; M4 केसरी (for कैकसी). T2 G3 सुमध्यमा; G1 शुचिः प्रभो; G2 M3.10 सुविस्मिता (for शुचिस्मिता). M5 (also as in text) कैकसी नाम राक्षसी. —G1 om. (hapl.) 36e–38b. —e) Note hiatus between च and इत्येते. Ś V1 D1.2.4.5.8.9.12 T3 च कन्यास्ता(Ś2.3 D12 °न्या सा; D5 °न्या च); Ñ1 तथैवैता; Ñ2 V2.3 B D6 तथेत्येते(V2 °ता; B2 °व); G2 M4–7 च इत्येताः; M8 [इ]ति चैवैते (for च इत्येते). —f) Ñ2 V2 B D6 G2 M5.6 सुमालि- (V2 B2–4 °ली-) (for सुमालेः). D6 M3.5.8 प्रभवाः (for प्रसवाः). B2 तथा (for स्मृताः). D1.4 प्रसवः स्मृतः (for प्रसवाः स्मृताः). Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 बलिनश्च सुमालिनः.

37 D3 G1 om. 37 (cf. v.l. 26 and 36 respy.) —a) Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3 मालिनो (for मालेस्तु). Ś Ñ1 V1.3 B2 D2.5.8.9.12 T2.3 M3 वसुधा; G2 सुमदा (for वसुदा). —b) Ś2.3 D1.4.5 गंधर्वा. M8 -मालिनी. —c) V2 [अ]स्य (for [आ]सीत्). —d) D10 transp. स्वक्षी and यक्षी. V1 D2.5.9 T3 -समा शुभा; M6.10 -सुतोपमा; Ck.t as in text (for -वरोपमा). Ś V3 D8.12 यक्षी(Ś1 V3 °क्ष)यक्ष (D12 °क्षी)समा शुभा; Ñ1 सुधाकरनिभानना; Ñ2 साक्षात्पद्मसमानना; V2 सुभ्रू पद्मसितानना; B1 समाना वरवर्णिनी; B2.4 सुभ्रू(B4 श्याम; G [ed.] मुख्या) पद्मसमानना; B3 पूर्णचंद्रसमानना; D1.4 स्वक्षी दक्षा मनोरमा; D6.7 T1 M3 स्वक्षी यक्षसुतोपमा; M7 साक्षाद्क्षितिसमोपमा.

38 D3 om. 38; G1 om. 38ab (cf. v.l. 26 and 36 respy.). —a) Ś D2.8.9.12 माली च हि; Ñ V2 B T3 सुमालिनो(B1 °लेश्च); D5 सुमालेर्हि (for सुमालेर्). G3 damaged from स्यां up to त्वं in 38d. D1.4 तस्या; M1.2 तस्य (for तस्यां). —b) Ś V3 D2.5.8.9.12 T3 यानि तु; Ñ1 यान्विभुः; V1 राक्षसः; M8 तत्प्रभो (for यत्प्रभो). —c) V2 B3 D7.10.11 M5 तु; D1.4 ते (for तन्). —d) Ñ2 V2 B1.2.4 D1.4 निबोध मम राघव; B3 तन्निबोध मयानघ. —For 38cd, Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 subst. :

88* अपत्यानि महाबाहो वदतः शृणु तानि मे ।

[Ñ1 महाभाग (for °बाहो). V3 illeg. for the post. half. D8 यानि. Ś2.3 तु (for मे). Ñ1 V1 D5 T3 राघव (for तानि मे).]

39 D3 om. 39 (cf. v.l. 26). —a) Ñ1 V2 अनिलश् (for अनलश्). Ś Ñ1 V2 D2.5.8.9.12 नलश् (for [अ]-निलश्). Ñ2 B T1.2 G3 transp. अनलश् and अनिलश्. —b) Ñ2 V2 B1.3.4 भीमः; G1 वीरः (for हरः). B2 (also marg. as in B1) भासकर्णश्च राक्षसः. —c) Ñ2 V2 B3.4 ये ते; B2 D1.4 ये वै (for एते). —d) Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 बलिनो हि(Ś2.3 D12 °नश्च) (for मालेयास्ते).

40 D3 om. 40 (cf. v.l. 26). V3 reads 40 twice. —a) B3 ततस्ते (for ततस्तु ते). Ś Ñ1 V1.3 (second

G. 7. 5. 45
B. 7. 5. 45
L. 7. 4. 41

जगद्भ्रमन्तोऽनिलवद्दुरासदा
रणे च मृत्युप्रतिमाः समाहिताः ।
वरप्रदानादभिगर्विता भृशं
क्रतुक्रियाणां प्रशमंकराः सदा ॥ ४१

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

time) D2.5.8.9.12 T3 निशाचरा जा(Ñ1 D2 ज्ञा)तिगुणोपपन्ना. —^{b}) G3 damaged from चरैः up to 40^{c}. V2 निशाचराः. V3 (first time) सु-; D5 M6 तु (for च). Ś Ñ1 V1.3 (second time) D2.5.8.9.12 T3 युक्ताः (for संवृताः). —D1 om. 40^{cd}. —^{c}) Ñ1 T3 पुरा (for सुरान्). V3 (second time) B4 D2.5.8.9.12 T3 M1 महें(V3 M1 सुरें)-द्रान् (for सहेन्द्रान्). Ś Ñ1 V3 (second time) D2.5.8.9.12 च मुनींश्च सिद्धान्; V1 T3 स(T3 च)मुनीन्ससिद्धान्; V3 (first time) ऋषिलोकसंघान्; B4 °दानवेंद्रान्; D6.7.10.11 M10 °नागयक्षान् (for ऋषिनागदानवान्). —^{d}) T2 प्रबाधिरे. D10.11 G2 M3.4.7 तान्; G1 om.; M2 तद् (for ते). D6.7.10.11 बहु- (for बल-). M6 -गर्विताः; M7 -दर्पितान् (for -दर्पिताः). Ñ V2.3 (first time) B D4 [ऽ]ति (Ñ2 प्र)बलाभि(B4 D4 °ति)गर्विताः (for बलवीर्यदर्पिताः). Ś V1.3 (second time) D2.5.8.9.12 T3 सर्वे ह्यबाधं(D2.12 ह्यधावं; D5 ववाचं [corrupt])त सदा(T3 नराः)प्रवृत्ताः(V1 D2.5.9 T3 °मत्ताः; V3 °सन्नाः). ❀ Cv : बबाधिरे तानिति सम्यक्. ❀

41 D3 om. 41^{b} (cf. v.l. 26). —^{a}) Ś1 D8.9 द्रवंतो; Ś2.3 B3 D12 प्रसंतो (for भ्रमन्तो). Ś2.3 [ऽ]नलवद्. Ś1 D8.12 दुरासदो (for दुरासदा). G2 [ऽ]निलदुर्दराः सदा (sic); G3 [ऽ]निल *****. ❀ Cv : जगद्भ्रमन्त इत्यादि। अस्य पूर्वेण संबन्धः. ❀ —^{b}) Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 बलेन(D1.4 रणाय) मृत्युं शतशः(V1 °त्योः समतां) समाश्रिताः; Ñ2 V2 B रणप्रचंडाः शतशः सदो(B3 सततं समु)-द्यताः; D6.7.10.11 M10 रणेषु मृत्युप्रतिमानतेजसः; T3 बलेन मृत्युप्रतिमाः समाश्रिताः. —^{c}) B4 T1.2 G3 M2.3.5.6.8–10 अति-; D6.7.10.11 M1 अपि (for अभि-). Ñ2 V2 B1.2.4 -वर्धिता (for -गर्विता). M1 तदा (for भृशं). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 श्र(Ñ1 स; T3 श)मं न जग्मुर्वरदानगर्वि(D9 °दर्पि)ताः. —^{d}) V2 lacuna for क्रतुक्रियाणां. D5 -क्रियायां (for -क्रियाणां). Ñ1 V1 D1.3.4 G1 M4 तदा; T3 तथा (for सदा). Ñ2 V2 B प्रशमं प्रचक्रिरे. ❀ Cg.k.t : प्रशमंकरा इत्यार्षः खच्. ❀

Colophon. —*Kāṇḍa name* : Ś1 D8.9 om. —*Sarga name* : Ś D1.2.4.5.9.12 राक्षसवरप्रदानं(D1.4.5 °नः); Ñ1 राक्षसोत्पत्तिर्वरप्रदानः; Ñ2 V1.2 B राक्षसोत्पत्तिः; V3 सुकेशपुत्रवरप्रदानं; D3.8 राक्षसवरदानं(D3 °नः). —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś1 Ñ1 V2.3 B1.2 D2.4.12 om.; Ś2.3 D8.9 4; V1 3. —After colophon, D11 concludes with ॐ नमो नमः; T3 G1.3 M1.2.5.8 श्रीरामाय नमः; G2 M10 श्रीरामचन्द्राय नमो(M10 om. नमो)नमः.

६

तैर्वध्यमाना देवाश्च ऋषयश्च तपोधनाः ।
भयार्ताः शरणं जग्मुर्देवदेवं महेश्वरम् ॥ १
ते समेत्य तु कामारिं त्रिपुरारिं त्रिलोचनम् ।
ऊचुः प्राञ्जलयो देवा भयगद्गदभाषिणः ॥ २
सुकेशपुत्रैर्भगवन्पितामहवरोद्धतैः ।
प्रजाध्यक्ष प्रजाः सर्वा बाध्यन्ते रिपुबाधन ॥ ३
शरण्यान्यशरण्यानि आश्रमाणि कृतानि नः ।
स्वर्गाच्च च्यावितः शक्रः स्वर्गे क्रीडन्ति शक्रवत् ॥ ४
अहं विष्णुरहं रुद्रो ब्रह्माहं देवराडहम् ।
अहं यमोऽहं वरुणश्चन्द्रोऽहं रविरप्यहम् ॥ ५
इति ते राक्षसा देव वरदानेन दर्पिताः ।
बाधन्ते समरोद्धर्षा ये च तेषां पुरःसराः ॥ ६

G. 7. 6. 6
B. 7. 6 7
L. 7. 5 6

6

☞ T_4 missing for Sarga 6 (cf. v.l. 7.1). D_{12} begins with ॐ.

1 ^{a}) $B_{1.4}$ M_6 बाध्यमाना; Ck.t as in text (for वध्य°). V_2 (marg. also as in text) शतशो (for देवाश्च). —^{b}) V_1 D_5 मुनयश् (for ऋषयश्). D_5 स- (for च). Ś $D_{2.8.9.12}$ मुनयश्चारणैः सह. —^{d}) $Ś_2$ G_2 देवदेव-. —After 1, V_1 $D_{7.10.11}$ T_3 ins. :

89* जगत्सृष्ट्यन्तकर्तारमजमव्यक्तरूपिणम् ।
आधारं सर्वलोकानामाराध्यं परमं गुरुम् ।

[(l. 1) V_1 जगतः सृष्टिकर्तारमव्यक्तं व्यक्तरूपिणं.]

2 ^{a}) $Ś_1$ D_8 [आ]शु; $M_{5.6.10}$ च (for तु). Ñ $V_{2.3}$ B नमस्कृत्य (for तु कामारिं). M_7 समेत्य सर्वे कामारिं. —^{b}) D_5 $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ $M_{1.3-5.7}$ त्रिपुरघ्नं (for त्रिपुरारिं). —After 2^{ab}, $Ñ_1$ ins. :

90* दुर्वारवीरजेतारं देवानामभयंकरम् ।
भयंकरं सुरारीणां योगिनां मुक्तिदं शिवम् ।
हर्तारं सर्वलोकानां प्रलये रघुनन्दन ।

—^{c}) Ś B_3 $D_{2.8.9.12}$ सर्वे; V_2 om.; B_1 [ऽ]भ्येत्य; $D_{1.3.4}$ M_6 देवं (for देवा). —^{d}) Ñ V_1 $B_{1.2.4}$ $D_{1.4}$ G_2 भयाद् (for भय-). $Ñ_1$ T_2 G_3 -गद्गदया गिरा. Ś $D_{2.8.9.12}$ गंधर्वाः किंनरैः सह.

3 ^{a}) M_6 सुकेशतनयैर्घोरैः. —^{b}) Ś V_1 $D_{2.8.9.12}$ T_3 -[अ]न्वितैः; $D_{1.3.4}$ M_6 -[उ]ल्ब(M_6 °ल्व)णैः (for -[उ]द्धतैः). $Ñ_1$ त्रासिताः स्मो हता वयं; $Ñ_2$ V_2 B_{1-3} बाधिताः स्मो(B_1 प्र) हताश्च ह; B_4 बाधिताः सहिताश्च ह. —^{c}) $Ś_1$ प्रावध्यंत; $Ś_{2.3}$ D_{12} प्राधक्ष्यंत; M_7 एधमानैः (for प्रजाध्यक्ष). —V_1 illeg. for ^{d}. —^{d}) $Ñ_2$ रिपु * * * (illeg.); V_3 $D_{2.5.9}$ रिपुबाधिभिः(V_3 °त); B_4 $D_{1.3.4.10.11}$ M_4 Ct रिपुबाधनैः (B_4 °नात् [sic]); $D_{6.7}$ $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ $M_{3.5.6}$ रिपुघातक (D_7 °कैः; G_2 $M_{5.6}$ °न); T_3 रिपुभिस्त्रिभिः; G_1 [ऽ]तीव बाधनैः; M_1 रिपुमर्दन; M_7 रिपुनाशन; M_{10} त्रिपुरांतक (for रिपुबाधन). Ś वनानीव वनाग्निभिः; D_8 हता आयूर- बाधिभिः (corrupt); D_{12} व * * * * * धिभिः. ❀ Ck : रिपूणां बाधनं बाधः तैर्हेतुभिरित्यर्थः. ❀

4 Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{ab}) $D_{6.7.10.11}$ T_1 G_1 M_5 Ct शरणानि; Cg.k as in text (for शरण्यानि). $D_{1.4}$ आश्रमाश्च (sic); $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ $M_{3.5}$ (to avoid hiatus) ह्याश्रमाणि. G_1 वै (for नः). $Ñ_1$ आरण्ये निःशरण्याश्च कृतास्तैराश्रमाः प्रभो; V_2 B आशरण्याः(B_1 शरण्याश्च [sic]) क्रियंते वै शरण्याः सर्व(B_4 [with hiatus] स तु) आश्रमाः; T_3 (with hiatus) शरणार्हमुनीनां च आश्रमा भस्मसात्कृताः. —For 4^{ab}, Ś $Ñ_2$ $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ L(ed.) subst. :

91* शरण्या ह्यशरण्याश्च आश्रमस्थानवासिनः ।

[Note hiatus between the two halves. D_9 om. (hapl.); L(ed.) अशरण्याश् (for ह्यशरण्याश्). $Ñ_2$ कृतास्तै राक्षसैर्विभो; $V_{1.3}$ D_5 आश्रमाः सहसा कृताः;. L(ed.) [आ]श्रमस्था वनवासिनः (for the post. half).]

—V_1 illeg. for 4^{cd}. —^{c}) $D_{5.6}$ M_8 प्र-; D_9 तु (for च). B_{2-4} बाध्यते; $D_{1.3.4}$ चाल्यते; $G_{1.3}$ $M_{4.7.8.9}$ च्यवते (for च्यावितः). $Ñ_1$ G_2 $M_{1.5}$ स्वर्गाच्च्यावयते शक्रं($Ñ_1$ सर्वान्); $Ñ_2$ V_2 B_1 स्वर्गात्प्रबाध्यते शक्रं; $D_{10.11}$ Ct स्वर्गाच्च देवान्प्रच्याव्य; T_3 स्वर्गात्प्रच्याविता देवाः. —^{d}) V_2 स्वयं (for स्वर्गे). T_3 M_{10} तिष्ठंति; Ct as in text (for क्रीडन्ति). Ś $Ñ_2$ $V_{2.3}$ $D_{2.6-8.10-12}$ T_3 Ct देववत्; $D_{1.3.4.9}$ स्वर्गिवत् (for शक्रवत्).

5 ^{c}) $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{6.7.10.11}$ T_3 च (for ऽहं). $Ś_1$ D_8 यमोहं वरुणश्चाहं. —^{d}) $Ś_1$ D_8 खेचरोपि; $Ś_{2.3}$ D_{12} भास्करो हि; B_4 $T_{1.2}$ G $M_{2.4.5.7-10}$ रविरस्मि; D_5 रविरिति (for रविरपि). —After 5, D_7 $M_{3.7}$ ins. 92*.

6 ^{a}) M_7 सर्वे (for इति). D_6 om. ते (subm.). D_6 राम (for देव). M_3 भयंकरा महादेव. —^{b}) $D_{1.3.4}$ G_1 M_5 गर्विताः (for दर्पिताः). —For 6^{ab}, Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{2.5.8-12}$ T_3 subst.; D_7 $M_{3.7}$ ins. after 5 :

92* इति माली सुमाली च माल्यवांश्चैव राक्षसाः ।

[$Ñ_1$ [अ]पि (for [ए]व). $D_{2.7-12}$ [ए]व राक्षसः; M_7 निशाचरः (for [ए]व राक्षसाः). V_3 राक्षसौ बलगर्वितौ (for the post. half).]

G. 7. 6. 7
B. 7. 6. 8
L. 7. 5. 7

तन्नो देव भयार्तानामभयं दातुमर्हसि ।
अशिवं वपुरास्थाय जहि दैवतकण्टकान् ॥ ७
इत्युक्तस्तु सुरैः सर्वैः कपर्दी नीललोहितः ।
सुकेशं प्रति सापेक्ष आह देवगणान्प्रभुः ॥ ८
नाहं तान्निहनिष्यामि अवध्या मम तेऽसुराः ।
किं तु मन्त्रं प्रदास्यामि यो वै तान्निहनिष्यति ॥ ९
एवमेव समुद्योगं पुरस्कृत्य सुरर्षभाः ।
गच्छन्तु शरणं विष्णुं हनिष्यति स तान्प्रभुः ॥ १०
ततस्ते जयशब्देन प्रतिनन्द्य महेश्वरम् ।
विष्णोः समीपमाजग्मुर्निशाचरभयार्दिताः ॥ ११
शङ्खचक्रधरं देवं प्रणम्य बहु मान्य च ।
ऊचुः संभ्रान्तवद्वाक्यं सुकेशतनयार्दिताः ॥ १२
सुकेशतनयैर्देव त्रिभिस्त्रेताग्निसंनिभैः ।
आक्रम्य वरदानेन स्थानान्यपहृतानि नः ॥ १३
लङ्का नाम पुरी दुर्गा त्रिकूटशिखरे स्थिता ।
तत्र स्थिताः प्रबाधन्ते सर्वान्नः क्षणदाचराः ॥ १४

—[c]) Ś1 D8 ईशंते; Ś2.3 D12 धर्षंते; Ñ V1.2 B1.3.4 D1–5 M6 भाषंते (for बाधन्ते). Ñ2 D1.4 M6 समरे हर्षाद्; B1.2 समरोत्कर्षास्; T1 G1.2 M3.10 समरोद्धर्षाद्; Cg.k.t as in text (for समरोद्धर्षा). V3 ते भवंति भयं दक्षा (sic).—[d]) Ñ2 D1.4 स्वे च; B3 ये वै; D3 ह्येवं; D8 ये ते (for ये च). V2 B1.2.4 तेषां ये च (by transp.). B2 (marg. also as in text) परस्परा: (for पुर:सरा:).

7 [a]) Ś D2.8.9.12 ततो; B4 त्वं नो; D1.3.4 तत्त्वं (for तन्नो).—[b]) D3 कर्तुम् (for दातुम्).—[c]) M10 रूपम् (for वपुर्). D3 स्वं शिवं रूपमास्थाय.—[d]) Ñ V2 B M3 तान्देव-; V3 D6.7.10.11 T2 त्वं देव- (for दैवत-). G1 जहि देव विकत्थनान्.

8 [a]) Ñ2 V2 B G1 स; D7 M10 तै: (for तु). Ś Ñ1 V1.3 D1–5 8.9.12 T3 इत्युक्तो दे(Ś Ñ1 V1.3 दे)वतैर्देव.—[c]) Ś V1 D2.6.8.9.12 M2.6 साक्षेप:(V1 M2.6 °पम्); B1 T1.2 G2 M5 सापेक्षम्; D1.4 चापेक्ष:; T3 तत्पक्ष:; Cg.k.t as in text (for सापेक्ष).—[d]) Ś Ñ V B D T3 M1 प्राह; G2 ह्याह; M10 त्वाह (for आह). M10 प्रति (for प्रभु:).

9 G1 om. (hapl.) 9–10. Note hiatus between [a] and [b].—[ab]) Ś Ñ V1.2 B D1.2.4–12 T3 अहं तान्न(Ñ1 तु तान्; B3 * *); V3 सोहं तान्न (for नाहं तान्नि-). D5 वधिष्यामि (for -हनिष्यामि). G2 M5.10 ह्यवध्या (to avoid hiatus) (for अवध्या). Ś D1.2.4.8.9.12 मम वध्या न; Ñ V1.2 B D6.7.10.11 T3 M1 Ct ममावध्या हि (Ñ1 V1 T3 °स्तु; M1 °श्च); K(ed.) मयावध्या हि (for अवध्या मम). V3 ममावध्या सुरेसुरा: (sic); D5 ममावध्याश्च ते सुता: (for [b]). M7 न करिष्ये सुरास्तेषां विनाशं सुरविद्विषां.—[c]) Ñ1 तुभ्यं; D7 यत्नं (for मन्त्रं). Ñ2 V2 B D6.7 प्रवक्ष्यामि (for प्रदास्यामि). M10 कमप्युपायं दास्यामि.—[d]) Ś1 D8 यथा; Ñ1 V1.3 D1.2.4.9 T3 यस्तु; D5 यदि (for यो वै). Ś2.3 D12 मघवा; D3 य एतान्; M6 येनैतान् (for यो वै तान्). Ś1 Ñ1 D8 M6 निहनिष्यथ (for निहनिष्यति).—After 9, D1.4 ins.; while D3 ins. after 10:

93* शङ्खचक्रगदापाणि: पीतवासा जनार्दन: ।
हरिर्हंस्यति तान्युद्धे सुकेशतनयान्प्रभु: ।

[(l. 1) D3 यस्तु (for शङ्ख-).—(l. 2) D3 हनिष्यति हरिर्युद्धे (for the prior half).]

10 G1 om. 10 (cf. v.l. 9).—[ab]) Ñ1 V1.3 D10.11 T1.2 G3 M1–4.8.10 एतमेव; B1 एवमेवं; G2 M5 एतदेव; Cg.k.t as in text (for एवमेव). B1 transp. समुद्योगं and पुरस्कृत्य. Ś1 B1 D6.7.10.11 M2.7–9 महर्षय:; Ś2.3 B4 D1.3.4.8.9.12 T1.2 G2.3 M1.3.4.6 सुरर्षय: (for सुरर्षभा:).—[c]) V2.3 B1 D5–7.10.11 T1.2 G3 M10 गच्छध्वं.—[d]) Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 T3 स(Ñ1 तान्) हनिष्यति राक्षसान् (Ś1 D8 दानवान्); M10 निहनिष्यति तान्प्रभु:.—After, 10 D3 ins. 93*.

11 [a]) Ñ2 V1.2 B1.2 D6.7.10.11 G1 तु (for ते). M10 तेनैव (for ते जय-).—[b]) Ś D8.12 प्रतिवंद्य; Ñ2 V2 B वंदित्वा वै(B2 च) (for प्रतिनन्द्य).—V1 illeg. for 11[c]–14.—[c]) B1 शरणम्; G1 सकाशम् (for समीपम्). Ś V3 D1.2.4.5.8.9.12 T3 अगमन्; Ñ आगम्य (for आजग्मुर्). D3 विष्णुं सर्वमयं जग्मुर्.

12 V1 illeg. for 12 (cf. v.l. 11).—[a]) Ś Ñ V2 B D1–4.8.9.12 M6 ते(Ñ1 तं) तु; T3 विष्णुं (for देवं).—[b]) Ñ2 V3 B2–4 बहुमानत: (for बहु मान्य च). M3 पीतवाससमच्युतं.—[cd]) T3 संभ्रांतिमद्; Cg.k.t as in text (for संभ्रान्तवद्). Ś D1.2.4.8 9.12 रजनीचरपीडिता:; D6.7.10.11 Ct सुकेशतनयान्प्रति (for [d]). M3 प्रणम्य जगतां नाथं वाक्यमूचुर्दिवौकस:.

13 V1 illeg. for 13 (cf. v.l. 11).—[a]) D6 वीर:; M10 वीरैस् (for देव).—[d]) Ś1.2 D4 कर्माणि; B1 बलानि; D3 धर्माणि; M6.8 सद्मानि (for स्थानानि). Ś1.2 D10 च (for न:). Ś3 D1.2.5.8.12 कर्माण्य(D5 °ण्यु) पहृतानि च(D1.5 न:); Ñ1 धर्मश्चोपहृतोहितै:; Ñ2 V2.3 B2–4 G(ed.) वश्या देव(G[ed.] °श्यास्तैस्तु) कृता वयं; D9 कर्माण्यपि हृतानि न:; T3 साधर्म्येन हतो हि तै: (sic).

14 V1 illeg. for 14 (cf. v.l. 11).—[a]) Ś Ñ2 V3 B2 D1–5.8.9.12 रम्या; Ñ1 T3 दिव्या (for दुर्गा). M6 लंकां नाम पुरीं दुर्गां.—[b]) Ś D2.8.12 -शिरसि; B2 -शिखर- (for -शिखरे). M6 स्थितां (for स्थिता). B1 -शिखराश्रिता.—[c])

स त्वमस्मत्प्रियार्थं तु जहि तान्मधुसूदन ।
चक्रकृत्तास्यकमलान्निवेदय यमाय वै ॥ १५
भयेष्वभयदोऽस्माकं नान्योऽस्ति भवता समः ।
नुद त्वं नो भयं देव नीहारमिव भास्करः ॥ १६
इत्येवं दैवतैरुक्तो देवदेवो जनार्दनः ।
अभयं भयदोऽरीणां दत्त्वा देवानुवाच ह ॥ १७
सुकेशं राक्षसं जाने ईशानवरदर्पितम् ।
तांश्चास्य तनयाञ्जाने येषां ज्येष्ठः स माल्यवान् ॥ १८
तानहं समतिक्रान्तमर्यादान्राक्षसाधमान् ।
सूदयिष्यामि संग्रामे सुरा भवत विज्वराः ॥ १९
इत्युक्तास्ते सुराः सर्वे विष्णुना प्रभविष्णुना ।
यथावासं ययुर्हृष्टाः प्रशंसन्तो जनार्दनम् ॥ २०
विबुधानां समुद्योगं माल्यवान्स निशाचरः ।
श्रुत्वा तौ भ्रातरौ वीराविदं वचनमब्रवीत् ॥ २१

G. 7. 6. 21
B. 7. 6. 23
L. 7. 5. 20

B3 स्थित्वा (for स्थिता). M4 om.; M6 आस्थाय तु (for तत्र स्थिताः). Ñ1 B2 D12 प्रधावंते (for प्रबाधन्ते). V3 प्रबाधन्तेह सर्वान्नः; B1 प्रबाधंते स्थिता तत्र; M8 तत्रस्थाः प्रविबाधंते. —^{d}) Ś1 ते सर्वे; Ś2.3 D2.8.9.12 ते सर्वान्; V3 तदेव (for सर्वान्नः).

15 ^{a}) G1 क्षिप्रम् (for स त्वम्). B3 अर्थे- (for अस्मत्-). T3 त्वं तु चास्मत्. Ñ2 B2-4 D3 वै (for तु). V2 D6.7.10.11 M10 हितार्थाय; B1 प्रियायास्त्वैर्; M4 हितार्थं तु (for प्रियार्थं तु). Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 त्वं तु (V3 अथ) तस्मात्प्रि(D2 सर्वान्प्रि)यार्थं(Ś V1.3 D8 °र्थे) नो. —^{b}) D6 reads in marg.; G1 क्षिप (for जहि). —After 15^{ab}, T1.2 G3 M8 ins.; D6.7.10.11 M10 (repeating l. 2 only after 17^{ab}) K(ed.) ins. l. 1 and l. 2 after 15^{ab} and 16^{ab} respy.; G2 (after 15^{ab}) M1 ins. l. 1 after 15; M2.9 ins. l. 1 after 15 and subst. l. 2 for 19^{ab}; M7 ins. l. 2 only after 15^{ab}:

94* शरणं त्वां वयं प्राप्ता गतिर्भव सुरेश्वर ।
राक्षसान्समरे दुष्टान्सानुबन्धान्वरोद्धतान् ।

[(l. 2) K(ed.) दुष्टान् (for दुष्टान्). D6.7 M10 (first time) सा(M10 अ)नुक्रोशान् (for सानुबन्धान्). D6.7.10.11 M10 (both times) मदोद्धतान्.]

—G2 om. 15^{cd}. —^{cd}) Ś1 G(ed.) चक्रकृत्तान्स सक (G[ed.] °नुग्रव)लान् (for °). V3 त्वं कर्ता च विकर्ता च वेद मायाबलं च ते.

16 M7 transp. 16^{ab} and 16^{cd}. —^{a}) Ś2.3 D12 लोकेषु (for भयेषु). G1 नित्यं (for ऽस्माकं). —^{b}) Ś2.3 भवतः (for भवता). D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M3 विना (for समः). —After 16^{ab}, V2 B2.3 ins.:

95* त्वदन्यो न भयं देव शक्तो नाशयितुं प्रभो ।
[B2 नो (for न).];

while D6.7.10.11 M10 ins. l. 2 of 94*.

—^{c}) Ñ2 B4 G1 M6 तद् (for त्वं). Ś यातु चेदं; Ñ1 नुदतां नो; V1.3 T3 व्यनुदेदं; V2 B2 अपनेतुं; D1.4 विनुदेदं; D2.8.12 यातु(D8 यत्तु) वेदं; D3 नुदैतन्नो; D5 व्यातुद त्वं; D9 यातु देव; M5 नुद नो वै (for नुद त्वं नो). Ś2.3 D1.3.4.8.9.12 घोरं; Ñ1 V1.3 D5 T3 वीर (for देव). —^{d}) Ś D8.12 भास्करान्.

17 ^{a}) D2 [उ]क्त्वा (for [उ]क्तो). Ñ V2 B1-3 M6 तैः सुरैर्; B4 स सुरैर् (for दैवतैर्). Ś D8.12 इत्युक्तो देवतगणैर्. —^{b}) Ś2.3 D12 देवराजो (for देवदेवो). —After 17^{ab}, M10 repeats l. 2 of 94*. —^{c}) Ś2.3 D12 आश्रयं (for अभयं). Ñ2 V2 B भयभीतानां (for भयदोऽरीणां.).

18 ^{a}) Ñ1 D5 देवा (for जाने). —^{b}) V2 B1 D3 G1 M6-8.10 -गर्वितं (for -दर्पितम्). D6 वरदानेन गर्वितं; M5 ईशानमिव गर्वितं. —Ś D2.8.9.12 om. 18^{cd}. —^{c}) Ñ2 V2 B1.2.4 त्रीनस्य; B3 त्रींस्तस्य; D1.3.4 तस्यापि; M3.8 तं चास्य (for तांश्चास्य). —^{d}) B1 (m.) श्रेष्ठो; D6 M10 तेषां (for येषां). D6 M10 तु (for स). Ñ1 V1.3 T3 माल्यवत्प्रमुखास्त्रयः(V3 °खान्सुरान्; T3 °खांस्त्रयः).

19 ^{b}) B2 M3 (before corr.) राक्षसाधिपान्; G(ed.) पुरुषाधमान् (for राक्षसाधमान्). —For 19^{ab}, M2.9 subst. l. 2 of 94*. —After 19^{ab}, V1.3 D5 T3 ins.:

96* हनिष्ये वै रणगतानभयं वोऽस्तु वै सुराः ।

[V3 T3 भयं तेनास्ति(T3 वै मास्तु) वः सुराः (for the post. half).]

—^{c}) D6.7.10.11 T1.2 G M (except M6) निहनिष्यामि संक्रुद्धः. —^{d}) D1.4.5 T G1.3 M6-8 भवथ; D3 भवध्वं (sic) (for भवत). Ñ1 T3 निर्वृताः; V1 D5 निर्व्यथाः; V3 निर्हृताः (for विज्वराः). —For 19, Ś D2.8.9.12 subst.:

97* तस्य पुत्रान्हनिष्यामि लङ्कायामपि संस्थितान् ।
[Ś2.3 दर्पितान् (for संस्थितान्).]

20 ^{a}) Ś Ñ1 B2 D2.5.8.9.12 [स]मराः (for सुराः). —^{b}) M6 om. (hapl.) प्रभविष्णुना. —^{d}) G1 जगत्पतिं (for जनार्दनम्). —After 20, D11 ins. ॐ नमो भगवते नमः.

21 ^{b}) V3 D6.7.10.11 M10 तु (for स). —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 T3 तु; Ct as in text (for तौ). Ś1 Ñ1 V3 D9 भ्रातरं. Ś1 Ñ1 V3 D9 ज्येष्ठम्; Ś2.3 V1 B1 D2.5.8.12 T3 ज्येष्ठ; Ñ2 V2 B2-4 D1.3.4 M6 दृष्ट्वा (for वीराव्).

G. 7. 6. 22
B. 7. 6. 24
L. 7. 5. 21

अमरा ऋषयश्चैव संहत्य किल शंकरम् ।
अस्मदर्थं परीप्सन्त इदमूचुस्त्रिलोचनम् ॥ २२
सुकेशतनया देव वरदानबलोद्धताः ।
बाधन्तेऽस्मान्समुद्युक्ता घोररूपाः पदे पदे ॥ २३
राक्षसैरभिभूताः स्म न शक्ताः स्म उमापते ।
स्वेषु वेश्मसु संस्थातुं भयात्तेषां दुरात्मनाम् ॥ २४
तदस्माकं हितार्थं त्वं जहि तांस्तांस्त्रिलोचन ।
राक्षसान्हुंकृतेनैव दह प्रदहतां वर ॥ २५
इत्येवं त्रिदशैरुक्तो निशम्यान्धकसूदनः ।
शिरः करं च धुन्वान इदं वचनमब्रवीत् ॥ २६
अवध्या मम ते देवाः सुकेशतनया रणे ।
मन्त्रं तु वः प्रदास्यामि यो वै तान्निहनिष्यति ॥ २७
यः स चक्रगदापाणिः पीतवासा जनार्दनः ।
हनिष्यति स तान्युद्धे शरणं तं प्रपद्यथ ॥ २८
हरान्नावाप्य ते कामं कामारिमभिवाद्य च ।
नारायणालयं प्राप्तास्तस्मै सर्वं न्यवेदयन् ॥ २९

22 ^{a}) M_{10} विबुधा (for अमरा). V_{3} B_{3} मुनयश् (for ऋषयश्). —^{b}) $Ś_{2}$ $D_{1.3.5.9}$ M_{5} संहृत्य; $Ñ$ V_{2} B G_{1} समेत्य; V_{3} $D_{6.7.10.11}$ $M_{9.10}$ संगम्य; $T_{1.2}$ G_{3} $M_{3.4.8}$ संगत्य; T_{3} संहता: ; M_{1} संगता: ; M_{7} संप्रार्थ्य (for संहत्य). —^{c}) M_{10} अभीप्संत (for परी°). —^{d}) Ś $D_{2.8.9.12}$ सुरा (D_{12} सदा) हरं; $V_{1.3}$ $D_{1.4}$ T_{3} सुदारुणं; D_{3} पुरातनं; D_{5} पुरा हरं (for त्रिलोचनम्). $D_{6.7.10.11}$ M_{10} इदं वचनमब्रुवन्. —After 22, Ś $D_{2.8.9.12}$ ins. :

98* भयभीतास्तु ते सर्वे एवमूचुर्महेश्वरम् ।

[Note hiatus between the two halves. $Ś_{1}$ D_{8} सुरा: (for तु ते). D_{9} इदम् (for एवम्).]

23 ^{a}) M_{1} वीरा (for देव). V_{3} सुकेशा बलिन: सर्वे. —^{b}) V_{2} वरदानेन (hypm.); V_{3} वदंते ते (sic) (for वरदान-). D_{3} -बलोत्कटा:. —^{c}) $Ñ_{1}$ सुसंयुक्ता: V_{1} D_{5} T_{3} समुद्रिक्ता; V_{2} D_{3} सदोद्युक्ता; B_{4} $D_{1.4}$ समायुक्ता; $D_{7.10.11}$ समुद्वृत्ता (for समुद्युक्ता). —^{d}) D_{3} om. (hapl.) second पदे.

24 ^{a}) V_{1} D_{5} परिभूता: ; M_{8} अतिभूतास् (for अभिभूता:). $Ñ_{1}$ V_{2} $B_{1.4}$ D_{3} $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ $M_{1-3.8.10}$ तु; $Ñ_{2}$ om.; $B_{2.3}$ च (for स्म). —V_{1} illeg. for 24^{b}. —^{b}) Ś V_{3} $D_{1-5.8.9.12}$ T_{3} शक्नुम; G_{1} M_{5} शक्तास्तु (for शक्ता: स्म). V_{3} उपासितुं; $D_{10.11}$ $T_{1.2}$ G $M_{2-5.7-10}$ प्रजापते (for उमापते). —^{c}) M_{4} तेषु (for स्वेषु). $Ñ_{2}$ V_{2} B D_{3} M_{1} धर्मेषु; $D_{6.7.10.11}$ सद्मसु; $T_{1.2}$ G M_{2-8} वर्त्मसु (for वेश्मसु). Ś $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ B_{3} $D_{1.2.4.5.8.9.12}$ T_{3} [अ]पि($Ś_{2.3}$ D_{12} °भि; $V_{1.3}$ B_{3} D_{5} T_{3} °व)स्थातुं (for संस्थातुं).

25 ^{ab}) Ś $Ñ_{1}$ V_{1} $D_{2.8.9.12}$ T_{3} त्वम् ; M_{8} ततो (for तद्). $D_{1.4.5}$ हिताय; D_{3} $M_{3.5}$ हितार्थं (for हितार्थे). Ś Ñ V B $D_{2.6-12}$ T_{3} M_{10} हितार्थाय; M_{6} हितार्थं च (for हितार्थे त्वं). D_{3} T_{1} G $M_{2-5.7.9}$ अहितांस् ; M_{10} राक्षसांस् (for जहि तांस्). Ś B_{2} $D_{2.9.12}$ तान्वै; $Ñ_{1}$ V_{1} $D_{6.7.10.11}$ T_{3} तांश्च; $Ñ_{2}$ B_{4} D_{5} तांस्त्वं; V_{2} B_{1} तांस्तु; V_{3} सर्वांस् ; B_{3} शीघ्रं (for तांस्तांस्). M_{1} अस्माकमहितार्थे त्वं सहितांस्तांस्त्रिलोचन. —V_{1} illeg. for ^{c}. —^{cd}) $Ś_{1}$ $D_{2.9}$ T_{3} भारं त्वं(T_{3} तं); D_{5} सदनं (for राक्षसान्). $Ś_{2.3}$ $D_{8.12}$ भारं त्वंगकृतेनैव; V_{3} कामं त्वं हृयतेनैव (sic); $D_{1.4}$ मदनं(D_{1} मदनं च [hypm.]) हुंकृतेनैव; M_{1} राक्षसानद्य तानेव; M_{5} राक्षसान्विकृतान्देव (for ^{c}). $Ś_{2.3}$ B_{2} D_{9} T_{3} $M_{2.9}$ प्रहरतां; V_{3} त्वं दहतां (for प्रदहतां). M_{10} अशिवं रूपमास्थाय हुंकृतेनैव संहर.

26 ^{a}) V_{2} D_{3} T $G_{1.3}$ $M_{3.6.7}$ उक्तं (for उक्तो). V_{3} देवतैर् (for त्रिदशैर्). —V_{3} illeg. for ^{b}. —^{b}) D_{2} निशाम्य. Ś V_{1} $D_{2.3.8.12}$ शत्रुसूदन:($Ś_{1}$ D_{8} °नं); D_{5} $T_{1.2}$ G $M_{1.3-10}$ [अं]तकसूदन: (for [अ]न्धकसूदन:). —^{c}) Ś V_{1} $D_{2.8.9.12}$ T_{3} करेण; V_{3} * * स; $D_{1.4}$ कंपेन; D_{5} कोपेन; D_{6} कंठं च (for करं च). $T_{1.2}$ G $M_{2-4.7-10}$ Ck धून्वान (G_{2} °नं); Cg.t as in text (for धुन्वान). —^{d}) T_{3} भगवानब्रवीद्वच:; M_{7} इदं किल वचोब्रवीत्.

27 ^{a}) $D_{1.4}$ भो (for ते). M_{10} देवाश्च (for ते देवा:). —^{c}) M_{1} च (for व:). B_{3} किं तु मंत्रं (for मन्त्रं तु व:). $Ñ_{2}$ V_{2} B $D_{6.7}$ प्रवक्ष्यामि (for प्रदास्यामि). —^{d}) T_{3} स (for यो). Ś $Ñ_{2}$ $V_{2.3}$ B_{4} $D_{2.6-12}$ तान्वै (by transp.); $Ñ_{1}$ तांस्तु; V_{1} B_{1} T_{3} तु तान् ; D_{5} च तान् (for वै तान्). B_{2} $D_{1.4}$ विनिहनिष्यति; D_{3} युधि हनिष्यति (for तान्निहनिष्यति). B_{3} भज नारायणं प्रभुं.

28 ^{a}) $Ñ$ V_{2} B $D_{6.7.10.11}$ योसौ; V_{3} सर्वांश् ; M_{1} शंख-; M_{3} यस्तु; M_{8} धनुश्- (for य: स). B_{3} om. -गदा-. —^{c}) $Ñ$ V_{2} B $D_{3.6.7.10.11}$ M_{6} हरिर्नारायण: श्रीमान् ; $T_{1.2}$ G_{3} $M_{2.7.8}$ अरीन्हिंस्यति तान्युद्धे; G_{1} अरीन्हिंसति संक्रुद्ध:; G_{2} रिपून्हिंसति तान्युद्धे; M_{1} अरीन्हनिष्यति रणे. —^{d}) Ś $Ñ_{2}$ V_{3} $D_{1.2.4-6.8.9.12}$ तं($Ś_{2.3}$ ते) प्रपद्यत; $Ñ_{1}$ V_{2} B_{2} G_{1} M_{8} संप्रपद्यथ($Ñ_{1}$ V_{2} °तां); B_{1} तं प्रपद्यतां; $B_{3.4}$ T_{1} G_{3} M_{3} प्रतिपद्यथ($B_{3.4}$ °तां); T_{2} प्रत्यपद्यथ; $M_{2.9}$ संप्रपत्स्यथ (for तं प्रपद्यथ).

29 ^{a}) $B_{1.3.4}$ रुद्राद् (for हरान्). Ś $D_{8.12}$ एवाथ; $Ñ$ $V_{2.3}$ B $D_{1-7.9-11}$ T_{3} Ct अवाप्य (for नावाप्य). $Ñ$ V_{2} B $D_{6.7.10.11}$ Ct मंत्रं (for कामं). V_{1} हरिं देवा यथाकामं; G_{1} इति तद्वचनं श्रुत्वा. —^{b}) $Ś_{3}$ $D_{2.9.12}$ कंसारिम् ; M_{9} स्मरारिम् (for कामारिम्). $Ś_{1}$ D_{8} अभिवंद्य. —^{c}) D_{5} -[आ]लये. $Ñ_{2}$ V_{2} B $D_{6.7.10.11}$ प्राप्य; D_{3} गत्वा (for प्राप्ता:). —^{d}) T_{1} M_{3} ते च; T_{2} तस्य; G_{1} तत:; $G_{2.3}$ $M_{2.4}$.

ततो नारायणेनोक्ता देवा इन्द्रपुरोगमाः ।
सुरारीन्सूदयिष्यामि सुरा भवत विज्वराः ॥ ३०
देवानां भयभीतानां हरिणा राक्षसर्षभौ ।
प्रतिज्ञातो वधोऽस्माकं तच्चिन्तयथ यत्क्षमम् ॥ ३१

हिरण्यकशिपोर्मृत्युरन्येषां च सुरद्विषाम् ।
दुःखं नारायणं जेतुं यो नो हन्तुमभीप्सति ॥ ३२
ततः सुमाली माली च श्रुत्वा माल्यवतो वचः ।
ऊचतुर्भ्रातरं ज्येष्ठं भगांशाविव वासवम् ॥ ३३

G. 7. 6. 38
B. 7. 6. 39
D. 7. 5. 37

6-9 तच्च; M_1 यच्च (for तस्मै). B_2 G_1 सर्वे; G_2 तस्मै (for सर्वं). Ś $V_{1.3}$ $D_{1.2.4.5.8.9.12}$ T_3 सर्वार्था(Ś$_2$ $D_{2.9.12}$ सर्वार्थं; D_5 T_3 स चार्थं)स्तैर्निवेदिता:(Ś$_2$ $D_{2.5.9.12}$ T_3 °त:); D_3 तस्य तत्संन्यवेदयन्.

30 ^{a}) Ś $V_{1.3}$ $D_{1.2.4.5.8.9.12}$ T_3 ते तु (for ततो). —^{b}) D_5 सुरा; G_2 सेंद्रा (for देवा). Ñ$_1$ (*int. lin.* also) B_3 शक्र-; $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ $M_{1.2.4.5.7-10}$ सेंद्र-; G_2 साग्नि-; M_6 चेंद्र- (for इन्द्र-). —^{c}) Ś Ñ V $B_{1.2.4}$ $D_{1.2.4-12}$ T_3 तान्हनिष्यामि; B_3 विहनिष्यामि; D_3 M_1 तान्वधिष्यामि (for सूदयिष्यामि). —^{d}) T_1 $G_{2.3}$ $M_{1.3-5}$ सर्वान् (for सुरा). D_3 $T_{1.2}$ G $M_{1.2.7-10}$ भवथ (for भवत). Ñ V_2 B $D_{7.10.11}$ निर्भया:; D_5 निर्व्यथा:; M_6 निर्ज्वरा: (for विज्वरा:).

31 ^{a}) Ś $D_{2.8.9.12}$ सुराणां (for देवानां). Ś $D_{8.12}$ भीत-; $V_{1.3}$ $D_{1.2.4.5.9}$ T_3 किल (for भय-). —^{b}) Ñ$_1$ $D_{1.3.4.7}$ $T_{1.2}$ $M_{1.3.4.6-8}$ राक्षसर्षभा:. Ś$_1$ $V_{1.3}$ $D_{2.6.8.9}$ T_3 अस्मत्तो राक्षसर्षभा:(Ś$_1$ D_8 °भात्); Ś$_{2.3}$ D_{12} अस्मत्तो वा सुरर्षभात् ; $M_{2.9}$ अरीणां राक्षसर्षभा:. —^{c}) B_3 om. वधो. —^{d}) G_1 $M_{1.3-6.9.10}$ चिंतयत (for चिन्तयथ). Ś $D_{8.12}$ तत्त्वं न(Ś$_{2.3}$ * [lacuna])यत संगता:; Ñ$_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.9}$ T_3 तच्चिंतयत(D_3 °थ) संगता:(D_3 मा चिरं); Ñ$_2$ V_2 B_{2-4} $D_{6.7.10.11}$ चिंत्यतां यदिह क्षमं; B_1 चिंत्यतामिह यत्क्षमं.

32 ^{a}) V_1 B_4 M_2 मृत्युम् ; $T_{1.2}$ G_3 M_3 हंता; L (ed.) मृत्योर् (for मृत्युर्). V_2 हिरण्यकशिपुर्दैत्यो. —^{b}) V_2 ये चान्ये; $T_{1.2}$ G_3 M_3 सर्वेषां (for अन्येषां). —After 32^{ab}, Ś Ñ$_2$ V B_1(l. 1–5 only)$_{.3.4}$ $D_{2.3.6-12}$ ins.; Ñ$_1$ $D_{1.4.5}$ $T_{2.3}$ ins. after 32 :

99* नमुचिः कालनेमी च प्रह्लादो वीरसत्तमः ।
राधेयो बहुमायी च लोकपालोऽथ धार्मिकः ।
यमलार्जुनौ च हार्दिक्यः शुम्भश्चैव निशुम्भकः ।
असुरा दानवेन्द्राश्च सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
सर्वे समरमासाद्य न श्रूयन्तेऽपराजिताः ।　　[5]
सर्वैः क्रतुशतैरिष्टं सर्वे मायाविनस्तथा ।
सर्वे सर्वास्त्रकुशलाः सर्वे शत्रुभयंकराः ।
नारायणेन निहताः शतशोऽथ सहस्रशः ।
एतज्ज्ञात्वा तु सर्वे वै क्षमं कर्तुमिहार्हथ ।
एतन्माल्यवता प्रोक्तं धार्मिकेण यशस्विना ।　　[10]
सर्वं क्षमावता युक्तं दीर्घमायुरवाप्यते ।

[(l. 1) Ñ $V_{1.3}$ $D_{3.5.9-11}$ $T_{2.3}$ कालनेमिश्. Ñ$_2$ V_3 B_1 $D_{6.7.10.11}$ $T_{2.3}$ संह्रादो; B_4 $D_{2.4.5.9}$ प्रहादो (for प्रह्लादो). Ś $D_{1.2.4.8.9.12}$ [ऽ]सुर-; T_2 यातु- (for वीर-). —Ś $D_{2.8.9.12}$ om. l. 2–3. —(l. 2) Ñ$_1$ बर्हिपा वीर; V_1 बर्हिपादौ च; V_2 B_4 च(V_2 [ऽ]त्र) सुमाली च; B_1 रहिरोपी च; B_3 [ऽ]थ दुराधर्षो; $D_{1.3-5}$ बर्हि चा($D_{3.5}$ वा)पि च; $T_{2.3}$ बर्हिवातापि (for बहुमायी च). V_1 हि (for ऽथ). D_5 ह्यधार्मिक: (for ऽथ धार्मिक:). —(l. 3) The prior half hypm. T_3 यया * र्जुनौ. Ñ$_1$ * हार्दिक्यं (for च हार्दिक्य:). V_3 हार्दिक: मम कार्यश्च; T_2 यमा * र्जुनमहार्दिक्यस् (for the prior half). Ñ$_1$ $D_{1.3.4}$ निशुंभज: (for निशुम्भक:). $T_{2.3}$ तथा शुंभनिशुंभकौ (for the post. half). —(l. 4) B_4 अमरा (for असुरा). V_2 वै (for च). Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ दानवाश्चैव. V_2 बलवंतो (for सत्त्ववन्तो). —(l. 5) V_2 B_3 सर्वे विष्णुं समासाद्य (for the prior half). $D_{1.4}$ ते (for न). Ñ$_2$ $B_{1.4}$ D_6 श्रूयंते च पराजिता:; $V_{1.2}$ B_3 श्रूयंते न (by transp.) परा°; V_3 सर्वे ते न परा° (for the post. half). —(l. 6) B_4 शतक्रतु- (for सर्वैः क्रतु-). B_3 इष्टा:; D_4 जुष्टा: (for इष्टं). Ñ$_1$ सर्व- (for सर्वे). Ś$_1$ Ñ V $D_{6.7.10.11}$ $T_{2.3}$ मायाविदस् (for मायाविनस्). —Ś Ñ $V_{1.2}$ $B_{3.4}$ $D_{1-6.8.9.12}$ om. l. 7. —(l. 7) V_3 सर्वास्त्रकुशला: सर्वे शत्रूणां च भयावहा:. —B_3 om. l. 9. —(l. 9) V_2 एवं (for एतज्). D_2 ज्ञातुं च (for ज्ञात्वा तु). Ś$_{2.3}$ D_{12} वै सर्वे (by transp.) (for सर्वे वै). Ñ$_2$ $V_{1.2}$ $D_{6.7.10.11}$ तु सर्वेषां; V_3 सुरा: सर्वे (for तु सर्वे वै). Ś $D_{8.12}$ समायातुम् ; Ñ$_1$ B_4 $D_{1.4.5}$ $T_{2.3}$ साम कर्तुम् ; D_2 समागंतुम् ; $D_{3.9}$ शमं कर्तुम् ; D_6 क्षेमं कर्तुम (for क्षमं कर्तुम्). —Ñ$_2$ $D_{6.7.10.11}$ om. l. 10–11. —(l. 10) T_2 धर्मेण (subm.) (for धार्मिकेण). —B_3 om. l. 11. —(l. 11) B_4 क्षेमवता; $D_{1.2.4.9}$ T_2 क्षमावतां (for क्षमावता). V_2 अवाप्तये (for अवाप्यते).]

—Thereafter, Ś Ñ V (V_1 om. 37^{cd}) $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{2.3}$ read 37, Ñ$_2$ V_2 D_3 $T_{2.3}$ only repeating it in its proper place.

—D_3 om. 32^{c}–33^{b}. —Ś $V_{1.3}$ $D_{2.8.9.12}$ om. 32^{cd}. —^{c}) D_6 दुर्गो; M_9 एको (for दु:खं). B_{2-4} $D_{1.4.6}$ $G_{1.2}$ $M_{5.6.9}$ नारायणो. G_1 [ऽ]स्माकं; G_2 हंतुं (sic) (for जेतुं). Ñ$_1$ रणे नारायणो हंतुं. —^{d}) $D_{1.4}$ वा; M_1 वै (for नो). T_3 जेतुम्(sic) (for हन्तुम्). Ñ$_1$ इहोद्यत:; Ñ$_2$ V_2 B $D_{6.7.10.11}$ इहेच्छति; T_2 अभीप्सते; G_1 प्रतीप्सति (for अभीप्सति). —After 32, B_2 reads for the first time 43^{cd} (including 104*) repeating it (along with 104*) in its proper place.

33 D_3 om. 33^{ab} (cf. v.l. 32). V_1 illeg. for 33^{ab}. —^{a}) D_5 om. तत: and माली. M_9 सुमालिर्. Ś V_3 $D_{2.8.9.12}$ माली चैव सुमाली च; Ñ$_1$ $D_{1.4}$ सुमाली स च (Ñ$_1$ चैव) माली च; T_3 अथ माली सुमाली च. —^{c}) D_9

G. 7. 6. 38
B. 7. 6. 40
L. 7. 5. 38

स्वधीतं दत्तमिष्टं च ऐश्वर्यं परिपालितम् ।
आयुर्निरामयं प्राप्तं स्वधर्मः स्थापितश्च नः ॥ ३४
देवसागरमक्षोभ्यं शस्त्रौघैः प्रविगाह्य च ।
जिता देवा रणे नित्यं न नो मृत्युकृतं भयम् ॥ ३५
नारायणश्च रुद्रश्च शक्रश्चापि यमस्तथा ।
अस्माकं प्रमुखे स्थातुं सर्व एव हि बिभ्यति ॥ ३६
विष्णोर्दोषश्च नास्त्यत्र कारणं राक्षसेश्वर ।
देवानामेव दोषेण विष्णोः प्रचलितं मनः ॥ ३७
तस्मादद्य समुद्युक्ताः सर्वसैन्यसमावृताः ।
देवानेव जिघांसामो येभ्यो दोषः समुत्थितः ॥ ३८
इति माली सुमाली च माल्यवानग्रजः प्रभुः ।
उद्योगं घोषयित्वाथ राक्षसाः सर्व एव ते ।
युद्धाय निर्ययुः क्रुद्धा जम्भवृत्रबला इव ॥ ३९

भरत-; M$_{10}$ भ्रातरौ (for भ्रातरं). —^{d}) Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6.7.10.11}$ M$_{6.10}$ Ct अश्विनाव्; Cg.k as in text (for भगांशाव्). M$_{7}$ वासव: . Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{1.2.4.5.8.9.12}$ T$_{3}$ धर्मज्ञं(D$_{5}$ °ज्ञौ) बलवत्तरौ(Ś$_{2.3}$ V$_{1}$ D$_{12}$ T$_{3}$ °रं); G$_{1}$ भ्रातरौ राक्षसर्षभौ. ❀ Ct : 'भगांशाविव' इति पाठे भगस्तदंशोऽर्यमा ताविवेत्यर्थ: . ❀

34 Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) Ś$_{3}$ Ñ$_{1}$ V$_{2}$ B D$_{1-6.8.9.12}$ T G M$_{1-3.5-8}$ अधीतं; M$_{9}$ अधिकं (for स्वधीतं). G$_{1}$ M$_{5}$ इष्टं दत्तं (by transp.). M$_{6}$ अस्मासिर् (for इष्टं च). V$_{3}$ अवधीतं दत्तमिष्टं. —^{b}) V$_{3}$ चापि तं; M$_{6}$ इष्टं च; K(ed.) [अ]प्यैश्वर्यं (for ऐश्वर्यं). Ś Ñ$_{1}$ D$_{1.2.4.8.9.12}$ चानु(Ñ$_{1}$ प्रति)पालितं; D$_{3}$ विविधं च न: ; D$_{5}$ परिपालनं (for परिपालितम्). B$_{1}$ ऐश्वर्यपरिपालनं. —^{c}) D$_{1.4}$ वपुर् (for आयुर्). —^{d}) Ś$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{5.8}$ M$_{2.8}$ सुधर्म: . Ś$_{2.3}$ Ñ$_{1}$ D$_{2-5.8.9.12}$ प्रापितश्; V$_{1}$ पालितस् (for स्थापितश्). Ñ$_{1}$ V$_{1}$ तत: ; T$_{1.2}$ G$_{3}$ M$_{3.10}$ पथि (for च न:). V$_{3}$ परिपालित: (for स्थापितश्च न:). Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6.7}$ M$_{6}$ धर्मश्चापि कुलोचित: ; D$_{10.11}$ Ck.t सुधर्म: स्थापित: पथि.

35 ^{b}) Ś$_{2.3}$ Ñ$_{1}$ B$_{1.3}$ D$_{2.3.8.12}$ T$_{3}$ G$_{2}$ M$_{1.2.4.5.7-9}$ शस्त्रौघं; D$_{5}$ अस्त्रोघै: ; T$_{1.2}$ G$_{1.3}$ M$_{3}$ शस्त्रोर्मिं (for शस्त्रौघै:). Ś D$_{2.8.12}$ प्रतिगृह्यतां; V$_{3}$ अवगाह्य च; M$_{9}$ परिगृह्य च. Ñ$_{2}$ D$_{6.7.10.11}$ शस्त्रै: समवगाह्य च. —V$_{3}$ illeg. for 35^{cd}. V$_{1}$ illeg. for 35^{c}. —^{c}) G$_{1}$ [अ]रयो (for रणे). T$_{3}$ भीता (for नित्यं). Ś$_{1}$ D$_{8}$ जप्यंतां सत आलापान्; Ś$_{2.3}$ D$_{12}$ जप्यंतां त्वसदालापान्; Ñ V$_{2}$ B D$_{3.6.7.10.11}$ Ct जिता द्विषो ह्य(B$_{2}$ D$_{3}$ °तारयश्चा)प्रतिमा; D$_{1.4.5.9}$ जयतां शात्रवान्भीमान्(D$_{5}$ °तान्); D$_{2}$ जयंतां सवितान्भीमान् ; L(ed.) जह्यंतां संत्रासालापा. —^{d}) V$_{1}$ D$_{7.10.11}$ T$_{1}$ G$_{2.3}$ M$_{1}$ Cv.k तन्नो; B$_{4}$ नाना-; D$_{8}$ जनौ; G$_{1}$ ततो; M$_{10}$ न तु (for न नो). M$_{6}$ कुतो मृत्यु: कुतो भयं. ❀ Cv : न नो मृत्युकृतं भयमिति सम्यक्. ❀

36 ^{a}) Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{5}$ T$_{3}$ [ऽ]थ(D$_{5}$ वा) रुद्रो वा; D$_{9}$ [ऽ]थवा रुद्रो (for च रुद्रश्च). —^{b}) Ñ$_{1}$ वाथ (for चापि). M$_{10}$ पितामह: (for यमस्तथा). V$_{1.3}$ D$_{5}$ T$_{3}$ स्त्व(D$_{5}$ ह्य)थवापि पितामह: ; D$_{9}$ [ऽ]प्यथवापि पितामह: . —For 36^{ab}, Ś D$_{2.8.12}$ subst. :

100* इन्द्रादींस्त्रिदशान्वाथ त्वथवापि पितामहम् ।

[Ś$_{2.3}$ D$_{12}$ वापि; D$_{2}$ चाथ (for वाथ).]

—^{c}) Ś Ñ$_{1}$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_{3}$ नास्माकं. V$_{3}$ B$_{1.3.4}$ संमुखे (for प्रमुखे). —V$_{1}$ illeg. for 36^{d}. —^{d}) M$_{2.8.9}$ च (for हि). Ś Ñ$_{1}$ V$_{3}$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_{3}$ शक्ष्यंति त्वं (Ś$_{1}$ शक्ष्यंति किं; Ñ$_{1}$ शक्ष्यते त्वं; V$_{3}$ शास्त्रवांस्त्वं; D$_{9}$ शक्नोति त्वं) बिभेषि किं; Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6.7.10.11}$ सर्वे बिभ्यति सर्वदा; D$_{1.3.4}$ M$_{6}$ बिभ्यंते मन्य(M$_{6}$ बिभ्य)से कथं.

37 Ś Ñ V(V$_{1}$ om. 37^{cd}) D$_{1-5.8.9.12}$ T$_{2.3}$ read 37 after 99*, Ñ$_{2}$ V$_{2}$ D$_{3}$ T$_{2.3}$ only repeating it here. —^{a}) Ñ$_{2}$ (first time) V$_{1}$ तु (for च). B$_{1}$ स्वदोषो; B$_{3}$ च दोषो (by transp.); D$_{3}$ (first time) दोषस्य; D$_{6}$ T$_{2}$ (second time) G$_{3}$ द्वेषश्च; D$_{10.11}$ G$_{2}$ M$_{5}$ Ck.t द्वेषस्य; T$_{2}$ (first time) अर्थश्च; K (ed.) देवस्य (for दोषश्च). D$_{10.11}$ [ए]व (for [अ]त्र). T$_{3}$ (second time) नो नास्ति (for नास्त्यत्र). —^{b}) Ś V$_{1}$ D$_{2.3}$(first time) $_{5.8.9.12}$ M$_{2}$ कारणे. Ś Ñ V$_{2.3}$ D$_{2.3}$(Ñ$_{2}$ V$_{2}$ D$_{3}$ first time).$_{5.8.9.12}$ M$_{1}$ राक्षसेश्वरौ; Ñ$_{2}$ V$_{2}$ (both second time) B$_{4}$ त्रिदशेश्वरा: ; V$_{1}$ राक्षसर्षभौ; D$_{6}$ T$_{2.3}$ (T$_{2.3}$ both first time) राक्षसेश्वरा: (for राक्षसेश्वर). ❀ Ct : विष्णोर्दोषश्च नास्त्यत्र कारणं राक्षसेश्वर इति पाठे विष्णोरस्मद्वधप्रतिज्ञायां य: कारणं स्यात्तादृशो विष्णो: सहजो दोषो नास्तीत्यर्थ: ❀ —V$_{1}$ om. 37^{c} – 38. —^{c}) T$_{2.3}$(both second time) G$_{2}$ अपि (for एव). Ś Ñ$_{1}$ V$_{2}$ D$_{1-5.8.9.12}$ T$_{2.3}$ (V$_{2}$ D$_{3}$ T$_{2.3}$ first time) अस्माकमिह (Ñ$_{1}$ V$_{2}$ D$_{3.9}$ T$_{2.3}$ °मपि; D$_{1.4.5}$ °मेव); V$_{3}$ अस्माकं चैव (for देवानामेव). —^{d}) G$_{3}$ M$_{3}$ प्रज्वलितं. D$_{5}$ पुरा (for मन:).

38 Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{2.5.8.9.12}$ om. 38 (for V$_{1}$, cf. v.l. 37). —^{a}) Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{6.7.10.11}$ [ए]व सहिता: (for समुद्युक्ता:). —^{b}) Ñ$_{2}$ V$_{2}$ D$_{1.4.6.7.10.11}$ T$_{3}$ G$_{2.3}$ M$_{3.10}$ सर्वे (for सर्व-). B$_{2}$ -दैत्य- ; D$_{6.7.10.11}$ [ऽ]न्योन्य-; T$_{3}$ एव; M$_{10}$ सैन्यै: (for -सैन्य-). B$_{2}$ -समाश्रिता:. —^{cd}) D$_{1.4}$ नाम; D$_{3}$ नाथ (for एव). G$_{1}$ जिघांसंतो (for °सामो). M$_{6}$ स्वर्गं गत्वा सुरगणान्नयामि यमसादनं. ❀ Cg : जिघांसाम इति स्वार्थे सन्नार्ष: । ; so also Ck.t. ❀ —After 38, B$_{4}$ reads 39^{cd}.

39 D$_{3}$ G$_{1}$ M$_{4}$ om. 39^{ab}. —^{b}) M$_{10}$ अनुज: (for अग्रज:). —For 39^{ab}, Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{1.2.4.5.7-12}$ T$_{3}$ subst. :

101* एवं संमन्त्र्य बलिन: सर्वसैन्यसमाश्रिता: ।

स्यन्दनैर्वारणेन्द्रैश्च हयैश्च गिरिसंनिभैः ।
खरैर्गोभिरथोष्ट्रैश्च शिंशुमारैर्भुजंगमैः ॥ ४०
मकरैः कच्छपैर्मीनैर्विहंगैर्गरुडोपमैः ।
सिंहैर्व्याघ्रैर्वराहैश्च सृमरैश्चमरैरपि ॥ ४१
त्यक्त्वा लङ्कां ततः सर्वे राक्षसा बलगर्विताः ।
प्रयाता देवलोकाय योद्धुं दैवतशत्रवः ॥ ४२
लङ्काविपर्ययं दृष्ट्वा यानि लङ्कालयान्यथ ।
भूतानि भयदर्शीनि विमनस्कानि सर्वशः ॥ ४३
भौमास्तथान्तरिक्षाश्च कालाज्ञप्ता भयावहाः ।
उत्पाता राक्षसेन्द्राणामभावायोत्थिता द्रुतम् ॥ ४४

G. 7. 6. 50
B. 7. 6. 53
L. 7. 5. 47

[For the post. half, cf. v.l. 38^{b}. Ś2.3 D2.4.8.12 सर्वे (for सर्व-). D2 सैन्यं (for -सैन्य-). D1.4.5 -समावृताः (for -समाश्रिताः). V1 D7.10.11 T3 सर्वसैन्यमुपासिताः (for the post. half).]

—B4 reads 39^{cd} after 38. —^{c}) Ñ1 V3 योजयित्वा (for घोषयित्वा). Ś V1.3 B2 D2.5.7–12 T G3 M3 तु; Ñ1 G1 च (for [अ]थ). —^{d}) D1.4 तत् (for ते). Ś Ñ1 V1.3 B D2.5.7–12 T3 सर्वे नै(D2 पुनर्नै)र्ऋतपुंगवाः. —After 39^{cd}, T2 ins.:

102* प्रास्थानिकमहाभेर्यो निनादं चक्रिरे भृशम् ।
नादेन तेनाम्बुधयश्चुक्षुभुर्दिग्गजा हताः ।
शैलाश्च बिभिदुर्भीमाः कुपिताश्च चराचराः ।

—^{e}) V3 युद्धार्थे. D8 **युः; T3 ते ययुः (for निर्ययुः). Ñ1 T3 क्रूराः (for क्रुद्धाः). —V3 illeg. for 39^{f}. —^{f}) D2–4 जृंभ- (for जम्भ-). Ś D2.8.9.12 त्रयः (for इव). Ñ1 V1 D7.10.11 T3 जंभवृत्रादयो(V1 °वुभौ) यथा. —For 39, Ñ2 V2 D6 subst.; B subst. l. 1 for 39^{ab} and l. 2 for 39^{ef}; D7.10.11 T3 ins. after 39:

103* इति ते राम संमन्त्र्य सर्वोद्योगेन राक्षसाः ।
युद्धाय निर्ययुः सर्वे महाकाया महाबलाः ।

[(l. 2) B1 क्रुद्धा (for सर्वे). B4 -भीमा (for -काया).]

40 ^{a}) Ś D8.12 चरणैर्हेमैर्(D8 °हैमैर्); Ñ2 V1.2 B1.3.4 D2.6.7.9–11 G2 वारणैश्चव(D2 °हेमैर्; D9 °र्भीमैर्) (for वारणेन्द्रैश्च). —^{b}) Ś D1–4.8.9.12 हरि-; Ñ V2 B1.2.4 D6.7.10.11 करि- (for गिरि-). —^{c}) G2 पत्रैर् (for खरैर्). Ś2.3 D2.8.9.12 तथा (for अथ). M6 विडालैश् (for अथोष्ट्रैश्). V3 शरैरश्वैश्च सर्वैश्च. —^{d}) Ś Ñ V B D T1 G2 शिशुमारैर्. V3 महाबलैः (for भुजंगमैः).

41 ^{a}) G1 खरैश्च (for मकरैः). V3 चैव (for मीनैर्). —^{b}) Ś2.3 B1 G2.3 M4.6 विहगैर्. —^{c}) Ś2.3 D2.5 सिंह- (for सिंहैर्). Ś D8.12 च हरिणैः; T3 मृगैर्दिव्यैश् (for वराहैश्च). —^{d}) Ñ1 श्रृगालैश्; V3 मकरैश्; B4 शूकरैश् (for सृमरैश्). Ś D2–4.8.9.12 शंबरैः शरभैर्; B3 शूकरैः शरभैर्; D1.5 समरैः शरभैर्; T3 चमरैः समरैर् (for सृमरैश्चमरैर्). ❀ Ct: सृमरो गवयः। सृमरचामरयोर्नीलश्वेतपुच्छयोगाद्भेद इति तीर्थः. ❀ —After 41, Ś Ñ1 V1.3 B3 D1–5.8.9.12 T3 G1 M6.10 ins. l. 1–2 of 104*.

42 ^{a}) Ñ1 V1 T3 लंकां त्यक्त्वा (by transp.). Ñ2 V2 B2–4 D6.7.10.11 गताः (for ततः). V3 गृहीतशस्त्रास्ते सर्वे. —^{b}) B1 रण- (for बल-). Ñ1 B2 D5 T M4.5.8.10 -दर्पिताः (for -गर्विताः). —^{c}) Ñ1 V1.3 D5.6 T3 देवलोकं तु(T3 ते); D1.3.4 न निवृत्ताश्च (for देवलोकाय). Ś D2.8.9.12 स्वर्गं प्रति सुराञ्जेतुं. —^{d}) M10 वै देव- (for दैवत-). Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 M6 प्रयाता(Ñ1 V1 D5 T3 विषमाः; M6 निश्चिता) देवशत्रवः; Ñ2 V2.3 B निस्त्रिंशा(V3 B1 निः शेषा) देवशत्रवः; D1.3.4 मृत्युपाशावपाशिताः; D6 प्रमादाद्देवशत्रवः.

43 ^{a}) Ś Ñ1 V2.3 B D1–6.8.9.12 लंकायां(B4 D1.3–6.9 °याः) पर्ययं; T3 लंकायाः प्रलयं (for लङ्काविपर्ययं). —^{b}) Ś Ñ1 B2 D1.2.4–6.8.9.12 T3 यांति; V2 तानि (for यानि). Ñ1 V3 D1.3–5 T3 देवालयानि. Ś2.3 D12 M10 [अ]पि; M6 [उ]त; M7 वै (for [अ]थ). —V2 B1 T1.2 G2.3 M1.2.4–10 om. 43^{cd}. —^{c}) G1 M3 भयवर्तीनि. —^{d}) G1 M3 विषमस्थानि (for विमनस्कानि). B2 (both times) सर्वतः. —After 43, Ñ2 V2 B1.4 D6.7.10.11 M3 ins.; Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 ins. l. 1–2 after 41; B2 ins. for the first time after 43^{cd} (first occurrence) repeating it after 43^{cd} (r.); B3 T3 G1 M6.10 ins. l. 1–2 after 41 and l. 3 after 43^{ab}; T1.2 G2.3 M1.2.4.5.7–9 ins. l. 3 only after 43^{ab}:

104* रथोत्तमैरुह्यमानाः शतशोऽथ सहस्रशः ।
प्रयाता राक्षसास्तूर्णं देवलोकं प्रयत्नतः ।
रक्षसामेव मार्गेण दैवतान्यपचक्रमुः ।

[M3 om. l. 1–2. B1 transp. l. 1–2 and l. 3. M6 repeats l. 1–2 consecutively. —(l. 1) Ñ1 D1.4 T3 रथोपगैर्; M6 (both times) रथोत्संगैर् (for रथोत्तमैर्). Ś D2.8.9.12 रथौघैरुह्यमानाश्च (for the prior half). G1 रथैर्हयैरुह्यमानाः शतधा च सहस्रधा. —(l. 2) Ś D8.12 लंकाया (for प्रयाता). Ñ1 सर्वे (for तूर्णं). Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 T3 जिगीषवः; G1 प्रमथ्य वै; M6 (both times) प्रमर्दितुं (for प्रयत्नतः). D1.3.4 मथनाय सुरालयं; M10 देवलोकप्रमाथिनः (for the post. half). —B2 (first time) T3 om. l. 3. —(l. 3) B2 D7 राक्षसा देवमार्गेण. Ñ2 B M2.6 [उ]प-; T1 G1.3 M10 [अ]पि; M3 [अ]भि- (for [अ]प-).]

44 ^{a}) Ñ2 V2 B D6.7.10.11 M5.6 चैव; D1.3.4 ततो (for तथा). B1.4 [अं]तरीक्षाश्च; D1.3.4 [अं]तरिक्षस्थाः. V3 भौमा मनस्यादनुजाः (corrupt). —^{b}) V3 कालं ज्ञात्वा; B1

G. 7. 6. 50
B. 7. 6. 54
L. 7. 5. 48

अस्थीनि मेघा वर्षन्ति उष्णं शोणितमेव च ।
वेलां समुद्रोऽप्युत्क्रान्तश्चलन्ते चाचलोत्तमाः ॥ ४५
अट्टहासान्विमुञ्चन्तो घननादसमस्वनान् ।
भूताः परिपतन्ति स्म नृत्यमानाः सहस्रशः ॥ ४६

गृध्रचक्रं महच्चापि ज्वलनोद्गारिभिर्मुखैः ।
राक्षसानामुपरि वै भ्रमते कालचक्रवत् ॥ ४७
तानचिन्त्य महोत्पातान्राक्षसा बलगर्विताः ।
यान्त्येव न निवर्तन्ते मृत्युपाशावपाशिताः ॥ ४८

कालदंडा; G_1 M_5 कालकृप्ता; M_9 काले ज्ञप्ता; Cg.k.t as in text (for कालाज्ञप्ता).—For 44^{ab}. Ś $\tilde{N}_1$ V_1 $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 subst. :

105* भौमांस्ततोऽन्तरिक्षस्थान्काले ज्ञात्वा भयावहान् ।

[D_2 भूम्यां (for भौमांस्). D_5 स्वर्गभूमि- (for भौमांस्ततो). D_9 जित्वा (for ज्ञात्वा). T_3 कालाज्ञप्तान्. D_5 कालं ज्ञात्वा महाभयान् (for the post. half).]

—^{c}) Ś V_3 $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 उत्पातान्.—^{d}) B_4 $D_{1.4}$ $M_{1.2}$ अभवाय; $G_{1.2}$ महावात-. $T_{1.2}$ G_1 M_3 भृशं (for द्रुतम्). Ś V_3 $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 [उ]त्थितान्द्रुतं(Ś$_2$ °न्द्रुतान्; V_3 D_9 °न्ध्रुवं); $\tilde{N}_2$ $V_{1.2}$ B $D_{6.7.10.11}$ समुत्थिताः; M_5 [उ]द्गता भृशं (for [उ]त्थिता द्रुतम्).

45 $\tilde{N}_1$ repeats 45 before 49. Note hiatus between ^{a} and ^{b}.—^{a}) $\tilde{N}_2$ V_2 B $D_{6.7.10.11}$ ववृपुर् (for वर्षन्ति). M_6 मेघा ववृपुरस्थीनि.—^{b}) D_7 शुक्रं; T_2 ह्युष्णं; M_4 तूष्णं; M_7 कृष्णं (for उष्णं). Ś $\tilde{N}_1$ (first time) $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 शोणितं चोष्णम् (for उष्णं शोणितम्). V_3 वा (for च).—M_1 om. 45^{c}–46.—^{c}) M_4 व्युत्क्रांतश् (for ऽप्युत्क्रांतश्). Ś$_1$ D_8 लोकं(D_8 °कान्) समुद्रा व्युत्क्रांता; Ś$_{2.3}$ $D_{2.12}$ लोकान्समुद्रा व्यतिक्रांता (hymp.); $\tilde{N}_1$ (first time) T_3 G_1 M_{10} वेलाः(M_{10} °लां) समुद्रा व्यु(T_3 G_1 ह्यु)त्क्रांताश्; $\tilde{N}_2$ V $D_{1.3-5.7.9-11}$ वेलां($D_{1.3-5}$ °लाः) समुद्राश्चो($D_{5.9}$ °द्रा व्यु)त्क्रांताश्; $B_{1.2}$ वेलाः समुद्रादुत्क्रां(B_2 °त्क्रां)ताश्; B_3 वेलां समुद्र उत्क्रांतश्; B_4 वेलां समुद्रा उत्क्रांताश्; D_6 वेलां समुद्रश्चोत्क्रांतश्.—^{d}) D_5 वा; T_3 हि (for च). Ś $V_{1.3}$ $D_{2.8.12}$ बलवंतो बलोत्तमाः; $\tilde{N}_1$(second time)$_{.2}$ V_2 B $D_{6.7.10.11}$ M_6 चेलुश्चाप्यथ भूधराः (M_6 पर्वताः).

46 M_1 om. 46 (cf. v.l. 45). V_3 illeg. for 46^{ab}.—^{a}) B_1 D_1 अट्टहासा; M_8 अट्टहासं. Ś $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 विमुंचंति.—^{b}) Ś $\tilde{N}_1$ $D_{2.8.9.12}$ T_3 -समां(D_9 °मा)स्तथा; $\tilde{N}_2$ $V_{1.2}$ B $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ M_3 -सम(B_2 °माः)स्वनाः; $D_{1.3-5}$ -समास्तदा(D_5 °था); M_7 -समानि च (for -समस्वनान्). G_1 $M_{2.4.8.9}$ Cv घनहा(M_9 घनाभा)ससमोपमान्; G_2 M_6 घनहासस्वनोपमान्; M_5 घनाघनरवोपमान्.—After 46^{ab}, $\tilde{N}_2$ B_4 $D_{6.7.10.11}$ ins. l. 3 of 107*.—^{c}) G_2 सेनाः; $M_{5.9}$ श्वानः (for भूताः). G (ed.) भूताश्च परिनृत्यंति.—^{d}) $B_{1.3.4}$ (with hiatus) उद्यंतस्ते; B_2 हसंतस्ते (for नृत्यमानाः). M_{10} नर्दमानाः समंततः.—For 46^{cd}, Ś Ñ $V_{1.3}$ D T_3 subst.; V_2 cont. after 107* (l. 3) :

106* संपतन्त्यथ भूतानि दृश्यन्ते च यथाक्रमम् ।

[Ś$_1$ D_8 कंपयंत्यपि; Ś$_{2.3}$ D_{12} प्रपतंत्यपि; V_2 निपतंत्यथ; $D_{1.4}$ संपतंतं च; $D_{2.9}$ संपतंत्यपि (for संपतन्त्यथ). V_3 भूतानि परिगायंति (for the prior half). Ś$_1$ D_8 क्रोशंति; Ś$_{2.3}$ D_{12} त्रसंति; $\tilde{N}_1$ V_2 नृत्यंते; V_3 $D_{1.2.4.5.9}$ T_3 नृत्यंति; D_3 नृत्यंतो (for दृश्यन्ते). Ś$_{2.3}$ [अ]पि; $D_{1.3.4}$ T_3 [अ]थ (for च).]

—After 46, V_2 reads 48 for the first time, repeating it in its proper place.

47 ^{a}) Ś Ñ V $B_{1.2}$ D T_3 M_6 [अ]त्र; B_4 [अ]स्य (for [अ]पि). B_3 गृध्रचक्रसहस्राणि. ❀ Ct: गृध्रचक्रं गृध्रसमूहः. ❀—^{b}) Ś Ñ V B D T_3 प्रज्वालोद्गारिभिर्.—^{c}) $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ $M_{3.7}$ खे (for वै). Ś Ñ V $B_{2.3}$ D T_3 M_6 रक्षोबल($\tilde{N}_2$ V B_3 $D_{5-7.10.11}$ °गण)स्योपरिष्टाद्; B_1 रक्षोगणोपरिष्टात्ते; B_4 रक्षोबलोपरिष्टाद्वै.—^{d}) V_2 B $D_{1.3.4}$ G_2 $M_{1.4}$ भ्रमंते; D_2 भ्रमंति (for भ्रमते). B_1 कपिचक्रवत्; $T_{1.2}$ G $M_{1.2.4.5.7-10}$ [ऽ]लातचक्रवत्. $\tilde{N}_2$ $D_{6.7.10.11}$ परिभ्रमति कालवत्.—After 47, $\tilde{N}_2$ B_4 $D_{6.7.10.11}$ ins. l. 1–2 of 107*.

48 B_3 om. 48. V_2 reads 48 for the first time after 46, repeating it here.—^{a}) Ś $V_{1.3}$ $D_{2.3.5.8.9.12}$ T_3 गणयंतो; $\tilde{N}_1$ गणयंति; $D_{1.4}$ कथयंतो; G_2 तान्विचिंत्य; L(ed.) अगणयंतो (hypm.) (for तानचिन्त्य). $\tilde{N}_2$ V_2 (both times) $B_{1.2.4}$ $D_{6.7.10.11}$ उत्पातांस्ताननादृत्य.—^{b}) M_{10} वर- (for बल-). V_2 (second time) B_2 $D_{10.11}$ T_2 G_2 $M_{1.3.5}$ -दर्पिताः (for -गर्विताः). Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 ते(D_3 T_3 न) रात्रिचरसत्तमाः.—$D_{1.4}$ om. 48^{cd}.—^{c}) B_2 च (for न). $\tilde{N}_2$ V_2 (first time) B_1 ययुरेव विचिन्वानो(V_2 निर्वृतांते).—^{d}) Ś $V_{1.2}$(second time)$_{.3}$ $D_{2.3.5-9.12}$ T_3 M_6 -वशं गताः; $\tilde{N}_1$ -वशं ततः; Cg.k.t as in text (for -[अ]वपाशिताः). B_1 कालपाशवशं गताः.—After 48, Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $B_{1.2}$(repeats consecutively)$_{.3}$ (after 47 due to om.) D_{1-5}($D_{1.4}$ after 48^{ab} due to om.)$_{.8.9.12}$ T_3 ins.; $\tilde{N}_2$ B_4 $D_{6.7.10.11}$ ins. l. 1–2 after 47 and l. 3 after 46^{ab}; V_2 (marg.) ins. l. 1–2 after 48^{ab} (second time) and l. 3 after 48^{cd} (first time) :

107* कपोता रक्तपादाश्च सारिका विद्रुता ययुः ।
काका वाश्यन्ति तत्रैव बिडाला वै द्विपादिकाः ।
वाश्यन्त्यश्च शिवास्तत्र दारुणं घोरदर्शनाः ।

माल्यवांश्च सुमाली च माली च रजनीचराः ।
आसन्पुरःसरास्तेषां क्रतूनामिव पावकाः ॥ ४९
माल्यवन्तं तु ते सर्वे माल्यवन्तमिवाचलम् ।
निशाचरा आश्रयन्ते धातारमिव देहिनः ॥ ५०
तद्बलं राक्षसेन्द्राणां महाभ्रघननादितम् ।
जयेप्सया देवलोकं ययौ मालीवशे स्थितम् ॥ ५१
राक्षसानां समुद्योगं तं तु नारायणः प्रभुः ।
देवदूतादुपश्रुत्य दध्रे युद्धे ततो मनः ॥ ५२
स देवसिद्धर्षिमहोरगैश्च
गन्धर्वमुख्याप्सरसोपगीतः ।
समाससादामरशत्रुसैन्यं
चक्रासिसीरप्रवरादिधारी ॥ ५३

G. 7. 6. 62
B. 7. 6. 68
L. 7. 5. 57

[(l. 1) V2 रक्तपीताश्र. Ś2.3 Ñ1 D12 च (for वि-). —(l. 2) B4 हा हा (for काका). Ś Ñ B1.3.4 D1–6.8.9.12 वाशंति; V1.2 B2 (both times) वसंति (for वाश्यन्ति). Ś D2.8.9.12 विडालाश्च; Ñ2 V विडालाय; D5 विज्वलाश्च (for बिडाला वै). Ś B2 (both times) D2.3.8.9.12 द्विपादकाः (Ś2.3 D2.12 °पाः). D6 वैद्युत्पादिकाः; K(ed.) वै द्विपादयः (for वै द्विपादिकाः). —(l. 3) Ś D2.8.9.12 वाशंते च; Ñ1 V2 B1 D1.3.4.6 वाशंत्यश्च; B2 (both times) वसंति च; B4 वाशंत्येव; D5 T3 वाश्यंति च (for वाश्यन्त्यश्च). V2 दिशास् (for शिवास्).]

—After 107* (l. 3), V2 cont. 106*.

49 B4 om. 49. Before 49, Ñ1 repeats 45.—^{a}) G2 M9 सुमालिश्च.—^{b}) Ñ1 ततस्ते; D4 om. (hapl.) (for माली च). Ñ2 D6.7.10.11 सुमहाबलः; D1–4 T1 G2 M1.2.4.7.9 रजनीचरः.—^{c}) Ś Ñ V B1–3 D2.5–12 T3 पुरःसरा राक्षसानां.—^{d}) Ñ2 D5–7.10.11 ज्वलिता (for क्रतूनाम्). Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 T3 ज्वलिताः पावका इव; V2 वसूनामिव पावकः.

50 ^{a}) K (ed.) च (for तु). D1.3.4 सर्वेषां (for ते सर्वे).—^{b}) V3 माल्यवान्नाम चाचलं.—^{c}) M7 निराश्रया (for निशाचरा). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 संश्रयंते(V1 °ति); Ñ2 V2 D6.7.10.11 K (ed.) आ(K [ed.] ह्या)श्रयंति; M10 ह्याश्रयंते (for आश्रयन्ते).—^{d}) G M दातारम् (for धातारम्). Ñ2 D6.10.11 देवताः (for देहिनः). V3 D5 T3 प्राणिनो यथा (for इव देहिनः).

51 ^{a}) Ñ1 यद् (for तद्).—^{b}) B4 -स्वन- (for -घन-). V2 B M10 -नादिनां; D5 -संनिभं (for -नादितम्). D6 महाभ्रमिव नादितं.—^{c}) Ñ1 ययेप्सया; T1.2 M3 जयेच्छया; G1 जयेप्सवो (for जयेप्सया). D5 जये धृतमनस्कं च.—^{d}) T3 गच्छन् (for ययौ). Ś Ñ V1.2 B D1–5.7–12 T M1.2.4–8.10 मालिवशे; D6 कालवशे (for मालीवशे). M3 माल्यवद्वस्थितं. V3 स तु कालवशं स्थितः; G1 आययुर्माल्यवत्सुताः.

52 M5 om. (hapl.) from 52 up to l. 6 of 108*.—^{b}) Ñ1 V1 श्रुत्वा; G2 तत्तु; M6 तथा (for तं तु).—^{c}) Ś1 D1–4 उपाश्रुत्य (for उपश्रुत्य).—^{d}) Ñ2 V2 B D6.7.10.11 चक्रे; T2 G2 ददौ; G3 M1 दधौ (for दध्रे). D1.3.4 M6 युद्धे दध्रे (by transp.). Ñ2 V2 B D6.7.10.11 तदा (for ततो). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 ततो युद्धे मनो दधे.—After 52, D6.7.10.11 G2 M1.2.4 (only l. 7–9).5.7.9.10 ins.; Ñ V2 B T G1.3 M3.6.8 ins. l. 1 and l. 7–9 after 52; D1.3.4 ins. l. 1, l. 7 and l. 9 only after 52:

108* स सज्जायुधतूणीरो वैनतेयोपरि स्थितः ।
आसाद्य कवचं दिव्यं सहस्रार्कसमद्युति ।
आबध्य शरसंपूर्णे इषुधी विमले तदा ।
श्रोणिसूत्रं च खड्गं च विमलं कमलेक्षणः ।
शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गखड्गांश्चैव वरायुधान् । [5]
सुवर्णगिरिसंकाशं वैनतेयमथास्थितः ।
राक्षसानामभावाय ययौ तूर्णतरं हरिः ।
सुपर्णपृष्ठे प्रबभौ श्यामः पीताम्बरो हरिः ।
काञ्चनस्य गिरेः शृङ्गे सतडित्तोयदो यथा ।

[M5 om. l. 1–6. G2 M1.2.7.9.10 om. l. 1.—(l. 1) D7 सहज-; T1.2 G1.3 M2 स शार्ङ्ग-; T3 M8 स सज्य; M6 ससज्जं (for स सज्ज-). M6 -तूणीरे. D1.4 स सहितधनुस्तूणो; D3 ससज्जं धनुतूणौ स (for the prior half). D1.4 M8 -समास्थितः (for -[उ]परि स्थितः). Ñ1 B2 वैनतेयमवस्थितः; D3 T1.2 G1.3 M3.6 वैनतेयमथा(G1 °मुप)स्थितः; T3 वैनतेयं समाश्रितः (for the post. half).—(l. 2) G2 M1 आधत्त; M2.7.9 आसज्य (for आसाद्य). G2 M1.2.7.9.10 -[आ]दित्यसंनिभं (for -[अ]र्कसमद्युति).—(l. 3) G2 तूणी च (for इषुधी). —(l. 4) M1.2.7 श्रोणी-.—(l. 5) M7 -खड्ग- (for -शार्ङ्ग-). G2 -विमलाश्च; M1.2.7.9 -विमलासि-; K (ed.) -खड्गाख्यप्र- (for -खड्गांश्चैव). G2 -[आ]युधाः; M1.2.7.9 -[आ]युधः.—(l. 6) D10.11 M7 सुपर्ण(M7 °र्ण-) (for सुवर्ण-).—(l. 7) D6.7.10.11 M6 प्रभुः (for हरिः).—(l. 8) Ñ V2 B D6.7.10.11 स बभौ; M1 विबभौ (for प्रबभौ).—(l. 9) B4 (*sup. lin.* also as above) यदा (for यथा).]

53 ^{a}) Ñ2 D6.7.10.11 सिद्धदेवर्षि- (by transp.); M1 दैवतैः सिद्ध- (for देवसिद्धर्षि-). B2 -महोरगैः समं; D3 -महोरगौघ- (for -महोरगैश्च). Ś V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 -द्विजसंघजुष्टो (for -[ऋ]षिमहोरगैश्च). D1.4 (also) स देवदेवर्षिमहोरगेभ्यः; T3 स देवसंघद्विजसिद्धजुष्टो.—^{b}) M1 -[औ]घ- (for -[उ]प-). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 G3 M3 -विद्याधरपूग-(V1 °गेय-; V3 °संघ-; T3 G3 °सोप-; M3 °वाक्प्र-); D1.3.4 M6 -दिव्याप्सरसोप-; T1.2 G1 -विद्याप्सरसोप-; M8 -मुख्यैः सरसोप-; M9 -सिद्धाप्सरसोप- (for -मुख्या-

G. 7. 6. 63
B. 7. 6. 69
L. 7. 5 58

सुपर्णपक्षानिलनुन्नपक्षं
भ्रमत्पताकं प्रविकीर्णशस्त्रम् ।
चचाल तद्राक्षसराजसैन्यं
चलोपलो नील इवाचलेन्द्रः ॥ ५४

ततः शितैः शोणितमांसरूषितै-
र्युगान्तवैश्वानरतुल्यविग्रहैः ।
निशाचराः संपरिवार्य माधवं
वरायुधैर्निर्बिभिदुः सहस्रशः ॥ ५५

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

प्सरसोप-). D3 G2 -नीत: (for -गीत:). Ñ V2 B D6.7.10.11 गंधर्वयक्षै(Ñ1 B1.3.4 °दिव्यै; B2 °गीतै)रुपगीयमान:. —M10 transp. ^{c} and ^{d}. —^{c}) V2 D10.11 M1 [अ]सुर- (for [अ]मर-). B2–4 G1 -शक्र- (for -शत्रु-). D6.7.10 M1 -सैन्य-शत्रुं (by transp.); D10.11 -सैन्यशत्रुश्. —^{d}) M6 -शार्ङ्ग- (for -सीर-). D3 M6 -[उ]ग्र-; T1.2 G1.3 M3.10 -[अ]स्त्र-; M8 -[अ]सि- (for -[आ]दि-). Ñ V2 B D6.7.10.11 चक्रासि (B4 °दि)शार्ङ्गायुधशंखपाणि:; D1.4 चक्रासिशंखप्रवरांगधारी. ❀ Cv: 'स देवसिद्धर्षिमहोरगैश्च गन्धर्वमुख्याप्सरसोपगीत: । चक्रासिसीरप्रवरादिधारी'ति च सम्यक्पाठ:. ❀ —For 53^{cd}, Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 subst.:

109* विनिर्ययौ चक्रगदासिपाणि:
सुरारिनाशाय हरि: प्रहृष्ट: ।

54 ^{a}) V2 D5 सुवर्ण- (for सुपर्ण-). B4 -पत्र- (for -पक्ष-). B3.4 G2 M1.2.9 -पत्रं (for -पक्षं). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.6.8.9.12 T3 -धूतवस्त्रं; Ñ2 V2 B1 D7 -धूतपत्रं; B2 -घोरयंत्रं; D1.3.4 -कंप(D3 -नुन्न)गात्रं; Cg.k.t as in text (for -नुन्नपक्षं). —^{b}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 श(T3 सि)तातपत्रं; Ñ1 B2.3 भ्रमत्पताका-; D1.4 चलत्पताकं; T2 भ्राम्यत्पताकं (for भ्रमत्पताकं). V2 प्रविशंत- (corrupt); B4 परिकीर्ण-; M10 परिपूर्ण- (for प्रविकीर्ण-). —^{c}) B2 G2 चचार (for चचाल). —^{d}) M4 चलाचल:; M5 चलोत्पलं. G3 नीलमिवाचलेंद्रं. Ś V1.3 B1 D2.3.5.8.9.12 T3 दृष्ट्वा हरिं सांबु(D3.5 श्याम; T3 सांद्र)पयोद(D8 °वि)नीलं; Ñ V2 B2–4 D1.4.6.7.10 11 G1 M6 चलोपलं(Ñ1 दृष्ट्वा हरिं; B2.4 चलोत्पलं; D1.6 चलोपमं) नीलमिवाचलाग्रं(D1.4 °लोग्रं; G1 °लेंद्रं); M10 चलोर्मिमाली स यथा समुद्र:. ❀ Cg: चलोपलमिति बहुव्रीहि: ।; so also Ck.t. ❀

55 ^{a}) D1–4 शरै:; D5 9.12 शतै:; T1.2 G M1.4.5.7–9 तु तै:; M2.3 तु ते (for शितै:). D5 -दूषितैर्; G1 -रूक्षितैर्; M3 -तूर्षितैर् (sic); L (ed.) -भूषितैर् (for -रूषितैर्). D1.3.4 -भीमरूपैर् (for -मांसरूषितैर्). —^{b}) Ñ2 B -विग्रहा: (for -विग्रहै:). D1.4 -तुल्यदेहै:. —^{c}) T1.2 M3 तं (for सं-). D1.3.4 केशवं (for माधवं). —^{d}) M4 वरायुधं (for °धैर्). —After 55, B3 reads 7 7.43–45^{b} (including 127*).

Colophon. —*Sarga name*: Ś Ñ2 V1 D1–5 8 9.12 राक्षसनिर्याणं(D1.3–5 °ण:); Ñ1 माल्यवदादिराक्षससेनानिर्याण:; V2 B1.3.4 माल्यवदादिराक्षसनिर्याणं; V3 माल्यवान्निर्याण:; B2 माल्यवदादिनिर्याणं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 V2.3 B1 D2.4.12 om.; Ś2.3 D8.9 5; V1 4. —After colophon, D2 concludes with राम; G M1.5.8 with श्रीरामाय नम:; M10 with श्रीरामचन्द्राय नम:.

७

नारायणगिरिं ते तु गर्जन्तो राक्षसाम्बुदाः ।
अवर्षन्निषुवर्षेण वर्षेणाद्रिमिवाम्बुदाः ॥ १
श्यामावदातस्तैर्विष्णुर्नीलैर्नक्तंचरोत्तमैः ।
वृतोऽञ्जनगिरीवासीद्वर्षमाणैः पयोधरैः ॥ २
शलभा इव केदारं मशका इव पर्वतम् ।
यथामृतघटं जीवा मकरा इव चार्णवम् ॥ ३
तथा रक्षोधनुर्मुक्ता वज्रानिलमनोजवाः ।
हरिं विशन्ति स्म शरा लोकास्तमिव पर्यये ॥ ४
स्यन्दनैः स्यन्दनगता गजैश्च गजधूर्गताः ।
अश्वारोहाः सदश्वैश्च पादाताश्चाम्बरेचराः ॥ ५
राक्षसेन्द्रा गिरिनिभाः शरशक्त्यृष्टितोमरैः ।
निरुच्छ्वासं हरिं चक्रुः प्राणायाम इव द्विजम् ॥ ६

G. 7. 7. 6
B. 7. 7. 6
L. 7. 6. 6

7

☞ T4 missing for Sarga 7 (cf. v.l. 7.1).

1 D1.4 repeat from 1[a] up to गर्जन्तो in 1[b] and 2[d] after 2. —[a]) B3 -[आ]लये (for -गिरिं). Ś Ñ1 V1.3 B4 D1.2.4(D1.4 first time).5.8.9.12 T3 ते(Ś D8.12 तं) तु नारायणं देवं; D3 नारायणं गिरिं जेतुं. —[b]) Ś Ñ1 V1.3 B2 D1.2.4(D1.4 first time).5.8.9.12 T3 गर्जंतो(Ś V3 D8 °तं) राक्षसा मुदा; M4 गर्जंतो नैर्ऋतांबुदाः. —[c]) D3 T1.2 G1 M1.3 ववर्षुर्. D3.6 M1 शर- (for इषु-). M10 -जालेन (for -वर्षेण). Ś V B2 D1.2.4.5.7-12 T3 अ(D12 आ)दैयंतोस्र (Ś D2.8.9.12 °स्त्र; V2 B2 °न्शर; D5 °न्शस्त्र)वर्षेण(D4 lacuna for वर्षेण); Ñ B1.3.4 बाणवर्षेण सिषिचुर्. —[d]) M9 lacuna for वर्षेण. D6 वरुणेन (with hiatus) (for वर्षेणाद्रिम्). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3-5.7.10.11 T3 M2.6.8.9 [इ]वाद्रिम् (by transp.). Ś2.3 D5.12 [अं]बुदः. V2 B2 वर्षेणेवाचलं घनाः.

2 [a]) V2 B2.3 D3.5.9 T3 M7 श्यामावदातैस्. —[b]) D6 नीलै रात्रि-. B1 -चरेश्वरैः; B3 -चरैः प्रभुः (for -चरोत्तमैः). Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 T3 नी(Ś1 D8 का)लै रात्रिचरैस्तदा (Ñ1 V1.3 D5 T3 °रैः प्रभुः). —[c]) Ñ1 V1 D8.9 इव; D10.11 [इ]वायं; T3 M4 यद्वद्; Cv as in text (for [इ]वासीद्). Ś V3 D1.2.4.12 वृतोंजनो(Ś2.3 °**[lacuna]; D12 om.) गि(Ś2.3 D12 ह)रिरिव(V3 °रिः श्रीमान्; D4 °रिवरो); Ñ2 V2 B रेजेंजनगिरिः श्रीमान्; D6.7 M6.7 वृतो (D6 अंजन-[hypm.])गिरिरिवाभाति; T2 आसीद्वृतोंजनगिरिर्. ❀ Cg: अञ्जनगिरीवेति विभक्तिलोपश्छान्दसः।; so also Ck.t. Ct adds ततः संधिः. ❀ —After 2, D1.4 repeat from 1[a] up to गर्जन्तो in 1[b] and 2[d]. —[d]) Ś1 D8 वर्षमाणः. T1.2 G3 बलाहकैः (for पयोधरैः). Ñ2 V2.3 B M4 वर्षद्भिरिव तोयदैः; D1.3.4 (except D3 second time) कालमेघैः (D1 om. मेघैः) पयोमुचैः.

3 [ab]) Ś D2.8.9.12 पतंगा (for मशका). D1.3-5 transp. शलभा and मशका. Ś D1-5.7-12 T2 पावकं; V3 वातुलं; T3 चाचलं (for पर्वतम्). —After 3[ab], D3 reads 4[cd]. —Ñ2 om. 3[c]-4[b]. —[c]) T2 यथामृतं; M9 तथा**. D1.4 -घटे; D3 M6 -घटा; M8 -घनं; Cg.k.t as in text (for -घटं). V2 B3.4 यथा मृत्युवशं. V3 B2 D5.6.9 T3 देवा; D1.4 जीवी; D7.10.11 T1.2 G1.3 M3.5.10 Cg.k.t दंशा (for जीवा). —[d]) Ś D8.12 सूकरा; T1 मशका (for मकरा). Ñ1 B3 T3 सागरं; B2 (m. also) चांतरा; D1.3.4 चार्णवान् (for चार्णवम्). V2 पयोमिव महार्णवं (sic).

4 Ñ2 G2 M1.2.4.7-9 om. 4[ab] (for Ñ2, cf. v.l. 3). —[a]) D2 यथा; G1 ततो (for तथा). D1.3 -धनुर्युक्ता. —[b]) V3 B2 G1 वज्रा इव; Cg.k.t as in text (for वज्रानिल-). V2 -महाजवाः; D5 -हता जवाः (for -मनोजवाः). —M6 om. 4[cd]. D3 reads 4[cd] after 3[ab]. —[cd]) Ś2.3 D12 शरं (for हरिं). Ñ1 D1.4.5 T3 [आ]शु शराः; V3 च तथा (for स्म शराः). Ś Ñ1 D2.5.8.12 T3 तं लोका (by transp.); D9 ते लोकाः; T1 लोकांतम् (for लोकास्तम्). Ñ1 इव पर्ययुः. V3 B1 D1.4.7.10.11 T2 M3 Cg लोका इव (V3 °काः काल-; B1 क्षतं) विपर्य(D1.4 युगक्ष)ये (for [d]). G1 हरिं प्रविविशुस्तेषां शरा लोकविकर्शनाः. ❀ Ct: विपर्यये प्रलयकाले लोका यथा हरिं विशन्ति तद्वत्. ❀

5 [a]) D12 (hapl.) om. स्यन्दनैः. —[b]) Ñ V2 B1 गजधुरं; B2-4 गजवरं (for च गजधूर्-). Ś D2.8.9.12 -संश्रि(Ś2.3 D9 °स्थि)ताः; V1.3 D6.7.10.11 T3 -मूर्धगाः; T1.2 G1.3 M3.5.10 -यूथपाः; M2.8.9 -वाहनाः; K (ed.) -पृष्ठगाः (for -धूर्गताः). —V3 om. 5[cd]. —[c]) Ñ1 [अ]श्वरोहैश्; V1 D6.7.10.11 तथाश्वैश्; B2 सादिभिश्; M6 सदश्वाश् (for सदश्वैश्). Ś D1-4.8.9.12 T3 अश्वा(D3 गजा)रूढास्तथाश्वै(D2 °न्यै; D9 °श्वां)श्च; D5 अश्वगजास्तथाश्वैश्च(sic); T1.2 G1.3 M3 अश्वसादिन अश्वैश्च (metricausa). —[d]) Ñ1 V1 B4 D6.8.9 पदाताश्; B1 पदातिं; B3 पदतोश्(sic); T3 पातिताश् (sic); M5 पादातांश्. Ś2.3 T1.2 G3 M3 तु (for च). Ś D2.6-12 G1 M1.10 Ct [अं]बरे स्थिताः; Ñ1 V1 पदातयः; Ñ2 V2 B पदातिभिः; D1.3.4 तथापरे; D5 [अ]परं तथा; T3 [अं]बरे तथा; L (ed.) [अ]परे स्थिताः (for [अ]-म्बरेचराः).

6 M6 om. 6[ab]. —[a]) Ś D8.12 गिरिनिभं; M7 गिरींद्राभाः. —[b]) D6.7.9-11 शरैः; T2 शस्त्र- (for शर-). V3 -वृष्टिभिः (for -तोमरैः). —[d]) Ś2.3 V1.2 B D1.3-7.10-12 T G

G. 7. 7. 7
B. 7. 7. 7
L. 7. 6. 7

निशाचरैस्तुद्यमानो मीनैरिव महातिमिः ।
शार्ङ्गमायम्य गात्राणि राक्षसानां महाहवे ॥ ७
शरैः पूर्णायतोत्सृष्टैर्वज्रवक्त्रैर्मनोजवैः ।
चिच्छेद तिलशो विष्णुः शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ८
विद्राव्य शरवर्षं तं वर्षं वायुरिवोत्थितम् ।
पाञ्चजन्यं महाशङ्खं प्रदध्मौ पुरुषोत्तमः ॥ ९
सोऽम्बुजो हरिणा ध्मातः सर्वप्राणेन शङ्खराट् ।
ररास भीमनिह्रादो युगान्ते जलदो यथा ॥ १०
शङ्खराजरवः सोऽथ त्रासयामास राक्षसान् ।
मृगराज इवारण्ये समदानिव कुञ्जरान् ॥ ११
न शेकुरश्वाः संस्थातुं विमदाः कुञ्जराभवन् ।
स्यन्दनेभ्यश्च्युता योधाः शङ्खरावितदुर्बलाः ॥ १२
शार्ङ्गचापविनिर्मुक्ता वज्रतुल्याननाः शराः ।
विदार्य तानि रक्षांसि सुपुङ्खा विविशुः क्षितिम् ॥ १३

M5-7.10 प्राणायामा. Ś Ñ1 V3 D2.5.8.9.12 T3 यथा; G1 हरि- (for इव). Ñ2 B2 D1.3.4 द्विजान्; D5 मुनिं (for द्विजम्).

7 ^{a}) D1.3.4 रात्रिंचैरस्; M6 नक्तंचरैस्. Ś V1.3 D2.5.8.9.12 अर्द्यमानो; Ñ1 पीड्य°; Ñ2 हन्य°; V2 B1.4 स्कंद्य°; B2 (m. also as in V2) क्षुण्ण°; B3 D6.7.10.11 G3 ताड्य°, T2 वध्य°; T3 भिद्य° (for तुद्यमानो). —^{b}) T1 मी**व (damaged). D6.7.10.11 T1.2 G M1-5.7-10 महोदधिः (for महातिमिः). —^{cd}) Ñ2 V1 B D2.5.6.9 आनम्य; V2. M6 आदाय; T3 आसज्य (for आयम्य). V1.3 D2.5.9 T3 वेगेन; D6.7.10.11 T1.2 G M दुर्धर्षो (for गात्राणि). D1.3.4 शार्ङ्गपाणिः सुदुर्धर्षो (for ^{c}). D2 राक्षसान्स; D5 विशेषांस्तान् (for राक्षसानां). D1.3.4.6 7.10.11 T1.3 G M राक्षसेभ्यो (G2 M1 °स्व) सृजच्छरान् (for ^{d}). Ś D8.12 जघानाथ (Ś3 °था) स्य वेगेन राक्षसान्स महारणे. —After 7, D1.3.4 ins.:

110* ततस्तेषां शरीराणि राक्षसानां महाबलः ।

8 Ñ1 repeats 8^{ab} after 11^{ab}. —^{a}) B कर्णायत-; D3 तूर्णायत- (for पूर्णायत-). —^{b}) Ś Ñ1 (both times) V1 D2.5 8.9.12 T3 वज्रवेगैर्; Ñ2 V3 B2.3 D6.7.11 M10 Ct °कल्पैर्; M3 वज्रैरिव; M6 °धारैर्; Cg.k as in text (for वज्रवक्त्रैर्). B1 मनोहरैः; B2 महाजवैः; D5 महानतैः (for मनोजवैः). D1.3.4 विव्याध समरे स्वराट्. —G1 om. 8^{cd}. —^{c}) Ś D2.8 9.12 बिभेद (for चिच्छेद). Ñ1 तरसा; D9 तिमिशो; M4 विवशो (for तिलशो). D6.7.10.11 M10 चिच्छेद विष्णुर्निशितैः. —^{d}) M4 damaged for सहस्रशः.

9 ^{a}) B3.4 -वर्षं तद्; D1.3.4.6.7.10.11 T1.2 G1.3 M3.5.6.10 -त्रर्षेण; G2 -वर्षाणि; G (ed.) -वर्षं तु (for -वर्षं तं). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 तद्बाणवर्षं विद्राव्य (V3 °ज्ञाप्य [sic]); T3 तद्बाणवर्षविद्धस्त. —^{b}) T1.2 G2 M3 मेघं (for वर्षं). Ś Ñ1 D2.5.8.9.12 T3 G3 M1.6.7.10 [उ]त्थितः; V3 [अ]न्वितं (for [उ]त्थितम्). D1.3.4 राक्षसान्युधि केशवः. —^{c}) V1 तथा शंखं. —^{d}) Ñ V2 B दध्मौ स (for प्रदध्मौ).

10 Ś1 om. 10. —^{a}) Ś2.3 D2.8.12 ध्मात हरिणा (sic). —^{b}) D1.3.4 अल्पायासेन (metricausa) (for सर्वप्राणेन). ✤ Ct: शङ्खराडिति विशेषणम्. ✤ —^{c}) Ś2.3 D2.8.9.12 रराज; Ñ V2.3 B D5.6 ननाद (for ररास). V1.3 B1 D5 T1 -निर्ह्रादं; B4 -संह्रादो; G2 -निर्ह्रादैस् (for -निर्ह्रादो). —^{d}) V1 illeg. for जलदो यथा. D6.7.10.11 T1.2 G M2-5.7-10 त्रैलोक्यं व्यथयन्निव; M1 मोहयन्राक्षसोत्तमान्.

11 D5 om. 11-12^b. —^{a}) Ś1 -रवश्चैव; Ś2.3 D12 -स्वनेनाथ; B3 D9 -वरः सोथ; D8 -रवश्चाथ; T2 G2.3 M4.7 -रवो ध्मातस्; G1 M2.8.9 -वरो ध्मातस्; L (ed.) -रवः सोत्र (for -रवः सोऽथ). T1 M3.5 शंखराजो हरि (T1 °जस्ततो)-ध्मातस्. —^{b}) D2 वीर्यवान् (for राक्षसान्). —After 11^{ab}, Ñ1 repeats 8^{ab}. —^{c}) Ś Ñ1 V1 3 D2.8.9.12 T3 सिंहराजो (Ñ1 °रावो; T3 °नादो) महारण्ये; Ñ2 V2 B मृगराजवरो (V2 B1 °रवो) रण्ये; D1.3.4 सिंह (D3 °हो) रववरोरण्ये (D3 °रेणेव). —^{d}) B3 समदान्विकृतान्गजान्.

12 D5 M5 om. 12^{ab} (for D5, cf. v.l. 11). M1 om. 12. —^{a}) Ś V1.3 D2.8.9.12 गंतुं ना (Ś2.3 D12 न)-शक्नुवंतश्च; T3 गंतुं नाशक्नुवन्नश्वा. —^{b}) B4 प्रमदाः; T3 विवशाः (for विमदाः). Ñ2 V2 B करिणो (for कुञ्जरा). Ś2.3 D12 transp. विमदाः and कुञ्जरा. Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 T3 कृताः; B2 यथा; G1 भयात् (for [अ]भवन्). ✤ Cg: कुञ्जराभवन्नित्यार्षः संधिः । भवन्निति वा छेदः ।; Ck: कुञ्जरावहन्निति छान्दसः संधिः ।; Ct: भवन्नभवन्. ✤ —Ś D2.8.9.12 om.; Ñ1 reads in marg. 12^{cd}. —^{c}) Ñ V2 B1.3.4 [ऽ]पतन् (for च्युता). B2 स्यंदनादपतन्. V3 D6.7.10.11 वीराः (for योधाः). —^{d}) D1.4 -रसित-; D3 -[आ]रसित-; G1 -रावेण; M10 -रावाति-; Cv.g.k.t as in text (for -रावित-). Ñ V2 B शंखशब्देन मोहिताः. —For 12^{cd}, V1 D5 T3 subst.; Ñ1 (after 12) V3 B4 ins. after 12^{ab}:

111* स्यन्दनानि च मुख्यानि नास्यन्दन्त यथा पुरा ।

[V1.3 तस्य तस्थौ (for नास्यन्दन्त).]

13 ^{a}) Ś V3 D2.5.8 9.12 T3 -विसृष्टा ये (V3 °श्च; D5 T3 °स्ते); D1.4 -विमुक्तास्ते; Cg as in text (for -विनिर्मुक्ता). —^{b}) D3 reads in marg. from तुल्या up to नारायण in 14^b. B2 -तुल्यनिभाः (sic); B3 -कल्पाननाः; D5 -तुल्यास्तत:; M1 -तुल्यमुखाः (for -तुल्याननाः). —^{c}) B2 [ए]तानि (for तानि). Ś V3 D2.5.8.9.12 T3 शरीराणि

भिद्यमानाः शरैश्चान्ये नारायणधनुश्च्युतैः ।
निपेतू राक्षसा भीमाः शैला वज्रहता इव ॥ १४
व्रणैर्व्रणकरारीणामधोक्षजशरोद्भवैः ।
असृक्क्षरन्ति धाराभिः स्वर्णधारामिवाचलाः ॥ १५
शङ्खराजरवश्चापि शार्ङ्गचापरवस्तथा ।
राक्षसानां रवांश्चापि ग्रसते वैष्णवो रवः ॥ १६
सूर्यादिव करा घोरा ऊर्मयः सागरादिव ।
पर्वतादिव नागेन्द्रा वार्योघा इव चाम्बुदात् ॥ १७

G. 7. 7. 18
B. 7. 7. 18
L. 7. 6. 17

विनिर्भिद्य. —[d]) B1 2 D1-4.6.8 T3 सपुंखा; D5 पुंखानि- (for सुपुङ्खा).

14 D3 reads in marg. upto नारायण in [b] (cf. v.l. 13). —[a]) Ñ1 V2.3 विध्यमानाः; B2 वध्य°; D5 भिद्य°; G1 खिद्य°; M9 कंद्य° (for भिद्यमानाः). V2.3 B1 D3.8 चान्यैर्; D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M1-5 7-10 संख्ये; G2 संघे (for चान्ये). —[b]) D3.6 7.10.11 M1 -करच्युतैः. —[c]) Ñ V2 B1.3.4 G2 M1 भीताः; D6.7.10.11 M10 भूमौ (for भीमाः). Ś V1.3 D1.2.4.5.8 9.12 T3 अपतन्राक्षसाः शैला. —[d]) Ś D2.8.9.12 वज्रिवज्र-; V1 D1.4.5 T3 शक्र°; V3 वज्रपात- (for शैला वज्र-). Ś1 D2.8.12 M1 -[आ]हता यथा; Ś2.3 D9 -हता यथा (for -हता इव).

15 V3 repeats 15-16 (including star passages) after 22. —[ab]) D3 व्रणाहतकर-; D6 व्रणा वज्र°; M2 व्रणैर्वज्र° (for व्रणैर्व्रणकर-). G1 M5 व्रणैर्वज्रव्रणा(M5 °र्वृहत्तरा)कारैर्; G2 प्राणैः कायात्सुरारीणाम्; M1 बाणैर्व्रणशरीराणाम् (for [a]). D3 अंबुजाक्ष- (for अधोक्षज-). D6 -शरोद्भवाः. B1 प्राणान्संविजहुर्नागा विष्णुबाणकृता रणे; B2 रक्तानि व्यसृजन्नागो विष्णुबाणकृतानि च; T1.2 G3 M3.10 निष्प्राणैः (M3 राक्षसाः) सव्रणैर्गात्रै रक्तधारामसु(M3 °नु)स्रवन्. —For 15[ab], S Ñ V (V3 both times) B3.4 D1.2.4.5.7-12 T3 subst.:

112* व्रणानि वरनागानां विष्णुबाणकृतानि तु ।

[V3 first time illeg. for the prior half. D5 प्राणानां (sic) (for व्रणानि). Ñ1 V1 D7.10.11 T3 पर(Ñ1 चैव; V1 वर)गात्रेभ्यो; V3 (second time) च वरांगानां; B3 वननागानां (for वरनागानां). B4 विष्णुनाग-; D7 यानि विष्णु-; D10.11 विष्णुचक्र- (for विष्णुबाण-). Ś2.3 -हतानि; B4 -क्षतानि. Ñ ह; V (V3 second time) च; D7.10.11 T3 हि; K (ed.) वै (for तु).]

—[c]) Ś2.3 D3.12 M2 अस्रं; M9 om. (for असृक्). D1.3.4 धारासु; G1 बहुधा (for धाराभिः). T1.2 G3 M3.10 राक्षसाः (M3 ते विष्णु)शरसंकृत्ता; M5 असृग्धाराः क्षरंति स्म. —V3 illeg. (second time) for 15[d]. —[d]) Ś D2.5.8.9.12 तूर्णं रसम्; Ñ1 V1 B4 स्वर्णरसम्; Ñ2 °राशिम्; V2 जलधाराम्; V3 (first time) illeg.; B1 स्वर्णभूमीम् (also भूमीरसम्); B2 D1 T3 स्वर्णं रसम्; B3 धातो रसम्; D6.7.10.11 G1.2 M4-6 स्वर्णधाराः; M1 तोयधाराम्; M3 स्वर्णधातुम्; G (ed.) सुमीरसम् (for स्वर्णधाराम्). V2 B4 G2 [अ]चलात्; V3 (first time) द्रुमाः (for [अ]चलाः). D3.4 पौ(D4 पू)र्णमास्यामिवाचलः. ❀ Ct: स्वर्णधारा गैरिकधाराः। गैरिकेऽपि सुवर्णं स्यात्. ❀

16 For repetition in V3, cf. v.l. 15. —[ab]) V3 (first time) -भयश्; D8 -रवाश्; G3 M6 -रवं (for -रवश्). T2 शंखजारावसंमिश्राः (for [a]). D2.6 T1 G1 M1 3-5 शार्ङ्गराज-. Ś1 D2.8 T2 -रवास्तथा; Ñ1 V (V3 second time) B T3 -रवा अपि; Ñ2 -वरोपि च; V3 (first time) -रवा इव; G3 M6 -रवं तथा (for -रवस्तथा). D1.3.4 भीमोतिदारुणश्चैव सर्वसत्त्वभयंकरः. —[c]) Ñ1 M3.5.7 रवश् (sic); D1.3.4 G3 M6 रवं (for रवांश्). G1 चैव. ❀ Ct: रवांश्चापि। अपिना प्राणांश्च. ❀ —[d]) D1.3 गर्जते; M8 प्रतते (for ग्रसते). M8 रवैः. ❀ Ck.t: वैष्णवो विष्णूत्पादितः. ❀ —For 16[cd], Ś Ñ2 V (V3 both times) B D2.5.8.9.12 T3 subst.; Ñ1 ins. after 16:

113* ग्रसन्ति वैष्णवा बाणास्तेषां ध्वजवपूंषि च ।

[Ñ V2 B1-3 ग्रसंते(V2 B2 °तो); B4 त्रसंते; D8 ये संति (for ग्रसन्ति). B4 प्राणास् (for बाणास्). Ñ V1.3 (first time) B2 ध्वजधनूंषि च; V2 om.; B1.3.4 °वतामसून् (B4 °पि) (for °वपूंषि च). V3 (second time) राक्षसानां महाचमूः; D5 तेषां चापि धनूंषि वै; T3 राक्षसेंद्रान्नणाजिरे (for the post. half).]

—Then Ñ2 V2.3 (after first occurrence) B cont.; while D1.3.4.6.7.10.11 S (except T3) ins. after 16:

114* तेषां शिरोधरान्सूतान्शरध्वजधनूंषि च ।
रथान्पताकास्तूणीरांश्चिच्छेद स हरिः शरैः ।

[(l. 1) D6 marg.; M7 -वरान् (for -धरान्). D10.11 M7 धूतान्; G1 M5.10 स्फीतान् (for सूतान्). Ñ2 V2.3 B2-4 तेषां करान्शरानूरून् (Ñ2 °न्धूतान्); B1 D1.3.4 तेषां करांनुरू(B1 °न्शरां)श्चैव (for the prior half). V2.3 B D1.3.4 M4 शिरो; M7 छत्र- (for शर-). —(l. 2) V2 B2.3 D1.3.7 T2 G M1-3.6-9 पताकांस. B1 रथानीकान्सतूणीरांश् (for the prior half). D1.3.4 समरे; M6 च हरिः (for स हरिः).]

—Then D1.3.4 cont.:

115* निरस्तान्राक्षसान्कृत्वा समरे मधुसूदनः ।
वारयामास स तदा विष्णुर्विश्रान्तविक्रमः ।

17 D1.4 om. 17. —[a]) D5 सूर्यबिंब- (for °र्यादिव). Ñ2 V2.3 B मयूखौघाः; M3 [अं]शवो घोरा. —[b]) Ś Ñ1 V1 D2.3.5-12 T3 M2.4.6-10 वार्योघाः; G3 M1 मीनौघाः

G. 7. 7. 19
B. 7. 7. 19
L. 7. 6. 18

तथा बाणा विनिर्मुक्ताः शार्ङ्गान्नारायणेरिताः ।
निर्धावन्तीषवस्तूर्णं शतशोऽथ सहस्रशः ॥ १८
शरभेण यथा सिंहाः सिंहेन द्विरदा यथा ।
द्विरदेन यथा व्याघ्रा व्याघ्रेण द्वीपिनो यथा ॥ १९
द्वीपिना च यथा श्वानः शुना मार्जारका यथा ।
मार्जारेण यथा सर्पाः सर्पेण च यथाखवः ॥ २०
तथा ते राक्षसा युद्धे विष्णुना प्रभविष्णुना ।
द्रवन्ति द्राविताश्चैव शायिताश्च महीतले ॥ २१
राक्षसानां सहस्राणि निहत्य मधुसूदनः ।
वारिजं नादयामास तोयदं सुरराडिव ॥ २२
नारायणशरग्रस्तं शङ्खनादसुविह्वलम् ।
ययौ लङ्कामभिमुखं प्रभग्नं राक्षसं बलम् ॥ २३
प्रभग्ने राक्षसबले नारायणशराहते ।
सुमाली शरवर्षेण आववार रणे हरिम् ॥ २४

(for ऊर्मयः). D6.7.10.11 M1.10 इव सागरात् (by transp.). Ñ2 V2.3 B सागरादिव पर्वताः (Ñ2 B1 [m. also as in V2] चोर्मयः). —c) V2 B पातालाद् (for पर्वताद्). M6 नगेंद्रादिव नीहारा. —d) Ś V1.3 D2.3 5-12 T3 G1 M3.6.10 धारौघाः; M1 वायुः खाद्; M4 वार्योघाद्. V2 B3.4 D3 M4.6 [अं]बुदाः; T1 [अं]बरात् (for [अ]म्बुदात्).

18 a) V2 अथ. Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3 गाढ-; D6.7.10.11 शार्ङ्ग-; T1.2 G3 शरा (for बाणा). D1.3.4 तथा क्रुद्धोरगनिभाः. —b) Ś2 शार्ङ्गे; Ś3 D1.3-5.8 शार्ङ्ग- (sic); D6.7.10.11 T3 Ck.t शराः; G2 जग्मुर् (for शार्ङ्गान्). V1 D10.11 T1.2 M5 -[ई]रितात्. V2 नारायणेन चोदिताः. —c) D6.7 M2.10 निष्पतंति; M1 निर्धावन्; M6 निर्दहंति (for निर्धावन्ति). Ñ1 D1.3.4 शरास्तूर्णं; Ñ2 V2 B3 शरास्तूणात्; V3 ततस्तूणात्; B1 शरव्राताः; B2 [इ]षवस्तूणात्; B4 D2.9 [इ]व ते तूर्णं (B4 °णात्); T3 [अ]सुरा°; M3 तदा तूर्णं (for [इ]षवस्तूर्णं). Ś1 D8 निर्धावंतश्च ते तूर्णं; Ś2.3 D12 निर्ययुश्च शरास्तूर्णं. ❀ Ck.t: विनिर्मुक्ता (Ck आदिकर्मणि क्तः) विनिर्मोक्तुं प्रक्रान्ताः शरा आसन्निति पृथग्योज्यम्। अथ नारायणेरितान्नारायणव्यापारत (Ck °णकृताकर्षणादिव्यापारवतः शार्ङ्गात्) इषवो निर्धावन्ति. ❀

19 a) M1.4.6 सिंहः. —b) D7.10.11 M6 द्विरदो. G1 इव (for यथा). D1.3.4 सिंहेन च यथा द्विपाः. —c) G1 व्याघ्रः. —d) Ñ V2.3 B D1.3.4 G1.2 M1.4.8.9 शार्दूलेने- (B2 °लैरि)व द्वीपिनः; M6.7 व्याघ्रेण च यथा मृगाः (M7 °गः).

20 a) M6.7 मृगेण (for द्वीपिना). D1.3.4.6.10.11 T1.2 G M1.2.5 8-10 [इ]व (for च). B2-4 कोकाः (for श्वानः). —b) Ñ1 मार्जारिकाः; V2.3 D1.7 T1.2 G3 M1.2.4.7.8 मार्जारको. Ś Ñ1 V1 D5.8.9.12 T3 G1 इव; B2 तथा (for यथा). —d) D1.3.4 T1.2 G2.3 M1.4.5 [इ]व (for च). Ś D2.5 8.9.12 [उं]दुराः; Ñ1 V3 °खगाः; V1 D1.4.7 खगाः; M6.7 वृषाः; Cg.k.t as in text (for [आ]खवः). Ñ2 V2 B1-3 भुजगैर्मूषिका यथा; B4 भुजंगो मूषिकान्यथा. ❀ Cv: सर्पेण (च?) यथाखव इव(°ति?) पाठः. ❀

21 a) Ñ2 V3 B4 D1.4-7.10.11 M10 सर्वे (for युद्धे). —b) D5 विष्णुना द्राविता इव. —c) Ś D1-4.8.9.12 द्राव्यंते (for द्रवन्ति). D6.7.10.11 चान्ये; T1.2 G M1-5.7-10 Ck चापि (for चैव). Ñ2 V2 B द्राविता वि(B1 °ताश्च)दिश (B3 °ता)श्चैव. —d) B2 D1.3.4 सादिताश्; D9 साधि° (for शायिताश्).

22 b) D1 विहत्य (for निहत्य). —Ś1 om. 22cd. —c) Ś2.3 Ñ V2.3 B D1.2.5.8.9.12 T3 ध्मापयामास; V1 D6.7.10.11 पूरया° (for नादया°). D4 धारया दारयामास. —d) D5 नोदयन् (for तोयदं). Ñ2 V2 B खे वायुरिव तोयदं. —After 22, V3 repeats 15-16 (including star passages).

23 a) Ñ2 V2 B -ध्वस्तं; V1.3 D6.7.10.11 G1 M10 -त्रस्तं (for -ग्रस्तं). —V3 om. 23bc. —b) B1 -परिक्षतं; B2-4 -प्रविह्वलं (for -सुविह्वलम्). M10 शंखनादेन विह्वलं. —c) D1.3.4 आशु (for ययौ). B2 तल्लंकाभि-; G1 तु लंकाभि- (for लङ्कामभि-). Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 लंकामभिमुखं (V1 T3 °गतं) चाशु (Ñ1 सर्वे; V1 त्रस्तं). —d) Ś B1 D2.7.8.12 T1.2 G2.3 M3.6-8.10 रक्षसां; Cg.k.t as in text (for राक्षसं).

24 b) M6 -शराहते. —Note hiatus between c and d. —c) Ś Ñ V B D1-5.8.9.12 T3 M6 शरजालेन. —d) Ñ2 आजघान; B1 प्रववार; B3 घोररावो; B4 ववार च; D6 विववार; D7.10.11 T1.2 G3 M2.6.10 निव°; G1 विररादः; M3 विददार (for आववार). Ś1 Ñ1 D2.3.8 चकाराविवरं हरिं; Ś2.3 D1.4.9.12 T3 चकार विवशं हरिं; V1 चकाराचाचितं हरिं (sic); V3 जघान मधुसूदनं. ❀ Ct: निववार वारयामास. ❀ —After 24, Ś Ñ V B D2.3.5-12 T3 ins.:

116* स तु तं छादयामास नीहार इव भास्करम्।
राक्षसाः सत्त्वसम्पन्नाः पुनर्धैर्यं समादधुः।
अथ तेनैव रोषेण राक्षसो बलदर्पितः।
महानादं प्रकुर्वाणो राक्षसाञ्जीवयन्निव।

[(l. 1) V2 स च तत्; B3 स तु तच्; B4 स च तं. V2 B1.4 D3 पूरयामास; B2 धून°; D5 पूज° (sic) (for छादयामास). Ñ1 D5-7.10.11 नीहारम्; B D3 नीहारेण. —V2 reads in marg. l. 2-4. B1 om. l. 3-4. —(l. 3) Ñ1 V1 B2 D6.7.10.11 T3 अथ तस्यैव त(D7.10.11 सोभ्यपत)द्रोषाद्; Ñ2 V2 B3.4 तदैव तस्य(B4 °स्यै) तत्क्रोधाद्(B3.4 °द्रोषाद्); D3 अमृतश्चैव तद्रोषाद्

उत्क्षिप्य हेमाभरणं करं करमिव द्विपः ।
ररास राक्षसो हर्षात्सतडित्तोयदो यथा ॥ २५

सुमालेर्नर्दतस्तस्य शिरो ज्वलितकुण्डलम् ।
चिच्छेद यन्तुरश्वाश्च भ्रान्तास्तस्य तु रक्षसः ॥ २६

तैरश्वैर्भ्राम्यते भ्रान्तैः सुमाली राक्षसेश्वरः ।
इन्द्रियाश्वैर्यथा भ्रान्तैर्धृतिहीनो यथा नरः ॥ २७

माली चाभ्यद्रवद्युद्धे प्रगृह्य सशरं धनुः ।
मालेर्धनुश्च्युता बाणाः कार्तस्वरविभूषिताः ।
विविशुर्हरिमासाद्य क्रौञ्चं पत्ररथा इव ॥ २८

G. 7. 7. 33
B. 7. 7. 32
L. 7. 6. 31

(for the prior half). Ś D2.8.9.12 स्वबाहु-; B2 सुमाली (for राक्षसो). —(l. 4) D3.5.6 महानादान्. B3 राक्षसा जयमादधे (for the post. half).]

25 M1 om. 25–26. Ñ1 reads 25^{ab} twice. —^{a}) Ñ1 (first time) उद्यम्य; Ñ1 (second time) शोकप्र-; V1 सकुंभां (sic); D1.3.4 सोत्क्षिप्य (for उत्क्षिप्य). Ś Ñ1 (both times) V1.3 D2.5–12 T3 लंबाभरणं; Ñ2 V2 B D1.3.4 स्वर्णाभरणं. —^{b}) Ñ1 (second time) V1 D6.7.10.11 T3 धुन्वन्; D3 वरं (for करं). M7 द्विजः (sic) (for द्विपः). —^{c}) V2 B रराव; V3 ननाद; D1.4 तत्राड (corrupt); D5.6.8 रराज (for ररास). —^{d}) D6 संगतस् (for सतडित्). Ñ1 V1.3 T3 भात्यं(Ñ1 महां; V3 प्रीत्यां)बुद इवांबरे.

26 M1 om. 26 (cf. v.l. 25). —^{a}) Ś2.3 D2.9.12 अथवा; T1.2 G3 M3.10 सारथेर् (for सुमालेर्). Ś2.3 G2 M2.3.7–10 नदतस्. Ś1 V3 D8 अथ नानद्य(V3 °द्)तस्तस्य; Ñ V1.2 B D1.3.4 T3 M6 G(ed.) तस्य(Ñ V1 T3 अथ) नानद(T3 G[ed.] °र्द्)तस्तूच्चैः (Ñ V1 D1.4 T3 संख्ये); D5 अथ नादवतः संख्ये. —^{b}) M6 ललित- (for ज्वलित-). —D1 om. 26^{cd}. —^{c}) V2 स तु बाणेन; B2 M6–9 यंतुरश्वांश्च; T1.2 G3 M3 चतुरोश्वांश्च; G2 यंतुरंगा*; M10 हरिरश्वांश्च (for यन्तुरश्वाश्च). Ś1 Ñ1 V1.3 D2–5.8.9 T3 यंतु(Ś1 D8 विष्णु)श्चिच्छेद (then D4 om. up to तु in 26^{d}) तस्या(D3 वै ते)श्वाः; Ś2.3 D12 उच्चिच्छेद ततश्चाश्वा. ❀ Ct: यन्तुः शिरश्चिच्छेद। ततस्तस्याश्वा नष्टसारथित्वादनवस्थितगतिका आसन्नित्यर्थः. ❀ —^{d}) Ś Ñ1 V3 D2.3.5.8.9.12 T3 उद्भ्रां(D5 °द्भ्र)ता युधि; Ñ2 V2 प्रोद्भ्रांतास्तस्य; V1 उद्भ्रास्यंति च (sic); M6.7 (both with hiatus) उद्भ्रांतास्तस्य. Ś2.3 V2.3 B2 D4.5.8.12 राक्षसाः (for रक्षसः).

27 V2 reads 27^{ab} twice (first time in marg.). —^{a}) V2 (first time) B2.3 अश्वैरुद्- (for तैरश्वैर्). Ñ2 B1.4 अश्वैरभ्राम्यते(B4 °त). Ś D1–5.8.12 उद्भ्रांतैर्भ्रा(D1.4 °तो भ्रा)मितः सोश्वैः; Ñ1 V1.2(second time).3 D9 T3 उद्भ्रांतो (V1 D9 °तैर्)भ्रामि(Ñ1 भ्रांति; V2.3 भ्रमि)तैरश्वैः (D9 °तैः सौम्यैः). ❀ Ct: भ्राम्यते भ्राम्यते स्म. ❀ —^{b}) Ñ2 V2 (second time) स निशाचरः; V1 राक्षसर्षभः; M8 °साधिपः (for राक्षसेश्वरः). V2 (first time) B तैः सुमाली निशाचरः. —^{c}) Ñ V B1.3.4 D5.9 इंद्रियार्थैर्(D5 °र्थे). Ś D2.8.9.12 इवोद्-; Ñ1 V1.3 D1.3.4 T3 इव; Ñ2 V2 B2–4 D10.11 परि-; B1 च सं-; T1.2 M3 तथा; Cv.g as in text (for यथा). Ś1 D8 -भ्रांतो. M6 इंद्रियैः स्वैरथ भ्रांतैर्. —^{d}) Ñ1 V3 वृत्ति- (for धृति-). Ñ2 V2 B वृत्ति(B2.3 वित्त)हीनः पुमानिव; D1.3.4 धृत्या हीनो नरो यथा. ❀ Cv: तैरित्यादि। इन्द्रियाश्वैरिव तैरश्वैर्धृतिहीनो यथा नरः धृतिहीनो नर इव सुमालीति यथाशब्दद्वयस्य निर्वाहः. ❀ —After 27, Ñ2 V2.3 B ins.:

117* स तु तान्संनियम्याश्वानिन्द्रियार्थान्यथा यतिः ।
स्थितोऽभूदचलो भूत्वा स्थापयित्वाग्रतो रथम् ।

[(l. 1) Ñ2 B4 यथामतिः (for यथा यतिः).]

—Then all the above MSS. cont.; D6.7.10.11 M6 ins. after 27^{cd}:

118* ततो विष्णुं महाबाहुं प्रपतन्तं रणाजिरे ।

[G(ed.) हरिं (for विष्णुं). B2 महात्मानं. Ñ2 V3 B4 M6 प्रतपंतं; B1.3 प्रयतंतं; B2 पततं च (for प्रपतन्तं).]

—Then D6.7.10.11 cont.; Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T G M1–5.7–10 ins. after 27; V3 ins. after the first occurrence of 28^{ab}:

119* हते सुमालेरश्वैस्तु रथे विष्णुरथं प्रति ।

[D3 गते; L(ed.) द्रुतैः (for हते). T3 सुमालिनि. Ś Ñ1 V1 D2.4.5.8.9.12 हृतः(Ñ1 D2.8.12 हृतैः; V1 °हृते) सुमालिस्तु (Ñ1 V1 °ली तु; D4.5.9 °ली तु)रगैः (D4 °णे); D1 गतः सुमाली तु रणात् (for the prior half). Ś D2.8.12 प्रगृह्य तुरगांस्तदा; Ñ1 V1.3 प्रस(V1 °गृ)ह्य तु रणे तदा(V3 बलप्रदात्); D1.3.4 ततो विष्णुं प्रजापतिं; D5.9 प्रगृह्य च(D9 तु) रणात्तदा; T3 ध्रुपावृत्तो रणात्तथा (for the post. half). ❀ Cv: विष्णुरथं प्रति गरुडं प्रति. ❀]

28 V3 D3 read 28^{ab} twice. V3 illeg. (second time) for 28^{a}. —^{c}) D4 मालिश्च. Ñ2 B1–3 हि (for च). Ś D2.5.8.9.12 M6 चाभ्यर्दयद्; B4 ह्युपाद्रवद्; L(ed.) चाभ्यार्दयद्. Ñ2 V2.3 (first time) B वीरः; D1.4 क्षिप्रं; D6.7.10.11 युक्तः; M6 धीरः; M8 क्रुद्धः (for युद्धे). D3 (first time) मालिरभ्यद्रवत्तीव्रं; D3 (second time) मालिश्चाभ्यर्दयद्युद्धे. —^{b}) Ś Ñ1 V1.3 D2.3(V3 D3 both second time).5.8.9.12 T3 जनार्दनमथेषुभिः; D6.7.10.11 M10 प्रगृह्य स (M10 सु-)शरासनं. —^{c}) Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3 मालिचाप-. —^{d}) Ñ1 -विभूषणाः (for °षिताः). —^{e}) D1.3.4

G. 7. 7. 34
B. 7. 7. 33
L. 7. 6. 32

अर्द्यमानः शरैः सोऽथ मालिमुक्तैः सहस्रशः ।
चुक्षुभे न रणे विष्णुर्जितेन्द्रिय इवाधिभिः ॥ २९
अथ मौर्वीस्वनं कृत्वा भगवान्भूतभावनः ।
मालिनं प्रति बाणौघान्ससर्जासिगदाधरः ॥ ३०
ते मालिदेहमासाद्य वज्रविद्युत्प्रभाः शराः ।
पिबन्ति रुधिरं तस्य नागा इव पुरामृतम् ॥ ३१
मालिनं विमुखं कृत्वा मालिमौलिं हरिर्बलात् ।
रथं च सध्वजं चापं वाजिनश्च न्यपातयत् ॥ ३२
विरथस्तु गदां गृह्य माली नक्तंचरोत्तमः ।
आपुप्लुवे गदापाणिर्गिर्यग्रादिव केसरी ॥ ३३
स तया गरुडं संख्ये ईशानमिव चान्तकः ।
ललाटदेशेऽभ्यहनद्वज्रेणेन्द्रो यथाचलम् ॥ ३४

आक्रम्य (for आसाद्य). —D5 om. (hapl.) from 28^{f}–31^{a}. —^{f}) V1 पक्षिगणा (for पत्ररथा). D9 M10 यथा (for इव).

29 D5 om. 29 (cf. v.l. 28). —^{a}) G1 भिद्यमानः ; M4 तुद्य° (for अर्द्यमानः). M1 तैस्तु (for सोऽथ). —^{b}) M1 धनुर्मुक्तैः ; M3.9 मालीमुक्तैः . —^{c}) Ś1.2 Ñ1 V1 D1–4.8.12 क्षोभ्यते न; Ś3 T3 क्षुभ्यते न; Ñ2 M1 न चुक्षुभे (by transp.); D9 क्षोभ्यमानो (for चुक्षुभे न). —^{d}) Ś V3 D2.8.9.12 य(Ś1 ह; V3 जि)तेंद्रिय इवेंद्रियैः ; Ñ1 V1 T3 धीरो नर इवेंद्रियैः.

30 D5 om. 30 (cf. v.l. 28). —^{a}) Ñ2 V2 B D1.3.4 M6 ततो; Cg as in text (for अथ). G1 Cg श्रुत्वा (for कृत्वा). Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 T3 मौर्वी(Ś2.3 D12 °र्व्याः)स्वनं ततः कृ(Ś2.3 D9 श्रु)त्वा(V3 क्रुद्धो). —D1.4 om. (hapl.) from 30^{c} up to 31. —^{d}) Ś Ñ1 V1 D2.8.9.12 T3 वि(V1 स)ससर्ज. D3.7 [आ]शु गदाधरः ; T1.2 G2.3 M1.3.5 [अ]रिनिषूदनः ; M2 (also) निशितान्प्रभुः (for [अ]सिगदाधरः).

31 D5 om. 31^{a} (cf. v.l. 28). D1.4 om. 31 (cf. v.l. 30). B1 reads 31 twice. —^{a}) Ś Ñ1 V1.3 B1(both times).3.4 D2.8.9.12 T3 मालिनो; G2 ते माली-. —^{b}) Ñ1 विद्युद्वल- (for वज्रविद्युत्-). —D3 reads in marg. from भा शराः up to शिरो यंतुर् (see var.) in 32^{c}. —^{c}) Ś Ñ1 V2.3 D2.8.9.12 T3 भित्त्वा; D6.7 (m. also as in text) T1.2 G1.3 M1–3.5.8–10 ते तु; M4.7 तर्षा (for तस्य). Ñ2 V2 B (B1 both times) बहुरक्तं पपुस्तस्य(Ñ2 °स्तत्र; V2 B3 °स्तेषां) ; D3 M6 रुधिरं ते प(M6 प्रप)पुस्तर्षा. —^{d}) Ś Ñ1 V1.3 D2.3.5.6.8.9.12 T3 M3 देवा; Cg.k.t as in text (for नागा). V3 D5 यथामृतं; B3.4 D3 G2 M1.6–10 सुधा°; D6.7.10.11 Cg सुधारसं; M4 रसा° (for पुरामृतम्).

32 D3 reads in marg. up to शिरो यंतुर् (see var.) in 32^{c} (cf. v.l. 31). —^{b}) D5.9 चलन्मौलिं; M1.8.9 मालीमौलिं; M3 क्षुराग्रेण (for मालिमौलिं). M1.4.5.8 बली हली; M9 बलिर्हरिः. Ñ V2 B D1.3.4.6.7.10.11 M2.6.7.10 शंखचक्रगदाधरः. —After 32^{ab}, Ś D8 read 121*; while D12 ins. after 32^{ab}:

120* हरिश्चिच्छेद बाणेन शार्ङ्गचापच्युतेन वै ।
　　छिन्नमौलौ ततः क्रुद्धः प्रत्यावृत्य स राक्षसः ।

—Then D12 reads 121*.

—Ś D8.12 om. 32^{c}–33. —^{c}) Ñ V2 B शितैः शरैर्; V1 रथं * * ; D6.7 M10 अथ मालेर्; D10.11 Cg.k.t मालिमौलिं; T1 G1.2 M1.2.5.7–9 क्षुराग्रेण; T2 G3 शराग्रेण; T3 शरै रथ- ; M6 शिरो यंतुर् (for रथं च स-). V3 D2.9 शरैर्ध्व(D2 °रान्ध्व)जं च चापं च; D1.3.4 शिरो यंतुर्ध्वजं चापि; D5 रथध्वजं कराच्चापं. —^{d}) B1 वाजिनं च; D9 T1.3 M7 मालिनश्च; M9 वा * * * (for वाजिनश्च). Ñ1 [अ]प्यचूर्णयत्; Ñ2 V B1.2.4 D6.7.10.11 [अ]प्यपातयत्; B3 [अ]प्यताडयत् (for न्यपातयत्).

33 Ś D8.12 om. 33 (cf. v.l. 32). —^{ab}) D1.3.4 स रथात् ; M7 विधनुस् (for विरथस्). T3 च (for तु). V1.3 D2.5.9 तदा माली(D5 लिर्); T3 नदन्माली (for गदां गृह्य). M8 -चरेश्वरः (for -चरोत्तमः). V1.3 D2.5.9 T3 गदामादाय (D9 °दत्त) वीर्यवान् ; D1.4 मालिर्नक्तंचराधमः (for ^{b}). Ñ V2 B गदामादाय विरथस्ततो(B3 °था) माली निशाचरः. —^{c}) V D2.5.9 T3 शुशुभे स; D1.3.4 अवप्लुतो (for आपुप्लुवे). —^{d}) D1.4 निर्ययाव् ; T2 गिरींद्राद् ; M8 शैलाग्राद् (for गिर्यग्राद्). V1.3 D2.5.9 केसरीव महावने(V1 °हरे[sic] ; V3 °बलः) ; B3 यथा केसरिणं गजः ; T3 सशृंग इव पर्वतः. —After 33, V2.3 B1–3 ins. 121*.

34 ^{a}) Ñ2 V2.3 तदा (for तया). Ñ1 माली; D1.4 चैव (for संख्ये). D6.7.10.11 T1.2 G M गदया (T1 G2 M1.3.6–9 स तया) गरुडेशानम्. —Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{b}) Ñ1 गदया भ्राम्यमानया; Ñ2 V2.3 B ईशानं वै (Ñ2 B4 च) यथांधकः. ❀ Cg.k : गरुडाः पक्षिणः । तदीशानं वैनतेयम् (Ck °यमित्यर्थः) । ; Ct : गरुडानां पक्षिणामीशानं गरुडम् । ईशानमन्तक इव । श्वेतारण्ये मार्कण्डेयरक्षणार्थं कस्यचिद्राज्ञो रक्षणार्थं चेशानान्तकयोर्युद्धमभूत् । तदान्तकेन रुद्रोपर्यायुधप्रक्षेपः कृत इति पुराणप्रसिद्धेयं कथा. ❀ —For 34^{ab}, Ś V1 D2.3.5.8.9.12 T3 subst. (Ś D8 read after 32^{ab} and D12 after 120* owing to om.); while V2.3 B1–3 ins. after 33 ; D12 subst. for 34^{ab} :

121* विचिक्षेप गदां गुर्वीमुद्भ्राम्य विधिना बली ।
　　[V2.3 B2.3 चिक्षेप च. T3 गरुडं (for विधिना).]

—^{cd}) T1.2 G2.3 M3–5.7.8 नि- ; M2.9 वि- (for ऽभि-). Ñ V2 B M6 जघान (M6 अहनच्) शिरसि क्रुद्धो (for ^{c}). Ñ1

गदयाभिहतस्तेन मालिना गरुडो भृशम् ।
रणात्पराङ्मुखं देवं कृतवान्वेदनातुरः ॥ ३५
पराङ्मुखे कृते देवे मालिना गरुडेन वै ।
उदतिष्ठन्महानादो रक्षसामभिनर्दताम् ॥ ३६
रक्षसां नदतां नादं श्रुत्वा हरिहयानुजः ।
पराङ्मुखोऽप्युत्ससर्ज चक्रं मालिजिघांसया ॥ ३६
तत्सूर्यमण्डलाभासं स्वभासा भासयन्नभः ।
कालचक्रनिभं चक्रं मालेः शीर्षमपातयत् ॥ ३८
तच्छिरो राक्षसेन्द्रस्य चक्रोत्कृत्तं विभीषणम् ।
पपात रुधिरोद्गारि पुरा राहुशिरो यथा ॥ ३९
ततः सुरैः सुसंहृष्टैः सर्वप्राणसमीरितः ।
सिंहनादरवो मुक्तः साधु देवेति वादिभिः ॥ ४०
मालिनं निहतं दृष्ट्वा सुमाली माल्यवानपि ।
सबलौ शोकसंतप्तौ लङ्कां प्रति विधावितौ ॥ ४१

G. 7. 7. 46
B. 7. 7. 45
L. 7. 6. 44

V_2 $B_{1.3}$ इवाचलं; N_2 B_2 इवारिहा (for यथाचलम्). B_4 वज्रेणेव सुरारिहा (for ^{d}). D_5 ततः शिरस्यभिनदन्गरुडं राक्षसेश्वरः. —For 34^{cd}, Ś $V_{1.3}$ $D_{1-4.8.9.12}$ T_3 subst. :

122* शिरस्यभ्याहनत्क्रुद्धो वज्रेणेव महागिरिम् ।

[$Ś_{2.3}$ [अ]भ्याहतं क्रुद्धं; D_{12} °हनत्ताक्ष्यं (for °हनत्क्रुद्धो). $D_{1.3.4}$ अभ्यघ्नच्छिरसि क्रुद्धो (for the prior half). $D_{1.3.4}$ [इं]द्रो (for [इ]व).]

35 ^{a}) $D_{1.3.4}$ $M_{2.8.9}$ निहतस्; T_3 ताडितस् (for [अ]भिहतस्). —^{b}) V_3 गरुडो मालिना (by transp.); M_1 मालिनाभिहतो. $Ñ_2$ तदा (for भृशम्). —^{c}) $Ś_{2.3}$ D_{13} G_2 रणे (for रणात्). —^{d}) D_2 वेदनातुरं.

36 ^{a}) $V_{1.3}$ $D_{2.9.12}$ T_3 G_2 M_7 पराङ्मुखी कृते (D_9 °तो); D_5 पराङ्मुखपरे; Ct as in text (for पराङ्मुखे कृते). D_9 देवो (for देवे). —^{b}) V_1 गरुडेपि. Ś $V_{1.3}$ $D_{2.8.9.12}$ T_3 च (for वै). Ñ V_2 B $D_{1.3-5}$ M_6 गरुडेन पतत्रिणा. —^{c}) $D_{6.7.10.11}$ M_{10} महाञ्शब्दो; M_4 महान्नादो. —^{d}) D_6 अभिनंदतां; M_3 अभिगर्जतां. —For 36^{cd}, Ś V_1 $D_{2.8.9.12}$ T_3 subst. :

123* शुशुभे राक्षसरवं सिंहानामिव गर्जितम् ।

[T_3 शुश्रुवे. V_1 -वचः; T_3 -रवः (for -रवं). T_3 गर्जतां.]; while Ñ $V_{2.3}$ B $D_{1.3-5}$ M_6 subst. for 36^{cd} :

124* बभूव रक्षसां नादः सिंहानामिव गर्जताम् ।

[D_5 शुशुभे (for बभूव). D_5 मेघानाम्. V_3 गर्जितं; $D_{1.3.4}$ नर्दतां (for गर्जताम्).]

37 ^{a}) Ś $Ñ_2$ B_2 $D_{2.8.12}$ गर्जतां; $D_{1.3.4.6.7.9-11}$ $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ $M_{1.2.4-8}$ रवतां; D_5 अथ तं; G_2 रुदतां; M_3 नर्दतां; M_9 रुवतां (for नदतां). $D_{1.4}$ रावान् ; $D_{3.6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ G $M_{1.2.4.5.7-10}$ रावं (for नादं). V_3 B_1 राक्षसानां तु तं (B_1 तदा) नादं; L (ed.) गर्जतां रक्षसां नादं. —^{b}) $D_{1.4}$ इंद्रानुजः. ❀ Cg.t : हरिहयानुजः इन्द्रानुजः । ; so also Ck. ❀ —After 37^{ab}, $D_{6.7.10.11}$ G_2 $M_{5.10}$ ins. :

125* तिर्यगास्थाय संक्रुद्धः पक्षीशे भगवान्हरिः ।

[D_6 अक्षैः सु-; M_{10} आस्ते सु- (for आस्थाय).]

—^{c}) B_4 हि; $D_{1.3.4}$ [ऽ]भि-; D_5 वि- (for ऽपि). Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 चिक्षेप (for [उ]त्ससर्ज). —^{d}) $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ G $M_{2-5.9.10}$ मालेश्चक्रं; $M_{1.8}$ चक्रं मालेर्. T_1 damaged for जिघां.

38 ^{a}) $Ś_{1.2}$ $D_{2.8.12}$ यत्सूर्य-; G_2 तद्भानु- (for तत्सूर्य-). Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 -मंडलाकारं; V_2 °लं शेषं (for -मण्डलाभासं). —^{b}) Ñ V_2 B प्रभया; $D_{1.4}$ भासया (for स्वभासा). Ś $V_{1.3}$ $D_{2.3.5.8.9.12}$ T_3 युगां(V_3 प्रशां)ताग्नि-समप्रभं; M_6 भासयत्सर्वतो नभः. —^{c}) M_1 ज्वालाचक्र- (for काल°). —V_1 illeg. for 38^{d}. —^{d}) $Ñ_1$ B मालिशीर्षम् ; $D_{1.4}$ लंकातस्यम् (sic). $T_{1.2}$ G_3 M_3 न्यपातयत् ; $M_{2.8.9}$ व्यपा°; G (ed.) अपाहरत् (for अपातयत्). Ś V_3 $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 व्यहर(D_9 °न)त्तस्य तच्छिरः.

39 ^{a}) B_4 तच्छित्वा. —^{b}) $Ñ_1$ V_2 B_{2-4} M_6 चक्रकृत्तं; B_1 चक्रहृ(m. also °प्र)स्तं; D_7 चक्रोत्कृंतं; G_1 °त्क्षिप्तं (for चक्रोत्कृत्तं). Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 चक्रोत्कृत्त (T_3 °त्कृंतं) तु($Ś_{2.3}$ V_1 D_{12} T_2 च) राघव. —^{d}) Ś V_1 $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 वृत्र-; M_3 * हु- (for राहु-). —After 39, B_4 reads 43-47.

40 ^{a}) Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 सुरगणैर् ; $B_{3.4}$ $D_{10.11}$ T_1 M_{10} सुरैः संप्र-; $D_{6.7}$ सुरैः सुप्र- (for सुरैः सुसं-). —^{b}) V_2 सर्वपापैः (sic); D_7 संप्रणादः (for सर्वप्राण-). Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.12}$ T_3 $M_{3.9}$ -समीरिताः(V_3 °तैः). —^{c}) $Ś_1$ $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9}$ T_3 -रवा मुक्ताः; Ñ B ततो($Ñ_1$ °था) मुक्तः; $D_{1.4.6.7}$ G_3 $M_{1.2.8.9}$ -रवोन्मुक्तः; T_1 * * न्मुक्तः. $Ś_{2.3}$ D_{12} सिंहनादास्ततो(D_{12} °दा) मुक्ताः. —^{d}) Ś D_8 -वादन-; V_3 G_2 साध्विति; $D_{2.9}$ -वादेन; D_{12} -वादानु- (for देवेति). B_2 T_3 M_7 वादिनः.

41 B_3 om. 41. —^{ab}) T_2 M_9 सुमालिर्. $D_{1.4}$ पिता (for अपि). Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9}$ T_3 सुमाली($Ś_1$ $D_{5.8}$ T_3 °लिर्) मालिनं दृष्ट्वा निहतं माल्यवांस्तथा($Ś_{2.3}$ °दा; V_1 [illeg.]; V_3 T_3 °नथ; D_5 °नपि); D_{12} सुमालिनं हतं दृष्ट्वा माल्यवान्मालिनं तथा (corrupt). —^{c}) Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.12}$ बभूव; $D_{1.4}$ बभौ च (sic); D_3 तावुभौ; D_9 संभूय; M_5 चपलौ; L(ed.) बभूवतुः(hypm.) (for सबलौ). Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ -संतप्तो. T_3 बभूवतुः शोकतप्तौ. —^{d}) $D_{6.7.10.11}$ G_1 $M_{2.9.10}$ लंकामेव; T_1 बलं प्रति; M_1 परसैन्ये (for लङ्कां प्रति). V_3

G. 7. 7. 47
B. 7. 7. 40
L. 7. 0. 45

गरुडस्तु समाश्वस्तः संनिवृत्य महामनाः ।
राक्षसान्द्रावयामास पक्षवातेन कोपितः ॥ ४२

नारायणोऽपीषुवराशनीभि-
विंदारयामास धनुःप्रमुक्तैः ।
नक्तंचरान्मुक्तविधूतकेशा-
न्यथाशनीभिः सतडिन्महेन्द्रः ॥ ४३

भिन्नातपत्रं पतमानशस्त्रं
शरैरपध्वस्तविशीर्णदेहम् ।
विनिःसृतान्त्रं भयलोलनेत्रं
बलं तदुन्मत्तनिभं बभूव ॥ ४४

सिंहार्दितानामिव कुञ्जराणां
निशाचराणां सहकुञ्जराणाम् ।
रवाश्च वेगाश्च समं बभूवुः
पुराणसिंहेन विमर्दितानाम् ॥ ४५

B2 D1.3.4.6.7.10.11 G1 M1.2.6.9.10 प्रधावितौ; T1.2 G3 M3.5 समीयतुः. Ś V1.3 D2.8.9.12 लंकां चैवाभ्य(V1.3 प्रत्यभि)धाव(Ś2.3 °पद्य)त; Ñ1 D5 लंकां स्म प्रति धावति; T3 लंकामभ्यभिधावतां.

42 V1 च; B4 [ऽ]पि (for तु). V1.3 D5 समाश्वस्य. —b) T2 M1.7 संनिवर्त्य. Ñ V2 B4 यथामनः; B2.3 यथानिलः; D6.7.10.11 M3.6 यथा पुरा; M2.8 महात्मना; M10 पुरा यथा (for महामनाः). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 चिरेण (Ś1 V1.3 D5.8 °णा)चिरकालकृत्(D5 T3 °वत्); B1 संनिवर्त्य यथामरः; D1.3.4 निवृत्य च यथामनः; T1 G3 संनिकृ(G3 °वृ)त्तमनोरथः. —c) Ñ B1–3 पातयामास; V2 घातया°; B4 पीडया°; M6 रावया° (for द्रावयामास). —d) B2 D2 M4.6–8.10 पक्षपातेन. D3 कोपनः (for कोपितः). D1 पूर्वं तेन प्रकोपितः. —After 42, V2 B3 D6.7.10.11 T1 G1 M6 read 48–49.

43 M6 om. 43–47. B3 reads 43-45b (including 127*) after 7.6.54. B4 reads 43–47 after 39. —a) V1 बाणवर-; B3.4 बाणशर-; D1.3.4 [अ]स्त्रवर-; G1 [ऽ]सीपुवर-; M7 [ऽ]पीपुशर- (for ऽपीषुवर-). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.6.8.9.12 T3 [इ]षुवरैर्विचित्रैर्; Ñ2 B2 वरे (B2 [आ]शु वरे)षुभिः प्रभुर्; B1 [इ]षुवरैः सुवक्त्रैर् (for °राशनीभिर्). ❀ Cv : अशनीभिरिति । अशनीभिरितिस्त्रीनिर्देशः तस्य पूर्वस्त्रीत्वात् । अशनिभरण्यरणय इति पाणिनीयलिङ्गानुशासनम् ।; Cg : अशनीभिरित्यार्षो दीर्घः ।; so also Ck.t. ❀ —D4 om. (hapl.) from b up to शनीभिः in d. —b) Ñ1 B D7.10.11 M2 -विमुक्तैः; V3 D5.9.12 -प्रयुक्तैः (for -प्रमुक्तैः). —M1 om. 43c–45. —c) V3 रक्त-; B2 बाण-; D3 धूत-; D5 ध्वस्त- (for मुक्त-). D3 -विमुक्तकेशान्; D6 -शिरोरुहांस्तु; T1.2 G3 M5 -विकीर्ण°; Ct as in text (for -विधूतकेशान्). D1 विध्वस्तचापासिविकृत्तबाणान्. —d) B2.4 तु नगान्; B3 दनुजान्; D1.3.4 सहसा (for सतडिन्). D7.10.11 T1.2 G1.3 M2–4 महाभ्रः (for महेन्द्रः). Ś Ñ V B1 D2.5.6.8.9.12 विध्वस्तचापासिनिकृत्त(D2 °विकृंत; D8 °निकृंत)बाणान्(D6 °सि हरिः प्रकोपात); T3 विध्वस्तकेशान्विनिकृत्तबाहून्. ❀ Cv : अभ्रशब्दस्य पुंस्त्वं ऋषिनिपातनात्. ❀

44 M1.6 om. 44 (cf. v.l. 43). For sequence in B3.4, cf. v.l. 43. —a) Ñ V1.3 B3 D1.3.4 छिन्न- (for भिन्न-). Ñ1 अथ विद्ध-; V1 T3 त्वपविद्ध-; V2 ह्यपरिक्त-; V3 प्रतिहस्त-; B1 D5 प्रतिविद्ध-; B2 पवमान-; D1.4 हत°; D3 हत°; G1 प्लुव° (for पतमान-). B2–4 -वस्त्रं (for -शस्त्रं). Ś D2.8.9.12 प्रविद्धपत्रं प्रतिविद्धशस्त्रं. —b) D6 वरैर्ध्वस्त-; M5 अपि ध्वस्त-. D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M3–5.7–9 -विनीतवेषं; M2 -विकीर्णदेहं (for -विशीर्णदेहम्). Ś Ñ V1.2 B1 D1.2.5.8.9.12 T3 शरैः(D5 °स्त्रैः) समंतादति(Ñ1 V1 D1 T3 °पि; Ñ2 B1 °भि)भिन्न(V2 °परिक्त)देहं; V3 शरैः सुसंनाद्विभिन्नदेहं; B2–4 D3.4 शरैः समारो(B3 °वे)पि(D3 °सार्दि; D4 °सादि) तभीमपत्रं(B2 °मंद्रं). —c) Ś Ñ1 V2 B1 D1.2.4–6.8.9.12 T3 M2 विनिःसृ(B1 °निद्यु; T3 °निःस्रु)तासृग्; V1 G2 M10 °तं तद्; B3 G1 M7.8 °तास्त्रं; B4 °ताश्वं (sic); D3 °ताभ्रं; T1 °स्रुतांत्रं; M5 °तांगं; G (ed.) °गतांत्रं (for विनिःसृतान्त्रं). T3 गत- (for भय-). —d) M2.8.9 बलं तदा. D10.11 M5 उन्मत्ततरं (for °निभं).

45 M1.6 om. 45 (cf. v.l. 43). For sequence in B3.4, cf. v.l. 43. —b) B3 रक्षोगणानां (for निशाचराणां). B2 इव; G2 M10 हय- (for सह-). D1.3.4 रणमूर्ध्नि तूर्णं (for सहकुञ्जराणाम्). Ś V3 D2.8.9.12 चक्रार्दितानां हि निशाचराणां. —B2 om. 45cd. —c) B4 D1.3–5 रा(B4 र)वश्च वेगश्च समं बभूव. —d) D6.7 G1 M4.7 पुरा नृसिंहेन; Cg as in text (for पुराणसिंहेन). B4 भयार्दितानां; D1.3–5 शरा°; D6 विन°; M2.4.7–9 सम° (for विमार्दितानाम्). ❀ Ck : पुराणसिंहो नरसिंहः ।; so also Ct. ❀ —For 45cd, Ś Ñ V B1 D2.8.9.12 T3 subst. :

126* दुःखेन लब्धं विजयं हि देवै-
युंद्धे स्थितानां हि वरान्वितानाम् ।

[(l. 1) Ñ1 दुःखं हि. Ñ2 V2 लब्धो विजयो. —(l. 2) Ñ2 illeg. ; V1 हि वराश्रितानां; V3 च शरार्दि°; T3 परार्दि° (for हि वरान्वितानाम्).];

while B3 subst. for 45cd :

127* पुरा नृसिंहेन भयार्दितानां
रक्षोगणानां बलमाबभाषे ।

संछाद्यमाना हरिबाणजालैः
स्वबाणजालानि समुत्सृजन्तः ।
धावन्ति नक्तंचरकालमेघा
वायुप्रणुन्ना इव कालमेघाः ॥ ४६
चक्रप्रहारैर्विनिकृत्तशीर्षाः
संचूर्णिताङ्गाश्च गदाप्रहारैः ।
असिप्रहारैर्बहुधा विभक्ताः
पतन्ति शैला इव राक्षसेन्द्राः ॥ ४७
चक्रकृत्तास्यकमला गदासंचूर्णितोरसः ।
लाङ्गलग्लपितग्रीवा मुसलैर्भिन्नमस्तकाः ॥ ४८
केचिच्चैवासिना छिन्नास्तथान्ये शरताडिताः ।
निपेतुरम्बरात्तूर्णं राक्षसाः सागराम्भसि ॥ ४९
तदाम्बरं विगलितहारकुण्डलै-
र्निशाचरैर्नीलबलाहकोपमैः ।
निपात्यमानैर्ददृशे निरन्तरं
निपात्यमानैरिव नीलपर्वतैः ॥ ५०

G. 7. 7. 55
B. 7. 7. 54
L. 7. 6. 53

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

---

46 M6 om. 46 (cf. v.l. 43). B3 om. 46–47. For sequence in B4, cf. v.l. 43. —^{a}) Ś Ñ1 D2.8 संसाद्यमानाः; V1 प्रशम्य°; V2 T G1.3 M1.2.4.5.7–9 संबाध्य°; B4 संमर्दिता वै; D6.7.10.11 G2 M10 ते वार्यमाणा (for संछाद्यमाना). V1 इव (for हरि-). —^{b}) V2 B2.4 D3 ते; M7 स- (for स्व-). V2 T3 समुत्सृजंति; Cg.k.t as in text (for °जन्तः). —^{c}) V3 रक्तांबर- (for नक्तंचर-). —V3 T2 G1.3 om. (hapl.) 46^d. —^{d}) B2 वातैः; B4 वात- (for वायु-). Ñ1 B1 (m.) -प्रभिन्ना; T3 -प्रसन्ना (for -प्रणुन्ना).

47 B3 M6 om. 47 (cf. v.l. 46 and 43 respy.). For sequence in B4, cf. v.l. 43. T1 M3 read 47^a twice. —^{a}) V3 शत्रु-; T1 M3 (both first time) शर- (for चक्र-). V2 * विशीर्ण-; B2.4 च निकृत्त-; D7 विनिकृंत- (for विनिकृत्त-). Ś Ñ1 V B1 D2.5.8.9.12 T3 -देहाः; T1 M3 (both first time) -गात्राश् (for -शीर्षाः). —^{b}) Ś2 संचू * * * * (moth-eaten); D1.3.4 संचूर्णिताश्चापि; M1 संघूर्णि° (for संचूर्णिताङ्गाश्च). —^{c}) Ś Ñ1 V1 B1.2 D1–4.8.9.12 T3 च द्विधा; V2 D10.11 G1 M2.5.8.9 द्विविधा; V3 च गदाः; B4 विविधैर्; M1.7 विविधा; M3 बहुभिर्; M4 विविधं; Cg.k.t as in text (for बहुधा). V2 D6.7.10.11 Cg.t विभिन्नाः; B2.4 विमुक्ताः; Ck as in text (for विभक्ताः). —^{d}) D1 शिला (unmetrical) (for शैला). M3 वज्रभिन्नाः (for राक्षसेन्द्राः). —After 47, M3 ins.:

128* वायुप्रभग्ना इव वृक्षषण्डाः
संछिन्नगात्रा युधि राक्षसेन्द्राः ।

—Then M3 cont.; T1.2 G1.3 ins. after 47:

129* निरन्तरं देवगणैश्च दृष्टाः.

—After 47, D6.7.10.11 T1 G1 (T1 G1 preceded by 129*) M6 read 50.

48 V2 B3 D6.7.10.11 T1 G1 M6 read 48–49 after 42. —^{a}) Ñ2 B D1.3.4 चक्रोत्कृत्त-; D6.7.10 चक्रकृंत-. Ś Ñ1 V D2.5.8.9.12 T3 चक्रविच्छि(V3 °प्रभि; T3 °विभि)न्नशिरसो. —^{b}) D3 -संघूर्णित- (for -संचू°). —D5 om. 48^c – 49^b. D7 om. 48^{cd}. —^{c}) B2.3 M5 लांगूल-. Ñ2 B1.3 -[आ]कर्षित-; B2.4 -[आ]कलित-; D1.3.4 -[अ]ग्रहृत-; G2 -ग्लापित-; M2 -[उ]न्मथित-; M6 -ग्लावित-; Ck as in text (for -ग्लपित-). Ś Ñ1 V D2.8.9.12 T3 लांग(D2 °गू)लैर्दारि- (V2 °लैः कर्षि)तग्रीवा; G1 लांगलाभिहताश्चान्ये. ❀ Ck: तदा क्षितिरित्यादिक एक श्लोकः क्वचिदस्ति तदव्याख्येयम्। असंगतस्वरूपत्वात्. ❀

49 Ñ1 D5 om. 49^{ab} (for D5, cf. v.l. 48). D9 om. 49-50^b. For sequence in V2 B3 D6.7.10.11 T1 G1 M6, cf. v.l. 48. —^{a}) G1 भिन्नास् (for छिन्नास्). —^{b}) B1.2.4 D1.3.4 T1 M3.6 -पीडिताः; T2 - * *ताः (for -ताडिताः). —For 49^{ab}, Ś V1.3 D2.8.12 T3 subst.:

130* असिभिर्बहुभिश्छिन्नाः शरसंभिन्नवक्षसः ।

[T3 बहुधा (for °भिश्). V3 -मस्तकाः (for -वक्षसः).]

—^{c}) Ś Ñ1 D2.5.8.12 V3 निपतंति. V2 B असुरास् (for अम्बरात्). V1.3 निपतंति च ते (V3 °त्यपरे) तूर्णं.

50 D9 om. 50^{ab} (cf. v.l. 49). D6.7.10.11 T1 G1 M6 read 50 after 47. —^{a}) Ś1 V3 D1.2.4.5.8.12 T3 G1.3 M1.2.4.5.9.10 तदंबरं; Ñ B3.4 D3 M7 ततोंबरं (Ñ1 B4 °राद्); V2 ततोसुराः; B1 ततः सुराः; T1.2 G3 तदा (T2 °था) क्षितिर्; M6 ततोंबरे; M8 * *बरं (for तदाम्बरं). Ñ2 V2 B1.3.4 M6 प्रच्युत- (for विगलित-). B2 ततो लसच्चारु सु-; D6.7.10.11 विलंबमानैर्मणि- (for तदाम्बरं विगलित-). —^{b}) Ś2.3 असित-; B2 मीन- (for नील-). —^{c}) V1 D6.7.9 निपात्यमानं. Ś D2.8.9.12 ददृशुर् (for ददृशे). M8 निशांतरं (sic) (for निरन्तरं). —^{d}) Ñ2 V2.3 विशीर्यमाणैर् (for निपात्यमानैर्).

Colophon. —*Sarga name*: Ś D1–5.8.9.12 राक्षसभंगः; Ñ1 मालिवधो राक्षसभंगः; Ñ2 V2 B D7 मालिवधः; V1 राक्षसवधः; V3 राक्षसोत्सादनं. —*Sarga no.* (figures words or both): Ś Ñ1 V2.3 B1.3 D2.4.12 om.; V1 5; D8.9 6. —After colophon, G M1.5.8 conclude with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

८

G. 7 8. 1
B. 7 8. 1
L. 7 7. 1

हन्यमाने बले तस्मिन्पद्मनाभेन पृष्ठतः ।
माल्यवान्संनिवृत्तोऽथ वेलातिग इवार्णवः ॥ १

संरक्तनयनः कोपाच्चलन्मौलिर्निशाचरः ।
पद्मनाभमिदं प्राह वचनं परुषं तदा ॥ २

नारायण न जानीषे क्षत्रधर्मं सनातनम् ।
अयुद्धमनसो भग्नान्योऽस्मान्हंसि यथेतरः ॥ ३

पराङ्मुखवधं पापं यः करोति सुरेश्वर ।
स हन्ता न गतः स्वर्गं लभते पुण्यकर्मणाम् ॥ ४

युद्धश्रद्धाथ वा तेऽस्ति शङ्खचक्रगदाधर ।
अहं स्थितोऽस्मि पश्यामि बलं दर्शय यत्तव ॥ ५

उवाच राक्षसेन्द्रं तं देवराजानुजो बली ।
युष्मत्तो भयभीतानां देवानां वै मयाभयम् ।
राक्षसोत्सादनं दत्तं तदेतदनुपाल्यते ॥ ६

8

☞ T4 missing for Sarga 8 (cf. v.l. 7.1). D12 begins with ॐ.

1 ^{a}) Ñ1 हन्यमान-. B2 चैव; M4.7 तूर्णं (for तस्मिन्). —^{b}) B1 युध्यता (for पृष्ठतः). —^{c}) Ś2.3 B3 D3.5.6 M6 स (for सं-). V1 D2 -प्रवृत्तो (for -निवृत्तो). Ś D2.8.9.12 [ऽ]भूद् (for ऽथ). B2.4 अपि संवृत्तो; G (ed.) संनिवृत्याथ. —^{d}) V3 D7.10.11 T1.2 G3 M5 Ck.t (all except T1 with hiatus) वेलामेत्य; B2 °भिग; D6 °गतिर्; G2 M10 °तीत (for वेलातिग). T1 यथा (for इव). G1 वेलामिव महार्णवः. ❀ Ck: एत्य इवेति। असंधिश्छान्दसः।; so also Ct. ❀

2 T3 om. 2^{ab}. —^{a}) M1 स (for सं-). D2 -नयनं. Ś2 D5–7.10.11 M5 क्रोधाच् (for कोपाच्). —^{b}) D1.4 चलन्मूर्तिर्; D5.7 T1.2 G2 M2.5–9 चलमौलिर्. B2 निशाचरैः. —^{d}) D5 तथा (for तदा). D1.3.4.6.7.10.11 T1.2 G M पुरुषोत्तमं; T3 परुषाक्षरं (for परुषं तदा).

3 ^{b}) Ñ2 क्षात्रं; V1.3 B1 D10.11 G1 क्षात्र-; B2 D5 क्षेत्र-. D6.7.10.11 पुरातनं (for सनातनम्). —^{cd}) M8 अयत्न- (for अयुद्ध-). Ck.t योस्मान् (as in text). Ś1 B1 D8 यस्माद्भग्नान्; Ś2.3 D12 [ऽ]प्यस्मान्भग्नान्; Ñ1 V1.3 D2.5.9 T3 M9 योस्मान्भग्नान् (by transp.); Ñ2 V2 B2–4 D1.3.4 M6 यस्त्वो (D1.3.4 यस्त्वं) भग्नान्; D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M3.5 भग्ना (D6.7.10.11 भीता) नस्मान्; G2 M10 भग्नान्हंसि. V1.3 D1.2.4.9 M6 हिंसि (sic); G2 M10 त्वं हि; Ck.t as in text (for हंसि). Ś2.3 B3 M6.7 यथेतराः (B3 °रे; M6 °रान्); D1 यथा नरः; M1 सुरेतरान्; M2 यथेरतः (meta.); M9 यथागतः; Cg.t as in text (for यथेतरः). G3 हिंसयसेतरां.

4 ^{ab}) Ś V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 T3 नाम; D7 प्रायो (for पापं). Ñ2 B1.2 स हीतरः; T1.2 G1.2 M1–4.6–10 Ck [अ] सुरेतरः (M2.6 °र) (for सुरेश्वर). D3 पराङ्मुखान्वधस्यैतान्प्रचरोथ सुरेतर (sic). —V2 repeats 4^{cd} consecutively in marg. —^{c}) Ś Ñ V3 B D1–5.8.9.12 T3 G3 M4.6 न; V2 (second time) अ-; Ck.t as in text (for स). M8 om. न (subm.). Ś V1.3 D1.2.4 5.8.9.12 T3 M6 लभते; Ñ V2 (second time) B D3 T1 G2 M3.5 न (B1 ना-) हतः; G1 न गतिं; G3 निहतः (for न गतः). —D3 om. from स्वर्गं up to माल्यवन्तं in 131*. V1 पापं; G1 स्वर्ग्यं (for स्वर्गं). V2 (first time) न हंता स्वर्गं लभते. —^{d}) Ñ V2 (second time) B2–4 ते (B3 ये) न कर्मणा (for पुण्यकर्मणाम्). Ś V1.2 (first time).3 D1.2.4.5.8.9.12 T3 कृतपुण्योपि नः श्रुतं; M6 पुनः पुण्येन कर्मणा. ❀ Cv: स हन्ता न गतः स्वर्गं लभते पुण्यकर्मणामिति पाठः। गतः मृतः।; Ck: स हन्ता पराङ्मुखहन्ता कालान्तरे......हतः।; Ct: स हन्ता इतो देहाद्गतः सन्स्वर्गं न लभते। 'स हन्ता न हतः' इति पाठे हतः। दैवहत इत्यर्थः. ❀

5 D3 om. up to माल्यवन्तं in 131* (cf. v.l. 4). —^{a}) B3 युद्ध एव; D6 T3 युद्धे श्रद्धा. B3 (also) हि (for ते). V1 D7 M1 यथा (D7 °दा) ते; D5 [अ]थ ते वा (by transp.) (for [अ]थ वा ते). Ñ1 युद्धाय ते यदि श्रद्धा. —^{b}) Ñ V2 M6 चक्रशार्ङ्ग-; B1–3 चक्रशंख- (by transp.). —^{c}) M1 स्थिरो (for स्थितो). B1 [ऽ]यं (for ऽस्मि). Ś Ñ V B3.4 D1.2.4.5.8.9.12 T3 M6 अयं (B3 स्वयं; D5 अत्र) स्थितोहं. Ś D2.8.9.12 देवेश; D1.4 पश्य त्वं; M6 पश्याद्य (for पश्यामि). —^{d}) Ś1 नः पुरः; Ś2.3 D12 सत्तम; Ñ1 D2.9 यत्नतः; V1 तस्वतः; D5 G3 मे (G3 तु) तव; D8 नः पुनः; G1 तत्तव (for यत्तव). V3 बलं संदर्शयात्मनः; B1 बलं यत्तव दर्शय. —After 5, Ś1 Ñ V B D1.4.6.7.10.11 T1–3 G M ins.; D3 ins. before 6:

131* माल्यवन्तं स्थितं दृष्ट्वा माल्यवन्तमिवाचलम् ।

[D3 om. माल्यवंतं. D6 श्रीमान् (for दृष्ट्वा).]

6 Before 6, D3 ins. 131*. —^{b}) Ś V1.2 B D1–5.8.9.12 दै (V2 B1 D1–5 दे) वतेंद्र-; Ñ1 देवेंद्रस्य (for देवराज-). Ñ2 देवेंद्रावरजो बली. —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 भवद्भयो (for युष्मत्तो). —The portion of the text from 6^{d} up to गान in 7.9.6^{b} is lost in T2 on a missing folio. —^{d}) V1 तु; T1 G3 च (for वै). Ś Ñ1 V3 D2.5.8.9.12 T3 देवतानां; Ck.t as in text (for देवानां वै). Ś2 V1.3

प्राणैरपि प्रियं कार्यं देवानां हि सदा मया ।
सोऽहं वो निहनिष्यामि रसातलगतानपि ॥ ७
देवमेवं ब्रुवाणं तु रक्ताम्बुरुहलोचनम् ।
शक्त्या बिभेद संक्रुद्धो राक्षसेन्द्रो ररास च ॥ ८
माल्यवद्भुजनिर्मुक्ता शक्तिर्घण्टाकृतस्वना ।
हरेरुरसि बभ्राज मेघस्थेव शतह्रदा ॥ ९
ततस्तामेव चोत्कृष्य शक्तिं शक्तिधरप्रियः ।
माल्यवन्तं समुद्दिश्य चिक्षेपाम्बुरुहेक्षणः ॥ १०
स्कन्दोत्सृष्टेव सा शक्तिर्गोविन्दकरनिःसृता ।
काङ्क्षन्ती राक्षसं प्रायान्महोल्केवाञ्जनाचलम् ॥ ११
सा तस्योरसि विस्तीर्णे हारभासावभासिते ।
अपतद्राक्षसेन्द्रस्य गिरिकूट इवाशनिः ॥ १२
तया भिन्नतनुत्राणः प्राविशद्विपुलं तमः ।
माल्यवान्पुनराश्वस्तस्तस्थौ गिरिरिवाचलः ॥ १३
ततः कार्ष्णायसं शूलं कण्टकैर्बहुभिश्चितम् ।
प्रगृह्याभ्यहनद्देवं स्तनयोरन्तरे दृढम् ॥ १४

G. 7. 8. 15
B. 7. 8. 15
L. 7. 7. 14

D1.3.4 M2 महा- ; Ck.t as in text (for मया). Ñ2 V2 B अभयं मया (for वै मयाभयम्). —e) Ś1 D8 L (ed.) -[उ]च्छेदनाद् (L [ed.] °नं) ; Ś2.3 V2 B1.4 D12 -[उ]च्छादनाद् (V2 °नं) ; Ñ1 B2.3 D2.3 -[उ]त्सादनाद् ; D1.4.5 9 T3 M9 -[उ]त्सादने (for -[उ]त्सादनं). Ś1.2 Ñ1 भूतं; D3 वृत्तं; M7 दत्तं (for दत्तं). G3 राक्षसेभ्यो वरं दत्तं. ❀Cv : देवानां वै......भयमिति पाठः। भयविशेषणं राक्षसोत्सादनमित्येतत्. ❀ —f) D10 तदेव तद् (hypm.) ; T1 G1.3 M1.3 तथा तद्; Ct as in text (for तदेतद्). B2 न च (for अनु-) G2 M8 -बध्यते; Ck.t as in text (for -पाल्यते).

7 T2 missing for 7 (cf. v.l. 6). —a) B2 बाणैर् (for प्राणैर्) and हितं (for प्रियं). —b) Ś1.3 Ñ V B D1–5.8.9.12 T3 देवतानां. Ś1.3 Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 T3 G1.3 मया सदा (by transp.) ; D5 T1 मया सह; M7 सदा मम (for सदा मया). M6 देवानां हितकाम्यया. —c) M7 यो (for सो). Ś2.3 [ऽ]यं (for ऽहं). Ś D8.12 चाद्य; D2 वोद्य; D6 वोभि- ; D9 त्वाद्य (for वो नि-).

8 T2 missing for 8 (cf. v.l. 6). —a) Ś2.3 V1.3 D2.9.12 T3 एवं विष्णुं; Ñ1 B1 T1 एवमेवं; Ñ2 V2 B2.3 D6.10.11 देवदेवं; G (ed.) विष्णुमेवं (for देवमेवं). V2 B D6.7.10 11 T3 M9 तं (for तु). Ś1 D5.8 एवं ब्रुवाणं विष्णुं तु. —b) D1.3.4 सित- (for रक्त-). Ñ2 V2 B स तदा (B2 रुषा हि) पुरुषोत्तमं. —c) T1 G1.3 शक्तिं मुमोच; M1.3 शक्त्या जघान. —d) Ś D2.5.9.12 T1 ह (for च). Ñ V2 B1.3.4 ननाद च; B2 नरोत्तमं; D6.7.10.11 M3 भुजांतरे; D8 रराम ह (for रराम च). M7 रराम च स माल्यवान्.

9 T2 missing for 9 (cf. v.l. 6). T3 om. (hapl.) 9–10b. —a) D2 माल्यवान् (sic) (for माल्यवद्-). —b) D5 -समन्विता; D8 -कृतस्वरा. —c) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 संलग्ना (for बभ्राज). —d) Ś Ñ1 V3 मेघस्येव.

10 T2 missing for 10 (cf. v.l. 6). T3 om. 10ab (cf. v.l. 9). —a) B1.4 अभि- (for एव). Ś1 Ñ2 V3 D9 M6 निष्कृष्य; Ś2.3 B D8 निष्क्रम्य; V1 D1–5 निःकृष्य; D12 निःक्रम्य (for चोत्कृष्य). Ñ1 एवमाकृष्य. —b) V1 D1.3.4 6.7 शक्तिधरः प्रभुः (D1.3.4. °रं प्रति). —c) V2 B3.4 स निर्दिश्य (for समुद्दिश्य).

11 T2 missing for 11 (cf. v.l. 6). —a) Ś D2.8.9 स्कंद (Ś2.3 धातृ; D2 स्कंदात्)सृष्टा; D1.3.4 स्कंदमुक्ता; D12 दारुसृष्टा; G2 M3.7 स्कंदोत्कृष्टा. —b) Ś Ñ1 D2.5.8.9.12 T3 -नो (Ñ1 T3 -चो)दिता; V1 -विच्युता; T1 G2.3 M1.5 -निसृ (T1 °स्रु)ता. —c) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 याति (for प्रायान्). D6.7 M6.7 राक्षसप्राणान्. —d) T1 G1.3 M3 माहेंद्रीव (for महोल्केव).

12 T2 missing for 12 (cf. v.l. 6). —a) M7 तत्र (for तस्य). —b) Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.8–12 M5 Ck.t हारभार- ; D3 T3 महा (T3 तार)हार- ; Cg as in text (for हारभासा). Ś Ñ1 V1 D2.3.5.6.8.12 T3 -समन्विते; D1.4 -प्रभाविते; D9 -समर्पिते; M4 विभासिते (for [अ]वभासिते). Ñ2 V2 B M6 हारभाभिः (M6 मुक्ताहार-) प्रभासि (B2 °काशि)ते. —c) Ś Ñ2 V B3 D5.10 G1 M1.2 आपतद्. —d) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 गिरेः ; Ct as in text (for गिरि-). Ś V1.3 D5.8.12 क्रुद्ध; D2 कुड्य; D9 कुंज (for -कूट). Ñ V2 B -कूटे यथा.

13 T2 missing for 13 (cf. v.l. 6). —b) Ś2.3 प्रविष्टो; D5.9 प्रविश्य (for प्राविशद्). Ś1 D2.8.12 प्रविष्टोवि (D2 °श्यावि)रलं. —For 13ab, D1.3.4 subst. :

132* हतस्तु स तदा शक्त्या विह्वलोऽथावनिं गतः ।
[D3 तया (for तदा).]

—c) Ś D2.5.8.9 12 T3 मुहुर् (for पुनर्). —d) Ś V1.3 D2.5 8.9.12 यथा राम जलोक्षि (D2.9 °षि)तः.

14 T2 missing for 14 (cf. v.l. 6). —a) Ñ1 कार्षायनं (sic); D6.7.10.11 G2 कालायसं; M4 कृष्णायसं. —b) M5 घंटाकैर् (for कण्टकैर्). V2 B2 T1 G1 M3.4 वृतं; D4 श्रितं; M5 युतं (for चितम्). Ś Ñ1 V3 D2.5.8 9.12 T3 किंकिणीशतभूषितं (V3 °कृतभूषणं). —c) Ś1 D2.9 [अ]भ्याहनद्; Ñ1 [अ]भ्यद्रवद् ; V2 B न्यवधीद्; T3 [अ]भ्यर्दयद्. —d) Ś3 Ñ1 D5.9 अंतरं (for अन्तरे). V1 D5 T1 M3.6 भृशं.

G. 7. 8. 16
B. 7. 8. 16
L. 7. 7. 15

तथैव रणरक्तस्तु मुष्टिना वासवानुजम् ।
ताडयित्वा धनुर्मात्रमपक्रान्तो निशाचरः ॥ १५
ततोऽम्बरे महाञ्शब्दः साधु साध्विति चोत्थितः ।
आहत्य राक्षसो विष्णुं गरुडं चाप्यताडयत् ॥ १६
वैनतेयस्ततः क्रुद्धः पक्षवातेन राक्षसम् ।
व्यपोहद्बलवान्वायुः शुष्कपर्णचयं यथा ॥ १७
द्विजेन्द्रपक्षवातेन द्रावितं दृश्य पूर्वजम् ।
सुमाली स्वबलैः सार्धं लङ्कामभिमुखो ययौ ॥ १८
पक्षवातबलोद्धूतो माल्यवानपि राक्षसः ।
स्वबलेन समागम्य ययौ लङ्कां ह्रिया वृतः ॥ १९
एवं ते राक्षसा राम हरिणा कमलेक्षण ।
बहुशः संयुगे भग्ना हतप्रवरनायकाः ॥ २०
अशक्नुवन्तस्ते विष्णुं प्रतियोद्धुं भयार्दिताः ।
त्यक्त्वा लङ्कां गता वस्तुं पातालं सहपत्नयः ॥ २१

---

15 T2 missing for 15 (cf. v.l. 6). —^{a}) V2 B1.4 -शक्तस्; D3 -सक्तस्; D6 -युक्तस्; G3 M1.4 -रक्तं; M8 -मुक्तश्; Cg.k.t as in text (for -रक्तस्). T1 G2.3 M1–5. 7–9 Cg.k च (for तु). Ś V3 D1.2.4.5.8.9.12 T3 तु रणे स (D2.5 T3 श)क्तो; V1 बाणं शक्तिं च; G1 तेन युक्तिश्च (for रणरक्तस्तु). —^{b}) Ś Ñ V B D1–5.8.9.12 सोरुणानुजं. —^{c}) Ś D2.8.12 विचिक्षिप्य (sic); V1 D9 विनि(V1 °निः)क्षिप्य (for ताडयित्वा). —^{d}) D3.4 व्य(D4 ह्य)पक्रांतो; D5 M6 अपाक्रांतो.

16 T2 missing for 16 (cf. v.l. 6). —^{a}) B3 D1.3. 4.6 M5 महाशब्दः(D1.4 °ब्दं); D5 महानादः. —^{b}) Ñ B2.4 D3 M6 [अ]थोत्थितः; B3 D9 T1 चोदितः (for चोत्थितः). D1.4 चकार रणदुर्मदः. —^{c}) Ś1 D8 स हत्वा; Ś2.3 D2.9.12 हत्वा च; V1 D3 आहत्वा; B4 आगत्य (for आहत्य). —^{d}) Ś Ñ V D1–5.8.9.12 T3 M6 यद्(T3 M6 सम)ताडयत्; T1 **ताडयत् (damaged); G2 M5.10 चाभ्यताडयत्; M8 चाप्यपातयत्.

17 T2 missing for 17 (cf. v.l. 6). —^{a}) D5.12 वैनतेयं(sic). Ñ B2–4 तदा; D5 अतः (for ततः). M6 क्रुद्धं. —M4 mostly damaged for ^{b}. —^{b}) M6–8 -पातेन; Cg.k.t as in text (for -वातेन). —After 17^{ab}, T3 ins.:

133* निर्धावमानमकरोत्तदा विष्णुश्च संयुगे ।
अभ्यधावत वेगेन ततो विष्णुर्निशाचरम् ।

—^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.4 D1.2.4.5.8.9.12 उवाह; V2 B2 D3 व्युवाह; B3 स चिक्षेप(hypm.) (for व्यपोहद्). Ñ1 राक्षसान् (for बलवान्). Ś V1 D2.8.12 T3 वीरः; D9 घोरः (for वायुः). G2 M1 व्यपोथयद्ब(M1 °हत ब)लाद्वायुः; Ck.t as in text (for ^{c}). —^{d}) B2 D1.4 G2 M4.7.9.10 शुष्कं (for शुष्क-). B4 तथा (for यथा). ❀ Cg.t : वायुः शुष्कपर्णं (Ct °र्णचयं) यथा व्यपोहति तथा पक्षवातेन राक्षसं व्यपौहत्(Ct °पोहयत्). ❀

18 T2 missing for 18 (cf. v.l. 6). —^{a}) Ś D2.8. 9.12 द्विजस्य; Ñ V1 B D1.3–5 द्विजेश- (for द्विजेन्द्र-). M1 -घातेन; M4.6.7 -पातेन (for -वातेन). —^{b}) G1 त्रासितं; M9 द्राविणं. G1 पश्य; M10 वीक्ष्य; Cg.k.t as in text (for दृश्य). M5 राक्षसं; M6 भ्रातरं (for पूर्वजम्). Ś V1.3 D2.5. 8.9.12 T3 यदा(T3 यथा) क्षिप्तो निशाचरः; Ñ V2 B वीक्ष्य द्रावि(Ñ1 त्रासि; Ñ2 ताडि)तमग्रजं; D1.3.4 निर्धूतं वीक्ष्य(D3 दृश्य) भ्रातरं. —V3 om. 18^c–19^b. —^{c}) T1 G M1–5.8.9 प्रययौ (for सुमाली). —^{d}) B1 प्रतिमुखं; D4 स्वभिमुखो; D7 M6 अभिमुखं. T1 G M1–5.8.9 द्रुतं (for ययौ). Ñ1 लंकामेव विवेश ह. —For 18^{cd}, Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 subst.:

134* प्रययौ स तदा लङ्कां स्वबलेन समावृतः ।

[D5 च (for स). Ś2.3 समाहतः.]

19 T2 missing for 19 (cf. v.l. 6). V1.3 om. 19^{ab} (for V3, cf. v.l. 18). —^{a}) B2 M4.6.7 पक्षपात- . Ś Ñ1 D2.8.9.12 T3 -भया(T3 -चया)द्वीतो; Ñ2 V2 B1.3.4 D3.6 M6 -समु(D3.6 -चलो; M6 -मुखो)द्धूतो; D5 -भयाद्वीरो (for -बलोद्धूतो). —^{b}) Ś D2.5.8.9.12 T3 स निशाचरः (for अपि राक्षसः). —^{c}) V2 B2 सुबलेन; B3 स्वबलेन च (hypm.); D1 स्वबलानि. Ś2.3 Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 समाविष्टो; V3 तथा युक्तो; B1 समागत्य; T1 स*** (damaged) (for समागम्य). —^{d}) Ś2.3 D2.8.9.12 M7 श्रिया वृतः; V3 तदा वृतः; D5 समन्वितः; T3 M8 ह्रियान्वितः; G1 समावृतः; L (ed.) श्रियावृतः (for ह्रिया वृतः).

20 T2 missing for 20 (cf. v.l. 6). —^{a}) Ñ1 V1 तदा; V3 एते (for एवं). T1 G3 M3 तेन (for राम). —^{b}) Ś Ñ V B D1–5.8.9.12 T3 हरिणेक्षण (D8 °या [sic]); M5 कलुषेक्षणाः (for कमलेक्षण). —^{c}) Ñ V2 B1.3.4 G1.2 समरे. Ś2.3 D12 लग्ना (for भग्ना). —^{d}) D9 G1 बहु- (for हत-). Ñ1 B4 -प्रबल- (for -प्रवर-).

21 T2 missing for 21 (cf. v.l. 6). —^{a}) Ñ2 B1.2 तं; D5 om. (subm.) (for ते). Ś D2.8.12 योद्धुं (for विष्णुं). —^{b}) Ñ1 बलान्वितं; V1.3 D6.7.9–11 T3 बलार्दिताः; D5 महाबल; G1.2 M4.5 भयान्विताः; M6.7 निशाचराः (for भयार्दिताः). Ś D2.8.12 विष्णुं प्रति बलान्विताः. —^{c}) D3 त्यक्तुं; M6 त्यज्य (for त्यक्त्वा). D6.7 M10 भयाद् (for गता). Ñ2 सर्वे (for वस्तुं). —^{d}) Ś V(V2 marg. also as in Ñ) D2.5.8.9.12 T3 तु(V1.2 T3 च; D5 ते) सयोषितः;

सुमालिनं समासाद्य राक्षसं रघुनन्दन ।
स्थिताः प्रख्यातवीर्यास्ते वंशे सालकटङ्कटे ॥ २२
ये त्वया निहतास्ते वै पौलस्त्या नाम राक्षसाः ।
सुमाली माल्यवान्माली ये च तेषां पुरःसराः ।
सर्व एते महाभाग रावणाद्बलवत्तराः ॥ २३
न चान्यो रक्षसां हन्ता सुरेष्वपि पुरंजय ।
ऋते नारायणं देवं शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ २४
भवान्नारायणो देवश्चतुर्बाहुः सनातनः ।
राक्षसान्हन्तुमुत्पन्नो अजेयः प्रभुरव्ययः ॥ २५

G. 7. 8. 27
B. 7. 8. 26
L. 7. 7. 26

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

Ñ B पन्नगालयं; D1.3.4 सह पत्निभिः ; M3 वै सदारकाः ; M6 ते सपत्नयः ; Cg.k.t as in text (for सहपत्नयः).

22 T2 missing for 22 (cf. v.l. 6). —a) M6 सुमालिं तु. M3 समागम्य (for °साद्य). Ś V3 D2.5.8.9.12 T3 सुमाली (D5.12 T3 °लि)कुलमासाद्य. —b) Ś V3 D2.5.8.9 T3 राक्षसो; B2 D12 G3 M6 9 राक्षसा. Ś2.3 नंदनास्थित: ; Ñ2 D1.4.6.7.10.11 T1 G1.3 M1–3.6.8–10 रघुसत्तम; D12 नंदना: स्थिता: (for रघुनन्दन). —c) Ñ V B D2.5.9 T3 स्थित: (for स्थिता:). Ś1 D8 -वीर्या ये; Ñ1 V2 D1–5.9 -वीर्याढ्या (Ñ1 V2 D5 °ढ्यो; D2.9 °ढ्यो); Ñ2 V1.3 B T3 -वीर्यौयं(T3 °सौ) ; G (ed.) -वीर्यो वै (for -वीर्यास्ते). Ś2.3 D12 प्रख्यातवीर्या ये वंशे. —d) Ś2.3 D12 स्थिता: (for वंशे). Ś2.3 D4 G2 M4 8.9 -कटंकटा: . Ñ V2.3 B वंश: शा(Ñ1 B2 सा)लकटंकट:(V2.3 °टै:). ❀ Cg : सालकटङ्कटे सालकटङ्कटा माल्यवदादीनां पितामही विद्युत्केशपत्नी तस्याः सम्बन्धी सालकटङ्कटः तस्मिन्वंशे प्रख्यातवीर्याः। वृद्धाच्छाभाव आर्षः।; so also Ck.t. ❀ —After 22, Ś Ñ V1.3 D1–3.5.8.9.12 T3 ins. :

135* ये वै ते राक्षसा राम एते शालकटङ्कटाः ।

[Note hiatus between the two halves. Ñ1 एते ते; Ñ2 कथिता; V1.3 यत्र ते; D1.3.5 T3 य एते; D2 ये चैते (for ये वै ते). D5 ते वै; T3 सर्वे (for एते). V1.3 -कटंकटे.].

23 T2 missing for 23 (cf. v.l. 6). —a) D6.7 [अ]भिहतास्. Ñ1 D5 राम; V D7.10.11 ते तु; D6 तेपि; M6 ये वै (for ते वै). —b) B1.3.4 राम राक्षसा: ; D5 राक्षसेश्वरा: . —d) B3 ते; D1.4 त्वं (sic) (for ये). T1 एषां चैव (with hiatus) ; G1.3 M3 ये चैषां च (for ये च तेषां). —D1.4 om. (hapl. ?) 23ef. —e) Ś Ñ V B D2.3.5.8.9.12 T3 ह्येते; K (ed.) तेभ्यो (for एते). Ś Ñ V B2 D2.5–12 M1.4.6.7 महाभागा; T1 G3 M3.8 °वीर्या; M5 °बाहो (for °भाग). —f) V2 बलिनां (for रावणाद्).

24 T2 missing for 24 (cf. v.l. 6). —a) T1 G3 M3 नान्योस्ति; Cg.k.t as in text (for न चान्यो). Ñ1 V3 D6.7.10.11 T3 G M1.2.4.5.8–10 Cg.k.t राक्षसान् (for रक्षसां). M8 हंतुं. —V3 illeg. for b. —b) V2 B2–4 [अ]स्ति; D1.3.4 M6 [अ]रि- (for [अ]पि). B1 शूरोप्यस्ति. Ñ1 D8.9.12 पुरंजय: ; Ñ2 V2 B रिपुंजय(V2 B2.3 °य:) ; V1 D1.4 T3 पुरंदर:(D1 °र) (for पुरंजय). D6.7.10.11 T1 G M1.2.4.5.8–10 सुरारीन्देवकंटकान् ; M3 सुरारिबलसूदनं. —c) Ś Ñ V B D1–5 8.9.12 T3 M6.7 ऋते नारायणाद्देवाच् ; Ck.t as in text (for c). ❀ Ck : ऋते योगेऽपि पञ्चम्यभाव आर्षः . ❀ —d) Ñ V2.3 B1.3 D1.3.4 M6 चक्रशार्ङ्ग- (for शङ्खचक्र-). Ś Ñ V B D1–5.8.9.12 T3 M6.7 -गदाधरात् ; Ck.t as in text (for -गदाधरम्).

25 T2 missing for 25 (cf. v.l. 6). —a) Ś3 भगवान् (hypm.) ; D1 त्वं तु; D4 तुभ्यं(sic) (for भवान्). Ś V3 D3.8.9.12 नाम; D1.2.4.5 T3 राम; G2 देव (for देवश्). —b) Ñ2 V2.3 B -मूर्ति: D1.3.4 -व्यूह: ; D5 -वक्त्र: ; M6 -भाग: (for -बाहु:). D4 सनातन. Ś D2.8.9.12 शंखचक्रगदाधर: . —Note hiatus between c and d. —c) D5 रक्षसां (for राक्षसान्). —d) Ś1 Ñ V2.3 B D1.2.4–6.8.9 T1.3 G2.3 M1–4.6–10 ह्यजेय: (to avoid hiatus) ; Ś2.3 D12 त्वजेयश् (to avoid hiatus) ; D7.10.11 G1 M5 ह्यजय्य: (to avoid hiatus). Ś Ñ1 V3 D2.5.8.9.12 T3 च वरप्रद: (for प्रभुरव्यय:). V1 (to avoid hiatus) ह्यजोमरवरप्रद: . —After 25, D1.4 ins. :

136* अनादिनिधनो राम सर्वात्मा प्रभुरव्ययः ।

—Thereafter D1.4 cont. ; Ś Ñ V B1–3 D2.3.5–8.10–12 T3 ins. after 25 ; D9 cont. after 138* :

137* नष्टधर्मव्यवस्थाता काले काले प्रजाकरः ।
नित्योद्यतो दस्युवधे शरणागतवत्सलः ।

[(l. 1) B1 न हि (for नष्ट-). D8 नष्टे धर्मे. Ñ1 D7.10.11 -व्यवस्थानां; D1.4 -व्यवस्थे च (for -व्यवस्थाता). Ś1 नष्टधर्मेप्यवस्थाता; Ś2.3 D12 नष्टे धर्मे प्रजास्थाता; D2 नष्टधर्मस्य च स्थाता (for the prior half). T3 प्रजां गत: (for प्रजाकर:). —(l. 2) Ś Ñ2 D1–4.8.9.12 नित्योदितो; V1 नियोज्यते; B3 नित्योद्युक्तो; D7.10.11 उत्पद्यते; T3 सतोद्यतो(sic). V3 शत्रुजये (for दस्युवधे).]

—Then D1.4 further cont.; while Ñ V3 B1–3 D6 7.10.11 cont. after 137* ; whereas B4 D9 ins. after 25 :

९

G. 7. 9. 1
B. 7. 9. 1
L. 7. 8. 1

कस्यचित्त्वथ कालस्य सुमाली नाम राक्षसः ।
रसातलान्मर्त्यलोकं सर्वं वै विचचार ह ॥ १
नीलजीमूतसंकाशस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
कन्यां दुहितरं गृह्य विना पद्ममिव श्रियम् ।
अथापश्यत्स गच्छन्तं पुष्पकेण धनेश्वरम् ॥ २
तं दृष्ट्वामरसंकाशं गच्छन्तं पावकोपमम् ।
अथाब्रवीत्सुतां रक्षः कैकसीं नाम नामतः ॥ ३

138* एषा मया तव नराधिप राक्षसाना-
मुत्पत्तिरद्य कथिता सकला यथावत् ।
भूयो निबोध रघुसत्तम रावणस्य
जन्मप्रभावमतुलं ससुतस्य सर्वम् ।
चिरात्सुमाली व्यचरद्रसातले [5]
स राक्षसो विष्णुभयार्दितस्तदा ।
पुत्रैश्च पौत्रैश्च समन्वितो बली
ततस्तु लङ्कामवसद्धनेश्वरः ।

[(l. 1) B1 [अ]भवत्** (for मया तव). D1.4 एषामपातक (for एषा मया तव). —(l. 2) D1 एव (for अद्य). D6.7 सकला कथिता (by transp.). D1.4 मया ते (for यथावत्). —(l. 3) Ñ1 च रघूत्तम; B1.3.4 रघुनंदन (for रघुसत्तम). —(l. 4) D1.4.9 ननु (D9 खलु) तस्य (for ससुतस्य). Ñ1 सार्धं (for सर्वम्). —(l. 5) Ñ2 D6.7.10.11 रसातलं. —(l. 6) B2 तथा (for तदा). —(l. 7) B1 योधैश्च (for पौत्रैश्च). V2 B D9 [s]भवत्; D1.4 [s]वसत् (for बली). —(l. 8) V2 B D9 अविशद् (for अवसद्). D1.4 स तत्र लंकामपविश्य शूरः.]

Colophon: T2 missing (cf. v.l. 6). —*Kāṇḍa name*: Ś1 D2.9 om. —*Sarga name*: Ś V1.3 D1–4.8.9.12 राक्षसप्रवास: ; Ñ V2 B G (ed.) प्रहे (G [ed.] °हु) त्याख्यानं; D5 राक्षसवध:. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V2.3 B1.2 D2.12 om.; V1 6; D8.9 7. —After colophon, D2 concludes with राम; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः ; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

9

☞ T4 missing up to st. 15 (cf. v.l. 7. 1). T2 missing up to मान in 6^{b} (cf. v.l. 7. 8. 6). D12 begins with ॐ.

1 ^{a}) D6 T1 G M1–5.7.9.10 Ck केनचित्त्वथ कालेन; Cg as in text (for ^{a}). —^{b}) D12 माल्यवान्; G1 स माली (for सुमाली). Ñ1 B स तु (for नाम). D1.3.4 स निशाचरः (for नाम राक्षसः). —^{c}) D6 मृत्यु- (for मर्त्य-). —^{d}) D1.3.4 सर्वशो (for सर्वं वै). T1 G1.3 M2–4.7–9 सं-; M6 प्र- (for वि-). Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 चचार पिशिताशनः. —After 1, D1.3.4 read 2^{c}–3^{b} (including star passages).

2 T3 missing for 2 (cf. v.l. 1). Ś1 om. 2^{ab}. D6.7.10.11 repeat 2^{ab} (followed by 139* [r.]) before 3^{cd}. —^{b}) Ñ2 B3 D6 -भूषणः (for -कुण्डलः). —^{c}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 कन्यां गृहीत्वा तनयां; Ñ V2 B सुतामादाय कल्याणीं (Ñ1 B3.4 °न्यां तु); D1.3.4 अपश्यत्तनयां तत्र. —^{d}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 M3 पद्म (D5 पुष्प) हीनाम्; Cg.k.t as in text (for विना पद्मम्). —After 2^{cd}, Ñ V2.3 B D6.7.10.11 T1 G M1–5.7–10 ins., D6.7.10.11 repeating it after 2^{ab} (r.); D1.3.4 ins. after 2^{ab}; M6 ins. after 2 :

139* राक्षसेन्द्रः स तु तदा विचरन्वै महीतलम् ।

[M6 ददर्शाथ (for स तु तदा). T1 G3 विचरंतं; G1 व्यचरत्तं. Ñ V2.3 B D7.10.11 M1 (D7.10.11 first time) महीतले; M9 महावने (for महीतलम्). D1.3.4.6.7.10.11 (D6.7.10.11 second time) चिंतयन्सुमहाम (D6 °ग) तिः; M6 विचरंतं महाबलं (for the post. half).]

—After 2^{cd}, D3 ins. l. 2 only of 143*. —D1.3.4 read 2^{e}–3^{b} (including star passages) after 1. V3 repeats 2^{ef} (followed by l. 2 of 143*) before 3^{cd}. —^{e}) D6.7.10.11 तदा (for अथ). M3 हि (for स). M1 [अ]पश्यत. Ś V1.3 (second time) D2.5.8.9.12 T3 सोपश्यद्वित्तदं (V3 °***; D9 °द्धनदं; T3 °द्वित्तपं) देवं; Ñ V2.3 (first time) B गच्छंतं गगनेपश्यत्; M6 कस्यचित्त्वथ कालस्य (=1^{a}). —^{f}) Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 महौजसं; V3 (second time) महायशाः (for धनेश्वरम्). B2 पुष्पके धनदेश्वरं. —After 2, Ñ2 V3 B1.3.4 ins.; while B2 ins. after 3^{ab} :

140* पितरं द्रष्टुमाकाशे मातरं च निशाचरः ।

[B1 द्रष्टुकामः स (for द्रष्टुमाकाशे) and रघूद्वह (for निशाचरः).]

—Thereafter B2 cont. 142* and 143*.

—After 2, D3.5.7.10.11 ins. 141*.

3 T2 missing for 3 (cf. v.l. 1). D1.3.4 read 2^{e}–3^{b} (including star passages) after 1. —^{a}) Ñ2 B2 [अ]नल-; V3 सर्व- (sic); B1 D5–7 सुर- (for [अ]मर-). M6 तं दृष्ट्वाचिंतयद्राम. —^{b}) Ñ V2.3 B विमाने; M3 स्वच्छं तं; Ck स्वच्छंदं (for गच्छन्तं). K (ed.) तपनोपमं. D1.3.4 पावकोपमतेजसं. —For 3^{ab}, Ś V1 D2.8.9.12 T3 subst.; while D3.5.7.10.11 ins. after 2; whereas M3 ins. after 3^{ab} :

141* गच्छन्तं पितरं द्रष्टुं पुलस्त्यतनयं द्विजम् ।

[Ś2.3 दृष्ट्वा. D12 M3 पौलस्त्य-. D7.10.11 विभुं (for द्विजम्).]

—Thereafter D9 T3 M3 cont.; while Ñ V2.3 B1.3.4

पुत्रि प्रदानकालोऽयं यौवनं तेऽतिवर्तते ।
त्वत्कृते च वयं सर्वे यन्त्रिता धर्मबुद्धयः ॥ ४
त्वं हि सर्वगुणोपेता श्रीः सपद्मेव पुत्रिके ।
प्रत्याख्यानाच्च भीतैस्त्वं न वरैः प्रतिगृह्यसे ॥ ५

कन्यापितृत्वं दुःखं हि सर्वेषां मानकाङ्क्षिणाम् ।
न ज्ञायते च कः कन्यां वरयेदिति पुत्रिके ॥ ६
मातुः कुलं पितृकुलं यत्र चैव प्रदीयते ।
कुलत्रयं सदा कन्या संशये स्थाप्य तिष्ठति ॥ ७

G. 7. 9. 11
B. 7. 9. 11
L. 7. 8. 8

D1.3–7.10.11 T1 G M1.2.4–10 ins. after 3^{ab}; B2 ins. 140* after 3^{ab} and then cont :

142* रसातलं प्रविष्टः स मर्त्यलोकात्सविस्मयः ।
हितार्थं चिन्तयामास राक्षसानां महामतिः ।
किं कृतं श्रेय इत्येवं वर्धेमहि कथं वयम् ।

[Ñ V2.3 B D9 om. l. 1. —(l. 1) D6 -तल-. D1.3–7.10.11 M6 सन्; T1 G1.3 [ऽ]सौ; T3 वै; M1.3 [ऽ]थ (for स). T3 मर्त्यलोकं. D3 M6 सविस्मयं. ❀ Ct : तं दृष्ट्वा पुना रसातलं प्रविष्ट इत्यर्थः। 'रसातलात्प्रविष्टः सन्मर्त्यलोकम्' इति पाठे उक्तानुवाद एवायम्. ❀ —(l. 2) D10.11 Ct इत्येवं; M9 पिता तच् (for हितार्थं). Ñ V2.3 B D9 निशाचरः; M1 महाद्युतिः (for महामतिः). —(l. 3) D5–7.10.11 G3 M2.9.10 कृत्वा; T1 M1.3.8 कृत्यं (for कृतं). D1.3–5.7 M6 इत्येव. Ñ V2.3 B D9 किं नु (D9 तु) कृत्वा भवेच्छ्रेयो (for the prior half). D1.3.4.7 वर्धामश्च; G1 वर्तेमहि. M5 यथा (for कथं).]

—Thereafter Ñ V2 B D5.9 T3 cont.; while Ś2.3 V1 D2.8.12 cont. l. 5 only after 141*; V3 cont. l. 1 after 142* and ins. l. 2 after 2^{ef} (r.); D3 ins l. 2 only after 2^{cd} :

143* सुतां विश्रवसे दद्यां राक्षसीं वरवर्णिनीम् ।
सोऽथ राक्षसशार्दूलः शार्दूलसमविक्रमः ।

[D5 T3 om. l. 1. —(l. 1) G (ed.) वैश्रवणे. —Ñ B2–4 om. l. 2. —(l. 2) V1 T3 [ऽ]घ; V2 B1 च; G (ed.) तु (for ऽथ). D3 शार्दूलसंकाशः (for राक्षसशार्दूलः). Ś2.3 D2.8.12 पाकशासन- (for शार्दूलसम-).]

—Before 3^{cd}, V3 repeats 2^{ef} (followed by l. 2 of 143*; while D6.7.10.11 repeat 2^{ab} (followed by 139* [r.]) before 3^{cd}. —^{c}) D1.3.4 ताम् (for अथ). Ñ1 तां तु; Ñ2 V2 B1.3.4 तत्र; B2 भद्रां (for रक्षः). Ś1 (with hiatus) सोथ उवाच तनयां; Ś2.3 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 उवाच तनयां तत्र. —^{d}) Ś1 V3 D6.8 केकसीं (D6 °शीं); Ñ B3.4 नैकसीं (B3.4 °शीं); V1.2 D1.4.5 कैकशीं; B2 निकसां (also m. मालिनीं) (for कैकसीं).

4 T2 missing for 4 (cf. v.l. 1). —^{a}) D10 G1 पुत्री- (for पुत्रि). Ñ V B D1.3–5 T3 ते (for [ऽ]यं). Ś D2.8.9.12 पुत्रिके दानकालोयं. —^{b}) Ś Ñ2 V1.2 B D2.3.8.9.12 T3 चाति-; Ñ1 V3 D6.7.10.11 ऽयति-; D5 चाभि-; G2 ते नि-; M6 तेभि- (for तेऽति-). —After 4^{ab}, Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 read 5 (^{ab} and ^{cd} transp.); while B3 D6.7.10.11 read 5^{cd}. —B1 transp. 4^{cd} (followed by 144*) and 5. —^{c}) Ñ V B1 D9 G3 M10 तत्; D1.4 यत्; Cg.t as in text (for त्वत्-). B3 हि (for च). —^{d}) B4 मंत्रिता. D7 मंत्र- (for धर्म-). ❀ Cv : त्वत्कृते च वयं सर्वे यन्त्रिता धर्मबुद्धय इति। त्वत्कृते तव विशिष्टवरपरिग्रहार्थं यन्त्रिता नि*** धार्मिकाश्च वयं वर्तामहे. ❀ —After 4, Ñ V2 B ins. :

144* त्वयि पुत्रि समासक्तः कामः संपत्स्यतेऽचिरात् ।

[V2 B1 प्रति- (for पुत्रि). Ñ1 B2 समास (Ñ1 °यु)क्तं. Ñ1 B2 कर्म; B3 कामं (for कामः). V2 B2 संपद्यते.]

5 T2 missing for 5 (cf. v.l. 1). Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 read 5 (^{ab} and ^{cd} transp.) after 4^{ab}. B1 transp. 4^{cd} (followed by 144*) and 5. —^{a}) Ś D2.8.9.12 च (for हि). —^{b}) Ñ2 V1.2 त्वं (V2 सा) पद्मेव; V3 D6.7.10.11 साक्षादिव; B4 सतामेव (for सपद्मेव). Ñ2 V2 B1.3.4 नः कुले (for पुत्रिके). B2 सपद्मेव च नः कुले. —Ñ1 om. 5^{cd}. B3 D6.7.10.11 read 5^{cd} after 4^{ab}. —^{c}) Ś D2.5.8.9.12 M6 प्रत्याख्यातैश्च (D5.12 M6 °ता च); Cg.k.t as in text (for प्रत्याख्यानाच्च). Ś D2.5.8.12 भीरु त्वं; V3 भीतैश्च; D9 नीचैश्च (for भीतैस्त्वं). —^{d}) Ñ2 V2 B1.2 [अ]सुरैर्; B3.4 [अ]मरैः; D6.7 [अ]परैः; M4.6 परैः (for वरैः). Ś2.3 प्रतिगृह्यते; D6.10.11 परिगृह्यसे (D6 °ते); Ñ2 V2 B G (ed.) व्रि (V2 B3 श्रि; G [ed.] ह्रि)यसे शुभे. ❀ Ct : प्रत्याख्यानाद्भीतैः प्रत्याख्यानशङ्कया भीतैर्न वरैः प्रतिगृह्यसे याच्यसे, यद्वा प्रत्याख्यानभीतैरस्माभिस्त्वं वरैर्न परि (N.S.P. [ed.] °रैर्न प्रति)गृह्यसे प्रतिग्रहं न कार्यसे. ❀

6 T2 missing up to मान in 6^{b} (cf. v.l. 1). Ñ2 B2 transp. 6^{ab} and 6^{cd}. —^{a}) M9 दुःखानि (for दुःखं हि). D1.3.4 अस्माकं त्वत्कृते दुःखं. —^{b}) V1 एव मानिनां; T1 वरकांक्षिणां. —V3 om. 6^{cd}. —^{c}) B2 दीयते. Ś D2.8 M7 वरं पुत्रि (M7 कन्यां) (sic); Ñ V1.2 B D5.9.12 T3 वरः पुत्रि; D1.4 तु कं कन्या; D7 G1.2 M6.10 च यः (G2 M10 वरः) कन्यां (for च कः कन्यां). —Ś1 om. (hapl.) 6^{d}–8^{c}. —^{d}) D6.7.10.11 M1 कन्यके (for पुत्रिके). Ś2.3 Ñ V1.2 B D2.5.8.9.12 कन्यायै (Ñ1 °यां; Ñ2 V1.2 B D5 °नां) चारुदर्शने (Ñ2 B1 D12 °नः; B3.4 °नं); T3 कः कन्यां वरयेदिति.

7 Ś1 om. 7 (cf. v.l. 6). —^{a}) B4 मातृकुलं. Ñ2 पितुश्चैव; T2 om. (hapl.) (for पितृकुलं). D5 पितुः कुलं कुलं मातुर्. —^{b}) B3 कन्या; D4 चैकं (for चैव). Ñ2 V B2 D6.10.11 T1 M6 च (for प्र-). G1 स्वपत्युः कुलमेव च. —^{c}) D2.11 G2 यदा; T1.2 G1.3 हि सा; M1 च सा (for सदा). Ñ V D1.3.11 कन्यां; B3 पुण्या (for कन्या). —^{d})

G. 7. 9. 12
B. 7. 9. 12
L. 7. 8. 9

सा त्वं मुनिवरश्रेष्ठं प्रजापतिकुलोद्भवम् ।
गच्छ विश्रवसं पुत्रि पौलस्त्यं वरय स्वयम् ॥ ८
ईदृशास्ते भविष्यन्ति पुत्राः पुत्रि न संशयः ।
तेजसा भास्करसमा यादृशोऽयं धनेश्वरः ॥ ९
एतस्मिन्नन्तरे राम पुलस्त्यतनयो द्विजः ।
अग्निहोत्रमुपातिष्ठच्चतुर्थ इव पावकः ॥ १०
सा तु तां दारुणां वेलामचिन्त्य पितृगौरवात् ।
उपसृत्याग्रतस्तस्य चरणाधोमुखी स्थिता ॥ ११
स तु तां वीक्ष्य सुश्रोणीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
अब्रवीत्परमोदारो दीप्यमान इवौजसा ॥ १२
भद्रे कस्यासि दुहिता कुतो वा त्वमिहागता ।
किं कार्यं कस्य वा हेतोस्तत्त्वतो ब्रूहि शोभने ॥ १३
एवमुक्ता तु सा कन्या कृताञ्जलिरथाब्रवीत् ।
आत्मप्रभावेन मुने ज्ञातुमर्हसि मे मतम् ॥ १४

D1.3.4 गच्छति (for तिष्ठति). Ś2.3 Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 कृत्वा तिष्ठति संशये; Ñ2 V2 B संशयस्थं करोति हि.

8 Ś1 om. 8abc (cf. v.l. 6). —a) Ś2.3 Ñ V B2-4 D2.5-9.12 T3 M1.3 मुनिवरं. Ś2.3 Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 पुत्रि; B3 ज्येष्ठं (for -श्रेष्ठं). —b) Ś2.3 D2.5.8.12 -कुलोद्वहं. —c) Ñ1 D6.7.10.11 Ct भज (for गच्छ). Ñ1 V1 T3 शीघ्रं (for पुत्रि). —d) V2 सुतं (for स्वयम्).

9 a) D6.7 तादृशास्. —b) D5 पुत्र- (for पुत्राः). M5 संशयं. Ś Ñ V1.3 D2.5.8.9.12 T3 पौत्रा महौजसः(Ñ1 भविष्यति [sic]) (for पुत्रि न संशयः). —c) Ñ V2 B D1.3.4 M6 -[उ]दग्राः; D6.7.10.11 T1.2 G2.3 M1.2.4.5.7.9.10 -समोः; G (ed.) -[उ]दग्रया (for -समा). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 श्रिया परमया युक्ता(Ś2.3 D12 T3 °क्ते). —d) Ś D1-4.8.9.12 [ऽ]सौ (for ऽयं). —After 9, Ñ V2.3 B D1.3.4.6.7.10.11 T1 G M ins. ; Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 ins. l. 2 only after 9 ; T2 ins. l. 1 after 11ab and l. 2 after 9 :

145* सा तु तद्वचनं श्रुत्वा कन्यका पितृगौरवात् ।
तत्रोपगम्य सा तस्थौ विश्रवा यत्र तप्यते ।

[D8 transp. l. 1 and 2 and repeats l. 2 after l. 1 (transp.). —(l. 1) M8 [अ]पि (for तु). D1.3.4 पितुरीरितं (for पितृगौरवात्). —B1 reads l. 2 in marg. D4 repeats consecutively from l. 2 up to 10b. —(l. 2) Ś Ñ V B D1-5.8.9.12 M6 (D3.4 both times) गत्वाश्रमपदं; D6.7.10.11 तत्र गत्वा च सा; T2 गत्वा विश्रवसं; T3 गत्वोत्तमपदं; M1.5 K (ed.) तत्रोपा(M1 °त्राभि; M5 °तोप)गम्य सा (for तत्रोपगम्य सा). Ś V1 D2.3(second time).8.9.12 T2.3 तिष्ठ; D5 तत्र (for तस्थौ). T2.3 ते पतिः (for तप्यते). Ñ V2 B य(Ñ2 त)त्रास्ते स विश्रवाः; D1.3(first time).4 (both times) मुनिर्यत्र स विश्रवाः; G (ed.) यत्रास्ते स तु विश्रवाः (for the post. half).]

10 D4 repeats 10ab (cf. v.l. 145*). —b) T2 महान् (for द्विजः). —c) D5 उपाविष्टश् (for उपातिष्ठच्). ❀ Ck : उपातिष्ठत् उपातिष्ठतेति यावत्. ❀

11 a) G1 तदा (for तु तां). Ś V1.3 D2.5-8.10-12 T2.3 Cg अविचिंत्य तु सा कालं(D6 तं कालं; D7 कालं सा; D10.11 तां वेलां); Ñ V2 B सा तु(B3 °पि) तं दारुणं कालम् ; D9 अबुद्ध्वा तु सा तत्कालं. —b) Ś V1.3 D2.5-9.12 T2.3 दारुणं; Ñ V2 B अबुद्ध्वा; D10.11 दारुणां; T1 M5 विचिंत्य; G2 अचिरं (for अचिन्त्य). ❀ Ck : दारुणां तां वेलामिति । प्रदोषकालमित्यर्थः ; so also Ct. ❀ —After 11ab, T2 ins. l. 1 of 145*. —c) V1 उपस्थिता; M5 उपसृता; Ck.t as in text (for उपसृत्य). Ś1 D8 [आ]गता (for [अ]ग्रतस्). —d) Ś D1-5.8.9.12 कन्यका; Ñ2 B चरणे; D6.7 M6 स्थिता सा; Cg as in text (for चरण-). D5 -[अ]भिमुखी. B2 D6.7 M6 तदा; Ct as in text (for स्थिता). ❀ Cg : चरणाधोमुखी चरणसमीपाधोमुखी । ; Ct : अङ्गुष्ठाग्रेण मुहुर्भूमिं विलिखन्त्यधोमुखी स्थितेति संबन्धः . ❀ —After 11, D1.3.4.6.7.10.11 S ins. :

146* विलिखन्ती मुहुर्भूमिमङ्गुष्ठाग्रेण भामिनी ।

[D1.3.4 आलिखंती. T3 मुदा (for मुहुर्).]

12 a) K (ed.) प्रेक्ष्य (for वीक्ष्य). Ñ2 V2 B धर्मात्मा (for सुश्रोणीं). —c) D5 T3 -[उ]दारं; G2 M4.5.7 -प्रीतो (for -[उ]दारो). —d) V1.2 D6.7.10.11 T3 G2 M2.4.7-10 दीप्यमानां (for दीप्यमान). V2 D6.7.10.11 स्वतेजसा; M1 इव श्रिया (for इवौजसा). —After 12, D1.3.4 ins. :

147* कस्य त्वं चारुसर्वाङ्गि संसितायतलोचने ।

[D3 शंस च (for संसित-).]

13 a) D1-4 कस्यापि; G1 कन्यासि (for कस्यासि). D5 कस्यासि दुहिता भद्रे. —b) T1.2 G1.3 नु (for वा). —c) D3 किंकार्यं. —d) Ś Ñ V1.3 B1-3 D5.8.9.12 T3 तच्छुभे; V2 (marg. also as in Ś and also as in text) सुव्रता; B4 पृच्छते; M6 मे शुभे (for शोभने). D2 त्वत्तो ब्रूहि ततः शुभे.

14 V2 om. 14ab. G2 damaged from कन्या in a up to ब्र in b. —a) Ś D2.8.9.12 च (for तु). —b) G2 M10 अभाषत (for [अ]थाब्रवीत्). —B4 om. 14cd. Ñ1 repeats 14cd and 15cd after 15. Ñ2 V2 B1-3 read 14cd after 15. —c) Ñ1(second time).2 V2 B1-3 तपः- (for आत्म-). Ś1 Ñ2 V B D4.6.10.11 -प्रभावेण; D5 -स्व° (for -प्रभावेन). —d) D9 दातुम् (for ज्ञातुम्). Ñ1 मतेः; D9 मतिं (for मतम्). Ñ1(second time).2 V2 B1-3 यदर्थमहमागता.

किं तु विद्धि हि मां ब्रह्मन्शासनात्पितुरागताम् ।
कैकसी नाम नाम्नाहं शेषं त्वं ज्ञातुमर्हसि ॥ १५
स तु गत्वा मुनिर्ध्यानं वाक्यमेतदुवाच ह ।
विज्ञातं ते मया भद्रे कारणं यन्मनोगतम् ॥ १६
दारुणायां तु वेलायां यस्मात्त्वं मामुपस्थिता ।
शृणु तस्मात्सुतान्भद्रे यादृशाञ्जनयिष्यसि ॥ १७
दारुणान्दारुणाकारान्दारुणाभिजनप्रियान् ।
प्रसविष्यसि सुश्रोणि राक्षसान्क्रूरकर्मणः ॥ १८
सा तु तद्वचनं श्रुत्वा प्रणिपत्याब्रवीद्वचः ।
भगवन्नेदृशाः पुत्रास्त्वत्तोऽर्हा ब्रह्मयोनितः ॥ १९
अथाब्रवीन्मुनिस्तत्र पश्चिमो यस्तवात्मजः ।
मम वंशानुरूपश्च धर्मात्मा च भविष्यति ॥ २०

G. 7. 9. 27
B. 7. 9. 27
L. 7. 8. 21

15 [a]) V1 च (for हि). D5 जानीहि (for विद्धि हि). Ñ V2.3 B राक्षसीं विद्धि मां ब्रह्मन्; D1.3.4.6.7.10.11 M6.7 किं तु मां विद्धि ब्रह्मर्षे. —[c]) Ś2.3 V1 D2.5.8.9.12 G2 M7 कै(D8 के)कसीं(D5 °शीं); Ñ1 (first time) नैकसी; Ñ1 (second time) नैकशी; D1.4 कैकशी (for कैकसी). Ñ2 V2 B नैकसीमि(B4 °षीरि)ति (for कैकसी नाम). Ś2.3 D12 च; Ñ2 V2 B वै (for [अ]हं). Ś1 D2.8.9 नामोक्तां; Ñ1 (first time) V1 नामाहं; D1.3.4 तन्नाम्ना (for नाम्नाहं). V3 नामतः प्रोक्तां (for नाम नाम्नाहं). —[d]) Ś Ñ1 (second time) V1.3 D1.2.5.8.9.12 श्रुतं (Ś2 V1 श्रुत्वा; D1 तथा) पुण्यो(D1.5.9 °ण्यो)त्कटेति च (Ś1 Ñ1 V3 हि [sic] च; D5 °ति वै); T3 श्रुता पुष्पोत्कटानुजा. —After 15, Ñ1 repeats 14[cd] and 15[cd]; while Ñ2 V2 B1-3 read 14[cd].

16 T4 resumes from 16. —[a]) Ñ2 V2 B1.3.4 ततो; B2 इतो; M5 स च (for स तु). B4 कृत्वा; D9 ज्ञात्वा (for गत्वा). M9 गत्वा तु (by transp.). T2 G3 M10 मुहुर् (for मुनिर्). —G3 damaged for 16[c] (except वि). —[c]) D5 G2 मे (sic) (for ते). D1.4 यथा (for मया). B1.4 सर्वं (for भद्रे). —[d]) V1 रावणं (for कारणं). B2 यन्मुहुर्गतं; D1.4 जन्मनो(D1 °तो) गतं; T2 त्वन्मनोगतं. —After 16, Ñ V B D1.3.4.6.7.10.11 S ins.:

148* सुताभिलाषो मत्तस्ते मत्तमातंगगामिनि ।

[D1.3.4 G1 M2.5-9 -[अ]भिलाषा(G1 M9 °षां; M2 °षान्; M8 °षं) (for -[अ]भिलाषो). D1.3.4.11 M5.6 त्वं (for ते).]

17 [a]) D6 संध्यायां (for वेलायां). —[b]) Ś2.3 V3 D2.5.9.12 T3.4 मां (for त्वं). Ś1 D8 त्वं यन्मां (for यस्मात्त्वं). Ś1 D1.3.4.8 समुपस्थिता; Ś2.3 D2.5.9.12 त्वमु°; V3 त्वमिहागता; T3.4 त्वमुपागता; M1 मामुपास्थिता (for मामुपस्थिता). —After 17[ab], D11 ins. श्रीरामाय नमः. —T4 damaged up to सुत in 17[c]. —[c]) B2 लभ (for शृणु). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 सुतो (for सुतान्). —[d]) G1 दारुणान् (for यादृशान्). M4 जनयिष्यति. Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 यादृशस्ते भविष्यति.

18 [a]) Ñ2 B1.3.4 -[आ]चारान्; D1.3.4 -[आ]हारान् (for -[आ]कारान्). —[b]) D1.3.4 भद्रे त्वं जगदप्रियान्. —[c]) Ñ2 V2 B जनयिष्यसि; G3 ****सि (for प्रसविष्यसि). —For 18, Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 subst.:

149* दारुणो दारुणाचारो दारुणाभिजनप्रियः ।
साक्षाद्दारुणकर्मा च न चिरात्प्रसविष्यति ।

[(l. 1) Ś1 Ñ1 V1.3 D8 दारुणोभि- (for दारुणाभि-). —(l. 2) Ś2.3 D12 सुतो; D5 T3.4 रक्षो (for साक्षाद्). Ñ1 V3 D2.5 T3.4 प्रभविष्यति; D9 प्रसविष्यसि.]

19 [a]) Ś D2.9.12 [अ]पि (for तु). —[b]) D1.3.4 इदं (for वचः). —[c]) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.12 T3.4 नेदृशः पुत्रः; D3.6.7.10.11 M4.7 ई(D7 ता)दृशान्पुत्रांस्; D9 सदृशः पुत्रः; T1.2 ईदृशाः पुत्रास् (for नेदृशाः पुत्रास्). —[d]) Ś D2.5.8.9.12 [ऽ]र्हो; Ñ1 [ऽ]यं; V1 T3.4 [ऽ]हं; D6.7.10.11 G1.2 M4.7 [ऽ]हं; T1.2 वै (for ऽर्हा). Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 ब्रह्मयोनिजः; D6.7.10.11 T1.2 G M1-5.7-10 Ct °वादिनः; T4 ब्रह्म * * * (damaged) (for ब्रह्मयोनितः). Ñ2 त्वत्तो ब्राह्मणयोनितः. —After 19, V2.3 ins.:

150* आत्मवन्तं गुणैर्युक्तं दातुमर्हसि मे सुतम् ।

[V2 कुलानुरूपतरं धर्म(hypm.) (for the prior half) and कर्तुम् (for दातुम्).]

—Thereafter V2.3 cont.; Ñ B D1.3.4 T2 G1.3 M1.3.6 ins. after 19 while D6.7.10.11 cont. after 152*:

151* कन्यया चैवमुक्तस्तु विश्रवा मुनिपुंगवः ।
उवाच कैकसीं भूयः पूर्णेन्दुरिव रोहिणीम् ।

[(l. 1) Ñ1 स रक्ष एवम् (sic); Ñ2 V2.3 B स कन्ययैवम्; D1.3.4 (all with hiatus) कन्यया एवम् (for कन्यया चैवम्). —(l. 2) Ñ1 V2 B नैकसीं(B4 °षीं); V3 D6 केकसीं; D3.4 कैकशीं; G3 कैकयीं (for कैकसीं). D1 चंद्रो वै रोहिणीं च वा (for the post. half).]

—After 19, D6.7.10.11 ins.:

152* नेच्छामि सुदुराचारान्प्रसादं कर्तुमर्हसि ।

20 [ab]) Ś V1.3 D2.8.9.12 T3.4 ततो (for अथ). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 तां तु (for तत्र). M3 भद्रे बुद्धिमतां श्रेष्ठः (for [a]). Ś V1.3 D2.8.9.12 M2.7.9 [ऽ]यं (for यस्). Ś V1.3 D2.8 [अ]नुजः (for [आ]त्मजः). Ñ V2 B D1.3.4.6.7.10.11 M6 पश्चिमो यस्त(Ñ1 °यं त)व सुतो(D1.3.4 यः सुतो भद्रे) भविष्यति शुभानने. —[c]) Ś1 D8 [ऽ]सौ; Ś2.3 Ñ2 V3 B D1.3-5.7.10-12 स (for च). Ñ1 -रूपेण; D2 -रूपं सः (for -रूपश्च). —[d]) Ś2.3 V1 G2 M6 सः; D1.3.4 M5 सं- (for च). Ñ1 V2 D9 स धर्मात्मा; B1 धर्माचारो; M1 धर्मवांश्च

G. 7. 9. 28
B. 7. 9. 28
L. 7. 8. 22

एवमुक्ता तु सा कन्या राम कालेन केनचित् ।
जनयामास बीभत्सं रक्षोरूपं सुदारुणम् ॥ २१
दशशीर्षं महादंष्ट्रं नीलाञ्जनचयोपमम् ।
ताम्रोष्ठं विंशतिभुजं महास्यं दीप्तमूर्धजम् ॥ २२
जातमात्रे ततस्तस्मिन्सज्वालकवलाः शिवाः ।
क्रव्यादाश्चापसव्यानि मण्डलानि प्रचक्रिरे ॥ २३
ववर्ष रुधिरं देवो मेघाश्च खरनिस्वनाः ।
प्रबभौ न च खे सूर्यो महोल्काश्चापतन्भुवि ॥ २४
अथ नामाकरोत्तस्य पितामहसमः पिता ।
दशशीर्षः प्रसूतोऽयं दशग्रीवो भविष्यति ॥ २५
तस्य त्वनन्तरं जातः कुम्भकर्णो महाबलः ।
प्रमाणाद्यस्य विपुलं प्रमाणं नेह विद्यते ॥ २६
ततः शूर्पणखा नाम संजज्ञे विकृतानना ।
विभीषणश्च धर्मात्मा कैकस्याः पश्चिमः सुतः ॥ २७

(for धर्मात्मा च). Ñ2 V2(marg. also as in text) B D6.7.10.11 न संशयः (for भविष्यति).

21 [a]) D5 च (for तु).—[b]) V2(also) कुत्रचित् (for केनचित्).—[c]) D5 G3 M7.9 बीभत्सुं.—[d]) Ś1 D8 रजोरूपं. B2 भयावहं (for सुदारुणम्).

22 [a]) Ñ2 V3 B4 D6.7.10.11 G1 -ग्रीवं(B4 °व-) (for -शीर्षं).—[c]) Ñ1 V1 D5.9 T3.4 लंबोष्ठं; B1.4 ताम्रौष्ठं (for ताम्रोष्ठं). Ś D2.8.12 लंबोद(D2 °बाध)रं विंशभुजं.—[d]) B3 सहास्यं; G3 दशास्यं (for महास्यं). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 -लोचनं; G1 -तेजसं (for -मूर्धजम्).

23 [a]) D6.7.10.11 तस्मिञ्जाते (for जातमात्रे). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 तस्मिञ्जातेथ(T4 °ते तु) भव(Ñ1 V1 D5 T3.4 नग)ने; M7 जातमात्रेण ते तस्मिन् ; K (ed.) तस्मिञ्जाते तु तत्काले.—[b]) Ś Ñ1 V3 D8.12 सज्वाला-; D7 प्रज्वाल- (for सज्वाल-). B2 जज्वलुः सकलाः शिवाः.—[d]) Ś D2.8.12 प्रव्ययानि (for मण्डलानि). Ñ V2 B D6.7.10.11 G (ed.) प्र(G [ed.] वि)चक्रमुः (for प्रचक्रिरे). V1 प्रापतंस्ते भयंकराः.

24 [a]) Ś D2.8.9.12 ववृषुः; T1.2 G3 M3.6 ववर्षुः (for ववर्ष). Ś V3 D2.5.8.9.12 तत्र; V1 देवा; T1.2 G3 M3.6 मेघा; G1 देव (for देवो). T3.4 देवो ववर्ष रुधिरं (by transp.).—[b]) T1.2 G3 M3 घोराश्च; G1 वनाश्च; M6 दारुणा: (for मेघाश्च). M7 घन- (for खर-). D1.3.4 दारुणं खरनिश्रयः(D3 °स्वनः).—[c]) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 न दीप्यते; D1.3.4 T1.2 G M न प्रभाति (for प्रबभौ न). Ñ1 V B1.3.4 D2.5.9 T3.4 M5 वै (for खे). Ñ2 D6.7.10.11 सूर्यो वै; B2 सूर्योपि; G1 M1 सूर्यश्च (for खे सूर्यो).—[d]) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T1.2.4 G2.3 M2.4.5.7–10 च प्रपेदिरे; D6 प्राप°; T3 च प्रचक्रिरे (for चापतन्भुवि). G1 मेघादुल्काः प्रपेदिरे.—After 24, Ś Ñ V B D T3.4 M3 ins. :

153* पृथिवी प्रचकम्पे च ववुर्वाताः सुदारुणाः ।
अक्षोभ्यः क्षुभितश्चैव समुद्रः सरितां पतिः ।

[(l. 1) Ś V3D2.8.9.12 च; Ñ1 V1 सु; M3 वि- (for प्र-). V3 D9 प्रकंपे. Ś2.3 [s]थ; V3 तु (for च). Ñ2 V2 B D6.7.10.11 चकंपे जगती(B2 वसुधा) चैव; D1.4 पृथिवी कंपसंयुक्ता (for the prior half). V2 B च (for सु-).—(l. 2) D3 स्व- (for अ-). Ś V1 D1–5.8.9.12 T3 [अ]पि; T4 M3 [आ]-सीत् (for [ए]व). Ñ2 om. समुद्रः.]

25 [ab]) D5 तत्र (for तस्य). M8 नामाकरोत्तस्य पिता महर्षिसहितस्तदा.—[c]) Ś Ñ V1.3 D2.6–12 Ct दशग्रीवः. D5 प्रभूतो; M1 प्रसिद्धो (for प्रसूतो). B2 [s]पि (for ऽयं). D1.4 प्रसूतित्वाद् (for प्रसूतोऽयं). ❀ Ct : दशग्रीव इति । कामरूपत्वाचान्तःपुरादावेकवक्त्रत्वं द्विभुजत्वं चास्येति बोध्यम्. ❀—[d]) Ś Ñ2 V1 B1–3 D2.8.9.12 भवत्विति; Ñ1 भवेत्विति; B4 भवत्विति; D1.3.4 भवत्ययं (for भविष्यति).—After 25, Ñ1 ins. :

154* केनचित्त्वथ कालेन तस्य जातस्य रक्षसः ।

26 [a]) D1.4 [अ]नंतराज्; D3 T1.2.4 G1.3 M1.3.4.7.8.10 [अ]नंतरो (for [अ]नन्तरं).—D9 repeats 26[cd] consecutively.—[c]) Ś D2.8.9(second time).12 T3.4 त(T3 अ)स्य वैपुल्यात् (for यस्य विपुलं). D1.3.4 T1.2 G2.3 M1–5.7–10 यस्य प्रमाणाद्विपुलं (by transp.); D5 यस्य प्रमाणस्तुल्यो वै.—[d]) Ñ1 T3.4 तुल्यो नैवेह; D5 बले नैव हि; D6 प्रमाणे नेह (for प्रमाणं नेह). Ś D2.8.9 (second time).12 L (ed.) स(Ś1 ता)दृशो वाध(D2 °पि; D9 वा न) दृश्यते(L [ed.] °शो वाप्यदृश्यत).

27 [b]) Ñ1 संजाता; D1.3.4 G2.3 M2.7–10 सा जज्ञे (for संजज्ञे).—[c]) D5 T1–3 G1.3 M1.3 तु (for च). G2 M10 कैकस्याः; M5 कैकस्यां (for धर्मात्मा).—[d]) Ñ V2 B नैकस्याः(B4 °स्याः); D1.3–5 T2 कैकइयाः; D6 G3 केकस्याः; G1 कैकेय्याः (for कैकस्याः). T3 परमः (for पश्चिमः). G2 M5.10 पश्चि(M5 पंच- [sic])मश्च ततः सुतः.—After 27, Ñ2 V2.3 (l. 1 only) B1.2 D6.7.10.11 ins. :

155* तस्मिञ्जाते महासत्त्वे पुष्पवर्षं पपात ह ।
नभःस्थाने दुन्दुभयो देवानां प्राणदंस्तथा ।
वाक्यं चैवान्तरिक्षे च साधु साध्विति तत्तदा ।

[(l. 1) V2 -वृष्टिः (for -वर्षं).—(l. 2) Ñ2 V2 B1 नभःस्थाश्च (unmetric); D6 नभःस्थिता; D7 नभ° (for नभःस्थाने). V2 B1 तदा (for तथा).—(l. 3) V2 तं (for तत्). K (ed.) तथा (for तदा).]

ते तु तत्र महारण्ये ववृधुः सुमहौजसः ।
तेषां क्रूरो दशग्रीवो लोकोद्वेगकरोऽभवत् ॥ २८
कुम्भकर्णः प्रमत्तस्तु महर्षीन्धर्मसंश्रितान् ।
त्रैलोक्यं त्रासयन्दुष्टो भक्षयन्विचचार ह ॥ २९
विभीषणस्तु धर्मात्मा नित्यं धर्मपथे स्थितः ।
स्वाध्यायनियताहार उवास नियतेन्द्रियः ॥ ३०
अथ वित्तेश्वरो देवस्तत्र कालेन केनचित् ।
आगच्छत्पितरं द्रष्टुं पुष्पकेण महौजसम् ॥ ३१
तं दृष्ट्वा कैकसी तत्र ज्वलन्तमिव तेजसा ।
आस्थाय राक्षसीं बुद्धिं दशग्रीवमुवाच ह ॥ ३२
पुत्र वैश्रवणं पश्य भ्रातरं तेजसा वृतम् ।
भ्रातृभावे समे चापि पश्यात्मानं त्वमीदृशम् ॥ ३३
दशग्रीव तथा यत्नं कुरुष्वामितविक्रम ।
यथा भवसि मे पुत्र शीघ्रं वैश्रवणोपमः ॥ ३४

G. 7. 9. 43
B. 7. 9. 43
L. 7. 8. 36

28 [a]) Ś Ñ V B D2.5–12 T3.4 तौ (for ते). V1 च (for तु). Ś1 महापुण्ये.—[b]) M5 -महायशः (for -महौजसः). Ś Ñ V B D2.5–12 T3.4 ववृधाते महौजसौ.—[c]) Ś Ñ V B D2.5–12 T3.4 कुम्भकर्णदशग्रीवौ.—[d]) Ś Ñ1 V B3.4 D2.5.8.9.12 T3.4 -करौ सदा; Ñ2 B1 D6.7.10.11 -करौ तदा; B2 -करावुभौ.—After 28, D11 ins. श्रीरामाय रामचन्द्राय नमः.

29 [a]) Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 च; T3.4 सन् (for तु).—D6 om. 29[b].—[b]) Ś3 -संस्थितान्; Ñ2 V2 B D6.7.10.11 -वत्सलान्; D5 -संस्थितः; T1.2.4 G M1–5.7.10 -संहितान् (for -संश्रितान्). D1 त्रैलोक्ये नित्यमुद्यते; D3 महर्षीन्संहितान्शुभान्.—D5 om. (hapl.) 29[c]–30[b].—[c]) M2.9 दारयन्दुष्टो; K (ed.) भक्षयन्नित्य- (for त्रासयन्दुष्टो). Ś D2.8.9.12 भूलो(D8 °र्लो)कं नि(D9 °कमि)त्यसंतु(Ś1 D2.12 °संपु; Ś2.3 °मप्र)ष्टो; Ñ V2.3 B2–4 D6.7.10.11 T3.4 M6 Ct त्रैलोक्ये(B3 °के) नित्य(D10.11 T3 Ct °त्या)सं(V2 °शो)तुष्टो(B4 °हृष्टो; T3.4 °तुष्टान्); V1 त्रैलोक्येत्यंतसंहृष्टो; B1 D3.4 त्रैलोक्ये नित्यमुद्युक्तो(B1 °शः क्रुद्धो); D1 अतिक्रूरो महानादो.—[d]) B2 भयं कुर्वंश्च; D7 भीषयन्वि-; D9 भक्षयित्वा; K (ed.) -[अ]संतुष्टो वि- (for भक्षयन्वि-). T1.2 G1.3 M1.2.4.8.9 सः; T3 च; T4 damaged (for ह).

30 D5 om. 30[ab] (cf. v.l. 29).—[a]) Ś Ñ2 V2 B D2.8.9.12 T1.2 G3 च (for तु).—[b]) Ñ1 नित्य- (for नित्यं). Ñ1 B D6.9.11 धर्मे; D1 पथि (for धर्म-). Ñ V2.3 B D6.7.10.11 -व्यवस्थितः; D1 स्थितः सतां; D2–4.8.9.12 -पथि स्थितः; T3 -पदे स्थितः (for -पथे स्थितः).—[c]) Ś Ñ B1.3.4 D2.6.7.9.12 स्वाध्यायी (for स्वाध्याय-). B2 -नियताहारे; M2 -नियताचार; Cg.k.t as in text (for -नियताहार). T3 °यानियताहार. ❀ Cg: स्वाध्यायं नियतम् आहारः अहरहरिति स्वाध्यायनियताहारः।; Ck: स्वाध्यायनिर(य)तो नियताहारश्च तथा। नियतशब्दस्यैकशेष आवृत्तिर्वा।; so also Ct. ❀—[d]) Ś1 Ñ2 V3 D6.7.10.11 वि(Ś1 नि)जितेंद्रियः; M6 परिसांत्वयन् (for नियतेन्द्रियः). Ñ1 V2 B1.3.4 उपवास (V2 B3 °सी)जि(Ñ1 °सी य)तेंद्रियः.

31 [a]) Ś Ñ V2.3 B D6.7.11 M8 वैश्रवणो; G1 विश्वेश्वरो (for वित्तेश्वरो). D1.3.4 तत्र (for देवस्).—M1 transp. [b] and [d].—[c]) Ś V1 D2.5.9.12 तेन; D1.3.4 ततः; D8 स्वेन (for तत्र). Ś D8 कस्यचित् (for केन°).—After 31[ab], D5 reads 33[cd].—[c]) Ś V1 D2.5.8.9.12 T3.4 अ(D5.9 T3.4 आ)गमत्; Ñ V2 B D6.7 आयातः; V3 D10.11 आगतः; D4 G1 M2.5.6.8 अगच्छत् (for आगच्छत्). M7 तत्र (for द्रष्टुं).—[d]) Ñ D6.7.10.11 धनेश्वरः; T1.2 G M महौजसा (for महौजसम्).

32 D5 om. 32–33[b]. M7 om. (hapl.?) 32[ab].—[a]) V1 दृष्ट्वा तु; T3.4 दृष्ट्वा तं (by transp.) (for तं दृष्ट्वा). Ś1 V3 D8 केकसी; Ñ V2 B नैकसी(B4 °षी); V1 कैकशी (for कैकसी). T1.2 G M1.3.4.9.10 राम; M2.5.8 नाम (for तत्र).—[b]) V1 भास्करं (for तेजसा).—[c]) Ñ1 V2 B1.2 T4 आगम्य (for आस्थाय). V2 reads बुद्धिं in marg. Ś Ñ2 V1.3 B3.4 D2.6–12 T3 आगम्य रा(Ś1 D8 अगमद्रा)क्षसी तत्र(Ś V1 D2.8.9.12 T3 बुद्ध्या).

33 D5 om. 33[ab] (cf. v.l. 32).—[a]) Ñ2 सुत; M5 पुत्रं(sic) (for पुत्र). D1.4 पश्यन् (for पश्य).—[b]) V1 D9 दीप्ततेजसं; G2 M4.5.7.10 ते महाबलं(M7 °भुजं) (for तेजसा वृतम्).—D5 reads 33[cd] after 31[ab]. V3 lacuna for 33[c].—[c]) D6.8.9 वा (for च). G2 [ऽ]पि च समे (by transp.) (for समे चापि).—[d]) M1 ईश्वरं; Cg.k.t as in text (for ईदृशम्). D5 M8 पश्य त्वात्मान(M8 ज्येष्ठं त्व)मीदृशं. ❀ Cg: आत्मानमीदृशं कुबेरवद्दिव्यवैभवरहितम्। दरिद्रमित्यर्थः।; so also Ck.t. ❀

34 [a]) D1.3.4 दशशीर्ष (for दशग्रीव). D9 यथा (for तथा). Ś2 युक्तं; D5 [आ]यत्तं (for यत्नं).—[b]) V2 D6 -विक्रमं (for -विक्रम).—[c]) D5.7.9 तथा (for यथा). Ś Ñ V B D2.5–12 T3.4 त्वमपि(Ñ1 °सि); G1 गच्छसि (for भवसि). B3 T3 वै (for मे). B1.3 M6 वत्स; M5 शीघ्रं (for पुत्र).—[d]) Ś D2.8.9.12 भव; Ñ1 भासि; Ñ2 V B D6.7.10.11 भवेर्; D5 T3.4 भवेद्; G1 क्षिप्रं; M6 पुत्र (for शीघ्रं).—For 34[cd], D1.3.4 subst.:

156* त्वामप्येव यथा पश्ये ह्येवंभूतं समाहितः।

[D3 [ए]वं (for [ए]व).]

—After 34, D5 reads 37[ab] (followed by 157*).

G. 7. 9. 44
B. 7. 9. 44
L. 7. 8. 37

मातुस्तद्वचनं श्रुत्वा दशग्रीवः प्रतापवान् ।
अमर्षमतुलं लेभे प्रतिज्ञां चाकरोत्तदा ॥ ३५
सत्यं ते प्रतिजानामि तुल्यो भ्रात्राधिकोऽपि वा ।
भविष्याम्यचिरान्मातः संतापं त्यज हृद्गतम् ॥ ३६
ततः क्रोधेन तेनैव दशग्रीवः सहानुजः ।
प्राप्स्यामि तपसा काममिति कृत्वाध्यवस्य च ।
आगच्छदात्मसिद्ध्यर्थं गोकर्णस्याश्रमं शुभम् ॥ ३७

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

---

35 ^{a}) D_6 स तु (for मातुस्). $\tilde{N}_1$ $T_{1.2}$ G_3 M_3 तु; $D_{1.3.4}$ $G_{1.2}$ $M_{1.2.4.6.7.9.10}$ स; M_8 सद्- (for तद्). —^{b}) $D_{1.3.4}$ सहानुजः (for प्रतापवान्). —^{c}) M_1 प्रहर्षम् (for अमर्षम्). $T_{3.4}$ गत्वा (for लेभे). $\tilde{N}_1$ अमर्षवशमागत्वा. —^{d}) $Ś_1$ $D_{2.8.9.12}$ सोकरोत्; $\tilde{N}_1$ D_7 T G_3 $M_{1-3.9}$ अकरोत् (for चाकरोत्). T_2 तथा (for तदा).

36 Ś V_1 $D_{2.5.8.12}$ om. 36. —^{ab}) $\tilde{N}_1$ B_2 भ्राता; $\tilde{N}_2$ $V_{2.3}$ $B_{3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ भ्रातृ-; B_1 भ्रातुस् (for तुल्यो). D_9 भ्रात्रा तुल्यो (by transp.) (for तुल्यो भ्रात्रा). $\tilde{N}_1$ तुल्यो यथा; $\tilde{N}_2$ $V_{2.3}$ B $D_{6.7.9-11}$ तुल्योधिको (for भ्रात्राधिको). —^{c}) T_4 damaged for विष्याम्य. $\tilde{N}$ $V_{2.3}$ B $D_{1.3.4.6.7.9-11}$ M_6 [ओ]जसा चैव (B_1 चैवं; $D_{1.3.4}$ M_8 चापि); M_5 चिरान्मातः (for [अ]चिरान्मातः). —^{d}) D_9 मद्गतं; $T_{3.4}$ मा चिरं (for हृद्गतम्).

37 D_5 reads 37^{ab} (followed by 157*) after 34. T_4 repeats 37^{ab} consecutively. —^{a}) D_4 तेनैवं; M_6 महता (for तेनैव). T (T_4 [first time] mostly damaged) G $M_{1-5.7-10}$ इत्युक्त्वा मातरं राम; K (ed.) ततस्तेनैव कोपेन. —^{b}) V_1 T_4 (second time) महाभुजः (for सहानुजः). —After 37^{ab}, Ś $\tilde{N}_2$ V B_{1-3} D $T_{3.4}$ (after the second occurrence of 37^{ab}) ins.:

157* चिकीर्षुर्दुष्करं कर्म तपसे धृतमानसः ।

[T_4 चिकीर्षन्. D_6 दुस्तरं (for दुष्करं). B_1 तपसा; $D_{1.4}$ तपसि (unmetric) (for तपसे).];

while M_8 ins. after 37^{ab}; whereas $M_{6.10}$ ins. after 37:

158* सिद्धचारणसम्पन्नं देवर्षिगणसेवितम् ।

—$\tilde{N}_1$ B_4 S (except $T_{3.4}$) om. 37^{cd}. —^{c}) $D_{1.4}$ मनसा (for तपसा). —^{d}) $Ś_{2.3}$ $D_{1.3.4}$ $T_{3.4}$ बुद्ध्या (for कृत्वा). $Ś_{2.3}$ $D_{2.3.5.8.9.12}$ T_3 व्यवस्य; $D_{1.4}$ [अ]वबुद्ध्य; T_4 वृतःस (for [अ]ध्यवस्य). V_2 इति कृत्वा व्यवस्थितः. ❀ Ct: इति कृत्वा इति बुद्धिं कृत्वा । अध्यवस्य तथा निश्चित्य च. ❀ —^{e}) T_4 damaged for च्छदात्मसिद्ध्य. $Ś_{2.3}$ $D_{2.9}$ $T_{1.2}$ $M_{6.7}$ अगच्छद्; D_5 अगमद् (for आगच्छद्). $Ś_1$ $V_{1.3}$ अथ; $Ś_{2.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ S अर्थ- (for आत्म-). $D_{1.3.4}$ त्वरितो राम (for आत्मसिद्ध्यर्थं). —^{f}) $D_{1.3.4}$ S (except $T_{3.4}$) गोकर्णं नाम चा($D_{1.3.4}$ सा[sic])श्रमं (G_1 पर्वतं). —After 37, $\tilde{N}$ $V_{2.3}$ B $D_{1.3.4.6.7.10.11}$ ins.:

159* स राक्षसस्तत्र सहानुजस्तदा
तपश्चचारातुलमुग्रविक्रमः ।
अतोषयच्चापि पितामहं विभुं
ददौ स तुष्टश्च वराञ्जयावहान् ।

[(l. 1) B_1 महानुभावस् (for सहानुजस्तदा). $\tilde{N}_1$ सहानुजस्तत्र महाभुजस्तदा. —(l. 2) B_2 चकार (for चचार). —(l. 3) B_4 प्रभुं; $D_{1.4}$ विभुर् (for विभुं). D_3 भृशं पितामहं (for पितामहं विभुं). —(l. 4) D_3 सु- (for च). B_2 वरं (for वराञ्). $\tilde{N}_1$ V_2 $B_{3.4}$ $D_{1.4}$ महार्हान्; $\tilde{N}_2$ महात्मने; B_1 महाबलान्; B_2 महात्मा; D_3 भयावहान् (for जयावहान्).];

while M_7 ins. after 37:

160* गत्वा गोकर्णं राक्षसेन्द्रोग्रकर्मा
वक्त्रान्भीमाक्षांस्तत्र हुत्वा हुताशे ।
धृत्या वागादीन्संनियोज्यात्मकृत्ये
भक्त्या युक्तोऽसौ निष्प्रकम्पो बभूव ।

[Second line unmetric.]

Colophon. T_4 damaged up to उ. —*Sarga name*: Ś $D_{2.8.9.12}$ (D_2 विप्राद्)रावणादिजन्म; $\tilde{N}$ V_2 B रावणोत्पत्तिः; V_1 $D_{1.3.4}$ रावणप्रतिज्ञा; V_3 रावणादिप्रसूतिः; D_5 दशग्रीवजन्मवर्णनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś $\tilde{N}_1$ $V_{2.3}$ $B_{1.2}$ $D_{1.2.12}$ om.; V_1 7; $D_{8.9}$ 8. —After colophon, D_2 concludes with राम; T_4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G $M_{1.5.8}$ with श्रीरामाय नमः; M_{10} with श्रीरामचन्द्राय नमः.

१०

अथाब्रवीद्द्विजं रामः कथं ते भ्रातरो वने ।
कीदृशं तु तदा ब्रह्मंस्तपश्चेरुर्महाव्रताः ॥ १
अगस्त्यस्त्वब्रवीत्तत्र रामं प्रयतमानसम् ।
तांस्तान्धर्मविधींस्तत्र भ्रातरस्ते समाविशन् ॥ २
कुम्भकर्णस्तदा यत्तो नित्यं धर्मपरायणः ।
तताप ग्रैष्मिके काले पञ्चस्वग्निष्ववस्थितः ॥ ३
वर्षे मेघोदकक्लिन्नो वीरासनमसेवत ।
नित्यं च शैशिरे काले जलमध्यप्रतिश्रयः ॥ ४
एवं वर्षसहस्राणि दश तस्यातिचक्रमुः ।
धर्मे प्रयतमानस्य सत्पथे निष्ठितस्य च ॥ ५
विभीषणस्तु धर्मात्मा नित्यं धर्मपरः शुचिः ।
पञ्च वर्षसहस्राणि पादेनैकेन तस्थिवान् ॥ ६

G. 7. 10. 6
B. 7. 10. 6
L. 7. 9. 6

10

D12 begins with ॐ.

1 [a]) Ś D2.8.9.12 राघवस्तं; D6.7.10.11 M10 मुनिं रामः (for द्विजं रामः). G1 अब्रवीद्वचनं रामः. —[b]) D1.3.4 M6.7 गतास्ते; G2.3 M1.2.9.10 कथांते (for कथं ते). M4–7 वनं. D1.3.4 भ्रातुराश्रमं (for भ्रातरो वने). Ś D2.8.9.12 गत्वाश्रममनुत्तमं; Ñ V B D5 T3.4 तं(V3 ते) गत्वाश्रममंडलं(V1 D5 T3.4 °मुत्तमं). —[c]) D5 ते; G1 वा; M6–8 नु (for तु). G1.2 तथा (for तदा). Ñ2 V2 B आचक्ष्व कीदृशं ब्रह्मंस्. —[d]) Ñ2 V2 B2–4 D6.7.10.11 M10 तेपुर्; B1 तेपे (sic) (for चेरुर्). Ñ2 V2 B महौजसः; D6.7.10.11 G1.2 M2.4.5.7–10 महाबलाः (for महाव्रताः). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 तपो(Ś2 moth-eaten)कुर्वन्निशाचराः.

2 [ab]) B2 च (for तु). M4 वाक्यं (for तत्र). Ś D2.8.9.12 रामं तत्र (by transp.); Ñ V2 B रामं(V2 वाक्यं) भूयः (for तत्र रामं). Ś D2.8.9.12 प्रणय-; D5–7.10.11 सुप्रीत- (for प्रयत-). V1 B4 T3 -मानसः; T1 G3 M1.3 -विग्रहं (for -मानसम्). M8 प्रयतमादृतः (for प्रयतमानसम्). T4 ****तमानसः (damaged). —[c]) D5 तपो- (for धर्म-). Ś D8.12 -विदस् (for -विधींस्). Ś Ñ V2.3 B1.3.4 D2.3.8.9.12 तात; D1.4 तस्य; D5 तावत् (for तत्र). D6.7 T3.4 स्वं स्वं धर्मविधिं(T4 तपो महत्)तत्र. ❀ Ck.t : तांस्तान्धर्मविधींस्. ❀ —[d]) Ś D8.12 समाग(Ś1 D8 °वृ)ताः; Ñ V2.3 B D2.5.9 समाश्रि(B3 D5 °हि)ताः; V1 T3.4 व्यवस्थिताः (for समाविशन्).

3 [a]) D6.10.11 ततो; D7 तपो-; G M4.7.10 तथा (for तदा). Ś Ñ V B2–4 D2.5.8.9.12 [अ]त्यर्थं; B1 [अ]त्यंतं (for यत्तो). —[b]) Ś Ñ V2 B D2.5.8.9.12 सत्य- (for नित्यं). V1.3 T3.4 धर्मसत्य- (for नित्यं धर्म-). D1.3.4.6.7.10.11 T1.2 G M(except M8) -पथे(D1.3.4 °थि) स्थितः (for -परायणः). —D3 om. (hapl., see var.) 3[cd]. —[c]) G2 M1.3 ग्रै(M1 ग्री)ष्मके (for ग्रैष्मिके). G2 मासि (for काले). D6.7.10.11 M10 ग्रीष्मकाले तु. —[d]) D1.4 M2.6.8 पंचाग्नि(M2.8 °ग्नी)षु(M6 °ग्नौ सं-) व्यवस्थितः; D6.10.11 पंचाग्नीन्प(D6 °ग्निप)रितः स्थितः; D7 वह्निभिः सूर्यपंचमैः; G1 M4.7.9 पंचाग्न्यंतर्य्य(G1 °ग्नीन्सम)वस्थितः; G2 M5 वीर पंचाग्निमध्यगः. ❀ Cv : पञ्चाग्नीष्वि(नि)ति वृत्तानुकूलार्थो दीर्घः।; Ct : 'वह्निभिः सूर्यपञ्चमैः' इति पाठे सूर्यः पञ्चमो येषां तैर्वह्निभिरित्यर्थः। 'पञ्चाग्नीन्परितः स्थितः' इति पाठेऽपि सूर्यसहिता एव पञ्चाग्नयः. ❀ —For 3[cd], Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3.4 subst. :

161* अतप्यद्ग्रीष्मकाले वै सोऽग्निभिः सूर्यपञ्चमैः ।

[Ś D2.8.9.12 तु (for वै). Ś D2.8.12 सूर्यसंनिभैः (for °पञ्चमैः).]

4 [a]) Ś Ñ V B D2.5–12 T3.4 मेघांबुसिक्तो वर्षासु. —[b]) T4 असे** (damaged) (for असेवत). B2 वीरबाहुः जितेंद्रियः. —[c]) D5 वै (for च). Ś1 Ñ V B D3.5.6.8.10.11 M4.7 शिशिरे(V1 °रं) (for शैशिरे). V1 कालं. D7 नित्यं शिशिरे काले तु. —[d]) D6.10.11 T G3 M3.4.9.10 -मध्ये; M6 -मध्यं (for -मध्य-). Ñ1 -प्रतिश्रयं; T3.4 G1 M6 -प्रतिष्ठि(M6 °श्रि)तः; Ck.t as in text (for -प्रतिश्रयः).

5 [b]) D6.7.10.11 [अ]पः; M6 [अ]भि- (for [अ]ति-). D1.3.4 तत्राभि- (for तस्याति-). Ś V1 D2.8.9.12 T3.4 तथात्यगुः; Ñ V2.3 B D5 तदा ययुः (for [अ]तिचक्रमुः). —[c]) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 M6 धर्मसत्या(D5 सत्यधर्मा)भि(Ñ1 M6 °नु; D9 °ति)रक्तस्य(Ś D12 °क्तः स); Ñ2 V2 (after corr. in marg.) B सत्य(B1–3 °त्ये)धर्मे च (Ñ2 °र्मेनु)रक्तस्य. —[d]) Ñ V3 B2.4 T3 M1–3.6.9 वि(Ñ2 B4 [ऽ]धि)ष्ठि(V3 चेष्टि)तस्य; V1 T3.4 D5 [ऽ]वस्थितस्य (for निष्ठितस्य). T4 हि; M5 om. (subm.) (for च). Ś D2.8.9.12 तपस्तेपे महो(D9 °दो)त्कटं; B1.3 D1.3.4 सत्पथा(D1.4 °त्ये वा; D3 °त्यं चा)धिष्ठितस्य च.

6 [a]) Ś Ñ V1 B D2.5.8.9.12 T3.4 च (for तु). —[b]) Ś Ñ V B D1–5.8.9.12 T3.4 M6–8 G (ed.) धर्मरतः(M8 °चरः; G [ed.] °व्रतः) (for धर्मपरः). V1 च सः; D1.3.4 तदा (for शुचिः). —N2 om. (hapl.) 6[c]–7. —[c]) V1.3 एवं (for पञ्च). —Ś D8.12 om. (hapl.) 6[d]–9[c]. M5 om. (hapl.) 6[d]–8[a].

7 Ś Ñ2 D8.12 M5 om. 7 (cf. v.l. 6). L(ed.)

G. 7. 10. 7
B. 7. 10. 7
L. 7. 9. 0

समाप्ते नियमे तस्य ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।
पपात पुष्पवर्षं च क्षुभिताश्चापि देवताः ॥ ७
पञ्च वर्षसहस्राणि सूर्यं चैवान्ववर्तत ।
तस्थौ चोर्ध्वशिरोबाहुः स्वाध्यायधृतमानसः ॥ ८
एवं विभीषणस्यापि गतानि नियतात्मनः ।
दश वर्षसहस्राणि स्वर्गस्थस्येव नन्दने ॥ ९
दश वर्षसहस्रं तु निराहारो दशाननः ।
पूर्णे वर्षसहस्रे तु शिरश्चाग्नौ जुहाव सः ॥ १०
एवं वर्षसहस्राणि नव तस्यातिचक्रमुः ।
शिरांसि नव चाप्यस्य प्रविष्टानि हुताशनम् ॥ ११
अथ वर्षसहस्रे तु दशमे दशमं शिरः ।
छेत्तुकामः स धर्मात्मा प्राप्तश्चात्र पितामहः ॥ १२
पितामहस्तु सुप्रीतः सार्धं देवैरुपस्थितः ।
वत्स वत्स दशग्रीव प्रीतोऽस्मीत्यभ्यभाषत ॥ १३
शीघ्रं वरय धर्मज्ञ वरो यस्तेऽभिकाङ्क्षितः ।
किं ते कामं करोम्यद्य न वृथा ते परिश्रमः ॥ १४

om. 7–9. V1 D2.5.9 om. 7^{ab}.—^{a}) B1–3 T1.2 G3 तस्मिन् (for तस्य).—^{b}) V3 ददृशुश् (for ननृतुश्). D3 हि (for च).—^{c}) Ñ1 -वर्षाणि (sic) (for -वर्षं च).—^{d}) Ñ1 V B2–4 D7(marg. also).10.11 तुष्टुवुश्; B1 तुतुपुश् (for क्षुभिताश्). B D1.3–5 T3.4 [ए]व (for [अ]पि). D2.9 क्षुत्तृष्णा नाप्य(D2 नैव)वर्तत.

8 Ś D8.12 om. 8; M5 om. 8^{a} (for both, cf. v.l. 6). L (ed.) om. 8 (cf. v.l. 7). D2.9 om. (hapl., see var.) 8^{ab}.—^{a}) V1 एवं (for पञ्च). T4 damaged for -सहस्राणि.—^{b}) Ñ B T3.4 एव (for चैव). Ñ1 V2 B3.4 G2 [अ]न्व(Ñ1 B4 G2 °नु)वर्तयन्; B1 [अ]नुवर्तत; B2 [अ]न्ववर्तयत्; T G1.3 M1.3.10 [अ]न्ववैक्षत; M5 [अ]वलोकयन् (for [अ]न्ववर्तत). D5 भास्करं चाभ्यवर्तत.—^{c}) Ñ V B D2.9 T3 G1 ऊर्ध्व- (for चोर्ध्व-).—^{d}) D1.4.6.7.10.11 M1 स्वाध्याये (for स्वाध्याय-). G1 -[आ]हत-; G2 M2.4.5.7.9 -गत-; M10 -हृत- (for -धृत-). Ñ V B D2.5.9 T3 -[आ]सक्तचेतनः (for -धृतमानसः). T4 स्वा****** (damaged).

9 Ś D8.12 om. 9^{abc} (cf. v.l. 6). L (ed.) om. 9 (cf. v.l. 7). T3 om. 9^{ab}. D6.7.10.11 T1.2 G M1–5.7–10 transp. 9^{b} and 9^{d}.—^{b}) Ñ2 V2 B सुमहात्मनः (for नियता°).—^{c}) G1 एवं (for दश).—B2 reads in marg. 9^{d}–11^{b}. D5 reads erroneously 11^{b} in place of 9^{d} and then reads 11^{cd} for the first time repeating it in its proper place.—^{d}) V1 D7 G1 स्वर्गतस्य; Cg.k.t as in text (for स्वर्गस्थस्य). Ś V1 D2.8.9.12 नंदतः; Ñ1 धर्मिणः (for नन्दने). M6 स्वर्गस्थो नंदने वने.

10 B2 reads in marg. 10 (cf. v.l. 9). D5 om. 10^{ab}.—^{a}) Ś Ñ V B1.4 D1–4.8.9.12 T3.4 M6 दिव्यं; B2.3 दिव्य-; T1.2 G3 M1–3.8.10 स च; G2 M4.5.7 सोपि (for दश-). V2 D1.4 च; M3 वै (for तु). B2 T1.2.4 G1.3 M9 -सहस्राणि (for -सहस्रं तु).—V3 om. 10^{b}. ❀ Cv: निराहारो दशानन इत्यत्राभूदिति वाक्यभेदः। अन्यथा सशब्दोऽतिरिच्येत. ❀ —D5 reads 10^{cd} after 11^{cd} (r.).—^{c}) D5 अथ (for पूर्णे). T4 damaged from स्रे up to र्ष (see var.) in ^{d}. Ś D2.8.12 च; T3 [ऽ]थ (for तु).—^{d}) Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3.4 शीर्ष(T4 damaged)म्; D1.3.4 शिरस्तु (for शिरश्च). T1 M3 ह; T2 हि (for सः).

11 B2 reads in marg. 11^{ab} (cf. v.l. 9).—^{b}) Ś2.3 D2.3 चास्य (for तस्य). V1 रावणस्य (for नव तस्य). B2 [अ]पि; D1.3.4 M6 [अ]भि- (for [अ]ति-). B3 गतानि वै (for [अ]तिचक्रमुः).—D5 repeats 11^{cd} here (cf. v.l. 9). T4 damaged for 11^{c}.—^{c}) Ś D2.5 (both times).8.9.12 M6 चैवास्य; Ñ1 वै तस्य; D1.3.4 छिन्नानि (for चाप्यस्य).—^{d}) Ś1 D8 प्राविशंत (for प्रविष्टानि). B2 D5(both times).9 T4 G1 हुताशने (T4 °** [damaged]).—After 11^{cd} (r.) D5 reads 10^{cd}.

12 ^{a}) D9 पूर्णे (for अथ). B1.3.4 वर्षसहस्रांते; T4 वर्ष****(damaged) (for °सहस्रे तु).—^{c}) Ś1 Ñ V2.3 B D1.3–5.8 T2 G3 M5 छेत्तुकामस्य(G3 M5 °श्च); T1 G1 M1.4.7.8 छेत्तुकामे(G1 M1 °मी) च. D6.7.10.11 G2 M2.3.9.10 छेत्तुकामे दशग्रीवे; M6 छेत्तुकामं च विज्ञाय.—^{d}) Ś V1.3 D2.8.9.12 T4 चाथ; Ñ1 V2 B2–4 D6.7.10.11 M3.7.10 तत्र; Ñ2 B1 तस्य; T3 चापि (for चात्र). D5 संप्राप्तश्च (for प्राप्तश्चात्र). Ś Ñ V2.3 B2–4 D2.5.8.9.12 T3 प्रजापतिः (for पितामहः).—After 12, M2.9 ins.; while G2 subst. for 13^{ab}:

162* देवगन्धर्वसिद्धैश्च ऋषिभिः किंनरैः सह ।

13 ^{b}) Ñ V2 B सह; D5 सर्व- (for सार्धं). Ś V1 D2.5.8.9.12 T3.4 उदारधीः (for उपस्थितः).—For 13^{ab}, G2 subst. 162*.—^{c}) D6.7.10.11 M4.10 तव तावद् (D6 तात); T1.2 G M1–3.5.8.9 तत्र वत्स (for वत्स वत्स).—D5 om. (hapl.) from दशग्रीव up to वीद् in 15^{a}. Ś2.3 D12 बभूव च दशग्रीवे.—T4 damaged for ^{d}.—^{d}) Ś2 D12 [ऽ]स्मै प्रति-; Ñ V2 B तेस्मीति; D9 [ऽ]स्मि प्रति- (for ऽस्मीत्यभि-). V1 G1.2 M1.4 सु(V1 सं)प्रीतोस्मीत्यभाषत; V3 प्रहृष्टेनांतरात्मना (= 15^{b}).

14 D5 om. 14 (cf. v.l. 13).—^{a}) Ñ V2 B M6 वृणीष्व; T4 damaged (for वरय). G1 धर्मिष्ठ (for धर्मज्ञ).

ततोऽब्रवीद्दशग्रीवः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
प्रणम्य शिरसा देवं हर्षगद्गदया गिरा ॥ १५
भगवन्प्राणिनां नित्यं नान्यत्र मरणाद्भयम् ।
नास्ति मृत्युसमः शत्रुरमरत्वमतो वृणे ॥ १६
सुपर्णनागयक्षाणां दैत्यदानवरक्षसाम् ।
अवध्यः स्यां प्रजाध्यक्ष देवतानां च शाश्वतम् ॥ १७
न हि चिन्ता ममान्येषु प्राणिष्वमरपूजित ।
तृणभूता हि मे सर्वे प्राणिनो मानुषादयः ॥ १८
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा दशग्रीवेण रक्षसा ।
उवाच वचनं राम सह देवैः पितामहः ॥ १९
भविष्यत्येवमेवैतत्तव राक्षसपुंगव ।
शृणु चापि वचो भूयः प्रीतस्येह शुभं मम ॥ २०
हुतानि यानि शीर्षाणि पूर्वमग्नौ त्वयानघ ।
पुनस्तानि भविष्यन्ति तथैव तव राक्षस ॥ २१

G. 7. 10. 23
B. 7. 10. 24
L. 7. 9 18

—^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D1–4.7.8.10–12 T3.4 G1 कं; Ñ2 V2 B1.4 तत्; B2.3 तं; M8 कस् (for किं). G(ed.) तं तं (for किं ते). M6 [अ]त्र (for [अ]द्य). —^{d}) G1 मया (for वृथा).

15 D5 om. up to वीद् in 15^{a} (cf. v.l. 13). —^{a}) D3.6.7.10.11 S (except T3.4) अथ (for ततो). —^{b}) D8 सुरात्मना (sic) (for [अ]न्त°). G2 प्रीतात्मा लोकभावनं; M1.3–5.7 पितामहमुपागतं.

16 ^{b}) T1–3 G2.3 नास्त्यत्र(G2 °न्यन्) (for नान्यत्र). —^{c}) Ñ2 V2 B न च (for नास्ति). T3.4 मृत्योः समः. —^{d}) B3 त्वमरत्वम्. Ñ2 V1 ततो; D1.3.4.6.7.10.11 S (except T3.4) Ck अहं (for अतो). D12 रणे (for वृणे). Ñ1 प्रयच्छ मे; D5 ऋते वृणात् (corrupt) (for अतो वृणे). —After 16, Ñ V2.3 B D3.4.7.10.11 ins.:

163* एवमुक्तस्तदा ब्रह्मा दशग्रीवमुवाच ह ।
नास्ति सर्वामरत्वं ते वरमन्यं वृणीष्व वै ।
एवमुक्तस्तदा राम ब्रह्मणा लोककारिणा ।
दशग्रीव उवाचेदं कृताञ्जलिरथाग्रतः ।

[(l. 1) B4 ततो (for तदा). Ñ1 देवो (for ब्रह्मा). —(l. 2) Ñ1 वत्स (for सर्व-). D4 शृणुष्व (for वृणीष्व). B3 D3.4.7.10.11 Ct ने (for वै). —(l. 3) D3.7.10.11 उक्तः. V3 तु ते (sic) (for तदा). Ñ1 -धारिणा; D3.7.10.11 -कर्तृणा (for -कारिणा).]

17 D1 om. 17. —^{a}) B1.3.4 सुपर्णयक्षनागानां. —^{b}) M3 -गंधर्व- (for -दानव-). —^{c}) V3 D6.7.10.11 S (except T3.4 M6) [ऽ]हं (for स्यां). Ñ1 V1 अवध्यत्वं (for अवध्यः स्यां). G2 गमिष्यामि (for प्रजाध्यक्ष). —^{d}) D3.4 M6.7 देवानां चैव (for देवतानां च). Ñ2 V2.3 B सर्वशः; D2.5.6.8.10.11 T G2.3 M1.3.5.10 शाश्वत(D3.6 T2.4 °तः).

18 ^{a}) D1.4 M6 संज्ञा; T4 चिंत्यं (for चिन्ता). T3.4 [अ]न्येभ्यः (for °षु). —^{b}) T3.4 प्राणिभ्यः (for °षु). Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3.4 प्रपितामह (for [अ]मरपूजित). —D5 om. (hapl.? see var.) 18^{c}–19. —^{c}) Ñ1 V1.2 M1.2.7.8 -भूतानि (for -भूता हि). Ś V3 D2.6–12 T1.2 M1.3 ते (for मे). B1 इमे; D1.3.4 तु मे (for हि मे). V3 B1 D6.7.10.11 मन्ये (for सर्वे). M10 तृणभूतमहं मन्ये. —^{d}) T4 damaged; M6 मानुषाद्यं (for °षादयः).

19 D5 om. 19 (cf. v.l. 18). —^{a}) B2 स (for तु). Ñ1 T3.4 रौद्रेण; G (ed.) ब्रह्मासौ (for धर्मात्मा). —^{c}) D6.7.10.11 देवः (for राम).

20 ^{ab}) Ñ2 V2.3 B M6 [ए]तदेवं वै(V3 हि; B1 °वस्मै [sic]; B2 M6 ते); D5 [ए]व ते वैतत्; D6.7.10.11 T1.2.4 G M2.4.5.7–9.10 [ए]वमेतत्ते (for [ए]वमेवैतत्). D6.7.10.11 T1.2.4 G M2.4–10 वचो(D6 M10 °रो) (for तव). M1 यथेच्छसि भविष्यंति तथैव तव राक्षस. —After 20^{ab}, D6.7.10.11 M10 ins.:

164* एवमुक्त्वा तु तं राम दशग्रीवं पितामहः ।

[D6 तदा (for तु तं).]

—^{cd}) Ñ1 D7(marg. also as in text).10.11 वरो; Ñ2 V3 B2 वरं (for वचो). —T4 damaged from भू up to शु. V1 प्रीतस्तेहं; D5 G2 प्रीतस्य च(G2 °स्येदं); T1 G1 M3.5 प्रीतस्यैव; G3 प्रीतोऽस्येव(sic) (for प्रीतस्येह). Ñ V2 B हितं; D10.11 शुभो (for शुभं). V1 वचः (for मम). —After 20, V3 reads 168* for the first time, repeating it after 30.

21 ^{ab}) T4 damaged from यानि up to पू. D4.9 om. (hapl.) यानि. D5 M7 om. (hapl.) from 21^{b} up to 22^{a}. G2 तूर्णम् (for पूर्वम्). —^{cd}) Ñ1 V2 B1.3.4 अक्षयाणि; B2 अक्षतानि (for पुनस्तानि). B4 तत्र; D9 वर- (for तव). V1 M10 रावण; B1 सर्वशः (for राक्षस). Ñ2 भविष्यंति पुनस्तानि तव राक्षसपुंगव (for ^{d} cf. 20^{b}). —After 21, Ñ V B1.3.4 D1.3.4.6.7.9–11 S ins.:

165* वितरामि च ते सौम्यरूपमन्यत्सुदुर्लभम् ।
छन्दतस्तेऽनुरूपं च मनसा यत्तवेप्सितम् ।

(l. 1) V1 D1.3.4.9 T3.4 विदधामि (for वितरामि). D7.10.11 M10 [इ]ह (for च). B4 ददामि चैव; D6 नितरामाह (for वितरामि च). D3 तत् (for ते). D6.7 M10 रूपं; T4 वत्स (for सौम्य-). Ñ V3 B1.3.4 M3.6 वरम् (for -रूपम्). Ñ V B1.3.4 अन्यं; G1 M2.4.6.8 अन्यैः (for अन्यत्). M10 सौम्यमन्यैः (for -रूपमन्यत्). D6.7 सौम्यमन्यैर्दुरासदं; D10.11 वरं चान्यं दुरासदं

G. 7. 10.25 B. 7. 10.25 L. 7. 9.20

एवं पितामहोक्तस्य दशग्रीवस्य रक्षसः ।
अग्नौ हुतानि शीर्षाणि यानि तान्युत्थितानि वै ॥ २२
एवमुक्त्वा तु तं राम दशग्रीवं प्रजापतिः ।
विभीषणमथोवाच वाक्यं लोकपितामहः ॥ २३
विभीषण त्वया वत्स धर्मसंहितबुद्धिना ।
परितुष्टोऽस्मि धर्मज्ञ वरं वरय सुव्रत ॥ २४
विभीषणस्तु धर्मात्मा वचनं प्राह साञ्जलिः ।
वृतः सर्वगुणैर्नित्यं चन्द्रमा इव रश्मिभिः ॥ २५
भगवन्कृतकृत्योऽहं यन्मे लोकगुरुः स्वयम् ।
प्रीतो यदि त्वं दातव्यं वरं मे शृणु सुव्रत ॥ २६
या या मे जायते बुद्धिर्येषु येष्वाश्रमेष्विह ।
सा सा भवतु धर्मिष्ठा तं तं धर्मं च पालये ॥ २७

(for the post. half). —(l. 2) G1 छंदसस; Cv.k as above (for छन्दतस्). D6 ते स्व-; D7.10.11 M10 तव; T1.2 G3 M1.3 तेस्तु; M6 कुरु (for तेऽनु-). G2 मनसो (for °सा). D6.7.10.11 यद्यथा (for यत्तव). M10 मनसोद्य यथेप्सितं (for the post. half). ❀ Cv : वितरामि च ते सौम्यरूपमन्यैः सुदुर्लभमित्युक्ते सर्वदा सौम्यरूपमेव न कामरूपमिति शङ्कित्वा तत्परिहारार्थमाह छन्दत इत्यादि । तेन रावणस्य सौम्यरूपत्वं नित्यमसौम्यरूपत्वमागन्तुकम्. ❀ —For l. 2, Ñ V B1.3.4 D1.3.4.9 T3.4 subst.:

165(A)* छन्दतो विन्द भद्रं ते रूपमन्यद्यदीच्छसि ।

[V1 शृणु हीदानीं; V3 विंदयंश्चापि; D1.3.4.9 T3.4 L (ed.) विभृ(L [ed.] विभ्र)हीदानीं (for विन्द भद्रं ते). V2.3 B4 D1.4 T3.4 अन्यद्यद्; D3 त्वं यद्यद् (for अन्यद्यदि).]

22 D5 M7 om. 22^{abc} (cf. v.l. 21). Ś1 om. (hapl.) 22; Ś2.3 B2 D2.8.12 om. 22^{ab}. —a) M2 तथा (for एवं). D9 पितामहोक्तं च. —T4 damaged from 22^{c} up to मु in 23^{a}. —d) D6.7.10.11 पुनस्तानि; G1 यानि कानि (for यानि तानि). B4 [उ]च्छ्रितानि; G1 [अ]र्थि°; K (ed.) [उ]द्दि° (for [उ]त्थितानि). B1 च (for वै).

23 T4 damaged up to मु in 23^{a} (cf. v.l. 22). M10 om. 23^{ab}. —a) Ñ1 वरं; V1 तु वै; T3.4 तदा; M8 ततो (for तु तं). D1.3.4 दशग्रीवं (for तु तं राम). —b) D1.3.4 तदा राम (for दशग्रीवं). V1 D6.7.10.11 M1.5 पितामहः (for प्रजापतिः). —Ñ1 reads in marg. 23^{cd}. —c) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 उवाचेदं (for अथोवाच). —d) D6 M10 लोकानां प्र- (for वाक्यं लोक-).

24 b) B1 -शंसित-; T4 -संयुत-; M2 -संस्थित- (for -संहित-). —c) Ś D2.5.8.9.12 संतोषितो; Ñ B आराधितो; V1 T3.4 तोषितश्च; V3 D1.3.4 परितोषितो (hypm.) (for परितुष्टो). D6.7.10.11 M10 धर्मात्मन् (for धर्मज्ञ). V2 आराधितोस्मि वै वत्स.

25 M8 om. (hapl.) 25–26. —a) G2 एवमुक्तस् (for विभीषणस्). B1.4 च (for तु). —T4 damaged for 25^{b}. —b) Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3 प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत्; T1.2 G1.3 M1–5.7.9.10 प्रो(G1 M4.5.7 [all with hiatus] उ)वाच प्रण(M4.7.9 °य,तो वचः(M1 भृशं); G2 प्रत्युवाच विभीषणः. —c) Ś2.3 Ñ1 B1.3.4 D2.8.12 T1.2 M3 सर्वैर्; V3 पूर्वैर् (for सर्व-). —d) Ś Ñ V B D T3.4 M6 रश्मिभिर्यथा (for इव रश्मिभिः).

26 M8 om. 26 (cf. v.l. 25). —a) Ś1 D8 किमन्यत्कृतम्; Ś2.3 D12 तावच्च कृतम्; Ñ V B1.4 भगवन्कृतम्. M1.3 [ऽ]स्मि; M6 [ऽ]यं (for ऽहं). Ś Ñ V1.2 B4 D1–4.8.9.12 एतावद्; V3 एवैतद्; B1 एवाद्य (for -कृत्योऽहं). B2 एतत्कृतं च तावन्मे; B3 एवं कुरु स्वभावं मे. —b) B1 यस्य; D1.4 यत्त्वं (for यन्मे). Ś Ñ V B1.4 D1–5.8.9.12 T3.4 लोकेश्वरः (for लोकगुरुः). Ñ V1.2 B1.4 प्रभुः (for स्वयम्). B2.3 सर्वलोकेश्वरप्रभो. —c) Ś1 Ñ V2.3 B3.4 D1–9 T3.4 G1 M6.10 तु; V1 च (for त्वं). Ś1 Ñ V B1.3.4 D1–9 दातव्यो. Ś2.3 B2 D10–12 प्रीतेन(Ś2.3 D12 °तोसि; B2 °तो मे) यदि दातव्यो; B1 प्रीतो यदि तदा दिव्यो. —d) Ś Ñ V B1.2.4 D वरो; B3 रामो(sic) (for वरं). B2 [ऽ]यं (for मे). Ś V3 D2.5.8.9.12 T4 सर्वतः(V3 °शः); V1 धर्मतः; G1 सर्वदा (for सुव्रत). —For 26^{cd}, G2 subst.:

166* प्रीतः सफलमद्यैव जन्म मे लोकविश्रुतम् ।
दास्यसे यदि वै मह्यं वरं लोकगुरो शृणु ।

—Thereafter, G2 cont.; while Ñ V2.3 B D1.3.4.6.7.10.11 T G1.3 M ins. after 26:

167* परमापद्गतस्यापि धर्मे मम मतिर्भवेत् ।
अशिक्षितं च ब्रह्मास्त्रं भगवन्प्रतिभातु मे ।

[(l. 1) Ñ V2.3 B एव (for मम). Ñ1 B1 धृतिर् (for मतिर्). ❀ Ct : परमापद्गतस्य सांसारिकव्यवहारतः परमामापदं प्राप्तस्यापि मम धर्मे नारायणे मतिर्भवेत् । 'रामो विग्रहवान्धर्मः' इत्युक्तेरत्र धर्मपदेन नारायणः । अन्यथा 'सा सा भवतु धर्मिष्ठ' इत्यनेन पौनरुक्त्यं स्यात्. ❀ —(l. 2) T1 ब्राह्मण्यं (for ब्रह्मास्त्रं). Ñ V2.3 B1.3.4 D1.3.4 M2.6 भगवन्ब्रह्मास्त्रं (by transp.). G1 प्रददातु; M6 प्रतिभाति.]

27 a) Ś1 D2.5.8.12 यथा (for या या). Ś Ñ V1 B D1–4.8.9.12 M6 जा(B3 धी)येत मे; V2 जायते मे (by transp.) (for मे जायते). —b) Ś Ñ V1.3 B1.4 D1–5.8.9.12 M6 तेषु तेषु (for येषु येषु). V1 B1.2 D6.7.10.11 M5.6 च; G1 [अ]पि (for [इ]ह). —c) Ś1 D8.12 मे (for second सा). V1 भवेच्च (for भवतु). D5 सामानविह (corrupt) (for सा सा भवतु). D1.4 धर्मेषु (for धर्मिष्ठा). —d) D1.3.4 ततो; D2 G1.2 तत्तद्; T2 K (ed.) तं च (K [ed.] तु); M1 सत्यं (for तं तं). Ś1 भजे तथा; Ñ2 V2 B3.4 D2 भजेत वा(B3.4 हि; D2 च); V3 भजाम्यहं; B1 भजे त्वहं; B2 भजत्वहो; D1 G1 च पालयेत्; D5 भजे हिह

एष मे परमोदार वरः परमको मतः ।
न हि धर्माभिरक्तानां लोके किंचन दुर्लभम् ॥ २८
अथ प्रजापतिः प्रीतो विभीषणमुवाच ह ।
धर्मिष्ठस्त्वं यथा वत्स तथा चैतद्भविष्यति ॥ २९
यस्माद्राक्षसयोनौ ते जातस्यामित्रकर्षण ।
नाधर्मे जायते बुद्धिरमरत्वं ददामि ते ॥ ३०
कुम्भकर्णाय तु वरं प्रयच्छन्तमरिंदम ।
प्रजापतिं सुराः सर्वे वाक्यं प्राञ्जलयोऽब्रुवन् ॥ ३१
न तावत्कुम्भकर्णाय प्रदातव्यो वरस्त्वया ।
जानीषे हि यथा लोकांस्त्रासयत्येष दुर्मतिः ॥ ३२
नन्दनेऽप्सरसः सप्त महेन्द्रानुचरा दश ।
अनेन भक्षिता ब्रह्मन्नृषयो मानुषास्तथा ॥ ३३
वरव्याजेन मोहोऽस्मै दीयताममितप्रभ ।
लोकानां स्वस्ति चैव स्याद्भवेदस्य च संततिः ॥ ३४

G. 7. 10. 39
B. 7. 10. 40
L. 7. 9. 32

(corrupt); T3.4 भजे तदा (for च पालये). Ś2.3 D8.12 तं नाधर्मं भजेत वा; Ñ1 तदर्थं भजतेति च (sic); V1 ततो धर्मो भवेत्ततः; D9 तत्तद्धर्मं भजेति च. ❀ Cg: पालये पालयेयम्. ❀

28 ^{a}) Ś V1 D8.12 एवं (for एष). Ś Ñ2 V2.3 B D2.8.9.12 T3 M6 G(ed.) परमोदारो (B2 °मः कामः; G[ed.] °मो देव). —^{b}) V3 G1 मम (for मतः). V1 वरः सर्वगुणाधिकः; B2 सर्वदा हृदि वर्तते. —^{c}) Ñ B T1.2 G3 M1.3 -[अ]नु- (for -[अ]भि-). D3.4 -सक्तानां (for -रक्तानां). —^{d}) T1.2 G M8 किंचित्सु- (G1 °त्प्र-; G2 °न्न) (for किंचन). Ś Ñ V B D1–4.8.9.12 T3.4 किंचिल्लोकेस्ति (D1.4 °स्तु) दुर्लभं.

29 ^{a}) Ñ1 D6.7.10.11 T1.2 G M1–5.7–10 पुनः; V1 ततः (for अथ). B2 वाक्यं (for प्रीतो). —^{b}) Ñ B1.3.4 वाक्यमेतद् (for विभीषणम्). G2 हा (for ह). —^{c}) Ñ V1.2 B2 D2.5.7.9–11 T3.4 G M3.6 Cv धर्मिष्ठ (for °ष्ठस्). Ś B4 D2.3.8.9.12 T3 सदा; D1.4 यदा (for यथा). B3 यथा (sic) (for वत्स). V3 धर्मिष्ठं चैव धर्मज्ञ. —B3 om. from 29^{d} up to the prior half of l. 2 of 168*. —^{d}) G1 वा (for च). M5 [ए]वं (for [ए]तद्). Ñ1 यथैतत्ते; Ñ2 तथैतत्तद्; V1 तदा चैवं; V2 B1.2.4 तथैवं ते (V2 तद्); D1.3.4 तदा वै (D3 चै) तद्; D5 G2 M9 तथैवैतद्; T3 तथा वत्स (for तथा चैतद्).

30 B3 om. 30 (cf. v.l. 29). —^{a}) Ś V3 D2.8 तस्माद्; D1.3.4 T1.2 G M1–5.7–9 यस्य (for यस्माद्). T2 G3 तु (for ते). —^{b}) D1.3.4 T1.2 G M1–5.7–9 [अ]मित्रकर्शन; D6.7.10.11 M6.10 [अ]मित्रनाशन (for °कर्षण). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 जातस्य हि (V3 D5 T3.4 °स्यापि) निशाचर. —^{c}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 रमते; Ñ V2 B1.2.4 वर्तते; Ck.t as in text (for जायते). D1.3.4 धर्मे बुद्धिः परमिका (with hiatus). —^{d}) B1 ददानि. —After 30, Ñ V2.3 (repeats here; cf. v.l. 20) B D3 (only l. 1) ins.:

168* एष एव च ते कामो भविष्यति निशाचर ।
अशिक्षितं च ब्रह्मास्त्रं यथावत्प्रतिपत्स्यसे ।

[B3 om. up to the prior half of l. 2. —(l. 1) B1 एवम् (for एष). V2 तु; B2 D3 हि (for च). Ñ1 V3 (first time) न संशयः (for निशाचर). Ñ2 नित्यं वत्स भविष्यति (for the post. half). —(l. 2) B3 त्वं चापि (for यथावत्). Ñ2 B3.4 प्रतिपत्स्यते; V2 B2 प्रतिपद्यसे; V3 (first time) °भास्यते; V3 (second time) °भातु ते (for प्रतिपत्स्यसे).]

31 ^{ab}) B3 च (for तु). Ś2.3 D12 प्रायच्छंतम्; Ñ V B दातुकामम्; D1.3.4 प्रदेयं तु (D3 नु) (with hiatus) (for प्रयच्छन्तम्). G1 M5.6 अरिंदमं. D6.7.10.11 G2 M10 इत्युक्त्वा कुंभकर्णाय वरं दातुम (G2 °तुं व्य) व (M10 °मुप)स्थितं. —After 31^{ab}, D1.3.4 ins.:

169* एतस्मिन्नन्तरे राम देवाः सर्षिपुरोगमाः ।

—^{c}) G2 वरदं तु; M1 पितामहं (for प्रजापतिं). M4 प्रजाः (for सुराः). D1.3.4 अथागम्य (for सुराः सर्वे).

32 ^{ab}) Ś V3 B3 D1.4.8.9.12 T3 देव; D2 चैव; T1.2 M1.3 तात (for तावत्). T4 भगवन् (for न तावत्). T4 न (for प्र-). B3 दातव्योद्य; G1 दातव्यो हि (for प्रदातव्यो). V1 कुंभकर्णाय चरते दातव्यो यस्त्वया वरः. —^{c}) Ś Ñ V B1.3.4 D2.8.9.12 T3.4 जानासि; T2 जानीते; Ck.t as in text (for जानीषे). B4 [इ]ह (for हि). —^{d}) V1 B1.2.4 D7 ताप (V1 D7 नाश) यति (for त्रास°). B4 [ए]व (for [ए]ष). Ñ V1.3 D5 T3.4 राक्षसः; Ck.t as in text (for दुर्मतिः). Ś D2.8.9.12 त्रासयिष्यति राक्षसः; V2 त्रासयामास राक्षसः.

33 ^{a}) Ś D2.8.9.12 T3.4 सर्वा; D1.3.4 तत्र (for सप्त). —T4 damaged from च in 33^{b} up to न्नृ in 33^{d}. —^{c}) G2 अनेका (for अनेन). —^{d}) Ñ1 V1.2 B2 T1.2 M1–3.8.9 मानवास्; Ñ2 ब्राह्मणास् (for मानुषास्). —After 33, D7.10.11 T3.4 M3 ins.:

170* अलब्धवरपूर्वेण यत्कृतं राक्षसेन तु ।
यद्येष वरलब्धः स्याद्भक्षयेद्भुवनत्रयम् ।

[(l. 1) D10.11 -पूर्णेन; Cg as above (for -पूर्वेण). M3 कृतमेवं तु रक्षसा (for the post. half). —(l. 2) K (ed.) तद् (for यदि). M3 स्याल्लब्धवरः (by transp.). T4 नाशितं (for भक्षयेद्).]

34 T3 reads 34^{ab} twice. V3 illeg. for 34^{a}. —^{a}) T1.2 G2.3 M3 तु; T3 (second time) M4.7.8.9 [ऽ]सौ;

G. 7. 10. 40
B. 7. 10. 40
L. 7. 9. 33

एवमुक्तः सुरैर्ब्रह्माचिन्तयत्पद्मसंभवः ।
चिन्तिता चोपतस्थेऽस्य पार्श्वं देवी सरस्वती ॥ ३५
प्राञ्जलिः सा तु पार्श्वस्था प्राह वाक्यं सरस्वती ।
इयमस्म्यागता देव किं कार्यं करवाण्यहम् ॥ ३६
प्रजापतिस्तु तां प्राप्तां प्राह वाक्यं सरस्वतीम् ।
वाणि त्वं राक्षसेन्द्रस्य भव या देवतेप्सिता ॥ ३७
तथेत्युक्त्वा प्रविष्टा सा प्रजापतिरथाब्रवीत् ।
कुम्भकर्ण महाबाहो वरं वरय यो मतः ॥ ३८
कुम्भकर्णस्तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वचनमब्रवीत् ।
स्वप्तुं वर्षाण्यनेकानि देवदेव ममेप्सितम् ॥ ३९

G1 M5 [ऽ]यं; M1.2.10 वै (for ऽस्मै). Ś Ñ V1.2 B1.4 D1–4.8.9.12 T3(first time).4 M6 तच्छापो वरनामास्मै (V1 °दानोस्मै; B1 °सौ); B2.3 एतज्ज्ञात्वा(B3 ततः सुप्तं) वरश्चास्मै.—b) Ś V3 D1–5.8.9.12 अमरप्रभो; Ñ1 B3 अमितप्रभो(B3 °भुः); T(T3 second time) G1 M (except M6) अस्य रक्षसः (for अमितप्रभ).—c) Ñ V2 B D1.3.4 M6 लोकेभ्यः(Ñ2 °के वै); Ck.t as in text (for लोकानां). Ñ V B D1–4.9–11 T3.4 M3.8 Ck.t [ए]वं (for [ए]व).—D1 om. from स्याद् in 34^{c} up to 36^{c}. M6 [अ]स्तु; Ck.t as in text (for स्याद्).—d) Ś1 D8 M4 अस्ति (sic); B1 G3 तस्य (for अस्य). V3 T2 [अ]पि; D5 [इ]व; T1 G3 M5.10 न (for च). Ñ2 V3 B1–3 D10.11 T3 M5 Ck.t संमतिः; V2 D6 T1 सन्मतिः; G2 संततिः(sic); T2 [अ]सन्मतिः; Cg as in text (for संततिः). D5 भवेद्स्येव संततिं (sic).

35 D1 om. 35 (cf. v.l. 34).—b) D2.8.12 M6 चिंतयन्. V3 D2 पद्मसंनिभः. M4.5 चिंतयामास चाब्जजः.—After 35^{ab}, Ś Ñ V B D2–5.8.9.12 M3 ins.; while T3.4 ins. l. 1 after 35^{ab} and ins. l. 2 after 37^{ab}:

171* देवीं सरस्वतीं चैव पद्माक्षीं पद्ममालिनीम् ।
त्रैलोक्ये सर्वभूतानां जिह्वा बुद्धिर्धृतिः स्मृतिः ।

[(l. 1) Ñ1 V1.2 B3.4 D3.5 देव; Ñ2 B2 M3 देवः (for चैव).—D4 om. from the post. half up to 36^{c}. Ñ2 V2 B1.2.4 पद्मसंभवां(B1 °वः) (for पद्ममालिनीम्).—(l. 2) B1 त्रिलोके. Ñ2 V2 B सर्वभूतेषु (for °तानां). B3 प्रज्ञा (for जिह्वा).];
while G2 M10 ins. after 35^{ab}:

172* सरस्वतीं गिरां देवीं सोपतस्थे प्रजापतिः ।

—c) Ś1 D2.8.12 सा (for च). V1 B1 चिंतितेन. Ś V1 D2.5.6.8 T3.4 M1.3.5 सा (Ś1 D2.8.12 sic); T1.2 G2.3 M2.9 च; M4.7 तु (for ऽस्य). D8 चोपतिष्ठेच्च; G1 चोपतस्थौ तु (for चोपतस्थेऽस्य).—d) Ś Ñ V1.3 B D2.8.9.12 T3.4 पार्श्वे(Ñ1 V1 B2 °र्श्वं) हृष्टा; D5.6 G2 M6.8 पार्श्वे देवी(D5 त्वष्टुः) (for पार्श्वं देवी).

36 D1.4 om. 36^{abc} (cf. v.l. 34 and 171* respy.). Ś2.3 Ñ1 B2 D3.9 M8 om. (hapl.) 36^{ab}.—a) L (ed.) सांजलिः. Ś1 D8 M7 प्राह (sic); M1.3 चास्य (for सा तु). D6 T3.4 पद्मस्था (for पार्श्वस्था).—b) Ś1 Ñ2 V1.3 B1.3.4 D2.5.8.12 T3.4 M7 देवी (for वाक्यं). T1.2 G3 M8 वाक्यं प्राह (by transp.). T3.4 पितामहं; G2 M4.5 शनैरिव (for सरस्वती).—c) D5 G1 अहम् (for इयम्). D5 G2 अभ्यागता.—d) Ñ2 V2.3 B ते (for [अ]हम्).

37 ab) Ś V3 B D1–4.8.9.12 M6 सं- (for तां). Ñ2 प्राह (for प्राप्तां). G1 transp. प्राप्तां and प्राह. Ś1 D8 महादेवीं; Ś2.3 Ñ1 V B D1–5.9.12 T3.4 प्राह (Ś2.3 D12 आह) देवीं; Ñ2 देवीं चैव; M3 वाक्यं प्राह (by transp.) (for प्राह वाक्यं). M6.7 शुभाक्षरं (for सरस्वतीम्).—After 37^{ab}, T3.4 ins. l. 2 of 171*.—c) Ś B4 D1–4.8.9 वाणी (for वाणि). Ñ2 V2 B D1.3.4 M6.7 राक्षसस्यास्य(D1.4 M6 °स्ये); M10 कुंभकर्णस्य; K(ed.) राक्षसेंद्रास्ये (for °सेन्द्रस्य).—d) Ñ1 B2 D6.7.10.11 T1.2 M3.5 Ck.t भव वाग्(D6 सा); V2.3 B3.4 D1.4 भवेथा; M8 जिह्वायां; Cv.g as in text (for भव या). Ś D8 सिता; Cv.g.k.t as in text (for [ई]प्सिता). D3.9 M2.4.7–9 दैवतेप्सिता. D12 भव देवहिते रता. ❀ Cv: "वाणि त्वं राक्षसेन्द्रस्य भव या दैवतेप्सितेति" यादृशव्यवहारा दैवतैरीप्सिता राक्षसेन्द्रस्य तादृशव्यवहारा त्वं भव ।; Cg: भव या देवतेप्सिता यादृग्रूपा दैवतैः काङ्क्षिता तादृशी भवेत्यर्थः ।; Ct: अस्यास्ये देवतेप्सिता देवानामिष्टा वाग्भव. ❀ —After 37, Ñ V2.3 B ins.:

173* इत्युक्ता सा प्रणम्याथ तं विवेश निशाचरम् ।

[B3 तथा (for इति). V2.3 B2 [उ]क्त्वा सा; B3 [इ]त्युक्त्वा (for [उ]क्ता सा). V2 प्र- (for तं).]

38 ab) T3.4 [उ]क्त्वा. D1.4 [आ]स्यं (for सा). V3 एवं राघव तद्रक्षो (for a). Ñ V2 B ततो राघव तद्रक्षो ब्रह्मा वचनमब्रवीत्.—Ś2.3 om. (hapl.) 38^{cd}.—d) Ś1 Ñ V B1.2.4 D2.5.8.9.12 T3.4 राक्षस; B3 D1.4 सुव्रत (for यो मतः).

39 a) T1.2 G3 M3 स (for तु). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 तु तच्छ्रुत्वा; Ñ V2 B ततो हृष्टः (for तु तद्वाक्यं).—b) Ś Ñ V B D1–5.8.9.12 T3.4 M6 वाक्यं(Ñ V2 B D1.3.4 M6 श्रुत्वा; V1 हृष्टो) वाक्यमुवाच ह.—After 39^{ab}, D1.4 ins.:

174* अशामि किल लोकेश शयामि वरमावृणोत् ।
ततस्तं मन्दप्रज्ञानं विधात्रा मोहितं तदा ।

—c) D1.4 सुप्तं. Ś Ñ V B D2.3.5.8.9.12 T4 M6 स्वप्तुं (Ś2 °यं) युग(Ś2 पुरा; Ñ V2 B1.2.4 T4 M6 वर्ष)सहस्राणि.—d) D1.4 वरं देहि (for देवदेव). Ś D2.8.9.12 मया (for मम).—After 39, Ś Ñ V B1–3 D2.3.5.8.9.12 T3.4 ins. 1

एवमस्त्विति तं चोक्त्वा सह देवैः पितामहः ।
देवी सरस्वती चैव मुक्त्वा तं प्रययौ दिवम् ॥ ४०
कुम्भकर्णस्तु दुष्टात्मा चिन्तयामास दुःखितः ।
कीदृशं किं न्विदं वाक्यं ममाद्य वदनाच्च्युतम् ॥ ४१
एवं लब्धवराः सर्वे भ्रातरो दीप्ततेजसः ।
श्लेष्मातकवनं गत्वा तत्र ते न्यवसन्सुखम् ॥ ४२

G. 7. 10. 52
B. 7. 10. 49
L. 7. 9. 41

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

175* षण्मासान्हि स्वपे देव दिनमेकं तु भोजनम् ।

[B3 च (for हि). D5 षट्मासं तु (for षण्मासान्हि). Ś1 D8 हि स्वयं (corrupt) (for हि स्वपे). Ñ2 V2.3 B1.2 G (ed.) षण्मासां(G [ed.]°सों [sic])ते भवेद्देव (for the prior half). Ś2.3 Ñ2 V2 B1.3 D12 T3 च; D5 हि (for तु). V1 रोधनं (for भोजनम्).]

40 ᵃ) Ś V3 D2.5.8.9.12 चैवोक्तेः; Ñ2 V1 T3.4 M3 तं प्राह(Ñ2 प्रोक्त्वा); V2 B3 चोक्त्वा तं (by transp.); B1.2.4 चोक्त्वा स; G1 तेनोक्तः; M7 संहृष्टाः (for तं चोक्त्वा). —ᵇ) Ś V3 D2.8.9.12 T1.2 G2.3 M1.7.8 प्रहृष्टास्ते(Ś1 D2.8.9.12 °स्तु) दिवौकसः; V1 T3.4 M3 ततो(V1 देव) हृष्टा दिवौकसः; D1.3.4 ब्रह्मा लोकपितामहः; D5 प्रहृष्टा त्रिदिवौकसः; D6.7.10.11 M2.5.9.10 प्रायाद्ब्र(M10 ययौ ब्र)ह्मा सुरैः समं (M2.5.9 °ह); G1 M4.6 प्रन(G1 °वि)ष्टास्ते दिवौकसः; L (ed.) प्रहृष्टास्ते वनौकसः. —ᶜ) B1 [अ]थ; G (ed.) [अ]पि (for [ए]व). Ś2.3 D2.8 देवीं सरस्वतीं चैव. —ᵈ) Ś D2.8.9 प्रजहौ; B2.4 त्रिदिवं (for प्रययौ). Ś V1 D2.8.9.12 T3.4 ततः; V3 नृप; B2.4 ययौ; B3 स्वयं (for दिवम्). D1.3.4 त्यक्त्वा तं राक्षसं ययौ; D5 मुक्त्वा संप्रजगाम ह; D6.7.10.11 T1.2 G M राक्षसं तं(M3 सा; M8 °सेंद्रं) जहौ पुनः. —After 40, Ñ V2.3 B D1.3.4.6.7.10.11 T1.2 G1.3 M1–3.5 (only l. 2).6.8–10 ins.:

176* ब्रह्मणा सह देवेषु गतेष्वथ नभस्तलम् ।
विमुक्तोऽसौ सरस्वत्या स्वां संज्ञामगमत्ततः ।

[(l. 1) M8 देवैश्च (sic) (for देवेषु). Ñ V2.3 B गतेषु ब्रह्मपूर्वे(B3 °मुख्ये)षु (for the prior half). D6.7.10.11 M10 च (for [अ]थ). Ñ V2.3 B दैवतेषु (for गतेष्वथ). Ñ2 V2.3 B D10.11 T1.2 G1.3 M1–3.8.10 नभस्थलं. —(l. 2) B3 संत्यक्तो; B4 विमुष्टो (for विमुक्तो). D1.3.4 [स]थ (for ऽसौ). D1.3.4 स्व- (for स्वां). Ñ1 V2.3 B पुनरागतः(B1.3.4 °गमत्); D6.7.10.11 च ततो गतः (for अगमत्ततः). Ñ2 पूर्वां प्रकृतिमागतः (for the post. half).]

41 ᵃ) T1.2 स (for तु). —ᵇ) D1.3.4 दुर्मतिः (for दुःखितः). —ᶜ) Ñ V2.3 B D1.3–7.10.11 T G3 M2.5.6.9 ई(B3 ता)दृशं (for कीदृशं). Ś Ñ V B D2.6–12 किमिदं; D1.3–5 T3 G1.2 M1.4.8.9 किं त्विदं (for किं न्विदं). —ᵈ) D7 (after corr. m. as in text) वचनात् (for वदनात्). Ñ V2 B वदनान्मम(B3 °न्मे वि-) निःसृतं; D5 ममाद्य वदनोद्गतं; D6 मम यद्वदनाच्च्युतं. —After 41, Ś Ñ2 V1.2 B1.2 D1.2.4.5.8.9.12 T3.4 ins.; while V3 cont. after 178*; whereas B3 D3 cont. after l. 1 of 178*:

177* अनभिप्रेतपूर्वं हि संमोहादिव भाषितम् ।

[V3 D1.3.4 मे; B3 तु (for हि). Ś Ñ2 D2.5.8.12 T3.4 एव (for इव). B3 स्वपामीत्येव भाषितं (for the post. half).]

—Thereafter, Ñ2 V2 B1.2 cont.; while Ñ1 B3.4 D3 ins. only l. 1 after 41; V3 ins. after 41:

178* भक्षयामीति वदता स्वप्स्यामीत्युदितं मया ।
संतप्यमानो दुःखार्तो विधून्वंश्चरणौ करौ ।
आत्मानमेव बहुशः श्वसन्निन्दन्पपात ह ।

[(l. 1) B2 वक्तव्ये; D3 गदितं (for वदता). B2 व्याहृतं (for [इ]त्युदितं). B3 स्वपामीत्युक्तमेव तु (for the post. half). —After l. 1, B3 D3 cont. 177*. —V3 illeg. for l. 3.]

—Thereafter, V3 cont. 177*.

—After 41, D6.7.10.11 T1.2 G M1–5.7–9 ins:

179* अहं व्यामोहितो मन्ये देवैरिति समाहितैः ।

[D6.7.10.11 G1 M2.8.9 transp. मन्ये and देवैरिति. D6.7.10.11 M10 तदा(M10 समा)गतैः (for समाहितैः).]

42 ᵃ) Ś V1 B3 D2.5.8.9.12 T3.4 ते तु (for सर्वे). —ᶜ) D1.3–6.8 श्लेष्मां(D1.4 °षां)तक-; G (ed.) श्लेष्मातकं. Ś1 V2 M10 -वने. Ś Ñ V1.3 B2–4 D1–5.8.9.12 T3 M6 नाम; V2 B1 राम (for गत्वा). —ᵈ) M4.7 तत्रैव (for तत्र ते). Ñ V2 B1.4 D1.3.4 T4 चिरं (for सुखम्). Ś V1.3 B2.3 D2.5.8.9.12 T3 M6 तत्र सर्वे(B2 ते ह; B3 तेष्व)वसंश्रि(D8 °स्थि)रं.

Colophon. —*Kāṇḍa name* : Ś1 D3 om. —*Sarga name*: Ś Ñ B1–3 D2.8.9.12 रावणादिवरप्रदानं; V2 रावणवरप्राप्तिः; V2.3 B4 रावणादिवरदानं(V3 °नो); D1.3.4 रावणविभीषणकुंभकर्णवरप्रदानो; D5 राक्षसवरप्रदानं; D6 रावणाय वरप्राप्तिः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V2.3 B1 D3 om.; V1 8; D8.9 9. —After colophon, D3 concludes with रामः; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

११

G. 7. 11. 1
B. 7. 11. 1
L. 7. 10. 1

सुमाली वरलब्धांस्तु ज्ञात्वा तान्वै निशाचरान् ।
उदतिष्ठद्भयं त्यक्त्वा सानुगः स रसातलात् ॥ १
मारीचश्च प्रहस्तश्च विरूपाक्षो महोदरः ।
उदतिष्ठन्सुसंरब्धाः सचिवास्तस्य रक्षसः ॥ २
सुमाली चैव तैः सर्वैर्वृतो राक्षसपुंगवैः ।
अभिगम्य दशग्रीवं परिष्वज्येदमब्रवीत् ॥ ३
दिष्ट्या ते पुत्र संप्राप्तश्चिन्तितोऽयं मनोरथः ।
यस्त्वं त्रिभुवनश्रेष्ठाल्लब्धवान्वरमीदृशम् ॥ ४
यत्कृते च वयं लङ्कां त्यक्त्वा याता रसातलम् ।
तद्गतं नो महाबाहो महद्विष्णुकृतं भयम् ॥ ५
असकृत्तेन भग्ना हि परित्यज्य स्वमालयम् ।
विद्रुताः सहिताः सर्वे प्रविष्टाः स्म रसातलम् ॥ ६
अस्मदीया च लङ्केयं नगरी राक्षसोषिता ।
निवेशिता तव भ्रात्रा धनाध्यक्षेण धीमता ॥ ७
यदि नामात्र शक्यं स्यात्साम्ना दानेन वानघ ।
तरसा वा महाबाहो प्रत्यानेतुं कृतं भवेत् ॥ ८

11

D_{12} begins with ॐ.

1 ^{a}) V_{3} च वरं लब्धान्; B_{3} बलवांस्तत्र (for वर-लब्धांस्तु). —^{b}) $Ñ_{1}$ V_{1} $D_{5-7.10.11}$ T G $M_{1.3.5.8.10}$ चैतान्; $D_{2.9.12}$ तद्वै; $M_{2.4.7.9}$ वै तान् (by transp.) (for तान्वै). $D_{1.3.4}$ विदित्वा तान्. $Ñ_{2}$ G_{2} निशाचरः; M_{5} समाहितान् (for निशाचरान्). B_{3} ज्ञात्वा तांश्चैव राक्षसान्. —^{d}) Ś $D_{2.8.9.12}$ सानुजः.

2 ^{a}) B_{1} माल्यवांश् (for मारीचश्). —^{b}) Ś V_{1} $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ विरूपाक्षमहोदरौ. —^{c}) D_{6} उपातिष्ठन्. Ś $D_{2.8.12}$ सराजानः; V_{1} D_{5} $T_{3.4}$ प्रहृष्टास्ते (T_{4} °स्तु); V_{3} D_{9} स राजा तु (D_{9} वै); G_{2} सुताः सर्वे; $M_{4.7}$ भयं त्यक्त्वा; L (ed.) महाराज (for सुसंरब्धाः). —^{d}) D_{1} राघव (for रक्षसः). —For 2^{cd}, Ñ V_{2} B subst.:

180* सचिवाः परिवार्यैनमुदतिष्ठन्सुमालिनम् ।

[B_{2} संविचार्यैनम्; B_{3} परिचर्यैनम् (for परिवार्यैनम्). B_{1} उपातिष्ठन्.]

—After 2, $D_{1.3.4}$ ins.:

181* स तैः सर्वैः परिवृतो माल्यवान्वै निशाचरः ।
सदा मत्तैर्गजवरैर्वृतो वनगजो यथा ।

3 T_{4} om. 3^{ab}. —^{a}) Ñ V_{2} $B_{2.4}$ प्रस्थितः (for सुमाली). $Ś_{1.2}$ तु ($Ś_{2}$ स) ततः; $Ś_{3}$ V_{3} $D_{2.3.12}$ स तु तैः; $Ñ_{1}$ B_{4} सह तैः; $Ñ_{2}$ B_{2} $D_{6.7.9-11}$ G_{2} M_{10} सचिवैः; V_{1} D_{8} तु स तैः; V_{2} B_{3} सहितः; B_{1} सदृशैः; $D_{1.4.5}$ T_{3} M_{6} स (T_{3} तु)-सुतैः; G (ed.) स च तैः (for चैव तैः). $D_{6.7.10.11}$ M_{10} सार्धं (for सर्वैर्). —^{b}) Ś V_{3} $D_{1-4.8.9}$ T_{3} $M_{1.6}$ -पुंगवः. —^{c}) M_{5} समागम्य. —^{d}) T_{4} अब्रुवन् (for अब्रवीत्).

4 ^{a}) D_{5} मे (for ते). $D_{5-7.10.11}$ $M_{3.10}$ वत्स (for पुत्र). Ś $Ñ_{1}$ V_{1} $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ संवृत्तश्; V_{3} संजातश्. —^{b}) B_{1} (m. also as in text) संचितो; B_{4} चेष्टितो (for चिन्तितो). G_{1} M_{8} यो (for ऽयं). —^{c}) Ś V_{3} B_{1} $D_{2.9.12}$ G_{2} M_{5} यत्त्वं; T_{3} यश्च; G_{3} यत्र (for यस्त्वं). $D_{7.11}$ त्रिभुवने (D_{11} °नं) (for त्रिभुवन-). $Ś_{1.2}$ V_{3} $B_{2.3}$ $D_{2.8.9.12}$ -श्रेष्ठं; $Ś_{3}$ $Ñ_{1}$ G_{3} -श्रेष्ठ; $D_{5.6}$ -श्रेष्ठो (for -श्रेष्ठाल्). —^{d}) $Ñ_{2}$ दत्तवान् (sic) (for लब्धवान्). $B_{1.3.4}$ ईप्सितं; $D_{6.7.10.11}$ उत्तमं (for ईदृशम्).

5 ^{a}) $Ś_{1}$ तु; $Ś_{2.3}$ $D_{4.8.12}$ [ऽ]त्र (for च). $Ś_{3}$ बलं; G_{1} वरं (for वयं). B_{3} चास्य यं (sic) (for च वयं). B_{3} सर्वे; M_{1} त्यक्त्वा (for लङ्कां). —^{b}) B_{3} संप्रयाता; M_{1} लंकां प्राप्ता (for त्यक्त्वा याता). D_{2} त्यक्त्वा पातालमीदृशं. —$D_{1.4}$ om. (hapl.) 5^{c}–6. —^{c}) Ś $D_{8.12}$ उद्धृतं; B_{2} यत्कृतं; D_{3} तद्भूतं; D_{5} न गतं; G_{1} M_{5} तत्कृतं; L (ed.) तद्धृतं (for तद्गतं). D_{6} वो (for नो). —^{d}) $Ñ_{1}$ ज्ञात्वा; V_{3} भवद्; T_{1} मम; G (ed.) दिष्ट्या (for महद्). —After 5, V_{3} (prior half illeg.) ins.:

182* ******** भविष्यसि न संशयः ।

6 $D_{1.4}$ om. 6 (cf. v.l. 5). T_{3} om. 6^{ab}. —^{a}) $Ñ_{1}$ V_{3} तेन भग्नानि; $D_{6.7.10.11}$ M_{10} तद्भयाद्भग्नाः; K (ed.) तद्भयाद्भीताः (for तेन भग्ना हि). —^{b}) M_{8} परित्यक्त्वा. —^{c}) D_{5} विहताः (for विद्रुताः). Ś $D_{2.5.8.12}$ $T_{3.4}$ सहसा; D_{11} सगणाः (for सहिताः). D_{9} सहसा विद्रुताः सर्वे. —^{d}) B_{2} निरस्ताः (for प्रविष्टाः). $Ś_{1}$ Ñ B $D_{2.5.8.9.12}$ स्मो.

7 ^{ab}) D_{5} transp. लङ्केयं and नगरी. K (ed.) -[उ]चिता (for -[उ]षिता). $Ñ_{1}$ रक्षसोषिता; V_{1} राक्षस-प्रिया; B_{3} राक्षसोत्थिता; D_{4} राक्षसयोषिता (hypm.). —^{c}) $Ś_{2.3}$ $D_{2.9.12}$ निषेविता. M_{7} सह (for तव). Ś $D_{2.8.9.12}$ संप्रति या; B_{2} भवद्भ्रात्रा (for तव भ्रात्रा). —^{d}) $D_{1.3.4}$ सा पुनः (for धीमता).

8 ^{a}) $Ñ_{1}$ तु; $Ñ_{2}$ V_{1} $B_{1.2}$ D_{6} न; V_{2} B_{3} [अ]द्य; B_{4} [इ]ह; $D_{1.4}$ [अ]पि (for [अ]त्र). $Ñ_{1}$ शक्यं ते; $Ñ_{2}$ शक्येयं; V_{2} B_{2-4} शक्येत; Cg.k.t as in text (for शक्यं स्यात्). D_{9} या देवतावन्न शक्यं स्यात् (hypm.); T_{3} यदि नाम स शक्या स्यात् (sic). —^{b}) M_{8} साम- (for साम्ना). Ś $Ñ_{2}$ $V_{1.3}$ $B_{1.4}$ $D_{2.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ वस्तुं त्वया; V_{2} ते कुलज; V_{2} (m. also) B_{2} भेदेन च (V_{2} वा) (for दानेन

त्वं च लङ्केश्वरस्तात भविष्यसि न संशयः ।
सर्वेषां नः प्रभुश्चैव भविष्यसि महाबल ॥ ९
अथाब्रवीद्दशग्रीवो मातामहमुपस्थितम् ।
वित्तेशो गुरुरस्माकं नार्हस्येवं प्रभाषितुम् ॥ १०
उक्तवन्तं तथा वाक्यं दशग्रीवं निशाचरः ।
प्रहस्तः प्रश्रितं वाक्यमिदमाह सकारणम् ॥ ११
दशग्रीव महाबाहो नार्हस्त्वं वक्तुमीदृशम् ।
सौभ्रात्रं नास्ति शूराणां शृणु चेदं वचो मम ॥ १२
अदितिश्च दितिश्चैव भगिन्यौ सहिते किल ।
भार्ये परमरूपिण्यौ कश्यपस्य प्रजापतेः ॥ १३

G. 7. 11. 15
B. 7. 11. 15
L. 7. 10. 14

वा). Ñ1 D1.3.4 M6 साम्ना वा तरसापि(Ñ1 दारुणेन) वा; B3 साम्ना वादेन रावण. —V3 om. 8^e–9^b. —^{c}) B3 त्वरस्व (for तरसा). V2 च; B3 [अ]त्र; B4 तु; M5 [अ]पि (for वा). D1.3.4 M6 संप्रदानेन वा वीर. —B2 erroneously repeats 8^d after 10^a. —^{d}) Ñ1 V1 D1.4.9 कुतो; D3 क्षमो (for कृतं). Ś Ñ1 V1 D2.8.9.12 भयं; D3 भवान् (for भवेत्). Ñ2 T3.4 त्वमर्हसि; Ck.t as in text (for कृतं भवेत्).

9 V3 om. 9^{ab} (cf. v.l. 8). B2 repeats 9^{ab} (followed by the first occurrence of l. 1 of 185*) after 10^b. —^{a}) Ś2.3 तव (sic); Ñ2 V1.2 B(B2 both times) T1.2 G3 M1.3 त्वं तु; D1.4 त्वं हि; D12 त्वं वै. G2 लोक-(for लङ्का-). Ś1 D8 तत्र (for तात). —^{b}) Ś2.3 D1.3–5.7.8.11 12 T2 भविष्यति (sic). —After 9^{ab}, V1 D7.10.11 T3.4 ins.; while M3 ins. after 9 :

183* त्वया राक्षसवंशोऽयं निमग्नोऽपि समुद्धृतः ।

[M3 तु (for ऽपि).]

—Thereafter, M3 cont.; while V1 T3.4 ins. after 9 :

184* राक्षसानामयं पुत्र त्वया वंशः प्रतिष्ठितः ।
त्वं नाथस्त्वं प्रभुः स्वामी त्वमस्माकं परा गतिः ।

[(l. 1) M3 वत्स (for पुत्र). V1 M3 त्वयि (for त्वया).] —^{c}) Ś V1.2 D2.8.12 T3 त्वं; D1.4.9 T4 च (for नः). Ñ1 त्वं च (for चैव). —^{d}) T1.4 G M1–5.8.9 नित्यमेव (for भविष्यसि). Ś Ñ1 V2 D1.3.4.8.12 M9 महाबलः ; V1.3 T4 हि नः सदा; T3 हिते सदा (for महाबल). M7 नित्यमेवं निशाचर.

10 ^{a}) M6 अब्रवीच्च (for अथाब्रवीद्). B2 महाबाहो. —B2 reads 10^b in marg. and then repeats 9^{ab} (followed by the first occurrence of l. 1 of 185*). —^{d}) B3 तु (for प्र-). D6.7.10.11 T1.2 G M1–5.7–10 नार्हसे (M3.5 °स्त्वं) वक्तुमीदृशं. ❁ Ck : अर्हते अर्हतीति यावत् (?) ; Ct : नार्हसे । ज्येष्ठनिरसनं वक्तुं नार्हसीत्यर्थः . ❁ —After 10, Ñ V2.3 B1.2(repeats l. 1 here in marg., reading it for the first time after the second occurrence of 9^{ab}).3.4 D5 ins. :

185* इत्येवमुक्तः स तदा सुमाली रावणेन ह ।
नोवाच किंचित्तत्रैव न्यवसच्च सुहृद्वृतः ।

[(l. 1) Ñ1 प्रहसन् (for स तदा). D5 सुमालि. V2 B1 च; V3 D5 हि (for ह).]

—After 10, V1 T3.4 ins. :

186* एवमुक्त्वा दशग्रीवो वसंस्तत्र महाबलः ।

[V1 रणे तत्रावसत्प्रभुः (for the post. half).]

—Thereafter, V1 cont.; while D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M1.3.6.10 K (ed.) ins. after 10 :

187* सुमाली राक्षसेन्द्रेण प्रत्याख्यातो बलीयसा ।

[D7.10.11 साम्ना हि; K (ed.) साम्नापि (for सुमाली). D6.7.10.11 M10 गरीयसा.]

—Then, all the above MSS. (except V1) cont. :

188 किंचिन्नाह तदा रक्षो ज्ञात्वा तस्य मनोगतम् ।

[G1 किंचिदाह (for किंचिन्नाह). T1.2 M3 ततो (for तदा). D6.7.10.11 चिकीर्षितं; M6.10 मनोरथं (for मनोगतम्).]

—Thereafter, D11 reads श्रीरामाय रामचन्द्राय वेधसे नमः. —T1 M1.3.10 further cont.; while Ś Ñ V B D1–5.7–12 T2–4 G1.3 M6 subst. for 11^{ab} :

189* केनचित्त्वथ कालेन वसन्तं तत्र रावणम् ।

[Ñ2 V3 B2–4 D1.3.4.7.10.11 कस्यचित्त्वथ कालस्य (for the prior half). D1.3.4.7.10.11 रावणं ततः ; T1 तत्र राक्षसं (for तत्र रावणम्). V2 निवसंस्तत्र रावणः (for the post. half).]

11 D6 om. 11^{ab}. —^{a}) M10 तदा (for तथा). T1 G2 M5 निशाचरं (for निशाचरः). —For 11^{ab}, Ś Ñ V B D1–5.7–12 T2–4 G1.3 M6 subst. 189*. —^{c}) Ñ1 V1.2 B2–4 D1.3–5 प्रसृतं; D2.8.12 प्रथितं; G2 प्रश्नुतं (for प्रश्रितं). G1 उक्तवाक्यं तथा वाक्यं. —^{d}) D1.3.4 महामतिः ; D6.7.10.11 T1.2 स रावणं (for सकारणम्). Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3.4 M6 इदं (Ñ1 तदा) राक्षस(V3 B4 वचन)मब्रवीत्.

12 After 12^a, Ñ V2 B1.2.4 ins. :

190* यत्पुरा प्रोक्तवानसि ।
वित्तेशो गुरुरस्माकमिति तच्च निबोध मे ।
ननु वीर महाबाहो.

[(l. 2) Ñ2 तात (for तच्च). —(l. 3) Ñ1 तत्र वीर; V2 B1.4 दशग्रीव (for ननु वीर).]

—^{b}) D1.3.4.6.7.10.11 M4.7.10 नार्हसे. Ś V3 D2.8.9.12 वाक्यम् ; B3 उक्तम् (for वक्तुम्). —^{c}) Ñ1 सौहार्दं (for सौभ्रात्रं). —^{d}) Ś Ñ V B D1–6.8.9.12 T3.4 M6 शृणु भूयो वचश्च मे(B2 °चो मम).

13 ^{b}) Ñ2 B3.4 द्वे एते (with hiatus); V3 द्वेत्र

G. 7. 11. 16
B. 7. 11. 15
L. 7. 10. 15

अदितिर्जनयामास देवांस्त्रिभुवनेश्वरान् ।
दितिस्त्वजनयद्दैत्यान्कश्यपस्यात्मसंभवान् ॥ १४
दैत्यानां किल धर्मज्ञ पुरेयं सवनार्णवा ।
सपर्वता मही वीर तेऽभवन्प्रभविष्णवः ॥ १५
निहत्य तांस्तु समरे विष्णुना प्रभविष्णुना ।
देवानां वशमानीतं त्रैलोक्यमिदमव्ययम् ॥ १६
नैतदेको भवानेव करिष्यति विपर्ययम् ।
सुरैराचरितं पूर्वं कुरुष्वैतद्वचो मम ॥ १७
एवमुक्तो दशग्रीवः प्रहस्तेन दुरात्मना ।
चिन्तयित्वा मुहूर्तं वै बाढमित्येव सोऽब्रवीत् ॥ १८
स तु तेनैव हर्षेण तस्मिन्नहनि वीर्यवान् ।
वनं गतो दशग्रीवः सह तैः क्षणदाचरैः ॥ १९
त्रिकूटस्थः स तु तदा दशग्रीवो निशाचरः ।
प्रेषयामास दौत्येन प्रहस्तं वाक्यकोविदम् ॥ २०
प्रहस्त शीघ्रं गत्वा त्वं ब्रूहि नैर्ऋतपुंगवम् ।
वचनान्मम वित्तेशं सामपूर्वमिदं वचः ॥ २१

ते (for भगिन्यौ). M9 हि च ते; Cg.k.t as in text (for सहिते). D6.7 M10 उभे (with hiatus) ; D10.11 हिते (for किल). Ś V2(m. also).3 B1.2 D2.5.8.9.12 T3.4 द्वे भगिन्यौ(T3.4 भगिन्यौ द्वे [by transp.]) बभूवतुः; Ñ1 V1 भगिन्यौ संबभूवतुः. —d) T1.2.4 G M1–6.8–10 काश्यपस्य. Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 M6 महात्मनः (for प्रजापतेः).

14 For 14ab, Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3.4 subst.:

191* अदित्यां जज्ञिरे देवास्तस्यां त्रिभुवनेश्वराः ।

[Ñ V2.3 B1.2.4 तदा; B3 त्रयस्; T4 ते सुस् (for तस्यां). V1 तस्यास्ते भुवनेश्वराः (for the post. half).]

—c) K (ed.) पुत्रान् (for दैत्यान्). —d) Ñ2 V2 B कश्यपाद् ; T1.2.4 G M काश्यपस्य (for कश्यपस्य).

15 a) M5 खलु (for किल). —b) Ś V1 D2.5.8.9.12 T1.3.4 G1 भूरियं; B1 D6 पुरीयं; D1.3.4 पुरासीत् (for पुरेयं). Ś2.3 D7.8.12 T2 वसनार्णवा; V3 D6 T3.4 समहार्णवा; B1 सरसार्णवा; M8 किल सार्णवा. —c) Ś V1.3 D2.5.8.9 (marg.).12 T3.4 आसीत्सपर्वतवना; Ñ V2 B1.2.4 आसीत्सपर्वता भूमिः; B3 आसीत्सपर्वता वीर; D4 G1 सपर्वता महावीर (G1 °भाग). —d) B2 त्वभवन् ; T4 तेचरन् (for तेऽभवन्).

16 B3 om. 16ab. —a) T1 G1 दैत्या हतास् ; M3 दैत्यान्हत्वा (for निहत्य तांस्). Ñ V2 B1.2.4 ततस्ते निहताः सर्वे. —c) M4 आपन्नं (for आनीतं). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 M6.7 देवतानां वशं(D5.9 °शे) नीतं; Ñ V2 B देवानां च (Ñ2 तु) वशं नीतं. —d) B3 अब्रुवन् (sic) (for अव्ययम्). —After 16, Ñ V2.3 B D3.5 ins.:

192* तथा वैरमपर्यन्तं गरुडस्योरगैः सह ।
भ्रातृभिः संप्रसक्तं हि संहारो यस्य नाभवत् ।

[(l. 1) V3 अथ; D3.5 यथा. Ñ V3 B4 अपर्यातं; B1 अपर्यस्तं (for अपर्यन्तं). —(l. 2) Ñ2 वै; B2 च; D3 तत् (for हि). D5 संप्रसंसक्तो. V3 यैः पराभवं (for यस्य नाभवत्).]

17 a) D1.4 किं तद् ; M6 इदम् (for नैतद्). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 M6 अथ; V3 अत्र; G2 M4.7.9 एवं (for एव). —b) M4 भविष्यति (for करि°). —M10 om. 17cd. —c) T1 M3.5 आचरितो. B4 यच्च; T1 M3.5 मार्गस्; G2.3 M1.2.4.8.9 मार्गं (for पूर्वं). Ś V1.3 B3 D2.5–12 T3.4 G1 सुरासुरैराचरितं; T2 सुरेशचरितो मार्गस्. ❀ Cv : सुरैराचरितं मार्गं करिष्यामीति पूर्वेण संबन्धः. ❀ —d) D6.7.10.11 T1.2 G M1–5.8.9 तत्कुरुष्व (for कुरुष्वैतद्).

18 b) Ñ2 महात्मना; D1.3.4 [अ]मितौजसा; T1.2 G1.3 M1–4.7–9 सकारणं; G2 M5 स रावणः (for दुरात्मना). D6.7.10.11 M6.10 प्रहष्टेनांतरात्मना. —c) Ś1 D2.8 मुहूर्तं; D9 सुमुहूर्तं (hypm.) (for मुहूर्तं). Ś1 Ñ V2 B D2.8.9.12 तु (for वै). Ś2.3 मुहूर्तेन (for मुहूर्तं वै). —d) M6 एवम् (for एव). V3 D5 T1.2 G2.3 M1.3.5 चाब्रवीत् ; M6 अब्रवीत् (for सोऽब्रवीत्).

19 a) Ś1 D8 ततस् ; M9 सह (for स तु). —c) Ś V1.3 B3 D2.5.6.8.12 T3.4 वनाद् ; Ñ V2 B1.2.4 लंकां; D1.3.4 एवं; Cv as in text (for वनं). V2 यातो; D1.3.4 स्थितो (for गतो). —d) B3.4 M10 सहितैः; D5 त्रिकूटं (for सह तैः).

20 Ś2.3 om. 20ab. —a) D1.3.4 M6 त्रिकूटस्थस्य (for त्रिकूटस्थः स). T2 ह (for तु). —b) Ñ2 महाबलः; G2 M4.5.7 महातपाः (for निशाचरः). D1.3.4 धनदस्य दशाननः. —c) Ś2 B2–4 D4.12 दैत्येन; D9 T1 G2 M5 दूत्येन; Ck.t as in text (for दौत्येन). —d) D10.11 -कोविदः.

21 a) D12 reads प्रहस्त in marg. V1 गच्छ शीघ्रं; V3 D1.3.4 M6 गत्वा शीघ्रं (by transp.) ; B1.4 D6.7.10.11 M10 शीघ्रं गच्छ (for शीघ्रं गत्वा). Ś B2 D8.12 T4 M6.7 तं; T3 M1.2.8.9 तु (for त्वं). Ñ1 V2 त्वं गत्वा (by transp.); Ñ2 तं गत्वा; B3 त्वं गच्छ (for गत्वा त्वं). —b) Ñ V2 B राक्षस- (for नैर्ऋत-). Ś Ñ2 V2.3 B D5.7.8.12 T2.3 G1.3 M1.2.6–9 -पुंगव; D1.3.4 -सत्तमं (for -पुंगवम्). G2 M4.5 ब्रूहि ज्येष्ठं ममाज्ञया. —c) D6.7.10.11 वचसा; G2 भ्रातरं; M5 वचनं (for वचनान्). —d) G2 सांत्वपूर्वम्.

इयं लङ्का पुरी राजन्राक्षसानां महात्मनाम् ।
त्वया निवेशिता सौम्य नैतद्युक्तं तवानघ ॥ २२
तद्भवान्यदि साम्नैतां दद्यादतुलविक्रम ।
कृता भवेन्मम प्रीतिर्धर्मश्चैवानुपालितः ॥ २३

इत्युक्तः स तदा गत्वा प्रहस्तो वाक्यकोविदः ।
दशग्रीववचः सर्वं वित्तेशाय न्यवेदयत् ॥ २४
प्रहस्तादपि संश्रुत्य देवो वैश्रवणो वचः ।
प्रत्युवाच प्रहस्तं तं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ २५

G. 7. 11. 30
B. 7. 11. 30
L. 7. 10. 0

22 ^a) B1 नाम; M3 पूर्वं (for राजन्). —After 22^ab, Ñ V2.3 B D3.5 ins.:

193* निवासो देवविहितः सर्वलोकपरिश्रुतः ।
किंचित्कारणमुद्दिश्य त्यक्तासीद्राक्षसैरियम् ।
ते पुनः कालसमये स्वं निवासमुपागताः ।

[(l. 1) Ñ2 B4 सुर- (for सर्व-). D5 -नमस्कृतः (for -परिश्रुतः). —(l. 2) B2 युक्ता (for त्यक्ता). —(l. 3) Ñ1 V2 B1 स्व-; B3 सं- (for स्वं). Ñ1 इहागताः (for उपागताः).]

—^c) B3 निवासिता; M7 निवेदिता; Ck.t as in text (for निवेशिता). Ś D2.8.9.12 यत्तु; Ñ V1.2 B चेयं; V3 यच्च; D5 चैव; T3 ह्यत्र; T4 ह्यद्य (for सौम्य). —^d) Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 तन्न युक्तमिदं कृ(T3 श्रु)तं; Ñ2 V2 B तत्ते न सदृशं कृ(B2 °शीकृ)तं(B3 वचः); V3 तदेवं किमिदं कृतं; T4 तन्मया क्षमितं कृतं. —For 22^cd, D1.3.4 M6 subst.:

194* निवेशिता त्वया वीर न तु युक्तमिदं कृतम् ।

[M6 च (for तु).]

23 B3 om. (hapl. see var.) 23-25^b. —^a) Ñ V2.3 B1.2.4 D3 M1-4.6-9 नामैतां; V1 साम्ना मां; D1.4 मामेतां; D7.10.11 G2 M5 नो ह्यद्य; T1.2 G1.3 तामेतां (G1 °नां); T3.4 साम्नैनां (for साम्नैतां). D6 M10 तद्भवानधुना चैतद्. —^b) Ś V3 B1.4 D2.5.6.8.12 -विक्रमः. —^c) D1.3.4 च मे (for मम). V2 B2 मम भवेत (by transp.) (for भवेन्मम). M6 कृते भवेद्धि मे प्रीतिर्. —After 23, D1.3.4 ins.:

195* बलादहं ग्रहीष्यामि देवतानां च पश्यताम् ।

24 B3 om. 24 (cf. v.l. 23). For 24-32, Ś D2.8.9.12 subst. 205*. —^a) Ñ1 V1 तेन; B4 [आ]गत्य (for गत्वा). —For 24^ab, D1.3.4 M6 subst. l. 1 of 205*, while for 24^ab, D5-7.10.11 S (except M6) subst.:

196* स तु गत्वा पुरीं लङ्कां प्रहस्तो धनदं तथा ।

[T1.4 G3 M1.3.8 तदा (for तथा). D5-7.10.11 M10 धनदेन सुरक्षितां.]

—D1 om. 24^c - 28^b. —For 24^cd, D5-7.10.11 S subst.:

197* अब्रवीत्परमोदारं वित्तपालमिदं वचः ।

—Thereafter, all the above MSS. cont.:

198* प्रेषितोऽहं तव भ्रात्रा दशग्रीवेण सुव्रत ।
त्वत्समीपं महाबाहो दौत्येन धनदेश्वर ।
तच्छ्रूयतां महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ।
वचनं मम वित्तेश यद्ब्रवीति दशाननः ।
इयं किल पुरी लङ्का सुमालिप्रमुखैः पुरा । [5]
भुक्तपूर्वा विशालाक्ष राक्षसैर्भीमविक्रमैः ।
तेन विज्ञाप्यते योऽयं साम्प्रतं विश्रवात्मज ।
तदेषा दीयतां तात याचतस्तस्य सामतः ।

[(l. 1) G2 M4.5.7 रावणे(G2 °क्षसे)न महात्मना (for the post. half). —(l. 2) T3.4 -समीपे. —D5-7.10.11 om. from the post. half of l. 2 up to the prior half of l. 3. T1 M1.5.10 दूत्येन (for दौत्येन). —(l. 3) G2 M4.5.7 -विदां वर (for -विशारद). D5-7.10.11 M10 सर्वशस्त्रभृतां वर (for the post. half). —D5 om. from second म in l. 4 up to first वि in l. 6. —(l. 5) G2 M4.7 लंका-; M3 रम्या; M10 खलु (for किल). D6.7.10.11 M8.10 रम्या; G2 M4.7 सौम्य (for लङ्का). G1.3 M2.3.8-10 सुमाली-. M3 किल; M4.7 कृता (for पुरा). —After l. 6, D11 reads श्रीरामाय नमो नमस्तेस्तु तस्मै नमः. —(l. 7) D5-7 चेयं; D10.11 M10 सोयं; T1.2 M3 चेदं (for योऽयं). T3.4 त्वया विश्राम्यते येयं (for the prior half). T1 M3 विश्रवःसुत (for विश्रवात्मज). —(l. 8) D5 भ्रातः; G2 M2.4 9 आर्य; M5 अद्य; M7 अस्य (for तात). G2 धीमतः (for सामतः). D5 M6 याचिता तत्र सा मया (for the post. half).]

25 D1 om. 25 (cf. v.l. 24). B3 om. 25^ab (cf. v.l. 23). For subst. in Ś D2.8.9.12, cf. v.l. 24 and 32. —^a) Ñ2 V B1.2.4 D3.5.6 T1.2 G3 M2.3.5.8.9 [अ]भि-; M1 [इ]ति (for [अ]पि). —^b) Ñ V1.2 B1.2.4 सर्वं (for देवो). D3.4 तदा (for वचः). V3 सार्धं वैश्रवणेन च. —^c) M10 तु (for तं). —^d) D7.10.11 G1 M5.10 -विदां वरः (for -विशारदः). —For 25^cd, Ñ V B subst.:

199* उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः प्रहस्तं स निशाचरम् ।

—For 25, T3.4 M6 subst.:

200* एवमुक्तः प्रहस्तेन प्रत्युवाच धनेश्वरः ।

—Thereafter, T3.4 M6 cont.; while D5-7.10.11 M3 K (ed.) ins. after 25:

201* दत्ता ममेयं पित्रा तु लङ्का शून्या निशाचरैः ।
निवेशिता च मे रक्षो दानमानादिभिर्गुणैः ।

[(l. 1) T3.4 या (for तु). M3 transp. पित्रा and लङ्का. T3.4 M6 शून्या लंका तु राक्षसैः (for the post. half). —(l. 2) K (ed.) निवासिता. M3 यक्षैर् (for रक्षो). M3 दानमानादिसद्गुणैः (for the post. half).]

—Thereafter, T3.4 further cont.; while Ñ V2.3 B D3-7.10.11 T1 M3.6.10 ins. after 26:

G. 7. 11. 43
B. 7. 11. 32
L. 7. 10. 0

ब्रूहि गच्छ दशग्रीवं पुरी राज्यं च यन्मम ।
तवाप्येतन्महाबाहो भुङ्क्ष्वैतद्धतकण्टकम् ॥ २६

सर्वं कर्तास्मि भद्रं ते राक्षसेशवचोऽचिरात् ।
किं तु तावत्प्रतीक्षस्व पितुर्यावन्निवेदये ॥ २७

एवमुक्त्वा धनाध्यक्षो जगाम पितुरन्तिकम् ।
अभिवाद्य गुरुं प्राह रावणस्य यदीप्सितम् ॥ २८

एष तात दशग्रीवो दूतं प्रेषितवान्मम ।
दीयतां नगरी लङ्का पूर्वं रक्षोगणोषिता ।
मयात्र यदनुष्ठेयं तन्ममाचक्ष्व सुव्रत ॥ २९

ब्रह्मर्षिस्त्वेवमुक्तोऽसौ विश्रवा मुनिपुंगवः ।
उवाच धनदं वाक्यं शृणु पुत्र वचो मम ॥ ३०

दशग्रीवो महाबाहुरुक्तवान्मम संनिधौ ।
मया निर्भर्त्सितश्चासीद्बहुधोक्तः सुदुर्मतिः ॥ ३१

स क्रोधेन मया चोक्तो ध्वंसस्वेति पुनः पुनः ।
श्रेयोभियुक्तं धर्म्यं च शृणु पुत्र वचो मम ॥ ३२

202* अविभक्तं त्वया सार्धं राज्यं यच्चापि मे वसु ।
[T1 M3 मया (for त्वया). Ñ1 सर्वं (for सार्धं). B1.3 [अ]स्ति (for [अ]पि).]

—Thereafter, Ñ V2.3 B further cont.:

203* अहं गच्छामि कैलासं निवासाय सहानुगः ।
लङ्कामावस भद्रं ते स्वधर्मं तत्र पालय ।

[(l. 1) B1.3.4 महागिरिं (for सहानुगः). —(l. 2) B2 लंकायां वस. V2 सु- (for स्व-). Ñ1 B1 अनुपालय; V2 * * पालय (damaged); B2 परिपालय (for तत्र पालय).]

—After 202*, D5 cont. l. 1–2 of 205*.

26 V1 D1 om. 26 (for D1, cf. v.l. 24). For subst. in Ś D2.8.9.12, cf. v.l. 24 and 32. Ñ V2.3 B read 26 (followed by 202* and 203*) after 210*. —[a]) T3.4 त्वं हि (for गच्छ). B2 D8.4 गच्छ ब्रूहि (by transp.). —[b]) Ñ1 B D3 पुरीं; G2 पुरं (for पुरी). B4 रम्यं (for राज्यं). —[c]) D4 [ए]व तत्; T3.4 G3 M1.2.4.5.7–9 [अ]प्येवं (M2.8.9 °व) (for [अ]प्येतत्). M3 अवाप्यैतत् (for तवाप्येतत्). Ñ2 महाभाग (for महाबाहो). —[d]) D3 G1 M1.9 [ए]नं; D4 T1.2 M3 तद्; T3.4 M7 [ए]वं; M2.4 [ए]व (for [ए]तद्). Ñ2 V2.3 गत-; B2 D4 व्रत-; B3 वन- (sic); B4 धृत-; M1 वीत- (for हृत-). B1 D5–7.10.11 M10 भुंक्ष्व राज्यम (B1 चैतद्)कंटकं; M5 भुंक्ष्वेमां हतकंटकां. —After 26, D3–7.10.11 T1 M3.6.10 ins. 202*.

27 D1 om. 27 (cf. v.l. 24). D3–7.10.11 S om. 27. For subst. in Ś D2.8.9.12, cf. v.l. 24 and 32. —[b]) V2 B1 राक्षसेंद्र-.

28 D1 om. 28[ab] (cf. v.l. 24). For subst. in Ś D2.8.9.12, cf. v.l. 24 and 32. —[a]) D5 स मामुक्त्वा. —[c]) Ñ V B [अ]ब्रवीत्तं च.

29 For subst. in Ś D2.8.9.12, cf. v.l. 24 and 32. —[b]) M8 प्रेरितवान्. —[c]) Ñ V B ममेयं दीयतां (for दीयतां नगरी). —[d]) V1 पूर्वं रक्षोषिता सदा; M6 भुक्तपूर्वा हि राक्षसैः. —D11 reads 29[ef] in marg. —[e]) Ñ V B तन्मया; D1.3.4 मया यद्; T3.4 G1 ममात्र (for मयात्र). —[f]) M4.5.7 तत्त्वम् (for तन्मम). V1 पृच्छतः (for सुव्रत). Ñ V2.3 B1.2.4 तदाचक्ष्व ममानघ; B3 तदाज्ञापय सांप्रतं.

30 For subst. in Ś D2.8.9.12, cf. v.l. 24 and 32. —[a]) D3 महर्षिस. D1.3.4 तु; T3.4 M6 हि; G1 वै (for ऽसौ). Ñ V B1.2.4 धनदेनैवमुक्तस्तु; B3 इति पुत्रवचः श्रुत्वा; G2 M4.5.7 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा. —[c]) G1 [ए]नमिदं (for धनदं). Ñ V2 B सोब्रवीद्वचनं तत्र; V1.3 D5–7.10.11 प्रांजलिं धनदं प्राह; G2 M6 ऋजुर्वैश्रवणं वाक्यं. —[d]) V1.3 transp. शृणु and मम.

31 For subst. in Ś D2.8.9.12, cf. v.l. 24 and 32. —[a]) Ñ V1.2 B ममाप्येतद् (for महाबाहुर्). —[b]) Ñ1 B मुनि- (for मम). V1 मुनिसत्तम. —V3 om. 31[c]–32. —[c]) D1.3.4 तदा (for मया). Ñ1 V1.2 B T2 M10 चापि; Ñ2 सोपि; D1.3.4 M6 चासौ (for चासीद्). —[d]) V1 B1.2.4 M4 बहु चोक्तः; D1.3.4.10.11 T2–4 G M1.2.5–9 बहुशो (D1.4 °हुनो)क्तः; D5–7 बहुशोयं; M10 बहुधैव (for बहुधोक्तः). ❀ Cg.k.t: बहुशोक्त इति संधिश्छान्दसः (Ct °विरार्षः). ❀

32 V3 om. 32 (cf. v.l. 31). —[a]) D3 सक्रोधनं (for स क्रोधेन). Ñ V1.2 B पुनश्च (for मया). B2.3 चोक्तं; D6 प्रोक्तो (for चोक्तो). —[b]) V1 D6 G1 M1.4.5.7–10 ध्वंसेति च; D1.3.4 M6 ध्वंस ध्वंस; D7 ध्वस्तेति च; D10.11 ध्वंससे च; T4 M2 ध्वंसये (T4 °ते)ति; G2.3 ध्वंस चे (G3 *)ति (for ध्वंसस्वेति). Ñ V2 B1.3.4 ध्वंस ध्वंसेति वै मुहुः (B1.3.4 पुनः); B2 ध्वंसेते वै मुहुर्मुहुः; D5 ध्वस्तेति च मया पुनः. —[c]) D1.3 S श्रेयोयुक्तं च. D1.3–6 G2 M5.6.10 धर्मं च; M2 धर्मज्ञ (for धर्म्यं च). —[d]) T1.2 G1.3 M1.3 चैव (G1 °वं) (for पुत्र). —For 32[cd], Ñ V1.2 B subst.:

204* तच्छृणु त्वं वचः पुत्र मम धर्मार्थसंयुतम् ।

[B2 तच्छृणुष्व; B3 ततः शृणु (for तच्छृणु त्वं). V1 -संहितं; B4 -संमतं (for -संयुतम्).]

—For 24–32, Ś D2.8.9.12 subst., while D1.3.4 M6 subst. l. 1 for 24[ab]; whereas D5 cont. l. 1–2 after 202*:

वरप्रदानसंमूढो मान्यामान्यं सुदुर्मतिः ।
न वेत्ति मम शापाच्च प्रकृतिं दारुणां गतः ॥ ३३
तस्माद्गच्छ महाबाहो कैलासं धरणीधरम् ।
निवेशय निवासार्थं त्यज लङ्कां सहानुगः ॥ ३४
तत्र मन्दाकिनी रम्या नदीनां प्रवरा नदी ।
काञ्चनैः सूर्यसंकाशैः पङ्कजैः संवृतोदका ॥ ३५
न हि क्षमं त्वया तेन वैरं धनद रक्षसा ।
जानीषे हि यथानेन लब्धः परमको वरः ॥ ३६
एवमुक्तो गृहीत्वा तु तद्वचः पितृगौरवात् ।
सदारपौरः सामात्यः सवाहनधनो गतः ॥ ३७

G. 7. 11. 46
B. 7. 11. 44
L. 7. 10. 32

205* स गत्वा तस्य भवनं प्रहस्तो विनिवर्त्य च ।
दशग्रीवमुवाचेदं वाक्यं वाक्यविदां वरः ।
दशग्रीव महाबाहो वाक्यमुक्तवतो मम ।
पिता तव महायोगी विश्रवाः कुपितः प्रभुः ।
निर्भर्त्स्य तेन चाप्युक्तो ध्वंसिष्यति मुहुर्मुहुः । [5]
प्राञ्जलिं धनदं प्राह मम पुत्र वचः शृणु ।

[(l. 1) Ś D2.8.12 वचनं; M6 वचनात् (for भवनं). D5 स श्रुत्वा वचनं तस्य (for the prior half). Ś2.3 प्राह तं (for प्रहस्तो). D1.3.4 वाक्यकोविदः; M6 विनयान्वितः (for विनिवर्त्य च). —(l. 2) D5.9 -विशारदः (D5 °दं) (for -विदां वरः). —(l. 5) D2.9 ध्वंसस्वेति (for ध्वंसिष्यति).]

33 a) Ś D2.8.9.12 -दानात्तु; Ñ V2 B D1.3.7 T3.4 G1 M1.2.9 Cg -प्रदानात् (for -प्रदान-). Ś3 संपूर्णो; D6 -संमोहो; M5 -सुमूढो (for -संमूढो). —b) T1.2 G1.3 M1.3.6 मान्यामान्यान्. Ś V1 D2.8.9.12 M6 स राक्षसः; Ñ V2.3 B न वेत्ति (Ñ2 °द) सः; D3 T3.4 G1 M3.4 स दुर्मतिः (for सुदुर्मतिः). —After 33ab, B3 ins.:

206* स्वेच्छया क्रियते कर्म अधर्मं नैव पश्यति ।

[Note hiatus between the two halves.]

—c) D6 T3.4 G2 Ck शापं च; D12 शापश्च; Cg.t as in text (for शापाच्च). Ñ V2.3 B न बिभेति च मे शापात्.

34 a) Ś D1–4.8.9.12 T G M1.2.4.6–9 तदागच्छ. Ñ V2.3 B तस्मात्प्रयाहि भद्रं ते (B3 च); V1 तदागच्छत गच्छामः. —c) T3.4 प्रवेशय. Ś Ñ V B D1–4.8.9.12 M6 निकेतार्थं; G1 तथात्यर्थं; Cg.k.t as in text (for निवासार्थं). —d) B3 त्यक्त-; D1.3–7.10.11 त्यक्त्वा; M4.7 सह; M6 त्यज्य; M10 मुक्त्वा (for त्यज). Ś D2.8.9.12 महाभुज; B2 G2 सहानुजः (for सहानुगः).

35 a) Ś2.3 D12 पुण्या; Ñ2 V2 B D1.3.4.6 M6 नाम; G2 रम्य- (for रम्या). Ñ1 मंदाकिनी नाम नदी. —b) D5–7.10.11 M10 उत्तमा (for प्रवरा). —c) D3 स्वर्ण- (for सूर्य-). —d) V1 पुष्करैर्; G2 संवृतैः (for पङ्कजैः). Ś V1.3 D1–4.8.9.12 T3.4 उपशोभिता; Ñ V2 B मंडितोदका; G2 संप्रतोदका. —After 35, D5–7.10.11 G2 M1–5.7.9.10 ins.:

207* कुमुदैरुत्पलैश्चैव अन्यैश्चैव सुगन्धिभिः ।

[Note hiatus between the two halves. D6 मुकुदैर् (meta.) (for कुमुदैर्). G2 अन्यैरेव; K (ed.) तथान्यैश्च (for अन्यैश्चैव).]

—Thereafter, all the above MSS. cont.; while Ñ V2.3 B D1.3.4 T G1.3 M6.8 ins. after 35:

208* तत्र देवाः सगन्धर्वाः साप्सरोरगकिंनराः ।
विहारशीलाः सततं रमन्ते सर्वदाश्रिताः ।

[(l. 1) Ñ1 B1 T3.4 अप्स(Ñ1 साप्सु)रोरग-; V2 B2–4 G1.3 M1.2.4.5.8.9 साप्सरोगण- (for साप्सरोरग-). —(l. 2) D3 -लीलाः (for -शीलाः). B1 वसंते (for रमन्ते). Ñ V2.3 B1.2.4 धरणीधरे; D1.3.4 T1.4 G M1–5.8–10 सलिलं (D1.3.4 T4 °रितं) श्रिताः (G2 श्रमाः); D6 T2 M6.7 सरिदा (D6 संपदा; T2 सलिला) श्रिताः; T3 सततं श्रिया (for सर्वदाश्रिताः).]

—Then, Ñ V2.3 B2–4 cont.:

209* रमस्व पुत्र त्वमपि रम्ये तस्मिञ्शिलोच्चये ।

36 D5 om. 36.—a) G2 त्वयैवं (for क्षमं). Ñ V3 B1.2 D1.3.4.6.7.10.11 M6.10 तवानेन; V2 B3 तदानेन; B4 ते कालेन; G1.3 M4.7.8 त्वयानेन; G2 त्वया वीर (for त्वया तेन). Ś V1 D2.8.9.12 न ते क्षमं तेन पुत्र (V1 मम; D9 समं). —G3 mostly damaged for b. —b) V1 वरद (for धनद). —c) Ś Ñ2 V B1.3.4 D8.12 च; D2 न; D9 * (for हि). V2 B4 D9 तथा; V3 तदा; T1 यदा (for यथा). Ś Ñ2 V1.3 B1.3.4 D2.8.9.12 T G M1–5.7.9 तेन; M8 वीर (for [अ]नेन). —For 36cd, Ñ1 B2 subst.; while Ñ2 V2.3 B1.3.4 ins. after 36:

210* तथेत्युक्त्वा स पितरमभिवाद्य धनेश्वरः ।
ययौ लङ्कां पुनस्तूर्णं प्रहस्तं चेदमब्रवीत् ।

[(l. 2) V3 transp. ययौ and लङ्कां.]

—Then, all the above MSS. read 26 followed by 202* and 203*.

37 a) G3 [आ]शु (for तु). —b) G1 वचनं (for तद्वचः). —For 37ab, Ś V1 D1–4.8.9.12 M6 subst.:

211* एवमुक्त्वा गृहीत्वा च पिता तव धनेश्वरम् ।

[V1 उक्तो (for उक्त्वा). M6 तु (for च). V1 प्राह; D1.3.4 M6 तं च (M6 तु) (for तव).];

while Ñ V2.3 B subst.:

212* एवमुक्त्वा धनाध्यक्षो बलेन महता तदा ।

[Ñ2 V2 उक्तो (for उक्त्वा). V2 संहता (for महता).]

—c) Ś D2.8.9.12 -दारपुत्रः; Ñ V2 B D1.3.4 M6 -पौरदारः (D1.3.4 M6 °रं); D5–7.10.11 M10 -दारपुत्रः (for -दारपौरः).

G. 7. 11. 47
B. 7. 11. 45
L. 7. 10. 33

प्रहस्तस्तु दशग्रीवं गत्वा सर्वं न्यवेदयत् ।
शून्या सा नगरी लङ्का त्रिंशद्योजनमायता ।
प्रविश्य तां सहास्माभिः स्वधर्मं तत्र पालय ॥ ३८
एवमुक्तः प्रहस्तेन रावणो राक्षसस्तदा ।
विवेश नगरीं लङ्कां सभ्राता सबलानुगः ॥ ३९
स चाभिषिक्तः क्षणदाचरैस्तदा
निवेशयामास पुरीं दशाननः ।
निकामपूर्णा च बभूव सा पुरी
निशाचरैर्नीलबलाहकोपमैः ॥ ४०
धनेश्वरस्त्वथ पितृवाक्यगौरवा-
न्न्यवेशयच्छशिविमले गिरौ पुरीम् ।
स्वलंकृतैर्भवनवरैर्विभूषितां
पुरंदरस्येव तदामरावतीम् ॥ ४१

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

Ś D1–4.8.9.12 M6 सामात्यं. —^{d}) Ś V1 D1–4.8.9.12 M6 -धनं; B3 -वनो (sic); G1 -गणो (for -धनो). B2 सबलो धनदो गतः. —After 37, D11 reads श्रीरामाय नमः श्रीशः; while after 37, S (except M6) reads 38^{cd} (followed by 215*).

38 V2 om. 38–39. Ś V1 D2.5.8.9.12 om. 38^{ab}. —^{a}) Ñ V3 B D6.7.10.11 [ऽ]थ; G2 M10 च (for तु). D1 ब्रूहि गच्छ; G3 damaged (for प्रहस्तस्तु). —^{b}) Ñ V3 B D1.3.4.6.7.10.11 M6 गत्वा वचनमब्रवीत्. —After 38^{ab}, Ñ V3 B D1.3.4.6.7.10.11 T G M1.2.4–10 ins.; while M3 ins. after 39^{ab}:

213* प्रहृष्टात्मा दशग्रीवः सहामात्यः सहानुगः ।

[Ñ V3 B D6.7.10.11 महात्मानं; D1.3.4 M6 महाबाहुं (for दशग्रीवः). M1 सानुबंधः (for सहामात्यः). Ñ V3 B D1.3.4.6.7.10.11 M6 सहामात्यं सहानुजं (Ñ1 D7 M6 °गं) (for the post. half).]

—Thereafter M10 cont. :

214* प्राह तं तु दशग्रीवं सहामात्यैः सहानुजैः ।

—D4 om. (hapl.) from लङ्का in 38^{c} to नगरीं in 39^{c}. S (except M6) reads 38^{cd} (followed by 215*) after 37. —^{c}) T3 कृता; T4 श्रिता (for शून्या). V1 M4 रम्या (for लङ्का). —D1 om. (hapl.?) 38^{d}–39^{c}. —^{d}) Ñ V3 B D6.7.10.11 त्यक्त्वैनां धनदो गतः. —After 38^{cd}, S (except M6) ins. :

215* क्षिप्रमेवाभवद्राम निर्जना चापि निर्भया ।

[G1 राजन् (for राम). G2 निर्जिता (for निर्जना). T3.4 [अ]पीह; M3.5 चाथ (for चापि). G3 नि ** (damaged); M9 निर्मला (for निर्भया). M8 निर्जनापि विनिर्भया (for the post. half).]

—^{e}) Ś D2.8.12 M7 प्रवेश्यतां; Ck.t as in text (for प्रविश्य तां). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 सहामात्यः; T3.4 च सर्वैस्तैः; Ck.t as in text (for सहास्माभिः). Ñ B प्रविश त्वं महाबाहो. —^{f}) Ñ B1.2.4 परि-; B3 अनु-; M5 तात; K (ed.) Ct प्रति- (for तत्र). T3 पालयन्; Ck.t as in text (for पालय). V1 स्वधर्मः परिपाल्यतां (m. also °लय).

39 V2 om. 39; D1 om. 39^{abc}; D4 om. up to नगरीं in 39^{c} (for all, cf. v.l. 38). —^{a}) D6.7.10.11 T3.4 M10 दशग्रीवः; D12 दशग्रीवी; G1 ततस्तेन (for प्रहस्तेन). —^{b}) T2 राक्षसेश्वरः (for राक्षसस्तदा). Ś Ñ V1.3 B D2.3.5.8.9.12 T3.4 M6 दशग्रीवो (T3.4 प्रहस्तेन) निशाचरः; D6.7.10.11 M10 प्रहस्तेन महाबलः; G1 M1.2.8.9 दशग्रीवो महाबलः. —After 39^{ab}, M3 ins. 213*. —^{c}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 M1 प्रविवेश पुरीं लंकां; Ñ B निवेशयामास पुरीं. —^{d}) D6 भ्रातृभिः (for सभ्राता). Ñ2 सपुर- (for सबल-). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 भ्रातृभिः सहितोनघ; Ñ1 T3.4 सह भ्रात्रा सहानुगः; D1.3.4 सानुगो भ्रातृभिः सह; D7.10.11 M10 भ्रातृभिः सबलानुगैः; G1 M4.7 सभ्रातृसबलानुगः (G1 °गं; M4 °न्वितः); M3 सभ्रातृबलवाहनः. —After 39, Ñ V2 B D1.3.4.6.7.10.11 S ins. :

216* धनदेन परित्यक्तां सुविभक्तमहापथाम् ।

[G3 damaged up to वि in the post. half. Ñ2 सं- (for सु-). D1.3.4 सुविभक्तां (D3 °क्तस्तु [sic]) मनोरमां (for the post. half).]

—Thereafter, D6.7.10.11 M3.6.7.10 cont. :

217* आरुरोह स देवारिः स्वर्गं देवाधिपो यथा ।

[M3 वरदृप्तः (for आरुरोह).]

40 ^{a}) T2 सह; T3.4 सदा (for तदा). —^{b}) V2 निवे *** स (damaged). —^{c}) Ś2.3 न कामपूर्णा; D3.4 निकायपूर्णा (for निकामपूर्णा). D1.3 नु; D4 तु (for च). D11 ब ** (for बभूव). D5 राक्षसैः (for सा पुरी).

41 M8 om. 41. —^{a}) Ñ V2 B3.4 [ऽ]पि; B1 वै; B2 तां (for तु). B1.2 G2 om.; M1 [अ]पि (for [अ]थ).

१२

राक्षसेन्द्रोऽभिषिक्तस्तु भ्रातृभ्यां सहितस्तदा ।
ततः प्रदानं राक्षस्या भगिन्याः समचिन्तयत् ॥ १

ददौ तां कालकेयाय दानवेन्द्राय राक्षसीम् ।
स्वसां शूर्पणखां नाम विद्युज्जिह्वाय नामतः ॥ २

अथ दत्त्वा स्वसारं स मृगयां पर्यटन्नृपः ।
तत्रापश्यत्ततो राम मयं नाम दितेः सुतम् ॥ ३

कन्यासहायं तं दृष्ट्वा दशग्रीवो निशाचरः ।
अपृच्छत्को भवानेको निर्मनुष्यमृगे वने ॥ ४

G. 7. 12. 4
B. 7. 12. 4
L. 7. 11. 4

D9 तत् (for स्वथ). Ś D2.5.8.9.12 -नोदितो; V1 -देशितो; V3 -प्रेषितो (for -गौरवात्). —^{b}) V2 damaged; G2 चातिविपुले (for शशिविमले). T2 [ऽ]लका- (for गिरौ). Ś V1 D2.5.8.9.12 न्यवेशयत्स्व(D2 निवेशयन्स्व; D5 निवेशयंस्त्व)यमचलोत्तमे पुरीं(Ś1 V1 D2.8.9 °रं); V3 न्यवेशनं त्वं तु चलोत्तमोत्तमं; B1 न्यवेशयत्खे विमले गिरौ पुरीं. —^{c}) Ñ1 V2 B1.2 D5 अलंकृतैर्; G2 स्वयंकृतैर्. D5.8 भुवन-; D9 भ * *- (for भवन-). V3 -क्षतैर् (sic) (for -वरैर्). Ś1 B3 D2.8.9 विभूषितं. —^{d}) D3 T4 [ए]व; D6 [इ]व हि (for [इ]व). D1.3.4.6 यथा; T3.4 सदा; M1 यदा (for तदा). Ś Ñ V B1.2.4 D2.5.8.9.12 पुरंदरः स्वपुर(B4 °री)मिवामरावतीं; B3 पुरंदरपुरमिव चामरावतीं; D7.10.11 G2 पुरंदरः स्वरिव यथामरावतीं; T1.2 M3 पुरंदरः पुरममरावतीं यथा; M6 पुरा महेंद्रस्त्वमरावतीमिव; M7 पुरंदरो मुदित इवामरावतीं. ❀ Cg : अत्र छन्दोभङ्ग आर्षो ज्ञेयः ।; Ck : अत्र छन्दोभङ्गव्यावृत्तये "पुरंदरस्येव तदामरावतीम्" इति पठनीयम् ।; so also Ct. ❀

Colophon. —After Kāṇḍa name, D2 ins. आभ्युदयिके पर्वणि. —*Sarga name* : Ś V1.3 B1 D1–9.12 रावणाभिषेकः; Ñ1 रावणाभिषेके लंकाध्यासः; Ñ2 रावणलंकाप्रवेशः; V2 B3.4 लंकाप्रवेशः; B2 लंकाध्यासः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 B1.2.4 D1.2.4.12 om.; V2 damaged; V1 9; D8.9 10. —After colophon, G M1.5.8 conclude with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

12

D12 begins with ॐ.

1 G3 damaged for 1^{ab}. —^{a}) D5 राक्षसः सो (for राक्षसेन्द्रो). B2 स (for तु). —^{b}) Ś V2.3 B D T1.2 M1.2.6–10 भ्रातृभिः (for भ्रातृभ्यां). G1 राक्षसैर्बहुभिर्नतः; G2 M4 राक्षसैर्ब्राह्मणैस्तदा. —^{d}) Ś Ñ V B1.2.4 D2.5.8.9.12 T3 सोभ्य(D5 सम)रोचयत्; B3 अभ्यरोचयत्; D1.3.4 सोभ्यचिंतयत्; M6 त्वभ्यरोचयत् (for समचिन्तयत्).

2 ^{ab}) D1.3.4 M6 स (for तां). Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3.4 M3 Cg स्वसारं (for ददौ तां). Ś D2.8.12 M7 राक्षसेंद्राय; Ñ1 B2 D3 कालकेशाय; V1.3 D5.9 T4 दानवेंद्राय; D1.4 कालिकेयाय; D10 कालकेंद्राय; Cg as in text (for कालकेयाय). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 कालखं(V1 °कं)जा(D2 °डा)य; T4 कालकंजाय; G1.2 M1 राक्षसेंद्राय; M7 कालकेयाय (for दानवेन्द्राय). T3 transp. कालकेयाय and दानवेन्द्राय. Ś Ñ V2.3 B D1–5.8.9.12 T4 M6.10 राक्षसः; V1 T3 रक्षसे (for राक्षसीम्). —^{c}) Ś Ñ V B D2.5.8.9.12 T3.4 M3 ददौ; D1.4 M10 स्वसा (for स्वसां). Ś2 D3.8.12 शूर्पनखां (D3 °खीं); V2 D5 सूर्पणखां; D1.4–6 सूर्पनखीं(D1.4 °खी; D6 °खां); T3 G1.2 M2.4.5.7 शूर्पणखीं; M10 शूर्पणखा (for शूर्पणखां). Ś Ñ2 V2.3 B D2.8.9.12 राजा; Ñ1 राम; D1.3.4 नाम्ना (for नाम). ☞ V2 is missing from 2^{d} up to 7.49. 4^{a}. —^{d}) G2 M4.7 विद्युत्केशाय. D7.10.11 M4 राक्षसः (for नामतः).

3 ^{a}) Ś Ñ1 D2.8.12 M5 तु; B4 तां; D9 T3 च (for स). D6.7.10.11 स्वयं रक्षो; G2 M1.2.4.7–9 स्वसां रक्षो; M6 तु तां रक्षो; M10 [अ]नुजां रक्षो (for स्वसारं स). —^{b}) B1.3 वने; T1–3 नृप; T4 अपि (for नृपः). D6.7.10.11 G2 M2.4.5.7–10 अटते स्म सः(D7.10.11 तत्); M1 अगमत्ततः; M6 अटते नृप (for पर्यटन्नृपः). D1.3.4 चचार मृगयां नृपः. —For subst. in V1, cf. v.l. 218*. —^{c}) M6 स वै तात (for ततो राम). Ś D2.5.8.9.12 T3.4 अपश्यत्स मयं नाम; Ñ V3 B अपश्यत्स वने तात (B1[m. also].3 राम); D1.3.4 ददर्श तत्र वै राम(D3 तात). ❀ Ck.t : रामेति संबुद्धिः. ❀ —^{d}) Ś D2.5.8.9.12 T3.4 वने तात (for मयं नाम). B3 दनोः (for दितेः).

4 ^{a}) B3 -सहायतां (for -सहायं तं). M6 दृष्ट्वा तु (for तं दृष्ट्वा). —^{b}) G2 M4.5.7 प्रतापवान् (for निशाचरः). —^{c}) Ś Ñ V3 B D1–5.8.9.12 T3.4 अ(D2 य)त्र (for एको). —^{d}) Ś2.3 B4 G2 निर्मानुष- (for निर्मनुष्य-). —For 3^{c}–4, V1 subst.:

218* गत्वा स च वनोद्देशे मयं राक्षसपुंगवम् ।
दद‍र्श कन्यया सार्धं दशग्रीवोऽब्रवीद्वचः ।
कस्त्वं परमया कान्त्या दीप्यसे विजने वने ।

—Then V1 cont.:

219* कथ्यतां पुरुषश्रेष्ठ लब्धेयं कस्य का*तः ।

—After 4, D6.7.10.11 T1.3 M3.4.7.10 ins.:

220* अनया मृगशावाक्ष्या किमर्थं सह तिष्ठसि ।

[D6.7 इह (for सह). M4 किमर्थं संभविष्यसि; M7 यत्र त्वं गंतुमिच्छसि (for the post. half).]

G. 7.12.5
B. 7.12.5
L. 7.11.5

मयस्त्वथाब्रवीद्राम पृच्छन्तं तं निशाचरम् ।
श्रूयतां सर्वमाख्यास्ये यथावृत्तमिदं मम ॥ ५
हेमा नामाप्सरास्तात श्रुतपूर्वा यदि त्वया ।
दैवतैर्मम सा दत्ता पौलोमीव शतक्रतोः ॥ ६
तस्यां सक्तमनास्तात पञ्च वर्षशतान्यहम् ।
सा च दैवतकार्येण गता वर्षं चतुर्दशम् ॥ ७
तस्याः कृते च हेमायाः सर्वं हेमपुरं मया ।
वज्रवैदूर्यचित्रं च मायया निर्मितं तदा ॥ ८
तत्राहमरतिं विन्दंस्तया हीनः सुदुःखितः ।
तस्मात्पुराद्दुहितरं गृहीत्वा वनमागतः ॥ ९
इयं ममात्मजा राजंस्तस्याः कुक्षौ विवर्धिता ।
भर्तारमनया सार्धमस्याः प्राप्तोऽस्मि मार्गितुम् ॥ १०
कन्यापितृत्वं दुःखं हि नराणां मानकाङ्क्षिणाम् ।
कन्या हि द्वे कुले नित्यं संशये स्थाप्य तिष्ठति ॥ ११

---

5 ^{a}) Ś1 V3 D5–7.10.11 G1.2 तदा; Ś2.3 Ñ2 B2–4 D1.4.8.9.12 M4.7 तथा; D3 T3.4 तम् (for त्वथ). —^{b}) Ś D1.2.4.5.8.9.12 T3.4 पृच्छ(T4 °च्छय)मानं(D1.4 T3.4 °नो); D3 संपृच्छंतं (for पृच्छन्तं तं). G1.2 M4.5.7 पृच्छंतं रावणं वचः. —For 5^{ab}, V1 subst.:

221* राक्षसेन्द्रेण पृष्टः स मयो वचनमब्रवीत् ।

—Then V1 (marg.) cont.:

222* मयं दैत्याधिपं विद्धि मायिनं कश्यपात्मजम् ।

—After 5^{ab}, Ś D2.8.9.12 ins.:

223* कुले महति चोत्पन्नं ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ।
तपसा द्योतमानं तु दितिजो राक्षसेश्वरम् ।

—^{c}) B2 कृपया (for श्रूयतां). D5 आख्येयं (for आख्यास्ये). —^{d}) M2 यदा (for यथा-). D1.3.4.6.7.10.11 M7.10 तव; M6 नृप (for मम).

6 ^{a}) M2 हैमा. B1.2 नाम्ना (for नाम). B4 D3.9 [अ]प्सरा (for [अ]प्सरास्). Ñ2 D5–7.10.11 M6 तत्र; G (ed.) सुभ्रूः (for तात). —^{b}) Ñ2 B2 श्रुतपूर्वं. Ś V1.3 D2.8.9.12 T3.4 त्वया यदि (by transp.); D1.3.4 न वा त्वया (D3 °थ); D5 भवेद्यदि (for यदि त्वया). —^{c}) D1.3.4 देवैस्तु (for दैवतैर्). D9 मयि (for मम). M7 मनसा (for मम सा). Ś D2.5.8.9.12 T3.4 transp. सा and दत्ता. Ñ B देवैर्मह्यम(B2 °ह्यं त्व)सौ दत्ता. —^{d}) B3 पुलोमी (for पौलोमी). Ś V3 D4.8 च (for [इ]व). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 पुरंदरे; Ñ B बिडौजसे (for शतक्रतोः).

7 ^{a}) Ś2.3 D2.8 तस्याः (for तस्यां). V3 D6.7.11 भक्त-; D12 चक्रे (for सक्त-). D12 मनस् (for -मनास्). Ñ1 B चासं; Ñ2 D1.3.4.10.11 ह्यासं (for तात). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M6.10 दश (for पञ्च). —After 7^{ab}, M1 ins.:

224* अविप्रमुक्तोऽनया * स्ववसं सुखमिष्टतः ।

—^{c}) Ñ1 V1 T3.4 M10 सा तु; D1.3.4 यावद् (for सा च). D3 देवेन; T3.4 दैव्ये(T4 °वे)न (for दैवत-). —^{d}) Ś Ñ2 V1.3 B1 D2.5.8–12 T3 चतुर्द(Ñ2 V3 D5.10.11 त्रयोद)श समा गताः; Ñ1 B2–4 G (ed.) गता वर्ष(Ñ1 °तवर्ष; G [ed.] °ता वर्ष) त्रयोदशे; D1.3.4 G2 M1.3 गता(M1 गंता) वर्षाश्च(D3.4 G2 °र्षाश्च)तुर्दश; D6.7 मया विरहिता कृता; T1.2 G1.3 M2.5–9 गता वर्ष (T1.2 G1 °र्ष)चतुर्दश; T4 पंचत्वं च समागता; M10 गता वर्षचतुःशतं. ❀ Cg: वर्षं चतुर्दशमिति । चतुर्दशसंख्याविशिष्टं वर्षं च गतमित्यर्थः ।; so also Ck.t. ❀

8 ^{a}) Ś1 V3 कृतेन; Ś2.3 D8.12 वृत्तेन; Ñ2 B3 M5.6 कृते तु; L (ed.) कृते (subm.) (for कृते च). D10.11 वर्षं चतुर्दशं चैत्र. —^{b}) M4.6 हैमं (for हेम-). D6 M10 मम (for मया). Ś Ñ V3 B D2.5.7–9.12 T3.4 है(B3 इ)माः (Ś1 D8 °म्याः) प्रासादपंक्तयः; V1 प्रासादा दशपंक्तयः; D1.3.4.10.11 M1.3 सर्वं(D1.4 सर्व-; D10.11 ततो) हेममयं पुरं. ❀ Cg.k: हेममयं पुरं हेमपुरम् ।; Ct: हेममयं सुवर्णप्रचुरम्. ❀ —After 8^{ab}, D11 ins. श्रीरामाय रामचन्द्राय नमः. —^{c}) Ś2.3 D12 रत्न-; B3 ब्रह्म- (for वज्र-). Some MSS. -वैडूर्य- (for -वैदूर्य-). Ś V3 D2.8.9.12 -विकचा; Ñ B -वर्णाश्च; V1 -तरणा; D1.3.4 M3 -चित्रं वै(M3 तत्); D5 T3 -निचिता; T4 -खचिता (for -चित्रं च). —^{d}) G1 transp. मायया and निर्मितं. D6.7.10.11 M3.10 मया; G2 तथा (for तदा). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 निर्मिता मायया मया(Ś1 D8 °म).

9 Ś1 D8 om. 9. V3 lacuna for ^{a}. —^{a}) Ñ1 D9 तस्य (for तत्र). Ñ2 B3 G (ed.) न रतिं विंदे (G [ed.] °दंस्); D6.7.10.11 अवसं दीनः (for अरतिं विन्दंस्). —^{c}) Ñ B M6 भवनात्स्वां; D1.3–5 भ(D5 भु)वनात्स्वाद्; D7 M1–3 तस्मात्पुरा (for तस्मात्पुराद्). —For 9^{cd}, Ś2.3 V1.3 D2.9.12 T3.4 subst.:

225* भवनात्स्वादरण्यं हि दुहित्रा प्रस्थितः सह ।

[Ś2.3 D12 अरण्ये (for अरण्यं) and च (for प्र-).]

10 ^{a}) Ś V3 D2.5.8.9.12 G1 सेयं. Ś D2.8.9.12 हैमी; V1 T3.4 कन्या (for राजंस्). —^{b}) M6 कुक्षि-; Cg.k.t as in text (for कुक्षौ). Ñ B1.3.4 कुक्षिसमुद्भवा; V1 D6 T3.4 कुक्षि(D6 °क्षौ)विनिर्गता. —^{c}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 अस्या दुहितुः; Ñ B अस्याः सदृशं (for अनया सार्धम्). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 प्राप्तवानस्मि; M2.9 अस्याः प्राप्ता स.

11 ^{a}) Ś V1.3 B1.3.4 D1.2.4.5.8.9.12 T3 दुःखाय (for दुःखं हि). —^{b}) D6.7.10.11 T1–3 G3 M3.10 सर्वेषां (for

द्वौ सुतौ तु मम त्वस्यां भार्यायां संबभूवतुः ।
मायावी प्रथमस्तात दुन्दुभिस्तदनन्तरम् ॥ १२
एतत्ते सर्वमाख्यातं याथातथ्येन पृच्छतः ।
त्वामिदानीं कथं तात जानीयां को भवानिति ॥ १३
एवमुक्तो राक्षसेन्द्रो विनीतमिदमब्रवीत् ।
अहं पौलस्त्यतनयो दशग्रीवश्च नामतः ॥ १४
ब्रह्मर्षेस्तं सुतं ज्ञात्वा मयो हर्षमुपागतः ।
दातुं दुहितरं तस्य रोचयामास तत्र वै ॥ १५
प्रहसन्प्राह दैत्येन्द्रो राक्षसेन्द्रमिदं वचः ।
इयं ममात्मजा राजन्हेमयाप्सरसा धृता ।
कन्या मन्दोदरी नाम पत्न्यर्थं प्रतिगृह्यताम् ॥ १६

G. 7. 12. 18
B. 7. 12. 19
L. 7. 11. 18

नराणां). T3.4 हित-; Ct as in text (for मान-). —d) M8 संशयं (for संशये). —For 11cd, Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 subst. :

226* द्वे कुले संशये कृत्वा नित्यं कन्या प्रदीयते ।

[Ñ B1-3 D5 संशयं. V3 च (for प्र-). Ñ B हि तिष्ठति (for प्रदीयते).]

12 a) G2 M6 च (for तु). D1.3.4 [अ]न्यस्या; M6 [अ]न्यस्यां (for त्वस्यां). Ś Ñ V1.3 B D2.5-12 T3.4 पुत्रद्वयं ममाप्य (B1.3.4 °मान्य; B2 °मैत) स्यां (Ś2.3 °स्या); M10 द्वौ सुतौ मम चान्यस्यां. —b) Ś2.3 D1.3.4 भार्यायाः; D9 G1 हेमायां (for भार्यायां). Ś Ñ2 D2.5.8.9.12 T3 समजायत; Ñ1 V1.3 B T4 अनु (V1 T4 °न्य; B2 °न्व) जायत; D6.7.10.11 संबभूव ह (D6 °वतु: [sic]). —c) G2 M8 प्रथमं. Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 तत्र; T1 तावद्; T3.4 पुत्रो; G2 चैव (for तात). —d) D6.10.11 T1 G1.3 M1.3.4.6-8.10 तदनंतरः.

13 B3 om. 13ab. —a) V1.3 D6.7.10.11 T G1.3 M1-5.7-10 एवं (for एतत्). —b) Ñ1 D2.8.11.12 T2-4 G2 M5 यथा तथ्येन; D1.3.4.6.7 T1 G1.3 M1-4.6-10 यथा (M10 मया) तत्त्वेन (for याथातथ्येन). —d) B3 भवेदिति; D5 भवानिह (for भवानिति).

14 a) D1.3.4.6.7.10.11 T1.2 G M एवमुक्तस्तु (D1.3.4.6.7.10.11 G1 M2 °क्तं तु) तद्व (M6 तं र) क्षो. —b) Ś D2.8.9.12 विनीत (for विनीतम्). D5 दानवेंद्रं तमब्रवीत्. —c) Ś D2.8.12 पौलस्त्यस्यात्मजश्चा (Ś1 D8 °थ पुत्रो; D2 °थ वीर्यो) हं; V1.3 D5.9 T4 पौ (V1 T4 पु) लस्त्यस्यान्ववाये (D5 °ये चा) हं (V3 °यो राजन्); T3 पुलस्त्यस्यात्मजायायां. —d) Ś1 Ñ V1 D2.8.9 T4 [इ]ति; Ś2.3 D12 [ऽ]स्मि; T3 [ऽ]पि (for च). V3 [इ]ति विश्रुतः; D5 प्रतापवान् (for च नामतः). —After 14, Ñ B ins. :

227* राजा राक्षसमुख्यानां मृगयामस्मि निर्गतः ।
[B3 अपि (for अस्मि).];

while D1.3.4 ins. :

228* पुत्रो विश्रवसः साक्षाद्दशग्रीव इति श्रुतः ।
प्राप्तप्रतिष्ठस्तपसा भ्राता वैश्रवणस्य च । ;

whereas D5-7.10.11 T1-3 G M1-5.7 (only l. 2).8-10 ins. :

229* मुनेर्विश्रवसो यस्तु तृतीयो ब्रह्मणोऽभवत् ।
एवमुक्तस्तदा राम राक्षसेन्द्रेण दानवः ।

[(l. 1) T1 M5 मुनिर् (sic); Ck.t as above (for मुनेर्). G1 M8 यत्र (for यस्तु). M3 विश्रवा वै मुनिर्यस्तु (for the prior half). T2 द्वितीयो (for तृतीयो). T1.2 [ऽ]भवं (for ऽभवत्). —(l. 2) M1.4.7 उक्तं (for उक्तस्).]

15 a) B2 T3 M2 तु (for तं). D1.3.4 महर्षितनयं; D6.7.10.11 M6.9.10 मह (M9 ब्रह्म) र्षेस्तनयं. Ś1.2 D2.8.9.12 मत्वा (for ज्ञात्वा). —b) M2 मनो- (for मयो). Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 T3.4 दैत्याधिपस्ततः (Ñ2 V3 B4 D2.9 T4 °दा; V1 °था); D6.7.10.11 M6.10 दानवपुंगवः; G1 हर्षसमन्वितः; G2 M5 हर्षपरिप्लुतः (for हर्षमुपागतः). —c) Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 T3.4 M6 प्रदानं दुहितुस्. Ś V1 D1.2.4.5.8.9.12 T3.4 M6 तस्या; Ñ B D6.7.10.11 M10 Ct तस्मै; V3 तस्मात्; G1 M1.7 तत्र; Ck as in text (for तस्य). ❀ Ck : तस्य दातुमिति तस्मै दातुमिति यावत्. ❀ —d) Ś V1.3 D2.8.9.12 T3.4 M7 तस्य हि (M7 वै); Ñ B M5 वै तदा; K (ed.) यत्र वै; Ck.t as in text (for तत्र वै). —After 15, Ś Ñ1 V1.3 D T3.4 M6.10 ins. :

230* करेण तु करं तस्या ग्राहयित्वा मयस्तदा ।

[Ś D2.4.5.8.9.12 तस्य (for तस्या). T4 गृहीत्वा तु (for ग्राहयित्वा). D3 तव (sic); T4 ततः (for तदा). Ś V3 D2.5.8.9.12 गृहीत्वा स मयः (Ś3 D5.12 समये) स्थितः (Ś D8.12 °तं); Ñ1 V1 T3 सं (T3 प्र) गृहीत्वा मयस्ततः; L (ed.) गृहीत्वा समवस्थितं (for the post. half).];

while Ñ2 B ins. :

231* करेणादाय स करं मयस्तस्यामितौजसः ।

[Ñ2 तु (for स). B1 कन्यां स (for स करं). B2 मयमस्य (sic) (for मयस्तस्य). B1 मयस्तममितौजसं (for the post. half).]

16 B3 om. 16-17. —a) Ś Ñ V1.3 B1.2.4 D2.5.8.9.12 T3.4 इव (for प्राह). G2 M5 हसन्प्राह च. —b) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T4 अथा (D5 तम) ब्रवीत्; Ñ B1.2.4 अभाषत (for इदं वचः). —d) D3 परमा धृता. Ś Ñ1 V1 D1.2.4-6.8.9.12 T4 हेमायाप्सरसः सुता; Ñ2 हेमायां पर्यसूयत; B1.2.4 हेमायाः पयसा भृ (B2 द्रु) ता; T3 हेमा नामाप्सरःसुता. ❀ Cg.k.t : धृता धृतगर्भा प्रसूतेत्यर्थः. ❀ —e) G3 M मंडोदरी. D4.9 कन्यां मंदोदरीं. B3 राजन्; T3.4 नामा (for नाम). —f) Ñ B1.2.4 भार्यार्थं (for पत्न्यर्थं). M10 प्रतिपाद्यते. —After 16, D9 ins. :

G. 7. 12. 19
B. 7. 12. 19
L. 7. 11. 19

बाढमित्येव तं राम दशग्रीवोऽभ्यभाषत ।
प्रज्वाल्य तत्र चैवाग्निमकरोत्पाणिसंग्रहम् ॥ १७
न हि तस्य मयो राम शापाभिज्ञस्तपोधनात् ।
विदित्वा तेन सा दत्ता तस्य पैतामहं कुलम् ॥ १८
अमोघां तस्य शक्तिं च प्रददौ परमाद्भुताम् ।
परेण तपसा लब्धां जघ्निवाँल्लक्ष्मणं यया ॥ १९
एवं स कृतदारो वै लङ्कायामीश्वरः प्रभुः ।
गत्वा तु नगरं भार्ये भ्रातृभ्यां समुदावहत् ॥ २०
वैरोचनस्य दौहित्रीं वज्रज्वालेति नामतः ।
तां भार्यां कुम्भकर्णस्य रावणः समुदावहत् ॥ २१
गन्धर्वराजस्य सुतां शैलूषस्य महात्मनः ।
सरमां नाम धर्मज्ञो लेभे भार्यां विभीषणः ॥ २२
तीरे तु सरसः सा वै संजज्ञे मानसस्य च ।
मानसं च सरस्तात ववृधे जलदागमे ॥ २३
मात्रा तु तस्याः कन्यायाः स्नेहेनाक्रन्दितं वचः ।
सरो मा वर्धतेत्युक्तं ततः सा सरमाभवत् ॥ २४

232* गृहाण चेमां कन्यां वै मया दत्तां निशाचर।

17 B3 om. 17 (cf. v.l. 16). —[b]) Ś Ñ V1 B1.2.4 D2.5.8.9.12 T3.4 [ऽ]ब्रवीद्वचः (V1 D5 T3.4 °त्ततः); V3 ब्रवीति च (for ऽभ्यभाषत). —[c]) Ñ B1.2.4 च वने वह्निं; V1 D1.4 T3.4 G1 M1 चैव तत्राग्निं (by transp.); M3 तत्र वै चाग्निम् (for तत्र चैवाग्निम्). —[d]) Ś V3 D2.8.9.12 T3.4 नि(T3.4 सं)वृत्तः पाणिसंग्रहः; Ñ B1.2.4 पाणिं जग्राह धर्मतः (B4 °वित्); V1 संवृत्ते पाणिसंग्रहे.

18 [a]) D6.10.11 T4 M5 स (for न). Ś Ñ V1.3 B D2.8.9.12 T3.4 राजन् (for राम). —[b]) D3 तपोधनः; G2 तथो वनात् (sic) (for °धनात्). Ś Ñ V1.3 B D2.8.9.12 T3.4 शापं जानाति(B2 °नि [sic]) दुर्मतेः(V1.3 T3.4 °तिः). —[cd]) M6 दत्ता सा (by transp.). V1 सापि (sic); T3.4 पितृ- (for तस्य). Ś Ñ V3 B D2.8.9.12 transp. तेन and तस्य.

19 [a]) Ś V1.3 D2.8.9.12 T3.4 च ततः(V3 °स्य) शक्तिं; D10 G1 तस्य तां शक्तिं (for तस्य शक्तिं च). B4 तत्रामोघां तस्य शक्तिं. —[b]) B2 ददौ च; T1 * * दौ (for प्रददौ). —[c]) G1 M2.6 वरेण (for परेण). —[d]) D12 तत्क्षणं (for लक्ष्मणं). Ś1 D1.5.12 G1 यथा; V3 मुदा (for यया).

20 [a]) D1.4 एवं सत्-; M6 स एवं (by transp.) (for एवं स). D7.10.11 कृत्वा दारान् (for कृतदारो). D1.3.4 [ऽ]सौ; G (ed.) हि (for वै). T1.2 G1.3 M3 एवं स्वीकृत°. —[b]) D6.7.10.11 T1.2 M3 लंकाया (for लङ्कायाम्). G2 राक्षसेश्वरः (for ईश्वरः प्रभुः). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 लब्ध्वा(Ś2.3 B2 D5.8.12 °ब्धां) पत्नीं(V3 लक्ष्मीं) मयात्तदा(T3 °त्ततः; T4 °त्मजां). —[c]) V3 गतः; D5 गंता; T4 नीत्वा (for गत्वा). Ś1 V1.3 D2.8.9.12 स; Ś2.3 D5 T3 स्व-; Ñ1 om. (subm.); Ñ2 B2.3 स्वां; B1.4 तां; D1.3.4 च (for तु). Ñ B D1.3.4.6.7.10.11 T G M1–5.7–10 नगरीं (for नगरं). Ñ1 D9 M2 भार्यां; D1.4 कार्ये (sic); D7 T1.2 G M1.3–5.7–10 लंकां (for भार्ये). —[d]) M8 प्रभुत्वां; Ct as in text (for भ्रातृभ्यां). Ñ B Ctp उदवाहयत्; D1.3.4 G1 समुपावहत्; D7.10.11 Ct °पाहरत्; T1.2 G3 M10 °पाविशत्; G2 M5 °पागमत्; M1.3 सहितोवसत्; M8 °पावसत् (for समुदावहत्).

21 V1 D8 om. (hapl.; see var.) 21–22. —[a]) D1.3.4.9 T1 G2 दौहित्री (for दौहित्रीं). —[b]) Ñ B विद्युज्-; M6 सह- (for वज्र-). D6.7 -माला; M3 -ज्वालां (for -ज्वाला). D5 M3 तु (for [इ]ति). Ś Ñ V3 B D2.5.9.12 T3.4 विश्रुतां(Ñ2 B1.3 D9 °ता) (for नामतः). —[c]) Ś Ñ1 V3 D2.5.9.12 T3.4 M6 कुंभकर्णाय. —[d]) D1.3.4 T4 G M3 समुपावहत्(G2 M3 °दाहरत्); D6.7.10.11 M10 समकल्पयत् (for समुदावहत्). Ś V3 D2.5.9.12 T3.4 दशग्रीव उदा(T3 °पा)वहत्; Ñ B दशग्रीवो व्यवाहयत्.

22 V1 D8 om. 22 (cf. v.l. 21). D5 om. (hapl.) 22. —[a]) D1.3.4 -राजदौहित्रीं (for -राजस्य सुतां). —[c]) B4 राम (for नाम). Ñ2 B2.3 D3.7.10.11 M1.3.8.10 धर्मज्ञां; D6 T1.2 G3 M4.7 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञो). —For 22[cd], Ś V3 D2.9.12 T3.4 subst.:

233* विभीषणस्य भार्यार्थे धर्मज्ञां समुदावहत् ।

[D9 विभीषणः स्व- (for विभीषणस्य). Ś1 V3 T4 भार्यार्थं.]

23 [a]) D5 नीरे (for तीरे). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 वै; G1 हि; Ck.t as in text (for तु). Ś1 lacuna; Ś2.3 Ñ V1.3 B D1.2.4.9.12 T3.4 M3 सा हि(D1.4 M3 तु); D3 तां तु; D5 सारे; D6.7.10.11 वै तु; D8 साध्वी (for सा वै). —[b]) D1.3.4 प्रजज्ञे (for संजज्ञे). D1.3.4 G1 M3.4.6.7 वै; D6.7 G2 M5.10 तु; D10.11 हि (for च). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.5.8.9.12 T3.4 मानसस्य(D5 हिमवान्स [sic]) व्यजायत; B2 मानससस्याप्यराजत. —[c]) D8 आनसं(sic) (for मानसं). Ś Ñ2 V1.3 D2.6–9.12 T3.4 तु (for च). G2 रसस् (meta.) (for सरस्). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 तद्वै; D1.3.4 तद्धि-; T1.2 तत्र; T4 सद्यो; M6 तद्धि (for तात). D10.11 सरस्तदा मानसं तु. —[d]) Ś Ñ2 V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 वर्धते (for ववृधे).

24 [a]) M9 च (for तु). Ś D2.8.12 [ए]वास्यास्तु; Ñ V1.3 B D9 T3.4 G2 M6 तस्यास्तु (by transp.; V1 om. from तु up to 24[d]); M4 तु तस्यां (for तु तस्याः). M4 कन्यायां. —[b]) M1.6–8 स्नेहाद् (for स्नेहेन). D1.3.4 [उ]क्तमिदं; D6 [उ]क्तं हितं (for [आ]क्रन्दितं). M8 श्रुतं (for वचः). Ś D2.8.9.12 पुत्री(D2.9 °रा)स्नेहतया वचः; Ñ

एवं ते कृतदारा वै रेमिरे तत्र राक्षसाः ।
स्वां स्वां भार्यामुपादाय गन्धर्वा इव नन्दने ॥ २५
ततो मन्दोदरी पुत्रं मेघनादमसूयत ।
स एष इन्द्रजिन्नाम युष्माभिरभिधीयते ॥ २६
जातमात्रेण हि पुरा तेन राक्षससूनुना ।
रुदता सुमहान्मुक्तो नादो जलधरोपमः ॥ २७
जडीकृतायां लङ्कायां तेन नादेन तस्य वै ।
पिता तस्याकरोन्नाम मेघनाद इति स्वयम् ॥ २८
सोऽवर्धत तदा राम रावणान्तःपुरे शुभे ।
रक्ष्यमाणो वरस्त्रीभिश्छन्नः काष्ठैरिवानलः ॥ २९

G. 7. 12. 32
B. 7. 12. 32
L. 7. 11. 31

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

V3 B1.3 D5 पुरा स्नेहातं(Ñ2 V3 D5 °द्रं)या वचः; B2.4 T3.4 G (ed.) पुरा स्नेहादिदं(B4 T4 °त्तदा; T3 °त्तथा; G [ed] °त्तया) वचः. —^{c}) D1.3.4 वर्ध इति; T1.2 G2.3 M1.6 वर्धयेति; G1 ववृधेति (for वर्धतेति). D6.7 T1 M10 [उ]क्त्वा (for [उ]क्तं). M3 वर्धयस्वेति. Ś Ñ V3 B D2.5.8.9.12 T3.4 उक्तं सरो मा वर्धेति(B1 भवेति; B2 त्रैलोक्ये; T3.4 वर्धस्व). —^{d}) Ś1 D8 तेन (for ततः). D8 रसमा (meta.) (for सरमा). Ñ1 M8 भवेत् ; Ck.t as in text (for [अ] भवत्). ❀ Cg : सरो मा वर्धयस्वेत्युक्त्या सरमेति नामासीत् । पृषोदरादित्वात्साधुः । ; Ck.t : सरो मा वर्धतेत्युक्तम् । ततः सा कन्या सरमाभवत् । पृषोदरादित्वात्साधुः. ❀

25 D5 om. 25–26^{b}. —^{b}) D8 रोचये(sic); T3 रमंतस् ; T4 रमंते (for रेमिरे). —^{c}) T1.2 G3 M3 उपागम्य (for उपादाय). —^{d}) Ñ2 B कानने; D9 नंदनं (for नन्दने).

26 D5 om. 26^{ab} (cf. v.l. 25). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D2.6.8–12 T3.4 अजीजनत् ; D7 अजायत (for असूयत). —^{c}) G3 M1.7.8 एव (for एष). D1.3.4 इंद्रजिन्नाम यो राजन्(D3 युष्माभी). —^{d}) D3 राजभीरभिधीयते(metri causa). —For 26^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 M6 subst. :

234* य एष युद्धे युष्माभिरिन्द्रजित्समभिश्रुतः ।

[V1.3 B3 T3 M6 स (for य). D8 एव (for एष). Ñ B3.4 M6 राम; V1.3 B1 D5 T3.4 राजन् (for युद्धे). B2 य एष कारणैर्लोके (for the prior half). Ñ1 B1.2 नाम(B2 इति) विश्रुतः ; V3 समविक्रमः ; B3 समिति श्रुतः ; M6 त्वभिधीयते (for समभिश्रुतः).]

27 B2 reads in marg. 27. V3 illeg. for 27^{ab}. —^{a}) G1 तु; M6 च (for हि). D1.3.4 G1 M5.6 तदा (for पुरा). —^{b}) Ś2.3 D12 येन (for तेन). D1.6.7.10–12 M10 रावण- (for राक्षस-). D1 -सूनजा(sic) (for -सूनुना). —B2 reads from 27^{c} up to l. 1 of 235* in marg. —^{cd}) G1 तु (for सु-). D3 -महाव्यक्तो (for -महान्मुक्तो). Ñ B M6 संप्रयुक्तो(B3 °मत्तो; B4 M6 °मुक्तो)भून्. Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 रोदमानेन मुक्तोभून् (for ^{c}). G2 M3.4.7 transp. मुक्तो and नादो. T4 यथा (for -[उ]पमः). Ś1 Ñ V3 B1.2.4 D2.8.9.12 T3 जलभृतो(Ñ2 B2 °तां; B1.4 T3 °ता) यथा; Ś2.3 V1 D5 जलधृतो(Ś2.3 °मुचो) यथा; B3 जलदतां यथा. —After 27, Ñ B D3 ins. :

235* सर्वा सा नगरी येन सशैलवनकानना ।
जडीकृताभून्नदता साट्टालगृहगोपुरा ।

[B2 reads in marg. l. 1. —(l. 1) B3 तेन; D3 राम (for येन). —(l. 2) B2 (in marg.) -भूता (for -कृता). Ñ1 B1 -तोरणा (for -गोपुरा).]

28 ^{a}) D6.7.10.11 M10 जडीकृता च सा लंका (M10 लंका सा) ; T1.2 G M1–5.7–9 जडीकृता च(G1 हि) लंकेयं. —^{b}) D6.7.10.11 तस्य (for तेन). B3.4 तस्य ह; D6.7.10.11 राघव. —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 तदा; T3.4 तद् (for तस्य). —^{d}) Ś V1 D2.5.8.9.12 T3.4 प्रभुः ; Ñ B प्रभो; V3 स्मृतः (for स्वयम्). —After 28, D11 ins. 236*.

29 D11 om. 29. —^{a}) D9 om. (hapl.) राम. —^{b}) Ś Ñ V3 B D2.8.9.12 शिशुः ; D1.3.4 सुतः (for शुभे). —^{c}) D1–5.8 T2 रक्षमाणः. Ś Ñ V1.3 B D2.8.9.12 T3.4 प्रयत्नेन (for वरस्त्रीभिश्). —^{d}) B3 दग्ध- ; D3 G3 M2.4.8-10 छिन्न- ; M5 भिन्न- (for छन्नः). M7 transp. छन्नः and काष्ठैर्. Ñ B यथानलः. —After 29, D7.10.11 (after 28 [owing to om.]) M10 ins. :

236* मातापित्रोर्महाहर्षं जनयन्रावणात्मजः ।

Colophon. —*Kāṇḍa name* : Ś1.2 D2.9 om. —*Sarga name* : Ś D2.8.9.12 इंद्रजिदुत्पत्तिः ; Ñ V3 B D3.5.6 इंद्रजिज्जन्म(V3 °ज्जननं; D5 °ज्जननो) ; V1 मेघनादोत्पत्तिः ; D1.4 राक्षसविवाह इंद्रजिज्जन्म. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ1 V3 B1–3 D2 om.; V1 10 ; D8.9.12 11. —After colophon, T4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः ; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

१३

G. 7. 13. 1
B. 7. 13. 1
L. 7. 12. 1

अथ लोकेश्वरोत्सृष्टा तत्र कालेन केनचित् ।
निद्रा समभवत्तीव्रा कुम्भकर्णस्य रूपिणी ॥ १
ततो भ्रातरमासीनं कुम्भकर्णोऽब्रवीद्वचः ।
निद्रा मां बाधते राजन्कारयस्व ममालयम् ॥ २
विनियुक्तास्ततो राज्ञा शिल्पिनो विश्वकर्मवत् ।
अकुर्वन्कुम्भकर्णस्य कैलाससममालयम् ॥ ३
विस्तीर्णं योजनं शुभ्रं ततो द्विगुणमायतम् ।
दर्शनीयं निराबाधं कुम्भकर्णस्य चक्रिरे ॥ ४
स्फाटिकैः काञ्चनैश्चित्रैः स्तम्भैः सर्वत्र शोभितम् ।
वैदूर्यकृतशोभं च किङ्किणीजालकं तथा ॥ ५
दन्ततोरणविन्यस्तं वज्रस्फटिकवेदिकम् ।
सर्वर्तुसुखदं नित्यं मेरोः पुण्यां गुहामिव ॥ ६
तत्र निद्रां समाविष्टः कुम्भकर्णो निशाचरः ।
बहून्यब्दसहस्राणि शयानो नावबुध्यते ॥ ७

13

☞ V_2 missing for Sarga 13 (cf. v.l. 7.12.2).

1 ^{a}) D_7 अथो. Ś $D_{2.8.12}$ लोकेश्वरात्; D_6 $M_{2.8.9}$ लोकगुरु- (for लोकेश्वर-). Ś D_{12} सृष्टां(Ś$_1$ °ष्टा); $D_{1.4.5}$ -सृष्टा; D_2 सृष्ठा (sic) (for -[उ]त्सृष्टा). —^{b}) B_1 ततः (for तत्र). Ś$_{2.3}$ $D_{2.12}$ transp. तत्र and कालेन. —^{c}) Ś$_{2.3}$ D_{12} निद्रां. Ś $D_{2.5.9.12}$ T_3 समाविशत्; D_8 तमाविशत्; Ct as in text (for समभवत्). Ś$_{2.3}$ D_{12} तीव्रां; $T_{1.2}$ G_3 M_3 तूर्णं (for तीव्रा). —^{d}) Ś $D_{2.5.9.12}$ T_3 कुंभकर्णं(Ś$_{2.3}$ D_{12} °र्णः) स्वरूपिणी(Ś$_{2.3}$ D_{12} °णीं).

2 ^{a}) Ś$_1$ D_8 आसीनः; M_6 आगम्य (for आसीनं). —^{b}) Ś $V_{1.3}$ $D_{1-4.8.9.12}$ $T_{3.4}$ तदा; Ñ B D_5 इदं (for वचः). —^{c}) B_1 मे. D_2 वर्धते (for बाधते). T_4 भ्रातः (for राजन्). —^{d}) $D_{1.4}$ करापय (for कारयस्व). D_6 स्वमालयं; M_{10} त्वमालयं.

3 ^{a}) Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ नियुक्तास्तु(V_1 °क्ताश्च; D_5 °क्ता हि); B_2 D_1 विनिर्युक्तास्. Ś $D_{2.5.8.9.12}$ तदा (for ततो). B_2 लंका- (for राज्ञा). —^{b}) $D_{1.3-6}$ विश्वकर्मवित्(D_6 °णः). —$D_{6.7.10.11}$ M_{10} om. 3^{cd}. —^{c}) $M_{4.7}$ अथ तत् (for अकुर्वन्). —^{d}) Ś Ñ V_3 $B_{1.2.4}$ $D_{2.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ कैलासाकारम्. V_1 B_3 कैलासाकारमंदिरं.

4 Ś $D_{8.12}$ om. 4^{ab}. The sequence of st. 4–5 (including star passage) in D_5 is 4^{ab}, prior half of 237*, 5^{d}, 5^{c}, post. half of 237*, $4^{c}-5^{b}$ and 5^{cd} (r.). —^{a}) $D_{6.7.10.11}$ स्निग्धं; G_1 $M_{1.4.7}$ Cv शुद्धं (for शुभ्रं). Ñ $B_{1.3.4}$ द्विकिष्कुशतविस्तीर्णं; $V_{1.3}$ B_2 $D_{1.2.4.5.9}$ $T_{3.4}$ षट्र(V_1 T_4 °ड्) व्याम(V_3 B_2 °ड्वादे)शतविस्तीर्णं; D_8 आयामं तु सुविस्तीर्णं; G_2 विस्तीर्णं योजनशतं; $M_{6.10}$ तद्वि(M_{10} °द्वि)योजनविस्तीर्णं. —^{b}) D_5 तच्च; G_2 तस्य; Cv.g.t ततो (as in text). Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-5.9}$ $T_{3.4}$ M_6 षड्गुणम्; Cv.g.k.t as in text (for द्विगुणम्). —^{c}) $Ñ_2$ V_3 B $D_{1.3.4}$ M_6 शयनीयं. Ś $D_{2.8.12}$ T_4 महाकारं; Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1.3-5.9}$ T_3 गुहाकारं; M_6 शुभाकारं (for निराबाधं).

5 For sequence in D_5, cf. v.l. 4. —^{a}) Ñ V_3 B $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ M_3 transp. स्फाटिकैः and काञ्चनैश्. Ñ V_3 B_{2-4} $D_{1.3.4}$ M_6 चैव; B_1 चापि; M_{10} चित्रं (for चित्रैः). Ś V_1 $D_{2.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ कांचनाः ($D_{9.12}$ °न)स्फा(D_{12} स्फ)टिकास्तत्र. —^{b}) B_3 कुंभैः (for स्तम्भैः). T_1 M_3 भूषितं (for शोभितम्). Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ सर्वतः स्तंभपंक्तयः; T_2 स्तंभैः सर्वविभूषितं. —M_6 om. 5^{cd}. —^{c}) Some Mss. वैडूर्य- here and elsewhere below. Ś V_1 $D_{2.5}$ (second time)$_{.8.12}$ $T_{3.4}$ -भूषाश्च; Ñ V_3 B $D_{10.11}$ -सोपानं; D_9 -भूभागाः (for -शोभं च). —^{d}) Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5}$(second time)$_{.8.9.12}$ $T_{3.4}$ -जालभूषिताः; Ñ B °शोभितं; $D_{1.3.4}$ °भूषणं; Cg.k.t as in text (for -जालकं तथा).

6 ^{a}) $Ñ_2$ V_3 $B_{1.4}$ $D_{2.5-8.10.11}$ $T_{1.2.4}$ $G_{1.3}$ M_{1-9} दांत-; B_2 दंति-; B_3 रम्य-; M_{10} तथा (for दन्त-). Ś $D_{2.8.9.12}$ -विन्यासा; $Ñ_1$ B_4 G_1 -विस्तीर्णं; $D_{1.3}$ -विन्यस्तं; T_3 -विन्यस्ता; Ck.t as in text (for -विन्यस्तं). G_2 ततो रावणविन्यस्तं. —^{b}) Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{2.8.9.12}$ $T_{3.4}$ -ग्रथित-; $D_{1.4}$ T_1 M_1 -स्फाटिक-. Ś $D_{2.8.9.12}$ T_3 -वेदिकाः (for -वेदिकम्). —After 6^{ab}, $D_{1.3.4.6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ G M ins.; D_5 ins. the prior half after 4^{ab} and the post. half after the first occurrence of 5^{c}:

237* मनोहरं सर्वसुखं कारयामास राक्षसः ।

[D_1 सुखकरं; D_3 सर्वमुखं. T_2 M_5 राक्षसं; $M_{1.3}$ रावणः (for राक्षसः).]

—^{c}) Ś$_1$ Ñ $V_{1.3}$ D $T_{3.4}$ M_4 सर्वत्र; Ś$_{2.3}$ सर्वदा. Ś $D_{2.8.9.12}$ $T_{3.4}$ सुखदा; $T_{1.2}$ G_3 M_8 -सुखवन् (for -सुखदं). $Ñ_2$ दिव्यं; B_3 om. (for नित्यं). —^{d}) $B_{1.3}$ $D_{1.3.4}$ प्राग्र्यां; B_4 प्राच्यां; T_1 G_2 पूर्णां (for पुण्यां). Ś V_1 $D_{2.8.9.12}$ प्राग्र्या(D_9 प्रख्या) मेरुगुहा यथा; Ñ V_3 B_2 मेरोः प्राग्र्या(V_3 °ह्रा; B_2 रम्या) गुहा यथा; D_5 $T_{3.4}$ प्राग्र्य($T_{3.4}$ °ग्र्या)मेरोर्गुहा यथा; M_6 मेरोरिव गुहागृहं.

7 ^{a}) $B_{1.4}$ $D_{1.3.4.6}$ $G_{2.3}$ $M_{3.6.9}$ तत्र निद्रा-. Ś $D_{2.8.9.12}$ स गत्वा तु; $Ñ_1$ समाधत्ते; $Ñ_2$ V_1 स गत्वास्ते; V_3 प्रपन्नस्तु; $B_{1.4}$ -समाक्रांतः (for समाविष्टः). B_2 तत्र निद्रावसन्नास्ते.

निद्राभिभूते तु तदा कुम्भकर्णे दशाननः ।
देवर्षियक्षगन्धर्वान्बाधते स्म स नित्यशः ॥ ८
उद्यानानि विचित्राणि नन्दनादीनि यानि च ।
तानि गत्वा सुसंक्रुद्धो भिनत्ति स्म दशाननः ॥ ९
नदीं गज इव क्रीडन्वृक्षान्वायुरिव क्षिपन् ।
नगान्वज्र इवोत्सृष्टो विध्वंसयति नित्यशः ॥ १०
तथावृत्तं तु विज्ञाय दशग्रीवं धनेश्वरः ।
कुलानुरूपं धर्मज्ञो वृत्तं संस्मृत्य चात्मनः ॥ ११
सौभ्रात्रदर्शनार्थं तु दूतं वैश्रवणस्तदा ।
लङ्कां संप्रेषयामास दशग्रीवस्य वै हितम् ॥ १२
स गत्वा नगरीं लङ्कामाससाद विभीषणम् ।
मानितस्तेन धर्मेण पृष्टश्चागमनं प्रति ॥ १३
पृष्ट्वा च कुशलं राज्ञो ज्ञातीनपि च बान्धवान् ।
सभायां दर्शयामास तमासीनं दशाननम् ॥ १४

G. 7. 13. 14
B. 7. 13. 14
L. 7. 12. 14

—^{b}) D6.7.10.11 M10 महाबलः (for निशाचरः). —^{c}) D1.3.4 बहून्वर्ष-; D5 बहूनष्ट- (sic). —^{d}) Ś1 V3 D8.9.12 प्रबुद्धो; Ś2.3 Ñ V1 B1.2.4 D2.5 T3.4 प्रसुप्तो (for शयानो). Ñ B1.2.4 न(Ñ1 नो) व्य(B1 वि)बुध्यत; V1 G M6.10 नाव(M10 नैव)बुध्यत; D6.7.10.11 न च बुध्यते; T1.2 M8 G (ed.) न प्र(G [ed.] वि)बुध्यते(T1 °त); T3.4 [ऽ]सौ न बुध्यते. B3 सुस्वपे विधिमोहितः ; D1.3.4 स्वपत्येवाप्रबोधितः .

8 ^{a}) Ñ1 [ऽ]ति; M6 स्म (for तु). —^{b}) Ś2.3 V1 निशाचरः(V1 °रे) (for दशाननः). —D12 om. (hapl.) 8^{c} – 9. —^{c}) G1 देवता- . D3 -गण- (for -यक्ष-). —^{d}) G1 स च; M5 स तु (for स्म स). M10 निरंकुशः. Ñ B अबाधत(B3 बाधते स) निशाचरः ; D6.7.10.11 संजघ्ने हि निरंकुशः. —For 8^{cd}, Ś V1.3 D2.5.8.9 T3.4 subst. :

238* ब्राह्मणान्दैवतान्यक्षान्निजघ्ने स महोरगान् ।

[D2 विजघ्ने. V3 न तु राक्षसान् (for स महोरगान्).]

9 D12 om. 9 (cf. v.l. 8). —^{a}) M2.4 5 7.8 च (for वि-). —^{b}) M1.8 नंदनानि च(M8 °नीति). T1.2 G3 M1–3.8.9 वै (for च). —^{c}) B2 नद्धा(sic); G2 क्रुद्धा (sic) (for गत्वा). V3 दशग्रीवो; D2 G1 M4.5 तु (M5 [अ]भि-) संक्रुद्धो; T1.2 G3 सु(G3 [अ]ति) संरब्धो. —After 9^{c}, D9 repeats wrongly from नावबुध्यते in 7^{d} up to विचि in 9^{a}. —^{d}) D1.3.4 M6 छिनत्ति स(M6 स्म); T1.2 G3 M2.3.9 हिनस्ति स्म. V3 निशाचरः (for दशाननः). Ś2.3 (before corr.; after corr. as in text) विध्वंसयति नित्यशः . —For 9^{cd}, V1 T3.4 subst. ; while B2 ins. after 9 :

239* तानि भङ्क्त्वा दशग्रीवो न्यवर्तत निशाचरः ।

[V1 निवर्तति.]

10 ^{a}) Ś2 D4.5.8.12 नदीगज; T1.2.4 G3 M1.3.4 नदीगेज. Ś Ñ V1 B D2.3.8.12 [आ]क्रीडन्. —^{b}) T2 damaged for वृक्षान्वा. Ś Ñ1 D8.12 [आ]क्षिपत्; Ñ2 V1.3 B G2 M5 [आ]क्षिपन्. —^{c}) Ś D2.5.8.9.12 शैलान्वज्रीव संक्रुद्धो; Ñ B अद्रीन्वज्र इवाक्षिप्तो; V1.3 T3.4 शैलान्वज्र इव क्रुद्धो(T4 क्षुब्धो); D1.3.4 M6 गिरीन्व(M6 नगे व)ज्र इव भ्रष्टो. —D5 reads erroneously 9^{d} in place of 10^{d}. —^{d}) Ś1 V3 D8 विध्वंसन्निव; Ñ1 B1.3 M10 व्यध्वंसयत. D6.7.10.11 M10 राक्षसः; G1 नित्यतः (for नित्यशः). B3 व्यध्वंसयदमर्षणः. —After 10, T3.4 ins. :

240* विध्वंसयति पापात्मा ऋषीणामाश्रमान्स्वयम् ।

11 V1 om. 11. B3 om. 11^{ab}. —^{a}) Ñ1 अथावृत्तं; D7.10 G1 यथावृत्तं. —^{c}) B2 T3.4 कालानुरूपं; B3.4 D1 कुलानुरूप- . Ś1 D8 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञो). —^{d}) Ñ1 B1 अन्विष्य; Ñ2 उद्वीक्ष्य; B2 संप्रेक्ष्य; B3.4 अन्वीक्ष्य; G2 संचिंत्य; Ck.t as in text (for संस्मृत्य). D5 चात्मना; D6 नीतिमान् .

12 D1.4 om. 12^{ab}. —^{a}) D6.7 सौभ्रातृ-; G1 सौभ्रात्रं. G2 च (for तु). Ś Ñ V1.3 B D2.3.5.8.9.12 T3.4 M4(before corr. as in text, after corr. *int. lin.*).6 सौभ्रात्रं दर्शयंस्तस्य(Ñ B °यंश्चैव; D3.4 °यंस्तत्र; D8 °यन्स्वस्य; M4.6 °यानस्तु). —^{b}) D3 स्वीयं (for दूतं). Ś1 Ñ V1.3 B1.2.4 D2.5.8.9.12 नृपः ; B3 द्रुतः; D3 T3.4 नृप; M10 तथा (for तदा). Ś2.3 दूतं वै(Ś3 वि)श्रवणोपमः . —^{c}) D1.3.4 दूतं सं- ; D6 T1.2 G2.3 M1–5.7.9 लंकायां (for लङ्कां सं-). T2 om. प्रेष. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 दशग्रीवहिताय वै; D1.3.4 दशग्रीवहितेप्सया.

13 Ś2.3 wrongly transp. 13 (transp. ^{ab} and ^{cd}) and 14. —^{b}) D1.3.4.9 T3.4 समासाद्य (for आससाद). —^{c}) D4 स्वेन (for तेन). D3 धर्माच्च; M6 धर्मात्मा. Ś D2.5.8.9.12 आगतस्तेन पृष्टः स(D2.5.9 °ष्टश्च). —^{d}) Ś D2.8.9.12 हेतुम्; D5 हेतुर् ; M3 दृष्टश्च (for पृष्टश्च).

14 D9 om. 14^{ab}. Ś2.3 transp. 13 and 14. —^{a}) Ñ B1.3.4 स पृष्ट्वा; B2 स दृष्ट्वा; G1.2 पृष्ट्वा तु. D7 प्राज्ञो (for राज्ञो). Ś V1.3 D2.5.8.12 T3.4 स पृष्ट्वा राजराजं तं. —^{b}) Ś V1.3 D2.5.8.12 T3 अन्यांश्च (for अपि). Ñ B ज्ञातीनां चैव सर्व(B1 नित्य)शः; D1.3.4 ज्ञातीनां सह बांधवैः(D1.4 °वौ); D6.7.10.11 M5.10 ज्ञातीनां च(M5 यक्षाणां स) विभीषणः; T3.4 ज्ञातिनं स्वांश्च बांधवान् ; M8 ज्ञातीनां चापि बांधवान्. —^{c}) G1 सभार्यं; M8 सहायं (for सभायां). V1.3 सभायां च ददर्शाथ(V3 तदासीनं). —^{d}) Ś D2.5.8.9.12 T1.2 M1.3.5.7.9 समासीनं; Ñ1 V1 T3.4 तत्रासीनं; V3 ददर्शाथ; B1.2.4 तस्यासीनं (for तमा°).

G. 7. 13. 15
B. 7. 13. 15
L 7. 12. 15

स दृष्ट्वा तत्र राजानं दीप्यमानं स्वतेजसा ।
जयेन चाभिसंपूज्य तूष्णीमासीन्मुहूर्तकम् ॥ १५
तस्योपनीते पर्यङ्के वरास्तरणसंवृते ।
उपविश्य दशग्रीवं दूतो वाक्यमथाब्रवीत् ॥ १६
राजन्वदामि ते सर्वं भ्राता तव यदब्रवीत् ।
उभयोः सदृशं सौम्य वृत्तस्य च कुलस्य च ॥ १७
साधु पर्याप्तमेतावत्कृतश्चारित्रसंग्रहः ।
साधु धर्मे व्यवस्थानं क्रियतां यदि शक्यते ॥ १८
दृष्टं मे नन्दनं भग्नमृषयो निहताः श्रुताः ।
देवानां तु समुद्योगस्त्वत्तो राजञ्श्रुतश्च मे ॥ १९
निराकृतश्च बहुशस्त्वयाहं राक्षसाधिप ।
अपराद्धा हि बाल्याच्च रक्षणीयाः स्वबान्धवाः ॥ २०

---

15 [a]) B1 स दृष्ट्वा. B1.3.4 तं तु (for तत्र). —Ñ2 om. (hapl.?) 15[b]–18[c]. —[b]) Ś Ñ1 V1.3 B D1–4.8.9.12 T3.4 इव श्रिया (for स्वतेजसा). —[c]) G1.2 M5.6 चापि. Ś D8 -वंद्यैनं; Ñ1 V3 B D2.9 T4 -नंद्यैनं; V1 -वाद्यैनं; D12 -वर्ध्यैनं; T3 -संध्यैनं (for -संपूज्य). —[d]) D1.3.4 T1.2 G1.3 M1.2.4–9 तूष्णीं समभवत्तदा (D1.3.4 M6 °तः); G2 तूष्णीं-भूतोभवत्तदा. —For 15[cd], D5–7.10.11 M10 subst.:

241* जयेति वाचा संपूज्य तूष्णीं समभिवर्तत ।

[M10 समभवत्तदा; B (ed.) समभिवर्तते.]

16 Ñ2 om. 16 (cf. v.l. 15). D1.4 om. 16[ab]. —[a]) D5–7.10.11 M3.5.10 K (ed.) स (K [ed.] तं) तत्रोत्तम-; T1 G1.2 M1 तत्रोपनीत-; T2 G3 M4 तस्योपनीत-. —[b]) M2.8.9 व (M2 प) र्यास्तरण-. D5–7.10.11 M10 -शोभिते (for -संवृते). T1.2 G1.3 M1.3.4.7 परार्ध्यास्तरणा (G1 M4.7 °सं) वृते. —For 16[ab], Ś Ñ1 V1.3 B D2.3.8.9.12 T3.4 M6 subst.:

242* तस्योपनीतः पर्यङ्कः स्वास्तीर्णो रावणादनु ।

[V3 T3.4 M6 read objective for nominative. B1 पर्यंकं आस्तीर्णो. V1 रावणानुजः; B3 वासवादनु; D3 °णाज्ञया; T3.4 °णोददत् (for रावणादनु). M6 वरास्तरणसंवृतं (for the post. half).]

—[c]) D5–7.10.11 T1.2 G1.3 M1.3.5.10 उपविष्टं. V1.3 T3.4 स (V1 च; V3 तु) राजानं; D8 reads in marg. (for दशग्रीवं). Ś Ñ1 B D1–4.8.9.12 तत्रोपविश्य राजानं (D1.3 रक्षेंद्रं; D4 राक्षसेंद्रं [hypm.]). —[d]) M5 एवं (for दूतो). Ś Ñ1 V1.3 B D1–5.8.9.12 T4 G2 M4.7 वचनम् (for वाक्यमथ). G1 उवाच ह (for अथाब्रवीत्).

17 Ñ2 om. 17 (cf. v.l. 15). —[a]) Ś Ñ1 V1 B D1–5.8.9.12 T3.4 M6 वक्ष्यामि. V1 धर्मज्ञ; D5 T3.4 सर्वं तद् (for ते सर्वं). M5.10 राजञ्शृणु वचो मह्यं. —[b]) V1 D5 T2–4 ते यदिह (T2 °दं) (for तव यद्). T2.3 ब्रवीत्. Ñ1 B भ्रातृ (B3 °त्रा) संदेशमर्पितं (B2 °मीरितं). —[c]) D1.3.4 उभाभ्यां. B1 सम्यग्; D1 सौम्यं; D6.7.10.11 वीर (for सौम्य). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 सर्वेषां प्रहि (V1 D9 T3.4 च हि; D5 यद्धि) तं (T3 °ते) सम्यग्; Ñ1 B2–4 उभाभ्यां वि (B3 °भयोर्हि) हितं सम्यग्. —[d]) D8 वृत्तमस्य (for वृत्तस्य च).

18 Ñ2 om. 18[abc] (cf. v.l. 15). —[a]) M8 एवैतत् (for एतावत्). —[b]) B1 कुतश्; D10.11 M4 Cv.t कृत्यश्; T2 वृत्तश्; Cg.k कृतश् (as in text). B2 चामित्र-; T3 चारित्र्य-; G1 चान्यत्र; Cv.g.k.t as in text (for चारित्र-). Ś Ñ1 V1.3 B D1–4.8.9.12 T3.4 M6 -संकरः. G (ed.) कृतं चामित्रकर्षणं. ❀ Ck: श्लोकस्य कठिनार्थत्वान्मुनिनैव तदर्थो विव्रियते साध्वित्यादि ।; Ct: कतकस्तु–'कृतश्चारित्रसंग्रहः' इति पठित्वा साधु सम्यक्चारित्रसंग्रहः आचारसंग्रहः कृतः संपादितश्चेदेतावदेव पर्याप्तमिहामुत्राभ्युदयाय । अस्यैव विवरणं साध्वित्याह. ❀ —[c]) Ś V1 B2 D2.8.9.12 T4 धर्म- (for धर्मे). G1 [ऽ]व्यवस्थानं. B3 साधु धर्मस्य वस्थानं.

19 [a]) Ś1 D8 दृष्ट्वा. T3 तु; T4 तन्; G2 च (for मे). B2 न कुलं (for नन्दनं). —V3 illeg. for 19[b]. —[b]) Ś D2.5.8.9.12 T3.4 च; D1.3.4 T1.2 G3 M1–4.8.9 मे; G2 [ऽ]सि- (for नि-). D1.3.4 श्रुता हताः; T3.4 हताश्रमाः. —[c]) Ś Ñ V1.3 B D2.5–12 T3.4 M5 देवतानां; D1.3.4 G1 M4.6.7 देवानां च. Ś Ñ1 V1.3 D1.2.8.9.12 समुद्योगं; Ñ2 B D3.6.7 T M2.3 °द्वेगस् (for समुद्योगस्). —[d]) V3 D1.4 ततो राजन्; G1 त्वत्तो राजंश्च (hypm.); G2 त्वया ता*; M1.3.5 त्व (M2 त) न्निमित्तः. D6.7.10.11 M6.10 मया श्रुतः; K (ed.) मम श्रुतः (for श्रुतश्च मे). Ś V1 D2.8.9.12 T3.4 ततो राजञ्श्रुतं (T3.4 °तो) मया.

20 [b]) G2 राक्षसेश्वर. —For 20[ab], Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 subst.:

243* निवारितस्त्वं पूर्वं हि मया भूयो निवार्यसे ।

[Ñ2 B भूयो वै (Ñ2 °योपि; B2 °यो हि) (for पूर्वं हि). B3 (m.) तव (for भूयो).]

—[c]) M2.9 अपरुद्धा हि; M5 सापराद्धा हि; M6 अपराधाच्च. D1.3.4 [अ]पि बाल्यादि (for हि बाल्याच्च). —[d]) D1.4 स्वबांधवैः; G2 M1 सु (M1 तु) बांधवाः. —For 20[cd], Ś V1.3 D2.5–12 T3.4 subst.:

244* अपराध्यंश्च बालोऽपि रक्षितव्यः स्वबान्धवैः ।

[Ś1 D8 अपराध्यति; V3 °धाच्च; D2.9 °ध्यन्हि; D6 °धे च; D7.10.11 T3.4 सापराधो (T4 °धे) पि (for अपराध्यंश्च). V3 D5.7.9–12 T3.4 बालो हि; D6 बाल्येपि. D9 शिक्षितव्यः (for रक्षि°). T3 स बांधवैः];

while Ñ B subst. for 20[cd]:

245* अपराधाच्च बालत्वाद्रक्षणीयो हि बान्धवः ।

अहं तु हिमवत्पृष्ठं गतो धर्ममुपासितुम् ।
रौद्रं व्रतं समास्थाय नियतो नियतेन्द्रियः ॥ २१
तत्र देवो मया दृष्टः सह देव्योमया प्रभुः ।
सव्यं चक्षुर्मया चैव तत्र देव्यां निपातितम् ॥ २२
का न्वियं स्यादिति शुभा न खल्वन्येन हेतुना ।
रूपं ह्यनुपमं कृत्वा तत्र क्रीडति पार्वती ॥ २३
ततो देव्याः प्रभावेन दग्धं सव्यं ममेक्षणम् ।
रेणुध्वस्तमिव ज्योतिः पिङ्गलत्वमुपागतम् ॥ २४
ततोऽहमन्यद्विस्तीर्णं गत्वा तस्य गिरेस्तटम् ।
पूर्णं वर्षशतान्यष्टौ समवाप महाव्रतम् ॥ २५
समाप्ते नियमे तस्मिंस्तत्र देवो महेश्वरः ।
प्रीतः प्रीतेन मनसा प्राह वाक्यमिदं प्रभुः ॥ २६
प्रीतोऽस्मि तव धर्मज्ञ तपसानेन सुव्रत ।
मया चैतद्व्रतं चीर्णं त्वया चैव धनाधिप ॥ २७

G. 7. 13. 27
B. 7. 13. 27
L. 7. 12. 27

21 a) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 हिमवतः; Ñ2 B हि हिमवत्-. Ś1 Ñ1 V3 D1.4.6.8 G2 पृष्ठे (for -पृष्ठं). — b) B4 ततो (for गतो). — c) Ś2.3 T3 रौद्रव्रतम् ; D8 ऐंद्रं व्रतम् ; K (ed.) रौद्रं वृत्तं. Ś V3 D2.5.8.9.12 T3 L (ed.) उपातिष्ठन् (L [ed.] °ष्ठं); Ñ1 B उपास्थाय; V1 इवातिष्ठन् (for समास्थाय). ❀ Cg.k.t : रौद्रं रुद्रप्रसादकं(Ct °दकरं). ❀ —V3 illeg. for 21^{d}–22^{b}. — d) Ś D2.8.12 निवेश्य चतुरं गिरेः(D2 °रिं); Ñ B2–4 नियमेनो(Ñ2 °मे चो)षितं मया; V1 D5.9 निवेश्यै(V1 °श्यै)व(D9 °श्य च) सितं गिरिं(V1 °रेः); B1 नियमो भावितो मया; D1.3.4 तस्मिञ्श्वेतगिरौ तथा; M6 निविष्टोस्मि सितं गिरिं; L (ed.) निवेश्य च(? स)त्वरं गिरिं.

22 V3 illeg. for 22^{ab} (cf. v.l. 21). — a) D6.7 M10 अत्र. Ś V1 D1–5.8.9.12 T3.4 M9 रुद्रो (for देवो). Ś2.3 मया पृष्टो; B1–3 मया रुद्रो; D1.3.4 M6 महादेवो (for मया दृष्टः). — b) Ś1 D8.12 देव्या सह (by transp.). Ś1 D8 तदा प्रभुः; Ś2.3 D12 T1.3 G3 M1 महाप्रभुः; G1 महान्प्रभुः. Ñ V1 B D1–5.9 T3.4 M6 रुद्रो(V1 D2.5.9 T3.4 देवो; B1–3 D1.3.4 M6 दृष्टो) देव्या सह प्रभुः; D6.7.10.11 उमया सहितः प्रभुः. —After 22^{ab}, Ś2.3 read 23^{cd}. — c) M6 च मे (for मया). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.6 (m.).8.9.12 T3.4 राजंस् ; B3 दत्तं; D7.10.11 दैवात् ; M6 देव्या (for चैव). — d) D1.3.4 ततो; G1 सह (for तत्र). D2.5.8.12 G1.2 M3.8 देव्या; D3 देव्यै; M6 [ए]व च (for देव्यां).

23 a) D1.3.4 T1 M9 तु; Ck.t as in text (for नु). G2 M1 शुभं; M10 धिया. Ś D2.8.12 कार्यं त्विति(D2 तत्र) महाराज; Ñ V1.3 B D5–7.9 T3.4 केयं त्विति(B2 त्विह; B3 वेति) महाराज(Ñ1 B1 मया राजन् ; T3.4 शुभा राजन्); D10.11 का न्वेषेति महाराज. — b) V1 कथं तु (for न खलु). Ś2.3 D12 [ए]केन (for [अ]न्येन). —D12 om. 23^{cd}. Ś2.3 read 23^{cd} after 22^{ab}. — cd) D6.7.10.11 M6.10 च (for हि). D5 [अ]प्रतिमं; T3.4 (अ)नुत्तमं (for [अ]नुपमं). Ś1 V1.3 D2.5.8.9 T3.4 चिक्रीड; Ñ B1.3.4 [अ]क्रीडत (for क्रीडति). D1.3.4 रुद्रो वै तत्र क्रीडति; D6.7.10 11 T1.2 G1.3 M1–8.10 रुद्राणी तत्र क्रीड(D6.7.10.11 M6 तिष्ठ)ति (for d). G2 नानारूपाण्यनुपमं कृत्वा रुद्राणि तत्र च.

24 a) Ś1 Ñ2 V3 B1.3 D5.8.12 तत्र; Ś2.3 तस्या; Ñ1 B2 D2.9 तच्च; V1 तत्तु (for ततो). D6.10.11 T1.2 G M1–5.7–10 देव्या दिव्य-; D7 देव्यास्तपः-. Ś Ñ V1.3 B D2.10.11 प्रभावेण. — b) Ś2.3 M1.4 दग्धं सर्वं; M6 सव्यं दग्धं (by transp.). M5 निरीक्षणं (for ममेक्षणम्). D1.3.4 दग्धं मे सव्यमी(D1 °ल)क्षणं. — c) V1 D5 रजो- (for रेणु-). Ś2.3 D2.8.12 इवोद्योति-. — d) D6.7 M3.5.6 उपागमत् ; M10 °गतः (for °गतम्).

25 a) M6 अतो. B1 चाल्प- ; G2 M5 अन्यं; M8 अस्य (for अन्यद्). — b) Ñ1 तत्र (for तस्य). Ś D12 स्थलं; D6 तटे (for तटम्). — c) Ñ B अष्टौ; D3.10.11 T4 M4.6.10 तूष्णीं; D6.7 T2 पूर्ण- ; G1.2 M7 तूर्णं (for पूर्णं). D3 पंच- (for वर्ष-). Ñ B [उ]ग्रं (for [अ]ष्टौ). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 पंच वर्षशतं तूष्णीं(D5 तीव्रम्) ; D1.4 तूष्णीं पंच शताब्दानि. — d) V1.3 D2.5.9 T3 आ(V3 T3 प्रा)सवान्सु-; D1.3.4.6 समाधाय; D7 T4 G2 M3.5 7 समवापं(D7 °सं) ; D10.11 Ct समधारं; T1.2 G1 समावापं (for समवाप). D3 -महाव्रतः ; D5 -महद्व्रतं. Ś1 D8 तपोहं तप्तवांस्तदा; Ś2.3 Ñ B D12 तप्तवान्सुमहत्तपः. ❀ Ct : समधारं समधारयम्. ❀

26 Ś2 om. 26–27^{b}. — a) D3 समाप्त- ; D12 समस्त-. — b) Ñ2 B तदा; D1.3.4 मां स; D5 देव- (for तत्र). T2.3 देव्या. G1.2 M4–6 तत्र चा(G2 °त्रोपा; M4.6 [with hiatus] °त्र आ)याद्वि(M5 रुद्रो वि)भुः स्वयं. —V1 om. 26^{cd}. — c) D6.7.10.11 G2 M5.10 ततः ; T3 प्रीति- (for प्रीतः). M6 प्रीतेन मनसा देवः. — d) Ñ1 वरः; G2 पुनः (for प्रभुः). —After 26, K (ed.) ins. 246*.

27 Ś2 om. 27^{ab} (cf. v.l. 26). — a) Ñ B [ऽ]हमस्मि (for ऽस्मि तव). D5 धर्मेण. G2 M4.7 प्रीतोस्मि तपसानेन. — b) T1.2 M5 तेन (for [अ]नेन). Ś1.3 V3 D2.5.8.9.12 येन (Ś3 D2.9 येनै; D5 यदे)तत्ते कृतं तपः (D2 नृप) ; Ñ1 V1 T3 M6 येनै(T3 तथै)वं ते (M6 यत्त्वयेदं) कृतं तपः ; Ñ2 B यदे(Ñ2 येन)तत्ते(B1 तत्ते यच्च) तपः कृतं; D1.3.4 यत्त्वयेदं धृतं व्रतं; G2 तव धर्मपथे स्थिते; M4.7 तव धर्मज्ञ(M4 °र्मेण) सुव्रत. — c) T2 G3 त्वया. D5 वा (for च). B3 अयाचि तद्; D1.4 M8 मया चैव(D1 °वं) ; D6 मया च तद्. Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 [आ]च(V1 च)रितं पूर्वं (for [ए]तद्व्रतं

G. 7. 13. 28
B. 7. 13. 28
L. 7. 12. 28

तृतीयः पुरुषो नास्ति यश्चरेद्व्रतमीदृशम् ।
व्रतं सुदुश्चरं ह्येतन्मयैवोत्पादितं पुरा ॥ २८

तत्सखित्वं मया सार्धं रोचयस्व धनेश्वर ।
तपसा निर्जितत्वाद्धि सखा भव ममानघ ॥ २९

देव्या दग्धं प्रभावेन यच्च सव्यं तवेक्षणम् ।
एकाक्षिपिङ्गलेत्येव नाम स्थास्यति शाश्वतम् ॥ ३०

एवं तेन सखित्वं च प्राप्यानुज्ञां च शंकरात् ।
आगम्य च श्रुतोऽयं मे तव पापविनिश्चयः ॥ ३१

तदधर्मिष्ठसंयोगान्निवर्त कुलदूषण ।
चिन्त्यते हि वधोपायः सर्षिसंघैः सुरैस्तव ॥ ३२

एवमुक्तो दशग्रीवः क्रुद्धः संरक्तलोचनः ।
हस्तान्दन्तांश्च संपीड्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ३३

चीर्णं). B4 मम चैव तपश्चीर्णं. —^{d}) T2 G3 मया (for त्वया). Ś Ñ V1.3 B D2.8.9.12 T3 [अ]नुपमं व्रतं(Ñ2 B महत्); D1.3.4 सुमहाव्रत; T4 G1 M4 [ए]व नराधिप; M6 [ए]व महाव्रतं (for [ए]व धनाधिप). D5 त्वया समुपसंवृतं.

28 ^{b}) B3 श्रियश्च; M10 यश्चैतद् (for यश्चरेद्). —After 28^{ab}, D11 ins. श्रीरामलक्ष्मणाभ्यां नमः. —^{c}) V3 तीव्रं (for व्रतं). Ś Ñ V3 B1.3 D3.7.8.10.11 T1.4 सुदुष्करं; V1 T3 हि दुष्करं; D2 सुदुःकृतं; D5 सुचरितं; D12 सुदुःकरं; M10 हि दुश्चरं; K (ed.) सुनिश्चयं. B1.3.4 हीदं; B2 चैव; D9 त्वं तन् (for ह्येतन्). —^{d}) D5 T4 [ए]वासादितं; K (ed.) ह्युत्पादितं.

29 ^{a}) Ñ2 B1–3 सखित्वं तन् (by transp.); V3 तस्मादित्थं; B4 सखित्वं नु. D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M1–3.6.8–10 सौम्य; M4.5.7 चैव (for सार्धं). —^{b}) T2 damaged for स्व धनेश्वर. Ś1 D8 त्वं रोचय; V1 परियस्व (sic) (for रोचयस्व). —^{c}) S D2.8.9 चार्जित(S2 moth-eaten)त्वाद्धि; V3 B3 D6 निर्जितं तद्धि (D6 चैव); D1.4 G2 M10 °तश्चाहं; D3 °तोहं त्वं; D7.10.11 T1.2.4 G3 M1–5.7.8 °तश्चैव; D12 वा जितत्वाद्धि; G1 निर्मितश्चैव; M9 निर्जितस्यैव (for निर्जितत्वाद्धि). D5 निर्जितत्वाद्धिनीत्वाद्धि (sic). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 K (ed.) सखा मम भवान्मतः (D1.3.4 सदा भव; D5.8.12 भवात्मनः ; K [ed.] भवानघ).

30 ^{a}) Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 प्रभावाच्च; D10 प्रभावेण. —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 तव यत्स(D1.3.4 यच्च ते स)व्यमीक्षणं. —After 30^{ab}, D5–7.10.11 T3 M4.5.10 ins. ; T4 cont. after 247* ; K (ed.) ins. after 26 :

246* पैङ्गल्यं यदवाप्तं हि देव्या रूपनिरीक्षणात् ।

[M4 अवाप्तं च; M5 अवाप्नोति.]

—^{c}) T2 damaged for काक्षिपिङ्गले. T1.2 G2 M1.3.5 [ए]वं (for [ए]व). D6.10.11 -पिंगलीत्ये(D6 °लं ह्ये)व; M6 -पिंगलत्वेन; M10 -पिंगल इति. D1.4 एकाक्षः पिंगलश्चैव; D3 एकाक्षपिंगत्वमतो. —^{d}) D1.3.4 भुवि (for नाम). D3 स्थास्यसि; M10 दत्तं हि. —For 30^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 subst. :

247* एकपिङ्गेक्षण इति नाम ते ख्यास्यते ध्रुवम् ।

[Ñ1 B2–4 एकपिंगेक्षणम् ; D9 एष पिंगेक्षण. Ñ1 अपि; B4 राजन् (for इति). Ś1 B2 नामतः. Ñ1 V1 स्थास्यते; Ñ2 V3 B1–3 D5 स्थास्यति; B4 स्थाप्यते; D8 दृगस्यते (corrupt) (for ख्यास्यते). V1 T4 (also) भुवि.]

31 ^{a}) Ñ B1–3 गत्वा; B4 कृत्वा; D1.3.4 प्राप्तं; M6 ततः; Ck.t as in text (for तेन). G (ed.) गत्वा एवं (with hiatus). Ñ1 B2 D1.3.4 M6 हि (for च). G1 एवं सख्यं मया लब्धं. —^{b}) G1 [अ]नुज्ञाश्च. Ñ B M6 रुद्रेण सह धीमता; D1.3.4 मया रुद्रेण मानद. —For 31^{ab}, Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 subst. :

248* एवं कृत्वा मया सख्यं गतो देवः स्वमालयम् ।

[Ś D2.8.12 कृते (for कृत्वा). Ś1.2 सख्ये (for सख्यं).]

—^{c}) G1 ह्यागत्य. G1 M5 धर्मं (for ऽयं मे). —^{d}) G2 -विपर्ययः (for -विनिश्चयः). —For 31^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M6.10 subst. :

249* आगतेन मयैतच्च श्रुतं ते पापचेष्टितम् ।

[V1 आगत्य च; D5 T3 आगम्य च. Ś1 V3 D8.9 तत्ते; Ś2.3 D12 तत्र; V1 D2.5 T3.4 [ए]तत्ते; D6.7 M6.10 चैव; D10.11 चैवं (for [ए]तच्च). D1.3.4 [उ]पलब्धश्च (for मयैतच्च). Ś V3 D2.8.9.12 पापं सु(V3 D2 °पं वि; D9 °पवि)निश्चितं; T3.4 पापमिदं कृतं. V1 श्रुत्वा तं पापनिश्चयं; D1.3.4 तव पापे(D3 °पो) विनिश्चयः; D5 श्रुतं पापविनिश्चयं; D6.7.10.11 M6.10 श्रुतस्ते पापनिश्चयः (for the post. half).]

32 ^{a}) T3 यद्. B2 तदधर्मेण योगाद्धि; D1.4 त्वं हि तद्दुष्टसंयोगाद्; G2 M5 तदधर्मान्निवर्तस्व. —^{b}) D6 निवर्त्यः; G2 M5 त्वं शील-; M10 निवर्त्यः (for निवर्त). D6.7.10.11 T1.2 G M1.2.4–10 Cg कुल(G2 -गुण)दूषणात्. Ś Ñ V1.3 B D1–4.8.9.12 T3.4 M3 विनिवर्तस्व किल्बिषात् ; D5 निवर्तस्व स्वकिल्बिषात्. ❀ Cg.k.t : निवर्त निवर्तस्व(Ck °स्वेति यावत्). ❀ —^{c}) B3 D5.6 G3 चिंतितो. V1 M1.2.9 च (for हि). G2 वधोपायं. —^{d}) B1 ऋषिसंघैः; B2 ऋषिभिश्च. D1.3.4 तव सेंद्रैः सुरर्षिभिः.

33 ^{a}) Ś Ñ V1 B D1–5.8.9.12 T3 राक्षसेंद्रः (for दशग्रीवः). —^{b}) Ś Ñ2 D1.2.8.9.12 T4 G2 M5 क्रोध-; V3 D6.7.10.11 M10 कोप- (for क्रुद्धः). —^{c}) Ś V1.3 D1–4.8.9.12 T3.4 तलं तलेन; Ñ1 B1.3 दंतैर्दंतांश्च; Ñ2 हस्तैर्हस्तांश्च; D6 T1 G3 M3 हस्तौ दंतांश्च. B3 निष्पीड्य; D6.7.10.11 संपिष्य (for संपीड्य).

विज्ञातं ते मया दूत वाक्यं यच्चं प्रभाषसे ।
नैव त्वमसि नैवासौ भ्रात्रा येनासि प्रेषितः ॥ ३४

हितं न स ममैतद्धि ब्रवीति धनरक्षकः ।
महेश्वरसखित्वं तु मूढ श्रावयसे किल ॥ ३५

न हन्तव्यो गुरुर्ज्येष्ठो ममायमिति मन्यते ।
तस्य त्विदानीं श्रुत्वा मे वाक्यमेषा कृता मतिः ॥ ३६

त्रीँल्लोकानपि जेष्यामि बाहुवीर्यमुपाश्रितः ।
एतन्मुहूर्तमेषोऽहं तस्यैकस्य कृते च वै ।
चतुरो लोकपालांस्तान्नयिष्यामि यमक्षयम् ॥ ३७

G. 7. 13. 38
B. 7. 13. 39
L. 7. 12. 38

34 [ab]) B4 ज्ञातं तत्ते; D5–7 विज्ञातं तु(D5 हि); M6 विज्ञायते. Ś1 T3.4 वाक्यं; M10 चैव (for दूत). —Ś1 om. (hapl.) from 34[b] up to the prior half of 250*. Ś2.3 Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 transp. दूत and वाक्यं. Ś2.3 D2.8.9.12 यच्च; B3 यत्ते; D7 T1.2 G M1–5.8–10 यस्य (for यत्त्वं). T3.4 यत्त्वया दूत भाषितं (for [b]). —[c]) Ś2.3 D8 M9 नैवं त्वम्; M8 देवत्वम्. B1.2 D12 अपि; M2.5.8.9 अस्ति; Ct as in text (for असि). G1 येनासौ. M6.10 नैवाहमस्मि दासस्ते. —[d]) T2 damaged for भ्रात्रा येनासि. D6 M8 भ्राता; T1 G1 M4.7 भर्त्रा; M6 भर्तुर्; Ck.t as in text (for भ्रात्रा). D7.10.11 T1.2 G3 M1.3.5.10 Ct चोदितः (for प्रेषितः). Ś2.3 Ñ V1.3 B1.2.4 D1–5.8.9.12 T3.4 येन त्वं(D1–4.8.9 °नासि) प्रहि(V1 D5 T3.4 °नासि प्रेषि)तो मम; B3 नैवं प्रतिहतो मम.

35 [a]) D6 हितं स न (by transp.); D7 हितबुद्धया; D10.11 Ct हितं नैष. M8 मम च (for स मम). —[b]) M6 यद्ब्रवीति धनेश्वरः. —For 35[ab], Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 subst.:

250* हितबुद्धया न मे वाक्यमुक्तवान्धनरक्षिता ।

[Ś1 om. up to the prior half (cf. v.l. 34). Ñ2 V3 B हितमेतन्; V1 इति बुद्ध्वा. B1.3.4 ते (for मे). B2 उक्तिन-मुक्तरक्षिता (corrupt); T4 धनदेन हि प्रेषितं (for the post. half).]

—[c]) Ś1 V3 D2.5.8.9 T4 च; Ś2.3 मां; Ñ V1 B D1.4 T3 हि; D3 किं; D12 om. (subm.) (for तु). —[d]) M4.10 श्रावयते. Ś1 Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 मां श्रावयसि(B4 D5.9 °सि) विस्मितः; Ś2.3 स श्रावयत्यविस्मितः; D3.6.7.10.11 M6 मूढः श्राव(M6 श्लाघ)यते किल. —After 35, Ś D2.8.9.12 ins.:

251* एतावन्तं मया कालं स्नेहात्तस्यैव मर्षितम् ।
[Ś1 D8 अहं कालं (sic); D12 महाकालं.];

while Ñ V3 B1.2.4 ins. after 35:

252* यच्च दूत मया काल एतावांस्तस्य मर्षितः ।
[V3 यदि तावन्; B2 यत्तं दूत (sic). Ñ तव (for तस्य). Ñ1 कर्षितः (for मर्षितः).];

whereas D1.3.4 M6 ins. after 35:

253* य इदानीं महाकालस्ततस्तस्य नु मर्षितः ।
[M6 मया (for महा-). D3 दूत (for ततस्). D4 तु (for नु). M6 तद्वचस्तस्य मर्षितं (for the post. half).]

—After 35, D6.7.10.11 T1–3 G M1–5.7–10 ins.:

254* नैवेदं क्षमणीयं मे यदेतद्भाषितं त्वया ।
[K (ed.) न चेदं. T3 रक्षणीयं; Ct as above (for क्षम°).]

—Then D6.7.10.11 T3 cont.; while V1 D5 T4 ins. after 35:

255* यदेतावन्मया कालं दूत तस्य तु मर्षितम् ।
[V1 D6 T3.4 यदि तावन्; D5.7 यदिदानीं; Ct यदेतावन् (as above). V1 D5 वाक्यम्; D7 कामम्; T4 काल; Ct कालं (as above) V1 D5.6 T3 एतावत्तस्य; D7 तद्वचस्तस्य; T4 एतावांस्तस्य. V1 रक्षितं; T4 मर्षितः (for मर्षितम्).]

36 [a]) Ś D2.8.9.12 भ्राता किं तु(Ś1 D2.8 न; D12 नु); Ñ1 भ्राता से च; Ñ2 V1.3 B1.4 D1.3–5 T3.4 M6 भ्राता किल; B3 भ्राता गुरुर्; Cg.t as in text (for न हन्तव्यो). B3 मम ज्येष्ठो; D6 G1.2 M10 गुरुः श्रेष्ठो. —V3 illeg. for [bcd]. —[b]) Ś1.2 B1.3.4 D2.3.6–8.10.11 T1.3.4 G3 M1.4.10 मया; Cg.k as in text (for मम). Ś Ñ2 B D2.5.6.8.9 T3.4 जानता; Ñ1 मानितं; D1.3.4 नान्यथा; G1 M10 मान्यते; M1.3 मानितः; M2.9 मन्यतां; M6 संदभात्; M7 मन्यतः; Cg.k.t as in text (for मन्यते). —[c]) Ñ B वाक्येन; D10 वचनं; T3.4 न क्षंस्ये; G2 M10 श्रुत्वा च (for श्रुत्वा मे). —[d]) D10 (with hiatus) श्रुत्वा (for वाक्यम्). V1 एतत् (for एषा). M4.7 धृता मतिः. Ś D2.8.12 वाक्यमे-(Ś1 °क्यान्ये)वं(D2 °तत्) कृ(D12 क्ष)तान्य(D2.12 °न)पि; Ñ1 B वरोन्मत्तस्य रोषितः; Ñ2 वरोन्मत्तः सुरोषितः; D1.3.4 वागेषाभ्य(D1.4 [with hiatus] °षा अ)कृता इति; D5 तत्कृत्यमिति निश्चयः; D9 वाक्यं मे क्रियतामिति; T3 वाक्यं श्रुत्वा सुदुर्मतेः; T4 श्रुत्वा वाक्यं सुदुर्मतेः; G2 M10 ममैषानुमता मतिः.

37 [a]) T3 त्रिलोकान्. Ś Ñ2 B1.4 D1.4.8.9.12 G2 M2.6.8–10 अव-; Ñ1 एव; V1 हि वि-; B2 इह; B3 अथ; D2 न च; D3 न वि-; D5 *वि-; T2 अप- (for अपि). —[b]) Ś V1.3 D2.5.9.12 T3.4 बाहुवीर्यव्यपाश्रयः(V1 T3.4 °यात्); Ñ1 D1.3.4 स्वबाहुबलगर्वितः(Ñ1 °माश्रितः); B1.3.4 बाहुबलसमाश्रितः(B3 °समन्वितः); D8 बाहुवीर्याद्यथा श्रियं. —[c]) Ś D2.8.12 एवं; D6.7 M6 इदं; D9 अस्मिन् (sic); T1 एतं (for एतन्). Ś D2.5.8.9.12 एको; D6.7.10.11 M4 एव (for एषो). —[d]) M9 [ए]तस्य (for [ए]कस्य). Ś V1.3

G. 7. 13. 39 B. 7. 13. 40 L. 7. 12. 39

एवमुक्त्वा तु लङ्केशो दूतं खड्गेन जघ्निवान् ।
ददौ भक्षयितुं ह्येनं राक्षसानां दुरात्मनाम् ॥ ३८

ततः कृतस्वस्त्ययनो रथमारुह्य रावणः ।
त्रैलोक्यविजयाकाङ्क्षी ययौ यत्र धनेश्वरः ॥ ३९

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

$D_{1-5.7-9.12}$ $T_{3.4}$ M_6 कृतेन वै(V_1 तु); D_6 कृतस्य वै; $D_{10.11}$ तु वै कृते (for कृते च वै). —For 37^{cd}, Ñ B subst.:

256* अस्मिन्मुहूर्ते एकस्य कृते तस्याहमेष वै ।

[B_3 तस्मिन्. B_2 कृत्वा (for कृते). $Ñ_1$ ह्यमर्षणे (for [अ]हमेष वै).]

—^{e}) $D_{3.6.7}$ $T_{1.2}$ G_3 M_3 च (for तान्). —^{f}) G_2 नेष्यामि च (for नयिष्यामि). Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ G_1 $M_{6.10}$ नयामि(G_1 नयिष्ये; M_{10} नेष्यामि) यमसादनं.

38 ^{a}) M_1 दशग्रीवो (for तु लङ्केशो). Ś Ñ V_3 B $D_{2.8.9.12}$ छि($Ś_3$ D_8 भि)त्त्वा(B_2 हत्वा) स($Ñ_1$ तं) रोषरक्ता-($Ñ_1$ $B_{1.3.4}$ °ताम्रा)क्षो; V_1 छित्त्वा तमेव ताम्राक्षो; $D_{1.3.4}$ M_6 स छित्त्वा क्रोध(M_6 रोष)दीप्ताक्षो; T_3 क्षिप्त्वा सरोषं रक्ताक्षो. —^{b}) $D_{1.3.4}$ क्रोधेन (for खड्गेन). Ś $Ñ_1$ V_1 $B_{1.3.4}$ $D_{1-4.8.9.12}$ T_3 M_6 राक्षसः ; $Ñ_2$ V_3 B_2 रावणः (for जघ्निवान्). —^{c}) $Ñ_2$ B तत्र; $D_{1.3.4}$ ह्येकं (for ह्येनं). Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 भक्ष्या($D_{2.5.9}$ °क्षा)र्थं प्रददौ तत्र (V_1 तं तु). —^{d}) Ś $Ñ_1$ $D_{2.5.8.9.12}$ राक्षसेभ्यो(D_5 °सेंद्रो)-ग्रकर्मकृत् ; $Ñ_2$ V_3 B_2 राक्षसेभ्यो गतज्वरः ; V_1 राक्षसेभ्यो दशाननः; $B_{1.3.4}$ राक्षसेभ्यो निशाचरः ; $D_{1.3.4}$ M_6 रक्षोभ्यो ये समीपतः; T_3 राक्षसेभ्यो नृशंसकः . —After 38, Ñ V_3 B D_3 ins.:

257* तत उत्थाय संक्रुद्धो मन्त्रिणस्तान्समागतान् ।
आज्ञापयामास तदा निर्यातेति महाबलः ।

[(l. 1) D_3 व्याहरन्मंत्रिणः *कान् (for the post. half). —(l. 2) V_3 D_3 निर्याणं स(D_3 सु-) (for निर्यातेति). G (ed.) निशाचरः (for महाबलः).]

39 ^{a}) G_2 M_6 कृतस्वस्त्ययनो राम. —^{b}) $Ś_1$ Ñ V_3 B $D_{2.8.9.12}$ T_3 M_6 राक्षसः (for रावणः). V_1 दशग्रीवो महाबलः; $D_{1.3.4}$ रावणो राक्षसाधिपः. —B_3 om. 39^{cd}. —^{c}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.2}$ $D_{2.8.9.12}$ त्रिलोक- (for त्रैलोक्य-). $D_{1.3.4}$ अमात्यबलसंयुक्तो. —^{d}) V_1 B_1 $D_{3.5}$ येन; B_4 D_2 तत्र (for यत्र). $Ś_{2.3}$ D_{12} धनाधिपः ; $Ñ_2$ निशाचरः ; D_3 धनेश्वरं; M_3 नरेश्वरः (for धनेश्वरः).

Colophon. —*Kāṇḍa name* : $Ś_1$ V_3 D_9 om. —*Sarga name* : Ś V_3 D_{12} रावणप्रस्थानं; $Ñ_1$ V_1 $D_{2.8.9}$ रावण-प्रस्थानो; $Ñ_2$ B_{1-3} धनदं प्रति यानं($B_{2.3}$ °त्रा) ; $D_{1.3.4}$ दूत-प्रस्थानिको; D_5 L (ed.) रावणप्रयाणो (L [ed.] °णं). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś $Ñ_1$ V_3 B_{1-3} D_2 om. ; V_1 11 ; $D_{8.9.12}$ 12. —After colophon, T_4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G $M_{1.5.8}$ with श्रीरामाय नमः ; M_{10} with श्रीरामचन्द्राय नमः .

१४

ततः स सचिवैः सार्धं षड्भिर्नित्यं बलोत्कटैः ।
महोदरप्रहस्ताभ्यां मारीचशुकसारणैः ॥ १
धूम्राक्षेण च वीरेण नित्यं समरगृध्नुना ।
वृतः संप्रययौ श्रीमान्क्रोधाल्लोकान्दहन्निव ॥ २
पुराणि स नदीः शैलान्वनान्युपवनानि च ।
अतिक्रम्य मुहूर्तेन कैलासं गिरिमाविशत् ॥ ३
तं निविष्टं गिरौ तस्मिन्राक्षसेन्द्रं निशम्य तु ।
राज्ञो भ्रातायमित्युक्त्वा गता यत्र धनेश्वरः ॥ ४
गत्वा तु सर्वमाचख्युर्भ्रातुस्तस्य विनिश्चयम् ।
अनुज्ञाता ययुश्चैव युद्धाय धनदेन ते ॥ ५
ततो बलस्य संक्षोभः सागरस्येव वर्धतः ।
अभून्नैर्ऋतराजस्य गिरिं संचालयन्निव ॥ ६

G. 7. 14. 7
B. 7. 14. 7
L. 7. 13. 7

14

☞ V$_{2}$ missing for Sarga 14 (cf. v.l. 7.12.2).

1 B$_{3}$ om. 1–4^{b}. —^{ab}) Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_{3.4}$ स ययौ; T$_{1.2}$ M$_{3}$ Ck ततस्तु (for ततः स). Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{5}$ T$_{3.4}$ क्रुद्धः (for षड्भिर्). G$_{1.2}$ M$_{4.5.10}$ षड्भिः सार्धं (by transp.). Ś V$_{3}$ D$_{2.8.9.12}$ क्रुद्धो; Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{5}$ T$_{3.4}$ षड्भिर्; Ñ$_{2}$ B$_{1.2.4}$ क्रूरैर्; D$_{4.6.7.10.11}$ G$_{1.2}$ M$_{3.5.7.10}$ नित्य- (for नित्यं). Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{2.8.9.12}$ T$_{3.4}$ महारथैः; D$_{5}$ महाबलैः; D$_{6.7}$ M$_{10}$ -बलोद्धतैः; D$_{10.11}$ -बलोद्धतः (for बलोत्कटैः).

2 B$_{3}$ om. 2 (cf. v.l. 1). —^{a}) V$_{1}$ तु (for च). D$_{9}$ G$_{1.2}$ स धूम्राक्षेण. —^{b}) Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{1.2.4.5.8.12}$ -गृध्रि (D$_{8}$ * *)णा; Ñ$_{2}$ illeg.; B$_{1.2.4}$ -सेविना; D$_{3.6}$ M$_{10}$ -बुद्धिना; D$_{7.9–11}$ M$_{4.7.8}$ -गर्धिना; G$_{2}$ -गर्विणा; M$_{1}$ -शालिना (for -गृध्नुना). —D$_{5}$ om. 2^{cd}. —^{c}) Ś D$_{2.8.9.12}$ G$_{1}$ ततः स(D$_{9}$ G$_{1}$ सं-); Ñ B$_{1.2.4}$ D$_{3.4}$ T$_{4}$ वृतः स; M$_{3}$ संवृतः (for वृतः सं-). Ś Ñ V$_{3}$ B$_{1.2.4}$ D$_{2.8.9.12}$ धीमाँल् (for श्रीमान्). —^{d}) M$_{1}$ om. कान्दहन्निव. Ś$_{1}$ V$_{3}$ D$_{2.8.9.12}$ लोकान्क्रोधाद् (by transp.); Ś$_{2.3}$ लोकान्क्रुद्धो; B$_{1.2}$ लोकान्सर्वान् ; T$_{1.2}$ G$_{2}$ M$_{9.10}$ क्रोधाल्लोकं (for क्रोधाल्लोकान्). Ñ B$_{4}$ लोकानु (B$_{4}$ जगदु)द्वर्तयन्निव; D$_{1.3.4}$ क्रोधात्संप्रदह(D$_{3}$ °हस)न्निव.

3 B$_{3}$ om. 3 (cf. v.l. 1). —^{a}) Ś Ñ V$_{1.3}$ B$_{1.2.4}$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_{3}$ स पुराणि(by transp.). Ś$_{2.3}$ Ñ$_{1}$ D$_{3.8.12}$ T$_{1}$ G M$_{1.3.5.9.10}$ नदी-; M$_{8}$ दिशः (for नदीः). V$_{1}$ (marg. also) रम्या; G$_{1}$ M$_{1}$ -शैल-; M$_{4}$ (after corr. *sec. m.* as in text).7 श्रीमान् (for शैलान्). —^{d}) Ś$_{1}$ D$_{8.12}$ G$_{2}$ कैलास-. Ś V$_{3}$ D$_{2.6–12}$ T$_{3.4}$ (also) M$_{10}$ आगमत् ; Ñ$_{1}$ D$_{5}$ आगतः; Ñ$_{2}$ B$_{1.4}$ आसदत् ; V$_{1}$ अभ्यगात् (for आविशत्). —After 3, T$_{3}$ ins. 258*.

4 B$_{3}$ om. 4^{ab} (cf. v.l. 1). —^{a}) Ñ B$_{1.2.4}$ D$_{1.3.4.6.7.10.11}$ T$_{3}$ M$_{6}$ संनिविष्टं. —^{b}) D$_{3}$ M$_{4}$ निशाम्य. T$_{3}$ G$_{1.2}$ च (for तु). —For 4^{ab}, Ś V$_{1.3}$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_{4}$ subst.; D$_{1.3.4}$ cont. l. 2–3 only after 260*; T$_{3}$ ins. after 3 :

258* सोऽधिष्ठितान्गिरौ तस्मिन्यक्षान्त्रणविशारदान् ।
व्यद्रावयत शैलेन्द्रात्ते तमारुरुहुः क्षणात् ।
ते तु तत्र निशम्यैवं दशग्रीवं निशाचरम् ।

[(l. 1) V$_{1.3}$ D$_{5}$ सं(D$_{5}$ स)निविष्टान् ; T$_{3.4}$ संनिविष्टो (for सोऽधिष्ठितान्). —(l. 2) D$_{1.3.4}$ विद्रुता यांति; D$_{2}$ विद्रावयत. D$_{1.3–5.9}$ T$_{3.4}$ शैलेंद्रं. D$_{1.3.4}$ यक्षाश्चारुरुहुर्भयात् ; D$_{12}$ ते ततो दुद्रुवुः क्षणात् (for the post. half). —(l. 3) Ś$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{2–5.9}$ निशाम्यैवं; T$_{3.4}$ निशम्यैनं. D$_{5}$ महाबलं (for निशाचरम्).]

—After 4^{ab}, Ñ B$_{1.2.4}$ D$_{1.3.4.6.7.10.11}$ S (except T$_{4}$) ins. :

259* युद्धेऽत्यर्थंकृतोत्साहं दुरात्मानं समन्त्रिणम् ।
यक्षा न शेकुः संस्थातुं प्रमुखे तस्य रक्षसः ।

[(l. 1) Ñ$_{1}$ युद्धेष्वथ; Ñ$_{2}$ D$_{6.7.10.11}$ युद्धेप्सुं तं; B$_{1.2.4}$ D$_{1.3.4}$ G$_{1}$ युद्धेत्यर्थं; T$_{3}$ M$_{1}$ युद्धेत्यंत-; M$_{4.7}$ युद्धे नित्यं; M$_{6}$ युद्धार्थं हि; M$_{10}$ युद्धेत्यंतं (for युद्धेऽत्यर्थ-). G$_{2}$ M$_{5}$ युद्धे कृतमहोत्साहं (for the prior half). B$_{4}$ दुष्टात्मानं. G$_{2}$ महाबलं; Ck.t as above (for समन्त्रिणम्). —(l. 2) Ñ$_{1}$ योधा (for यक्षा).]

—Then D$_{1.3.4}$ cont. :

260* निरुद्यमा दिशो राम रावणस्य दुरात्मनः ।
ते जवेन प्रधावन्तो भयत्रस्ता विचेतसः ।

[(l. 1) D$_{3}$ द्रवमाणा दिशो भेजू (for the prior half).]
—^{c}) Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{2.5–12}$ T$_{3.4}$ [इ]ति विज्ञाय (for [अ]यमित्युक्त्वा). —^{d}) B$_{2}$ याता (for गता).

5 ^{a}) Ś Ñ V$_{1.3}$ B$_{1.2.4}$ D$_{2.5–12}$ T$_{3.4}$ M$_{6}$ ते गत्वा; B$_{3}$ तैर्गत्वा; D$_{3}$ M$_{2.4.5.7.9}$ गत्वा च; M$_{10}$ ते राज्ञे (for गत्वा तु). Ś V$_{1}$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_{3.4}$ आख्याय; B$_{3}$ आख्यातं (for आचख्युर्). —^{b}) M$_{10}$ तत्र (for तस्य). Ñ$_{1}$ विचेष्टितं; Ñ$_{2}$ B D$_{6.7.10.11}$ चिकीर्षितं; T$_{1.2}$ सुनिश्चयं (for विनिश्चयम्). —^{c}) Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{2.5–12}$ T$_{3.4}$ हृष्टा; M$_{8}$ तेन (for चैव).

6 ^{a}) Ś Ñ V$_{1.3}$ B D T$_{3.4}$ M$_{10}$ बलानां (for बलस्य). B$_{3}$ संरक्षो (sic); T$_{1.2}$ M$_{1.4.8.10}$ संक्षोभं; Ct as in text (for संक्षोभः). —^{b}) G$_{1}$ वर्धितः; M$_{6.10}$ वर्धते (for वर्धतः). Ś V$_{1.3}$ D$_{2.5.7–12}$ T$_{3.4}$ व्यवर्धत यथो(D$_{10.11}$ इवो)दधेः; Ñ

G. 7. 14. 8
B. 7. 14. 8
L. 7. 13 8

ततो युद्धं समभवद्यक्षराक्षससंकुलम् ।
व्यथिताश्चाभवंस्तत्र सचिवास्तस्य रक्षसः ॥ ७
तं दृष्ट्वा तादृशं सैन्यं दशग्रीवो निशाचरः ।
हर्षान्नादं ततः कृत्वा रोषात्समभिवर्तत ॥ ८
ये तु ते राक्षसेन्द्रस्य सचिवा घोरविक्रमाः ।
ते सहस्रं सहस्राणामेकैकं समयोधयन् ॥ ९
ततो गदाभिः परिघैरसिभिः शक्तितोमरैः ।
वध्यमानो दशग्रीवस्तत्सैन्यं समगाहत ॥ १०
तैर्निरुच्छ्वासवत्तत्र वध्यमानो दशाननः ।
वर्षमाणैरिव घनैर्यक्षेन्द्रैः संनिरुध्यत ॥ ११
स दुरात्मा समुद्यम्य कालदण्डोपमां गदाम् ।
प्रविवेश ततः सैन्यं नयन्यक्षान्यमक्षयम् ॥ १२

B D6 ववृधे तोयधे(Ñ2 B2.3 °दे)रिव —c) Ś Ñ V1.3 B D2.5-12 T3.4 M6.10 तस्य; D1.4 सैन्यं; D3 अंतस्तन् (hypm.) (for अभून्). —d) Ś Ñ V1.3 B D1.2.4-12 T3.4 शैलं; D3 सैन्यं; G1.2 M5 गिरीन् (for गिरिं). V1 D5 T3.4 संक्षोभयन्; V3 B2 D4.6.10 G1 संचलयन्.

7 b) M10 -सेनयोः (for -संकुलम्). —c) B3 अर्दिताश्च; D3 मथिताश्च; D8 व्याघाताश्च (for व्यथिताश्च). —d) Ś Ñ V1.3 B D2.5-12 T3.4 राक्षसस्य ते (for तस्य रक्षसः).

8 a) Ś V1.3 B1 D2.5.6.8-12 T3.4 Cg स; Ñ B2-4 G3 M2-4.6.10 तद् (for तं). D6 राक्षसं (for तादृशं). —b) D1.3.4 सविस्मयः (for निशाचरः). —c) M1.5 हर्ष-; G1 सिंह-; Cg.k as in text (for हर्षान्). —d) D1.3.4 M6 क्रोधात् (for रोषात्). D1.3.4 समभिधावत; T2 M5.10 समभिवर्तते; G2 M6.8 समभिवर्धते(M8 °त) (for समभिवर्तत). —For 8^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D2.5-12 T3.4 (repeats after 11^{ab}) subst.:

261* हर्षान्नादान्बहून्कृत्वा स क्रोधादभ्यधावत ।

[Ñ1 D5-7.10.11 T3.4 (first time) हर्ष- (for हर्षान्). T4 (second time) नादं. Ś D2.8.9.12 T4 (second time) मुहुर् (for बहून्). Ś Ñ1 D2.5.8.9.12 मुक्त्वा; Ñ2 दृष्ट्वा; T3.4 (first time) श्रुत्वा (for कृत्वा). Ñ2 B3 D11 अभ्यभाषत (sic). Ś V1.3 D2.5 8.9.12 T3.4 (both times) तदा(D9 °था) क्रोधाद्(V1.3 D5 T3.4 समभि)धावत (for the post. half). ❀ Ct: हर्षनादान्हर्षजसिंहनादान्. ❀]

9 a) B4 D5 T3.4 ये च; G1 येन (for ये तु). V1 राक्षसराजस्य (for ते राक्षसेन्द्रस्य). —b) Ś V1 D2.8 9.12 T4 भीम- (for घोर-). T3 -दर्शनाः (for -विक्रमाः). —c) Ś V1.3 D8.12 द्वि(V3 ते)सहस्र(Ś2.3 °स्रं; D8 °स्रे)सहस्राणाम्; Ñ B D6 7.10.11 तेषां सहस्रमेकैको. —d) Ś V1.3 D4.5.8.12 T G M6 8.10 Ck.t समयोधयत्; M5 समयोजयत्; Cg as in text (for समयोधयन्). Ñ B D6 7.10.11 य(B3 द)क्षाणां समयोधयत्(Ñ1 °येत्).

10 a) D2.8.9.12 गदासि- (for गदाभिः). Ś Ñ V1.3 B D2.5-12 T3.4 मुसलैर् (for परिघैर्). —b) T3 यष्टिभिः (for असिभिः). V3 शक्तिभिस्तथा (for शक्तितोमरैः). Ś1 D8 शक्तिभिश्च स तोमरैः. —c) Ś Ñ2 D6-8.10.11 हन्यमानो; B3 युध्यमानो; D2.12 मथ्यमानो; G2 M5 बाध्यमानो (for वध्यमानो). —V3 illeg. for 10^{d}. —d) D1.3.4 M4.6.7 अवगाहत (for सम°). Ś D2.5 8.9 T4 L (ed.) व्यवगा(Ś1 D8 रोषाद्व्य; L [ed.] रोषाद)हत तद्बलं; V1 D12 T3 व्यगाहत च(T3 स) तद्बलं; G2 M5 न चकंपेचलोपमः (G2 °त्तमः).

11 G3 om. from 11 up to l. 1 of 263*. G2 M5 om. 11^{ab}. —a) Ś1 Ñ V1.3 D1-4.6-11 T3 M1.6.7 स; Ś2.3 D12 सं- (for तैर्). Ś1 निरुच्छ्वासयस्(sic); Ś2.3 D12 -निरुध्यागतस्; Ñ1 V1 D1-5.9 T3.4 निरुच्छ्वासवांस्; D8 विरुद्धाशयस् (for निरुच्छ्वासवत्). B निरुत्साहो(B1 °द्योगो; B4 °च्छ्वासो)भवत्तत्र. —b) B2 मथ्यमानो; G (ed.) व्यथमानो. Ñ1 V1 D9 T3.4 M1 निशाचरः (for दशाननः). —After 11^{ab}, T4 repeats 261*. —c) Ś1 V3 D8 महास्त्राणि (for इव घनैर्). —d) Ś2.3 D2.9.12 सोवरुध्यत; V1 T3.4 समरुध्यत; D1.3-5 G1 M2 स नि(D5 व्य)रुध्यत; G2 समयुध्यत; M5.10 स न्ययु(M10 °रु)ध्यत; M7 संन्यरुध्यत (for संनिरुध्यत). Ś1 V3 D8 शस्त्राणि च समंततः. —For 11^{cd}, Ñ B D6.7.10.11 subst.:

262* वर्षद्भिरिव जीमूतैर्धाराभिरवरुध्यत ।

[D7 अवरुध्यते. Ñ1 संनिरुध्यत वै तदा; B1.4 स न्य(B4 संव्य)रुध्यत राक्षसः; B2.3 संनिरुद्धो महाब(B3 °च)लः (for the post. half).]

—Thereafter they (Ñ1 in marg.) cont.; V3 D1.3-5 S ins. after 11:

263* व्यथां न कुरुते वीरो यक्षैः शस्त्रसमाहतः ।
महीधर इवाम्भोदैर्धाराशतसमुक्षितः ।

[G3 om. l. 1. —(l. 1) M6 वीर. Ñ V3 B2-4 D1.3.4.6.7.10.11 न चकार व्यथां चैव; B1 न विव्यथे दशग्रीवो (for the prior half). Ñ1 V3 B1 D6.7.10.11 T3.4 G1 M5.6.10 यक्ष- (for यक्षैः). V3 D6.7.10.11 T3.4 M3.10 -शस्त्रैः; M1 तत्र (for शस्त्र-). M8 -समाहतैः. —(l. 2) B4 इवास्तोयैर्(sic) (for इवाम्भोदैर्). M5 -समुक्षितैः. D1.3.4 नानावर्षसमुद्यतैः (for the post. half).]

12 a) Ś1 V3 D8 दशग्रीवः; Ñ V1 B D6.7.10.11 T3.4 M10 स महात्मा; M6 दुरात्मा स (by transp.) (for स दुरात्मा). B1 समुद्दिश्य; B4 समुद्गम्य (for समुद्यम्य). —b) Ś Ñ1 V3 D2.5.8.9.12 T3 कालदंडनिभां. —c) B1.3.4 च तत् (for ततः). G1 सैन्यौ (sic) (for सैन्यं). —d) Ś D8 नेतुं; G1 जक्षद् (for नयन्). D12 यक्षेंद्राणां (for नयन्यक्षान्).

स कक्षमिव विस्तीर्णं शुष्केन्धनसमाकुलम् ।
वातेनाग्निरिवायत्तोऽदहत्सैन्यं सुदारुणम् ॥ १३
तैस्तु तस्य मृधेऽमात्यैर्महोदरशुकादिभिः ।
अल्पावशिष्टास्ते यक्षाः कृता वातैरिवाम्बुदाः ॥ १४
केचित्त्वायुधभग्नाङ्गाः पतिताः समरक्षितौ ।
ओष्ठान्स्वदशनैस्तीक्ष्णैर्दशन्तो भुवि पातिताः ॥ १५
भयादन्योन्यमालिङ्ग्य भ्रष्टशस्त्रा रणाजिरे ।
निषेदुस्ते तदा यक्षाः कूला जलहता इव ॥ १६
हतानां स्वर्गसंस्थानां युध्यतां पृथिवीतले ।
प्रेक्षतामृषिसंघानां न बभूवान्तरं दिवि ॥ १७
एतस्मिन्नन्तरे राम विस्तीर्णबलवाहनः ।
अगमत्सुमहान्यक्षो नाम्ना संयोधकण्टकः ॥ १८

G. 7. 14. 21
B. 7. 14. 21
L. 7. 13. 20

13 [a]) Ś D2.8.9.12 संपूर्णं (for विस्तीर्णं). —[b]) D5 आज्येंधन-. D1.3.4 T1.2 G3 M3 -समावृतं (for -समाकुलम्). Ñ2 V3 D6.7.10.11 G1 M1 Ct शुष्केंधनमिवाकुलं. —V3 illeg. for 13[c]–16. —[c]) Ś D8 वनम्; D2.9.12 वातैर् (for वातेन). B1 [इ]वाग्निर् (by transp.) (for [अ]-ग्निरिव). Ś Ñ V1 B D2.5–12 T3.4 Ct [आ]दीप्तो; D1.3.4 [आ]यस्तो; M10 [आ]ध्मातो (for [आ]यत्तो). —[d]) G1 वसन्; G3 M2.4.6.8–10 दहन् (for ऽदहत्). Ś Ñ V1 B D2.5–12 T3.4 यक्षसैन्यं ददाह तत्.

14 V3 illeg. for 14 (cf. v.l. 13). —[a]) Ś D12 ते तु; D8 तत्ते (for तैस्तु). Ś Ñ V1 B D2.5–12 T3 तत्र (for तस्य). Ś Ñ B D2.5.8.10–12 T3.4 महामात्यैर्; V1 महासैन्यं; D6.7.9 सहामात्यैर्; G2 M5 तथामात्यैर् (for मृधेऽमात्यैर्). —[c]) B2 स्वल्प- (for अल्प-). —D7 reads from स्ते up to [d] in marg. Ś Ñ V1 B D2.5–11 T3.4 -[अ]वशेषास् (for -[अ]वशिष्टास्). D12 अल्पावशेषिता; M5 अल्पाः शिष्टास्ततो. —[d]) B2 हृता (for कृता).

15 V3 illeg. for 15 (cf. v.l. 13). —[a]) T3 om. केचित्. Ś Ñ V1 B1.3 D2.5–12 T3 स(T3 *)माह-(Ñ1 °ग)ता भग्ना:; B2.4 समागमे भग्ना:; T4 G2 M2.5.10 चा(M10 आ)युधभग्नांगा:. —[b]) D1.3.4 ग्लपिता: (for पतिता:). Ś Ñ2 V1 B D2.5–12 M6 समरे; T3 शेरते; G2 ते रण- (for समर-). —D1.4 repeat 15[cd] after 17[ab]. —[c]) Ñ2 B1(orig.)4 D1.3.4(D1.4 both times).7.10.11 T3 ओष्ठांश्च; B1 (marg. also) अन्यांश्च; B2 ओष्ठाग्रे; B3 G1.2 ओष्ठान्स-; D8 M7 ओष्ठान्सु-; D12 दष्टाश्च (for ओष्ठान्स्व-). B3 -वदनैस्. —[d]) T1.2.4 G1 M2.6.10 दशंतो. M5 विनिपातिता:; M6 रुषिता रणे (for भुवि पातिता:). Ś Ñ V1 B D2.5–12 T3 ददंशु: (Ñ2 B1.2 D5–7.10.11 अदशन्; D2.8.12 ददशु:) कुपिता रणे; D1.4(both first time) दशंति रुषिता रणे; D1.3.4(D1.4 second time) क्रोधात्सं-दशतां रणे.

16 V3 illeg. for 16 (cf. v.l. 13). D3 om. 16–17[b]. —[a]) Ś Ñ1 B1.2.4 D8.12 T3 श्रांतास्तु; Ñ2 V1 B3 D6.7.10.11 श्रांताश्च; D2.5 शांतास्तु; D9 क्षतस्तु (for भयाद्). G (ed.) आलोक्य (for आलिङ्ग्य). —[c]) Ś Ñ V1 B D2.5–12 T3 सीदंति स्म(Ñ2 D6.7.10.11 च); T1.2 G1.3 M8 विषेदुस्ते (for निषेदुस्ते). Ś V1 D2.8.9.12 च ते; Ñ2 यदा; T4 G2 M10 तथा; G1 यथा (for तदा). T4 वीरा; M10 राम (for यक्षा:). D1.4 विदीर्णा विद्रुता यक्षा:; M6 सीदंति निहता यक्षा:. —[d]) M10 वृक्षजाल- (for कूला जल-). Ś V1 B4 D2.5.8.9.12 T3 कूलानि(B4 ग्राहाणि) सलिले य(T3 °र्लये,था; Ñ B1–3 D6.7.10.11 कूलानी(D10.11 °ला इ)व जलेन ह; T4 यक्षा जलधरा इव; G1 कूला इव गजाहता:. ❀ Ct: कूला इति लिङ्गव्यत्यय:. ❀

17 D3 om. 17[ab] (cf. v.l. 16). —[a]) Ś1 गतानां; T2 G1.3 भूतानां; Cv.g.k.t as in text (for हतानां). Ś Ñ V1.3 B D2.5–12 T3.4 गच्छतां स्वर्गं (for स्वर्गसंस्थानां). —[b]) Ś Ñ V1.3 B D2.5–8.10–12 T3 अथ(B4 °भि)धाव(B2 °बाध[meta.])तां (for पृथिवीतले). —After 17[ab], D1.4 repeat 15[cd]. —[c]) Ś Ñ B D2.6–9.12 M6 पश्यताम्; Cv.g.k.t as in text (for प्रेक्षताम्). —[d]) T2 सं-; T3 स (for न). Ś V1 D1–5.8.9 तदा; M4 दिव: (for दिवि). Ñ B D6.7 बभूव हि तद(Ñ2 तदा; B3 मह)द्भुतं; V3 D10.11 बभूव न तदां(V3 तदनं)तरं; D12 बभूवाकुलितं नभ:. —After 17, Ś Ñ V1.3 B D T3.4 ins.:

264* भग्नांस्तांस्तु समालक्ष्य यक्षेन्द्रान्सुमहाबलान् ।
धनाध्यक्षो महाबाहुः प्रेषयामास नायकान् ।

[(l. 1) V3 भिन्नांस्; T4 त्रस्तांस् (for भग्नांस्). Ñ B2 D6.7.10.11 तु तान् (by transp.) (for तांस्तु). D2 शक्र- (sic) (for यक्ष-). Ñ D6.7.10.11 तु; D1.4 T4 स (for सु-). V1 -महाबल:. —(l. 2) V3 D1.3–5 नायकं; B4 सैनिकान्; D6.7.10.11 यक्षकान् (for नायकान्).]

18 [a]) B2 तस्मिन्नेव (for एतस्मिन्). —[c]) M3.9 आगमत्. G1 स (for सु-). Ś Ñ1 V1.3 D8.9.12 प्रेक्षि(Ś1 V1.3 D8.9 °षि)तोभ्यागमद्; Ñ2 B1.2.4 D6.7.10.11 प्रेषि(D6 °क्षि)तो न्यपतद्; B3 प्रेषितव्यपतन् (sic); D1.3.4 आजगाम महा-; D2 प्रेषितोभ्यापतद्; D5 प्रेषितो ह्यगमद्; T3.4 प्रेषितो-थागमद् (for अगमत्सुमहान्). D7 रक्षो; D12 तत्र (for यक्षो). —[d]) Ś Ñ V1.3 B1–3 D1.2.4.6–9.12 यो(V1 स) गंडभिंडि(Ś2.3 °भिंड; Ñ °भिंडु; B1.3 D1.4.6.7 °बिंदु; B2 °भिंदु; D2.9.12 °तिंड)क:; B4 यो गासुनंदक:; D3 यो बिंदु-तिंदुक:; D5 यो गजतुंदक:; T3.4 M8 संयुगकंटक:; G2 संकोचकंटक:; M3.4.7.9 संयोगकंट(M9 °कर्ण)क:; M6 योगांड-विश्रुत:; G (ed.) यो गंडबिल्वक:.

G 7.14.22
B 7.14.22
L 7.13.21

तेन यक्षेण मारीचो विष्णुनेव समाहतः ।
पतितः पृथिवीं भेजे क्षीणपुण्य इवाम्बरात् ॥ १९

प्राप्तसंज्ञो मुहूर्तेन विश्रम्य च निशाचरः ।
तं यक्षं योधयामास स च भग्नः प्रदुद्रुवे ॥ २०

ततः काञ्चनचित्राङ्गं वैदूर्यरजतोक्षितम् ।
मर्यादां द्वारपालानां तोरणं तत्समाविशत् ॥ २१

ततो राम दशग्रीवं प्रविशन्तं निशाचरम् ।
सूर्यभानुरिति ख्यातो द्वारपालो न्यवारयत् ॥ २२

ततस्तोरणमुत्पाट्य तेन यक्षेण ताडितः ।
राक्षसो यक्षसृष्टेन तोरणेन समाहतः ।
न क्षतिं प्रययौ राम वरात्सलिलयोनिनः ॥ २३

स तु तेनैव तं यक्षं तोरणेन समाहनत् ।
नादृश्यत तदा यक्षो भस्म तेन कृतस्तु सः ॥ २४

19 ^{a}) M$_5$ येन; Ck.t as in text (for तेन). Ś Ñ V$_{1.3}$ B$_{1-3}$ D$_{2.5-12}$ T$_3$ M$_4$ Ct चक्रेण (for यक्षेण). —^{b}) B$_3$ [ए]व (for [इ]व). Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{2.5-12}$ T$_{3.4}$ रणे हतः (for समाहतः). D$_{1.3.4}$ विन(D$_4$ °कृ)ष्टोरसि ताडितः; M$_6$ निपत्य समरे हतः. —^{c}) Ñ B D$_7$ पृथिवी-. Ś$_{2.3}$ D$_{12}$ पृथिवीं पतितः (by transp.); V$_3$ पृथिव्यां पतितः; D$_{6.9}$ M$_{10}$ पातितः पृथिवीं(D$_6$ °वी-); D$_{10.11}$ Ct पतितो भूतले (for पतितः पृथिवीं). Ś V$_{1.3}$ D$_{1-4.8-12}$ T$_3$ M$_6$ शैलात्; Ñ B D$_{6.7}$ -पृष्ठे (for भेजे). —^{d}) Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{2.5-12}$ T$_{3.4}$ ग्रहः (for [अ]म्बरात्).

20 ^{a}) Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{2.5-12}$ T$_{3.4}$ स(Ñ$_1$ V$_{1.3}$ वि)-संज्ञस्तु(Ś$_3$ D$_2$ °स्तं); D$_{1.4}$ अथ संज्ञां; D$_3$ M$_6$ प्राप्य संज्ञां (for प्राप्तसंज्ञो). —V$_1$ repeats 20^{bc} consecutively. —^{b}) Ś Ñ$_2$ V$_1$(first time).$_3$ D$_{2.8.9}$ विश्रा(Ś$_3$ D$_{8.9}$ °श्र)म्याथ; Ñ$_1$ B$_{1.3}$ D$_{5-7.10.11}$ स विश्र(D$_5$ °श्रा)म्य; B$_4$ स विश्वस्य; D$_{1.3.4}$ G$_3$ M$_{6.10}$ विश्राम्य च; D$_{12}$ विश्वस्याथ; T$_4$ M$_8$ विश्रम्य स; G$_1$ विश्रांतश्च; G$_2$ M$_{4.5.7}$ विमृश्य च (for विश्रम्य च). D$_3$ महासुरः (for निशाचरः). —^{c}) V$_3$ यक्षेंद्रं (for तं यक्षं). —^{d}) Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{2.8.9.12}$ तु (for च). B$_4$ भग्नं; T$_4$ M$_{2.8.9}$ यक्षः (for भग्नः). D$_{1.3.4}$ स(D$_3$ तु) विद्रुतः (for प्रदुद्रुवे).

21 ^{a}) Ś D$_{2.8}$ ताल-; D$_9$ नील-; D$_{12}$ तप्त- (for ततः). Ś V$_1$ D$_{2.8.9.12}$ -चित्रांगो. —^{b}) Ś$_{1.2}$ V$_{1.3}$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_{3.4}$ -मणिभूषितः(V$_3$ D$_5$ T$_{3.4}$ °तं); Ś$_3$ -रजतोक्षितः; D$_{1.3.4}$ कृतभूषणं; K (ed.) -रजसोक्षितं (for -रजतोक्षितम्). M$_6$ वज्रवैडूर्यभूषितं. —^{c}) D$_{3.5.6.9}$ M$_2$ मर्यादा-. Ś Ñ V$_{1.3}$ B D T$_3$ M$_6$ प्रतिहाराणां (for द्वारपालानां). —^{d}) Ñ सममाविशत्; B D$_{6.7}$ M$_6$ स(D$_{6.7}$ च) समाविशत्; D$_{1.3.4}$ M$_2$ समुपाविशत्. Ś V$_{1.3}$ D$_{2.5.8-12}$ T$_{3.4}$ M$_{10}$ तोरणांतरमाविशत्. ❀ Ct : मर्यादां जनप्रवेशावधिं प्रतीहाराणां तोरणान्तरं द्वारमध्यमिति तीर्थः। आविशत् रावण इति शेषः. ❀

22 ^{a}) Ś V$_{1.3}$ D$_{2.7-12}$ T$_{3.4}$ तं तु; D$_5$ तत्र (for ततो). Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{2.5-12}$ राजन् (for राम). —^{b}) M$_2$ प्राविशंतं. M$_3$ दशाननं (for निशाचरम्). —M$_2$ repeats 22^{cd} consecutively. —^{c}) M$_9$ -पाल (for -भानुर्). D$_9$ स्वर्भानुरिति विख्यातो. —^{d}) B$_4$ लोकपालो. D$_1$ निवारयत्; T$_{1.2}$ G$_3$ M$_2$(second time).$_{3.8.9}$ न्यरोधयत् (for न्यवारयत्). —After 22, Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{2.5-12}$ T$_{3.4}$ ins. :

265* स वार्यमाणो यक्षेण प्रविवेशैव रावणः ।

[T$_3$ वारितोपि (for वार्यमाणो). Ñ V$_1$ B D$_{6.7.10.11}$ निशाचरः; V$_3$ च राक्षसः; D$_5$ स रावणः (for [ए]व रावणः).]

—Thereafter Ñ B D$_{6.7.10.11}$ cont.; D$_{1.3.4}$ T$_{1.2}$ G M ins. after 22 ; while T$_4$ ins. after 23^{ab} :

266* स तेन वारितो राजन्न व्यतिष्ठत्स राक्षसः ।

[G$_2$ om. न वारितो. Ñ B D$_{6.7.10.11}$ यदा तु; D$_{1.3.4}$ M$_6$ तदा(M$_6$ °तो) नि- (for स तेन). T$_4$ ताडितो. Ñ B D$_{6.7.10.11}$ G$_3$ M$_5$ राम; T$_4$ G$_2$ M$_{10}$ राजा (for राजन्). B$_{1.4}$ न व्यतिष्ठत; D$_{1.3.4}$ G$_1$ M$_{2.5.6.8}$ नाभ्य(M$_5$ न ह्य)तिष्ठत्स; T$_{1.2}$ G$_3$ न ह्यतिष्ठच्च; M$_3$ सह तिष्ठच्च; M$_{4.7}$ न ह्यतिष्ठत (for न व्यतिष्ठत्स). T$_4$ G$_2$ M$_{10}$ द्वारि तिष्ठन्निशाचरः (for the post. half).]

23 ^{a}) B$_3$ तोमरम् (for तोरणम्). —^{b}) V$_1$ तं यक्षं समताडयत्. —After 23^{ab}, Ñ$_1$(marg.).$_2$ B D$_{6.7.10.11}$ ins. ; D$_{1.3.4}$ M$_{6.7}$ ins. after 23^{cd} (first time) :

267* रुधिरं प्रस्रवन्भाति शैलो धातुस्रवैरिव ।

[B$_1$ संस्रवन्; M$_7$ प्रस्रवैर्; G (ed.) स स्रवन्. D$_{1.3.4}$ M$_6$ रुधिरप्रस्रवैर्.]

—After 23^{ab}, T$_4$ ins. 266*. —V$_1$ om. 23^{c} - 24^{b}. D$_{1.3.4}$ M$_{6.7}$ repeat 23^{cd} after 267*. —^{c}) M$_8$ यक्षवर्येण. Ś Ñ V$_3$ B D T$_{3.4}$ M$_{6.7}$ (D$_{1.3.4}$ M$_{6.7}$ second time) स शैलशिखराभेण(B$_3$ °त्तेन); D$_{1.3.4}$ (all first time) तद्रक्षस्तेन यक्षेण. —^{d}) B$_3$ तोमरेण. D$_{1.4}$ (both first time) समाहतः; D$_8$ समाहितः (for समाहतः). —^{e}) D$_{1.3.4}$ G$_3$ M$_{4.7.8}$ क्षितिं; M$_{1-3.9}$ मृतिं (for क्षतिं). Ś V$_3$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_{2.4}$ अगच्छत्क्षि(D$_5$ T$_{3.4}$ क्ष)तिं रक्षो; Ñ B D$_{6.7.10.11}$ M$_6$ जगाम न(M$_6$ तज्जगाम) क्षितिं(B$_4$ D$_{10}$ क्षतिं; D$_6$ क्षतीर्) वीरो(B$_3$ भूयो; M$_6$ रक्षो). —^{f}) G$_2$ M$_{10}$ कमल-; M$_1$ जलज- (for सलिल-). D$_{1.3.4}$ M$_{4.6.7}$ -योनितः. Ś Ñ V$_3$ B D$_{2.5-12}$ T$_{3.4}$ M$_{3.5}$ वरदा(M$_5$ चिराद्दा)नात्स्वयंभुवः.

24 V$_1$ om. 24^{ab} (cf. v.l. 23). —^{a}) T$_4$ M$_{10}$ रक्षस् (for यक्षं). —^{b}) D$_{1.3.4}$ समाहतं (sic). —For 24^{ab}, Ś Ñ V$_3$ B D$_{2.5-12}$ T$_3$ subst. :

ततः प्रदुद्रुवुः सर्वे यक्षा दृष्ट्वा पराक्रमम् । ततो नदीर्गुहाश्चैव विविशुर्भयपीडिताः ॥ २५

G. 7. 14. 30
B. 7. 14. 30
L. 7. 13. 28

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

268* तेनैव तोरणेनाथ रक्षसा सोऽपि ताडितः ।

[D9 reads from 268* up to 25 in marg. B3 समरे नाथ (for तोरणेनाथ). Ś1 D8 [ऽ]भि- (for ऽपि). Ñ V3 B1.3.4 D6.7.10.11 यक्षस्तेनाभि- ; B2 यक्ष एवाभि- (for रक्षसा सोऽपि). Ś2.3 B1.4 पीडितः (for ताडितः).]

—c) V3 सोदृश्यत; G1 ताडितस्तु (for नादृश्यत). Ś V1.3 D2.8.9.12 ततो (for तदा). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 राजन् ; T3 राम (for यक्षो). —d) T4 ततः कृतः ; G3 कृतं महत् ; M10 कृतस्ततः (for कृतस्तु सः). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 भस्मीकृत(D5 °भूतो)दृढच्छविः ; Ñ B D6.7.10.11 भस्मीकृ (Ñ2 B2–4 D7 °भू)तत(Ñ2 °स्त)नुस्तदा(B4 °था). ❀ Cg : भस्मीकृततनुरिति । रावणकृततोरणदण्डसमाहननेन चूर्णित इत्यर्थः । ; so also Ck.t. ❀

25 D9 reads 25 in marg. (cf. v.l. 268*). B1 om. from 25 up to 7.15. V3 illeg. for 25^{ab}. —a) D1.3.4 विदुद्रुवुः. M6 तस्य (for सर्वे). —b) Ñ1 दृष्ट्वा यक्ष- ; Ñ2 D6.7.10.11 दृष्ट्वा रक्षः- ; V1 B2–4 दृष्ट्वा यक्षाः (by transp.) (for यक्षा दृष्ट्वा). M8 यक्षा दृष्टपराक्रमाः . —c) Ñ1 B2–4 D1.3.4.9 T4 नभो; D8 तमो (for ततो). B2–4 D2.3.6.7.9 G2 M6 नदी-. Ś2.3 D12 तमोरु(D12 °न)द्धा; M10 ततो गिरिर् (for ततो नदीर्). D5 नगाश् (for गुहाश्). D1.4 -शैलान् (for चैव). —d) D2 ददृशुर्. V1 D1.4 -विह्वलाः (for -पीडिताः). —After 25, Ñ V1.3 B3 D5–7.9–11 T3.4 ins. ; D8 ins. before 7.15.1 :

269* त्यक्तप्रहरणाः श्रान्ता विवर्णवदनास्तदा ।

[V3 यक्ष-; D6 त्यक्त्वा (sic) (for त्यक्त-). D3.5 शांता; D9 सर्वे (for श्रान्ता). T3.4 -प्रहरणांश्चार्तान्. T3.4 -वदनांस्. Ñ1 V3 B3 D3 T3 तथा (for तदा).]

Colophon : V1 T3.4 om. —*Sarga name* : Ś Ñ2 B2 D1–5.8.9.12 कैलासयुद्धं; Ñ1 रावणदिग्विजये कैलासयुद्धं; V3 B4 यक्षयुद्धं; B3 कैलासे यक्षयुद्धं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 D2.12 om.; B4 15; D8.9 13. —After colophon, G M1.5.8 conclude with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

१५

G. 7. 15. 1
B. 7. 15. 1
L. 7. 14. 1

ततस्तान्विद्रुतान्दृष्ट्वा यक्षाञ्शतसहस्रशः ।
स्वयमेव धनाध्यक्षो निर्जगाम रणं प्रति ॥ १
तत्र माणिचरो नाम यक्षः परमदुर्जयः ।
वृतो यक्षसहस्रैः स चतुर्भिः समयोधयत् ॥ २
ते गदामुसलप्रासशक्तितोमरमुद्गरैः ।
अभिघ्नन्तो रणे यक्षा राक्षसानभिदुद्रुवुः ॥ ३
ततः प्रहस्तेन तदा सहस्रं निहतं रणे ।
महोदरेण गदया सहस्रमपरं हतम् ॥ ४
क्रुद्धेन च तदा राम मारीचेन दुरात्मना ।
निमेषान्तरमात्रेण द्वे सहस्रे निपातिते ॥ ५

15

☞ V2 missing for Sarga 15 (cf. v.l. 7.12.2). B1 om. Sarga 15 (cf. v.l. 7.14.25). V1 T3.4 continue the previous Sarga. Before 1, D3 ins. 269*.

1 ^{a}) M10 तु (for तान्). D10.11 Ct लक्ष्य वित्रस्तान् (for विद्रुतान्दृष्ट्वा). Ś Ñ V1.3 B2.4 D2.5–9.12 T3.4 तान्समालक्ष्य(V3 D9 °मालोक्य; D8 °मभ्यर्च्य) वित्र(D2.5 °ध्व)स्तान्; B3 विद्रुतांस्तान्समालक्ष्य. —^{b}) Ś D2.8.9.12 गच्छन् (for शत-). Ñ2 D6.7.10.11 यक्षेंद्रांश्च; B2 शतसंख्य- (for यक्षाञ्शत-). Ñ1 B3 यक्षेंद्राञ्शतसंघशः. —^{c}) D1.4 महायक्षो (for धनाध्यक्षो). —For 1^{cd}, Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T4 subst.; while D1.4 ins. after 1^{ab}; D3 T3 ins. after 1 :

270* धनाध्यक्षो महायक्षं माणिभद्रमथाब्रवीत् ।

[Ś2.3 D12 -[अ]ध्यक्षं; V3 -यक्षो (for -यक्षं). V1 महायक्षं धनाध्यक्षो (for the prior half). Ś V1 D1–3.5.8.12 मणिभद्रम्; D10.11 माणिचारम्. ❀ Cg.t : माणिचारो माणिभद्रः. ❀]

—Then all the above MSS. cont. :

271* रावणं जहि यक्षेन्द्र दुर्वृत्तं पापचेतसम् ।
शरणं भव वीराणां यक्षाणां युद्धशालिनाम् ।

[(l. 1) V3 यक्ष त्वं (for यक्षेन्द्र). D3 दुर्मतिं (for दुर्वृत्तं). B3.4 पापचेष्टितं. —(l. 2) D1.4 भीरूणां; T3 भीतानां (for वीराणां). D1 त्वं धुरंधर; D3.5 बाहुशालिनां (for युद्धशालिनाम्).]

—D1.3.4 further cont. 272*.

2 ^{a}) D1.3.4 योसौ (for तत्र). D3.4 मणिचरो; M1.6.7 माणिवरो; M3 माणीचरो. —^{b}) G2 M10 यक्षः परपुरंजयः. —For 2^{ab}, Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T3.4 subst.; whereas D1.3.4 cont. after 271* :

272* एवमुक्तो महाबाहुर्माणिभद्रः सुदुर्जयः ।

[Ś2.3 D3.5.8.9.12 मणिभ(D12 °भ्र [sic])द्रः. Ñ1 स (for सु-). B3.4 प्रतापवान् (for सुदुर्जयः). D1.4 यक्षाणां मानकांक्षिणां (for the post. half).]

—^{c}) M1.4 ततो (for वृतो). T4 बल- (for यक्ष-). Ś1 Ñ2 V3 D1.3–7.10.11 T3 G1.2 M4–7.10 तु; Ś2.3 D12 M1 च; D8 यश्च (for स). D2.9 -सहस्रौघैश्च. —^{d}) Ñ1 D3 M4 समयोजयत्(Ñ1 °धयेत्).

3 ^{ab}) B3 om. (subm.); D4 तैर् (for ते). D5 तदा (for गदा-). D1.3.4.11 -मुसलैः. Ñ2 V1.3 B3 D1.4.6.7.10.11 G2 M4.7.10 -प्रासैः; D3 पाशैः (for -प्रास-). M6 ततो गदाभिर्मुसलैरसिभिः शक्तितोमरैः. —^{c}) Ś2.3 D8.12 अभिघ्नंतं (sic); B2 क्रोधाविष्टास्; D3 अभिघ्नंति. Ś Ñ V1.3 B2 D T3.4 तदा; B4 तथा (for रणे). D1.3.4 योधा (for यक्षा). B3 मुदा युक्ता (for रणे यक्षा). —^{d}) Ñ1 V3 T3.4 समभिद्रवन्; Ñ2 B2–4 D5–7.10.11 समुपाद्रवन्; V1 समभिद्रुतान्; T1.2 G3 M1.3 च सहस्रशः (for अभिदुद्रुवुः). —After 3, Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T3.4 ins. :

273* कुर्वन्तस्तुमुलं युद्धं चरन्तः श्येनवल्लघु ।

[D9 खलु (for लघु). D5 स्वनवन्नु (for श्येनवल्लघु).]

—Thereafter Ñ V3 B2–4 D6.7.10.11 cont. :

274* बाढं प्रयच्छ नेच्छामि दीयतामिति भाषिणः ।
ततो देवाः सगन्धर्वा ऋषयो ब्रह्मवादिनः ।
दृष्ट्वा तत्तुमुलं युद्धं परं विस्मयमागमन् ।

[(l. 1) D6 बाहुं (for बाढं). B4 [इ]च्छामो (for [इ]च्छामि) and युद्धमुत्तमं (for इति भाषिणः). —After l. 1, B4 ins. :

274(A)* वृतालैर्बहुमिर्यक्षैः सहतामिति भाषिणः ।

—(l. 3) Ñ1 D7(after corr.).11 आगतं; V3 आत्मनः; B4 आगताः (for आगमन्).]

4 ^{a}) Ś D2.8.12 तदा (for ततः). Ś D12 सदा; D8 मुदा (for तदा). Ñ V3 B2–4 D6.7.10.11 यक्षाणां तु(B2 च) प्रहस्तेन(D6 सहस्रेण); M8 प्रहस्तेन तदा तूर्णं. —^{b}) B3 विहतं (for निहतं). Ś V1 D2.8.9.12 T3.4 विनिपातितं. —^{c}) Ñ2 D10.11 चानिंद्यं; D1.3.4 M6 चासाद्य; T1 महता (for गदया). —^{d}) M8 परमं (for अपरं). D8 महत् (for हतम्). G1 परमाहतं (for अपरं हतम्). —After 4, G (ed.) ins. 275*.

5 V1 om. 5^{ab}. —^{a}) Ñ1 B3.4 तु; D5 हि (for च). Ñ V3 B2.3 D6.7.10.11 तदा राजन्; B4 महाराज (for तदा राम). —^{b}) Ś Ñ V3 B3.4 D3.5–8.10–12 M6 युयुत्सुना; B3 D1.2.4.9 युयुत्सता(D9 °या); T1 G1 महात्मना. —For 5^{cd}, T3.4 subst.; while Ñ1 ins. after the first occurrence of 5^{cd}; G (ed.) ins. after 4 :

धूम्राक्षेण समागम्य माणिभद्रो महारणे ।
मुसलेनोरसि क्रोधात्ताडितो न च कम्पितः ॥ ६
ततो गदां समाविध्य माणिभद्रेण राक्षसः ।
धूम्राक्षस्ताडितो मूर्ध्नि विह्वलो निपपात ह ॥ ७
धूम्राक्षं ताडितं दृष्ट्वा पतितं शोणितोक्षितम् ।
अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धो माणिभद्रं दशाननः ॥ ८
तं क्रुद्धमभिधावन्तं युगान्ताग्निमिवोत्थितम् ।
शक्तिभिस्ताडयामास तिसृभिर्यक्षपुंगवः ॥ ९
ततो राक्षसराजेन ताडितो गदया रणे ।
तस्य तेन प्रहारेण मुकुटः पार्श्वमागतः ।
तदा प्रभृति यक्षोऽसौ पार्श्वमौलिरिति स्मृतः ॥ १०

G. 7. 15. 15
B. 7. 15. 15
L. 7. 14. 11

275* धूम्राक्षेण तु क्रुद्धेन यक्षाणां समरे पुनः ।

[G (ed.) च (for तु) and युधि (for पुनः).]

—$\tilde{N}_1$ reads 5^{cd} twice (var.). —^{c}) $D_{1.3-5.12}$ निमिष- (for निमेष-). —^{d}) D_8 M_8 द्वि- (for द्वे). B_4 D_{12} सहस्रे वि-; T_3 G_2 $M_{4.5.7.10}$ सहस्रे द्वे (by transp.) (for द्वे सहस्रे). $\tilde{N}_1$ (second time).2 $V_{1.3}$ D_5 निसू(D_5 °षू)दिते. —After 5, $\tilde{N}_2$ $V_{1.3}$ B_{2-4} $D_{3.5-7.10.11}$ $T_{3.4}$ G (ed.) ins.; while $\tilde{N}_1$ ins. after the second occurrence of 5^{cd} :

276* क च यक्षार्जवं युद्धं क च मायाबलाश्रयम् ।
रक्षसां पुरुषव्याघ्र तेन तेऽभ्यधिका युधि ।

[(l. 1) T_4 यक्षाश्रयं; G (ed.) [आ]र्जवं यक्ष- (for यक्षार्जवं). V_1 B_2 $D_{3.5}$ T_4 -बलाश्रयाः; V_3 -बऊं श्रियः. —(l. 2) $\tilde{N}_1$ V_1 B_2 $D_{3.5}$ $T_{3.4}$ राक्षसाः (for रक्षसां). $\tilde{N}_1$ -व्याघ्राः. $\tilde{N}_1$ न ते; D_3 येन (for तेन). T_3 तेभ्योधिका. V_3 भुवि; D_3 पुनः (for युधि).]

6 ^{a}) Ś $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ M_6 च (D_9 [अ]व; T_4 तु)संगम्य; M_7 समाहत्य. —^{b}) $Ś_{2.3}$ $\tilde{N}_1$ $D_{2.3.8.9.12}$ मणिभद्रो. V_3 महारथः (for °रणे). —After 6^{ab}, B_3 ins. (erroneously):

277* तमभिप्रेक्ष्य धावन्तं माणिभद्रं दशाननः ।

—G_2 repeats 6^{cd} after 7^{ab}. —^{c}) $\tilde{N}_1$ $T_{3.4}$ M_6 क्रुद्धस् (for क्रोधात्). —^{d}) Ś V_1 $D_{2.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ [ऽ]पि न कंपितः; $D_{1.3.4}$ रणमूर्धनि (D_1 om. [hapl.] from मू up to तो in 7^{c}); G (ed.) न चकंप ह.

7 D_1 om. up to तो in 7^{c} (cf. v.l. 6). —^{a}) D_5 समादाय; T_4 समाक्षिप्य; G_1 समाहत्य; G_2 समाविश्य. —^{b}) Ś Ñ $V_{1.3}$ B_3 $D_{2.5.6.8.9.12}$ G_2 मणिभद्रेण. —After 7^{ab}, G_2 repeats 6^{cd}. —^{d}) $D_{2.6}$ विह्वलं. $\tilde{N}_2$ B_2 $D_{6.7.10.11}$ स (for नि-). Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $B_{3.4}$ $D_{2.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ पतितो भुवि (for निपपात ह).

8 ^{ab}) Ś $D_{2.8.12}$ T_4 प($Ś_1$ $D_{2.8}$ पा)तितं; M_6 निहतं (for ताडितं). $Ś_1$ $D_{2.8}$ ताडितं; $\tilde{N}_1$ पातितः(sic); B_3 D_{12} G_1 पातितं (for पतितं). $V_{1.3}$ $D_{1.3.4}$ transp. ताडितं and पतितं. B_3 T_4 शोणितं(T_4 °*) क्षितं; $D_{5.9}$ शोणितोक्षिणं(D_9 °तः). —^{c}) $Ś_{1.2}$ $\tilde{N}_1$ V_1 $D_{1.2.4}$ स (for सु-). $\tilde{N}_2$ V_3 B_{2-4} $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ G_3 $M_{1.2.8.9}$ अ (B_3 सम [hypm.])-भ्यधावत सं(M_8 तं)क्रुद्धो ($\tilde{N}_2$ B_{2-4} $D_{6.7.10.11}$ संग्रामे). —^{d}) Ś $V_{1.3}$ $D_{8.9}$ G_2 मणिभद्रं.

9 ^{a}) $\tilde{N}_1$ $D_{10.11}$ सं- (for तं). D_4 इव (for अभि-). —^{b}) V_1 -[अ]ग्निर्. V_1 $T_{1.2}$ इवोद्धतं(V_1 °स्थितः); D_9 इमं तदा (for इवोत्थितम्). $\tilde{N}_2$ B_{2-4} $D_{6.7.10.11}$ माणिभद्रो दशाननं. —^{cd}) $\tilde{N}_1$ B_4 $T_{3.4}$ रघुनंदन; D_5 लघुविक्रमः; G_2 यक्षपुंगवैः (for यक्षपुंगवः). B_2 राक्षसेंद्रं महाबलं (for ^{d}). $D_{1.3.4}$ शक्तिं ततः प्रचिक्षेप रावणाय रणाजिरे. —After 9, D_1 ins. 278* (owing to om.)

10 D_1 om. 10^{abcd}. —^{ab}) Ñ V_3 B_{2-4} $D_{6.7}$ सोपि (for ततो). $G_{1.2}$ $M_{1.2.4.5.8-10}$ -राजेन्द्रस् (for -राजेन). $T_{1.2}$ G_3 M_3 ततो वै राक्षसेंद्रस्तु (for ^{a}). $Ś_{2.3}$ V_3 $D_{3.4}$ transp. ताडितो and गदया. $\tilde{N}_1$ तया; $D_{3.4}$ $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ M तदा; G_1 तथा (for रणे). $D_{10.11}$ ताडितो माणिभद्रस्य मुकुटे प्राहरद्रणे. —^{c}) Ś V_1 $D_{2.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ मुकुटेन नि(T_4 वि)वृत्तस्य(D_5 °त्तिश्च; $T_{3.4}$ °त्तश्च); D_3 मुकुटे तं निवृत्तं च; D_4 मुकुटे च निवृत्तस्तु; $T_{1.2}$ G M मकुटे चा(G_3 $M_{3.5}$ °टेना)हनत्क्रुद्धः. —^{d}) V_1 $D_{6.10.11}$ T_3 G_2 $M_{3.4.7.10}$ मु(G_2 M_7 म)कुटं; T_1 $G_{1.3}$ $M_{1.2.5.8.9}$ प्रहारात्; T_2 प्रहरन्; M_6 मकुटः (for मुकुटः). B_4 आपतत्; D_5 M_3 आगमत्; $D_{6.10.11}$ $T_{1.2}$ $G_{1.2}$ $M_{1.2.5.7.8.10}$ आगतं (for आगतः). Ś $V_{1.3}$ $D_{2-4.8.9.12}$ $T_{3.4}$ पार्श्वतोगमत्($D_{3.4}$ °तो गतः). —After 10^{cd}, $D_{3.4}$ $T_{1.2}$ G M ins.; while D_1 ins. after 9 (owing to om.):

278* ततः संयुध्यमानेन विष्टब्धो नाप्यकम्पत ।

[$G_{1.2}$ $M_{2-4.9}$ स; M_8 सु- (for सं-). G_1 बहुमानेन (for -युध्यमानेन). M_6 स समाविध्यमानस्तु (for the prior half). M_3 विष्टम्यो. $M_{3.6}$ व्यकंपत; M_5 [अ]भ्य°; M_{10} चकं° (for [अ]प्यकम्पत). $D_{1.3.4}$ विष्टंभो (D_1 °ष्कंपे)नास्य कंपितः (for the post. half).]

—^{e}) Ś Ñ $V_{1.3}$ B_{2-4} D $T_{3.4}$ ततः (for तदा). —^{f}) Ś $D_{2.8.12}$ पार्श्वे(D_2 °र्श्व)शूलिर्; $D_{3.4}$ पार्श्वमौली. Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5.12}$ अ(V_1 D_5 त)थाभवत्; Ñ B_{2-4} $D_{6.7.9-11}$ अभूत्किल; $D_{1.3.4}$ M_6 नराधिप; D_8 अथाब्रवीत्; T_3 ततोभवत्; T_4 तथा किल; M_7 इति श्रुतः (for इति स्मृतः).

G.7.15.16
B.7.15.15
L.7.14.12

तस्मिंस्तु विमुखे यक्षे मणिभद्रे महात्मनि ।
संनादः सुमहान्नाम तस्मिञ्शैले व्यवर्धत ॥ ११
ततो दूरात्प्रददृशे धनाध्यक्षो गदाधरः ।
शुक्रप्रोष्ठपदाभ्यां च शङ्खपद्मसमावृतः ॥ १२
स दृष्ट्वा भ्रातरं संख्ये शापाद्विभ्रष्टगौरवम् ।
उवाच वचनं धीमान्युक्तं पैतामहे कुले ॥ १३
मया त्वं वार्यमाणोऽपि नावगच्छसि दुर्मते ।
पश्चादस्य फलं प्राप्य ज्ञास्यसे निरयं गतः ॥ १४
यो हि मोहाद्विषं पीत्वा नावगच्छति मानवः ।
परिणामे स वै मूढो जानीते कर्मणः फलम् ॥ १५
दैवतानि हि नन्दन्ति धर्मयुक्तेन केनचित् ।
येन त्वमीदृशं भावं नीतस्तच्च न बुध्यसे ॥ १६
यो हि मातॄः पितॄन्भ्रातॄनाचार्यांश्चावमन्यते ।
स पश्यति फलं तस्य प्रेतराजवशं गतः ॥ १७

---

11 a) D1 सु- (for तु). G1 सुमुखे. Ś2.3 B2 D8 भूते; D1.3.4 M6 राजन् (for यक्षे). Ś1 Ñ V1.3 B3.4 D2.5–7.9–12 T3.4 विमुखीभूते. —b) Ś D2.8.9.12 मणिभद्रे. —c) D8 संसादः. T3 तु; G3 स (for सु-). Ś Ñ V1.3 B2.3 D2.5–8.10–12 T3.4 राजंस्; B4 नादं (sic); D9 om. (for राम). —d) Ś1 D8 तत्र. B2–4 सैन्ये (for शैले). B4 व्यजायत; D1.3.4 विवर्धते(D1.3 °त); K (ed.) [ऽ]भ्यवर्तत.

12 a) Ñ2 B2–4 D1.6.7 G2 M1.5.10 स (for प्र-). —b) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 महाबलः; M5 महारथः (for गदाधरः). —c) B2 D1.4 शक्र-; D5.11 T3.4 शुक्र- (for शुक्र-). Ś1.3 Ñ V1.3 B2–4 D1.4.9–12 M4 Ct -प्रोष्ठपदाभ्यां(Ñ1 °नां [sic]); Cv.g.k as in text (for -प्रोष्ठपदाभ्यां). Ś D2.8.12 वा (for च). ❀ Cg: शुक्रप्रोष्ठपदौ मन्त्रिणौ. ❀ —d) Ñ2 V1.3 B2.3 D5–7.10.11 T3.4 Ct पद्मशंख- (by transp.); B4 पद्मशंखैः; Cv.g.k as in text (for शङ्खपद्म-). B2 -गदावृतः (for -समावृतः). D1.3.4 शंखपद्मैश्च संयुतः(D1 °तैः); M6 पद्मशंखैश्च संवृतः. ❀ Cv: शङ्खपद्मसमावृत इत्यत्र अन्योऽर्थो वेदितव्यः। द्वाभ्यां समावृतत्वासंभवात्, परत्र च शङ्खपद्मादीनां निधीनामुपादानाच्च।; Cg.k: शङ्खपद्मसमावृतः शङ्खपद्मनिध्यभिमानिदेवैः संवृतः।; so also Ct. ❀

13 a) D4 संदृष्ट्वा. G2 M9 संघे (for संख्ये). —b) B3 पापाद्; D5 शाप-; D6 तथा; T4 कालाद्; G1 पाशाद् (meta.); Cg.k.t as in text (for शापाद्). V3 विगत-; M3 विभ्रवच- (sic) (for विभ्रष्ट-). —c) Ñ1 कोपाद्; B2 धीरो (for धीमान्).

14 a) Ñ B2–4 D6.7.10.11 यन्मया; G3 मयायं (for मया त्वं). Ñ B2.3 D6.7.10.11 त्वं; B4 तु; D1.3.4 वै; T3 हि (for ऽपि). —b) G2 नार्य गच्छसि; M1 नावगच्छस्तु (sic); Ct as in text (for नावगच्छसि). —c) B4 पश्चादेतत्-; T3 पश्य तस्य. —d) Ś V1.3 D2.8.12 बाध्यसे; Ñ1 B2 दह्यसे; B4 D1.4.5.9 T4 भोक्ष्यसे. G1 नरकं; M6 नियतं; Ck.t निरयं (as in text).

15 a) M4 लोभ- (for यो हि). Ś D2.8.12 महाविषं. V1 T3.4 transp. मोहाद् and पीत्वा. —b) Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.6–12 T3.4 दुर्मतिः; D1.4 मानद(D4 °दः) (for मानवः). —c) G1 मूढ (for मूढो). Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T3.4 स तस्य परिणामांते; D1.3.4 परिणामसुखे(D3 °मे सुखे) मूढो. —d) D1.3.4 M6 तस्य तत्; T2 G3 M5 कर्मणां (for कर्मणः).

16 a) Ś Ñ V1.3 B2–4 D1–4.6–12 T3 न; D5 T4 च; M7.10 [इ]ह (for हि). Ś Ñ1 V1.3 B2.3 D1.4 T3.4 M1.3.9 निं(Ś2 ✱)दंति (for नन्दन्ति). M5 Cg.k.t देवता नाभिनंदंति. —b) Ś V1.3 D2.9.12 T3.4 तपो-; D5 तथा- (for धर्म-). D1 -युक्तं न (for -युक्तेन). B2 धर्मेक्तेन च केन च. —c) M6 पापं; Cg.k.t भावं (as in text). —d) M4.6 नीचः; Cg.k.t as in text (for नीतस्). Ś1 D8 सर्वं न; Ś2.3 V1.3 D1–4.9.12 T3 स च न; B2 D5 T1.2 G1.3 M3–6 Cg.k.t स(B2 त)त्राव-; Cv as in text (for तच्च न). D1.3 T3 G2 बुध्यते; Cg.k.t as in text (for बुध्यसे). M1 प्रापितो नावबुध्यसे. ❀ Cv: दैवतानि हीत्यादि। धर्मयुक्तेन केनचित्कर्मणा दैवतानि नन्दन्ति। येन त्वमीदृशं भावमतिमूर्खस्य भावं नीतः तेन तच्च दैवतं नन्दनं च न बुध्यसे। अभिवादनादि गुरुगौरवकर्मणा दैवतानि नन्दन्ति-त्येतदतिमूर्खप्रकृतितया न जानीष इत्यर्थः।; Cg: देवता इति। धर्मयुक्तेन तव केनचिद्व्यापारेण त्वामिदानीं नाभिनन्दन्ति, धर्माभावात्त्वयि विमुखा भवन्तीत्यर्थः। येन देवतावैमुख्येन। त्वमीदृशं क्रूरं भावं नीतः सन्नावबुध्यसे।; Ck: देवता ब्रह्मरुद्रादयः। धर्मयुक्तेन केनचिद्व्यापारेण त्वामिदानीं नाभिनन्दन्ति। त्वयि विमुखा भवन्ति। धर्माभिभावाद्येन वैमुख्येन त्वमीदृशं क्रूरं भावं नीतः सन्नावबुध्यसे।; Ct: दैवतानि ब्रह्मरुद्रादयः। धर्मयुक्तेन केनचित्प्राकृतेन व्यापारेण त्वामिदानीं नाभिनन्दन्ति त्वयि विमुखा भवन्ति। संप्रति त्वयि धर्माभावाद्येन देवतानभिनन्दनेन त्वमीदृशं क्रूरं नीतः प्रापितः सन्नावबुध्यसे. ❀

17 a) D1 G1.3 M1.2.4 मातृ-; T4 मर्त्यः (for मातॄः). G1 M4 पितृ- (for पितॄन्). Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T3 मातरं पितरं विप्रान्(Ñ V3 B2–4 D6.7.10.11 °प्रम्). —b) Ñ B2–4 D6.7.10.11 G2 आचार्यं. Ñ2 V1 D6.10.11 चावमन्य वै; V3 B2.3 T3 अ(T3 त्व)वमन्य वै(B3 च); B4 G2.3 M4.5.10 अव(G2 न च; M4 वाव-)मन्यते; D5 M7 वा(D5 यो)व° (for चावमन्यते). G1 आर्यश्चाप्यवमन्यते. —c) B3 M9 न; M6 यत् (for स). D1.3.4 पश्येत्तत् (for पश्यति). T3 तत्र (for तस्य). —d) M10 प्रेतराज्य-. D1.3.4 M6 -पुरं (for -वशं).

अध्रुवे हि शरीरे यो न करोति तपोर्जनम् ।
स पश्चात्तप्यते मूढो मृतो दृष्ट्वात्मनो गतिम् ॥ १८
कस्यचिन्न हि दुर्बुद्धेश्छन्दतो जायते मतिः ।
यादृशं कुरुते कर्म तादृशं फलमश्नुते ॥ १९
बुद्धिं रूपं बलं वित्तं पुत्रान्माहात्म्यमेव च ।
प्राप्नुवन्ति नराः सर्वं स्वकृतैः पूर्वकर्मभिः ॥ २०
एवं निरयगामी त्वं यस्य ते मतिरीदृशी ।
न त्वां समभिभाषिष्ये दुर्वृत्तस्यैष निर्णयः ॥ २१
एवमुक्त्वा ततस्तेन तस्यामात्याः समाहताः ।
मारीचप्रमुखाः सर्वे विमुखा विप्रदुद्रुवुः ॥ २२

G. 7. 15. 27
B. 7. 15. 26
L. 7. 14. 23

18 ᵃ) B4 अध्रुवो. M1 [ऽ]स्मिन् (for हि). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 यो (D3 स)ध्रुवेण शरीरेण; Ñ1 अध्रुवं हि शरीरं यो. —ᵇ) D9 तपो ध्रुवं; T2 G M5 तपार्जनं. —ᶜ) B3 तत् (for स). —ᵈ) B2.4 G1 मृते. Ñ2 V3 D3.6.7.10.11 गत्वा (for दृष्ट्वा). G2 M10 जनो (for [आ]त्मनो). Ś V1 D2.5.8.9.12 T3.4 मृतो दुःखां (T3 दुःख)गतिं गतः. —After 18, D7 T3 M3 K (ed.) ins.; while T4 ins. l. 1 after 18 and l. 2–4 after 19:

279* धर्माद्राज्यं धनं सौख्यमधर्माद्दुःखमेव च ।
तस्माद्धर्मं सुखार्थाय कुर्यात्पापं विवर्जयेत् ।
पापस्य हि फलं दुःखं तद्भोक्तव्यमिहात्मना ।
तस्मादात्मोपघातार्थं मूढः पापं करिष्यति ।

[(l. 1) T3 धान्यम् (for सौख्यम्). —(l. 2) D7 उपादाय (for सुखार्थाय). D7 T4 विसर्जयेत् (for विवर्जयेत्). —(l. 3) T4 महात्मना (for इहा°). —(l. 4) D7 T3.4 तस्किम् (for तस्माद्). K (ed.) आत्माप-. D7 T3.4 मूढ पापं करिष्यसि (for the post. half).]

19 ᵃ) M6 च; Cg.k as in text (for हि). B3.4 D3.6.7.10.11 T2 M7 दुर्बुद्धे; Cg.k.t दुर्बुद्धेश् (as in text). —ᵇ) B3 दुर्गतो. Ñ B2–4 D7 हीयते; M6 नियता; G (ed.) क्षीयते; Cv.g.k.t as in text (for जायते). M8 गतिः; Cv as in text (for मतिः). —For 19ᵃᵇ, Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 subst.:

280* न हि सर्वस्य दुर्बुद्धे दीप्यते छन्दतो गतिः ।

[Ś2.3 [अ]ति (for हि). V3 धर्मस्य (for सर्वस्य). Ś2 दुर्बुद्धेर्. T3 नियता (for दीप्यते).]

—Then V3 cont.; while Ñ2 B3.4 D6.7 ins. after 19ᵃᵇ:

281* दैवं चेष्टयते सर्वं हतो दैवेन हन्यते ।

[D6 ततो (for हतो). B3 दृश्यते (for हन्यते).]

—ᶜ) T3 क्रियते (for कुरुते). B3 राजंस् (for कर्म). —After 19, T4 ins. l. 2–4 of 279*.

20 ᵃ) Ñ V1.3 B2–4 D7.10.11 T4 M6 ऋद्धिं; D5 M9 बुद्धि-; D6 T3 ऋद्धि-; D9 बुद्धी (for बुद्धिं). Ñ1 रूप-; M6 हर्ष- (for रूपं). Ś D2.8.9.12 कुलं; T3 फलं (for बलं). Ś Ñ V1.3 B2–4 D5–8.10–12 T3 पुत्रान्; D2.9 पुत्राः; T4 वीर्यं (for वित्तं). —ᵇ) Ś D8.12 K (ed.) शौर्यं (D12 °र्यं) गांभीर्यम् (K [ed.] धीरत्वम्); Ñ V1.3 B2.3 D6 शौर्यं (B3 °र्यं) शौटी (B2 D6 शौंडी)र्यम्; B4 शौटीरं शौर्यम्; D2.5.9 शौचं शौंडीर्यम्; D7.10.11 वित्तं (D7 शौर्यं) शूरत्वम्; T3 शौर्यं शौंडीरम्; M9 पुत्रमाहात्म्यम् (for पुत्रान्माहात्म्यम्). M4 (also as in text) वा (for च). —For 20ᵃᵇ, D1.3.4 subst.:

282* सुखं सिद्धिर्बलं शौर्यं चित्तं वित्तं तथैव च ।

[D3 रूपमृद्धि (for सुखं सिद्धिर्) and विवृति (subm.) (for चित्तं वित्तं).]

—ᶜ) B4 आप्नुवंति. Ś Ñ V1.3 B2–4 D T3 लोके; T2 M10 सर्वे; M3 स्वर्गं (for सर्वं). —ᵈ) Ś Ñ B2 D2.6–12 M2 निर्जि (D8 °र्मि)तं; V1 प्रार्थितं; V3 B3 D3 T4 M6.7 सुकृतैः; B4 (with hiatus) अर्जितं; D1.4 सुवृतैः; D5 T3 स्वार्जितैः (for स्वकृतैः). Ñ2 D6.7.10–12 पुण्य-; B2 यत्तु (for पूर्व-).

21 ᵃ) Ś3 B2 D1.4.6.8.12 M6 Cv -गामिस्त्वं; Cg.k.t -गामी त्वं (as in text). —ᵇ) B4 यास्यसे (for यस्य ते). —ᶜ) T2 M5.6 त्वा; Cv.g.k.t as in text (for त्वां). Ñ1 समभिभाषंत (sic); D1.4 विनयो विशतिः; D12 समति°; G2 समव°; M6 [अ]हमभि°; Cv.g.k.t as in text (for समभिभाषिष्ये). —ᵈ) Ś Ñ V1.3 B2.3 D2.5.8.12 T1.2 G3 दुर्वृ(D5 °र्दे)त्तो हि; D1.4 दुर्बलस्य; D6.9 °त्ते हि; D7 °त्तेषु; D10.11 Ck.t [ऽ]सद्वृत्तेषु; Cv.g as in text (for दुर्वृत्तस्य). B2.3 [अ]सि; D1.10.11 M6 [ए]व; Cv.g.k.t as in text (for [ए]ष). Ñ B4 D6.7 निश्चयः; B2.3 निश्चितं (for निर्णयः). —After 21, Ñ1 V3 ins. 283*.

22 Ñ1 om. 22ᵃᵇ. —ᵃ) Ś2.3 B2–4 D2.3.8.9.12 T3 M8.9 उक्तस्; Ñ2 V1.3 D7.10.11 T3 G2.3 M1.2.7.10 Cg.k.t उक्तास्; D4–6 T4 G1 M3–5 उक्ते (for उक्त्वा). Ś1 D1 T1 उक्तवतस्. —ᵇ) Ś Ñ2 V1 B2–4 D2.5.6 8.9.12 T3 समागताः; T1.4 G M2–5.7–10 °हिताः; Cg.k.t as in text (for समाहताः). —After 22ᵃᵇ, Ñ2 B2–4 D6.7 ins.; while Ñ1 V3 ins. after 21:

283* दृष्ट्वाथ धनदं राम राक्षसाः सुमहाबलाः ।

[V3 B2 च; B4 तु (for [अ]थ).];

whereas T1.3.4 G M3.5.10 ins.:

284* संक्रुद्धान्राक्षसाञ्शूरान्निजघ्नुः संयुगे तदा ।

[T1.3.4 M3.10 संक्रुद्धा. T3.4 राक्षसाः (for राक्षसान्). T1 M3 क्रूरान्; T3 क्रूरा; M5 शूरा. T3.4 G3 निहन्युः (for निजघ्नुः). T3 तथा.]

G. 7. 15. 28
B. 7. 15. 27
L. 7. 14. 24

ततस्तेन दशग्रीवो यक्षेन्द्रेण महात्मना ।
गदयाभिहतो मूर्ध्नि न च स्थानाद्व्यकम्पत ॥ २३
ततस्तौ राम निघ्नन्तावन्योन्यं परमाहवे ।
न विह्वलौ न च श्रान्तौ बभूवतुरमर्षणौ ॥ २४
आग्नेयमस्त्रं स ततो मुमोच धनदो रणे ।
वारुणेन दशग्रीवस्तदस्त्रं प्रत्यवारयत् ॥ २५
ततो मायां प्रविष्टः स राक्षसीं राक्षसेश्वरः ।
जघान मूर्ध्नि धनदं व्याविध्य महतीं गदाम् ॥ २६

—[d]) Ś2.3 V3 D2.9.12 संप्र- ; D1.3.4 तेथ; D5 T3 ते प्र- ; T4 तु प्र-; Ck.t as in text (for विप्र-).

23 [b]) D1.4 धनदेन (for यक्षेन्द्रेण). —[c]) Ñ1 B2 M6.8 निहतो; B4 D1.3.4 ताडितो (for [अ]भिहतो). T3 मूर्ध्न्यभिहतो (by transp.). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 मूर्ध्न्याह(D2.9 °र्ध्ना ह; D5 °र्ध्नि ह)तः स(V1 °तस्तु) गदया. —[d]) D1.3–5.7.10.11 T3.4 G2 M5.8.10 प्रकंपितः ; D6 T1.2 G1.3 M1.3.4.7 प्रकंपते (for व्यकम्पत). Ś1 V3 D2.8 नास्थातुं तस्य राक्षसः ; Ś2.3 D12 न चकंपे च राक्षसः ; Ñ B2.3 D9 नास्थाभू(Ñ1 °भूय[sic])त्वास्य(D9 °त्तस्य) रक्षसः; B4 त्रस्तोभूद्यास्य राक्षसः. —After 23, D11 ins. श्रीरामाय नमः.

24 [a]) T1.2 G1.3 M1–5.7–9 अभि- ; G2 M10 अति- (for राम). —[b]) M4 परमावहे (meta.). Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T3.4 तदा(Ś D2.5.12 तथा; D9 यथा)न्योन्यं महाहवे (Ñ B2.3 D6.7.10.11 °मृधे). —[c]) B3 निराकुलौ. Ś1 D8 T3 तौ न; Ñ1 श्रम- (for न च). B2 अविश्रांतौ; D1.4 न च म्लानौ; M9 न विक्रांतौ (for न च श्रान्तौ). V1 D2 न वि(V1 व्य)ह्वलेतां न श्रांताव्; M6 विह्वलौ न च विश्रांतौ. —[d]) T4 G1 M5 अरिंदमौ; G2 M1.3.4.7.10 अमर्षिणौ (for अमर्षणौ). Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T3 तावुभौ(Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 अभूतां) यक्षराक्षसौ.

25 [a]) Ś D2.8.9.12 तस्मै तु; Ñ V1.3 B2–4 D5–7.10.11 T3 G (ed.) तस्मै स(G [ed.] च); M6 स तदा; M8 च ततो (for स ततो). —[b]) Ś Ñ2 V1.3 B2–4 D2.5–12 तदा; Ñ1 T3 तथा (for रणे). D1.3.4 T4 G2 M1.2.4.6–10 द्रविणेश्वरः. —[c]) D1.3.4 च रक्षेंद्रस् (for दशग्रीवस्). Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T3 G (ed.) राक्षसेंद्रो वारुणेन (G [ed.] रावणोसौ). —[d]) M1 ततस्तं (for तदस्त्रं). Ś Ñ1 V1.3 B2–4 D2.8.9.12 T3 G3 पर्यवारयत्. —After 25, D1.3.4 ins.:

285* एतस्मिन्नन्तरे राम रविसूनुर्महायशाः ।
धनेशं व्यथितं श्रुत्वा रावणेन दुरात्मना ।
आजगाम ततः श्रीमान्बलेन महता वृतः ।
साहाय्यमकरोत्तत्र सार्थवाहः प्रतापवान् ।
वृतो यक्षसहस्रैः सोऽश्वारूढस्तत्र सुव्रतः । [5]
परस्वधैर्भिण्डमालैर्गदामुसलपट्टसैः ।
योधयामास रक्षेन्द्रं स ततः परवीरहा ।
तस्यानुगौ महावीर्यौ दण्डनायकपिङ्गलौ ।
युध्येतां परमोदग्रौ संग्रामेष्वनिवर्तिनौ ।
ततो रक्षोबलं ताभ्यां बभञ्ज पुरुषर्षभ । [10]
गोधनानीव कृषिपाः क्षेत्रमुन्मार्गगामिनः ।

[(l. 2) D3 स्खलितं (for व्यथितं). —(l. 5) D3 तु (subm.) (for तत्र). —(l. 6) D3 भिंडिमालैर्. D3 -पट्टिशैः. —(l. 7) D3 रक्षेंद्रं रेवतः (sic) (for रक्षेन्द्रः स ततः).]

—D3 cont.:

286* तदासीत्तुमुलं युद्धं भ्रातृभ्यां च नराधिप ।
सप्तरात्रं महाबाहो न बभूव परिश्रमः ।

26 [ab]) Ñ V3 B2–4 D6.7.10.11 [s]सौ (for स). Ñ2 D6 राक्षसस्तदा; D1.3.4 °साधिपः (for राक्षसेश्वरः). Ñ1 B2–4 राक्षसो राक्षसीं तदा (for [b]). M6 ततो माया विसृष्टा सा राक्षसी राक्षसाधिपान्. —After 26[ab], Ś Ñ V1.3 B2–4 D T3.4 ins.; T1.2 G3 M1.3.6.7 cont. l. 2–3 only after 289*:

287* रूपाणां शतसाहस्रं विनाशाय चकार च ।
व्याघ्रो वराहो जीमूतः पर्वतः सागरो द्रुमः ।
यक्षो दैत्यस्वरूपी च सोऽदृश्यत दशाननः ।

[(l. 1) D8 -साहस्रे. V3 करोति च; T3.4 [अ]करोत्तदा (for चकार च). Ś V1 D2.5.8.9.12 विनाशं(V1 D5.9 °श्य; D2.12 °श्यं) प्रकरोति च(D5 सः); Ñ B2–4 D6.7 स चकार (Ñ2 D6.7 चकार च) ननाद च; D1.3.4 नश्यते च करोति च (for the post. half). —B4 om. l. 2. M1 transp. l. 2 and l. 3. —(l. 2) G3 damaged for घ्रो वराहो. D1.2.4 वाराहो (unmetric) (for वराहो). Ś Ñ1 V1 D1–5.8 T3 ह्रदः; D12 [s]ंबुदः (for द्रुमः). B2 स तदा पर्वतद्रुमः; T1.2 G3 M1.3.6.7 सारंगः(G3 M6.7 °गरः) पर्वतो ह्रदः (for the post. half). —(l. 3) B2 यक्षैर् (for यक्षो). T1.2 G3 M1.6.7 -रूपं (for -रूपी). D1.3.4 देवस्वरूपश्च; D5 दैत्यः स्वरूपैश्च. B4 सोपश्यत दशाननं; D1.3–5 T1.2 G3 M1.6.7 दृश्यते न च दृश्यते (for the post. half). —For l. 3, Ś V1.3 D2.8.9.12 T3.4 subst.:

287(A)* रक्षोरूपश्च स तदा दृश्यते च नराधिप ।

[V1 राक्षसो दैत्यरूपश्च; V3 यक्षो दैत्यो भुजंगश्च; T3.4 यक्षो दैत्यस्वरूपश्च (for the prior half). Ś2.3 V1.3 D2.12 T3.4 स (for second च).];

whereas M3 subst. for l. 3:

287(B)* यक्षराट् तादृशं राम नालक्षोके दशाननम् ।

—Then M3 cont.:

287(C)* एवं मायां प्रकुर्वाणो बहुमायः स रावणः ।]

—After 287*, V3 ins. one illeg. line; while D1.3.4.5 (l. 1 only) cont.:

एवं स तेनाभिहतो विह्वलः शोणितोक्षितः ।
कृत्तमूल इवाशोको निपपात धनाधिपः ॥ २७

ततः पद्मादिभिस्तत्र निधिभिः स धनाधिपः ।
नन्दनं वनमानीय धनदो श्वासितस्तदा ॥ २८

ततो निर्जित्य तं राम धनदं राक्षसाधिपः ।
पुष्पकं तस्य जग्राह विमानं जयलक्षणम् ॥ २९

काञ्चनस्तम्भसंवीतं वैदूर्यमणितोरणम् ।
मुक्ताजालप्रतिच्छन्नं सर्वकामफलद्रुमम् ॥ ३०

G. 7. 15. 37
B. 7. 15. 36
L. 7. 14. 33

288* संमोहयित्वा मायाभिरेवं राक्षसपुंगवः ।
परिवृत्य तदा तत्र सार्थवाहं दशाननः । ;

whereas D10.11 cont. after 287*; T1.2 G3 M1.3.6.7 ins. after 26^{ab} :

289* बहूनि च करोति स्म दृश्यन्ते न त्वसौ ततः ।

[M3 ववर्ष (for बहूनि). T1.2 M3 चास्त्रशस्त्राणि; G3 M1.6.7 शस्त्रवर्षाणि (for च करोति स्म). T1.2 G3 M1.6.7 च करोति च (for न त्वसौ ततः). M3 बहुरूपो बभूव ह (for the post. half).]

—D10.11 further cont.; Ñ2 D7 cont. after 287* :

290* प्रतिगृह्य ततो राम महदस्त्रं दशाननः ।

—Ś Ñ1 V1 B4 D2.8.9.12 om. 26^{cd}. —^{cd}) M6 धनदं मूर्ध्नि (by transp.). D7 विव्याध (for व्याविध्य). V3 अताडय-द्दशग्रीवस्तेजसा धनदं रणे; D1.3–5 आजघ्ने(D5 जघान) गदया मूर्ध्नि धनदं विननाद च.

27 M1 om. 27–28. —^{a}) D1.2.4 ततः (for एवं). Ñ1 B2–4 मायाः- (for तेन). B3 -[अ]भिमतो; B4 -विहतो. —^{b}) G1 विह्वलन्. B3 निशिताक्षितः(sic). —^{c}) Ś1 D8 क्षत-; D7.11 कृंत-; G2 हृत- (for कृत्त-). Ś D1.2.4.8.9.12 G2 इवाकाशे(D1.4 °शान्); G3 इव स्सालो (metri causa). —^{d}) Ś V1 D2.8.9.12 T3 वि(Ś1 V1 D2.8.9 नि)षसाद (for निपपात).

28 M1 om. 28 (cf. v.l. 27). —^{a}) D1.4 तथा (for ततः). —^{b}) Ñ1 B2.4 D6.7 निधानैः; V1 निधिपैः. B4 च; T3 स्वैर् (for स). Ñ B2.3 D6.7.10.11 तदा वृतः; V1 D5 नराधिपः; B4 समावृतः; D1.3.4 T2 G2 M10 तथा(T2 G2 M10 °दा) नृपः(D3 °प); T1.4 G1.3 M2.4–9 तदा नृप (for धनाधिपः). —^{c}) D3 M6 नंदन-. D1.3.4 T4 M6 आनीतो; G2 आधाय (for आनीय). —^{d}) M8 धनदोच्छ्वासितस् (for धनदो श्वासितस्). D4 तथा (for तदा). T4 M6 धनदश्चाभवत्स्थ(T4 °त्त)तः. —For 28^{cd}, Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T3 M3 subst. :

291* आश्वासितो धनपतिर्वनमानीय नन्दनम् ।

[Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 नरपते(D5 °तिर्); M3 तदा राम (for धनपतिर्). D10.11 धनदोच्छ्वासितस्तैस्तु (for the prior half). ❀ Cg.t : धनदोच्छ्वासित इति संधिरार्षः ।; so also Ck. ❀ D8 वरम् (for वनम्). B2 आदाय (for आनीय).]

—After 28, D1.3.4 ins. :

292* धनेशं निर्जितं दृष्ट्वा रावणस्य च तद्बलम् ।
यक्षाधिपतयः सर्वे सार्थवाहादयस्तथा ।
विषण्णास्तस्थुषश्चैव न किंचित्प्रत्यपद्यत ।

29 G3 damaged up to धनदं in ^{b}. —^{a}) M3 एवं (for ततो). M1 निर्भिद्य; Cg निर्जित्य (as in text). D1.3.4 रक्षो (for राम). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 निर्जित्य राक्षसस्तत्र; Ñ B2–4 D6.7.10.11 निर्जित्य राक्षसेंद्रस्तं(B3.4 °द्रस्तु; D6 °द्रो वै). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B2–4 D T3 हृ(B4 दु)ष्टमानसः (D1.3.4 °सं) (for राक्षसाधिपः). —^{d}) G2 M10 कामगं शुभं; Cg.k.t जयलक्षणं (as in text).

30 D5 om. (hapl. ?) 30^{ab}. T1.2 G M1–5.7–10 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś V1.3 D2.8.9.12 T3.4 -निर्व्यूहं; G1 M5 -संस्फीतं (for -संवीतं). —^{b}) Ś D1–4.6–12 S- वैडूर्य-. V3 D1.3.4 T4 -कृत-; T1.2 G M -मय- (for -मणि-). —^{c}) M9 मुक्तादाम-. D5 T3.4 -परि- (for -प्रति-). —^{d}) Ś1 Ñ2 V1.3 B2 (before corr.; after corr. as in text) D6.10.11 T1 (*inf. lin.* also as in text) G1 M2.3 -काल- (for -काम-). Ñ1 -हत- (sic) (for -फल-). Ś1 B2–4 D8 T2.3 G1.2 M1.5.7 -प्रदं (for -द्रुमम्). —After 30, Ñ2 V1 D3.5–7.9–11 T3.4 G (ed.) ins.; while M3 ins. after 30^{ab} (transp.) :

293* मनोजवं कामगमं कामरूपं विहंगमम् ।
मणिकाञ्चनसोपानं तप्तकाञ्चनवेदिकम् ।
देवोपवाह्यमक्षय्यं सदा दृष्टिमनःसुखम् ।
बह्वाश्चर्यं भक्तिचित्रं ब्रह्मणा परिनिर्मितम् ।

[(l. 1) V1 कामगं च (for कामगमं). —D3 reads the post. half of l. 1 of 294* in place of the post. half of l. 1. T3.4 M3 वियद्गमं (for विहंगमम्). —(l. 2) Ñ2 -संकाशं (for -सोपानं). V1 D9 T3 M3 तप्तहाटक-; D3.5 वैडूर्य-मणि- (for तप्तकाञ्चन-). —(l. 3) D6 दैव- (for देव-). D9 दैवोपवासम्. G (ed.) अक्षुब्धं (for अक्षय्यं). Ñ2 V1 देवोपवाह्य-पक्षय्यं (for the prior half). D3.5.9 T3.4 M3 श्रीमद् (for सदा). —(l. 4) M3 बद्धाश्चर्यं.]

—Then Ñ2 V1 D3.6.7.10.11 G (ed.) cont.; whereas Ñ1 V3 B2–4 D1.4 M6 ins. after 30 :

294* निर्मितं सर्वकामैस्तु मनोहरमनुत्तमम् ।
न तु शीतं न चोष्णं च सर्वर्तुसुखदं शुभम् ।

[(l. 1) D3 om. the prior half. M6 निर्जितं (for निर्मितं) and तं (for तु). V1 वर्धमानं सर्वकामैर् (for the prior half). —D3 reads the post. half of l. 1 in

G. 7. 15. 41
B. 7. 15. 40
L. 7. 14. 36

तत्तु राजा समारुह्य कामगं वीर्यनिर्जितम् । जित्वा वैश्रवणं देवं कैलासादवरोहत ॥ ३१

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

---

place of the post. half of l. 1 of 293*. Ñ1 B2–4 मनोरमम्(Ñ1 °थम्). B2 अनुत्तमैः (for °त्तमम्). D1.4 नानाहर्ष-समाकुलं (for the post. half). —(l. 2) B2–4 च (for तु). Ñ1 B2.4 [ए]वोष्णं; D11 [उ]ष्मं च (for [न]ष्णं च). V1 D1.3.4 M6 न शीतं न(D1 om. [subm.]) च घर्मार्तं(V1 °र्मातं) (for the prior half). D1.3.4 सर्वत्र (for सर्वर्तु-). B3 शिवं (for शुभम्). B4 सर्वदुःखसुखं शिवं (for the post. half).]

31 a) Ś V3 D2.8.9.12 तं स; Ñ B2–4 D6.7.10.11 स तं; D3 G2 तत्र; T1 G3 M1.8 तं तु; T3.4 तच्च; M5 यत्तु (for तत्तु). D1.3.4 T3.4 M6 रक्षः; T1.2 G1.3 M1–3.5.8.9 राजन् (for राजा). V1 तत्संसक्तः; D5 तद्राक्षसः (for तत्तु राजा). T1.2 G M1–4.7–10 समारूढः. —b) M3 कामगो. V1 B4 ब्रह्म (B4 वीर्य)निर्मितं. —After 31ab, Ñ2 V1 B2.4 D3.6.7.10.11 T3.4 M3 ins.; while D5 ins. after 31 :

295* जितं त्रिभुवनं मेने दर्पोत्सेकात्सुदुर्मतिः ।

[B2.4 वीर्योत्सुक-(B4 °त्सेकात); D3.5 वीर्योत्सुकयात् (for दर्पोत्सेकात्). B4 D3.7 T4 M3 स; T3 च (for सु-).]

—c) B4 हित्वा (for जित्वा). M6 ततो नगवराच्छुभ्रात्. —d) D1.3.4 कैलासम्. Ś V1 D8.9.12 T3.4 व्य(T4 अ)तर (V1 °गम)त्तदा; Ñ B3 D6.7.10.11 समवातरत्; V3 विचरंस्तदा; B2.4 समवाह(B4 °र)यत्; D2 ह्युत्तरे तदा; D3 अवगाहत; D5 उत्तरं तदा; T2 G3 अवरोहयत् (for अवरोहत). —After 31, Ñ V3 B2–4 D3.6.7.10.11 ins. :

296* स तेजसा विपुलमवाप्य तं जयं
प्रतापवान्विमलकिरीटहारवान् ।
रराज वै परमविमानमास्थितो
निशाचरः सदसि गतो यथानलः ।

[(l. 1) B3 D3 स्व- (for स). Ñ1 अवाप्यते (for अवाप्य तं). D3 तज्जवे (for तं जयं). —(l. 2) V3 B3 विपुल-; D3 निर्मल- (for विमल-). Ñ V3 B2–4 -व(Ñ1 V3 -ध)र्मभृत्; D3 -चर्मधृक् (for -हारवान्). D6 प्रतापवान्वै विपरीतकर्मकृत. —(l. 3) D3 स राजते (for रराज वै). Ñ1 -विधानम् (for -विमानम्). B3 रराज वैश्रवणपुरं समाश्रितः. —(l. 4) B3 स रावणः (for निशाचरः). D3 महानलः (for यथा°). ❀ Ct : कतकस्तु त्रयस्त्रिंशच्छ्लोकसंख्यामत्र सर्गे लिलेख. ❀]

Colophon. —*Kāṇḍa name* : Ś1 om. —*Sarga name* : Ś1 धनदजयः; Ś2.3 V3 D2.8.9.12 कैलासनिर्ज(V3 °विज)यः; Ñ1 कैलासयुद्धवैश्रवणविजयः; Ñ2 B4 D6 (B4 उत्तरदिग्विजये) वैश्रवणजयः; V1 वैश्रवणनिर्जयः; B2 D1.3.4 वैश्रवणपराजयः; B3 दिग्विजयः; D5 कैलासानंदविजयः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ1 V3 B2.4 D2 om. ; V1 12 ; D8.9 12 T3.4 14. —After colophon, G M1.5.8 conclude with श्रीरामाय नमः ; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

१६

स जित्वा भ्रातरं राम धनदं राक्षसाधिपः ।
महासेनप्रसूतिं तु ययौ शरवणं ततः ॥ १
अथापश्यद्दशग्रीवो रौक्मं शरवणं तदा ।
गभस्तिजालसंवीतं द्वितीयमिव भास्करम् ॥ २
पर्वतं स समासाद्य किंचिद्रम्यवनान्तरम् ।
अपश्यत्पुष्पकं तत्र राम विष्टम्भितं दिवि ॥ ३
विष्टब्धं पुष्पकं दृष्ट्वा कामगं ह्यगमं कृतम् ।
राक्षसश्चिन्तयामास सचिवैस्तैः समावृतः ॥ ४
किमिदं यन्निमित्तं मे न च गच्छति पुष्पकम् ।
पर्वतस्योपरिस्थस्य कस्य कर्म त्विदं भवेत् ॥ ५
ततोऽब्रवीद्दशग्रीवं मारीचो बुद्धिकोविदः ।
नैतन्निष्कारणं राजन्पुष्पकोऽयं न गच्छति ॥ ६

G. 7. 16. 6
B. 7. 16. 6
L. 7. 15. 6

16

☞ V2 missing for Sarga 16 (cf. v.l. 7.12.2). M10 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः.

1 [ab]) B1 reads [a] in marg. Ñ2 जित्वा तं; V3 B D1.3.4 M6 तं जित्वा; Cg.k.t as in text (for स जित्वा). Ś V1 D2.5.8.9.12 T3.4 जित्वा स (V1 T3.4 स जित्वा) धनदं देवं (T4 °व) (for [a]) and कैलासाद् (for धनदं). B1 D6.7.10.11 transp. भ्रातरं and धनदं. M4 राक्षसेश्वरः. — [c]) B1.3 -प्रसूतं; G2 -प्रसूयं (sic); Cg.k.t as in text (for -प्रसूतिं). Ś D2.5–8 तां; Ñ1 V3 B2–4 D3 T4 M1.2.4.7–9 स; V1 तं; B1 D1.4.9 T3 G3 च; D10–12 G1 M5 तद् (for तु). — [d]) Ś2.3 D8.12 शरवनं. Ś Ñ2 V3 D2.5–12 T4 महत्; D1.3.4 M6 प्रति (for ततः). V1 ययौ स रावणो महान्; B2 संययौ श्रवणं तथा (sic); T3 स ययौ शरणं महत्.

2 [a]) Ś Ñ V1.3 D2.8.9.12 T3.4 सोपश्यत्तद् (V3 T4 °च्च; D8 °त्तु); D1 तथापश्यद्. — [b]) D7 T3.4 M1–3.8.9 रौद्रं; M6 रम्यं (for रौक्मं). Ś2.3 D8.12 शरवनं. Ś V1 B2 D1–5. 8–12 T3.4 महत्; Ñ B1.4 M6 ततः; D6.7 तथा (for तदा). V3 रोषकं पनसं गतः (sic); B3 स कथं शरणं गतः (sic).

3 Ñ1 om. 3[ab]. — [a]) Ś Ñ2 V1.3 B D T3.4 स पर्वतं (by transp.); G1 M2.5.8.9 पर्वतं तं; G2 M6.10 पर्वते स (for पर्वतं स). Ś Ñ2 V1.3 D2.5–12 T M10 समारुह्य. — [b]) Ś D2.8.9.12 क्वचिद्; Ñ2 V3 D5.10.11 T3 कंचिद्. Ś D8.12 भव्य-; V1 भव्यं; B रौक्मं; D3.6.7 G2 M1.5.6.10 रम्यं; M4 (*sec. m.* also) द्रष्टुं (for रम्य-). D9 -लतांतरं. G (ed.) किंचिद्रौक्मवनात्तदा. — [cd]) Ś1 D8 प्रकृतेः; Ś2.3 D12 प्रवृत्तं; Ñ1 V1.3 D6 10.11 T3.4 प्रेक्षते; D2 प्राकृते; D5.7 प्रेक्ष्यते; D9 प्रख्यातं (for अपश्यत्). B3 पौष्पकं; D2 पुष्पके. Ñ2 B transp. तत्र and राम. Ś V3 D2.5.7–9.12 बलात्; Ñ1 V1 D6.10.11 तदा; Ñ2 B स्थितं; G2 दिशि (for दिवि).

4 [a]) Ñ1 V1 T3.4 स्तंभितं. V1 पुष्करं; V3 कामगं; D7.10.11 Ct किमिदं; Cg as in text (for पुष्पकं). Ñ1 ज्ञात्वा; V3 D7.10.11 T2 Ct कस्मात् (for दृष्ट्वा). — [b]) Ñ1 खगमं; M6 ह्यगमत् (for ह्यगमं). B3 स्मृतं. Ś V1 D2.5.6.8.9.12 T3.4 दशग्रीवः प्रतापवान्; V3 पुष्पकं कामगं कृतं; B1.2 कामगं कृतनिश्चयः; D7.10.11 Ct नागमत्कामगं कृतं; T1.2 G M1–5.7–10 ह्य (T2 वि) गमं (G3 °म्यं) कामगं कृतं. ❀ Ck: ब्रह्मनिर्मितमपीदं पुष्पकं न गमत् न गच्छत् भवति। च्छाभाव आर्षः. ❀ —Ś2 om. 4[c]–5. — [c]) D1.3.4 तद्रक्षश् (for राक्षसश्). Ś1.3 Ñ V1.3 B D2.5–12 T3.4 अ (B4 सो; T3 स्य) चिंतयद्राक्षसेंद्रः. — [d]) Ś1.3 D8.12 G1 M5 समाश्रि (G1 M5 °हि) तः (for समावृतः).

5 Ś2 om 5 (cf. v.l. 4). — [a]) D7 हीदं (for इदं). Ñ2 D6 M1 किं (for यन्). Ñ2 B1.3.4 तु; M6 वै (for मे). Ś3 D2.5 7.9.12 T3.4 ह्यनिमित्तं मे; Ñ1 B2 यन्निमित्तेन (for यन्निमित्तं मे). Ś1 D8.10.11 Cg.k.t किं निमित्तमिदं मेने (D10.11 Ck.t °च्छया मे). — [b]) Ś1.3 Ñ V3 B D T3.4 [इ]दं; M6 [ए]तद् (for च). V1 G1 M5 न गच्छति च (by transp.) (for न च गच्छति). — [c]) Ś1.3 Ñ V1.3 B D1–9.12 T3.4 M6 [उ]परिष्टात्तु (Ñ2 B D6.7 °च्च; D1.3–5 M6 °द्धि) (for [उ]परिस्थस्य). — [d]) G1 M5 कृतं (for भवेत्). Ś1.3 D1–4.8.9.12 M6 कर्म कस्य भवेदिदं; Ñ B D5 कस्येदं कर्म वै भवेत्; V1.3 D6.7.10.11 T3.4 Ck.t कर्मेदं कस्यचिद्भ (V1 D7 T3 °स्य वै भ) वेत्. —After 5, D11 ins. श्री.

6 [a]) Ñ V3 B तम् (for ततो). Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M6 ततो (Ś V1 B3 D T3.4 M6 °दा) राम (for दशग्रीवं). — [b]) Ñ1 B4 बुद्धिस (B4 °म) त्तमः; Ñ2 B1–3 बुद्धिसंमतः. — [c]) Ś Ñ1 V1.3 D2.5–12 T3.4 [इ]दं (for [ए]तन्). B4 निष्कारणाद्. T4 शून्यं (for राजन्). — [d]) Ś V3 D2.8. 9.12 T3.4 नाद्य गच्छति पुष्पकं; Ñ B G (ed.) विमानं ते न- (B4 तन्न; G [ed.] यन्न) गच्छति; D1.3.4.7.10.11 M6 Ck.t पुष्पकं यन्न गच्छति; D5 6 M3 यन्न गच्छ (D6 कंप) ति पुष्पकं. —After 6, Ś V1 D2.3.5–9.12 T3.4 M10 ins.; while V3 ins. after 7:

297* शिखरस्थं गिरिस्थस्य कर्म कस्येदमद्भुतम्।
निश्चितं राजराजेन पुष्पकं विनिवारितम्।

[(l. 1) D3 श्रवणस्य (for शिखरस्थं). D3.5 गिरेस्स; T4 गिरेस्तस्य (for गिरिस्थस्य). M10 transp. कर्म and कस्य. —(l. 2) T3 विनिपातितं.]

—Thereafter D5 cont.; while D7.10.11 T3.4 M6 cont. after 301*:

G. 7. 16. 8
B. 7. 16. 9
L. 7. 15. 8

ततः पार्श्वमुपागम्य भवस्यानुचरो बली ।
नन्दीश्वर उवाचेदं राक्षसेन्द्रमशङ्कितः ॥ ७
निवर्तस्व दशग्रीव शैले क्रीडति शंकरः ॥ ८
सुपर्णनागयक्षाणां दैत्यदानवरक्षसाम् ।
प्राणिनामेव सर्वेषामगम्यः पर्वतः कृतः ॥ ९

स रोषात्ताम्रनयनः पुष्पकादवरुह्य च ।
कोऽयं शंकर इत्युक्त्वा शैलमूलमुपागमत् ॥ १०
नन्दीश्वरमथापश्यदविदूरस्थितं प्रभुम् ।
दीप्तं शूलमवष्टभ्य द्वितीयमिव शंकरम् ॥ ११

298* इति वाक्यान्तरे तस्य करालः कृष्णपिङ्गलः ।
वामनो विकटो मुण्डी नन्दी ह्रस्वभुजो बली ।

[(l. 2) T_3 M_6 मुंडो (for मुण्डी). D_5 M_6 दंडी; D_7 क्रूरो (for नन्दी). K (ed.) प्रह्वभुजो.]

—After 6, Ñ V_3 B $D_{1.3.4.6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ G M_{1-9} ins.; while $T_{3.4}$ M_{10} cont. after 297*:

299* अथ वा पुष्पकमिदं धनदान्नान्यवाहनम् ।

[Ñ V_3 B G (ed.) इदं हि($Ñ_2$ तु; B_2 *) पुष्पकं रम्यं (G [ed.] नाम) (for the prior half). —V_3 illeg. for the post. half. $Ñ_1$ नान्य वै तदा (sic); $Ñ_2$ B_{2-4} D_3 $M_{2.6.9}$ नान्यवाहि वै; Ck.t as above (for नान्यवाहनम्). B_1 धनदार्थं तवं वहेत (sic); $D_{1.4}$ जाने धनदवाहि तत् (for the post. half).]

—Thereafter Ñ V_3 B cont.:

300* तेनेदं विष्ठितं व्योम्नि नान्यदस्तीह कारणम् ।
एवं मन्त्रयतां तेषां राक्षसानां नराधिप ।

[(l. 1) $Ñ_2$ V_3 B_1 [इ]ति (for [इ]ह). —$B_{1.3}$ om. l. 2. —(l. 2) $Ñ_2$ एव (for तेषां).];

while $D_{6.7.10.11}$ S ($T_{3.4}$ M_{10} further) cont. after 299*:

301* अतो निष्पन्दमभवद्धनाध्यक्षविनाकृतम् ।

[$T_{3.4}$ G_1 M_5 ततो. $D_{10.11}$ G_1 निस्पंदम्. D_6 अनिष्पंदं समभवद् (for the prior half). G_3 धनदेन (for धनाध्यक्ष-).]

7 ^{a}) V_1 तस्य (for ततः). D_6 पश्चाद् (for पार्श्वम्). —^{b}) Ś V_1 B_3 $D_{2.5-12}$ $T_{3.4}$ [ऽ]ब्रवीत्; Ñ V_3 $B_{1.2}$ $D_{1.3.4}$ M_6 तदा; B_4 तथा (for बली). —Ś V_1 $D_{2.5.8.9.12}$ om. 7^{cd}. —^{c}) $Ñ_1$ B दशाननम्; $D_{1.4}$ नंदीशस्तम् (for नन्दीश्वर). D_6 चोवाचेदं; $D_{7.10.11}$ $T_{3.4}$ वचश्चेदं(T_4 °श्चैनं). —^{d}) $D_{1.4}$ उपागतं; G_1 M_4 अशंकितं. V_3 राक्षसेंद्रवशं गतः. —After 7, V_3 ins. 297*.

8 ^{a}) $Ñ_1$ निवर्तय.

9 B_3 om. (hapl.?) 9–11. Ñ $B_{1.2.4}$ $D_{1.3.4}$ $T_{1.2}$ G M_{2-10} G (ed.) transp. 9^{ab} and 9^{cd} ($Ñ_1$ alone repeating 9^{cd} after 9^{ab} [transp.]). —^{a}) B_1 -यक्षनागानां (by transp.). —^{b}) Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5-12}$ $T_{3.4}$ M_1 देवगंधर्व- (for दैत्यदानव-). —After 9^{ab}, $Ñ_2$ $B_{1.2.4}$ $D_{1.3.4}$ $T_{1.2}$ G $M_{1-3.6.7.10}$ ins.; while $Ñ_1$ V_3 $M_{4.5.8.9}$ ins. after 9^{cd} ($Ñ_1$ after ^{cd} [r.]):

302* तन्निवर्तस्व दुर्बुद्धे मा विनाशमवाप्स्यसि ।

[$Ñ_1$ तं निवर्तय. B_2 निवर्तस्व सुदुर्बुद्धे (for the prior half). $Ñ_1$ न (for मा). B_1 विषादम् (for विनाशम्). $Ñ_1$ $M_{1.3}$ अवाप्नुहि; D_3 अवाप्स्यति.]

—^{c}) $D_{1.3.4}$ $G_{1.2}$ $M_{5.6.10}$ एष (for एव). Ś $Ñ_1$(second time)$_{.2}$ $V_{1.3}$ $B_{1.2}$ $D_{2.5-12}$ $T_{3.4}$ सर्वेषामेव($Ñ_2$ $B_{1.2}$ °षां तेन) भूता($Ñ_1$ B_2 देवा)नाम्; $Ñ_1$ (first time) B_4 सर्वप्राणिषु तेनैव(B_4 °ष). —^{d}) $Ñ_1$(first time)$_{.2}$ $B_{1.2.4}$ दुर्गमः; G_2 $M_{2.9.10}$ अगमः (for अगम्यः). $D_{1.3.4.7}$ सर्वतः कृतः; D_5 पर्वतोत्तमः; D_6 [ऽ]यं स पर्वतः (for पर्वतः कृतः). —After 9, $D_{5-7.10.11}$ $T_{3.4}$ M_{10} ins.; while M_6 cont. after 302*:

303* इति नन्दिवचः श्रुत्वा क्रोधात्कम्पितकुण्डलः ।

[$T_{3.4}$ M_6 तस्य (for नन्दि-).]

10 B_3 D_9 om. 10 (for B_3, cf. v.l. 9). —^{a}) $Ñ_1$ $B_{1.2.4}$ $D_{1.4}$ $M_{1.3}$ स रोष-; $Ñ_2$ V_1 $D_{2.5-7.10.11}$ $T_{3.4}$ M_{10} रोषात्तु; $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ M_5 अमर्ष- (for स रोषात्). $Ñ_1$ -नयनैः. —^{b}) V_3 $D_{3.6.7.10.11}$ T_4 M_{10} सः (for च). Ś V_1 $D_{2.5.8.12}$ T_3 अवतीर्य सः (for अवरुह्य च). Ñ $B_{1.2.4}$ M_6 त्व(B_4 M_6 ह्य)वरुह्याथ($B_{1.2}$ °तीर्याथ; M_6 °रुह्य च) पुष्पकात्. —^{c}) $D_{2.8}$ [उ]क्तः (for [उ]क्त्वा). —^{d}) B_4 तं शैलं सम्-; M_8 शैलराजम् (for शैलमूलम्). $Ś_{2.3}$ V_3 $D_{2.5-7.10.12}$ $T_{3.4}$ उपागतः; $D_{1.3.4}$ उपाविशत्. V_1 कैलासतलमागमत्.

11 B_3 om. 11 (cf. v.l. 9). —^{a}) G_1 M_5 अथोपश्यद्. Ñ $B_{1.2.4}$ नंदिनं स तदापश्यद्; $D_{1.3.4}$ स पश्यति तदा नंदिम्. —^{b}) $Ñ_1$ $B_{1.2.4}$ G_2 $M_{4.7}$ अवि($Ñ_1$ °पि; G_2 °ति)दूरे; $Ñ_2$ तमदूरे. $Ñ_1$ M_1 प्रभुः; $B_{1.2}$ M_{10} प्रभोः (for प्रभुम्). M_6 अदूरे विष्ठितं प्रभुं. —For 11^{ab}, Ś $V_{1.3}$ $D_{2.5-12}$ $T_{3.4}$ subst.:

304* अपश्यन्नन्दिनं तत्र देवस्यादूरतः स्थितम् ।

[V_3 $D_{6.7.10.11}$ $T_{3.4}$ सोपश्यन्. V_1 पुरतः (for [अ]दूरतः).]

—G_1 M_5 om. 11^{c}–13. —^{c}) Ñ $B_{1.2.4}$ शूलं दीप्तम् (by transp.); V_1 दीप्तस्तंभम्; $D_{1.3.4}$ $T_{1.2}$ G_2 $M_{7.9.10}$ दीप्तशूलम्. $D_{1.3.4}$ अवष्टब्धं (for अवष्टभ्य).

स वानरमुखं दृष्ट्वा तमवज्ञाय राक्षसः ।
प्रहासं मुमुचे मौर्ख्यात्सतोय इव तोयदः ॥ १२
संक्रुद्धो भगवान्नन्दी शंकरस्यापरा तनुः ।
अब्रवीद्राक्षसं तत्र दशग्रीवमुपस्थितम् ॥ १३
यस्माद्वानरमूर्तिं मां दृष्ट्वा राक्षस दुर्मते ।
मौर्ख्यात्त्वमवजानीषे परिहासं च मुञ्चसि ॥ १४
तस्मान्मद्रूपसंयुक्ता मद्वीर्यसमतेजसः ।
उत्पत्स्यन्ते वधार्थं हि कुलस्य तव वानराः ॥ १५
किं त्विदानीं मया शक्यं कर्तुं यत्त्वां निशाचर ।
न हन्तव्यो हतस्त्वं हि पूर्वमेव स्वकर्मभिः ॥ १६

G. 7. 16. 20
B. 7. 16. 20
L. 7. 15. 18

12 G1 M5 om. 12 (cf. v.l. 11). —For 12[ab], Ś Ñ V1.3 B D2.5–12 T3.4 subst.:

305* तं दृष्ट्वा वानरमुखमवज्ञाय स राक्षसः ।

[Ñ B2–4 दृष्ट्वा तं (by transp.). Ñ1 स रावणः; T4 दशाननः (for स राक्षसः).]

—Thereafter B1 cont.:

306* शैलमुत्पाटयामास सह देव्या च शंकरम् ।
तत्पुष्टेन महादेवः पीडयामास पर्वतम् ।
तत्र आर्तस्वरो मुक्तो रावणेन दुरात्मना ।

—[c]) Ś1 M1 प्रहसं; G2 प्राहासं; Ck.t प्रहासं (as in text). Ś Ñ V1.3 B D T3.4 तत्र; M8 मौढ्यात् (for मौर्ख्यात्). —[d]) Ś D2.9.12 T2 L (ed.) स (Ś2.3 D12 प्र; L [ed.] सु)तोयम्.

13 G1 M5 om. 13 (cf. v.l. 11). —[a]) Ś D8.12 तत; V1.3 B1 D1–7.9–11 T3.4 तं; T2 G3 M1–3.8 स (for सं-). B2 ह्यभवन् (for भगवान्). —[b]) M8 परा (for [अ]परा). —B1 om. 13[c] – 24[b]. —[c]) Ś1 D2.8.9 तत्र रक्षेंद्रं (D2.9 °क्षः स); Ñ V1.3 B2–4 राक्षसेंद्रं तं (Ñ1 B2.4 च); D1.3.4 6.7. 10.11 T3.4 तत्र तद्रक्षो (for राक्षसं तत्र). —[d]) Ś1 D8 रावणं सम्-; Ś2.3 V1.3 D1–7.9–12 T3.4 दशाननम् (for दशग्रीवम्). B4 अवस्थितं; M9 उपस्थितः.

14 B1 om. 14 (cf. v.l. 13). —[a]) Ś V1 D T3.4 -रूपं मां; B3 -रक्तं मां (for -मूर्तिं मां). —[b]) V3 lacuna for राक्षस दुर्मते. Ś D1–4.8.9.12 त्वमवज्ञाय (for दृष्ट्वा राक्षस). V1 D5–7.10.11 T3.4 अवज्ञाय दशानन; B2 दृष्ट्वा हससि राक्षस. —[c]) Ñ1 V3 B2–4 मोहादिह (B2 °व); G2 मूर्ख त्वम्; M8 मौढ्यात्त्वम् (for मौर्ख्यात्त्वम्). G (ed.) न जानीषे. Ñ2 *** न विजानीषे (illeg.); M6 अवजानासि मोहान्मा. —[d]) Ñ V3 B2–4 प्रहासं चैव (B2–4 च वि-); M6 अपहासं च (with hiatus) (for परिहासं च). —For 14[cd], Ś V1 D T3.4 subst.

307* अशनीपातसंकाशमट्टहासं प्रमुक्तवान् ।

[V1 अशनीकाश-; D1.4 corrupt. D1 3.4 -सदृशम् (for -संकाशम्). V1 D7.10.11 T3 अपहासं. D5 वि- (for प्र-).]

15 B1 om. 15 (cf. v.l. 13). —[a]) Ś V1.3 D1–5.9.12 T3.4 मन्मुख-; B3 त्वं द्रूप- (sic); D6.7.10.11 G3 मद्वीर्य-; D8 संमुख- (for मद्रूप-) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 -संकाशा; M6 -संपन्ना (for -संयुक्ता). M1 तस्माद्वीर्यसमायुक्ता. —[b]) Ñ2 D6.7.10.11 M1.3 मद्रूप-; G2 द्वितीय- (sic) (for मद्वीर्य-). V3 -बल- (for -सम-). Ś V1 D8.12 मद्वी (Ś2.3 D12 °द्वे)र्या समतेजसः (Ś2 °सा). —[c]) V1 D6.7.10.11 T1–3 G M1–5.7–10 उत्पत्स्यंति; D12 उत्पद्यंते. Ś2.3 D1.4 वधार्थे (for वधार्थं). Ś1.3 Ñ V1 B2–4 D2.5.8.9.12 T3.4 ते; V3 वै; M3 इ (for हि). G2 M10 वधार्थाय. —[d]) M9 हतस्य (for कुलस्य). Ś V1 D2.5.9 12 T4 [अ]स्य च; Ñ V3 B2–4 भुवि (for तव). D8 ब्रह्मस्यास्य च वापराः (sic); T3 सकुलस्यान्यवानराः. —After 15, Ś Ñ V1.3 (l. 1 only) B2–4 D T3.4 M3 ins.:

308* नखदंष्ट्रायुधाः शूरा मनःपवनरंहसः ।
युद्धोन्मत्ता बलोदग्राः शैला इव विसर्पिणः ।
ते तवाशु बलं दर्पमुत्सेकं च पृथग्विधम् ।
व्यपनेष्यन्ति संभूय सहामात्यसुतस्य हि ।

[(l. 1) Ś D8.12 -दंत- (for -दंष्ट्रा). V3 D10.11 क्रूर; D6.7 क्रूरा (for शूरा). V3 D6.7.10.11 -संपातरंहसः. B4 महाबलपराक्रमाः (for the post. half). —(l. 2) B4 युद्धेषु च; D4 युद्धोन्मग्ना (for युद्धोन्मत्ता). V1 महावीर्या; D7.10.11 बलोद्रिक्ताः. V1 बलिनः कामरूपिणः (for the post. half). —(l. 3) D1 तत (for ते). Ñ1 V1 त्वामाशु; Ñ2 B3.4 T4 M3 तवाख़ं (B3 T4 M3 °स्त्र-); B2 राक्षस; D1.4 त्वदीयं; D3.5–7.10.11 T3 तव (D6 नव) प्र- (for तवाशु). D7.10.11 उत्सेधं. D11 चेत (for च). D12 पृथग्विधा. —(l. 4) Ś1 D8 व्ययं नेष्यंति. B4 ते भूयः; D9 संभूय. D1.4 सामात्यस- (for सहामात्य-). Ñ1 V1 -पुरस्य; B3 -ससुतस्य (hypm.) (for -सुतस्य). Ñ2 B3 D8 T3.4 ह; B2 ते; B4 D6.7.10.11 च (for हि).]

16 B1 om. 16 (cf. v.l. 13). —[a]) D5 तु तावन (for त्विदानीं). V3 कर्तुं; D1.3.4 M6 भवेच्च; T3 कर्म (for शक्यं). —[b]) V3 शक्यं; D6.10.11 T1.2 G1.3 M1.3.5.7 Ck.t हंतुं (for कर्तुं). D10.11 Ck.t त्वां हे; G1 यस्त्वा; G3 M2.8–10 यस्त्वं; M3 शक्यं; M4 यत्तन् (for यत्त्वां). G2 निबध्यसे (for निशाचर). Ś D2.5.8.9.12 यावन्न बु (D2.9.12 व)ध्यसे; Ñ1 V1.3 D7 T3.4 यन्नावबुध्यसे (T3 °ते); Ñ2 B2–4 यन्न (B3 बल)वतापि (Ñ2 °शतानि) यत (Ñ2 च; B3 वा); D1.3.4 M6 यत्नं भवान्मया (M6 °म); G (ed.) यन्न मया भवान् (for यत्त्वां निशाचर). —[c]) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8 9.12 T3.4 शक्यो हंतुं; D3 निहंतव्यो; Ck.t as in text (for न हन्तव्यो). Ñ2 B2.4 वा (for हि). G (ed.) हंतव्यो हत एव त्वं. —[d]) V1 पूर्वं (for पूर्वम्). Ś D2.8.12 च यत्त्वया; Ñ1 V3 D5.9 च यन्मया; Ñ2 स्वकर्मणा; V1 न संशयः; B2–4 D4 M6 [आ]त्म-

G. 7. 16. 20
B 7. 16. 22
L 7. 15. 19

अचिन्तयित्वा स तदा नन्दिवाक्यं निशाचरः ।
पर्वतं तं समासाद्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १७
पुष्पकस्य गतिश्छिन्ना यत्कृते मम गच्छतः ।
तदेतच्छैलमुन्मूलं करोमि तव गोपते ॥ १८
केन प्रभावेन भवस्तत्र क्रीडति राजवत् ।
विज्ञातव्यं न जानीषे भयस्थानमुपस्थितम् ॥ १९
एवमुक्त्वा ततो राजन्भुजान्प्रक्षिप्य पर्वते ।
तोलयामास तं शैलं समृगव्यालपादपम् ॥ २०
ततो राम महादेवः प्रहसन्वीक्ष्य तत्कृतम् ।
पादाङ्गुष्ठेन तं शैलं पीडयामास लीलया ॥ २१
ततस्ते पीडितास्तस्य शैलस्याधोगता भुजाः ।
विस्मितास्त्वाभवंस्तत्र सचिवास्तस्य रक्षसः ॥ २२

(B3 [अ]नु; D4 [अ]स्य) कर्मभिः. —After 16, D6 7.10.11 T1.2 G1.3 M1.2.5 ins. :

309* इत्युदीरितवाक्ये तु देवे तस्मिन्महात्मनि ।
देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिश्च खाच्च्युता ।

[(l. 2) G1 M5 पपात ह (for च खाच्च्युता).]

17 B1 om. 17 (cf. v.l. 13). —a) Ñ1 D5 तु तदा; D1.3.4 M6 तद्वाक्यं (for स तदा). —b) D1.3.4 M6 दशग्रीवो; T4 नंदिशापं; M8 नंदीवाक्यं. Ś Ñ V1 B2 D M6 महाबलः; V3 B3.4 महामनाः; T2.4 दशाननः (for निशाचरः). —c) Ñ1 D5.6 T3.4 स; V1 D10.11 तु (for तं). Ñ2 V3 B2–4 तच्छापाग्नि (V3 °च) विनिर्दग्धो; D1.3.4 M6 नंदिवाक्याग्निनिर्दग्धो; G (ed.) तच्छापाग्निना निर्दग्धो. —d) Ś Ñ1 V1 D2.5–12 T3.4 वाक्यमाह दशाननः (T4 महाबलः). ❀ Cv : पर्वतमासाद्य तं नन्दिं वाक्यमुवाचेत्यन्वयः. ❀

18 B1 om. 18 (cf. v.l. 13). —a) Ś1 D5.8 T1.2 G1 M3.5 छन्ना; B2 मंदा; Ct as in text (for छिन्ना). —b)- Ś1 D8 यतस्ते; Ś2.3 D12 पर्वते (for यत्कृते). —After 18ab, Ñ2 B2–4 D1.3.4 M6 ins. :

310* करिष्याम्यहमप्यत्र प्रतिकारं सुदारुणम् ।

[G (ed.) [अ]स्य (for [अ]त्र). B3 [अ]नम चाद्येव (sic) (for [अ]हमप्यत्र). Ñ2 B4 D3.4 प्रतीकारं.]

—c) Ś Ñ1 V1.3 D5–8.10–12 T3.4 M6 Ct तमि(Ś2.3 D12 M6 °दि)मं; Ñ2 B2.4 तदेष; B3 तमेष; D1.4 तथैव; D2.9 य (D9 त) दिदं; D3 तदेवं; T2 G1.2 M2.3.5.10 तदेतं; M4.7 ततस्तच्- (for तदेतच्-). —d) Ñ1 B3 M1 करोति. B4 D1.4 M2.9 गोपतेः. ❀ Cv : तव गोपतेः तव स्वामिनः पशुपतेः ।; Cg.t : गोपते हे वृषभपते रुद्र ।; so also Ck. ❀

19 B1 om. 19 (cf. v.l. 13). —a) T4 यस्य; M9 तेन (for केन). V3 प्रकारेण; D1.3.4 M6 प्रभुत्वेन. Ś1 D8.12 नाथं; Ś2.3 [अ]त्रायं; Ñ1 B3.4 D1.3.4 T2 G M2.5.6.8–10 भवान्; D5 हरः; M1 [ए]वात्र (for भवस्). B2 केन भावेन भगवान्; D6 केन त्विह प्रभावेन. —b) D1.3.4 T2 G1.3 M2.5.9 अत्र; D6 भवः; D7.10.11 M10 नित्यं; M1 (with hiatus) ईशः; M8 त्वत्र; M6 उग्रः (for तत्र). Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5.8.9.12 T3.4 G (ed.) क्रीडत्यत्र प्रभुर्यथा (Ñ B2–4 यथा प्रभुः; G [ed.] स लीलया). —G (ed.) om. 19c–21. —c) B2 वर्जनीयं (for विज्ञातव्यं). D7.10.11 T1.4 G2.3 M3.4.7.10 जानीते. Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5.8.9.12 T3 वर्जनीयं न जानीते (B2 °षे). —d) D9 मम (for भय-). Ś Ñ V3 B2–4 D2.5.8.9.12 T3 न बुध्यते (Ś2 Ñ1 B2 °से; B3 °ति); V1 न विंदति; D1.3.4 उपागतं.

20 B1 G (ed.) om. 20 (cf. v.l. 13 and 19 respy.). —a) Ś D2.8.9.12 राजा; D5–7.10.11 T3.4 M3.7 राम (for राजन्). —b) Ñ B3.4 D1.3.4 भुजौ. Ś V1 D2.8.12 आ-; Ñ1 V3 D6.7.10.11 वि-; Ñ2 B4 G1 M5 9 नि- (for प्र-). V1 भूतले (for पर्वते). B2 प्रक्षिप्य पर्वते तदा; D5 T3.4 भुजेनाक्षि(T3 °नोत्क्षि)प्य पर्वतं. ❀ Ct : पर्वते पर्वताधस्तात्. ❀ —c) G1 चालयामास. Ś V1 D2.5–12 शीघ्रं (for शैलं). —d) Ś Ñ V3 B2–4 D1–4.8 9.12 M6 L (ed.) स च (Ś2.3 D12 सर्वः) शैलोभ्य(D1.3.4 °लो ऽ्य; D9 °लो ह्य; M6 °प्य)-कंपत(Ñ1 °ते; L (ed.) °यत्); V1 D5–7.10.11 स शैलः समकंपत (D5 °नः). —After 20, V1 D5–7.10.11 S ins. :

311* चलनात्पर्वतस्यैव गणा देवस्य कम्पिताः ।
चचाल पार्वती चापि तदाश्लिष्टा महेश्वरम् ।

[(l. 1) V1 D5–7.10.11 G1 M6.7.10 चालनात्. T2 G1 पर्वतेंद्रस्य. G2 M2.4.7–9 गणो (for गणा). T2 देवाश्च (for देवस्य). G3 M2.4.7–9 कंपितः; M6 तापिताः. —(l. 2) D5–7 तदाश्लिष्य.];

while D1.3.4 ins. after 20 :

312* नारायणभुजोत्क्षिप्तो मन्दरः स इवाचलः ।

[D1 -भुजे क्षिप्तो.]

21 B1 G (ed.) om. 21 (cf. v.l. 13 and 19 respy.). —a) D1.3.4 M6 राजन् (for राम). V3 महाबाहो. —b) G1.2 M1.4.5.7–10 त(G2 M4 स)त्कृतिं. Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5–12 T4 देवानां प्रवरो हरः (Ñ B2–4 हसन्; V3 भवः); D1.3.4 M6 प्रहसन्देवसत्तमः. —After 21ab, T4 ins :

313* तत्त्वतश्चेष्टितं ज्ञात्वा प्रहस्य गिरिजा गणान् ।

—d) D2 क्रीडयामास. Ś D2.8.9.12 पर्वतं; L (ed.) सर्वतः (for लीलया).

22 B1 om. 22 (cf. v.l. 13). B4 T4 repeat 22ab consecutively. —a) Ś Ñ V1.3 D2.5–9.12 T4 (second time) आ(V1 D2.5–7.9 अ)पीड्यंत ततस्; B2 अपीडयन्ततस्; B3.4 (first time) आपीड्येतां ततस्; D10.11 T4 (first time) Cg पीडितास्तु ततस्. B4 (second time) M6

रक्षसा तेन रोषाच्च भुजानां पीडनात्तथा ।
मुक्तो विरावः सुमहांस्त्रैलोक्यं येन पूरितम् ॥ २३
मानुषाः शब्दवित्रस्ता मेनिरे लोकसंक्षयम् ।
देवताश्चापि संक्षुब्धाश्चलिताः स्वेषु कर्मसु ॥ २४
ततः प्रीतो महादेवः शैलाग्रे विष्ठितस्तदा ।
मुक्त्वा तस्य भुजान्राजन्प्राह वाक्यं दशाननम् ॥ २५

G. 7. 16. 30
B. 7. 16. 33
L. 7. 15. 27

ततस्तान्पीडितान्मत्वा(M6 °न्दृष्ट्वा); D1.3.4 ततस्तौ पीडितौ दृष्ट्वा. —^{b}) Ś Ñ V1.3 B3.4(first time) D1-5 7-12 T4 (second time) शैलस्तंभोपमा(V1 °भमहा) भुजाः(Ñ B3.4 D1.3.4 °मौ भुजौ); B2.4 (second time) M6 शैलस्तंभोपमान्भुजान्. ❀ Cg: अधोभागगता भुजाः पीडिता आसन्।; so also Ck.t. ❀ —Ś D8 om. 22^{c}–23. D12 om. 22^{c}–23^{b}. —^{c}) D1.3.4 M6 ते (for च). —^{d}) V3 B3 राक्षसाः.

23 B1 om. 23 (cf. v.l. 13). Ś D8 om. 23; D12 om. 23^{ab} (for both, cf. v.l. 22). —^{b}) Ñ2 D1.3.4 भुजयोः; D6 भुजाभ्यां. B3 अवपीडनात्; D1.3.4 M6 पीडनेन च; D2 9 पीडनं तथा; T3.4 पीडनात्तदा. B3 भुजयोच्छ्रैधपीडनात् (sic); B4 भुजयोरवपीडनात्. —For 23^{ab}, T1.2 G M1-5.7-10 subst.:

314* तेन रक्षोधिपेनात्र वेदनार्तभुजेन वै ।

[G3 देवेन (for वेदना-). M3 च (for वै).]

—^{c}) Ñ2 निनादः (for विरावः). V1.3 D6.7.10.11 सहसा. —^{d}) Ñ V1.3 B2-4 D1-5.7.9-11 T3 कंपितं; D6 कर्षितं; T4 पीडितं; M6 रावितं (for पूरितम्). —For 23^{cd}, D12 subst.:

315* ततोऽमुञ्चन्महारावं दशग्रीवो महाबलः ।

24 B1 D6 om. 24^{ab} (for B1, cf. v.l. 13). —^{ab}) G2 M10 मनुष्याः. M5 लोकसंक्षये. D1.3.4 M6 दैत्या(D1.4 °त्य)वज्रनिपातं हि(M6 च) विदुर्मर्त्या युगक्षयं. —^{c}) G2 M10 देवता अपि. M4 संक्रुद्धाश् (for संक्षुब्धाश्). D1.3.4 M6 त्रिदशाश्चाभि(M6 °पि) संक्षोभाच्. —^{d}) T2 तेषु (for स्वेषु). D1.3.4 वेश्मसु; T1.2 G M1.3.5.6.10 वर्त्मसु (for कर्मसु). —For 24, Ś Ñ V1.3 B2-4 D2.5.7-12 T3.4 subst.; while B1 D6 subst. l. 2 only for 24^{cd}:

316* मेनिरे वज्रनिष्पेषं दैत्या मर्त्या युगक्षयम् ।
आसनेभ्यः प्रचलिता देवाः शक्रपुरोगमाः ।

[(l. 1) Ś1 D8 तं रावं; Ś2.3 तमेव; D12 तच्छ्रुत्वा; L (ed.) तमेवं (for मेनिरे). D7 तस्य (for वज्र-). T4(also) देवा (for दैत्या). Ś1 D8 मत्वा; Ś2.3 D12 ज्ञात्वा; D2.5 -[अ]मात्या (for मर्त्या). G (ed.) transp. दैत्या and मर्त्या. B3 युगक्षये. V1 D7.10.11 T3.4 तस्यामात्या युगक्षये (for the post. half). —(l. 2) Ñ च (for प्र-). D10.11 तदा वर्त्मसु चलिता (for the prior half). B3 D6.7.10.11 इंद्र-; D12 चक्रे (for शक्र-). ❀ Ct: वर्त्मसु स्थिता देवा वर्त्मभ्यः प्रचलिता इत्यर्थः. ❀]

—Thereafter D6.7.10.11 T3.4 cont.; T1.2 G M1-5.7-10 ins. (M2.8 l. 10 only) after 24; while D5 ins. after 25^{ab} (first time); M6 cont. l. 10 only after 318*:

317* समुद्राश्चापि संक्षुब्धाश्चलिताश्चापि पर्वताः ।
यक्षा विद्याधराः सिद्धाः किमेतदिति चाब्रुवन् ।
अथ ते मन्त्रिणस्तस्य विक्रोशन्तमथाब्रुवन् ।
तोषयस्व महादेवं नीलग्रीवमुमापतिम् ।
तमृते शरणं नान्यं पश्यामोऽत्र दशानन । [5]
स्तुतिभिः प्रणतो भूत्वा तमेव शरणं व्रज ।
कृपालुः शंकरस्तुष्टः प्रसादं ते विधास्यति ।
एवमुक्तस्तदामात्यैस्तुष्टाव वृषभध्वजम् ।
सामभिर्विविधैः स्तोत्रैः प्रणम्य स दशाननः ।
संवत्सरसहस्रं तु रुदतो रक्षसो गतम् । [10]

[T1.2 G M1.4.5.7.10 om. l. 1. —(l. 1) D7 चालिताश् (for चलिताश्). —M4.7 read l. 2 after the first occurrence of l. 10. —(l. 2) G2 M4 यक्ष-. G3 सर्वाः; M1 चैव (for सिद्धाः). —D5.7.10.11 om. l. 3. —(l. 3) G2 तं; M1 [प]ते (for ते). D6 तत्र; G2 ते तु; G3 सर्वे; M10 तं तु (for तस्य). G3 M10 तथा (for अथ). T3 विक्रोशंतस्त * * वन्; T4 विक्रोशंतस्तमब्रुवन् (for the post. half). —(l. 4) D5-7.10.11 T3.4 नीलकंठम्. —(l. 5) G2 अत्र ते (for तमृते). M1 शंकरं (for शरणं). G1 M5 तु (for न). M4.7 [s]त्र(M4 °त्र) विशारद (for ऽत्र दशानन). —(l. 6) T1 M10 त्वमेनं; M3 तमेनं (for तमेव). —(l. 7) D5 6 T3.4 हि दास्यति; T1 M5 [s]-भियास्यति. —(l. 8) T4 G3 तथा (for तदा). —(l. 9) D5.6 नामभिर्. G2 दशाननं. —G M5.10 read l. 10 before l. 2 (G3 after l. 2); G1 M5 repeating it here. M4.7 read l. 10 twice. —(l. 10) M4.7(both first time) कालो महानत्रश्रेष्ठ (for the prior half). T1.2 G1.3 M3.4(first time).7.8(G1 M7 both times) रवतो; M1.2.5(first time).6.9 रुवतो. D5 गतिः; D6 M4.5 (both first time).7 (both times).8 गतः (for गतम्). M4(second time) रवतो राक्षसस्यैव गतः संवत्सरस्तदा.]

—After 24, M6 ins.:

318* विस्फोटिताश्च गिरयो नागा गच्छन्ति चासकृत् ।
निश्चेष्टाः सत्त्ववन्तश्च गतप्राणास्तदाभवन् ।
समुद्राश्चुक्षुभुस्तत्र प्रचकम्पे वसुंधरा ।
रक्षोरगाः सगन्धर्वाः स्तब्धाश्चास्तत्रसुस्तदा ।

25 B3 om. 25–27^{b}. D5 reads 25^{ab} twice. —^{b}) Ś2.3 मूलेन; D12 मूलाग्रे; L (ed.) मलेन (for शैलाग्रे). Ś1 D12 [s]धिष्ठितांस्; Ś2.3 [अ]धिष्ठितास्; Ñ1 B2.4 D2.5 (first time).8 9 [s]धिष्ठितस्; D5(second time).6.7 विस्मितः; D10.11 विष्ठितं; G2 M10 निष्ठितस्. D5 (second time).6.7.10.11 T3.4 प्रभुः (for तदा). D1.3.4 प्रहस्य वृषभध्वजः; M6 प्रहसन्देवसत्तमः. —After 25^{ab} (first time), D5 ins. 317*. —^{c}) Ś V3 D2.5-12 T4 G1 चास्य (for

G. 7. 16. 31
B. 7. 16. 36
L. 7. 15. 28

प्रीतोऽस्मि तव वीर्याच्च शौण्डीर्याच्च निशाचर ।
रवतो वेदनामुक्तः स्वरः परमदारुणः ॥ २६
यस्माल्लोकत्रयं त्वेतद्रावितं भयमागतम् ।
तस्मात्त्वं रावणो नाम नाम्ना तेन भविष्यसि ॥ २७
देवता मानुषा यक्षा ये चान्ये जगतीतले ।
एवं त्वामभिधास्यन्ति रावणं लोकरावणम् ॥ २८
गच्छ पौलस्त्य विस्रब्धः पथा येन त्वमिच्छसि ।
मया त्वमभ्यनुज्ञातो राक्षसाधिप गम्यताम् ॥ २९

तस्य). Ś2.3 B2 भुजा; Ñ B1.4 D1.3.4 भुजौ (for भुजान्). D6.7.10.11 T3.4 M1.6 राम; D9 प्राह (for राजन्). —d) Ñ B1.2.4 उवाचेदं; D5 वाक्यं प्राह (by transp.); D6 प्राह राम; D9 वाक्यं राम (for प्राह वाक्यं).

26 B3 om. 26 (cf. v.l. 25). D10 om. 26ab. —a) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 वीर्येण; D6.7 वीर्यस्य; D11 वीरस्य. —b) Ś Ñ V1.3 B1.2.4 D9.12 शौटीर्याच्. Ś V1.3 D T G1.2 M1.3-5.7.10 दशानन. ❀ Ck : शौण्डीर्यादिति । बलमिह शौण्डीर्यशब्देनोच्यते ।; Ct : शौटीर्यात् । चारुस्तुतेः. ❀ —cd) G2 M10 वदनाद्; G3 M6.8 रवता; M1.2.9 रुवता (for रवतो). T1.2 G3 M1.3 वदनान्; M2.7.8 वेदनान्; M6 वेगवन्-. T2 G1 M5 -मुक्ता: (for मुक्तः). G2.3 M10 स्वनः. T2 G1 M5 स्वरा: परमदारुणा: (for d). D6.7.10.11 T4 शैलाक्रांतेन यो मुक्तस्त्वया रावः सुदारुणः. —For 26cd, Ś Ñ V1.3 B1.2.4 D2.5.8.9.12 T3 subst. :

319* अराक्षसश्च ते रावो मुक्तो लोकभयंकरः ।

[B1.2 T3 अ(T3 स)राक्षसस्य. V3 रावस्ते (by transp.); B4 ते भावः (for ते रावो). Ñ2 G (ed.) अराक्षस(G [ed.] °सः)स्वभावस्ते (for the prior half). Ñ2 V3 B1.2.4 शू(Ñ2 B4 स्व)र एषः सुदारुणः (for the prior half).];

while D1.3.4 subst. :

320* राक्षसेश त्वया मुक्तो रावणः प्रमहास्वनः ।

[D3 रक्षेश यत् (for राक्षसेश). —D4 om. (hapl.) from the post. half up to तस्मात्त्वं in 27c. D3 एवमेष महास्वनः (for the post. half).]

27 B3 om. 27ab (cf. v.l. 25). D4 om. up to तस्मात्त्वं in 27c (cf. v.l. 320*). —a) Ś D2.8.12 चैव; V1.3 B1 D5-7.9-11 T2.4 चैतद् (for त्वेतद्). D1.3 M6 येन लो(M6 यस्माल्लो)काश्चयस्त्वेते. —b) B4 भावितं; D1.3 M6 र(D3 रा)वात्ते. D1.3 M6 आगताः. —c) D2 यस्मात्. Ñ B नाम्ना (for नाम). —d) Ś V2 D T4 M6 राजन्; V1 राज्ञो; T3 M3 वीर; M4.7 [अ]नेन (for तेन). D8 G1 भविष्यति. Ñ B ख्यातिं राजन्ग(B4 लोके ग)मिष्यसि.

28 G2 repeats 28-29b consecutively. —ab) Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 एवं त्वां(Ś2.3 D12 ते); Ñ V3 B1-3 भवंतं; B4 ध्रुवं त्वां (for देवता). T1 दानवा; G3 वा न वा; M1 मानवा (for मानुषा). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 दैत्या (for यक्षा). M8 देवदानवयक्षाश्च (for a). D10 (m.) [अ]पि (for [अ]न्ये). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 गंधर्वाः सह दैवतैः(Ś2.3 किंनराः; D5 राक्षसैः; D12 किंनरैः) (for b). D1.3.4 M6 देवमानुषगंधर्वा दैत्यदानवराक्षसाः. —c) Ś V3 D2.8.9.12 सर्वैदैव; Ñ1 सर्वत्र वा; Ñ2 V1 B D5 T3 सर्वे एव (for एवं त्वाम्). D6 [अ]पि (for [अ]भि-). —d) G2 M10 -राविणं. Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 रावणेत्ये(D9 °णादे)व रावण(V1.3 °णं; D5.8.9 °णः).

29 G2 repeats 28-29b consecutively. —a) V3 स तु (for गच्छ). D1.3.4 T1.2 G M1-5.7-10 गच्छ सु- (for पौलस्त्य). Ś D8.12 विश्रब्धः; Ñ V1.3 B D1-6 विश्रब्धं; D7.9-11 T3.4 M5 विस्रब्धं. M6 गच्छ गच्छ शिवं तेस्तु. —b) Ś3 V3 B4 D1-6.8 G2 यथा (for पथा). Ñ1 त्वमागतः. —c) Ś Ñ1 V1 D2.5-12 T3.4 चैव (for त्वम्). M10 समनुज्ञातो. —After 29, D6.7.10.11 T G1.2 M1.3.5.10 ins. :

321* एवमुक्तः स लङ्केशः शंभुना स्वयमब्रवीत् ।
प्रीतो यदि महादेव वरं मे देहि याचतः ।
अवध्यता मया प्राप्ता देवगन्धर्वदानवैः ।
राक्षसैर्गुह्यकैर्नागैर्ये चान्ये बलवत्तराः ।
तिर्यञ्चानुष्यान्न गणे दुर्बला इति चिन्तयन् । [5]
दीर्घमायुश्च संप्राप्तं ब्रह्मणस्त्रिपुरान्तक ।
वाञ्छितस्यायुषः शेषं शस्त्रं च त्वं प्रयच्छ मे ।
एवमुक्तस्तदा तेन रावणेन स शंकरः ।
ददौ खड्गं महादीप्तं चन्द्रहासमिति श्रुतम् ।
आयुषश्चावशेषं च स्मित्वा भूतपतिस्तदा । [10]
दत्त्वोवाच तदा शंभुर्नावज्ञेयमिदं त्वया ।
अवज्ञातं यदि हि ते मामेवैष्यत्यसंशयः ।

[(l. 1) D6.7.10.11 T3 G1 M5 तु (for स). —(l. 2) T4 वरये (for वरं मे). D7 धेहि यत्नतः. —(l. 3) D6.7.10.11 T3.4 अवध्यत्वं मया प्राप्तं (for the prior half). —(l. 4) T4 बलदर्पिताः (for °वत्तराः). —D6 om. l. 5-6. D7 T3.4 om. l. 5. —(l. 5) G3 -मनुष्यं. T1 M3 तिर्यङ्नरान्न गणये; G1 M5 गणये मानुषान्नाहं (for the prior half). G2 M10 मे मतिः (for चिन्तयन्). D10.11 M10 Cg मानुषान्न गणे देव स्वल्पास्ते मम संमताः. ❀ Cg : न गणे न गणयामि ।; so also Ck.t. ❀ —(l. 6) D7.10.11 T4 मे (for सं-). —(l. 7) D10.11 Cg.k.t वांछितं च. M3 [आ]युध- (for [आ]युषः). T1 G2 शिष्टं; M8 श्रेष्ठं; Cg.k.t as above (for शेषं). T2 चंद्रहासं महादिव्यं; G1 M5 आयुषश्चार्धकोटिं च (for the prior half). G1 M5 तस्माद (for शस्त्रं). D6.7.10.11 T3.4 G1.2 M5.10 त्वं च (by transp.). —(l. 8) D6.7.10.11 T3.4 ततस्; G1 M5 तथा (for तदा). G1 M5 तु (for स). —(l. 9) G1 M5 ततो (for ददौ). T3 च सं-; G2 M1.10 महद्- (for महा-). M1.10 -दिव्यं (for -दीप्तं). —D6 om. l. 10-12. —(l. 10) D7.10.11 T3 ददौ; T3

साक्षान्महेश्वरेणैवं कृतनामा स रावणः ।
अभिवाद्य महादेवं विमानं तत्समारुहत् ॥ ३०

ततो महीतले राम परिचक्राम रावणः ।
क्षत्रियान्सुमहावीर्यान्बाधमानस्ततस्ततः ॥ ३१

G. 7. 16. 36
B. 7. 16. 46
L. 7. 15. 33

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

M1.10 स्मृत्वा (for स्मित्वा). T1 तथा (for तदा). —(l. 11) D7.10.11 T3.4 M10 ततः (for तदा). —(l. 12) D11 अभिज्ञातं. T1 यदिह; M3 हि यदि (by transp.). T3 भवज्ञाता यदा हेतिर् (for the prior half). T4 M10 [अ]संशयं. G2 मामेवैष न संशयः (for the post. half).]

30 [a]) D6.7.10.11 T4 एवं (for साक्षान्). Ś2.3 Ñ V1.3 B1.2 D1.3.4.6–8.10.11 T4 G2 M10 [ए]व; T1.2 [अ]यं (for [ए]वं). M8 महेश्वरादेवं. —[b]) G2 वरं प्राप्य (for कृतनामा). Ś1 D8 च (for स). Ś2.3 Ñ2 V1.3 D2.9.12 T3 राक्षसः. —[c]) T1.2 G M1–5.7–10 नमस्कृत्य (for अभिवाद्य). D1.3.4 M6 महात्मानं. —[d]) Ś Ñ1 V1.3 D2.5–12 T3.4 आरुरोहाथ पुष्पकं; Ñ2 B आरोहत्पुष्पकं पुनः(B4 रथं); D1.3.4 विमानं सोध्य(D3 °भ्य)रोहत.

31 [a]) Ś Ñ2 V1.3 B D2.3.5–12 T3.4 महीतलं. Ñ2 प्राप्य; B3 कामं (for राम). G2 रावणो भूतले राम. —[b]) Ś D2.5.8.9.12 पर्याक्रमत; Ñ1 B पर्य(Ñ1 °र्या)क्रामत्स; Ñ3 योद्धुकामः स; V1 D7.10.11 पर्यक्रामत; D1.3.4 परिक्रांतः स (for परिचक्राम). T1–3 G M2.4–10 राक्षसः. —[c]) Ñ1 D2.8.9 T3 G2 M10 स; D1.3.4 तु (for सु-). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 -महाभागान्(V3 °ग) (for -महावीर्यान्). M6 क्षत्रियान्वीर्यसंपन्नान्. —[d]) V3 D5 M3 इतस् (for ततस्). D1.3.4 तदा (for ततः). —After 31, Ś Ñ V1 B1.2 D T3.4 ins.:

322* केचित्तेजस्विनः शूराः क्षत्रिया युद्धदुर्मदाः ।
तच्छासनमकुर्वन्तो विनेशुः सपरिच्छदाः ।
अपरे दुर्जयं रक्षो जानानाः प्राज्ञसंमताः ।
जिताः स्म इत्यभाषन्त राक्षसं बलदर्पितम् ।
एवं दर्पबलोत्सिक्तो रावणो लोकरावणः । [5]
प्रतापात्रनतान्कुर्वन्क्षत्रियान्विचचार ह ।

[(l. 2) Ñ1 विविशुः(sic) (for विनेशुः). —(l. 3) Ñ2 B1 D5–7.10.11 जानंतः; B2 जानीयः (sic); D3 राजानः (for जानानाः). B1 सर्वसंमताः; D10 संमता जिताः. —(l. 4) D7 T4 भाषंतो (for [अ]भाषन्त). D5 राजानं वरदर्पितं (for the post. half). —D10.11 om. l. 5–6. —(l. 5) T3 सर्व- (for दर्प-). —D6 om. l. 6. —(l. 6) B2 प्रतापवान्सदेव(sic); D1.4.5 प्रतापवि(D5 °पादा)नतान्कुर्वन्; G (ed.) प्रतापवान्वशीकुर्वन्; K (ed.) प्रतापावनतीकुर्वन् (for the prior half). Ñ1 V1 D1.3.4.7 T3.4 राष्ट्राणि; Ñ2 B1 लोकांस्तु; B2 त्रीन्लोकान् (for क्षत्रियान्).]

—Thereafter Ñ B1.2 cont.; while V3 B3.4 ins. after 31:

323* स मानुषं लोकमरीन्द्रमर्दनो
निशाचरेन्द्रोऽप्रतिमश्च तेजसा ।
चकार विघ्नं तरसा महीक्षिताम् ।
युगान्तकाले प्रतपन्नविर्यथा ।

[(l. 1) V3 B2 अहींद्र-; B1 अनींद्र-; B4 अहीस्तु (sic) (for अरीन्द्र-). B1.2 -दर्पणो. Ñ2 समानुपं लोकं स विप्रमर्दनो (sic). —(l. 2) V3 B3.4 स्व- (for च). —(l. 4) B3 तथा (for यथा).]

Colophon: V1 D4 T3 om. —*Kāṇḍa name*: Ś1 D2 om. —*Sarga name*: Ś D2.8.9.12 म(D8 श्रीम)हादेववाक्यं; Ñ1 कैलासोद्धरणे रावणस्वप्राप्तिः; Ñ2 B1.3.4 कैलासोद्धरणं; V3 महेश्वरवरप्रदानं; B2 कैलासोद्धारः; D1.3 रावणनामः; D5 शरवणप्रवेशो महादेववाक्यं; D7 रावणनामप्राप्तिः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 B1.2 D2.12 om.; D8.9 T4 15. —After colophon, T4 concludes with रामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

१७

G. 7. 17. 1
B. 7. 17. 1
L. 7. 16. 1

अथ राजन्महाबाहुर्विचरन्स महीतलम् ।
हिमवद्वनमासाद्य परिचक्राम रावणः ॥ १
तत्रापश्यत वै कन्यां कृष्णाजिनजटाधराम् ।
आर्षेण विधिना युक्तां तपन्तीं देवतामिव ॥ २
स दृष्ट्वा रूपसम्पन्नां कन्यां तां सुमहाव्रताम् ।
काममोहपरीतात्मा पप्रच्छ प्रहसन्निव ॥ ३
किमिदं वर्तसे भद्रे विरुद्धं यौवनस्य ते ।
न हि युक्ता तवैतस्य रूपस्येयं प्रतिक्रिया ॥ ४
कस्यासि दुहिता भद्रे को वा भर्ता तवानघे ।
पृच्छतः शंस मे शीघ्रं को वा हेतुस्तपोऽर्जने ॥ ५
एवमुक्ता तु सा कन्या तेनानार्येण रक्षसा ।
अब्रवीद्विधिवत्कृत्वा तस्यातिथ्यं तपोधना ॥ ६

17

☞ V2 missing Sarga 17 (cf. v.l. 7.12.2). V1 T3 cont. the previous Sarga. D12 begins with ॐ.

1 a) Ñ2 T4 अथ राम; G2 M10 अथ राजा; M6 राक्षसोथ; Cg.k.t अथ राजन् (as in text). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 अथ राम दशग्रीवो; D1.3.4 अथ रक्षो महाराज. —b) V1.3 T3 विचचार; G1 M5 विहरन्स (for विचरन्स). Ś2.3 B4 D1.3.4.12 M1.3 स महीतले; Ñ B1–3 वसुधातले; D6.7.10.11 पृथिवीतले (for स महीतलम्). —c) T4 हिमवन्नगम्; G1 M5 हिमवत्सानुम्. Ñ B1.4 आलोक्य; D1.3.4 आगच्छन् (for आसाद्य). B2.3 M6 हिमवंतं समालोक्य (M6 °साद्य). —d) D7 पर्यक्रामत (for परिचक्राम). T2 राक्षसः.

2 a) Ñ V3 B [अ]पश्यच्च; D6.7.10.11 T4 M2–4.6–9 [अ]पश्यत्स (M8 °त्सु) (for [अ]पश्यत). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 कन्यां स. —b) Ś V3 D2.5.8.9.12 T3 -धरां तदा (for -जटाधराम्). —c) K (ed.) चैनां (for युक्तां). —d) Ś D8 तथा तां; Ñ1 V1 D2.3.9 G2 M10 तप्यंतीं; Ñ2 B D10.11 दीप्यंतीं; V3 पश्यन्तां; D12 तत्रत्यां; M6 तापसीं (for तपन्तीं). G2 तमसीम्; M10 तापसीम् (for देवताम्). —After 2, Ñ V3 B1.3.4 ins.:

324* प्रत्यक्षामिव सावित्रीं ज्वलन्तीं देवमातरम् ।
प्रभामिव रवेर्दीप्तामेकां मूर्तिमतीमिव ।

[(l. 1) B1.3 प्रत्यक्षम्. Ñ2 ** तेजसा; B1 वेदमातरं (for देव°). —(l. 2) V3 मूर्तिमयीम्.];

while D1.3.4 ins. after 2:

325* सावित्रीमिव प्रत्यक्षां वेदमातां तपस्विनीम् ।

3 V1 om. 3ab. —a) D3 दृष्ट्वा सुतपसंपन्नां. —b) Ñ1 B1.3.4 G2 M10 तां कन्यां (by transp.); D1.3.4 M6 कन्यकां (for कन्यां तां). Ś2.3 D1.2.5.8.9 सु(D1 तु)महाप्रभां; G1 M5 सुसमाहितां. —c) Ś V3 D2.5.8.9.12 -लोभ- (for -मोह-). —d) Ñ2 B हसन्पप्रच्छ रावणः. ❀ Ck: बत ममा(या)-रण्ये अनाथा सुकन्या प्राप्तेति संतोषजप्रहासवानेवेत्यर्थः ।; Ct: प्रहसन्निवारण्ये मयानाथा सुकन्या प्राप्तेति संतोषजः प्रहास इति कतकः. ❀

4 a) Ś Ñ2 V3 B2.3 D2.6.8.9.12 वर्तते; V1 तप्यते; T3.4 क्रियते (for वर्तसे). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.5.8.9.12 T3.4 भीरु (for भद्रे). —b) Ñ1 मध्यमं (for विरुद्धं). —c) V1 न तु; D1.3.4 ब्रूहि; D5 न वै (for न हि). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.9.12 T3 M8 युक्तं; D5 युक्तस्. G2 M10 तपस्येवं (for तवैतस्य). —d) Ś V1 D2.5.8.9.12 M8 [इ]ह; D1.4 [अ]यं; D6 T3 [ए]व; D7.10.11 M4 Ct [ए]वं; T4 [ए]ष; Ck as in text (for [इ]यं). Ś V1 D1.2.4.5.8.9.12 T3.4 परिश्रमः (V1 D9 °मं) (for प्रतिक्रिया). T1 G1 M3.5 रूपस्य तपसः क्रिया. ❀ Cg: रूपस्य तपसः क्रिया इति पाठः. ❀ —After 4, Ñ V3 B D1.3.4.7.10.11 T G1.3 M1.3.5.6 ins.:

326* रूपं तेऽनुपमं भीरु कामोन्मादकरं नृणाम् ।
न युक्तं तपसि स्थातुं निर्गतो ह्येष निर्णयः ।

[(l. 1) Ñ V3 B भद्रे (for भीरु). M1 कामोन्मादनकारणं (for the post. half). —(l. 2) B4 युक्ता. Ñ D1.3.4 M6 तप आ-; B3.4 T1.2 G1.3 M1.5 तपसा (G1 M5 °सो) (for तपसि). T1.2 M1 भद्रे; G1.3 M5 भीरु (for स्थातुं). T1.2 G1.3 M5 ह्यफलो; T3.4 ह्यद्रुतो; M1 व्यफलो; M3 अफलो (for निर्गतो). G1 M5 [ऽ]स्य वि- (for ह्येष). T4 कन्यका (sic) (for निर्णयः). Ñ B D1.3.4 M6 वृद्धानामेष (M6 °व) निर्ण(Ñ1 B3 °श्च)यः (for the post. half).]

5 a) B3 कस्यचिद् (sic). D6.7.10.11 Ct किमिदं (for दुहिता). Ś V1.3 D2.8.9.12 T3 भीरु; B2 कन्ये (for भद्रे). G1 M5 कस्य कस्यासि दुहिता. —b) B3 कथयस्व; T4 कश्च भर्ता. D1.3.4 M6 शुभे तव; T1.2 G M1.2.4.5.7–10 नरस्तव (for तवानघे). D6.7.10.11 कश्च भर्ता वरानने (D6 °रस्तव). —After 5ab, D6.7.10.11 T G M1–5.7–10 ins.:

327* येन संभुज्यसे भीरु स नरः पुण्यभाग्भुवि ।

[T1–3 G M1.2.4.5.7–9 केन. G2 स भुज्यते; M1.10 वा (M10 स्म) भुज्यसे. D6 चारु (for भीरु). T3 पुण्यवान्. D6 T1.2 G3 M1.3 भवेत् (for भुवि).]

—T4 damaged for 5c. —c) Ś V3 D2.8.9.12 तत्त्वं; D1.3.4 M6 क्षिप्रं; D6.7.10.11 T1.2 G M1–5.7–10 सर्वं (for शीघ्रं). D5 पृच्छतस्तन्ममाचक्ष्व. —d) D5 तपोधने. D6.7.10.11 T4 कस्य हेतोः परिश्रमः; T1.2 G M1–5.7–10 कस्य हेतोः श्रमस्तव.

6 a) V3 तदा (for तु सा). Ś2.3 तेन (for कन्या). —b) Ś2.3 (with hiatus) अनार्येण च रक्षसा; D6.7.10.11

कुशध्वजो नाम पिता ब्रह्मर्षिर्मम धार्मिकः ।
बृहस्पतिसुतः श्रीमान्बुद्धया तुल्यो बृहस्पतेः ॥ ७
तस्याहं कुर्वतो नित्यं वेदाभ्यासं महात्मनः ।
संभूता वाङ्मयी कन्या नाम्ना वेदवती स्मृता ॥ ८
ततो देवाः सगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
ते चापि गत्वा पितरं वरणं रोचयन्ति मे ॥ ९
न च मां स पिता तेभ्यो दत्तवान्राक्षसेश्वर ।
कारणं तद्वदिष्यामि निशामय महाभुज ॥ १०
पितुस्तु मम जामाता विष्णुः किल सुरोत्तमः ।
अभिप्रेतस्त्रिलोकेशस्तस्मान्नान्यस्य मे पिता ॥ ११
दातुमिच्छति धर्मात्मा तच्छ्रुत्वा बलदर्पितः ।
शंभुर्नाम ततो राजा दैत्यानां कुपितोऽभवत् ।
तेन रात्रौ प्रसुप्तो मे पिता पापेन हिंसितः ॥ १२
ततो मे जननी दीना तच्छरीरं पितुर्मम ।
परिष्वज्य महाभागा प्रविष्टा दहनं सह ॥ १३
ततो मनोरथं सत्यं पितुर्नारायणं प्रति ।
करोमीति ममेच्छा च हृदये साधु विष्ठिता ॥ १४

G. 7. 17. 16
B. 7. 17. 15
L. 7. 16. 14

T1.2.4 G M1–5.7–10 रावणेन यशस्विनी. —^{c}) Ś D2.8.9.12 विविधं (for विधिवत्). —^{d}) M1 तपस्विनी (for तपोधना).

7 ^{a}) D6 T1.2 G M1–5.7–10 मम (for नाम). —^{b}) D5 महर्षिर्. B D5 मे सु(B4 छेव)धार्मिकः; D6.7.10.11 T4 G1.2 M1.2.4.5.7–10 अमितप्रभः; T1.2 G3 M3 अतुलप्रभः (for मम धार्मिकः). —^{c}) B4 T3 G1.3 M1.5.9 बृहस्पतिसमः; T1.2 पुरंदरसमः; M10 प्रजापतिसुतः (for बृहस्पति°).

8 ^{a}) B3 कथितस् (for कुर्वतो). Ñ V1.3 B D5 T3 तात (for नित्यं). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 निशाचर; Ck.t as in text (for महात्मनः). —^{c}) M5 संहृता (sic) (for संभूता). B2.3 D12 वाङ्मया. —^{d}) V1 वेदमती. Ś1 D8.12 -समा; Ś2.3 च सा; Ñ2 शुभा; V1 D2.5.9 T3.4 मता; B4 श्रुता; G1 M5 [इ]ति च; Ck.t as in text (for स्मृता).

9 ^{a}) Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 दैत्याः (for देवाः). —^{b}) Ñ1 V3 B M6 -दानवाः; D1.3.4 -मानवाः (for -पन्नगाः). Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 देवदानवराक्षसाः. —^{cd}) G1 ते चाप्यागम्य; M6 ममाभिगम्य; K (ed.) तेपि गत्वा हि (for ते चापि गत्वा). T4 damaged for पितरं वरणं. M5 याचयंति. T4 मां; M6 ते (for मे). D6.7 M10 भार्यार्थं वरयंति मां (for ^{d}). —For 9^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 subst. :

328* ममाभिगम्य पितरं वरणायोपचक्रमुः ।

[Ś1 B3.4 D5 समा-; T3 तदा (for मम). D5 याचनाय; D9 वरं वरणाय (hypm.). Ñ2 V3 B D1.3.4 वरणं(V3 °चनं) मे(B3 मुवाणम)भ्यरोचयन् (for the post. half).]

10 G2 M2.4.7–9 om. 10. —^{b}) K (ed.) दत्तवान्राक्षसर्षभ. —^{c}) Ś Ñ1 V1 B1.2 D1–5.8.9.12 T3.4 तच्च(Ñ1 B2 °स्य; B1 T3.4 °व) वक्ष्यामि. —^{d}) D1.3.4 निशाचर (for महाभुज). K (ed.) निशाचर निशामय.

11 ^{a}) Ś Ñ V1.3 D2.5.8.9.12 T3 हि (for तु). —After 11^a, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 M6 ins. :

329* योऽभिप्रेतः पुरा किल ।
श्रावितं तच्च मे मात्रा.

[(l. 1) V1 यो हि विष्णुः; T3 सोभिप्रेतः. Ñ2 B पुरा वि(B4 प्र)भुः; D5 पुरातनः (for पुरा किल). —(l. 2) Ñ B1.4 D1.3.4 M6 श्रुतं(B1 M6 °तो) मया राक्षसेंद्र(Ñ1 यथा मातुर्; Ñ2 B1 यथा रक्षो; B4 °न्द्रं मातुर्); V1 T3.4 श्रावितः स च (T3 °तस्तस्य) मे मात्रा; B2 श्रुतो ह्ययं मया मातुर्; B3 एतन्मया श्रुतो रक्षो.]

—^{b}) D1.3.4 M6 सर्व- (for किल). D6.7.9–11 G1 M1.5 सुरेश्वरः. —Ś Ñ V3 B D1–5.8.9.12 M6 om. 11^c–12^b. —^{c}) G2 M2.7.9.10 त्रिलोकेशात् (for °केशस्). M4 अभिप्रेतस्य लोकेशात्. —^{d}) T1 नान्यः स (for नान्यस्य). ❀ Ck.t : अन्यस्य अन्यस्मा इति यावत्(Ct °स्मै इत्यर्थः). ❀

12 Ś Ñ V3 B D1–5.8.9.12 M6 om. 12^{ab} (cf. v.l. 11). D11 missing 12^{abcd}. —^{a}) D6.7.10 तस्मै तु (for धर्मात्मा). —^{b}) G2 M10 बलवत्तरः (for °दर्पितः). —^{c}) D1.4.9 शुंभो; T1 G3 M1.3 दंभुर्. Ñ1 D1 ततो राजन्; V1 महाराजा; B1.4 महातेजा. —^{d}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 तदा (for ऽभवत्). —^{e}) Ś D2.8.12 प्रमत्तेन; Ñ2 स सुप्तो मे; D1.3.4 प्रसुप्तो वै; D6.7.10.11 T1.2 G M1–5.7–10 शयानो मे (M10 वै). —^{f}) B3 शापेन. Ñ2 घातितः (for हिंसितः). D1.3.4 पिता मम निपातितः.

13 ^{a}) M7 हीना (for दीना). Ś Ñ V3 B1.3.4 D2.5.8.9.12 जनित्री मम या(D9 मे दीना); V1 मम जनित्री या; B2 मे जनयित्री सा (for मे जननी दीना). —T1 damaged from ^{b} up to म in ^{c}. —^{b}) Ś V1.3 B2 D2.5.8.9.12 T3 शरीरं सा (B2 तत् [by transp.]); Ñ B1.3.4 सा शरीरं (for तच्छरीरं). B3 वचः (for मम). —^{c}) Ñ1 B3.4 परिगृह्य. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D2.5–12 T3.4 M3.10 हव्यवाहनं; D1.3.4 जातवेदसं; G1 M5 दहनं सती; M1 ज्वलनं सह; M6 सा हुताशनं (for दहनं सह).

14 ^{a}) Ñ2 B1.3.4 मनोगतं. Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 M6 श्रुत्वा; D1.3.4 कृत्वा (for सत्यं). —^{b}) B3 पितुर्नारायणः प्रभुः. —^{c}) T1 वै (for च). —^{d}) G2 निष्ठिता (for वि°). —For 14^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D1–5.7–9.12 T3 M6 subst. :

G. 7. 17. 17
B. 7. 17. 0
L. 7. 16. 15

अहं प्रेतगतस्यापि करिष्ये काङ्क्षितं पितुः ।
इति प्रतिज्ञामारुह्य चरामि विपुलं तपः ॥ १५
एतत्ते सर्वमाख्यातं मया राक्षसपुंगव ।
आश्रितां विद्धि मां धर्मं नारायणपतीच्छया ॥ १६
विज्ञातस्त्वं हि मे राजन्गच्छ पौलस्त्यनन्दन ।
जानामि तपसा सर्वं त्रैलोक्ये यद्धि वर्तते ॥ १७

सोऽब्रवीद्रावणस्तत्र तां कन्यां सुमहाव्रताम् ।
अवरुह्य विमानाग्रात्कन्दर्पशरपीडितः ॥ १८
अवलिप्तासि सुश्रोणि यस्यास्ते मतिरीदृशी ।
वृद्धानां मृगशावाक्षि भ्राजते धर्मसंचयः ॥ १९
त्वं सर्वगुणसम्पन्ना नार्हसे कर्तुमीदृशम् ।
त्रैलोक्यसुन्दरी भीरु यौवने वार्धकं विधिम् ॥ २०

330* मृतं च पितरं दृष्ट्वा चर्तुकामा महाव्रतम् ।

[B2 स्वर्गतं (for मृतं च). Ś2.3 V1.3 D12 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). Ñ1 वृद्धच्छोका; Ñ2 V2 B1 महाकामं(Ñ2 °* * [illeg.]; B1 °कायं); B3 मया कार्यं; D1.3.4.7 T2 M6 वृ(T2 न्य)धाकामं; D5 पतिकामं; D9 कर्तुकामा; G (ed.) मिथ्याकामं (for चर्तुकामा). V1 वृद्धच्छोकान्महाबल; B2 शोकव्याकुलचेतना; B4 गृहान्निरगमत्तदा (for the post. half).];

while D6.10.11 T4 M10 subst. for 14^{cd}; whereas D7 ins. after 15^{ab}:

331* करोमीति तमेवाहं हृदयेन समुद्वहे ।

15 D10.11 om. 15^{ab}.—^{a}) Ś V3 D2.5.7–9.12 T3 तस्य; V1 साहं (for अहं). Ñ1 B2 अहं प्रेतं गमिष्यामि. —^{b}) Ñ1 T1.2 G3 M2.3.6.8.9 कुर्वती; Ñ2 B D1.3.4.6.7 T4 G1 M1.4.5.7.10 कुर्वती (for करिष्ये). B3 प्रभुः (for पितुः). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 करिष्यामि(D5 °रोम्येषा) मनोरथं. —After 15^{ab}, Ñ2 reads 16^{cd} for the first time repeating it in its proper place; while D7 ins. 331*. —Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 om. 15^{cd}. —^{c}) Ñ2 आश्रित्य; D7 M10 आगम्य; M1 आसाद्य; Ck.t as in text (for आरुह्य). —T1 damaged from तपः in 15^{d} up to 16^{b}. —^{d}) Ñ B2.4 धर्ममेत(Ñ1 °व)महं श्रिता; B1.3 धर्ममेतं(B3 °तत्) समाश्रिता; D1.3.4 धर्ममेतं चराम्यहं.

16 T1 damaged for 16^{ab} (cf. v.l. 15). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.12 T3 transp. 16^{ab} (followed by 332*) and 16^{cd}. —^{a}) Ś1 इत्येवं; Ś2.3 Ñ V1 B D2.8.9.12 T3 इत्येतत् (for एतत्ते). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 तव (for मया). —After 16^{ab}, Ś Ñ V1.3 B1.2(reads in m. up to 17^{b}).4 D2.5.7–12 T3 ins.; while D1.3.4 T4 ins. after 16:

332* नारायणः पतिमेंह्यं न चान्यो मानुषो मतः ।

[Ñ1 V1 वास्तु पतिर् ; Ñ2 B1.2.4 पतिर्मेस्तु(B2 °र्मे तु); D1.3.4 चापि पतिर् ; D7.10.11 T3.4 मम पतिर् (for पतिर्मेह्यं). Ñ2 V1.3 हि; D7.10.11 T3.4 तु (for च). B1.2 मानुषोत्तमः; D1.3.4 मे मतः कश्चित् ; D7.10.11 T3.4 पुरुषोत्तमात् (T3 °षोऽर्हति; T4 °षो भुवि) (for मानुषो मतः). D5 नारायणात्र चान्यो मे मानुषो वै पतिर्मतः .]

—Ñ2 reads 16^{cd} after 15^{ab} repeating it here. Ñ1 illeg. for 16^{c}. —^{c}) Ñ2 (second time) B चापि मां विद्धि; M2.4.9 विद्धि मां धर्मं. Ś V3 D2.5.8.9.12 T3 मम चेदं (D5 चैव) तपो विद्धि(D5 °वृत्तिर्); Ñ2 (first time) मम चैव सदा बुद्धिर् ; D6.7.10.11 T4 M10 आश्रये(D6.7 °श्रमे; M10 °श्रिता) नियमं घोरं. —^{d}) B1 नानारूप- (for नारायण-). Ś Ñ1.2 (first time) V1.3 D T3.4 G1 M4.5.7 -परीप्सया; Ñ2 (second time) B -परायणां; G2 M6.10 -पतीप्सया (for -पतीच्छया).

17 B2 reads 17^{ab} in marg. (cf. v.l. 332*). —^{a}) B2 विज्ञातं तन् ; G2 ज्ञातश्च त्वं (for विज्ञातस्त्वं). G3 damaged from मे up to पौ in ^{b}. Ś V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 मया राजन् ; Ñ महाराज. —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 पौ (T4 पु)लस्त्यकुल-. Ś2.3 V1 D4.8.9.12 -नंदनः; Ñ2 B1.3 -संभव; B3.4 -संभवः (for -नन्दन). —^{c}) B2 तवास्ति (for जानामि). —^{d}) Ś2 D2.3 त्रैलोक्यं. B2 तव; D5 यच्च; D8 यदि (for यद्धि). B2 वर्धते; M9 वर्तसे (for वर्तते).

18 ^{a}) D11 अब्रवीद्. B3 राक्षसस् (for रावणस्). D6.7.10.11 T1.2.4 G2.3 M1–4.8–10 भूयस् ; G1 M5 कन्यां (for तत्र). —T1 damaged from व्र in 18^{b} up to य in 19^{b}. —^{b}) B1 कन्यां तां (by transp.); G1 M5 भूयस्तां (for तां कन्यां). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 (also) कनकप्रभां; G1 M6 स महाव्रतां. —^{c}) Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 अवतीर्य (for अवरुह्य). —^{d}) M3 -वश- (for -शर-). —After 18, T3 ins. l. 2 of 333*.

19 T1 damaged up to य in 19^{b} (cf. v.l. 18). —^{b}) M8 यस्मात्ते. —^{d}) Ñ B1.3.4 D9 राजते. D6.7 T4 G1 M5.10 धर्म(T4 पुण्य)संग्रहः; D10.11 M4 Cg.k.t पुण्यसंचयः (for धर्म°).

20 ^{a}) M4 तत् (for त्वं). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 त्वं तु(Ñ2 तत्त्वं) सर्वगुणोपेता. —^{b}) D6.7.10.11 T1.2.4 G M1–5.7–10 वक्तुम् (for कर्तुम्). Ñ B D1.3.4 नेदृशं कर्तुमर्हसि. —^{c}) T1.2 G1.3 M1.3.5 -सुंदरं. Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 भूत्वा; D1.3.4 M6 भद्रे (for भीरु). —^{d}) Ñ1 चारुहासिनी; B2 D1.3.4 वार्धिकं(B2 °र्धकीं [sic]) विधिं; B3 वार्धको विधिः; T3 नार्थकं विधिं (for वार्धकं विधिम्). D6.7.10.11 T1.2.4 G M1–5.7–10 K (ed.) यौवनं तेति(K [ed.] नि)वर्तते. —After 20, D6.7.10.11 T1–3(l. 2 after 18).4 G M1–5.7–10 ins.:

कश्च तावदसौ यं त्वं विष्णुरित्यभिभाषसे ।
वीर्येण तपसा चैव भोगेन च बलेन च ।
न मयासौ समो भद्रे यं त्वं कामयसेऽङ्गने ॥ २१

मा मैवमिति सा कन्या तमुवाच निशाचरम् ।
मूर्धजेषु च तां रक्षः कराग्रेण परामृशत् ॥ २२

ततो वेदवती क्रुद्धा केशान्हस्तेन साच्छिनत् ।
उवाचाग्निं समाधाय मरणाय कृतत्वरा ॥ २३
धर्षितायास्त्वयानार्य नेदानीं मम जीवितम् ।
रक्षस्तस्मात्प्रवेक्ष्यामि पश्यतस्ते हुताशनम् ॥ २४
यस्मात्तु धर्षिता चाहमपापा चाप्यनाथवत् ।
तस्मात्तव वधार्थं वै समुत्पत्स्याम्यहं पुनः ॥ २५

G. 7. 17. 28
B. 7. 17. 30
L. 7. 16. 25

333* अहं लङ्कापतिर्भद्रे दशग्रीव इति श्रुतः ।
तस्य मे भव भार्या त्वं भुङ्क्ष्व भोगान्यथासुखम् ।

[(l. 1) T1 damaged from लङ्का up to l. 2. D6 श्रुतिः. —(l. 2) T2 G M3–5 7 यथेप्सितान् .]

21 ^{a}) Ś2.3 D12 कस्तु; B2 अस्तु; B4 क्व च (for कश्च). D1 कस्माद्भावाद्; D3 कः स्वभावाद्. Ñ1 असौन्दर्यौ; B3 असौ त्वं यं (by transp.); B4 M6 असौ यस्त्वं; D1 अयं तावद्; D5 अयं यं त्वं (for असौ यं त्वं). —^{b}) Ś1 D2.8 9.12 T3 G2 इत्येव (for इत्यभि-). D1 असौ विष्णुरभाषसे (sic). —^{c}) D6 7.10.11 स मया नो (D7 न); G2 M3 न मया स. M1 सदृशो (for [अ]सौ समो). —^{f}) M8 कं (for यं). —For 21^{cdef}, Ś Ñ V1.3 B D1–5 8.9.12 M6 subst.; while T3 ins. after 21^{cd} :

334* एकेनापि न तुल्योऽसौ गुणेन मम वीर्यतः ।

[Ś1 मे (for ऽसौ). Ñ2 V3 B भुजेन; M6 भुजानां (for गुणेन). D5 विश्रुतः (for वीर्यतः).]

—After 21, D6.7.10.11 T3.4 G2 M3.10 ins. :

335* इत्युक्तवति तस्मिंस्तु वेदवत्यथ साब्रवीत् ।

[G2 [अ]नवद्यधीः; M3 [अ]तिधर्मधीः (for [अ]थ साब्रवीत्).]

—After 21, M8 ins. 336*.

22 M8 om. 22^{ab}. —^{a}) M2.9 (with hiatus) मा वोच (for मा मैवम्). —^{b}) D5 [अ]थ रावणं (for निशाचरम्). —After 22^{ab}, D6.7.10.11 T G M1–5.7.8 (after 21).10 ins.; while D5 ins. after 22 :

336* त्रैलोक्याधिपतिं विष्णुं सर्वलोकनमस्कृतम् ।
त्वदृते राक्षसेन्द्रान्यः कोऽवमन्येत बुद्धिमान् ।
एवमुक्तस्तया तत्र वेदवत्या निशाचरः ।

[(l. 1) D6 M10 -देव- (for -लोक-). —T3 G2 M2.4.7.8 om. l. 2. —(l. 2) T1 damaged from ते up to नि in l. 3. D5.7 विमन्येत (for ऽवमन्येत). T4 द्वेष्टि यस्त्वं स दुष्टात्मन्स्व- श्रेयः क्षयमेष्यति. —(l. 3) D5 तीव्रं (for तत्र). T3 स रावणः (for निशाचरः).]

—M9 om. 22^{c}–23^{b}. —^{c}) B3 निषिद्ध्यमानां; D2 मूर्धजेन च (sic); M6 °जाग्रेषु (for मूर्धजेषु च). D6.7.10.11 T1.2.4 G M1–5.7.8.10 तदा कन्यां (for च तां रक्षः). D1.3.4 मूर्धजाग्रेष्वथ स तां. —^{d}) D1.3.4 [उ]पसंस्पृशन् ; D5 च तां स्पृशन् ; M6 समस्पृशत् (for परामृशत्). Ñ2 B करेणोप (Ñ2 °णैव) समस्पृशत् . —After 22, Ñ V3 B ins. :

337* स्त्रीभावमनयच्चैनां विस्फुरन्तीं बलाद्बली ।
[B1 चापि (for चैनां). B3 विस्फुरंतं.];

while D3 ins. after 22 :

338* विस्फुरन्तीं यथाकामं मैथुनायोपचक्रमे ।

—Then cont.; while D1.4 ins. after 22 :

339* स रावणकरो देव्या मूर्धजस्थो व्यराजत ।
मानसःसरपद्मिन्याः पद्मे गजकरो यथा ।

23 M9 om. 23^{ab} (cf. v.l. 22). T3 repeats 23^{ab} after l. 1 of 340*. —^{b}) D6 reads in m. from हस्तेन up to केशांश् (see var.) in l. 1 of 340*. G2 M10 च (for सा). Ś1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 (second time).4 नेत्राभ्यां ज्वलतीव सा (V1 °ती तदा); Ś2.3 नेत्राभ्यां ज्वाल- तेजसा; Ñ B श्वसं (Ñ2 ज्वलं)ती (B4 °तं) ज्वलितानना; D1.3.4 नेत्रप्रज्वलितानना; M6 प्रज्वलंतीव तेजसा. —After 23^{ab}, D5–7.10.11 T1–3 (T3 l. 1 only) G M1–5.7.8.10 ins. :

340* असिर्भूत्वा करस्तस्यास्तदा केशान्द्विधाकरोत् ।
सा ज्वलन्तीव रोषेण दहन्तीव निशाचरम् ।

[(l. 1) D5-7.10.11 T3 केशांश्छिन्नान् ; T2 G3 तथा केशान् ; M3.10 केशांस्फीतान् (for तदा केशान्). D10.11 तदा (for द्विधा). —(l. 2) G2 ज्वलन्निव. M2.8 दशाननं (for निशाचरम्).]

—^{c}) Ś D7.8.12 समादाय. —^{d}) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 दृष्टिपा (Ś1 D8.12 °प्रां)तैर्दहन्निव; Ñ2 B2–4 दहंतीव निरी- क्षितैः; B1 D1.3.4 दहंतीव निशाचरं; M6 क्रोधदीप्तेक्षणा भृशं.

24 ^{a}) Ś1 V3 B2 T3 धर्षिता या (Ś1 यत्); D5 धर्षिताहं. —T1 damaged from ^{b} up to तस्मात् in ^{c}. —^{b}) V1.3 B1 जीवनं; D1.3.4 T3 जीवितुं (for °तम्). D6.7.10.11 T2 G M1–5.7–10 न मे जीवितमिष्यते. —^{c}) Ś Ñ V1 B D1–5 8.9.12 T3 M6 क्ष (Ś D2.8.12 क्षे)मं (T3 °मा) तस्मात् ; V3 क्षमं तावत् ; T2 G3 M3 रक्षोधम; T4 अहं तस्मात् ; G1 M5 राक्षसेयं (for रक्षस्तस्मात्). B3.4 M6 प्रवेष्टुं मे (for प्रवेक्ष्यामि). —^{d}) T4 पुरतस् (for पश्यतस्).

25 ^{a}) Ñ1 T3 M8 च; B1.2 D5 प्र- (for तु).

G. 7. 17. 29
B. 7. 17. 31
L. 7. 16. 26

न हि शक्यः स्त्रिया पाप हन्तुं त्वं तु विशेषतः ।
शापे त्वयि मयोत्सृष्टे तपसश्च व्ययो भवेत् ॥ २६
यदि त्वस्ति मया किंचित्कृतं दत्तं हुतं तथा ।
तेन ह्ययोनिजा साध्वी भवेयं धर्मिणः सुता ॥ २७
एवमुक्त्वा प्रविष्टा सा ज्वलन्तं वै हुताशनम् ।
पपात च दिवो दिव्या पुष्पवृष्टिः समन्ततः ॥ २८

Ñ1 V1.3 B1.2 D1-5.9.12 M6 तेहम्; B3 तेन; M1 चा* (for चाहम्). —^{b}) M5 पापाचार (for अपापा च). M4 [अ]स्मि (for [अ]पि). Ś D2.8.12 एकेन (D2 °ना) चरता (D12 °नाचरती) वने; Ñ1 V1 T3 शून्ये निवसती वने; Ñ2 V3 एकेत्येव महा (V3 तपो) वने; B1.3 D9 M6 एकेत्य (D9 °ना) वमता वने (M6 च ते); B3 धनेन वसता वने; B4 त्वयैका वनमागता; D1.3.4 एकैव वसती वने; D5 एका शून्या सती वने; D6.7.10.11 T4 M10 त्वया पापात्मना वने. —^{c}) D8 पुत्र- (for तव). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3.4 वधार्थाय; D6.7.10.11 M6 वधार्थं हि. —^{d}) Ś1.3 Ñ2 V1 B2 D10-12 T3 M3 Ct समुत्पत्स्यति (M3 °त्स्ये हि); G M2.4-9 (all with hiatus) उत्पद्ये (G1.3 M5 °त्स्ये) यम् (for समुत्पत्स्यामि). Ñ1 V1 स्वयं; V3 बले (sic) (for पुनः). D6.7 M1.10 (all with hiatus) उत्पत्स्येहं महीतले (M1 °हमियं पुनः). ❀ Ct : पुनः समुत्पत्स्यति । समुत्पत्स्ये इत्यर्थः. ❀

26 ^{a}) T4 damaged for क्यः स्त्रिया पाप. K (ed.) शक्यं. G2 M3 मया; M4 त्वया (sic) (for स्त्रिया). D6.7.10.11 T1.2 G M1-5.7-10 हंतुं (for पाप). Ś D3.8 न हि शक्याः (Ś1 D8 °क्ताः) स्त्रियः पापं (D3 °प); Ñ B न हि स्त्रिया पुमाञ्शक्यो. —^{b}) Ś V3 B1.3 D3.8 T4 त्वाम्. B1.4 च; B2 D1.3.4 M6 हि (for तु). Ś Ñ1 V3 D2.5.8.9.12 T4 भद्रभवत (Ś V3 D8 T4 °तं) (for तु विशेषतः). D6.7.10.11 T1.2 G M1-5.7-10 पुरुषः पापनिश्चयः (G1 M5 °श्चितः); T3 हंतुं पापविनिश्चयः. —^{c}) G1 M5 मयि तव (for त्वयि मया). —For 26^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 M6 subst. :

341* शापाद्यदपि मे प्राप्तं तपसः किं व्ययेन मे ।

[V3 शापं तदपि; D12 भ्रमाद्यदस्ति; M6 शापादपि हि; L (ed.) शापाद्यपि. D9 शक्तिः (for प्राप्तं). Ñ B शापा (Ñ1 नया) मि न च पाप (B1.2 °पं) त्वां; D1.3.4 शापान्मे विलयं प्राप्तम् (for the prior half). B4 क्षयेन (for व्ययेन). Ñ1 तमत्तं कितवो बलात् (corrupt); D1.4 तपसा परमेन मे (for the post. half).]

27 ^{a}) V1 [अ]स्ति च; B1 किंचिन्; B3 वास्ति; D5 चास्ति; M3 स्वस्ति (for त्वस्ति). M3 मयि. B1 स्वस्ति (for किंचित्). —^{b}) B3 यदि; D6 भुवं (sic) (for कृतं). D1.3.4 M6 अथो हुतं; D6 कृतं तथा; D7.9 हुतं यथा; M1.3 हुतं पुरा. M10 transp. कृतं and हुतं. —^{c}) Ñ B2.4 D1.3.4 M6 तत्रापि; B3 तदपि; D6.7.10.11 T4 M10 तस्मात्तु; T1.2 G M1-5.7-9 तस्माद्; T3 तेन तु (for तेन हि). T1.2 G M1.2-5.7-9 भूत्वा (for साध्वी). —^{d}) D5 T1.2 G1.3 M1.3.5 धरणी-; T3 M10 अवनेः; Ck.t as in text (for धर्मिणः). Ñ1 कुले; D3 पुरा (for सुता).

28 ^{a}) D3 om. सा (subm.). —^{b}) V1.3 D5-7.10.11 T4 M1.2.4.7-10 ज्वलितं; T3 ज्वलंती. M6 तं (for वै). Ñ B1.3.4 प्रज्वलंतं. Ś V1.3 D2.6-12 T3 जातवेदसं; B2 D1.3-5 हव्यवाहनं (for वै हुताशनम्). —^{c}) Ñ1 B2 खात्पपात; M1 पपाताथ. Ñ1 V1 T3 G2 तदा; B2 M1 ततो; D10 in marg. (for दिवो). —^{d}) B2 समंतात्पुष्पवृष्टिका. —For 28^{cd}, Ñ2 V3 B1.3.4 D5 subst. :

342* खात्प्रपेतुस्ततो दिव्याः समन्तात्पुष्पवृष्टयः ।

[D5 प्रपेतुश्च. B1 D5 तदा (for ततो). B3 देवैः.]

—Then B1 D5 cont.; while B2 D3.6.7 K (ed., within brackets) ins. after 28 :

343* पुनरेव हि संभूता पद्मे पद्मसमप्रभा ।
तस्मादपि पुनः प्राप्ता पूर्ववत्तेन रक्षसा ।
कन्यां कमलगर्भाभां प्रगृह्य स्वगृहं ययौ ।
प्रविश्य रावणश्चैनां दर्शयामास मन्त्रिणे ।
लक्षणज्ञो निरीक्ष्यैव रावणस्येदमाह च । [5]
गृहस्थैषा हि सुश्रोणी त्वद्वधायैव दृश्यते ।
एतच्छ्रुत्वार्णवे राम संप्रचिक्षेप रावणः ।
सा क्षिप्ता क्षितिमासाद्य यज्ञायतनमध्यगा ।
राज्ञो हलमुखाग्रस्था पुनरभ्युत्थिता सती ।

[(l. 1) K (ed.) समुद्भूता. B1.2 पद्मानन- (for पद्मसम-). —(l. 2) B1.2 पर्यंतेन च; D5 पर्यटन्तेन; D7 पूर्ववृत्तेन (for °वत्तेन). —(l. 3) B1.2 पंकज-; D5 अमर- (for कमल-). B1 D5 तां गृह्य. B2 D5 स्वगृहाद् (for स्वगृहं). —(l. 4) K (ed.) प्रगृह्य. D3.6.7 चैतां; K (ed.) त्वेतां (for चैनां). —(l. 5) B1.2 [ए]तां; G (ed.) [ए]नां (for [ए]व). D5 आवदत्. B1.2 इदमाह दशाननं; K (ed.) रावणं चैवमब्रवीत् (for the post. half). —(l. 6) B1.2 गृहस्थो नार्हति श्रोणीं त्वमेतां त्वकुमर्हसि. —(l. 7) B1.2 [अं]तरे (for [अ]र्णवे). K (ed.) तां (for सं-). D5 राक्षसः (for रावणः). B1.2 सोक्षिपद्राक्षसस्तदा (for the post. half). —(l. 8) D3.6.7 चैव (for क्षिप्ता). D5 तस्यौ यज्ञाय (for यज्ञायतन-). B1.2 सा क्षितौमिंमिरानाय्य यज्ञोपवनमंतिके. —(l. 9) K (ed.) -मुखोत्कृष्टा (for -मुखाग्रस्था). B1.2 [अ]पि (for [अ]भि-). B1.2 [उ]द्धृता; D5 -[उ]दिता (for -[उ]त्थिता).]

—Thereafter all the above MSS. cont.; while Ñ V1.3 B3.4 D1.4.10.11 S ins. after 28 ; D2 cont. after 346* ; D9 cont. after 347* :

344* सैषा जनकराजस्य प्रसूता तनया प्रभो ।
तव भार्या महाबाहो विष्णुस्त्वं हि सनातनः ।

पूर्वं क्रोधहतः शत्रुर्ययासौ निहतस्त्वया ।
समुपाश्रित्य शैलाभं तव वीर्यममानुषम् ॥ २९
एवमेषा महाभागा मर्त्येषूत्पद्यते पुनः ।
क्षेत्रे हलमुखग्रस्ते वेद्यामग्निशिखोपमा ॥ ३०
एषा वेदवती नाम पूर्वमासीत्कृते युगे ।
त्रेतायुगमनुप्राप्य वधार्थं तस्य रक्षसः ।
सीतोत्पन्नेति सीतैषा मानुषैः पुनरुच्यते ॥ ३१

G. 7. 17. 40
B. 7. 17. 37
L. 7. 16. 31

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

[(l. 1) D1 सैका. D2 -राजन्या. D1.4 प्रख्याता; M2 प्रभूता (for प्रसूता). Ñ2 विभो; T4 -समा; M10 [अ]नघ (for प्रभो). —(l. 2) B3 देवदेवो (for तव भार्या). Ñ V1.3 B2–4 D2.5.9 T3 त्वं हि विष्णुः (by transp.); B1 त्वं विष्णुर्हि (for विष्णुस्त्वं हि).]

—Then D2 further cont.:

345* विदेहो जनकः काश्यां प्रासवान्कन्यकां शुभाम् ।
एवं तवावतारो हि सीतायाश्चापि सर्वतः ।

—After 28, D2 ins.:

346* तवावतारा बहवो रामासन्वै युगे युगे ।
आद्या शक्तिश्च ते सीता सुरकार्यार्थमुद्यता ।
कस्मिंश्चिदवतारेऽपि परब्रह्ममयं महत् ।
पपाताकाशमध्याच्च वीर्यं सरसि मानसे ।
पद्मे ब्रह्ममयं वीर्यं पद्मकोशे तदाभवत् । [5]
तत्पद्मखण्डात्पद्मानि बटुको गृह्य सत्वरम् ।
पूजार्थं देवतानां हि रावणाय न्यवेदयत् ।
तत्कूले ददृशे कन्यां साक्षाद्ब्रह्ममयीमिव ।
ज्ञानिना ब्रह्मणा दृष्ट्वा त्वद्वधाय भविष्यति ।
इति श्रुत्वा वचो घोरं रावणोऽदृष्टचेतनः । [10]
आदिदेश वधायास्या न स्यान्मृत्युर्हि दुर्भरा ।
पेटायां सा समाक्षिप्य मुक्ता गङ्गाजले शुभे ।
काश्यां प्राप्य तदा भूमौ प्रविष्टा सा शुभानना ।

29 ^{a}) B3 सर्वं; B4 D5 T1 G1 पूर्वं-; Cg.k.t as in text (for पूर्वं). M1.3.6 क्रोधाद् (for क्रोध-). M5 पूर्वंकोयं. K (ed.) Cg -[आ]हितः (for -हतः). —^{b}) Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T1.2 G3 M3 तया; D1.4 यद्; D3.6.7 यथा (for यया). T1 G3 सोपि; Cg.k.t as in text (for [अ]सौ नि-). Ś Ñ1 V1 D1–9.12 T3 घातितस्; M6 पातितस् (for निहतस्). Ś3 D10.11 Ck.t तया; D9 तदा; M7.8 तव; K (ed.) Cg तथा (for त्वया). Ñ2 V3 B अनया यो ह(B3 मोहि)तस्त्वया. ❀ Cv: 'पूर्वं क्रोधहतः शत्रुर्ययासौ निहतस्त्वयेति पाठः। पूर्वं क्रोधहतो यः शत्रुः स इदानीं त्वया तव वीर्यमाश्रित्य हतः. ❀ —^{c}) Ñ1 तमुपाश्रित्य; D3.6.7 G1.2 M1.2.4–10 अपाश्रयित्वा; D10.11 M3 उपाश्रयित्वा; T1.2 G3 आश्रयित्वा च (for समुपाश्रित्य). D10.11 शैलाभस्. —^{d}) D1.3.4 तत्र; M7 तया (for तव). —After 29^{ab}, D9 (followed by 344*) ins.:

347* सत्ये वेदवती प्रोक्ता त्रेतायां जनकात्मजा ।
द्वापरे द्रौपदी प्रोक्ता तेन तेन च जन्मना ।
कृतक्षेत्रे शरीरे तु केदारे सिद्धतस्तया ।

30 ^{a}) Ñ2 महाराज; D1.4 M1 महाभाग. —^{b}) D10.11 T1 Ck.t [उ]त्पत्स्यते (for °द्यते). Ś Ñ V1.2 B1.4 D1–9.12 T3.4 पुनर्मर्त्येष्वजायत; B2.3 पुनर्यज्ञेनु(B3 °र्मर्त्येषु)जायते. ❀ Cv: मर्त्येषूत्पद्यते मर्त्येषूदपद्यत। व्यत्ययेन भूते लट्।; Cg: एवमित्यादि। उत्पन्नेयम्। व्यत्यय आर्षः. ❀ —^{c}) Ñ B1.3 D6.7.10.11 T M3 Ct -मुखोत्कृष्टे; B4 G2.3 -मुखाकृष्टे; D5 -मुखाग्रस्था; Ck as in text (for -मुखग्रस्ते). —^{d}) M2.10 -शिखा इव (for -शिखोपमा). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 जनकस्य महात्मनः; Ñ2 B वेदी(B3 देवी [meta.])संस्थानसंस्थिते. —For 30^{cd}, D1.3.4 M6 subst.:

348* समुत्तस्थौ पुनर्देवी क्षेत्राद्धलमुखक्षतात् ।

[D3 भूमेः; M6 वेद्याः (for देवी). M6 क्षेत्रे हलमुखक्षते (for the post. half).]

31 ^{a}) Ś Ñ V1 B D2.5.8.9.12 T3.4 सैषा. Ś2.3 D12 नाम्ना (for नाम). —Ñ2 B1.3 D1.3.4.6.7 T1.2 G1.3 M5.6 transp. 31^{cd} and 31^{ef} (except D6.7 followed by 351*). B4 repeats 31^{cd} after 31 (preceded by 351*). —^{c}) Ñ2 B1.2 D1.3.4 M6 इदं; B3.4 (second time) इमं (for अनु-). G1 M5 -प्राप्ता (for -प्राप्य). —^{d}) D1.3.4 चाभवत् (for रक्षसः). Ñ2 B2–4 (second time) तव भार्या हतश्च सः(B4 यः); B1 G (ed.) तव भार्या कृ(B1 हृ)ता च सा. —For 31^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T3 subst. and read after 31 (preceded by 351*):

349* त्रेतायुगे तद्वधार्थं जज्ञे तु जनकात्मजा ।

[Ñ1 V1 T3 जातेयं; D5 जज्ञे च (for जज्ञे तु).]

—^{e}) D5.9 T2 G M5 सीर- (for सीता-). Ś V3 D1–4.6.8.9.12 M3 तु (for [इ]ति). Ś V1.3 D1–9.12 T G1.3 M3.5 सीतेति; B1.4 सीता सा. —^{f}) Ś Ñ V1.3 B1.2.4 D2.3.5.8.9.12 मानवैः; D1.4 छायेव (for मानुषैः). —For 31^{ef}, D10.11 G2 M1.2.4.7–10 subst.; while D6.7 T1.2.4 (after 31) G1.3 M3.5.6 ins. after 31^{cd}:

350* उत्पन्ना मैथिलकुले जनकस्य महात्मनः ।

१८

G 7 18. 1
B 7. 18. 1
L 7 17. 1

प्रविष्टायां हुताशं तु वेदवत्यां स रावणः ।
पुष्पकं तत्समारुह्य परिचक्राम मेदिनीम् ॥ १
ततो मरुत्तं नृपतिं यजन्तं सह दैवतैः ।
उशीरबीजमासाद्य ददर्श स तु राक्षसः ॥ २
संवर्तो नाम ब्रह्मर्षिर्भ्राता साक्षाद्बृहस्पतेः ।
याजयामास धर्मज्ञः सर्वैर्ब्रह्मगणैर्वृतः ॥ ३
दृष्ट्वा देवास्तु तद्रक्षो वरदानेन दुर्जयम् ।
तां तां योनिं समापन्नास्तस्य धर्षणभीरवः ॥ ४
इन्द्रो मयूरः संवृत्तो धर्मराजस्तु वायसः ।
कृकलासो धनाध्यक्षो हंसो वै वरुणोऽभवत् ॥ ५

—After 31, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 M6 ins.:

351* कृते युगे विनिर्वृत्तमेतत्परपुरंजय ।

[B1–3 कृतयुगे. Ñ1 हि; Ñ2 B D1.4 तु; D3.5 च; T3 [ऽ]पि (for वि-). Ñ2 B1.2.4 निर्वृत्ते; D1.3.4 वृत्ते(D3 °त्तं) तु (with hiatus) (for -निर्वृत्तम्). V1 D9 M6 निर्वृत्ते तु (D9 °त्तं च) (D9 M6 with hiatus). —V3 illeg. for the post. half. Ñ2 B4 त्रेता; V1 ततः; B1 ह्येतत् (for एतत्). D1.3.4 M6 आसीन्नराधिप (for परपुरंजय).]

Colophon.—*Kāṇḍa name.* Ś1 V3 D2 M7 om. —*Sarga name*: Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 वेदवत्युपाख्यानं (Ñ1 °ने रावणशापः); Ñ2 B D1.3.4.6 सीतोत्पत्तिः; V3 रामायोत्पत्तिकथनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 B1–3 D2.4 om.; Ñ2 D12 T3 15; V1 13; D8.9 T4 16. —After colophon, D2 concludes with राम; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

18

☞ V2 missing for Sarga 18 (cf. v.l. 7.12.2).

1 ᵃ) V1 D5 हुताशं तु प्रविष्टायां. —ᵇ) B1 देववत्यां (meta.). —ᶜ) Ñ1 V1.3 B2.4 D6.7.10.11 T3 M10 तु; Ñ2 G2 M7 तं; B1 स (for तत्). G (ed.) तमारुह्य. Ś1 D8 ततो विमानमारुह्य; Ś2.3 D12 आरुह्य पुष्पकं कृत्स्नां. —ᵈ) Ś V1 D2.5.8.12 पर्याक्रमत; Ñ1 D9 T3 पर्य(Ñ1 °र्या)क्रामत; G (ed.) परिबभ्राम (for परिचक्राम).

2 ᵃ) Ś2 मरुत्तिं; D4 मरुतं; D5 मारुतं. —ᵇ) V1 वै समाहितं; D2 दैवतैः सह(by transp.); T1 G2 M1 सर्वदैवतैः. —ᶜ) G2 उशीरं. B3 -ध्वजम्; D4 -वनम्; M6 -द्वीपम् (for बीजम्). ❁ Cg.k.t: उशीरबीजमिति देशनाम. ❁ —ᵈ) Ś D2.8.9.12 शैलं प्रैक्षत; Ñ V3 B D5 T3 शैल(T3 स त)मैक्षत; V1 D1.3.4 M6 शैलं (D1.4 यज्ञं)पश्यति (for ददर्श स तु). Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M3(before corr.).6.10 रावणः (for राक्षसः).

3 ᵃ) Ś Ñ V1 B4 D5.8.9.12 विप्रर्षिः(Ś D8.12 °र्षेः); V3 B2.3 D2 राज(B2 देव)र्षिर्; T3 ब्रह्मर्षेः. —ᵇ) Ś Ñ1 V3 D2.5–12 T3.4 G1 M5 साक्षाद्भ्राता(by transp.); V1 साक्षादिव. M8 प्रजापतेः (for बृहस्पतेः). Ñ2 B बृहस्पतिकुलोद्भवः. —ᶜ) B2 सर्वज्ञः; D2 T3 G1 धर्मज्ञ; M1 ब्रह्मर्षिः; M6 धर्मज्ञं (for धर्मज्ञः). —ᵈ) Ñ2 B1.2.4 D1.4 G3 M6 ब्रह्मगुणैर्; D3 विप्रगणैर्; D7.10.11 M3 Ck.t देवगणैर् (for ब्रह्मगणैर्). Ñ2 B1 D1.3.4 युतः; D6 T4 M10 सह (for वृतः). Ś Ñ1 V1 D2.8.9.12 T3 M4.7 तं सर्वै(Ñ1 V1 सर्वैश्च; T3 स सर्वै; M4.7 स्व समे .ब्राह्मणैर्वृतः; M1 सर्वदेवगणैर्वृतः.

4 ᵃ) B1 ततस्तु; D5 देवाश्च. V3 ततो (for तु तद्-). —ᵇ) Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 -दानात्तु- (for -दानेन). —B2 reads in marg. from 4ᶜ up to 5. —ᶜ) D6.7.10.11 T4 M4.10 तिर्यग्- (M4 damaged after ति up to ध in 5ᵇ); G1 M5.8 स्वां स्वां (for तां तां). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8–12 समाविष्टास्; D1 समुत्पन्नास्; D6.7 (marg. also as in Ś) T4 समास्थाय; T3 °विश्य (for समापन्नास्). M6 तत्तद्रूपं परित्यज्य. —ᵈ) Ś D8.12 तथा; V1.3 D3.5.9 T3 तस्माद् (for तस्य). Ñ1 B2.4 M6 दर्शन- (for धर्षण-).

5 B2 reads 5 in marg.; M4 damaged up to ध in ᵇ (for both, cf. v.l. 4). —ᵃ) B2 संभूतो; D6 T1.2.4 G M1–3.5.8–10 तं दृष्ट्वा (for संवृत्तो). —ᵇ) B2 धर्मजातस्तु; T4 M10 धर्मराजश्च. —ᶜ) M10 कृकवाकुर्. —ᵈ) D1.3.4 तु; D6.7.10.11 T4 M6.10 च (for वै). —After 5, Ñ V3 B D1.3.4.6.7.10.11 S ins.:

352* अन्येष्वपि गतेष्वेवं सुरेषु सुरसूदनः ।
रावणः प्राविशद्यज्ञं सारमेय इवाशुचिः ।

[M4 damaged from l. 1 up to the prior half of l. 2. —(l. 1) Ñ V3 B1.3.4 अन्ययोनि-(B3 °निं); B2 तां तां योनिं; D6 अन्यादन्यं; D7 T3.4 G2 M1.2.7.9 अन्येष्वेवं; G1 M5 अन्येष्वभि-; M6 अन्यत्वान्निर्-; M10 अन्येष्वन्यं; Ct as above (for अन्येष्वपि). D7 [अ]न्यं; T3.4 G2 M2.7.9 [ए]वं; Ck.t as above (for [ए]वं). D1.4 अन्येष्वेवं विपन्नेषु; D3 अन्यत्वं प्रतिपन्नेषु (for the prior half). D1 om.; D6.7.10.11 G1.2 M1.2.5.7–10 Ct देवेषु; T1.2 G3 रावणः (for सुरेषु). Ñ1 B4 M1.2.6–9 [अ]सुरसूदन; V3 विनिसूदन; B1 D6.7.10.11 [अ]रिनिषूदन(B1 °नः); D3 मधुसूदन; T3.4 G1 [अ]सुरसूदनः (sic); M10 [ए]वारि° (for सुरसूदनः). —(l. 2) G (ed.) युद्धं (for यज्ञं). T1.2 G3 प्राविशद्यज्ञशालां च (for the prior half).]

तं च राजानमासाद्य रावणो राक्षसाधिपः ।
प्राह युद्धं प्रयच्छेति निर्जितोऽस्मीति वा वद ॥ ६
ततो मरुत्तो नृपतिः को भवानित्युवाच तम् ।
अवहासं ततो मुक्त्वा राक्षसो वाक्यमब्रवीत् ॥ ७
अकुतूहलभावेन प्रीतोऽस्मि तव पार्थिव ।
धनदस्यानुजं यो मां नावगच्छसि रावणम् ॥ ८
त्रिषु लोकेषु कः सोऽस्ति यो न जानाति मे बलम् ।
भ्रातरं येन निर्जित्य विमानमिदमाहृतम् ॥ ९
ततो मरुत्तो नृपतिस्तं राक्षसमथाब्रवीत् ।
धन्यः खलु भवान्येन ज्येष्ठो भ्राता रणे जितः ॥ १०
नाधर्मसहितं श्लाघ्यं न लोकप्रतिसंहितम् ।
कर्म दौरात्म्यकं कृत्वा श्लाघसे भ्रातृनिर्जयात् ॥ ११

G. 7. 18. 12
B. 7. 18. 11
L. 7. 17. 11

6 ^{a}) D1.3.4 तं स; M6 स तं (for तं च). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 तं राजानं समासाद्य(B1 °गम्य); T3.4 मरुत्तं नृपमासाद्य. —M4 damaged from पः in ^{b} up to नृ in 7^{a}. —^{d}) Ś1 D8 वद वा निर्जितोस्म्यहं.

7 M4 damaged up to नृ in ^{a} (cf. v.l. 6). —^{a}) D1.3.4 पप्रच्छ; D5.6 मरुतो. —After 7^{a}, M8 ins.:

353* तं राक्षसमथाब्रवीत् ।
धन्यः खलु भवान्येन.

—^{b}) Ś Ñ V3 B D2.5.8.9.12 T3 [अ]भाषत; D1.3 G2 [उ]वाच ह. V1 T4 कस्त्वं भोसीत्य(T4 °स्त्वमित्यभि)भाषत. —^{c}) Ś D6.8 T3.4 अट्टहासं; T1.2 G M1–5.7–10 अपहासं. Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 च(T3 स) मुक्त्वा तद् (for ततो मुक्त्वा). ❀ Ct : मुक्त्वा कृत्वा. ❀ —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 रक्षो वचनम् ; D6.7.10.11 T1.2.4 G3 M1.3.7 रावणो वाक्यम् (for राक्षसो वाक्यम्). —M4 damaged from अब्रवीत् up to धनद in 8^{c}.

8 M4 damaged up to धनद in ^{c} (cf. v.l. 7). —^{a}) Ś Ñ1 V1 B3 D2.5.6.8.9.12 T G1.2 M2.3.5–10 Cv अ(V1 सु)कौतूहल-; V3 B4 D1.4 सुकुतूहल-; D7 आः कौतूहल-; G3 कौतूहलप्र-; Cg.t as in text (for अकुतूहल-). —^{b}) B3 [ऽ]हं (for ऽस्मि). —^{c}) D7 G1 M5.6 [अ]नुजो. M6 योहं; M10 त्वं मां (for यो मां). —^{d}) M1 पार्थिव (for रावणम्). —For 8^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 subst.:

354* भ्रातरं धनदस्यैवं रावणं यन्न वेत्सि माम् ।

[Ś1 V1 B3 D8 T3 [ए]व; Ñ1 [अ]हं (sic); Ñ2 V3 B2.4 [इ]ह; D5 [अ]स्मि(sic) (for [ए]वं). B1 भ्राताहं धनदस्य त्वं; D1.3.4 भ्रातरं यो(D8 च)धनेशस्य (for the prior half). Ś1 वेद्मि यन्न (sic); V3 यन्न विद्धि. Ñ B वेत्सि(Ñ2 विद्धि) मां यन्न(B1–3 °त्तु; B4 यं न) रावणं; D1.3.4 न मां जानासि रावणं (for the post. half).]

9 ^{a}) D6.7.10.11 [ऽ]न्यो; T4 वा (for सो). Ñ B को हि नाम स(B4 त्रि-) लोकेषु. —M4 damaged for ^{bcd}. —^{b}) B1 नो बलं; D1.3.4 रावणं (for मे बलम्). —For 9^{ab}, Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 subst.:

355* लोकानां न स लोकोऽस्ति यो मे वीर्यं न विन्दति ।

[V1 स न (by transp.). V3 सर्वलोकेभ्यो (for न स लोकोऽस्ति).]

—D6 om. 9^{cd}. —^{c}) Ñ B धनदं (for भ्रातरं). V1 T1 G1 M3.5 भ्रातरं मे(V1 तं) विनिर्जित्य. —^{d}) B4 एतद् (for इदम्). D9 अद्भुतं (for आहृतम्).

10 ^{a}) D5 मारुतो; D8 मरुतः. D1.3.4.6.7.10.11 G1 M1.2.4–7.9 स(G1 M5 तु) नृपस् (for नृपतिस्). —^{b}) D6.7.10.11 M3(before corr.).10 रावणम् (for राक्षसम्). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 M6 रावणं प्रत्यु(D1.3.4 M6 तमु)वाच ह(T3.4 °त्यभाषत). —^{c}) V3 मान्यः (for धन्यः). V1 भवानेवं; D5 त्वया येन. —M4 damaged from 10^{d} up to संहि in 11^{b}. —^{d}) Ś1 D8 निजो (for ज्येष्ठो). V1 त्वया जितः. ❀ Ck : अनन्तरमत्र क्वचिदेकः श्लोको दृश्यते । स तु गतार्थत्वादुपेक्ष्यः । ; Ct : ‘ लोकेषु विद्यते ’ इत्युत्तरम् ‘ नाधर्मसहितं श्लाघ्यं न लोकप्रतिसंहितम् । कर्म दौरात्म्यकं कृत्वा श्लाघसे भ्रातृनिर्जयात् ’ इत्येकः श्लोकः प्रक्षिप्तः । उक्तार्थत्वादिति कतकः. ❀ —After 10, D6.7.10.11 T3.4 M4 (damaged) ins.; M10 ins. after 11^{ab} :

356* न त्वया सदृशः श्लाघ्यस्त्रिषु लोकेषु विद्यते ।

11 M4 damaged up to संहि in ^{b} (cf. v.l. 10). —^{a}) B1–3 -सहितं श्राव्यं; D6 M3 Cv -र(M3 Cv -स)हितं कर्म (for °तं श्लाघ्यं). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3.4 न(V1 D5 अ- ; D9 T3 ना-; T4 स्व-) धर्मसदृशं(D2 °संहितं) प्रोक्तं (V1 प्राप्तं). —^{b}) B (ed.) तल्लोकं; M10 न लोभ-. G2 -प्रतिहिंसितं; M1 -प्रतिनिंदितं; M5 -प्रीतिसंहितं; Cv -प्रतिसंहृतं (for -प्रतिसंहितम्). Ñ B न च लोके(Ñ1 B3 °क-) विगर्हितं; D8 T3.4 न लोकं प्रति तद्धितं; T1.2 G1.3 M3 न लोकः(M3 लोकोयं) प्रतिनंदति. —After 11^{ab}, M10 ins. 356*. —^{c}) Ñ2 B त्वं तु; D12 धर्म-; T1.2 G3 M3 कथं; M1 अथ (for कर्म). Ś D2.8.9.12 T1.2 G3 पापात्मकं; Ñ2 B दौरात्म्य(B3 °त्म)तः ; D3.6 M4.10 °त्मकं; T4 M6–8 °त्मिकं; Cv as in text (for दौरात्म्यकं). —^{d}) Ñ V1.3 B2.3 D3.6.9.10.12 श्लाघ्यसे. Ś D2.8.9.12 भ्रातृनिंदया; Ñ V1.3 B D1.3–5 T3 °निर्जयं; D6.7 M6 °भिर्जयात् (M6 °यं) ; Cv as in text (for भ्रातृनिर्जयात्).

G 7. 18. 13
B 7. 18. 12
L 7. 17. 12

किं त्वं प्राकेवलं धर्मं चरित्वा लब्धवान्वरम् ।
श्रुतपूर्वं हि न मया यादृशं भाषसे स्वयम् ॥ १२
ततः शरासनं गृह्य सायकांश्च स पार्थिवः ।
रणाय निर्ययौ क्रुद्धः संवर्तो मार्गमावृणोत् ॥ १३
सोऽब्रवीत्स्नेहसंयुक्तं मरुत्तं तं महानृषिः ।
श्रोतव्यं यदि मद्वाक्यं संप्रहारो न ते क्षमः ॥ १४
माहेश्वरमिदं सत्रमसमाप्तं कुलं दहेत् ।
दीक्षितस्य कुतो युद्धं क्रूरत्वं दीक्षिते कुतः ॥ १५
संशयश्च रणे नित्यं राक्षसश्चैष दुर्जयः ।
स निवृत्तो गुरोर्वाक्यान्मरुत्तः पृथिवीपतिः ।
विसृज्य सशरं चापं स्वस्थो मखमुखोऽभवत् ॥ १६
ततस्तं निर्जितं मत्वा घोषयामास वै शुकः ।
रावणो जितवांश्चेति हर्षान्नादं च मुक्तवान् ॥ १७
तान्भक्षयित्वा तत्रस्थान्महर्षीन्यज्ञमागतान् ।
वितृप्तो रुधिरैस्तेषां पुनः संप्रययौ महीम् ॥ १८

12 M9 om. 12^{ab}. —^{a}) Ś D2.8.9.12 किं त्वेकः; B3 किं तु ते; D5 एकः प्राक्; D10 11 Cg.k.t कं त्वं प्राक्; Cv किं त्वं प्राक् (as in text). Ñ B1.2.4 D5 केवलो (for केवलं). Ś Ñ1 V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 M6 धात्रा; Cv.g.k.t as in text (for धर्मं). —^{b}) M4 damaged from लब्ध up to तिष्ठे in l. 1 of 357*. Ś Ñ1 V1 D2.8.9.12 T3.4 निर्मितः पापकर्मकृत्; Ñ2 B D1.3.4 M6 निर्मितः क्रूर(B1–3 कृत)कर्मकृत्(B3 °चित्); V3 निर्मितः पापकृत्तमः; D6 निर्मितः कर्मपापकृत्. —^{c}) Ś1 Ñ1 V3 B3 D1.4.8 M8.9 श्रुतं पूर्वं; D3 पूर्वं श्रुतं. B4 D1.3.4 M6 न हि (by transp.). —^{d}) T4 सदृशं; M6 तादृशं. D1.3.4 M6 वदसि; Cv.g.k.t as in text (for भाषसे). D6.7 भाषसे हि यथा स्वयं; D10.11 भाषसे यादृशं स्वयं. —After 12, Ñ V1.3 B D1.3–7.10.11 S ins.:

357* तिष्ठेदानीं न मे जीवन्प्रतियास्यसि दुर्मते ।
अद्य त्वां निशितैर्बाणैः प्रेषयामि यमक्षयम् ।

[(l. 1) M4 damaged up to तिष्ठे. D5 वै नीत्; D6 वै जीवन् (for मे जीवन्). —(l. 2) G1 त्वा. M4 damaged for यमक्षयम्. V3 नयामि यमसादनं (for the post. half).]

13 ^{a}) Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 गृहीत्वा तु(V1 °पि; D5 T3 च) ततश्चापं; Ñ B इत्युक्त्वा धनुरादाय; V3 स गृहीत्वा ततश्चापं. —^{b}) Ś2 3 D12 सायकं. Ś V1.3 D2.5–12 T4 नराधिपः; T2 M1 [ए]व पार्थिवः; T3 स राघवः (for स पार्थिवः). —^{c}) M10 रावणं (for रणाय). Ś Ñ V1 3 B D1–5.8.9.12 T3 M6 निर्जगाम(V3 lacuna) ततस्तस्य. —^{d}) B1.2 मरुत्तो (sic); D6 संवृत्तो (for संवर्तो). —M4 damaged from मावृणोत् up to श्रोत in 14^{c}.

14 M4 damaged up to श्रोत in ^{c} (cf. v.l. 13). —^{a}) Ś2.3 D2.5.9 12 T3.4 धर्म- (for स्नेह-). Ñ1 -संश्लिष्टम्; Ñ2 B4 -संश्लिष्टं; B1.3 -संक्लिष्टं; B2 -संदिष्टं; M6 -संयुक्तम्; G (ed.) -संक्लिष्टम् (for -संयुक्तं). Ś1 D8 संवर्तो धर्मसंयुक्तं. —T4 damaged for ^{bcd}. —^{b}) Ñ B M6 तं मरुत्तं (by transp.); D1.5 मरुतं तं; D2 T3 मरुत्तं तु. G2 M2.5.7 महीपतिं (for महानृषिः). ❀ Cg.t: महानृषिः तत्पुरोहित इत्यर्थः (Ct °षिः संवर्तः). ❀ —^{c}) Ś1 V1.3 D2.5.9 ते मह्यं; Ś2.3 D8.12 ते(D12 मे) सत्यं; Ñ1 मे वाक्यं; B3 तद्वाक्यं; T3 तन्मह्यं (for मद्वाक्यं). —^{d}) B2 च (for ते).

15 ^{ab}) G2 lacuna for सत्रमस. Ñ2 B मा(B3 म)हेश्वरो हि यज्ञोयम् (for ^{a}). Ñ2 B2–4 असमाप्तः. —For 15^{ab}, Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T3 subst.:

358* माहेश्वरोऽयं यज्ञस्ते हन्यात्कुलमधिष्ठितः ।

[Ś2.3 D2.8.12 महेश्वरो. V1 D5.9 T3 अनिष्ठितः.]

—G1.2 M7.8 om. 15^{cd}. —^{c}) M4 damaged from द्धं up to ^{d}. Ś3 युक्तं(sic) (for युद्धं). —^{d}) V3 D6.7.10.11 क्रोधित्वं; D5 क्रुद्धत्वं (for क्रूरत्वं).

16 ^{a}) M4 damaged after संश up to ^{c}. Ñ2 विजयश्च. V3 D6 7.10.11 T3 M3.7 जये; T1.2 G M1.2.5 8–10 जयो; T4 कुतो (for रणे). Ñ2 [ऽ]नित्यं; B3 G2 M1.6.8.9 नित्यो. —^{b}) V3 lacuna for राक्षस. Ś Ñ2 V3 B2 3 D1–5.8.9.12 T1.2 G1.3 M1.6.7 [ए]व; D6.7.10.11 T4 G2 M3.10 सु- (for [ए]ष). —^{c}) D2.4 T2 G1.2 M6 संनिवृत्तो; D6 स निर्वृत्तो. —T4 damaged from ^{d} up to ऽभ in ^{f}. —^{d}) D1.2.4–6 मरुतः. —^{e}) Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 उत्सृज्य (for विसृज्य). —^{f}) Ś D2.8.9.12 M6 स्थितो; B1.3.4 सुस्थो; G1 स्पष्टो (for स्वस्थो). Ś Ñ V1 B D1–5.8.9.12 मखमुखे; B1 °ख-). Ñ B D1.3.4 स्थितः (for ऽभवत्). D6 ततः स्वस्थो मखेभवत्; G3 स्वस्थो मखमुपे** (lacuna); M10 भीतोस्मीत्याह रावणं. ❀ Ct: मखमुखो मखसमाप्त्युन्मुखः. ❀

17 ^{a}) M1 तु (for तं). M4 damaged from निर्जितं up to ह in ^{d}. Ś Ñ V1.3 B D2.8.9.12 T3 ज्ञात्वा; M6 दृष्ट्वा (for मत्वा). —^{b}) D8 हर्षयामास (for घोष°). B3 पुनः; T1 दिशः (for शुकः). —^{c}) D6 M10 उच्चैर् (for चेति). Ś V1 D2.5 8.9.12 T3 M6 रावणो जयतीत्युक्त्वा; Ñ V3 B D1.3.4.7.10.11 T4 रावणो जयतीत्येवं(V3 D7.10.11 T4 °त्युच्चैर्). —^{d}) Ś V1.3 D2.6–12 T3.4 M6 वि- (for च). Ñ B हर्षगद्गदया गिरा.

18 T1 damaged up to तत्र in ^{a}. —^{a}) Ś1 V1.3 D2.5.8.9 T3 स; Ñ B1.3.4 D1.3.4 M6 ते (for तान्). Ś2.3 B2 D12 भक्षयित्वा च तत्रस्थान्. —^{b}) Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.5.8.9.12 T3 ब्रह्मर्षीन्. —T4 damaged from मागतान् up to म in ^{d}. Ś Ñ V1 B2 D2.8.9.12 यज्ञसंगतान्; B1.4 D1.3.4

रावणे तु गते देवाः सेन्द्राश्चैव दिवौकसः ।
ततः स्वां योनिमासाद्य तानि सत्त्वान्यथाब्रुवन् ॥ १९
हर्षात्तदाब्रवीदिन्द्रो मयूरं नीलबर्हिणम् ।
प्रीतोऽस्मि तव धर्मज्ञ उपकाराद्विहंगम ॥ २०
मम नेत्रसहस्रं यत्तत्ते बर्हे भविष्यति ।
वर्षमाणे मयि मुदं प्राप्स्यसे प्रीतिलक्षणम् ॥ २१
नीलाः किल पुरा बर्हा मयूराणां नराधिप ।
सुराधिपाद्वरं प्राप्य गताः सर्वे विचित्रताम् ॥ २२
धर्मराजोऽब्रवीद्राम प्राग्वंशे वायसं स्थितम् ।
पक्षिंस्तवास्मि सुप्रीतः प्रीतस्य च वचः शृणु ॥ २३

G. 7. 18. 33
B. 7. 18. 24
L. 7. 17. 29

°संस्थितान्; D5 °संमतान्; T3 °संस्तरे; M6 °संहितान् (for यज्ञमाग°). —ᶜ) M4 damaged after वितृ up to दे in 19ᵃ. Ś V1 B3 D2.8.12 T3 वितृष्णो; V3 illeg.; B1.4 D1.3.4 M2.7–9 वितृप्ता; D5 T1.2 M3 स तृप्तो; G2 राक्षसो; M5 राक्षसा; M6 वितृषो; Ck.t as in text (for वितृप्तो). D7 रुधिरेणैषां. ❀ Ck.t: वितृप्तो विशेषण तृप्तः. ❀ —ᵈ) Ś D9 पुनः स; G2 वितृप्तः (for पुनः सं-). B1.4 D1.3.4 M2.6.8.9 संप्रययुर्. M5.7 वितृप्ताः (M7 राक्षसाः) प्रययुर्महीं.

19 M4 damaged up to दे in ᵃ (cf. v.l. 18). —ᵃᵇ) D6 [ऽ]थ (for तु). D1.3–5 M6 ततो (for गते). M4.5.7 तत्र (for चैव). D1.3–5 M6 या (M6 ग) ते (D5 प्रया) ते क्रूरकर्मणि (for ᵇ). T3 सेंद्राश्चैवामराः श्रुत्वा रावणं जितकाशिनं. —For 19ᵃᵇ, Ś Ñ V1.3 B D2.8.9.12 subst.:

359* जितकाशिनो निवृत्तस्य रावणस्य तु ते सुराः ।

[Prior half hypm. Ñ2 B2–4 [अ]थ ते; B1 ततः (for तु ते).]

—ᶜ) Ñ V1 B M6 पुनः (for ततः). Ñ1 V1 आगम्य; Ñ2 B D6.7 T4 M10 आस्थाय (for आसाद्य). Ś V3 D2.5.8.9.12 T3 पुनः स्वरूपमास्थाय; D1.3.4 पुनः स्वां प्रकृतिं प्राप्य. —ᵈ) Ś V3 D8.12 तानित्येतम् (for तानि सत्त्वानि). Ñ B ते; V1 D6.7.10.11 T3.4 M10 च (for [अ]थ). —M4 damaged from वन् up to त in 20ᶜ.

20 M4 damaged up to त in ᶜ (cf. v.l. 19). —ᵃ) Ś Ñ V3 B2–4 D2.8.9.12 T1.3 G3 M5 हर्षादथ; D1.3.4 तुष्टस्तथ; G2 M10 हर्षात्तथा; M6 प्रहर्षाद् (for हर्षात्तदा). Ś D5.8.9.12 शक्रो (for इन्द्रो). —ᵇ) V1 -लोहितं; M8 -हर्षिणं (for -बर्हिणम्). —Note hiatus between ᶜ and ᵈ. —T4 damaged from 20ᶜ up to मम ने in 21ᵃ. —ᵈ) Ś Ñ V1.3 D8.9.12 T3 M6 भुजंगारे; B D2.5 भुजगारे; M5 ह्युपकाराद् (for उपकाराद्). D6.7.10.11 भुजंगाद्धि न ते भयं.

21 T4 damaged for मम ने (cf. v.l. 20). —ᵃ) Ś1 D6.7.10.11 इदं (for मम). B2 नेत्रं; D1.3.4 त्वक्षि-; T3 [ए]वाक्षि- (for नेत्र-). Ś B2 D2.6–8.10–12 T4 M4 तु; D2 om. (subm.); D5 हि (for यत्). —ᵇ) Ś D8 पर्यंते ते; Ñ1 B3 D3.12 त (D12 य) त्ते बर्हिन्; B2 ते बर्हिषि; D2.6.9 यत्ते बर्हं (D6 °र्हे); D5 तव बर्हे; D7.10.11 T4 M10 यत्तद्बर्हे; K (ed.) यत्वद्बर्हे; L (ed.) यत्ते बर्हिर् (for तत्ते बर्हे). —M4 damaged from 21ᶜ up to the prior half of 361*. —ᶜ) Ñ1 V1 पयः; D1.3.4 M6.7 मदं (for मुदं). —ᵈ) D1.3.4 T4 G M1–3.5–10 प्राप्स्यसि. Ñ1 परं हर्षमुपेष्यसि; V1 सदा चैव प्रहृष्यसि. —For 21ᶜᵈ, Ś Ñ2 V3 B D2.5.8.9.12 T3 subst.:

360* मयि वर्षति हर्षं च परं त्वमुपयास्यसि ।

[D5 हर्षं त्वं; T3 वर्षं च (for हर्षं च). Ñ2 B3 मयि वर्षं विसृजति; B2.4 मयि प्रवर्षमाणे च (for the prior half). B1 परं स्वम्; T3 मुदं त्वम् (for परं त्वम्). Ñ2 B2–4 हर्षमुपेष्यसि; D5 चैव समेष्यसि (for त्वमुपयास्यसि).]

—Then T3 cont.; while D6.7.10.11 T G M1–5.7–10 ins. after 21:

361* एवमिन्द्रो वरं प्रादान्मयूरस्य सुरेश्वरः ।

[M4 damaged up to the prior half. M3 reads मयूरस्य *int. lin.* M5 महेश्वरः (for सुरेश्वरः).]

22 ᵃ) T4 damaged from पुरा up to वरं in ᶜ. Ñ2 पुरा किल (by transp.). D1.3.4 राम (for बर्हा). ❀ Cg.t: नीलाः किलेति । नेत्ररहिता (Ct °ताः केवलं नीला) इत्यर्थः ।; so also Ck. ❀ —ᵇ) Ś V3 D2.5.8.9.12 T3 इवा (D5.9 T3 °ह्रा) भवन्; V1 बभूव ह; G2.3 M5 नरेश्वर (for नराधिप). —ᶜ) Ñ2 B सुराधिप-; G2 सुरेश्वराद् (for सुराधिपाद्). —M4 damaged from वरं up to वंशे in 23ᵇ. B1.3 -वरं लब्ध्वा. —ᵈ) B1 त्वत्र; D5 ह्येवं (for सर्वे). D7.10.11 [ऽ]पि बर्हिणः (for विचित्रताम्).

23 M4 damaged up to वंशे in ᵇ (cf. v.l. 22). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3 M6 read 23–26 after 32 (Ñ1 V1 D1.3.4 T3 preceded by 362*). T4 reads 23–26 (damaged from 23ᵃ up to पक्षिंस्त in 23ᶜ) after the first occurrence of 362*. —ᵃ) Ś1 D8.12 यमस्त्वथ; Ś2.3 Ñ V3 B D1–4 T3 M6 यमस्तथा; V1 D5.9 यमस्तत्र (D9 °स्तम्); Cg as in text (for धर्मराजो). D12 नित्यं; M3 तत्र; M8 वीर (for राम). —ᵇ) Ś2 वायसं; Ñ1 प्राग्दिशं; D5 प्राग्देशे; D8 प्रवेशे (for प्राग्वंशे). Ś D2.8.9.12 चोपसंस्थितं; D5 वायसे स्थिते; D10.11 वायसं प्रति. ❀ Cg: प्राग्वंशे यज्ञशालादारुणि ।; Ck: प्राग्वंशः प्राग्घविर्गेहः ।; Ct: प्राग्वंशे प्राग्घविर्गेहे. ❀ —ᶜ) T1.2 G3 [अ]द्य (for [अ]स्मि). Ś B3 D2.8.9.12 T3 संप्रीतः; Ñ1 सुप्रीतिः. D1.3.4 तवास्मि पक्षिन्स्(D3 °न्सु)प्रीतः. —ᵈ) Ś3 प्रीतस्तु; D10 तस्य मे (for प्रीतस्य). T4 om. च (subm.). Ś Ñ2 V3

G. 7. 18. 34
B. 7. 18. 25
L. 7. 17. 31

यथान्ये विविधै रोगैः पीड्यन्ते प्राणिनो मया ।
ते न ते प्रभविष्यन्ति मयि प्रीते न संशयः ॥ २४
मृत्युतस्ते भयं नास्ति वरान्मम विहंगम ।
यावत्त्वां न वधिष्यन्ति नरास्तावद्भविष्यसि ॥ २५
ये च मद्विषयस्थास्तु मानवाः क्षुधयार्दिताः ।
त्वयि भुक्ते तु तृप्तास्ते भविष्यन्ति सबान्धवाः ॥ २६
वरुणस्त्वब्रवीद्धंसं गङ्गातोयविचारिणम् ।
श्रूयतां प्रीतिसंयुक्तं वचः पत्ररथेश्वर ॥ २७
वर्णो मनोहरः सौम्यश्चन्द्रमण्डलसंनिभः ।
भविष्यति तवोदग्रः शुक्लफेनसमप्रभः ॥ २८
मच्छरीरं समासाद्य कान्तो नित्यं भविष्यसि ।
प्राप्स्यसे चातुलां प्रीतिमेतन्मे प्रीतिलक्षणम् ॥ २९

B D2.5.8.9.12 शृणु मे वचः; V1 D6.7.10.11 T1–3 M3 वचनं शृणु (for च वचः शृणु).

24 For sequence in Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 M6, cf. v.l. 23 and 32. D2 om. 24. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D5.8.9.12 T3 transp. 24 and 25. —a) B2.3 D1 T4 G1.2 M3.6.8 यथान्यैर्; D3 ये चान्ये (for यथान्ये). M4 damaged from रोगैः up to प्रीते न in d. T1.2 G3 आमाद्यैर्विप्रियै(G3 °विधै) रोगैः. —b) T3 युज्यंते (for पीड्यन्ते). Ś D8.9.12 सदा; Ñ2 B तथा; V1 भुवि; V3 तदा; D5 स्वयं (for मया). —c) Ś Ñ V3 B D5.8.9.12 न त्वामभि-; V1 T3.4 न तु(V1 त्वां) ते प्र-; D1.3.4 M6 त्वयि ते न; M1 *** प्र-; Cv.g.k.t as in text (for ते न ते प्र-). ❀ Ck: ते न इति पदम्। ते रोगा इत्यर्थः. ❀ —d) Ś Ñ2 V3 B D1.3–5.8.9.12 M6 तु(D8 सु-) वायस; Ñ1 V1 T3 विहंगम (for न संशयः).

25 For sequence in Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 M6, cf. v.l. 23 and 32. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D5.8.9.12 T3 transp. 24 and 25. —a) Ś Ñ2 B2–4 D2.5.8.9.12 मृत्युतो वै; V3 शून्यतो वै; D1.4 मत्तस्तव; D3 M6 °तश्च (for मृत्युतस्ते). G नास्ते. —b) T4 damaged from मम up to d. Ś Ñ V3 B D2.3.5.8.9.12 M6 मत्तस्तव; V1 T3 मत्त एव (for वरान्मम). D1.4 मृत्योस्तव तु वायस. —c) B1 हि त्वां (for त्वां न). Ś Ñ V3 B D2.8.9.12 हनिष्यंति; T2 भविष्यंते(sic) (for वधिष्यन्ति). —D2 reads erroneously 24d in place of 25d. —d) Ñ1 जनास्; Ñ2 B परे; G2 लोकास् (for नरास्). Ñ1 M6 धरिष्यसि; M8 गमिष्यसि; G (ed) चरिष्यसे (for भविष्यसि). Ś V3 D5.8.12 तावत्त्वं हि(V3 च) धरिष्यसि; V1 T3 मनुष्यास्त्वं चरि(T3 वसि)ष्यसि; D1.3.4 परे तावच्चरिष्यसि; D9 तावत्त्वं न मरिष्यसि.

26 For sequence in Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 M6, cf. v.l. 23 and 32. —a) Ñ2 V3 B1.3.4 D1.3.4.9 M6 यश्च; B2 यं तु; D2 पश्य; D12 यथा; G1 ये *; G2 ये तु; K (ed.) एते (for ये च). Ñ V1 B D2–5.9 T3 M4.6.7 मद्विषयस्थानां; V3 D6.7.10.11 T4 M10 मद्विषयस्था वै(T4 °** damaged); D1 मर्त्यो विषस्थानां(sic) (for °स्थास्तु). Ś D8 यदि मद्विषयस्थांस्तु(D8 °ये प्राप्तो). ❀ Cg.k.t: मद्विषयस्था यमलोकस्थाः. ❀ —b) G2 च क्षुधार्दिताः; M4.7 क्षुधयान्विताः; K (ed.) क्षुद्भयार्दिताः (for क्षुधया°). Ś1 D8 मानवो निर्वपेत्त्वयि; Ś2.3 Ñ2 V3 B D1–4.9.12 मानवो(B3 नराणां) निर्वपिष्यति; Ñ1 V1 D5 T3 निर्वपिष्यंति मानवाः. —c) V1 D1.3.4 M2.8.9 त्वया. Ñ1 V1 T3 च; Ñ2 V3 D10.11 सु-; D1.4 [ऽ]ति-; D3 वि- (for तु). B2 तुष्टे तु; D5 T2 M1.3 तृप्ते तु; M2.8.9 भुक्तेन (for भुक्ते तु). B1 ते तृप्ता (by transp.). —d) Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 [अ]न्य(V1 °पि)लोकगाः; D1.4 त्रिलोकगाः; L (ed.) [अं]त्य-लोकगाः (for सबान्धवाः).

27 D11 missing for 27–33. —a) V3 च (for तु). —b) M4.7 गंगातोये. T1.2 G2.3 M1.3.5 -विहारिणं (for -विचा°). —c) Ś Ñ2 V3 B D2.8.9.12 मे प्रस(B1.2 °प)-न्नस्य; Ñ1 V1 D1.3.4 T3 M6 प्रीतिपूर्वं मे; D5 मे प्रसादश्च (for प्रीतिसंयुक्तं). —d) Ñ1 B3.4 वरं; V1 B4 D5 वरः; D7.10 ततः (for वचः). V3 पत्ररथेश्वरं; B3 च पतगेश्वर (for पत्ररथे°).

28 D11 missing for 28 (cf. v.l. 27). D5 om. 28–29b. —a) D1.3.4.6.7.10 T1.2.4 G M1.2.4.6–10 मनोरमः (for °हरः). B4 T1.2.4 G M1–3.7–9 सौम्य. —b) T4 damaged from मण्डल up to मच्छ in 29a. Ś Ñ2 V3 B D2.8.9.12 -निर्मलः; D1.3.4 -मंडितः (for -संनिभः). —V1 om. (hapl.?) 28cd. —c) Ś1 तथोदग्रः; Ś2.3 किलोदग्रः; G2 ततोदग्रः. —d) Ś Ñ1 D2.8.9.12 शुक्लतोय-; Ñ2 D1.4 M6 शुक्लः फेन(D4 **); V3 D7.10 G2 M10 शुद्धफेन-; D6 °पक्ष- (for शुक्लफेन-). D1.3.4 -समद्युतिः.

29 D11 missing for 29 (cf. v.l. 27). D5 om. 29ab; T4 damaged up to मच्छ in a (for both, cf. v.l. 28). —a) D6 प्रभावात्; D7 प्रभावं; T4 *सादात् (for शरीरं). ❀ Cv.t: मच्छरीरं जलम्।; so also Cg.k. ❀ —b) Ś Ñ V3 B D2.8.9.12 तोयं(Ñ B जलं; D2 तोये) जलच(B3 °ध)रेश्वर; V1 सदास्यास्तु जलेचर; D1 पक्षजालवतां वर; D3 M6 जलैः(D3 °ले) पक्षवतां वर; D4 जालपक्षवतां वरः; T3 जलेचर सदा भव. —c) Ś1 D2.8.9 प्राप्स्यसि; Ñ1 B लप्स्यसे. Ś D1–5.8.9.12 हि (for च). V1 T3 भविष्यत्यतुला प्रीतिर्. —d) Ś Ñ V1 B1.2.4 D2.8.9.12 T3 एतत्ते; B3 यद्भवेत् (for एतन्मे). V3 (with hiatus) लक्षणं प्राप्य उत्तमं. —After 29, T4 reads 32cd (including 362*) for the first time repeating it (along with 362*) in its proper place.

हंसानां हि पुरा राम न वर्णः सर्वपाण्डुरः ।
पक्षा नीलाग्रसंवीताः क्रोडाः शष्पाग्रनिर्मलाः ॥ ३०
अथाब्रवीद्वैश्रवणः कृकलासं गिरौ स्थितम् ।
हैरण्यं संप्रयच्छामि वर्णं प्रीतस्तवाप्यहम् ॥ ३१
सद्रव्यं च शिरो नित्यं भविष्यति तवाक्षयम् ।
एष काञ्चनको वर्णो मत्प्रीत्या ते भविष्यति ॥ ३२
एवं दत्त्वा वरांस्तेभ्यस्तस्मिन्यज्ञोत्सवे सुराः ।
निवृत्ते सह राज्ञा वै पुनः स्वभवनं गताः ॥ ३३

G. 7. 18. 36
B. 7. 18. 34
L. 7. 17. 33

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

30 D11 missing for 30 (cf. v.l. 27). T4 om. 30. —a) D1.3.4 तु; G1 वा (for हि). Ś Ñ2 V3 B D2.8.9.12 राजन् ; M1 नाम (for राम). —b) Ñ2 वर्णः सर्वत्र; B3 वर्णश्च श्वेत-; B4 वर्णः सर्वो हि; D1.3.4 न वर्णः शुक्ल-; K (ed.) नीलवर्णः स- (for न वर्णः सर्व-). T1.2 G M1–4.6–10 -पांडरः. —D8.12 om. 30cd. —c) Ñ2 V1 B3 पक्षौ. G2 M4.5.7.8.10 नीलाभ्र- ; Ck.t as in text (for नीलाग्र-). Ñ2 V1 B3 -संवीतौ; D7 -सहिताः ; G2 M10 -सदृशाः ; M4.7 -नीलाभाः ; M5 -संकाशाः ; Ck.t as in text (for -संवीताः). —d) Ś1 V3 D5 क्रोडः. D1 शृंगाग्र- (for शष्पाग्र-). Ś1 V3 D5 -पांडुरः ; D6 -पिंगलाः (for -निर्मलाः). Ś2.3 D2 क्रोडाः सर्पाग्रपांडुराः ; Ñ B क्रोडः(B1.3 °ड-) पृष्ठं च पांडु(B4 °ड)रं; V1 D9 क्रोडः सर्वं(D9 पृष्ठ)श्च पांडुरः.

31 D11 missing for 31 (cf. v.l. 27). —a) B1 धनाध्यक्षः (for वैश्रवणः). —b) G2 कृतवासं (sic) ; M10 कृकवाकुं. D6.7 M10 पुरः- (for गिरौ). —T4 om. 31cd. D9 reads from 31c – 32 in marg. —c) Ñ1 B2 D1.4 हिरण्यं; D9 तं हैरण्यं(hypm.). Ñ1 B2 D5 T3 ते (for सं-). —d) B1 प्रीतो वर्णं(by transp.). Ñ1 V1 T3 ह्यहं तव; D6 T1.2 M3 तव ह्यहं; D7 तथाप्यहं (for तवाप्यहम्). B2 वर्णं प्रीतिसमन्वितं; M10 वर्णं पीतं तथा ह्यहं.

32 D11 missing for 32 (cf. v.l. 27). D9 reads 32 in marg. (cf. v.l. 31). —a) B2 स्वरूपं; B3 सुद्रव्यं; D6.7 T3.4 G1.3 M3.5 सद्रवं; G2 द्रविणं; Cg.k.t as in text (for सद्रव्यं). Ś2 lacuna for च. D3 शिरोदेशे. ❀ Ck : सद्रव्यमिति स्वर्णवर्णमित्यर्थः। ; so also Ct. ❀ —b) T3 तथाक्षयं. —T4 reads 32cd and 362* for the first time after 29 repeating it along with 362* here. —cd) T3 G1 M5.6 एवं. Ś B1.2 D1–5.8.9.12 M6 चां(D8.9 वां; M6 आं)जनको; G1 कांचनगो; Cg.k.t as in text (for काञ्चनको). B3 एतत्ते परमो वर्णस्. ❀ Ct : एष काञ्चनक इति । पूर्वं हि कृकलासा अञ्जनवर्णा इत्याहुः. ❀ Ñ2 B तवेह न (B3 च) ; T3 निःशेषस्ते (for मत्प्रीत्या ते). D1.3.4 नशिष्यति. Ś V3 D2.8.9.12 निःशेषं ते नशिष्यते(D2.8.9 °ति) ; D5 निःशेषं च विहास्यति (for d). Ñ1 V1 T4 (first time) एतत्कांच(V1 T4 °चांज)नकं वर्णमपनेष्यामि सत्तम. —After 32, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3 M6 read 23–26 (Ñ1 V1 D1.3.4 T3 preceded by 362*). —After 32, Ñ1 V1 B2 D1.3.4 T3.4 ins. :

362* रूपमन्यत्प्रयच्छामि तप्तचामीकरप्रभम् ।

[D1.3.4 वर्णमन्यं; T3.4(second time) रूपमन्यं (for °मन्यत्). T4 (first time) damaged for करप्रभम्.]

—After 362* (first occurrence), T4 reads 23–26.

33 D11 missing for 33 (cf. v.l. 27). —a) T4 damaged from वरांस् up to रा in c. Ñ2 B2 D12 M10 वरं. Ś Ñ V1.3 B D2.3 5.8.9.12 तेषां (for तेभ्यस्). —b) Ś D2.8.9.12 यज्ञाश्रमे; Ñ V1 B1.4 D5 यज्ञोत्तमे; V3 B2 D1.3.4 यज्ञे तु ते; T3 यज्ञे ततः (for यज्ञोत्सवे). —c) T1 G3 M7 निर्वृत्ते; M3 निर्वृत्ताः ; M6.10 निवृत्ताः. D7.10 T4 M6.10 राज्ञा ते; G1 यज्ञे वै (for राज्ञा वै). Ś Ñ V1.3 B D1.2.4.5.8.9.12 T3 निवृत्ते यज्ञसमये; D3 निवृत्ताश्च हि ते राज्ञा. —d) T4 M6 ततः ; G1 प्रीताः ; M9 सर्वे (for पुनः). Ś V3 D2.5.8.9.12 स्वत्रिविषयं; B2 स्वं स्वं स्थलं; D1.6 स्वभुवनं; T3 M1 स्वं(M1 सु-) भवनं. B2 G1 ययुः (for गताः).

Colophon. —*Kāṇḍa name*: Ś1 om. —*Sarga name* : Ś1 Ñ2 V1.3 B D2.5.8.9.12 मरुत्तसमागमः ; Ś2.3 मरुत्तसंयोगः ; Ñ1 मरुत्तरावणसमागमनं; D1.4 मरुत्तयज्ञः ; D3 मरुत्तपक्षः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ1 V3 B1–3 D1.2 om. ; Ñ2 illeg. ; V1 14; D8.9 T4 17 ; D12 T3 16. —After colophon, D2 concludes with राम; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.2.5.8 with श्रीरामाय नमः ; M10 श्रीरामचन्द्राय नमः.

१९

G. 7. 19. 1
B. 7. 19. 1
L. 7. 18. 1

अथ जित्वा मरुत्तं स प्रययौ राक्षसाधिपः ।
नगराणि नरेन्द्राणां युद्धकाङ्क्षी दशाननः ॥ १
स समासाद्य राजेन्द्रान्महेन्द्रवरुणोपमान् ।
अब्रवीद्राक्षसेन्द्रस्तु युद्धं मे दीयतामिति ॥ २
निर्जिताः स्मेति वा ब्रूत एषो हि मम निश्चयः ।
अन्यथा कुर्वतामेवं मोक्षो वो नोपपद्यते ॥ ३
ततस्तु बहवः प्राज्ञाः पार्थिवा धर्मनिश्चयाः ।
निर्जिताः स्मेत्यभाषन्त ज्ञात्वा वरबलं रिपोः ॥ ४
दुष्यन्तः सुरथो गाधिर्गयो राजा पुरूरवाः ।
एते सर्वेऽब्रुवंस्तात निर्जिताः स्मेति पार्थिवाः ॥ ५
अथायोध्यां समासाद्य रावणो राक्षसाधिपः ।
सुगुप्तामनरण्येन शक्रेणेवामरावतीम् ॥ ६
प्राह राजानमासाद्य युद्धं मे संप्रदीयताम् ।
निर्जितोऽस्मीति वा ब्रूहि ममैतदिह शासनम् ॥ ७

19

☞ V$_2$ missing for Sarga 19 (cf. v.l. 7.12.2).

1 ^{a}) Ś V$_3$ D$_{2.8.9.12}$ ततो (for अथ). Ñ$_1$ गत्वा (for जित्वा). Ñ$_1$ तु; M$_6$ तं (for स). —^{b}) Ś D$_{2.8.9.12}$ M$_5$ राक्षसेश्वरः. —^{c}) Ś Ñ$_2$ V$_3$ B$_{2-4}$ D$_{2.5.8.9.12}$ नरेंद्रानपरांस्तांस्तान् ; Ñ$_1$ नरेंद्राणां नराणां च; V$_1$ T$_3$ नृपाणां नगरांतानि; B$_1$ नरोत्तमान्परांस्तांस्तु; D$_{1.3.4}$ M$_6$ नरेंद्रनगरांस्तांस्तान्. —^{d}) Ś$_{1.2}$ B$_{1.4}$ D$_{1-5.8-10.12}$ युद्धाकांक्षी. Ś Ñ B$_{1.3.4}$ D$_{1-5.8.9.12}$ M$_6$ दुरात्मवान् ; V$_1$ T$_3$ महाबलः; V$_3$ सुदुर्मतिः; B$_2$ महीतले (for दशाननः).

2 ^{ab}) D$_{6.7.10.11}$ T$_{1.2.4}$ G M$_{1-5.7-10}$ समासाद्य तु. Ś Ñ V$_3$ B D$_{2.5.8.9.12}$ नृपतीन् (for राजेन्द्रान्). V$_1$ T$_3$ तान्नरेंद्रान्महेंद्राभान्महेंद्रसमविक्रमान् . —^{c}) Ś Ñ$_2$ V$_3$ B$_3$ D$_{2.5.8.9.12}$ M$_6$ राक्षसः क्रुद्धो; B$_{1.2.4}$ °सः क्रूरो; D$_{1.3.4}$ रावणः क्रुद्धो (for राक्षसेन्द्रस्तु). —^{d}) Ś V$_1$ D$_{1-4.8.9.12}$ M$_6$ संप्रदीयतां (for दीयतामिति). G$_3$ *****तामिति (damaged).

3 Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) Ś Ñ V$_3$ B D$_{2.5.8.12}$ जिताः स्म इति; D$_{3.6}$ T$_2$ M$_6$ निर्जितोस्मीति. D$_5$ ब्रूयाद् (sic); M$_6$ ब्रूहि (for ब्रूत). —^{b}) G$_2$ M$_5$ वै मम; M$_3$ मे किल (for हि मम). Ś V$_3$ D$_{2.8.9.12}$ ज्ञात्वैवात्मविनिश्चयं; Ñ$_1$ V$_1$ D$_5$ T$_3$ एषा मे निश्चिता मतिः; Ñ$_2$ B यद्दै (B$_4$ मत्वै)तन्मम निश्चयं; D$_{1.3.4}$ निश्चयो ह्येष मे स्थितः; D$_{7.10.11}$ T$_4$ एष मे हि सुनिश्चयः; M$_6$ (with hiatus) मम एष विनिश्चयः; M$_{10}$ एवमेव हि निश्चयः. —^{c}) Ñ$_2$ अथवा (for अन्यथा). M$_6$ कुर्वतो. Ś V$_3$ D$_8$ वाचं; Ñ$_1$ वाचि; Ñ$_2$ युद्धं; V$_1$ T$_3$ चापि; B$_1$ वोत्र; B$_2$ त्वाद्य; B$_{3.4}$ वस्तु; D$_{1.3.4}$ M$_6$ राजन् ; D$_{2.5.9.12}$ वाचो; T$_4$ G$_{1.2}$ M$_{3.4.7.9.10}$ एव (for एवं). —^{d}) Ś Ñ$_2$ V$_3$ D$_{1-4.8.12}$ नास्ति मोक्षोद्य(Ś$_1$ V$_3$ °त्र; D$_1$ °थ) जीवतां; Ñ$_1$ T$_{3.4}$ M$_6$ मोक्षो वोत्र(M$_6$ °क्षस्तव) न विद्यते; V$_1$ न वो मोक्षोत्र विद्यते; B D$_{5.9}$ नास्ति मोक्षोद्य(B$_1$ °स्य; B$_2$ हि; D$_5$ °स्ति) जीवितात् ; D$_{6.7.10.11}$ T$_2$ G$_{1.3}$ M$_{1.10}$ मोक्षो नैवोपपद्यते.

4 ^{a}) Ś Ñ$_2$ B$_{2-4}$ D$_{2-5.8.12}$ M$_6$ सुबहवः; B$_1$ D$_{10.11}$ Ck.t त्वभीरवः. D$_5$ प्रेताः; G$_1$ M$_5$ प्राप्ताः (for प्राज्ञाः). Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_9$ T$_4$ रावणं तु(D$_9$ मानयंतस्) ततः प्राज्ञाः. —^{b}) Ñ B$_{2.3}$ T$_3$ -निश्चिताः; V$_3$ -संहिताः; B$_1$ -विष्ठिताः (for -निश्चयाः). —After 4^{ab}, D$_{6.7.10.11}$ S (except M$_6$) ins. :

363* मन्त्रयित्वा ततोऽन्योन्यं युद्धे सन्तोऽप्यभीरवः ।

[G$_{1.2}$ M$_{1.2.4.5.7.9.10}$ तथा; M$_3$ तदा (for ततो). D$_{7.10.11}$ T$_4$ राजानः स(D$_7$ सु)महाबलाः; T$_3$ युद्धसंतोषभीरवः (for the post. half).]

—^{c}) Ś Ñ$_2$ B D$_{2.5.8.9.12}$ जिताः स्म इति. G$_3$ damaged from भाषन्त up to ^{d}. M$_6$ भाषंतो. —^{d}) Ñ$_1$ परवरं; Ñ$_2$ B$_2$ तस्य बलं; V$_3$ च वचनं; B$_{1.3.4}$ परबलं; D$_3$ चर°; M$_{10}$ स्वं च बलं; G (ed.) परं बलं (for वरबलं). V$_1$ स्म ते (for रिपोः).

5 ^{a}) T$_{1.4}$ G$_3$ M$_{1.2.4.5.7-10}$ दुष्पंतः; G (ed.) दुष्मंतः. B$_3$ D$_{12}$ स्वरथो. Some S. MSS. read गाथिर् for गाधिर्. —^{b}) Ś$_{2.3}$ D$_{2.8.9.12}$ M$_4$ जयो; G$_{1.2}$ गजो; M$_5$ भयो (for गयो). T$_4$ विजयोथ (for गयो राजा). —After 5^{ab}, Ñ$_2$ V$_3$ ins. :

364* हरिश्चन्द्रोऽथ रोध्रश्च शशबिन्दुश्च पार्थिवः ।

—^{c}) D$_5$ सर्वं एते (by transp.); M$_6$ एतत्सर्वे. Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ B$_2$ D$_{2.8.9.12}$ T$_{3.4}$ राम; Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ राजन् (for तात). —^{d}) Ñ$_1$ V$_1$ T$_3$ सर्वशः; V$_3$ रावणं (for पार्थिवाः). Ś D$_{1-5.8.9.12}$ M$_6$ जिताः स्मेत्यरिसूदन; Ñ$_2$ B जिताः स्म इति रावणं.

6 ^{a}) Ñ$_1$ B T$_3$ G$_1$ M$_3$ अयोध्यां स(T$_3$ सु-; M$_3$ *). —^{b}) D$_9$ राक्षसेश्वरः. —^{c}) B$_1$ D$_{10}$ T$_3$ संगुप्ताम् . —^{d}) M$_6$ शक्रस्य (for शक्रेण). D$_6$ च (for [इ]व). —After 6, Ś V$_{1.3}$ D$_{1-5.7-12}$ T$_{3.4}$ ins. :

365* स तं पुरुषशार्दूलं पुरंदरसमं बले ।

[D$_{2.4}$ पुरुषशार्दूल.]

7 ^{a}) Ñ B तमुवाच स राजानं(B$_1$ महाराज). —^{b}) Ś V$_3$ B$_1$ D$_{2.5.8.9.12}$ T$_2$ (before corr.) युद्धं मे दीयतामिति;

अनरण्यः सुसंक्रुद्धो राक्षसेन्द्रमथाब्रवीत् ।
दीयतां द्वंद्वयुद्धं ते राक्षसाधिपते मया ॥ ८
अथ पूर्वं श्रुतार्थेन सज्जितं सुमहद्धि यत् ।
निष्क्रामत्तन्नरेन्द्रस्य बलं रक्षोवधोद्यतम् ॥ ९
नागानां बहुसाहस्रं वाजिनामयुतं तथा ।
महीं संछाद्य निष्क्रान्तं सपदातिरथं क्षणात् ॥ १०
तद्रावणबलं प्राप्य बलं तस्य महीपतेः ।
प्राणश्यत तदा राजन्हव्यं हुतमिवानले ॥ ११

G. 7. 19. 12
B. 7. 19. 15
L. 7. 18. 11

D6.7.10.11 S (except M6) युद्धं देहीति रावणः. —^{d}) Ñ1 V1 (with hiatus) एवं हि मम शासनं; Ñ2 B मम ह्ये(B2 त्वे)ष विनिश्चयः; V3 D6.7.10.11 T G M1.2.4.5.7–10 त्वमेवं (G M1.2.4 5 7–10 °व) मम शासनं; D1.3.4 M6 (with hiatus) एष वै मम निश्चयः; D5 ममैव वह शासनं. —After 7, D6.7.10.11 S (except M6) ins. :

366* अयोध्याधिपतिस्तस्य श्रुत्वा चावमतं वचः ।

[D7.10.11 T3.4 M10 पापात्मनो; G1 चा * मतं (damaged); G2 वाचमतं (meta.) (for चावमतं).]

8 ^{a}) Ś Ñ V1.3 B D1–4.7–12 T3.4 M3.4.6.10 तु (for सु-). —^{b}) D1.3.4 राक्षसं तम्. Ñ1 अथाब्रुवन् (sic) ; T3 अभाषत (for अथाब्रवीत्). —^{c}) Ś Ñ2 V3 B2–4 D1–5.8.12 स्थीयतां द्वंद्वयुद्धे मे; Ñ1 V1 B1 D9 M6 दीयतां द्वंद्वयुद्धं मे. —^{d}) Ñ2 V3 B1.3.4 D1.3–5 M6 त्वया (for मया). Ś Ñ1 V1 D2.8.9.12 राक्षसेंद्राधिप स्वयं. —After 8, D6.7.10.11 S (except M6) ins. :

367* संतिष्ठ क्षिप्रमायत्तो भव चैवं भवाम्यहम् ।

[T3 तीव्रम् (for क्षिप्रम्). M8 तिष्ठ क्षिप्रं ममायत्तो (for the prior half). D6.7 T G2 भव चैव; M5 त्वद्वधाय; M7.9 वधाय च (M9 प्र-) ; Cg.k.t as above (for भव चैवं).]

9 ^{a}) Ś D1.2.8 अथ पूर्वे-. D1.4 श्रुतार्थे च; T3 °र्थं तु; T4 °र्थं हि; Cv.g.k.t as in text (for श्रुतार्थेन). —^{b}) Ś D12 सूजितं; Ñ1 V3 B4 D10.11 T1.2 G1.3 M1.2.4.8.9 Ck.t निर्जितं; B2 सहितं; D2 स्वर्जितं; D5.8 (with hiatus) ऊर्जितं; D6 नियुक्तं; D7 संयुक्तं; G2 M5.6.10 निर्दिष्टं; M7 संचितं; G (ed.) निश्चितं (for सज्जितं). Ś Ñ V1.3 B D1–5.7–12 बलं (for हि यत्). T3.4 सज्जमेव महा(T4 °हद्)बलं. —^{c}) Ś Ñ2 V3 B2–4 D1.2.4.5.7–9.12 T3.4 M3 निश्चक्राम; Ñ1 V1 D3 निष्क्रामतो(D3 °मंतं) ; D6 T1.2 G M4 5.7.9 निष्क्रम्य तन्; M2.8 निष्क्राम्य तन् ; M10 निष्क्रांतं तन्. Ñ2 B1 नरेंद्रः स; B4 °द्रेण; D5 °द्रस्तु; G (ed.) °द्रश्च (for नरेन्द्रस्य). ❀ Cg.k.t : निष्क्रामत् निरक्रामत्. ❀ —D1 om. (hapl. ?) from 9^d up to the prior half of l. 2 of 369*. —^{d}) Ś3 B1 D5 राक्षसेंद्र- ; Ñ1 V1.3 तद्रावण- ; Ñ2 रावणस्य (for बलं रक्षो-). Ñ2 B1 D5 -वधोद्यतः ; D3.4 °जितं; Ck.t as in text (for °द्यतम्). Ś1.2 B2–4 D2.8.9.12 राक्षसेंद्रवधे वृ(B2–4 द्रु)तं.

10 D1 om. 10 (cf. v.l. 9). M8 om. 10–11. —^{a}) Ñ1 V1.3 B1.2 D3–5.7.10.11 T3.4 दशसाहस्रं. —M6 om. (hapl.) from 10^b up to the prior half of 368*. —^{b}) M10 रथानां (for वाजिनाम्). S B1.4 D2.8.9.12 अयुतान्वितं; Ñ V1.3 D7.10.11 T3.4 M3.10 नियुतं तथा; B2.3 D3.4 अयुतानि च; D5 अयुतायुतं. —After 10^{ab}, D7.10.11 G2 M5 ins. :

368* रथानां बहुसाहस्रं पत्तीनां च नरोत्तम ।

[M5 om. up to the prior half.]

—^{c}) D3 संस्थाप्य; G1 आछिद्य (for संछाद्य). Ś Ñ2 B D2–4.8 9.12 M6 निर्यातं (for निष्क्रान्तं). —^{d}) D3.4 M6 तथा; D7.10.11 T3.4 रणे (for क्षणात्). G2 M5 वायुवेगसमं क्षणात्. —After 10, Ñ V1.3 B D1.3–5.7.9–11 T3.4 M3 ins. :

369* ततः प्रवृत्तं सुमहद्युद्धं युद्धविशारद ।
अनरण्यस्य नृपते राक्षसेन्द्रस्य चाद्भुतम् ।

[D1 om. up to the prior half of l. 2. — (l. 1) B3 प्रवृद्धं (for प्रवृत्तं). — (l. 2) Ñ2 V3 B D3.4 अनरण्यनरेंद्रस्य (for the prior half).]

11 M8 om. 11 (cf. v.l. 10). —^{ab}) Ñ1 तद्राक्षस-. M6 -मुखं; Cv.t as in text (for -बलं). D5 चास्य (for तस्य). D1.3.4 (except D3 with hiatus) ततस्तद्रावणं प्राप्य आनरण्यं(D3 बलं तस्य) महात्मनः. ❀ Cv : तद्रावणबलमित्याद्यध्यर्ध(द्यर्ध ?) श्लोकद्वयमेकवाक्यार्थम्. ❀ —D6 G1 M2.4.5.7.9.10 om. ; V3 illeg. for 11^{cd}. G3 B (ed., within brackets) repeat 11^{cd} after 370*. —^{c}) T1.2 G3 (second time) M1.6 प्रणश्यति. Ñ2 D10.11 G2.3 B (ed.) (G3 B [ed.] first time) Ct तदा सर्वं; B2 T1.2 G3 (second time) तथा(B2 °तो) राजन् ; D7 बलं तस्य; T3 बलं राम; T4 बलं तत्र (for तदा राजन्). Ñ1 V1 प्राणश्यद्धुतं राम; M8 B (ed., second time) नश्यति स्म बलं तत्र. —T3 transp. 11^d and the post. half of l. 4 of 370*. —^{d}) Ś Ñ B D2.5 8.9.12 हुताहुतिर् (for हव्यं हुतम्). Ñ B इवानलं. V1 वह्निप्राप्तो यथाहुतिः ; D1.4 प्रस्ता दत्ताहुतिर्यथा; D3 अग्नौ दत्ता यथाहुतिः. —After 11, D7.10.11 T3.4 G2.3 B (ed.) ins. ; while D6 T1.2 G1 M1–5.7.9.10 ins. after 11^{ab}; M8 ins. l. 3-4 only after 9 :

370* युद्धा च सुचिरं कालं कृत्वा विक्रममुत्तमम् ।
समासाद्य रणोत्साहं शिक्षाबलसमन्वितम् ।
प्रज्वलन्तं नरश्रेष्ठं क्षिप्रमेवावशेषितम् ।
प्राविशत्संकुलं तत्र शलभा इव पावकम् ।

[(l. 1) T1.2 G3 युद्धाय; T3 युद्धं च; G3 युद्धाथ; M5.9 युद्धा तु. —D6.7.10.11 T3.4 M10 B (ed.) om. l. 2. — (l. 2) M1 बलोत्साहं (for रणो°). G1 M5 -समन्वितः. — (l. 3) D6.7

G 7. 19. 13
B 7. 19. 17
L. 7. 18. 12

सोऽपश्यत नरेन्द्रस्तु नश्यमानं महद्बलम् ।
महार्णवं समासाद्य यथा पञ्चापगाजलम् ॥ १२
ततः शक्रधनुःप्रख्यं धनुर्विस्फारयन्स्वयम् ।
आससाद नरेन्द्रस्तं रावणं क्रोधमूर्छितः ॥ १३
ततो बाणशतान्यष्टौ पातयामास मूर्धनि ।
तस्य राक्षसराजस्य इक्ष्वाकुकुलनन्दनः ॥ १४
तस्य बाणाः पतन्तस्ते चक्रिरे न क्षतं क्वचित् ।
वारिधारा इवाभ्रेभ्यः पतन्त्यो नगमूर्धनि ॥ १५
ततो राक्षसराजेन क्रुद्धेन नृपतिस्तदा ।
तलेनाभिहतो मूर्ध्नि स रथान्निपपात ह ॥ १६
स राजा पतितो भूमौ विह्वलाङ्गः प्रवेपितः ।
वज्रदग्ध इवारण्ये सालो निपतितो महान् ॥ १७

G1 नृप(G1 नर)श्रेष्ठं(D6 °ष्ठ); D10.11 तमासाद्य; M3 नरश्रेष्ठः. —(l. 4) T1.4 पावके. T3 वह्निं हि शलभा इव (for the post. half).]

12 ^{ab}) D7.10.11 M2–4.6.7.9.10 सोपश्यत्तनू. G1 नरेंद्रस्तन् (for °स्तु). V1 D5 अनरण्यस्तदापश्यन्; D3 सोथ पश्यन्नरेंद्रः स्वं; T3 अपश्यदनरण्यस्तु (for ^{a}). D5 तप्यमानं; T3 वध्य° (for नश्यमानं). V1 D6.7.10.11 T G3 M1–5.7–10 महाबलं. Ś D2.8.9.12 स नश्यमानं संप्रेक्ष्य नरेंद्रस्तन्महद्बलं; D1.4 स प्रोवाच नरेंद्रस्त्वं न योद्धुं शक्य मामिति (sic). —For 12^{ab}, Ñ V3 B subst.:

371* स नश्यद्थ संप्रेक्ष्य नरेन्द्रस्तद्बलं महत् ।

[V3 च तस्य (for नश्यद्). B3 स च सीदद्बलं प्रेक्ष्य (for the prior half). B2 तु (for तद्-).]

—Then V3 cont.:

372* ********नश्यात्मानं महाबलम् । (illeg.)

—^{c}) Ñ1 V3 D1.3.4 M6 इवासाद्य; D2 तमासाद्य. —^{d}) D9 सर्वापगा. Ñ V3 B सलिलं सरितामिव; V1 D3 जलं(D3 पूर्णा)-पंचापगं यथा; D1.4.7.10.11 G3 M1 Ck.t वना(D1.4 पूर्णा)पगशतं यथा; D5 यथा ये जायगं जलं (corrupt); D6 T1.2.4 G1.2 M3.5.6.10 (all with hiatus) आपगानां शतं यथा; T3 जलं गंगादिकं यथा; M2.4.7–9 पंचापगशतं यथा. ❀ Ck: वनापगशतमिति छान्दसो ह्रस्वः । ; so also Ct. ❀ —After 12, Ñ V1.3 B D1.3–5.9 T3.4 ins.; while D7.10.11 ins. after 13:

373* अनरण्येन तेऽमात्या मारीचशुकसारणाः ।
प्रहस्तसहिता भग्ना व्यद्रवन्त मृगा इव ।

[(l. 1) D1.3.4 चागम्य (for तेऽमात्या). Ñ2 प्रहस्त- (for मारीच-). —(l. 2) Ñ2 मारीच-. B1.4 विद्रवंत(B4 °ति); B2 विभ्रामंत; D9 प्राद्रवंत (for व्यद्रवन्त).]

13 ^{b}) B3 सुधीः; B4 स्वकं; D1.3.4 महत् (for स्वयम्). Ś D2.5.8.9.12 धनुर्विस्फार्य वीर्यवान्; V1.3 T3.4 विस्फार्य सुमहद्धनुः. —^{c}) G2 नरेशस्तं. —^{d}) V1.3 D1.3.4 राक्षसं (for रावणं). Ś D2.8.9.12 T1.3 G3 M4.6 राक्षसं(T1 G3 M4 °वणं) क्रोधमूर्छितं; Ñ B राक्षसेंद्रं महाबलं. —After 13, D7.10.11 ins. 373*.

14 ^{a}) Ś Ñ V3 B D2.5.8.9.12 ततो(Ñ V3 B °स्य) बाणमयं वर्षं; V1 T3 तस्य पंचशतं बा(T3 °तान्बा)णान. —^{b}) V1 T3.4 पार्थिवः (for मूर्धनि). —B3 G2 om. (hapl.) from 14^{c} up to 15. D9 om. (hapl.) 14^{cd}. Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) Ñ V3 B1.2.4 तदा (for तस्य). Ś D2.8.12 -वीरस्य (for -राजस्य). —^{d}) M1 -वर्धनः (for -नन्दनः). Ś Ñ V3 B1.2.4 D2.5.8.12 सो(Ñ2 [with hiatus] अ)नरण्यो नराधिपः(D5 महीपतिः). —For 14^{cd}, V1 T3.4 subst.; while V3 ins. after 14:

374* मूर्धन्यशनिसंकाशान्रावणस्य महाबलः ।

15 B3 G2 om. 15 (cf. v.l. 14). —^{a}) Ñ1 V1.3 T3.4 रावणस्य न(V1 च; V3 कृ-; T4 तु) ते बाणाः(Ñ1 तु बाणास्ते); Ñ2 B1 ततो बाणानु(B1 °णानि)पातस्ते; B2.4 ततो बाणाव(B4 °भि)घातास्ते; D2.9 तस्य बाणावपातास्ते; D5 तस्य बाणनिपातास्तं. —V3 illeg. for ^{b}. —^{b}) Ś D2.5.8.9.12 नाकुर्वंत; T3 कुर्वते न (for चक्रिरे न). D3 क्षरं; T2.4 G1.3 M1–3.5.9.10 क्षतिं (for क्षतं). Ñ1 V1 कुर्वंतस्तीव्रवेदनां; Ñ2 B1.2.4 नाकुर्वन्राक्षसं(Ñ2 °क्षसः) क्षतं(B4 °सक्षयं). —^{c}) V3 सहस्रेभ्यः; D5 यथाभ्रेभ्यः; D6.7 T1 G1.3 M1.3–7.10 इवाब्दे(D6 °ब्धि)भ्यः; T2 °भ्येत्य (for इवाभ्रेभ्यः). —^{d}) D6.7.10.11 M3 गिरि- (for नग-). Ś D2.8.9.12 पतमाना महीधरे; Ñ1 V1 T3.4 पत(T4 पात्य)माना यथा(T3 इवा)चले.

16 ^{a}) Ñ1 V1.3 T3 स तु; T4 तस्य (sic) (for ततो). Ñ2 B राक्षसेंद्रेण सहसा. —^{b}) D1.3.4 M6 (with hiatus) इक्ष्वाकुः (for क्रुद्धेन). Ś D1–5.8.9.12 M6 स नराधिपः; Ñ2 B वसुधाधिप(Ñ2 B4 °पः) (for नृपतिस्तदा). Ñ1 V1.3 T3 संक्रुद्धेन(V1 द्य च) नरेश्वरः. —^{c}) M8 शरेण (for तलेन). D12 [अ]भिहते. —^{d}) D1.3.4 M6 स्यंदनात्; T3 ततो वै; G2 M5.10 सहसा; M1.3 स्वरथात् (for स रथात्). Ñ B स पपात रथात्स्वकात्.

17 ^{a}) Ś2 D12 पतितो. —^{b}) Ś1 D8 प्रवेपत; Ñ1 D5 प्रपीडितः; D2 °पते; D9 त्ववेपत (for प्रवेपितः). D6.7.10.11 विह्वलः प्रविवेपितः. —^{cd}) D4 वज्रदग्धे (with hiatus); D12 वज्रोद्म; T3.4 G2 M4.10 वज्राहत (for वज्रदग्ध). Ś2.3 D12 शैलो; D1–7.9 शालो (for सालो). Ś D2.8.9.12 [ऽ]भवत्; D1.3.4.6.7.10 M6 यथा; D5 भुवि (for महान्). Ñ1 V1 T3.4 सा(V1 शा)लः कुसुमपिंजरः; V3 illeg. (for ^{d}). Ñ2 B वज्रवेगाहत इव सालवृक्षो महावने.

तं प्रहस्याब्रवीद्रक्ष इक्ष्वाकुं पृथिवीपतिम् ।
किमिदानीं त्वया प्राप्तं फलं मां प्रति युध्यता ॥ १८
त्रैलोक्ये नास्ति यो द्वंद्वं मम दद्यान्नराधिप ।
शङ्के प्रमत्तो भोगेषु न शृणोषि बलं मम ॥ १९
तस्यैवं ब्रुवतो राजा मन्दासुर्वाक्यमब्रवीत् ।
किं शक्यमिह कर्तुं वै यत्कालो दुरतिक्रमः ॥ २०
न ह्यहं निर्जितो रक्षस्त्वया चात्मप्रशंसिना ।
कालेनेह विपन्नोऽहं हेतुभूतस्तु मे भवान् ॥ २१
किं त्विदानीं मया शक्यं कर्तुं प्राणपरिक्षये ।
इक्ष्वाकुपरिभावित्वाद्वचो वक्ष्यामि राक्षस ॥ २२

G. 7. 19 25
B. 7. 19 29
L. 7. 18 22

18 [a]) T1.2 G3 सं-; M1 स (for तं). G2 प्रयच्छ (sic) (for प्रहस्य). M4.10 राम (with hiatus) (for रक्ष). —[b]) Ś D2.8.9.12 [ऽ]नरण्यं; G2 M2.5.8–10 ऐक्ष्वाकं (for इक्ष्वाकुं). Ñ B D5 ह्य(Ñ1 D5 [with hiatus] अ)नरण्यं महीपतिं(D5 नराधिपं). ❀ Cg: इक्ष्वाकुमिक्ष्वाकुवंश्यम् ।; so also Ck.t. ❀ —[cd]) D5 किं तु (for किम्). M9 बलं (for फलं). V3 D6.7.10.11 T1.3.4 G1 M1 transp. त्वया and फलं. Ś Ñ2 B D2.5.8.9.12 मया सह(Ś2.3 सार्धं) युयुत्सता(Ś1 B1 D5.8.9 °त्सुना).

19 [a]) Ś2.3 D12 कस्तु; Ñ1 नापि; D1.3.4 M6 यस्य (for नास्ति). Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 यो द्वंद्वे; Ñ2 B मे द्वंद्वं; V3 योद्धुं मां; D1.3.4 M6 मे नास्ति (for यो द्वंद्वं). —[b]) Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 T3 तिष्ठेन् (for दद्यान्). Ś2.3 D5.12 T1.4 G1 M1 नराधिपः. Ñ2 B प्रतितिष्ठेत कोपि यः(B2 कश्चन; B3 यो युधि); V3 * तिष्ठेत्तु नराधिप; D1.3.4 M6 द्वंद्वयुद्धप्रदो नृप(D1 M6 °पः). —Ś2.3 om. 19[cd]. —[c]) D1.3.4 स कः; M10 सक्तो (for शङ्के). Ś1 D2.8.12 हि सक्तो; Ñ V1.3 D6.7.9–11 T3.4 M1.3 प्रसक्तो (for प्रमत्तो). D1.3.4 भोगैस्त्वं(D3 °स्तु); D2 भौमेषु (for भोगेषु). —[d]) V3 वचो (for बलं). Ñ V1 B D5 न वि(Ñ1 न हि; V1 त्वं न; D5 न त्वं)जानासि मे बलं.

20 [a]) T3 वाक्यं (for राजा). —[b]) Ñ1 मंदाग्रेर् (sic); B2.4 D5 °युर्; G (ed.) °दांशुर् (for मन्दासुर्). —After 20[ab], Ñ1(repeats after 21).2 V3 (repeats l. 1 after 20) B D1.3–5 ins.; while V1 T3.4 ins. after 21:

375* सुरारे गर्वितोऽसि त्वं मां निहत्य विकत्थसे ।
नह्येवं भाषते शूरो दौष्कुलेयोऽसि राक्षस ।

[(l. 1) D1.3.4 [अ]त्र (for त्वं). Ñ1 (second time) V1.3 (first time) D5 T3.4 किमिदं गर्वि(D5 °र्जि)तं(V3 °र्जतो) रक्षो(D5 युद्धे) (for the prior half). V3 (second time) रक्षो रक्षामि तत्सुखं (for the post. half). —After the second occurrence of l. 1, V3 ins. 378*. —(l. 2) V3 वीरो (for शूरो). V3 illeg.; B3 हि (for ऽसि). B1 रावण. Ñ1 (second time) V1 D1.3–5 T3.4 दौष्कुलेय(D5 कुलीनो यो) नराधम(Ñ1 V1 °शन; T3.4 दशानन) (for the post. half).]
—[c]) M8 इव (for इह). G2 यत् (for वै). Ś Ñ V1.3 B D2.5.8.9.12 T3 किं तु(Ñ1 न; Ñ2 V3 B T3 नु) शक्यं मया कर्तुं; G1 किं कर्तुमिह शक्यं यत् —[d]) V3 D6.7.10.11 T1.2.4 G1.2 M3.5.9 कालो हि; D2.9 तत्कालो (for यत्कालो). Ñ1 यत्काले दुरतिक्रमे.

21 V3 illeg. for 21[a]. —[a]) Ñ2 B नाहं वि-. D1.3.4.6.7 T1.2.4 G3 M निहतो; Cg.t as in text (for निर्जितो). —[b]) Ś D2.8.12 त्वया ह्यात्मभावि(D2 °मानि)ना; Ñ B1.2.4 D5 T3 त्वयेह्यात्माभिमानिना; V1.3 B3 D9 T4 त्वया चेह्य(V3 T4 चात्मा; B3 मोघा; D9 च ह्य)भिमानिना; D1.3.4 M6 त्वयेहाद्य(M6 °या ह्यात्म-) प्रगल्भिना. —[c]) Ś D8.9.12 चाभि-; Ñ2 V3 B D6.7.10.11 T1.2.4 G1.3 M1.3.10 [ए]व वि-; V1 T3 [इ]हाभि-; D2 [ए]वाभि-; M5.7 हि वि-; M8 ह्य वि(for [इ]ह वि-). Ñ2 V3 B [ऽ]स्मि (for ऽहं). Ñ1 कालेनैवोपपन्नोस्मि; D1.3.4 M6 कालेनोपनिषण्णोहं; D5 कालेनैवाभियुक्तोहं. —[d]) Ñ B हि मे; V3 [ऽ]स्ति वै (for तु मे). —After 21, Ñ1 (repeats) V1 T3.4 ins. 375*.

22 D10 om. 22[ab]. —[ab]) Ñ1 V1 किं तु चैव; T1 G1 M3.10 किं न्वि(M10 चे)दानीं; T2 G3 M1 किमिदानीं; T3 किं तु चैव; Ct as in text (for किं त्विदानीं). D3 इहाशक्यं. G1 T4 M4 transp. शक्यं and कर्तुं. Ś D2.5.8.9.12 -परिक्षयात्. —After 22[ab], D6.7.11 T1–3 G M1–5.7–10 ins.; T4 cont. after 378*:

376* न ह्यहं विमुखो रक्षो युध्यमानस्त्वया जितः ।

[M3 स (for न). D7.11 T3 विमुखी. D6.7.11 T3.4 M2.8.9 हतः (for जितः).]

—T4 reads 22[cd] twice. —[c]) D1.3.4 -भावैस्त्वां (for -भावित्वाद्). V1 इक्ष्वाकुः परिभाषे त्वां; T3 इक्ष्वाकुरभिभाषिष्ठ. —[d]) M6 काले (for वचो). V1 T3.4 (both times) रक्षो(T4 वचो) वक्ष्यामि ते स्वयं; D1.3.4 वाचा धक्ष्यामि राक्षस. —For 22[cd], Ś Ñ V3 B D2.5.8.9.12 subst.:

377* वाचा त्वां संप्रवक्ष्येऽहमिक्ष्वाकुपरिभाविनम् ।

[V3 illeg. for the prior half. B1 आपद्य (for वाचा त्वां). Ñ B संप्रवक्ष्यामि (with hiatus); D5 संप्रहर्षेहम्. Ñ1 -भाविकं; V3 B3 D5 -भावितं (for -भाविनम्).]

—Then Ś Ñ B D2.5.8.9.12 cont.; while V1 D1.3.4 T3 M6 ins. after 22; whereas V3 ins. after the second occurrence of l. 1 of 375* and repeats l. 2 after 377*; T4 ins. after the first occurrence of 22[cd]:

378* कालपाशस्य हि यथा मध्ये तिष्ठन्ति मानवाः ।
एवं वाक्यान्तरे शत्रुं मम तिष्ठसि रावण ।

[(l. 1) V1 मध्ये हि; T3.4 तु यदा; M6 मध्ये तु (for हि यथा). V1 सदा; M6 यथा (for मध्ये). V3 D1.3.4 M6 तिष्ठ(M6 पत)ति मानवः. —T4 reads l. 2 twice. —(l. 2) Ś D2.8.12

G. 7. 19. 27
B. 7. 19. 29
L. 7. 18. 24

यदि दत्तं यदि हुतं यदि मे सुकृतं तपः ।
यदि गुप्ताः प्रजाः सम्यक्तथा सत्यं वचोऽस्तु मे ॥ २३
उत्पत्स्यते कुले ह्यस्मिन्निक्ष्वाकूणां महात्मनाम् ।
राजा परमतेजस्वी यस्ते प्राणान्हरिष्यति ॥ २४
ततो जलधरोदग्रस्ताडितो देवदुन्दुभिः ।
तस्मिन्नुदाहृते शापे पुष्पवृष्टिश्च खाच्च्युता ॥ २५
ततः स राजा राजेन्द्र गतः स्थानं त्रिविष्टपम् ।
स्वर्गते च नृपे राम राक्षसः स न्यवर्तत ॥ २६

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे एकोनविंशतितमः सर्गः ॥ १९ ॥

वाक्योत्तरे. Ś1 Ñ2 V3 (second time) शक्ते; Ś2.3 सक्तो; D2 शक्तो; D5 भक्तो; D8.12 सक्ते (for शक्तं). V1.3 (first time) D9 T3.4 (first time) एवमस्मिञ्ज्यो (V3 °स्ति क्षयो; D9 °स्मि जितो; T3.4 °स्मिन्क्षये) युद्धे (for the prior half). Ñ मया. Ñ V3 (second time) B2-4 राक्षस (for रावण). Ś D5.8.12 मम राक्षस तिष्ठतः (D5 °ति); V1 D9 T3.4 (first time) वदतः शृणु राक्षस; V3 (first time) illeg.; D2 मम राजन्न तिष्ठसि (for the post. half). D1.3.4 एवमस्मि (D3 °स्मिन्) स्थितो युद्धेऽचिष्ठितः शृणु रावण; T4 (second time) एवं वाक्यांतरासक्तो मम राक्षस तिष्ठसि; M6 एवं सशांजितः प्राणः शापमध्ये च तिष्ठति.]

23 Ñ1 reads 23 in marg. —[a]) D8 दातुं (sic) (for दत्तं). D11 om. (hapl.) यदि हुतं. —[b]) B2 वा (for मे). D6 [ऽ]स्तु; D9 [ऽ]स्ति (for सु-). Ñ V3 B कृतं (for तपः). —[c]) V3 प्राप्ताः ; D6 तृप्ताः (for गुप्ताः). D8 तस्य (for सम्यक्). —[d]) Ñ V1 D6.7.10.11 T4 M3 तदा; V3 मम (for तथा). D8 सत्ये. V3 [ऽ]स्तु ते; T2 मम (for ऽस्तु मे).

24 [a]) Ś V1 D1-5.8.9.12 T3 उत्पत्स्यति. Ñ B [ऽ]स्माकं; V3 D12 तस्मिन्; D1 यस्मिन् (for ह्यस्मिन्). —[c]) D1.3.4.6.7.10.11 S (except T4) रामो दाशरथिर्नाम. —[d]) B D1.3-5 G2 M5.7 स (for यस्). D5 हनिष्यति.

25 [a]) Ñ2 B M6-8 -[उ]दग्रास् (M7 °ग्रं). V1 ततो नेदुर्जलधरास् . —[b]) Ñ2 B M6.8 ताडिता. D5 हेम- (for देव-). —[c]) Ś D8.12 तदाद्भुते; D2.9 तदाहृते; D6 मुदाहृते (for उदाहृते). V3 भीरोः (for शापे). D5 तस्मै तदा वृते शापे. —[d]) Ś Ñ B D2.5.8.9.12 पपात ह (Ñ1 B3.4 च); V1 शिरोपतत्; V3 तदापतत् (for च खाच्च्युता). —After 25, V3 ins. :

379* चचार पृथिवीं चाथ दर्पाच्चाभून्महास्वनः ।
*** *** ** साधु साध्विति सर्वशः । (illeg.)

—Then V3 cont. ; while Ñ B1.3.4 ins. after 25 :

380* एवं दत्वा तु शापं स पञ्चत्वमगमन्नृपः ।
[V3 च (for तु).]

—Then Ñ1 cont. 383*.

26 V3 illeg. for 26[a]. —[a]) Ś1 D8 राजन् (for राजा). Ś D2.8.12 G2 राजेंद्रो; D1.3.4 तं शक्त्वा (for राजेन्द्र). V1 T3 स राजा राजराजेंद्रो. —[b]) Ś1 गत्वा; V1 शक्र- (for गतः). D5 गतः स्वर्गं महायशाः. —For 26[ab], Ñ B subst. (all except Ñ1 read after 26); while V3 D3 ins. after 26 :

381* ततः स राजा रजनीचराहत-
स्त्रिविष्टपं प्राप्य मुमोद सानुगः ।
[(l. 1) Ñ1 V3 -करानतस् (for -चराहतस्). —(l. 2) B1.2 वज्रिणा (for सानुगः).]

—Then Ñ2 V3 B D3 cont. ; while Ñ1 subst. for 26[cd] :

382* ययौ च हत्वा रजनीचरस्तदा
विमानमारुह्य पुनर्युयुत्सया ।
[(l. 1) Ñ1 V3 B1.3 स (for च). Ñ1 राजा (for हत्वा). D3 स निशाचरस्तथा.]

—After 26[ab], Ś V1.3 D2.3.5.8.12 ins. ; while Ñ1 cont. after 380* :

383* कर्मणा तेन दुर्धर्षस्तथा सुव्याहृतेन च ।
[Ś1 Ñ1 V1.3 D8 तथा स- ; D5 तदा सु- ; D12 पराशुर् (for तथा सु-). Ñ1 -सुहृदेन (for -व्याहृतेन).]

—[c]) Ñ2 B1.2.4 D5 T4 स्वर्गते तु; B3 स्वर्गं गते. Ś V3 D8 T3 M2.9.10 नृपतौ; D12 च पतौ (for च नृपे). D6.7.10.11 T1.2.4 G3 M1.3.10 तस्मिन् ; M8 वीर (for राम). —[d]) Ś3 B3 संन्यवर्तत; D1.3.4 सोप°; D5 स व्य°; D6.7.10.11 T1.2 G M1.2.4.5.7-10 सोपसर्पत; T4 [ऽ]पि न्यवर्तत (for स न्यवर्तत). ❀ Cg.k : अपसर्पत अपासर्पत्, अपगतवानित्यर्थः । ; so also Ct. ❀

Colophon : D1 om. —*Kāṇḍa name* : Ś1 D9 M7 om. —*Sarga name* : Ś D2.8.9.12 पृथ्वी (D2.8 °थिवी) जयः; Ñ1 V1.3 अनरण्यनिर्जयः (Ñ1 °नृपवधः); Ñ2 D6 रावणशापः ; B D1.3 अनरण्यवधः (B1 °शापः) ; D5 पृथिवीविजये अनरण्यवधः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ1 V3 B D1.2 om. ; V1 15 ; D8.9 T4 18 ; D12 T3 17. —After colophon, D2 concludes with रामः ; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.8.10 with श्रीरामाय नमः.

२०

ततो वित्रासयन्मर्त्यान्पृथिव्यां राक्षसाधिपः ।
आससाद घने तस्मिन्नारदं मुनिसत्तमम् ॥ १

नारदस्तु महातेजा देवर्षिरमितप्रभः ।
अब्रवीन्मेघपृष्ठस्थो रावणं पुष्पके स्थितम् ॥ २

राक्षसाधिपते सौम्य तिष्ठ विश्रवसः सुत ।
प्रीतोऽस्म्यभिजनोपेत विक्रमैरूर्जितैस्तव ॥ ३

विष्णुना दैत्यघातैश्च तार्क्ष्यस्योरगधर्षणैः ।
त्वया समरमर्दैश्च भृशं हि परितोषितः ॥ ४

किंचिद्वक्ष्यामि तावत्ते श्रोतव्यं श्रोष्यसे यदि ।
श्रुत्वा चानन्तरं कार्यं त्वया राक्षसपुंगव ॥ ५

किमयं वध्यते लोकस्त्वयावध्येन दैवतैः ।
हत एव ह्ययं लोको यदा मृत्युवशं गतः ॥ ६

G. 7. 24. 6
B. 7. 20. 7
L. 7. 23. 6

20

Before 7.20, Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 T3.4 M6 read Sargas 31-34. V2 missing Sarga 20 (cf. v.l. 7.12.2).

1 [ab]) Ś1 V1 D1-5.8.9 M6 स तु; Ś2.3 D12 सर्वान्; Ñ V3 B अथ; Cg as in text (for ततो). D5 सर्वां पृथिवीं (for मर्त्यान्पृथिव्यां). V3 B3 G2 राक्षसेश्वरः . ❀ Ck : अतो वित्रासयन्नित्यादि. ❀ —[c]) Ś Ñ V1.3 B D1-4.8.9.12 T3.4 M6 वने पुण्ये; D5 वने रम्ये; D6.7 T1 G M1-5.7.9.10 वने (G1 रणे) तस्मिन्; M8 वने क्वापि; Cg.k.t as in text (for घने तस्मिन्). —[d]) D6.7.10.11 T1 M10 -पुंगवं; Ck as in text (for -सत्तमम्). Ś Ñ V1.3 B D1.3-5.8.9.12 T3.4 देव(V3 B1-3 मह)र्षिं नारदं ततः(V1 पुनः; B तथा; D9 तदा); D2 देवर्षिर्नारदस्ततः . —After 1, D3.6.7.10.11 S (except M6) ins. :

384* तस्याभिवादनं कृत्वा दशग्रीवो निशाचरः ।
अब्रवीत्कुशलं पृष्ट्वा हेतुमागमनस्य च ।

[(l. 1) T4 damaged from कृत्वा up to अ in l. 2. M8 प्रतापवान् (for निशाचरः). — (l. 2) T1 G3 M3 पृष्टे; Cg.t as above (for पृष्ट्वा). T1-3 G1.3 M2.3.5.9.10 वै; Cv.g.k as above (for च). D3 नात्यवर्तत देवर्षि वेलामिव महोदधिः .]

2 [a]) M4.7 स (for तु). M1.3 वचः श्रुत्वा (for महातेजा). —[b]) G1 M3 ब्रह्मर्षिर्. Ś Ñ V3 D1-5.8.9.12 T3.4 अमितद्युतिः; M3 अतुलप्रभः (for अमितप्रभः). —[c]) Ś2 D1.4.8.9.12 मेरु- (for मेघ-). Ś1 D8.9.12 -पृष्ठस्थं. —[d]) Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 T3 पुष्पके रावणं (by transp.). M6 पुष्पकस्थं दशाननं.

3 [a]) Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 T3.4 वीर (for सौम्य). —[b]) D7 वैश्रवसः . —[c]) Ś D8 -जनप्रीत्या; Ñ1 T4 -जनोपेतो; D12 -जनप्रीत; M6 -जनोपेतैर् (for -जनोपेत). —[d]) T4 damaged from ऊर्जितैस् up to 4[a]. Ñ1 ऊर्जितस्तथा.

4 T4 damaged for [a] (cf. v.l. 3). —[a]) Ś D1-5.8.9.12 -मथनात्; Ñ1 T3 -मथने; Ñ2 V1.3 B -मथनैस्; T1 -घातस्य (for -घातैश्च). —[b]) Ś Ñ V1.3 B D1-4.8.9.12 T2.3 G2 M1.3.6 तार्क्ष्येण; D5 चारण- ; D6 गरुड- ; D7.10.11 T4 गंधर्व- (for तार्क्ष्यस्य). Ś D1-5.8.9.12 -धर्षणात्; Ñ1 M9 -धर्षणे; B2 -मर्षणैः ; T3 -धर्षिता (sic) (for -धर्षणैः). —[c]) Ś Ñ1 V1 D1-5.8.9.12 T3 च युद्धशौंडेन; V3 B1 समरनादैश्च; B2 °मत्तेन; D7.10.11 Ct समं विमर्दैश्च; G2 °मर्दैस्तु (for समरमर्दैश्च). —[d]) D6 बहुधा; M6 दृढं स (for भृशं हि). Ś Ñ V1.3 B D2-5.8.9.12 T3 दृढ(B3 D3.4 T3 भृश) मस्म्यभि(B2 [m. also] °नादैश्च)तोषितः; D1 भृशमस्माच्च तोषितं. ❀ Ck : विष्णुना दैत्यघातादिभिः कृत्यैरहं परितोषितः । ; Ct : विष्णुना दैत्यघातादिभिरहं तोषितः । त्वया समं गन्धर्वोरगधर्षणैर्विमर्दैर्भाविभिः परितोषितो भविष्यामीत्यर्थः . ❀

5 [a]) Ś Ñ1 V1 D1-5.8.9.12 किं तु; B1 G3 किं च; T3 हितं (for किंचिद्). Ś1 D8 त्वं; Ś2.3 Ñ V3 B D1-5.9.12 M6 त्वां; D6.7.10.11 तु (for ते). —[b]) Ś V1.3 D1.3.4.8.12 तद्वमेव च; Ñ B यदि मन्य(B2 रोच)से; D2 मतमेव च; D5 च वचो मम; D9 T3.4 तत्र(D9 यदि) मे वचः (for श्रोष्यसे यदि). —[c]) V3 तु; D5.8.12 T1.2 G3 M1 वा (for च). —[d]) T1.2 G3 M1.3.5 -सत्तम (for -पुंगव). —For 5[cd], Ñ B D6.7.10.11 G1.2 M2.4.6-10 subst. ; while V3 T1.2 G3 M1.3 ins. after 5 ; M5 ins. after 5[ab] :

385* तन्मे निगदतस्तात समाधिं श्रवणे कुरु ।

[Ñ2 ततो मे; M4 तस्मै नि- (for तन्मे नि-). Ñ1 तावत् (for तात). ❀ Cg.k : समाधिमैकाग्र्यम् । ; so also Ct. ❀]

6 [a]) G1 मैवायं. D5.9 बाध्यते (for वध्यते). D5-7.10.11 तात; Cg.k.t as in text (for लोकस्). D2 बुध्यसे लोकं (sic). —[b]) T4 damaged from वतैः up to य in [d]. M6 संयुगे; Ct as in text (for दैवतैः). ❀ Cg : त्वया अवध्येनेति छेदः . ❀ — Ś1 D8 om. 6[c] – 7[b]. —[c]) G2 अत (for हत). D2 स्वयं; T3 M1.3 स्वयं (for ह्ययं). B1.3.4 M6 वीर (for लोको). —[d]) T2 G3 यथा (for यदा). D9 मृत्योर् (for मृत्यु-). G1 गतं (for गतः). Ś2.3 Ñ1 V1 D1-5.12 T3 य(D1.4 स)दा(Ś2.3 D5 T3 °तो) मर्त्यो नि(Ñ1 V1 वि)सर्गतः . —After 6, Ñ2 V3 (l. 8 only) B D6.7.10.11 T1.2 G M ins. ; D8 cont. l. 4 and l. 2 only after 390*; T4 cont. l. 7-8 only after 393* :

G. 7. 24. 11
B. 7. 20. 12
L. 7. 23. 7

पश्य तावन्महाबाहो राक्षसेश्वर मानुषम् ।
लोकमेनं विचित्रार्थं यस्य न ज्ञायते गतिः ॥ ७

क्वचिद्वादित्रनृत्तानि सेव्यन्ते मुदितैर्जनैः ।
रुद्यते चापरैरार्तैर्धाराश्रुनयनाननैः ॥ ८

386* देवदानवदैत्यानां यक्षगन्धर्वरक्षसाम् ।
अवध्येन त्वया लोकः क्लेष्टुं युक्तो न मानुषः ।
नित्यं श्रेयसि संमूढं महद्भिर्व्यसनैर्वृतम् ।
हन्यात्कस्त्वादृशो लोकं जराव्याधिशतैर्वृतम् ।
तैस्तैरनिष्टोपगमैरजस्रं यत्र तप्यते । [5]
को बुद्ध्या मतिमानस्मिन्युद्धेन प्रणयी भवेत् ।
क्षीयमाणं सदैवैनं क्षुत्पिपासाजरादिभिः ।
विषादशोकसंमूढं लोकं त्वं क्षपयस्व मा ।

[(l. 1) B1 G2 M3.5 -यक्षाणां दैत्य- ; B2 -मर्त्यानां यक्ष- (for -दैत्यानां यक्ष-). —(l. 2) Ñ2 B D3 वीर; M4.7 लोकं (for लोकः). Ñ2 B D3 हंतुं युक्तं; D6.7 क्लेष्टुं शक्यो; D10.11 क्लेष्टुं योग्यो; G3 M4.6–8 क्लेष्टुं युक्तं (for क्लेष्टुं युक्तो). Ñ2 B2.3 न मानुषान् ; B1.4 M4.7 न मानुषं; D3 च मानवं (for न मानुषः). —(l. 3) M8 वृजिनैर् (for व्यसनैर्). Ñ2 युतं (for वृतम्). G1 व्यसनैर्बहुभिर्वृतं (for the post. half). —G2.3 om. (hapl.) l. 4. —(l. 4) M6 न (for कस). Ñ2 B2.3 D6.7.10.11 तादृशं; B1 M6.10 त्वीदृशं; B4 तादृशो (for त्वादृशो). B1 D3 M6.9 -शतैर्हतं; D6.7.10.11 M10 °र्युतं; T1.2 M3 -वशं गतं; M2.8 °र्हतं (for -शतैर्वृतम्). —(l. 5) D6 तत्र; M1.8 यत्तु; M3 यस्तु (for यत्र). Ñ2 B G2 M6 वर्तते; D6 G1 M2.9 तत्र ते; D7 कुत्र वै; D10.11 कुत्र कः ; M4 तर्ज्यते; M7 तन्यते; M8 तुद्यते (for तप्यते). —(l. 6) M1.3.10 बुद्ध्वा. M10 तस्मिन् (for अस्मिन्). Ñ2 B G1.2 M2.4–9 युद्धं(G1.2 दुःखं; M4 युध्यन् ; M8 बुद्धया) न(M5 तु) तत्र(G1.2 M2.4–3 °स्मिन्) म(B1 ग)तिमान् ; D6.7 यस्य ते मानुषो लोको; D10.11 Cg.k.t मतिमान्मानुषे लोके (for the prior half). M1.3 युद्धेषु; Cg.k.t as above (for युद्धेन). M5 प्रणिधी; Cg.k.t as above (for प्रणयी). —(l. 7) B1.3.4 [इ]मं; M2.8–10 [ए]तत् ; M7 [ए]तं (for [ए]नं). D6.7.10.11 दै(D11 दे)वहतं; T4 सदैवं तु; G1.2 सदा चैनं (for सदैवैनं). M4 damaged from जरादिभिः up to शोक in l. 8. —(l. 8) D6.7 T4 -संरुद्धं; M10 -संक्रुद्धं (for -संमूढं). Ñ2 V3 B मा लोकं क्षप(B1 °य)य प्रभो (for the post. half).]

—After 6, T4 reads 7^{a}, 9^{b}, 390*, 10^{ab} (followed by 393* and l. 7–8 of 386*) for the first time, repeating them (except star passages) in their proper place.

7 Ś1 D8 om. 7^{ab} (cf. v.l. 6). For sequence and repetition in T4, cf. v.l. 6. —^{a}) Ś2.3 D2.9.12 पश्यस्येतान् ; B1 पश्येमं त्वं; L (ed.) पश्यैतान् (subm.) (for पश्य तावन्). Ñ1 महाभाग; T4 (first time) महा** (for °बाहो). —After 7^{a}, D5 reads 9^{b}. —V3 om. 7^{bcd}. Ś2.3 Ñ1 V1 D2.5.9.12 T3 om. 7^{b}. —Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 read 7^{c} – 8 (including star passage) after 10. D1.3.4.7 repeat 7^{c} – 8^{b} after 10. The sequence of st. 7^{c} – 10 (including star passages) in Ñ1 is 9^{b} – 10, 7^{c} – 9^{b} (9^{b} r.). —^{c}) Ś D8.12 यशस्ते च; Ñ1 (with hiatus) पश्य एवं; Ñ2 B2 D3 (first time) लोकमेतं; V1 D1.3–5.7 (D1.3.4.7 second time) पश्य चेमं; B1 D6.7 (first time) T4 लोकमेवं; B3.4 M6 लोकमेतद् ; D2.9 पश्यस्येवं; D10.11 मूढमेवं; T3 पश्यस्वेमं (for लोकमेनं). M6 विचित्रं तु. —^{d}) M4 यत्र (for यस्य). G1 विधिः (for गतिः). Ś Ñ1 V1 D1–5.7–9.12 T3 (D1.3.4.7 second time) जीवलोक (Ś1 °के) समंततः (Ñ1 न संशयः). —After 7, M10 ins. :

387* कतिचिद्व्याधिपीडाश्च सेव्यन्ते मनुजैर्भृशम् ।

8 For sequence in Ś Ñ1 V1 D1–5.7–9.12 T3 cf. vl. 7. V3 reads 8^{ab} after 10. T4 damaged from 8^{a} up to मु in ^{b}. —^{a}) Ś V1 D2.7(second time)–9.12 T3 यत्र; D5 यद्वद् (for क्वचिद्). T2 क्रत्वादि- (for वादित्र-). —V3 lacuna from -नृत्तानि up to जनैः in ^{b}. Ś Ñ1 V1 D1–4.7 (D1.3.4.7 second time).8.12 -निनदा; Ñ2 B3.4 D1.3.4 (D1.3.4 first time).9 -नृत्यानि; B1.2 -गीतानि; D5 -निर्ह्रादो; D7(first time).10.11 G1 M4 -नृत्यादि; T3 -निनदो; M1 -नृत्तादि (for -नृत्तानि). —^{b}) D7(first time).10.11 G1 M1.4 सेव्यते. B2 मुनिसज्जनैः (for मुदितैर्जनैः). Ś Ñ1 V1 D1–5.7(D1.3.4.7 second time).8.12 T3 मुदितैः(Ś2 D8.12 सुदिनैः ; D5 मुदितः) संप्रवर्तिताः(D5 T3 °वर्तितः ; D7 °तिष्ठिताः). —V3 B2 D6 T4 om. (hapl.?) 8^{cd}. D1.3.4 read 8^{cd} after 8^{ab}(r.). —^{d}) Ñ B1.3.4 अश्रुविक्लेदिताननैः . —For 8^{cd}, Ś V1 D1–5.8.9.12 T3 subst. ; Ñ1 ins. after 8^{ab} ; D7 ins. after 8^{ab} (r.) :

388* भज्यते किल चाप्येतदश्रुधौताननैर्जनैः ।

[D9 रुद्यते (for भज्यते). D2.12 वा (for च). Ñ1 V1 D1.3–5.7 T3 रुद्य(D1 °ह्य)ते कच्चिदप्येतद् (D5 °तैर्) (for the prior half). D2 -भूत- (for -धौत-). D7 T3 -[अं]जनैर् (for -[आ]ननैर्).]

—Thereafter, Ś V1 D1–5.7–9.12 T3 cont. ; Ñ1 cont. after 392* ; Ñ2 B D10.11 T4 ins. after 10 ; V3 ins. after 8^{ab} :

389* अवश्यमेव गन्तव्यं सर्वैश्च यमसादनम् ।
तन्निगृह्णीष्व पौलस्त्य यमं परपुरंजय ।
तस्मिन्हि विजिते सर्वं जितं भवति धर्मतः ।

[D3 repeats l. 1 consecutively. V3 illeg. after मे up to सर्वै(see Var.). Ñ1 अपि; V1 D5.10.11 T3 एभिः (for एव). Ñ1 V1.3 D1.3(first time)–5.7.10.11 T3 transp. गन्तव्यं and सर्वै(V3 illeg. for सर्वै)श्च; T4 मर्त्यैश्च गंतव्यं. Ñ2 B D3 (second time) यतो विनाशो भूतानां येनेदं वध्यते जगत् . —(l. 2) Ñ2 V1 B4 D4.5.9 T3 तं (for तन्). Ś1 D8 तं

मातापितृसुतस्नेहैर्भार्याबन्धुमनोरमैः ।
मोहेनायं जनो ध्वस्तः क्लेशं स्वं नावबुध्यते ॥ ९
तत्किमेवं परिक्लिश्य लोकं मोहनिराकृतम् ।
जित एव त्वया सौम्य मर्त्यलोको न संशयः ॥ १०

एवमुक्तस्तु लङ्केशो दीप्यमान इवौजसा ।
अब्रवीन्नारदं तत्र संप्रहस्याभिवाद्य च ॥ ११
महर्षे देवगन्धर्वविहार समरप्रिय ।
अहं खलूद्यतो गन्तुं विजयार्थी रसातलम् ॥ १२

G. 7. 24. 18
B. 7. 20. 19
L. 7. 23. 14

गृह्णीष्व च; Ś2.3 D12 तत्त्वं गृह्णीष्व; D7 तं निगृह्यस्व (for तन्निगृह्णीष्व). D2 यम- ; D9 पाप- (for पर-). D5 T4 -पुरंजयं. —(l. 3) Ñ1 जिते यमे; B3 तु विजिते; D7.10.11 T3.4 जिते जितं (for हि विजिते). Ś Ñ1 V3 D2.8 9.12 तस्मिन्विनिर्जिते(Ñ1 °ञ्जिते यमे) स्र्वे(D2.9 °वं) (for the prior half). Ñ1 सर्वत: (for धर्मत:). D7.10.11 T3.4 भवत्येव(T3.4 °तीति) न संशय: (for the post. half).]

9 For sequence and repetition in T4 cf. v.l. 6 and for Ñ1 cf. v.l. 7. Ś1 D8 om. 9^{ab}. Ś2.3 V1.3 D2.5.9.12 T3 om. 9^{a}. —^{a}) B3 पितृमातृ- (for मातापितृ-). Ñ1 -सुहृत्स्नेह- ; Ñ2 B2–4 D1.3.4 -सुतस्नेहाद् ; D6.7.10.11 M10 °स्नेह- (for -सुतस्नेहैर्). T4 मातासुतपितृस्नेह-. —D5 reads 9^{b} after 7^{a}. —^{b}) Ś2.3 -बंधून् (for -बन्धु-). Ś2.3 Ñ1 (first time) V1.3 D1-5 T3.4 M3.6 Ct -मनोरथै: ; Ñ1(second time).2 B °रथात् ; M1 °हरै: ; M7 -जनानुगै: ; M10 -वियोगजै: ; Cg.k as in text (for -मनोरमै:). ❀ Cv: भार्याबन्धुमनोरमै:। भार्याभिर्बन्धुभिर्मनोरमै:। इष्टविषयैश्च. ❀ —^{c}) D6.7.10.11 मोहितोयं; T4 मोहात्सोयं (for मोहेनायं). D6.7 T4 रुद्ध: ; M1.3 ग्रस्त:; M10 बद्ध:; Ct as in text (for ध्वस्त:). M6 मुह्यंते च रुदंतश्च. —^{d}) T1 G3 क्लेशै: स्वैर् ; T2 क्लेशैस्तैर् ; Ck.t as in text (for क्लेशं स्वं). M6.10 कस्मात्त्वं(M10 क्लेशैस्त्वं) नावबुध्यसे. —For 9^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 subst. ; T4 ins. after 9^{b} (first occurrence) :

390* मुह्यमानो ह्ययं लोको लोभान्मृत्युं न बुध्यते ।

[D1.3.4 [ऽ]पि (for हि). Ś1.3 V1.3 D8 भवान्; Ś2 D12 भावान्; D5 तात (for लोभान्). T4 स्त्यं (for मृत्युं). Ś2.3 बाधते (for बुध्यते).]

—Thereafter, D3 cont. l. 4 and l. 2 of 386*.

—Ñ2 B subst. for 9^{cd}; Ñ1 ins. after 9^{b} (r.) :

391* न वेत्ति क्लेशमत्यर्थं लोको मोहसमावृत: ।

[B2 लोकोत्साह- ; B3 °कमोह- (for लोको मोह-).]

—Then Ñ1 cont. 392*.

10 For sequence and repetition in T4, cf. v.l. 6 and for Ñ1, cf. v.l. 7. —^{a}) D5 तं (for तत्). D1.4 G2 M4 तत्किमेतं; T1 G3 M1 Cg अलमेनं; T2 अलमेवं; T4 (both times) तत्त्वमेवं; G1 अलमेतं; M2.7.9.10 तत्किमे(M10 °त्किंत्वे)तत् ; M3 अयमेनं (sic); Ct as in text (for तत्किमेवं). T3 G1 M5 परिक्लेश्य; G2 परिक्लेष्टुं; Cg as in text (for परिक्लिश्य). M6 किमेतेन तु क्लिष्टेन. —^{b}) T1.2 G1.3 M1.3 लोभ-; M6 लोको (for लोकं). Ś D8 मोहो निरर्थक:; Ñ1 D1.2.4.9.12 मोहान्निरर्थकं; V1 D5 T3 मोह(D5 मूढ)निरर्थकं; M6.10 °निराकृत:; Ck.t as in text (for मोहनिराकृतम्). D3 लोकान्मोहान्निरर्थकात् ; T4 (first time) लोभान्मोहं निरर्थकं. —For 10^{ab}, Ñ2 B subst.; Ñ1 cont. after 391* :

392* तत्क्लिष्टेन किमेतेन नित्यं क्लेशपरेण ते।

[B4 वै (for ते). Ñ1 क्लेशपरायण.]

—Thereafter, Ñ1 further cont. 389*.

—After 10^{ab}, T3.4 (after first occurrence) ins. :

393* स्वकर्मभिरयं लोको हतोऽयमिति मे मति:।

[T4 damaged after र.]

—Then T4 cont. l. 7–8 only of 386*. —^{c}) M10 त्वयं (for त्वया). T4 damaged from सौम्य up to ^{d}. Ñ1 T3 सम्यक् ; V3 lacuna; M2 राजन् (for सौम्य). —^{d}) Ś2.3 G2 मर्त्यलोके; Ñ2 B2.3 यदा मर्त्यों; D5.9.12 मृत्युलोको (for मर्त्यलोको). Ñ2 B M6 निसर्गत: (for न संशय:). —After 10, Ś V1 D2.5.8.9.12 T3 read 7^{c}–8 (including star passage); while Ñ2 B D10.11 T4 ins. 389*; V3 reads 8^{ab}; whereas D1.3.4.7 repeat 7^{c}–8^{b} (including star passage) after 10.

11 ^{a}) Ś Ñ V1.3 B2.4 D1–5.8.9.12 T3 राक्षसेंद्रो; B1 M6 दशग्रीवो; G2 स लंकेशो (for तु लङ्केशो). B3 इत्युक्तो राक्षसेंद्रस्तु. —^{b}) D1.3.4.7.10.11 T3 दीप्यमानम्. D5–7.10.11 T4 M10 स्वतेजसा (for इवौजसा). —T4 damaged from ^{a} up to भिवा in ^{d}. —^{c}) Ś1 D8 अवोचन् (for अब्रवीन्). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 M6 वाक्यं (for तत्र). —^{d}) Ś3 D3.8 स प्रहस्य; T3 संप्र*त्वा (moth-eaten); M6.7 प्रहसन् (for संप्रहस्य). M10 सप्रहासमिदं वच:.

12 ^{a}) B ब्रह्मर्षे (for महर्षे). —^{b}) Ñ1 V3 D8.12 T2 M1 -प्रिय:; Cg.k.t as in text (for -प्रिय). ❀ Cg : समरप्रिय समरदर्शनप्रिय. ❀ —After 12^{ab}, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 ins. :

394* शृणुष्वैकमना ब्रह्मन्यन्निमित्तमयं श्रम: ।

[D5 विप्र (for ब्रह्मन्). Ñ1 V1 मम श्रमं(V1 °म:); D5 इदं मम (for अयं श्रम:).]

—^{c}) D6.7.11 T4 M8 समुद्यतो; D10 तु ह्युद्यतो; M6 बलोद्यतो (for खलूद्यतो). —^{d}) D6.7.10.11 T2 G2 M1.3.5 विजयार्थं; M6 विजयार्थे. Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 जयार्थी(Ś1 D1.8 °र्थे; D3–5.9 T3.4 °र्थं)वसुधातलं.

G. 7. 24. 18
B. 7. 20. 19
L. 7. 23. 14

ततो लोकत्रयं जित्वा स्थाप्य नागान्सुरान्वशे ।
समुद्रममृतार्थं वै मथिष्यामि रसालयम् ॥ १३

अथाब्रवीद्दशग्रीवं नारदो भगवानृषिः ।
क खल्विदानीं मार्गेण त्वयानेन गमिष्यते ॥ १४

अयं खलु सुदुर्गम्यः पितृराज्ञः पुरं प्रति ।
मार्गो गच्छति दुर्धर्षो यमस्यामित्रकर्शन ॥ १५

स तु शारदमेघाभं मुक्त्वा हासं दशाननः ।
उवाच कृतमित्येव वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १६

तस्मादेष महाब्रह्मन्वैवस्वतवधोद्यतः ।
गच्छामि दक्षिणामाशां यत्र सूर्यात्मजो नृपः ॥ १७

मया हि भगवन्क्रोधात्प्रतिज्ञातं रणार्थिना ।
अवजेष्यामि चतुरो लोकपालानिति प्रभो ॥ १८

---

13 ^{a}) Ś Ñ$_{1}$ D$_{1-4.8.9.12}$ T$_{4}$ M$_{6}$ लोक(D$_{12}$ °के)द्वयं (D$_{8}$ °ये). T$_{3}$ कृत्वा (for जित्वा). —^{b}) Ñ V$_{1.3}$ B$_{1.2.4}$ D$_{1.4.9}$ T$_{4}$ कृत्वा; D$_{3}$ om. (hapl. ?) (for स्थाप्य). M$_{6}$ स्थाप्यमान: (for स्थाप्य नागान्). M$_{10}$ वरान् (for सुरान्). Ś D$_{2.8.12}$ कृत्वा तान(D$_{2}$ नाना)सुरान्वशे; B$_{3}$ T$_{3}$ जित्वा नागान्सुरासुरान् ; D$_{5}$ कृत्वा नामासुरं वशे. —After 13^{ab}, M$_{6}$ ins. :

395* यथासुखं गमिष्यामि यथेष्टं तत्र नारद ।

—T$_{4}$ damaged from ^{c} up to मथिष्यामि in ^{d}. —^{c}) Ś$_{1}$ D$_{8}$ M$_{4.6}$ अमृतार्थे; Ś$_{2.3}$ Ñ$_{2}$ B D$_{1-4.9.12}$ T$_{1}$ M$_{7}$ अमृतार्थी (for अमृतार्थं). Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ B$_{3}$ D$_{3.5-8.10-12}$ T$_{3}$ M$_{4.6.10}$ च; Ñ$_{2}$ B$_{1.2.4}$ D$_{1.2.4.9}$ T$_{1}$ M$_{7}$ [इ]व (for वै). —^{d}) Ś$_{1}$ B$_{1}$ D$_{2.9}$ (with hiatus) अन्वेष्यामि; Ś$_{2.3}$ D$_{8.12}$ (with hiatus) अप्येष्यामि; Ñ$_{2}$ प्रतिष्ठामि; V$_{3}$ B$_{3}$ D$_{6}$ गमिष्यामि; D$_{1.3.4}$ निर्मथिष्ये; T$_{2}$ मथिष्ये हि; Ct as in text (for मथिष्यामि). Ś V$_{3}$ B D$_{1-5.8.9.12}$ T$_{4}$ नभस्त(V$_{3}$ B$_{1-3}$ D$_{3}$ T$_{4}$ °स्थ)लं; Ñ$_{1}$ ह्यपां निधिं; Ñ$_{2}$ D$_{6.7}$ T$_{1-3}$ G$_{2.3}$ M$_{1.2.6-9}$ रसातलं; V$_{1}$ ह्यपां पतिं; G$_{1}$ M$_{5}$ रसाकरं; Cg.k.t as in text (for रसालयम्).

14 ^{a}) T$_{3}$ यथा (for अथ). —^{b}) M$_{4}$ ना ****** वि: (damaged). —^{c}) Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{8.12}$ किंचित्तु; D$_{1-5}$ किं खलु (for क खलु). Ñ$_{2}$ B किमिदानीं विमार्गेण. —^{d}) Ś D$_{8.12}$ T$_{3.4}$ हा(T$_{3}$ चा; T$_{4}$ ह्य)न्येन गम्यते; Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{1-4.7.9-11}$ [इ]हान्ये(D$_{9}$ °ने)न गम्यते; Ñ$_{2}$ B$_{1.3.4}$ [अ]न्यत्रेह गम्यते; B$_{2}$ T$_{1.2}$ G$_{3}$ [अ]न्ये(T$_{1}$ G$_{3}$ °ने)नेह गम्यते; D$_{5}$ हास्येन गम्यते; D$_{6}$ M$_{1.3.6}$ [अ]ने(M$_{1}$ °न्ये)न हि(M$_{6}$ च) गम्यते (for [अ]नेन गमिष्यते). V$_{3}$ त्वया ****** (lacuna).

15 ^{a}) D$_{6}$ M$_{10}$ सुदुर्गश्च (for °र्गम्य:). Ś D$_{8.9.12}$ अयं तु सुगम: पंथा:; Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{1-5}$ T$_{3.4}$ अयं सुदुर्ग(D$_{2}$ °संग)म: पंथा:(Ñ$_{1}$ °मं स्थानं); Ñ$_{2}$ B सुदुर्गम: खलु महान्. ❀ Cg.t : सुदुर्गम्य: सुदुर्गम: । यदार्ष: ।; so also Ck. ❀ —^{b}) Ś Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D T G$_{3}$ M$_{3.8}$ प्रेतराज-; Ñ$_{2}$ V$_{3}$ B M$_{5.6.10}$ पितृराज-; M$_{1.2.9}$ प्रेतराज्ञ: (for पितृराज्ञ:). B$_{1}$ -पुरस्य ते (for पुरं प्रति). ❀ Cv : पितृराज्ञ: पुरं प्रतीति पाठ:. ❀ —^{c}) Ñ$_{2}$ B$_{4}$ D$_{6.7.10.11}$ M$_{4-7}$ दुर्धर्ष (for दुर्धर्षो). Ś$_{1}$ V$_{3}$ D$_{1.4.5}$ गच्छ त्वं सुर(D$_{1.4}$ त्वमरि; D$_{5}$ चामर)मुख्यस्य; Ś$_{2.3}$ V$_{1}$ D$_{2.3.8.9.12}$ T$_{3.4}$ गच्छत्व(T$_{4}$ °त्य)मरमुख्यस्य; Ñ$_{1}$ गच्छ परममुख्यस्य; B$_{1}$ मार्गेण गच्छ दुर्धर्ष; B$_{2}$ प्रजासंक्लेशकर्तव्यं (sic). —^{d}) T$_{4}$ damaged from मित्र up to 16^{a}. Ś$_{1}$ D$_{2.4.8.12}$ -कर्शिन:; Ś$_{2.3}$ D$_{1}$ -कर्षिण:; Ñ V$_{1}$ B$_{1.3}$ D$_{9}$ -कर्षण; B$_{4}$ -कर्षण:; D$_{5}$ M$_{5}$ -कर्शन:; D$_{10}$ -कर्मण: (for -कर्शन). ❀ Ct : यमस्य यमपुरस्य. ❀

16 T$_{4}$ damaged for ^{a} (cf. v.l. 15). —^{a}) M$_{4}$ damaged for स तु शारदमे. —^{b}) Ś D$_{1.4.8.9.12}$ हास्यं मुक्त्वा; Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{2.3.5-7.10.11}$ T$_{3}$ Cg.k.t हासं मुक्त्वा (by transp.); T$_{4}$ हासं कृत्वा (for मुक्त्वा हासं). ❀ Cg.k : हासं मुक्त्वेति । कृत्वेति यावत् ।; so also Ct. ❀ —^{c}) Ś V$_{3}$ D$_{2.5.8.9.12}$ अब्रवीत् (for उवाच). Ś B D$_{5.8.9.12}$ इत्येवं; V$_{3}$ एतद्वै (for इत्येव). —^{d}) V$_{3}$ [ए]व रावण: (for [इ]दमब्रवीत्). —For 16^{cd}, Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{1.3.4}$ T$_{3.4}$ subst.; while M$_{3}$ ins. after 16 :

396* अब्रवीन्नारदं यस्मात्त्वं हि लोकान्कृपायसे ।

[M$_{3}$ यस्मात्त्वं मानुषं लोकम् (for the prior half) and एतं प्रति (for त्वं हि लोकान्).]

17 ^{a}) Ñ$_{1}$ D$_{1.3-7.10.11}$ T$_{3}$ Ct एवं; M$_{9.10}$ एव (for एष). D$_{1.3-7}$ अहं; T$_{3}$ G$_{1}$ M$_{3.5}$ ह्यहं; T$_{4}$ ह्ययं; G$_{2}$ मया; Ck.t as in text (for महा-). Ś D$_{2.8.9.12}$ तस्य चैत्रमहं; Ñ$_{2}$ B अनेनैव पथा; V$_{1}$ यास्यामेष महा-; V$_{3}$ अस्माद्देशादहं (for तस्मादेष महा-). D$_{10.11}$ -ब्रह्म; T$_{2}$ G$_{3}$ -प्राज्ञ; Ck.t as in text (for -ब्रह्मन्). —^{b}) M$_{6}$ om. after वैवस्वत up to पितृराज in 19^{b}. —Ś D$_{2.8.9.12}$ om. (hapl.) 17^{d}–20^{c}. —^{d}) M$_{4}$ damaged for यत्र सूर्यात्म. T$_{3.4}$ बली; M$_{1}$ यम:; M$_{10}$ नृ हा (sic) (for नृप:).

18 Ś D$_{2.8.9.12}$ M$_{6}$ om. 18 (cf. v.l. 17). T$_{4}$ damaged from या in 18^{a} up to ज्ञातं in ^{b}. —^{a}) Ñ$_{2}$ V$_{3}$ B तु; T$_{1.2}$ G$_{3}$ M$_{10}$ च; G$_{1}$ [अ]पि (for हि). M$_{8}$ यमोपि (sic) (for मया हि). M$_{10}$ कोपात् (for क्रोधात्). —^{b}) M$_{1}$ प्रतिज्ञातो (for प्रतिज्ञातं). Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{1.3}$ T$_{3}$ जयार्थिना; B$_{3}$ वरा°; L (ed.) वधा° (for रणार्थिना). —D$_{4}$ om. from 18^{c} up to 7.21.8. —^{c}) B$_{3}$ ताडयिष्यामि; T$_{3}$ अथ जेष्यामि; M$_{5}$ अपि जेष्यामि (for अवजेष्यामि). —^{d}) B$_{2-4}$ इमान् (for इति). M$_{9}$ प्रजा (sic) (for प्रभो). D$_{1.3}$ न संशय: (for इति प्रभो).

तेनैष प्रस्थितोऽहं वै पितृराजपुरं प्रति ।
प्राणिसंक्लेशकर्तारं योजयिष्यामि मृत्युना ॥ १९
एवमुक्त्वा दशग्रीवो मुनिं तमभिवाद्य च ।
प्रययौ दक्षिणामाशां प्रहृष्टः सह मन्त्रिभिः ॥ २०
नारदस्तु महातेजा मुहूर्तं ध्यानमास्थितः ।
चिन्तयामास विप्रेन्द्रो विधूम इव पावकः ॥ २१

येन लोकास्त्रयः सेन्द्राः क्लिश्यन्ते सचराचराः ।
क्षीणे चायुषि धर्मे च स कालो हिंस्यते कथम् ॥ २२
यस्य नित्यं त्रयो लोका विद्रवन्ति भयार्दिताः ।
तं कथं राक्षसेन्द्रोऽसौ स्वयमेवाभिगच्छति ॥ २३
यो विधाता च धाता च सुकृते दुष्कृते तथा ।
त्रैलोक्यं विजितं येन तं कथं नु विजेष्यति ॥ २४

G. 7. 24. 30
B. 7. 20. 31
L. 7. 23. 25

19 Ś D2.8.9.12 om. 19; M6 om. up to पितृराज- in 19^{b} (for both cf. v.l. 17). D4 om. 19 (cf. v.l. 18). —^{a}) Ñ V1 B T4 M1.3.10 तदेष; V3 D5 तदेव; D1 तं देवं; D3 तदेवं; D6 T1.2 G3 तेनेह; D7.10.11 तदिह (for तेनैष). B1 ब्रह्मन्; G1 भावैः (for ऽहं वै). —^{b}) Ñ B1.2.4 धर्मराज-; V1.3 D1.3.5 T3.4 M3 वैवस्वत-; M2.8 पितृराजः; M4 damaged; K (ed.) प्रेतराज- (for पितृराज-). V1.3 -वधं प्रति. —^{c}) Ñ1 V1 T3 प्रजानां; Ñ2 V3 B1.2.4 D1.3 प्रजासं-; B3 प्रसादं; D5 प्रजासु; D7 M6 प्राणिनां; T4 जनानां (for प्राणिसं-). G1 तमहं प्राणिसंक्लेशं. —^{d}) B2 योधयिष्यामि.

20 Ś D2.8.9.12 om. 20^{abc} (cf. v.l. 17). D4 om. 20 (cf. v.l. 18). T4 damaged from 20^{b} up to प्रययौ in ^{c}. —^{b}) V3 lacuna for तमभिवाद्य च. —^{c}) Ñ2 B2-4 प्रयातो; B1 प्रहृष्टो (for प्रययौ). —^{d}) Ś Ñ1 V1.3 B3.4 D1-3.5.8.9.12 T3.4 M9 प्रहृष्टः; Ñ2 B2 D6.7.10.11 प्रविष्टः; B1 प्रयातः; G1 प्रविष्टैः; M6 संहृष्टैः (for प्रहृष्टैः). M3 प्रहृष्टैः सचिवैः सह.

21 D4 om. 21 (cf. v.l. 18). —^{a}) M4 damaged for नारदस्तु म. M9 महाप्राज्ञो (for °तेजा). —^{b}) Ñ1 B1 (marg. also).2-4 D5 ध्यानतत्परः. —^{d}) Ñ2 B1.2.4 सधूम (for विधूम).

22 D4 om. 22 (cf. v.l. 18). —^{a}) B2 तेन (for येन). Ś Ñ1 V1.3 D1-3.5.8.9.12 T3 कृत्स्नाः (for सेन्द्राः). —^{b}) B1 कृश्यंते (for क्लिश्यन्ते). B5 च (for स-). D9 स * * चराः; D12 स च रावणः (for सचराचराः). —Ñ2 B om. 22^{cd}. T4 damaged from 22^{c} up to स in ^{d}. M4 damaged from षि in ^{c} up to स in ^{d}. —^{c}) Ś2.3 D12 वा (for first च). Ś2.3 धर्मे वा; Ñ1 V1 D2.6.10-12 (D12 before corr.) T3 धर्मेण; D3 धर्मं च (for धर्मे च). —V3 illeg. for 22^{d}. —^{d}) Ñ1 V1 T3.4 तं कालं; D9 सबलो; Ct as in text (for स कालो). Ś Ñ1 D2.8.9.12 T2 हन्यते; D10.11 T3.4 Ct जेष्यते (for हिंस्यते). D1.3 तं कथं नु हनिष्यति; D5 तं बलं हास्यते कथं. —After 22, D6.7.10.11 S ins.; while Ñ2 B ins. after 22^{ab} (due to om.):

397* यश्च दत्ते कृते साक्षी द्वितीय इव पावकः ।
लब्धसंज्ञा विचेष्टन्ते यस्य लोका महात्मनः ।

[(l. 1) T3.4 यस्य (for यश्च). B1 कर्म-; B3 दत्त-; D6 T3.4 दंडे; G (ed.) दंड- (for दत्ते). M1 हुते (for कृते). D7.10.11 स्वदत्तकृतसाक्षी यो; M6 दत्तस्तकृतसाक्षी च (for the prior half). B2 इव भास्करः; G3 damaged (for इव पावकः). —(l. 2) Ñ2 B भयत्रस्ता; G2 M4.6-9 बद्धसंज्ञा; M5 नष्टसंज्ञा (for लब्धसंज्ञा). K (ed.) विजेष्यंते (for विचेष्टन्ते). Ñ2 B M1.3 यस्माल्लोका; D6.7.10.11 लोका यस्य (by transp.) (for यस्य लोका). ❀ Ct : यस्य लब्धसंज्ञा यतो लब्धसंज्ञा विचेष्टन्ते । व्यवहरन्तीत्यर्थः । यद्वा यस्य महात्मनः । अनुग्रहादिति शेषः . ❀]

23 D4 om. 23 (cf. v.l. 18). —^{ab}) Ś Ñ1 V1.3 D1-3.5.8.9.12 T3 यस्य (V1 °स्मात्; D2 येन) लोकास्त्रयो नित्यं (for ^{a}). Ñ2 B त्रैलोक्यमपि यस्यैतद्वशे तिष्ठति सर्वदा. —^{c}) T1.2 G3 तं यमं; M1 तमेव; M5 कथं तं (by transp.). Ś Ñ V1.3 B D1-3.5.8.9.12 T3 [ऽ]यं; G1.2 M5 वै (for ऽसौ). —T4 damaged from 23^{d} up to first च in 24^{a}. —^{d}) Ś1 D8.12 [अ]भिधावति; Ś2.3 Ñ V1.3 D1-3.5.9 T3 [अ]भिया(Ñ2 V3 °योत्)स्यति; B1.2.4 [अ]धि(B2 °नु)गच्छति; D6.7.10.11 M10 गमिष्यति; G (ed.) [अ]भियोत्स्यते (for [अ]भिगच्छति).

24 D4 om. 24 (cf. v.l. 18). T4 damaged up to first च in ^{a} (cf. v.l. 23). —^{a}) M10 स (for यो). D10 reads second धाता च in marg. Ñ1 G1.2 M5.7 यो धाता च विधाता च; D5 विधाता चैव धाता च. —Ś D8.12 om. 24^{b}-25^{a}. —^{b}) D10.11 सुकृतं दुष्कृतं. Ñ1 ततः; V3 T3 [ऽ]पि च (for तथा). —V3 illeg. for ^{c}. —^{c}) G3 damaged for त्रैलोक्यं विजि. D6 त्रिलोकं (for त्रैलोक्यं). Ñ B M1.6.8 विदितं; V1 D3.5 हि वशे; D1 T3 च वशे; D2.9 तु वशे; T4 जीवितं (for विजितं). Ñ B V1 D1-3.5-7.9 T3.4 G1.2 M4.6.7.10 यस्य (for येन). —^{d}) M9 न (for नु). Ñ2 V1.3 B D1-3.5.9 T3 तु(V3 B2.4 नि-; D5 स; T3 तु) हनिष्यति; D6.7.10.11 T4 M10 Ct विजयिष्यते(T4 °ति); G2 नु विजेष्यते (for नु विजेष्यति). Ñ1 कथं स निहनिष्यति. ❀ Ct : विजयिष्यते विजेष्यते. ❀ —After 24, Ñ2 V1 B ins.:

398* यमक्षयं तु संप्राप्ते दशग्रीवे निशाचरे ।

[B3 दशानन- (for दशग्रीवे).]

G. 7. 24. 31
B. 7. 20. 31
L. 7. 23 26

अपरं किं नु कृत्वैवं विधानं संविधास्यति । | कौतूहलसमुत्पन्नो यास्यामि यमसादनम् ॥ २५

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे विंशतितमः सर्गः ॥ २० ॥

25 D4 om. 25 (cf. v.l. 18). Ś D8.12 om. 25^{a} (cf. v.l. 24). Ñ1 om. (hapl. ?) 25^{ab}. —^{a}) T1.2 G3 M3 अयं तु; Cv.g.k.t as in text (for अपरं). V1 B2.3 D2.5.7.9-11 Ck.t किं तु; D6 किमु (for किं नु). Ñ2 B1.2.4 तत्रायं; V1 दृष्ट्वा वै; V3 दृष्ट्वेमं; B3 तत्रापि; D2 दृष्ट्वैव; D5 दृष्ट्वैनं; D9 दृष्ट्वैवं; M6.8 कृत्वैव; Cv.t as in text (for कृत्वैवं). D1.3 अपरः किमु दृष्ट्वेदं; T3 आः कथं किं नु दुष्टोयं; G2 M5.10 अस्य पापकृतः (M5 °तं) किं नु. —^{b}) Ś D8.12 वधं कथं; Ñ2 T1.2 G3 विधानं किं; B2 D5.7 G1.2 M10 °नं स; T3 °नं हि; Cv.g.k.t as in text (for विधानं सं-). V1 D1-3.9 अभि- (V1 संप्र)धास्यति (for संविधास्यति). —After 25^{ab}, B1.3.4 ins. ; Ñ2 ins. after 25 ; B2 cont. after 401* :

399* द्रष्टुं तदद्भुतं युद्धं रावणस्य यमस्य च ।

[B3 तदा; B4 तम् (for तद्).]

—^{c}) Ñ V3 B D10.11 M5.10 Ct कौतूहलं; Cv.g.k कौतूहल- (as in text). Ś Ñ1 V1.3 D1-3.5.8.9.12 T3.4 M3 -समाविष्टः ; Ñ2 B2.4 ममोत्पन्नं; B1 समुत्पन्नं; B3 तु सोत्साहं; G (ed.) ममात्यर्थं; Cv.g.k.t as in text (for -समुत्पन्नो). ❀ Cv : कौतूहलसमुत्पन्नः समुत्पन्नकौतूहलः. ❀ —^{d}) D6 जगाम (for यास्यामि). Ś Ñ1 V1.3 D1-3.5.8.9.12 T3 सोहं यास्ये यमाल- (D1.3 °मक्ष)यं. —After 25, Ñ1 V1 D1.3.5.7.10.11 T3.4 M3 ins. :

400* विमर्दं द्रष्टुमनयोर्यमराक्षसयोः स्वयम् ।

[T4 damaged except विमर्दं. D5 उभयोर् (for अनयोर्). M3 -रावणयोः (for -राक्षसयोः).]

—Thereafter, Ñ1 D3 cont. ; Ñ2 cont. after 399*; V3 B ins. after 25 :

401* इति स मुनिवरो विचार्य बुद्ध्या
बहुविधमन्वगमत्तदा नरेन्द्र ।
यमसदनमुपेत्य चैव सर्वं
प्रकथितवान्स हितं भानुसूनवे तत् ।

[(l. 1) B4 इति (for °ति स). B2 -वचो (for -वरो). D3 विधाय ब्रह्मा (sic). —(l. 2) Ñ1 अगमत् (for अन्वगमत्). —(l. 3) V3 -नगरम् ; D3 -भवनम् (for -सदनम्). D3 तत्समक्षं (for चैव सर्वं). —(l. 4) B3 कथितवान् (for प्रकथितवान्). Ñ1 B2.4 स हि; D3 भृशं हि (for स हितं). B3 om. ; D3 वै (for तत्).]

Colophon : V1 D4 om. (cont. the Sarga). —*Kāṇḍa name* : Ś1 V3 D2.10 M7 om. —*Sarga name* : Ś Ñ1 V3 B3.4 D1-3.5.8.9.12 नारदसमागमः (Ñ1 °मं) ; Ñ2 वैवस्वतं प्रति रावणयात्रा; B1 रावणसमागमः ; B2 रावणनारद- संवादः . —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ1 V3 B1-3 D2 om. ; Ñ2 B4 D1.5 M6 24 ; D3.8.9 T4 23. —After colophon, D2 concludes with राम; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M8 with श्रीरामाय नमः ; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः .

२१

एवं संचिन्त्य विप्रेन्द्रो जगाम लघुविक्रमः ।
आख्यातुं तद्यथावृत्तं यमस्य सदनं प्रति ॥ १
अपश्यत्स यमं तत्र देवमग्निपुरस्कृतम् ।
विधानमुपतिष्ठन्तं प्राणिनो यस्य यादृशम् ॥ २
स तु दृष्ट्वा यमः प्राप्तं महर्षिं तत्र नारदम् ।
अब्रवीत्सुखमासीनमर्घ्यमावेद्य धर्मतः ॥ ३
कच्चित्क्षेमं नु देवर्षे कच्चिद्धर्मो न नश्यति ।
किमागमनकृत्यं ते देवगन्धर्वसेवित ॥ ४
अब्रवीत्तु तदा वाक्यं नारदो भगवानृषिः ।
श्रूयतामभिधास्यामि विधानं च विधीयताम् ॥ ५
एष नाम्ना दशग्रीवः पितृराज निशाचरः ।
उपयाति वशं नेतुं विक्रमैस्त्वां सुदुर्जयम् ॥ ६

G. 7. 25. 6
B. 7. 21. 6
L. 7. 24. 6

21

☞ V_2 missing for Sarga 21 (cf. v.l. 7.12.2). V_1 cont. the previous Sarga. D_{12} begins with ॐ.

1 D_4 om. 1–8 (cf. v.l. 7.20.18). —^{a}) Ś Ñ V_3 B $D_{2.5.8.9.12}$ T_3 विचिंत्य. —^{b}) Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-3.5.8.9.12}$ T_3 ययौ त्वरित- (for जगाम लघु-). —^{c}) B_2 आचख्यातुं; $D_{5.12}$ M_9 आख्यातं तद् (for आख्यातुं तद्). M_6 तत्र यद् (for तद्यथा-). —^{d}) M_5 यमाय (for यमस्य). —T_4 damaged from ति up to दे in 2^b. Ś $D_{3.12}$ [अ]पि (D_{12} [अ]ति-) महात्मन:; $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-3.5.9}$ T_3 L (ed.) सु(D_9 तु; L [ed.] [आ]शु)महा($Ñ_1$ °ना)त्मन: (for सदनं प्रति).

2 D_4 om. 2; T_4 damaged up to दे in ^{b} (for both, cf. v.l. 1). —^{a}) $V_{1.3}$ $D_{5.9}$ सोपश्यत् (sic). $D_{1.3}$ च (for स). D_6 सप्रभं; G_2 M_1 समयं (for स यमं). Ś $D_{2.3.12}$ सोपश्यच्चयदं तत्र; Ñ B ततोपश्यद्य(B_3 °श्यत्स)मं तत्र; T_3 अपश्यत यमं तत्र. —^{b}) Ś $D_{2.3.9.12}$ देवताभि: (for देवमग्नि-). $D_{6.7}$ M_6 -पुरोगमं. ❀ Cg: अग्नि पुरस्कृत: साक्षितया येनासौ अग्निपुरस्कृत: तम् ।; so also Ck.t. ❀ —^{c}) M_5 विमानम्. Ś N $V_{1.3}$ B $D_{1-3.5-12}$ $T_{3.4}$ Ct अनु-; Cg.k as in text (for उप-). —^{d}) Ś Ñ V_3 B $D_{2.3.9.12}$ T_4 $M_{2.9}$ प्राणिनां; Cg.k.t प्राणिनो (as in text). D_{12} तादृशं (for यादृशम्). ❀ Cg.k : विधानं निग्रहानुग्रहकृत्यमुपतिष्ठन्तमनुतिष्ठन्तम् ।; Ct : यस्य प्राणिनो यादृशं विधानं पुण्यपापरूपं कर्म तादृशमनुतिष्ठन्तं तत्तदनुगुणफलं प्रयच्छन्तम् । यद्वा यस्य यादृशं विधानं निग्रहानुग्रहरूपं कृत्यमनुतिष्ठन्तमित्यर्थ:. ❀

3 D_4 om. 3 (cf. v.l. 1). —^{a}) $M_{4.7}$ तं (for स). V_1 D_3 T_4 M_3 तं (for तु). G_2 $M_{4.7}$ दृष्ट्वा तु (by transp.). M_5 स दृष्ट्वा धर्मराजस्तं. —^{b}) $T_{1.2}$ G_3 M_1 देवर्षिं. Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-3.5.8.9.12}$ T_3 G (ed.) नारदं देवदर्शनं($Ś_1$ D_8 °दर्शिनं; $Ñ_1$ B_4 °संमतं; $Ñ_2$ $B_{1.2}$ °संमितं; B_3 °संनिभं; G [ed.] °पूजितं); M_3 देवर्षिं नारदं तदा; M_6 नारदं मुनिसत्तमं. —D_{11} om. 3^{cd}. D_{12} reads 5^{ab} for the first time in place of 3^{cd}, repeating it in its proper place. —^{c}) Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-3.5.8.9}$ M_6 स(M_6 त)मुपासीनम् (for सुखमासीनम्). —^{d}) D_5 अर्घमावेद्य; D_8 अर्च्यमावेद्य. B_2 धर्मवित् (for धर्मत:).

4 D_4 om. 4 (cf. v.l. 1). T_4 damaged up to कच्चिद्ध in ^{b}. —^{a}) $Ñ_1$ $D_{3.5.6}$ M_5 कच्चित् (for कच्चित्). —M_4 damaged from मं up to धर्मो in ^{b}. $Ś_1$ V_3 B_4 $D_{2.3.6.8.9.12}$ $M_{2.5.9.10}$ तु (for नु). Ś V_3 $D_{2.5.8.9.12}$ M_6 विप्रर्षे (for देवर्षे). —^{b}) $Ś_3$ $D_{1.8.12}$ कश्चिद्; $D_{3.6.9}$ कच्चिद्; M_5 कश्च (for कच्चिद्). M_8 हीयते (for नश्यति). —^{c}) Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $B_{2.3}$ $D_{2.3.9.12}$ T_1 $G_{2.3}$ $M_{2.4-7.9.10}$ चागमन-; $Ñ_2$ B_4 T_3 $M_{1.3}$ वागमन- (for आगमन-). —T_2 damaged from कृ up to वं in ^{d}. B_3 तु (for ते). —^{d}) B_1 -सेविते; B_2 -सेवन; T_2 M_6 -सेवित:; M_9 -सेवितं. Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-3.5.8.9.12}$ T_2 नृत्यगां($Ñ_1$ युद्धं गं; D_2 नित्यगां)धर्वकोविद($Ñ_1$ D_3 °द:).

5 D_4 om. 5 (cf. v.l. 1). D_{12} repeats 5^{ab} here (cf. v.l. 3). —^{a}) M_5 देवं (for वाक्यं). Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-3.5.8.9.12}$ (first time) $T_{3.4}$ प्रेत(D_5 धर्म)राजानं; G_2 M_{10} तु ततो देवं; M_6 स ततो वाक्यं (for तु तदा वाक्यं). $Ñ_2$ B तमब्रवीत्तथा($Ñ_2$ °तो; $B_{3.4}$ °दा) पृष्टो($Ñ_2$ B_3 हृष्टो); M_3 अथाब्रवीद्धर्मराजं. —^{b}) M_3 मुनिसत्तम: (for भगवानृषि:). —^{c}) $Ś_{1.3}$ $D_{2.5.9.12}$ चाभि-; D_8 वाभि- (for अभि-). —^{d}) Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-3.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ श्रुत्वा चैव (D_5 °वं) (for विधानं च). D_9 [अ]वधीयतां. ❀ Cg.k : विधानं मत्त: श्रुतापद: प्रतिक्रिये(Ck °यामि)त्यर्थ: ।; so also Ct. ❀

6 D_4 om. 6 (cf. v.l. 1). —^{a}) Ś $D_{2.3.9.12}$ एव; G_2 नाम (for नाम्ना). —^{b}) V_3 B_3 दशानन: (for निशाचर:). —^{c}) $Ñ_2$ B_{1-3} उपैति त्वां; $D_{3.5.9}$ उपायाति (for उपयाति). $B_{1.3.4}$ वशे. B_3 कर्तुं (for नेतुं). —^{d}) $Ś_{2.3}$ विक्रमैस्त्वा; $Ñ_2$ B विक्रमेण; M_8 विक्रमात्त्वां (for विक्रमैस्त्वां). $Ñ_2$ V_3 B $D_{1.5.9}$ $T_{3.4}$ सुदुर्जय: ; $D_{2.3.12}$ अदुर्जयं(D_2 °य:); L (ed.) तु दुर्जय:. M_6 त्वां युधा सत्यविक्रम:.

G. 7. 25. 7
B. 7. 21. 7
L. 7. 24. 7

एतेन कारणेनाहं त्वरितोऽस्म्यागतः प्रभो ।
दण्डप्रहरणस्याद्य तव किं नु करिष्यति ॥ ७
एतस्मिन्नन्तरे दूरादंशुमन्तमिवोदितम् ।
ददृशे दिव्यमायान्तं विमानं तस्य रक्षसः ॥ ८
तं देशं प्रभया तस्य पुष्पकस्य महाबलः ।
कृत्वा वितिमिरं सर्वं समीपं समवर्तत ॥ ९
स त्वपश्यन्महाबाहुर्दशग्रीवस्ततस्ततः ।
प्राणिनः सुकृतं कर्म भुञ्जानांश्चैव दुष्कृतम् ॥ १०

7 D$_{4}$ om. 7 (cf. v.l. 1). —[a]) Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{1-3.5.8.9.12}$ T$_{3}$ M$_{6}$ एतद्वै(Ñ$_{2}$ °च्च; B °न्तु; D$_{1}$ T$_{3}$ M$_{6}$ °द्धि) कारणं येन. —[b]) Ñ$_{1}$ V$_{1}$ D$_{10.11}$ T$_{4}$ हि; D$_{6.7}$ [ऽ]पि; G$_{1}$ [ऽ]भि- (for ऽस्मि). Ñ$_{2}$ V$_{3}$ B [अ]हमागतः ; G$_{3}$ [आ]गतं प्रभो (for [आ]गतः प्रभो). —[c]) Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{3.5}$ T$_{3}$ मृत्यु- ; D$_{9}$ मृत्योः ; Cg.k.t as in text (for दण्ड-). M$_{6}$ -प्रकरणस्य. Ñ$_{1}$ [अ]पि; V$_{1}$ [अ]स्य (for [अ]द्य). Ś$_{1}$ D$_{8}$ मृत्युहः(Ś$_{1}$ °हा) चर* स्याद्य; Ś$_{2.3}$ D$_{12}$ मृत्यो हररतस्याद्य; Ñ$_{2}$ B दंडहस्तस्य ते युद्धं; D$_{1}$ मृत्युप्रहरणः सोद्य; D$_{2}$ मृत्युं प्रहरतश्चाद्य. —[d]) Ś$_{2}$ D$_{2.3.5.8.9.12}$ तु (for नु). Ś$_{2}$ D$_{10.11}$ T$_{3.4}$ G$_{2}$ M$_{1.2.4.8.9}$ Cg.k.t भवि(M$_{4}$ om.)ष्यति. Ñ$_{2}$ B द्रष्टुं तस्य(B$_{4}$ रावणस्य) च रक्षसः.

8 D$_{4}$ om. 8 (cf. v.l. 1). —[b]) T$_{1.2}$ स्थितं; G$_{2}$ M$_{1.5}$ [उ]द्यतं (for [उ]दितम्). Ś Ñ V$_{1.2}$ B D$_{1-3.5.8.9.12}$ T$_{3.4}$ उदय(B$_{3}$ तूदय)न्निव भास्करः. —[c]) D$_{6.7.10.11}$ G$_{1.2}$ M$_{1.2.4.5.7-10}$ ददृशुर्; M$_{3}$ ददर्श (for ददृशे). D$_{6.7.10.11}$ दीप्तम् (for दिव्यम्). D$_{5}$ आगच्छद् (for आयान्तं). T$_{4}$ दीप्यमानं तु. —[d]) ❀ Ct : विमानशब्दः पुल्लिङ्गोऽपि. ❀ —After 8, D$_{9}$ ins. 402*.

9 Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{1-4}$(om. 10[ab]).$_{5.8.12}$ transp. 9 and 10 (including star passages). B$_{1.3.4}$ repeat 9 consecutively. T$_{3.4}$ repeat 9 after l. 6 (r.) of 403*. —[a]) T$_{3}$ (first time) तद्- (for तं). —[b]) B$_{4}$ (first time) पुष्पकेन; M$_{4}$ विमानस्य (for पुष्पकस्य). Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ B$_{4}$ (both times) D$_{1-5.8.9.12}$ T$_{3}$ (second time) महात्मनः ; M$_{5}$ महाजवं (for महाबलः). —[d]) D$_{9}$ समीपे; G$_{1}$ विमानं (for समीपं). Ś Ñ$_{1}$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.9.12}$ सोभ्यवर्तत; Ñ$_{2}$ B (B$_{1.3.4}$ both times) D$_{10.11}$ अभ्यवर्तत; D$_{7}$ तस्य वर्तते (for समवर्तत). T$_{3}$ (second time) तां पुरीं सोभ्यवर्तत.

10 D$_{9}$ om. 10. Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{1-4}$ (om. 10[ab]).$_{5.8.12}$ transp. 9 and 10 (including star passages). —[ab]) Ś$_{1}$ V$_{3}$ B$_{2.3}$ D$_{5.8}$ स तु पश्यन् ; Ñ$_{1}$ V$_{1}$ स तं पश्यन् ; D$_{1.3}$ अथापश्यन् ; D$_{6.7.10.11}$ T$_{1.2.4}$ G M$_{1.3-5.7.8.10}$ सोपश्यत्स(D$_{7}$ T$_{2.4}$ G$_{3}$ M$_{1.8.10}$ °त्सु-) ; T$_{3}$ तस्य पश्यन् ; M$_{2.9}$ सोपश्यत (for स त्वपश्यन्). B$_{1.2.4}$ महाबाहो. D$_{5}$ transp. महाबाहुर् and दशग्रीवस्. —Ñ$_{1}$ repeats 10[cd] after 402*. —[c]) Ś Ñ$_{1}$ (first time) V$_{1.3}$ D$_{2.5.8.12}$ T$_{1.3}$ G$_{3}$ प्राणिनां. Ñ$_{1}$ (first time) V$_{1}$ T$_{3}$ दुष्कृतं; T$_{2}$ स्वकृतं (for सुकृतं). D$_{6.7.10.11}$ M$_{10}$ चैव (for कर्म). —[d]) G$_{3}$ भुंजतां. M$_{4.7}$ चापि. Ś Ñ$_{1}$ (first time) V$_{1.3}$ D$_{2.5.8.12}$ T$_{4}$ दुष्कृ- (Ñ$_{1}$ V$_{1}$ सुकृ)तं चोपभुंजतां(T$_{4}$ °तः); Ñ$_{1}$(second time).$_{2}$ B D$_{1.3.4}$ भुंजानां(B$_{2}$ °जतो; B$_{4}$ D$_{1.3.4}$ °जानान्) दुष्कृतं तथा; T$_{3}$ सुकृतं चावभुज्यतां; G$_{1}$ भुंजमानांश्च दुष्कृतं. —After 10, Ś Ñ$_{1}$ (after 10[cd] [first time]) V$_{1.3}$ D$_{1-5.7-9}$ (after 8).$_{10-12}$ ins. ; T$_{3}$ cont. after l. 8 of 404*; T$_{4}$ cont. after l. 3 (r.) of 404* :

402* अपश्यत्सैनिकांश्चास्य यमस्यानुचरैः सह ।

[D$_{9}$ स पश्यन्. V$_{3}$ सैनिकं तस्य (for सैनिकांश्चास्य).]

—Thereafter, Ś D$_{8.12}$ cont. ; Ñ B (B$_{2}$ l. 6 only) cont. l. 5–6 only after l. 19 of 404*; V$_{1.3}$ D$_{1-5.9}$ cont. l. 1 after 402* and l. 3 (V$_{1}$ D$_{2.5.9}$ l. 3–6) after l. 14 of 404*; then V$_{3}$ (after l. 19) D$_{1.3.4}$ cont. l. 4–6 after l. 17 of 404*; T$_{3}$ cont. l. 1 after l. 8 of 404* and T$_{3.4}$ cont. l. 3–6 (both repeat l. 6 after l. 19 of 404*) after l. 14 of 404* :

403* वध्यतीः पूज्यमानाश्च प्रजाः सुकृतदुष्कृतैः ।
रावध्वानितदिक्कं च क्रोशतीश्च महाननैः ।
ददृशे रमतीस्तत्र रावणः सुकृतीः प्रजाः ।
सभाकर्तॄन्गृहांश्चैव तत्र तत्र समन्ततः ।
क्वचिदन्तर्जलगृहांस्तमसा संवृतान्क्वचित् । [5]
क्वचिद्रम्यांश्च दिव्यांश्च ददृशे समये शुभान् ।

[(l. 1) Ś$_{1}$ D$_{8}$ वध्यतां; Ś$_{2.3}$ D$_{12}$ वध्यतः ; V$_{1.3}$ D$_{9}$ वध्यंतः(D$_{9}$ °त्य) ; D$_{1.4}$ दह्यतीः ; D$_{2}$ वध्यंतीः (for वध्यतीः). Ś$_{1}$ V$_{1}$ पूजमानाश्; D$_{3}$ पूज्यमानश्; D$_{9}$ पूज्यमानांश् (for पूज्यमानाश्). D$_{5}$ वध्यमानाः पूज्यमानाः (for the prior half). —(l. 2) Ś$_{1}$ D$_{8}$ सुदुष्कृतैर्महाघोरैः ; L (ed.) दुष्कृतैः सुमहाघोरैः (for the prior half). —(l. 3) T$_{4}$ ददर्श. V$_{3}$ D$_{8}$ रमतां (for रमतीस्). V$_{1}$ D$_{12}$ रावणैः. Ś$_{1.3}$ V$_{1}$ D$_{2.3.8.9.12}$ सुकृतैः ; V$_{3}$ सुकृताः ; T$_{3}$ स्वकृतैः (for सुकृतीः). —(l. 4) D$_{4}$ स्वभ्रातॄन् (subm.); D$_{5}$ सगवाक्षान् ; D$_{9}$ सभाकृत- (for सभाकर्तॄन्). Ś$_{2.3}$ गृहां * *(moth-eaten) ; V$_{3}$ गृहांस्तत्र. T$_{3.4}$ सभाश्चित्रगृहांश्चैव (for the prior half). V$_{3}$ चैव (for second तत्र). V$_{1}$ समपश्यति (hypm.) ; D$_{1.3.4}$ समश्रुतीः ; D$_{5}$ समाश्रितान् ; T$_{3}$ समश्रुते; T$_{4}$ [अ]समद्युतिः (for समन्ततः). —(l. 5) Ñ$_{2}$ B$_{1.3.4}$ T$_{3.4}$ -जलनिभास् (T$_{3.4}$ °भांस्) ; D$_{1}$ -जलं ग्राहींस् ; D$_{2.9}$ -जलगृहास् (for -जलगृहांस्). D$_{5}$ अभ्रसमप्रख्यान् (for अन्तर्जलगृहांस्). V$_{1}$ तपसा. Ś$_{1}$ D$_{2.9.12}$ संवृताः ; Ñ$_{1}$ V$_{1}$ संचितान् ; Ñ$_{2}$ B$_{1.3.4}$ चावृताः (for संवृतान्). V$_{3}$ तमसानामपि स्थितान् (for the post. half). —(l. 6) Ñ$_{1}$ कांश्चिद्. D$_{1.3-5}$ ग्राम्याश्(D$_{3.4}$ °म्यांश्); T$_{3}$(both times).$_{4}$ (second time) भौमांश्; T$_{4}$ (first time) धर्म्यांश् (for रम्यांश्). Ñ$_{2}$ B सौम्याश्च दिव्याश्च. V$_{1}$ सुपथः :; V$_{3}$ सत्पथः; D$_{1.4.9}$

स पथ:; D2 स पथि; D5 सुपथं; D8 स * *; T3 (both times) प्राणिनां; L (ed.) राक्षसः (for समये). V3 शुभान् (for शुभान्). Ś1 स शुभाशुभान् (for समये शुभान्). Ñ1 ददृशे च भयाञ्शुभान्; Ñ2 B पंथानो दृष्टि (B2 दिव्य) दर्शनाः; D3 ददृशे स पथि स्थितान्; T4 (first time) ददर्श स्फुरतः शुभान्; T4 (second time) ददर्श प्राणिनः शुभान् (for the post. half). —After l. 6(r.), T3.4 repeat st. 9.]

—Ñ1 (after 10^{cd} [r.]).2 B D6 T1.2 G M ins. after 10; V1.3 D1-5.9 (D2.5.9 l. 3 and l. 14 only) cont. after l. 1 of 403*; D7.10.11 cont. after 402*; T3.4 ins. l. 1-8 after st. 10, cont. l. 9-14 after 402* and l. 15-19 after 403*:

404* यमस्य पुरुषै रौद्रैर्घोररूपैर्भयानकैः।
दद‍र्श वध्यमानांश्च क्लिश्यमानांश्च देहिनः।
क्रोशतश्च महानादं तीव्रनिष्टनतत्परान्।
कृमिभिर्भक्ष्यमाणांश्च सारमेयैश्च दारुणैः।
श्रोत्रायासकरा वाचो वदतश्च भयावहान्। [5]
संतार्यमाणान्वैतरणीं बहुशः शोणितोदकाम्।
वालुकायां च तप्तायां तप्यमानान्मुहुर्मुहुः।
असिपत्रवने चैव भिद्यमानाननेकशः।
रौरवे क्षारनद्यां च क्षुरधारे तथैव च।
पानीयं याचमानांश्च तृषितान्क्षुधितानपि। [10]
शवभूतान्कृशान्दीनान्विवर्णान्मुक्तमूर्धजान्।
मलपङ्कधरान्श्रान्तान्नग्नांश्च परिधावतः।
ददर्श रावणो मर्त्याञ्शतशोऽथ सहस्रशः।
कांश्चिद्गृहेषु मुख्येषु गीतवादित्रनिस्वनैः।
प्रमोदमानानद्राक्षीद्रावणः सुकृतैः स्वकैः। [15]
गोरसं गोप्रदातारो भोजनं चान्नदायिनः।
गृहांश्च गृहदातारस्तत्र समश्नुते।
सुवर्णमणिमुक्तानां प्रदातॄंश्चाप्यलंकृतान्।
धार्मिकानपरांस्तत्र दीप्यमानान्स्वतेजसा।
ददर्श स महाबाहू रावणो राक्षसाधिपः। [20]

[V3 D1.3.4 om. l. 1-2. Ñ V1 (reading after 404(A)*) B transp. l. 1 and 2.—(l. 1) Ñ V1 B M8 घोरैर्; D10.11 T3.4 उग्रैर् (for रौद्रैर्). Ñ V1 B नैक- (for घोर-). M8 -रूप- (for -रूपैर्). Ñ B1-3 भयंकरैः; B4 G1 भयावहैः (for भयानकैः).—(l. 2) Ñ B स (for first च). Ñ V1 B1.3.4 कृष्यमाणांश्. D6 वेदिनः (for देहिनः). —Ñ B transp. l. 3 and 4. V1 repeats l. 3 after l. 4. D3 repeats l. 3 after l. 3 of 403*. T4 repeats l. 3 after l. 1 of 403*.—(l. 3) Ñ1 मुंचमानान्; D2.5.6.9 क्रोशंतश्च. Ñ V1.3 B D1-5.9 (V1 D3 both times) T4 (second time) G2 M4.6.7 महानादांस्; D6 महानादैस्. D6 T1 तीव्रं; M6 तीव्रान् (for तीव्र-). T2 -वेदन- (for -निष्टन-). M7 -तत्पराः (for -तत्परान्). Ñ B1-3 तीव्रान्निश्वनतो (Ñ2 °न्निश्वसतः; B1 °न्निष्टनतो; B3 °न्निनिष्नतो) परान्; V1 (both times).3 D1-3 (first time).4.5.9 T3.4 (both times) दुःखितैश्च (D1.3.4 °तैस्तु; D5 °तैः स) ततो (V1 [second time] हतान्; V3 तदा; D2 तथा) परान्; B4 तीव्रं निश्वासितोपरान्; D3 (second time) तीव्रं निःस्वनतस्तथा; G1 तीव्रनिष्ठुरतः परान्; M2.5.9 तीव्रनि- (M2 °व्रं नि) ष्टनतः परान् (for the post. half). ❀ Cg.k: तीव्रो निष्टनः क्रूर (Ck कुबेर [?]) शब्दः।; Ct: तीव्रनिष्टनो दुःखितशब्दस्तत्परान्. ❀ —After l. 3, V1.3 D1-3 (after l. 3 [first time]).4.5.9 ins.:

404(A)* निमज्जतः क्षारनद्यां क्षुरधारापथे स्थितान्।

[V3 D2.9 निमज्जंतः. D3 -पथं (for -पथे). V3 D3.4 च तान्; D2 [s]स्थिरात् (for स्थितान्). D1 क्षुरधारामि * प्य तान्; D5 क्षुरधारापथेऽर्चितान्; D9 क्षुरधारपथेरितान् (for the post. half).]

—V3 D1.4 om. l. 4-13.—(l. 4) Ñ1 D6.7 T G2 क्रिमिभिर्; M7 पक्षिभिर् (for कृमिभिर्). Ñ V1 B1-3 भक्ष्यमाणांश्. B4 सु- (for second च).—(l. 5) D6 T1.2 G3 M3 श्रोत्रत्रास- (for श्रोत्रायास-). Ñ B1.2.4 T1.3.4 M3 -करीर्वाचः; B3 -करैर्वाचः (for -करा वाचो). D3 G1.2 M2.5.7.9.10 नद (M10 °दं) तश्; M4 नदंतश्; M6 वदतां; M8 ददतश् (for वदतश्). D3.7.10.11 G2 T4 M2.3.10 भयावहाः; D6 महाभयान्; T2 भयाव * (damaged after व up to बहुशः in l. 6); T3 भयानकाः. Ñ B शुश्राव (B4 [before corr.] °श्रुवे) नदतां (B2 °तः) कचित् (for the post. half). V1 तेषां भयकरीर्वाचः शुश्राव वदतां कचित्.—Ñ V1 B read l. 6-7 after l. 1 (transp.). —(l. 6) Prior half hypm. Ñ1 तारार्यमाणान्; Ñ2 V1 B D3 M3.6 तार्यमाणान्; Cg.k.t as above (for संतार्य°). G3 वैतरणिं. Ñ B4 प्रापि (Ñ1 B4 पायि) तान्ज्वलितं वपुः (Ñ2 पुरं); V1 याचितान्ज्वलितानपि; B1 पातितान्कथितं वपुः; B2 पातितान्बहुशस्तथा; B3 पातितान्कथितानपि; D3 M6 पिबतः शोणितोदकं (for the post. half). ❀ Cg.k.t: संतार्यमाणान्वैतरणीमिति संज्ञापदवशात्पादाक्षराधिक्यम् (Ct °णीमित्यक्षराधिक्यमार्षम्). ❀ —(l. 7) V1 M4 सु- (for च). D6.7.10.11 वालुकासु च तप्तासु (for the prior half). Ñ V1 B1.3.4 कृष्यमाणान्; B2 क्लिश्यमानान् (for तप्यमानान्).—(l. 8) Ñ1 B2 -वने घोरे; Ñ2 V1 B1.3.4 -वनेप्वथ्च (for -वने चैव). Ñ2 V1 B D3 छिद्यमानान्. Ñ V1 B D3.6.7.10.11 M6 अधार्मिकान् (for अनेकशः).—V1 om. l. 9. —(l. 9) T2 क्षुरधारैस्. Ñ B D3 M6 च दारुणे (for तथैव च). D6.7.10.11 T4 क्षुरधारासु चैव हि (for the post. half).—G2 M10 om. l. 10-13.—(l. 10) Ñ1 याचमानाय. Ñ V1 B क्षुधितान्कचित्; T1.2 च बुभुक्षितान्; T3 क्षुधिताशनः (for क्षुधितानपि). G1 M1.5 transp. तृषितान् and क्षुधितान्.—(l. 11) Ñ1 वश- (meta.); B1 सर्व-; B3 स च (for शव-). B4 क्षतान् (for कृशान्). M1 विकीर्णान् (for विवर्णान्).—Ñ1 om. l. 12-15. —(l. 12) Ñ2 V1 B D3 G1 M4-7 रूक्षान्; D6.7.10.11 दीनान्; T1 भ्रांतान्; T3 भग्नान्; T4 नग्नान्; G3 दांतान्; M2.9 शांतान् (for श्रान्तान्). Ñ2 V1 B2.3 T1 भग्नांश्; D6.7.10.11 T3.4 रूक्षांश्; G1 M1.9 अन्यांश्; G (ed.) लग्नांश् (for नग्नांश्). M6 परिधा-

G. 7. 25. 22
B. 7. 21. 21
L. 7. 24. 14

ततस्तान्वध्यमानांस्तु कर्मभिर्दुष्कृतैः स्वकैः ।
रावणो मोचयामास विक्रमेण बलाद्बली ॥ ११
प्रेतेषु मुच्यमानेषु राक्षसेन बलीयसा ।
प्रेतगोपाः सुसंरब्धा राक्षसेन्द्रमभिद्रवन् ॥ १२
ते प्रासैः परिघैः शूलैर्मुद्गरैः शक्तितोमरैः ।
पुष्पकं समवर्षन्त शूराः शतसहस्रशः ॥ १३

वितान्. —D3 om. l. 13. —(l. 13) D6.7.10.11 मार्गे (for मर्त्यान्). —D3 reads l. 14 after 404(A)*. —(l. 14) D2.5.9 T3.4 कच्चिद् (for कांश्चिद्). B4 गेहेषु; D3 ह्रदेषु; D6.7.10.11 M1 च; M1 om. [subm.]) गृह-; T1.2 G3 M3.5 विमान- (for गृहेषु). V1.3 वन्येषु; B4 पुण्येषु; D1-4.9 T3.4 रम्येषु; D5 मृक्षेषु (sic); G2 M10 वीणादि- (for मुख्येषु). B1 कांश्चित्सुखे स्वभवने (for the prior half). D2.3.5-7.9-11 -निःस्वनैः. —V1 om. l. 15-20. D1.3.4 om. l. 15. —(l. 15) B2 प्रमोद्यमानान्; T4 आमोदमानान्. Ñ2 V3 B1.2.4 प्राणिनः; B3 प्राशिनः (for रावणः). G2 स्वकृतैः. —Ñ1 reads from l. 16 up to 404(B)* in marg. D3 reads l. 16-17 after l. 20. —(l. 16) M8 गोरसान्. Ñ2 V3 B M6 -दातृंश्च (for -दातारो). Ñ2 V3 B D7.10.11 K (ed.) अ(K [ed.] ह्य)न्नं चैव; M6 अन्नपांश्च (for भोजनं च). D1.4 चाज्य-; D3 याच्य-; M9 चानु- (for चान्न-). B1 -दायिनं. M1 -दायकाः (for -दायिनः). Ñ1 अन्यांश्चैव प्रदायिनः (for the post. half). —After l. 16, Ñ1 (marg.) ins.:

404(B)* तत्र तत्रायतुङ्गानां वृक्षादिगुणसंयुताम् ।

—Ñ1 cont.; Ñ2 V3 B M6 ins. after l. 16:

404(C)* तत्र तत्रोपभुञ्जानान्वर्णादिगुणसंयुतान् ।

[M6 om. (hapl.) first तत्र. Ñ1 [अ]वजानानां; Ñ2 B4 [अ]पि भुंजानान्; B1 [उ]पयुंजानान्; B3 [उ]पयुक्तानान् (sic) (for [उ]पभुञ्जानान्). B2 वर्णानि; B3 भक्षादि- (for वर्णादि-). M6 गंधमाल्यैश्च शोभितान् (for the post. half).]

—B3 om. l. 17. —(l. 17) D1.3.4 गृहाणि (for गृहांश्च). T4 -कर्तारस् (for -दातारस्). D6.7.10.11 स्वकर्मफलमश्नतः; M3 [ऽ]श्नुवते तत्र तत्र ह (for the post. half). ❀ Ct: गृहदातारो गृहदातॄन्। अश्नत उपभुञ्जानान्. ❀ —For l. 17, Ñ V3 B1.2.4 M6 subst.:

404(D)* वस्त्रदान्वस्त्रसंछन्नान्गृहदांश्च गृहे स्थितान् ।

[V3 B3 -संवीतान्; M6 -संपन्नान् (for -संछन्नान्). Ñ1 B1 गृह- (for गृहे).]

—D1.4 om. l. 18-20. V3 om. l. 18. —(l. 18) B2 -मुक्तादि-; D6.7.10.11 -मुक्ताभिः (for -मुक्तानां). G1 सुवर्णमुक्तारत्नानां (for the prior half). G1 प्रदातॄणां (for प्रदातॄंश्च). D6.7.10.11 प्रमदाभिर् (for प्रदातॄंश्चापि). D6 अलंकृताः (for [अ]लंकृतान्). Ñ B1.3 M9 [अ]भ्यलंकृतान; B2 (with hiatus) अलंकृतान्; T3 G1 स्वलंकृतान; G3 ह्यलंकृतान् (for [अ]प्यलंकृतान्). —(l. 19) T4 स्वपरांस् (for अपरांस्). Ñ V3 B M6 धार्मिकांश्च (B2 °स्तु) नरांस्तत्र; D3 प्रायशश्च नरांस्तत्र; T2 धार्मिकांश्चापरांस्तत्र (for the prior half). D7 च (for स्व-).

—Ñ V3 B D11 T3.4 om. l. 20. —(l. 20) G1.2 M10 सुमहाबाहू (G2 M10 °तेजा) (for स महाबाहू).]

11 a) M6 च (for तु). Ñ2 B बध्यमानांस्तु (Ñ2 °श्च); D6.7.10.11 Ct भिद्यमानांश्च; Ctp as in text (for वध्यमानांस्तु). Ś V3 D1-5.8.9.12 ततो यास्तत्र (V3 °स्य) वध्यं (Ś8 वधं; D1.4 बाध्यं) ते; Ñ1 ततस्ते यत्र वध्यंते; V1 T3.4 ततस्ता यत्र व(T3 बा)ध्यंते. —b) Ñ1 दुष्कृतो. Ñ2 B प्राणिनः कर्मभिः; M1 दुष्कृतैः कर्मभिः (by transp.) (for कर्मभिर्दुष्कृतैः). Ś V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 प्रजाः; Ñ1 नराः (for स्वकैः). —c) Ś V1 D2.3.5.8.9.12 ता रक्षो; Ñ1 D1.4 T3.4 तान्रक्षो (for रावणो). Ś Ñ2 V3 B D1-4.8.9.12 M6 मोक्षयामास. —d) Ñ B M6 महाबलः (for बलाद्बली). —After 11, Ñ V1 B D3.6.7.10.11 S ins.:

405* प्राणिनो मोक्षितास्तेन दशग्रीवेण रक्षसा ।
सुखमापुर्मुहूर्तं ते ह्यतर्कितमचिन्तितम् ।

[(l. 1) D3 बलेन (for प्राणिनो). T1.2 G1.3 M1.3 मोच्चितास्. Ñ1 V1 B3 तेथ; D3 तत्र; T3.4 M9 ते तु (for तेन). ❀ Cv: प्राणिनो मोक्षितास्तेनेति पाठः. ❀ —(l. 2) B4 सुखमीयुर्; D3 सुखं मुहुर्; D6 सुखमायुर् (for सुखमापुर्). Ñ1 तु; Ñ2 V1 B1.2.4 तद् (for ते). V1 B1.2.4 G1 (with hiatus) अतर्कितम्. Ñ2 अचिंतितमतर्कितं; D3 ह्यप्रतर्कितमागतं; T3.4 ह्यचिंतितमतर्कितं (for the post. half). ❀ Cv: अतर्कितमाकस्मिकम्।; Ct: अचिन्तितमित्यतर्कितमित्यस्यैव विवरणम्. ❀]

12 a) D3 मोक्ष्यमाणेषु. —b) T1 रावणेन (for राक्षसेन). D7.10.11 T1.4 महीयसा (for बलीयसा). —c) B2 (marg. also) तस्यामात्याः (for प्रेतगोपाः). Ñ1 D6.7.10.11 T4 G1.2 M1.3-5.7.10 सुसंक्रुद्धा; B3 स्वयं बद्धा (for सुसंरब्धा). ❀ Ct: प्रेतगोपाः प्रेतरक्षकाः. ❀ —d) Ñ V1 B उपाद्रवन्; D3 M6.7 ह्यभिद्रुताः. —For 12, Ś V3 D1.2.4.5.8.9.12 subst.; while Ñ1(marg.).2 V1 B D3.7.10.11 T3.4 M3 ins. after 12:

406* ततो हलहलाशब्दः सर्वदिग्भ्यः समुत्थितः ।
धर्मराजस्य योधानां शूराणां संप्रधावताम् ।

[(l. 1) D5 कोलाहलः (for हलहला-). Ñ B कृतैर्हलहलाशब्दैः सर्वमाविद्धमाबभौ. —(l. 2) Ñ2 B1.3 शूराणां योधानां (by transp.). M3 परिधावतां (for संप्रधावताम्).]

—Thereafter, D5 cont. l. 2 of 407*.

13 a) Ś D8.12 प्रासैश्च; V1 ते पाशैः; D5 ते प्रास- (for ते प्रासैः). T3.4 पट्टिसैः (T4 °शैः) (for परिघैः). —b) Ś V1.3 D1-5.8.9.12 T3 तोमरैः; Ñ1 B1.3 D6.7.10.11 मुसलैः; T4 सूमरैः- (for मुद्गरैः). Ś V1.3 D1-4.8.9.12 T3.4 -मुद्गरैः; D5 -कंपनैः (for -तोमरैः). —c) G2 M5.10 पुष्पके. D5.6

तस्यासनानि प्रासादान्वेदिकास्तोरणानि च ।
पुष्पकस्य बभञ्जुस्ते शीघ्रं मधुकरा इव ॥ १४
देवनिष्ठानभूतं तद्विमानं पुष्पकं मृधे ।
भज्यमानं तथैवासीदक्षयं ब्रह्मतेजसा ॥ १५

ततस्ते रावणामात्या यथाकामं यथाबलम् ।
अयुध्यन्त महावीर्याः स च राजा दशाननः ॥ १६
ते तु शोणितदिग्धाङ्गाः सर्वशस्त्रसमाहताः ।
अमात्या राक्षसेन्द्रस्य चक्रुरायोधनं महत् ॥ १७

G. 7. 23. 31
B. 7. 21. 31
L. 7. 24. 22

T1.4 G3 M1 समवर्तत; D7.10.11 समभर्षत; D12 समवर्षंतु (for समवर्षन्त). G1 पुष्पकस्यमवर्षत. —After 13, Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 T3.4 M3 ins.; D6.7.10.11 ins. after 15; M10 ins. after 18 :

407* असंख्येयं यमस्यासीत्तत्र सैन्यं महात्मनः ।
शूराणामुग्रवीर्याणां संयुगेष्वनिवर्तिनाम् ।

[(l. 1) V3 असंख्यातं; D5 असंक्षेयं. Ñ1 यमस्य रक्षः सुमहत्; Ñ2 B असंख्यमासीत्सुमहत्(B4 °त्संवृत्तं); D6.7.10.11 M10 असंख्या सुमहत्यासीत् (for the prior half). Ñ B1-3 D5-7.10.11 M10 तस्य; B4 तथा (for तत्र). D6.7.10.11 M10 सेना (for सैन्यं). B3 महास्वनः(sic) (for महात्मनः). —D5 cont. l. 2 after 406*. —(l. 2) D5 वीराणाम् . Ś1 D8.9.12 उपवीर्याणां; Ś2.3 D2 अतिवीर्याणां; D6.7.10.11 M10 अग्रयातृणां (for उग्रवीर्याणां). D5 संग्रामेषु; M3 समरेषु. D8 अनिवर्तते (sic) (for [अ]निवर्तिनां). D6.7.10.11 M10 सहस्राणि शतानि च (for the post. half).]

14 ᵃ) T1.2 G3 M1 प्राकारान् ; G1 प्रासादं (for प्रासादान्). —ᵇ) D6 M4 -[आ]स्तरणानि (for तोरणानि). —For 14ᵃᵇ, Ś Ñ V1.3 B D1-5(reading after l. 1 of 407*).8.9.12 T3.4 subst.; while D6.7.10.11 M3.10 cont. after 407* :

408* ततो वृक्षांश्च शैलांश्च प्रासादानासनानि च ।

[D6.7.10.11 T4 M10 वृक्षैश् (for वृक्षांश्) and शैलैश् (for शैलांश्). B1 transp. वृक्षांश् and शैलांश् . D1.4 प्रासादानि. Ñ2 सदनानि च; D5 आयुधानपि (for आसनानि च). Ś D2.8.9.12 प्रासादी(D2.8 °दा)न्यायुधानि च; B3 T3.4 M3 प्रासादानां(M3 °दीनां) शतानि च; D6.7 M10 प्रासानां च शतैस्तथा; D10.11 प्रासादानां शतैस्तथा (for the post. half).]

—M3 further cont. :

409* पुष्पकं समवर्षन्त यमदूता भयानकाः । ;
[prior half = 13ᶜ.]

while M10 further cont. after 408* :

410* ततोऽभवत्समं युद्धं यमराक्षसयोस्तथा ।
विजयाकाङ्क्षिणोस्तत्र समरेष्वनिवर्तिनोः ।
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
प्रजापतिं पुरस्कृत्य ददृशुस्ते रणाजिरम् ।
संवर्त इव लोकानामभवद्युध्यतोस्तयोः । [5]
राक्षसानां च मुख्यस्य प्रजानामीश्वरस्य च ।
राक्षसेन्द्रस्ततः क्रुद्धश्चापमानम्य संयुगे ।
निरन्तरमिवाकाशं कुर्वन्बाणान्मुमोच ह ।
चतुर्भिर्विशिखैः सूतं ध्वजं सप्तभिरर्दयत् ।

—Thereafter M10 repeats 18ᶜᵈ.

—ᶜ) Ś D8.9.12 पुष्पके समसज्जंत. —ᵈ) Ś2.3 D2.3.5.9.12 T3.4 M6 द्रविद्राः; D1.4 तीव्राः; D6 T2 पुष्पं. T3.4 करि- (for मधु-). Ñ B पुष्पाणि मधुपा इव. —After 14, Ś2.3 Ñ1 V1.3 D1-5.9.12 T3.4 ins.; M3 cont. after 409* :

411* समन्ताद्विद्रुतं तैस्तु पुष्पकं यानमाबभौ ।
यथा स्वर्णमयं शृङ्गं समन्ताद्विद्रुतं घनैः ।

[(l. 1) V3 समंतोभिद्रुतं; D1-4 समंताभिद्रुतं; D5 समंताद्वै द्रुतं; T3 समंतादावृतं (for समन्ताद्विद्रुतं). D2 T4 यैस् (for तैस्). D5 आहवे (for आबभौ). Ś2.3 D12 आयुधैः पूर्यमाण तु यानं पुष्पकमाबभौ. —(l. 2) Ñ1 दिव्यं (for शृङ्गं). D5 विश्रुतं; T3 आवृतं (for विद्रुतं). Ś2.3 D3.4.12 समंताभिद्रुतैर्व(D3.4 °तं घ)नैः; D1.2 समंताभिद्रुतं जनैः(D1 नवैः) (for the post. half).]

15 ᵃ) Ś1.2 D1.8.9.12 दैव- (for देव-). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3.4 M6 -निर्माण-; B3 -निर्मित-; Ct as in text (for -निष्ठान-). D6.7 G2 M2.5.9.10 देवाधिष्ठान-; T1 G3 M1.3 देवतास्थान-; G1 किंकरैरभि-; M8 देवानुष्ठान- (for देवनिर्माण-). Ś Ñ V1.3 B1-3 D2.5.8.12 T3 G1 M6 -भूतं तु (Ś2.3 G1 M6 तं; B3 हि); D1.3.4 -भूतत्वाद्; D9 (with hiatus) अभूत्तु (for -भूतं तद्). ❀ Ct : देवनिष्ठानभूतं देवाधिष्ठानभूतम्. ❀ —ᵇ) Ś V3 D2.8.9.12 तथा; Ñ1 V1 कृतं; Ñ2 B D1.3-5 T3.4 तदा (for मृधे). —ᶜ) Ś D8.12 पूर्यमाणं; D5 भ्राजमानं; D9 पूज्यमानं; T4 वध्यमानं (for भज्यमानं). Ñ2 तदेवाभूद् ; B1.3.4 तथैवाभूद् ; B2 तदेवाभूद् (for तथैवासीद्). —After 15, D6.7.10.11 ins. 407*.

16 ᵃ) Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M6 सचिवास्तस्य(D3 °स्तत्र) (for रावणामात्या). —ᵇ) B2.4 T1.2 G1.3 M4.5.7 यथाकालं; G2 यथालोकं (for यथाकामं). —After 16ᵃᵇ, B2 ins. :

412* निर्गम्य सहसा तत्र युद्धाय कृतनिश्चयाः ।

—ᶜ) D10.11 आयुध्यंत; G2 अयुध्यत. D6.7.10.11 T1.2 M3 महावीराः; T4 तथा वीराः; G1 महावीर्यैः. —ᵈ) G1 राजन् . —For 16ᶜᵈ, Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 T3 subst. :

413* अयुध्यन्त महाबाहो दशग्रीवस्य रक्षसः ।

[D4.8 आयुध्यंत. D9 यथान्यायं (for महाबाहो). B4 रक्षसा.]

17 ᵃ) Ś B1 D8.12 च (for तु). D2.9 तेन (for ते

G. 7.25.32
B. 7.21.31
L. 7.24.23

अन्योन्यं च महाभागा जघ्नुः प्रहरणैर्युधि ।
यमस्य च महत्सैन्यं राक्षसस्य च मन्त्रिणः ॥ १८
अमात्यांस्तांस्तु संत्यज्य राक्षसस्य महौजसः ।
तमेव समधावन्त शूलवर्षैर्दशाननम् ॥ १९
ततः शोणितदिग्धाङ्गः प्रहारैर्जर्जरीकृतः ।
विमाने राक्षसश्रेष्ठः फुल्लाशोक इवाबभौ ॥ २०
स शूलानि गदाः प्रासाञ्शक्तितोमरसायकान् ।
मुसलानि शिलावृक्षान्मुमोचास्त्रबलाद्बली ॥ २१
तांस्तु सर्वान्समाक्षिप्य तदस्त्रमपहत्य च ।
जघ्नुस्ते राक्षसं घोरमेकं शतसहस्रशः ॥ २२

तु). G1 -मांसाद्दाः(sic) (for -दिग्धाङ्गः). —[b]) G1.2 M4.5.7 सर्वे (for सर्व-). Ś2 B3 -शास्त्र-. Ś V1.3 D2.8.9.12 T3 -निराकृताः; Ñ B -विशारदाः; D1.3.4 -निकृंतनाः; D5 निरीक्षताः; D6 -समाहिताः (for -समाहताः).

18 [a]) Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M5.6 ते (for च). Ś Ñ1 B1-3 D1.3.4.8.9.12 T3.4 महावेगाः; Ñ2 महायोधाः; V1.3 महातेजाः; D5 महानागाः; G2 M3 महाभागः; M1.2.8 महावीर्याः (M1 °र्य) (for महाभागा). —[b]) Ñ2 घ्नंतः; D12 हताः (for जघ्नुः). D2 प्राहरणैर् (for प्रहरणैर्). Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M6 भृशं (for युधि). Ś1 D8 नानाप्रहरणा भृशं; Ś2.3 हताः प्राणहरैर्भृशं. —M10 repeats 18[cd] after 410*. —[c]) Ś V3 D1-5.8.9.12 महात्मानो; Ñ B G1 M6 महासैन्यं; V1 D6.7.10.11 T3.4 महाबाहो; M10 (second time) G (ed.) महासेना (for महत्सैन्यं). —[d]) Ś1 D6-8.10.11 T4 G1 रावणस्य (for राक्षसस्य). —M9 om. (hapl.) from च up to राक्षसस्य in 19[b]. B3 राक्षसेंद्रस्य (for राक्षसस्य च). —After 18, M10 ins. 407* (followed by 408* and 410*).

19 M9 om. up to राक्षसस्य in 19[b] (cf. v.l. 18). —[a]) V3 संपूज्य; B2 संत्याज्य (for संत्यज्य). —[b]) Ś V1.3 D T3.4 यमयोधा महाबलाः (Ś1 V3 D8 °जवाः; D5 °बलान्); Ñ B यमस्यानुचरास्तथा (Ñ2 B1.3.4 °दा); M5.10 राक्षसस्य रिपोर्बलं. —[c]) Ś V3 D2.8.9.12 पर्यधावंत (D2.9 °तः); Ñ2 B समवर्षत; D6.7.10.11 G2 चाभ्यधावंत (G2 °तः); T2 G3 समधावंतः; M3.5 तेभ्यधावंत (M5 °तः); M6 समधावंस्ते (for समधावन्त). Ñ1 V1 T3 तमेकमभ्य (V1 °भ्य)धावंत; G1 ते तमेवाभ्यधावंत; M10 तमेवमभिधावंतः. —[d]) D6.7 -पट्टैर; M7 -चंपैर (for -वर्षैर). V3 महाबलं (for दशाननम्).

20 V3 om. (hapl.) 20. —[a]) D2 -दिग्धांगैः; D8 -दिग्धांगाः. —[b]) Ś V1 D1-5.8.9.12 G2 M7 जर्जरच्छविः; D7 G1 M1.2.8-10 झ (G1 ज) र्झरीकृतः; T1.2 G3 M4.5 ज (T2 M4.5 झ) र्झरच्छविः; T3 रुधिरच्छविः (for जर्जरीकृतः). —[d]) M6 पुष्पाशोक (for फुल्लाशोक). —For 20[cd], Ś Ñ V1 B D T3.4 M10 subst.:

414* फुल्लाशोक इवाभाति पुष्पके राक्षसेश्वरः ।

[Ñ B इवारा (B4 °भा) जन् (Ñ2 B4 °जद्) (for इवाभाति) and विमाने (for पुष्पके). Ñ2 B2-4 D6.7.10.11 T4 M10 राक्षसाधिपः.]

21 [a]) D6.7.10.11 T4 M10 स तु शूल-; T1.2 M3.5 स शूलासि- (for स शूलानि). D6.7.10.11 T1.2.4 M3.10 -गदा-; M6 गदां. —[c]) D6.7.10.11 M10 मुमोच च; T3 शरान्बाणान् (for मुसलानि). M8 -वर्षान् (for -वृक्षान्). —[d]) D6 T1.2.4 G3 [अ]स्त्रं; G1 [अ]स्त्रान्; M1 स (for [अ]स्त्र-). T3 चिक्षेपाशु (for मुमोचास्त्र-). —For 21, Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 subst.; while T3 subst. l. 1 only for 21[ab]:

415* ततः शूलगदाप्रासान्राक्षसो विविधान्सृजन् ।
नगान्बाणांश्च वृक्षांश्च चिक्षेप कार्मुकच्युतान् ।

[(l. 1) B D1.3-5 T3 शूलान् (for शूल-). V1 D1.3.4 T3 आयसान्; V3 om. (for राक्षसो). Ś1 विविधानायुधान्सृजन्; Ñ B3 आयुधा (Ñ2 सायका) न्विविधाञ्शि (B3 °न्स्त्रि) तान्; B1.2.4 आयसान्विविधान्स्त्रि (B2 °धाचि B4 °धांचि) तान् (for the post. half). —(l. 2) D2.3 नागान्; D8 उरगान् (hypm.). Ñ B D1.3-5 शिलावृक्षान्; V1 तथा शैलान्; V3 D9 शिलाश्चैव (for च वृक्षांश्च). D3 चिक्षिपे. D9 कार्मुकाच्. Ñ1 बाणांश्च कार्मुकविच्युतान् (hypm.); Ñ2 B2.3 क्षिपन्कार्मुकविच्यु (B3 °निस्) तान्; V1 B4 अक्षिपत्कार्मुकच्युतान्; B1 क्षिपत्सुकार्मुकाच्च्युतान् (for the post. half).]

—After 21, D6.7.10.11 S ins.:

416* तरूणां च शिलानां च शस्त्राणां चैव दारुणम् ।
यमसैन्येषु तद्वर्षं पपातातिभयंकरम् ।

[(l. 1) T3 वृक्षाणां (for शस्त्राणां). D6.7.10.11 T4 G1 M5 [अ]ति-; T3 M2.4.6.7.9 [अ]पि (for [ए]व). M8 विदारणं (for [ए]व दारुणम्). —(l. 2) G2 M5.10 च (for [अ]ति-). D6.7.10.11 Ct धरणीतले (for [अ]तिभयंकरम्).]

22 D4 repeats 22 consecutively. —[a]) D6.7.10.11 विनिर्भिद्य; T4 M10 विनिर्जित्य; M5 om.; M6 व्यवक्षिप्य (for समाक्षिप्य). Ś Ñ V1.3 B1.4 D1-4 (both times).5.8.9.12 T3 तानि (Ś2 तांस्तु; D4 [second time] om.) सर्वाण्ययवा (Ñ1 °व; Ñ2 V1 °थि) क्षिप्य; B2.3 तानि सर्वाणि विक्षिप्य. —[b]) Ñ1 D6.7 व्यवहत्य; Ñ2 B4 व्यवहत्य; V1 T4 M5.6.10 अभिह (M10 °पा) त्य; B1 व्यवहत्य; B2 व्यवहन्य; B3 प्रनिहन्य; D2 अपहन्य; D5 उपहन्य; M1 उपहत्य; M8 अपगृह्य; Cg.k.t as in text (for अपहत्य). V3 तु (for च). Ś D8.12 तचास्त्रमु (Ś2.3 D12 °म) पकृत्य च. —Ñ2 B om. 22[c]-23[b]. —[c]) Ś Ñ1 V1.3 D1-4 (both times).5.8.9.12 T3 तद्रक्षो रुषितं (Ñ1 V1.3 D5 °ता) जघ्नुर्. —[d]) Ś Ñ1 V1.3 D2.9.12 एकं तं (Ñ1 V1.3 D2.9.12 ते) वै; D1.4 (both

परिवार्य च तं सर्वे शैलं मेघोत्करा इव ।
भिन्दिपालैश्च शूलैश्च निरुच्छ्वासमकारयन् ॥ २३
विमुक्तकवचः क्रुद्धो सिक्तः शोणितविस्रवैः ।
स पुष्पकं परित्यज्य पृथिव्यामवतिष्ठत ॥ २४
ततः स कार्मुकी बाणी पृथिव्यां राक्षसाधिपः ।
लब्धसंज्ञो मुहूर्तेन क्रुद्धस्तस्थौ यथान्तकः ॥ २५
ततः पाशुपतं दिव्यमस्त्रं संधाय कार्मुके ।
तिष्ठ तिष्ठेति तानुक्त्वा तच्चापं व्यपकर्षत ॥ २६
ज्वालामाली स तु शरः क्रव्यादानुगतो रणे ।
मुक्तो गुल्मान्द्रुमांश्चैव भस्म कृत्वा प्रधावति ॥ २७

G. 7. 25. 42
B. 7. 21. 43
L. 7. 24. 32

times). 5 एकांते वै; D8 एकं तं चैव (hypm.); T3 एकमेव; G2 एकैकं च (for एकं शत-). D3 समंतात्सर्वतो दिशः; M10 एकादशसहस्रकं.

23 Ñ2 B om. 23^ab (cf. v.l. 22). —^a) D4.8 परिचार्य. V1 च तत्; D1.4 M10 च ते; D3 तु ते (for च तं). Ś1 D8 रक्षः (for सर्वे). —^b) Ś D2.3.8.9.12 मेघाकरा; Ñ1 V1.3 मेघरवा; D1.4 मेघाः करैः; M6 वर्षोत्तरा (for मेघोत्करा). —^c) Ñ V1.3 B D1.3–6 T1 M7 भिंदिपा(D1.3–5 °डिमा; T1 °डिवा)लैश्च. Ś D8.12 शक्तिभिर्भिंडिपालैश्च. —^d) Ś1 V1 D1.2.4.6–8.10.11 T3 M5.10 Ct अपोथयन्; Ś2.3 D3.5.9.12 अयोधयन्; Ñ B1.2.4 प्रचक्रिरे; V3 अकारयन्; B3 च चक्रिरे; T4 अताडयन्; G2 असायकन् (sic) (for अकारयन्).

24 ^b) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 M3 मत्तः; M4 स्निग्धः; M7 om. (for सिक्तः). Ś1 D1.4.8 -विद्रुवैः; M2.8.9 -निस्रवैः (for -विस्रवैः). —^c) M5 परित्यक्त्वा. D6.7.10.11 M10 ततः स(M10 °तश्च) पुष्पकं त्यक्त्वा. —^d) G1 M2.6.8 एव तिष्ठति; G2 अभिविष्ठत; M10 अवतिष्ठति (for अवतिष्ठत). —For 24^cd, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 subst.:

417* त्यक्त्वा तत्पुष्पकं वीरः पृथिवीं समतिष्ठत ।

[Ñ B संत्यज्य; V3 ततस्तु; D5 संत्यक्त्वा; T3 मुक्त्वा तत् (for त्यक्त्वा तत्). T3 शूरः (for वीरः). V1.3 D1.3–5 T3.4 पृथिव्यां. V3 D5 अवतिष्ठत. Ñ B पृथिव्या(B2 °वी)मेव धिष्ठि(B3 चेष्टि)तः (for the post. half).]

25 ^a) Ś D8.12 गतः सः; Ñ B2.4 तत्रस्थः(Ñ1 ° स्थं); B3 ततस्तु (for ततः स). Ś2.3 D9.12 -कार्मुक-; V1 रावणः; D2 कार्मुकान्; D3.5 -कार्मुको (for कार्मुकी). Ś2.3 D2.9.12 -बाणान्; V1 सधनू (hypm.); D1.4 बाणं; L (ed.) -बाणो (for बाणी). T3.4 ततः सबाणकोदंडो. —^b) G2 M5.10 राक्षसेश्वरः. Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 राक्षसेंद्रो महाबलः(D2 °लान्); Ñ B क्रोधसंरक्तलोचनः; D6.7.10.11 समरे चाभिवर्ध(D6 °र्तं)त. —^c) D5 सहसंज्ञो. V3 मुहूर्तं तु (for मुहूर्तेन). —^d) T2 यदा; G3 इव (for यथा). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 तस्थौ(D1.4 बभौ; T3 रक्षः) क्रुद्ध इवांतकः.

26 ^a) Ś D8.12 तथा (for ततः). —^b) M10 स तं (for अस्त्रं). Ś2.3 संधार्य. —^c) G1 चापि (for तान्). M6 स्यतिष्ठध्वमथेत्युक्त्वा. —^d) T4 M3 विचकर्ष सः; M5.6 समकर्षत (for व्यपकर्षत). —For 26^cd, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 subst.:

418* इदानीं तिष्ठतेत्युक्त्वा तच्चापं विचकर्ष सः ।

[Ñ2 B इ (for सः).]

—Thereafter Ñ V1.3 B D3 T3 cont.; while D6.7.10.11 T1.2.4 G M ins. after 26:

419* आकर्णं स विकृष्याथ चापमिन्द्रारिराहवे ।
मुमोच तं शरं क्रुद्धस्त्रिपुरे शंकरो यथा ।
तस्य रूपं शरस्यासीत्सधूमज्वालमण्डलम् ।
वनं दहिष्यतो ग्रीष्मे एधितस्येव शुष्मणः ।

[D3 om. l. 1. —(l. 1) Ñ V1.3 B1–3 D6.7.10.11 T G1.3 M1.2.4–10 आकर्णात्; B4 आकर्णः (for आकर्णं). G1 इ कृष्याथ. V1.3 इंद्र इवाहवे (for इन्द्रारिराहवे). —(l. 2) Ñ1 मुमोचाथ. D3 तुसंक्रुद्धस् (for शरं क्रुद्धस्). M8 त्रिपुरान्. —(l. 3) M1 तच्छरीरं (for तस्य रूपं). G1.2 M3–5.7.10 विधूम- (for सधूम-). —(l. 4) Note hiatus between the two halves. D6.7.10.11 T3.4 G1.2 M2.5.6–10 घर्मे; M4.7 वहेद् (for ग्रीष्मे). T2 मेधितस्येव; M3 ज्वलितस्येव. G3 M1 शुष्मिणः. D6.7.10.11 M5 दा(M5 द)वाग्ने(D6 °ग्नि)रिव मूर्छि(D11 °र्छं)तः; T3.4 M2.7.9 वनजस्येव वह्निषः(T4 M2.9 वह्निनः; M7 घर्मगे); G1 दहनस्येव वह्निनः; G2 M10 दावस्येव च वह्निनः; M4.8 दह(M4 वद)नस्येव वह्निना; M6 पावकस्येव भास्वतः (for the post. half). —For l. 4, Ñ V1.3 B D3 subst.:

419(A)* वनं दिधक्षतः शुष्कमिद्धस्येव विभावसोः ।

[D3 दिधक्षंत. B1 तत्र; D3 शून्यम् (for शुष्कम्). B1 स्निग्धस्य (for इद्धस्य).]

27 ^a) B2 T1.2 G3 ज्वालामाला- (B2 °लस्); M8 ज्वालालीढः; Cg ज्वालामाली (as in text). D5 शिरः; D10 marg. (for शरः). Ś2.3 Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1.3.4.9.12 T3 तु (B4 च) स शरः; B2 तु संबद्धः; D2 तु सशिराः; T1.2 G3 -[आ]वृतशरः (for स तु शरः). Ñ1 ज्वालामालीव स शरः. —^b) G2 M10 क्रुद्धाद्(M10 °न)नुगतो; M8 क्रौंचव्यानुगतो. —^c) Ś2.3 D12 मुक्तान् (for मुक्तो). B4 पुष्पान्; T3 गुल्मं (for गुल्मान्). B3 लताश्; D9 क्रमाच्; T3 लता (for द्रुमांश्). V1 विमुक्तास्ताश् (for गुल्मान्द्रुमांश्). D6.7.10.11 चापि; T3 यद्वद् (for चैव). —^d) G1 M7.9 भस्मीकृत्वा. Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3 भस्मसादकरोत्तदा; Ñ भस्मीकृत्वाभ्य-धावत; B1 भस्मीकृत्यानुधावत; B2–4 भस्मी(B2 °स्म)-कृत्याभ्यधावत.

G. 7. 25. 43
B. 7. 21. 44
L. 7. 24. 33

ते तस्य तेजसा दग्धाः सैन्या वैवस्वतस्य तु ।
रणे तस्मिन्निपतिता दावदग्धा नगा इव ॥ २८

ततः स सचिवैः सार्धं राक्षसो भीमविक्रमः ।
ननाद सुमहानादं कम्पयन्निव मेदिनीम् ॥ २९

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

28 ^{a}) Ś V_1 $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 अथास्त्र-($D_{1.2.4}$ °स्य); T_2 ततोस्य (for ते तस्य). —^{b}) Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 योधा (for सैन्या). Ś $D_{8.9.12}$ वैवस्वताश्च. Ś $V_{1.3}$ $D_{1-3.5.8.9.12}$ T_3 ते; $Ñ_1$ B_2 च; $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ ह (for तु). D_4 चैवास्य लक्ष्यते (for वैवस्वतस्य तु). —^{c}) $D_{7.10.11}$ बले (for रणे). T_4 प्रपतंति रणे तस्मिन्. —^{d}) $D_{6.7.10.11}$ T_4 माहेंद्रा इव केतवः . — For 28^{cd}, Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 subst. :

420* निपतन्ति रणे तस्मिन्महेन्द्रध्वजसंनिभाः ।

[Ś V_3 $D_{2.8.9.12}$ न्यपतंत (for निपतन्ति). Ñ B_{1-3} क्षणे-($B_{2.3}$ अने)न तस्मिन्निह(B_1 °न्निपत [hypm.])ता; B_4 क्षणेन निहताः सर्वे (for the prior half). $Ñ_2$ माहेंद्र-. Ñ B -द्विप- ; $D_{1.4}$ -वज्र- ; D_2 -द्विज- (for -ध्वज-).]

29 ^{a}) $Ś_{2.3}$ $D_{6.7.10-12}$ $T_{1.2}$ G_3 तु (for स). —^{b}) $T_{1.2}$ M_3 रावणो (for राक्षसो). —M_6 om. 29^{cd}. —^{c}) D_8 तु (for सु-). $Ś_1$ $D_{3.8}$ T_3 M_7 -महान् (for -महा-). M_8 -नादः . —After 29, V_1 D_3 $T_{3.4}$ ins. :

421* प्रहस्तप्रमुखाश्चापि नेदुश्च भृशहर्षिताः ।

[D_3 ते (for first च). T_3 ते चाप्यनर्दन्; T_4 ये चाप्यनदन् (for चापि नेदुश्च).]

Colophon : V_1 om. —*Kāṇḍa name* : Ś D_2 M_7 om. —*Sarga name* : Ś $D_{1.3-5.12}$ यमबल(D_5 °सैन्य)विध्वंसो ($Ś_1$ $D_{5.12}$ °सनं; D_3 °सनो); Ñ $B_{1.3.4}$ वैवस्वतबलविध्वंसनं; V_3 D_9 बलविध्वंसनं(D_9 °नो); B_2 वैवस्वतविध्वंसनं; D_2 बलध्वंसनं; D_8 धर्मराजबलिविध्वंसो. —*Sarga no.* : Ś $Ñ_1$ V_3 B_{1-3} D_2 om. ; $Ñ_2$ B_4 $D_{1.4.5}$ M_6 25; $D_{3.8.9}$ T_4 24; T_3 23. —After colophon, T_4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G $M_{5.8}$ with श्रीरामाय नमः; M_{10} with श्रीरामचन्द्राय नमः .

२२

स तु तस्य महानादं श्रुत्वा वैवस्वतो यमः ।
शत्रुं विजयिनं मेने स्वबलस्य च संक्षयम् ॥ १
स तु योधान्हतान्मत्वा क्रोधपर्याकुलेक्षणः ।
अब्रवीत्त्वरितं सूतं रथः समुपनीयताम् ॥ २
तस्य सूतो रथं दिव्यमुपस्थाप्य महास्वनम् ।
स्थितः स च महातेजा आरुरोह महारथम् ॥ ३
पाशमुद्गरहस्तश्च मृत्युस्तस्याग्रतः स्थितः ।
येन संक्षिप्यते सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ ४
कालदण्डश्च पार्श्वस्थो मूर्तिमान्स्यन्दने स्थितः ।
यमप्रहरणं दिव्यं प्रज्वलन्निव तेजसा ॥ ५
ततो लोकास्त्रयस्त्रस्ताः कम्पन्ते च दिवौकसः ।
कालं क्रुद्धं तदा दृष्ट्वा लोकत्रयभयावहम् ॥ ६

G. 7.26.6
B. 7.22.6
L. 7.25.6

22

☞ V2 missing for Sarga 22 (cf. v.l. 7.12.2). D12 begins with ॐ; T3 with श्रीरामाय नमः .

1 a) V1 तं (for स). Ś1 B1 D6.7.10.11 Cg.k.t तस्य तु (by transp.); V1 T3.4 तु तेषां (for तु तस्य). —b) Ś Ñ V1.3 B D T3.4 प्रभुः (for यमः). —c) D2 श्रुत्वा (sic); D8 om.; D9 स तं (for शत्रुं). Ś D8.9.12 विजयमानं (D8 °सारं) वै. —d) Ś V3 D1.2.4.5.8.9.12 परिक्षयं; V1 पराजयं; G1 च संक्षयात् .

2 G3 damaged for 2^{a}. —a) Ś V1.3 D1–5.8.9 T3 ततो; Ñ B1.2.4 D6.7.10–12 Cg स हि; M2 स च (for स तु). Ś1 Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 T3.4 ज्ञात्वा; Ś2.3 G1 श्रुत्वा (for मत्वा). —b) T1.2 M3 कोप- . Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M10 क्रोधसं(T3 °धात्सं)रक्तलोचनः . —c) Ñ2 B D2.3.5–7.10–12 T1.3 M8 त्वरितः . —d) D10.11 मे (with hiatus); K (ed.) [ऽ]यम् (for सम्-). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 रथं मे समुपानय; Ñ2 B D6.7 रथो मे यु(B2 स)ज्यतामिति; T4 M6.10 रथमानीयतामिति. ❀ Cg.t : उपनीयतामित्यब्रवीदित्यन्वयः । ; so also Ck. ❀

3 a) D1 T3 M3 ततः (for तस्य). D1 तस्य (for सूतो). Ñ2 B D6.7.10.11 तदा (for रथं). —b) Ś Ñ1 V1.3 B1 D1.2.4.8.12 उपस्थाय; T4 M10 उपा(M10 °प)नीय. Ś D8.12 महाप्रभं; Ñ1 V1 D3.5 T3 °जवं; Ñ2 B D1.2.4.6.7.10.11 °रथं; V3 D9 °बलः (for महास्वनम्). —c) B3 M6.9 स्थितस्य (for स्थितः स). Ñ1 T G3 तु; D5 सु- (for च). —d) T4 M10 ह्यारुरोह. T4 G2 M2.5.10 रथोत्तमं (for महारथम्). Ś D2.8.9.12 रथं समध्य(Ś1 °भि; D2.8.12 °धि)रोहत; Ñ1 D1.4 रथं तमधि(Ñ1 °भि)रोहत; Ñ2 B D6.7.10.11 अध्या(B2 प्राध्या; D6.7 अध्य)रोहत तं रथं; V1.3 रथं समधिरोहयत् .

4 a) Ś2.3 Ñ2 B2.4 D2.5–7.9–12 T3.4 G1.2 M2.4–10 प्रास- ; D1.4 पश्य (for पाश-). Ñ1 V1.3 B D5 T3 M5.10 तु (for च). —b) G2 M5 चैव (for तस्य). —D5 om. (hapl.) 4^{c} – 5^{b}. —c) T4 G1.2 M5 संक्षीयते; Ck.t as in text (for संक्षिप्यते). M4 लोकं. —d) Ñ2 B D6.7.10.11 T1.2.4 G M1-4.6–10 इदमव्ययं (for सचराचरम्). —After 4, V3 reads 9^{ab} (followed by 423*).

5 D5 om. 5^{ab} (cf. v.l. 4). V3 reads 5–6 after 8. —a) Ś Ñ2 V1.3 B D1–4.6–12 T1 तु; M10 स (for च). —b) Ñ1 स्यंदनस्थितः; Ñ2 B D6.7.10.11 अस्य चाभवत् ; T1.2 G M1–5.7–9 स्यंदनोत्तमे. —d) T1.2 G3 M1–3.5.9 प्रदहन् ; G2 M8 प्रहसन् (for प्रज्वलन्). Ś D1.2.4.8.9.12 T3 तेजसैव समु(T3 महो)ज्वलं; Ñ1 V1 तेजसैव समाज्वलत् ; Ñ2 B D6.7.10.11 K (ed.) तेजसा ज्वलदग्निवत् (K [ed.]°मत्); V3 D3.5 तेजसा प्रज्वलन्निव. —After 5, D3 T G2.3 M B(ed., within brackets) Cg read 28 for the first time, repeating it in its proper place; while G1 reads 28 for the first time after 5, repeating it after 7.23.43.

6 V3 reads 5–6 after 8. —a) Ś Ñ1 V1.3 D8.12 कृत्स्नाश्च ; D1–5.9 क्षुब्धाश्च (for त्रस्ताः). G1.2 त्रयो लोका भयत्रस्ताः ; M10 ततो लोकास्तु वित्रस्ताः. —b) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 M5 चकंपे(M5 कंपते) च वसुंधरा; M6.10 कंपते च दिवाकरः. —For 6^{ab}, Ñ2 B D6.7.10.11 subst. :

422* ततो लोकत्रयं क्षुब्धमकम्पन्त दिवौकसः ।

—c) Ñ1 V1 B1 T3 M2.3.5 ततो; Ñ2 V3 D5–7.10.11 T4 G2 तथा (for तदा). Ñ1 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा). Ñ2 B D6.7.10.11 transp. क्रुद्धं and दृष्ट्वा. —d) Ś V1 D1–5.8.9.12 G1 M2.4–10 लोकक्षय- ; Ñ B D6.7.10.11 G2 सर्वलोक- (for लोकत्रय-). Ś D2.8.9.12 -भयंकरं; B2 -भयप्रदं; G3 -क्षयावहं (for -भयावहम्). V3 लोकपाल **** (lacuna). —After 6, Ñ2 B D3.6.7.9–11 S ins. ; while V3 ins. after 9^{ab} :

423* ततः संचोदयन्सूतस्तान्हयान्रुचिरप्रभान् ।
प्रययौ भीमसंनादो यत्र रक्षःपतिः स्थितः ।
मुहूर्तेन यमं ते तु हया हरिहयोपमाः ।
प्रापयन्मनसस्तुल्या यत्र तत्प्रस्तुतं रणम् ।

[(l. 1) Ñ2 V3 B1 D9 तु चोदयन् ; B2.3 D7.10.11 T1 G3 स्व(B2 T1 G3 सं)चोदयत् ; K (ed.) Cg प्रचोदयन् . D3 तत्र (for सूतस्). D6 T2 M3 संचोदयामास. Ñ2 V3 D6.7.9–11 तानश्वान् ; B2 हयांश्च; T3 तान्पाशान् ; G2 हयांस्तान्

G. 7. 26. 9
B. 7. 22. 9
L. 7. 25. 7

दृष्ट्वा तु ते तं विकृतं रथं मृत्युसमन्वितम् ।
सचिवा राक्षसेन्द्रस्य सर्वलोकभयावहम् ॥ ७
लघुसत्त्वतया सर्वे नष्टसंज्ञा भयार्दिताः ।
नात्र योद्धुं समर्थाः स्म इत्युक्त्वा विप्रदुद्रुवुः ॥ ८
स तु तं तादृशं दृष्ट्वा रथं लोकभयावहम् ।
नाक्षुभ्यत तदा रक्षो व्यथा चैवास्य नाभवत् ॥ ९
स तु रावणमासाद्य विसृजञ्शक्तितोमरान् ।
यमो मर्माणि संक्रुद्धो राक्षसस्य न्यकृन्तत ॥ १०
रावणस्तु स्थितः स्वस्थः शरवर्षं मुमोच ह ।
तस्मिन्वैवस्वतरथे तोयवर्षमिवाम्बुदः ॥ ११

(by transp.) (for तान्हयान्). D3.6 T3.4 G M1–5.8–10 Cg रुधिर- (for रुचिर-). —(l. 2) V3 तं यमो(sic) (for प्रययौ). D3 -निर्ह्रादो; G1 M6 -संनाहो (sic); M8 -संकाशो; M9 -सेनादौ (for -संनादो). D6 T1.2 G2.3 M1–4.7–9 रक्षोधिपः (for रक्षःपतिः). D3.7 प्रतिष्ठितः(D7 °तं) (for -पतिः स्थितः). —D9 om. l. 3–4. —(l. 3) T3 ययुस् (for यमं). B1 G2 तं (for ते). B4 समास्तत्र (for यमं ते तु). —(l. 4) D3 प्रययुर् (for प्रापयन्). G2 मनसा; Cg.k.t as above (for मनसस्). B3 तत्प्रस्थितं; T4 यत्र तु तं (for तत्प्रस्तुतं). D3 बलं (for रणम्). B2 यत्र स प्रस्तुतो रणः (for the post. half).]

—Thereafter D3 cont.:

424* ततो मृत्युसमायुक्तं वरं ह्यरिरथारुजम् ।
श्वसद्भिः पन्नगैर्युक्तं तस्य भीता निशाचराः ।

7 ^{a}) Ś1 D8 तं ते; Ś2.3 Ñ1 V1 D1–4.9.12 T3 ते तु (for दृष्ट्वा). Ś Ñ1 V1 D1.2.4.8.9.12 संदृश्य; Ñ2 V3 B D5–7.10.11 तथैव; D3 T3 संप्रेक्ष्य; T4 G1 [अ]थ ते तं(T4 तु); M6 तथा तं (for तु ते तं). G2 M2.4.5.7–9 दृष्ट्वा तु राक्षसास्ते तं. —^{b}) B1 -समर्चितं (for -समन्वितम्). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.9.12 T3 रथं मृत्योर्भयावहं. —^{d}) T4 G1 -भयावहाः; G2 -भयंकरं. Ś Ñ V1.3 B D T3 सहसा वि(Ñ1 V1 °हसैव; B °हिता वि)प्रदुद्रुवुः. —After 7, M3.4 ins.:

425* अभ्यधावन्त संक्रुद्धा बलिनोऽतिभयंकराः ।

—Then M4 repeats wrongly 7.21.22–24^{ab}.

8 Ś1 D1.4.8 om. (hapl. see var.) 8. —^{a}) G1.2 M3–5.7 अल्प-; Cg.k.t as in text (for लघु-). Ś2.3 D12 -चित्ता यतस्; D2.9 -चित्ततया (for -सत्त्वतया). Ś2.3 Ñ V1.3 B D2.3.5–7.9–12 T3 ते हि (for सर्वे). —^{b}) G1 नष्टवज्रा. T4 M10 राक्षसा विप्रदुद्रुवुः. —M10 om. (hapl. ?) 8^{cd}. —^{c}) Ñ2 B D6.7.10.11 नेह; D5 तान्न (for नात्र). Ñ2 B3 D10 युद्धं (for योद्धुं). M1 समर्थोऽहम्. —D9 om. after इत्युक्त्वा up to 9. —^{d}) Ś2.3 Ñ1 V1.3 D2.3.5.12 T3.4 सं-; T1 G1.3 च; T2 ते (for वि-). Ñ2 B D6.7.10.11 प्रययुर्दिशः(B1 D7 °शं). —After 8, V3 reads 5–6.

9 D9 om. 9 (cf. v.l. 8). V3 reads 9^{ab} (followed by 423*) after 4. —^{a}) B4 तं रक्षस्; D1 शत्रुं तं; G2 स ततस् (for स तु तं). —^{b}) Ś D2.8.12 मृत्युं; T2 M4.7 सर्व- (for रथं). —^{c}) Ś Ñ1 V1 D1–4.8.12 चुक्षुभे न; V3 lacuna; D5 प्रचुक्षुभे; T3.4 न चुक्षुभे (for नाक्षुभ्यत). Ś Ñ V1.3 B D1–8.10–12 T3.4 दशग्रीवो (for तदा रक्षो). M6 नाभ्युत्पतद्रणे रक्षो. —D5 om. 9^{d}–10^{a}. —^{d}) G1 नो (for न). Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.12 T3.4 न बभूवास्य च(V1 तु) व्यथा; Ñ2 B D6.7.10.11 न चापि भयमाविशत्.

10 D5 om. 10^{a} (cf. v.l. 9). —^{a}) T1.2.4 G2.3 M यमो; T3 स तं; G1 धर्मो (for स तु). D9 संप्राप्य (for आसाद्य). —^{b}) Ś Ñ2 B1.3 D6–12 T1–3 M3 व्यसृजच्; Ñ1 V1.3 D2 G1.2 M1.2.5.6 विसृजच्; B2 विसृज्य (for विसृजञ्). T4 शक्तिमोजसा. —^{c}) T1.2.4 G M सर्व- (for यमो). Ś Ñ1 V1 D1.2.4.5.8.9.12 [ऽ]प्यस्त्राणि (for मर्माणि). B2 संक्रोधाद्; D1 चास्त्रेण; D5 दिव्यानि (for संक्रुद्धो). T3 यमो मर्मसु शस्त्राणि. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D1.2.4.6–12 रावणस्य (for राक्षसस्य). Ñ1 V1.3 T3 न्यपातयत्; B3 क्षतं कृतं (sic); B4 D2.3.5 T4 नि(T4 व्य)कृंतत; M6 [अ]भ्यकृंतत; M8 [अ]स्य कृंतत; K (ed.) [उ]पकृंतत. —After 10, T1.2.4 G M ins.:

426* मर्मसु छिद्यमानेषु रावणो राक्षसेश्वरः ।
सहंस्तस्थौ रुजं घोरां भिद्यमान इवाचलः ।

[(l. 1) M3 मर्मसु भिद्यमानेषु (for the prior half). G2 M1 राक्षसाधिपः. —(l. 2) M4.6.7 रुजां (for रुजं). T2 G3 स तस्थौ पृथुजंघोरुर् (for the prior half).]

11 ^{a}) B2.4 च; T4 M6 [ऽ]पि; M10 [ऽ]व- (for तु). Ś Ñ V1.3 B D T3.4 ततः (for स्थितः). B1.3 D8 सुस्थः; D5 T3 क्रुद्धः (for स्वस्थः). —^{c}) D1.4 वैवस्वतश्चैव. —After 11, S ins.:

427* शरास्ते वज्रसंकाशाश्छादयन्तो रणे यमम् ।
यथाचलं महाघोरा नानावर्णा बलाहकाः ।
तान्निहत्य शरांस्तूर्णं रावणस्य यमः स्वयम् ।
ततः प्रहरणं घोरं मुमोचारिनिषूदनः ।

[(l. 1) G2 M1.5.8.10 छादयंति. —(l. 2) T2 G2 -घोरं; G1 -वेगा; M6 -मेघा (for -घोरा). —G2 om. (hapl.) from the post. half up to the prior half of l. 4. T3 धारावर्षैर्; G3 M8 नानावर्षा(M8 °र्णा-) (for नानावर्णा). M6 नानाधारैः समावृणोत् (sic) (for the post. half). —(l. 3) T4 M10 रणे (for शरांस्). M6.10 राक्षसस्य (for रावणस्य). T4 M10 शरान्; M5 क्षयं (for स्वयम्). —(l. 4) G1 M6.10 प्रहरणान्घोरान्. M2.4.6.7.9 -निसूदनः.]

ततो महाशक्तिशतैः पात्यमानैर्महोरसि ।
प्रतिकर्तुं स नाशक्नोद्राक्षसः शल्यपीडितः ॥ १२
नानाप्रहरणैरेवं यमेनामित्रकर्शिना ।
सप्तरात्रं कृते संख्ये न भग्नो विजितोऽपि वा ॥ १३
ततोऽभवत्पुनर्युद्धं यमराक्षसयोस्तदा ।
विजयाकाङ्क्षिणोस्तत्र समरेष्वनिवर्तिनोः ॥ १४
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
प्रजापतिं पुरस्कृत्य ददृशुस्तद्रणाजिरम् ॥ १५
संवर्त इव लोकानामभवद्युध्यतोस्तयोः ।
राक्षसानां च मुख्यस्य प्रेतानामीश्वरस्य च ॥ १६
राक्षसेन्द्रस्ततः क्रुद्धश्चापमायम्य संयुगे ।
निरन्तरमिवाकाशं कुर्वन्बाणान्मुमोच ह ॥ १७
मृत्युं चतुर्भिर्विशिखैः सूतं सप्तभिरर्दयत् ।
यमं शरसहस्रेण शीघ्रं मर्मस्वताडयत् ॥ १८
ततः क्रुद्धस्य सहसा यमस्याभिविनिःसृतः ।
ज्वालामालो विनिश्वासो वदनात्क्रोधपावकः ॥ १९

G. 7. 26. 21
B. 7. 22. 21
L. 7. 25. 19

---

12 G1 om. 12^{ab}.—^{a}) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3 M3 गदा- (for महा-). T1.3 G2.3 M2–4.7–10 -शरैः; T2 -करैः; M1.5 -धरैः (for -शतैः). T4 M6 शितैर्महाशरैस्तीक्ष्णैः.—^{b}) Ñ1 T1 G2 M3.6 पात्यमानो; B2.4 G (ed.) दी(G [ed.]दा)र्यमाणो.—^{c}) B1 G1 च; T1.2.4 G3 M1.3.6 न (for स). T1.2 G3 M3 शक्नोति; T4 M6 शक्तः सन् (T4 स); G1.2 नासक्तो; M1 शक्तोभूद् (for नाशक्नोद्). Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 नाशकत्प्र(V3 नासक्तः प्र)तिकर्तुं(D2 °हर्तुं) स; Ñ2 B2–4 D6.7.10.11 T3 नाशक्नोत्प्रतिकर्तुं स; D3 नाशकत्समरं कर्तुं.—^{d}) Ñ1 G2 रावणः (for राक्षसः). B2 D7 T4 G1.2 M1.10 शर-; D1.4 शक्ति-; D10.11 स्वल्प- (for शल्य-).

13 ^{a}) Ś Ñ V1.3 B D T3 एवं नानाप्रहरणैर्.—^{b}) Ś Ñ V1.3 B D7.10.11 -कर्षिणा (for -कर्शिना).—B4 om. from संख्ये in 13^{c} up to 15^{b}.—^{c}) T2 नव- (for सप्त-). Ś1 D2 T4 M2.6.8.9 -रात्र-; Ñ1 V1.3 D5 T3 -रात्रात्; D3 -वारान्; Ct as in text (for -रात्रं). Ś B1 D2.8.9.12 T1 कृतं; Ñ V1.3 B2–4 D1.3–5.7.10.11 T3 M6 कृतः (for कृते). Ś D8.9.12 संख्यं; B1 T1 युद्धं; T2.4 G2.3 M1.5.10 युद्धे (for संख्ये). ❀ Cv : सप्तरात्रिकृते संख्य इति पाठः. ❀ —^{d}) G1 वा (for वि-). Ś Ñ V1.3 B1–3 D1–5.7–12 T3.4 M5.6 विसंज्ञो(M5 न श्रांतो; M6 निःसंज्ञो)विमुखो रिपुः; D6 न भग्नौ न जितावपि; G2 M10 न जयो विजयोपि वा.

14 B4 om. 14 (cf. v.l. 13).—^{a}) M5 समं (for पुनर्). Ś Ñ V1.3 B1–3 D1.2.4–12 T3.4 तदा(V1 यदा; B1 तत्रा; T3 अथा)सीत्तुमुलं युद्धं; G1 M3.4.7 तयोः(G1 °तः) समभवद्युद्धं.—^{b}) Ś1 D8 M6 तयोः; Ś2.3 Ñ V1.3 B1–3 D1–7.9–12 T3.4 द्वयोः; M3 तथा (for तदा).—^{c}) Ś Ñ V1.3 B1–3 D T3.4 जय(B3 यम[sic])माकांक्षतो(D3 T3.4 °क्षिणो)र्वीर(Ś1 D8 °तश्चैव).

15 B4 om. 15^{ab} (cf. v.l. 13).—^{b}) B1–3 स (B3 [अ]पि) महर्षयः (for परमर्षयः).—^{c}) B1 नमस्कृत्य.—^{d}) Ś Ñ V1.3 B D T3.4 समेतास् (for ददृशुस्). Ś3 D12 तु; G2 ते (for तद्). Ś Ñ2 B1(before corr.; after corr. as in text).2 D5–8.10–12 G1 रणाजिरे.

16 ^{a}) Ś1 D8 लोकेषु; D3 लोकस्य (for लोकानाम्).—^{b}) G3 भवत्तद् (for अभवद्). G1 तदा (for तयोः). Ś D2.3.5.8.12 युध्यतोरावभौ तदा; Ñ V1 B D6.7.10.11 T3.4 युध्यतोरभवत्तदा; V3 D9 युध्येते तावुभौ तदा; D1.4 प्रेक्ष्यतां स बभौ तदा.—^{c}) T1.2 G3 M1 पुरोगस्य (for च मुख्यस्य).—^{d}) Ś2 ***म् (moth-eaten); B3 प्रभानाम् (sic); T1.2 G M प्रजानाम् (for प्रेतानाम्).

17 D9 om. 17.—^{a}) Ś Ñ V1.3 B D1–8.10–12 T4 M6 [ऽ]थ(Ñ1 V1 T4 M6 तु; Ñ2 D6.7.10.11 [ऽ]पि) विस्फार्य; T1.2 G3 M3 तु संक्रुद्धश्; T3 तु निष्पाद्य (for ततः क्रुद्धश्).—^{b}) M8 आनम्य (for आयम्य). Ś Ñ V1.3 B D1–8.10–12 T3.4 M6 चापमिंद्राशनिस्वनं(Ś V1 D2.5.8.10–12 T3.4 °प्रभं).—^{c}) B1 D8 विच(D8 °ह)रंतम् (for निरन्तरम्).—^{d}) D8 M3.6 सः (for ह). Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.12 T3.4 अ(Ñ1 D5 व्य)मुंचत; Ñ2 B D6.7.10.11 ततोसृजत् (for मुमोच ह).

18 ^{a}) Ñ1 M9 मृत्युश्; T1.2 G3 M1 रथ्यांश्; G1 रथं (for मृत्युं). B3 च जित्वा (for चतुर्भिर्).—^{b}) Ś D8.12 कालं; D9 पुनः (for सूतं). Ś2.3 Ñ2 B D7.9–12 M10 आर्दयत्; Ñ1 V3 D2.3.5 T1 G3 M3 अर्दयन्; D8 om.; T4 एव च; M6 अर्दितः (for अर्दयत्).—^{c}) M6.9 यमः. Ś Ñ V1.3 B D1–6.8–12 T1–3 G3 M3.5.6 शत- (for शर-).—^{d}) D2.9 शीर्षे; D8 शीर्ष- (for शीघ्रं). Ś2.3 D12 शीर्षे समभ्यताडयत्; M6 शीघ्रं मर्मणि ताडितः.

19 D11 om. 19^{ab}.—^{a}) Ś D2.8.9.12 T3 वदनं(T3 °ने); Ñ V1.3 B1.2.4 D1.3–7.10 वदनाद्; B3 वचनाद् (for सहसा).—^{b}) Ś Ñ V1.3 B D1–10.12 T3 समजायत; T1.2 M1 [अ]भिविनिसृ(T1 °स्रु)तः.—^{c}) Ś Ñ V1.3 B D T2–4 G2 M3.5.7 ज्वालामाली; T1 G1.3 M2.4.8.9 ज्वालामाला-. Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M7 सनि(Ś2.3 D2.4.8.9.12 T3 °निः)श्वासः; G2 M5 सनिश्वासाद् (for विनिश्वासो).—^{d}) Ś Ñ V1.3 B D T3 सधूमः (for वदनात्). Ś Ñ1 V1.3 B3 D1–5.8.9.12 इव; Ñ2 B1.2.4 D6.7.10.11 T4 M1.10 कोप- (for क्रोध-).—After 19, T3.4 ins. :

428* स प्रसन्निव त्रैलोक्यं पिबन्निव महोदधिम् ।

[T4 लोकांल्लीन् (for त्रैलोक्यं).]

G 7. 25. 22
B. 7. 22. 22
L. 7. 25. 20

ततोऽपश्यंस्तदाश्चर्यं देवदानवराक्षसाः ।
क्रोधजं पावकं दीप्तं दिधक्षन्तं रिपोर्बलम् ॥ २०
मृत्युस्तु परमक्रुद्धो वैवस्वतमथाब्रवीत् ।
मुञ्च मां देव शीघ्रं त्वं निहन्मि समरे रिपुम् ॥ २१
नरकः शम्बरो वृत्रः शंभुः कार्तस्वरो बली ।
नमुचिर्विरोचनश्चैव तावुभौ मधुकैटभौ ॥ २२
एते चान्ये च बहवो बलवन्तो दुरासदाः ।
विनिपन्ना मया दृष्टाः का चिन्तास्मिन्निशाचरे ॥ २३
मुञ्च मां साधु धर्मज्ञ यावदेनं निहन्म्यहम् ।
न हि कश्चिन्मया दृष्टो मुहूर्तमपि जीवति ॥ २४

---

20 ^{a}) M_{6} तम् (for तद्).—^{b}) T_{4} यक्ष-; G_{2} $M_{1.4-9}$ दैत्य- (for देव-). M_{10} यक्षराक्षसदानवाः.—^{c}) M_{1} कोपजं (for क्रोधजं).—^{d}) T_{4} दीप्तवंतम् (sic). T_{4} M_{10} अरेर् (for रिपोर्).—For 20, Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-5.7-12}$ T_{3} subst.; while D_{6} subst. l. 1 only for 20^{ab} (wrongly):

429* तदाश्चर्यमथो दृष्ट्वा देवदानवसंनिधौ ।
प्रहर्षितौ मुदा युक्तौ मृत्युकालौ बभूवतुः ।

[(l. 1) Ś$_{1}$ तथाश्चर्यम्; D_{8} त ***म्. $D_{1.4}$ महद; T_{3} अतो (for अथो). B_{2} जज्ञे (for दृष्ट्वा). D_{6} -राक्षसं (sic) (for संनिधौ).—(l. 2) B_{2} प्रहर्षात्तु. Ñ$_{2}$ B_{1} $D_{7.10.11}$ Ct सुसंरब्धौ; B_{2-4} सुसंक्रुद्धौ (for मुदा युक्तौ).]

—After 20, M_{5} ins.:

430* क्रुद्धस्य धर्षणात्तस्य मृत्योः कालस्य चोभयोः ।

21 ^{a}) M_{6} च (for तु).—^{c}) G_{2} मा (for मां). G_{3} $M_{3.5}$ तं (for त्वं). M_{6} मुंच मा यावदेवं ते.—For 21, Ś Ñ $V_{1.3}$ B D T_{3} subst.:

431* ततो मृत्युः क्रुद्धतरो वैवस्वतमभाषत ।
मुञ्च मां समरे यावद्धन्म्येनं पापराक्षसम् ।

[(l. 1) Ñ$_{1}$ क्रोधतरो (sic); B_{3} क्रुद्धतस्तं (sic); D_{9} कृते वैरे (for क्रुद्धतरो).—(l. 2) $D_{3.5}$ तावद्; D_{8} **न् (for यावद्). Ñ$_{2}$ $D_{6.7.10.11}$ [इ]मं; D_{2} [ए]वं (for [ए]नं). V_{3} -जीवितं (for -राक्षसम्).]

—Thereafter, Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-4.6-12}$ T_{3} cont.; D_{5} subst. for 25^{ab} and reads after 21; while T_{4} ins. after 21:

432* न ममैष भवेत्कश्चिन्मर्यादा मे निसर्गतः ।

[Ñ$_{1}$ B_{2} D_{1-3} [ए]व; $B_{1.3.4}$ [ए]षा; D_{9} [ए]नां (for [ए]ष). Ñ$_{2}$ $D_{6.7.10.11}$ नैषा ($D_{6.7}$ °ष) रक्षो (for न ममैष). $D_{3.9}$ तरेत् (for भवेत्). T_{3} [अ]पहरेद्; T_{4} [अ]वतरेत् (for [ए]ष भवेत्). Ñ$_{2}$ B_{2-4} $D_{6.7.10.11}$ अद्य; B_{1} अन्या (for कश्चिन्). $D_{3.9}$ $T_{3.4}$ मर्यादां. Ñ$_{1}$ V_{1} D_{3} T_{4} वै; Ñ$_{2}$ $B_{1.3}$ $D_{6.7.10.11}$ हि; B_{2} [अ]पि; B_{4} [ए]षा (for मे). V_{3} मेति निर्जयन् (for मे निसर्गतः).]

22 ^{a}) M_{1} समरे (for नरकः).—^{b}) G_{2} M_{1} जंभः (for शंभुः). T_{1} $M_{2.3.9}$ कार्त (M_{9} °म)स्वनो; M_{6} आर्तस्वरो (for कार्तस्वरो). T_{2} G_{3} शमकः कार्तनो बली; M_{8} शंभुकः कर्तनो बली.—^{c}) Hypm. G_{3} [अ]पि (for [ए]व).—For 22, Ś Ñ $V_{1.3}$ B D $T_{3.4}$ subst.:

433* हिरण्यकशिपुः श्रीमान्नमुचिः शम्बरस्तथा ।
संह्रादो धूमकेतुश्च बलिर्वैरोचनोऽपि च ।
शंभुर्दैत्यो महाराजो वृत्रो बाणस्तथैव च ।
राजर्षयः शास्त्रविदो गन्धर्वाः समहोरगाः ।
ऋषयः पन्नगा यक्षास्तथैवाप्सरसां गणाः । [5]
युगान्तपरिवर्ते च पृथिवी समहार्णवा ।
क्षयं नीता महाराज सपर्वतवनद्रुमा ।

[(l. 2) Ś$_{1}$ विसंद्रो; Ś$_{2.3}$ D_{12} वित्तद्रो; Ñ$_{2}$ $D_{6.7}$ संह्रादिर्; B_{3} संह्रादी; $D_{1.4}$ संमार्दो; $D_{2.9}$ निसुंदो; D_{8} विशुद्धो; $D_{10.11}$ निसंदिर्; T_{3} निह्रादो; K (ed.) विसंधिर्; L (ed.) विसुंदो (for संह्रादो). T_{4} बली (for बलिर्). B_{2} वैरोचनिम्. Ś $D_{8.12}$ [ऽ]पि वा; V_{3} D_{6} नृपः; B_{2} D_{3} तथा (for ऽपि च).—(l. 3) D_{5} शुंभ-; D_{9} शुंभौ; K (ed.) Cg दंभुर्; Ck.t as above (for शंभुर्). $B_{2.4}$ $D_{6.7}$ दैत्य-; D_{9} दैत्यौ (for दैत्यो). Ś $D_{2.5.9.11}$ $T_{3.4}$ -राज; V_{3} -तेजा (for -राजो). ꙮ Cg : दम्भुर्नाम कश्चिदसुरः ।; Ck शं(भु)रिति कुशध्वजब्रह्मर्षिहन्तासुरः ।; so also Ct. ꙮ —(l. 4) Ś$_{1}$ $D_{5.7.9}$ शस्त्र-; $B_{1.3}$ चास्त्र-; B_{2} चार्थ- (for शास्त्र-). D_{9} च (for स-).—(l. 5) Ś$_{2.3}$ Ñ$_{1}$ V_{1} $D_{3.5}$ $T_{3.4}$ पितरो; $D_{1.12}$ पतगा (for पन्नगा). D_{5} किंनर- (for तथैव). Ñ$_{2}$ B $D_{6.7.10.11}$ दैत्या यक्षाश्च (for यक्षास्तथैव). Ñ$_{2}$ B_{3} D_{6} [अ]प्सरसो; $D_{10.11}$ ह्यप्सरो- (for [अ]प्सरसां). T_{3} गणः.—L (ed.) reads l. 6 and 7 within brackets.—(l. 6) Ś Ñ$_{1}$ B_{1} $D_{1.2.8.9.12}$ T_{3} युगांते (for युगान्त-). Ś$_{1}$ $D_{2.8.9}$ T_{3} परिवर्तेत (T_{3} °तीं च); Ś$_{2.3}$ Ñ$_{1}$ D_{12} परिवर्तते; D_{5} -परिवर्तेन.—(l. 7) Ś$_{1}$ D_{8} प्राप्ता; Ś$_{2.3}$ D_{12} गता (for नीता). B_{2} विनिष्पिष्टा (for क्षयं नीता). B_{4} मया राजन् (for महाराज). Ñ$_{1}$ $B_{1.2.4}$ -सरीसृपा; Ñ$_{2}$ $D_{6.7.10.11}$ -सरिद्रुमा (for -वनद्रुमा). B_{3} पर्वताश्च सरीसृपाः (for the post. half).]

23 ^{b}) Ś $D_{2.8.12}$ [ऽ]परे (D_{2} °राः) सदा (for दुरासदाः).—Ś$_{1}$ reads from दृष्टाः in 23^{c} up to मया in 24^{c} in marg.—^{c}) Ś Ñ$_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1-4.8.9.12}$ $T_{3.4}$ निपातिता; Ñ$_{2}$ B $D_{6.7}$ M_{10} विपन्ना हि (M_{10} °न्नाश्च); G_{3} विनिषण्णा; $M_{4.5}$ विनिष्पन्ना; Cg.k.t as in text (for विनिपन्ना). B_{1} दृष्टया; $D_{1.4}$ दुष्टः; $D_{2.3.12}$ दुष्टाः; D_{8} दृष्ट्वा; T_{1} G $M_{2.3.5.6.8-10}$ [आ]विष्टाः; $T_{3.4}$ सर्वे; Cg.k.t as in text (for दृष्टाः). D_{5} मया निपातिता दुष्टाः.—^{d}) M_{6} संज्ञा (for चिन्ता). Ś Ñ $V_{1.3}$ B D $T_{3.4}$ किमुतायं निशाचरः.

24 Ś$_{1}$ reads up to मया in 24^{c} in marg. (cf. v.l. 23).—^{a}) B_{4} M_{3} सर्व- (for साधु). $T_{3.4}$ भोद्यैव (for

बलं मम न खल्वेतन्मर्यादैषा निसर्गतः ।
संस्पृष्टो हि मया कश्चिन्न जीवेदिति निश्चयः ॥ २५
एतत्तु वचनं श्रुत्वा धर्मराजः प्रतापवान् ।
अब्रवीत्तत्र तं मृत्युमयमेनं निहन्म्यहम् ॥ २६
ततः संरक्तनयनः क्रुद्धो वैवस्वतः प्रभुः ।
कालदण्डममोघं तं तोलयामास पाणिना ॥ २७
यस्य पार्श्वेषु निश्छिद्राः कालपाशाः प्रतिष्ठिताः ।
पावकस्पर्शसंकाशो मुद्गरो मूर्तिमान्स्थितः ॥ २८
दर्शनादेव यः प्राणान्प्राणिनामुपरुध्यति ।
किं पुनस्ताडनाद्वापि पीडनाद्वापि देहिनः ॥ २९

G. 7. 26. 34
B. 7. 22. 34
L. 7. 25. 32

धर्मज्ञ). —[b]) G3 तावद्; Ck.t as in text (for यावद्). D2.8.9 G3 M10 एव; M2 एतं (for एनं). ❀ Cg : यावन्निहन्मि निहनिष्यामीत्यर्थः । यावद्योगे भविष्यदर्थे लट् । so also Ck.t. ❀ —G1 om. (hapl.); T1 reads *int. lin.* 24[c]–26. —[c]) V1 न न (for न हि). D4 (also) कस्मिन् (for कश्चिन्). Ñ1 V1.3 D3.5 T1.4 G2.3 M1–6.8–10 [आ]विष्टो; D6.7 स्पृष्टो; Cg.k.t as in text (for दृष्टो). —[d]) Ñ2 B D6.7.10.11 बलवान् (for मुहूर्तम्).

25 G1 om.; T1 reads *int. lin.* 25 (for both, cf. v.l. 24). —For 25[ab], D5 subst. 432* and reads after 21. —[a]) D2 न मम (by transp.). Ñ1 T3 [इ]दं; T4 [ए]वं (for [ए]तन्). —[b]) Ś Ñ1 V1.3 D1–4. 8.9.12 T3 हि; B2 सा; G2 M9 Ck [ए]षां; Cg.t as in text (for [ए]षा). B2 विनिर्गता; M6 निसर्गजा; Cg.k.t as in text (for निसर्गतः). —D5 om. 25[cd]. —[c]) Ś V3 D2.8.9.12 दृष्टो हि; Ñ1 B2.4 स्पृष्टो यन्; Ñ2 V1 B1 D6.7 T3 M6 स्पृष्टो हि; B3 दृष्टो यन्; D1.3.4 स्पृष्टो न; D10.11 Cg.t स दृष्टो; M3.8 संसृष्टो (for संस्पृष्टो). Ś Ñ V1.3 B D2.6–12 T3 M6 न; T2 G2.3 M1.3 [ऽ]पि (for हि). D10.11 काल (for कश्चिन्). ❀ Ck : संदष्ट इत्यादि । संहारचक्षुषा दृष्ट इत्यर्थः. ❀ —[d]) M6 जीवेदित्येष (for न जीवेदिति). Ś V3 D1–4.8.9.12 T3 मुहूर्तान्नि्र(D1.3.4 T3 °र्तं ध्रि; D8.12 °र्ताद्धि्र)यते न यः (D1.3.4.8 नरः; T3 ह्यसून्); Ñ V1 B D6.7.10.11 M2 Cg.k.t मुहूर्तमपि जीवति (cf. 24[d]).

26 G1 om.; T1 reads *int. lin.* 26 (for both, cf. v.l. 24). —[a]) Ñ1 B तस्येदं; Ñ2 D6.7.10.11 तस्यैवं; V3 एवं तु (for एतत्तु). D6 हि वचः (for वचनं). D3.5 एवं मृत्युव(D3 °त्योर्व)चः श्रुत्वा; T3 एतद्वचनमाकर्ण्य. —D5 om. 26[cd]. —[c]) D3 T3 हर्षयन्; M10 तत्र वै (for तत्र तं). —[d]) Ś D2.8.12 य एनं च; Ñ B1.2.4 D6.7.10.11 त्वं तिष्ठेनं; V3 T1.2.4 G2 M3.5.8 स्वयमेनं(T4 °व); B3 तिष्ठेनं त्वं; D1.9 M6.10 अहमेनं(M6.10 °व); G3 मा स्वमेनं; M1 यावदेनं (for अयमेनं). D7 हि (for नि-). D9 च; T4 M6 तं; M10 [अ]मुं (for [अ]हम्).

27 [a]) Ś2.3 D12 स (for सं-). M1 संरक्तनयनः क्रुद्धस. —[b]) G2 दग्धो; M1 ततो (for क्रुद्धो). G3 (orig.; *int. lin.* also as in text) M6 यमः (for प्रभुः). —[c]) Ś1 Ñ2 V1.3 D6.7.10.11 G2 M6 तु (for तं). D1.4 अथोद्यम्य (for अमोघं तं).

28 D3 T G2.3 M B (ed., within brackets) Cg repeat 28 here (cf. v.l. 5). G1 reads 28 for the first time after 5, repeating it after 7.23.43: —[a]) D3 T G M1–5.7–9 Cg (D3 second time and the rest first time) तस्य; M3 (second time) स्वस्य; M10 (first time) अस्य (for यस्य). B2 D3 (second time) पार्श्वे सु-; T2 G2.3 M1.3.6.10 (M1.10 first time and the rest second time) पार्श्वे तु (for पार्श्वेषु). Ñ2 B D6.7.10.11 निहिताः; D8 M2.9 (M2.9 first time) [अ]निश्छिद्राः; T1.2.4 G M1–5.7–10 (all second time) निखिलाः; T4 M10 (both first time) सततं; M6 (first time) निस्त्रिंशाः; Cg (first time) as in text (for निश्छिद्राः). D3 (first time) यस्य पार्श्वे विचित्राश्च. —[b]) T4 (second time) पाशाश्चैव (for कालपाशाः). —[c]) D7.10.11 -[अ]शनि-; T4 (both times) -प्रति- (for -स्पर्श-). Ś D5.8.9.12 पावकस्याथ(D5.9 °स्य च). Ñ2 B -निर्यासो (B3 °तो); M6.7 (both first time) -संकाशाः (for -संकाशो). —[d]) M8 (second time) ततः (for स्थितः). Ś1 मूर्ध्नि व्यवस्थितः (hypm.); Ś2.3 Ñ B1 D5.7–9 मूर्ध्न्यवस्थितः; V1 D3 (second time) मूर्धनि स्थितः; V3 B2–4 D1.2.4.12 T3.4 (T3.4 second time) मूर्ध्नि सं(V3 D1.3.4.12 च)स्थितः; M6 (second time) मूर्ध्नि विष्ठितः; Ck.t as in text (for मूर्तिमान्स्थितः). D3 T3.4 M2.4–6.8.9 (all first time)स्थितो मूर्ध्नि च(M8 स) मुद्गरः (T4 संस्थितः [sic]); T1.2 G1.3 M1.3.7.10 (all first time) स्थितो मूर्तश्च मुद्गरः; G2 (first time) मूर्तिमानिव मुद्गरः.

29 [a]) G1 यत् (for यः). B2 पाशान् (for प्राणान्). —[b]) V1 D3 प्राणिनो. Ś B1 D8–12 विप्र(B1 अनु; D10.11 अपि)कर्षति; Ñ V1.3 B2–4 D1–7 T3 M3 अ(V1 D1–4 T3 व्य; V3 चा)पकर्षति; T4 उपरुध्य वै; M6.10 आ(M10 नि)रुणद्धि वै (for उपरुध्यति). —[c]) T4 M6 स्पर्शनाद् (for ताडनाद्). T1.2 G3 M3 स्पर्शात्; T4 M1.10 चापि (for वापि). —[d]) T4 M1.10 चापि; M3 अपि (for वापि). M6 ताडनाद्वापि देहिनां. —For 29[cd], Ś Ñ V1.3 B D T3 subst. :

434* किं पुनः स्पृश्यमानस्य ताड्यमानस्य वा पुनः ।

[D5 स्पृश्यमानश्च. Ñ2 V3 B1–3 D6.7.10.11 पाल्यमानस्य; D5 ताड्यमानश्च. Ś1 वै (for वा).]

G. 7. 26. 35
B 7. 22. 35
L 7. 25. 33

स ज्वालापरिवारस्तु पिबन्निव निशाचरम् ।
करस्पृष्टो बलवता दण्डः क्रुद्धः सुदारुणः ॥ ३०
ततो विदुद्रुवुः सर्वे सत्त्वास्तस्माद्रणाजिरात् ।
सुराश्च क्षुभिता दृष्ट्वा कालदण्डोद्यतं यमम् ॥ ३१
तस्मिन्प्रहर्तुकामे तु दण्डमुद्यम्य रावणम् ।
यमं पितामहः साक्षाद्दर्शयित्वेदमब्रवीत् ॥ ३२
वैवस्वत महाबाहो न खल्वतुलविक्रम ।
प्रहर्तव्यं त्वयैतेन दण्डेनास्मिन्निशाचरे ॥ ३३
वरः खलु मया दत्तस्तस्य त्रिदशपुंगव ।
तत्त्वया नानृतं कार्यं यन्मया व्याहृतं वचः ॥ ३४
अमोघो ह्येष सर्वासां प्रजानां विनिपातने ।
कालदण्डो मया सृष्टः पूर्वं मृत्युपुरस्कृतः ॥ ३५
तन्न खल्वेष ते सौम्य पात्यो राक्षसमूर्धनि ।
न ह्यस्मिन्पतिते कश्चिन्मुहूर्तमपि जीवति ॥ ३६

30 [a]) Ś2.3 B4 D1.2.4.6.8.12 T3.4 G1.2 M3.4.8–10 सज्वाल-; D3 जज्वाल; M2 स्वजाल- (for स ज्वाला-). D1 -परिवारैस्तु. D9 स च ज्वालपरीवारो. —[b]) M9 विध्यन्निव. Ś Ñ V1.3 B D T3 निर्दह(B2 °झेर[sic])न्निव राक्षसं (Ś2 V3 °सान्). —[c]) Ś V1.3 D1.2.4.8.9.12 करे; Ñ1 काल-; D10.11 तेन (for कर-). Ś V1.3 D8.9.12 स्पृष्टं. M10 भगवता (for बलवता). —[d]) M10 यमदंडः. D6 स (for सु-). Ś Ñ1 V3 B1.4 D1.2.4.8.9.12 महाप्रहरणं(B1.4 °णः) स्फुरत् (Ñ1 B1.4 D2 °रन्); Ñ2 B2.3 D7.10.11 महाप्रहरणोस्फुरत् (B2 °णो रणे); V1 T3 कालपाशमथा(T3 °स्तदा)स्फुरत्; D3.5 T4 काल(T4 यम)दंडस्ततो(T4 °दा)स्फुरत्.

31 [a]) Ś D2.8.9.12 [s]भि-; Ñ B1.3.4 D6 प्र-; B2 ते (for वि-). —[b]) T2 कालदंडाद् (for सत्त्वास्तस्माद्). G3 सुदारुणात् (for रणाजिरात्). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 राक्षसा भयपीडिताः; Ñ B D6.7 दृष्ट्वा दंडं(B2 पाशो)-द्यतं यमं; D10.11 M1 Ck.t तस्मात्त्रस्ता रणाजिरे; M10 तस्मात्तूर्णतरं रणात्. —[c]) Ñ1 V1 सागराः (for सुराश्च). Ñ2 illeg. for क्षुभिता. Ś Ñ V1.3 B D T3 सर्वे (for दृष्ट्वा). T4 सुराः समुद्राः क्षुभिताः. —[d]) D10.11 दृष्ट्वा (for काल-). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 सय(D3 T4 °र)क्षोरगराक्षसाः (D3.5 °चारणाः); Ñ2 B D6.7 तदा तस्मिन्रणाजिरे. ❀ Ct: दण्डोद्यतमुद्यतदण्डम्. ❀

32 [a]) M5 प्रहर्तुमुद्युक्ते. —[b]) Ñ V3 B D6.7.10.11 G (ed.) यमे (Ñ1 यम-; G [ed.] तदा) दंडेन; M6 दंडमुद्दिश्य (for दण्डमुद्यम्य). Ś V1 D1–5.8.9.12 T3.4 यम(D3 T3 °मे)दंडेन भास्वता. —[d]) D2 दर्शयंश्चेदम्; G1 दर्शयन्निदम्.

33 [b]) D7 स (for न). Ś Ñ V1.3 B D T3.4 G2 M5.10 [अ]मित- (for [अ]तुल-). D1.4.5.7.9–11 -विक्रमः. —[c]) Ś Ñ V1 B2.4 D2.6.8.9.12 नि(V1 प्र)हंतव्यस्; V3 B1.2 D1.3–5.7.10.11 न हंतव्यस्; T3.4 M3 प्रहर्तव्यस्; M1.2 न हर्तव्यं (for प्रहर्तव्यं). V3 तथा (for त्वया). Ś D2.8.12 M5.6 [अ]नेन; V1 चेह; K (ed.) तेन (for [ए]तेन). ❀ Ct: नञ्द्वयेन न हन्तव्यो न हन्तव्य इत्यावृत्तिः. ❀ —[d]) Ś Ñ V1.3 B D T3.4 M3 दंडेनैष(B3 D3 T3 °नैव; T4 °नेह; M3 °नायं) निशाचरः.

34 [a]) D3 ततः; D9 वराः (for वरः). M10 पूर्वं (for खलु). Ś V3 D1–5.8.9.12 T3.4 M6 [ए]तस्य; Ñ V1 B D6.10.11 [ए]तस्मै; D7 तस्मै; M2.8.9 तस्य; M10 ह्यस्य (for दत्तस्). —[b]) Ś Ñ V1.3 B D1–8.10–12 T3.4 M2.6.8–10 दत्तस्; D9 दत्तास्; M1 तस्मिंस् (for तस्य). —[c]) G2 transp. तत् and त्वया. Ñ V1 B D1.3.4.6.7.10.11 T3 स त्वया(D1.4 तत्त्वया) नानृतः कार्यो. —[d]) D1.4 व्याहृतो वरः (for व्याहृतं वचः). —After 34, Ñ1(marg.).2 V3 B D3.6.7.10.11 S ins.:

435* यो हि सामनृतं कुर्याद्देवो वा मानुषोऽपि वा ।
त्रैलोक्यमनृतं तेन कृतं स्यान्नात्र संशयः ।
क्रुद्धस्य करमुक्तोऽयं निर्विशेषः प्रियाप्रिये ।
प्रजाः संहरते रौद्रो लोकत्रयभयावहः ।

[T3 transp. l. 1–2 and l. 3–4. —(l. 1) Ñ1 B4 D3 T3.4 G1.2 M1.2.4–9 दानवो (for मानुषो). —M1.2.8.9 om. l. 3–4. T1.2 M3 om. l. 3. —(l. 3) D3.7.10.11 T3.4 M5.10 Ct क्रुद्धेन. D7.10.11 Ct विप्र- (for कर-). D10.11 -युक्तो; Ct as above (for -मुक्तो). Ñ1 D10.11 T3.4 M4.10 Ct निर्विशेषं; Ñ2 निर्विशेश (sic). ❀ Ct: प्रियाप्रिये । समाहारद्वन्द्वः. ❀ —T1.2 G3 M3 ins. l. 4 after 35. —(l. 4) G1.2 M3–7 प्रजासंहरणे. Ñ1 B1.4 T1–3 G1 M3–5.7 -क्षय-; M6 -द्वय- (for -त्रय-). T1 -करोभवत्; T2 G3 -करो भवेत्; G1 M4 -भयावहं; M3 -करस्तथा (for -भयावहः). D3 त्रैलोक्यं स ददाह च (for the post. half).]

35 [a]) B4 ह्यस्य; D2 त्वेष; D9 खलु; M2.9 [s]प्येष; M8 om. (for ह्येष). Ś Ñ V1.3 B D T3 M10 सर्वेषां (for सर्वासां). —[b]) Ś Ñ V1.3 B D T3 प्राणिनामसि(D8.9 °सि)-तप्रभः; M10 प्राणिनां विनिपीडने. ❀ Ct: सर्वेषां प्राणिनां ब्रह्मसृष्टप्राणिमात्रस्य विनिपातन इत्यर्थः. ❀. —[c]) G1 -दृष्टो (for -दण्डो). —[d]) Ś1.3 Ñ2 D10.11 सर्वं; Ś2 D2.6–9.12 Ct सर्व- (for पूर्वं). Ś Ñ V1.3 B D1–5.7–9.12 T3 -पुरःसरः; G1 -पुरस्कृतं (sic); Cg.k.t as in text (for -पुरस्कृतः). ❀ Cg: मृत्युपुरस्कृतः मृत्युना पुरस्कृतः । बहुव्रीहिश्च ।; so also Ck; Ct: सर्वमृत्युपुरस्कृतः । तत्पुरुषो बहुव्रीहिश्च. ❀ —After 35, T1.2 G3 M3 ins. l. 4 of 435*.

36 [a]) Ś D2.3.8.9.12 न तु; T3 ततः (for तन्न). D2 [ए]व (for [ए]ष). M6 वै (for ते). —[b]) Ś2.3 पाशो; Ñ1 मृत्यो (for पात्यो). Ñ B D6.7.10.11 G2 M1 रावण-

यदि ह्यस्मिन्निपतिते न म्रियेतैष राक्षसः ।
म्रियेत वा दशग्रीवस्तथाप्युभयतोऽनृतम् ॥ ३७
राक्षसेन्द्रान्नियच्छाद्य दण्डमेनं वधोद्यतम् ।
सत्यं मम कुरुष्वेदं लोकांस्त्वं समवेक्ष्य च ॥ ३८
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा प्रत्युवाच यमस्तदा ।
एष व्यावर्तितो दण्डः प्रभविष्णुर्भवान्हि नः ॥ ३९
किं त्विदानीं मया शक्यं कर्तुं रणगतेन हि ।
यन्मया यन्न हन्तव्यो राक्षसो वरदर्पितः ॥ ४०
एष तस्मात्प्रणश्यामि दर्शनादस्य रक्षसः ।
इत्युक्त्वा सरथः साश्वस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ४१
दशग्रीवस्तु तं जित्वा नाम विश्राव्य चात्मनः ।
पुष्पकेण तु संहृष्टो निष्क्रान्तो यमसादनात् ॥ ४२
ततो वैवस्वतो देवैः सह ब्रह्मपुरोगमैः ।
जगाम त्रिदिवं हृष्टो नारदश्च महामुनिः ॥ ४३

G. 7. 26. 50
B. 7. 22. 50
L. 7. 25. 46

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

(for राक्षस-). V3 -पुंगवे (for -मूर्धनि). V1 D3.5 T3 निपात्यो (T3 पातितो) रणमूर्धनि; M6 निपात्यो राक्षसे त्वया. —For 36^{ab}, T4 M10 subst.:

436* न खल्वेष त्वया सौम्य निपात्यो राक्षसेश्वरे ।

[M10 राक्षसे पुनः.]

—^{c}) B4 D3.5 T3 पातिते (for पतिते).

37 ^{a}) D9 G1 तस्मिन् (for ह्यस्मिन्). —^{b}) Ś D2.8.9.12 [ए]व; T4 M10 स (for [ए]ष). B1 न म्रियेदेष; T3 म्रियते नैष; M9 म्रियेतैष न (by transp.). —^{c}) Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.3.5–7.10–12 T2.3 G2 M2.7.8 म्रियते (for म्रियेत). Ś2.3 वै; B1 स (for वा). —^{d}) V3 D6.7.10.11 G1 तदा; B3 ततो (for तथा). Ś2 T3 हि (for [अ]पि). D3.7 T3.4 [उ]भयथा. ❀ Cg: उभयतोऽनृतं मया कालदण्डस्य मोघत्वसंपादने दण्डस्यानृतत्वम्, रक्षोमरणापेक्षणे वरवचनस्यानृतत्वमिति ।; so also Ck.t. ❀

38 M8 om. from न्निय in 38^{a} up to मया in 40^{a}. —^{a}) M5 नियम्याद्य; M6 नियच्छस्व; M10 नियच्छ त्वं. Ś Ñ V1.3 B D T3.4 K (ed.) तन्निवर्तय लंकेशाद् (Ñ2 V3 B1.3.4 D7 लंकेशो; D1 लोकेश; D12 लंकेश; K [ed.] लंकेशं). —^{b}) Ñ2 V1.3 B2 D1.2.4.9–11 M6 एतं; G2 एव; G3 M2.4.5.7.9 एवं; M10 एतद्- (for एनं). Ś Ñ V1.3 B D T3.4 समुद्यतं; G1 M5 यथो (M5 त्वयो) द्यतं; M4 वधोद्यमं. M1 दंडमेवंविधोद्यतं. —^{c}) Ś D2.8.9.12 रोषं (for सत्यं). Ś D1.2.8.9.12 च मा (D1 मे); Ñ V1.3 B D3.5–7.10.11 T3.4 च मां; D4 समी-; T1 marg.; M4.7 एवं (for मम). Ś Ñ V1.3 B D2.3.5–12 T3.4 [अ]द्य; D1.4 [अ]स्य; M6 [ए]तत् (for [इ]दं). —^{d}) B4 लोकांस्त्रीन्; G2 लोकं त्वं; M5 लोकार्थं. Ñ V3 B D3.7.10.11 यद्यवेक्षसे (B3 °सि); T4 पर्यवेक्ष्य च; M6 समवेक्षथाः (for समवेक्ष्य च). Ś V1 D1.2.4.5.8.9.12 T3 लो (D2 ना) कस्त्वां (Ś2 °स्त्वा) पर्यवेक्षते.

39 M8 om. 39 (cf. v.l. 38). —^{a}) D4 सु- (for तु). —^{b}) B1 T2 तथा (for तदा). —^{c}) Ś D8 मया; V1 D1 G2 M9 एवं (for एष). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D1–4.6–12 T3 हि (B3 तु) नो (B2 यो) भवान्; D5 यतो भवान्; T1.2 G3 M10 भवानिह; T4 M1 भवान्मम; M9 भवान्विभो (for भवान्हि नः). ❀ Cg.k.t: प्रभविष्णुः स्वामी. ❀

40 M8 om. up to मया in 40^{a} (cf. v.l. 38). —^{a}) G2 च; M3 नु (for तु). M7 इदानीं. —^{b}) D2 गण- (for रण-). Ś2.3 वा; D1.2.4.13 ह (for हि). —^{c}) T1.2 G3 M3 न नि-; T4 वा न; G1 M10 हि न (for यन्न). —^{d}) G2 बल- (for वर-). —For 40^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D T3 subst.:

437* न मया यद्ययं शक्यो हन्तुं वरपुरस्कृतः ।

[V3 D9 स (for न). Ñ1 [अ]यं मूढो; V3 D9 [अ]शक्योयं (for [अ]यं शक्यो). Ñ1 हतो मृत्यु- (for हन्तुं वर-).]

41 ^{a}) Ñ1 एतत्; D1.4 एवं; T4 M10 अहं (for एष). Ñ V1 B D6.7 पलायिष्ये (for प्रणश्यामि). —^{b}) B4 D11 M1.4.6.7 तस्य; G1 एव; K (ed.) अद्य; Cg.k.t as in text (for अस्य). ❀ Cg: प्रणश्यामि । "णश अदर्शने" अन्तर्हितो भविष्यामीत्यर्थः ।; so also Ck.t. ❀ —^{d}) Ñ1 B2 तथा (for तत्र).

42 ^{a}) Ś2.3 D1–5.9.12 जित्वा तं (by transp.); B4 तं दृष्ट्वा; M5 तच्छ्रुत्वा; Ck.t as in text (for तं जित्वा). ❀ Ck.t: तं जित्वा (Ck °त्वेति ।) भगवत्कृपयेति शेषः. ❀ —^{c}) T3 पुष्पकस्थस्. Ś V1.3 D1.4.8.12 T1 M6 सु- (for तु). D3 स्वयं हृष्टो (for तु संहृष्टो). Ñ B D6.7.10.11 आरुह्य पुष्पकं भूयो. —^{d}) B2 निर्यातो (for निष्क्रान्तो). D7 reads यमसादनात् in marg. Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3 निश्चक्राम यमा (D5 सुरा) लयात्.

43 ^{a}) Ś1.3 Ñ V1.3 B1.2.4 D T3.4 स तु; B3 एवं (for ततो). Ñ1 V1.3 B3 T4 G1 M6.10 देवः; T1.2 G3 M1

२३

G 7. 27. 1
B 7. 23. 1
L 7. 26. 1

स तु जित्वा दशग्रीवो यमं त्रिदशपुंगवम् ।
रावणस्तु जयश्लाघी स्वसहायान्ददर्श ह ॥ १

जयेन वर्धयित्वा च मारीचप्रमुखास्ततः ।
पुष्पकं भेजिरे सर्वे सान्त्विता रावणेन ह ॥ २

ततो रसातलं हृष्टः प्रविष्टः पयसो निधिम् ।
दैत्योरगगणाध्युष्टं वरुणेन सुरक्षितम् ॥ ३

स तु भोगवतीं गत्वा पुरीं वासुकिपालिताम् ।
स्थाप्य नागान्वशे कृत्वा ययौ मणिमतीं पुरीम् ॥ ४

निवातकवचास्तत्र दैत्या लब्धवरा वसन् ।
राक्षसस्तान्समासाद्य युद्धेन समुपाह्वयत् ॥ ५

हृष्टः (for देवैः). Ś2 स तु वैव * * * * (moth-eaten); M2.3.8.9 ततो देवसहस्रं तु; M5 स तु वैवस्वतं दृष्ट्वा. —b) G2 सेंद्रैर्देव- (for सह ब्रह्म-). B4 -पुरःसरैः (for -पुरोगमैः). Ñ1 G1 M5.6.8 सहब्रह्मपुरोगमः (M5.8 °मं); M2.9 सब्रह्मर्षिपुरोगमं; M3 तद्ब्रह्मर्षिपुरःसरं. —c) Ś D1–5.8.9.12 T1.3 G3 देवो; M9 धृष्टो; Ck.t as in text (for हृष्टो). —d) B3 तु (for च). Ś V1 D1–5.8.9.12 T3 महानृषिः.

Colophon. —*Kāṇḍa name*: Ś1 D2 M7 om. —*Sarga name*: Ś D1.2.4.8.9.12 यमांतर्धानं; Ñ1 वैवस्वतपराजयं; Ñ2 B D5.6 यमविजयः; V1.3 यमविसर्गः; D3 यमरावणयोर्युद्धं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 B1–3 D2.12 om.; Ñ2 23; V1 20; B4 D1.4.5 M6 26; D3.9 T4 25; D8 T3 24. —After colophon, T4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

23

☞ V2 missing for Sarga 23 (cf. v.l. 7.12.2). D12 begins with ॐ.

1 a) B4 D6.7.10.11 G1 M1 Ck.t ततो; T4 M10 तं तु (for स तु). D2 गत्वा (for जित्वा). Ñ B1–3 जित्वा तु तं; M6 स जित्वा च (for स तु जित्वा). —c) G1.2 M2.5.8.9 च (for तु). D6.7.10.11 T1.2 G3 M1.4.10 रणश्लाघी (for जय°). M3 निष्क्रम्य नगरात्तस्मात्. —d) D6.7 च; G2 M4.10 सः (for ह). —For 1cd, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 subst.:

438* निर्गत्य नगरात्तस्मादमात्यान्ददर्श पुनः ।

[Ñ V1.3 B निष्क्रम्य; D3.5 निर्गम्य (for निर्गत्य). Ś D8.12 नारदं; Ñ1 नाप्यसौ; Ñ2 B1.2.4 योधांस्तान्; V1 *स्ततो; V3 तांस्तथा; B3 घोरांस्तान्; D9 रावणो (for अमात्यान्). B3 पुरः; D3.5 ततः (for पुनः).]

D3 cont.; D6.7.10.11 S ins. after 1:

439* ततो रुधिरसिक्ताङ्गं प्रहारैर्जर्जरीकृतम् ।
रावणं राक्षसा दृष्ट्वा हृष्टवत्समुपागमन् ।

[(l. 1) M2.6.8.9 तं ते; Cg as above (for ततो). T3 M1 -दिग्धांगं (for -सिक्ताङ्गं). T1 G1 जर्झरीकृतं; T2.3 G2.3 M1.2.4.5.8–10 झर्झरी° (for जर्जरी°). —(l. 2) M10 राक्षसं. D6.7.10.11 T3 Ct विस्मयं; T4 विस्मयात् (for हृष्टवत्). ❀ Cg: हृष्टवत् यमादपि कथंचिन्मुक्ता इति हृष्टाः सन्तः ।; so also Ck. ❀]

2 a) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 तं (for च). —b) T4 प्रहस्त- (for मारीच-). Ś Ñ V3 B1.2.4 D1–5.8.9.12 तदा; V1 B3 T3.4 तथा (for ततः). —c) V1 पुष्पके. Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T4 तं (Ñ V1.3 D1.3–5 तत्; B3 T4 तु) समारूढाः (for भेजिरे सर्वे). —d) M1 साक्षिता (for सान्त्विता). Ś V1.3 D1.2.4.6–12 T4 तु; Ñ B1.2.4 D3.5 G1 ते; T1–3 G2 M3.5.10 हि (for ह). —After 2, D11 ins. श्रीरामाय रामचन्द्राय रामभद्राय वेधसे श्रीरघुनाथाय नमः.

3 ab) D5 रसातले. Ś Ñ V1.3 B D T3 M6.10 रक्षः; T1.2 G3 M1.3 Cg.k गच्छन्; T4 तत्र; G1 प्राप्तः; M5 हृष्टं (for हृष्टः). Ś D3.5.8.12 M6 प्रविष्टं; Ñ2 B विवेश; G1 प्रहृष्टः; Cg.k.t as in text (for प्रविष्टः). M4 हृष्टाः प्रहृष्टाः (for हृष्टः प्रविष्टः). Ñ V1.3 B2.4 D6.10.11 T G M1.3.5.10 Cg.k.t पयसां; D2 स पयो-; D7 तोयसां (for पयसो). —M4 om. 3cd. —c) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 -गणाकीर्णं; Ñ2 B4 -गणैर्व्याप्तं; B1 T2 -गणैर्जुष्टं; B2.3 -गणाव्याप्तं; M1 -गणाध्युष्टां; M6 -गणावासं; Ct as in text (for -गणाध्युष्टं). ❀ Cv: दैत्योरगगणाध्युष्टं दैत्योरगगणाध्युषितम्. ❀ —d) M1 सुरक्षितां; M7 [अ]भिपालितं (for सुरक्षितम्).

4 a) Ñ2 B1.3.4 M6 तत्र. Ś D2.8.12 भोगपुरीं; M2 बोधवतीं (for भोगवतीं). Ś Ñ V1 B D1–5.8.9.12 T3.4 जित्वा; V3 दृष्ट्वा. —c) Ś Ñ1 V1.3 D T3.4 Cg कृत्वा; G2 M10 प्राप्य (for स्थाप्य). Ś Ñ1 V1.3 D T3.4 हृष्टो; Ct as in text (for कृत्वा). Ñ2 B स्थाप(Ñ2 पाल)यित्वा वशे नागान्(B3 हृष्टो). —d) Ñ2 B2.3 D3 T2 G3 M1.2.4.6.7 मणिवतीं; D6.10.11 M10 मणिमयीं; D7 मणिमयां; G1 महिमयीं (for मणिमतीं) ❀ Ck: तत्र नागान्स्वस्य वशे कृत्वाथ स्वीयत्वेन स्थाप्य स्थापयित्वा. ❀

5 a) Ś Ñ2 V1.3 B3 D1–5.8.9.12 T3.4 M6 यत्र (for तत्र). —b) D1.5.12 G2 लब्धा वराः; Ck.t लब्धवरा (as in text). Ś Ñ B1.2.4 D1–5.8.9.12 T3.4 स्थिताः; D6.7 M10 च ते; Ck.t as in text (for वसन्). V1.3 स्थिता दैत्या महाबलाः; B3 दैतेयाः समरस्थिताः. ❀ Cg: वसन् अवसन् ।; Ck.t: वसन्नित्य(Ck °ति, अ)डभावः आर्षः. ❀ —D5 om. 5c–6b. —c) G1 राक्षसास्. D6.7.10.11 समागम्य;

ते तु सर्वे सुविक्रान्ता दैतेया बलशालिनः ।
नानाप्रहरणास्तत्र प्रयुद्धा युद्धदुर्मदाः ॥ ६

तेषां तु युध्यमानानां साग्रः संवत्सरो गतः ।
न चान्यतरयोस्तत्र विजयो वा क्षयोऽपि वा ॥ ७

ततः पितामहस्तत्र त्रैलोक्यगतिरव्ययः ।
आजगाम द्रुतं देवो विमानवरमास्थितः ॥ ८

निवातकवचानां तु निवार्य रणकर्म तत् ।
वृद्धः पितामहो वाक्यमुवाच विदितार्थवत् ॥ ९

न ह्ययं रावणो युद्धे शक्यो जेतुं सुरासुरैः ।
न भवन्तः क्षयं नेतुं शक्याः सेन्द्रैः सुरासुरैः ॥ १०

राक्षसस्य सखित्वं वै भवद्भिः सह रोचते ।
अविभक्ता हि सर्वार्थाः सुहृदां नात्र संशयः ॥ ११

G. 7. 27. 12
B. 7. 23. 13
L. 7. 26. 11

G1 उपासाद्य (for समासाद्य). Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 T3 आसाद्य तान्(D12 तद्) राक्षसेंद्रो; B3 निवातकवचांस्तांस्तु; M6 तान्समासाद्य तद्रक्षो. —V3 lacuna from 5^{d} up to नाना in 6^{c}. —^{d}) Ś Ñ V1 B D1–4.6–12 T G1.3 M1.3.5.10 युद्धाय (for युद्धेन). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.9.12 T3 [आ]ह्व(D1.3.4 °ह्व)-यते तदा(T3 °था); Ñ2 B1–3 स समाह्वयत्; G1 समुपाह्वयन्.

6 D5 om. 6^{ab}; V3 lacuna up to नाना in 6^{c} (for both, cf. v.l. 5). —^{a}) Ñ2 B1.2.4 [ऽ]पि (for तु). —^{b}) Ś V1 B D1–4.8.9.12 T3 बाहुशालिनः ; Ñ1 बाहुपालिताः ; Ñ2 युद्धशालिनः (for बलशालिनः). —^{c}) M6 -प्रहरणैस्; M9 -प्रहरणांस्. —^{d}) Ś D2.3.8.9.12 प्रवृद्धा; Ñ1 V1.3 D1.4 T3.4 प्रवृत्ता; Ñ2 B1 D6.7.10.11 प्रहृष्टा; B2–4 निर्ययुर्; T1.2 G3 M1.3.5 प्रययुर्; G2 युयुधुर्; M10 प्रायुध्यन् (for प्रयुद्धा). V1.3 -दुर्जयाः (for -दुर्मदाः). —After 6, B2 ins. :

440* नानारूपधराः सर्वे युद्धधर्मविशारदाः ।

—Then B2 cont., while Ñ1(marg.).2 B1.3.4 D6.7.10.11 K(ed.) ins. after 6 :

441* शूलैस्त्रिशूलैः कुलिशैः पट्टिशासिपरश्वधैः ।
अन्योऽन्यं विभिदुः क्रुद्धा राक्षसा दानवास्तथा ।

[(l. 1) B1.4 मुषलैः ; B3 कुशलैः (for कुलिशैः). K (ed.) पट्टसासि- . —(l. 2) B1 दितिजास् (for दानवास्). B3 तदा (for तथा). B2 दैत्यास्ते राक्षसास्तथा (for the post. half).]

7 ^{a}) Ś D2.8.9.12 प्रयुध्यतां तत्र; Ñ V1.3 D1.4.5 T3.4 तु युध्यतां तत्र (for तु युध्यमानानां). —^{b}) D8 शीघ्रः (for साग्रः). —D1.4 om. 7^{cd}. —^{c}) B1 चान्यतमयोस्; D5 वारोन्मत्तयोस् (corrupt); D6.7.10.11 चान्यतरतस् ; G2 चान्यत्र भयोस्(sic) ; M1 चान्यस्य तयोस् ; M5 वान्यतरयोस् . —^{d}) Ś D2.8.12 [ऽ]थ; Ñ2 B1 D3.5 [ऽ]भूत् ; G2 [ऽ]पि (for first वा). Ś2.3 D12 [ऽ]थ (for ऽपि). Ñ1 V1.3 T4 क्षयोभूद्विजयोपि(Ñ1 °थ) वा; B2–4 जयो वासीत्क्षयोपि वा; D9 विजयोविजयोपि वा. —After 7, D6.7 T1.2 G3 M1.8 read 9^{ab}.

8 M1 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś Ñ1 V1.3 B2–4 D1–5.8.9.12 T4 देवस् ; Ñ2 B1 देवैस् (for तत्र). —^{b}) Ñ1 V1 T4 त्रिलोक- (for त्रलोक्य-). Ñ2 V1 B4 -पतिर् (for -गतिर्). T3 त्रैलोक**र्. Ś1 D8 ईश्वरः ; Ś2.3 D12 -संश्रयः (for अव्ययः). —^{c}) V3 द्रुतस् ; D5 [अ]द्भुतं (for द्रुतं). Ś Ñ1 V1.3 B D2–5.8.9.12 T4 तत्र (for देवो). —^{d}) V3 विमानव*म् ; B1 विमानं परम् (for विमानवरम्). —After 8, D11 ins. श्रीरामचन्द्राय नमः .

9 D6.7 T1.2 G3 M1.8 read 9^{ab} after 7. V2 om. (hapl.?) 9^{a}. —^{a}) Ś Ñ1 V1 D2.3.5.8.9.12 T4 च (for तु). D1.4 -कवचैः सार्धं (for -कवचानां तु). —^{b}) D2 रणकर्मकृत् ; M8 रणकर्मसु. V1 दृष्ट्वा कर्म रणं ततः. —D1.4 om. (hapl. ?) 9^{c}–12^{b}. —^{c}) T1 G1 M3 क्रुद्धः ; M8 ततः ; Cg.k.t as in text (for वृद्धः). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.5.9.12 T3 पितामहस्ततो (for वृद्धः पितामहो). —^{d}) Ñ2 B विदितात्मवान् ; T1.2 G3 M3 परमार्थव(T2 °वि)त् (for विदितार्थवत्). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.5.8.9.12 T3.4 आ(D8 T3.4 प्रा)ह दैतेयराक्षसान् (V1.3 °रक्षसां; D5 °दानवान्). ❀ Cg : विदितार्थवत् वाक्यमित्यन्वयः । ; Ck : विदितार्थवत् सुस्पष्टावगताभिधेयार्थवत् । ; so also Ct. ❀

10 D1.4 om. 10 (cf. v.l. 9). —^{ab}) T3 च; M6 [ए]व (for हि). Ś D2.8.9.12 नैव चायं रणे शक्यो; Ñ2 B न त्वं रावण संग्रामे; V1.3 नैवायं बलिनः शक्यो (sic); D3.5 नैवायं(D3 °द्य) रावणः शक्यो (for ^{a}). Ś V1.3 D2.3.5.8.9.12 युद्धे; B2 जेतुं (for शक्यो). Ñ1 T3 transp. युद्धे and शक्यो. B2 शक्तः (for जेतुं). Ñ2 B1.3.4 जेतुं शक्यः(by transp.). G2 transp. युद्धे and जेतुं. —Ñ1 M10 om. (hapl.) 10^{cd}. —^{cd}) Ś2.3 भवद्भिः ; Ñ2 चैतेपि; B चेमेपि; D2.5 T3 भवंतं (for भवन्तः). D9 क्षये. G3 damaged for नेतुं श. M5.6 सुरैरपि (for सुरासुरैः). Ś V1.3 D2.3.7.12 T3.4 अपि(D12 शक्याः) सामरदानवैः(Ś2 द** lacuna); D5 अलं सामरदानवाः (for ^{d}).

11 D1.4 om. 11 (cf. v.l. 9). —^{a}) D10.11 च; G2 M4–7.10 मे (for वै). Ś Ñ V3 B1 D2.5.8.9.12 T3.4 तस्य सखित्वं च(Ñ B1 T3.4 तु; V3 om. [subm.]; D5 हि) भवतां (Ñ °तो; B1 D9 °ता); V1 B2–4 D3 ततः(D3 °स्मात्) सखित्वं भवतां(B2 °तु; B3.4 °तो). —^{b}) Ś D2.8.12 राक्षसेन (D12 °सस्य)तु; Ñ B1.3.4 D9 राक्षसेश्वर; V1 D5 राक्षसेशे च (V1 तु); V3 D3 T3.4 राक्षसेंद्रेण (for भवद्भिः सह). Ñ V1.3 B1 D3 T3.4 रोचये; B3.4 रोचय; D5 रावणे; Cg.t as in text

G. 7. 27 13
B. 7. 23. 14
L 7. 20. 12

ततोऽग्निसाक्षिकं सख्यं कृतवांस्तत्र रावणः ।
निवातकवचैः सार्धं प्रीतिमानभवत्तदा ॥ १२

अर्चितस्तैर्यथान्यायं संवत्सरसुखोषितः ।
स्वपुरान्निर्विशेषं च पूजां प्राप्तो दशाननः ॥ १३

स तूपधार्य मायानां शतमेकोनमात्मवान् ।
सलिलेन्द्रपुरान्वेषी स बभ्राम रसातलम् ॥ १४

ततोऽश्मनगरं नाम कालकेयाभिरक्षितम् ।
तं विजित्य मुहूर्तेन जघ्ने दैत्यांश्चतुःशतम् ॥ १५

(for रोचते). G2 अभिरोचते. B2 भवतो राक्षसेश्वर. —^{c}) B2.3 अविभक्तं हि; D6.7 अविभागेन; D10.11 Ct अविभक्ताश्च; M10 अविभागित-. Ñ1 V3 सर्वेषां; B3 सुहृदां (for सर्वार्थाः). Ś D2.8.9.12 अविभक्तांश्च सर्वांस्तान् (D2.9 °र्वार्थान्); B1.4 अविभाज्या हि सर्वार्थाः; T1.2 G3 अविभक्तो हि सर्वार्थः. ❀ Cg: सख्यप्रयोजनं दर्शयति—अविभक्ता इति ।; so also Ck. ❀ —^{d}) Ś D2.8.9.12 M10 सुहृदो; B2 सर्वेषां (for सुहृदां).

12 D1.4 om. 12^{ab} (cf. v.l. 9). —^{a}) D9 तानग्नि-. Ñ1 कृत्वा (for सख्यं). —^{b}) G1.2 M1 राक्षसः (for रावणः). Ś Ñ V1.3 B D2.3.5.8.9.12 T3 कृत्वा (Ñ1 सख्यं) तत्र (B4 तत्र कृत्वा) दशाननः; T4 कृत्वा तत्र स रावणः. —V3 B2 om. (hapl. see var.) 12^{c}–13. G3 damaged from 12^{d} up to अर्चि in 13^{a}. —^{d}) Ś1 प्रीयमाणो; M6 प्रीतिश्चैव; M10 प्रियवान् (for प्रीतिमान्).

13 V3 B2 om. 13; G3 damaged up to अर्चि in 13^{a} (for both, cf. v.l 12). —^{a}) Ś1 Ñ V1 B3.4 D1-3.5.9 T4 M6 पूजितस्; Ś2.3 D4.8.12 पूजितैस्; B1 अर्चितैस्; T3 पूरितैस्; K (ed.) अर्थतस् (for अर्चितस्). G1 तद् (for तैर्). Ś D1-5.8.9.12 T3 यथाकामं; T1.2 °न्याय्यं (for °न्यायं). —^{b}) Ś V1 D T G3 M1.3.10 संवत्सरम्. Ś V1 D1.2.4.5.8.9.12 T3 अथाव्रतत्; D3.6.7.10.11 T1.2.4 G3 M1.3.10 अथोषितः (D6 °तं) (for -सुखोषितः). —^{c}) Ś1 खे पुरीं; Ś2.3 स्वपुरान्; Ñ2 B3.4 D8 स्वपुरीं (for स्वपुरान्). —G3 damaged from पं up to 14^{b}. Ś2.3 Ñ1 T4 हि (for च). Ś1 Ñ2 V1 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3 M6.7 निर्विशेषां हि (M6.7 च); M10 निर्विशेषेण. —^{d}) Ñ B1.3.4 प्रीतिं; D6 सुखं; D7.10.11 प्रियं (for पूजां). Ś Ñ V1 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3.4 लेभे (for प्राप्तो). Ś2 moth-eaten; G1 निशाचरः (for दशाननः).

14 G3 damaged for 14^{ab} (cf. v.l. 13). —^{a}) Ś B1 D8.12 सरूपं (B1 स भूशं) धार्यमाणानां (Ś2.3 D12 °भार्याणां [sic]); Ñ1 संभूय वार्यमाणानां; Ñ2 स तूपलभ्य मायानां; V1 D2.4.5 M7 स रूपं (V1 D4.5 M7 °प) धार्यं मायानां; V3 D9 ततः (D9 स तु [metricausa]) परममायानां; B3 D6.7.10.11 T3 तत्रोप (D6.7 °त्र सं) धार्यं मायानां; B4 G (ed.) स च (G [ed.] तु) तेभ्यश्च (G [ed.] °स्तु) मायानां; G1 स तत्र पर्यमानानां (sic); G2 स तूपधार्यमाणानां. —^{b}) Ñ2 B2 T1.2.4 G2 M1.8.10 आप्तवान्; M6 आत्मनः (for आत्मवान्). Ñ1 D5 शतमेको नवाप्तवान्; V1.3 B3 D6.7.10.11 T3 शतमेकं समा (V1 स वा; T3 °कमवा) प्तवान्; M8 शतमेको महात्मवान्; ❀ Cg: उपधार्य अनुसृत्य मायानामसुरमायायोगविद्यानाम् ।; so also Ck; Ct: उपसृत्य सखित्वेनानुसृत्य । समाप्तवान्प्राप्तवान्. ❀ —^{c}) Ñ2 B2-4 सलिलेश- (for °लेन्द्र-). Ñ2 -पुरीं जेतुं (for -पुरान्वेषी). —^{d}) Ś Ñ V B D1-5.7-12 T4 भ्रमति स्म; D6 M5.6.10 बभ्राम स (by transp.); T1 भ्रमते च (for स बभ्राम). Ś2.3 D12 M6 रसातले.

15 G3 damaged from ^{a} up to के in ^{b}. —^{a}) D5 [ऽ]न्यं; D8 G1 *; D9 T1.2 [ऽ]श्व- (for ऽश्म-). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D1-4.8.9.12 T3.4 दैत्यानां पुरमाविशत्; D5-7.10.11 काल (D6 °लि) केयैरधिष्ठितं. —After 15^{ab}, D3 ins.:

442* कालिकेया इति ख्याताः सहस्राणि चतुर्दश ।
ततो युद्धं समभवद्दैत्यानां राक्षसं कुलम् ।
सहरात्रं महाराज तुमुलं लोमहर्षणम् ।;

While D5-7.10.11 S (except M6) ins. after 15^{ab}:

443* गत्वा तु कालकेयांश्च हत्वा तत्र बलोत्कटान् ।
शूर्पणख्याश्च भर्तारमसिना चाच्छिनत्तदा ।
श्यालं च बलवन्तं च विद्युज्जिह्वं बलोत्कटम् ।
जिह्वया संलिहन्तं च राक्षसं समरे तदा ।

[(l. 1) D6 च (for तु). M1 कालकेयानां गत्वा (for °केयांश्च हत्वा). M7 चैव (for तत्र). T3.4 महोत्कटान् (for बलो°). —(l. 2) G3 damaged from ण in the prior half up to राक्षसं in the post. half of l. 4. D5-7 M10 व्या (D7 M10 व्य) च्छिनत्; D10.11 T3.4 G2 M6.7 प्रा (T4 ह्य) च्छिनत्; M3 चार्चितः; M8 चाहनत् (for चाच्छिनत्). ❀ Ck: श्यालत्वादिगुणकमप्यच्छिनत् विद्युज्जिह्वम् । परमनृशंसत्वात् ।; so also Ct, which adds श्यालोऽत्र भगिनीपतिः. ❀ —(l. 3) T4 damaged from first च up to ब in the post. half. D6 श्यामं च; G2 श्यालं तं; M3 श्यालोपि; M10 श्यालं तु. M10 तं (for second च). G2 -केशं (for -जिह्वं). —(l. 4) D7 स लिहंतं; T1.2 G2 लेलिहानं; Cg.k.t as above (for संलिहन्तं). T4 G1.2 M1-3.7-9 राक्षसान्. M2.8.9 स्थितान् (for तदा).]

—V3 om. (hapl.) 15^{c}–16^{b}. —^{c}) D7 M6 तान् (for तं). —G3 damaged from त्य up to श्च in ^{d}. Ñ1 विजित्वा. Ś D2.8.9.12 तांस्तु जित्वा; Ñ2 B1.4 तान्स जित्वा; V1 D1.3-5 तांश्च जित्वा; B2.3 तान्जित्वा स; T4 तान्निहत्य (for तं विजित्य). —^{d}) T2 जघ्नुर् (sic). Ś Ñ1 V1 D1-4.8.9.12 T3.4 हत्वा (T3.4 जघ्ने) दैत्यान्सहस्रशः; Ñ2 B हत्वा दैत्यायुतं (B2 °तान्) बली; D5 दैत्यान्शतसहस्रशः; M6 जघ्ने दैत्यांश्चतुर्दश.

ततः पाण्डुरमेघाभं कैलासमिव संस्थितम् ।
वरुणस्यालयं दिव्यमपश्यद्राक्षसाधिपः ॥ १६
क्षरन्तीं च पयो नित्यं सुरभिं गामवस्थिताम् ।
यस्याः पयोविनिष्यन्दात्क्षीरोदो नाम सागरः ॥ १७
यस्माच्चन्द्रः प्रभवति शीतरश्मिः प्रजाहितः ।
यं समासाद्य जीवन्ति फेनपाः परमर्षयः ।
अमृतं यत्र चोत्पन्नं सुरा चापि सुराशिनाम् ॥ १८
यां ब्रुवन्ति नरा लोके सुरभिं नाम नामतः ।
प्रदक्षिणं तु तां कृत्वा रावणः परमाद्भुताम् ।
प्रविवेश महाघोरं गुप्तं बहुविधैर्बलैः ॥ १९
ततो धाराशताकीर्णं शारदाभ्रनिभं तदा ।
नित्यप्रहृष्टं ददृशे वरुणस्य गृहोत्तमम् ॥ २०

G. 7. 27. 22
B. 7. 23. 25
L. 7. 26. 21

16 V3 om. 16^{ab} (cf. v.l. 15). —^{a}) Ś2.3 D2.9.12 तत्र (for ततः). T1.2 G M पांडर-. M1 -शैलाभं (for -मेघाभं). —^{b}) D6.7.10.11 M10 भास्वरं; M3 सुस्थितं (for संस्थितम्). Ś V1 D2.3.5.8.9.12 T3.4 कैलासवदवस्थितं; Ñ2 B कैलासाकारसं(B3 °मा)स्थितं(B2 °निभं); D1.4 कैलासस्योपरिस्थितं. —^{c}) G3 damaged from यं up to 17^{c}. B2 [श्रा]श्रमं (for [आ]लयं). Ś V1.3 D2.8.9.12 T4 चित्रम्; D3 रम्यम् (for दिव्यम्). —^{d}) M8 अगमद् (for अपश्यद्). T3.4 रावणस्ततः(T4 °दा) (for राक्षसाधिपः).

17 G3 damaged up to 17^{c} (cf. v.l. 16). M7 om. 17^{ab}. —^{ab}) M6 रक्षंतीं (meta.) (for क्षरन्तीं). T4 damaged for नित्यं सुरभिं. D10.11 Ck.t तत्र; M6 दिव्यं (for नित्यं). Ś Ñ2 V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 पयः क्षरंतीं(Ñ2 B °र्ती) सततं (for ^{a}). D6.7 उपस्थितां (for अव°). Ś V1.3 D2.3.8.9.12 T3 य(D3 त)त्र गौर्नाभि(D9 गौः काम)संज्ञिता; Ñ2 B तत्र गां च ददर्श सः; D1.4 तत्र गौर्नंदिसंज्ञिता; D5 यत्र गौस्तिष्ठते स्थिरा (for ^{b}). Ñ1 विजयः पयः क्षरंतीं सततं नाभिसंज्ञिता (sic). —^{c}) Ś1 D12 G3 M2.3.5.10 पयोभिनि-(Ś1 °भिर्नि ; M2 °भिर्नि)ष्यंदात्; Ś2.3 D1–4 पयोभिर्वि(D3.4 °भिवि)ष्यंदात्; Ñ B1.3.4 पयोभिर्नि(Ñ1 °त्रि; B3.4 °नि:)ष्यंदैः; V1.3 D5–7.10.11 T3 पयोभिनिष्पंदात्; D9 G1 M4.7 पयोभिवि(M7 °भिर्वि)ष्यंदात्. M6 निष्यंदः पयसो यस्याः. ❀ Cv: यस्याः पयोभिविष्यन्दादित्याद्यधर्धश्लोकमेकान्वयम्। यस्माच्चन्द्रः प्रभवति यं समासाद्य फेनपा जीवन्ति अमृतं यत्र चोत्पन्नं सुधा च सा क्षीरोदो यस्याः पयोभिविष्यन्दात्तां गोवृषेन्द्रवरारणिं गोवृषेन्द्रवरमातरं ददर्श इति. ❀ —After 17, D6.7.10.11 T1–3 G M1.2.4.5.7–10 ins. ; while M3.6 ins. after 17^{ab} :

444* ददर्श रावणस्तत्र गोवृषेन्द्रवरारणिम् ।

[G3 damaged from व up to षेन्द्र. D6 गोवृषप्रवरा-; G2 गोवृषेंद्रं वरा-.]

18 ^{a}) Ñ2 B1.3.4 यतश्च; B2 ततश्च (for यस्माच्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 त(V1 D1.3–5 य)स्मात्प्रभवति श्रीमान्. ❀ Cg: यस्माच्चन्द्र इति। इन्दूत्पादकः क्षीरसमुद्र इत्यर्थः। एवमुत्तरत्रापि यच्छब्दा व्याख्येयाः। ; so also Ck. ❀ —^{b}) Ś Ñ V1 B D1–5.8.9.12 प्रजापतिः ; V3 D7.10.11 T4 M10 निशाकरः ; D6 दिवाकरः (sic) (for प्रजाहितः). —^{c}) Ñ2 D1 T1.2 G1 यां; Cv.g.t as in text (for यं). V3 समा **; D6.7.10.11 T1.2 G3 M1.3 समाश्रित्य; Cv as in text (for °साद्य). —^{d}) T3 देवताः (for फेनपाः). —^{e}) Ś1 D8 M8 तत्र; Cv as in text (for यत्र). Ñ2 B यस्मादमृतम् (for अमृतं यत्र च). —^{f}) Ś Ñ V1.3 B2–4 D1–4.8.9.12 T4 Cv सुधा; B1 स्वधा (for सुरा). D5 वा (for च). V3 [पु]त्र (for [अ]पि). Ś Ñ V1.3 B D1–4.8.9.12 T4 सुधा-(for सुरा-). D5 -[अ]र्थिनां (for -[अ]शिनाम्). D6.7 T3 स्व(D6 सु)धा च सुर(D7 [m also] पितृ)जीवनं; D10.11 M1 Cg.k.t स्वधा च स्वभोजिनां; T1 G M2–10 सुधा च सुधभोजिनां(M5 °नः); T2 सुधा चामृतभोजिनां. ❀ Cg: स्वधभोजिनामिति ह्रस्व आर्षः। स्वधाभोजिनां पितॄणाम्। स्वधा पितृभक्ष्यं कव्यम्। ; so also Ck.t. ❀

19 ^{a}) T4 damaged for ब्रुवन्ति. Ś1 Ñ1 D3.5 ब्रुवंते यां; Ś2.3 Ñ2 B1.3.4 D12 ब्रुवंति यां (by transp.); V1.3 D1.2.4.8.9 T3 ब्रुवते यां. T4 सुरा; M6 सदा (for नरा). Ś2 damaged for लोके. B2 ब्रुवंति मानवा लोके. —^{b}) Ś Ñ2 V1 B D3.8.12 सुर(Ś2 damaged)भीं; V3 D6 सुरभिर्; D2.4.5 सुरसी. Ñ2 B2–4 इति; B1 एव (for नाम). —^{c}) G (ed.) प्रदक्षिणीं. M1 ततः (for तु तां). —^{d}) Ś2.3 D1.2.4.5 परमाद्भुतं. —^{e}) Ñ2 -क्षीरं; B -घोरं (for -घोरं). —^{f}) B4 गुप्तां. M6 नरैः (for बलैः). Ñ2 B यादोगणैः पुरं (B4 °री) (for बहुविधैर्बलैः). —For 19^{ef}, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 subst. :

445* प्रविश्य वारुणं वेश्म रम्यं यादोगणैर्वृतम् ।

[D1.3–5 विवेश; D12 प्रविष्टो (for प्रविश्य). D1.3.4 युतं (for वृतम्).]

20 ^{a}) D1.4 पयो- ; T3.4 M7 तोय- ; M6 वारि- ; G (ed.) तत्र (for ततो). D6.7 बलगणाकीर्णं; M10 जलकणाकीर्णं. —^{b}) D1.4 शारदभ्र-. B1.4 D6 T2.3 तथा; D5 सदा; M1 ततः (for तदा). —Ñ1 om. 20^{cd}. —^{c}) B3 D7.12 T2–4 G1 M8.10 नित्यं. Ś2 B3 D2.8.9 T3 -प्रहृष्टो; Ct as in text (for -प्रहृष्टं). T1.2 M3 सुमहद्; G3 M1 ददर्श (for ददृशे). V3 -हृष्टं संददृशे; G3 -हृष्टं ददर्शासौ; M6 -प्रमुदिताकीर्णम् ; M7 -प्रहृष्टसंदर्शं. ❀ Ct. : प्रहृष्टं प्रहृष्टजनम्. ❀ —^{d}) M5 गृहं तदा (for गृहोत्तमम्). Ś Ñ2 V1 B D1–5.8.9.12 T3.4 यत्रास्ते वरुणो(T4 damaged for वरुणो) गृहे(D3.4 °हं) ; V3 रावणो वारुणं गृहं; M6 अपांनेतुर्निकेतनं.

G 7. 27. 23
B. 7. 23. 25
L 7. 26. 22

ततो हत्वा बलाध्यक्षान्समरे तैश्च ताडितः ।
अब्रवीत्क गतो यो वो राजा शीघ्रं निवेद्यताम् ॥ २१

युद्धार्थी रावणः प्राप्तस्तस्य युद्धं प्रदीयताम् ।
वद वा न भयं तेऽस्ति निर्जितोऽस्मीति साञ्जलिः ॥ २२

एतस्मिन्नन्तरे क्रुद्धा वरुणस्य महात्मनः ।
पुत्राः पौत्राश्च निष्क्रामन्गौश्च पुष्कर एव च ॥ २३

ते तु वीर्यगुणोपेता बलैः परिवृताः स्वकैः ।
युक्त्वा रथान्कामगमानुद्यद्भास्करवर्चसः ॥ २४

ततो युद्धं समभवद्दारुणं लोमहर्षणम् ।
सलिलेन्द्रस्य पुत्राणां रावणस्य च रक्षसः ॥ २५

अमात्यैस्तु महावीर्यैर्दशग्रीवस्य रक्षसः ।
वारुणं तद्बलं कृत्स्नं क्षणेन विनिपातितम् ॥ २६

समीक्ष्य स्वबलं संख्ये वरुणस्य सुतास्तदा ।
अर्दिताः शरजालेन निवृत्ता रणकर्मणः ॥ २७

महीतलगतास्ते तु रावणं दृश्य पुष्पके ।
आकाशमाशु विविशुः स्यन्दनैः शीघ्रगामिभिः ॥ २८

---

21 [a]) B4 तत्र (for ततो). D1 reads हत्वा in marg. Ñ1 D3 G3 बलाध्यक्षं. —[b]) Ś3 D8 M5 ताडिताः; Ñ1 ताडितं; Ck.t as in text (for ताडितः). — D3 om. 21[c] – 22. —[c]) T2 त्वरितो (for क गतो). Ñ1 राजा; G2 M4.5 यो वा; G3 योधान्; M1 यो वै; M6 [स]सौ तु (for यो वो). Ś Ñ2 V1.3 B D2.5.8.9.12 क स (V3 lacuna; B2 स क; B3 क च; D8 *स) वो राजा (Ñ2 राजा वो); D1.4 राक्षसो राजा; D6.7.10.11 च ततो योधान्; T1 M3 त्वरितो योधान्; T3 च गतो राजा; T4 क नु वो राजा; G (ed.) सचिवान्राजा. —[d]) Ś Ñ2 B1.4 D1.2.4.5.6.8.9.12 गतः; Ñ1 B3 गत्वा; B2 यत्ते; T3 यतः; T4 कुतः (for राजा). Ñ2 स वेद्यतां. ❀ Cv: निवेद्यतामस्मानिति शेषः. ❀

22 D3 om. 22 (cf. v.l. 21). Ś2.3 om. (hapl.) 22[ab]. —[a]) D9 युद्धार्थं. G2 प्राप (for प्राप्तस्). —[b]) M1 युद्धः. —[c]) Ś2 B1.3 D5 T2 वरदान-; D6 भवतो न; T3 अथवा न; T4 वद वोथ; G3 यदा वा न; M3 यदि वा न; M10 वद तत्र (for वद वा न). Ś2 illeg. for भयं. D5 नास्ति; D6 M10 तस्य (for तेऽस्ति). —[d]) Ś B3 D8.12 कृताञ्जलिः; D1.4 [इ]ति प्रांजलिः; D2 [इ]ति चांजलिं; D5 [इ]ति सांप्रतं; T3 [इ]ति वा वद (for [इ]ति साञ्जलिः). ❀ Cg: निर्जितोऽस्मीति वद। एवं चेत्ते भयं नास्तीत्यब्रवीदिति निवेद्यतामित्यन्वयः।; so also Ck. ❀

23 [b]) V1 T3 महौजसः (for महात्मनः). —[c]) D1.3.4 पुत्र-. G2 च पौत्रा (by transp.). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 M3.6 निष्क्रांता; D10 विक्रामन् (for निष्क्रामन्). T1 विनिष्क्रामन्. —[d]) Ś1 ते च; Ś2 D8 *श्च; Ś3 मध्य-; Ñ V3 B D1.4 T4 गौरः (B2 D1.4 °र-); D12 चानू- (for गौश्च). D11 om. second च (subm.). Ñ1 B2.4 पुष्करोचिषः. G2 गोमुखः पुष्करस्तथा; M6 जघ्नुः पौष्पकमेव च. ❀ Cg.k.t: गौश्च पुष्करश्च (Cg °रश्चेति) पुत्राणां पौत्राणां च बलाध्यक्षौ. ❀

24 [a]) M10 हंतुं (for ते तु). D7 पैतृ-; D10.11 तत्र (for वीर्य-). M8 -बलोपेता (for -गुणो°). Ś1 विनिष्क्रम्य महावीर्याः; Ś2.3 Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 निष्क्र(V3 निक्र)-म्य च(Ñ1 D5 T2 तु; Ñ2 V1 B D3 सु-) महावीर्या. —M4 om. 24[b] – 27[c]. —[b]) Ñ1 V1.3 D1.3-5 तदा; T3 तथा (for स्वकैः). Ś D2.8.9.12 T3 समुदितास्तथा. —[cd]) D7 T1 युंक्त्वा. —T1 damaged from नुद्यद् up to स in 25[a]. Ñ2 V3 B2 कामगांस्तु; D2 कामगतांस्; G2 कामगान्वै (for °गमान्). V1 रथाः कामगमास्. Ś Ñ1 V1 D8.12 तुल्याः; Ñ2 V3 B D1–5.9 T3 तुल्यान् (for उद्यद्-). Ś Ñ2 V1.3 B1.2 D2.8.12 पुष्करतेजसः; Ñ1 B3.4 D1.3–5.9 T3 पुष्पकतेजसः; K (ed.) -भास्वरवर्चसः.

25 M4 om. 25; T1 damaged up to स in [a] (for both, cf. v.l. 24). —[a]) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3 तद्यु(D4 त*)द्धम् (for युद्धं सम्-). Ñ1 तद्युद्धमभवद्घोरं. —[b]) Ñ2 B तुमुलं (for दारुणं). Some MSS. रोम- (for लोम-). —[c]) Ś2.3 Ñ1 V3 D2.8.9.12 सलिलेशस्य; D5 सलिलेश्वर-. —[d]) G1 om. च (subm.). D1.3-5 मंत्रिणां; D6.7.10.11 T1.2.4 G M1–3.5.10 धीमतः; T3 राक्षसैः (for रक्षसः).

26 M4 om. 26 (cf. v.l. 24). Ś2.3 V3 om. (hapl.) 26[ab]. —[a]) Ś1 B1 D2.5.8.9.12 सु-; Ñ1 V1 B2.4 D6.7.10.11 T3.4 च (for तु). Ñ1 महाभागैर् (for °वीर्यैर्). —[b]) Ñ2 B1.3 राक्षसैः. G1 दशग्रीवेण रक्षसा. —[c]) Ś2.3 D12 तद्वनं (sic); M6 तु बलं (for तद्बलं). V1.3 B2 D5–7.9–11 T3.4 G1.2 M1.10 Ct सर्वं; M5 क्षिप्रं (for कृत्स्नं).

27 M4 om. 27[abc] (cf. v.l. 24). —[a]) M6 तत्समीक्ष्य (for समीक्ष्य स्व-). B भग्नं; M3 क्षीणं (for संख्ये). Ś Ñ V1.3 B2 (m. also) D1–5.8.9.12 ततस्ते तान् (Ś D9 °स्त्वेतान्; V1 °स्तेषां [sic]) समासाद्य; T3 ततः समरमासाद्य. —[b]) Ñ2 D3–5.8 सुतांस्तदा. —[c]) T2 G M1.5–7 अर्दितं (for °ताः). Ś Ñ2 V1.3 B4 D2.5.8.9.12 वै (Ñ2 B4 तैः) शरौघेन; Ñ1 B1–3 D1.3.4 T3 च (B1–3 T3 ते) शरौघेन (for शरजालेन). —[d]) Ñ1 निर्वृत्ता; D2 प्रवृत्ता; T2 G1 M1.5–7 निवृत्तं. Ñ2 B1.3.4 D2 रणकर्मतः. —After 27, Ñ V3 B ins.:

446* अर्दितेष्वथ रक्षःसु तदा वरुणसूनुभिः।
रावणः क्रोधताम्राक्ष आकाशे समतिष्ठत।

28 [a]) G2 महीतलं; M6 पृथ्वीतल-. —For 28[ab], Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 subst.:

महदासीत्ततस्तेषां तुल्यं स्थानमवाप्य तत् ।
आकाशयुद्धं तुमुलं देवदानवयोरिव ॥ २९
ततस्ते रावणं युद्धे शरैः पावकसंनिभैः ।
विमुखीकृत्य संहृष्टा विनेदुर्विविधान्रवान् ॥ ३०
ततो महोदरः क्रुद्धो राजानं दृश्य धर्षितम् ।
त्यक्त्वा मृत्युभयं वीरो युद्धकाङ्क्षी व्यलोकयत् ॥ ३१
तेन तेषां हया ये च कामगाः पवनोपमाः ।
महोदरेण गदया हतास्ते प्रययुः क्षितिम् ॥ ३२
तेषां वरुणसूनूनां हत्वा योधान्हयांश्च तान् ।
मुमोचाशु महानादं विरथान्प्रेक्ष्य तान्स्थितान् ॥ ३३
ते तु तेषां रथाः साश्वाः सह सारथिभिर्वरैः ।
महोदरेण निहताः पतिताः पृथिवीतले ॥ ३४
ते तु त्यक्त्वा रथान्पुत्रा वरुणस्य महात्मनः ।
आकाशे विष्ठिताः शूराः स्वप्रभावान्न विव्यथुः ॥ ३५

G. 7. 27. 38
B. 7. 23. 40
L. 7. 26. 37

447* दृष्ट्वाकाशगतं तं तु रावणं राक्षसं स्थितम् ।

[Ñ2 B1.4 [आ]काशगमं; V1 B2 कामगमं. Ñ2 B गगने (for राक्षसं). T3 राक्षसेश्वरं.]

—^{c}) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 एव (for आशु). Ś D2.8.9.12 [आ]विविशुस्. —^{d}) T4 damaged; M6 ते रथैः (for स्यन्दनैः). Ś N V1.3 B D1–5.8.9.12 T3 ते रथाः(Ñ1 T3 °थैः) शीघ्रगामिनः.

29 ^{ab}) G3 महानासीत्. D6.7 M10 घोरं युद्धम् ; T1.2 G3 M2.8.9 तुल्यस्थानम् (for तुल्यं स्थानम्). G1.2 M4.7 अवेक्ष्य (for अवाप्य). M5 च (for तत्). M6 ततः सुमहदासीत्तद्युद्धं लोकभयावहं. ❀ Cg : स्थानमाकाशरूपम् । ; Ck : तुल्यं स्थानमुभयोरप्याकाशलक्षणम् ।; so also Ct. ❀ —For 29^{ab}, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 subst. :

448* तदासीत्तुमुलं तेषां तुल्यं विजयमिच्छताम् ।

[Ñ2 V3 B युद्धं (for तेषां). T3 तदादासीत्तुमुलं ते (corrupt) (for the prior half). V3 lacuna for मिच्छताम्.]

—D11 reads erroneously 28^{cd} in place of 29^{cd}. —^{c}) D3 G2 आकाशे. Ñ1 सुमहत् ; D1.3–5 अतुलं; G2 M6 अभवद् (for तुमुलं). Ñ2 B तदा(B4 तेषां) सुमहदाकाशे. ❀ Cg.k.t : आकाशे युद्धमाकाशयुद्धम्. ❀ —^{d}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 पुरा वृत्रेंद्रयोर्यथा(Ñ1 V1.3 D1.3–5 °रिव); Ñ2 B वृत्रवासवयोरिव; G2 तुमुलं रोमहर्षणं. ❀ Cv : आकाशयुद्धं तुमुलं देवदानवयोरिवेति पाठः. ❀

30 ^{a}) D9 [ऽ]स्त्रै (for ते). —^{b}) Ñ1 शतैः; Ñ2 V1.3 B D1.4.9 T3 शितैः (for शरैः). D5 G1 शरैरग्निशिखोपमैः. —^{c}) D1 ते हृष्टाः (for संहृष्टा). —^{d}) M6 स्वरान् ; M10 नृपाः (for रवान्). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 शरै (D5 शितै)र्मर्मस्वता(D8 °सु ता)डयन्.

31 T4 moth-eaten from दरः in ^{a} up to दृश्य in ^{b}. —^{b}) Ś Ñ2 V1 B D2.8–12 T3 M10 वीक्ष्य; Ñ1 V3 D1.3–5.7 प्रेक्ष्य (for दृश्य). Ś D2.8.9.12 ताडितं; V3 विह्वलं; T3 धर्षकं; M1 पीडितं; M8 धावितं (for धर्षितम्). —^{c}) Ś D2.8.9.12 मृत्योर्. Ś Ñ1 V3 B1.4 D1–5.8.9.12 T3.4 शूरो; D6.7.10.11 M10 क्रुद्धो; G2 घोरो (for वीरो). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8–10.12 T3 M6 युद्धाकांक्षी. Ñ1 D3.5 व्यलोडयत्; V1 T3.4 व्यवस्थितः; D1.4 व्यताडयत्.

32 V3 om. 32^{ab}. —^{a}) Ś Ñ V1 B D1–5.8.9.12 T3.4 सर्वे; T1 G1 M4.6.7 ये ते; T2 G2.3 M1 एते (for ये च). D6.7.10.11 M10 तेन ते(M10 ते हया) वारुणा युद्धे. —^{b}) Ś2.3 D12 पवनोपगाः; D1.3–5 पर्वतोपमाः. T3 सह सारथिभिः शरैः.—T3 om. (hapl.) 32^{c}–34^{b}. —^{c}) T4 [अ]र्दयता; G (ed.) सहसा (for गदया). —^{d}) T1.2 G3 वै (for ते). G2 प्रययौ (sic). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T4 ताडितास्ते महो(D2.9 °हो)त्कटाः; Ñ2 B1.3.4 हतास्ते पेतुरंबरात् ; B2 हताः पेतुरथांबरात् ; D1.3.4 दारितास्ते महो(D3 °दो)त्कटाः; M6 (with hiatus) उपेत्य निहता रणे.

33 T3 om. 33 (cf. v.l. 32). —^{ab}) T1 M3 -पुत्राणां (for -सूनूनां). —After ^{a}, M8 erroneously reads दृश्यते यत्र धर्षितं. M4.7 सूतान् (for योधान्). M1 सः (for तान्). M6 निहत्य सारथिं चापि तेषां वरुणसूनुनां. —For 33^{ab}, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T4 subst. :

449* हत्वा रथांश्च योधांश्च वारुणानां स राक्षसः ।

[Ś सुयोधांश्च; V3 च समरे; D2.8.12 स(D12 स्व)योधांश्च; T4 च योधानां (for च योधांश्च). Ñ2 B D9 वारुणीयान् ; D5 वारुणांश्च. D9 च (for स). —T4 damaged from क्षसः up to मुमोच in 33^{c}.]

—M5 om. (hapl.) 33^{cd}. —^{c}) D5 ननाद (for मुमोच). Ś1 D8 तु; Ś2.3 Ñ2 V1.3 B D1–5.9 T4 M6 सु-; Ñ1 स; D6 [अ]थ; D12 च (for [आ]शु). Ñ1 हसन्नादं; D1.3.4 -महान्नादं. —^{d}) M1 वितथान् (for विर°). Ñ2 B वीक्ष्य; M6 दृश्य (for प्रेक्ष्य). Ś Ñ1 V1.3 B3 D1–5.8.9.12 T4 G3 M1 सं(Ś2 moth-eaten)स्थितान् ; M6 तान्रिपून् (for तान्स्थितान्).

34 T3 om. 34^{ab} (cf. v.l. 32). —^{a}) Ś D2.8.9.12 तेन; Ñ1 तेषु; T4 M3 ये तु (for ते तु). —^{b}) Ś2.3 D12 आशु (for सह). Ś D2.8.9.12 सह; B2 तदा; K (ed.) हतैः (for वरैः). —^{d}) D3 om. (hapl.) पतिताः. Ś D2.8.9.12 जगतीतले (for पृथिवी°).

35 Ñ2 B1–3 (B2 m. also as in text for ^{c}) read Instrumental plural in place of Nominative plural in ^{a} and ^{c}. —^{a}) V3 मुक्त्वा; M1 युंक्त्वा (for त्यक्त्वा). V3 रथं. —^{b}) Ñ2 B1–3 महात्मभिः. —^{c}) Ś Ñ1 B4 D1–9.12 T3.4 धिष्ठिताः(D2 °तान्); M5 निष्ठिताः; Ck.t as in text

G. 7.27.39 B. 7.23.41 L. 7.26.38

धनूंषि कृत्वा सज्यानि विनिर्भिद्य महोदरम् ।
रावणं समरे क्रुद्धाः सहिताः समभिद्रवन् ॥ ३६

ततः क्रुद्धो दशग्रीवः कालाग्निरिव विष्ठितः ।
शरवर्षं महावेगं तेषां मर्मस्वपातयत् ॥ ३७

मुसलानि विचित्राणि ततो भल्लशतानि च ।
पट्टसांश्चैव शक्तीश्च शतघ्नीस्तोमरांस्तथा ।
पातयामास दुर्धर्षस्तेषामुपरि विष्ठितः ॥ ३८

अथ विद्धास्तु ते वीरा विनिष्पेतुः पदातयः ॥ ३९

(for विष्ठिताः). Ś B4 D2.8.9.12 सर्वे (for शूराः). —T4 damaged for 35^d. —^d) B2.3 सुप्रभावान्; D1 G2 M5 स(D1 *; M5 स्व)प्र(M5 *)भावान्; M6 स्वैः प्रभावैर् (for स्वप्रभावान्). V3 स्व*भावा*; D2.5 T3 G3 स्वभावान च (D2 हि; G3 वि- [sic]). Ñ2 B1.2(m. also as in text).3 विस्मये. ❀ Cg: स्वप्रभावात् देवतात्वप्रभावात् ।; Ck: स्वप्रभावात् सहजदेवतात्वप्रयुक्तवैभवेन आकाश एव विष्ठिता न विच्युः व्यथिताश्च नाभवन् ।; so also Ct. ❀

36 ^a) Ś Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1-10.12 G3 सज्जानि; Ñ1 विशिखैः (for सज्यानि). —^b) Ś V1 D1-4.8.9.12 T4 M6 विनिर्भर्त्स्य; Ñ1 सुनिर्भर्त्स्य; Ñ2 illeg; V3 *निर्भर्त्स्य; B1 निवर्त्य च; B2.4 विनिवर्त्य; B3 ते निवृत्ता (for विनिर्भिद्य). —^c) V1 तु सुसंक्रुद्धाः; D5 समभिक्रुद्धाः. —^d) B3 संहताः; T3.4 सज्जिताः (for सहिताः). Ñ1 D1.3.4.9 समुपाद्रवन्; Ñ2 B D5 G2 समभिद्रुताः; D6.7.10.11 समवारयन्; M1 संप्रदुद्रुवुः; M8 समभिद्रुवन्. —After 36, Ñ1(in marg.).2 V3 B D3.6.7.10.11 S (except T4) ins.:

450* सायकैश्चापविभ्रष्टैर्वज्रवक्त्रैः सुदारुणैः ।
दारयन्ति स्म संक्रुद्धा मेघा इव महागिरिम् ।

[(l. 1) Ñ V3 B ते(Ñ2 V3 B1.3 तैः) शरैश् (for सायकैश्). Ñ2 V3 B -निर्मुक्तैर् (for -विभ्रष्टैर्). D3 तेषां शरैश्चापमुक्तैर् (for the prior half). D6.7.10.11 T3 G1 M3.10 वज्रकल्पैः (for °वक्त्रैः). —(l. 2) G2 M10 छादयंति. Ñ V3 B दशग्रीवं; T3 सुसंक्रुद्धा; M9.10 स्म यं(M10 समं) क्रुद्धा (for स्म संक्रुद्धा). Ñ1 वज्रा (for मेघा). D3 दारितस्तु दशग्रीवो वज्रैरिव महीधरः.]

37 ^b) Ś Ñ1 V3 D1-5.8.9.12 धिष्ठितः; V1 D6.7.10.11 T4 M10 मूर्छितः; K (ed.) निर्गतः (for विष्ठितः). B1 युगांताग्निरिव स्थितः. —After 37^ab, V3 reads 39; while M6 ins.:

451* युगान्ते भीमदीप्तांशुः सहस्रांशुरिवापरः ।

—^c) D6 तु दुर्धर्षं; D7.10.11 T4 M10 महाघोरं (for महावेगं). K (ed.) शरवर्षैर्महाघोरैस्. —D6 erroneously reads 38^d (followed by 39) in place of 37^c. —^d) Ś1 Ñ V1.3 B1-3 D5.8 T3 M2.5.8.9 [अ]ताडयत्; Ś2.3 D12 [अ]वासृजत्; D1.4 पातयत्. —After 37, K (ed.) reads 39 for the first time, repeating it in its proper place.

38 Ś1 D8 om. 38. D6 om. 38^ab. T4 damaged for 38^ab (except शतानि च). —^a) M4 च चित्राणि. —^b) Ś2.3 Ñ V1.3 B D1-5.9.12 G1 M6 तथो(G1 °तो)पल-; G3 ततो फल-. —^c) Ś2.3 Ñ1 V1 D1-7.9-12 T3.4 पट्टिशांश्चैव; Ñ2 B पट्टिशानि च; V3 परिघांश्चैव (for पट्टसांश्चैव). G2 तथा संघैश्च शक्तीनां. —^d) Ś2.3 Ñ2 B D1-5.7.9-12 T3 महतीरपि; Ñ1 च महामतिः; D6 मुसलानि च; T4 M10 तोमराणि च (for तोमरांस्तथा). V1 शतघ्नीभिर्महामतिः; V3 शतघ्नीमशनीमपि. —Ś2.3 D2.9.12 om. 38^cf. —^e) Ñ V1.3 B D1.3-5 T3.4 लंकेशस् (for दुर्धर्षस्). —^f) Ñ1 D1.3-6 T4 धिष्ठितः; T1.2 G3 M3 तिष्ठतां; M5 निष्ठितः; M10 पृष्ठतः (for विष्ठितः).

39 V3 reads 39 after 37^ab. K (ed.) reads 39 for the first time after 37, repeating it here. —^a) M1 K (ed., second time) अप- (for अथ). Ś Ñ V1 B D1-5.8.9.12 T3.4 M6 रथभ्रंशात्; V3 रथाद्भ्रामयत्; G1.2 M2.4.7-9 अ(G1.2 र)थ भ्रष्टास् (for अथ विद्धास्). Ñ B ततो; D1.3.4 च ते (for तु ते). D5 transp. ते and वीरा. D6.7.10.11 M10 K (ed., first time) ततस्तेनै(M10 °स्तैरे)व सहसा. —^b) Ś Ñ1 V1.3 D T3.4 M3.10 K (ed., both times) सीदंति स्म; Ñ2 B2.4 न्यसीदंस्ते; B1 न्यपीडंस्ते; B3 प्रसीदंति; M6 प्रविषेदुः (for विनिष्पेतुः). B4 D6.7.9-11 पदातिनः. —After 39, Ś Ñ1 V1 D S ins.:

452* महापङ्कमिवासाद्य कुञ्जराः षष्टिहायनाः ।
सीदमानांस्तु तान्दृष्ट्वा विह्वलान्स महाबलः ।
ननाद रावणो हर्षान्महानम्बुधरो यथा ।

[(l. 1) Ñ1 V1 अप्रकंप्यम्; G2 महाकंपम् (meta.) (for महापङ्कम्). Ś D8.9.12 समासाद्य (for इवासाद्य). M8 निभिन्नाः (for कुञ्जराः). T G1.3 M1.2.4-6.9 षाष्टिहायनाः. ❀ Cg.k: षष्टिहा(Ck °र्हा)यनं परिमाणं येषां ते ष(Ck षा)ष्टिहायनाः ।; Ct.: षष्टिहायनाः षष्टिवर्षाः. ❀ —T4 damaged for l. 2 (except महाबलः). —(l. 2) Ñ1 V1 D5.6.10.11 सुतान्; G2 स तान् (for तु तान्). M8 विबलान् (for विह्व°). T1.2 G3 M3 सु(M3 तु)महौजसः; G1.2 M1.2.4-10 सु(M4.7 स)महाबलान् (M6.10 °लः). Ś Ñ1 V1 D1-5.8.9.12 T3 पुत्रानंबुपते(Ś D8.12 °ति [sic])स्तदा (for the post. half). —After l. 2, Ś D12 ins.:

452(A)* निवर्तध्वमिति प्रोच्य ब्रह्मलोकं गतोऽभवत् ।
[Ś2 * * तैध्वम् (moth-eaten).]
—Ś1 D8.12 om. from l. 3 up to st. 40.]

ततो रक्षो महानादं मुक्त्वा हन्ति स्म वारुणान् ।
नानाप्रहरणैर्घोरैर्धारापातैरिवाम्बुदः ॥ ४०

ततस्ते विमुखाः सर्वे पतिता धरणीतले ।
रणात्स्वपुरुषैः शीघ्रं गृहाण्येव प्रवेशिताः ॥ ४१

तानब्रवीत्ततो रक्षो वरुणाय निवेद्यताम् ।
रावणं चाब्रवीन्मन्त्री प्रभासो नाम वारुणः ॥ ४२

गतः खलु महातेजा ब्रह्मलोकं जलेश्वरः ।
गान्धर्वं वरुणः श्रोतुं यं त्वमाह्वयसे युधि ॥ ४३

तत्किं तव वृथा वीर परिश्राम्य गते नृपे ।
ये तु संनिहिता वीराः कुमारास्ते पराजिताः ॥ ४४

राक्षसेन्द्रस्तु तच्छ्रुत्वा नाम विश्राव्य चात्मनः ।
हर्षान्नादं विमुञ्चन्वै निष्क्रान्तो वरुणालयात् ॥ ४५

G. 7. 27. 49
B. 7. 23. 52
L. 7 26. 48

40 Ś D8.12 om. 40 (cf. v.l. 452*).—a) Ñ2 B मुक्त्वा (for रक्षो). B3 D7.10.11 महानादान्.—b) G2 कृत्वा (for मुक्त्वा). Ñ1 संप्राहसत्तदा; V1 D2.3 संप्रहरत्त(D3 °रंस्त)-दा(D2 °त्तत:); V3 स प्रहरंस्ततः; D1.4.5.9 स (D9 सं)प्राह-रत्तदा; T3 संप्राहरत्तु तान्. Ñ2 B हा(B4 त्रा)सं मुक्त्वा जघान तान्.—c) D1–5.9 -प्रहरणासारैर्; D6 -प्रश्रावणोपेतैर्; D7.10.11 T2.3 G2 M2.4.5 7–10 -प्रहरणापा(D7.10.11 M9 °णोपे; G2 °णोत्पा)तैर्(T2 °णोपेतान्). Ñ1 V1.3 D1–5.9 नाना(Ñ1 V1.3 महा)प्रहरणासारैर्.—d) V1.3 D1–5.9 धारासारैर् (for °पातैर्). T3 G1.2 M5 [अं]बुदाः. Ñ B धाराभिरिव तोयदः (Ñ1 °दैः); M6 वारिवाह इवांबुभिः.—After 40, Ñ1 ins.:

453* ववर्ष समरे तत्र रावणो लोकरावणः ।

41 a) Ñ2 B1 सहिताः; B3 G1 पतिताः; B4 घातिताः (for विमुखाः).—b) B3 सहिता; G1 वारुणा; M1 पातिताः (for पतिता). B4 M1 पृथिवीतले; T4 damaged (for धरणीतले). V3 विमुखा वानरा यथा.—c) Ś Ñ2 V1.3 B2.4 D2.5.8.9.12 T3.4 युद्धात्स्वैः; Ñ1 युद्धार्थे; B1 योधाः स्वैः; B3 दयितैः; D1.3.4 युद्धात्तैः (for रणात्स्व-). B1 पौरुषैः. Ś Ñ1 V1 D1.3–5.8.9.12 क्षिप्रं; V3 सार्धं; D2 क्षिप्रा (sic) (for शीघ्रं).—d) Ś Ñ V1.3 B2.4 D1–5.8.9.12 T3.4 G2 M10 गृ(D5.12 म)हानेव; M8 गृह्यतेव (for गृहाण्येव). Ś D2.9.12 निवेशिताः.

42 D9 om. (hapl.?) 42–44.—a) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.12 T3.4 ततस्तानब्रवीद्(by transp.).—b) M2 वारुणाय.—c) Ñ2 B D5.7.10.11 M4 तु (for च).—d) Ś1 Ñ2 V1.3 B1 D7.10.11 T4 M10 प्रहासो; T1 (*inf. lin.* also *pr.m.*) M3 प्रहसो; T2 प्रहस्तो; T3 सुहासो; G1 प्रघसो (for प्रभासो). D5 वारुणं(sic).

43 D9 om. 43 (cf. v.l. 42).—a) D1 ततः (for गतः). B2 स तु (for खलु). Ś Ñ V1.3 B3.4 D2.8.10–12 T3.4 महाराजो; B1.2 D1.3.4 महाराज; D6 M6 महाबाहो; D7 महाकायो (for °तेजा).—b) M1.4 जनेश्वरः (for जले°).—c) V3 गांधर्वैश् (sic). G3 वारुणं. Ś Ñ V1.3 B4 D1–5.8.12 T3.4 हि(V3 च) सुरैः सार्धं(D3 °रैर्जुष्टं); B1–3 हि स्वरैः सार्धं (for वरुणः श्रोतुं).—d) Ś1.2 D8.12 विश्राव्यं(Ś2 वि** [lacuna]; Ñ1 श्राव्यते) पद्मसंभवः; Ś3 V1.3 D2 T3.4 श्रो(Ś3 विश्रो [hypm.])ष्यते पद्मसंभवः; Ñ2 B श्रोष्य-(B4 श्रय)ते पद्मयोनिना; D1.3–5 श्रोष्यते पद्मसंभवात्.—After 43, G1 repeats 7.22.28.

44 D9 om. 44 (cf. v.l. 42).—a) Ñ2 B1–3 तदलं ते; V3 ततः किं ते; B4 तत्र किं ते (for तत्किं तव). D6 व्यथा; D10.11 यथा (for वृथा).—b) Ñ2 B2 D10.11 T1.2.4 G1.3 M1.4.6 Ck परिश्रम्य; D6.7 ब्रह्मलोकं; M10 परिक्रम्य (for परिश्राम्य). Ñ2 G1 नृपे गते(by transp.); M3 हते नृपे; Ck as in text (for गते नृपे). Ś Ñ1 V1.3 B4 D1–5.8.12 T3 श्रमेण नृप(V3 सुक्र)तौ गते; B1 प्रतिपश्य नृपे गते; B3 पवित्रमनुपेक्षते(sic).—c) Ś Ñ1 V1.3 D2–4.8.12 T3 ये हि; B1 ये च; B4 येत्र; D5 यदि (for ये तु). B2.3 M2 संनिहता. M6 राजन् (for वीराः).—d) V1 पुरुषास् (for कुमारास्). Ñ2 B त्वया जिताः (for पराजिताः). G2 कुमाराभ्ये न राजिनाः (corrupt).

45 T3 om. 45.—a) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 एतच्छ्रु(Ñ2 B °वं श्रु)त्वा राक्षसेंद्रो.—b) D4 निश्रेय(sic) (for विश्राव्य).—T1 M3 K(ed.) repeat 45^{cd} before App. I (No. 1).—M10 om. 45^{cd}.—c) Ñ V3 B T1 M3 K(ed.) (T1 M3 K[ed.] second time) नादान्; G2 नादैः (for नादं). G3 हर्षनादं. M4.6.7 स (for वै). Ś1 V1 D8 च(V1 om. [subm.]) व्यसृजन्; Ś2.3 स विसृशन्; Ñ V3 B अत्र(B1 अ*)सृजन्; D1.3–5.9.12 T1 M3 K(ed.) (T1 M3 K[ed.] second time) तु (D3.5 च; D9.12 स) विसृजन्; M5 विमुंचन्सन् (for विमुञ्चन्वै).—d) Ś2.3 D12 विश्रांतो; T1(first time).2 G1.3 M3(first time).4.6.7 निष्क्रामद् (for निष्क्रान्तो).—After 45, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 ins.; while T1 M3 K(ed.) (K ed., only l. 1) ins. after the second occurrence of 45^{cd}; whereas T4 ins. after 46^{ab}:

454* महोदरेण संघुष्टं हर्षगद्गदया गिरा ।
द्वितीयं जितवाँल्लोकं रावणो राक्षसाधिपः ।

[(l. 1) Ś D8 संजुष्टो; D1 संक्रुद्धो; D4 संक्रुद्धं; D5 विज्ञप्तो; D12 संजुष्टं; T4 संयुक्तो (for संघुष्टं). Ñ1 हर्षाद्.—(l. 2) T4 damaged from जि up to first रा. Ñ1 लोकान् (sic). G (ed.) वारुणं (for रावणो). B राक्षसेश्वरः.]
—Then D3 cont.:

G. 7. 27. 51
B. 7. 23. 53
L. 7. 20. 50

आगतस्तु पथा येन तेनैव विनिवृत्य सः । | लङ्कामभिमुखो रक्षो नभस्तलगतो ययौ ॥ ४६

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

455* एवमुक्त्वा तु ते वीरा राक्षसा युद्धदुर्मदाः ।
विचेरुर्मुदिताः सर्वे निर्भया वसुधातलम् ।
आजह्रू रूपसम्पन्नाः स्त्रियश्चाभरणोज्ज्वलाः ।
विद्राव्य भर्तृपुत्रांश्च पुष्पकेष्ववरोपयन् ।
तथारूढा महावीर्या निःक्रान्ता वरुणालयात् । [5]

46 D_3 transp. 46^{ab} (including 458*) and 46^{cd}. —^{a}) M_2 आगतं; M_6 प्रयातस्. Ś Ñ V_1 B $D_{2.8.12}$ ते येनैवा(S_1 $Ñ_1$ °व; $Ñ_2$ V_1 B येनैव ते)गतास्तत्र; V_3 येन प्रविष्टास्ते तत्र; $D_{1.3-5}$ येन चैवागता(D_5 °त)स्तत्र; T_3 * * सैदागतास्तत्र. —^{b}) $D_{1.4}$ [ए]वं (for [ए]व). Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ प्रतिनिर्गताः(D_5 °तः) ; $Ñ_2$ B_{2-4} [आ]शु विनिःसृताः ; B_1 [आ]शु विनिर्गताः ; $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ $M_{1.2.9}$ विनिवर्त्य सः(M_2 तत्). T_3 पथा तेनैव निर्जिताः. —After 46^{ab}, D_5 ins. ; $D_{1.4}$ ins. before App. I (No. 1) ; $T_{3.4}$ cont. after 458* :

456* रावणो वारुणं लोकं जित्वाश्मनगरं ययौ ।

—Then $T_{3.4}$ cont. (followed by App. I [No. 1]); while V_1 ins. before App. I (No. 1) :

457* पुरस्तादास्थिता रौद्रा वरोन्मत्तस्य रक्षसः ।

[T_4 damaged for पुरस्ता. V_1 संस्थिता रौद्रा; T_4 आस्थितं रौद्रं. V_1 बल- (for वर-).]

—After 46^{ab}, T_4 ins. 454*.

—V_1 reads colophon before 46^{cd}. —^{c}) $Ñ_2$ B D_3 अभिमुखा; M_2 अभिमुखं. $Ñ_2$ B D_3 हृष्टा; M_6 हृष्टो (for रक्षो). —^{d}) B_1 $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ $M_{1.2.5}$ नभस्थल-. $Ñ_2$ $B_{1.4}$ -कृतक्षणाः ; B_2 -कृतव्रणाः ; B_3 -कृतेक्षणाः ; M_2 -गतं ययौ; M_7 -गतो यथा (for -गतो ययौ). D_3 नभसा कृतलक्षणाः ; G_1 नभस्थलसितो ययौ. —For 46^{cd}, S $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1.2.4.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ subst. ; while D_3 ins. after 46^{ab} :

458* पाषाणनगरं हृष्टास्ततस्ते प्रययुर्द्रुतम् ।

[Ś $D_{8.9.12}$ पाताल- (for पाषाण-). Ś $D_{8.9.12}$ जित्वा; V_3 D_5 T_3 दृष्ट्वा; D_2 हित्वा (for हृष्टास्). T_4 ततोऽश्मनगरं दृष्ट्वा (for the prior half). V_3 ते प्रस्थिता; T_4 तत्र ययौ (for ते प्रययुर्).]

—After 46, D_5 ins. :

459* समहोदरधूम्राक्षप्रहस्तशुकसारणाः ।

—Then D_5 cont. only l. 1 of App. I (No. 1).

—After 46, M_8 ins. :

460* अधिसमरमवाप्य वीरलक्ष्मीं
पटहमृदङ्गरवैर्विनादयन्सः ।
भुवनमभिययौ पुरीं निजां तां
दशवदनो विरराज शत्रुरुच्चैः ।

Colophon : $T_{3.4}$ om. —*Kāṇḍa name* : $Ś_1$ $D_{2.9}$ M_7 om. —*Sarga name* : Ś V_3 $D_{1-5.8.9.12}$ पातालविज(D_8 °ल)यः; $Ñ_1$ वरुणलोकपराजयः; $Ñ_2$ B रसातलविजयः; V_1 वरुणलोकविजयः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś $Ñ_1$ V_3 B_{1-3} $D_{2.4.7.12}$ om. ; $Ñ_2$ B_4 $D_{1.5}$ M_6 27 ; V_1 21 ; $D_{3.9}$ 26 ; D_8 25. —After colophon, $G_{1.3}$ $M_{1.5.8}$ conclude with श्रीरामाय नमः; M_{10} with श्रीरामचन्द्राय नमः.

—After Sarga 23, Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-4.6-12}$ T_1 (only l. 1–122) M_8 ins. a long passage relegated to App. I (No. 1).

२४

निवर्तमानः संहृष्टो रावणः स दुरात्मवान् ।
जह्रे पथि नरेन्द्रर्षिदेवगन्धर्वकन्यकाः ॥ १
दर्शनीयां हि यां रक्षः कन्यां स्त्रीं वाथ पश्यति ।
हत्वा बन्धुजनं तस्या विमाने संन्यवेशयत् ॥ २
तत्र पन्नगयक्षाणां मानुषाणां च रक्षसाम् ।
दैत्यानां दानवानां च कन्या जग्राह रावणः ॥ ३

G. 7. 32. 3
B. 7. 24. 3
L. 7. 30. 4

24

☞ V2 missing for Sarga 24 (cf. v.l. 7.12.2). B2 om. 7. 24–30.

1 D3 transp. 1^{ab} and 1^{cd}. —^{a}) D3 निवर्ततस्तु; T1 G1 M1.2.5.9 °र्त्यमानः; G2 M8 निवृत्त°; Ck.t as in text (for निवर्तमानः). —^{b}) B1 सत्त्ववान्बलात्; B4 D6.7 T1.2 G1.2 M1.8–10 सु(G1 [ऽ]थ) दुरात्मवान्. —For 1^{ab}, Ś D8.12 subst; Ñ1 V1.3 D1–4 T3 M3 (before 1^{ab}) ins. before 1^{cd}:

461* रावणोऽपि वरं लब्ध्वा पुनरेवागमत्तदा ।

[Ś D2.8.12 तु (for ऽपि). Ś D8 गृहं (for तदा).]

—For 1^{ab}, Ñ1 V1.3 B3 D1.2.4.5 T3.4 subst. and all except B3 read after 464*; D12 cont. after 464*:

462* निवर्ततस्तु हृष्टस्य रावणस्य दुरात्मनः ।

[B3 निवृत्तस्य तु. D5 T3 दुष्टस्य (for हृष्टस्य). D12 राक्षसस्य (for रावणस्य). V1 महात्मनः.]

—Then Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.12 T3.4 cont.; while D3 ins. after 1^{ab}:

463* पुष्पके याः स्त्रियो रुद्धास्तेन ता रुरुदुर्भृशम् ।

[D5 तु (for याः). Ñ1 V1 बद्धास्. V3 तास्तथा; D1 सा स्तुता (sic) (for तेन ता). D12 तास्तेपुश्चारुदर्शनाः (for the post. half).]

—B3 D9 om. 1^{cd}. —^{c}) B1.4 जहार सः; T1 G3 जह्रे पत्नीर् (for जह्रे पथि). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.12 T3.4 हृत्वारीन्बहुशश्चैव (D5 °स्तत्र); Ñ2 जहार राम देवर्षि-. —^{d}) Ñ2 M6 -दैत्यगंधर्व-; B1 -दैत्यराक्षस-; B4 G1.2 M4.5.7 -दैत्यदानव-; D6.7.10.11 -देवदानव- (for -देवगन्धर्व-). —After 1, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.12 T3.4 ins.:

464* स प्रसह्याहरत्क्रुद्धः क्रोशमानास्ततस्ततः ।
राजन्यनागकन्याश्च अप्सरो मुनिकन्यकाः ।

[(l. 1) Ś D8 प्रगृह्य; Ñ1 प्रमथ्य; T3 प्रहस्य (for प्रसह्य). Ñ1 V1.3 D2.5 T4 रक्षः; D12 तत्र; T3 राम (for क्रुद्धः). D5 क्रेशमानास्; D12 रुदमानास् (sic). —After l. 1, T3.4 ins.:

464(A)* यक्षविद्याधराणां च किंनराणां च कन्यकाः ।

—(l. 2) Note hiatus between the two halves. Ñ1 V1.3 T3.4 राज(V1 राजन्; V3 नाग)पन्नग-; D2.5 राजर्षिनाग- (D5 °देव-) (for °न्यनाग-). D12 देवकन्या नागकन्या (for the prior half). D12 आरोप्य; T3 (to avoid hiatus) ह्यप्सरो. D5 -गण- (for मुनि-).]

2 ^{ab}) T1.2 G3 M3 तु(M3 हि) तद्रक्षो; K (ed.) हि रक्षः स. Ñ1 B4 D6.7 M1.10 दर्शनीया हि(M10 °यास्तु) या रक्षः(B4 याः कन्या) (for ^{a}). Ñ2 B1 D9 कन्यां रक्षः (by transp.). Ñ1 तथा यास्; B3 कन्यां तां; B4 रक्षः स्त्रीर्; D6.7 M1.10 कन्याः स्त्रीर्; T1.2 G3 यां कन्यां (for कन्यां स्त्रीं). Ñ2 स्त्रीषु (for स्त्रीं वा). Ñ1 तत्र; B3 चापि; T1.2 G3 वानु-; M3 वा सु- (for वाथ). Ñ2 B1.4 D9 M6 ददर्श ह (for [अ]थ पश्यति). ❀ Cg : रक्षः स इति संबन्धः । कन्या अनूढा । स्त्री सभर्तृका ।; Ck : रक्ष इति पृथक् पदम् । कन्या अनूढाः स्त्रीः सभर्तृकाः. ❀ —For 2^{ab}, Ś V1.3 D1–5.8.12 T3.4 subst.:

465* दर्शनीया राक्षसेन्द्रः स्त्रियो या यत्र पश्यति ।

[D8 वा यत्र; T3 यत्र स (for या यत्र).]

—^{c}) Ś D8 तथा; D12 यासां; M10 तासां (for हत्वा). B3 बंधुजनांस्; D12 बंधुजनस्. Ś Ñ1 V1.3 B3.4 D1–5.8.12 (sic) T3.4 तासां; M1 तास्ता; M10 हत्वा (for तस्या). —^{d}) Ñ1 V1 D1.3 T3.4 विमानं. T1 G1.3 M1.2.4.7.8.10 स; M3 तां (for सं-). Ś D2.5.8.12 चाध्य(Ś °ध्य)रोपयत्; Ñ1 V1.3 D9 T3.4 चाभ्य(D9 T4 °ध्य)रोहयत्(Ñ1 V3 °त); Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 M6 तां रुरोध सः(B4 M6 ह); D1.3 ता आरोपयत् (unmetric); D4 (with hiatus) अपरोपयत् (for संन्यवेशयत्). —After 2, B1 reads 5 (^{ab} and ^{cd} transp.); while M6 ins. l. 1–2 of 467*.

3 ^{b}) G1.2 M1.4.5.7.10 मनुष्याणां. G1 हि (for च). B3 मनुष्यरक्षसोरपि. —^{cd}) G1 om. from 3^{d} up to the prior half of l. 4 of 467*. B3 दैत्यदानवनार्यश्च विमाने रुरुधुः स्त्रियः. —For 3, Ś Ñ V1.3 B4 D T3 subst.:

466* एवं पन्नगकन्याश्च राक्षसासुरमानुषीः ।
दैत्यदानवकन्याश्च विमाने शतशोऽभवन् ।

[(l. 1) V3 lacuna for the prior half. Ś D8.12 ता (for च). Ś D2.8.12 राक्षस्यो; V1 D1.3.4 राक्षसी-. —(l. 2) Ñ2 B4 D6.7.10.11 यक्ष-; D5 देव- (for दैत्य-). —D1.3.4 T3 om. (hapl.) from the post. half up to the prior half of l. 4 of 467*. Ñ2 B4 D6.7.10.11 सोध्यरोपयत् (for शतशोऽभवन्).]

—Then D1.3.4 T3 cont.; T1.2.4 G2.3 M1.3–5.7–10 ins. after 3; Ñ2 B3.4 D7(ins. l. 1 after 5^{cd}).10.11 ins.

G. 7. 32. 7 दीर्घकेश्यः सुचार्वङ्ग्यः पूर्णचन्द्रनिभाननाः ।
L. 7. 30. 5 शोकायत्तास्तरुण्यश्च समस्ता स्तननम्रिताः ॥ ४
तुल्यमग्न्यर्चिषां तत्र शोकाग्निभयसंभवम् ।
प्रवेपमाना दुःखार्ता मुमुचुर्बाष्पजं जलम् ॥ ५
तासां निश्वसमानानां निश्वासैः संप्रदीपितम् ।
अग्निहोत्रमिवाभाति संनिरुद्धाग्नि पुष्पकम् ॥ ६

after 5^{ab}; B1 ins. l. 1-2 after 5^{ab} and subst. l. 3-4 for 3; D6 ins. after 5^{cd}; G1 ins. after 3^{c} (owing to om.); M6 ins. l. 1-2 after 2 and subst. l. 3-4 for 3:

467* तामिः सर्वानवद्याभिर्नदीभिरिव सागरः ।
आपुपूरे विमानं तद्भयशोकाशिवाश्रुभिः ।
नागगन्धर्वकन्याश्च राजर्षितनयाश्च याः ।
दैत्यदानवकन्याश्च विमाने शतशोऽरुदन् ।

[D1.3.4 T3 G1 om. up to the prior half of l. 4. D11 transp. l. 1-2 and l. 3-4.—(l. 2) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 T4 M10 Ct आपूरितं. B1 तु (for तद्). Ñ2 B1.3.4 D6.7 शोकजैरश्रुबिंदुभिः; T1.2.4 M10 भयशोकाश्रुवर्षिभिः(T4 °श्रुपीडितं; M10 °ग्निवाहिभिः) (for the post. half). ❀ Cg : भयशोकाभ्यामशिवमश्रु यासां ताभिः ।; Ck : भयं शोकमशिवाश्रु दुःखाश्रु च यासां तास्तथा ।; Ct : भयं शोकः अशिवाश्रु दुःखाश्रु च यासां ताभिर्विमानमापूरितम् । नदीभिः सागर इव. ❀ —(l. 3) M1 नाना- (for नाग-). T4 M10 -यक्षाणां (for -कन्याश्च). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 महर्षि- (for राजर्षि-). M3 तथा (for च याः).]

—After 3, Ñ2 B3.4 D6(only 5^{cd})7.10.11 read 5 (^{ab} and ^{cd} transp.).

4 ^{a}) B3 सुदीर्घकेश्यश्. —^{b}) V1 D1.3.4 -[आ]ननाः शुभाः (for -निभाननाः). —B3 D1.4 om. 4^{cd}. —^{c}) T4 शोचयंत्यस्; G1 शोकवत्यस्; M2.6.7 शोकायस्तास्; M10 शोचंत्यस्तास्. M1 रुदंत्यश् (for तरुण्यश्). M6 ताः (for च). —^{d}) T1 G2 M10 स्तननम्रिकाः; T2 °वर्तिकाः (sic); T4 °वर्तुलाः; G1 °नात्मकाः (sic); G3 M3.9 °नम्रकाः; M1 अवमानिताः; M6 °नामिताः (for स्तननम्रिताः). —For 4^{cd}, Ś Ñ V1.3 B1.4 D2.3.5-12 T3 K (ed.) subst.; T4 ins. after 4:

468* पीनस्तनतटा मध्ये वज्रवेदिसमप्रभाः ।

[D3 मध्यैर् (for मध्ये). D5 शुभाः पीनस्तनतटा; K (ed.) पीनस्तन्यस्तथा वज्र- (for the prior half). D2 वज्रवेदी-; D5 मध्ये वेदि-; K (ed.) -वेदिमध्य- (for वज्रवेदि-). D3 -समप्रभैः. ❀ Ct : वज्रयुता वेदिर्वज्रवेदिस्तन्मध्यसमप्रभाः मध्यभागे इति भावः । यद्वा वज्रतुल्यवर्णा वेदिः पीतवर्णा भ्रमरिकातिसूक्ष्मकटिषट्पदविशेषस्तन्मध्येत्यादिरर्थः. ❀]

—Then all the above MSS. cont.:

469* रथकूबरसंकाशैः श्रोणिदेशैर्मनोहराः ।
स्त्रियः सुराङ्गनाप्रख्या निष्टप्तकनकप्रभाः ।

[(l. 1) D6 -संकाशे. Ś1 D2.9 श्रोणीसूत्रैर्; Ś2.3 D8.12 श्रोणिसूत्रैर्; Ñ1 श्रोणीवक्त्रैर्; V1.3 D5 T3.4 श्रोणिचक्रैर्; B1.4 °भारैर्; D3 श्रोणीचक्रैर्; D6 श्रोणिदेशे; D10.11 श्रोणीदेशैर्. Ś V3 B1.4 D2.8.9.12 T3 मनोहरैः; D3 T4 °रमैः (for मनोहराः). —After l. 1, T3.4 ins.:

469(A)* मध्यक्षामाः सुजघना रूपलावण्यसंयुताः ।

—(l. 2) D2.3.8 सुरांगनाः. V1 -मुख्या (for -प्रख्या). T3.4 सर्वा यौवनशालिन्यो (for the prior half). Ś D8 संतप्त-; Ñ1 V1 निस्तप्त-; D2 निसृष्ट-; D12 प्रतप्त- (for निष्टप्त-). B4 -कांचन- (for -कनक-). B1 तप्तकांचनसप्रभाः (for the post. half).]

—Thereafter Ñ2 B1.4 D6.7.10.11 cont.; B3 ins. after 4^{ab} (owing to om.):

470* शोकदुःखभयत्रस्ता विह्वलाश्च सुमध्यमाः ।

[B3 दुःखशोक- (by transp.). B1 -परित्रस्ता. B3.4 रुरुदुस्ताः (for विह्वलाश्च).]

5 Ñ2 B3.4 D6(om. 5^{ab}).7.10.11 transp. 5^{ab} and 5^{cd} and read after 3; B1 transp. 5^{ab} and 5^{cd} and reads after 2. —^{a}) G M1.2.6-8 अग्न्यर्चिषा; Ck.t अग्न्यर्चिषां (as in text). —^{b}) G2 M10 शोकाग्निश्वास-; M5 शोकाग्निश्वास-. —After 5^{ab}, Ñ2 B3.4 D7(l. 2-4).10.11 ins. 467*. —^{c}) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 K (ed.) ता हि (K[ed.] ताश्च) सर्वाः समं दुःखान्. —^{d}) Ñ2 B1.3 D6.7 नेत्रजं; B4 दुःखजं (for बाष्पजं). —For 5, Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 subst.:

471* सर्वास्ताः समदुःखार्ता मुमुचुः शोकजं जलम् ।
तुल्यमग्नित्विषा तत्र पुष्पकं तद्धि दीपयन् ।

[(l. 1) Ñ1 सर्व-; V3 महद्-; D1.3-5 बंधु-; T3.4 सह-; L (ed.) श्रम- (for सम-). —(l. 2) Ñ1 V1.3 D1.3.4 T3.4 अग्न्यर्चिषा; D2 अग्निशिखा. Ñ1 V1.3 तं तु; T3.4 तन्नु (for तत्र). Ś1.2 V1.3 D8 तद्विदीपयन्; Ñ1 D3.4 ता व्य°; D1 ता त्व°; D5 ता ह्य°; D9 तद्य°; T3.4 चाप्य° (for तद्धि दीपयन्).]

—After 5^{cd}, D6.7 (l. 1) ins. 467*.

6 ^{a}) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9 T3.4 विनि(Ś D3.8.9 °निः)-श्वसंतीनां; Ñ2 B1.4 D6.7.10.11 M6 नि(D7 निः)श्वासवातेन; D12 विनिश्वयं स्त्रीणां; G2.3 M1.2.5.8.9 निश्वाससमानानां. —^{b}) Ś1.3 D3.4.8.9.12 निःश्वासैः सं-; Ñ2 B1.4 D6.7.10.11 M6 सर्वतः सं-; B3 महता सु- (for निश्वासैः सं-). Ś1.2 D3.4.8.9 -प्रदीपितः; Ñ1 V1.3 D5 -प्रपीडितः; T3 -प्रदूषितं; M3.5.6 -प्रपीडितं; M10 -प्रधूपितं (for -प्रदीपितम्). —^{c}) Ś2.3 D2.8.9.12 अग्निहोत्र; B1.4 D6.7 अंबरीषम् (for अग्निहोत्रम्). —^{d}) G1.2 M3.10 संनिरुद्धं हि (for °द्धाग्नि). Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.9.12 T4 निरु(V1.3 °चि)ताग्निः स पुष्पकः; Ñ2 B1.3.4 D1.3.4.6.7 दीप्तिमत्पुष्पकं तदा. ❀ Cg.t : संनिरुद्धा अग्नयो

काचिद्दध्यौ सुदुःखार्ता हन्यादपि हि मामयम् ।
स्मृत्वा मातॄः पितॄन्भ्रातॄन्पुत्रान्वै श्वशुरानपि ।
दुःखशोकसमाविष्टा विलेपुः सहिताः स्त्रियः ॥ ७
कथं नु खलु मे पुत्रः करिष्यति मया विना ।
कथं माता कथं भ्राता निमग्नाः शोकसागरे ॥ ८
हा कथं नु करिष्यामि भर्तारं दैवतं विना ।
मृत्यो प्रसीद याचे त्वां नय मां यमसादनम् ॥ ९
किं नु मे दुष्कृतं कर्म कृतं देहान्तरे पुरा ।
ततोऽस्मि धर्षितानेन पतिता शोकसागरे ॥ १०
न खल्विदानीं पश्यामि दुःखस्यान्तमिहात्मनः ।
अहो धिङ्मानुषाँल्लोकान्नास्ति खल्वधमः परः ॥ ११

G. 7. 32. 17
B. 7. 24. 17
L. 7. 30. 14

यस्मिंस्तादृशमग्निहोत्रमग्निकुण्डमिव पुष्पकं भाति । ; so also Ck. ❀ —After 6, Ś Ñ V3 B1.3.4 D6-12 ins.:

472* दशग्रीववशं प्राप्तास्तास्तु शोकाकुलाः स्त्रियः ।
दीनवक्त्रेक्षणाः श्यामा मृग्यः सिंहवशा इव ।

[(l. 1) D8 दशग्रीवं च सं- (for °ग्रीववशं). D8.9 स्वशोक- (for तु शोक-). —(l. 2) B1 (m. also as above) प्रख्या (for श्यामा). B4 D8 मृगाः (sic) (for मृग्यः).]
—Then Ñ (Ñ2 illeg.) B1.3.4 D6.7.10.11 cont.; while V1 D3-5 S ins. after 6:

473* काचित्त्वचिन्तयत्त्रस्ता किं नु मां भक्षयिष्यति ।

[Ñ1 V1 D3-5 T4 M6 चिंतयते; D6.7.10.11 Ct चिंतयती; T3 विचिंतयत्; M3 अत्र भय- (for त्वचिन्तयत्). Ñ1 V1 B1.3.4 D3-7.10.11 T4 M5 तत्र (for त्रस्ता). ❀ Ct: चिन्तयती । चिन्तयन्ती बभूवेति शेषः. ❀ D3-5.7 किं तु. T4 न क्षयिष्यति; G1 भक्षयिष्यतः (sic).]

7 ^{a}) B3 अन्या (for दध्यौ). B1 विचिंत्य नारीणाम् (for दध्यौ सुदुःखार्ता). —^{b}) M10 च (for हि). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 (all with hiatus) अपि मां मार(B1 स्वाद्)येदयं. —For 7^{ab}, Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 subst.:

474* काचिच्चिन्तयते दुःखाद्धनिष्यति च मां ध्रुवम् ।

[T3 त्वचिंतयद् (for चिन्तयते). Ñ1 V1 T3 वधिष्यति; D2 विनश्यति; D8 भविष्यति (sic) (for हनिष्यति). T4 न वधिष्यति. V3 न संशयः; D12 च मां क्रुधा (for च मां ध्रुवम्).]
—^{cd}) M6 तास्तु (for स्मृत्वा). T1.2 M3.5.10 मातृ-; T3 G2.3 मातॄन् (for मातॄः). M10 -पितृभ्रातृ- (for पितॄन्भ्रातॄन्). G1 M8 पुत्रान्भ्रातॄन् (by transp.). M4 च (for वै). M10 अथ (for अपि). M6 स्मृत्वा पुत्रांस्तथैव च (for ^{d}). Ñ1 V1.3 T4 पितॄन्मातॄः पतीन्पुत्रांश्चितयंत्यः सु(V3 °त्यति)दुःखिताः ; D1.3.4 काचिन्मातृपितृभ्रातॄन्स्मृत्वा स्मृत्वा(D4 om. [hapl.]) पतीनपि. — For 7^{cd}, Ś D2.8.9.12 subst.:

475* पितॄन्मातॄश्चिन्तयन्त्यस्ताः स्त्रियः शोकपीडिताः ।

[Ś3 D8 स्वान् (for ताः). D9 पतीन्पुत्रान्सुदुःखिताः (for the post. half).] ;

while Ñ2 B1.3.4 D5-7.10.11 subst. for 7^{cd}:

476* इति मातॄः पितॄन्स्मृत्वा भर्तॄन्भ्रातॄंस्तथैव च ।

[B4 मातृ-; D6 भ्रातॄन् (for मातॄः). B1 सुहृद्भ्रातॄन्; B4 पितॄन्भ्रातॄन्; D5 तथा पितॄन् (for पितॄन्स्मृत्वा). B1.4 स्मृत्वा भर्तॄन्(B4 °तॄंस्); B3 भर्तॄभ्रातॄंस्; D6 भर्तॄन्मातॄस् (for भर्तॄन्भ्रातॄंस्). D5 भ्रातॄन्पुत्रपतीनपि (for the post. half).]
—^{e}) B3.4 D6.7 (m. also as in text) -समाविष्टा (for -समाविष्टा). —^{f}) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 असितेक्षणाः ; B1 सहसा स्त्रियः (for सहिताः स्त्रियः).

8 ^{a}) Ś3 D4.5 तु (for नु). B3 सुखं तु (for नु खलु). D1.3.4 ते(D3 मे) तत्र; M8 मे पुत्राः (for मे पुत्रः). —^{b}) Ñ B1.3.4 D6.7.10.11 भविष्यति; D1.4 M8 करिष्यंति (for करिष्यति). Ñ1 D1.3.4 विना मया (by transp.); V1 च मां विना. M6 किं करिष्यति मद्विना. —^{c}) B3 पिता (for माता). Ñ1 V1.3 D1.3-5 T3 पिता; T4 विना (for second कथं). G1 M5 transp. माता and भ्राता. —^{d}) D6 विमग्नाः.

9 V3 B3 G2 om. (hapl.) 9–10. D1 wrongly repeats 9–10^{b} after 10. —^{a}) G1 सा (for हा). Ś3 D2-4.8 हा कथं तु; V1 कथं नु हा (by transp.). Ś Ñ1 V1 B1.4 D1-5.8.9.12 T4 भविष्यामि; M1 भरिष्यामि (for करिष्यामि). —^{b}) Ñ2 B1.4 D6.7.10.11 भर्तुस्तस्माददं विना. —^{c}) Ñ2 B1.4 D6.7.10.11 प्रसादयामि (for प्रसीद याचे). Ś Ñ1 V1 D1-5.8.9.12 T3.4 [ऽ]हं (for त्वां). —^{d}) Ś D8 नय मे; T1.2 G3 नयस्व. Ñ2 D6.7.10.11 दुःखभागिनीं (for यमसादनम्).

10 V3 B3 G2 om. 10 (cf. v.l. 9). —^{a}) D1-5.8.9.12 किं तु. Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 नो; Ñ2 B1.4 D7.10.11 तद्; D1.4 भो (for मे). T3 दुष्करं. Ś Ñ1 V1 D1-5.8.9.12 T3.4 पापं; G1 किंचित् (for कर्म). —^{b}) Ñ1 V1 देहेषु वै (for देहान्तरे). Ñ2 B1.4 D6 7.10.11 transp. कृतं and पुरा. —^{c}) T3 यास्म्यहं; G1 M3.7 यतोस्मि; M10 या यतो (for ततोऽस्मि). T1.2 G3 येन; T3 M2.4.8.9 तेन (for [ध]नेन). Ś V1 D1-5.8.9.12 T4 येन स्म (D2.8 12 स्मः) कृपणाः सर्वाः; Ñ B1.4 D7.10.11 येन (D10.11 पूर्वं) स्म (B1 स्मो) दुःखि (Ñ1 पति)ताः सर्वाः; D6 येनास्मि दुःखिता तेन; M6 या सास्मि कृपणा भूत्वा. —^{d}) Ś Ñ V1 B1.4 D2.5.7-12 प(D8 पा)तिताः; D1.3.4 निमग्नाः; T3 पातिता (for पतिता). D6 दुःख- (for शोक-).

11 ^{a}) Ś Ñ V1.3 B1.4 D पश्यामो; M1 damaged (for पश्यामि). B3 न हीदानीं प्रपश्यामो. —^{b}) Ś Ñ1 D2.8.

G. 7. 32. 17
B. 7. 24. 17
L. 7. 30. 15

यद्दुर्बला बलवता बान्धवा रावणेन मे ।
उदितेनैव सूर्येण तारका इव नाशिताः ॥ १२
अहो सुबलवद्रक्षो वधोपायेषु रज्यते ।
अहो दुर्वृत्तमात्मानं स्वयमेव न बुध्यते ॥ १३
सर्वथा सदृशस्तावद्विक्रमोऽस्य दुरात्मनः ।
इदं त्वसदृशं कर्म परदाराभिमर्शनम् ॥ १४
यस्मादेष परक्यासु स्त्रीषु रज्यति दुर्मतिः ।
तस्माद्धि स्त्रीकृतेनैव वधं प्राप्स्यति रावणः ॥ १५
शप्तः स्त्रीभिः स तु तदा हततेजाः सुनिष्प्रभः ।
पतिव्रताभिः साध्वीभिः स्थिताभिः साधुवर्त्मनि ॥ १६

$^{\circ}$12 T3 इम पुनः; V3 अहं पुनः (sic); D4 इहात्यपि (sic); D6 इवात्मनः; G3 महात्मनः (for इहात्मनः). Ñ2 दुःखहंतारमात्मनः; V1 B1.3.4 D7.10.11 दुःखस्यास्यांतमात्मनः. —After 11^{ab}, D3 T G2.3 M3.4.6.7.10 ins.; M5 cont. after 478*:

477* अहो धिगस्तु जन्मेदं निःसारं बुद्बुदोपमम् ।

[T3.4 M10 मे जन्म; M5 जन्मैतन् (for जन्मेदं).]

—D9 om. 11^{c}–12^{b}. —^{c}) D1.3.4 चेन् (for धिङ्). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 M6 मानुषं लोकं; T1 G3 मानुषो लोको; T3 M3.10 मानुषे लोके. —^{d}) B1.3.4 खल्वस्ति (by transp.). Ñ1 B4 [अ]परोधमः; D1.3.4 [अ]धर्मोपरः. T3 M3.10 नास्ति धर्मपरो जनः. ❀ Ck: नास्ति खल्वधमः पर इति। अस्मान्मानुषलोकादिति शेषः।; so also Ct. ❀ —For 11^{cd}, G1 M1.2.8.9 subst.; while T1.3.4 M3.5(after 11^{ab}).10 ins. after 11:

478* अहो धिगस्तु लोकानां यो नो बन्धुर्न दृश्यते ।

[M10 लोकेस्मिन्. G1 M1.2.8.9 स्यान्नो; M10 न नो (for यो नो). M10 हि (for न). ❀ Cv: अहो धिगित्यादि। लोकानां धिगस्तु येषां नो बन्धुः रक्षकः स्यात् स तादृशो न दृश्यते। यतो बान्धवा रावणेन नाशिताः. ❀]

12 D9 om. 12^{ab} (cf. v.l. 11). —^{a}) V3 B1.3.4 D4.5 ये (for यद्). G1 दुर्लभा; Ck.t as in text (for दुर्बला). —^{b}) D6.7.10.11 भर्तारो; T3.4 बाधिता; Cv as in text (for बान्धवा). Ś Ñ B1 D1–3.6–8.10–12 नः; B3 ह; B4 D4 च; T3.4 वै; M6 ते (for मे). V3 रावणे जिते (sic); D5 रक्षसा हताः; G2 राक्षसेन मे (for रावणेन मे). V1 रावणेन कृता वयं. —^{c}) M6 नक्षत्राणि (for उदितेन). T2 G1.3 M3.6.8.9 [इ]व (for [ए]व). —^{d}) M6(with hiatus) उदितेन प्रणाशिताः. —For 12^{cd}, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 subst.:

479* सूर्येणोदयता काले नक्षत्राणीव नाशिताः ।

[D3 ऋक्षश्रेणीव (for नक्षत्राणीव). T3.4 post. half=12^{d}.]

13 ^{a}) T1.2 अथो (for अहो). D1.4.7 M7 तु; D6 T3 स; D12 च (for सु-). Ñ1 D3 -बलवान् (for -बलवद्). —^{b}) M3 वधोपायेन. B3.4 रक्ष्य(B4 °क्ष)ते; M5 सज्जते (for रज्यते). D1.3–5 वधोपायैर्न(D5 °येन) युज्यते; D6 T1.2 G1.3 M1 वधोपायो न विद्य(M1 दृश्य)ते. ❀ Ct: वधोपायेषु वधसंपादकेषूपायेषु शस्त्रघातादिषु. ❀ —Ñ1 repeats 13^{cd} consecutively. —^{c}) D1.3.4 तेन (for अहो). Ñ1 (first time).2 B1.4 D7.10.11 आस्थाय; B3 आदाय; D6 आसाद्य (for आत्मानं). Ñ1(second time) V1.3 D2.5.9 अहो दुर्वृत्तमोहा(Ñ1 V1 °भूता)त्मा(D9 °माहात्म्यं). —^{d}) Ś1.3 Ñ1 (second time) V1.3 D1–5.8.9 न विंदति; Ś2 विनंदति; M6 विगर्हति (for न बुध्यते). Ñ1(first time).2 B1.3.4 D6.7.10.11 ना(B3 चा)त्मानं वै जुगुप्सते; D12 न स्वयमेव विंदति. ❀ Ct: जुगुप्सते निन्दति. ❀

14 Ś D8.12 om. 14^{ab}. —^{a}) B3 सर्वदा. V1.3 सुकृतं; D1.3.4 शक्तितस्; D2.9 [अ]धिकृतस्; D5 सत्कृतस् (for सदृशस्). D2 त्याज्यो; D9 पापो (for तावद्). —^{b}) Ñ1 विक्रमस्य. V1.3 D3.5 सुदुर्जयः (for दुरात्मनः). D1.4 विक्रमो यस्य दुर्जयः. ❀ Ck: विक्रमः सर्वथैव सदृशः योग्यः। तपःसंपादितभगवत्प्रसादस्येति शेषः।; so also Ct. ❀ —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D1–3.5.8.9.12 T3 नानु(D2 °ना)रूपमिदं चा(D1.3 त; D9 वा)स्य; D4 नानुरू *****. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B3.4 D2.6.8.10.11 -[अ]भिमर्षणं.

15 V3 om. 15. —^{a}) D2 G1 M3 एव (for एष). Ś Ñ V1 B3.4 D2.5–9.12 T3.4 प(D6 व)रस्त्रीषु; T2 G2 M2.7.9.10 परस्वासु; M3 परेषां तु; M6 वराकासु (for परक्यासु). D1.3.4 यस्माद्धै स्त्रीकृतेनैष. ❀ Cg.k.t: परक्यासु परकीयासु(Ck °स्विति यावत्). ❀ —^{b}) M5.9 सज्जति (for रज्यति). Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T4 रज्य(D1.4 °म)ते राक्षसाधिपः; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 रमते(B1.3 रंस्यते; B4 रज्यते; D6 रतोसौ) राक्षसाधमः; T3 रज्यते राक्षसेश्वरः. —D8 om. (hapl.; see var.) 15^{c} – 17^{b}. —^{c}) Ś Ñ V1 B1.3.4 D1–4.6.7.9–12 T3 वै; T1.2 G3 M3 तु (for हि). D3 T3 [ए]ष. —^{d}) M1 वयं(sic) (for वधं). Ś Ñ V1 B1.3.4 D (except D8) T3 M1 दुर्मतिः (for रावणः). K (ed.) प्राप्स्यते दुर्मतिर्वधं. —After 15, Ś Ñ1 V1.3 D1–7.10–12 T3.4 ins.:

480* सतीभिर्वरनारीभिरेवं वाक्यैरुदीरितैः ।
नेदुर्दुन्दुभयः खस्थाः पुष्पवृष्टिः पपात च ।

[(l. 1) V1.3 D1.3.4 T3.4 वाक्य उदीरिते; D6.7.10.11 वाक्येभ्युदीरिते (for वाक्यैरुदीरितैः). —(l. 2) Ś D12 चैव (for खस्थाः). Ñ1 V1.3 D5 ह (for च).]

16 D8 om. 16 (cf. v.l. 15). —^{a}) Ñ2 B1.4 D7.10.11 समं; M9 सदा (for तदा). M6 समभवद् (for स तु तदा). B3 स तु शप्तः समं स्त्रीभिर्. —^{b}) T1.2 M3 स; M6 वि- (for सु-). T3 -दुष्प्रभः. M1 स दुष्प्रभः. Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11

एवं विलपमानासु रावणो राक्षसाधिपः ।
प्रविवेश पुरीं लङ्कां पूज्यमानो निशाचरैः ॥ १७
ततो राक्षसराजस्य स्वसा परमदुःखिता ।
पादयोः पतिता तस्य वक्तुमेवोपचक्रमे ॥ १८
ततः स्वसारमुत्थाप्य रावणः परिसान्त्वयन् ।
अब्रवीत्किमिदं भद्रे वक्तुमर्हसि मे द्रुतम् ॥ १९
सा बाष्पपरिरुद्धाक्षी राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
हतास्मि विधवा राजंस्त्वया बलवता कृता ॥ २०
एते वीर्यात्त्वया राजन्दैत्या विनिहता रणे ।
कालकेया इति ख्याता महाबलपराक्रमाः ॥ २१
तत्र मे निहतो भर्ता गरीयाञ्जीवितादपि ।
स त्वया दयितस्तत्र भ्रात्रा शत्रुसमेन वै ॥ २२

G. 7. 32. 28
B. 7. 24. 29
L. 7. 30. 26

हतौ(D8 महौ)जा इव निष्प्रभः. —^{d}) M1–3.8.9 साधुवर्त्मसु (for °वर्त्मनि). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 बभूव विमना इव. —For 16, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.9.12 T4 subst. :

481* पतिव्रताभिर्नारीभिः स तु दुष्टो दशाननः।
स हतौजास्तदा भाति यथा शान्तो हुताशनः।

[(l. 1) D9 सतीभिर्वरनारीभिः (for the prior half). Ñ1 स तु मत्तो; V1.3 D1.3–5 T4 एवं(V1 स तु; V3 ततः) शप्तो (for स तु दुष्टो). —(l. 2) D1.4 वि-; D3 T4 नि- (for स). V3 D2 हततेजास् (for स हतौजास्). Ñ1 V1.3 T4 इवाभाति; D1.3.4.9 तथा(D9 °तो) भाति. D2.9 यद्वत् (for यथा). Ñ1 V1.3 D1.3–5 T4 ह्यर्क(V1 T4 ह्यर्कः; V3 ह्येष; D3 यद्वत्; D5 चार्ध)शांतो(D1.4 स निशांते) यथा(V1 T4 °त इवा)नलः (for the post. half).]

17 D8 om. 17^{ab} (cf. v.l. 15). —^{a}) T1 विलपितेष्वेव; T2 G1.3 M1.5.8.10 विलपतीष्वेव (for विलपमानासु). Ś V1.3 D1–5.9.12 T3.4 M8 स्त्रीष्वे(M8 तास्वे)वं विलपंतीषु. —^{b}) V3 G1.2 M1.4.5.7 राक्षसेश्वरः (for राक्षसाधिपः). —For 17^{ab}, Ñ B1.3.4 D6.7.10.11 subst. :

482* एवं विलपितं तासां शृण्वन्राक्षसपुंगवः।

[Ñ1 वाक्यं (for तासां).]

—After 17, D3 ins. :

483* स प्रविश्य पुरीं लङ्कां पताकाध्वजमालिनीम्।
तूर्यशङ्खनिनादैश्च प्रविवेश गृहं पुनः।
पुष्पाक्षतैः कीर्यमाण उपविष्टो वरासने।

—Then D3 cont. l. 1 only of 485*.

18 ^{c}) M6 गता चरणयोर्भूमौ. —^{d}) M6 चैव (for एव). G2 M10 रुरोद च महास्वनं. —For 18, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 subst. :

484* ततः शूर्पणखा नाम भगिनी तस्य रक्षसः।
पादयोः पतिता तूर्णं पतिघाताभिमूर्छिता।

[(l. 1) Ñ1 V1 T3 राक्षसी (for रक्षसः). —(l. 2) Ñ1 V1.3 D1.3–5 अपतत् (for पतिता). T3.4 पपात पादयोस्तूर्णं (for the prior half). Ś D8 परिघात-.];
while Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 K (ed.) subst. for 18; D3 cont. l. 1 only after 483* :

485* एतस्मिन्नन्तरे घोरा राक्षसी कामरूपिणी।
सहसा पतिता भूमौ भगिनी रावणस्य सा।

[(l. 1) B3 पाप-; D3 राम (for घोरा). —(l. 2) B4 D7 राक्षसस्य सा; K (ed.) रावणस्वसा (for रावणस्य सा).]

19 ^{a}) G1 आसाद्य (for उत्थाप्य). Ś V3 D1–4.8.12 तां (Ś1.2 D2.8.12 स; Ś3 स्व-) स्वसारं शूर्पणखां; Ñ1 V1 D9 ततः (D9 स तां) स्वसारं शूर्पणखां (hypm.); Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 तां स्वसारं समुत्थाप्य; D5 स्वसारं तां सूर्पणखीं. —^{c}) D1.3.4 M6 वत्से; Ct as in text (for भद्रे). —^{d}) V3 D1.3.4 इच्छसि; G3 damaged (for अर्हसि). Ś D8 मामिति; T3 मेद्भुतं; G1 M5 मे मतं; M10 तद्रुतं (for मे द्रुतम्). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 वक्तुकामासि मां द्रुतं (Ñ2 D6.7 दृढं). ❀ Ck : किं द्रुतं वक्तुमर्हसि। एवं वदता रावणेन विद्युज्जिह्ववधोऽपि विशिष्य न ज्ञायत इत्यवगम्यते। ; Ct : भद्रे मे मह्यं किं द्रुतं वक्तुकामासि। एवं वदता विद्युज्जिह्ववधोऽपि विशिष्य न ज्ञायत इति सूच्यते. ❀

20 ^{a}) B3 चाश्रु- (for बाष्प-). M6 -जल- (for -परि-). Ñ1 V1.3 D1–5.9.12 T4 -पूर्णाक्षी; M10 -रुद्धांगी (for -रुद्धाक्षी). Ś D8 द्रुतं सा बाष्पपूर्णाक्षी. —^{b}) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 रक्ताक्षी; D5 राक्षसं (for राक्षसी). —^{c}) Ñ B1.3.4 D6.7.10.11 कृता; G1.2 M4.7.9 एषा (for हता). M7 विवशा (for विधवा). —^{d}) Ñ B1.3.4 D6.7.10–12 बलात् (for कृता).

21 ^{a}) M6.7.9 ये ते. T1.2 G3 M1.3 वीरास् (for वीर्यात्). Ś Ñ V1 B1.3.4 D T3.4 K (ed.) ये ते (D1.4.12 यत्ते; D6.7.10.11 एते; T3 ये वै; T4 येन) राजंस्त्वया युद्धे (Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 वीर्याद्; K [ed.] वीरा); V3 ये च युद्धे त्वया राजन्. —D8 om. (hapl.) 21^b–22^c (see var.). —^{b}) M8 किल (for रणे). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.9.12 T3.4 दैतेया विनिपातिताः. —^{c}) Ñ2 B3.4 कालकंजा; D1.4.5 कालिकेयाः; G2 कालकेता. V3 कालेयास्तेतिविख्याताः. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B3.4 D1–7.9–12 T3.4 M6 सहस्राणि त्रयोद(Ñ2 B3.4 D2.3.6.7.10.11 चतुर्द)श; B1 शतानि च सहस्रशः.

22 D8 om. 22^{abc} (cf. v.l. 21). —^{a}) Ś Ñ1 V3 D1–5.9.12 T3.4 M6 दयितो (for निहतो). V3 भ्राता (sic) (for भर्ता). —^{b}) Ś D1–5.9.12 T3.4 प्राणेभ्योऽप्य(D1.4 T3.4 °भ्य)धिक(D1–5 °कः)प्रियः (D3 T3.4 प्रभुः; D5 मम); Ñ1 प्राणेभ्योपि गरीयसि (sic); V1.3 प्राणेभ्यो ह्यधिकः प्रभुः (V3 शुभः). —^{c}) V3 यस् (for स). Ś V1.3 D1–5.9.12 T3.4 निहतो राजन् (Ś D12 युद्धे; D3 राजा); M3 दयितो वीर; M6.10

G. 7. 32. 28
B. 7. 24. 29
L. 7. 30. 27

या त्वयास्मि हता राजन्स्वयमेवेह बन्धुना ।
दुःखं वैधव्यशब्दं च दत्तं भोक्ष्याम्यहं त्वया ॥ २३
ननु नाम त्वया रक्ष्यो जामाता समरेष्वपि ।
तं निहत्य रणे राजन्स्वयमेव न लज्जसे ॥ २४
एवमुक्तस्तया रक्षो भगिन्या क्रोशमानया ।
अब्रवीत्सान्त्वयित्वा तां सामपूर्वमिदं वचः ॥ २५
अलं वत्से विषादेन न भेतव्यं च सर्वशः ।
मानदानविशेषैस्त्वां तोषयिष्यामि नित्यशः ॥ २६
युद्धे प्रमत्तो व्याक्षिप्तो जयकाङ्क्षी क्षिपञ्शरान् ।
नावगच्छामि युद्धेषु स्वान्परान्वाप्यहं शुभे ।
तेनासौ निहतः संख्ये मया भर्ता तव स्वसः ॥ २७

निहतस्तत्र (for दयितस्तत्र). Ñ1 सोपि त्वया हतो राजन्. —^{d}) T3 भर्ता. M6 शक्र- (for शत्रु-). T3 G1.2 M1.2.4.5.7–9 मे (for वै). Ś Ñ1 V1 D1.4.8.9.12 T4 भर्ता प्राणसमो विभुः (Ñ1 V1 °मो रणे; D1.4.9 °मो मम; T4 °मोनघः). V3 भर्ता प्राणेश्वरो मम; D2.3.5 भ्रात्रा(D5 भर्ता) प्राणसमेन मे. ❀ Cv : मे निहत इत्यादि । तेषु कालकेयेषु स मे दयितो भर्ता तत्र युद्धे मे शत्रुसमेन भ्रात्रा त्वया निहतः. ❀ —For 22, Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 K (ed.) subst. :

486* प्राणेभ्योऽपि गरीयान्मे तत्र भर्ता महाबलः ।
सोऽपि त्वया हतस्तात रिपुणा भ्रातृगन्धिना ।

[(l. 2) K (ed.) -गृध्नुना (for -गन्धिना).]

—After 22, T1.2 G3 M3.5 ins. :

487* निहतो युधि कोपेन मां विस्मृत्य यवीयसीम् ।

23 ^{a}) Ñ2 B1.3.4 D6 M6 तत् (for या). Ñ2 B4 महाराज (for हता राजन्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 सा(Ś D8 T4 हा) हतास्मि त्वया राजन् (Ñ1 V1 नाम; T3.4 भ्रातः); D7.10.11 G1 M3.5 त्वयास्मि(M3 या त्वया) निहता राजन्; M10 त्वया कस्माद्धतो राजन्. —^{b}) Ñ2 D5–7.10.11 T2 हि; B3 च (for [इ]ह). B1 शत्रुणा (for बन्धुना). G3 स्वय * * * * * ना(damaged). ❀ Cg : यतो मे भर्ता हतः, अत एव साहं स्वयं स्वबन्धुनैव त्वया निहतास्मि ।; Ck : त्वयेति । हे राजन् याहं हतास्मि साहं स्वयं बन्धुनैव त्वया हतास्मि ।; Ct : यतो मे भर्ता हतः, अतोऽहं बन्धुना त्वया स्वयमेव हतास्मि. ❀ —^{c}) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 Cg राजन् ; M10 एवं (for दुःखं). M6 हि (for च). ❀ Cg : राजन्नित्यादि सार्धम्. ❀ —^{d}) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 भो(B4 र)क्ष्यामि त्वत्कृतं(B1.4 °ते) ह्यहं. —For 23^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 subst. :

488* वैधव्यशब्दं भोक्ष्येऽहं त्वत्कृते राक्षसर्षभ ।

[T3.4 -दुःखं (for -शब्दं). Ś D2.8.12 च (for ऽहं). Ś V3 D8.12 T4 राक्षसेश्वर; D6 राक्षसाधिप (for राक्षसर्षभ).]

24 ^{a}) V1 स तु (for ननु). M3 हतो (for त्वया). D1.4 नन्ववध्यो हि रक्षो(D1 °क्ष्यो)थ. —^{b}) Ś D8.12 हि; D2.9 [इ]ह (for [अ]पि). M3.6 समरे त्वया(M6 भवेत्) (for समरेष्वपि). ❀ Cg : न न्विति पृथक् पदम् । जामाता नाम समरेष्वपि रक्ष्यो न नु नेति काकुः । रक्ष्य एव किलेत्यर्थः ।; so also Ck.t. ❀ —^{c}) T1.2 G3 M1.3.8 महाराज. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 स त्वया निहतो युद्धे. —^{d}) D5 किं रावण (for स्वयमेव). Ś D2.8 लज्जसि.

25 ^{a}) B3.4 एवमुक्तं; D4 स एवमुक्तो (hypm.). Ś Ñ V1.3 D T3.4 दशग्रीवो; M4 तदा रक्षो; M10 ततो रक्षो (for तया रक्षो). —^{b}) D6 M3 क्रोधमानया; M10 शोकमोहया (for क्रोशमानया). —^{c}) V3 D3.4 T3.4 [ए]नां; B1 तु; D1 [ए]तां; G1 [इ]मां (for तां). D6 सांत्वयामास; D12 क्षमयित्वा तां (for सान्त्वयित्वा तां).

26 ^{a}) G3 damaged from विषा up to भेत in ^{b}. Ś Ñ V1 B1.3.4 D1–5.7–12 रुदित्वा ते; T3.4 रोदनेन; G1 M5 विलापेन (for विषादेन). V3 भगिन्यलं रोदनेन. —^{b}) D1.4 रोदितव्यं (metri causa) (for भेतव्यं). B1 हि (for च). Ś D8.9.12 सर्वथा; T3 °दा; T4 M3 °तः (for सर्वशः). ❀ Cv.t : न भेतव्यं च सर्वशः । बान्धवादिभ्योऽपि मा भैषीः । स्वैरं चरेत्यर्थः (Ct °र्थ इति तीर्थः). ❀ —^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 दानमान- (by transp.). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 -विभागैस् ; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 -प्रसादैस् ; M6 -विभोगैस् (for -विशेषैस्). M10 -विशेषेण. —^{d}) D12 मानयिष्यामि. Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 सर्वदा(V3 °था); Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 यत्नतः (for नित्यशः).

27 ^{a}) Ñ2 B1.4 D9–11 G2 M10 युद्ध-; D5 अहं (for युद्धे). B3 प्रसक्तो; M5 प्रमत्ते (for प्रमत्तो). M6 क्षिप्तो वा (for व्याक्षिप्तो). —^{b}) Ś D2.5.8.9.12 युद्धाकांक्षी; Ñ2 B1.3.4 D1.3.4.6 T1 G1.2 M10 जयाकांक्षी (for जय°). V1 क्षिपंस्तदा; V3 च दुर्मदः; D9 पतञ्शरान् ; M2 क्षिपञ्जनान् ; M10 रिपुश्छलात् (sic) (for क्षिपञ्शरान्). —V3 om. 27^{cd}. —^{c}) D3 नावगच्छति. M1 [अ]हं युद्धे (for युद्धेषु). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 नाहम(D6 °हं प्र)ज्ञासिषं युध्यन् (B1.3.4 °द्धे). —^{d}) G2 चापि; M6 अपि (for वापि). Ś Ñ1 V1 D2.3.5.8.9.12 T4 वि(Ñ1 V1 D3 T4 वा)जयातुरः; Ñ2 B4 D6.7.10.11 वा(B4 D6 अ)पि संयुगे; D1.4 च यथातुरः; T3 M10 इति(M10 अपि) शोभने (for वाप्यहं शुभे). B1.3 परान्वापि यदि(B3 °न्वा यदि वा) स्वकान्. —After 27^{cd}, Ñ V1.3 B1.3.4 D1–7.10.11 T G3 M3.6.10 ins. :

489* जामातरं न जानामि प्रहरन्युद्धदुर्मदः ।

[Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 जाने स्म; V1.3 D1–5 T3.4 [अ]भिजाने (for जानामि). Ñ1 भर्तारं नाभिजाने ते (for the prior

अस्मिन्काले तु यत्प्राप्तं तत्करिष्यामि ते हितम् ।
भ्रातुरैश्वर्यसंस्थस्य खरस्य भव पार्श्वतः ॥ २८
चतुर्दशानां भ्राता ते सहस्राणां भविष्यति ।
प्रभुः प्रयाणे दाने च राक्षसानां महौजसाम् ॥ २९
तत्र मातृष्वसुः पुत्रो भ्राता तव खरः प्रभुः ।
भविष्यति सदा कुर्वन्यद्वक्ष्यसि वचः स्वयम् ॥ ३०
शीघ्रं गच्छत्वयं शूरो दण्डकान्परिरक्षितुम् ।
दूषणोऽस्य बलाध्यक्षो भविष्यति महाबलः ॥ ३१
स हि शप्तो वनोद्देशः क्रुद्धेनोशनसा पुरा ।
राक्षसानामयं वासो भविष्यति न संशयः ॥ ३२
एवमुक्त्वा दशग्रीवः सैन्यं तस्यादिदेश ह ।
चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां कामरूपिणाम् ॥ ३३

G. 7. 32. 41
B. 7. 24. 41
L. 7. 30 38

half). B3 प्रहसन् (for प्रहरन्). B3 -दुर्दमः; T1.2 G3 -दुर्मतिः (for -दुर्मदः).]

—Ś D8.9.12 om. 27[ef]. —[e]) Ñ1 ततो; M3 अतो (for तेन). D1.4 [अ]यं; D2 मे (for [अ]सौ). T1.2 G M1.2.5.7–9 चाभि(G1 M5.7 °पि)हतः (for [अ]सौ निहतः). —[f]) Ñ1 D2.5 तव (for मया). D2 हि च; D5 च मे; L (ed.) च हि (for तव). V1.3 D1.3.4 T3.4 M1 transp. मया and तव. Ñ2 D2 T1.2 G1.3 M1.5.8 स्वयं; D4 हि सः (for स्वसः). Ñ1 मम स्वसुः; G2 M2.4.6.7.9.10 स्वसुस्तव.

28 [a]) D1.4 यस्मिन् (sic). D2.5 च (for तु). B1 M1 सं- (for यत्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 युक्तं; M1 -प्राप्ते (for प्राप्तं). ❀ Cg.k : अस्मिन् काले तु यत्प्राप्तं मत्कर्तव्यत्वेनेति शेषः । ; so also Ct. ❀ —[b]) Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9 T3.4 मा रुद; V3 मा व्यथ; D12 मा नद (for ते हितम्). —[c]) Ś Ñ V1.3 D T3.4 M1.6.10 -युक्तस्य (for -संस्थस्य). —[d]) Ś Ñ V1.3 B3.4 D2.8.12 M5.8 तव; B1 D10.11 T3.4 Cg.t वस; Ck as in text (for भव). D1.4 वसतश्चैव पार्श्वतः. ❀ Cg : मातृष्वसेयस्य खरस्य भ्रातृत्वात् भ्रातुरित्युच्यते। पार्श्वतो वनसमीपे वसेत्यर्थः। मम तु राज्यपरवशस्य न त्वत्संमानने अवकाश इति भावः। ; so also Ck.t. ❀

29 [a]) D1 स्वामित्वं; D5 भर्ता च; T3.4 G1 भ्राता मे (for भ्राता ते). —[c]) V1.3 D3.5 M3.6 प्रदाने; T1.2 G1 प्रायेण; T3 प्रधाने; Cv.g.k.t as in text (for प्रयाणे). V3 T3 माने च; B1 D3.5.7 M3.6 याने च; M8 दानेन (for दाने च). Ś D8.9.12 प्रभुः प्रसाद(D8.9.12 °दान)मानेन; Ñ1 सदा कुर्वंत वादेशं; D1.4 प्रभुः शूरश्च संख्ये च; D2 प्रभुः प्रदानयानेन. —[d]) Ś Ñ V1 D T3.4 महाबलः; V3 निशाचरः; T1.2 भविष्यति (for महौजसाम्). ❀ Cv : प्रयाणे निर्वाहे। ; Cg : चतुर्दशानां सहस्राणां प्रयाणे प्रेषणे दाने अन्नपानवस्त्रादिदाने प्रभुस्ते भ्रातेत्यन्वयः। ; so also Ck.t. ❀

30 Ś D2.8.9.12 T1.2 G M read, while T3 repeats 30 after 32. —[a]) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.7–12 T3 (first time) तत्र मातृष्वसेयस्ते. —[b]) Ś1.2 D1.2.4.8.9.12 स हि; Ś3 Ñ1 V1.3 D7.10.11 [अ]यं वै; D3.5 [अ]यं हि; T3(first time) [अ]यं च (for तव). T3(second time) सुखप्रदः; M10 सुखे प्रभुः (for खरः प्रभुः). —[c]) V1 सदा कुर्यात्; V3 तदा कुर्वन्; D1.4 सदा तूर्णं; D7.10.11 T3(first time).4 तवादेशं; T3 (second time) M4.6.7 स ते क(M7 भ)र्ता (for सदा कुर्वन्). G2 M5 करिष्यति सदा सर्वं. —[d]) G1 तव (for स्वयम्). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.5.8.9.12 तवादेशं(V1 तु वैराज्ञां) निशाचरः; D1.4 वनदेशं निवत्स्यति; D7.10.11 T3(first time).4 सदा कुर्वन्निशाचरः; T3(second time) M4.6.7 यत्त्वं वक्ष्यसि तद्वचः. ❀ Cg : भविष्यतीति। तवादेशं त्वद्वचः सदा कुर्वन्भविष्यति। ; Ck : सदा कुर्वन्भविष्यति। ; so also Ct. ❀ —For 30, Ñ2 B1.3(B1.3 read after 31).4 D6 subst. and read after 32 ; Ñ1 V3 D7 ins. after 32 ; D10.11 ins. after 31 :

490* तत्र ते वचनं शूरः करिष्यति सदा खरः।
रक्षसां कामरूपाणां प्रभुरेष भविष्यति।

[(l. 1) B1.3 D6.7.10.11 तदा (for सदा). —(l. 2) B3.4 एव (for एष).]

31 [a]) D1.4 महाबलस्तु (for शीघ्रं गच्छतु). Ñ2 V3 B3 D6.7.10.11 G1.2 M5 वीरो (for शूरो). —[b]) B1.3 दंडकं. Ñ1 D8 G1 परिरक्षतु. —[c]) Ś V1 D1–5.8.9.12 T3 G1 च; M1 तु; M6 हि (for ऽस्य). B3 खरस्तस्य (for दूषणोऽस्य). —After 31, B1.3 read, while D10.11 ins. 490*.

32 B1.3 D10.11 om. and K (ed.) reads within brackets 32. —[b]) Ś1 D8 क्रोधेन. Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 स्वयं; M6 पुनः (for पुरा). —[c]) Ś Ñ1 V1 D2.3.5.7–9.12 M6 अधी(Ś2 Ñ1 V1 D2.3.9 °धि)वासो; D1.4 वनोद्देशो; M3 अयं दासो (for अयं वासो). —[d]) B4 भवेदिति; G (ed.) भवेति सु- (for भविष्यति). Ñ2 B4 D6.7 महात्मनां; M6 [ए]वमब्रवीत् (for न संशयः). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 भवितेति द्रु(D5 ह)तं (V1.3 ध्रुवं) व्रज. —After 32, Ś D2.8.9.12 T1.2 G M read, while T3 repeats 30. —After 32, Ñ1 V3 D7 ins., while Ñ2 B4 D6 read 490*.

33 [a]) K (ed.) एतम्. —[b]) M10 सेनां. Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 M8 अस्य; M7 तत्र (for तस्य). —[d]) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 वीर्य(B1.4 बल)शालिनां; T3 M10 भीमकर्मणां (for कामरूपिणाम्). —After 33, D3 ins. :

491* षष्टिं चाश्वसहस्राणि सहस्रा विंशदन्तिनाम्।
चतुर्दश सहस्राणां परेषां रक्षसां प्रभुः।

G. 7. 32. 41
B. 7. 24. 41
L. 7. 30. 39

स तैः सर्वैः परिवृतो राक्षसैर्घोरदर्शनैः ।
खरः संप्रययौ शीघ्रं दण्डकानकुतोभयः ॥ ३४

स तत्र कारयामास राज्यं निहतकण्टकम् ।
सा च शूर्पणखा प्रीता न्यवसद्दण्डकावने ॥ ३५

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

---

34 [a]) Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ ततः स तैः (T_3 सर्वैः) (for स तैः सर्वैः). $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ परिवृतः सर्वैः (by transp.). —[b]) B_1 G_2 भीमविक्रमैः (for घोरदर्शनैः). —[c]) Ś D_8 प्रययौ च खरः ; $\tilde{N}_1$ $D_{1.3.4}$ अ(D_1 आ)-गच्छद्राक्षसः ; $\tilde{N}_2$ $D_{6.7.10.11}$ T_3 आ($D_{6.10.11}$ अ)गच्छत खरः ; $V_{1.3}$ B_4 $D_{2.5.9.12}$ अ($D_{2.5}$ आ)गच्छत्स खरः ; B_1 समागच्छत्खरः ; M_4 ततः संप्रययौ (for खरः संप्रययौ). —[d]) T_{1-3} G_3 M_8 अकुतोभयान् (T_3 M_8 °यं).

35 [ab]) $\tilde{N}_1$ सर्वत्र; $T_{1.2}$ G_3 ततः स (for स तत्र). Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ स तत्र राज्यं कुर्वाणः खरो निहतकंटकः($\tilde{N}_1$ $D_{1.3.4}$ °कं). —[c]) B_4 सा तु. D_2 $G_{2.3}$ $M_{5.7}$ शूर्पणखी; D_8 शीर्पनखा. $\tilde{N}_1$ नाम; $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{7.10.11}$ तत्र; D_5 वीरा; D_6 चैव; T_2 G $M_{2.4-6.8.10}$ प्रीत्या (for प्रीता). —[d]) $D_{1.4}$ (both with hiatus) अवसद्; D_6 निवसद् ; T_3 वसंती (for न्यवसद्). $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{1.3.5.7.10.11}$ M_6 दंडके. Ś $D_{2.8.9}$ वसं(D_2 चरं)ती दंडकं वनं; $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ D_{12} T_4 वसंती-($\tilde{N}_1$ °सते) दंडके वने.

Colophon. —*Kāṇḍa name*: $Ś_1$ B_1 D_9 M_7 om. —*Sarga name*: Ś $D_{2.5.9.12}$ वर($D_{5.12}$ °न)प्रदानिको ($Ś_3$ °कं); $\tilde{N}_1$ खरप्रस्थानो; $\tilde{N}_2$ B_1 D_7 स्त्रीपरिदेवनं; V_1 खरवरप्रदानो; V_3 खरपुरप्रदानो; B_3 परिदेवितं; B_4 खरयानं; $D_{1.3.4}$ खरस्य वरदानं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś $\tilde{N}_1$ V_3 B_1 $D_{2.12}$ om.; $\tilde{N}_2$ $B_{3.4}$ 32; V_1 25; $D_{1.4.5}$ 31; $D_{3.9}$ T_4 30; D_8 T_3 29; G_1 14; M_6 28. —After colophon, D_2 concludes with राम; T_4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G $M_{1.2.5.8}$ with श्रीरामाय नमः ; M_{10} with श्रीरामचन्द्राय नमः.

२५

स तु दत्त्वा दशग्रीवो वनं घोरं खरस्य तत् ।
भगिनीं च समाश्वास्य हृष्टः स्वस्थतरोऽभवत् ॥ १
ततो निकुम्भिला नाम लङ्कायाः काननं महत् ।
महात्मा राक्षसेन्द्रस्तत्प्रविवेश सहानुगः ॥ २
तत्र यूपशताकीर्णं सौम्यचैत्योपशोभितम् ।
ददर्श विष्ठितं यज्ञं संप्रदीप्तमिव श्रिया ॥ ३
ततः कृष्णाजिनधरं कमण्डलुशिखाध्वजम् ।
ददर्श स्वसुतं तत्र मेघनादमरिंदमम् ॥ ४
रक्षःपतिः समासाद्य समाश्लिष्य च बाहुभिः ।
अब्रवीत्किमिदं वत्स वर्तते तद्ब्रवीहि मे ॥ ५
उशना त्वब्रवीत्तत्र गुरुर्यज्ञसमृद्धये ।
रावणं राक्षसश्रेष्ठं द्विजश्रेष्ठो महातपाः ॥ ६

G. 7. 33. 6
B. 7. 25. 6
L. 7. 31. 6

25

☞ V2 missing ; B2 om. Sarga 25 (cf. v.l. 7.12.2 and 7.24.1 respy.). D12 begins with ॐ.
—Before 1, D3 ins. :

492* ततः कृताञ्जलिपुटो रामस्तं प्रत्युवाच ह ।
बहुचित्रा सुमधुरा कथा श्रोतृसुखावहा ।
त्वयैषा कथ्यमाना हि मनस्तृप्तिं न याति वै ।
कथं देवेन्द्रः समरे मेघनादेन संजितः । (sic)
एतद्धि श्रोतुमिच्छामि कथ्यतां तात विस्तरम् । [5]
एवमुक्तस्तु रामेण प्रत्युवाच मुनिस्तदा ।

1 [ab]) M6 गत्वा तु; Cg.k.t as in text (for तु दत्त्वा). Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7.10.11 बलं (for वनं). Ś D2.8.9.12 T3 transp. दशग्रीवो and वनं घोरं. Ś B3 D2.5.8.9.12 T3.4 M6.7 तु; Ñ1 V1 तं; B1 च (for तत्). —[c]) M10 तदाश्वास्य. —[d]) D1.4 T2 G M5.8 हृष्ट- (for हृष्टः). B1 सुस्थ- (for स्वस्थ-). Ś D2.5.8.9.12 हृष्टः स्वस्थोभवत्तदा. —After 1, G1.2 M5.10 ins. :

493* स प्रविश्य दशग्रीवो गृहं मन्दरसंनिभम् ।
[G2 M5.10 अप्रविश्य (for प्र°). M5 मंदिर- (for मन्दर-).]

2 [a]) T1 G1 M1–3.5.6 निकुंभिलां; G2 निजकुलां; Cv.g.k.t as in text (for निकुम्भिला). —[b]) V1 M5 लंकायां. V1 D5 तु वनं; V3 T4 तद्वनं (for काननं). Ś D2.8.9.12 लंकायां तु महावनं; Ñ1 लंकाबाह्यवनं महत् ; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 लंकोपवनमुत्तमं; D1.3.4 लंकां (D3 °का)पश्चिमतो वनं; G2 M10 लंकायाः कानने शुभे. ❀ Cv: निकुम्भिला-संबन्धात्काननमपि तथोच्यते । ; Cg : निकुम्भिला नाम लङ्कायाः पश्चिमद्वारवर्ति काननम् । ; so also Ck.t. ❀ —After 2[ab], G1.2 M10 ins. :

494* काली संतर्प्यते यत्र सुखं वसतिरुत्तमा ।
[G2 M10 गौरी तस्यां (for यत्र सुखं).]

—[c]) G1.2 M2.10 तु; M6 तां (for तत्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 तन्महात्मा दशग्रीवः ; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 तद्राक्षसेंद्रो बलवान् . —[d]) Ś D8 महाभुजः ; D2.9.12 सहानुजः (for °नुगः).

3 [a]) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 Cg ततो (for तत्र). B4 D7 -शताकीर्णः ; M4.7 -समाकीर्णं (for -शताकीर्णं). —[b]) Ś V1 D1.3.4.8.12 T1.2.4 G3 M1–4.6–8 सौम्यं; V3 समं; B4 सोम- (for सौम्य-). B3.4 -चित्य- (for -चैत्य-). B4 D7 -शोभितः (for -शोभितम्). —[c]) Ś Ñ1 V3 B1.4 D1–5. 7–9.12 ददृशे. Ś Ñ1 V3 B1.4 D2.8.9.12 M3 [अ]धिष्ठितं (B1.4 °तो; D2 °ते); B3 विष्ठिते; D1.3–7 विस्मितो; T4 धिष्ठितं; M6 विष्ठितो (for विष्ठितं). Ś D12 यज्ञे; B1.3.4 यज्ञः . —[d]) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 श्रिया परमया युतं(Ñ1 वृतं; D2.5 युतः); Ñ2 B1.4 D6.7.10.11 श्रिया संप्रज्वलन्निव; B3 श्रिया प्रज्वालयन्किरे (sic); M6 श्रिया प्रबलयन्निव.

4 [ab]) V1 D1.3.4 T3.4 तत्र (for ततः). G (ed.) -[अं]बर- (for -[अ]जिन-). M6 transp. कृष्णाजिन- and कमण्डलु-. B1.3.4 D1.2.4.6.7 M6 -शिखि(B3 °ख)ध्वजं; D3 T3 -कुशध्वजं; D5 -जटाधरं; T2 G1.2 M10 -शिखोज्ज्वलं; T4 -शिखाधरं; M3 -कुशोज्वलं; Cv.g.k.t as in text (for -शिखाध्वजम्). —[cd]) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 भयावहं (for अरिंदमम्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 ददर्श रावणः पुत्र-मिंद्रजेतारमाहवे(D5 T3 °मध्वरे).

5 [ab]) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 तं समासाद्य(V1.3 D1.3.4 T3.4 °गम्य) रक्षस्तु; Ñ B1.3.4 D6.7.10.11 तं समासाद्य (Ñ1 °गम्य) लंकेशः ; M6 राक्षसेंद्रस्तमासाद्य (for °). M10 transp. समासाद्य and समाश्लिष्य. Ñ B1.3.4 D6.7.10.11 परिष्वज्याथ(B1.3.4 °ज्य च); G1 समाश्वास्य च (for समाश्लिष्य च). D12 राक्षसः (for बाहुभिः). —[c]) Ñ1 भद्र (for वत्स). —[d]) D5 G1.2 M1 वर्तसे (for वर्तते). G2 यद् (for तद्). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 वर्तसे ब्रूहि तत्त्वतः . —After 5, D3 ins. :

495* उक्तस्तु समरामर्दी पित्रा ह्येवमथेन्द्रजित् ।
शुक्रमाह च तद्ब्रूहि यथैतद्वर्ततेऽद्भुतम् ।

6 [a]) V3 D5–7.9 T3.4 G M1–3.5.10 Ck उशनास् ; Cg.t as in text (for उशना). B4 तं तु; G (ed.) तूर्णं (for तत्र). —[b]) V1.3 भृगुर् (for गुरुर्). Ś D2.8.9.12 योत्र (for यज्ञ-). B1 यज्ञ* *; D6.7.10.11 Ct यज्ञसंपत्- (for गुरुर्यज्ञ-). V1 -समृद्धया (for -समृद्धये). ❀ Cg: उशना गुरुः शुक्राचार्यः । प्रवर्तकत्वात् स्वयमब्रवीदिति भावः । ; Ck : पुत्रस्य मौनित्वात्

G. 7. 33. 7
B. 7. 25. 7
L. 7. 31. 7

अहमाख्यामि ते राजञ्श्रूयतां सर्वमेव च ।
यज्ञास्ते सप्त पुत्रेण प्राप्ताः सुबहुविस्तराः ॥ ७
अग्निष्टोमोऽश्वमेधश्च यज्ञो बहुसुवर्णकः ।
राजसूयस्तथा यज्ञो गोमेधो वैष्णवस्तथा ॥ ८
माहेश्वरे प्रवृत्ते तु यज्ञे पुम्भिः सुदुर्लभे ।
वरांस्ते लब्धवान्पुत्रः साक्षात्पशुपतेरिह ॥ ९
कामगं स्यन्दनं दिव्यमन्तरिक्षचरं ध्रुवम् ।
मायां च तामसीं नाम यया संपद्यते तमः ॥ १०
एतया किल संग्रामे मायया राक्षसेश्वर ।
प्रयुद्धस्य गतिः शक्या न हि ज्ञातुं सुरासुरैः ॥ ११
अक्षयाविषुधी बाणैश्चापं चापि सुदुर्जयम् ।
अस्त्रं च बलवत्सौम्य शत्रुविध्वंसनं रणे ॥ १२
एतान्सर्वान्वराँल्लब्ध्वा पुत्रस्तेऽयं दशानन ।
अद्य यज्ञसमाप्तौ च त्वत्प्रतीक्षः स्थितो *अहम् ॥ १३

याजकः पुरोहितो वक्ति। गुरुः पुरोहितः। ; so also Ct. ❀ —^{c}) D_5 रक्षसां श्रेष्ठं. —^{d}) Ñ$_1$ $V_{1.3}$ $D_{1.3.4}$ परंतप: (V_3 °प) ; G_2 °बलं (for महातपाः).

7 V_3 lacuna up to ञ्श्रू in ^{b}. —^{a}) T_4 $M_{2.4.8.9}$ अयम् ; Cg as in text (for अहम्). Ś $D_{2.8.9.12}$ सुप्रियं तव हे; Ñ V_1 $B_{1.3.4}$ $D_{3.5}$ प्रियं भवतु ते; $D_{1.4}$ प्रियं तव सुतो; M_6 प्रीतिस्त्वां भजतां (for अहमाख्यामि ते). —^{b}) Ś Ñ$_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ हि; $D_{6.7.10.11}$ $T_{3.4}$ G_2 तत् (for च). Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ वचनं मम; M_5 सर्वमादितः (for सर्वमेव च). —^{c}) D_8 यज्ञस्ते. V_3 साधु-; M_1 तव (for सप्त). Ñ$_1$ D_2 -रात्रेण; M_5 पूर्णेन (sic) (for पुत्रेण). —^{d}) D_8 प्राप्तः ; M_6 हुताः (for प्राप्ताः). $D_{7.10.11}$ G_1 ते (for सु-). Ñ$_1$ $B_{3.4}$ संप्राप्ता (for प्राप्ताः सु-). G_2 -पुत्रवान् (for -विस्तराः). Ś Ñ$_2$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ पुंभिः($D_{1.3.4}$ प्रति)सुदुर्लभाः(D_8 °भः); Ñ$_1$ ननु विस्तरात् (for सुबहुविस्तराः).

8 Ś $D_{8.12}$ om. (hapl., see var.) 8–9^{b}. —^{a}) $D_{5.11}$ M_6 अग्निष्टोम-; D_9 °सोमो (for °ष्टोमो). M_6 -मेधाश् (for -मेधश्). —^{b}) Ñ$_1$ $B_{1.4}$ तथा (for यज्ञो). G_2 सुबहुवर्णकः. M_6 यज्ञा बहुसुवर्णकाः . —^{c}) M_{10} वाजपेयो (for तथा यज्ञो). —^{d}) $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.9}$ M_6 गोसवो; L (ed.) गोप्लवो (for गोमेधो).

9 Ś $D_{8.12}$ om. 9^{ab} (cf. v.l. 8). —^{a}) B_1 महेश्वरे. M_{10} च (for तु). Ñ$_1$ $D_{2.9}$ मा(D_2 म)हेश्वरः प्रवृत्तस्तु. —^{b}) Ñ$_1$ D_9 यज्ञः ; D_2 प्राज्ञः ; L (ed.) प्राप्ताः (for यज्ञे). —V_3 lacuna from पुम्भिः up to ^{c}. B_3 पुष्टिः (for पुम्भिः). Ñ$_1$ $D_{2.9}$ -दुर्लभः; $D_{3.5}$ -दुर्लभौ(sic); T_2 -दुर्लभैः; L (ed.) -दुर्लभाः (for -दुर्लभे). —^{c}) Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ वरं (for वरांस्). G_1 तु (for ते). M_8 तत्र (for पुत्रः).

10 ^{a}) $D_{1.4}$ विद्वाम् (sic); G_2 नित्यम् (for दिव्यम्). —^{b}) B_4 M_7 अंतरीक्ष- ; G_1 M_8 °रिक्षे (for अन्तरिक्ष-). M_8 च तत् (for -चरं). Ñ$_2$ V_3 $B_{1.3.4}$ $D_{1.3-5}$ $T_{3.4}$ शुभं; T_2 द्रुतं; M_{10} मृधे (for ध्रुवम्). —^{c}) $D_{1.3.4}$ M_{10} माया. $D_{1.3.4}$ M_{10} तामसी; D_9 तामसां (for °सीं). —V_3 lacuna for 10^{d}. G_2 om. (hapl.) from 10^{d} up to मा in 11^{b}. —^{d}) $T_{1.4}$ $G_{1.3}$ यथा; M_6 यतः (for यया). G_3 संपाद्यते. Ś Ñ$_1$ V_1 $D_{1-4.8.9.12}$ T_3 यस्यां (V_1 $D_{1.3.4}$ T_3 °स्याः) प्रभवते तमः ; Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ तमसः प्रभवो यतः ($B_{1.3}$ हि यत्); D_5 यदस्यां प्रभवेत्तमः .

11 G_2 om. up to मा in ^{b} (cf. v.l. 10). —^{a}) B_3 अनया (for एतया). B_4 किं नु (for किल). G_1 तया किलास्य (for एतया किल). —^{b}) Ś Ñ$_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 राक्षसोत्तम (for राक्षसेश्वर). —^{c}) Ñ$_2$ $B_{1.3}$ $D_{6.7.10.11}$ $M_{2.8.9}$ प्रयुक्तस्य ($D_{10.11}$ °या); $V_{1.3}$ प्रवृद्धस्य; B_4 संनद्धस्य; $T_{1.2}$ G_3 M_1 प्रयुध्यतो; M_3 प्रयुध्यया; M_{10} प्रवृत्तस्य (for प्रयुद्धस्य). Ś$_{2.3}$ Ñ$_1$ $D_{2.8.12}$ M_6 गतिं (for गतिः). Ś D_8 बोद्धुं; Ñ$_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.9}$ M_6 वेत्तुं; D_{12} वक्तुं (for शक्या). Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ न शक्या वै (for गतिः शक्या). —^{d}) Ś Ñ$_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ न शक्या($D_{2.4}$ °क्यो[sic])वै; Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ गतिर्वेत्तुं (B_1 °र्वेद्दु [sic]) ; $T_{1.2}$ G_3 M_3 न विज्ञातुं; M_6 नैव शक्यं; G(ed.) न हि वेत्तुं (for न हि ज्ञातुं).

12 Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ om. 12^{ab}. —^{a}) Ñ$_1$ V_1 अक्षययौ (V_1 °यो) स्त्विषुधी; T_3 अक्षय्याविषुधी; L (ed.) अक्षया-निषुधीन् (for अक्षयाविषुधी). Ś V_1 $D_{2.5.8.9.12}$ बाणांश् ; $D_{1.4}$ बाणाश् (for बाणैश्). —^{b}) D_6 marg.; T_4 युद्धे (for चापि). D_5 T_4 सुदारुणं (for सुदुर्जयम्). Ś $D_{8.9.12}$ चापि ($D_{9.12}$ °प)युद्धे सुदारुणान् ; Ñ$_1$ $V_{1.3}$ D_{1-4} चापं यु(V_3 धनुर्यु)द्धे सुदारुणं(Ñ$_1$ °णः); T_3 चापश्चापि सुदुर्जयः. —^{c}) $D_{6.7.10.11}$ T_3 M_{10} राजन् ; G_2 सम्यक् ; M_8 सौम्यं (for सौम्य). —^{d}) T_3 सद्यो; G_1 शस्त्र- (for शत्रु-). —For 12^{cd}, Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_4 subst. :

496* अस्त्राणि विविधान्येव शत्रुविध्वंसनानि च ।

[Ś $D_{8.12}$ [ए]वं (for [ए]व). Ñ$_2$ च समस्तानि; B_1 च समग्राणि; B_3 च समृद्धानि (for विविधान्येव). V_1 $D_{1.3.4}$ T_4 वै (for च). V_3 तुल्यानि वरतेजसा (for the post. half.).]

13 ^{a}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ M_6 एवं (for एतान्). M_6 प्राप्तः (for लब्ध्वा). M_1 transp. सर्वान् and लब्ध्वा. —^{b}) Ś Ñ$_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ त(V_3 D_9 सु)तश्च (for पुत्रस्ते). M_8 तव (for तेऽयं). —^{c}) Ñ$_2$ $B_{1.3}$ महा- ; B_4 समा; M_6 अस्य (for अद्य). T_3 यज्ञः; M_{10} यज्ञे. Ñ $V_{1.3}$ -समाप्तिस् ; T_3 समाप्तश् ; M_{10} समाप्ते (for -समाप्तौ). Ś Ñ $D_{2.5.8.9.12}$ $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ M_3 तु (for च). —^{d}) $D_{1.4}$ त्वत्प्रतीक्षा-; D_3 त्वत्प्रतीक्षन् ; $D_{6.7.10.11}$ K (ed.) Ct त्वां

ततोऽब्रवीद्दशग्रीवो न शोभनमिदं कृतम् ।
पूजिताः शत्रवो यस्माद्भ्यैरिन्द्रपुरोगमाः ॥ १४
एहीदानीं कृतं यद्धि तदकर्तुं न शक्यते ।
आगच्छ सौम्य गच्छामः स्वमेव भवनं प्रति ॥ १५
ततो गत्वा दशग्रीवः सपुत्रः सविभीषणः ।
स्त्रियोऽवतारयामास सर्वास्ता बाष्पविक्लवाः ॥ १६
लक्षिण्यो रत्नभूताश्च देवदानवरक्षसाम् ।
नानाभूषणसम्पन्ना ज्वलन्त्यः स्वेन तेजसा ॥ १७
विभीषणस्तु ता नारीर्दृष्ट्वा शोकसमाकुलाः ।
तस्य तां च मतिं ज्ञात्वा धर्मात्मा वाक्यमब्रवीत् ॥ १८

G. 7. 33. 18
B. 7. 25. 17
L. 7. 31. 20

दिदृक्षन्(K [ed.]°क्षुः) ; T G2.3 M1.3.5.10 त्वां प्रतीक्ष्य (for त्वत्प्रतीक्षः). Ś D2.8.9.12 [ऽ]भवत्; Ñ1 V3 D6 (also).10.11 T3.4 G1 M2.6.8 ह्यहं; Ñ2 B1.3.4 विभो; V1 D1.3–7 T1.2 G2.3 M1.3–5.7.9.10 ह्ययं (for *अहं).

14 ^{c}) Ñ1 V1.3 D1.3.4 अर्चिताः (for पूजिताः). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 मह्यं; Ñ2 B1.3.4 यन्मे (for यस्माद्). —^{d}) Ś Ñ V1.3 D1–5.8.9.12 T4 देवा; B1.4 M6.7 ह्यैर् ; B3 देवैर् (sic); G2 द्रवैर् (for द्भ्यैर्). V1 T4 शक्र- (for इन्द्र-). Ś D1–4.8.9.12 -पुरःसराः (for -पुरोगमाः).

15 M6 repeats 15^{ab} consecutively. —^{a}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 इह (for एहि). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.9 M4.7 यत्तु; Ñ2 B1.3 यज्ञे; B4 यत्ते; D8.12 यत्तत् ; T1 M3 विद्धि; T4 किं नु (for यद्धि). M6 (second time) देहिनां निष्कृतं युद्धं. —^{b}) Ś Ñ1 D5.8.12 तच्च (Ñ1 तत्तु; D5 वद; D12 तत्र) कर्तुं; M2.5.9 तदाहर्तुं (for तदकर्तुं). D12 शक्नुते; T2 विद्यते (for शक्यते). Ñ2 B1.3.4 न कर्तव्यमजानता; V3 कर्तुं तदनु शक्यते; D7.10.11 T3 M6(first time).10 सुकृतं तत्र (M10 ते न) संशयः ; T4 त्वया चात्मा प्रयासितः ; M3 कर्तुमन्यत्र शक्यते. —^{c}) Ñ2 B1.3.4 D9 जहीहि (for आगच्छ). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.12 T3.4 वत्स (for सौम्य). Ñ1 गच्छामि; B1 D9 T3 G1 गच्छावः(T3 G1 °व) ; D2 T1.2 G2.3 M2.5.8.9 गच्छाम (for गच्छामः). —^{d}) M5 पुनः (for प्रति). —After 15, D2 ins. 498*.

16 D2 om. 16. M8 om. $16^b – 18^a$. —^{b}) G2 सुपुत्रः. —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D1.3–5.8.9.12 T3.4 अवतारयितुं चक्रे. —^{d}) Ś Ñ1 V1.3 D1.3–5.8.9.12 T3.4 ताः स्त्रियो; Ñ2 B3.4 ततस्ताः ; B1 तत्रस्थाः (for सर्वास्ता). Ñ1 वाक्यमब्रवीत् ; Ñ2 B1.4 शोकविक्लवाः(B4 °ह्वलाः); B3 शोककर्षिताः ; D6.7.10.11 बाष्पगद्गदाः ; D12 M1 बाष्पविह्वलाः ; M6 विक्लवा भृशं (for बाष्पविक्लवाः).

17 M1.8 om. 17 (for M8, cf.v.l. 16). —^{a}) D6 T1–3 M2.9.10 लक्ष्मण्यो; G1 स्वक्षिण्यो; G2 रक्षिण्यो; M4.6.7 यक्षिण्यो; Ct as in text (for लक्षिण्यो). D6 T1 G1.2 -भूषाश्च ; Ck.t as in text (for -भूताश्च). M8 लक्षण्यो या रत्नभूता. —^{b}) M6 दैत्यदानवकन्यकाः. —D10.11 om. ; K (ed.) reads within brackets $17^c – 18^b$. —^{c}) K (ed.) नार्यो (for नाना-). —^{d}) D6.7 M10 ज्वलंतीः ; T3 ज्वलंति; G1 ज्वलंते (for ज्वलन्त्यः). —For 17, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T4 subst. :

497* रक्षणीयानि रत्नानि दैत्यगन्धर्वरक्षसाम् ।
तेजसा ज्वलमानानि नानाप्रहरणानि च ।

[Ś D8 repeat l. 1 after 499*. —(l. 1) Ś D8 (both second time रमणीयानि).9.12 पृथिव्यां यानि; Ñ2 B1.3.4 दैत्योरगाणां (for रक्षणीयानि). V3 रक्षणीयाः प्रयत्नेन (for the prior half). Ñ2 B1.3.4 यान्यथो यक्ष- (for दैत्यगन्धर्व-). —(l. 2) D2 -मानानां (for -मानानि) and वै (for च). Ñ2 V3 B1.3.4 नानाभरणयुक्तानि भासमानानि तेजसा (B4 सर्वशः).]

—Thereafter, Ś Ñ1 V1.3 D1.3–5.8.12 T4 cont.; while D2 ins. after 15; whereas T3 ins. after 17 :

498* सिंहीनां राजसिंहीनां सरितां कोकिलास्वपि ।
तुल्यवेषाः स्त्रियस्तत्र ददर्शाथ विभीषणः ।

[D1.4 om. l. 1. —(l. 1) V3 वनिताः (for सरितां). Ñ1 V1 कोकिलामि(Ñ1 °म)ति (sic); V3 D5 कोकिला इव(D5 अपि); D2 कोकिलामपि (sic); D8 कोशिनामिति (for कोकिलास्वपि). T4 सरिदः सरसामपि (for the post. half). T3 सिंहानां राज-सिंहानां सरित्सरसामपि. —(l. 2) T3 तुल्याश्रिताः ; T4 तुल्यवेगाः (for तुल्यवेषाः). D12 ददृशे (for ददर्श).]

—Ś D8.12 further cont. :

499* मध्ये क्षामा भवेत्सिंही राजसिंही कुचोज्ज्वला ।
सरिद्विस्तीर्णजघना कोकिला मञ्जुभाषिणी ।

[(l. 1) L (ed.) [अ]भवत् (for भवेत्) and -[उ]न्नता (for -[उ]ज्ज्वला).]

18 M8 om. 18^a (cf. v.l. 16). D10.11 om.; K (ed.) reads within brackets 18^{ab} (for both, cf. v.l. 17). —^{ab}) Ś D2.8.9.12 च; Ñ2 B1.3.4 [ऽ]थ (for तु). D9 तां; M1 का (for ता). T4 M10 ततो (for तु ता). D9 G2 दृष्ट्वा (for नारीर्). G2 दुःख- (for दृष्ट्वा). Ś Ñ2 B1.3.4 D1.2.8.12 T3 दृष्ट्वा नारीः (by transp.); Ñ1 V1.3 D3–5 दृष्ट्वा नार्यः (for नारीर्दृष्ट्वा). D6.7 -परायणाः ; M3.5 -समन्विताः (for -समाकुलाः). D9 M8 नारीं(M8 पुष्पा [sic]) शोक-समाकुलां (for ^{b}). —^{c}) D6 तां सु- ; D7.10.11 तासु (for तां च). Ś D2.8.9.12 पापं भ्रातुर्मतं दृष्ट्वा; Ñ1 V1.3 D1.3–5 T3.4 पापां भ्रातुर्मतिं ज्ञात्वा; Ñ2 तस्य तत्कर्म विज्ञाय; B1.3.4 G (ed.) तासां(B3 तस्य) तद्(G [ed.]तु व)चनं श्रुत्वा. —^{d}) Ś D8 सधर्मस् ; D2.12 सधर्मा; L (ed.) स धर्मात्

G. 7. 33. 10
B. 7. 25. 18
L. 7. 31. 21

ईदृशैस्तैः समाचारैर्यशोऽर्थकुलनाशनैः ।
धर्षणं प्राणिनां दत्त्वा स्वमतेन विचेष्टसे ॥ १९
ज्ञातीन्वै धर्षयित्वेमास्त्वयानीता वराङ्गनाः ।
त्वामतिक्रम्य मधुना राजन्कुम्भीनसी हृता ॥ २०
रावणस्त्वब्रवीद्वाक्यं नावगच्छामि किं त्विदम् ।
को वायं यस्त्वयाख्यातो मधुरित्येव नामतः ॥ २१

विभीषणस्तु संक्रुद्धो भ्रातरं वाक्यमब्रवीत् ।
श्रूयतामस्य पापस्य कर्मणः फलमागतम् ॥ २२
मातामहस्य योऽस्माकं ज्येष्ठो भ्राता सुमालिनः ।
माल्यवानिति विख्यातो वृद्धः प्राज्ञो निशाचरः ॥ २३
पितुर्ज्येष्ठो जनन्याश्च अस्माकं त्वार्यकोऽभवत् ।
तस्य कुम्भीनसी नाम दुहितुर्दुहिताभवत् ॥ २४

(for धर्मात्मा). Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{2.5.8.9.12}$ त्विदम् (for वाक्यम्). D$_7$ धर्मवाक्यमथाब्रवीत्.—After 18, Ñ$_2$ V$_1$ read 22^{cd} for the first time, repeating it in its proper place.

19 ^{a}) Ñ$_1$ तादृशैस्. Ś$_{2.3}$ D$_8$ पाप- (hypm.); Ñ V$_1$ D$_{1-5}$ G$_1$ ते; V$_3$ B$_1$ D$_{6.7.10.11}$ T$_4$ M$_{1.5.10}$ त्वं; M$_8$ त्वत्- (for तैः). Ś$_1$ D$_{12}$ दुरिताचारैर्; M$_6$ असमाचारैर् (for तैः समाचारैर्). L (ed.) ईदृक्पापसमाचारैर्.—^{b}) Ś D$_8$ -बलवि-; V$_1$ स्वकुल-; D$_2$ वः कुल-; D$_{12}$ -लक्ष्मीवि- (for -ऽर्थकुल-). Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ कुलात्म(B$_4$ °र्थ)गुणनाशनैः.—^{c}) G$_1$ M$_{1.4}$ धर्षणां. K (ed.) ज्ञातिनां (for प्राणिनां). D$_{7.10.11}$ M$_{10}$ ज्ञात्वा; T$_2$ G$_2$ M$_1$ कृत्वा (for दत्त्वा).—^{d}) M$_{4.7}$ स्वयमेव; Cg.k.t as in text (for स्वमतेन).—For 19^{cd}, Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.9.12}$ T$_{3.4}$ subst.; while Ñ$_2$ cont. after 501*:

500* परान्धर्षयतो राजन्धर्षणेयमुपस्थिता ।

[D$_{1.2.4}$ धर्षयते. V$_1$ परार्थं वै धर्षणेयम् (for the prior half). Ś$_{1.2}$ D$_{8.12}$ धर्षणीयमुपस्थितं; Ñ$_2$ V$_{1.3}$ धर्षणा(V$_1$ अस्माकं; V$_3$ त्वर्यति [sic]) समुपस्थिता (for the post. half).];

while Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ M$_6$ subst.:

501* धर्षणां प्रापिता राजन्समं हि विनिपातनम् ।

[M$_6$ धर्षिताः (for धर्षणां). B$_3$ प्राप्तवान्; M$_6$ सादिता (for प्रापिता). B$_1$ न निपातिता (for विनिपातनम्). M$_6$ सा मही विनिपात्यते (for the post. half).]

20 T$_2$ reads 20^{ab} twice.—^{a}) D$_{10.11}$ तान्; G$_1$ च (for वै). Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ B$_{3.4}$ D$_{1-5.8.12}$ T$_3$ M$_6$ परान्हि(V$_3$ °न्सं; T$_3$ °न्वै); Ñ$_2$ यथा हि; B$_1$ पुरा हि; D$_6$ T$_{1.2}$ (first time) प्राणिनो; G (ed.) परा हि; Cg.k.t as in text (for ज्ञातीन्वै). V$_3$ च; D$_5$ [इ]ह; D$_{6.7}$ T$_{1.2}$ (both times) G$_3$ M$_{1.3.5.10}$ [ए]तास्; G$_1$ [ए]व (for [इ]मास्). D$_9$ परं हि धर्मं हित्वेमास्.—^{b}) V$_3$ पुरांगनाः; D$_5$ परांगनाः; G$_1$ कुलांगनाः (for वराङ्गनाः).—^{c}) Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ B$_3$ D$_{1-5.8.9.12}$ M$_6$ तवाप्या(D$_2$ °था)क्रम्य; Ñ$_2$ B$_{1.4}$ तव(Ñ$_2$ °था)चा°; G$_2$ त्वामसि° (for त्वामतिक्रम्य). Ś D$_{8.12}$ बंधूनां (for मधुना).

21 ^{a}) B$_{1.3.4}$ तत्र (for वाक्यं).—^{b}) T$_4$ M$_{1.3.4.6-8.10}$ तु (for तु). Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.9.12}$ इदानीं ना(D$_9$° नीम)वगच्छसि(Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1.3-5}$ °म्यते; D$_9$ °च्छसे); Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ किमिदं नाव(B$_{1.4}$ °धि; B$_3$ °भि)गम्यते.—^{c}) Ś D$_{2.8.9.12}$ [ऽ]यं पाप; Ñ$_1$ [ऽ]यमद्य; V$_1$ [ऽ]यं वा यस्; V$_3$ D$_{1.3-5}$ [ऽ]यं पापस्; D$_{6.7.10.11}$ T$_{3.4}$ M$_4$ [ऽ]यं यस्तु; M$_{10}$ [ऽ]यं रक्षस् (for वायं यस्).—Ś$_{2.3}$ D$_8$ G$_2$ om. (hapl.) 21^d–23^c.—^{d}) Ś$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.9.12}$ राक्षसः; Ñ B$_{1.3.4}$ चोच्यते (for नामतः). M$_6$ मधुरित्यभिधीयते.

22 Ś$_{2.3}$ D$_8$ G$_2$ om. 22 (cf. v.l. 21).—^{a}) M$_6$ च (for तु). Ś$_1$ V$_1$ D$_{1.4.5.9.12}$ सक्रोधो(D$_9$ °धं); D$_2$ स क्रोधाद् (for संक्रुद्धो). Ñ B$_{1.3.4}$ ततो विभीषणः क्रुद्धो.—^{b}) Ś$_1$ D$_{2.5.9.12}$ रावणं (for भ्रातरं). B$_1$ चेदम् (for वाक्यम्).—Ñ$_2$ V$_1$ repeat 22^{cd} here (cf. v.l. 18).—^{c}) V$_1$ (second time) तव (for अस्य).—^{d}) V$_1$(second time [first time उत्तमं]).$_3$ ईदृशं (for आगतम्).

23 Ś$_{2.3}$ D$_8$ G$_2$ om. 23^{abc} (cf. v.l. 21).—^{a}) Ś$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.9.12}$ योस्म(D$_{1.3.4.12}$ °स्मा)न्मातामहस्तस्य; Ñ B$_{1.3.4}$ योसौ मातामहोस्माकं.—Ñ B$_{1.3.4}$ transp. ^{b} and ^{d}.—^{b}) M$_{10}$ भ्राता ज्येष्ठः (by transp.). Ś$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.9.12}$ निशाचरः (for सुमालिनः).—^{c}) Ñ B$_{1.3.4}$ नाम (for इति).—^{d}) Ś V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.9.12}$ T$_3$ देवानामपि दर्पहा; Ñ B$_{1.3.4}$ वृद्धो वै रजनीचरः; T$_4$ देवदानवदर्पहा.—After 23, D$_6$ T$_{1.2}$ G$_3$ M$_{1.3-6}$ ins.:

502* जनन्या भगिनी ज्येष्ठा नाम्ना पुष्पोत्कटा स्मृता ।

[D$_6$ मता (for स्मृता).]

24 Note hiatus between ^{a} and ^{b}.—^{a}) D$_{6.7.10.11}$ T$_{3.4}$ M$_{3.5.6.10}$ Cg पिता; G$_3$ M$_{2.4.9}$ मातुर्; M$_8$ मातृ- (for पितुर्). M$_5$ भगिन्याश्; Cg as in text (for जनन्याश्). D$_{6.7.10.11}$ T$_{3.4}$ M$_{6.10}$ नो (for च). T$_2$ मातुर्ज्येष्ठा पितृस्वश्च (sic); M$_1$ मातुर्ज्येष्ठभगिन्याश्च.—^{b}) D$_{6.7.10.11}$ T$_{3.4}$ G$_1$ M$_{3.6.9.10}$ (all to avoid hiatus) ह्य(G$_1$ सो)स्माकं च (G$_1$ M$_{3.6.9}$ तु) (for अस्माकं तु). M$_6$ भवेत् (for ऽभवत्). T$_4$ स आर्यकः (for [आ]र्यकोऽभवत्). ❀ Ct: आर्यको मातामहः. ❀—For 24^{ab}, Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.9.12}$ subst.:

503* सुमालिनः स्वसा ज्येष्ठा अस्माकं तु स आर्यकः ।

[Note hiatus between the two halves. D$_8$ स्वमालिनः. D$_{1.3-5.9}$ स तु(D$_4$ सुतो; D$_5$ सुत) ज्ये(D$_1$ श्रे)ष्ठो (for स्वसा ज्येष्ठा). V$_3$ सुमाली च ततो ज्येष्ठ (for the prior

मातृष्वसुरथास्माकं सा कन्या चानलोद्भवा ।
भवत्यस्माकमेषा वै भ्रातॄणां धर्मतः स्वसा ॥ २५
सा हृता मधुना राजन्राक्षसेन बलीयसा ।
यज्ञप्रवृत्ते पुत्रे ते मयि चान्तर्जलोषिते ॥ २६
निहत्य राक्षसश्रेष्ठानमात्यांस्तव संमतान् ।
धर्षयित्वा हृता राजन्गुप्ता ह्यन्तःपुरे तव ॥ २७
श्रुत्वा त्वेतन्महाराज क्षान्तमेव हतो न सः ।
यस्मादवश्यं दातव्या कन्या भर्त्रे हि दातृभिः ।
अस्मिन्नेवाभिसंप्राप्तं लोके विदितमस्तु ते ॥ २८

G. 7. 33. 29
B 7. 25. 29
L. 7 31. 30

half). D9 (to avoid hiatus) त्वस्माकं (for अस्माकं). V3 स च; D1.3.4 च स; D5 स तु (by transp.) (for तु स).]; while Ñ2 B1.3.4 subst.:

504* ज्येष्ठतातो जनन्या हि योऽसावस्माकमार्यकः ।

—^{c}) B4 यस्य (for तस्य). D5 -नामा (for नाम).

25 G2 repeats erroneously 25^{ab} after 25. —^{a}) D6.11 मातृस्वसुर्; M10 मातृष्वसृ- (for मातृष्वसुर्). T2 G2 M1.3.9 अथो; G1 अतो; M7.10 सुता (for अथ). —^{b}) D6.7.10.11 T4 transp. कन्या and च. M6 कन्या पुष्पोत्कटोद्भवा. —D6 reads 25^{c}–26 in marg. —^{c}) D3.5 M6 अपि हि; D6.7.10.11 G3 एवैषा; T1.2 M1 एवै(M1 °ते)षां; G1 M3–5.7 एषा हि (for एषा वै). —^{d}) D3.5 सर्वेषां (for भ्रातॄणां). M6 स्वयं (for स्वसा). ❀ Cv: अनलोद्भवेति अनलेत्यस्याः कुम्भीनस्या माता। द्वे कुम्भीनस्यौ माल्यवतो दौहित्री च माल्यवतो दुहिता च।; Cg: अनलोद्भवा अनला माल्यवतः सुता तस्याः कन्या कुम्भीनसीत्यर्थः। अस्मन्मातामहस्य सुमालिनः द्वे पुत्र्यौ प्रसिद्धे। पुष्पोत्कचा कैकसी चेति। तयोर्ज्येष्ठः पिता माल्यवान्। तस्य पुत्री अनला। तस्याः कन्या कुम्भीनसी। सास्माकं स्वसा। ज्येष्ठमातामहपुत्रीत्वादत एव धर्मतः स्वसेत्युक्ता।; Ck: "वेगा पुष्पोत्कटा चैव कैकसी च शुचिस्मिता। कुम्भीनसी च इत्येताः सुमालिप्रसवाः स्मृताः" इत्युक्ता अनलोद्भवा। सा च कुम्भीनसी कन्या अस्माकं मातृष्वसुर्भवति। अनलाया अस्माकं कनिष्ठमातृत्वात्। यदेवमतः अस्माकं भ्रातॄणामेषानलादुहिता कुम्भीनसी च शूर्पणखावद्धर्मतो न्यायतः स्वसा।; Ct: अस्मन्मातामहस्य सुता कैकसी, तज्ज्येष्ठा भगिनी पुष्पोत्कटा, कनिष्ठा कुम्भीनसीति पूर्वमुक्तम्। सुमालिभ्राता माल्यवानस्मन्मातुर्ज्येष्ठः पितेत्यस्माकमार्यकः सः। तस्य कन्यानला तत्कन्या कुम्भीनसी सुमाल्यपत्यभूतकुम्भीनस्या अन्या इति। सा च कुम्भीनस्यस्माकं मातृष्वसुः कन्या भवति। अनलाया अस्मत्कनिष्ठमातृत्वात्, अत एषा शूर्पणखावदनलाकन्या कुम्भीनसी धर्मतो न्यायतः स्वसा भवति. ❀ —For 25, Ś N V1.3 B1.3.4 D1.2.4.8.9.12 subst.; while D3.5 T3 subst. l. 1 only for 25^{ab}:

505* मातृष्वसा हि सास्माकं जाता पुष्पोत्कटा सुता ।
भ्रातॄणां धर्मतोऽस्माकं सा शुभा भवति स्वसा ।

[(l. 1) B1.3 G (ed.) मातुः स्व(G [ed.] ष्व)सा. Ś D8.8.12 तव; Ñ1 [अ]पि सा; V1 या सा; V3 [इ]यम्; B1 हि च (for हि सा). D1–5 T3 मातृष्वसेया सा(D2 त्व; D5 T3 चा)-स्माकं (for the prior half). V3 शुभा; B1.3.4 यतः; D3 -[उ]द्भवा; T3 [अ]भवत् (for सुता). —(l. 2) Ś V1.3 D1.2.4.8.9.12 भवतो (for भ्रातॄणां). Ś V1.3 D1.2.4.8.9.12 सर्वेषां नः(V3 हि) स्वसा हि सा (V1 च सा; D1 हिता) (for the post. half).]

26 D6 reads 26 in marg. (cf. v.l. 25). —^{a}) D5 सा हता; D6 सा स्वसा; G2 हृता च (for सा हृता). —G2 reads 27^{d} in place of 26^{b}. —^{b}) Ś1 D12 पापेन च (D12 सु-); Ś2.3 D2.8.9 प्राणेन च; Ñ2 B1.3.4 असुरेण (for राक्षसेन). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T4 दुरात्मना (for बलीयसा). —V3 lacuna for 26^{cd}. —^{c}) Ś D2.7–9 M6.10 यज्ञे (for यज्ञ-). B1 -प्रवृत्तं; B3 M1.2.6–9 -प्रमत्ते; D2 पवित्रे (for -प्रवृत्ते). B1 पुत्रं (for पुत्रे). Ś1 Ñ2 V1 B1 D7.10.11 T1–3 तु; M2 मे (for ते). M5 ते पुत्रे (by transp.) (for पुत्रे ते). D12 यज्ञप्रववृते पुत्रे. —^{d}) D8 सचिव-(for मयि च). D1.4 -जलं गते (for -जलोषिते). ❀ Cg: यज्ञप्रमत्तः यज्ञेन प्रमत्तः। विस्मृतस्वगृहकृत्य इत्यर्थः। अन्तर्जलोषित इति। तपोर्थमिति शेषः।; so also Ck; Ct: यज्ञप्रवृत्ते तेन दीक्षावत्त्वाद्युध्दप्रवृत्तिनिवारणम्। 'यज्ञप्रमत्ते' इति पाठे यज्ञेन प्रमत्ते स्वगृहकृत्यविस्मृतिमति। अन्तर्जलोषिते। तपोर्थमिति शेषः. ❀ —After 26, D6.7.10.11 S (except M6) ins.:

506* कुम्भकर्णे महाराज निद्रामनुभवत्युत।

[D6.10.11 T3.4 G3 M4.10 कुंभकर्णो (for कुम्भकर्णे). D6 M8 -राजन् (for -राज). D6.7.10.11 [अ]थ (for [उ]त).]

27 G2 om. 27^{abc}. —^{a}) Ś2 प्रहत्य; M3 निपात्य (for निहत्य). B3 राक्षसान् (for राक्षस-). Ś V1 D1.2.4.5.8.9.12 -श्रेष्ठ (for -श्रेष्ठान्). —^{b}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 सचिवांस् (for अमात्यांस्). D1.4 स च; D2 तत्र; D5 तस्य; D10.11 T1.2 G3 M1.3 Cg.k.t इह (for तव). Ñ2 B3.4 वल्लभान्; D1.4 सं(D1 तां)गतान्; D5 संभवान्; D7 सत्तमान् (for संमतान्). B1 वल्लभांस्तव (for तव संमतान्). —^{c}) Ś D8.12 हृतं (for हृता). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 तेन; K (ed.) सा तु (for राजन्). —G2 reads 27^{d} in place of 26^{b}. —^{d}) Ñ1 D6.7.10.11 [अ]पि; V3 G2 च (for हि). D9 तदा (for तव). Ś Ñ2 V1 B1.3.4 D1–5.8.12 गु(D5 सु)प्तमंतःपुरं तव (B1 महत्); M5 गुप्तानंतःपुरे तव.

28 ^{a}) Ñ1 क्षांतं (for श्रुत्वा). Ś D2.8.9.12 चेदं; Ñ1 V1.3 D3 M8 चै(Ñ1 V1 वै)तन्; Ñ2 B1.3.4 G1 [अ]प्येतन्;

G. 7. 33. 30
B. 7. 25. 30
L 7. 31. 32

ततोऽब्रवीद्दशग्रीवः क्रुद्धः संरक्तलोचनः ।
कल्प्यतां मे रथः शीघ्रं शूराः सज्जीभवन्तु च ॥ २९

भ्राता मे कुम्भकर्णश्च ये च मुख्या निशाचराः ।
वाहनान्यधिरोहन्तु नानाप्रहरणायुधाः ॥ ३०

अद्य तं समरे हत्वा मधुं रावणनिर्भयम् ।
इन्द्रलोकं गमिष्यामि युद्धकाङ्क्षी सुहृद्वृतः ॥ ३१

ततो विजित्य त्रिदिवं वशे स्थाप्य पुरंदरम् ।
निर्वृतो विहरिष्यामि त्रैलोक्यैश्वर्यशोभितः ॥ ३२

D1.4 तस्य; D5 वेदं; D6.7.10.11 T3 M10 [अ]पि तन् ; T1 M1 त्वेवं; T2 त्विमं; T4 चैतन् ; M6 ह्येतन् (for त्वेतन्). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–6.8.9.12 T4 M3.6.7 मया सर्वं (Ś2.3 Ñ2 B1.4 क्षांतं; B3 ख्यातं; D6 M6.7 राजन्) ; M8 महाराजन् (for महाराज). —^{b}) Ś2.3 om.; Ñ2 B1.3.4 पूर्वम् (for क्षान्तम्). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 तस्य; T3 मम (for एव). Ś1 D12 कृतैनसः ; Ś3 D3.8 हतैनसः ; D1 हतायुषः ; D5 तु रक्षसः ; T2 हितं स्म सः; T4 हतात्मनः ; M5 हतौजसः (for हतो न सः). Ñ1 तस्य रक्षो दुरात्मनः ; G2 तमेवं हितो न संशयः (sic). —^{c}) G2 त्ववश्यं. T4 तस्मादेतस्य दातव्या. —^{d}) M5 transp. कन्या and भर्त्रे. B1 च; G2 [ऽ]ति-; M5.8 [ऽ]भि- (for हि). B1 बंधुभिः ; D7.10.11 M6.7 Cg.k.t भ्रातृभिः (for दातृभिः). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 सेयं धर्मेण वै हृता(D2 कृता; T4 स्वसा); Ñ2 B3.4 कन्यान्यस्मै स्व(Ñ2 सु) बंधुभिः . ❀ Cg : भ्रातृभिरस्माभिरित्यर्थः ।; Ck : भ्रातृभिरिति गुरुत्वैषम्यमार्षम् । भ्रातृभिरस्माभिरित्यर्थः । ; Ct : भ्रातृभिरिति गुरुपरम् . ❀ —After 28^{cd}, Ñ B1.3.4 D6.7.10.11 S (except T4) ins. :

507* तदेतत्कर्मणो ह्यस्य फलं पापस्य दुर्मतेः ।

[T3 तव तत्-; Cg.k.t as above (for तदेतत्). B4 damaged for कर्मणो ह्य. Ñ B1.3 तस्य (for ह्यस्य). D6.7 T2.3 G1.2 M5–8 दुर्मते (for दुर्मतेः). Ñ B1.3.4 पापस्य फलमागतं (for the post. half).]

—^{e}) B4 D5 तस्मिन्. Ñ2 B1.3.4 तु; M5 हि (for [अ]भि-). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 -संप्राप्ते (for -संप्राप्तं). —^{f}) Ñ1 V3 D1.3–5 T3.4 काले; Cg.k.t as in text (for लोके). G2 आशु (for अस्तु). Ś D3.12 वः ; D2 च; D11 मे (for ते). —After 28, Ś Ñ V1.3 B3 D1–5.7–12 T3.4 ins. :

508* विभीषणवचः श्रुत्वा राक्षसेन्द्रः स रावणः ।
दौरात्म्येनात्मनोद्भूतस्तप्ताम्भा इव सागरः ।

[(l. 1) D8 reads from श्रुत्वा up to 29^{b} in marg. Ñ2 B3 प्रतापवान् (for स रावणः). —(l. 2) Ś2.3 D8 धूर्तस (for [उ]द्धतस्). Ñ2 D9 दौरात्म्यवा(D9 °त्म्याद्वा)युनोद्धतस ; B3 वारिणा वारिणोद्धतस (for the prior half). Ś D2.8.9.12 तप्तांतेने(Ś D8.12 °ने)व; Ñ1 V1.3 तप्तांते इव; B3 तटांत इव; D3 तप्तांत इव; L (ed.) तप्तांतेनेव (for तप्ताम्भा इव). D1.4 तपन्निव दिवाकरः; D5 तप्तांते सागरो यथा (for the post. half).]

29 D8 reads 29^{ab} in marg. (cf. v.l. 28). —^{a}) D1.4 [ऽ]वदद् (for ऽब्रवीद्). —^{b}) Ś D1.2.4.5.8.9.12 क्रोधात् ; D3 T3.4 क्रोध- (for क्रुद्धः). —^{c}) T3.4 वै (for मे). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.5.8.9.12 संकल्प्य(D2.5 °ल्प; D3 °ल्प्यं)तां; D1.4 स कल्पतां; D6.7 कल्पतां मे (for कल्प्यतां मे). D2.9 M5.7 रथं; D3 रथाः. G2 रथश्रेष्ठः (for रथः शीघ्रं). —^{d}) B3.4 योधाः (for शूराः). T1.2 सज्जा (for सज्जी-). Ś Ñ2 B1.4 D2.3.5–12 T2 M6 नः ; Ñ1 वै; B3 मे; T1 G1.3 M3 [इ]ह (for च). —After 29, Ś2.3 Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 ins. :

509* वर्मभिश्चित्रसंनाहैः प्राव्रियन्तां गजोत्तमाः ।

[Ś2.3 D8 वर्मिमिश्र् ; Ñ1 वद्धैः सु- ; D3 चर्मभिश्र् (for वर्मभिश्र्). Ś2.3 Ñ1 V1.3 T3.4 -संनादैः (for -संनाहैः). D1.4 संनद्धाश्चित्रसंनाहाः (for the prior half). Ś2.3 D8 व्याव्रियंतां; D1.4 आह्वियंतां (for प्राव्रियन्तां).]

30 ^{a}) Ś V1.3 D2.3.8.12 पुत्रो मे; Ñ1 D1.4 पुत्रा मे; Ñ2 B1.3.4 D5 इंद्रजित् (for भ्राता मे). V3 तु (for च). —^{b}) M1.2.9 ते (for ये). G2 दुःखा (for मुख्या). Ś D2.5.8.9.12 मुख्या ये वै; Ñ1 V1.3 D3 T3.4 मुख्या ये च (by transp.) (for ये च मुख्या). —^{cd}) Ś V1.3 D2.3.5.8.9.12 T3.4 [अ]व(V1 D3 T3.4 [अ]धि)रुह्याशु; Ñ1 D1.4 [अ]भिरुह्याशु (for [अ]धिरोहन्तु). M5 -प्रहरणैर्युताः ; M6 °णोद्यताः (for -प्रहरणायुधाः). Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T3.4 निर्यान्त्वेते(Ñ1 V1 T3.4 °त्विह; D1 °तु ते; D3 °त्वद्य; D9 °त्विमे) ममाज्ञया; V3 निर्गच्छंतु ममाज्ञया (for ^{d}). Ñ2 B1.3.4 नानाप्रहरणाः सर्वे वाहनेष्वधिरोहत(B3 °हिताः).

31 ^{a}) D1.4 M6 [अ]हं (for तं). D5 अयुतं; T2 पश्यतः (for अद्य तं). —^{b}) D8 om. मधुं. V1 राक्षस- ; D9 सर्वत्र (for रावण-). ❀ Cg : रावणान्निर्भयो रावणनिर्भयः तम् । ; so also Ck.t. ❀ —^{c}) D6.7.10.11 M6.10 सुरलोकं. —D4.6 om. (hapl.) 31^{d} – 32^{c}. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.3.5.7–12 T1.2 M6 युद्धाकांक्षी.

32 D4.6 om. 32^{abc} (cf. v.l. 31). D7.10.11 om. 32. K (ed.) reads 32 within brackets. —^{a}) D2 विचिंत्य; G (ed.) निर्जित्य (for विजित्य). V3 त्रिदशान् (for त्रिदिवं). —^{b}) B1.3 वशं (for वशे). Ñ1 B1.3 कृत्वा; Ñ2 B4 कृत्य (for स्थाप्य). Ś V1.3 D1–3.5.8.9.12 T3 स्था(D12 प्रा)प्य चें(V3 आस्थाप्ये)द्रं बलाद्वशे; T4 स्थाप्य चेंद्रं बलान्वितः. —^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–3.5.8.9.12 T3.4 M2.3.7.8 निवृ(Ñ1 M8 °र्वृ)त्तो; K (ed.) निर्भयो (for निर्वृतो). Ñ2 V1 B1.3.4 T2 विचरिष्यामि. —^{d}) V3 -वर- (for -[ऐ]श्वर्य-).

अक्षौहिणीसहस्राणि चत्वार्युग्राणि रक्षसाम् ।
नानाप्रहरणान्याशु निर्ययुर्युद्धकाङ्क्षिणाम् ॥ ३३
इन्द्रजित्त्वग्रतः सैन्यं सैनिकान्परिगृह्य च ।
रावणो मध्यतः शूरः कुम्भकर्णश्च पृष्ठतः ॥ ३४
विभीषणस्तु धर्मात्मा लङ्कायां धर्ममाचरत् ।
ते तु सर्वे महाभागा ययुर्मधुपुरं प्रति ॥ ३५
रथैर्नागैः खरैरुष्ट्रैर्हयैर्दीप्तैर्महोरगैः ।
राक्षसाः प्रययुः सर्वे कृत्वाकाशं निरन्तरम् ॥ ३६
दैत्याश्च शतशस्तत्र कृतवैराः सुरैः सह ।
रावणं प्रेक्ष्य गच्छन्तमन्वगच्छन्त पृष्ठतः ॥ ३७
स तु गत्वा मधुपुरं प्रविश्य च दशाननः ।
न ददर्श मधुं तत्र भगिनीं तत्र दृष्टवान् ॥ ३८
सा प्रह्वा प्राञ्जलिर्भूत्वा शिरसा पादयोर्गता ।
तस्य राक्षसराजस्य त्रस्ता कुम्भीनसी स्वसा ॥ ३९

G. 7. 33. 40
B. 7. 25. 39
L. 7. 31. 42

Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.3.5.8.9.12 T3 -दर्पितः; D1.4 -गर्वितः; D6 M10 -मोहितः (for -शोभितः). T4 त्रैलोक्याश्चर्यदर्पितः .

33 M8 om. 33–34. —^{a}) D1.4.6.10.12 T2-4 G2 M1.2.4.5.7.9 अक्षोहिणी-(T3 °णि-) (sic); G1 अक्षोहिण्यां (sic) (for अक्षौहिणी-). G3 अक्षोहिणी च सहसा —^{b}) D5.7 G2 M2.5.9 [अ]ग्राणि; D6 [अ]न्यानि; D10.11 Ct [अ] ध्याणि (for [उ]ग्राणि). Ś D1–4.8.9.12 दश तस्य तु(D8 सु) रक्षसः(Ś D8 राक्षसाः); Ñ B1.3.4 तत्र चत्वारि रक्षसां (Ñ राक्षसाः); V1.3 T3 राक्षसानां महात्मनां. —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.8.9.12 नानाप्रहरणा हृष्टा(D8 om.); Ñ2 नानायुधाः प्रहृष्टाश्च; B1.3.4 नानायुधानां हृष्टानि(B4 दीप्तानां). —^{d}) B4 प्रययुर्. Ś Ñ V1.3 D1–6.8.9.12 T1.2 G1.2 M1.6.7.9 -कांक्षिणः (for -काङ्क्षिणाम्).

34 M8 om. 34 (cf. v.l. 33). —^{a}) G1 मेघनादो (for इन्द्रजित्तु). D6.7.10.11 T4 M10 Ct सैन्यात् (for सैन्यं). —^{b}) M6 जगाम प्रहर्षं महत् (unmetric). —For 34^{ab}, Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T3 subst. :

510* इन्द्रजिच्चाग्रतस्तस्य रक्षःसैन्यस्य सोऽभ्ययात् ।

[Ñ1 V1 D1–5.9 तु (for च). T3 इंद्रजेता (for इन्द्रजिच्च). D1 सोभवत्; D3.5 सोभ्यगात्; D9 चाभ्यधात् (for सोऽभ्ययात्).] ;
while Ñ2 V3 B1.3.4 subst. :

511* मेघनादस्तु सेनाग्रे सैनिकः प्रययौ तदा ।

[B3 सेनाग्रः ; B4 संग्रामे (for सेनाग्रे). V3 सरथः सैन्यसंयुतः (for the post. half).]

—^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3 पृष्ठतो वीरः; M6 मध्यगः शूरः (for मध्यतः शूरः). D6.7.10.11 T4 M10 जगाम रावणो मध्ये. —^{d}) D3 T3 G2 M1.10 तु (for च). Ś D2.5.8.9.12 वीर्यवान् ; Ñ V1.3 D1.3.4 T3 मध्यतः ; B1.3.4 राक्षसः (for पृष्ठतः).

35 ^{ab}) Ñ2 B4 D6.8(before corr.).10.11 च (for तु). Ñ2 D5 transp. धर्मात्मा and लङ्कायां. Ñ2 संस्थितो हि सः ; V3 D1.2.4–6.9.10 T3.4 G3 M3–10 Ct धर्ममाचरन् (for धर्ममाचरत्). B1.3.4 धर्ममेव समाचरत् (for ^{b}). ❀ Ct : लङ्कायां धर्ममाचरन् । तत्रैव स्थित इत्यर्थः . ❀ —G1 transp. 35^{cd} and 36^{ab}. —^{c}) B1 ये तु; D6.7.10.11 M6.10 शेषाः (for ते तु). Ñ2 B1.3 महावेगा; M1 °वीरा (for महाभागा). —^{d}) B1.3.4 गता (for ययुर्). B1.3 मधुवनं; M4.7 °पुरीं (for मधुपुरं). —For 35^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 subst. :

512* शेषा राक्षसशार्दूला गताः सुरपुरं प्रति ।

[Ś D2.8.9.12 एते; D3 रोषात् (for शेषा). Ñ1 D3.5 T3.4 मधुपुरं(Ñ1 °वनं) (for सुरपुरं).]

36 G1 transp. 35^{cd} and 36^{ab}. —^{ab}) Ñ2 B1.3.4 transp. खरैर् and हयैर्. G1 भीमैर् ; G3 उग्रैर् (for दीप्तैर्). G2 दीप्तैरन्यैर् (for हयैर्दीप्तैर्). Ś2.3 मनोरथैः (for महोरगैः). Ñ2 B1.3.4 चैव महारथैः(B3 °जवैः) (for दीप्तैर्महोरगैः). —For 36^{ab}, D1.6–8.10.11 M10 subst. :

513* खरैरुष्ट्रैर्हयैर्दीप्तैः शिशुमारैर्महोरगैः ।

[D1 हृष्टैर् (for उष्ट्रैर्). D7 द्वीपैः ; (for दीप्तैः). D1.8 om. ; M10 शिंशुमारैर् (for शिशुमारैर्).]

—^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.4 D1–5.8.9.12 T3.4 निर्ययुः ; B3 निर्गताः (for प्रययुः).

37 ^{a}) Ñ2 B1.3.4 बहवस् (for शतशस्). —^{b}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 बद्ध- (for कृत-). V3 corrupt; D6.7.10.11 T4 M10 च दैवतैः (for सुरैः सह). —^{c}) Ñ2 G1 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य). —^{d}) D7.10.11 अन्वगच्छन्हि; G2 अनुगच्छंति; M3 °गच्छंस्तु (for अन्वगच्छन्त). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 पृष्ठतोनुय(V3 °तो निर्य)युस्त(D1.3.4 T3.4 °र्सु)दा; Ñ2 B1.3.4 ते चा(Ñ2 ये चा; B4 तं ते)प्यनुसमीयिरे; M6 पृष्ठतः सहसैनिकाः .

38 ^{a}) V3 च (for तु). D3 transp. तु and गत्वा. D5 M4–7 -पुरीं (for -पुरं). —^{b}) M8 तु (for च). D1.4 प्रविवेश (for प्रविश्य च). —^{cd}) Ñ2 B1.3.4 G (ed.) [अ]पश्यत्तं(G [ed.] °त्तु) (for ददर्श). M1 ददर्श मधुरं तत्र (sic) (for ^{c}). Ñ2 illeg. for ^{d}. B1.4 एव चैक्षत; B3 तामवैक्षत; G2 दृष्टवांस्तदा (for तत्र दृष्टवान्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 अ(D1.4 सो)पश्यद्भगिनीं तत्र मधुं तत्र न दृष्टवान् .

39 ^{a}) Ś V1.3 D2.3.5.8.9.12 T3.4 भ्रातुः सा; Ñ1 प्रह्वा सा (by transp.) ; B1 साप्युक्ता; M3 सा तदा (for सा प्रह्वा).

G. 7. 33. 41
B. 7. 25. 40
L. 7. 31. 43

तां समुत्थापयामास न भेतव्यमिति ब्रुवन् ।
रावणो राक्षसश्रेष्ठः किं चापि करवाणि ते ॥ ४०
साब्रवीद्यदि मे राजन्प्रसन्नस्त्वं महाबल ।
भर्तारं न ममेहाद्य हन्तुमर्हसि मानद ॥ ४१
सत्यवाग्भव राजेन्द्र मामवेक्षस्व याचतीम् ।
त्वया ह्युक्तं महाबाहो न भेतव्यमिति स्वयम् ॥ ४२

रावणस्त्वब्रवीद्धृष्टः स्वसारं तत्र संस्थिताम् ।
क्व चासौ तव भर्ता वै मम शीघ्रं निवेद्यताम् ॥ ४३
सह तेन गमिष्यामि सुरलोकं जयाय वै ।
तव कारुण्यसौहार्दान्निवृत्तोऽस्मि मधोर्वधात् ॥ ४४
इत्युक्ता सा प्रसुप्तं तं समुत्थाप्य निशाचरम् ।
अब्रवीत्संप्रहृष्टेव राक्षसी सुविपश्चितम् ॥ ४५

Ñ2 B3 D6.7.10.11 M5.10 सा च(M5 तु) प्रह्वां(B3 प्रबद्धां)-जलिर्भूत्वा; D1.4 भ्रातुः प्रांजलि सा भूत्वा (metri causa). ❀ Ct : प्रह्वाञ्जलिः कृतनम्रत्वचिह्नाञ्जलिः . ❀ —^{b}) D6.7.10.11 M6 चरणौ (for पादयोर्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 transp. शिरसा and पादयोर्. —^{c}) V3 तत्र; D1.4 यस्य (for तस्य). —^{d}) Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T3.4 भयात् ; V3 तदा; M1 प्रह्वा; M5 तस्थौ (for त्रस्ता). Ś Ñ1 V3 D1.2.4.5.8.9.12 T3.4 शुभा; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 तदा; V1 D3 सुता (for स्वसा).

40 ^{a}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 स ताम् ; M1 तासाम् (sic) (for तां सम्-). M8 सा तमुत्पातयामास (sic). —^{b}) V1 om. (hapl.) from ब्रुवन् up to इति in 42^{d}. D3 ब्रुवं (for ब्रुवन्). ❀ Cv : न भेतव्यमिति ब्रुवन्नित्यत्र इतिशब्दः किं चापि करवाणि त इत्यत्र संनिवेश्यः . ❀ —^{c}) Ś D12 उवाच (for रावणो). D1 T3 राक्षसः (for राक्षस-). V3 राक्षसो रावणस्तत्र. —^{d}) Ś V3 D1–5.8.9.12 T3.4 किं ददामि तवेप्सितं; Ñ1 किं ददामीति चाब्रवीत् ; Ñ2 B1.3.4 किं च ते करवाण्यहं; M6 किं च ते क्रियतामिति; G (ed.) किं च वै ते करोम्यहं.

41 V1 om. 41 (cf. v.l. 40). —^{a}) Ñ1 दास्यं; B4 देव (for राजन्). —^{b}) Ś Ñ1 V3 D1.2.4.5.8.9.12 T3.4 [ऽ]सि; D3 हि (for त्वं). Ñ2 B1.3.4 दशानन; D1–3.8.12 T3 महाबलः(T3 °लं); D6.7.10.11 G3 °भुज (for महाबल). —^{cd}) Ñ1 हि; D9 T3 तु; T1.2 तं; T4 च; M3 मे (for न). D7 transp. न and मम. Ñ1 D1.3–5.9 T1.3.4 M3 मधुं मह्यं (Ñ1 मेद्य; T1 M3 नाद्य); T2 म**द्य (damaged); M10 च मेहाद्य (for ममेहाद्य). M6 हर्तुम् (for हन्तुम्). G2 इच्छसि (for अर्हसि). D1.3–5 [अ]रिंदम (for मानद). Ñ1 T3 न त्वं हंतुमिहार्हसि; D9 नैव हंतुं त्वमर्हसि; T4 हंतुं नार्हस्यरिंदम (for ^{d}). Ś D2.8.12 भर्तारं मधुरं मह्यं(D12 मधुरेपोद्य) न हंतव्यम- (Ś1 °व्यो ह्य)रिंदम (sic); L (ed.) भर्ता मे मधुरेपोद्य न हंतव्यो ह्यरिंदम. —After 41, D3.6.7.10.11 S (G3 damaged) ins. :

514* न हीदृशं भयं किंचित्कुलस्त्रीणामिहोच्यते ।
भयानामपि सर्वेषां वैधव्यं व्यसनं महत् ।

[(l. 1) T3 मानं (for कुल-). G1 न विद्यते (sic) (for इहोच्यते). ❀ Cg : ईदृशं भयं भर्तृवधसंभवं भयमित्यर्थः । ; so also Ck.t. ❀ —(l. 2) M6 सर्वासां (for सर्वेषां). D3 भयांतमिति सर्वस्वं (for the prior half). T3 G2 M6 वैधव्य- (for वैधव्यं). D3 G1 तथा; D6.7 T3.4 G2 M1.2.4–10 यथा (for महत्).]

42 V1 om. up to इति in 42^{d} (cf. v.l. 40). —^{a}) G2 सत्यभाग्. Ś2 moth-eaten for ग्भव राजेन्द्र. ❀ Cg.k : सत्यवाग्भवेति । न भेतव्यमिति वचनं सत्यं कुर्वित्यर्थः. ❀ —^{b}) D2 ममैवेक्षस्व; D4 मामेवेक्षस्व; D5 °क्ष च (for मामवेक्षस्व). Ñ2 B1.3.4 याचमानामवेक्ष(B4 °क्ष्य) मां; V3 मामवेक्ष प्रजावतीं. —^{c}) Ñ1 V3 D6.7.10.11 T3.4 G2 M2.4–10 [अ]प्युक्तं; Ñ2 B1.3.4 [उ]क्तास्मि (for ह्युक्तं). Ś1 V3 D1.3–7.9–12 T1.3.4 M10 महाराज; Ś2.3 Ñ1 D2.8 °राजन् ; G2 °भाग (for महाबाहो). —^{d}) B1 प्रभो (for स्वयम्).

43 ^{a}) B1.3.4 [ऽ]थ; D9 च (for तु). Ś Ñ2 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 वाक्यं (for हृष्टः). —^{b}) B1.3.4 अभितः (for तत्र सं-). B4 स्थितः (for -स्थिताम्). Ś Ñ V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 ततः(Ś3 D8 कुतः) कुंभी(D2 °भ)नसीं बली (Ñ1 V3 स्थितां). —^{c}) M1 [अ]सौ (for वै). —^{d}) M8 अवेद्यतां. —For 43^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 subst. :

515* क्व गतो राक्षसेन्द्रोऽसौ तव कान्तो निवेद्यताम् ।

[Ś2 moth-eaten from सेन्द्रो up to कान्तो. Ś1.3 D8 वै (for ऽसौ). Ñ1 [ऽ]स्ति राक्षसश्रेष्ठम् (hypm.) (for राक्षसेन्द्रोऽसौ). Ñ1 V1.3 D1.3.4 T3.4 भर्ता (for कान्तो). Ś3 D8 निबोध्यतां (for निवेद्यताम्).];
while Ñ2 B1.3.4 subst. :

516* क्व ते भर्ता गतो भद्रे तन्मे शीघ्रं निवेदय ।

[B3 त्वं; B4 तं (for तन्). Ñ2 निवेद्यतां.]

44 ^{ab}) D12 प्रयास्यामि; M6 हि यास्यामि (for गमिष्यामि). G2 देव- (for सुर-). D7 T1–3 M3.7.9 -लोक- (for -लोकं). G1 transp. सह तेन and सुरलोकं. D6.7.10.11 T1.2 G2.3 M2–5.7–10 हि (for वै). K (ed.) जयावहे (for जयाय वै). Ñ2 B1.3.4 तेन सार्धं प्रयास्यामि सुराणां विजयाय वै. —^{c}) Ś3 D2.5.8.9 -मोहात्मा(D5 °त्म) (for -सौहार्दान्). —^{d}) G3 [ऽ]हं (for ऽस्मि). V3 ह्यवधारय (for ऽस्मि मधोर्वधात्). —After 44, V3 ins. :

517* भगिन्याश्च ममत्वं हि जायतेऽतीव सौहृदात् ।

45 ^{ab}) D6.7 समुत्थाय (for प्रसुप्तं तं). Ś Ñ1 D1–5.

एष प्राप्तो दशग्रीवो मम भ्राता निशाचरः ।
सुरलोकजयाकाङ्क्षी साहाय्ये त्वां वृणोति च ॥ ४६
तदस्य त्वं सहायार्थं सबन्धुर्गच्छ राक्षस ।
स्निग्धस्य भजमानस्य युक्तमर्थाय कल्पितुम् ॥ ४७
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा तथेत्याह मधुर्वचः ।
ददर्श राक्षसश्रेष्ठं यथान्यायमुपेत्य सः ॥ ४८
पूजयामास धर्मेण रावणं राक्षसाधिपम् ।
प्राप्तपूजो दशग्रीवो मधुवेश्मनि वीर्यवान् ।
तत्र चैकां निशामुष्य गमनायोपचक्रमे ॥ ४९
ततः कैलासमासाद्य शैलं वैश्रवणालयम् ।
राक्षसेन्द्रो महेन्द्राभः सेनामुपनिवेशयत् ॥ ५०

G. 7. 33. 51
B. 7. 25. 52
L. 7. 31. 53

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

8.9.12 शयानं (D5 शायिनं) शयने तं तु (Ñ1 शूरं; D1.3.4 तत्र); Ñ2 V1.3 T3 ततः शयानं शयने; B1.3.4 शयने तं प्रसुप्तं तु (B1 °सुप्त) (for ^{a}). Ś1.3 V3 D1.4.8 समुत्थाय; Ś2 moth-eaten; D6.7 प्रसुप्तं तं (for समुत्थाप्य). D10.11 T4 M10 transp. प्रसुप्तं तं and समुत्थाप्य. Ñ2 B1.3.4 तदासुरं; M8 निशाचरी (for निशाचरम्). —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 सा (for सं-). Ñ2 B1.3.4 सा; G1 M2.3.5 Ck [ए]व (for [इ]व). V3 -हृष्टेन; D1.3.4 T3 -हर्षेण (for -हृष्टेव). —^{d}) Ś V1.3 D1–5.8 9.12 T3 सु(D1.4 च)विपश्चिता; Ñ2 B1.3.4 °चक्षणा; D7.10.11 T4 M6.10 सा(M10 स्व-) पतिं (M6 मुदिता) वचः; M3 स्वपतिं तदा; Ck as in text (for सुविपश्चितम्). Ñ1 राक्षसेंद्रं पतिं वचः.

46 ^{b}) Ñ1 भर्ता; D8 धाता (for भ्राता). Ñ2 B3.4 M6 भ्राता मम (by transp.); B1 गेहं मम (for मम भ्राता). D6.7.10.11 M6.10 महाबलः; G2 दशाननः (for निशाचरः). —^{c}) Ś Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 देव- (for सुर-). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3.4 सहायं; D9.12 T3.4 G1 M5.7 साहायं (for साहाय्ये). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 सः; Ñ2 B1.3.4 हि; M6 व (for च).

47 ^{a}) Ñ V1.3 D9 T3 तस्य त्वं हि(Ñ2 तु) (for तदस्य त्वं). Ś D2.12 सहार्थे(D12 °य्ये)न; V3 D5 महाकार्ये (D5 °र्यं); D1.4.8 T3 सहायार्थे(D4 °यार्थो; D8 °येर्थेन [hypm.]) (for सहायार्थं). —^{b}) G2 स्व- (for स-). M10 सद्वंधोर्. G2 राक्षसः; M8 राक्षसं (for राक्षस). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 रक्षः संबंधिनो व्रज. —D1.4 om. 47^{cd}. —^{c}) V3 स्निग्धं सं-; T1.2 स्निग्धत्वं (for स्निग्धस्य). T3 याचमानस्य (for भजमानस्य). G1 राक्षसस्य सहायार्थं. —^{d}) D5 गच्छ युद्धाय; G2 M1 युद्धमर्थाय; M5 युक्तमास्थाय; Ck.t as in text (for युक्तमर्थाय). Ś D2.5.8.9.12 रक्षितुं; T4 कल्पितं (for कल्पितुम्). ❈ Ck : अर्थाय प्रयोजनाय साहाय्यं कल्पितुं संपादयितुं युक्तम् ।; so also Ct.❈

48 ^{a}) T3 तु (for तद्). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3 पत्न्यास्तु(V1.3 °श्च; D1.4 °श्तु) (for तस्यास्तद्). D1.4 स्तुत्वा (for श्रुत्वा). —^{b}) Ñ2 V3 B1.3.4 स(V3 च) तां मधुः (for मधुर्वचः). Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T3 तथेत्युक्त्वा मधुस्तदा (D3 T3 °था). —B1.3 om. 48^{c}–49^{d}. —^{d}) G1 च (for सः). —For 48^{cd}, Ś Ñ V1.3 B4 D1–5.8.9.12 T3 M6 subst. :

518* दृष्ट्वा स रावणं तत्र समेत्य च यथा वयः ।

[M6 ततः (for दृष्ट्वा). Ñ2 V1 B4 D1.3.4 T3 च; V3 तु (for स). M6 दृश्य (for तत्र). T3 रावणस्तस्या (sic) (for रावणं तत्र). Ś D2.8.9.12 संमान्य; V3 संमंत्र्य (for समेत्य). Ñ2 B4 D5 यथाविधि (for यथा वयः). T3 यथान्याय्यं समेत्य सः (for the post. half).]

49 B1.3 om. 49^{a}–^{d} (cf. v.l. 48). —^{b}) M4.7 -[ई]-श्वरं; M6 -[उ]त्तमं; (for -[अ]धिपम्). Ś Ñ V1.3 B4 D1–5.8.9.12 राक्षसं राक्षस(B4 दानव)र्षभः. —^{c}) Ś1.2 Ñ2 प्राप्य वै तु; Ś3 Ñ1 V1.3 B4 D2.5.8.9.12 प्राप्यैव तु; D1.4 प्राप्यैव च; D3 प्रेक्ष्यैव तु; D6.7.10.11 T3.4 M6.10 प्राप्य पूजां (for प्राप्तपूजो). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B4 D1–5.8.9.12 मधोर्गृ (B4 °र्गे)हमनु(Ñ2 °स्तु गृहमु)त्तमं. —After 49^{cd}, D6.7 T1.2 G3 M3.5 read $7.26.1^{cd}$ for the first time, repeating it in its proper place. —^{e}) M8 om. चैकां. B1.3.4 उषित्वैकां निशां तत्र.

50 ^{d}) T1 -निवेशयन् (for -निवेशयत्). Ś D2.5.8.9.12 सैन्यमु(D2.5.9.12 °न्यान्यु)पन्य(D5 °नि)वेशयत्; Ñ1 V1.3 D3 ससैन्यः प्र(V3 सं; D3 स)विवेश ह; Ñ2 B1.3.4 ससैन्यः समुपाविशत्; D1.4 T3 स्वसैन्यान्युपवेशयत्; M8 सोवतीर्य निवेशयत्.

Colophon. —*Kāṇḍa name*: Ś1 D2 M7 om. —*Sarga name* : Ś D3 सैन्योपनिवेशनो(D3 °नं); Ñ B1.3.4 मधुपुर (Ñ1 °वन)गमनं; V1 सैन्यनिवेशो; V3 D2.5.12 सैन्योपवेशनो (D12 °नं); D1.4.9 सैन्योपवेशो; D8 सैन्योपनिवेशो. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ1 V3 B1 D2.12 om.; Ñ2 B3.4 33; V1 26; D1.4.5 32; D3.9 T4 31; D8 T3 30; M6 29. —After colophon, D2 concludes with राम; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

२६

G 7 34. 1
B 7 25. 1
L 7 32 1

स तु तत्र दशग्रीवः सह सैन्येन वीर्यवान् ।
अस्तं प्राप्ते दिनकरे निवासं समरोचयत् ॥ १
उदिते विमले चन्द्रे तुल्यपर्वतवर्चसि ।
स ददर्श गुणांस्तत्र चन्द्रपादोपशोभितान् ॥ २
कर्णिकारवनैर्दिव्यैः कदम्बगहनैस्तथा ।
पद्मिनीभिश्च फुल्लाभिर्मन्दाकिन्या जलैरपि ॥ ३

26

☞ V2 missing for Sarga 26 (cf. v.l. 7.12.2). B2 om. Sarga 26 (cf. v.l. 7.24.1). D12 begins with ॐ.

1 [a]) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 तस्मिन्गिरौ; Ck.t as in text (for स तु तत्र). D1.4 दर्शनीये (for दशग्रीवः). —[b]) Ñ1 ससैन्यः स ह; V3 सहसैन्यः स; T1.2 G3 M1.3 सैन्येन सह (by transp.) (for सह सैन्येन). V1 T3.4 सहसैन्यः प्रतापवान्. —D6.7 T1.2 G3 M3.5 read 1[cd] for the first time after 7.25.49[cd] and repeat it here. —[c]) Ś Ñ1 D2.5.8.9 12 T3.4 गते (for प्राप्ते). D4 [ऽ]हिमकरे. B3 दिनकरे प्राप्ते (by transp.). —[d]) G2 समचोदयत्; M8 (second time) समरोचत.

2 [a]) T3 च तथा (for विमले). —[b]) Ś Ñ1 D1–5.8.9.12 T3.4 तुंगे; V1 दिव्य-; V3 दुर्गे; D7 गंतुं; G1 हिम-; M3 तुंग-; M5.6 तुल्ये; Cv.g.k.t as in text (for तुल्य-). Ñ2 B1.3.4 सवितुस्तुल्य- (for तुल्यपर्वत-). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.7–9.12 T3.4 -मूर्धनि; M6 -वर्चसा; Cv.g.k.t as in text (for -वर्चसि). ❀ Cv: तुल्यपर्वतवर्चसि तुल्यकैलासवर्चसि ।; Cg.k.t: तुल्यपर्वतवर्चसि स्वनिविष्टकैलासपर्वततुल्यप्रभे (Cg °ष्टकैलासवत्तुल्याभे). ❀ —After 2[ab], Ñ V1.3 B1.3.4 D1–7.9–12 S ins.:

519* प्रसुप्तं सुमहत्सैन्यं नानाप्रहरणायुधम् ।
रावणस्तु महावीर्यो निषण्णः शैलमूर्धनि ।

[V3 om. l. 1. —(l. 1) M6 तन् (for सु-). Ñ V1 B1.3.4 D1–5.9.12 T3.4 प्रसुप्ते च महा (T3 तथा) सैन्ये (Ñ1 °भागे) (for the prior half). Ñ1 T4 -[उ]द्यते; Ñ2 M5 -[अ]न्विते (M5 °तं); V1 B1.3.4 D5 -[आ]युधे; D1–4.9.12 G2 M7 -[आ]युते (G2 M7 °तं) (for -[आ]युधम्). T3 नानाप्रहरणैर्युते (for the post. half). —(l. 2) V1 B1.3.4 D1–4.9.12 G1 सु- (for तु). D2.5.9.12 विचरन् (for निषण्णः). M1 नग- (for शैल-).]

—[c]) T1 गुहास्; G1 गिरिं; M8.9 गणांस्; Cg.k.t as in text (for गुणांस्). M3 बहून्भागांश्च (for गुणांस्तत्र). ❀ Cg: गुणान्भोगार्हधर्मान् ।; Ck.t: गुणान्कैलासपर्वतीयसकलकामभोगार्हधर्मान्. ❀ —M8 om. from 2[d] up to the prior half of l. 1 of 521*. —[d]) D10.11 T1 G2.3 -पादप-; G1 -हासोप-; K (ed.) -पादसु- (for -पादोप-). T1 -शोभिताः; G1 °तं; M6 °ते (for -शोभितान्). —For 2[cd], Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T4 subst.:

520* अपश्यत्सुबहून्भावान्प्रदोषे विमले गिरौ ।

[V3 विमलान् (for सुबहून्). Ñ1 भागान् (for भावान्). Ñ2 स च तत्रस्थः; B1.3.4 नग (B4 नंद) नं तत्र; D9 तु प्रसुप्ते च (for सुबहून्भावान्). Ś D8 विमलेंबरे; Ñ2 समये गिरौ (for विमले गिरौ).]

—Thereafter, D12 cont. l. 2 only of 524*.

3 D12 M8 om. 3 (for M8, cf. v.l. 2). —[a]) Ś2 कर्णिकारैर्. D6.7.10.11 T4 M10 दीप्तैः (for दिव्यैः). Ñ1 -वनोद्देशे; Ñ2 -वनं दिव्यं; V1.3 T3 -वने दिव्ये (for -वनैर्दिव्यैः). —[b]) Ñ1 V1.3 T3 -गहने; Ñ2 -गहनं; D6 -बहुलैस्; D7.10.11 M2.9.10 -बकुलैस्; T4 -कमलैस्; M5 -गणनैस्; Cg as in text (for -गहनैस्). Ñ1 तदा. —[c]) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.3.5.8.9 T3 सरिद्भिश्च; D1.4 सपद्माभिर् (for च फुल्लाभिर्). ❀ Cv: पद्मिनीभिरिति । सुरस्त्रीणा (सरसीना?) मुपलक्षणमेतत् । न हि केवला पद्मिनी चन्द्रोदये विकसति ।; Ck: फुल्लाभिः पद्मिनीभिश्चेति । सरस्यः पद्मिन्यः । तासां फुल्लत्वं तत्कालविकासोचितकल्हारकैरवेन्दीवरादिभिः ।; Ct: पद्मिन्यः सरांसि तासां फुल्लत्वं तत्कालोचितविकासवत्कल्हारादिभिर्बोध्यम्. ❀ —[d]) G M1.2.4.6.9.10 मंदाकिनि- (for मन्दाकिन्या). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9 T3.4 मंदाकिन्यादिभिर्युतैः (Ñ2 D2 °तं; V1.3 B1 D3 T3.4 °ते; D9 °तः). —After 3, Ś Ñ V1 B1.3.4 D1–5.8.9 read 524*. —After 3, V3 D6.7.10.11 S (M8 after 2[c] owing to om.) ins.:

521* चम्पकाशोकपुंनागमन्दारतरुभिस्तथा ।
चूतपाटललोध्रैश्च प्रियङ्ग्वर्जुनकेतकैः ।
आरग्वधतमालैश्च प्रियालबकुलैरपि ।
एतैरन्यैश्च तरुभिरुद्भासितवनान्तरे ।
किंनरा मदनेनार्ता रक्ता मधुरकण्ठिनः । [5]
समं संप्रजगुर्गेयं मनस्तुष्टिविवर्धनम् ।
विद्याधरा मदक्षीबा मदरक्तान्तलोचनाः ।
योषिद्भिः सह संक्रान्ताश्चिक्रीडुर्जहृषुश्च ह ।

[M8 om. the prior half of l. 1 (cf. v.l. 2). —(l. 2) T3 बकुलैश्चूत- (for चूतपाटल-). —K (ed.) reads l. 3 twice (second time in marg.). —(l. 3) V3 कंकोलैश्च; G2 सालैस्तालैश्च; M2.4.6–9 तगरैश्च; M5 सालताल-; K (ed.) (second time) आरग्वधैश्च (for आरग्वध-). D6.7 सुरगैर्नारि (D7 °लि) केरैश्च; D10.11 T4 M10 K (ed.; first time) तगरै (T4 सुगतै) र्नारि (D11 M10 °लि) केरै (K [ed.] °लै) श्च; T3 खर्जूरैर्नारिकेलैश्च (for the prior half). V3 प्रियंगु-; M6 प्रियालैर् (for प्रियाल-). V3 तथा (for अपि). D6.7.10.11

घण्टानामिव संनादः शुश्रुवे मधुरस्वनः ।
अप्सरोगणसंघानां गायतां धनदालये ॥ ४

पुष्पवर्षाणि मुञ्चन्तो नगाः पवनताडिताः ।
शैलं तं वासयन्तीव मधुमाधवगन्धिनः ॥ ५

मधुपुष्परजःपृक्तं गन्धमादाय पुष्कलम् ।
प्रववौ वर्धयन्कामं रावणस्य सुखोऽनिलः ॥ ६

गेयात्पुष्पसमृद्ध्या च शैत्याद्वायोर्गुणैर्गिरेः ।
प्रवृत्तायां रजन्यां च चन्द्रस्योदयनेन च ॥ ७

रावणः सुमहावीर्यः कामबाणवशं गतः ।
विनिश्वस्य विनिश्वस्य शशिनं समवैक्षत ॥ ८

एतस्मिन्नन्तरे तत्र दिव्यपुष्पविभूषिता ।
सर्वाप्सरोवरा रम्भा पूर्णचन्द्रनिभानना ॥ ९

G. 7. 34. 10
B. 7. 26. 14
L. 7. 32. 10

$T_{3.4}$ M_{10} K (ed.; first time) -पनसैस्तथा. —(l. 4) D_6 चूतैर् (for एतैर्). M_5 चान्यैश्च (for अन्यैश्च). T_4 M_1 बहुभिर् (for तरुभिर्). V_3 बहुभिश्च मनोहरैः (for the post. half). —(l. 5) V_3 मदगंभीराः (for मदनेनार्ता). $M_{1.5}$ -कर्णिनः; Cg.k.t as above (for -कण्ठिनः). V_3 कमलोत्फुल्ललोचनाः (for the post. half). ❀ Cg.t : मधुरकण्ठिनः मधुरकण्ठध्वनयः ।; so also Ck. ❀ —V_3 om. l. 6–7. —(l. 6) G_1 नित्यं; Cg.k.t as above (for समं). M_6 -जहुर् (for -जगुर्). $D_{7.10.11}$ यत्र (for गेयं). —(l. 7) G_3 मदक्षीबा; M_3 मधुक्षीबा. —(l. 8) V_3 कांक्षद्भिश्; T_4 संभ्रांताश्; M_6 ते कांताश् (for संक्रान्ताश्). D_6 बहुशश्; G_2 M_6 जहसुश् (for जहृषुश्). $D_{6.7.10.11}$ $T_{3.4}$ वै; M_{10} ते (for ह). $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ M_5 तत्र पर्वते; M_1 जहृष्श्च ह (sic) (for जहृषुश्च ह). V_3 चित्रीवद्भिश्च सर्वशः (sic) (for the post. half).]

4 Before 4, V_3 reads 524*. —^{a}) $\tilde{N}_2$ $B_{1.3}$ संह्लादः; M_{10} नादस्तु (for संनादः). —^{b}) B_4 $T_{1.2}$ G_3 श्रूयते (for शुश्रुवे). Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{3-5.8.9.12}$ T_3 मधुरः पटुः; D_1 मधुरो बहुः; D_2 स मधुः पटुः; $M_{4.7-10}$ मधुरस्वरः(M_{10} °रं) (for मधुरस्वनः). —For 4^{cd}, Ś $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ subst. :

522* गायन्तीनामप्सरसां शब्देनापूरयन्गिरिम् ।

[G (ed.) नृत्यंतीनां (for अप्सरसां). $D_{2.3.5}$ [आ]पूरयद्; D_9 [आ]पूरितं (for °रयन्). $V_{1.3}$ $D_{1.4}$ धनदोपासिते(V_1 $D_{1.4}$ °श्रये) गिरौ (for the post. half).];
while Ñ $B_{1.3.4}$ subst. for 4^{cd} :

523* गायतामुपनृत्यानां गन्धर्वाप्सरसां प्रभो ।

[$\tilde{N}_1$ नृत्यतां चैव (for उपनृत्यानां). $\tilde{N}_1$ गिरौ (for प्रभो).]

5 ^{a}) V_3 lacuna for पुष्पवर्षाणि. Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ वर्षंतो($\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ °ति; $D_{1.4}$ °ते) (for मुञ्चन्तो). $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ ववृषुः पुष्पवर्षाणि. —^{b}) D_6 नक्तं (for नगाः). $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ -घूर्णिताः (for -ताडिताः). —^{c}) D_8 ते; T_3 तु (for तं). V_3 तं शैलं (by transp.). M_6 शैलांतं. $T_{3.4}$ वासयंतो; Ck.t as in text (for वासयन्ति). $D_{1.4.5}$ च; $T_{3.4}$ वै (for [इ]व). $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ G (ed.) वासयंतोथ तं शैलं(B_4 शैलं ते; G [ed.] शैलं तं). —^{d}) V_3 M_6 मधुवासमु- (for मधु-माधव-). V_1 -गंधिनं; M_9 -गंधिभिः. B_3 माधवमधुगंधिनः (unmetric). ❀ Cv : मधुमाधवगन्धिनः, मधुगन्धिनो माधवगन्धिनश्च । माधवं माध्वीकं तच्च शर्कराप्रकृतिकम् । ' मधु शार्करो माधवो स्त्रिया 'मिति वैजयन्ती ।; Cg : मधुमाधवगन्धिनः नित्यमेव मधुमाधवाभ्यां चैत्रवैशाखाभ्यां वसन्तमासाभ्यां गन्धिनः तत्कृतपुष्पगन्धा इत्यर्थः ।; Ck : मधुमाधवगन्धिनः नित्यमेव तूक्तद्विमाससमयवसन्तसर्वपुष्पसुगन्धिनः ।; Ct : मधुमाधवगन्धिनो वसन्तीयसर्वपुष्पसुगन्धयः. ❀

6 D_{12} om. 6; Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9}$ om. 6^{ab}. —^{a}) M_6 मृदुः (for मधु-). —^{c}) G_2 M_1 प्रययौ (for प्रववौ). —^{d}) T_3 $M_{1.3.9}$ सुखानिलः (for सुखोऽनिलः). —For 6^{cd}, Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9}$ subst. and read after 3 (V_3 subst. and reads before 4); D_{12} cont. l. 2 only after 520* (owing to om.):

524* प्रववौ सुसुखो वायुः पुष्पगन्धवहस्तथा ।
तस्मिन्गिरिवरे रम्ये चन्द्रपादोपशोभिते ।

[D_3 om. l. 1. —(l. 1) $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ च (for सु-). D_5 पुण्य- (for पुष्प-). $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ शुचिः (for तथा).]

7 ^{a}) Ś $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{1.2.4.8.9}$ स तु; $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ तत्र; $D_{3.5}$ तेषां; D_{12} मधु- (for गेयात्). T_3 पुष्पवृष्टि- (for गेयात्पुष्प-). V_3 -समृद्धं. $Ś_2$ moth-eaten; $D_{1.4}$ वै; T_3 [अ]थ (for च). —^{b}) $D_{6.7.10.11}$ T_4 M_{10} गिरेर्गुणाद्; $T_{1.2}$ $M_{1.6}$ गिरेर्गुणैः (by transp.); G_2 गुणाद्गिरेः; M_3 गुणादपि (for गुणैर्गिरेः). Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 वातस्य ($Ś_2$ moth-eaten) शिशिरस्य च; $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ शिशिरस्यानिलस्य च. —^{c}) D_6 प्रव्यक्तायां; M_6 प्रवृत्तया (for प्रवृत्तायां). Ñ $B_{1.3.4}$ T_3 G_3 तु (for च). M_6 रजन्या च. —^{d}) L (ed.) तु (for च). Ñ $B_{1.3.4}$ $D_{1.4}$ [उ]दयनं प्रति (for °नेन च).

8 ^{a}) $Ś_3$ $D_{1.6.7.10.11}$ T $G_{1.3}$ $M_{1-3.6.8.9}$ स; V_3 M_{10} तु (for सु-). $\tilde{N}_2$ $B_{3.4}$ महातेजाः (for °वीर्यः). —^{b}) Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ -मोह-; $D_{1.4}$ -लोभ-; G_1 -पाश- (for -बाण-). $M_{4.5.7}$ -प्रपीडितः (for -वशं गतः). $D_{6.7.10.11}$ कामस्य वशमागतः. —^{c}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1.4.8.9}$ विनिःश्वस्य विनिःश्वस्य ($Ś_2$ moth-eaten; V_3 च चंद्रं च). —^{d}) $T_{1.2}$ G_3 $M_{1.2.4.9}$ अवेक्ष्य च; M_5 उदैक्षत (for अवैक्षत). Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ चंद्रं(V_3 मुहुर्) मुहुरु($Ś_2$ moth-eaten)दै(D_3 °रवे)क्षत.

9 ^{a}) $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ राम; M_1 तात (for तत्र). —^{b}) $D_{1.3.4}$ -गंध-; M_8 -[उ]त्सव- (for -पुष्प-). $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ दिव्यमाल्या(B_4 °गंधा)नुलेपना; $D_{6.7.10.11}$ T_{1-3} G M_{1-5}.

G. 7. 34. 11
B. 7. 26. 17
L. 7. 32. 11

कृतैर्विशेषकैरार्द्रैः षडर्तुकुसुमोत्सवैः ।
नीलं सतोयमेघाभं वस्त्रं समवगुण्ठिता ॥ १०

यस्या वक्त्रं शशिनिभं भ्रुवौ चापनिभे शुभे ।
ऊरू करिकराकारौ करौ पल्लवकोमलौ ।
सैन्यमध्येन गच्छन्ती रावणेनोपलक्षिता ॥ ११

7.9.10 दिव्या(G2 सर्वा)भरणभूषिता. —V1 om. 9^{cd}. —^{c}) M10 तत्र (for सर्व-). G1.3 M2 -[अ]प्सर- (for -[अ]-प्सरो-). —^{d}) Ś Ñ V3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T4 गच्छंती तेन लक्षिता. —After 9, V3 D3.5-7.10.11 T1-3 G M ins. :

525* दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गी मन्दारकृतमूर्धजा ।
रतोत्सवकृता रम्भा दिव्यपुष्पविभूषिता ।
चक्षुर्मनोहरं पीनं मेखलादामभूषितम् ।
समुद्वहन्ती जघनं रतिप्राभृतमुत्तमम् ।

[(l. 1) D3 M6 -दिव्यांगी; M3 -लिप्ता च (for -लिप्ताङ्गी). G1 मंथरा; Cv.g.k.t as above (for मन्दार-). —(l. 2) V3 वन-; D3 ऋतू-; D5-7.10.11 T3 दिव्य- (for रत-). M5 -क्षमा (for -कृता). M2 दिव्या (for दिव्य-). M4.7 -[उ]त्सववि-; M6 -भूषण-; Cv as above (for -पुष्पवि-). M1 दिव्याभरणभूषिता; M5 दिव्यांबरधरा शुभा; K (ed.) पूर्णचंद्रनिभानना (for the post. half). —(l. 3) M2.8.9 मनोरमं (for °हरं). V3 T2 M1 स्फीतं (for पीनं). G1 M5 -शोभितं (for -भूषितम्). —(l. 4) T1 G1 M3 -प्रावृतम् (for -प्राभृतम्). V3 रतिप्राभृति चोत्तमं; T3 गच्छंती तेन लक्षिता (for the post. half). ❀ Cv : रतिप्राभृतकं प्राभृतमुपदा ।; Cg : रतिप्राभृतं रत्युपदाभूतम्, रतिवर्धकमित्यर्थः ।; so also Ck.t. ❀

10 Ś2 moth-eaten from वि in ^{a} up to मो in ^{b}. —^{a}) T4 G2 विशेषणैर्; Cg.t as in text (for °कैर्). Ś1.3 D8 हृद्यैः; B1 गात्रैः; B3.4 चेष्टैः; D5 T4 सांद्रैः; D9 संघैः; D12 पद्मैः; M3 रम्यैः; M8 आद्यैः (for आर्द्रैः). ❀ Cg : विशेषकैरलङ्कारैरित्यर्थः ।; Ct : विशेषकैर्हरिचन्दनादिकल्पितैः कपोलादिषु चित्रकैः. ❀ —^{b}) Ś1.3 Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.7-9.12 T3.4 G1.2 M8-10 सर्वर्तु-(D3 °त्र); Cv.g.k.t as in text (for षडर्तु-). Ś Ñ V3 B1.3.4 D2.8.9.12 M6 -[उ]ज्ज्वलैः; V1 D1.3-5 T3.4 -[उ]ज्ज्वला; D6 M4.10 -[उ]त्करैः; D7.10.11 T1.2 G M5 Cg.k.t -[उ]द्भवैः; M3 -[उ]त्तमैः (for -[उ]-त्सवैः). ❀ Cv : षडर्तुकुसुमोत्सवैः षडर्तुकुसुमानां शृङ्गारैः ।; Cg : षडर्तुकुसुमोद्भवैरित्यर्थः । ऋकारस्य गुणश्छान्दसः ।; so also Ck.t. ❀ —After 10^{ab}, Ñ B1.3.4 ins. :

526* बिभ्रती कान्तिमद्रूपं कान्तिद्युतिमतिश्रियम् ।

[Ñ1 -कांतिम् (for -द्युतिम्). Ñ2 कांतिद्युतिसमाश्रयं; G (ed.) कांता कांतिमतीं श्रियं (for the post. half).];

while D5-7.10.11 T1.2 G M1-5.7-10 ins. after 10^{ab} :

527* बभावन्यतमेव श्रीः कान्तिद्युतिमतिश्रियाम् ।

[T1 M2.3 ह्रीः; G2 स्त्री (for श्रीः). G M4.5.8 -श्रिया; M7 -ह्रिया (for -श्रियाम्). D5-7.10.11 M10 कांतिश्रीद्युतिकीर्तिभिः (for the post. half). ❀ Cg : श्रीकान्तिद्युतिमतिह्रियां देवस्त्रीविशेषाणामन्यतमेव स्थिता ।; Ct : कान्त्या प्रत्यवयवशोभारूपसौन्दर्येण श्रियाभरणसंपदा द्युत्या लावण्येन कीर्त्या च । अन्यतमा स्वार्थे तमः । अन्या श्रीरिव लक्ष्मीरिव बभाविलर्थः. ❀]

—^{c}) T1.2 G3 -मेघाभ- (for -मेघाभं). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3.4 नीलतोयदसंकाशं:(Ñ B1.3.4 °वर्णेन; V1.3 D1-5 T3.4 °संकाशं [D1.4 °शा]); M6 नीलनिर्मलतोयाभं. —^{d}) Ś V3 D1.8.9.12 वस्त्रैः; D5 वासः; M6 वक्त्रं (for वस्त्रं). V3 G1 -[अ]सि- (for -[अ]व-). T3.4 G2 M1.2.4.6.7.9.10 -कुंठिता; G1 M3 -कुंठितं; M8 -गुंठयत् (for -गुण्ठिता). Ñ B1.3.4 सा पटेनावगुंठिता; T1.2 G3 -वस्त्रेणैवावकुंठिता; M5 कौशेयं परिवेष्ट्य सा. ❀ Cg.k.t : समवकु(Ct °गु)ण्ठिता प्रावृतवती. ❀ —After 10, D3 ins. :

528* काञ्चीभूषणशब्देन भूषणोन्मिश्रितेन च ।
वित्रासयन्ती पतगान्मृगानपि च भामिनी ।

11 ^{a}) Ñ1 V1.3 T3.4 तस्या (for यस्या). D4 G2 वस्त्रं. Ñ2 B1.3.4 वक्त्रं यस्याः (by transp.); G (ed.) वक्त्रमस्याः (for यस्या वक्त्रं). Ñ2 B3.4 -प्रख्यं (for -निभं). D4 तथा कृष्णं (for शशिनिभं). —^{b}) T1.2 G1.3 M7 चाप(T1 G3 M7 °व)नते; M4 चाप्यायते (for चापनिभे). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3 गात्रं(Ñ1 वपुश्) चामीकरप्रभं; Ñ2 B1.3.4 मध्यं चापि (B1 चाप; B3 बाण)लतोपमं; T4 विशाले जलजेक्षणे; M6 गात्रं चावनतोत्तमं. —^{c}) Ś D1.4.8.12 कुचौ(Ś2 moth-eaten) (for ऊरू). Ś1.3 V1 D1-5.8.9.12 T3.4 -करोदग्रौ (for -कराकारौ). Ś2 * * * रोदग्रौ (moth-eaten) (for करिकराकारौ). V3 सुवर्णनिकराकारौ. —^{d}) M6 हस्तौ; M10 पाणी (for करौ). V1 परम-; B3 उत्पल-; D12 पद्मसु-; L (ed.) कमल- (for पल्लव-). Ñ1 V3 कोमलपल्लवौ (by transp.) (for पल्लवकोमलौ). —After 11^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 B4 D1-5.8.9.12 T3.4 ins.; while M6 ins. l. 5 only after 11^{cd} :

529* वज्रमध्योपमं मध्यं श्रोणी पुलिनविस्तृता ।
पादौ फुल्लारविन्दाभौ स्वङ्गुलीतललक्षणौ ।
रुते वीणा गतौ हंसी कुन्दपुष्पनिभा द्विजाः ।
इत्येषा ह्युपमा स्त्रीणां स्वर्गे च वरवर्णिनी ।
द्वितीया श्रीरिवोदग्रा श्रीरिवोदग्रगामिनी । [5]

[(l. 1) T3.4 वेदि- (for वज्र-). Ñ1 वीरं (sic); V3 corrupt; D8 (m.) वज्रं (for मध्यं). B4 गात्रं चामीकरप्रख्यं; D5 घनस्तनी वज्रमध्या (for the prior half). V1 परम-; B4 D5 विपुल- (for पुलिन-). —(l. 2) Ś2.3 पदौ (for पादौ). Ñ1 T3.4 रक्त-; V3 D1.2.4.5 न्युब्ज-; B4 अपि (for फुल्ल-). D12 च (for सु-). T3.4 -शुभ- (for -तल-). Ñ1 -लक्षिणौ; D2.8 -लक्ष्मणौ (for -लक्षणौ). B4 अंगुली शुभलक्षणा-

तां समुत्थाय रक्षेन्द्रः कामबाणबलार्दितः ।
करे गृहीत्वा गच्छन्तीं स्मयमानोऽभ्यभाषत ॥ १२
क गच्छसि वरारोहे कां सिद्धिं भजसे स्वयम् ।
कस्याभ्युदयकालोऽयं यस्त्वां समुपभोक्ष्यते ॥ १३
तवाननरसस्याद्य पद्मोत्पलसुगन्धिनः ।
सुधामृतरसस्येव कोऽद्य तृप्तिं गमिष्यति ॥ १४
स्वर्णकुम्भनिभौ पीनौ शुभौ भीरु निरन्तरौ ।
कस्योरस्थलसंस्पर्शं दास्यतस्ते कुचाविमौ ॥ १५
सुवर्णचक्रप्रतिमं स्वर्णदामाचितं पृथु ।
अध्यारोक्ष्यति कस्तेऽद्य स्वर्गं जघनरूपिणम् ॥ १६

G. 7. 34. 0
B. 7. 26. 24
L. 7. 32. 20

(for the post. half).—(l. 3) V3 स्वरे (for रुते). D5 सततं च (for रुते वीणा). D5 -समा (for -निभा).—(l. 4) V1 सकामा; V3 D1.3–5 T3.4 इह(T4 °यं) या(D1.4 हि); B4 ईहया (for इत्येषा). V1 B4 D2.5 T3.4 [अ]नु(D2 [अ]प्यु; T3.4 [अ]त्यु)पमा; D1.4 [अ]नुत्तमा (for ह्युपमा). G (ed.) ईदृशाप्युत्तमस्त्रीणां (for the prior half). Ś D2.5.8.12 स्वर्गेपि; V3 स्वर्गेपु; T3.4 स्वर्गेथ (for स्वर्गे च). Ś V1 D8.12 -वर्णिनां (for -वर्णिनी).—(l. 5) D5 M6 [आ]भाति (for [उ]दग्रा). V3 lacuna for second श्रीरिवो. D1–5.9 T3 ह्रीर् (for second श्रीर्). T4 कांतिश्रीद्युतिकीर्तिभिः; M6 साध्वी ह्रीमत्तया च सा (for the post. half).—For l. 5, Ñ2 B1.3.4 subst.:

529(A)* बभासे श्रीर्द्वितीया सा तदा श्रीरिव रूपिणी ।

[B3.4 कृता (for तदा). B1 गताभ्रादिव (for तदा श्रीरिव).]

—e) V3 नेतृ- (for सैन्य-) B3 D2.5.9 -मध्ये च (for -मध्येन). V3 lacuna for न गच्छंती. Ś Ñ V1 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 सा रंभा (for गच्छन्ती).—f) B3 गच्छंती तेन (for रावणेनोप-). K (ed.) -वीक्षिता (for -लक्षिता). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 गंगेव(T3.4 वेगेन) त्वरिता ययौ; Ñ2 B1.4 शीघ्रं गंगेव गच्छती.

12 a) B3 समुत्थाप्य; M3 समा*य (for समुत्थाय). Ñ1 पौलस्त्यः; Ñ2 B1.3.4 D3 T3.4 लंकेशः; V1 राक्षसेंद्रः (hypm.); V3 तद्रक्षः; D6.7.10.11 T1.2 G M2–10 गच्छंतीं (for रक्षेन्द्रः). M1 तां निरीक्ष्य समुत्थाय.—b) Ñ1 -वेग-; B3 -राग-; T3.4 -बाणैः (for -बाण-). V3 -प्रपीडितः; D3.6.7.10.11 -वशं गतः; T3.4 समाहतः (for -बलार्दितः).—c) G1 करैर्; M6 करं (for करे). Ñ B1.3.4 सव्रीडां; V1.3 D3.5 गच्छंत्या; D6.7.10.11 T1.2 G M4.5.7.8.10 लज्जंतीं; Ct as in text (for गच्छन्तीं).—d) G2 ह्यभाषत; M6 [ऽ]ब्रवीदिदं; Ct as in text (for ऽभ्यभाषत). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 वदनं वीक्ष्य सो(D1.4 चा)ब्रवीत्.

13 a) V1 महाभागे (for वरारोहे).—b) M6 क सिद्धं; Cg.k.t as in text (for कां सिद्धिं). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 रंभे(D1.4 भद्रे) तत्त्वं(V3 सत्यं; T3 तथ्यं) ब्रवीहि मे; Ñ2 B1.3.4 रंभे त्वं ब्रूहि तत्त्वतः.—c) Ñ2 B1.3.4 [ऽ]द्य (for ऽयं).—d) T1.2 M3.5 कस् (for यस्). M6 -भोक्ष्यति.—After 13, B4 reads 17.

14 Ñ2 B1.3 om. 14–16.—a) D6.7.10.11 त्वदानन-. D3 G1 M1.5.6 [अ]स्य (for [अ]द्य).—b) D6 -सुगंधिभिः.—c) T2 स्निग्ध-; M3 वृथा-; M5 पीत्वा (for सुधा-). T1 G3 M3 [इ]ह (for [इ]व). ※ Cg: सुधामृतरसस्येव अमृतादमृतरसस्येवेत्यर्थः। तृप्तियोगे षष्ठी. ※—d) M8 तृप्यन् (for तृप्तिं).—For 14, Ś Ñ1 V1.3 B4 D1.2.4.5.8.9.12 T3.4 subst.; while D3 M3 ins. after 14:

530* क इदं पूर्णचन्द्राभं निरवद्योपलक्षणम् ।
सुखामृतं पास्यति ते ह्यमृतं देवराडिव ।

[(l. 1) Ś D8 यत्रेदं; V3 वदनं; B4 कस्यायं; D2.9.12 य इदं (for क इदं). D8 -चंद्राभे. V3 lacuna for निरवद्यो. V1 -[उ]पलक्षणे; V3 D1.3–5 T4 M3 -[उ]त्पलेक्षणं; T3 -[उ]त्स-वेक्षणं (for -[उ]पलक्षणम्). D2 निवाद्योत्पललक्षणं (sic) (for the post. half).—(l. 2) Ś D1.2.4.5.8.12 पास्यते. Ś D8.12 को; D1.4 वा; D5 [ऽ]द्य (for ते). Ñ1 ह्यच्छितं; D2 (with hiatus) अमृतं; D3 पीयूषं (for ह्यमृतं).]

15 Ñ2 B1.3 D9 om. 15 (for Ñ2 B1.3, cf. v.l. 14).—a) V1 कुचौ; D1.2.4 पूर्ण- (for स्वर्ण-). D3 -गतौ (for -निभौ). Ś D8 पीतौ (for पीनौ). M6 सुवर्णकुंभोपनिभौ.—b) Ś D2.5.8.12 उभावपि; Ñ1 V1.3 B4 D3 T3 उभौ भीरु (Ñ1 पीनौ); D1.4 मध्ये भीरु; G1 M6 शुभौ पीनौ (for शुभौ भीरु). M1 निरुत्तरौ (for निरन्तरौ).—c) Ś Ñ1 V1 D1–6.8.10–12 कस्योरः-(Ś D2.8.12 °रु-) (for कस्योर-). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.12 -कर- (for -स्थल-). V3 कस्य पुण्यैः करस्पर्शौ; M1 कस्योरसस्थ संस्पर्शं (sic).—d) Ś Ñ1 D8 T3.4 संप्राप्येते; V1 प्राप्येते तौ; B4 प्राप्स्येते च; D1–5.12 संप्राप्स्येते; D7 T2 G3 M2.6.9 दास्येते ते (for दास्यतस्ते). Ś Ñ1 V1 B4 D1–5.8.12 T3.4 तव; D6 उभौ; M5 om. (for इमौ). G1 कुचोत्तमौ (for कुचाविमौ). V3 दृश्येते रुचिरौ तव.

16 Ñ2 B1.3.4 om. 16 (for Ñ2 B1.3, cf. v.l. 14).—a) M8 सुवक्र- (for सुवर्ण-). M5.9 -चंद्र- (for -चक्र-).—b) M6 -[आ]लिकं (for -चितं). T4 स्वर्णदाम्ना परिष्कृतं (cf. the post. half of 531*).—For 16ab, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 subst.:

531* स्वर्णचक्रप्रतीकाशं स्वर्णदाम्ना परिष्कृतम् ।

[V1 पूर्णचंद्र- (for स्वर्णचक्र-). V3 D1.4 -दाम- (for -दाम्ना). Ś3 D8 परिस्थितं.]

—c) T3 अध्यारोहति. Ś D2.8.9.12 अध्यारोहयते कस्ते; Ñ1 V1.3 D1.3–5 T4 अध्या(T4 °धि)रोहिष्यते(D1.4 °ति) कस्ते.—d) Ś Ñ1 V1.3 D6.8.9.12 जघनं स्वर्ण-; D2.5.7.10.11 M10

G. 7. 34. 18
B. 7. 26. 25
L. 7. 32. 21

मद्विशिष्टः पुमान्कोऽन्यः शक्रो विष्णुरथाश्विनौ ।
मामतीत्य हि यस्य त्वं यासि भीरु न शोभनम् ॥ १७
विश्रम त्वं पृथुश्रोणि शिलातलमिदं शुभम् ।
त्रैलोक्ये यः प्रभुश्चैव तुल्यो मम न विद्यते ॥ १८
तदेष प्राञ्जलिः प्रह्वो याचते त्वां दशाननः ।
यः प्रभुश्चापि भर्ता च त्रैलोक्यस्य भजस्व माम् ॥ १९
एवमुक्ताब्रवीद्रम्भा वेपमाना कृताञ्जलिः ।
प्रसीद नार्हसे वक्तुमीदृशं त्वं हि मे गुरुः ॥ २०
अन्येभ्योऽपि त्वया रक्ष्या प्राप्नुयां धर्षणं यदि ।
धर्मतश्च स्नुषा तेऽहं तत्त्वमेतद्ब्रवीमि ते ॥ २१
अब्रवीत्तां दशग्रीवश्चरणाधोमुखीं स्थिताम् ।
सुतस्य यदि मे भार्या ततस्त्वं मे स्नुषा भवेः ॥ २२

जघनं स्वर्ग- (by transp.) (for स्वर्गं जघन-). T3.4 जघनं वरवर्णिनि. ❀ Ct : स्वर्गरूपिणं स्वर्गो निरतिशयसुखं तस्य रूपं यस्यास्ति। निरतिशयसुखहेतुभूतमित्यर्थः. ❀

17 B4 reads 17 after 13. —^{a}) Ñ1 D2.5 T4 [ऽ]यम्; V1 D6.7.10.11 T1-3 G3 M1.3.4.6.7.10 [ऽ]द्य; D1.4 [ऽ]सौ (for ऽन्यः). D3 नान्य (for कोऽन्यः). Ñ2 B1.3.4 मद्विशिष्टतरः कोन्य(B1 °द्य). —^{b}) Ñ2 B1.3.4 इंद्रो (for शक्रो). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 इंद्रो(V3 शक्रो)-ग्निर्व(Ñ1 °थ व; D5 T3.4 वा व)रुणो यमः (V3 D1.3.5.8 °णोपमः). —D1.4 om. 17^{c}–18^{b}. —^{c}) D5 यम् (for माम्). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.5.8.9 तु; D12 [ए]व; T3.4 च (for हि). Ś D8 कस्य; Ñ1 D10.11 यच्च; V3 D6.7 T3 M10 यं च(V3 मा [sic]); T4 यत्त्वं; M8 यस्मात् (for यस्य). T4 च (for त्वं). —^{d}) M6 याता (for यासि). D6 शोभसे (for शोभनम्). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.5.8.9.12 T3.4 गच्छसीं(Ś3 D3 °च्छंतीं)-दुनिभानने. —For 17^{cd}, Ñ2 B1.3.4 subst. :

532* गच्छसि त्वमतिक्रम्य यन्मां तत्ते न शोभनम् ।

18 D1.4 om. 18^{ab} (cf. v.l. 17). —^{a}) Ś B4 D8.12 विश्राम्यतु(B4 °म्यतां; D12 °म्य त्वं); Ñ2 B1.3 विश्रम्यतां; D2 निशाम्य त्वं (sic); D3.5 T1.2 G3 M3.10 विश्रमस्व (for विश्रम त्वं). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.5.8.9.12 T3.4 वरारोहे; D3 विशालाक्षि (for पृथुश्रोणि). —^{b}) Ś D8.12 -तटम् (for -तलम्). —G2 om. 18^{c}- 20^{b}. —^{c}) M6 यस्य पुरुषस् ; Cv as in text (for यः प्रभुश्चैव). —^{d}) D6.7.10.11 मदन्यो नैव; Cv as in text (for तुल्यो मम न). ❀ Cv : त्रैलोक्ये मम तुल्यो यः प्रभुः स च न विद्यते. ❀ —For 18^{cd}, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3.4 subst. :

533* त्रिषु लोकेषु न ह्यस्ति यो मे तुल्यबलो भवेत् ।

[D2.12 कालेषु (for लोकेषु). V3 न ह्यत्र; D12 न ह्यास्ते; T3.4 नान्योस्ति (for न ह्यस्ति). B1 मत्तुल्यः; B3.4 मे तुल्यः; D5 मे प्रति- (for मे तुल्य-). Ñ2 -पराक्रमः; B1.3.4 पराक्रमे (for -बलो भवेत्). T3 यो मे तुल्यो भवेदिति (for the post. half).]

19 G2 om. 19 (cf. v.l. 18). —^{a}) M1.5 स (for तद्). V1.3 B1 D6.7.10.11 एवं; G1 एतत् ; G (ed.) एव (for एष). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 भूत्वा (for प्रह्वो). —^{b}) D1.4 याचे त्वां वै (for याचते त्वां). —^{c}) Ñ2 B1.3.4 सं- (for first च). Ś D2.8.12 [ए]व भर्ता; Ñ V1 B1.3.4 D2.5 विभक्ता; V3 निहंता; D1.4 T3.4 M3 विभोक्ता; T1.2 विकर्ता; G1.3 M1.4.5.7 वि(G1 [अ]प)हर्ता; M6 विधाता (for [अ]पि भर्ता). D6.7.10.11 Ct भर्तुर्भ(D6 हर्ता भ)र्ता विधाता च; D9 प्रभुश्चैव च भर्ता च. ❀ Ct : त्रैलोक्यस्य भर्तुरपि भर्ता विधाता च । तं मां भजस्वेत्यर्थः. ❀

20 G2 om. 20^{ab} (cf. v.l. 18). —^{a}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 तु सा (for [अ]ब्रवीद्). —^{b}) B1.3.4 [अ]ब्रवीद्वचः (for कृताञ्जलिः). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T4 वेपंती प्रांजलिः स्थिता(Ñ1 V1.3 D3 T4 °लिर्भृशं; D1.4 °लिर्भयात्). —D3 om. 20^{c} – 21. B1.3.4 om. 20^{c} – 21^{b}. D11 reads 20^{cd} in marg. —For 20^{cd}, Ś Ñ V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 subst. :

534* अब्रवीन्नार्हसे राजन्याचितुं त्वं गुरुर्हि मे ।

[Ñ याचितं; V1 श्रावितुं (for याचितुं). D1.4 श्वशुरो (hypm.) (for गुरुर्). V3 हि गुरुर्मम (for त्वं गुरुर्हि मे).]

21 D3 om. 21; B1.3.4 om. 21^{ab} (for both, cf. v.l. 20). D9 repeats 21 (both times ^{ab} and ^{cd} transp.) after 24. Ś Ñ V1.3 D1.2.4.5.8.12 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) D12 [ऽ]स्मि; M2.7 हि; Ck.t as in text (for ऽपि). —^{b}) T4 G1.3 M10 धर्षणां; Ct धर्षणं (as in text). T1.2 G3 M2.4.6-10 यतः ; G2 प्रति; Ck.t as in text (for यदि). Ś Ñ V1.3 D1.2.4.5.8.9(both times).12 नार्हसे वक्तुमीदृशं. —After 21^{ab} (transp.), V1 ins. ; D3 ins. after 23^{ab} :

535* ततोऽब्रवीद्रावणस्तां मत्पुत्रः कः प्रियं तव ।

[D3 प्रियस्.]

—Thereafter, V1 D3 (followed by 539*) cont. 538*.

—^{c}) D6.7.10.11 T3.4 M10 तद्धर्मतः (for धर्मतश्च). M1 देव (for तेऽहं). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4.5.8.9(both times).12 G (ed.) स्नुषाहं तव राजेंद्र (Ñ2 रक्षेंद्र; V1 राक्षसेंद्र [hypm.] ; B1.3.4 मा मैवं; G [ed.] मा चैवं). —^{d}) Ñ2 D5 M2.8 सत्यम् ; D9 (second time) T3 तथ्यम् (for तत्त्वम्). D6.7.10.11 T3 M10 एव (for एतद्). M1 धर्मतश्च (for तत्त्वमेतद्). Ñ2 [अ]हं; G2 च (for ते). B1.3.4 भाषिष्ठास्त्वं हि मे गुरुः .

22 ^{a}) V1.3 D6.7.10.11 S (except M6) अथाब्रवीद् (for अब्रवीत्तां). Ñ1 ततोब्रवीद्रावणस्तां. —After 22^{ab}, D6.7.10.11 S (except M6) ins. :

बाढमित्येव सा रम्भा प्राह रावणमुत्तरम् ।
धर्मतस्ते सुतस्याहं भार्या राक्षसपुंगव ॥ २३
पुत्रः प्रियतरः प्राणैर्भ्रातुर्वैश्रवणस्य ते ।
ख्यातो यस्त्रिषु लोकेषु नलकूबर इत्यसौ ॥ २४
धर्मतो यो भवेद्विप्रः क्षत्रियो वीर्यतो भवेत् ।
क्रोधाद्यश्च भवेदग्निः क्षान्त्या च वसुधासमः ॥ २५

तस्यास्मि कृतसंकेता लोकपालसुतस्य वै ।
तमुद्दिश्य च मे सर्वं विभूषणमिदं कृतम् ॥ २६
यथा तस्य हि नान्यस्य भावो मां प्रति तिष्ठति ।
तेन सत्येन मां राजन्मोक्तुमर्हस्यरिंदम ॥ २७
स हि तिष्ठति धर्मात्मा साम्प्रतं मत्समुत्सुकः ।
तन्न विघ्नं सुतस्येह कर्तुमर्हसि मुञ्च माम् ॥ २८

G. 7. 34. 29
B. 7. 26. 37
L. 7. 32. 32

536* रोमहर्षमनुप्राप्तां दृष्टमात्रेण तां तदा ।

[T1.2 G3 M3 -प्राप्तः (for -प्राप्तां). T1.2 G2.3 M1–3.5.10 स्पृष्ट- (for दृष्ट-). T3 G1 तथा (for तदा).]

—V1 om. 22c–23b. —c) Ś Ñ1 V3 D3.5.8.9.12 कस्य; D1.2.4 M4 किं त्वं (for यदि). Ñ1 D1.3–5 M6 भार्या मे (by transp.). —d) Ś Ñ1 D1–5.8.9.12 येन त्वं; M8 तत्त्वतो (for ततस्त्वं). Ś V3 D2.3.8.9.12 मत्-; D6.7.10.11 हि (for मे). Ś D1–5.8.12 -स्नुषात्परा:; D9 -स्नुषायसे; T2 M8.9 स्नुषा भवेत् (for स्नुषा भवेः). M6 स्नुषा भवसि मे यतः. —For 22, Ñ2 B1.3.4 subst. :

537* एवमुक्तो राक्षसेन्द्रः प्रत्युवाच शुभाननाम् ।
किं त्वं सुतस्य मे भार्या येन त्वं भवसि स्नुषा ।

[(l. 2) B1 मे (for second त्वं).]

—After 22, Ś Ñ1 D5.8.9.12 ins. ; V1 D3 cont. after 535* :

538* इन्द्रजित्त्वतिकायो वा यो वान्यः स निगद्यताम् ।

[D3.5 वा (for तु). Ś om. (subm.); V1 D3.5 च (for second वा). Ñ1 V1 D3.5 निवेद्यतां.]

—D3 further cont. :

539* अथाब्रवीद्दशग्रीवं रम्भा चाधोमुखी स्थिता ।

23 V1 om. 23ab (cf. v.l. 22). —a) Ś Ñ V3 B1.3.4 D2.3.5.8.9.12 M6 तं (for सा). D1.4 वाचमेवंविधां (for बाढमित्येव सा). Ś1.2 Ñ1 D1.4.5 प्राह; Ś3 V3 D2.3.8.9.12 चाह (for रम्भा). —b) D6 T3.4 उत्तमं (for उत्तरम्). Ś Ñ1 V3 D1–5.8.9.12 रंभा कमललोचना; Ñ2 B1.3.4 प्रत्युवाच शुभानना; M6 वेपंती प्राह रावणं. —After 23ab, D3 ins. 535*, 538* and 539*. —c) V3 तु (for ते). Ñ1 V1 भवेयं वै; D2 सुतः स्वामी (for सुतस्याहं). —d) Ñ1 V1 स्नुषा (for भार्या).

24 a) Ñ1 D6 प्रियतरैः ; M6 °तमः (for प्रियतरः). —b) V3 B1 च; D5.7 वै (for ते). —c) Ś1.2 D2.8.9.12 T G1 [ऽ]यं; Ś3 [ऽ]हं; Ñ1 [ऽ]पि (for यस्). V1 यः ख्यातस् (by transp.); D6.7.10.11 M10 विख्यातस् (for ख्यातो यस्). —d) Ñ2 B1.3.4 [उ]त; D6.7.10.11 [अ]यं (for [अ]सौ). —After 24, D9 repeats 21 (both times ab and cd transp.).

25 a) Ś2 moth-eaten for यो भवेद्विप्रः. D2 T2 [ऽ]भवद् (for भवेद्). —b) D2.9 [ऽ]भवत् (for भवेत्). —c) G1 क्रोधतश्च (for क्रोधाद्यश्च). M3 तु (for च). Ś1 Ñ2 B1.3.4 क्रोधेन (Ñ2 °धतो) यो (Ś1 चा)ग्निना तुल्यः ; Ś2.3 Ñ1 V1.3 D1–5.9.12 L (ed.) क्रोधो यस्या (Ś2 °धस्तस्या; L [ed.] °धेनास्य)ग्निना तुल्यः ; D8 क्रोधोस्याग्निवरस्तुल्यः ; M6 क्रोधाद्येश्च यस्तुल्यः . —d) Ś3 D1–5.8.9.12 क्षांतिश्च (for क्षान्त्या). Ñ1 यो (for च). Ś1.2 Ñ2 B1.3.4 D2.5.8.12 -[उ]पमः (for -समः). V3 यस्य क्षांतिश्च नोपमा.

26 a) V3 यस्य (for तस्य). D6 [अ]भि- ; D8 [अ]स्मिन् (for [अ]स्मि). G1 -संकल्पा; Cg.k.t as in text (for -संकेता). —b) B3 M6 ह; B4 हि (for वै). D9 लोकपालेषु तस्य वै. —c) Ś1.3 D2.8.9.12 हि; D5–7.10.11 T3.4 M10 तु; M5 om. (subm.) (for च). Ś2 moth-eaten ; V1 च सर्वं हि; V3 महात्मानं (for च मे सर्वं). B1.3.4 तमेव च समुद्दिश्य.

27 D1.4 om. 27ab. —a) Ś D2.8.12 M1 तथा; T3 तदा; M7 तस्य; Cg.k.t as in text (for यथा). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.5.8.9.12 T4 तत्र; Ñ2 B1.3.4 तस्माद् (for तस्य). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.3.8.9.12 M6.10 हि नान्यत्र; D5 हि भावोत्र; T3.4 विनान्यस्य (T4 °त्र) ; Cg.k.t as in text (for हि नान्यस्य). —b) Ś D8.12 सर्वं मे; Ñ1 V3 D2.3.7.9 T3.4 M3.10 भावो मे; D5 नान्यत्र; Cg.k.t as in text (for भावो मां). M3 (after corr. as in text) पथि (for प्रति). Ñ2 तिष्ठते (for तिष्ठति). B1.3.4 भावो मे न प्रतिष्ठति (B4 °ते) ; G3 भावो मामप्रतिष्ठति; M6 भावः संप्रति वर्तते. —V3 lacuna for °. —c) Ś D8 L (ed.) हेतुना ते (L [ed.] °ने)न; D12 धर्मेण तेन (for तेन सत्येन). Ś B1.4 D3.8 T3 M7 मे (for मां). —d) V3 M8 वक्तुम् ; D9 त्यक्तुम् (for मोक्तुम्). B1 रावण (for [अ]रिंदम).

28 Ś2 moth-eaten from a up to मत्प्रतीक्षो (see var.) in b. —a) Ś1.3 Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.9.12 संप्रति; D3 मां प्रति (for तिष्ठति). Ñ2 B1.3.4 संप्रति हि (for हि तिष्ठति). —b) D6.7.10.11 K (ed.) मां प्रतीक्ष्य (K [ed.] °क्षन्) (for साम्प्रतं मत्-). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 मत्प्रतीक्षो (Ś2 moth-eaten up to °क्षो)वतिष्ठते (Ñ1 V3 D5 °ति). —c) V3 D5 T3 G3 M3 तन्निर्विघ्नं; B3 D7.9–12 M10 तन्न (M10 न त्वं) विघ्नं; D8 तनु** (for तन्न विघ्नं).

G. 7. 34. 29
B. 7. 26. 37
L. 7. 32. 33

सद्भिराचरितं मार्गं गच्छ राक्षसपुंगव ।
माननीयो मया हि त्वं लालनीया तथास्मि ते ॥ २९
एवं ब्रुवाणां रम्भां तां धर्मार्थसहितं वचः ।
निर्भर्त्स्य राक्षसो मोहात्प्रतिगृह्य बलाद्बली ।
काममोहाभिसंरब्धो मैथुनायोपचक्रमे ॥ ३०
सा विमुक्ता ततो रम्भा भ्रष्टमाल्यविभूषणा ।
गजेन्द्राक्रीडमथिता नदीवाकुलतां गता ॥ ३१
सा वेपमाना लज्जन्ती भीता करकृताञ्जलिः ।
नलकूबरमासाद्य पादयोर्निपपात ह ॥ ३२
तदवस्थां च तां दृष्ट्वा महात्मा नलकूबरः ।
अब्रवीत्किमिदं भद्रे पादयोः पतितासि मे ॥ ३३
सा तु निश्वसमाना च वेपमानाथ साञ्जलिः ।
तस्मै सर्वं यथातथ्यमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ३४

V3 D5.6.10 T3 तु (T3 न) तस्येह. —d) Ñ2 V1 B1.3 D7.9–12 नार्हसि (for अर्हसि). D5 सत्वरं (for मुञ्च माम्).

29 a) V3 आचरिते. Ś D8.12 पूर्वं; V3 मार्गे (for मार्गं). —G2 om. from व in 29b up to विनीत in l. 1 of 541*. —c) Ś2 मा * * यो (moth-eaten) (for माननीयो). D6.7.10.11 मम (for मया). D6.7.10.11 M5.6 त्वं हि (by transp.). B1.3.4 त्वं मया माननीयो हि. —d) V1 B1.3 D6.7.10.11 T3.4 M5.10 पालनीया. Ñ1 B1.3.4 त्वयाप्यहं; V1 भवाम्यहं; V3 मे नपु ते (corrupt) ; T3 तवास्मि ते (for तथास्मि ते).

30 a) Ñ1 V1 D1–4.9.12 तु (for तां). V3 एवं ब्रुवाणं तं सा च. —b) V3 रंभा नु (for धर्मार्थ-). —For 30ab, Ñ2 B1.3.4 subst. :

540* एवंप्रकारान्सुबहून्याचमानां तपस्विनीम् ।

—c) Ñ2 B1.3.4 वेपमानां तां (for राक्षसो मोहात्). —d) Ñ2 V3 B1.3.4 प्रगृह्य च (for प्रतिगृह्य). —For 30abcd, D5–7.10.11 S subst. :

541* एवमुक्तो दशग्रीवः प्रत्युवाच विनीतवत् ।
　　स्नुषास्मि यद्वोचस्त्वमेकपत्नीष्वयं क्रमः ।
　　देवलोकस्थितिरियं सुराणां शाश्वती स्थिता ।
　　पतिरप्सरसां नास्ति न चैकस्त्रीपरिग्रहः ।
　　एवमुक्त्वा स तां रक्षो निवेश्य च शिलातले । [5]

[(l. 1) G2 om. up to विनीत (cf. v.l. 29). —(l. 2) M10 स्नुषेति. —(l. 3) M1.6 -लोके (for -लोक-). M8 रावणं (sic) (for सुराणां). D5–7.10.11 मता; M10 स्मृता (for स्थिता). —(l. 4) D5–7 T3 M6 [ए]कोस्ति; T1.2 G3 M1.3.10 [ए]कस्य; G1.2 M2.4.5 7–9 [ए]कोत्र (for [ए]कस्त्री-). —(l. 5) M4.7 तु (for स). D5 दशग्रीवो (for स तां रक्षो). M6 संनिवेश्य. D5 तामाश्लिष्य बलाद्बली (for the post. half).]

—e) D6.7.10.11 T3.4 -भोग- (for -मोह-). G2 M5 [अ]ति- (for [अ]भि-). Ś D2.8.9.12 M7 -[अ]भिसंतप्तो; Ñ B1.3.4 -परीतात्मा; V3 M4 -[आ]दिसंतप्तो; D5 -[अ]तिसंलुब्धो; D6.7.10.11 T1.3.4 K(ed.) -[अ]भिसंर(K[ed.] °स)क्तो (for -[अ]भिसंरब्धो). —After 30, D3 ins. :

542* अकार्यं तु ततो रक्षः कृतवान्दुष्टचेतनः ।

31 a) Ñ1 विलज्जा; B3 विरक्ता; D6.7 [अ]पि मुक्ता; M10 तु भुक्ता (for विमुक्ता). Ś D2.8.9.12 भयाद् (for ततो). D6.7 रक्षो- (for रम्भा). —b) M2 -विभीषणा. Ś Ñ1 D2.8.9.12 भ्रष्टमाल्यांतरांबरा; V1.3 D1.3–5 M6 भ्रष्टमाल्योत्तरांबरा(V3 °शुका). —c) D7 -क्रीडा-; G1.2 M1.2.8–10 -क्रीड-; M3 -लीला- (for -[आ]क्रीड-). —d) Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4.5.12 वापी (for नदी). Ñ1 G2 [आ]कुलितां. Ś D3.8.9 बाष्प(D3.9 वापी)व्याकुलतां गता; M7 नलिनीवाकुलीकृता. —After 31, Ñ V3 B1.3.4 D6.7.10.11 S ins. :

543* लुलितालककेशान्ता करवेपितपल्लवा ।
　　पवनेनावधूतेव लता कुसुमशालिनी ।

[(l. 1) V3 lacuna for ककेशान्ता कर. B1 G2 M5 ल(B1 लो)लितालक-; B3 D6.7.10.11 T3 M6 लुलिताकुल- (B3 °नेक-). ❀ Cv : करवेपितपल्लवा वेपितकरपल्लवा । ; so also Cg.k.t. ❀ —(l. 2) Ñ B1.3.4 विधूतेव(B3 °न); V3 विनिर्भूता (for [अ]वधूतेव). Ñ V3 B1.3.4 -शोभिता; T3 -मालिनी (for -शालिनी).]

32 a) M6 प्र- (for सा). Ñ2 B1.3.4 लज्जया वेपमानाथ. —b). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–6.8.9.12 रंभा(D6 भीता) कृत- ; T4 रंभा कर- (for भीता कर-). Ñ1 V1 B4 D1–6.9.12 -कर- (for -कृत-). —G3 om. (hapl.) 32c – 34b. —d) D6 पद्योर्. M10 पादोपरि पपात ह. —For 32cd, Ś Ñ V1.3 B1.3 4 D1–5.8.9.12 subst. :

544* पादयोः पतिता गत्वा ततो वैश्रवणात्मजम् ।

[B1.3.4 पतिता शिरसा (for पादयोः पतिता). B4 नत्वा. B1.3 तत्र; B4 यत्र; D3 तदा (for ततो).]

33 G3 om. 33 (cf. v.l. 32). —a) Ś B4 D8.9.12 तदा ध्वस्तां(B4 रंभां) (for तदवस्थां). Ś2.3 Ñ1 D1–5.8.9.12 T3 M3.5.6 तु (for च). —V3 lacuna for cd except पतितासि मे. —d) Ś2.3 किं (for मे).

34 G3 om. 34ab (cf. v.l. 32). —a) V1 वि- ; D6.7.10.11 वै (for तु). Ś Ñ1 V1.3 D1.4.6–9.12 T3.4 M9 निःश्व(D6 T4 M9 निश्वा)समाना. D6.7.10.11 T4 तु; T1.2 M1–3.6.8.9 [अ]थ; G2 M10 वै; M7 हि (for च). Ñ2 B1.3.4 सा तु (B3 वि)निःश्वसती तत्र. —b) Ś D2.8.9.12 च प्रांजलिः ; Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3.4.6.7.10.11 T2–4 G1.2 M3.4.6.10 कृतां°;

एष देव दशग्रीवः प्राप्तो गन्तुं त्रिविष्टपम् ।
तेन सैन्यसहायेन निशेह परिणाम्यते ॥ ३५
आयान्ती तेन दृष्टास्मि त्वत्सकाशमरिंदम ।
गृहीत्वा तेन पृष्टास्मि कस्य त्वमिति रक्षसा ॥ ३६
मया तु सर्वं यत्सत्यं तद्धि तस्मै निवेदितम् ।
काममोहाभिभूतात्मा नाश्रौषीत्तद्वचो मम ॥ ३७
याच्यमानो मया देव स्नुषा तेऽहमिति प्रभो ।
तत्सर्वं पृष्ठतः कृत्वा बलात्तेनास्मि धर्षिता ॥ ३८
एवं त्वमपराधं मे क्षन्तुमर्हसि मानद ।
न हि तुल्यं बलं सौम्य स्त्रियाश्च पुरुषस्य च ॥ ३९
एवं श्रुत्वा तु संक्रुद्धस्तदा वैश्रवणात्मजः ।
धर्षणां तां परां श्रुत्वा ध्यानं संप्रविवेश ह ॥ ४०
तस्य तत्कर्म विज्ञाय तदा वैश्रवणात्मजः ।
मुहूर्ताद्रोषताम्राक्षस्तोयं जग्राह पाणिना ॥ ४१
गृहीत्वा सलिलं दिव्यमुपस्पृश्य यथाविधि ।
उत्ससर्ज तदा शापं राक्षसेन्द्राय दारुणम् ॥ ४२

G. 7. 34. 44
B. 7. 26. 54
L. 7. 32. 40

D5 T1 M5.7.8 च सां°. —c) Ñ2 B1.3.4 तस्य (for तस्मै). Ś D1.2.4.5.8.9.12 तत्र तस्य; V1 D3 T3 तस्य तत्र; V3 साचरत (corrupt) (for तस्मै सर्वं). Ñ V1.3 B1.3.4 D3.9 G2 M5 -वृत्तम्; D1.4–7.10.11 T1.2.4 G1.3 M3.10 -तत्त्वम्; T3 -युक्तम् (for -तथ्यम्).

35 a) B1 एवं (for एष). G (ed.) एव (for देव). —b) D1.4 जेतुं (for गन्तुं). —d) Ñ2 V1 B1 D5–7.10.11 S (except T3) निशेयं; B3.4 निःशेषं (for निशेह). Ś1.2 D8 परिणेष्यते; D2.12 G1 परिणस्यते; D6.7.10.11 T1.2 G3 M1.3 परिणामिता; G (ed.) परिगम्यते. ❀ Cg : परिणामिता यापितेत्यर्थः, इहेति शेषः ।; so also Ck.t. ❀

36 a) M6 आयाती. Ñ1 तत्र (for तेन). M6 [अ]हं (for [अ]स्मि). —Ñ1 V1 om. (hapl.) 36^{bc}. —c) D6.10.11 T G1.3 M1.8 गृहीता (for गृहीत्वा). Ś V3 D1.2.5.8.12 चापि; Ñ2 B1.3.4 चैव; D3 [अ]पि *; D4 वापि; D9 चास्मि; D10 [अ]नेन (for तेन). Ñ2 B3.4 पृष्टाहं; B1 स्पृष्टाहं; T3 M8 दृष्टास्मि. —d) M8 रंस्ये (for कस्य). B1 चेति (for इति). Ñ1 काम्यमिच्छति राक्षसः.

37 B1 om. 37^{ab}. —a) T1.2 M1.3 सर्वं हि (for तु सर्वं). M6 transp. सर्वं and सत्यं. —b) D7.10.11 तस्मै सर्वं; M1 तद्धि तस्य (for तद्धि तस्मै). M6 तत्तस्मै प्रतिवेदितं. ❀ Ct : अत्र सर्वपदस्य द्विरुपादानं भयवशान्न दोषाय. ❀ —c) M5 -मोहपरीतात्मा. —For 37, Ś Ñ V1.3 B3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 subst.; B1 subst. l. 2 only for 37^{cd} :

545* मया तु तथ्यं कथितं पृच्छतो रावणस्य ह ।
काममोहात्तु तत्सर्वं न स वाक्यं शृणोति मे ।

[(l. 1) B3.4 च (for तु). B3 सर्वं; B4 सत्यं (for तथ्यं). Ñ2 कथितं सत्यं (for तथ्यं कथितं). V3 च; D1.5 T3.4 हि (for ह). D5 काल- (for काम-). —D1 om. (hapl.) from तत्सर्वं up to 38^{b}. D9 om. (hapl. ? see var.) from the post. half up to 39^{a}. Ñ1 V3 [अ]सद् and सः (for स and मे). Ñ2 B1.3.4 न कृतं तेन मे वचः (for the post. half).]

38 D1 om. 38^{ab}; D9 om. 38 (for both, cf. v.l. 545*). V3 om. 38–39. —a) Ś1.2 D8 मया देवः; Ñ2 [ऽ]पि च मया; M5 दशग्रीवः (for मया देव). B1.2.4 D3 याच्यमानेन च मया (D3 मे देव). —b) Ś Ñ1 V1 D2–5.8.12 T3.4 स्नुषाहं तव चे(D3 वे)ति वै(Ś D8 च).

39 V3 om. 39; D9 om. 39^{a} (cf. v.l. 38 and 545* respy.). —a) Ñ1 V1 D3 T3.4 तदेतद्; B3 एतत्त्वम्; D1.4 तदेवम्; M6 एतं त्वम् (for एवं त्वम्). Ś D2.5.8.12 एतद्विदित्वा तत्सर्वं (D2 सर्वं त्वं; D5 सर्वं तं). —b) D6.7.10.11 सुव्रत (for मानद). Ś Ñ1 V1 D1.2.5.8.9.12 T3.4 मम (Ñ1 V1 D1 T3.4 देव) क्षंतुमिहार्हसि; Ñ2 B1.3.4 D3.4 देव त्वं (Ñ2 ज्ञात्वैकं; B1 दैहिकं; B3 दैविकं; B4 देवैकं) क्षंतुमर्हसि. —c) Ś D2.8.9.12 [अ]पि (for हि). D2.5.7.9.12 T1 M3 तुल्य- (for तुल्यं). Ś Ñ V1 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 देव (for सौम्य). —d) D2.5 T3 G2 M2.5.8 स्त्रियश्. Ñ1 D8 वा; B3 D5.12 ह; D2.6.7.9–11 हि; M4 om. (subm.) (for च).

40 a) Ś Ñ1 V1.3 D T3.4 M10 एतच् (for एवं). M4.7 सु- (for तु). V1 स; G2 तं (for सं-). Ñ1 सक्रोधस्. Ñ2 B1.3.4 G (ed.) श्रुत्वै (G [ed.] °त्वा) तद्वचनं क्रुद्धस्. —b) D3 तथा (for तदा). —V1.3 D3 G2 M8 om. (hapl.) 40^{c}–41^{b}. —c) T1.2 G3 धर्षणं तं (G3 च); G1 धर्षणातां (for धर्षणां तां). D7 T1.2 परं (for परां). D6 श्रुत्य; T3 ज्ञातुं (for श्रुत्वा). M6 धर्षणात्परमार्थस्य. —d) Ñ1 तं; D5 स (for सं-). M6 ज्ञातुं ध्यानं (for ध्यानं संप्र-).

41 V1.3 D3 G2 M8 om. 41^{ab} (cf. v.l. 40). —a) Ś Ñ B1.3.4 D1.2.4.5.8.9.12 T3.4 गुरोस् (for तस्य). —b) M3 यथा; M6 ततो (for तदा). —c) Ś D8 मुहूर्तं; G1 अब्रवीद् (for मुहूर्ताद्). V1 रक्त-; D6.7.10.11 G3 क्रोध- (for रोष-). Ś D2.5.8.9.12 -रक्ताक्षस् (for -ताम्राक्षस्). —d) D1.4 जलं (for तोयं).

42 a) D10.11 सर्वम् (for दिव्यम्). —c) T1.2 G2 M1.2.6.8.9 ततश्; G1 यथा (for तदा). Ñ2 शापं तस्य ससर्जाशु. —d) D11 wrongly repeats 41^{d} after राक्ष. M6 राक्षसाय सु- (for राक्षसेन्द्राय). —For 42^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 subst. :

546* शापं तस्योत्ससर्जाथ राक्षसस्य सुदारुणम् ।

G. 7. 34. 45
B. 7. 20. 54
L. 7. 32. 47

अकामा तेन यस्मात्त्वं बलाद्भद्रे प्रधर्षिता ।
तस्मात्स युवतीमन्यां नाकामामुपयास्यति ॥ ४३
यदा त्वकामां कामार्तो धर्षयिष्यति योषितम् ।
मूर्धा तु सप्तधा तस्य शकलीभविता तदा ॥ ४४
तस्मिन्नुदाहृते शापे ज्वलिताग्निसमप्रभे ।
देवदुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिश्च खाच्च्युता ॥ ४५
प्रजापतिमुखाश्चापि सर्वे देवाः प्रहर्षिताः ।
ज्ञात्वा लोकगतिं सर्वां तस्य मृत्युं च रक्षसः ॥ ४६
श्रुत्वा तु स दशग्रीवस्तं शापं रोमहर्षणम् ।
नारीषु मैथुनं भावं नाकामास्वभ्यरोचयत् ॥ ४७

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

[D_{12} ससर्जाथ (for [उ]त्ससर्जाथ). $D_{1.4}$ रावणस्य (for राक्षसस्य).];

while $B_{1.3.4}$ subst. for 42^{cd} :

547* शापमुत्सृजते तस्य रावणस्य दुरासदम् ।

[B_3 समुत्सृजेत्; B_4 उत्ससृजे (for उत्सृजते).]

43 ^{a}) Ś$_3$ Ñ$_1$ B_3 $D_{8.12}$ अ(B_3 आ)कामात्; M_3 अकामे. Ś$_{1.2}$ V_3 $B_{1.4}$ येन; G_1 [अ]नेन (for तेन). M_5 om.; M_7 तस्मात्त्वं. —^{b}) D_5 रंभे; D_{12} बाले (for भद्रे). D_5 प्रकर्षिता; G_2 om. (for प्रधर्षिता). —V_3 om. 43^{cd}. —^{c}) Ś Ñ V_1 $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ युवतीः सर्वाः; M_8 युवतीं कन्यां (for युवतीमन्यां). —^{d}) $T_{1.2}$ अकामाम् (for नाकामाम्). Ś Ñ V_1 $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ ना(Ś$_{1.2}$ D_5 अ; D_2 स)कामा धर्षयिष्यति; G_2 कामामपनयस्यति (sic).

44 ^{a}) $D_{6.7.10.11}$ M_6 हि; $T_{1.2}$ G $M_{1.2.4.7.9.10}$ [अ]पि (for तु). Ś Ñ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ यदा ह्यकामा (D_9 °मां) दु(D_1 तु)ष्टात्मा; $B_{1.3.4}$ यदा त्वकामाः का(B_1 °श्च का [hypm.])मार्त्त(B_3 °र्त्मा). —^{b}) M_2 धर्षयति (subm.). Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.12}$ $T_{3.4}$ योषितः. —^{c}) $D_{6.7}$ $M_{3.10}$ सहस्रधा; T_1 G_3 [अ]थ शतधा; T_2 G_1 तु शतधा; $M_{1.2.6.8.9}$ [अ]थ सप्तधा (for तु सप्तधा). M_7 तदास्य शतधा मूर्धा. —^{d}) G_3 $M_{3.4.6.7}$ तथा (for तदा). ❀ Cg : सप्तधा सप्तप्रकारेण शकलीभविता । ; Ck.t : सप्तधा तस्येति । सप्तधातुवशात्सप्तप्रकारेण. ❀ —For 44^{cd}, Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ subst. :

548* तदास्य सप्तधा मूर्धा फलिष्यति न संशयः ।

[B_1 $D_{1.4}$ $T_{3.4}$ शतधा (for सप्तधा). Ś$_2$ moth-eaten for मूर्धा. Ś$_3$ (*sup. lin.* also) $B_{1.3.4}$ $D_{1.4.5.9}$ स्फुटिष्यति; D_3 पतिष्यति; T_4 भविष्यति (for फलिष्यति).]

45 ☞ G_2 missing from 7.26.45 up to 7.30. —^{a}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ तस्मिन्प्रमु(Ñ$_1$ V_1 °न्विमु; B_4 $D_{1.2.4.9.12}$ $T_{3.4}$ °न्प्रयु)क्ते(V_3 °विष्टे) शापे तु. —^{b}) Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ ज्वलनार्क-; $T_{1.2}$ G_3 $M_{1-5.7-9}$ जले चाग्नि-; G_1 जलेनाग्नि- (for ज्वलिताग्नि-). —^{d}) Ñ$_2$ $B_{1.3}$ $D_{1.4}$ -वर्षं; B_4 -वर्षः (for -वृष्टिश्). Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-4.8.9.12}$ $T_{3.4}$ M_6 पपात च(Ñ$_1$ V_3 $D_{1.3.4}$ T_3 M_6 ह) (for च खाच्च्युता).

46 ^{a}) $D_{6.7.10.11}$ M_{10} पितामहमुखाश्चैव. —^{b}) G_3 M_3 सर्व- (for सर्वे). $M_{4.7}$ लोकाः (for देवाः). —For 46^{ab}, Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ subst. :

549* ब्रह्मणा च विमुक्तोऽत्र हासस्तुष्टाश्च देवताः ।

[V_1 D_4 प्र- (for first च). V_3 ब्राह्मश्चैव. V_3 B_3 $D_{3.5}$ विनिर्मुक्तो (for विमुक्तोऽत्र).]

—^{c}) Ś Ñ $B_{1.3.4}$ $D_{2.8.9.12}$ -गतीः सर्वास्; D_7 $T_{3.4}$ -गतिं सर्वे (for -गतिं सर्वां). —^{d}) M_6 वृत्तं (for मृत्युं). —After 46, K (ed.) ins. :

550* ऋषयः पितरश्चैव प्रीतिमापुरनुत्तमाम् ।

47 ^{a}) B_4 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा). Ñ$_2$ तत्र; V_1 तदा; V_3 $B_{1.3}$ च स; B_4 चैव; $D_{1.4.9}$ G_1 M_3 स तु (by transp.); $M_{2.7-9}$ स च; M_6 तु वै (for तु स). D_5 स श्रुत्वा च; $T_{1.2}$ G_3 M_1 तदा श्रुत्वा; M_4 संश्रुत्वा च (for श्रुत्वा तु स). —^{b}) Ś Ñ V_1 $B_{1.3.4}$ $D_{2.3.5.8.9.12}$ लोमहर्षणं. —Ś$_2$ moth-eaten from श्रु in ^{c} up to ना in ^{d}. —^{c}) Ś$_{1.3}$ Ñ$_2$ V_3 B_1 D_{6-12} $T_{3.4}$ मैथुनीभावं; Ñ$_1$ $D_{2.3}$ मैथुने भावं(Ñ$_1$ °वे); M_6 मैथुनं चैव; M_{10} मैथुनभावं. —^{d}) Ś Ñ$_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-4.8.9.12}$ $T_{3.4}$ [अ]भ्यगच्छत; Ñ$_2$ $B_{3.4}$ [अ]भ्यपद्यत; B_1 [अ]भ्यवर्तत; G (ed.) °वर्तयत्; Ck.t as in text (for °रोचयत्). D_5 नाकामयत राक्षसः. ❀ Ck : अकामासु नाभ्यरोचयदिति । इदं वचनं देव्या अक्षतत्वस्य सम्यग्रामबोधनार्थम् । ; so also Ct. ❀ —After 47, $D_{6.7.10.11}$ T $G_{1.3}$ $M_{1-5.7-10}$ ins. :

551* स्त्रियश्च तेन निर्णीताः प्रीतिमापुः पतिव्रताः ।
नलकूबरनिर्मुक्तं शापं श्रुत्वा मनःप्रियम् ।

२७

कैलासं लङ्घयित्वाथ दशग्रीवः सराक्षसः ।
आससाद महातेजा इन्द्रलोकं निशाचरः ॥ १
तस्य राक्षससैन्यस्य समन्तादुपयास्यतः ।
देवलोकं ययौ शब्दो भिद्यमानार्णवोपमः ॥ २
श्रुत्वा तु रावणं प्राप्तमिन्द्रः संचलितासनः ।
अब्रवीत्तत्र तान्देवान्सर्वानेव समागतान् ॥ ३

आदित्यान्सवसून्रुद्रान्विश्वान्साध्यान्मरुद्गणान् ।
सज्जीभवत युद्धार्थं रावणस्य दुरात्मनः ॥ ४
एवमुक्तास्तु शक्रेण देवाः शक्रसमा युधि ।
संनह्यन्त महासत्त्वा युद्धश्रद्धासमन्विताः ॥ ५
स तु दीनः परित्रस्तो महेन्द्रो रावणं प्रति ।
विष्णोः समीपमागत्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ६

G. 7. 35. 6
B. 7. 27. 6
L. 7. 30. 6

[(l. 1) $M_{2.8}$ [अ]नेन (for तेन). $T_{3.4}$ नीताश्च (for निर्णीताः). $D_{6.7.10.11}$ Ck.t तेन नीता स्त्रियः($D_{6.7}$ निःसीमतां) प्रीतिं; M_{10} ततो निःसीमतां प्रीतेर् (for the prior half). $D_{6.7.10.11}$ M_{10} आपुः सर्वाः ; G_1 नीतिमापुः . —(l. 2) T_1 -विनिर्मुक्तं (hypm.) (for -निर्मुक्तं). $D_{6.7}$ बुद्ध्वा; G_1 ज्ञात्वा; Ck.t as above (for श्रुत्वा). M_1 ततः (for मनः-).]

—Thereafter T_4 cont. :

552* तदा प्रभृति स स्त्रीषु शङ्कां कुर्वन्ययौ नृप ।

Colophon :—*Kāṇḍa name* : $Ś_1$ $D_{2.4}$ M_7 om. —*Sarga name* : Ś $D_{1-5.8.9.12}$ रावणशापः(D_5 °कोपः) ; Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ D_6 नलकूबरशापः . —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś $Ñ_1$ V_3 B_1 $D_{2.12}$ om. ; $Ñ_2$ D_8 T_3 31 ; V_1 27 ; $B_{3.4}$ 34 ; $D_{1.4.5}$ 33 ; $D_{3.9}$ T_4 32 ; M_6 30. —After colophon, D_2 concludes with रामः ; T_4 with श्रीरामार्पणमस्तु; $G_{1.3}$ $M_{2.5.8}$ with श्रीरामाय नमः ; M_{10} with श्रीरामचन्द्राय नमः .

27

☞ V_2 G_2 missing for Sarga 27 (cf. v.l. 7.12.2 and 7.26.45 respy.). B_2 om. Sarga 27 (cf. v.l. 7.24.1). $Ś_{2.3}$ D_{12} begin with ॐ.

1 ^{a}) $Ś_{1.3}$ $D_{2.8.9}$ स; $Ś_2$ moth-eaten ; Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1.3.7.10.11}$ $T_{3.4}$ तु; M_8 च (for [अ]थ). D_{12} तं लंघयित्वा (for लङ्घयित्वाथ). —^{b}) V_3 $D_{3.5}$ प्रतापवान् ; K (ed.) स रावणः (for सराक्षसः). $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ ससैन्यबलवाहनः . —^{d}) M_6 शक्रलोकं; Ck.t इंद्रलोकं (as in text). $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ G_1 दशाननः; T_4 जयाय वै (for निशाचरः).

2 Ś $D_{8.12}$ om. 2–3^b. —^{a}) $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ M -राजस्य (for -सैन्यस्य). —^{c}) $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.9}$ $T_{3.4}$ M_1 -लोकं ग(D_4 °कग)तः ; $Ñ_2$ B_1 $D_{6.7.10.11}$ -लोके बभौ; B_3 -लोके स्वभूच् ; B_4 लोकेभवच् (for -लोकं ययौ). —^{d}) D_6 $T_{1.2}$ G_3 M_3 मथ्यमान- (for भिद्यमान-). M_6 भिद्यमान इवार्णवः .

3 Ś $D_{8.12}$ om. 3^{ab} (cf. v.l. 2). —^{a}) M_3 स (for तु). —^{b}) $T_{1.2}$ G_3 $M_{5.8.9}$ स; M_2 om. (subm.) ; M_6 प्र- (for सं-). T_2 -[आ]ननः (for -[आ]सनः). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{2-7.9-11}$ $T_{3.4}$ इंद्रश्चलित आसनात् ; G_1 इंद्रः संकुचिताननः; M_1 इंद्रः स चलितासनः .—V_3 om. 3^{cd}. —^{c}) Ś $D_{2.8.9.12}$ स देवान(D_{12} सर्वान [subm.])ब्रवीच्छक्रः ; Ñ V_1 $B_{1.3.4}$ $D_{3-7.10.11}$ T_3 देवान($Ñ_1$ °वांस्त)-थाब्रवीत्तत्र(D_4 °त्रस्तः) ; D_1 देवताथोब्रवीत्रस्तः (metri-causa) ; M_6 देवानुवाच वै तत्र.

4 ^{a}) $Ñ_2$ $D_{1.4.6.7.10.11}$ च; G_1 om. (subm.) (for स-). D_5 तत्र; D_6 marg. (for रुद्रान्). —^{b}) $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{1.3.4.6.7.10.11}$ G_1 M_5 साध्यांश्च स- ; D_5 साध्यान्रुद्रान् ; M_1 सिद्धान्साध्यान् ; $M_{4.7}$ साध्यान्विश्वान् (by transp.) M_6 अश्विनौ च (for विश्वान्साध्यान्). —For 4^{ab}, Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{2.8.9.12}$ $T_{3.4}$ subst. :

553* आदित्या वसवो रुद्राः साध्याश्च समरुद्गणाः ।

[$Ñ_1$ $T_{3.4}$ विश्वे (for च स-).]

—^{c}) $Ñ_2$ $D_{7.10.11}$ M_5 सज्जा भवत. —D_{11} om. from युद्धार्थं up to 4^d and reads erroneously 5^d for the first time in its place. $D_{3.5}$ युद्धाय (for °र्थं). Ś $Ñ_1$ $D_{2.8.9.12}$ $T_{3.4}$ सज्जीभवंतु युद्धाय($Ñ_1$ $T_{3.4}$ °र्थं).

5 ^{a}) Ś $D_{1-4.8.9.12}$ T_3 M_6 त एवमुक्ताः ; M_8 एवमुक्त्वा तु. —^{b}) $Ñ_1$ -पुरोगमाः (for -समा युधि). —^{c}) Ś $D_{2.8.12}$ अनह्यंत; $Ñ_1$ V_1 $D_{1.3-5}$ $T_{3.4}$ सम($D_{1.4}$ असं)नह्यन् ; $Ñ_2$ $D_{6.7.10.11}$ M_1 संनह्य सु- ; M_6 संनद्धाश्च (for संनह्यन्त). $Ñ_1$ महातेजा (sic); G_1 M_2 समासत्त्वा. —^{d}) D_9 युद्धाय च (for युद्धश्रद्धा-).

6 ^{a}) B_4 D_6 दीन-. T_3 वज्रधरस् (for दीनः परि-) T_4 सुसंत्रस्तो. Ś $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ इंद्रोपि दीनः(D_5 °न) संत्रस्तः(V_1 °क्रुद्धः ; D_{12} °वृत्तः); $Ñ_1$ इंद्रोपि दीनमनसः . —^{b}) Ś $D_{2.8.9.12}$ स ययौ; $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1.3-5}$ सभयो(V_1 °यं) (for महेन्द्रो). —D_9 om. 6^c – 7^b. —^{c}) G_1 सकाशम् (for समीपम्). $Ś_{2.3}$ $Ñ_1$ $V_{1.3}$ B_4 $D_{1-5.8.12}$ $T_{1.2.4}$ $G_{1.3}$ M_{2-10} आगम्य. —^{d}) $D_{1.3.4}$ अभाषत (for उवाच ह). Ś $Ñ_1$ V_1 $D_{2.8.12}$ (all with hiatus) इदं वचनमब्रवीत् ; V_3 वचनं चेदमब्रवीत् .

G. 7. 35. 7
B. 7. 27. 7
L. 7. 30. 7

विष्णो कथं करिष्यामो महावीर्यपराक्रम ।
असौ हि बलवान्रक्षो युद्धार्थमभिवर्तते ॥ ७
वरप्रदानाद्बलवान्न खल्वन्येन हेतुना ।
तच्च सत्यं हि कर्तव्यं वाक्यं देव प्रजापतेः ॥ ८
तद्यथा नमुचिर्वृत्रो बलिर्नरकशम्बरौ ।
त्वन्मतं समवष्टभ्य यथा दग्धास्तथा कुरु ॥ ९
नह्यन्यो देव देवानामापत्सु सुमहाबल ।
गतिः परायणं वास्ति त्वामृते पुरुषोत्तम ॥ १०
त्वं हि नारायणः श्रीमान्पद्मनाभः सनातनः ।
त्वयाहं स्थापितश्चैव देवराज्ये सनातने ॥ ११
तदाख्याहि यथातत्त्वं देवदेव मम स्वयम् ।
असिचक्रसहायस्त्वं युध्यसे संयुगे रिपुम् ॥ १२
एवमुक्तः स शक्रेण देवो नारायणः प्रभुः ।
अब्रवीन्न परित्रासः कार्यस्ते श्रूयतां च मे ॥ १३

7 D9 om. 7ab (cf. v.l. 6). —a) Ñ2 B1.3.4 D5–7.10.11 T1 G1 M3.6.10 क(D5 ह)रिष्यामि. —b) T2 G1 M3.7–10 -पराक्रमः. Ś Ñ V1 B1.3.4 D1–8.10–12 T3.4 रावणं राक्षसं प्रति (T4 °साधिपं); V3 राक्षसं रावणं प्रति. —c) D3 असो हि; T4 अतीव (for असौ हि). D1.3.4 T3.4 G3 M6.8 बलवद् (for बलवान्). Ñ2 B1.3.4 D7.10.11 अहोतिबलवद्रक्षो. —d) Ś D2.3.8.9.12 M10 अनु (D3 °ति)वर्तते.

8 T4 repeats 8 (including 555*) after 17ab. —a) Ś D2.8.9.12 -दानेन; M6 -दानात्तु (for -प्रदानाद्). —b) B1.3.4 राक्षसः (for हेतुना). —d) M6 transp. वाक्यं and देव. —For 8cd, Ś D2.8.9.12 subst.:

554* स च सत्यो वरः कार्यो यो दत्तो वै स्वयंभुवा।

[D9 om. (hapl.) स च and यो. —D9 reads from भुवा up to 10b in marg.];
while Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3–7.10.11 T3.4 (both times) subst. for 8cd:

555* तत्तु सत्यं वचः कार्यं यदुक्तं पद्मयोनिना।

[Ñ1 V3 B1 तत्र; V1 B4 D3.5 T3.4 (both times) तच्च; D1.4 तत्तत् (for तत्तु). K (ed.) सत्यवचः. D3 कार्ये (for कार्यं). Ñ1 V1 T3.4 (both times) वै स्वयंभुवा; D5 व्यक्तयोनिना.]

9 D9 reads 9 in marg. (cf. v.l. 8). —a) T4 M1–3.5.7.8 पुरा (for यथा). D5 om. वृत्रो. M6 यथा नमुचिर्वृत्रस्तु. ❀ Cv: तत्पुरा नमुचिर्वृत्र इति पाठः। अत्र च वराविरोधेन वधोपायोऽभिप्रेतः. ❀ —b) M1 बली; M5 बलो. B3 खरक-; D4 भरक- (for नरक-). Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 T3.4 एव च (for -शम्बरौ). —c) Ś1.3 Ñ1 V1.3 D T2–4 M1 Cg.k त्वद्बलं; Ś2 त्व** (moth-eaten); Ñ2 B1.3.4 त्वन्मंत्रं; G1 तं मतं (for त्वन्मतं). —d) Ś Ñ V1.3 B1.4 D1–4.6–12 T3.4 G3 M5.6 मया (for यथा). T3.4 M6 परे (for कुरु). ❀ Ck: त्वद्बलमपरिमितं तावकं बलमाश्रित्य यथा नमुच्यादयो दग्धाः हताः तथैतस्य च हननोपायं मे कुरु।; Ct: तद्बलमपरिमितं तावकं बलमाश्रित्य यथा दग्धास्तथा रावणस्यापि वधोपायचलं कुरु मे आख्याहि. ❀

10 D9 reads 10ab in marg. (cf. v.l. 8). —a) D9 om. (hapl.) देव. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 Ct देवेश (for देवानाम्). ❀ Cg: देवेति संबुद्धिः।; so also Ck.t.❀ —b) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 त्वामृते (Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 त्वदृते) मधुसूदन (Ñ1 पुरुषोत्तम). —c) T1.2 G3 M1.8 परायणो. Ñ B1.4 D6.10.11 चापि; D1–5.9.12 T3.4 M5 चास्ति; D7 M4.6.7 वापि; T1.2 G3 M3 नास्ति (for वास्ति). V3 रक्षणे सर्वभूतानां; B3 गतिः परायणार्थापि. —d) T2 पुरुषोत्तमं; M1 पुरुषर्षभ. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 त्रैलोक्ये सचराचरे.

11 D9 reads 11ab in marg. —a) D1.4 T3 G1.3 M1.4.8 नारायण. M5 श्रीमन्. —c) M6 सं- (for [अ]हं). T4 देव; M6 चास्मि (for चैव). —d) M6 च संस्तुते (for सनातने). —For 11cd, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3 subst.:

556* त्वयेमे स्थापिता लोकाः शक्रश्चाहं सुरेश्वरः ।

[Ś V1 B3 D8.12 त्वया मे (B3 यत्); Ñ1 स्वयं ते (for त्वयेमे). D5 [ए]व कामिता (for [इ]मे स्थापिता). Ś2 स्थापितो लोकः. Ś D2.8.9.12 प्रभुः कृतः; Ñ1 D1.3.4 T3 कृतः पुरा; V1.3 कृतस्त्वया; D5 त्वया कृतः (for सुरेश्वरः).]
—Thereafter Ñ1 V1 B1 (l. 1 only) D3.7.10.11 T3.4 cont.:

557* त्वया सृष्टमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
त्वामेव भगवन्सर्वे प्रविशन्ति युगक्षये ।

12 D9 reads 12ab in marg. —a) Ś1.2 D2.8.9.12 T1 त (D3 य)थाख्याहि; Ñ2 B3.4 D6.7.10.11 तदाचक्ष्व; G3 Ck तदाख्याय. T3.4 -वृत्तं (for -तत्त्वं). B1 यथातत्त्वं तदाचक्ष्व. —b) Ś1.2.3 (orig.; m. also as in D12) D2.8 मयि; D9 तथा; D12 ह्यसि (for मम). —cd) V3 B1.4 D1.3.4 G3 M2.3.6.7 अपि (for असि-). M3.5 शक्र- (for -चक्र-). Ś Ñ1 D8.9.12 योत्स्येहं (Ś3 [m. also] युध्यस्व) रावणं प्रभो; Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1–7.10.11 योत्स्यसे (B1.4 °ते [sic]) रावणं प्रति (Ñ2 D7 विभो; V1 D2 प्रभो; D1.3–5 रणे). T3.4 योद्धुमर्हसि रावणं; M6 योत्स्यसे संयुगे रिपून् (for d). G1 अपि शक्रस्य सततं संयुगे युध्यसे रिपुं. ❀ Cg: तत्तस्मात् कारणात्। यथा मे जयः स्यात् तथा तत्त्वमुपायतत्त्वम् आचक्ष्व। स्वयमेव युध्यस्वेति वा। ब्रूहीति शेषः।; so also Ck.t. ❀ —For 12cd, M1 subst.; while M5 ins. after 12:

558* अथवा चक्रमादाय स्वयं युध्यस्व संयुगे ।

[M5 युध्यसि.]

13 a) Ñ1 M1.8 तु (for स). —c) V3 तमपत्रासः

न तावदेष दुर्वृत्तः शक्यो दैवतदानवैः ।
हन्तुं युधि समासाद्य वरदानेन दुर्जयः ॥ १४
सर्वथा तु महत्कर्म करिष्यति बलोत्कटः ।
रक्षः पुत्रसहायोऽसौ दृष्टमेतन्निसर्गतः ॥ १५
ब्रवीषि यत्तु मां शक्र संयुगे योत्स्यसीति ह ।
नवाहं प्रतियोत्स्ये तं रावणं राक्षसाधिपम् ॥ १६
अनिहत्य रिपुं विष्णुर्न हि प्रतिनिवर्तते ।
दुर्लभश्चैष कामोऽद्य वरमासाद्य राक्षसे ॥ १७
प्रतिजानामि देवेन्द्र त्वत्समीपं शतक्रतो ।
राक्षसस्याहमेवास्य भविता मृत्युकारणम् ॥ १८
अहमेनं वधिष्यामि रावणं ससुतं युधि ।
देवतास्तोषयिष्यामि ज्ञात्वा कालमुपस्थितम् ॥ १९

G. 7. 35. 19
B. 7. 27. 20
L. 7 30 19

(for न परि°). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D कर्तव्यः; M6 कार्यस्त्वच्. V1 इति; V3 B3 मम (for च मे). T2 श्रूयते च मां (sic).

14 ^{a}) D2.3 G3 M6 एव (for एष). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3 दुष्टात्मा; M10 उद्वृत्तः. —^{b}) M10 देवैर्न (for दैवत-). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.6-12 T3.4 शक्यो जेतुं (B4 जेतुं शक्यः) सुरासुरैः; D1.3-5 शक्यः शक्र सुरासुरैः; M1 शक्यो देवैः सनातनैः; M6 शक्यो दानवदैवतैः. —^{c}) G1 गंतुं. Ś1 Ñ2 B3 D6.7.10.11 चापि; B1.4 वापि; D3 M3 युद्धे (for युधि). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-9.12 T4 वरगुप्तः स्वयंभुवा; M6 वरगुप्तः प्रजापतेः.

15 ^{a}) Ś3 D9 स तथा (for सर्वथा). Ñ1 T3 सु-; B4 हि (for तु). —^{b}) Ś Ñ1 V1.3 B1 D2.8.9.12 T4 रणो (V3 B1 मदो) त्कटः; D5 स रावणः; M1 न संशयः (for बलोत्कटः). —^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 राक्षसः पुत्रसहितो (D11 reads from तो up to 15^{d} in marg.). ❀ Ck: असौ रक्ष इति नित्यनपुंसकत्वात्. ❀ —^{d}) D2 दिष्टम् (for दृष्टम्). Ś D2.8.9.12 पुरातनैः (D2 °ने); V1.3 B1.4 T1.2 G3 M1.3.5 न संशयः; Ct as in text (for निसर्गतः).

16 ^{ab}) M10 मे (for मां). T2 M6 योत्स्यसेति. T1 M3.10 वै; T2 G3 हि (for ह). Ñ2 B1.3.4 D6.10.11 यत्तु मां त्वमभाषिष्ठा युध्यस्वेति सुरेश्वर. —For 16^{ab}, Ś Ñ1 V1.3 D1-5.7-9.12 T3.4 subst.:

559* यत्तु मां भाषसे शक्र युध्यस्वेति सुरोत्तम ।

[Ś3 मा (for मां). D1.4 T3.4 त्व (T3.4 मा) माभाषसे. D4 सुरोत्तमः; D5.7 सुरेश्वर.]

—^{c}) Ś Ñ V1.3 B1 D1-4.6-12 T3.4 नाहं तु (Ñ V1.3 B1 D1.3.4.6.7.10.11 T3.4 तं); B3.4 नाद्य तं; M4.7 नैवाद्य (for नैवाहं). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.8.9.12 T3.4 [ऽ]द्य; B3.4 M4.7 [ऽ]हं (for तं). Ñ2 B1 D6.7.10.11 T1 M3 Cg.k.t प्रतियोत्स्यामि; D1.4 प्रति यास्यामि. D5 नाहं संप्रति देवेश. —D5 om. 16^{d}–18^{a}. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B1.4 D राक्षसं युधि (B1 प्रति) (for राक्षसाधिपम्). B3 राक्षसं प्रति दुर्मदं; M6 राक्षसं रावणं युधि.

17 D5 om. 17 (cf. v.l. 16). —^{a}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-4.6-12 T3.4 नाहत्वा समरे शत्रुं (Ñ1 हंति [sic]; V3 D3.12 शत्रून्; D3 शक्र); M4.6.7 अनिहत्वा (M4.7 °हत्वा वै) न हि रिपुं; M5 नानिहत्यैव तु रिपुं. —^{b}) Ś Ñ2 V1 B1.3.4 D1-4.6-12 T3.4 M4-7 विष्णुः प्रति-; Ñ1 शत्रुं विष्णुः (for न हि प्रति-). V3 विष्णुः संपरिवर्तते. —After 17^{ab}, T4 repeats 8 (including 555*). —^{c}) Ś Ñ V1 B1 D1.2.4.6-12 T2 G1.3 M3.4.6.7 [ए]व (for [ए]ष). B1 [ऽ]यं (for ऽद्य). —^{d}) G1 राक्षसः; M1 संयुगे (for राक्षसे). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-4.6-12 T3.4 वरगुप्ताद्धि (B1.3.4 °त्तु) रावणात्.

18 D5 om. 18^{a} (cf. v.l. 16). —^{a}) Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3.4.6.7.10.11 T3.4 Ct प्रतिजाने तु (Ñ2 D6.7.10.11 °ने च; T3.4 °नेत्र). Ś Ñ1 V1.3 D1-4.8.9.12 T3.4 देवेश; G3 M2.8.9 राजेंद्र (for देवेन्द्र). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B1.4 D1.3-12 T1-3 G3 M6 त्वत्समीपे; T4 M10 त्वत्सकाशे; M3 त्वत्समक्षं. —After 18^{ab}, D1 repeats erroneously 15^{c}–18^{b}. —^{c}) Ś D8.12 M1 [अ]त्र; T2 G1 M4.7 [अ]द्य; M6 [आ]दौ (for [अ]स्य). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 भवितास्मि (B1 प्रवक्ष्यामि) यथास्याहं. —^{d}) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3 भविष्ये; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 रक्षसो (for भविता).

19 ^{a}) Ñ2 B3 D6.7.10.11 T1 G1 M10 एव; V1 एतं; T2 नूनं (for एनं). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T4 निहत्याशु; Ñ2 B3.4 D6.7.10.11 निहंतास्मि; B1 T3 M5 हनिष्यामि. —^{b}) Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.8.9.12 राक्षसं (for रावणं). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-4.6-11 ससुरःसरं; D5 सपरिच्छदं; D12 ससुरस्कृतं; T3.4 ससुहृज्जनं; M5 राक्षसाधिपं. —^{c}) M6 देवांश्च; M9 दैवतांस्. Ś Ñ V1 B1.3.4 D2.3.6-12 T3 G1 नंद (G1 स्थाप) यिष्यामि (for तोषयिष्यामि). V3 देवतानां क्षयिष्यामि (sic!); D1.4.5 देवानानंदयिष्यामि. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 उपागतं (for उपस्थितम्). L (ed.) लोकपालैः समन्वितान्. —After 19, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 M3 K (ed.) ins.:

560* एतत्ते कथितं तत्त्वं देवराज शचीपते ।
युध्यस्व विगतत्रासः सुरैः सह महात्मभिः ।
ततो रुद्राः सहादित्या वसवो मरुतोऽश्विनौ ।
संनद्धा निर्ययुस्तूर्णं राक्षसानभितः पुरात् ।

[(l. 1) B3 एवं (for एतत्). V3 D5 सर्वं (for तत्त्वं). —(l. 2) D5.12 -त्रास (for -त्रासः). K (ed.) सर्वैः (for सुरैः). Ñ2 D3.5-7.10.11 सार्धं (for सह). Ñ2 B1.3.4 D3.5-7.10.11 महाबल (D3.5 °लैः) (for महात्मभिः). —Ñ2 B1.3 D6 M3 om. l. 3-4. —(l. 3) D3.5 तथा (for सह-). T4 transp. वसवो and मरुतो. —(l. 4) Ś D2.3.8 पुरा; B4 D1.4 सुराः (for पुरात्).]

G. 7. 35. 21
B. 7. 27. 23
L. 7. 30. 22

एतस्मिन्नन्तरे नादः शुश्रुवे रजनीक्षये ।
तस्य रावणसैन्यस्य प्रयुद्धस्य समन्ततः ॥ २०
अथ युद्धं समभवद्देवराक्षसयोस्तदा ।
घोरं तुमुलनिर्ह्रादं नानाप्रहरणायुधम् ॥ २१
एतस्मिन्नन्तरे शूरा राक्षसा घोरदर्शनाः ।
युद्धार्थमभ्यधावन्त सचिवा रावणाज्ञया ॥ २२
मारीचश्च प्रहस्तश्च महापार्श्वमहोदरौ ।
अकम्पनो निकुम्भश्च शुकः सारण एव च ॥ २३
संह्रादिर्धूमकेतुश्च महादंष्ट्रो महामुखः ।
जम्बुमाली महामाली विरूपाक्षश्च राक्षसः ॥ २४
एतैः सर्वैर्महावीर्यैर्वृतो राक्षसपुंगवः ।
रावणस्यार्यकः सैन्यं सुमाली प्रविवेश ह ॥ २५

20 M4 om. (hapl.) 20–21. —^{b}) S2 B1 D6.7.10.11 शुश्राव; T1.2 G1.3 M1–3.5.8–10 श्रूयते (for शुश्रुवे). B1 रजनीचरैः; T3 G3 रजनिक्षये. —^{c}) Ś D2.8.9.12 तत्र (for तस्य). B4 G1 M3.5.6 राक्षस- (for रावण-). —^{d}) Ñ V1 B1.3.4 T3 प्रबु(Ñ2 B3 T3 °बृ)द्धस्य; D6.7 M3 प्रवृ(M3 °म)त्तस्य; M8 प्रतियुद्धे; Ct as in text (for प्रयुद्धस्य). B4 महत्ततः; M6 सुरैः सह (for समन्ततः). D3 समंतादुपयास्यतः. ❀ Cg: प्रकृष्टं युद्धं यस्य तत् प्रयुद्धं तस्य ।; so also Ck.t. ❀ —After 20, Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3–7.10.11 T G1.3 M1–3.5–10 ins.:

561* ते प्रबुद्धा महावीर्या अन्योन्यमभिवीक्ष्य वै ।
संग्राममेवाभिमुखा अभ्यवर्तन्त हृष्टवत् ।
ततस्त्रिदशसैन्यानां संक्षोभः समजायत ।
तदक्षयं महासैन्यं दृष्ट्वा परमदुर्जयम् ।

[(l. 1) Ñ1 V1.3 T4 प्रययुस्ते; B1 ते ते योधा; B4 M3 ते प्रवृद्धा; D3.5 ते प्रयाता; T1–3 G1.3 M1.2.5.6.8–10 ते प्रयुद्धा (T3 G1.3 M10 °द्ध्य) (for ते प्रबुद्धा). Ñ1 V1.3 D1.4 T3 G1 M2.5–7.9.10 महासैन्या; B4 महावीरा; T4 ससैन्याश्च (for महावीर्या). Ñ1 V3 ते(V3 ह्य)न्योन्यम्. D1.4 ते; D3.5 T G1.3 M1–3.5–10 च (for वै). —(l. 2) Ñ1 M1 अभ्य(M1 तेभ्य)वर्तत; D5 अभ्यवर्षत; T1–3 G1 M2.5.7–9 ते(T3 अ)भ्यधावंत; G3 M3.10 त्वभ्य (G3 तेप्य; M10 ते ह्य)धावंत (for अभ्यवर्तन्त). —(l. 3) Ñ1 V3 D1.4 तत्र (for ततस्). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3–7.10.11 T3.4 दैवत- (for त्रिदश-). —Ñ1 om. from the post. half up to the prior half of l. 4. —(l. 4) D3.5. M6 महत् (for महा-). Ñ2 D6.7.10.11 समरमूर्धनि; B1.3.4 समरदुर्जयं.]

21 M4 om. 21 (cf. v.l. 20). V1 repeats 21^{ab} (var.) after 572*. —^{a}) Ñ V1(first time).3 B1.3.4 D1.3.4.6.7.10.11 T3 ततो; V1 (second time) तेषां (for अथ). Ś D2.5.8.9.12 ततः समभवद्युद्धं. —^{b}) M1 -दानवयोस् (for -राक्षसयोस्). Ś Ñ V1(both times).3 B1.3.4 D T4 देवदानवरक्षसां; M6 देवराक्षससैन्ययोः. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 M6 -[उ]द्यतं; M5 -[अ]न्वितं (for -[आ]युधम्).

22 ^{a}) M4.7 घोरा; M10 वीरा (for शूरा). —^{b}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 भीम(Ñ1 D1.4 घोर; D12 यम)विक्रमाः (for घोरदर्शनाः). —^{c}) Ś B1.3.4 D1–5.8.9.12 G1 M3–5 अभ्य(Ś1.2 D8 M4 °भि)वर्तत; Ñ2 D6.7.10.11 समवर्तत; T1.2 G3 M10 अभिधावंतः; M6 अभिवर्तंते (for अभ्यधावन्त). Ñ1 V1.3 T3.4 युद्धाय चाभ्यवर्तत. —^{d}) M1 राक्षसा (for सचिवा). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.3.5–12 T4 रावण(Ñ1 D2.3.5.9.12 °क्षस)स्य ते(V3 च; B3 तु); D1.4 तस्य रक्षसः.

23 ^{c}) Ñ1 प्रकंपनो. D3 निशुंभश्च. —M8 om. (hapl.?) from 23^{d} up to the prior half of l. 1 of 562*. —^{d}) D3 सारणः शुक (by transp.); D5 रावणः शुक. M5 कुंभश्च शुकसारणौ.

24 M8 om. 24 (cf. v.l. 23). —^{a}) Ñ1 V3 D1.2.4.9 T3 M1–7 सं(V3 नि)ह्रादी; Ñ2 V1 B1.3.4 D3.5–7.10.11 T4 संह्रादो; K (ed.) संह्लादो. D5 T2 धूम्र(T2 वज्र)केतुश्च. —^{b}) Ś D8.12 -दंतो (for -दंष्ट्रो). Ś Ñ1 D1–5.8.9.12 महाननः; Ñ2 V3 B1.3.4 D6.7.10.11 घटो(V3 महो)दरः; V1 °बलः; T4 °हनुः (for महामुखः). —^{c}) Ś D12 महानासो; Ñ1 °द्रष्टो; Ñ2 D6.7.10.11 °ह्रादो; V1.3 B1.3.4 D1.3–5 T3.4 °नादो; D2.9 °नासीद्; D8 °नालो; G1 विरूपाक्षस् (for महामाली). —^{d}) D6 वीर्यवान् (for राक्षसः). G1 तथा शूराश्च राक्षसाः. —After 24, Ñ1 V1.3 D1.3.4.6.7.10.11 T G1.3 M1–7.9.10 ins.; M8 ins. before 25:

562* सुप्तघ्नो यज्ञकोपश्च दुर्मुखो दूषणः खरः ।
त्रिशिराः करवीराक्षः सूर्यशत्रुश्च राक्षसः ।

[M8 om. the prior half of l. 1 (cf. v.l. 23). —(l. 2) V3 करवीराख्यः; T2 G3 °वीरश्च; M9 खरवीराक्षः; M10 मकराक्षश्च; Cg.k.t as above (for करवीराक्षः).]

—D7.10.11 T3.4 cont.:

563* महाकायोऽतिकायश्च देवान्तकनरान्तकौ ।

25 Ś D2.8.9.12 om. 25. Before 25, M8 ins. 562*. —^{a}) B4 सैन्यैः (for सर्वैर्). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 परिवृतो; V1 महाभागैर् (for महावीर्यैर्). —^{b}) M1 गुप्तो (for वृतो). Ñ1 D3.5 T1–3 G1.3 M4.5.7 -पुंगवैः (for -पुंगवः). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 महावीर्यैर्महाबलः (B3.4 °लैः). —^{c}) B4 [अ]त्रतः; D3 नायकः (hypm.) (for [आ]र्यकः). T1–3 G1.3 M1–5.7–10 श्रीमान् (for सैन्यं).

स हि देवगणान्सर्वान्नानाप्रहरणैः शितैः ।
विध्वंसयति संक्रुद्धः सह तैः क्षणदाचरैः ॥ २६
एतस्मिन्नन्तरे शूरो वसूनामष्टमो वसुः ।
सावित्र इति विख्यातः प्रविवेश महारणम् ॥ २७
ततो युद्धं समभवत्सुराणां राक्षसैः सह ।
क्रुद्धानां रक्षसां कीर्तिं समरेष्वनिवर्तिनाम् ॥ २८
ततस्ते राक्षसाः शूरा देवांस्तान्समरे स्थितान् ।
नानाप्रहरणैर्घोरैर्जघ्नुः शतसहस्रशः ॥ २९
सुरास्तु राक्षसान्घोरान्महावीर्यान्स्वतेजसा ।
समरे विविधैः शस्त्रैरनयन्यमसादनम् ॥ ३०

G. 7. 35. 35
B. 7. 27. 39
L. 7. 30. 33

26 a) B3 तु (for हि). Ñ2 B1.4 D6.7.10.11 दैवत-; M6 देवानां (for हि देव-). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 स (Ś D8 ते) दैवतबलं (D9 °ले) सर्वं; T3.4 तदामरबलं सर्वं. —b) D1.4 शतैः. —cd) Ñ1 V1 B1.4 D1–5.9.12 व्य(D3.5 वि)ध्वंसयत; V3 व्यशातयत (for विध्वंसयति). Ñ2 B3 D7.10.11 व्यध्वंसयत्ससं(D10.11 °त्सुसं-) क्रुद्धो; M6 निजघान सुसंक्रुद्धः (for c). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 K (ed.) वायुर्जलध(K [ed.] °च)रानिव (for d). Ś D8 व्य(D8 क्ष)ध्वंसयंत संक्रुद्धाः संगताः क्षणदाचराः. —After 26, Ś Ñ1 V1.3 D1–4.7–12 T3.4 ins.:

564* तद्दैवतबलं राम हन्यमानं निशाचरैः ।
प्रणुन्नं सर्वतो दिग्भ्यः सिंहनुन्ना यथा मृगाः ।

[V3 D1.4.12 om. l. 1. —(l. 1) D8 तं (for तद्). —(l. 2) D8 प्र**; T3 प्रद्रुतं (for प्रणुन्नं). T3 -त्रस्ता (for -नुन्ना). V1.3 D2 मृगा यथा (by transp.); D7.9–11 T3.4 मृगा इव (for यथा मृगाः). Ñ1 D12 सिंहनुन्नमृगो(D12 °गा) यथा; D1.4 सिंहनुन्नो यथा गजः (for the post. half).];

while D6 T1.2 G1.3 M ins.:

565* सुमालीभयसंत्रस्ताः सुरास्ते सर्वतो दिशम् ।
प्रदुद्रुवुर्वध्यमानाः सिंहत्रस्ता मृगा इव ।

[(l. 1) T1 M3.5.8.10 सुमालि-. D6 T1.2 G3 M3 दिशः (for दिशम्).—(l. 2) G1.3 M10 मथ्यमानाः. T1.2 G3 M3 यथा (for इव).]

27 a) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 राम; G1 देवो; M2.9 वीरो (for शूरो). —b) M6 गुरुः (for वसुः). —d) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8–12 T3.4 रणाजिरं (D1 °रे); B3 G1 महारणे. —After 27, Ñ V1.3 B1.3.4 D1–7.9–12 T1–3 G1.3 M K (ed.) ins.:

566* सैन्यैः परिवृतो हृष्टो नानाप्रहरणोद्यतैः ।
त्रासयञ्शत्रुसैन्यानि सिंहः क्षुद्रमृगानिव ।
अथापरौ महावीर्यौ त्वष्टा पूषा च दंशितौ ।
सहसा सह सैन्येन प्रविष्टौ तद्रणाजिरम् ।

[K (ed.) reads l. 1-2 within brackets. —(l. 1) Ñ1 V1.3 D1–5.9.12 T3 देवैः (for सैन्यैः). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3–7.10.11 T3 M10 हृष्टैर्; D2.9.12 धृष्टैर्; T1 damaged (for हृष्टो). G1 -[उ]द्धतैः; M4 -[उ]द्यतः (for -[उ]द्यतैः). —D7 reads l. 2–3 in marg. —(l. 2) D1.4.5.9 सर्वं; D12 स तु (for शत्रु-). Ñ1 V1.3 D1–5.9 T3 प्रजा(D1.2.4.9 T3 °जाः)-काल इवांतकः(V1.3 T3 °वागतः; D2 °वातुरः); Ñ2 B1.3.4 D6.7.10–12 प्रविवेश रणाजिरं (for the post. half). —D9.12 om. l. 3–4. —(l. 3) Ñ V1.3 B1 D6.7.10.11 T3 त(Ñ1 V1 T3 अ)थादित्यौ; M1 तथापरौ (for अथापरौ). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 तौ समं(B1 °मौ); M6 संहितौ (for दंशितौ). —(l. 4) Ñ1 पपतुः (sic); Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1–7.10.11 T3 निर्भयौ; M6 दंशितौ (for सहसा). G1 प्रहृष्टौ (for प्रविष्टौ). Ñ1 V1 D2 T3 तु; V3 च; D1.3–5 तौ (for तद्). Ñ1 V1.3 D2 G1 रणाजिरे. Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 तदा प्रा(B1 प्र)विशतां रणे(B1.3 रणं) (for the post. half).]

28 b) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D7.8.10–12 T3 सह राक्षसैः (by transp.); D1 अथ रक्षसां; D2–4.9 अथ राक्षसैः. —c) Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 T3.4 जयमिच्छू(D1.3.4 °मीप्सू)नां; Ñ2 B1.3.4 D5–7 M6 जयकामा(D5 °लुब्धा)नां; M1.2.4.5.7.10 र(M10 कां)क्षतां कीर्तिं (for रक्षसां कीर्तिं). —d) Ñ1 V1 D1–5.9 T3.4 संयुगेषु; V3 संग्रामेषु; Cg.k.t as in text (for समरेषु). Ñ1 [अ]नुवर्तिनां; T1.2 G3 [अ]द्दहन्बलात्; Cg.k.t as in text (for [अ]निवर्तिनाम्). ❁ Cg: समरेष्वनिवर्तिनां रक्षसां कीर्तिं क्रुद्धानां सुराणां राक्षसैः सह युद्धमभवदिति योजना।; so also Ct. ❁

29 a) Ñ2 B1.3.4 D5–7.10.11 सर्वे (for शूरा). —b) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 विबुधान् (for देवांस्तान्). G1 M5.8 समव(M8 °मुप)स्थितान् (for समरे स्थितान्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 देवानां प्रमुखे स्थिताः. —c) V3 -प्रहारैस्ते (for -प्रहरणैर्). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 देवाञ्; M6 सारैर् (for घोरैर्). Ñ1 नानाप्रहरणा देवं.

30 a) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 M10 देवाश्च(M10 °स्तु); M6 सुराश्च (for सुरास्तु). M5 शूरान् (for घोरान्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 राक्षसानपि ते दे(V1.3 D1.3–5 तान्दे)वा. —b) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 -वीर्याः (for -वीर्यान्). V1 च तेजसा; V3 महाबलाः; T3.4 महौजसः; M6.10 सुतेजसः (for स्वतेजसा). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 M5 महावीर्य-(D10.11 °बल)पराक्रमान्. —c) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 विमलैः (for विविधैः). T1.2 G3 M3 अस्त्रैर् (for शस्त्रैर्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 समेत्य(D1.4 °ता) निशितैः शस्त्रैर्. —d) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 M10 नयंति; T2 G1.3 M4–9 अनयद् (for अनयन्). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 उपनिन्युर्यमक्षयं.

G. 7. 35. 35
B. 7. 27. 40
L. 7. 30. 34

एतस्मिन्नन्तरे शूरः सुमाली नाम राक्षसः ।
नानाप्रहरणैः क्रुद्धो रणमेवाभ्यवर्तत ॥ ३१
देवानां तद्बलं सर्वं नानाप्रहरणैः शितैः ।
विध्वंसयति संक्रुद्धो वायुर्जलधरानिव ॥ ३२
ते महाबाणवर्षैश्च शूलैः प्रासैश्च दारुणैः ।
पीड्यमानाः सुराः सर्वे न व्यतिष्ठन्समाहिताः ॥ ३३
ततो विद्राव्यमाणेषु त्रिदशेषु सुमालिना ।
वसूनामष्टमो देवः सावित्रो व्यवतिष्ठत ॥ ३४
संवृतः स्वैरनीकैस्तु प्रहरन्तं निशाचरम् ।
विक्रमेण महातेजा वारयामास संयुगे ॥ ३५
सुमत्तयोस्तयोरासीद्युद्धं लोके सुदारुणम् ।
सुमालिनो वसोश्चैव समरेष्वनिवर्तिनोः ॥ ३६
ततस्तस्य महाबाणैर्वसुना सुमहात्मना ।
महान्स पन्नगरथः क्षणेन विनिपातितः ॥ ३७
हत्वा तु संयुगे तस्य रथं बाणशतैः शितैः ।
गदां तस्य वधार्थाय वसुर्जग्राह पाणिना ॥ ३८

---

31 a) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 राम; M6 वीरः (for शूरः). —b) D5 सुमालिः. Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.12 स तु (V3 च) (for नाम). M7 राक्षसेश्वरः (for नाम राक्षसः). —c) Ś D2.8.9.12 -प्रहरणः. V3 शस्त्रैः; G1 M10 घोरै (for क्रुद्धो). —d) V3 क्रुद्ध (for रणम्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 एको (for एव). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 तत्सैन्यं सो (B1 सम्-) (for रणमेव). B1 अवर्तत; D3 व्यगाहत; M4.7 [अ]भ्यधावत; M5 [अ]भ्यपद्यत (for [अ]भ्यवर्तत).

32 Ś D8.12 om. 32ab. —a) Ñ V1.3 B1.3.4 D1–7.9–11 T3.4 स दैवत- (D6 °तं) (for देवानां तद्). —b) Ñ1 V1.3 D2.3.5.9 T4 दिव्यैः (for नाना-). L (ed.) शतैः. —c) Ñ2 B1.3.4 D1.4–7.10.11 M9 व्य (D5 M9 वि) ध्वंसयत. Ś D8 वै देवान्; Ñ1 V1 D1.2.4.9.12 T4 रक्षेंद्रो; V3 दैत्येंद्रो (for संक्रुद्धो). —d) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 जलधरं यथा.

33 a) B4 तैर् (for ते). Ś D2.8.9.12 -दानवाश्चैव; Ñ1 V1.3 D1.4 -बाणवर्षेण (for -बाणवर्षैश्च). —b) B3.4 M4.5.7.10 शूल- (for शूलैः). D6 सु- (for च). Ś D2.8.9.12 शूलवर्षैः सु-; Ñ1 V1.3 D1.3–5 T3.4 M6 शूल (Ñ1 V1 शर)-वर्षै (M6 °पातै) श्च; Ñ2 B1 D7.10.11 शूलप्रासैः (B1 °पाशैः) सु-. —c) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 पात्यमानाः; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 T3.4 हन्यमानाः. Ś Ñ1 D2.8.9 सुरैः (for सुराः). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.9.12 T4 संख्ये (for सर्वे). —d) G1 M2.3.8.9 ह्यतिष्ठन्; M6.10 [अ]भ्यतिष्ठन् (for व्यतिष्ठन्). Ś Ñ1 V1 D2.3.5.8.12 T3.4 व्य (T4 ना) तिष्ठंत विभीषणाः (T3.4 °षिताः); Ñ2 V3 B1.3.4 D6.7.10.11 न व्यतिष्ठंत संहताः (V3 विह्वलाः); D1.4 विद्रवंति भयार्दिताः; D9 व्यद्रवंत विभीषिताः.

34 b) Ñ1 V1.3 D1.3.4 T4 देवेष्वथ; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 दैवतेषु; D5 सुरेष्वथ; T3 देवेषु च (for त्रिदशेषु). Ś D2.8.12 तेषु देवेषु मालिना; D9 देवेषु मालिना तदा. —c) Ś D2.8.9.12 संख्ये; Ñ1 V3 D1.3–5.7.10.11 T3.4 क्रुद्धः; Ñ2 B1.3.4 D6 भागः; V1 तत्र (for देवः). —d) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 पर्य (Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 वै व्य; D3.5 प्रत्य)-वस्थितः (for व्यवतिष्ठत).

35 a) G (ed.) स (for सं-). V3 B1 D7 T3 तैर् (for स्वैर्). Ś D8.9.12 स ततोऽस्वैर्; D2 ततस्त्वस्वैर्; G1 M4.5.7 संवृतं स्वैर् (for संवृतः स्वैर्). D2.9.12 अनेकैश् (for अनीकैस्). Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 T4 च (for तु). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 अथानीकैः (for अनीकैस्तु). —b) T4 प्रहरंश्च (for प्रहरन्तं). —c) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 विक्रम्य स वसुः (Ś °म्य वासवः; V3 °म्याभीरसं-; D3 °म्य स च सं-) क्रुद्धो. —d) D5 ताडयामास; D8 दारयामास. Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 राक्षसं (for संयुगे).

36 a) G1 M8.10 समंततस्; M1.4.7 सं (M1 प्र) मत्तयोस्; M5 समेतयोस्; M6 सुमहत्तत् (for सुमत्तयोस्). T1.2 G3 M3 सुरराक्षसयोरासीद्. —b) M3.6 लोक- (for लोके). —For 36ab, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 subst.:

567* ततो युद्धं महत्तत्र राक्षसामरमुख्ययोः ।

[Ñ1 V1.3 D1.3–5 T3.4 अभूत् (for महत्).];

while Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 K (ed.) subst.:

568* ततस्तयोर्महायुद्धमभवल्लोमहर्षणम् ।

[B1 द्वयोर्; D7 महद् (for महा-). K (ed.) रोमहर्षणं.]

—d) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 भीरूणां भयवर्धनं.

37 a) D9 वृतस् (for ततस्). D5 चास्य; T1.2 G3 तेन (for तस्य). Ñ2 B1.3.4 महाबाहो; V3 महद्युद्धम् (for महाबाणैर्). —b) V3 अभूत्तेन (for वसुना सु-). D2 वसूनां सुमहात्मनां. —cd) Ś Ñ1 V1 D2.3.8.9.12 T3.4 M1 सुमहान्; Ñ2 D6.7.10.11 निहतः; D1.4 अग्रतः; G1 M8 महान्सु- (for महान्स). D8.12 सन्नाग- (for पन्नग-). D5 रथः सह तुरंगाभ्यां (for °). Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T3.4 क्षणे तस्मिन् (for क्षणेन वि-). V3 सु*श्चातिरथश्चैव मतेन युधि पातितः.

38 a) Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T4 तं हत्वा. D5 समरे (for संयुगे). V3 तं हत्वा पन्नगरथं; M6 गत्वा तं समरे वीरो. —b) V3 रणे (for रथं). Ś D8.12 तथा; Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3–7.10.11 चितं; D2.9 ततः (for शितैः). —c) T1 तथा (for गदां). Ś D8.12 अस्य (for तस्य).

तां प्रदीप्तां प्रगृह्याशु कालदण्डनिभां शुभाम् ।
तस्य मूर्धनि सावित्रः सुमालेर्विनिपातयत् ॥ ३९
तस्य मूर्धनि सोल्काभा पतन्ती च तदा बभौ ।
सहस्राक्षसमुत्सृष्टा गिराविव महाशनिः ॥ ४०
तस्य नैवास्थि कायो वा न मांसं ददृशे तदा ।
गदया भस्मसाद्भूतो रणे तस्मिन्निपातितः ॥ ४१
तं दृष्ट्वा निहतं संख्ये राक्षसास्ते समन्ततः ।
दुद्रुवुः सहिताः सर्वे क्रोशमाना महास्वनम् ॥ ४२

G. 7. 35. 47
B. 7. 27. 51
L. 7. 30. 45

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

---

39 a) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 महावेगां; G1 गृहीत्वाशु (for प्रगृह्याशु). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 M6 ततः प्र (B4 सं)गृह्य दीप्ताग्रां. —b) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 -[उ]पमां (for -निभां). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3-11 T1.3.4 M6 गदां (for शुभाम्). D2.12 -निभाननां. —cd) D1.4 चिक्षेप (for सावित्रः). Ś V1.3 D2.3.5.8.9.12 T3.4 पातयामास रक्षसः; D1.4 सावित्रः परमाद्भुतां (for d). Ñ B1.3.4 D6.7.10.11 तां मूर्ध्नि पातयामास सावित्रो वै सुमालिनः.

40 a) T1 च (for सा). Ś Ñ V3 B1.3.4 D T3.4 सा तस्योपरि(V3 D5 T3 °रसि) चो(V3 सो)ल्काभा; V1 (with hiatus) तस्य चोरसि उल्काभा; M6 सा तस्य मूर्ध्नि ह्युल्काभा. —b) G1 M8 [इ]व (for च). Ś D8.12 निपतंती (for पतन्ती च). T1.2 G3 M1.3 गदा (for तदा). D12 बभौ तदा (by transp.). Ñ V1.3 B1.3.4 D1-4.6.7.9-11 T3.4 विब-(B3.4 निर्बं)भौ ग(V3 D2.9 T3 त)दा; D5 M6 च(D5 [इ]व) बभौ ग(D5 त)दा (for च तदा बभौ). —c) Ś V1 D2.8.9.12 इंद्रप्रयुक्ता राजंती; Ñ V3 B1.3.4 D1.3-7.10.11 T3.4 M6 इं(V3 रु)द्रप्रमु(T3.4 °यु)क्ता गर्जं(M6 °च्छं)ती. —d) Ś V1.3 D1-5.8.9.12 M5 गिरेर् (for गिराव्). Ś Ñ1 B1.3.4 D2.8.9.12 T3.4 M2.6.8-10 यथा (for महा-).

41 a) B4 वै न (for नैव). Ś D8 T2 M8 [अ]स्ति (for [अ]स्थि). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 न शिरो (for कायो वा). —b) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 मांसं रुधिर(V3 T4 शोणित)मेव च(Ñ1 D3.5 T4 वा). —c) Ñ2 D6.7.10.11 G (ed.)भस्मतां नीतं(G [ed.]°तो); B1.3.4 भस्मसान्नीतं; T4 भस्मकृतः स (unmetric); M1 भस्मसंभूतो (for भस्मसाद्भूतो). M6 तस्मिन्कृताग्रे गदया. —d) M3.5.10 निशाचरः; M6 निपातिते (for निपातितः). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 G (ed.) निहतस्य(G [ed.] °तः स) रणाजिरे; T4 निपपात ****. —For 41^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3 subst.:

569* दृश्यते गदया भस्मकृतः स निपपात ह ।

[Ñ1 V1 T3 भस्मीकृतः; V3 सम्यकृतः. D1.3.4 T3 सं- (for स). D1.3.4 च (for ह).]

—After 41, M3.10 ins.:

570* निपपात तदा भूमौ महातरुरिवाशनेः ।

[M3 ततो (for तदा).]

42 ab) M8 पातितं (for निहतं). —G3 damaged from b up to सहिताः in c. B4 transp. तं and ते. B1 निशाचरं; G1 निपातितं (for समन्ततः). —For 42^{ab}, Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 subst.:

571* सुमालिनं हतं दृष्ट्वा वसुना राक्षसा भयात् ।

[D1.4 श्रुत्वा; T4 संख्ये (for दृष्ट्वा). V1.3 बलिनो; T3 बलिना (for वसुना). D8 T4 भस्मसात्कृतं (for राक्षसा भयात्).]

—c) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 व्यद्रवन्; V1 प्रदुद्रुवुः (hypm.) (for दुद्रुवुः). Ñ1 ते वै प्रदुद्रुवुः सर्वे. —d) M5 क्रोधमाना. Ś V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 समंततः; Ñ1 ततस्ततः; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 परस्परं (for महास्वनम्). —After 42, Ñ V1.3 D1.3.4.6.7.10.11 T3.4 ins.:

572* विद्राव्यमाणा वसुना राक्षसा नावतस्थिरे ।

—Thereafter V1 repeats 21^{ab} (var.).

Colophon: V1 om. (cont. the Sarga). —*Kāṇḍa name*: Ś1 D2.7 M7 om. —After Kāṇḍa name, D5 ins. दैवासुरसंग्रामे. —*Sarga name*: Ś Ñ V3 B1.3.4 D1-5.8-12 सुमालि(Ñ2 B3 D1 °ली)वधः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 B1 D2.12 om.; Ñ2 B3.4 35; D1.4.5 T4 34; D3.9 33; D8 T3 32; M6 31. —After colophon, D2 concludes with रामचन्द्र; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G1.3 M5.8 with श्रीरामाय नमः; M1 with ॐ ॐ श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

२८

G. 7. 36. 1
B. 7. 28. 1
L. 7. 34. 1

सुमालिनं हतं दृष्ट्वा वसुना भस्मसात्कृतम् ।
विद्रुतं चापि स्वं सैन्यं लक्षयित्वार्दितं शरैः ॥ १
ततः स बलवान्क्रुद्धो रावणस्य सुतो युधि ।
निवर्त्य राक्षसान्सर्वान्मेघनादो व्यतिष्ठत ॥ २
स रथेनाग्निवर्णेन कामगेन महारथः ।
अभिदुद्राव सेनां तां वनान्यग्निरिव ज्वलन् ॥ ३
ततः प्रविशतस्तस्य विविधायुधधारिणः ।
विदुद्रुवुर्दिशः सर्वा देवास्तस्य च दर्शनात् ॥ ४
न तत्रावस्थितः कश्चिद्रणे तस्य युयुत्सतः ।
सर्वानाविध्य वित्रस्तान्दृष्ट्वा शक्रोऽभ्यभाषत ॥ ५
न भेतव्यं न गन्तव्यं निवर्तध्वं रणं प्रति ।
एष गच्छति मे पुत्रो युद्धार्थमपराजितः ॥ ६

28

☞ V2 G2 missing for Sarga 28 (cf. v.l. 7.12.2 and 7.26.45 respy.). B2 om. Sarga 28 (cf. v.l. 7.24.1).

1 ^{a}) D1.4 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). M6 सुमालिं निहतं दृष्ट्वा. —^{c}) Ś V3 D1–5.8.9.12 M5.8 [अ]पि तत्सैन्यं; Ñ1 हतं श्रुत्वा; V1 हतं सैन्यं; T1.3 G3 M1.3.7 स्वकं सैन्यं; T2 स्व * * * (damaged); T4 [ए]व तत्सैन्यं; M10 [अ]पि सैन्यं स्वं (by transp.) (for [अ]पि स्वं सैन्यं). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 M4 स्वसैन्यं विद्रुतं चापि. —^{d}) T1.2 लंघयित्वा. Ñ V1.3 B1.4 D2.6.7.9–11 [अ]र्दितं सुरैः; D1.3.4 °तः सुतः; T1.2 G3 M1.3 शरार्दितं; M2 [अ]र्दितं शतैः; M6 जितं सुरैः (for [अ]र्दितं शरैः). G1 लक्षयामास तं शरैः.

2 ^{a}) Ñ1 B4 T3 M4.6–8.10 सु-; T1.2 G3 M1 तु (for स). D5 स तस्य (for ततः स). G1 माल्यवान् (sic) (for बलवान्). Ñ1 रक्षो (for क्रुद्धो). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D तदा; T3 तथा; M6 बली (for युधि). —^{c}) B1.3 निर्भर्त्स्य; D1.4 निवृत्य (for निवर्त्य). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–4.6–12 T3 M6 व्यवस्थितः; M8 [ऽ]भ्यतिष्ठत; M10 [ऽ]वति° (for व्यतिष्ठत).

3 D12 om. 3^{ab}. —^{a}) K (ed.) सुरथेन. Ś D8 म(D8 स)हाश्वेन; Ñ V1.3 B1.3.4 D1–7.9–11 T3 महार्हेण (for [अ]ग्निवर्णेन). —^{b}) Ñ2 महाबलः (for °रथः). —^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 M6 तत्सैन्यम्; T1.2 G3 M1.3 Cg.k.t तां सेनां (by transp.). —^{d}) Ś Ñ B1.3.4 D2.8.9.12 T3.4 M6 अग्निः कक्षम् (Ś Ñ D12 °क्ष्यम्; D8 °क्ष्याम्); D1.3–5 कक्षमग्निर् (for वनान्यग्निर्). Ñ1 [आ]दहन् (for ज्वलन्). V1.3 अग्निः कक्ष(V1 °क्ष्य)गतो दहन्.

4 ^{a}) M6 तत्र (for तस्य). D9 प्रविशतस्तदा तस्य; G1 ततः प्रविशता तेन. ❀ Cv: ततः प्रविशतस्तस्य ततः प्रविशति तस्मिन्. ❀ —^{b}) D5 G1 -[आ]युधपाणयः; T4 °पाणिनः; M6 -[अ]स्त्रप्रहारिणः (for -[आ]युधधारिणः). —^{c}) Ś1 Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 द्व(T3 अ)द्रवंत; Ś2.3 विद्रवंति; B1 प्रदुद्रुवुर् (for विदुद्रुवुर्). M8 ततः (for दिशः). M3.5.8.10 सर्वे. —^{d}) M6 वै तस्य (for तस्य च). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 दर्शना(then D11 reads in marg.)देव देवताः. —After 4, V1 ins. l. 2 only of 575*.

5 V1 om. 5–6. —For 5^{ab}, Ś Ñ1 V3 D1–5.8.9.12 T3.4 subst.:

573* न त्वस्य कश्चित्प्रमुखो बभूवान्यो युयुत्सतः ।

[Ñ1 D2.9 तस्य; V3 D1.3–5 T3.4 तत्र (for त्वस्य). V3 D1–5.9 T3.4 प्रमुखे. Ñ1 [अ]त्र; V3 D1.3–5 T3.4 [अ]स्य (for [अ]न्यो). V3 T4 रणोत्सुकः (for युयुत्सतः).];
while Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 subst. for 5^{ab}:

574* न बभूव तदा कश्चिद्युयुत्सोरस्य संमुखे ।

[B4 युध्यतोर् (for युयुत्सोर्).]

—^{c}) D6.7 अवेक्ष्य; D9 उद्विग्न-; T3 आलक्ष्य; M5 आमथ्य; M8 तानपि; Cg.k.t as in text (for आविध्य). D9 -संत्रस्तांस्; G3 विध्वस्तान्; Cg.k.t as in text (for वित्रस्तान्). Ś D2.8.12 दृष्ट्वा तु देवान्संत्रस्तांस्; Ñ1 D3.5 सर्वमाविध्य(Ñ1 D5 °भ्र-)वित्रस्तं; V3 सर्वानाविधमस्तत्र (sic); D1.4 सर्वं दृष्ट्वा तु वित्रस्तं; T1.2 M3 सर्वानायुधविध्वस्तान्; M6 सर्वानपि परित्रस्तान्. —^{d}) Ś Ñ V3 B1.3.4 D1.3–8.10.11 T4 ततः; D2.9.12 तत्र (for दृष्ट्वा). Ś Ñ V3 B3.4 D T4 M6 [ऽ]ब्रवीत्सुरान्; B1 [ऽ]ब्रवीद्वचः (for ऽभ्यभाषत).

6 V1 om. 6 (cf. v.l. 5). —^{a}) B1 भेतव्यं नो. Ś D2.7–9.12 T4 M1.4.7 न भेतव्यं; G1 M5 निवर्तध्वं (for न गन्तव्यं). —^{b}) G1 अहं यास्ये; M5 देवाः सर्वे (for निवर्तध्वं). Ś Ñ V3 B3.4 D T4 रणे सुराः; B1 सुदारुणं (for रणं प्रति). —^{c}) Ś1 Ñ2 B3.4 D6.7.10.11 transp. मे and पुत्रो. —After 6, Ś Ñ1 V3 D1–5.8.9.12 T3.4 ins.; while V1 ins. l. 2 only after 4 (owing to om.):

575* ते शक्रवचनं श्रुत्वा देवाः शत्रुबलार्दिताः ।
पुनर्निवृत्ता युद्धाय नानाप्रहरणोद्यताः ।

[(l. 1) D1.3.5 रक्षो-; D4 राक्षस- (hypm.) (for शत्रु-). T4 -भयार्दिताः. —(l. 2) D9 प्रवृत्ता. V3 युद्धार्थं (for युद्धाय).]

ततः शक्रसुतो देवो जयन्त इति विश्रुतः ।
रथेनाद्भुतकल्पेन संग्राममभिवर्तत ॥ ७
ततस्ते त्रिदशाः सर्वे परिवार्य शचीसुतम् ।
रावणस्य सुतं युद्धे समासाद्य व्यवस्थिताः ॥ ८
तेषां युद्धं महदभूत्सदृशं देवरक्षसाम् ।
कृते महेन्द्रपुत्रस्य राक्षसेन्द्रसुतस्य च ॥ ९
ततो मातलिपुत्रे तु गोमुखे राक्षसात्मजः ।
सारथौ पातयामास शरान्काञ्चनभूषणान् ॥ १०
शचीसुतस्त्वपि तथा जयन्तस्तस्य सारथिम् ।
तं चैव रावणिं क्रुद्धः प्रत्यविध्यद्रणाजिरे ॥ ११
ततः क्रुद्धो महातेजा रक्षो विस्फारितेक्षणः ।
रावणिः शक्रपुत्रं तं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ १२
ततः प्रगृह्य शस्त्राणि सारवन्ति महान्ति च ।
शतघ्नीस्तोमरान्प्रासान्गदाखड्गपरश्वधान् ।
सुमहान्त्यद्रिशृङ्गाणि पातयामास रावणिः ॥ १३

G. 7. 36. 14
B. 7. 28. 14
L. 7. 34. 14

7 ^{c}) Ś $D_{2.8.9.12}$ -युक्तेन; $D_{1.4}$ -रूपेण; D_{3} -कारेण; M_{3} -वर्णेन; M_{5} -कालेन (for -कल्पेन). —^{d}) Ñ$_{2}$ $D_{6.7.10.11}$ संग्रामे; D_{8} सं * *. Ś Ñ$_{2}$ $B_{1.3.4}$ D_{6-12} सोभ्यवर्तत; Ñ$_{1}$ D_{2} M_{3} अ(M_{3} ह्य)भ्य°; V_{1} M_{10} अभिवर्तते; V_{3} प्रत्यपद्यत; $D_{1.3-5}$ M_{6} प्रत्य(M_{6} सम)वर्तत (for अभिवर्तत). $T_{3.4}$ संग्रामाभिमुखो ययौ.

8 ^{a}) $T_{1.2}$ सचिवाः; G_{1} राक्षसाः (sic) (for त्रिदशाः). —^{b}) Ś $D_{8.12}$ शचीपतिं. —D_{5} om. 8^{cd}. —^{c}) B_{4} $M_{4.7}$ सुतं सर्वे; $M_{5.10}$ सुतं दृष्ट्वा; M_{6} सुसंक्रुद्धाः (for सुतं युद्धे). —^{d}) Ñ$_{1}$ परिवार्य (for समासाद्य). Ś Ñ$_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1-4.8.9.12}$ $T_{3.4}$ [अ]वतस्थिरे; Ñ$_{2}$ B_{3} $D_{6.7.10.11}$ प्रजज्ञिरे; B_{1} प्रचक्रिरे; B_{4} प्रजह्रिरे (sic); G (ed.) प्रतस्थिरे (for व्यवस्थिताः).

9 ^{a}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{3.4}$ D समभवत् (for महदभूत्). B_{1} $T_{3.4}$ तेषां समभवद्युद्धं. —^{b}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-4.6-9.12}$ T_{4} देवदानवरक्षसां. —^{c}) Ś Ñ$_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ शक्रपुत्रस्य शूरस्य; Ñ$_{2}$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ महेंद्रस्य च पुत्रस्य. —^{d}) M_{1} रावणस्य (for राक्षसेन्द्र-).

10 ^{a}) Ś Ñ $V_{1.3}$ D T_{3} -पुत्रस्य (for -पुत्रे तु). —Ñ$_{2}$ illeg. for ^{b}. —^{b}) T_{4} राक्षसाधिपः; M_{6} रावणात्मजः (for राक्षसात्मजः). Ś Ñ$_{1}$ $V_{1.3}$ D T_{3} गोमुखस्य स(D_{7} T_{3} च)रावणिः; $B_{1.3.4}$ गो(B_{3} सं)मुखे स हि रावणिः. ❀ Cg: गोमुख इति मातलिसुतनाम ।; Ck: गोमुखो गोमुखाख्यः. ❀ —^{c}) Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3}$ $D_{1.3-7.10.11}$ T_{3} M_{5} सारथेः (for सारथौ). —^{d}) Ñ$_{2}$ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{5-7.10.11}$ कनक- (for काञ्चन-). T_{4} $M_{5.6}$ -भूषितान्. —For 10^{cd}, Ś $D_{2.8.9.12}$ subst.:

576* सारथेरथ कायाच्च क्षणेनापातयच्छिरः ।

[$D_{2.9.12}$ शिरः कांचनकुंडलं (for the post. half).]

11 ^{a}) Ś$_{1.3}$ $D_{2.8.9.12}$ T_{3} -पुत्रस्तु; Ś$_{2}$ -पुत्रस्य(sic); Ñ$_{1}$ -सुतस्य (sic); Ñ$_{2}$ V_{3} $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ T_{4} °श्च (for -सुतस्तु). M_{1} [ऽ]पि च (for स्त्वपि). $T_{1.2}$ G_{3} M_{1} तदा. —^{b}) $V_{1.3}$ $D_{2.6.9}$ सारथेः (for °थिम्). —^{c}) Ñ$_{2}$ V_{1} $D_{6.7.10.11}$ चापि; T_{3} च वै (for चैव). Ś$_{2}$ $V_{1.3}$ B_{4} $D_{2.9-11}$ $T_{1.2.4}$ G_{3} रावणिः. G_{1} क्रुद्धं (for क्रुद्धः). —G_{3} om. (hapl.) from 11^{d} up to the prior half of 579*. —^{d}) T_{2} G_{1} $M_{4.5.7.10}$ प्रत्यपे(T_{2} M_{4} °वे)धद् (for °विध्यद्). Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ D समंतात्प्र($B_{1.3.4}$ °मरे प्र) त्यविध्यत. —After 11, D_{3} ins.:

577* ततः पुनः स संधाय शरान्दश शचीसुतः ।
रावणिं स्तनयोर्मध्ये जघानातिसुदारुणैः ।

12 G_{3} om. 12 (cf. v.l. 11). —^{a}) Ś Ñ$_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ M_{6} स तु क्रोधात्सुसंरब्धो(M_{6} °क्रुद्धो); Ñ$_{2}$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ स हि क्रोधसमाविष्टो. —^{b}) Ñ$_{2}$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ बली; $D_{1.3-5}$ M_{6} रक्त- (for रक्षो). $B_{3.4}$ D_{7} विस्फुरित-; T_{2} विह्वलित- (for विस्फारित-). Ś Ñ$_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{2.8.9.12}$ T_{4} रक्तांतनयनस्ततः(Ñ$_{1}$ T_{4} °था; $V_{1.3}$ °दा); T_{3} रक्तेक्षणमुखस्तथा. —^{c}) Ñ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ -तनयं; D_{5} -पुत्रं च (for -पुत्रं तं).

13 G_{3} om. 13^{ab} (cf. v.l. 11). —^{ab}) M_{6} स गृह्य (for प्रगृह्य). Ñ$_{2}$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ ततो नानाप्रहरणाञ्छितधारान्सहस्रशः. —For 13^{ab}, Ś Ñ$_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_{3} subst.:

578* ततो नानायुधान्याशु शितधाराणि संयुगे ।

[V_{3} -सुराः पेतुः (for -[आ]युधान्याशु). $D_{2.5.9}$ शर- (for शित-). V_{3} D_{5} -धाराश्च.]

—Then Ñ$_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1.3-5}$ T_{3} cont.; while Ñ$_{2}$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.2.4}$ G_{1} M ins. after 13^{ab}; G_{3} ins. before 13^{cd}:

579* सुरसैन्येषु संक्रुद्धः पातयामास रावणिः ।

[G_{3} om. up to the prior half (cf. v.l. 11). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1.3-7.10.11}$ T_{3} transp. सुरसैन्येषु and पातयामास.]

—V_{3} om. (hapl.) 13^{cdef}. —^{c}) Ś Ñ$_{1}$ V_{1} $D_{1-5.8.9.12}$ T_{3} नानाप्रहरणान्याशु; Ñ$_{2}$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ शतघ्नीमुसलप्रास-. —^{d}) V_{1} $D_{1.5}$ T G_{1} M_{1-9} गदाः खड्गान्. $D_{5.6.9-11}$ -परस्वधान् (for °श्वधान्). —^{e}) G_{1} -शिखराणि (hypm.) (for -शृङ्गाणि). Ś Ñ$_{1}$ V_{1} $D_{1-5.8.9.12}$ T_{3} शैलशृंगाणि च तदा (V_{1} T_{3} °था); Ñ$_{2}$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ महांति गिरि ($B_{1.3.4}$ चाद्रि)शृंगाणि; $T_{1.2}$ G_{3} $M_{1.3.5-7}$ मुसलान्य-

G. 7. 36. 15 B. 7. 28. 15 L. 7. 34. 15

ततः प्रव्यथिता लोकाः संजज्ञे च तमो महत् ।
तस्य रावणपुत्रस्य तदा शत्रूनभिघ्नतः ॥ १४
ततस्तद्दैवतबलं समन्तात्तं शचीसुतम् ।
बहुप्रकारमस्वस्थं तत्र तत्र स्म धावति ॥ १५
नाभ्यजानंस्तदान्योन्यं शत्रून्वा दैवतानि वा ।
तत्र तत्र विपर्यस्तं समन्तात्परिधावितम् ॥ १६
एतस्मिन्नन्तरे शूरः पुलोमा नाम वीर्यवान् ।
दैतेयस्तेन संगृह्य शचीपुत्रोऽपवाहितः ॥ १७
गृहीत्वा तं तु नप्तारं प्रविष्टः स महोदधिम् ।
मातामहोऽर्यकस्तस्य पौलोमी येन सा शची ॥ १८

(T2 °न)द्रि(G3 °लं तत्र; M6 °लान्यसि) शृंगाणि. —^{f}) M4.7 शस्त्राण्यवकिरद्रणे.

14 ^{a}) G1 M3.7 देवाः; Ck.t as in text (for लोकाः). V3 प्रमथितान्देवांस्; T3 M4 प्रव्यथितो लोको. —^{b}) M9 om. च (subm.). M8 समं जज्ञे. D10.11 तमस्ततः; G1 M5.7 ततो महत्; G3 महद्भयं (for तमो महत्). Ś D2.8.12 L (ed.) तमश्च महदाभवत् (L [ed.] °विशत्); Ñ V1 B1.3.4 D1.3–7.9 तमश्च समजायत; V3 तस्मिन्युद्धे सुदारुणात्; M6 तदस्त्रं सृजतो महत्; M10 जयंतः पतितोभवत्. —^{c}) Ś D2.8.9.12 अस्य. T4 रावणि-; M10 राक्षस- (for रावण-). Ñ1 V1.3 D2.5.12 T4 -सैन्यस्य (for -पुत्रस्य). —^{d}) M3 तथा. M10 [अ]मात्यैर् (for शत्रून्). Ś Ñ V1 B1.3.4 D1.3–5.7–12 T4 शत्रु(D4.9.12 शक्र; D5 सुर)सैन्यानि(B4 ज; D1.4 वि; D3 प्र)घ्नतः; V3 राक्षसस्यामितिष्ठतः; D2.6 शक्रसैन्यं विनिघ्नतः; M6 शत्रूनभिजिघांसतः.

15 ^{a}) B1 D9 T1.2 G3 M1.10 ततस्तु; T3 तत्रस्थं (for ततस्तद्). M3 तथैव च (for तद्दैवत-). M6 ततो देवबलं तद्वै. —D9 om. (hapl.) 15^b – 16^a. —^{b}) Ś Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1–5.7.8.12 T3.4 M3.6 स-; M1 तु (for तं). Ñ1 समभिद्रुतं; G (ed.) शरविक्षतं (for तं शचीसुतम्). —^{cd}) Ś D8.12 -प्रहारमध्यस्थं; D2 -प्रकारविध्वस्तं (for °मस्वस्थं). T1.2 G3 M1 च; M4 प्र-; M10 [उ]प- (for स्म). M6 प्रविद्रुतं (for स्म धावति). Ś Ñ V1 D1–4.6–8.10–12 अभवत्(Ś D2.8.12 समंता; V1 अपत; D1.3.4 व्यभ्रम)च्छरपीडितं; D5 अभूत्तामसपीडितं; T4 रणे रावणिपीडितं (for ^{d}). V3 वज्रप्रहारैरसकृत्पीडयामास दानवान्.

16 D9 om. 16^{abc} (cf. v.l. 15). —^{a}) Ś3 D8 नाभिजानंस्; B1.3.4 नाभिजज्ञुस्; D12 M2.4.7.8 नाभ्यजानात्; G3 न ह्यजानंस्; M6 नाभिजज्ञे; M10 न ह्यजानात् (for नाभ्यजानंस्). T1–3 G3 M3.8 ततो; G1 M5.6 तथा (for तदा). Ñ V1 D5–7.10.11 M1 नाभ्यजानंत चा(M1 ते)न्योन्यं. —^{b}) D1 राक्षसा; T2 शत्रूंर्वै; T3 G1 M3–5.7 शत्रुं वा. G3 M3 च (for second वा). Ś Ñ V1.3 D2.6–8.10–12 T4 रक्षो वा देवतापि(Ñ2 D6.7.10.11 °थ) वा(D2 च); B1.3.4 D3–5 राक्षसा दैवतानि च; M6 शत्रुणाभिप्रपीडितं. —^{c}) Ś D8 तत्र बलं; D5 तत्रासत; D6 ते च तत्र (for तत्र तत्र). Ñ2 B1.3.4 D6.7 विपर्यासात्. —^{d}) D1.3–5 तत्सैन्यं (for समन्तात्). Ś Ñ1 V3 D1–4.7–9.12 T4 पर्यधावत; Ñ2 V1 D5.6.10.11 Ct परिधावत(Ñ2 °तः); B3.4 °वारिताः; T1.2 G3 M1 °धावति; T3 संप्रधावति; M5 अपि धावितं; M10 संप्र° (for परिधावितम्). M3 यतः सैन्यं प्रधावति. ❀ Ct: परिधावत पर्यधावत. ❀ —After 16, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T4 ins.:

580* देवा देवान्द्विजघ्नुश्च राक्षसा राक्षसांस्तथा।
संमूढास्तमसा छन्ना व्यद्रवन्नपरे तथा।

[(l. 1) V1 transp. देवा and देवान्. Ñ2 B1 D5–7.10.11 ते (for च). D6.7 read राक्षसांस् in marg. Ñ V1.3 D11 राक्षसान्राक्षसास् (by transp.). —(l. 2) Ś D8.12 ते मोह-; D9 संमोहात् (for संमूढास्). B3 चापरे (for तमसा). D2 समूहे ते समाच्छिन्ना (for the prior half). B3 दिशः; K (ed.) तदा (for तथा). Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 निवर्तंते(Ñ1 V1.3 D1.3.4 न्यवर्तंत) तथा(Ñ1 [with hiatus] इवा)परे; D5 पर्यटंतस्तथा तथा; T4 पतंति स्म तथापरे; G (ed.) व्याद्रवंत परे तथा (for the post. half).]

17 ^{a}) Ś Ñ2 V1.3 B1.3 D3.5–8.10–12 T1.2.4 G1 वीरः; B4 D1.2.4.9 T3 वीर; M10 तिष्ठन् (for शूरः). Ñ1 दैत्येयानां महावीरः. —^{c}) Ñ2 B1.3.4 D6.7.9–11 दैत्येंद्रस्; D3 T3 G3 दैत्येन (for दैतेयस्). M8 संहृत्य (for संगृह्य). —^{d}) B1 [ऽ]पराजितः (for ऽपवाहितः). Ś D2.8.9.12 पुलोम्ना चातिवाहितः.

18 ^{a}) Ś V1.3 D2.8.9.12 T4 स संगृह्य; Ñ2 B1.3.4 D1.3.4.6.7.10.11 संगृह्य तं(D1.3.4 स); D5 तं गृह्य सः; T3 स संग्राह्य (for गृहीत्वा तं). V3 D9 च (for तु). Ś Ñ2 V1.3 D T2–4 दौहित्रं (for नप्तारं). Ñ1 स तु तं गृह्य दौहित्रं; M6 गृहीत्वा तु स्वनप्तारं. —^{b}) Ś D8.12 प्रविष्टं. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 सा(D9 सं)गरं तदा(V1.3 °था) (for स महोदधिम्). —^{c}) M5 मातामहोदयस्(sic). T3.4 M10 [ऽ]पि(T4 हि) तस्य स्या(T3 °स्यासी)त् (for ऽर्यकस्तस्य). Ś D2.8.12 आर्तार्थ सा(D2.8 स) हि तेनासीत्; Ñ V1.3 B1.3.4 D3.5–7.9–11 आर्यकः स हि तस्या(B3 सहितोप्या; D9 सहितश्चा)सीत्; D1.4 सर्व(D4 °र्ग)काले हि तस्यासीत्; M3 आर्यो मातामहस्तस्य. —^{d}) Ñ1 V3 पुलोमी; D10.11 T4 पुलोमा; T3 पौलोमा. L (ed.) [इ]त्येन (sic) (for येन). ❀ Cg: तेन। पुलोम्ना। येन सा शची, उत्पादितेति शेषः। तस्माच्छची पौलोमीति नामवती जातेत्यर्थः।; so also Ck.t. ❀

प्रणाशं दृश्य तु सुरा जयन्तस्यातिदारुणम् ।
व्यथिताश्चाप्रहृष्टाश्च समन्ताद्विप्रदुद्रुवुः ॥ १९
रावणिस्त्वथ संहृष्टो बलैः परिवृतः स्वकैः ।
अभ्यधावत देवांस्तान्मुमोच च महास्वनम् ॥ २०
दृष्ट्वा प्रणाशं पुत्रस्य रावणेश्चापि विक्रमम् ।
मातलिं प्राह देवेन्द्रो रथः समुपनीयताम् ॥ २१
स तु दिव्यो महाभीमः सज्ज एव महारथः ।
उपस्थितो मातलिना वाह्यमानो मनोजवः ॥ २२
ततो मेघा रथे तस्मिंस्तडिद्वन्तो महास्वनाः ।
अग्रतो वायुचपला गच्छन्तो व्यनदंस्तदा ॥ २३
नानावाद्यानि वाद्यन्त स्तुतयश्च समाहिताः ।
ननृतुश्चाप्सरःसंघाः प्रयाते वासवे रणम् ॥ २४
रुद्रैर्वसुभिरादित्यैः साध्यैश्च समरुद्गणैः ।
वृतो नानाप्रहरणैर्निर्ययौ त्रिदशाधिपः ॥ २५

G. 7. 36. 27
B. 7. 28. 27
L. 7. 31. 27

---

19 [a]) Ñ1 V1 D1.4.5.9 M3 प्रेक्ष्य च; T2 G1 तस्य तु; M5 वीक्ष्य च (for दृश्य तु). T2 G3 M8 तदा (for सुरा). Ś D2.8.12 व्रणान्समी(D2.12 °संप्रे)क्ष्य च तदा; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 ज्ञात्वा प्रणाशं तु तदा; V3 T3.4 पलायनं प्रे(V3 °यितान्प्रे)क्ष्य सुरा; D3 प्राणान्संप्रेक्ष्य च सुरा. ❀ Cg.k.t : प्रणाशमदर्शनम्. ❀ —[b]) Ś D2.3.8.12 [अ]तिदारुणान्; Ñ1 [अ]पि दारुणं; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 [अ]थ देवताः; V1 M1 सुदारुणं; D9 च दारुणं. —M1 om. 19[c] – 20. —[c]) D3 M3 [अ]प्यहृष्टाश्; D9.12 T2 G1 प्रहृष्टाश् (sic) (for [अ]प्र°). Ñ2 B1.3.4 D6.7 भग्नदर्पास्त(B4 °यार्ताश्च त)तः(D6 °दा) सर्वे; D10.11 अप्रहृष्टास्ततः सर्वे. ❀ Cg. k.t : व्यथिताः, अत एवाप्रहृष्टाः(Ck.t : °ष्टाः खिन्नाः). ❀ —[d]) Ñ2 B1.3 D6.7 भयार्ता सं-; B4 भयात्तस्य; D10.11 व्यथिताः सं- (for समन्ताद्वि-). M5 अभि-; M6 प्रति- (for विप्र-). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 व्यद्रवं(V3 न्यवर्तं)त भयार्दिताः.

20 M1 om. 20 (cf. v.l. 19). —[a]) Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 T3 चापि; D5 चाथ; T1.2 G1.3 M2.4.5.7.8 त्वपि; M6 त्वभि- (for त्वथ). Ñ B1.3.4 D6.7.10.11 M6 संक्रुद्धो (for संहृष्टो). —[c]) Ñ1 V1.3 D1.3–5 T3.4 च (for तान्). Ś D2.8.9.12 M6 अभ्यधावत्ततो दे(D2 °त्तदा दे; M6 °त्स तान्दे)वान्. —[d]) Ñ1 [इ]व; L (ed.) स (for च). B4 स मुमोच; D1.3–5.9 T3 मुमुचे स(D3 T3 °चेथ; D9 °चे सु-); D2 मुमुचुः सु-. V3 D9 महास्वरं; D1.4 °शरं; D3 °स्वरान् (for महास्वनम्).

21 [a]) Ś2.3 Ñ V1.3 B1.4 D1–5.8.9.12 T3.4 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा). Ñ1 G1 M4.7 विनाशं; T1 M3 प्रकाशं (for प्रणाशं). —[b]) G1 विश्रमं (for विक्रमम्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 दे(V1.3 D3 T3.4 दै)वतानां च वि(D8 *न)क्रियां(Ñ1 T3 °क्रमं; V1.3 °क्रियाः); Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 दैवतेषु च विद्रुतं(B1.3.4 °द्रवं); M6.8 रावणस्यास्य(M8 °पि) विक्रमं. —[c]) Ś1 Ñ2 B1.3 D6.7.10.11 चाह. Ñ2 B1.4 D6.7.10.11 देवेशो (for देवेन्द्रो). —[d]) Ś D1.2.4.5.8 रथं. B1 प्रत्युपनीयतां; D1 मे समुपानय (for समुपनीयताम्).

22 [ab]) B1.3 M10 महान्भीमः. M8 transp. दिव्यो and भीमः. T1.2.4 G3 M1–3.8–10 सद्य (for सज्ज). M6 transp. दिव्यो and सज्ज. —[c]) D1.3–5 हरिहयैर् (for मातलिना). —[d]) D1.3–5 उह्यमानो(D1 om. from मानो up to च in 23[c]); G1 व्यूह्य° (for वाह्यमानो). Ś Ñ1 D2.8.9.12 महारथः; Ñ2 V1 B1.4 D3.4.6.7.10.11 T1–3 M5.8.10 महाजवः(D4 °वैः); V3 महाबलः; D5 M2.7 मनोजवैः (for मनोजवः).

23 D1 om. up to च in 23[c] (cf. v.l. 22). —[a]) Ś3 D8 मेघरवे; B1.4 महारथे; T3 M5 मेघा रणे (for मेघा रथे). —[b]) Ñ2 D6.7.10.11 महाबलाः; B1.3.4 बलाहकाः (for महास्वनाः). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 तडिद्गुण(V3 °**; D2.5.9 °द्गण)धराः(D5 °वराः; T3 °वृताः) स्वयं. —[c]) M5 -चलिता; Cg.k.t as in text (for -चपला). —[d]) T1 [ऽ]पि; G1 M2.4.5.9 Ck [ऽ]भि-; M6 हि (for वि-). T2 M10 तथा (for तदा). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 गच्छं(V1.3 °जं)ति च(Ñ1 V1 D1.3–5 T3.4 स्म) नदंति च; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 नेदुः परमनि(D6.10.11 °निः)स्वनाः.

24 [a]) B3 नानावाद्यादि; D2 °द्यान्; D6 °द्याश्च; G1 दानवाद्यानि (for नानावाद्यानि). Ś Ñ2 V1.3 B3.4 D1.2.4.5.7–9.12 T3.4 M3.5.10 [अ]वाद्यंत; T1.2 G1.3 M1.2.4.7–9 वाद्यंते (for वाद्यन्त). B1 नानावाद्यमवाद्यंत. ❀ Ck : वाद्यन्तेति । अवाद्यन्तेति यावत् ।; so also Ct. ❀ —[b]) Ś V1 D8 स्तुतया (sic); D10.11 गंधर्वाश् (for स्तुतयश्). Ñ2 B1.3.4 D6.7 गंधर्वाश्च जगुस्तथा(B3.4 °दा). —[c]) B3 [अ]प्सरःसंघाश्च (hypm.); B4 °रस्तत्र (for °रःसंघाः). Ś D2.8.9.12 नृत्यद्भिश्चाप्सरःसंघैर्. —[d]) Ś D2.8.9.12 निर्यातस्त्रि(Ś2.3 °र्ययौ त्रि; D2 °र्याति त्रि)दशेश्वरः; Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3–7.10.11 T3.4 निर्याते त्रिदशे(D6.7 °दिवे)श्वरे.

25 [a]) B3 वज्रैर् (for रुद्रैर्). —[b]) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3 ऋषिभिः; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 अश्विभ्यां (for साध्यैश्च). D1–4.9.12 च (for स-). —[c]) Ñ1 नानाविध- (for वृतो नाना-). D4 -सह रणैर् (sic) (for -प्रहरणैर्). B1 सैन्यैः परिवृतो योद्धुं. —[d]) D4 M10 त्रिदिवाधिपः; M1.6 त्रिदशेश्वरः.

G. 7. 36. 28
B. 7. 28. 28
L. 7. 34. 28

निर्गच्छतस्तु शक्रस्य परुषं पवनो ववौ ।
भास्करो निष्प्रभश्चासीन्महोल्काश्च प्रपेदिरे ॥ २६
एतस्मिन्नन्तरे शूरो दशग्रीवः प्रतापवान् ।
आरुरोह रथं दिव्यं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ २७
पन्नगैः सुमहाकायैर्वेष्टितं लोमहर्षणैः ।
येषां निश्वासवातेन प्रदीप्तमिव संयुगम् ॥ २८
दैत्यैर्निशाचरैः शूरै रथः संपरिवारितः ।
समराभिमुखो दिव्यो महेन्द्रमभिवर्तत ॥ २९
पुत्रं तं वारयित्वासौ स्वयमेव व्यवस्थितः ।
सोऽपि युद्धाद्विनिष्क्रम्य रावणिः समुपाविशत् ॥ ३०
ततो युद्धं प्रवृत्तं तु सुराणां राक्षसैः सह ।
शस्त्राभिवर्षणं घोरं मेघानामिव संयुगे ॥ ३१
कुम्भकर्णस्तु दुष्टात्मा नानाप्रहरणोद्यतः ।
नाज्ञायत तदा युद्धे सह केनाप्ययुध्यत ॥ ३२
दन्तैर्भुजाभ्यां पद्भ्यां च शक्तितोमरसायकैः ।
येन केनैव संरब्धस्ताडयामास वै सुरान् ॥ ३३

26 ^{a}) Ś $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_4 निर्याणे चापि(V_3 चैव); $\tilde{N}_1$ निर्ययौ चापि(sic); T_3 M_{10} प्रतिकूलं तु; M_2 विनिर्गते तु; M_6 निर्यातस्य तु (for निर्गच्छतस्तु). —^{b}) Ś $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{2.6-12}$ परुषः पवनो; $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1.3-5}$ T_4 पवनः परुषो; G_1 मारुतः परुषो (for परुषं पवनो). —^{c}) V_1 $D_{1-5.9.12}$ निःप्रभश्च. $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ [ए]व (for [आ]सीन्). V_3 भास्करस्तिमिराक्रांतो. —^{d}) D_9 (also) मरुद्गणैः (for महोल्काश्च). D_8 पपातिरे.

27 ^{a}) D_5 $T_{1.2.4}$ $G_{1.3}$ $M_{1.3-5.7}$ वीरो (for शूरो).

28 ^{a}) Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ D_5 $T_{3.4}$ M_4 सु(Ś स)महावेगैर्; $D_{1.4}$ सहसा घोरैर्; $D_{2.8.9.12}$ सु(D_8 स)महानागैर्; D_3 G_1 °घोरैर्; $T_{1.2}$ G_3 $M_{1-3.5.7-10}$ K (ed.) सु($T_{1.2}$ स; K [ed.] तु) महाभोगैर् (for सुमहाकायैर्). —^{b}) $B_{1.3}$ $M_{3.8}$ विष्टितं. Ś $\tilde{N}_1$ B_4 $D_{2.8.9.12}$ लोमहर्षणं; T_1 G_1 $M_{3.4.7}$ रोमहर्षणं; T_{2-4} G_3 $M_{1.2.5.6.8-10}$ रोमहर्षणैः. —^{c}) $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1.3-5}$ तेषां; $D_{10.11}$ $T_{1.2}$ G_3 M_6 एषां (for येषां). Ś $\tilde{N}_2$ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{5.7-9.11.12}$ T निःश्वासवातेन. —^{d}) B_3 $D_{10.11}$ G_1 संयुगे; $D_{1.3-5}$ सर्वतः (for संयुगम्). Ś D_8 दीप्यते सचराचरं; $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{2.9.12}$ T_3 M_2 प्रदीप्त इव सर्वतः(V_3 सर्वशः; M_2 संयुगे).

29 B_3 om. (hapl.) 29–31. —^{a}) G_3 दीप्तैर् (for दैत्यैर्). $\tilde{N}_2$ B_1 $D_{6.7.10.11}$ M_{10} चैव; V_3 भीमैर्; B_4 घोरैः; G_3 क्रूरै (for शूरै). —^{b}) Ś $D_{2.8.12}$ G_1 $M_{3.5.8}$ रथः सः; $\tilde{N}_2$ $B_{1.4}$ $D_{1.3-7.10.11}$ $T_{3.4}$ स रथः; V_3 अन्यैः सं- ; D_9 रथैः सः; $T_{1.2}$ रथस्थः; $M_{2.9}$ रथैः सं-. —After 29^{ab}, D_3 ins. :

581* ततो भेरीनिनादांश्च स्फुटकोलाहलानि च ।
सहस्त्रं त्रिंशद्वाद्यन्ते निर्गते राक्षसाधिपे ।
राक्षसैर्बहुभिर्युक्तो निहन्तुं सोऽभ्यवर्तत ।

—^{c}) $D_{1.4}$ M_8 दैत्यो; $T_{3.4}$ वीरो (for दिव्यो). —^{d}) Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1.2.4.5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ चाभ्यवर्तत; $\tilde{N}_2$ B_4 $D_{6.7.10.11}$ सोभ्य°; B_1 $M_{6.7}$ सम°; D_3 प्रति राक्षसः; $M_{1.5.10}$ अभिवर्तते; M_3 त्वभ्य° (for अभिवर्तत).

30 B_3 om. 30 (cf. v.l. 29). D_5 om. 30^{ab}. —^{a}) D_1 पुत्रं च; $D_{3.4}$ M_3 पुत्रं स्वं; T_4 स्वपुत्रं; $G_{1.3}$ $M_{1.2.4.5.7-10}$ पुत्रस्तं (for पुत्रं तं). Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ च; $\tilde{N}_2$ $B_{1.4}$ $D_{6.7.10.11}$ तु; $M_{3.10}$ [आ]जौ (for [अ]सौ). —^{b}) G_1 एवं. $D_{1.3.4}$ [अ]भ्यवर्तत (for व्यवस्थितः). —M_{10} om. 30^{c}–31. —^{c}) D_2 युद्धाय (for °द्वि-). V_3 तमसागम्य (corrupt); $D_{3.10}$ हि निष्क्रम्य; T_4 समागम्य (for विनिष्क्रम्य). $B_{1.4}$ पूर्वं(B_4 द्वंद्वं) स चापि विक्रम्य; M_6 ततः प्रदिशतस्तस्य. ❀ Ct : युद्धाद्युद्धस्थानात्. ❀ —^{d}) M_2 रावणः (sic); $M_{7.8}$ रावणं (for रावणिः).

31 B_3 M_{10} om. 31 (cf. v.l. 29 and 30 respy.). —^{a}) $Ś_3$ D_6 प्रवर्ततु (sic); B_1 G_3 प्रवृद्धं तु(G_3 तत्); D_{1-4} T G_1 $M_{1-4.6.8.9}$ °त्तं तत्; M_5 समभवत् (for प्रवृत्तं तु). —^{b}) $D_{1.3.4}$ transp. राक्षसैः and सह. —^{c}) $M_{2.8.9}$ -वर्षं घोरं तत् (for -वर्षणं घोरं). Ś $\tilde{N}_1$ V_1 $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 नानाशस्त्रविवर्षू(Ś D_8 °विचक्षू [sic]; D_1 °प्रहर्षा; D_3 °विवक्षू; D_4 °ववर्षा; T_3 °प्रवर्षा)णां; $\tilde{N}_2$ $D_{6.7.10.11}$ K (ed.) शस्त्राणि वर्षतां तेषां(D_{10} °तो मेघा [sic]; K [ed.] °तां घोरं); V_3 नानाशस्त्रैः प्रवर्षूणां; B_1 शस्त्राणि ववृषेपूणां(sic); T_4 M_6 नानाशस्त्राभिवर्षाणां(M_6 °णि वर्षतां). —^{d}) D_{10} reads मेघाना in marg.

32 ^{a}) Ś V_3 D_8 च दुष्टात्मा; B_3 दुरात्माथ. —^{b}) D_5 M_5 नानाप्रहरणैर्यु(M_5 °र्वृ)तः. ❀ Cg.k.t : नानाप्रहरणोद्यतः, उद्यतनानाप्रहरणः. ❀ —^{c}) Ś $D_{8.12}$ प्रास्था($D_{8.12}$ * *)-पयत्; $D_{1.2.4}$ न ज्ञायते; D_3 वज्राहतस्; M_8 नाभिज्ञाय; L (ed.) समुपायात्; Cg.k.t as in text (for नाज्ञायत). $\tilde{N}$ V_3 $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ तदा राजन्; $D_{1.4}$ महायुद्धे. —^{d}) $G_{1.3}$ M_4 केनाभि- ; $M_{2.3.5.7}$ तेनापि; Cg.k as in text (for केनापि). $T_{1.2}$ [अ]पद्यत. Ś V_1 $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ गच्छन्नेवा(V_1 $D_{1.2.5.9}$ $T_{3.4}$ °छन्केना; $D_{3.4}$ °च्छेत्केना)प्यसौ बली; $\tilde{N}$ V_3 $B_{1.3.4}$ $D_{7.10.11}$ Ct युद्धं($\tilde{N}_1$ युद्धे; B_4 द्वंद्वं) केनाभ्यपद्यत; D_6 युद्धे केन ह्ययुध्यत.

33 ^{a}) Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ हस्त($Ś_2$ °स्तैः)-पादैः शिला(D_5 °दैस्तथा)वृक्षैः; $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ दंतैः पादैर्भुजैर्हस्तैः(B_3 °जैः पुष्टैः); M_9 स तैर्भुजाभ्यां पा * भ्यां. —^{b}) $\tilde{N}_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ -मुद्गरैः; T_2 -साधकैः; M_6 -मुष्टिभिः (for -सायकैः). V_3 T_3 शक्तिसायकतोमरैः. —^{c}) Ś $\tilde{N}$ $V_{1.3}$ $B_{1.3}$ $D_{1-4.7-12}$ $T_{3.4}$ $M_{2.6.7}$ तेन; B_4 D_5 येन;

ततो रुद्रैर्महाभागैः सहादित्यैर्निशाचरः ।
प्रयुद्धस्तैश्च संग्रामे कृत्तः शस्त्रैर्निरन्तरम् ॥ ३४
ततस्तद्राक्षसं सैन्यं त्रिदशैः समरुद्गणैः ।
रणे विद्रावितं सर्वं नानाप्रहरणैः शितैः ॥ ३५
केचिद्विनिहताः शस्त्रैर्वेष्टन्ति स्म महीतले ।
वाहनेष्ववसक्ताश्च स्थिता एवापरे रणे ॥ ३६
रथान्नागान्खरानुष्ट्रान्पन्नगांस्तुरगांस्तथा ।
शिंशुमारान्वराहांश्च पिशाचवदनांस्तथा ॥ ३७
तान्समालिङ्ग्य बाहुभ्यां विष्टब्धाः केचिदुच्छ्रिताः ।
दैवैस्तु शस्त्रसंविद्धा मम्रिरे च निशाचराः ॥ ३८

G. 7. 36. 40
B. 7. 28. 40
L. 7. 34. 41

D3 ∗न (for केन). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 M7 [ए]व संक्रुद्धस; M5 च संरब्धस. —^{d}) Ś D2.8.9.12 वै परान् ; Ñ1 V1.3 सोपरान्; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 देवताः; D1.3-5 सोमरान्; T3 सोसु° (sic); M6 तान्सु° (for वै सुरान्).

34 ^{ab}) V1 B3.4 स तु (for ततो). Ñ V3 B1 D1.3.4. 6.7.10.11 T3.4 स तु रुद्रैर्महावेगैः(Ñ2 D6.7.10.11 °घोरैः; B1 °र्भीमैस्) (for ^{a}). Ñ1 सह सार्धैर् ; Ñ2 D7.10.11 संगम्याथ; V1.3 T3 M7 सह सार्धैर् ; B1 ताडितोथ; B3.4 ससैन्योथ; D1.3.4 सह सैन्यैर् ; D6 सैन्यनाथैर् ; G1 M4 सह दैत्यैर् ; M6 सहसैन्यो (for सहादित्यैर्). Ñ1 V1.3 महाबलैः(Ñ1 °लः) ; B4 T1.2 G1 निशाचरैः(for °चरः). Ś D2.5.8.9.12 स तु रुद्रैः समागम्य वसुभिश्च तथा विभो(D5 °थाश्विभिः). —B1 om. (hapl.; see var.) 34^{c}–36^{b}. —^{c}) Ś V1 D5.8.12 प्रयुद्धं; D6 प्रयुक्तैस; D7 प्रयुद्धैस; T3 M6 प्रयुध्यन् ; T4 प्रविद्धैस ; M3 प्रयुध्य; G (ed.) युयुत्सुस (for प्रयुद्धस). V1 चैव; V3 तैस्तु (for तैश्च). —^{d}) Ś D8.12 कृतमस्त्र-; Ñ1 B3.4 D3 T2.3 G3 M6 कृतशस्त्रैर् ; Ñ2 D5-7.10.11 क्षतः श°; V1 कृतं श° ; D2 कृतं शस्त्रं ; D9 कृत्तः शस्त्र- ; T4 वृतः शस्त्रैर् ; G1 सहयुद्धैर् ; M4.5 कूटयुद्धैर् ; M10 क्रूररूपैर् (for कृत्तः शस्त्रैर्). B3.4 D1.3.9 M7 निरंतरः. —After 34, Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 ins. :

582* असृक्क्षरन्कुम्भकर्णस्तदा शस्त्रार्दितो बभौ ।
सहार्कविद्युत्स्तनितो धाराभिरिव तोयदः ।

[(l. 1) Ś Ñ1 D8.12 असृग्व्याप्तः. Ś D8 शस्त्रादिभिर् ; D1.4. 9.12 °र्चितो; D3 °न्वितो (for शस्त्रार्दितो). V3 स तदा ∗र्दितो बभौ; D5 तु शस्त्रास्त्रचितो बभौ (for the post. half). —(l. 2) Ś D8.12 सहैव; Ñ1 D1.4 T3.4 स सार्क- ; V3 स चार्क- (for सहार्क-). V3 D3 -विद्युत्स्वनितो. D1.3.4 T3.4 धारावान् (for °भिर्). V1 धातुमानिव पर्वतः (for the post. half).];

while T1.2 G1.3 M ins. after 34 :

583* बभौ शस्त्राचिततनुः कुम्भकर्णः क्षरन्नसृक् ।
विद्युत्स्तनितनिर्घोषो धारावानिव तोयदः ।

[(l. 1) M5 बहु- (for बभौ). M8 शस्त्रांकित-. M6 महाबलः (for क्षरन्नसृक्). —M6 om. l. 2. —(l. 2) G1 धारावाही (for °वान्).]

—Then M5 cont. :

584* व्यथितश्चाप्रहृष्टश्च समन्तादभ्यधावत ।

35 B1 om. 35 (cf. v.l. 34). —^{a}) Ñ1 राक्षसबलं. —^{b}) Ś Ñ2 B3.4 D1-5.8.9.12 दैवतैः; D6.7.10.11 प्रयुद्धं (for त्रिदशैः). Ñ1 V1 T3.4 देवताः समरुद्गणाः; V3 देवानां समरुद्गणान्(sic). —^{c}) T4 शस्त्रैर् (for रणे). Ś D8.12 व्यद्राव्यत; D1-4.9 व्यद्रावत(sic); T3.4 व्य(T3 वि)द्रावयन् ; M1.2.4.5.7-9 विदारितं (for विद्रावितं). Ś D1-5 8. 9.12 मुहुर् (for सर्वं). V1 रणे मुहुर्व्यद्रवंश्च; V3 ∗∗व्यद्राव्य तान्सर्वान्. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B3.4 D T4 तदा (for शितैः).

36 B1 om. 36^{ab} (cf. v.l. 34). —^{a}) M5 विदारिताः (for विनिहताः). Ś Ñ V1.3 B3.4 D1-9.12 T3.4 M10 भूमौ; D10.11 कृत्ताश् (for शस्त्रैर्). —^{b}) D10.11 चेष्टंति स्म; M3-5.7 वेष्टंते स्म; M6 वेष्टयंति (for वेष्टन्ति स्म). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8 9.12 T3.4 व्य(Ś3 D8.9 12 व्या)चे-(T3.4 °वे)ष्टंत(D1.3.4 विचेष्टंते) तथापरे; Ñ2 B3.4 व्यचेष्टंत निशाचराः. —V3 om. 36^{cd}. —^{c}) Ñ V1 D1-5.9 T3.4 वाहनानि; Cv as in text (for °नेषु). Ñ V1 D1-4.9 T3.4 [अ]वसन्नानि; B1.3 °क्ता ये; B4 [अ]थ संसक्ताः; D5 च संत्यज्य; M6 [ए]व संरब्धाः; M8 [अ]न्वसक्ताश्च; Cv च सक्ताश्च (for [अ]वसक्ताश्च). —^{d}) G1 ये वा (for एव). Ś D8.12 [आ]यते रणे; B1.3.4 [अ]परे तथा; D1.3.4 [उ]परेमिरे; D5 [उ]पपेदिरे; M1 परा रणे (for [अ]परे रणे). Ñ V1 T3.4 स्थितान्येवाव(Ñ1 T3 °वाप; V1 °वोप)पेदि(Ñ2 °तस्थि)रे; D2.9 स्थि(D9 हि)त्वा चैवोपपेदिरे; M6 केचित्तेष्वेव विष्ठिताः; Cv as in text (for ^{d}).

37 ^{a}) Ś D8.12 यथा; Ñ1 हयान् ; Ñ2 B1.3.4 केचिन् ; V1 D1-5.9 T4 तथा (for रथान्). ❀ Cg : रथानित्यादिश्लोकद्वयमेकं वाक्यम्. ❀ —^{b}) Ñ1 कुररान् ; B3 मृगांस्तु; T3.4 पतंगान् (for पन्नगांस्). Ñ1 D9 T3.4 उरगांस् (for तुर°). T1.2 G3 M1.3 रणे (for तथा). —D1.5 om. (hapl.) 37^{cd}. —^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2-4.6.8-12 शिशुमारान्. —^{d}) Ś1 -वदनांस्तदा; D6.7.10.11 M6 °नानपि; T2 G1.3 M1.2.4.5.7-10 °नानि च (for °नांस्तथा). ❀ Cv : पिशाचवदनानि पिशाचवाहनानीति च शेषः. ❀

38 ^{a}) Ñ2 B1.3.4 आलिंग्य (for तान्सम्-). G1 हस्ताभ्यां (for बाहुभ्यां). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 आलिंग्य बाहुभिस्तांस्तान्. —^{b}) V1 विष्टब्धान् ; D2 निष्टब्धाः ; D5 विश्रब्धान् ; D8 वि∗∗ ; D9 विनष्टाः ; M7 निष्टब्धाः ; Cv.g.k.t as in text (for विष्टब्धाः). D3.9 कैश्चिद् ; D6 किंचिद्. Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 आहवे; D6.7.10.11 Ct उच्छ्रिताः ; G3 उद्धृताः ; M10 आस्थिताः ; Cv.g.k.t as in text (for

G. 7. 36. 41
B. 7. 28. 41
L. 7. 34 42

चित्रकर्म इवाभाति स तेषां रणसंप्लवः ।
निहतानां प्रमत्तानां राक्षसानां महीतले ॥ ३९
शोणितोदकनिष्यन्दा कङ्कगृध्रसमाकुला ।
प्रवृत्ता संयुगमुखे शस्त्रग्राहवती नदी ॥ ४०
एतस्मिन्नन्तरे क्रुद्धो दशग्रीवः प्रतापवान् ।
निरीक्ष्य तद्बलं सर्वं दैवतैर्विनिपातितम् ॥ ४१
स तं प्रतिविगाह्याशु प्रवृद्धं सैन्यसागरम् ।
त्रिदशान्समरे निघ्नञ्शक्रमेवाभ्यवर्तत ॥ ४२
ततः शक्रो महच्चापं विस्फार्य सुमहास्वनम् ।
यस्य विस्फारघोषेण स्वनन्ति स्म दिशो दश ॥ ४३
तद्विकृष्य महच्चापमिन्द्रो रावणमूर्धनि ।
निपातयामास शरान्पावकादित्यवर्चसः ॥ ४४
तथैव च महाबाहुर्दशग्रीवो व्यवस्थितः ।
शक्रं कार्मुकविभ्रष्टैः शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ४५

उच्छ्रिताः). Ñ2 विष्ठितानेकशः स्थितान्; B1 विष्ठिता एकशः स्थिताः; B3.4 विष्टभ्यानेकसंस्थितान्; G (ed.) विष्टब्धा एव संस्थिताः. —ᶜ) B3.4 दैवतैः; G1 M4.5.7 देवैश्च; M6 देवैभिः (for दैवैस्तु). D6.7 -संविग्नाः; D10.11 -संसिग्नाः; Cv as in text (for -संविद्धाः). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 दैवतैः सह संरब्धा(D5 °रब्धो; T3 °बद्धा); Ñ2 दैवतैः शस्त्रसंछिन्ना; B1 नादेवतैः समं विद्धा (sic). —ᵈ) T1.2 G3 M10 अभिपेतुर्; G1 दुद्रुवुश्च; M5 समरे च; Ck.t as in text (for मम्रिरे च). Ś1.3 Ñ V1.3 D1-4.8.9.12 T3 राक्षसा विललंबि(D9 °लापि)रे; B1.3.4 राक्षसा उपपेदिरे; D5 राक्षसो विमलेंबरे; T4 राक्षसा मम्रिरे तदा.

39 ᵃᵇ) B3 -वदाभाति; M3 [इ]व चा°; M6 [इ]व च बभौ (for इवाभाति). V3 B4 तेषां स,(by transp.); B3 तेषां स्मः D5 स एषां; D6.7.10.11 G1 M4.7 सर्वेषां. Ś3 D8.12 -संभवः; B4 -विप्लवः (for -संप्लवः). B1 विचित्रकर्मवद्भाति तेषां समरविप्लवः. ❀ Cg: चित्रकर्म इवेति वाक्ये संधिरनित्यः।; Ck.t: चित्रकर्म इवेत्यसंधिरार्षः. ❀ —ᶜ) Ś1.3 D8.12 T3 प्रविद्धानां; Ś2 Ñ V1.3 B4 D1.3-5.9 प्र(D1.3.4 तु)वृद्धानां; B1 D6.7.10.11 प्रसुप्तानां; B3 प्रवर्तानां (sic); D2 T3 प्रवृत्तानां; M6 प्रभग्नानां (for प्रमत्तानां).

40 ᵃ) D6.7.10.11 -निष्पंदा; M1 -निष्यंद-; M4.6.7-विष्यंदा (for -निष्यन्दा). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 तोय-(D9 वाप[sic])शोणितविस्रं(Ñ B3 °निष्पं; D5.9 °विस्रं)दा (B1 °निष्पन्ना; D1.4 °विष्पंद-; D3 °विस्यंद-). —ᵇ) Ś Ñ2 V1 B1.3.4 D2.8.9.12 कंककूर्म-; V3 चर्मवर्म-; D1.3.4-[उ]ल्कगृध्र-; D5 हयकूर्म-; D6.7.10.11 T3.4 M2.8.9 काकगृध्र-; M6 कंककाक-; M10 काककंक- (for कङ्कगृध्र-). —ᶜ) Ś B3 D1-5.8.9.12 T4 M6 संयुगतले; Ñ1 V1.3 °गात्तसात्; Ñ2 B1.4 °गे तत्र(B1 °स्त्र) (for °गमुखे). —ᵈ) D2 साब्र- (for शस्त्र-). T2 सती (sic) (for नदी).

41 For 41ᵃᵇ cf. 27ᵃᵇ. —ᵃ) B4 वीरो (for क्रुद्धो). —ᶜ) D1.3.4 T3.4 निरेक्षत. Ñ1 च बलं; V3 वचनं (sic); D6.7.10.11 तु बलं (for तद्बलं). T1.2 G3 M2.3.5.6.8.9 कृत्स्नं (for सर्वं). Ñ2 B1.3.4 अपश्यद्बलमात्मीयं. —ᵈ) Ñ2 B1.3.4 त्रिदशैर्; M6 देवैमिर् (for दैवतैर्).

42 ᵃ) T2 G3 M3 तु; M1.2.6-10 तत् (for तं). Ś Ñ1 D1-4.8.9.12 सोथ तत्प्रतिगृ(D1.3.4 °विगा)ह्याशु; Ñ2 B1.3.4 स तु तं प्रविगाह्याशु(B3 °गृह्याथ); V1 सोपि संप्रतिगृह्याथ; V3 संबोध्य तं प्रगृह्याथ; D5 सोथ तत्प्रविविश्याशु; T3 सोथ संप्रविगाह्याशु. —ᵇ) Ñ2 B1.3.4 महांतं; M6 रावणः (for प्रवृद्धं). —ᶜ) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 देवताः समभिघ्नंश्च (Ñ1 V1.3 D1.4.9 T3.4 °भिघ्नन्वै; D2.5 °भिघ्नंस्तं; D3 °निघ्नानः); Ñ2 B1.3.4 देवताः समतिक्रम्य. —ᵈ) M6 शत्रुम् (for शक्रम्). Ñ2 B1.3.4 D1-5 T4 [अ]भ्य(B3 [अ]भि)धावत; D8 [अ]भिवर्तत; D9 च धावत (for [अ]भ्यवर्तत). Ñ1 V1.3 शक्रं समभिधावत.

43 ᵃ) D9 तद्विकृष्य; K (ed.) आगाच्छक्रो (for ततः शक्रो). D6 महाचापं. —ᵇ) M6 अगृह्णात् (for विस्फार्य). T1.2 स; M10 च (for सु-). M7 सुमहत्स्वनं. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T4 स्य(V1.3 D1.3-5 वि)स्फारयदनुत्तमं. —ᶜ) V1.3 T3.4 तस्य. D10 T3 विस्फार्य (sic) (for विस्फार-). Ś B1 D2.8.9.12 -शब्देन; Ñ2 illeg.; B3 -धनुषः (sic); D6.7 -निर्घोष; D10.11 -निर्घोषैः; M10 -निर्घोषात् (for -घोषेण). —ᵈ) B3.4 D5.10.11 T1 M1-3.8.9 स्तनंति; D6.7 स्तनति. Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 [इ]व; T3 वि- (for स्म). M6 स्वनवंति. —After 43, Ñ1 V1.3 D1.3-5 T3.4 ins.:

585* उग्रं परमनाधृष्यं भयदं सर्वविद्विषाम्।

[T3 अधृष्यं च (for अनाधृष्यं).]

44 ᵃ) V3 स (for तद्). D3 महाचापं; D8 महांश्चापं. —ᵇ) Ś Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 -वक्षसि; M6 -राक्षसे (for -मूर्धनि). Ñ1 ववर्षेंद्रोथ रावणं. —ᶜ) D6.7.10.11 M1.5.10 पातयामास स (M5 च). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 तदा (for शरान्). V3 तथाभिपातयामास; T3 निवासयामास शतं. —ᵈ) M6 -संनिभान् (for -वर्चसः). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3 G3 शरा(G3 शिता)न्पावकसंनिभान् (D1.3-5 G3 °वर्चसः). —After 45, D3 ins.:

586* ते वासवधनुर्भ्रष्टाः शराश्चाशनिसंनिभाः।
विशन्ति रावणं तूर्णं सूर्यांशव इवाचलम्।

45 ᵃ) D1.4 महाबाहो. —ᵇ) D6.7.10.11 निशाचरः; T3.4 प्रतापवान् (for व्यवस्थितः). —ᶜ) Ś M10 -निर्मुक्तैः;

प्रयुध्यतोरथ तयोर्बाणवर्षैः समन्ततः । | नाज्ञायत तदा किंचित्सर्वं हि तमसा वृतम् ॥ ४६

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

२९

ततस्तमसि संजाते राक्षसा दैवतैः सह ।
अयुध्यन्त बलोन्मत्ताः सूदयन्तः परस्परम् ॥ १

ततस्तु देवसैन्येन राक्षसानां महद्बलम् ।
दशांशं स्थापितं युद्धे शेषं नीतं यमक्षयम् ॥ २

G. 7. 37. 0
B. 7. 29. 2
L. 7. 35. 3

D9 -निसृष्टैः ; D12 -विसृष्टैः (for -विभ्रष्टैः). —^{d}) D1 अवाच्छिनत् (for °किरत्). —After 45, D8 ins. :

587* इन्द्रारिबाणैः संक्रुद्धश्चकासे रणसंस्थितः ।
स्वरश्मिभिरिव सूर्यो यथा नभसि संस्थितः । [sic] ;

while T3 ins. :

588* ततस्तस्मिन्नयुध्यन्त राक्षसा दैवतैः सह ।

46 ^{ab}) D6 प्रवृद्धतोर् (for प्रयुध्यतोर्). Ś Ñ1 V1 D1-5.8.9.12 T3 ततस्तेषां प्रवृ(D1.3.4 °यु)द्धानां; Ñ2 V3 B1.3.4 G (ed.) ततः प्रवर्षिणो(V3 B3 प्रविष्टयो; B1 °श्च प्रविद्धयो [hypm.] ; B4 प्रवर्षतो; G [ed.] प्रवृष्टयो)स्तत्र (for ^{a}). Ñ2 B1.3.4 शर- (for बाण-). M6 प्रवृद्धयोर्बाणवर्षैः समंतादसिपूरितं. —^{c}) D1.4.6 न ज्ञायत; D8 नाक्षयेत (sic) ; T1.2 G3 न ज्ञायते. —^{d}) Ñ1 V1 तु; V3 M6 तद् ; Ck.t as in text (for हि). V3 रजसा (for तमसा). Ñ2 B1.3.4 तमसा सर्वतो वृते(B3 °तं).

Colophon : V1 om. (cont. the Sarga). —*Kāṇḍa name* : Ś1 D4.9 M7 om. —*Sarga name* : Ś1 Ñ1 D2.8.9 इंद्ररावणसमागमः(Ñ1 °मनं) ; Ś2.3 रावणसमागमः ; Ñ2 B1.3 D6 इंद्ररावणयोर्युद्धं; V3 रावणेंद्रसमागमः ; B4 इंद्ररावणयोर्द्वैरथयुद्धं ; D1.3.4.12 इंद्रसमागमः ; D5 देवासुरसंग्रामे इंद्ररावणसमागमः ; D7 रावणयुद्धं ; G (ed.) इंद्ररावणयोर्द्वैरथः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ V3 B1.2 D2.12 om. ; B4 36 ; D1.4.5 35 ; D3.9 T4 34 ; D8 T3 33 ; M6 32. —After colophon, T4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G1.3 M1.5.8 with श्रीरामाय नमः ; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः .

29

☞ V2 G2 missing for Sarga 29 (cf. v.l. 7.12. 2 and 7.26.45 respy.). B2 om. Sarga 29 (cf. v.l. 7.24.1). V1 cont. the previous Sarga. D12 begins with ॐ.

1 ^{a}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.3.5.8.9.12 T4 तस्मिंस्तमोभूते; D1.4 तस्मिंस्तदा जाते (for तमसि संजाते). —^{b}) D1 रक्षसां. Ñ2 B1.3.4 त्रिदशैः (for दैवतैः). D10.11 सर्वे ते देवराक्षसाः(= 3^b); M8 राक्षसास्त्रिदशा अपि. —M6 om. (hapl. ?) 1^c-3^b. —^{c}) M10 अवध्यंत; B (ed.) आयुध्यंत. —For 1^{cd}, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 G (ed.) subst.; while T3 ins. after 1 :

589* प्रयुद्धान्स्वान्परांश्चैव पोथयन्तो विचक्रमुः ।

[Ñ1 युयुध्वंतः; Ñ2 B1.3.4 प्रयुद्धाः स्वान् ; G (ed.) प्रमुग्धाः स्वान्. Ñ V3 B1.3 D1.4 T3 यो(T3 बा)धयंतो (for पोथ°). Ñ1 प्र-; B1 हि (for वि-).]

—Thereafter all the above MSS. (except B1.3.4) cont.; while T4 ins. after 1 :

590* चक्रशूलगदाबाणास्तोमराशनिशक्तयः ।
राक्षसामरनिर्मुक्ताः सूदयन्तीतरेतरम् ।

[(l. 1) Ñ V1.3 T3.4 -प्रासमुसलानि च (Ñ °लाशनि-) (for -बाणास्तोमराशनि-). V1 सर्वशः (for -शक्तयः). —(l. 2) D5 -निर्वृत्ताः (for -निर्मुक्ताः). Ñ2 रक्षोगणविनिर्मुक्ताः (for the prior half).]

2 M6 G (ed.) om. 2 (for M6, cf. v.l. 1). D7.10.11 M9 om. (hapl.), B (ed.) reads within brackets 2-3. —^{a}) B3 च; M2.4.7.8.10 तद् (for तु). Ś Ñ V1.3 B1.4 D1-5.8.9.12 T3.4 ततो दैवतसैन्येन(Ñ1 T3 °न्यैस्तु; V1.3 D1 °न्यैस्तद्; D3.4 °न्यं तद्). —^{b}) Ñ1 महात्मनां; B1.3.4 बलं तदा; T3 महद्वयं; G1 M4 महाबलं (for महद्बलम्). —^{c}) B1.4 दशास्य-; D2.9 दिशः(D9 °शं) प्र-; D5 देशं प्र- (for दशांशं). Ś Ñ V1.3 D1.3.4.8.12 T3.4 दिशः प्र(Ñ1 D1.3.4 °शो वि)द्रावितं (for दशांशं स्थापितं). —G3 om. (hapl. ?) 2^d-3^a. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3.4 सर्वं (for शेषं).

G. 7.37.2
B. 7.29.2
L. 7.35.4

तस्मिंस्तु तमसा नद्धे सर्वे ते देवराक्षसाः ।
अन्योऽन्यं नाभ्यजानन्त युध्यमानाः परस्परम् ॥ ३
इन्द्रश्च रावणश्चैव रावणिश्च महाबलः ।
तस्मिंस्तमोजालवृते मोहमीयुर्न ते त्रयः ॥ ४
स तु दृष्ट्वा बलं सर्वं निहतं रावणो रणे ।
क्रोधमभ्यागमत्तीव्रं महानादं च मुक्तवान् ॥ ५

क्रोधात्सूतं च दुर्धर्षः स्यन्दनस्थमुवाच ह ।
परसैन्यस्य मध्येन यावदन्तं नयस्व माम् ॥ ६
अथैतांस्त्रिदशान्सर्वान्विक्रमैः समरे स्वयम् ।
नानाशस्त्रैर्महासारैर्नाशयामि नभस्तलात् ॥ ७
अहमिन्द्रं वधिष्यामि वरुणं धनदं यमम् ।
त्रिदशान्विनिहत्याशु स्वयं स्थास्याम्यथोपरि ॥ ८

---

3 M_6 om. 3^{ab} (cf. v.l. 1). $D_{7.10.11}$ M_9 om. 3; G_3 om. 3^{a}; B (ed.) reads 3 within brackets (for all, cf. v.l. 2). —^{a}) D_6 T_1 $M_{1.3}$ युद्धे; G_1 [आ]रब्धे (for नद्धे). —^{b}) G_1 M_{10} सर्वतो (for सर्वे ते). ❀ Ck.t: देवाश्च राक्षसाश्च देवराक्षसाः. ❀ —^{c}) D_6 $M_{4.8}$ नाभिजानंत; G_1 अभिजानंति; M_6 नाभिजग्मुस्ते. —For 3, Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ subst.:

591* तस्मिंस्तमसि दुर्धर्षे मग्ना दैवतराक्षसाः ।
अन्योऽन्यं न प्रपश्यन्ति त्रीञ्जनान्प्राप्य केवलम् ।

[(l. 1) $Ñ_2$ V_3 $B_{3.4}$ दुष्पारे (for दुर्धर्षे). $D_{3.5}$ भग्ना (for मग्ना). —(l. 2) $D_{2.9}$ स्म; D_5 T_3 च (for न). $Ñ_2$ V_1 $B_{3.4}$ D_5 T_4 स्म; V_3 [अ]भि-; $D_{2.9}$ T_3 न (for प्र-). V_3 विक्रान्तान् (for त्रीञ्जनान्). Ś $D_{8.12}$ वर्ज्यं; $Ñ_1$ पश्य; V_1 प्रेक्ष्य; T_4 अथ (for प्राप्य). $Ñ_1$ $V_{1.3}$ केवलान्. $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ वर्जयित्वा जनत्रयं; $D_{2.5.9}$ केवलं तु जनास्त्रयः (D_5 °नत्रयं); T_3 त्रीन्बहूनपरे परान् (for the post. half).]

—Thereafter T_3 cont. 592*.

4 D_{12} om. 4^{ab}. —^{ab}) $D_{2.9}$ तु (for first च). D_9 G_1 $M_{1.6}$ transp. रावणश् and रावणिश्. B_3 महाबलं. —For 4^{ab}, Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.4}$ $D_{1.3.4.8}$ T_4 subst.; while T_3 cont. after 591*:

592* शक्रं च रावणं चैव रावणिं च महाबलम् ।

[$Ñ_2$ $B_{1.4}$ $D_{1.3.4}$ इंद्रं (for शक्रं). $T_{3.4}$ transp. रावणं and रावणिं. T_4 सुमहाबलं.]

—Then T_3 further cont.; while T_4 subst. for 4^{cd}:

593* सर्वं तमस्तदा चैव पश्यंति स्म दशाननः ।

[T_4 तद्धि तदा (for तदा चैव).]

—^{c}) $D_{6.10}$ -वृत्ते (for -वृते). T_3 तमसि संवृत्ते. M_6 तमोजालवृते तस्मिन्. —^{d}) M_6 जग्मुश्च (for ईयुर्न). —For 4^{cd}, Ś $Ñ_1$ V_1 $D_{1-5.8.9.12}$ subst.:

594* सर्वं तद्धि च ते तत्र पश्यन्ति स्म स्वतेजसा ।

[$D_{1.4.5}$ तमस् (for तद्धि). $Ñ_1$ तमोभूतं; $D_{1.4}$ तत्र तद्दै; $D_{2.3.9}$ तमस्तत्र; D_5 तद्धि तमः (sic) (for च ते तत्र). V_1 तत्र सर्वं हि तमसा (for the prior half). D_1 प्रपश्यंति. $Ś_3$ D_8 सु- (for स्व-).];

while $Ñ_2$ V_3 $B_{1.3.4}$ subst. for 4^{cd}:

595* सर्वं हि तत्तमोभूतं न किंचित्प्रत्यदृश्यत ।

[V_3 तत्र समाछन्नं (for हि तत्तमोभूतं).]

5 ^{b}) $M_{2.8-10}$ क्षणात् (for रणे). Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ दैवतैर्विनिपातित($Ñ_1$ °पीडि)तं; $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ हतं दैवैर्दशाननः; $D_{6.7.10.11}$ रावणो निहतं क्षणात्; T_2 G_3 M_6 हतं रावणराक्षसः. —^{c}) Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ G_1 आहारयत् ($D_{1.3.4.9}$ °यंस्); $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{10.11}$ $T_{1.2}$ G_3 M_6 अभ्यगमत्; $D_{6.7}$ अभ्याहरत् (for अभ्यागमत्). $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ तूर्णं (for तीव्रं). —^{d}) D_{10} चक्रिवान् (for मुक्तवान्). Ś N_1 $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ दशग्रीवो ननाद च.

6 ^{a}) D_6 $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ M_3 दुर्धर्षं. —^{b}) D_{11} समरे स्वयं वाच ह (sic). —For 6^{ab}, Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_4 subst.:

596* स क्रोधात्सूतमाहेदं स्यन्दनं सूत वाहय ।

[D_1 om. स (subm.). $B_{1.4}$ स्म (for [इ]दं). B_3 आभाष्य (for आहेदं). $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ D_1 मम (for सूत). D_3 चाहय; T_4 चोदय (for वाहय).]

—^{c}) $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ सुर- (for पर-). B_3 मध्ये च (for मध्येन). —^{d}) $D_{10.11}$ Cg.k.t यावदंतो. Ś Ñ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ न यास्यहं (for नयस्व माम्). T_4 यावत्सेना निहन्म्यहं.

7 ^{a}) $D_{6.7.10.11}$ T_3 $M_{2.8-10}$ [ए]व (for [ए]तांस्). Ś $D_{8.12}$ T_3 दैवतान् (for त्रिदशान्). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.9}$ T_4 अद्यैता($Ñ_2$ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ °व) देवताः सर्वाः. —^{b}) $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ transp. विक्रमैः and समरे. Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ समरे विक्रमेण हि(Ś $D_{8.12}$ ह). —After 7^{ab}, D_9 ins.:

597* विनिहत्याहं पश्चाच्च स्थापयिष्यामि चापरान् ।

—^{c}) $D_{6.7.10.11}$ $M_{2.8.10}$ नानाशस्त्र-. D_6 -समाहारैर्; $T_{1.2}$ G_3 $M_{3.5}$ महाघोरैर् (for महासारैर्). Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ शस्त्र(Ś $D_{3.8}$ °र)वर्ष($T_{3.4}$ अस्त्रशस्त्र)महावर्षैर्($Ñ_1$ V_3 °वेगैर्); $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ प्र(B_1 आ)वर्षञ्शरजालानि. —^{d}) M_6 पातयामि (for नाशयामि). D_6 $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ $M_{1-3.5.10}$ नभ-स्थलात्. Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ D (except D_6) $T_{3.4}$ नयामि यमसादनं.

8 ^{b}) $D_{6.7.10.11}$ T_{1-3} M_3 transp. वरुणं and धनदं. —T_4 damaged from मम् in यमम् up to वि in 9^{a}. —^{c})

विषादो न च कर्तव्यः शीघ्रं वाहय मे रथम् ।
द्विः खलु त्वां ब्रवीम्यद्य यावदन्तं नयस्व माम् ॥ ९
अयं स नन्दनोद्देशो यत्र वर्तामहे वयम् ।
नय मामद्य तत्र त्वमुदयो यत्र पर्वतः ॥ १०
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तुरगान्स मनोजवान् ।
आदिदेशाथ शत्रूणां मध्येनैव च सारथिः ॥ ११
तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा शक्रो देवेश्वरस्तदा ।
रथस्थः समरस्थांस्तान्देवान्वाक्यमथाब्रवीत् ॥ १२
सुराः शृणुत मद्वाक्यं यत्तावन्मम रोचते ।
जीवन्नेव दशग्रीवः साधु रक्षो निगृह्यताम् ॥ १३
एष ह्यतिबलः सैन्ये रथेन पवनौजसा ।
गमिष्यति प्रवृद्धोर्मिः समुद्र इव पर्वणि ॥ १४
न ह्येष हन्तुं शक्योऽद्य वरदानात्सुनिर्भयः ।
तद्ग्रहीष्यामहे रक्षो यत्ता भवत संयुगे ॥ १५

G. 7. 37. 14
B. 7. 29. 13
L. 7. 35. 16

$T_{1.2}$ $G_{1.3}$ $M_{1.3-5.7}$ विनिहत्याथ(G_1 $M_{3.4.7}$ °त्वा च; M_5 °त्याजौ). —For 8, Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ subst.; while M_6 subst. only l. 1 for 8^{ab}; T_3 subst. only l. 2 for 8^{cd} :

598* अहमिन्द्रो भविष्यामि धनदो वरुणो यमः ।
देवता विनिहत्याहं स्थापयिष्यामि चापरान् ।

[(l. 1) $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ M_6 transp. धनदो and वरुणो. —(l. 2) D_5 दैवतान्. Ś $D_{8.12}$ विनियम्य; D_2 वै निहत्य (for विनिहत्य). $Ñ_1$ D_3 [आ]जौ; $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ [अ]द्य (for [अ]हं). T_3 दैवतानि निहत्याजौ (for the prior half). $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ [अ]सुरान् (for [अ]परान्).]

9 T_4 damaged up to वि in ^{a} (cf. v.l. 8). —^{a}) B_3 विवादो (for विषादो). $Ñ_1$ नात्र; $D_{1.3.4}$ च न (by transp.) ; $D_{6.7.10.11}$ नैव (for न च). —$Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ om. 9^{cd}. —^{c}) $D_{5.6}$ $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ $M_{3.10}$ त्रिः (for द्विः). D_9 विषण्णत्वात् (for द्विः खलु त्वां). Ś $D_{2.3.8.9.12}$ [ए]ष; V_1 [ए]तद्; D_5 [ए]षां; G_1 M_6 [अ]त्र (for [अ]द्य). V_3 मां च दृष्ट्वा द्रवत्येष; $D_{1.4}$ खलु त्वामब्रवीम्येष (sic). —^{d}) = 6^d. Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_4 न यास्यहं (for नयस्व माम्). ❀ Cg.k : यावदन्तो(Ck °न्तं) नयस्व मामिति द्विर्द्विवारं त्वां ब्रवीमि खलु । तत्कथं न नयसीत्यर्थः(Ck °सीति शेषः) । ; so also Ct. ❀

10 ^{a}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ M_6 हि; Cg.k as in text (for स). —^{b}) B_1 $D_{5.7.12}$ G_1 M_2 वर्तावहे; Cg.k वर्तामहे (as in text). G_1 स्वयं; Cg.k as in text (for वयम्). —^{c}) Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_4 (all with hiatus) नयस्व मां सूतवर($D_{3.5}$ °त तत्र). —^{d}) T_4 damaged from यत्र up to 11^b. $Ñ_1$ $D_{1-5.9}$ उदयः पर्वतो यतः ; $V_{1.3}$ उदयं पर्वतं पतिं (V_3 पूर्वपर्वतं).

11 T_4 damaged for ^{ab} (cf. v.l. 10). —^{a}) G_1 तत्र (for तस्य). Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ स सूत(D_5 तत)स्तद्वचः (for तस्य तद्वचनं). —^{b}) Ś $D_{8.12}$ सदश्वान् (for तुरगान्). $Ñ_1$ $D_{1.4}$ स्वान् ; $Ñ_2$ V_3 $B_{1.3.4}$ $D_{2.3}$ M_6 तान्; V_1 D_9 च; D_6 तु (for स). Ś $D_{8.12}$ T_3 वातरंहसः ; D_5ताननोदयत् (for स मनोजवान्). —^{c}) V_3 हि; $D_{2.5.9}$ [ए]व (for [अ]थ). —^{d}) $Ñ_1$ [ए]ष; $D_{1.4}$ [ए]वं (for [ए]व). Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-4.8.9.12}$ $T_{3.4}$ G_1 M_6 स (for च). $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ मध्येनिमि(B_4 °ध्ये न मि)ष(B_3 देवस [sic])तां रणे.

12 ^{a}) D_5 ततस् ; G_1 तत्र (for तस्य). D_5 नियमं (for निश्चयं). Ś $Ñ_1$ V_1 $B_{3.4}$ $D_{1-4.8.9.12}$ मत्वा (for ज्ञात्वा). —^{b}) M_8 शत्रोर् (for शक्रो). Ś $D_{8.12}$ देववरस् (for देवेश्वरस्). $D_{2.5}$ T_3 तथा (for तदा). —^{c}) Ś $Ñ_2$ $V_{1.3}$ B_4 $D_{1.3-12}$ T_3 समरस्थास् ($Ñ_2$ $D_{1.6.7.9-11}$ °स्थस्) (for समरस्थांस्). Ś $D_{8.12}$ स; $Ñ_2$ V_1 B_4 $D_{1.3-5}$ T_3 ता (for तान्). B_1 समरत्रस्ता; B_3 समरे तस्थौ (for समरस्थांस्तान्). —^{d}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 देवता इ($Ñ_1$ V_3 $D_{2.9}$ °तानि)दम्.

13 ^{a}) $D_{2.5.9}$ देवाः (for सुराः). M_6 शृण्वंतु. Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ मे(D_5 भो) सर्वे(B_1° र्वं) ; M_6 मे वाक्यं (for मद्वाक्यं). —^{b}) T_4 damaged from मम up to ह्य in 14^a. Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ यन्मह्यमिह; $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ मह्यं यदिह; D_6 यथा च मम (for यत्तावन्मम). —^{c}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_3 रावणो जीवमानोयं. —For 13^{cd}, $B_{1.3.4}$ subst. :

599* निगृह्यतां साधु जीवन्रावणो राक्षसाधिपः ।
[B_4 रक्षसां पतिः (for राक्षसाधिपः).]

14 T_4 damaged up to ह्य in ^{a} (cf. v.l. 13). —^{a}) Ś $Ñ_1$ V_1 $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ ह्य(T_4 *)तिरथः ; D_6 M_6 ह्यतिबलं. Ś $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-4.6.8.9.12}$ M_6 सैन्यं; $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $T_{3.4}$ शीघ्रं; G_1 स्वैरं (for सैन्ये). —^{b}) M_1 रथौ * (for रथेन). $Ñ_1$ V_3 T_3 पवनो यथा; $Ñ_2$ च महौजसा; V_1 $B_{1.3.4}$ D_7 परमौजसा (for पवनौजसा). —^{c}) $Ñ_2$ V_3 $B_{1.3.4}$ आगमिष्यति; $M_{1.3}$ आगच्छति प्र- ; $M_{5.9}$ गमिष्यामि प्र- (for गमिष्यति प्र-). D_{1-5} प्र(D_5 नि)वृत्तोर्मिः. —^{d}) Ś $Ñ_1$ V_1 $D_{1-4.8.9.12}$ $T_{3.4}$ पर्वसु (for पर्वणि).

15 ^{a}) $Ñ_1$ V_3 $D_{1-5.9}$ T_3 चैष($Ñ_1$ V_3 $D_{2.9}$ °व) ; B_1 M_9 ह्येव (for ह्येष). D_6 T_3 $M_{8.9}$ शक्तो (for शक्यो). —^{b}) Ś D_8 स्वयंभुवः (for सुनिर्भयः). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.9}$ T_3 वरदानेन(B_1 °नात्ति) दर्पि($D_{1.3.4}$ गर्वि)तः. —D_5 om. (hapl. ?) 15^c – 16. —^{c}) $T_{1.2}$ G_3 $M_{3.5}$ तं (for तद्). M_3 ग्रहिष्यामि वै; M_7 गमिष्यामहे. G_1 $M_{4.5}$ सर्वे (for रक्षो). —^{d}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-4.8.9.12}$ $T_{3.4}$ M_6

G. 7. 37. 15
B. 7. 29. 14
L. 7. 35. 17

यथा बलिं निगृह्यैतत्त्रैलोक्यं भुज्यते मया ।
एवमेतस्य पापस्य निग्रहो मम रोचते ॥ १६
ततोऽन्यं देशमास्थाय शक्रः संत्यज्य रावणम् ।
अयुध्यत महातेजा राक्षसान्नाशयन्रणे ॥ १७
उत्तरेण दशग्रीवः प्रविवेशानिवर्तितः ।
दक्षिणेन तु पार्श्वेन प्रविवेश शतक्रतुः ॥ १८
ततः स योजनशतं प्रविष्टो राक्षसाधिपः ।
देवतानां बलं कृत्स्नं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ १९
ततः शक्रो निरीक्ष्याथ प्रविष्टं तं बलं स्वकम् ।
न्यवर्तयदसंभ्रान्तः समावृत्य दशाननम् ॥ २०
एतस्मिन्नन्तरे नादो मुक्तो दानवराक्षसैः ।
हा हताः स्मेति तं दृष्ट्वा ग्रस्तं शक्रेण रावणम् ॥ २१
ततो रथं समारुह्य रावणिः क्रोधमूर्छितः ।
तत्सैन्यमतिसंक्रुद्धः प्रविवेश सुदारुणम् ॥ २२

सज्जी- (for यत्ता). D2 T1.2 G3 M2.4.6–10 भवथ(D2 °तु) (for भवत). Ś Ñ1 D1–4.8.9.12 T3.4 भो(Ś D8 नो) सुराः ; Ñ2 B1.3.4 मा चिरं (for संयुगे).

16 D5 om. 16 (cf. v.l. 15). T4 damaged up to एतस्य in ^{c}. —^{a}) Ś V1 D1.8.12 M5 बलं; M7.8 बलिर् (for बलिं). Ñ1 V1.3 D1.3.4.6 T3 M6 निगृह्यैव; Ñ2 D7 T1.2 G1.3 M2.4.5.7–9 निरुध्यैतत्(Ñ2 D7 °व) ; B1.3.4 निरुध्येह(B3 °ध्याहं) (for निगृह्यैतत्). D2.9 तथैव बलमागृह्य; D10.11 M1 यथा बलौ निरुद्धे च(M1 तु). —^{c}) Ñ1 V1.3 D1–4.9 T3 अस्य हि; Ñ2 B1.4 अस्याद्य; B3 अद्यास्य (for एतस्य). Ś D8.12 तथैवाप्यस्य (for एवमेतस्य). —^{d}) Ñ B1.3.4 D6.7.10.11 T1.2 G3 M1.2.3–10 Cg.k.t नि(B3 वि)रोधो (for निग्रहो). Ñ B1.3.4 रोचते हि मे (for मम रोचते). ❀ Cg : बलौ महाबलौ। निरुद्धे अहत्वैव कृतनिरोधे सति। एवमेतस्य निरोधोऽपीत्यब्रवीदिति पूर्वेणान्वयः ।; so also Ck.t. ❀

17 ^{a}) D1.4 देवेशम् (sic) (for ऽन्यं देशम्). T1.2 G3 M1.3.6 आसाद्य (for आस्थाय). —^{b}) Ñ2 B3.4 D6.7 त्यक्त्वा च(D7 स) ; G1 M2.4.5.7–9 त्यज्य च (for संत्यज्य). M6 शक्रस्तं जयितुं रणे. ❀ Cg.k : रावणं संत्यज्येति, वज्रादिना प्रहर्तुमशक्य(Ck °युक्त)त्वात्पुरःस्थितिर्निष्प्रयोजनेति मत्वेति शेषः। ; so also Ct. ❀ —^{c}) Ñ1 युयुध्यत; B1 अवध्यत. Ñ V1.3 B1.3.4 D1–7.9–11 G3 महाराज(Ñ1 °संख्ये; V1 D2.5.9 °युद्धे; V3 D1.3.4 °युद्धं) (for महातेजा). —^{d}) Ñ2 B3.4 D6.7.10.11 त्रासयन् (for नाशयन्). T1.2 G3 M3 मृधे (for रणे). Ñ1 V3 D2.3.5.9 राक्षसं नाशयद्बलं; D1.4 राक्षसं त्रासयन्बलिः(D4 °न्बलं) ; T3.4 राक्षसानां महद्बलं. —After 17, V1 D1.3.4 T3.4 ins. :

600* शस्त्रवर्षं महावर्षं दैवतैर्विनिपातितम् ।

[D1 दैवतैश्च (for महावर्षं). T3.4 अस्त्रवर्षं महावेगं (T4 damaged from वेगं up to 18^{b}) (for the prior half). D1 रावणं (for दैवतैर्). V1 विनिपातिभिः .]

18 T4 damaged for ^{ab} (cf. v.l. 600*). —^{a}) Ñ1 ततो रणं (for उत्तरेण). —^{b}) Ś D8.12 [उ]त्तरं द्रुतं; Ñ V1.3 B1.3.4 D1–7.9–11 G1 M6 Ct [अ]निवर्तकः; T1.2 G3 दिवि स्थितः ; M1 [अ]ग्निवत्तदा; M2 [अ]निवारितः ; M4 [अ]निवर्तितं (for [अ]निवर्तितः). T3 बलात्तमभिवर्तते. ❀ Ct : अनिवर्तकोऽनिवर्तितुम्. ❀ —G1 repeats 18^{cd} after 22^{ab}. —^{c}) B1 D6 G1(both times).3 M2.4.7–10 च; D8 सु- ; T1.2 M3 [ए]व (for तु).

19 ^{a}) Ñ1 तन्महत्सैन्यं (for योजनशतं). —^{c}) Ś D7.8.12 M3.6 देवानां तद्(D7 M3 च) (for देवतानां). Ñ B1.3.4 D1.4–7.10.11 M4.7 सर्वं (for कृत्स्नं). —^{d}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9 M6 बाण- (for शर-). D5 इवाकिरन् ; D10 अवारयत्.

20 ^{a}) D5 तेन (for ततः). —^{b}) M7 तद् (for तं). Ñ1 V1.3 D1–5.9 T3.4 प्रभग्नं तत् ; Ñ2 B1.3 D6.7.10.11 प्रनष्टं तु(B1.3 तत्); B4 तत्प्रनष्टं (for प्रविष्टं तं). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–7.10–12 T3.4 G1 M1.2.5.6.8–10 स्वकं बलं (by transp.); D3 स केवलं (for बलं स्वकम्). —T4 damaged from 20^{c} up to न्तरे in 21^{a}. —^{cd}) V1 M6 निवर्तयद्. Ñ1 स्वकं धाम; B3 असंभ्रांतं; D1 त्वसंभ्रांतो (for असंभ्रान्तः). Ś D8.12 तमावृत्य; Ñ V1 B4 D1–5.7.9 दधार च; V3 स दधार; B1 रुराव च; B3 चचार च; M6 समाहृत्य; G (ed.) रुरोध च; Cg.k.t as in text (for समावृत्य). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–9.12 M6 निशाचरं; Cg.k.t as in text (for दशाननम्). T3 रक्षोभिमुखमायांतं जग्राह बलवान्रणे.

21 T4 damaged up to न्तरे in ^{a} (cf. v.l. 20). —^{ab}) Ñ1 V1.3 D1–5.9 T4 transp. नादो and मुक्तो. —^{cd}) B1 मृताः (for हताः). T3 हंतास्मीति. Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 स्म इति (for स्मेति तं). Ś2.3 V3 D1.4 G3 M4.5.8 हतोस्मीति तं. V3 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा). D5 युक्तं (for ग्रस्तं). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 transp. दृष्ट्वा and ग्रस्तं. B4 (with hiatus) इंद्रेण (for शक्रेण). —T4 damaged from रावणम् up to रावणिः in 22^{b}. D2.5.9 राक्षसं (for रावणम्).

22 T4 damaged up to रावणिः in ^{b} (cf. v.l. 21). —^{a}) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 M6 समास्थाय (for °रुह्य). —After 22^{ab}, G1 repeats 18^{cd}. —^{c}) B1.3.4 D2.9 T G3 M (except M1) अभि-; G1 अपि (for अति-). —^{d}) V1 D2.5.9 M2 सुदारुणः; M9 स दारुणं.

स तां प्रविश्य मायां तु दत्तां गोपतिना पुरा ।
अदृश्यः सर्वभूतानां तत्सैन्यं समवाकिरत् ॥ २३
ततः स देवान्संत्यज्य शक्रमेवाभ्ययाद्द्रुतम् ।
महेन्द्रश्च महातेजा न ददर्श सुतं रिपोः ॥ २४
स मातलिं हयांश्चैव ताडयित्वा शरोत्तमैः ।
महेन्द्रं बाणवर्षेण शीघ्रहस्तो ह्यवाकिरत् ॥ २५
ततः शक्रो रथं त्यक्त्वा विसृज्य च स मातलिम् ।
ऐरावतं समारुह्य मृगयामास रावणिम् ॥ २६
स तु मायाबलाद्रक्षः संग्रामे नाभ्यदृश्यत ।
किरमाणः शरौघेन महेन्द्रममितौजसम् ॥ २७

G. 7. 37. 27
B. 7. 29. 26
L. 7. 35. 29

23 T4 damaged from प्रविश्य in ^{a} up to सर्वभू in ^{c}. —^{b}) T3 दत्ता. Ñ1 V1.3 D1–5.9 T3 रुद्रेण वै (T3 या) (for गोपतिना). Ś D8.12 युवा (for पुरा). ❀ Cg : गोपतिना रुद्रेण. ❀ —For 23^{ab}, Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 subst. :

601* तां प्रविश्य महामायां प्राप्तां पशुपतेः पुरा ।

[B1 [अ]थ मायां तु (for महामायां). B3 महाकायं प्राप्तं (sic).]

—^{c}) Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4.5.7.9–11 प्रविवेश सु (V3 तु)-संरब्धस् (Ñ2 V1.3 B3 °क्रुद्धस्). —^{d}) Ñ2 V3 B1.3.4 D6.7.10.11 T3 Ct समभिद्रवत् (B1 °वन्); M1 अवगाहत (for समवाकिरत्). Ñ1 V1 D1.2.4.5.9 T3 तच्च (D1.4 °स्य) सैन्यमभिद्रवत्. ❀ Ct : समभिद्रवत् समभ्यद्रावयदित्यर्थः. ❀ —After 23, D3 reads 7.30.12 (repeating it in its proper place)–18^b (including star passage).

24 ^{a}) Ñ1 स सर्वान् (for ततः स). M6 तांस्त्यक्त्वा (for संत्यज्य). Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1.4–7.9–11 T3.4 स सर्वा देवतास्त्यक्त्वा (D5 °ताः शक्त्या); D2 स सर्वान्दैवतांस्त्यक्त्वा. —^{b}) Ś Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5–13 T3.4 M1 [अ]भ्यधावत (M1 °याद्रणे); V3 D1.4 [अ]भिदुद्रुवे (D4 °द्रवत् [sic]) (for [अ]भ्ययाद्द्रुतम्). —B1 om. (hapl.) 24^c–25^b. —^{c}) B3 तु; M10 तं (for च). —^{d}) Ñ V1.3 D2.5–7.10.11 T3.4 [अ]पश्यत (Ñ2 D6.7.10.11 °च्च); B3.4 [अ]पश्यत्तं; D1.4.9 पश्यति (for ददर्श). Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 T3.4 रिपोः सुतं (by transp.); D3 तदा रिपुं (for सुतं रिपोः). —After 24, Ś Ñ V1.3 B3.4 D T3.4 K (ed.) ins. :

602* विमुक्तकवचस्तत्र वध्यते चापि रावणिः ।
　　दैवतैः सुमहावीर्यैर्न चकार स किंचन ।

[(l. 1) Ś3 V1 D3.4.8.9.12 T3.4 त्रस्तो; Ñ1 V3 ग्रस्तो; D1.2.4 स्रस्तो; D5 स्तब्धो (for तत्र). Ñ2 B3.4 D6.7.10.11 वध्यमानो; D5 बाध्यते च (for वध्यते च). T3.4 तेन (for चापि). Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 रावणः. —T4 damaged from l. 2 up to the prior half of 603*. —(l. 2) Ñ2 B3.4 D6.7.10.11 T3 त्रिदशैः (for दैवतैः). Ñ1 T3 च; D7.9 तु (for सु-). K (ed.) -महावीरैर्. D5–7.10.11 च (for स). ❀ Ct : किंचन । किमपि भयमित्यर्थः. ❀

25 B1 om. 25^{ab} (cf. v.l. 24). —^{a}) Ñ2 B3.4 D6.7.10.11 समायांतं (for हयांश्चैव). —^{b}) Ś D3.8.12 M6 छोड (M6 छाद)यित्वा (for ताड°). B3 शरोत्कटैः. —For 25^{ab}, Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 T3.4 subst. :

603* इन्द्रजित्ताडयामास महेन्द्रं सहसारथिम् ।

[T4 damadged up to the prior half (cf. v.l. 602*). D1.4 रावणिस् (for इन्द्रजित्). T3.4 मातलिं तथा (for सहसारथिम्).]

—^{c}) Ñ1 D2.5.9 सुरेंद्रं (D5 °द्रो); D1.4 महेंद्रो; T3.4 इंद्रजिद्- (for महेन्द्रं). G1 M1.4.5.7 शर- (for बाण-). D5 -वर्षं च. —^{d}) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 भूय एव (for शीघ्रहस्तो). Ñ2 B1.3.4 D3.6–8.10–12 G1 M10 [अ]भि-; D1.4 तु; T1.2 G3 M2–4.8.9 [ऽ]पि; M6.7 वि- (for ह्नि). M5 न्यवारयत् (for ह्यवाकिरत्). T3.4 मातलिर्मूर्छितो भृशं.

26 ^{a}) T3.4 रणे (for शक्रो). T3 शक्रो; M6 त्यज्य (for त्यक्त्वा). Ñ V1.3 B1.4 D1.2.4–7.9–11 transp. शक्रो and त्यक्त्वा. —^{b}) Ñ2 D6.7.10.11 विससर्ज च (for विसृज्य च स). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 सारथिं (for मातलिम्). T4 मातलिं च शतक्रतुः. —^{d}) Ñ1 संप्राद्रवत; V1 (with hiatus) अर्दयामास; D1.2.4.5.9 T4 मार्गयामास (for मृगयामास). —T4 damaged from रावणिम् up to किरमाणः in 27^c.

27 T4 damaged up to किरमाणः in ^{c} (cf. v.l. 26). —^{a}) Ś D3.8.12 -बलो (for -बलाद्). T3 राम (for रक्षः). —^{b}) T3 M1.10 न हि (for नाभि-). Ś D3.8.12 प्रहरंश्चाभिवर्तते (Ś1 D12 °भ्यवर्तत; D3 °भिसर्वतः). —^{c}) Ś D3.8 ह्रियमाणं; D12 T3 M10 कीर्यमाणं; T2 G1.3 कीर्यमाणः. —For 27, Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–7.9–11 subst.; while Ś D3.8.12 cont. only l. 2 after 605* :

604* स तत्र मायाबलवानदृश्योऽथान्तरिक्षगः ।
　　इन्द्रं मायापरिक्षिप्तं कृत्वा संप्राद्रवच्छरैः ।

[(l. 1) D7 यो (for [ऽ]थ). Ñ1 V1 D2.5.9 वीक्ष्यैकं र (Ñ1 °कत्व)हितं रिपुं; D1.4 वीक्ष्यया रहितो रिपुः (sic) (for the post. half). —(l. 2) Ñ1 तं; Ñ2 D6.7.10.11 स (for सं-). Ś D3.8.12 तं प्राहरच्; V1 प्राद्रावयच्; V3 संप्रपेतच् (sic) (for संप्राद्रवच्). D2.5 शनैः (for शरैः). B1.3.4 कृत्वा जहे महाबलः (B3 °लं) (for the post. half).]
—After 27, Ś D3.8.12 ins. :

605* ततस्तु मायया युद्धं दृष्ट्वैकं रहितं रिपुम् ।

G. 7. 37. 28
B. 7. 29. 27
L. 7. 35. 31

स तं यदा परिश्रान्तमिन्द्रं मेनेऽथ रावणिः ।
तदैनं मायया बद्ध्वा स्वसैन्यमभितोऽनयत् ॥ २८

तं दृष्ट्वाथ बलात्तस्मिन्मायया पहृतं रणे ।
महेन्द्रममराः सर्वे किं न्वेतदिति चुक्रुशुः ।
न हि दृश्यति विद्यावान्मायया येन नीयते ॥ २९

एतस्मिन्नन्तरे चापि सर्वे सुरगणास्तदा ।
अभ्यद्रवन्सुसंक्रुद्धा रावणं शस्त्रवृष्टिभिः ॥ ३०

रावणस्तु समासाद्य वस्वादित्यमरुद्गणान् ।
न शशाक रणे स्थातुं न योद्धुं शस्त्रपीडितः ॥ ३१

तं तु दृष्ट्वा परिश्रान्तं प्रहारैर्जर्जरच्छविम् ।
रावणिः पितरं युद्धेऽदर्शनस्थोऽब्रवीदिदम् ॥ ३२

---

28 ^{a}) T3 तं (for स). Ś V3 D3.3.8.9 तं तदा; Ñ1 V1 तदा तं(V1 च); D6 तं यदि; T3 तु युद्ध-; T4 तं तथा (for तं यदा). —^{b}) Ś D3.8.12 एको; Ñ1 V1.3 D1.4.9 जित्वा; Ñ2 B3 D2.5–7.10.11 जज्ञे; B1 चक्रे; B4 जह्रे (for मेने). Ś D3.8.12 M6 हि; V3 B3 D5.6 T G1.3 M1.3–5.7 स; B1 च (for ऽथ). —^{c}) Ś D2.3.8.12 तथैव(D2 °नं); V3 स द्रुतं; B3 तदेनं; L (ed.) तयैनं (for तदैनं). D2 बद्धं; G1 बुद्ध्वा (for बद्ध्वा). —^{d}) Ś D3.5.8.12 स-; M6 स्वं (for स्व-). Ñ1 V1.3 D1.4.5.9 T3 अभिनीतवान्; D2 अभिनीय तत्. ❀ Cg.k : स्वसैन्यमभितः स्वसेनायाः पार्श्वम्(Ck °श्वमित्यर्थः) ।; so also Ct. ❀

29 D7 om. 29^{abcd}. —^{a}) Ś3 D3.8 तत्; D5 ते (for तं). Ś Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1–6.8–12 T3.4 M6 तु (B4 ते) दृष्ट्वा; Ñ1 दृष्ट्वा तु (for दृष्ट्वाथ). Ś D8.12 M5.6 तस्मात्; Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–6.9–11 T3.4 तेन(T4 damaged from न up to 29^{c}) (for तस्मिन्). —^{b}) M6 रणात् (for रणे). Ś V3 D2.3.5.8.9.12 नीयमानं महाबलं(V3 °हवात्; D2.5.9 °रथं; D12 °बलात्); Ñ V1 B1.3.4 D1.4.6.10.11 T3 नीयमानं महारणात्(V1 रणाजिरात्). —^{c}) Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4.5.9 T3 देवताः सर्वाः (for अमराः सर्वे). —^{d}) Ś D3.8.12 एतद्; G1 M6 त्वेतद् (for न्वेतद्). Ñ1 V1.3 D2.9 T3.4 किमि(T3 किं स्वि)दं स्विल्य(V1 त्वस्य; V3 तस्य)चिंतयन्; Ñ2 B1.3.4 D6.10.11 किं नु स्यादि(D1.4 किमिदमि)त्यचिंतयन्; D5 किमेतदित्यभाषत. —M6 om. 29^{ef}. —^{e}) T1 G1 M5 [अ]दृश्यत (for दृश्यति). T1 G3 M1.2.8.10 विद्या वा (for विद्यावान्). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 दृश्यते न(Ñ2 om.) स(D2 स न; D5 ननु; T4 न हि) मायावी (V1 च सा माया); M3.4.7 दृश्यते नैव(M3 न हि) विद्या वा(M4 सा). —^{f}) Ś Ñ1 D1–5.8.12 T3.4 त्विं(Ñ1 D2 T3.4 [all with hiatus] इं)द्रजिद्; V3 जित्वेंद्रो; T1.2 G3 M2–4.7 माया वा; M9 मायावी (for मायया). D12 तेन; T3.4 केन (for येन). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 शक्रजित्समितिंजयः; V1 रथेंद्रो नीयते जयः(sic); M5 मायया नीयते यया. ❀ Cg : विद्यावानपि असुरमायासंहार्यपि येनानेन रावणिना मायया नीयते। एतत्किं न्विति चुक्रुशुः ।; Ck : महेन्द्रमपहृतं दृष्ट्वा विद्यावानपि असुरमायासंहारविद्यावानपि येनानेन रावणिना मायया नीयत एतत्किं न्विति चुक्रुशुः ।; so also Ct. ❀ —After 29, Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T3.4 ins. :

606* बलं रोदिति तत्सर्वं शक्रो दैवबलाद्धृतः ।

[V1 D1.2.4.5.9 तदभि(D5 प्रतिह)तः शूरः (for रोदिति तत्सर्वं). Ñ1 कथं तदा स्थितः शूरः; T3.4 रक्षसैवं गृहीतस्तु (for the prior half). D1.2.4 देव-. D2 कृतः; D3 हतः (for हृतः). Ñ1 -बलात्कृती; D4 -बलावृतः; D5 -बलादितः; T3.4 -बलान्वितः.]; while Ñ2 V3 B1.3.4 D6.7.10.11 K (ed.) ins. after 29 :

607* बद्ध्वा सुरपतिर्येन मायया पहृतो बलात् ।

[B3 तच्चामरपतिर्येन; D10 11 विद्यावानपि येनेंद्रो (for the prior half). K (ed.) नीयते (for [अ]पहृतो).]

30 ^{a}) Ś1 Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 क्रुद्धाः; Ś2.3 D8.12 घोरे; Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 T3.4 क्रुद्धं (for चापि). —^{b}) Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 T3.4 सर्वं दे(D9 T3.4 दै)व(Ñ1 D1.4 सुर)बलं. B1 T2.3 तथा; M1.2.4–10 ततः (for तदा). —For 30^{ab}, D3 subst.; while Ś D8.12 ins. after 30 :

608* नानाप्रहरणाः सर्वे बलवन्तः सुरोत्तमाः ।

—D3 om. 30^{cd}. —^{c}) Ś D8.12 तु (for सु-). —^{d}) G1 M10 रावणिं (for °णं). G3 M7 शरवृष्टिभिः. Ś D8.12 रावणिं क्रोधमूर्छिताः. —For 30^{cd}, Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–7.9–11 T3.4 subst. :

609* रावणं विमुखीकृत्य शरवर्षैरवाकिरन् ।

[Ñ1 D1.4 -कृत्वा (for -कृत्य). D1.2.4.5.9 शस्त्र- (for शर-). D5 इवाकिरन्. B1 शरवर्षेण चाकिरन् (for the post. half).]

31 Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 T3 om. 31^{ab}. —^{a}) M5 स रावणः (for रावणस्तु). D6 तूर्णमासाद्य (for तु समा°). —^{b}) T4 M2.4.6–9 विश्व- (for वसु-). Ñ2 D6.7.10.11 (all with hiatus) आदित्यांश्च वसूंस्तदा; B1.3.4 तानादित्यान्वसूंस्तथा. —^{c}) Ś D3.8.12 बले (for रणे). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–7.9–11 T3 स(Ñ1 च) संग्रामे (for रणे स्थातुं). —^{d}) M4.7 योद्धुं वा (for न योद्धुं). Ś D3.8.12 शत्रु- (for शस्त्र-). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–7.9–11 T3 योद्धुं शत्रुभिरर्दितः (D5 °तैः); M6 योद्धुं शस्त्रनिपीडितः.

32 ^{a}) D6.7.10.11 G1 Cg स तं (for तं तु). V3 M6 transp. तु and दृष्ट्वा. Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 G (ed.) परिम्ला(G [ed.] °ग्ला)नं (for °श्रान्तं). —^{b}) Ñ2 B1.3.4

आगच्छ तात गच्छावो निवृत्तं रणकर्म तत् ।
जितं ते विदितं भोऽस्तु स्वस्थो भव गतज्वरः ॥ ३३
अयं हि सुरसैन्यस्य त्रैलोक्यस्य च यः प्रभुः ।
स गृहीतो मया शक्रो भग्नमानाः सुराः कृताः ॥ ३४
यथेष्टं भुङ्क्ष्व त्रैलोक्यं निगृह्य रिपुमोजसा ।
वृथा ते किं श्रमं कृत्वा युद्धं हि तव निष्फलम् ॥ ३५
स दैवतबलात्तस्मान्निवृत्तो रणकर्मणः ।
तच्छ्रुत्वा रावणेर्वाक्यं स्वस्थचेता दशाननः ॥ ३६
अथ रणविगतज्वरः प्रभु-
विजयमवाप्य निशाचराधिपः ।
भवनमभि ततो जगाम हृष्टः
स्वसुतमवाप्य च वाक्यमब्रवीत् ॥ ३७

G. 7. 37. 38
B. 7. 29. 37
L. 7. 35. 41

D2.5–7.9–11 T1–3 G3 M3.10 जर्ज(T1 G3 जर्झ; T2.3 M10 झर्झ)रीकृतं; M2.5.8 झर्झरच्छत्रिं. —c) G1 परमक्रुद्धो (for पितरं युद्धे). —d) T3.4 स्यंदनस्थो; M1.2.9 गगनस्थो (for ऽदर्शनस्थो). ❀ Cg.k : युद्धे अदर्शनस्थोऽब्रवीदिति । सति दर्शने महेन्द्र एव नाशयेत्(Ck °येत्किल) । ; Ct : युद्धेदर्शनस्थ इति अदर्शनस्थ इति छेदः, अन्तर्हित एवाब्रवीदित्यर्थः । दर्शने महेन्द्रनाशभियेति भावः. ❀

33 a) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D M6 गच्छामो; Ck as in text (for गच्छावो). —b) G3 निर्वृत्तं. Ś N1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 निवर्त(D1.4 °वृत्य; D2 °वर्त्य; T4 °वृत्ता) रणकर्मतः (V3 D1.2.4.5.9 T4 °णः) ; Ñ2 B1.3.4 D6.7 M6 निवर्तस्व रणादितः(M6 °जिरात्); D10.11 Ck.t रणकर्म निवर्ततां. ❀ Cg : निवर्ततां निवृत्तमस्तु समाप्तमस्तु । ; so also Ck.t. ❀ —c) T1.2 G3 M3 जितस् ; Cg.k.t as in text (for जितं). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4.6.7.9–11 T3.4 Ct नो (for ते). Ś D3.8.12 जितोयं. T1.2 G1.3 M1.3.8 विदि(G1 M1.8 °जि)तः; T4 जीवितं (for विदितं). Ś1.2 Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–12 T3.4 M10 Ct ते; G1 सो (for भो). Ś3 D3 ते तु; T1.2 G3 M1.3 शत्रुः ; M5 भोद्य (for भोऽस्तु). M6 जितं त्रिभुवनं तात. —d) D5 नैव गत- (sic) (for भव गत-). D12 च विज्वरः. ❀ Cg k : जितमिति । भावे निष्ठा ।(Ck : °ष्ठा । जयो वा त्वया विदितोऽस्तु । ; so also Ct. ❀

34 a) B1 च (for हि). Ñ1 योधास्य; V1 योधा ह्यस्य (hypm.) ; D2.5.9 हि योस्य (for हि सुर-). —b) M6 त्रिलोकस्य. —c) Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 T3.4 नि- ; M6.9 सं- (for स). D10.11 Cg.k.t दे (Cg दै)वबलाद् (for मया शक्रो). ❀ Cg.k.t : दे(Cg दै)वबलात् देवसेनायाः. ❀ —d) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 भग्नदर्पाः; G1.3 गतमानाः; M6 भज्यमानाः (for भग्नमानाः). B1.4 M10 transp. सुराः and कृताः. Ñ1 सुरा भग्नमनोरथाः.

35 a) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 भोगांस्त्वं ; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 लोकांस्त्रीन् (for त्रैलोक्यं). —b) G1 रिपुमंजसा. Ś1.3 Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T3.4 निगृहीतो रिपुस्तव; Ś2 Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 निगृह्यारातिमोजसा. —c) Ś Ñ2 V1.3 B1.4 D2.3.5–12 transp. ते and किं. Ś Ñ2 B3.4 D3.6–8.10–12 श्रमेणेह; B1 श्रमेणाद्य; M5.6 श्रमं गत्वा. —d) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 युद्धमद्य तु (for युद्धं हि तव). Ś D3.8.12 युद्धेनाद्य(D12 °दानीं [sic]) न वै फलं; Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 युद्धमेतन्निरर्थकं(D1.4 °द्धिनिःफलं); T4 युद्धं तव निरर्थकं. —After 33, Ś D3.8.12 ins. :

610* एह्यागच्छ दशग्रीव कृतकृत्योऽसि मानद ।

36 a) T1.2 G3 M1 तु दैव- (for दैवत-). M6 ततः स दैवतबलान्. —For 36ab, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3 subst. :

611* ततस्तद्दैवतबलं निवृत्तं रणकर्मतः ।

[Ñ V1.3 B1.3.4 D6.7.10.11 ते (for तद्). Ñ2 V3 B1.3.4 D6.7.10.11 -गणा and निवृत्ता(B1 °त्य)§(for -बलं and निवृत्तं). V1.3 B3 D2.5.9–12 T3 -कर्मणः (for -कर्मतः).]

—c) G3 M4.7 रावणो (for °णेर्). —d) Ś D3.8.12 स्वस्थ एव; G1 स्वस्थ ** (damaged) (for °चेता). K (ed.) बभूव ह (for दशाननः). Ñ1 V1 D1.2.4.5.9 गता देवा यथागतं; Ñ2 V3 B1.3.4 D6.7.10.11 शक्रहीनाः सुरा गताः(V3 B3.4 गताः सुराः).

37 a) Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 T4 स्व(D2.9 अ)यमथ (for अथ रण-). D9 च (for वि-). T3 विगतरण- (by transp.). V3 प्रभावो (for प्रभुर्). ❀ Cg : रणविगतज्वरः विगतरणज्वर इत्यर्थः । ; Ck : रणविगतेति विगतरणेति यावत् । ; Ct : रणविगतो विगतरणः. ❀ —b) T4 damaged from निशा up to दशाश्च in 38d. Ñ1 -सुतः; V1 D1.2.4.5.9 T1.3 M3 -[ई]श्वरः (for -[अ]धिपः). V3 दक्षिणपथात्समवाप्य राक्षसेश्वरः. —c) M9 अपि (for अभि). G1 भुवनमभि. T1.2 -गतो (for ततो). M5 स्वभवनमभितो. Ś D3.8.12 M6 स्वशिबिरमुपगम्य रावणः; Ñ1 स्वनगरमतिहितो जगाम; V1.3 D1.2.4.5.9 T3 स्वनगरमभितो(D2 °भिगतो) जगाम सद्यः(D1.4 T3 हृष्टः; D2.5.9 विक्रमी); G3 स्व *** भिसृतो जगाम हृष्टं; M10 भवनमभिजगाम संप्रहृष्टः. ❀ Cv : भवनमभि ततो जगाम इति । ततो देशाद्भवनमभिजगाम । व्यवहिताश्च इति व्यवहितस्याभेः प्राक् प्रयोगः. ❀ —d) V1 स्वबलम् (for स्वसुतम्). Ś D3.8.12 अवेक्ष्य; D4 अथावाप्य (for अवाप्य). D2.5.9 स; D12 om. (for च). D5 वाक्यमथाब्रवीत्. V3 सुतमभिबलवंतमब्रवीच्च; M6 स्वसुतमुपेत्य जगाद हृष्टवान्. —For 37, Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 G (ed.) subst. :

612* अथ स विगतमन्युरुत्तमौजा-
त्रिदशरिपुः प्रथितो निशाचरेन्द्रः ।

G. 7. 37. 39
B. 7. 29. 38
L. 7. 35. 42

अतिबलसदृशैः पराक्रमैस्तै-
र्मम कुलमानविवर्धनं कृतम् ।
यदमरसमविक्रम त्वया
त्रिदशपतिस्त्रिदशाश्च निर्जिताः ॥ ३८
त्वरितमुपनयस्व वासवं
नगरमितो व्रज सैन्यसंवृतः ।
अहमपि तव गच्छतो द्रुतं
सह सचिवैरनुयामि पृष्ठतः ॥ ३९
अथ स बलवृतः सवाहन-
स्त्रिदशपतिं परिगृह्य रावणिः ।
स्वभवनमुपगम्य राक्षसो
मुदितमना विससर्ज राक्षसान् ॥ ४०

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

स्वसुतवचनमादृतः प्रियं त-
त्समनुनिशम्य जगाद चैव सूनुम् ।

[(l. 1) Ñ2 D6 विगतमृत्युर्; D7.10.11 रणविगतम् (for विगतमन्युर्). —(l. 2) B3.4 निशाचरेशः. —(l. 3) G (ed.) स्वसुतस्य' वचनमति- (for °वचनमादृतः). —(l. 4) B1.3.4 [अ]पि (for [ए]व).]

38 T4 damaged up to दशाश्च in [d] (cf. v.l. 37). —[a]) M3 सुत- (for अति-). V1.3 D2.5 -सदृशः. Ś1.3 D2–4.8.12 M2.6.9.10 om.; Ś2 Ñ V1.3 B1 D5–7.10.11 T3 त्वं; B3.4 T1 (before corr. as in text, after corr. *inf. lin. pr. m.*) स्वैर् (for तैर्). D9 अतिबललसल्लीलापराक्रमैर्. —[b]) G1 damaged for मम. B1.3.4 जय-; D1.4 [अ]सुर-; M8 नाम- (for कुल-). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–7.9–11 -वंश-; M8 -कुल- (for -मान-). Ś Ñ1 D1–4.8.9 -विवर्धनप्रभो; Ñ2 V1.3 B1.3 D5–7.10.11 -विवर्धनः प्रभो. —[c]) Ñ2 B1.3.4 D6.10.11 T3 M6 अयमतुल-; M7 अतुल- (for अमरसम-). Ñ2 D6.10.11 -बल(D6 **)स्त्वयाद्य वै(Ñ2 *; D6 °**); B1.3 M7 -विक्रमस्त्वया वै(M7 °यासौ). Ś Ñ1 V3 D1–5.8.9.12 तव हि सुत(Ñ1 नः स्व) गुणेन(V3 °णैश्च) वीर्यवांस्; V1 भवति सुत गुणेन वीर्यवांश्च; D7 यदयमलमतुलबलस्त्वया. —[d]) V1 -रिपो (for -पतिस्). Ñ1 V1 D2.4.9 मे (for निर्-).

39 [a]) G1 इति; M2.4.7–10 अपि; M5 अति- (for उप-). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3.4 M6 नय(D1.4 नयैनं) रथ(T3 **) मधि(T4 °ध)रोप्य(M6 °रुह्य) (for त्वरितमुपनयस्व). ❀ Cg : नयेति । त्वरितमुपनयस्वेति पाठे निर्जिता इति पूर्वेणान्वयः ।; so also Ck. ❀ —[b]) D5 अभितो; D6 इति (for इतो). Ñ1 नगरवृतो (sic). G3 वृत- (sic); L (ed.) ऽथ व्रज (for व्रज). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 सेनया वृतस्त्वं; M1 संगतः स्वसैन्यैः (for सैन्यसंवृतः). —[c]) V1 खलु (for तव). Ñ2 V1 B1.3.4 D6.7.10.11 पृष्ठतो (for गच्छतो). V1 [अ]नुगस्ते; D6 वृतः (for द्रुतं). Ś Ñ1 V3 D1.3.4.8.12 M6 अय(Ś2.3 D8 °ह)महमपि पृष्ठतः स्वयं(Ñ1 V3 °ष्ठतस्ते; D1.4 °ष्ठतोनु ते); D2.9 अहमयमधिपृष्ठतोनु ते वै; D5 अहमपि पृष्ठतो नितांतं तं. —[d]) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 M6 उप- (for अनु-). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–4.7–12 M6 हृष्टवत्(D1.4 °वान्); D5.6 हृष्टचित्तः (for पृष्ठतः).

40 [a]) Ñ1 V1.3 D1.2.4.9 स्व(Ñ1 स)बल(D9 °*लं) परि- (for अथ स बल-). V1 सवाहनास्त्रं; D5 सवाहनोसौ; D6 सवाहनं. —[b]) Ñ1 om.; D1.4 G3 M1.6 प्रति- (for परि-). D5 स रावणः (for रावणिः). —[c]) Ñ2 B1 D6.7.10.11 अभि-; B (ed.) अधि- (for उप-). Ś Ñ2 B1.3.4 D3.6–8.10–12 M6 वीर्यवान्; D1.2.4.5.9 राक्षसेंद्रः(D2.9 °सेशः); T3 रावणो (for राक्षसो). —[d]) Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–7.9–11 कृ(V1 स कृ)तसमरान्; D3 दुर्हितमना (sic) (for मुदितमना). ❀ Cg : राक्षसान्विससर्जेति स्वं स्वं निवेशं प्रतीति शेषः ।; so also Ck.t. ❀ —After 40, K (ed.) ins. (within brackets) 613*.

Colophon. —*Kāṇḍa name* : Ś1 D2 M7 om.—*Sarga name* : Ś D3.8.12 महेंद्रग्रहणं(D12 °णो); Ñ1 V1.3 इंद्रनिग्रहो; Ñ2 B1.3.4 D2.7.9 इंद्रग्रहणं; D1.4 इंद्रविनिग्रहो; D5 पुरंदरग्रहणो; D6 इंद्रहरणं. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ1 V3 B1.3 D2.12 om.; Ñ2 37; V1 28; B4 31; D1.4.5 36; D3.9 T4 35; D8 T3 34; M6 33. —After colophon, D2 concludes with राम; G1.3 M1.2.5.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

३०

जिते महेन्द्रेऽतिबले रावणस्य सुतेन वै ।
प्रजापतिं पुरस्कृत्य गता लङ्कां सुरास्तदा ॥ १
तं रावणं समासाद्य पुत्रभ्रातृभिरावृतम् ।
अब्रवीद्गगने तिष्ठन्सान्त्वपूर्वं प्रजापतिः ॥ २

वत्स रावण तुष्टोऽस्मि तव पुत्रस्य संयुगे ।
अहोऽस्य विक्रमौदार्यं तव तुल्योऽधिकोऽपि वा ॥ ३
जितं हि भवता सर्वं त्रैलोक्यं स्वेन तेजसा ।
कृता प्रतिज्ञा सफला प्रीतोऽस्मि स्वसुतेन वै ॥ ४

G. 7. 38. 4
B. 7. 30. 4
L. 7. 36. 4

30

☞ V2 G2 missing for Sarga 30 (cf. v.l. 7.12.2 and 7.26.45 respy.). B2 om. Sarga 30 (cf. v.l. 7.24.1). D12 begins with ॐ.

Before 1, T2 M4.9 ins.; K (ed., within brackets) ins. after 7.29.40 :

613* तान्विसृज्य तदा रक्षो महेन्द्रं पाकशासनम् ।
बबन्ध नगरद्वारि मध्ये क्रीडति निर्वृतः ।

[(l. 2) M4 -द्वारे. K (ed.) क्रीडन-. M4 निर्वृतं.]

1 ᵃ) D12 [ऽ]भि- (for ऽति-). —ᵇ) Ñ1 V3 D1.2.4.5.9 तु; V1 च; D8.12 ते; M10 हि (for वै). Ś D3 सुतेमरा: (for सुतेन वै). —After 1ᵃᵇ, T3.4 G1 M2–4.7.10 K (ed., within brackets) ins. :

614* प्रजापतिं सुराः सर्वे गताः परमदुःखिताः ।
प्रजापते महेन्द्रोऽयं गृहीतो भगवद्वरात् ।
राक्षसेन्द्रं त्रिलोकेश अवध्यं कृतवानसि ।
महेश्वरेण पुत्रस्य माया दत्ता महात्मना ।
किं करोति सुरेन्द्रस्तं मायया बलवत्तरम् । [5]
सुरा वा देव सर्वेश न जयन्ति भवद्वरात् ।
ततस्त्वमेव देवेन्द्रं मोक्षयस्व प्रजापते ।

[(l. 1) M3 transp. सुराः and गताः. —(l. 2) K (ed.) भगवन्पुरुहूतोयं निगृहीतो भवद्वरात्. —(l. 3) Note hiatus between the two halves. M7 राक्षसेशं. M10 त्रिलोकेशाद्; K (ed.) सुरैः सर्वैर् (for त्रिलोकेश). —(l. 4) M3 [इं]द्रजितो (for पुत्रस्य). K (ed.) वरा दत्ता दुरात्मनः (for the post. half). —T3 om. l. 5–6. —(l. 5) K (ed.) करोतु. T4 damaged for सुरेन्द्रस्तं. M3 किं करिष्यति देवेंद्रः (for the prior half) and तं माया- (for मायया). —M7 om. l. 6. —(l. 6) T4 M10 सुराणां राक्षसा भीतिं; K (ed.) सुराश्च सर्वे लोकेश (for the prior half). T4 M10 जनयंति; G1 न जयो नो (for न जयन्ति). —(l. 7) K (ed.) तस्मात् (for ततस्). T4 M3.7 मोचयस्व. K (ed.) महाद्युते (for प्रजापते).]

—Thereafter M3 K (ed., within brackets) cont.; while M2.4.6–9 ins. after 5ᵃᵇ:

615* अद्यप्रभृति लङ्केशः स्वविक्रमबलोदितः ।

[K (ed.) लोकेश. M3 सु- (for स्व-).]

—Then M3 further cont. :

616* तस्मान्मोचय देवेन्द्रं भक्तं तव जगत्पते ।;

while K (ed., within brackets) further cont. :

617* इति विज्ञाप्य भावज्ञाः प्रणिपत्य प्रसाद्य च ।

—ᵈ) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 ययुर् (for गता). Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 ततः (for तदा). Ś D3.8.12 दुरत्ययां (for सुरास्तदा). G1 सुरा लंकागतास्तदा. —For 1ᶜᵈ, T3.4 M2–4.7.9.10 subst. :

618* एवमुक्तः सुरैर्ब्रह्मा गत्वा लङ्कां नरेश्वर ।

[T4 damaged for the post. half. T3 M10 सुरेश्वर.]

2 T2 om. 2ᵃᵇ. T4 transp. 2ᵃᵇ and 2ᶜᵈ. —ᵃ) Ś V1.3 D2.3.8.9.12 T1 G3 M5–7 ते; Ñ1 D1.4.5 T3 स (for तं). M4 रावणं तं (by transp.). D2.9 समासेदुः (for °साद्य). Ñ3 B1.3.4 D6 7.10.11 T4 तत्र (T4 तं तु) रावणमासाद्य. ❀ Cv : तं रावणं समासाद्येति पाठः । अस्य च पुरस्ताच्चत्वारः श्लोकाः केषुचित्कोशेषु दृश्यन्ते. ❀ —ᵇ) Ś D3.8.12 -भ्रातृसमावृतं (for °भिरावृतम्). —After 2ᵃᵇ, Ś D1.3.4.8.12 M6 ins. :

619* विमानैश्छादितं देशमवतस्थुस्तदाम्बरे ।

[D1.4.12 M6 छाद्य (M6 गत्य) तं (for छादितं).]

—ᶜ) Ś D1.3.4.8.12 T4 अथाब्रवीद्विमानस्थः; M6 अब्रवीच्च विमानस्थः. —ᵈ) Ñ3 B1.3.4 D5–7.10.11 सामपूर्वं. Ś V1 D3.8.12 इदं वचः (for प्रजापतिः). —After 2, M4.7 ins. :

620* तदा देवाश्च शृण्वन्त स्थिता गगनमास्थिताः ।

[M4 आश्रिताः (for आस्थिताः).]

3 ᵃ) V3 पुत्र (for वत्स). B3 प्रीतो (for तुष्टो). —ᵇ) Ś Ñ V1.3 B1.4 D T3 पुत्रस्य तव (by transp.). M6 संयुगात्. B3 ससुतस्य स ते युगे. —ᶜ) Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 -[ऐ]श्वर्यं (D9 °र्ये); B4 T3 M10 -[औ]दार्ये (for -[औ]दार्यं). B1 विक्रमो दर्पस्; T4 विक्रमश्चैव (for विक्रमौदार्यं). ❀ Cg.k.t : अहोऽस्येति संधिरार्षः. ❀ —ᵈ) Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 T4 M6 त्वया; T3 न हि; Ct as in text (for तव). V3 तुल्यबलाधिकः.

4 ᵃ) M1 तपसा (for भवता). —ᵇ) Ñ3 B1.3.4 इदमव्ययं (for स्वेन तेजसा). —ᵈ) G1 M3 स- (for स्व-). G1 M4.7 -सुतस्य (for -सुतेन). T4 च (for वै). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T3 ससुतस्य ते; M5 सुतमस्य वै; M10 त्वत्सुतेन च; Cg.k as in text (for स्वसुतेन वै). M6 कृतं कार्यं तवेप्सितं.

G. 7. 38. 5
B. 7. 30. 5
L. 7. 36. 5

अयं च पुत्रोऽतिबलस्तव रावण रावणिः ।
इन्द्रजिच्चिति विख्यातो जगत्येष भविष्यति ॥ ५
बलवाञ्शत्रुनिर्जेता भविष्यत्येष राक्षसः ।
यमाश्रित्य त्वया राजन्स्थापितास्त्रिदशा वशे ॥ ६
तन्मुच्यतां महाबाहो महेन्द्रः पाकशासनः ।
किं चास्य मोक्षणार्थाय प्रयच्छन्तु दिवौकसः ॥ ७
अथाब्रवीन्महातेजा इन्द्रजित्समितिंजयः ।
अमरत्वमहं देव वृणोमीहास्य मोक्षणे ॥ ८
अब्रवीत्तु तदा देवो रावणिं कमलोद्भवः ।
नास्ति सर्वामरत्वं हि केषांचित्प्राणिनां भुवि ॥ ९

❀ Cg : स्वसुतेन स्वसुतबलेन । त्वया कृता प्रतिज्ञा चतुरो दिक्पालाञ्जेष्यामीति कृता प्रतिज्ञा ।; so also Ck; Ct : त्रीँल्लोकाञ्जेष्यामीति या प्रतिज्ञा कृता सा सफला जाता. ❀

5 ^{ab}) D2.9 तु (for च). B3 बलवांस् (for ऽतिबलस्). D12 reads रावण in marg. Ś V1.3 D1–4.6–12 T3.4 वीर्यवान ; D5 संयुगे (for रावणिः). Ñ1 तव राक्षसपुंगव (for ^{b}). M6 अयं ते बलवान्पुत्रो रावणी राक्षसाधिप. ❀ Cv : अयं च पुत्रोऽतिबलस्तव रावणेत्येतदन्तमेकं वाक्यम्. ❀ —After 5^{ab}, M2.4.6–9 ins. 615*. —^{c}) Ś D3.8.12 M10 च (for तु). T1.2 G1.3 M1.3.5.8.9 इंद्रजेता (for इन्द्रजित्तु). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.4–7.9–11 T3.4 जगतींद्रजिदित्येव(D2.9 °द्रेत्येशः; D5 T4 °दित्येवं). —D7 om. 5^{d}–6^{a}. —^{d}) G1 [ए]व (for [ए]ष). Ñ1 V1.3 D1.2.4–6.9–11 T3.4 परिख्यातो; Ñ2 B3.4 ख्यातो नाम्ना; B1 ख्यातनामा (for जगत्येष). M6 भविष्यति न संशयः. —After 5, M4.6.8 ins. :

621* अतस्त्वयं महद्रक्षः पुत्रस्ते लोकविश्रुतः ।

[M6 अतिमान्यस्त्वया रक्षः (for the prior half).]

6 D7 om. 6^{a} (cf. v.l. 5). Ś D3.8.12 repeat 6^{ab} after 6. —^{a}) Ś D12 (all second time) शक्र-; D8 (second time) श्र *- (for शत्रु-). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–6.8–12 (Ś D3.8.12 first time) दुर्जयश्चैव; T3.4 दुर्जयो जेता (for शत्रुनिर्जेता). ❀ Cv : बलवाञ्शत्रुजिच्चेति पाठः. ❀ —^{b}) D5.10.11 T1.3.4 M3 [ए]व (for [ए]ष). B3 भवत्येव हि (for भविष्यत्येष). Ñ2 B1.3.4 विश्रुतः; T3 M1.10 रावणिः (for राक्षसः). Ś D3.7.8.12 (Ś D3.8.12 second time) भवितायं रणाजिरे(D7 च राक्षसः). —^{c}) M2.9 म(M9 मा)-माश्रित्य (for यमाश्रित्य). Ñ V1.3 B3.4 D1.2.4–7.9–11 T3.4 M4.6.7 समाश्रित्य ते (for आश्रित्य त्वया). B1 यं समाश्रित्य राजंस्ते. —^{d}) M9 पते (for वशे).

7 ^{a}) Ś Ñ1 V1.3 D1–9.12 T3 मुंचस्व; Ñ2 B4 मुंच त्वं; T4 मुंचाद्य (for मुच्यतां). B1 मुंच त्वं हि; B3 विमुंच त्वं; M6 मुच्यतां हि (for तन्मुच्यतां). Ñ1 महाभाग (for °बाहो). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–9.12 T3.4 महेंद्रं पाकशासनं. —^{c}) D5 T1.2 G1.3 M1.3.10 वा (for च). Ñ2 B1.3.4 ते मोक्षणायास्य. ❀ Cv : किं चास्येत्यत्रास्येत्यनेनेन्द्रजित्परामृश्यते. ❀ —^{d}) D1.4 M1.6 प्रयच्छंति; D2 प्रायच्छंत; T3 (with hiatus) आयांति त्रि- ; T4 प्रार्थयंते (for प्रयच्छन्तु).

8 ^{a}) Ñ1 अब्रवीत्सु- ; Ñ2 B1.4 अथेंद्रजिन् ; B3 अथेंद्रजित्तु (hypm.) (for अथाब्रवीन्). G (ed.) महाराज (for °तेजा). —D5 wrongly reads the post. half of 624* for the first time in place of 8^{b}, repeating it in its proper place. —^{b}) Ñ2 B1.3.4 वाक्यमा(B4 °क्यं प्रा)ह प्रजापतिं. —^{c}) G1 महा- (for अहं). M5 सौम्य (for देव). —D3 om. (hapl.) from 8^{d} up to the prior half of l. 2 of 622*. —^{d}) T1.2 G1 M1.4.5.7.10 ह्यस्य; M3 [अ]स्य वि- (for [इ]हास्य). Ś D8.12 वृणुयाम्यस्य मोक्षणे; Ñ1 वृणेयं बलमुत्तमं; Ñ2 V1 B1.3.4 D1.2.4.5.7.9–11 T3.4 M6 वृणे यद्येष(B1 तेनेह; D2.5 M6 यद्येव) मुच्यते; V3 * कृत्वेष प्रमुच्यते; D6 वृणये ह्येष मुच्यता. —After 8, Ś D3.8.12 M6.10 ins. :

622* तद्दयास्त्वमरत्वं मे यावदेष प्रमुच्यताम् ।
त्वत्तो नान्यमहं देव लब्धुमिच्छामि वै वरम् ।

[D3 om. up to the prior half of l. 2. —(l. 1) M10 दद्युः सर्वे (for तद्दयास्तु). M6 ददस्व वरं त्वं (for दद्यास्त्व-मरत्वं). M10 तदैवैष विमुच्यते (for the post. half). —(l. 2) M10 ततो (for त्वत्तो) and ते (for वै).]

—After 8, K (ed.) ins. 626*, l. 1 of 627* and 627(A)*.

9 ^{b}) T1.2 G1.3 M1.2.4.5.8–10 Ck सलिल- ; M3 नलिन- (for कमल-). —For 9^{ab}, Ś Ñ2 B1.3.4 D3.8.12 M6 subst. :

623* अथाब्रवीदिन्द्रजितं देवः कमलसंभवः ।

[D8.12 M6 सलिल- (for कमल-). Ñ2 B1.3.4 सर्वलोकपितामहः (for the post. half).];

while Ñ1 V1.3 D1.2.4–7.9–11 T3.4 subst. :

624* ततोऽब्रवीन्महातेजा मेघनादं प्रजापतिः ।

[D5 अथ (for ततो).]

—^{c}) L (ed.) पुत्र (for सर्व-). —^{d}) Ñ1 V1 D1.2.4–7.9–11 T3.4 कस्यचित् ; M3.10 सर्वेषां; M4.7.9 कस्माचिद् (for केषांचित्). Ñ1 V1 D1.2.4–7.9–11 T3.4 प्राणिनो. M3 इह (for भुवि). M2.4.7.9 भयमिष्यते (for प्राणिनां भुवि). Ñ2 V3 B1.3.4 प्राणिनो यस्य कस्यचित्. —After 9, Ś D3.8.12 M6 ins. :

625* अप्सरसां चैव गणा ये च सत्त्वाश्चतुष्पदाः ।
यथा चान्यानि सत्त्वानि स्थावराणि चराणि च ।

[(l. 1) Unmetrical. M6 अप्सराणां खगानां वा (for the

अथाब्रवीत्स तत्रस्थमिन्द्रजित्पद्मसंभवम् ।
श्रूयतां या भवेत्सिद्धिः शतक्रतुविमोक्षणे ॥ १०

ममेष्टं नित्यशो देव हव्यैः संपूज्य पावकम् ।
संग्राममवतर्तुं वै शत्रुनिर्जयकाङ्क्षिणः ॥ ११

G. 7. 38. 12
B. 7. 30. 12
L. 7. 36. 13

prior half) and वा (for second च). —(l. 2) M6 यानि यानि च भूतानि (for the prior half).];

while Ñ V1.3 B1.3 D1.2.4–6.7 (repeats consecutively). 9–11 T G1.3 M1.2.3 (repeats after 627[A]*).4.5.7–9 ins.; B4 cont. after l. 1 of 627*; K (ed.) ins. after 8:

626* पक्षिणो वा चतुष्पादो अन्यस्माद्वा महौजसः ।

[Note hiatus between the two halves. M3 (second time) [s]थ (for first वा). D7 (first time) चतुष्पादा; M8 चतुष्पाद्वा. T1 G3 M5 यद्वा भूतं (M5 °ता); M3 (second time) यद्वान्यस्मान् (for अन्यस्माद्वा). D7 (first time) शतक्रतुविमोक्षणे (for the post. half). Ñ1 V1 D1.2.4–6.7 second time).9 T3.4 M3 (first time) चतुष्पदां खेचराणामन्येषां च (Ñ1 V1 वा; D1.4–7 सु) महौजसां; Ñ2 V3 B1.3.4 चतुष्पदः पक्षिणो वा यद्वा सत्त्वं महीतले; K (ed.) चतुष्पदः पक्षिणश्च भूतानां वा महौजसां. ❀ Cv : पक्षिणो वा चतुष्पाद अन्यस्माद्वा महौजस इति पाठः ।; Ck : महौजसौ भूता इति । द्विपाद्विशेषा रोमशाद्यावक्रादयोऽपीत्यर्थः ।; Ct : महौजसो भूता द्विपादाः. ❀]

—Ñ1 V1.3 D1.2.4–6.7 (after 626* [r.]).9–11 T3.4 M3 (after 626* [first time]) K (ed.) cont.; Ñ2 B1 cont. l. 2 only after l. 2 of 628*; B4 cont. after 629*:

627* वृक्षगुल्मद्रुमलतातृणोपलमहीभृताम् ।
श्रुत्वा पितामहेनोक्तमिन्द्रजित्प्रभुणाव्ययम् ।

[D9–11 om. l. 1.—(l. 1) D6 -कुप- (for -द्रुम-). Ñ1 -लतानां च; B4 corrupt; D5.7 T3 M3 -क्षुपलता-; T4 -लता-पक्षि- (for -द्रुमलता-). V1 वृक्षगुल्मेषु च लता- (for the prior half). Ñ1 V1.3 -तृणोदपल- (for -तृणोपल-). D1.4 -भृतां (for -भृताम्). —After l. 1, M3 K (ed.) ins.:

627(A)* सर्वेऽपि जन्तवोऽन्योन्यं भेतव्ये सति बिभ्यति ।
अतोऽत्र लोके सर्वेषां सर्वस्माच्च भवेद्भयम् ।

—V3 B4 M3 K (ed.) om. l. 2.—(l. 2) Ñ1 V1 D2.9 प्रभवाव्ययं; Ñ2 प्रत्युवाच ह (for प्रभुणाव्ययम्).]

—After 626*, Ñ2 B1.3 T1.2 G1.3 M1.2.3 (after 626* [r.]).4.5.7–9 cont.; M10 ins. l. 1 only after 9:

628* मरणान्तानि सर्वाणि स्थावराणि चराणि च ।
अपि शुष्कस्य वृक्षस्य पर्णस्य पतनं भवेत् ।

[Ñ2 B1.3.4 om. l. 1. G1 M3.4 transp. l. 1 and 2. —(l. 1) M4 पतनांतानि. M1.5 चैतानि (for सर्वाणि). T2 M3 transp. स्थावराणि and चराणि. —M1.2.7–9 om. l. 2. —(l. 2) M3.4 transp. शुष्कस्य and वृक्षस्य. G1 M4 पतनाद्भवेत्; M3 पतनाद्भयं. Ñ2 B1.3.4 पर्णपाताद्भयं भवेत् (for the post. half).]

—After 9, B4 ins.:

629* देवानामपि सेन्द्राणां यक्षपन्नगरक्षसाम् ।

10 Ñ om. 10ab. —a) V1 मेघनादस्; V3 महातेजा; B1.3.4 विहायस्थम्; D8 विमानस्थम् (for स तत्रस्थम्). —b) V3 B1.3.4 प्रभुमव्ययं (for पद्मसंभवम्). V1 D1.2.4–7.9–11 T3.4 मेघनादो (V1 तत्रस्थं च) महाबलः (V1 D2.5.9 पितामहं). —c) Ñ2 B3.4 M6 यो; D6.10.11 G1 M3–5.7.10 वा; M1 सा (for या). D5 भावयेत (sic) (for या भवेत्). Ñ2 B3.4 M6 संधिः; B1 शक्तिः (for सिद्धिः). —d) M3 शक्रस्य तु (for शतक्रतु-). Ś D3.8.12 तां ब्रवीमि पितामह; Ñ1 V1 D1.2.4.5.7.9 T3.4 मम जीवितसिद्ध (Ñ1 D1.4.5 °संक्ष)ये; V3 B3.4 मम शक्रस्य चोभयोः (B3 मोक्षणे). —After 10, Ś D1.3.8 ins. 630* (owing to om.).

11 Ś D1.3.8 om. 11. —a) Ñ2 V3 B1.3 [इ]ष्टो; B4 [इ]ष्टे; T3 [इ]ष्टुः; Cv.k.t as in text (for [इ]ष्टं). Ñ1 V1 D2.4–7.9 इवनं; Ñ2 V3 B1.3.4 दहनो (B4 °ने); T3 पावकं; T4 वाहनं; Cg.k.t as in text (for नित्यशो). Ñ V1.3 B1.3.4 D2.4–7.9 T3.4 नित्यं; D10–12 Cg.t इज्यैर्; M1.8.10 देवं (for देव). —b) D10–12 Ct मंत्रैः; Cv.k as in text (for हव्यैः). Ñ2 V3 B1.3.4 मंत्रवत् (for पावकम्). Ñ1 D9 मंत्रवत्तस्य (D9 °द्धि) पूजनं; V1 D2.4–7 T3.4 मंत्रवद्ध (D5–7 °द्व) भ्यपूजितं. —D12 om. 11cd. —c) D6 एष; M3 अभि-; Cv.g.k.t as in text (for अव-). D5 G1 M3.4 -कर्तुं; Cv.g.k.t as in text (for -तर्तुं). Ñ1 V1 D2.4.5.7.9–11 T3.4 च (for वै). Ñ2 V3 B3.4 तं निवर्त्य च (V3 ह) संग्रामे; B1 G (ed.) तं निवर्तेय (G [ed.] यं प्रवर्तेयं) संग्रामं; M6 संग्रामे मम सर्वेश. —d) G1 शत्रून्विजय-; M8 शत्रुभिर्जय-. V1 -निधनकांक्षया; Cg.k.t as in text (for -निर्जयकाङ्क्षिणः). Ñ1 D2.4–7.9 T3.4 शत्रोर्निधनकांक्ष (Ñ1 °काम्य)-या; Ñ2 V3 B1.3.4 G (ed.) न च स्यान्मे (B1 स्यात्; G [ed.] मे स्यात्) पराजयः. —After 11, B1 D4–7.10.11 S ins.; while Ś D1.3.8 ins. after 10; D12 ins. after 11ab (owing to om.):

630* अश्वयुक्तो मम रथ उत्तिष्ठेत विभावसोः ।
तत्स्थस्यामरता च स्यादेष मे निश्चयो वरः ।

[(l. 1) B1 D6.7.10.11 रथो मह्यं; Cg.k.t as above (for मम रथ). D1.4 अश्वयुक्तं मम रथम् (for the prior half). Ś D1.3.4.6–8.12 M7 उत्तिष्ठतु; B1 D10.11 M9.10 उत्तिष्ठेतु (M9 °त्स); T1.2 G3 उदतिष्ठेद्; T4 M3 समुत्तिष्ठेद्; Cg.k.t as above (for उत्तिष्ठेत). D5 T3 M10 विहायसः (T3 °सा; M10 °सं); Cg.k.t as above (for विभावसोः). —B1 om. l. 2. —(l. 2) D5 तत्स्थस्यामरता. Ś D3.5.8.12 M4–7.10 मे (for च). D1.4.6.7.10.11 स्यान्मे (for च स्याद्). D12 नो (for मे). Ś D1.3.4.6–8.10–12 M4.6.7 Ct निश्चि (D4 °र) तो; Cg.k as above (for निश्चयो).]

G. 7. 38. 13
B. 7. 30. 14
L. 7. 36. 15

तस्मिंश्चेदसमाप्ते तु जप्यहोमे विभावसोः ।
युध्येयं देव संग्रामे तदा मे स्याद्विनाशनम् ॥ १२
सर्वो हि तपसा चैव वृणोत्यमरतां पुमान् ।
विक्रमेण मया त्वेतदमरत्वं प्रवर्तितम् ॥ १३
एवमस्त्विति तं प्राह वाक्यं देवः प्रजापतिः ।
मुक्तश्चेन्द्रजिता शक्रो गताश्च त्रिदिवं सुराः ॥ १४
एतस्मिन्नन्तरे शक्रो दीनो भ्रष्टाम्बरस्रजः ।
राम चिन्तापरीतात्मा ध्यानतत्परतां गतः ॥ १५
तं तु दृष्ट्वा तथाभूतं प्राह देवः प्रजापतिः ।
शतक्रतो किमुत्कण्ठां करोषि स्मर दुष्कृतम् ॥ १६
अमरेन्द्र मया बह्व्यः प्रजाः सृष्टाः पुरा प्रभो ।
एकवर्णाः समाभाषा एकरूपाश्च सर्वशः ॥ १७

12 D3 reads st. 12–18^{b} (including star passage) after 7.29.23, repeating st. 12 only here. —^{a}) Ś D3 (second time).8.12 तस्मिंश्चैव समाप्तौ तु; Ñ1 V1 D2.5.6.9 T4 तद्यदि ह्यसमाप्ते च (V1 °ते व; D2.5.9 °प्येवं; D6 °प्यैव); Ñ2 V3 B1.3.4 तं यदा ह्य (V3 °दानु; B1 °दाप्य)समाप्याहं; D1.4 तद्धविर्ह्यसमाप्येव; D7.10.11 Cg.k.t तस्मिन्यद्यसमाप्ते च; G (ed.) तं यदा त्वसमाप्याहं. —^{b}) Ś D3(second time).8.12 जाते; Ñ2 V1.3 B1.3 T4 जप्यं; D1.3(first time).4 जह्वां; D5.9 T2.3 जप-; D6 जह्वा; T1 G3 देव-; M2 जय-; M6 जन्य-; L (ed.) जातु; Ck जप्ये (for जप्य-). Ñ1 -होम-; V3 B1.3 D1.2.3(first time).4–6 9 T4 -होमं; B4 -होमौ; M6 -होमैर्; M7 -होमो; Ck होमे. Cg जप्यहोमे (as in text). Ñ1 -विधावहं; Ñ2 V1.3 B1.3.4 D3(both times).5.7.9–11 T1–3 G1.3 M1–5.8.10 Cg.k विभावसौ (B4 °सुं) (for विभावसोः). ❀ Ct : जप्यहोमम् समाहारद्वंद्वः तस्मिन्नसमाप्ते. ❀ —^{c}) D2.5.9 गच्छेयं (for युध्येयं). Ñ1 मध्ये वहेयं; M10 यद्यंतराय:; Cg.k.t as in text (for युध्येयं देव). V1 मध्ये भवेद्वै संग्रामस्. —^{d}) V1 तस्य (for तदा). Ś D12 तद्यन्न; D3(second time) युद्धे न; D8.12 तद्यथा (for तदा मे). B1 स्यान्मे (by transp.) (for मे स्याद्). Ñ V1.3 B1.3.4 D1.2.3(first time).4.5.7.9 T4 विपर्ययः; D6 पराजयः (for विनाशनम्).

13 For sequence in D3, cf. v.l. 12. —^{a}) B3 G1 [ऽ]पि; D12 om. (subm.) (for हि). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8–12 T1.3 M6 देव (for चैव). —^{b}) Ñ V1 D1–5.9 T4 प्रभो; T3 विभो; M3 जनः (for पुमान्). —^{c}) Ñ V1 B1.2.4 D1–5.9 T3.4 [आ]र्जितं (for मया). Ś Ñ2 B1.3.4 D12 चेदम्; Ñ1 V1 D1.3.4 चैवम् ; D2.5.6.9 T3.4 चैतद्; D8 देव (with hiatus) (for त्वेतद्). —^{d}) Ñ V1 B1.3.4 D1–4.9 T3.4 मया वि(D2 प्र)भो; D5 अयाचत (for प्रवर्तितम्). ❀ Cg.k : प्रकीर्तितमिति (Cg °वर्तितं प्रकीर्तितम् ।) दातव्यत्वेनेति शेषः. ❀

14 For sequence in D3, cf. v.l. 12. —^{a}) Ñ1 V1.3 D1.3–5.9 T3.4 स; Ñ2 D2 M6 सं- (for तं). B1 आह; B3 वाक्यं; D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M1–5.7–10 चाह (for प्राह). —^{b}) B3 M10 देव- (for वाक्यं). V1 D6.7.10.11 M1–5.8–10 पितामहः. —^{c}) D5 त्यक्तश् (for मुक्तश्). V3 reads शक्रो in marg. Ñ1 transp. मुक्तश् and शक्रो. —^{d}) M2 जगाम and सुरैः (for गताश्च and सुराः respy.).

15 For sequence in D3, cf. v.l. 12. D5 om. 15^{ab}. —^{a}) Ś D6–8.10–12 M6.10 राम; Ñ2 B1.3.4 मुक्तो (for शक्रो). —^{b}) B4 D8.12 दीन- (for दीनो) B3 भ्रष्टः. Ñ1 illeg.; Ñ2 V3 B1.4 D1.2.4.9 T3.4 M6 -स्रगंबरः; V1 -दिगंबरः; B3 सुरेश्वरः; D6.7 M4.7.10 -स्वरद्युतिः; D10.11 M9 -[अ]मरद्युतिः; T1.2 G1.3 M1–3.5.8 -[अं]बरद्युतिः (for -[अ]म्बरस्रजः). ❀ Cg : भ्रष्टामरद्युतिः; भ्रष्टा अमराणां देवानां द्युतिर्यस्य स तथा । ; Ck : भ्रष्टा अंब (अम ?)-राणां खेचराणां देवानां द्युतिर्यस्य स तथा । ; Ct : भ्रष्टा अमराणां द्युतिर्यस्य सः. ❀ —^{c}) Ś Ñ2 B1.3.4 D6–8.10–12 M6.10 इंद्रस्; Ñ1 V1 3 D1–5.9 T4 व्रीडा-; M5 कामं (for राम). T3 व्रीडावांस्तु (for राम चिन्ता-). Ś D8.12 L (ed.) -परो दीनो (L [ed.] देवो); Ñ V1 3 B1.3.4 D1–5.9 T3.4 -परिम्लान(B4 D5 °म्ला)नो; M6 -परिश्रांतो (for -परीतात्मा). —^{d}) Ñ1 V1.3 D1–5.9 T3.4 -मूक (T3 °र्ति)त्वमागतः (for -तत्परतां गतः). —After 15, L (ed.) reads 17^{ab}.

16 For sequence in D3, cf. v.l. 12. L (ed.) transp. 16^{ab} and 16^{cd}. —^{a}) G1 देवं (for -भूतं). Ñ1 V1.3 D1–5.9 T3.4 तथाभूतं तु तं शक्रं (D3 शक्रं च). —^{b}) Ś D M9.10 पितामहः (for प्रजापतिः). —^{c}) Ś D8.12 किं न कथं; Ñ1 V1.3 D1–5.9 मूकतां किं (D4 om. [hapl. ?] from तां किं up to एक in 17^{c}); Ñ2 B1.4 [ऽ]त्समुत्कंठां; B3 [ऽ]भूदुत्कंठां (sic); D6.10.11 T1.2 G1.3 M1.3.5 किमु पुरा; T3 किमुक्तं त्वं; M10 पुरा यत्तत् (for किमुत्कण्ठां). —^{d}) Ñ2 B1.3.4 कृत्वा त्वं (B1 च; B3 सं-); D7.10.11 T3 करोति; G3 कृणोषि; M10 कृतं तत् (for करोषि). D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M3.5.7 स्म सु- (for स्मर). D6 G1 M5 -दुष्करं (for दुष्कृतम्). ❀ Cv : शतक्रतो किमुत्कण्ठां करोषि स्मर दुष्कृतमिति पाठः. ❀ —After 16, D3 ins. :

631* शृणुष्व स्मारयिष्यामि त्वां यथावत्सुरोत्तम ।

17 For sequence in D3, cf. v.l. 12. D4 om. up to एक- in 17^{c} (cf. v.l. 16). L (ed.) reads 17^{ab} after 15. —^{a}) D7 पूर्वं; D10.11 बुद्ध्या (for बह्व्यः). Ñ V1.3 B1.3.4 D1–3.5.9 T3.4 पुरा (B3.4 सुरा)सुरेंद्र बह्व्यो (D3 बुद्ध्या) हि (D5 °पि)(Ñ1 बद्धव्यो [sic]; B1 ब्रह्मादि-). —^{b}) D2.5 मया (for प्रजाः). Ñ V1 B1.3.4 T3.4 मया; V3 परं; D5 प्रजा; D6.7.10.11 तथा; T1.2 G1.3 M1.2.5.8–10 तदा; M4 तु ताः (for पुरा). Ñ V3 T3.4 विभो (for प्रभो). D2.9 शतक्रतो (for पुरा प्रभो). —^{c}) T1.3 M1.2.4.5.7–9 एकवर्ण-. M6

तासां नास्ति विशेषो हि दर्शने लक्षणेऽपि वा ।
ततोऽहमेकाग्रमनास्ताः प्रजाः पर्यचिन्तयम् ॥ १८
सोऽहं तासां विशेषार्थं स्त्रियमेकां विनिर्ममे ।
यद्यत्प्रजानां प्रत्यङ्गं विशिष्टं तत्तदुद्धृतम् ॥ १९
ततो मया रूपगुणैरहल्या स्त्री विनिर्मिता ।
अहल्येत्येव च मया तस्या नाम प्रवर्तितम् ॥ २०

निर्मितायां तु देवेन्द्र तस्यां नार्यां सुरर्षभ ।
भविष्यतीति कस्यैषा मम चिन्ता ततोऽभवत् ॥ २१
त्वं तु शक्र तदा नारीं जानीषे मनसा प्रभो ।
स्थानाधिकतया पत्नी ममैषेति पुरंदर ॥ २२
सा मया न्यासभूता तु गौतमस्य महात्मनः ।
न्यस्ता बहूनि वर्षाणि तेन निर्यातिता च सा ॥ २३

G. 7. 38. 24
B. 7. 30. 26
L. 7. 36. 26

समा ह्यासन् (for समाभाषा). Ś D8.12 एकवर्णसमानास्ता; Ñ V1.3 B1.3.4 D2.3.5.9 T3.4 एकवर्णवयो(Ñ2 B1.3.4 °बलो)-पेता(D3.5 T3.4 °वेषा); D1 एकवर्णमथो येषां; D4 * * वर्णमथो * *. —[d]) Ś D8.12 ह्येक- (for एक-). Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.9 T4 रूपतश्चैक(Ñ2 V3 B1.3.4 °तः सम; D3 °तश्चैव)दर्शनाः. ❀ Cg : एकवर्णाः समाभाषाः एकरूपकान्तिस्वराः । एकरूपाः समानवयोवस्थाकालाः ।; Ck : वर्णो देहकान्तिः । एकरूपाः समानवयोवस्थाकाराः ।; Ct : वर्णो देहकान्तिः । एकविधदेहकान्तयः । समाभाषाः समवचनाः । एकरूपाः समानवयोवस्थाः . ❀

18 For sequence in D3, cf. v.l. 12. —[a]) D2.5.9 नाम (for नास्ति). V1.3 विशेषं. Ñ2 B1.3.4 तु; V1.3 D1–5 T3.4 च (for हि). D9 वि * * * (for विशेषो हि). Ñ1 तासां सामान्यशेषानां. —[b]) T3 तथा (for ऽपि वा). Ś D8.12 ऽपि क्षणेपि च(D8 वः) (for लक्षणेऽपि वा). Ñ1 V1.3 D1–5.9 दर्शनं लक्षणं तथा(Ñ1 सदा; D2.5.9 समं). —[d]) D6.7.10.11 समचिंतयं; T1 पर्यचोदयं; T2 परिचिंतयन् (for पर्यचिन्तयम्). Ś Ñ2 B1.3.4 D8.12 चिंतयामास ताः प्रजाः; Ñ1 V1.3 D1–4.9 चिंतयामि स्म ताः प्रजाः; D5 चिंतयन्नस्मि ताः प्रजाः; M6 चिंतयेयं तथा प्रजाः.

19 [a]) T2 G3 M3.5 तेषां (for तासां). Ñ1 विनाशार्थं; D1–5 T3 M6 विशेषार्थी. —[b]) Ñ1 विनिर्मिता (corrupt) (for °र्ममे). Ñ2 B1.4 निर्ममे परमां(Ñ2 °मं)गनां; B3 निर्ममे स्वपरांगनां. —[c]) D5 यत्प्रजानां च. T2 लावण्यं; Cg.k as in text (for प्रत्यङ्गं). Ñ1 यद्यत्प्रजायतित्यंगं (sic). —[d]) T2 प्रत्यंगं; T4 G1 विशेषं; M1 प्रविष्टं (for विशिष्टं). D3 तं (for तत्). D8 तु (for तद्). Ñ1 D3 उत्तरं; V1 D2.5 T3.4 उद्धरं(T4 °रन्) (for उद्धृतम्).

20 [a]) Ñ V1.3 B1.3.4 D1–4.9 रूपगुणाद् ; D5 च स्वगुणाद्. —[b]) B4 D9 अतुल्या. B3 च (for वि-). D5 विनिर्ममे (sic) (for °र्मिता). — After 20[ab], D6.7.10.11 T G M1–5.7–10 ins. :

632* हलं नामेह वैरूप्यं हल्यं तत्प्रभवं भवेत् ।
यस्मान्न विद्यते हल्यं तेनाहल्येति विश्रुता ।

[(l. 1) T3 किं तु (for हलं). G3 नास्य (for नाम). D6 [इ]व; M5 च (for [इ]ह). T1 महत; G1 स्मृतं (for भवेत्). M4 अहल्यं तत्प्रभं भवेत् (for the post. half). —(l. 2) D6.10.11 T3.4 G1 M3.10 यस्या; D7 तस्यां (for यस्मान्). M3 ततो (for तेन). ❀ Cv : अहल्या स्त्री विनिर्मितेत्यस्य परस्तात् ' हलं नामेह वैरूप्यं हल्यं तत्प्रभवं भवेत् । यस्मान्न विद्यते हल्यं तेनाहल्येति विश्रुते 'ति केषुचित्कोशेषु श्लोको दृश्यते । हल्यं च दौर्भाग्यादिदोषः. ❀]

—[c]) Ñ V1.3 D2.5.9 T3 मया(D9 °हा)वीर; T1.2 G3 M3 मया शक्र(T1 damaged from श up to स्या in [d]) (for [ए]व च मया). — T4 damaged from स्या in 20[d] up to निर्मि in 21[a]. —[d]) Ñ V1.3 D2.9 T3 नाम तस्याः (by transp.). Ś D8.12 विनिर्मितं; Ñ1 प्रतिस्थिता (sic); Ñ2 प्रकल्पितं; V1.3 D2.5.9 T3 प्रतिष्ठितं; B1.3 D6.7.10.11 M2.4. 8–10 प्रकीर्तितं; B4 प्रकाशितं (for प्रवर्तितम्).

21 T4 damaged up to निर्मि in [a] (cf. v.l. 20). —[a]) Ñ2 B1 D6.7.10.11 T G1.3 M1–5.8–10 च (for तु). —[b]) Ś3 V1.3 D5 T3 सुरेश्वर; Ñ1 विशेषतः (for सुरर्षभ). —[c]) Ñ1 B4 D1–5.9 तु; Ñ2 V1.3 B1 T3.4 च (for [इ]ति). Ś B3 D8.12 [इ]यं (for [ए]षा). —[d]) Ñ V1 B1.4 D1–5.9 T3.4 [इ]त्येवं; B3 एवं (for मम). V3 चिंतैवैव (for मम चिन्ता). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 M4.7 ममा(Ś Ñ1 D8.12 समा; M4.7 परा)भवत्.

22 [a]) Ñ2 illeg.; B1.3 स्म; B4 हि (for तु). M8 ततो (for तदा). Ś Ñ V3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T3.4 M6 तां स्त्रीं (for नारीं). —[b]) Ñ1 V1.3 D1–5.9 T3.4 मन्यसे; Cg.k.t as in text (for जानीषे). V1.3 D2.5.9 T3 विभो (for प्रभो). —[c]) Ś D8.12 रूप- (for स्थान-). —[d]) B3 M4.7 [ए]व; Cg.k.t as in text (for [ए]ष). D3 तु; D5 च (for [इ]ति). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 सुरेश्वर (for पुरंदर).

23 [a]) Ś D8 स (sic) (for सा). B4 हि (for तु). Ñ1 सा मान्या सर्वभूतानां. — T4 damaged from त in [b] up to नि in [c]. —[b]) Ñ1 यमस्य तु; D1 गोतमस्य. Ñ2 B1.3.4 निवेशने (for महात्मनः). — D9 om. 23[c]–24[b]. D5 transp. 23[cd] and 24[ab]. —[c]) Ś1.2 D8.12 ततो (for न्यस्ता). M6 हि सुबहून्वर्षान् (for बहूनि वर्षाणि). —[d]) D6 M10 निर्यापिता; M1 निर्धारिता; Cg.k.t as in text (for निर्यातिता). Ś V3 D8.12 मया; D7.10.11 च ह; T1.2 G1.3 M1–5.7–9 शुभा (for च सा). D1.4 तेजे निर्यातित(D4 °नि)रक्षिता (corrupt).

G. 7. 38. 25
B. 7. 30. 27
L. 7. 36. 27

ततस्तस्य परिज्ञाय मया स्थैर्यं महामुनेः ।
ज्ञात्वा तपसि सिद्धिं च पत्न्यर्थं स्पर्शिता तदा ॥ २४

स तया सह धर्मात्मा रमते स्म महामुनिः ।
आसन्निराशा देवास्तु गौतमे दत्तया तया ॥ २५

त्वं क्रुद्धस्त्विह कामात्मा गत्वा तस्याश्रमं मुनेः ।
दृष्टवांश्च तदा तां स्त्रीं दीप्तामग्निशिखामिव ॥ २६

सा त्वया धर्षिता शक्र कामार्तेन समन्युना ।
दृष्टस्त्वं च तदा तेन आश्रमे परमर्षिणा ॥ २७

ततः क्रुद्धेन तेनासि शप्तः परमतेजसा ।
गतोऽसि येन देवेन्द्र दशाभागविपर्ययम् ॥ २८

यस्मान्मे धर्षिता पत्नी त्वया वासव निर्भयम् ।
तस्मात्त्वं समरे राजञ्शत्रुहस्तं गमिष्यसि ॥ २९

अयं तु भावो दुर्बुद्धे यस्त्वयेह प्रवर्तितः ।
मानुषेष्वपि सर्वेषु भविष्यति न संशयः ॥ ३०

---

24 D9 om. 24^{ab} (cf. v.l. 23). D5 transp. 23^{cd} and 24^{ab}. —^{a}) B1.3.4 तस्यां (for ततस्). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-4.8.12 T3.4 मया; D5 तस्यां (for तस्य). Ś Ñ V1.3 D8.12 परिज्ञातं; B4 T2.4 तु (B4 प्र)विज्ञाय (for परिज्ञाय). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.12 T3.4 तस्य; D6.7.10.11 T2 M4 महा- (for मया). Ś Ñ V1.3 D1-4.8.12 धैर्यं; D5 वीर्यं (for स्थैर्यं). M6 धैर्यमस्य (for मया स्थैर्यं). Ś3 Ñ V1.3 B4 D1-5 T3.4 M6 महात्मनः (for °मुनेः). —^{c}) Ś D8.12 धैर्यस्य; B1 तपसः; M1 तव सु- (for तपसि). V3 तु (for च). T4 च तपसः सिद्धिं (for तपसि सिद्धिं च). ❀ Cg.k : तपसि तपोविषये. ❀ —^{d}) Ś D8.12 यदर्थं (for पत्न्यर्थं). Ñ2 सार्पिता; B3 स्पर्शितं (for स्पर्शिता). M1 प्रभो; M10 मया (for तदा). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 प्रतिपादिता (for स्पर्शिता तदा). ❀ Cv.g.k : स्पर्शिता दत्ता ।; so also Ct. ❀

25 K (ed.) reads 25 within brackets. —^{b}) Ś Ñ2 V1 D8.12 T3.4 च (for स्म). Ñ1 प्रजापतिः; Ñ2 D1-4.9 T3.4 तपो(D1.3.4 °दा)वने; V1 तपोधनः; M6 तदा मुनिः (for महामुनिः). V3 तपसा वने (for स्म महामुनिः). —^{c}) Ś D8.12 त्रिदशा (for देवास्तु). —^{d}) M5 तदा (for तया). T1.2 G3 M1 गौतमग्रहणात्तदा. —For 25^{cd}, Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.9 T3.4 subst. :

633* निराशाश्चाभवन्देवा दत्तायां गौतमस्य हि ।

[Ñ B1.3.4 गौतमाय. V1 च; V3 तु; B1.3 वै; D2.9 T3.4 ह (for हि).]

26 ^{a}) T1.3 सं- (for त्वं). T1 त्वं हि; M6 त्वाह (for त्विह). Ñ1 V1 B1.3.4 तु क्रुद्धः स(Ñ1 V1 °द्धश्च); Ñ2 V3 D1-5.9 T3 तु लुब्धः स(V3 D2.9 T3 °ब्धश्च) (for क्रुद्धस्त्विह). D1.4 -कामश्च; M6 धर्मात्मा; K (ed.) धर्मात्मन् (for कामात्मा). Ś D8.12 त्रिदिवान्मायी (for त्विह कामात्मा). —^{b}) Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.9 T3.4 गतस् (for गत्वा). M3 तत्र (for तस्य). Ñ1 पदं (for [आ]श्रमं). M10 तस्याश्रमपदं (for गत्वा तस्याश्रमं). —^{c}) Ñ1 D2.9 त्वं; T1.2 G3 M1 तु (for च). Ñ1 तु तां (for तदा). M10 च (for स्त्रीं). Ñ1 पत्नीं; Ñ2 B1.3.4 [अ]हल्यां (for तां स्त्रीं).

27 ^{a}) B1.3.4 सौम्य (for शक्र). —^{b}) T1.2 कामार्थेन. Ñ2 B1.3.4 तु(B1 च) वै पुरा (for समन्युना). Ñ1 V3 D1-5.9 T3 विमनाश्च कृतो मुनिः; V1 विमनाश्चाद्य निःकृतः. —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) V3 पृष्टश् (for दृष्टस्). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3 M6 च त्वं (by transp.); Ñ2 B3 चापि; B1.4 चासि; D10.11 त्वं स (for त्वं च). V1 तेन तदा (by transp.). —^{d}) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 M6 महेंद्र; M3 ह्याश्रमे (for आश्रमे). Ñ2 B1.3.4 गौतमेन महात्मना.

28 ^{a}) G3 damaged from क्रु up to ते in ^{b}. D5 [अ]पि (for [अ]सि). —^{b}) D5 शप्तं; D8 प्राप्तः (for शप्तः). —^{c}) M6 येनासि (by transp.). —^{d}) G3 निशा- (corrupt) (for दशा-). —For 28^{cd}, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3.4 subst. :

634* विफलोऽसि कृतो देव तदा मेषवृषो भवान् ।

[Ñ2 B1.3.4 D1-5.9 विफलश्च; V1.3 विफलोसि; T3.4 निष्फलोसि. Ñ1 V1.3 D2.5.9 T3.4 तेन (for देव). T3 तथा (for तदा). V1 महान्; D1-5.9 [ऽ]भवत् (for भवान्). Ñ2 B1.3.4 मेषांडोभूः सुरेश्वर; T4 तन्मेषवृषणो भवान् (for the post. half).]

29 L (ed.) om. 29^{ab}. B1 reads 29–30^{b} after 32. —^{a}) Ś V1 B3 D8.12 तु; Ñ V3 B1.4 D1-4.9 T3 ते (for मे). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-4.8.9.12 T3 मम (for त्वया). D6.7.10.11 M2.4.6.7.9.10 निर्भयात्(M4.6.7.9.10 °य). Ś Ñ1 V1.3 B3.4 D1-5.8.9.12 T3 निर्भय वासव. T4 निर्भयान्मम वासव. —^{c}) Ś D6.8.10-12 T3.4 शक्र; D7 नूनं (for राजन्). —After 29, Ś1 reads 33.

30 B1 reads 29–30^{b} after 32. —^{a}) Ś D8.12 त्वसाधो; B3 भावोथ (for तु भावो). —^{b}) B1 तव (for त्वया). B3 तु; M5 [ए]व (for [इ]ह). Ś D8.12 त्वमेवं (sic); M10 तु येन (for त्वयेह). V1 स्वयमेव (for यस्त्वयेह). V3 प्रधर्षितः. D1 विषयस्त्विह वर्तितः. —After 30^{ab}, Ś2.3 D8.12 read 33^{ab}. —^{cd}) D6.7.10.11 M10 लोकेषु; M2.4.7.9 सत्त्वेषु (for सर्वेषु). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3 M6 मानुषा(Ś1.2 Ñ1 V3 °ष्या)ण्यपि सत्त्वानि (for °). Ś D8.12 गमिष्यंति; Ñ1 V1.3 D1.3.4 M6 सं(V3 D1.3.4 स)यास्यति; D2.5.9 T3 सं(D9 om. [subm.]; T3 तु)यास्यंति; Cg.k.t as in text (for भविष्यति). Ñ2 B1.3.4 तं मनुष्यादयो येपि तेपि यास्यंत्यसंशयं(B3 °यः).

तत्राधर्मः सुबलवान्समुत्थास्यति यो महान् ।
तत्रार्धं तस्य यः कर्ता त्वय्यर्धं निपतिष्यति ॥ ३१

न च ते स्थावरं स्थानं भविष्यति पुरंदर ।
एतेनाधर्मयोगेन यस्त्वयेह प्रवर्तितः ॥ ३२

यश्च यश्च सुरेन्द्रः स्याद्ध्रुवः स न भविष्यति ।
एष शापो मया मुक्त इत्यसौ त्वां तदाब्रवीत् ॥ ३३

तां तु भार्यां विनिर्भर्त्स्य सोऽब्रवीत्सुमहातपाः ।
दुर्विनीते विनिध्वंस ममाश्रमसमीपतः ॥ ३४

रूपयौवनसम्पन्ना यस्मात्त्वमनवस्थिता ।
तस्माद्रूपवती लोके न त्वमेका भविष्यसि ॥ ३५

रूपं च तत्प्रजाः सर्वा गमिष्यन्ति सुदुर्लभम् ।
यत्तवेदं समाश्रित्य विभ्रमोऽयमुपस्थितः ॥ ३६

G. 7. 38. 37
B. 7. 30. 38
L. 7. 36. 38

---

31 $D_{10.11}$ om. 31^{ab}.—^{a}) $D_{6.7}$ M_{6} यत्र (for तत्र). Ś V_{1} $D_{8.12}$ धर्मः (sic) (for [अ]धर्मः). $D_{2.5.9}$ $T_{3.4}$ G_{1} M_{1} तु; $D_{7.8.12}$ स (for सु-). $Ñ_{1}$ सुमहान्(subm.) (for सुबलवान्).—^{b}) Ś Ñ V_{1} $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_{4} यः समुत्थास्य(Ś V_{1} $D_{8.12}$ °प्स्य)ते; V_{3} यः समुत्पत्स्यते; T_{3} यः समुत्थास्यति (by transp.) (for समुत्थास्यति यो). $V_{1.3}$ भवान् (for महान्).—^{c}) $Ñ_{1}$ V_{1} $D_{2.5.6.9}$ T_{3} $G_{1.3}$ M_{7} तस्य; V_{3} $D_{1.3.4}$ ततो (for तत्र). M_{6} [अ]धर्मस्य (for [अ]र्धं तस्य). G_{1} यत् (for यः). $Ñ_{1}$ V_{1} $D_{2.9}$ $T_{3.4}$ लभते; $Ñ_{2}$ D_{5-7} तत्र यः; $D_{1.3.4}$ तव यः (for तस्य यः). V_{3} कर्तुं (for कर्ता). Ś $D_{8.12}$ समासेन स्वयं दत्तां.—$Ñ_{2}$ illeg. for ^{d}.—^{d}) Ś $D_{8.12}$ तवा * न यतिष्यति; $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.9}$ $T_{3.4}$ तव(V_{3} $D_{1.3.4}$ °स्य; T_{3} °था) चा(T_{4} ह्य)र्धं भवि($D_{5.9}$ गमि)ष्यति; G_{1} त्वयि संनिपतिष्यति.

32 Ś $D_{8.12}$ om. 32.—^{a}) M_{6} वै तद् (for च ते). G_{1} स्थापनं; M_{4} स्थावरे (for स्थावरं). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ T_{3} L (ed.) चैतदचलं(L [ed.] °सतः); $D_{1.4}$ चैतद्विहितं; $D_{2.5.9}$ चैतत्स(D_{5} चित्यं स)ततं; D_{3} चैव तद्बलं (for च ते स्थावरं).—^{b}) $D_{2.5.9}$ सुरेश्वर; $D_{6.7.10.11}$ T_{3} न संशयः (for पुरंदर). M_{6} तत्र शक्र भविष्यति.—$D_{10.11}$ om. 32^{cd}. V_{3} transp. 32^{cd} and 33^{ab}.—^{c}) G_{1} अनेन (for एतेन).—^{d}) M_{8} तत्र (for त्वया). D_{5} [ए]तत् (for [इ]ह).—After 32, B_{1} reads 29–30^{b}.

33 $Ś_{1}$ reads 33 after 29. $Ś_{2.3}$ $D_{8.12}$ read 33^{ab} after 30^{ab}. V_{3} transp. 32^{cd} and 33^{ab}.—^{a}) Ś $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1.3.4.8.12}$ $T_{3.4}$ यस्तु यस्तु (for यश्च यश्च). Ś $D_{8.12}$ महेंद्रः (for सुरेन्द्रः). $D_{2.9}$ च (for स्याद्). $Ñ_{2}$ $B_{1.3.4}$ भविष्यतींद्रो योन्योपि.—^{b}) $Ñ_{2}$ $B_{1.3}$ $D_{1.3.4}$ T_{4} ध्रुवं; D_{8} भुवः (for ध्रुवः). $D_{1-3.9}$ T_{3} न स (by transp.); D_{4} तस्य; $D_{5.8}$ न(D_{8} स) सं- (for स न).—^{c}) $Ś_{3}$ $D_{1.4.12}$ युक्त; B_{4} ह्युक्त (for मुक्त). V_{3} विमुक्तस्तु (for मया मुक्त).—^{d}) T_{3} [उ]क्त्वा तां (for [अ]सौ त्वां). D_{11} reads तदाब्रवीत् in marg. $Ñ_{2}$ $B_{1.3.4}$ वाक्यम् (for त्वां तदा). Ś $D_{1.8.12}$ त्वदर्थं च(D_{1} °र्थे तु) सुरेश्वर; $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{2-5.9}$ इति वाक्य (V_{3} °च)मथाब्रवीत्.

34 ^{a}) $Ñ_{2}$ $B_{1.3.4}$ च (for तु). $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ M_{10} सु-; M_{1} स (for वि-). G_{1} स विनिर्भर्त्स्य (hypm.).—^{b}) $V_{1.3}$ सुमहायशाः; $T_{3.4}$ मुनिसत्तमः (for सुमहातपाः).—^{c}) Ś $D_{3.8.12}$ गता ध्वंसं; $Ñ_{1}$ $D_{2.9}$ वनाद्ध्वंस; $Ñ_{2}$ $B_{1.3.4}$ व्रज क्षिप्रं; V_{1} पराद्धं च; V_{3} चिराद्ध्वंस; $D_{1.4}$ च नाध्वंसः; D_{6} विनिध्वंस; T_{3} बलाद्ध्वंस; $M_{4.7}$ प्रविध्वंस; Ct as in text (for विनिध्वंस).—^{d}) Ś $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ चा(D_{5} वा)पि (for [आ]श्रम-).—After 34, T_{2} $M_{4.7}$ ins. :

635* ममेष्टं पावकं देवं हविषा पूज्य देववत् ।
बहुवर्षगणान्दग्धा रामं संपूज्य मोक्ष्यसे ।
तदैव हि भवेत्सिद्धिर्मया पापस्य संक्षये ।

35 ^{cd}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ न त्वमेका लोके (by transp.). $Ś_{2.3}$ $Ñ_{1}$ $B_{1.3}$ $D_{4.5.8.10.11}$ $M_{1.8}$ भविष्यति.

36 ^{a}) Ś $D_{8.12}$ $M_{2.6}$ [ए]तत्; $D_{6.7.10.11}$ $T_{3.4}$ ते (for तत्). $Ñ_{1}$ रूपं प्रजापतिं ह्येतद्; $V_{1.3}$ $D_{1-5.9}$ रूपं प्रजास्वपि ह्ये(V_{1} ते)तद्.—^{b}) $Ś_{2}$ $Ñ_{1}$ $D_{1-5.8.9-11}$ $M_{2.8}$ गमिष्यति; $V_{1.3}$ भविष्यति. $D_{6.7.10.11}$ $T_{3.4}$ M_{10} न संशयः; M_{1} च दुर्लभं (for सुदुर्लभम्).—^{c}) D_{7} $T_{1.2}$ $M_{1.2.5.7.10}$ तदेवं; $D_{10.11}$ Ct तदेकं; G_{3} तदेव (for तवेदं). G_{1} समासाद्य (for समाश्रित्य).—^{d}) G_{1} M_{9} विश्रमोयम्: Cg.k.t as in text (for विभ्रमोऽयम्). ❀ Cg : विभ्रमः काममोहः। ; so also Ck; Ct : विभ्रमः कामविकार उपस्थितः। प्रवृत्त इन्द्रस्येति शेषः ❀ —For 36, $Ñ_{2}$ $B_{1.3.4}$ subst.; while Ś $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ $T_{3.4}$ M_{6} subst. l. 2 only for 36^{cd}; $M_{4.7}$ ins. l. 2 only after 36 :

636* सुदुर्लभं रूपमेतत्प्रजास्वपि गमिष्यति ।
मामिह त्वं सुदुर्वृत्ते यदाश्रित्यावमन्यसे ।

[(l. 1) B_{1} दुर्लभं ते रूपमिदं; B_{3} दुर्लभं रूपमेतत्तु (for the prior half). $B_{1.3}$ भविष्यति (for गमिष्यति).—(l. 2) $M_{4.7}$ [अ]द्य (for त्वं). M_{6} तां विहाय (sic) (for मामिह त्वं). $Ñ_{1}$ $B_{1.3.4}$ मामनादृत्य दुर्वृत्ते($Ñ_{1}$ °र्बुद्धे) (for the prior half). $D_{2.9}$ (both with hiatus) अवष्टभ्य ; M_{6} मामेवं तु (for यदाश्रित्य).]

—$Ñ_{1}$ V_{1} $D_{1.2.4.5.9}$ cont.; Ś $D_{8.12}$ cont. after 640*; $Ñ_{2}$ V_{3} $B_{1.3.4}$ D_{3} (V_{3} D_{3} after 37 first occurrence) ins. after 37; $D_{6.7.10.11}$ $T_{3.4}$ ($T_{3.4}$ after 37^{ab} first occurrence) ins. after 37^{ab}; M_{3} ins. after 36 :

637* सा तं प्रसादयामास महर्षिं गौतमं तदा ।
अज्ञानाद्धर्षिता विप्र त्वद्रूपेण दिवौकसा ।

G. 7. 38. 38
B. 7. 30. 39
L. 7. 36. 44

तदाप्रभृति भूयिष्ठं प्रजा रूपसमन्विताः ।
शापोत्सर्गाद्धि तस्येदं मुनेः सर्वमुपागतम् ॥ ३७
तत्स्मर त्वं महाबाहो दुष्कृतं यत्त्वया कृतम् ।
येन त्वं ग्रहणं शत्रोर्गतो नान्येन वासव ॥ ३८
शीघ्रं यजस्व यज्ञं त्वं वैष्णवं सुसमाहितः ।
पावितस्तेन यज्ञेन यास्यसि त्रिदिवं ततः ॥ ३९

न कामकाराद्विप्रर्षे प्रसादं कर्तुमर्हसि ।
अहल्यया त्वेवमुक्तः प्रत्युवाच स गौतमः ।
उत्पत्स्यति महातेजा इक्ष्वाकूणां महारथः । [5]
रामो नाम श्रुतो लोके वनं चाप्युपयास्यति ।
ब्राह्मणार्थे महाबाहुर्विष्णुर्मानुषविग्रहः ।
तं द्रक्ष्यसि यदा भद्रे ततः पूता भविष्यसि ।
स हि पावयितुं शक्तस्त्वया यद्दुष्कृतं कृतम् ।
तस्यातिथ्यं च कृत्वा वै मत्समीपं गमिष्यसि । [10]
वत्स्यसि त्वं मया सार्धं तदा हि वरवर्णिनि ।
एवमुक्त्वा स विप्रर्षिराजगाम स्वमाश्रमम् ।
तपश्चचार सुमहत्सा पत्नी ब्रह्मवादिनः ।

[(l. 1) Ś V3 B1.3.4 D8.12 प्रसादयामास च सा (unmetric) (for the prior half). —(l. 2) M3 नाथ (for विप्र). Ś Ñ2 B1.3.4 D8.12 अजानती धर्षितास्मि (for the prior half). —(l. 3) B3 -कामाद्; D3.5 -कारि (for -काराद्). D3 देवर्षे (for विप्रर्षे). Ś D8.12 -कारणाद्विप्र (for -काराद्विप्रर्षे). B1 प्रसादयितुम् (for प्रसादं कर्तुम्). —(l. 4) B1 च (for तु). D5 तथेत्युक्तः (for त्वेवमुक्तः). V3 अहल्याया वचः श्रुत्वा (for the prior half). —(l. 5) B1.3.4 D1.3-5 M3 उत्पत्स्यते. —(l. 6) Ś Ñ2 B1.3.4 D8.12 लोके राम इति ख्यातो (for the prior half). D8 वा (for च). V3 बलवान् (for वनं चापि). V1 सौम्यः प्रयास्यति; B3 चाप्राप्यिष्यति; B4 चापि गमिष्यति (for चाप्युपयास्यति). —(l. 7) D7 ब्राह्मणार्थं. B1 महाभागो (for महाबाहुर्). G (ed.) मनुज- (for मानुष-). Ś D8.12 -रूपवान्; D5 -रूपधृक् (for -विग्रहः). ❀ Ct : ब्राह्मणार्थे विश्वामित्रार्थे. ❀ —(l. 8) D10.11 यथा (for यदा). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3.4 M3 तदा (for ततः). Ś D8.12 मुक्ता (for पूता). —Ś Ñ V1.3 B3.4 D1-5.8.9.12 om. l. 10. —B3 om. l. 11-13. B1 cont. l. 11-13 after 641*. —(l. 11) Ś Ñ2 B1.4 D8.12 समेष्यसि; V1 वसिष्यसि (for वत्स्यसि त्वं). D2 [इ]ह (for हि). Ś Ñ2 B1.4 D8.12 -प्रभृति भामि(Ñ2 B1.4 °वि)नि (for हि वरवर्णिनि). —(l. 12) M3 मुनिश्रेष्ठ (for स विप्रर्षिर्). Ś2.3 D6 आश्रयं; D5 आलयं (for आश्रमम्). —(l. 13) V1 D1-4 चकार (for चचार). Ś Ñ2 B1.4 D8.12 सापि तत्र धृत(B4 पति)व्रता; V3 सपत्नीको द्विजोत्तमः (for the post. half).]

—After 636*, D3 cont. :

638* भविष्यसि दुराचारे शिलाभूता महावने।

—After 637*, M3 cont. :

639* शिलारूपमनुप्राप्य त्वत्संगकृतकिल्बिषा।

37 Ś V3 D3.8.12 T3.4 M6 read 37^{ab} (V3 D3 37) twice. —^{a}) Ś D3.8.12 (all first time) भूयिष्ठाः; Ś V3 D1.3.4.8.12 (Ś V3 D3.8.12 second time) राजेंद्र; Ñ1 V1 D2.5.9 T3.4 (T3.4 second time) देवेंद्र; Ñ2 लोकास्तु; V3 (first time) भूयश्च; B1 भूयस्तु; B3.4 भूयस्यः (for भूयिष्ठं). —^{b}) D9 पूता (for प्रजा). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T3.4 M6 (Ś D3.12 T3.4 second time; V3 D3 both times) -गुणान्विताः (for -समन्विताः). —After 37^{ab} (first occurrence), Ś D8.12 ins. :

640* शापात्स सर्जयामास पुनः सत्त्वमुपास्तते।

—Thereafter they cont. 637*; while D6.7.10.11 T3.4 (T3.4 after 37^{ab} [first occurrence]) ins. 637* after 37^{ab}. —Ñ1 transp. 37^{cd} and 38^{ab}. —^{c}) D2.9 च (for हि). G1 M5 -[उ]त्सर्गान्वितस्य (for -[उ]त्सर्गाद्धि तस्य). Ś Ñ V1 D8.12 M2 [ए]तन्; D1.2.3(both times).4.5 [ए]व; D9 [ए]वं (for [इ]दं). —^{d}) T2 समम् (for सर्वम्). V1.3 (second time) T4 उपागमत्; D6.7.10.11 T3 G1 M10 उपस्थितं. —After 37, Ñ2 V3 B1.3.4 D3 (V3 D3 after 37 [first occurrence]) ins. 637*.

38 B3 om. 38^{ab}. Ñ1 transp. 37^{cd} and 38^{ab}. B1 reads 38^{ab} before 40. —^{a}) V3 सु- (for त्वं). Ś D1-5.8.12 स्मरस्व (for स्मर त्वं). —^{b}) T1.2 दुष्करं (for दुष्कृतं). Ñ1 V1.3 D1-5.9 T3.4 स्वं(Ñ1 V1 त्वं) पुरा (for यत्त्वया). Ś B1.4 D8.12 यत्त्वया दुष्कृतं (by transp.); Ñ2 यत्पुरा दुष्कृतं (for दुष्कृतं यत्त्वया). —^{c}) V3 D6.7.10.11 G1 M1-5.7.8 तेन (for येन). D2 शक्र (for शत्रोर्). ❀ Cv : तेन त्वं ग्रहणमिति पाठः ❀ —D9 om. from नान्येन in 38^d up to धूत in the post. half of 641*. —^{d}) B3 कृतो; B4 नीतो; D6.7.10.11 M10 यातो (for गतो). Ñ1 [अ]न्ये च (for [अ]न्येन). M3 हेतुना (for वासव).

39 ^{a}) D6.7.10.11 T3.4 M2.8.9.10 शीघ्रं वै यज; G1 M1.5 स(M1 सु) शीघ्रं यज (for शीघ्रं यजस्व). T1 वै (for त्वं). D2 यज्ञेन (for यज्ञं त्वं). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3-5.8.12 स शीघ्रं(Ñ2 B1.3.4 तच्छीघ्रं) यज यज्ञेन. —^{b}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.12 वैष्णवेन (for वैष्णवं सु-). —D2 om. 39^c-41^b. —^{d}) D6.7.10.11 यास्यसे. —For 39^{cd}, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3-5.8.9.12 T4 subst. :

641* ततस्त्रिदिवमाक्राम धूतपाप्मा जितेन्द्रियः।

[D9 om. up to धूत in the post. half (cf. v.l. 38). Ñ2 V1 B1.3.4 आगच्छ; V3 D1.4 आक्रम्य (for आक्राम). Ñ1 तु त्रिदिवं याहि (for त्रिदिवमाक्राम). Ñ2 V1.3 B1.3 D1 धूतपापो. T4 न संशयः (for जितेन्द्रियः).]

—Thereafter B1 cont. l. 11-13 of 637*.

पुत्रश्च तव देवेन्द्र न विनष्टो महारणे ।
नीतः संनिहितश्चैव आर्यकेण महोदधौ ॥ ४०
एतच्छ्रुत्वा महेन्द्रस्तु यज्ञमिष्ट्वा च वैष्णवम् ।
पुनस्त्रिदिवमाक्रामदन्वशासच्च देवताः ॥ ४१
एतदिन्द्रजितो राम बलं यत्कीर्तितं मया ।
निर्जितस्तेन देवेन्द्रः प्राणिनोऽन्ये च किं पुनः ॥ ४२

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

G. 7. 38. 49
B. 7. 30. 51
L. 7. 36. 49

40 D2 om. 40 (cf. v.l. 39). Before 40, B1 reads 38^{ab}.—a) M8 सुतश् (for पुत्रश्). V1 B3 तु (for च). V3 राजेंद्र; B1 देवेश (for देवेन्द्र).—Ś D8 om. (hapl.?) 40^{b}–42^{c}.—b) V1.3 D1.3–5.9 T3.4 महाहवे (T3 °मते) (for महारणे).—Note hiatus between c and d.—c) Ñ B4 च (for सं-). B3 चापिहितश्; G3 M1.2.6 संनिह(M6 °भृ)तश् (for संनिहितश्). B1 संनीतश्चाहतश् (for नीतः संनिहितश्). V1.3 D1.3–5.9 T3.4 आर्यकेण स नीतश्च(V1.3 T3.4 समानीतो); D12 नीतश्चैव सुगुप्तश्च; M10 नीतः स नहतेनैव.—d) Ñ1 B1.4 सो(Ñ1 शौ)र्यकेण; V1.3 D3–5.9 T3.4 निहि(V3 °ह)तश्च; D1 पुलोम्ना वै (for आर्यकेण). Ñ B1.3.4 महोदधिं. D12 पुलोम्ना आर्यकेण तु. ❀ Cv : नीतः संनिहितश्चेति सम्यक् ।; Cg : आर्यकेण मातामहेन । नीतः महोदधौ संनिहितः सम्यङ्निहितः निक्षिप्तः ।; Ct : आर्यकेण पुलोम्ना. ❀

41 D2 om. 41^{ab} (cf. v.l. 39). Ś D8 om. 41 (cf. v.l. 40).—a) D9 ततः (for एतच्). V1 D5.9 स; D1.3.4 च; T3 [ऽ]सौ (for तु).—b) Ñ B1.3.4 (all with hiatus) इष्ट्वा यज्ञं (by transp.); V3 D1.3–5.9 यज्ञेनेष्ट्वा (for यज्ञमिष्ट्वा). Ñ V1 B1 D5 स; T1.2 G1.3 M3–5.7 तु; M1.2 [अ]थ (for च). D12 (with hiatus) इष्ट्वा यज्ञेन. Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3–5.9.12 T3.4 वीर्यवान् (for वैष्णवम्). ❀ Ct : यज्ञमिष्ट्वेति । देवानां न यज्ञेष्वधिकार इति जैमिन्युक्तं तु प्रमादादिति निरूपितं प्राक्. ❀ —c) Ñ1 B1.3.4 D2.5.9 ततस् (for पुनस्). V3 D12 आक्र(D12 °ग)म्य (for आक्रामद्).—d) T1 अन्वगुः सर्व-; T2 G3 M1.3.6 अन्वशात्सर्व- (M6 °च्च स) (for अन्वशासच्च). D6.7.10.11 देवराट्. Ñ1 B3 देवांश्चानुशिषे(B3 °शषः) पुनः (sic); Ñ2 देवानामभवत्प्रभुः; V1.3 T3.4 देवताश्चा(V3 °स्तान)न्वगा(T3.4 °शा)त्प्रभुः; B1.4 देवांश्चान्वा(B4 °न्व)शिषत्तदा(B4 °त्पुनः); D1.4 देवताः सांत्वयन्प्रभुः; D2.3.5.9 देवदेवो जगत्प्रभुः; D12 दैवतैः सह मोदते.

42 Ś D8 om. 42^{abc} (cf. v.l. 40).—a) Ñ V1 D6.7.9–11 नाम (for राम).—b) T1.2 G3 M5 तत् (for यत्). B4 D12 कथितं (for कीर्तितं).—d) Ñ2 B1.3 D6.7.10.11 T3.4 M3 तु; T1.2 G3 M1 [ऽ]थ (for च). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 किमुतान्यं न(D2.5 °मुतान्यान्न) जेष्यति (Ś1.2 °सि).—After 42, Ś Ñ V1.3 B4 D1–5.8.9.12 ins.; while D7.10.11 T4 cont. after 643*:

642* एवं राम समुद्भूतो रावणो देवकण्टकः ।
सपुत्रो येन संग्रामे जितः शक्रः सुरेश्वरः ।

[(l. 1) T4 [अ]द्भुतो वीरो (for समुद्भूतो). Ñ2 B4 D3.7.10.11 T4 लोककंटकः.—After l. 2, B4 ins. नमः शिवाय.];
while B1.3 D6.7.10.11 T G1.3 M (except M3) ins.:

643* आश्चर्यमिति तद्रामो लक्ष्मणश्चाब्रवीत्तदा ।
अगस्त्यवचनं श्रुत्वा वानरा राक्षसास्तदा ।
विभीषणस्तु रामस्य पार्श्वस्थो वाक्यमब्रवीत् ।
आश्चर्यं स्मारितोऽस्म्यद्य यत्तद्वृत्तं पुरातनम् ।
अगस्त्यस्त्वब्रवीद्राम दृष्टमेतच्छ्रुतं च मे । [5]

[(l. 1) D6.7.10.11 रामश्च (for तद्रामो). B3 M6 लक्ष्मणं. M6 इदं (for तदा). M10 तदाब्रवीत् (by transp.).—T4 damaged from l. 2 up to पार्श्वस्थो in l. 3.—(l. 2) T1.2 G1.3 M3.4.6.7 अगस्त्यस्य वचः. B1.3 G1 M1–3.5.7–9 तथा (for तदा).—After l. 2, M2.6.7 ins.:

643(A)* विस्मयं परमं जग्मुस्तुष्टुवुश्च महामुनिम् ।

—(l. 3) B1 transp. रामस्य and पार्श्वस्थो.—(l. 4) M1 यज्ञ-; M9 (with hiatus) एतद् (for यत्तद्). D10.11 दृष्टं; T3.4 उक्तं (for वृत्तं). M2.6 transp. तद् and वृत्तं.—B3 om. l. 5.—(l. 5) B1 D6.7.10.11 अगस्त्यं. M3.5 अगस्त्यमब्रवीत्. B1 D6.7.10.11 M3.5 रामः; T3.4 G3 M4.6.9 रामं. B1 D10.11 सत्यम् (for दृष्टम्). M1.2.8–10 ते (for मे). M6 एतत्सर्वं श्रुतं मया (for the post. half). ❀ Cg : विभीषणसंवादेन सर्वस्यागस्त्योक्तस्य सत्यत्वं दर्शितम् ।; so also Ck.t. ❀]
—Then M6 cont.:

644* दृष्टः संभाषितश्चासि राम गच्छामहे वयम् ।
एवमुक्त्वा गताः सर्वे ऋषयस्ते यथागतम् ।
राघवश्च तमेवाथ चिन्तयामास विस्मितः ।
ततोऽस्तं भास्करे प्राप्ते विसृज्य नरवानरान् ।
प्रवृत्तायां रजन्यां तु सोऽन्तःपुरमुपागमत् । [5]

Colophon: B1.3 om.—*Kāṇḍa name*: Ś1 Ñ2 D2 M7 om.—*Sarga name*: Ś D8.12 अहल्याशापवर्णनं; Ñ1 अहल्याशापकथनं; V1 अहल्याशापः; V3 B4 अहल्योपाख्यानं; D1 अहल्यो नाम; D2.3 आहल्यं; D4 आहल्यः; D5 अहल्यकं; D9 अहिल्यां.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 D2.7.12 om.; Ñ2 B4 38; V1 29; D1.4.5 37; D3.9 T4 36; D8 T3 35; M6 34.—After colophon, D2 concludes with राम; G1.3 M1.3.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.—After 7.30, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 M3 ins. a long passage relegated to App. I (No. 2).

३१

G. 7. 20. 1
B. 7. 31. 1
L. 7. 19. 1

ततो रामो महातेजा विस्मयात्पुनरेव हि ।
उवाच प्रणतो वाक्यमगस्त्यमृषिसत्तमम् ॥ १
भगवन्किं तदा लोकाः शून्या आसन्द्विजोत्तम ।
धर्षणां यत्र न प्राप्तो रावणो राक्षसेश्वरः ॥ २
उताहो हीनवीर्यास्ते बभूवुः पृथिवीक्षितः ।
बहिष्कृता वरास्त्रैश्च बहवो निर्जिता नृपाः ॥ ३
राघवस्य वचः श्रुत्वा अगस्त्यो भगवानृषिः ।
उवाच रामं प्रहसन्पितामह इवेश्वरम् ॥ ४

31

☞ V2 missing Sarga 31 (cf. v.l. 7.12.2). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 M6 read Sargas 31–34 before 7.20 (T3 alone repeating them here verbatim).

1 [a]) G1 राजा; Cg.k as in text (for रामो). —[b]) Ś V1 D1–4.9.12 स्मयित्वा; Ñ B श्रुत्वेदं; D5 सुजित्वा; D8 मथित्वा; M6 श्रुत्वा तु; Ck.t as in text (for विस्मयात्). M1 ह (for हि). Ś Ñ V1 B D1–5.8.9.12 M6 पप्रच्छ ह (for पुनरेव हि). —[c]) Ñ B प्रहसन्; T1.2 M3 प्रयतो (for प्रणतो). —[d]) D12 अगस्तिम् (for अगस्त्यम्). B2 ऋषिमुत्तमं. D6 अगस्त्यमुनिपुंगवं. —After 1, D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M1.3 ins. l. 1 of 645*.

2 [a]) D6.7 G1.3 M1 पर्यटन्; D10.11 T1.2 M3 पर्यटत् (for भगवन्). Ñ1 धर्षिता (for किं तदा). Ś V1 D2.5.8.9.12 लोकः; M3 लोके (for लोकाः). —[b]) Ś V1 D2.5.8.9.12 शून्य आसीद्; D1.3.4 M6 शून्या ह्यासन्; M3 मान्या नासन् (for शून्या आसन्). ❀ Ck.t : लोका मनुष्यलोकप्राणिनः । शून्या आसन् (Ct °न्याः: शूरत्वगुणशून्याः). ❀ —For 2[ab], T3 G2 M2.4.5.7–10 subst.; while D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M1.3 ins. l. 1 after 1 and l. 2 after 2[ab]; whereas T4 ins. l. 2 only after 2[ab] :

645* भगवन्राक्षसः क्रूरो यदाप्रभृति मेदिनीम् ।
राजा वा राजमात्रो वा किं तदा नात्र कश्चन ।

[D11 begins the line with राम. —(l. 1) D6 क्रुद्धो (for क्रूरो). T3 G2 यथा (for यदा-). T3 M1.5.7.10 भ्रमति; M8 चरति (for -प्रभृति). —(l. 2) D6.7 T3.4 M2–4.8.9 राजपुत्रो (for राजमात्रो). T1.2 तथा (for तदा). T4 G3 M1.5.7 नास्ति; M4 ब्रूहि (for नात्र). M8 यदा चरति कश्चन (for the post. half).]

—[c]) Ñ V3 D6.7.10.11 T1.2.4 G3 M1.6 धर्षणं (for धर्षणां). V1 तत्र; D1.4 स च; D8 न च; G1 येन (for यत्र). Ś D2.5.8.9.12 येन युद्धेषु (D5 °न) (for धर्षणां यत्र). D3 T3 M4.9 सं- (for न). M8 यतो न धर्षणं प्राप्तो. ❀ Cg : येन कारणेन रावणो धर्षणं न प्राप्तः । तस्मात्तदा तत्काले राजा क्षत्रियो वा राजमात्रो वा अक्षत्रियोऽपि प्रभुर्वा कश्चन नासीत् । ; Ck : मन्वन्तरादाविव सत्यपि प्राणिजाते तन्निग्रहार्हः क्षत्रियो राजा राजमात्रः अक्षत्रियः केवलप्रभुर्वा कश्चन तदा नासीत् । ; Ct : राजा क्षत्रियः । राजमात्रोऽक्षत्रियः केवलप्रभुः. ❀ —[d]) Ś D8 संपरायणं; Ñ V1.3 B T4 राक्षसाधिपः; D2.5.9.12 स (D5 तु; D12 सं-) पराजयं (for राक्षसेश्वरः).

3 [a]) D1.10.11 T1.2 G1.3 M1.10 Cg.k.t हत-; D3.5 दीन-; L (ed.) क्षीण- (for हीन-). D6.7 -सत्त्वास् (for -वीर्यास्). Ñ1 च (for ते). —[b]) T3 पृथिवीभुजः. —[c]) Ñ B4 चास्त्रवरैर्; B2 चास्त्रधरैर्; G1 वरैस्तैश्च (for वरास्त्रैश्च). B1.3 वरैः (B3 अस्त्रै) र्बहिष्कृतास्ते वा (B3 ये). —[d]) T4 यैरुक्तं (for बहवो). V3 विजिता (for निर्जिता). V1.3 T4 इति (for नृपाः). Ś D1–5.8.9.12 यैरुक्तं विजिता इति; Ñ1 येनावोचञ्जिता इव; Ñ2 B येवोच (B3 * चय) निर्जिता इति; M6 येन सर्वे विनिर्जिताः. ❀ Cg : उताहो इति पक्षान्तरे वर्तते । अथवा विद्यमाना एव पृथिवीक्षितः हतवीर्याः वीर्यरहिता आसन् । अथवा वीर्यवत्त्वेऽपि वरास्त्रैर्दिव्यास्त्रैः बहिष्कृताः सन्तः निर्जिता इत्युवाचेति पूर्वेणान्वयः । ; Ck : अथ विद्यमाना एव पृथिवीक्षितो हतवीर्याः वीर्यरहिताः अथवा वीर्यवत्त्वेऽपि वरास्त्रैर्दिव्यास्त्रबलैः बहिष्कृता इति कृत्वा बहवो नृपा निर्जिताः । ; Ct : उताहोऽथवा विद्यमाना एव हतवीर्या वीर्यरहिता वीर्यवत्त्वेऽपि वरास्त्रैर्दिव्यास्त्रैः बहिष्कृताः । यद्बहवो नृपा निर्जिता इति वदसीति शेषः. ❀

4 Note hiatus between [a] and [b]. —[a]) Ś V1.3 D2.8.9.12 T4 रामस्य तु (D9 *) (for राघवस्य). T3 रामस्य वचनं श्रुत्वा. —[b]) D5 T4 M3 ह्यगस्त्यो (to avoid hiatus). —D11 reads 4[cd] in marg. —[c]) Ñ2 वाक्यं (for रामं). Ś1 D8 सहसा (for प्रहसन्). Ñ1 D9 transp. रामं and प्रहसन्. D1.3.4 वचनं परमं प्राह. —[d]) D5 इवामरं; G3 इवेश्वरः (for इवेश्वरम्). ❀ Cg : रावणापजयस्मरणप्रीत्या प्रहसन्नित्युक्तम् । रामस्यामर्षो वर्तेत इति मुनेर्मन्दहासो वा । ईश्वरमग्निप्रधानशौर्यादिक्षत्रगुणं रुद्रम् । ; Ck : उवाच प्रहसन्निति । बत, केनापि क्षत्रियेण दुरात्मनः कथं पराभवो न जात इति रामस्यामर्षो वर्तेत इति दर्शनेनागस्त्यस्य मन्दस्मितवत्त्वम् । ; so also Ct. ❀ —After 4, Ñ1 (l. 2 only).2 V1.3 B D8 ins. :

646* शृणु राघव भद्रं ते यत्रासौ राक्षसेश्वरः ।
धर्षणामभिसंप्राप्तो यथा प्राकृतपूरुषः ।

[(l. 1) Ñ2 यथा; V1 B2 यदा (for यत्र). —(l. 2) Ñ1 धर्षणम्. Ñ2 B1.3 समभि-; D8 समनु- (for अभिसं-). —V3 erroneously repeats the post. half of l. 1 in place of the post. half of l. 2. Ñ1 यथा कापुरुषास्तथा; B1 रावणो राक्षसाधिपः (for the post. half).];
while T4 ins. after 4 :

647* शृणु राम परं तस्य चेष्टितं रक्षसां पतेः ।

Digitized by Sarayu Foundation Trust, Delhi and eGangotri

स एवं बाधमानस्तु पार्थिवान्पार्थिवर्षभ ।
चचार रावणो राम पृथिवीं पृथिवीपते ॥ ५
ततो माहिष्मतीं नाम पुरीं स्वर्गपुरीप्रभाम् ।
संप्राप्तो यत्र सांनिध्यं परमं वसुरेतसः ॥ ६
तुल्य आसीन्नृपस्तस्य प्रतापाद्वसुरेतसः ।
अर्जुनो नाम यस्याग्निः शरकुण्डेशयः सदा ॥ ७
तमेव दिवसं सोऽथ हैहयाधिपतिर्बली ।
अर्जुनो नर्मदां रन्तुं गतः स्त्रीभिः सहेश्वरः ॥ ८
रावणो राक्षसेन्द्रस्तु तस्यामात्यानपृच्छत ।
क्वार्जुनो वो नृपः सोऽद्य शीघ्रमाख्यातुमर्हथ ॥ ९
रावणोऽहमनुप्राप्तो युद्धेप्सुर्नृवरेण तु ।
ममागमनमव्यग्रैर्युष्माभिः संनिवेद्यताम् ॥ १०
इत्येवं रावणेनोक्तास्तेऽमात्याः सुविपश्चितः ।
अब्रुवन्राक्षसपतिमसांनिध्यं महीपतेः ॥ ११

G. 7. 20. 12
B. 7. 31. 13
L. 7. 19. 11

5 ^{a}) D6.7.10.11 G2 M2.4.8-10 इत्येवं; G1 सदा सं- (for स एवं). —^{b}) Ś1.3 D6.8.9.12 पार्थिवर्षभः; Ñ V3 B2-4 पार्थिवेश्वर(B4 °रः); B1 D5 राक्षसेश्वरः(D5 °सर्षभः). —^{c}) D1.3.4 बबाध (for चचार). V1 D9 राजा; B2 D3.8.12 G2 नाम (for राम). —^{d}) D7 पृथिव्यां; D11 marg. (for पृथिवीं). Ñ V3 B2-4 राक्षसेश्वरः(V3 °साधिपः); B1 पर्यटन्बली; D2 T3 पृथिवीतले(D2 °पतिः). D1.3.4 पृथिव्यां सर्वपार्थिवान्.

6 ^{a}) Ñ1 महिष्मतीं; D1 माहेष्मतीं; D5 माहिमतीं. Ś1 D2.8.9.12 राम (for नाम). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 T4 -पुरीमिव; T2 -समप्रभां; T3 -पुरोपमां; M2.8.9 -पुरप्रभां (for -पुरीप्रभाम्). M4.7 पुरीमप्रतिमप्रभां. —^{c}) D8.12 स (for सं-). —^{d}) D2 परं वै; D6.10.11 सदासीद्; D7 तस्यासीद्; M4.7 प्रथमं (for परमं). Ś V1 D3.8.9.12 T4 राज्ञां नै(D3 राजा नै; D9 राज्ञो नै; T4 अग्नेर्नै)ऋतसत्तमः; Ñ1 अतीव सुरतेजसः.

7 G2 M9 om. (hapl.) 7^{ab}. Ñ1 reads 7^{ab} in marg. —^{a}) D1.4 उग्र (for तुल्य). Ś B D1-5.8.9.12 T2-4 G1.3 M1.3.5.6.8.10 तत्र; T1 damaged (for तस्य). —^{b}) Ñ V3 B D3.6.7.10.11 T G1 M8.10 प्रभावाद् (for प्रतापाद्). V3 ब्रह्मतेजसः. D9 प्रतापवान्सुरेतसः. —^{c}) B3 om. नाम. Ś V1 D2.5.8-9.12 T4 बलवान्; V3 B1-3 D6.7.10.11 G2 M1.6.10 यत्राग्निः (for यस्याग्निः). —^{d}) Ś D8.12 अग्नि-(Ś1.3 °*; Ś2 °* [lacuna]); V1 D5.9 T4 शूरः (for शर-). Ñ -कांडशयः; V1 -कार्तसुरस्; B1.4 -कांडाश्रयः; B2 -गुल्मशयः; B3 -कुंडीशयस्; D9 T4 -कुंडेश्वरस्; G1 -कुंडमयः; Cg.k.t as in text (for -कुण्डेशयः). V1 D5 T4 तथा; B3 D7.9 T1.2 G3 M5.6.9 तदा (for सदा). ❀ Cg: शरकुण्डेशयः शरास्तरणवत्कुण्डमग्निकुण्डं तत्र शेत इति तथा । पचाद्यच् । "शयवासवासिषु" इत्यलुक् ।; so also Ck; Ct: यत्रार्जुनराज्यवेलायामग्निः शरकुण्डेशयः शरास्तृतकुण्डे वसति। शत्रूणामभिचारार्थं शरपरिस्तृतकुण्डे नित्यं संनिहितो वर्तत इत्यर्थः. ❀

8 ^{a}) D6.7 M1.3.5 यमेव; D12 तदेव (for तमेव). B1 नाम (for सोऽथ). —^{b}) Ś3 D12 T1.2 G M हेहय- (for हैहय-). Ñ1 महान्; G1 बलः (for बली). —After 8^{ab}, G2 M10 ins.; while D6.7.10.11 ins. after 8:

648* तमेव दिवसं सोऽथ रावणस्तत्र आगतः।

[G2 M10 यमेव. Note hiatus between तत्र and आगतः.] —^{c}) Ś V1 D1-5.8.9.12 T4 नर्मदातीरे(V1 D1.3-5 T4 °रं); Ñ V3 B नर्मदां यातः (for नर्मदां रन्तुं). —^{d}) Ś2.3 D3 सहस्रशः; M8 सुरेश्वर (for सहेश्वरः). Ñ V3 B क्रीडार्थं स्त्रीभिरावृतः. ❀ Cg.k.t: ईश्वरो राजा. ❀

9 ^{a}) D8.12 स (for तु). V1 T4 राक्षसश्रेष्ठस् (for राक्षसेन्द्रस्तु). —After 9^{a}, G1 M1.3-5.10 ins.:

649* तस्मिन्प्राप्य दिने पुरीम् ।
अपश्यन्हेहयेशं तु.

[(l. 1) M1 प्राप (for प्राप्य). G1 M5.10 पुरं; M4 पुरे (for पुरीम्). —(l. 2) M3 नापश्यद्; M4 अपृच्छद् (for अपश्यन्). M4 तं (for तु).]

—^{cd}) T3 सोर्जुनो; G2 अर्जुनो. B1.2 [ऽ]सौ; G1 यो; G (ed.) वै (for वो). V1 D6.7.10.11 G2 M6.7 नृपतिः (for वो नृपः). Ñ2 क्वाद्य; V1 क्वासौ; T3 M1.2.4.5.7 सौम्याः; M9 सोयं (for सोऽद्य). Ś D1-4.8.9.12 T4 क्व सो(D2 अथो; T4 क्व वा)र्जुनोथ(T4 °नो वो) नृपतिः; V3 illeg.; D5 क्वास्त्यर्जुनोयं नृपतिः (for °). D6.7.10.11 G2 शीघ्रं सम्यग् (for सोऽद्य शीघ्रम्).

10 D5 om. 10. —^{b}) Ñ B युद्धार्थं (for युद्धेप्सुर्). B1-3 च; D6.7.10.11 T3 G1 M3.4.7 ह; G2 हि; M6 वः (for तु). Ś Ñ1 V1.3 D1-4.8.9.12 T4 सह भूभुजा; Ñ2 illeg.; B4 नृप रावणः (for नृवरेण तु). —^{c}) D8.12 समागमनम्. Ś Ñ2 D2.8.9.12 अव्यग्रास्; V3 अप्यद्य; D7.10.11 अप्यग्रे (for अव्यग्रैर्). —^{d}) D10 T3 M3.5 स (for सं-). Ś Ñ1 V1.3 B D2.8.9.12 T4 M6 तस्य वै(Ś1.2 °स्यैव) सं-; Ñ2 शीघ्रं वै सं-; D1.3.4 तस्य शीघ्रं (for युष्माभिः सं-).

11 ^{a}) Ś D2.8.9.12 [ए]तद्; B4 [ए]व; D5 [ए]ते (for [ए]वं). Ñ2 B1.3.4 T4 रावणोक्तास्ते. M6 रावणेनैवमुक्तास्ते. —^{b}) Ñ2 B तस्यामात्या; D1.4 T4 अमात्याः सु- (for तेऽमात्याः सु-). Ñ1 सुयशस्विनः (for सुविपश्चितः). —^{cd}) T1.2 G3 M1.3.7.8 ब्रुवते; G1 M2.4.6 ब्रुवंतो (for अब्रुवन्). Ś D2.8 राक्षसाधीशम्; V1 D1.3.4 T4 राक्षसश्रेष्ठम्; D9 राक्षसं धीरा (for राक्षसपतिम्). D1 आह्वयंतं (for D9 असांनिध्यं). T4 अगाद्विध्यं महीपतिः(for ^{d}). Ñ V3 B

G. 7. 20. 13
B. 7. 31. 13
L. 7. 19. 12

श्रुत्वा विश्रवसः पुत्रः पौराणामर्जुनं गतम् ।
अपसृत्यागतो विन्ध्यं हिमवत्संनिभं गिरिम् ॥ १२
स तमभ्रमिवाविष्टमुद्भ्रान्तमिव मेदिनीम् ।
अपश्यद्रावणो विन्ध्यमालिखन्तमिवाम्बरम् ॥ १३
सहस्रशिखरोपेतं सिंहाध्युषितकन्दरम् ।
प्रपातपतितैः शीतैः साट्टहासमिवाम्बुभिः ॥ १४
देवदानवगन्धर्वैः साप्सरोगणकिंनरैः ।
सह स्त्रीभिः क्रीडमानैः स्वर्गभूतं महोच्छ्रयम् ॥ १५
नदीभिः स्यन्दमानाभिरगतिप्रतिमं जलम् ।
स्फुटीभिश्चलजिह्वाभिर्वमन्तमिव विष्ठितम् ॥ १६
उल्कावन्तं दरीवन्तं हिमवत्संनिभं गिरिम् ।
पश्यमानस्ततो विन्ध्यं रावणो नर्मदां ययौ ॥ १७

G (ed.) अती (G [ed.] °भी) ताः कथयामासुर्नर्मदां नृपतिं गतं. ❀ Cg : अब्रुवन् ब्रुवते स्म. ❀

12 ^{b}) Ś Ñ V3 D1–5.8.9.12 पौरे (D9 मंत्रि) भ्यो (Ñ1 °राणां) नृपतिं; V1 T4 माहिष्मत्याः पतिं; M5 पौरेभ्यो ह्यर्जुनं; M9 पौराणा * * * (for पौराणामर्जुनं). Cv : पौराणां पौरेभ्यः ।; Cg.k.t : पौराणां (Ck °णामिति ।) मुखादिति शेषः. ❀ —^{c}) V3 M7 अपवृत्य; D5 अथ तत्र; T1–3 M3 उपसृत्य; M6 अपरेण; Cv.g.k.t as in text (for अपसृत्य). Ś1.2 D2.8.9.12 [आ] स्थितो; Ñ1 V1 D1.3–5 स्थितो; Ñ2 B M6 [आ] श्रितो; V3 T4 ततो; D6 G2 गतो (for [आ] गतो). ❀ Cv : अपसृत्य (°त्यागतो ?) विन्ध्यमिति पाठः ।; Cg : अपसृत्य पुरान्निवृत्य ।; Ck : अपसृत्येति स्वराज्यादिति शेषः । ; Ct : अपसृत्य । पुरादिति शेषः. ❀ —Ś D2.8.9.12 om. (hapl.) 12^{d}–13^{c}. —^{d}) Ñ2 B G1 -गिरिसंनिभं; V1 -भूनिभं गिरिं. V3 हिमवंतं गिरेर्निभं.

13 Ś D2.8.9.12 om. 13^{abc} (cf. v.l. 12). V3 om. 13^{ab}. —^{a}) Ñ B1.2 अभ्रगण- (for अभ्रमिव). B1 -[आ] क्लिन्नम्; B2 -[आ] विद्युद्-; M6 [आ] विद्धम्; G (ed.) -[आ] कीर्णम् (for [आ] विष्टम्). B3 शतपत्रगणान्विध्य (sic); B4 स तमभ्रगणाविद्धम्. —^{b}) Ñ B M4 उ (B3 तू) द्भ्रांतमृगपक्षिणं (M4 °मोदितं). —For 13^{ab}, V1 D1.3–5 T4 subst.; while Ñ1 ins. after 13^{ab} :

650* जलदच्छन्नमूर्धानं महाकुञ्जरसंकुलम् ।

[D5 जलसंछन्न-. Ñ1 बहु-; V1 रथ-; D5 मत्त-; T4 अधः (for महा-). T4 -संयुतं (for -संकुलम्).]

—^{c}) M6 पश्यते (for अपश्यद्). B3 राक्षसो (for रावणो). —^{d}) Ś D2.8.9.12 G2 M2.10 उ (Ś1.2 D8 चो) ल्लिखंतम्; Ñ B1.2.4 D1.3–5 आह्वयंतम्; B3 आक्षिपंतम् (for आलिखन्तम्). Ñ2 V3 B1–3 D1.3–5 [अ] चलं. M6 बहुकाननशोभितं.

14 ^{a}) Ś D2.8.12 T1 G2 M10 -शिरसा; Ñ1 -कंदर-; Cg.k.t as in text (for -शिखर-). —^{b}) D9 -[अ] भ्युषित-; M5 -[अ] ध्यासित- (for -[अ] ध्युषित-). —^{c}) Ś2.3 प्रवात- (for प्रपात-). B2 -पातिभिः (for -पतितैः). D1.3–5 M3 श्वेतैः; K (ed.) तोयैः (for शीतैः). —^{d}) T4 [अं] बुधिं (for [अ] म्बुभिः).

15 ^{b}) V3 D6.7.10.11 T3 G1.2 M2.4–10 सा (G2 M4.10 अ) प्सरोभिः स-; B3 अप्सरोगण-; D5 T1.2.4 M3 सा (D5 अ) प्सरोग- (for साप्सरोगण-). —^{c}) Ś D8.12 क्रीडमानैः सदा हृष्टैः (Ś1 D8 °भार्यैश्च); Ñ2 B D2.9 M6 क्रीडमानैः सह स्त्रीभिः (M6° दाकीर्णं); V3 D6.7.10.11 T3 G1.2 M1.2.4.5.7–10 स्व (T3 G1.2 M2.4.7–10 स) स्त्रीभिः (T3 M2.4.7 °कैः) क्रीडमानैश्च. —^{d}) Ś V1 D2.8.9.12 इवोत्थितं; Ñ1 D1.3–5 इवोच्छ्रि (D5 °स्सृ) तं (for महोच्छ्रयम्).

16 ^{a}) B4 D2.6.9 स्पंदमानाभिः; D5 दृश्यमानाभिः; M6 बहुभिः पादैः. —^{b}) Ś D1–5.8.9.12 षड्गुण-; Ñ1 चंद्रांशु-; Ñ2 V1.3 B1.3 D10.11 G2.3 M10 Cg.k.t स्फटिक-; B2.4 T1.2 M3 स्फाटिक-; D6 T3 आगत-; T4 फट्टण- (sic); G1 रजत-; M1 अगम-; Cv as in text (for अगति-). D6 T3 M4 -प्र (T3 प्री) तिमाकुलं; L (ed.) -प्रतिमंडलं. M6 पातिताभिः स्वलंकृते. ❀ Cv : अगतिप्रतिमम्, आकाशप्रतिमं जलं वहन्तम्. ❀ —M6 om. 16^{cd}. —^{c}) Ñ1 V1 T2 स्फुटाभिश्; Ñ2 V3 B1.3.4 स्फटाभिश्; B2 D1.3.4.10.11 T1 G3 M3 Ck.t फणाभिश्; D5 फलिभिश् (sic); D6 T3 नदीभिश्; D7 फणीभिश्; T4 G1 M1.5 स्फटीभिश्; Cv as in text (for स्फुटीभिश्). G2 M10 वर-; Cv.k.t as in text (for चल-). Ś D2.8.9 स्फुटनि (D2.9 °टाभि) श्चलवीर्या (Ś3 °दीर्वा) भिर्; D12 स्फुटकल्लोलदीर्घाभिर्. —^{d}) Ś D2.8.9.12 उन्मत्तम्; Ñ V1.3 B D1.3.4.7.10.11 T1.2 G3 M3 Cg.k.t अनंतम्; Cv as in text (for वमन्तम्). Ś D2.8.9.12 धिष्ठितं; B2.3 D1 चेष्टितं; D3.4 चेष्टितं; G2 Cv निष्ठितं; Cg.k.t as in text (for विष्ठितम्). D5 कर्णिभिर्व्यवचेष्टितं.

17 ^{a}) Ñ2 V3 B D9 गुहावंतं; D10.11 T1.2.4 M1.3 Cg.k.t उल्कामंतं; Cgp as in text (for उल्कावन्तं). B1.3 नदीवंतं; B4 T4 M3.10 दरीमंतं (for दरीवन्तं). —^{b}) = 12^{d}. B4 -गिरिसंनिभं; G (ed.) -शिखरोपमं (for -संनिभं गिरिम्). V1 D2.9 हिमवंतदरीनिभं (D2.9 °निभं गिरिं). —^{c}) Ś V3 D1–4.8.9.12 पश्यन्नेवं (D1 °न्निव; D2–4 °न्नेव); Ñ B वीक्ष्यमाणस् (for पश्यमानस्). Ś1 Ñ V1.3 B2–4 D1–5.8.9.12 T4 M6 तदा; Ś2.3 -विधं (for ततो). —After 17^{c}, Ś D8.12 ins. :

651* स रेमे राक्षसाधिपः ।

[Ś1 D8 तुष्टोभूद् (for स रेमे).]

—Ś (followed by 659*) D12 read 17^{d}–38^{d} after

चलोपलजलां पुण्यां पश्चिमोदधिगामिनीम् ।
महिषैः सृमरैः सिंहैः शार्दूलर्क्षगजोत्तमैः ।
उष्णाभितप्तैस्तृषितैः संक्षोभितजलाशयाम् ॥ १८
चक्रवाकैः सकारण्डैः सहंसजलकुक्कुटैः ।
सारसैश्च सदा मत्तैः कोकूजद्भिः समावृताम् ॥ १९
फुल्लद्रुमकृतोत्तंसां चक्रवाकयुगस्तनीम् ।
विस्तीर्णपुलिनश्रोणीं हंसावलिसुमेखलाम् ॥ २०
पुष्परेण्वनुलिप्ताङ्गीं जलफेनामलांशुकाम् ।
जलावगाहसंस्पर्शां फुल्लोत्पलशुभेक्षणाम् ॥ २१
पुष्पकादवरुह्याशु नर्मदां सरितां वराम् ।
इष्टामिव वरां नारीमवगाह्य दशाननः ॥ २२
स तस्याः पुलिने रम्ये नानाकुसुमशोभिते ।
उपोपविष्टः सचिवैः सार्धं राक्षसपुंगवः ।
नर्मदादर्शजं हर्षमाप्तवान्राक्षसेश्वरः ॥ २३

G. 7. 20. 25
B. 7. 31. 26
L. 7. 19. 23.

7.32.20^c; while D8 reads 17^a (followed by 659*) after 7.32.20^c. —^{d}) Ś D8.12 त्वरया (for रावणो). D5 नदीं (for ययौ).

18 For sequence in Ś D12, cf. v.l. 17. D8 reads 18–38^a after 7.32.20. —^{a}) B3 नानोत्पल-; B4 D6.7.9 T3 G1.2 M3.5.10 चलोत्पल-; D1.4 श्वेतो(D4 वेलो)पल-; D5 वेलामल- (for चलोपल-). Ś V1 D1–4.8.12 T3 M1.6 -[अ]मलां; M3 -युतां; M9 -चयां (for -जलां). T4 चलन्मीनावलीजालां. ❀ Cg : चलोपलजलामुपलेषु चलानि जलानि यस्यास्ताम् । चलोपलामलामिति पाठे—जलवेगेन चलोपलतया निर्मलाम् । ; Ck.t : चलान्युपलेषु जलानि यस्यास्तथा (Ct यस्यास्ताम्). ❀ —^{b}) Ś1.3 V1.3 D2.5.8.9.12 दक्षिण- (for पश्चिम-). T3 -[अं]बुधि- (for -[उ]दधि-). —^{c}) M1 सृमरैश्च (for महिषैः). Ś D2.8.9.12 T1.3 M1.3 चमरैः; Ñ1 वृश्चलैः (sic); Ñ2 शूकरैः; V1 D1.3.4 T4 पृषतैः; T2 शरभैः (for सृमरैः). D2 शृंगैः; D12 सिद्धैः (for सिंहैः). —^{d}) D5 शार्दूलैर्हि; L (ed.) शार्दूलर्क्षैर्. Ñ2 B2–4 -द्विजोत्तमैः; T3 -खगोत्तमैः (for -गजोत्तमैः). —^{e}) Ś2.3 D12 -[अ]भिभूतैस्; B2 -[अ]तितप्तैस्. Ś2.3 तृष्णार्तैः; D5 T2 पृषतैः (for तृषितैः). —^{f}) T3 -जलां शिवां (for -जलाशयाम्).

19 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. —^{a}) D8 बहुवाकैः (sic); T1 **वाकैः. M1 च (for स-). Ś V1 B D1–5.8.9.12 T4 M6 सकादंबैः. —^{b}) Ś D2.8.9.12 M7 सहंसैर्; L (ed.) सहसैर् (for सहंस-). Ñ2 B3 -कुकुभैः; D4.5 -कुर्कुटैः (for -कुक्कुटैः). —^{c}) D1 तु (for च). D4 सदा मत्तां; D6 महामत्तैः; G2 समादत्तैः (meta.) (for सदा मत्तैः). —^{d}) Ś1.2 Ñ1 D1–5.8.9.12 T3 कूजद्भिश्च; Ś3 चलद्भिश्च; V1.3 D6.7.10.11 कूजद्भिः सु-; T1.2 सुकूजद्भिः; G1 सारसैश्च; G3 M1.2.9 चोत्कू(M1 चुकू; M9 कूकू)जद्भिः; M6 रोरूयद्भिः (for कोकूजद्भिः). D4 सदावृतां; T3 समाकुलां. Ñ2 B कूजद्भिर्विविधा गिरः; T4 M3 कूजद्भिः सर्वतो वृतां.

20 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. —^{a}) D5 चलत्फुल्ल-; G1 फुल्लैर्द्रुमैः; G3 फुलपद्म-; Cg.k.t as in text (for फुल्लद्रुम-). V3 -नतोत्पलां; D5 T4 -लतोत्तंसां; G1 M7 -कृतोत्सेधां(M7 °त्संगां). —^{b}) D8 बहुवाक-(sic); G3 चक्रवाकि-. Ś2 -कृतस्तनीं; V1(also) D5 T4 -स्तनीं शुभां (for -युगस्तनीम्). —^{c}) Ś2 विकीर्ण-. Ś1 D8.12 -विपुल- (for -पुलिन-). —^{d}) Ś Ñ V3 B D2.8.9 M6 हंसाव(Ñ V3 B1.4 °क; B2.3 °कु)लित- (for हंसावलिसु-). D12 हंसावलीव सांचलां (sic).

21 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. —^{a}) B4 M3 -रेणुसु-; D3 -रेखानु- (for -रेण्वनु-). Ñ2 B2–4 D6.7 T1–3 G M -रक्तांगीं (for -लिप्ताङ्गीं). —^{b}) T1 G3 M3 ज्वलत्-; M1 लसत्- (for जल-). Ñ1 -[आ]कुलांशुकां; Ñ2 V1 D5 M8 -[अ]मलां शुभां(M8 स्मितां); D2 -[अं]बरां शुभां; D9 -[अं]बरावृतां (for -[अ]मलांशुकाम्). Ś D8.12 जलपुष्पांबरैर्वृतां. —^{c}) Ñ1 B सुशीतजल- (for जलावगाह-). Ś D8.12 -संस्पर्शात्; V3 -संयुक्तां; B1–3 -संपन्नां; B4 -संस्पर्श-; D1 -संस्पृश्यां; D6.7.10.11 T3 G1 -सुस्पर्शां (for -संस्पर्शां). Ñ2 सुशीतलजलस्पर्शां. ❀ Cv : जलावगाहनस्पर्शां जलावगाह एव स्पर्शगुणो यस्याः. ❀ —^{d}) D2.9 फलो(D9 फुल्लो)त्फुल्ल-; G3 M3 नीलोत्पल- (for फुल्लोत्पल-). Ś2.3 D12 -शुभेक्षणात्; B2 -निमेक्षणां; D3 T4 -विलोचनां. T1 फुल्लोत्प***क्षणां (damaged).

22 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. —^{a}) D5 अवतीर्य. Ñ2 V3 B [अ]थ; V1 [अ]सौ (for [आ]शु). D3 अवरुह्यांगीं (sic) (for अवरुह्याशु). —^{b}) D4 सरितांतरां; T4 सरितं शुभां. —^{c}) Ś1.3 Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 T4 प्रियाम् (for इष्टाम्). D5 नरो (for वरां). —^{d}) Ś Ñ1 D1–5.8.9 अवगाहद्; T1.2 G3 M1.3.5 अवगाढो; T4 G1 M6.8 अवगाहे. Ñ2 B सोम्य(B1 अम्य; B3 सोय)गाहत रावणः.

23 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. D9 repeats 23 (including 652*) after 33. —^{a}) V3 तस्याः स (by transp.); T3 तस्याश्च (for स तस्याः). Ñ2 B चित्रे (for रम्ये). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D1.2.4.5.8.9 (first time).12 -चित्रिते; D3 -चर्चिते; D9 (second time) -मंडिते (for -शोभिते). D6.7.10.11 नानामुनिनिषेविते. —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 B2.3 D1–5.8.9(both times).12 T3.4 M3 सुख- (for उप-). T1 G1.3 -[उ]पविष्टैः. —^{d}) Ñ2 B सह (for सार्धं). Ñ B2.4 D1–5 T2 -पुंगवैः. —After 23^{cd}, Ś Ñ1 V1.3 D S ins. :

652* प्रणम्य नर्मदां सोऽथ गङ्गेयमिति रावणः ।

G. 7. 20. 26
B. 7. 31. 0
L. 7. 19. 24

ततः सलीलं प्रहसन्रावणो राक्षसाधिपः ।
उवाच सचिवांस्तत्र मारीचशुकसारणान् ॥ २४
एष रश्मिसहस्रेण जगत्कृत्वेव काञ्चनम् ।
तीक्ष्णतापकरः सूर्यो नभसो मध्यमास्थितः ।
मामासीनं विदित्वेह चन्द्रायति दिवाकरः ॥ २५
नर्मदाजलशीतश्च सुगन्धिः श्रमनाशनः ।
मद्भयादनिलो ह्येष वात्यसौ सुसमाहितः ॥ २६
इयं चापि सरिच्छ्रेष्ठा नर्मदा नर्मवर्धिनी ।
लीनमीनविहंगोर्मिः सभयेवाङ्गना स्थिता ॥ २७
तद्भवन्तः क्षताः शस्त्रैर्नृपैरिन्द्रसमैर्युधि ।
चन्दनस्य रसेनेव रुधिरेण समुक्षिताः ॥ २८
ते यूयमवगाहध्वं नर्मदां शर्मदां नृणाम् ।
महापद्ममुखा मत्ता गङ्गामिव महागजाः ॥ २९

[Ś Ñ1 V3 D8.9 (first time).12 आस्थाय; V1 T4 विलोक्य; D1–7.10.11 G2 M6.10 आस्याय; D9 (second time) अध्यास्ते; Cg.k.t as above (for प्रख्याय). K (ed.) च (for सो). Ś V1.3 D1–5.8.9 (both times).12 T4 नर्मदातोयं (for नर्मदां सोऽथ). Ś1.3 Ñ1 V1.3 D1.3–5.8.9 (both times).12 T4 गांगेयम्. Ś Ñ1 V1 D8.9 (both times).12 T4 इव (for इति). ❀ Cg.k.t : नर्मदां गङ्गेयमिति प्रख्याय प्रशस्य (Ct अनेन नर्मदायास्तद्वत्पापनाशकत्वं तत्तटकृतशिवपूजादेर्महाफलत्वं गङ्गायाः सर्वोत्कृष्टत्वं च सूचितम्). ❀]

—e) Ś V1.3 D1–5.7.8.9 (first time).10–12 M8 -दर्शने (D3.7 M8 °नं); T4 M5 -दर्शनाद् (for -दर्शजं). Ñ B M6 नदीदर्शनजं हर्षं; D9 (second time) नर्मदादर्शनेनैतद्. —f) Ś D8.12 तदागाद्; Ñ B T3 M1.6.8 प्रासवान्; V1 अवाप; V3 स ययौ; D1.3.4 अवापद्; D2.9 (first time) तदापद्; D5 आवहद्; D9 (second time) यत्नवान्; T4 अगमत् (for आसवान्). Ś Ñ V1.3 B1–3 D1–5.8.9 (first time).12 T1–3 G3 M1–3.5.6.8.9 राक्षसाधिपः (Ñ2 °सर्षभः); D6.7.10.11 T4 स दशाननः (for राक्षसेश्वरः).

24 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. V3 D3.6.7.10.11 G2 M1.10 om. (V3 D3 M1 hapl.) 24ab. —a) D5 सशैलं (for सलीलं). Ñ1 सलीलं प्रहसन्राम; V1 ततः प्रशंसन्सलिलं; M6 ततः सलिलवद्राजा. —b) T1.2 G1.3 M3.4 राक्षसेश्वरः. —c) D5 राक्षसांस् (for सचिवांस्). —d) D6.7 (both with hiatus) अमात्यौ; D10.11 सलीलं (for मारीच-). D6.7.10.11 शुकसारणौ.

25 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. —a) Ś3 D12 रथ-; B3 एको; D9 ईषद्- (for एष). D1.4 -सहस्राणां. —b) B2.4 D1–3.12 T2 G1.3 M1.7 [ए]व (for [इ]व). D6.7 G2 M10 निर्मलं (for काञ्चनम्). ❀ Cg : काञ्चनं कृत्वा सुवर्णं कृत्वेवेत्यर्थः ।; so Ck.t. ❀ —c) Ś1 Ñ1 V1 D1–4.8.9 T4 M1.3 तीक्ष्णातप-; B2 (m. also) तिग्मताप-; M6 तीक्ष्णस्ताप-. G1 -गतः; G2 -युतः (for -करः). —d) D3.7.11 T4 आश्रितः; T3 G1 M3–5.7 आगतः (for आस्थितः). T2 नभसोर्ध्वं समास्थितः. —e) Ś D2.5.8.9.12 समासीनं; Ñ B2–4 मां चासीनं. V1 T4 M5.6.10 [इ]व; B1 D6.10.11 G2 M1 [ए]व; D5 [ए]वं (for [इ]ह). —f) Ś D8.9.12 चंद्रा(Ś1.2 °द्रा)तप; V1 D3.5 T4 M3 चंद्रायत; B1 मंदं याति; D2 चंद्रताप (for चन्द्रायति). Ś V1 D1–5.8.9.12 T4 M3 इवांशुमान्. ❀ Cg.k : चन्द्रायति चन्द्रवदाचरति ।; so also Ct which adds आर्षं परस्मैपदम्. ❀

26 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. —ab) V1 नर्मदायां सु-; V3 नर्मदातोय-; M6 उन्मर्दजल-. Ś D2.8.12 -शीतांशुः (for -शीतश्च). Ñ1 D1.2.4.5 सुगंधः (for सुगन्धिः). T1 सुगं * * * नाशनः (damaged) (for b). D9 नर्मदाया जलं शीतं सुगंधं श्रमनाशनं. —c) B2 यद्- (for मद्-). D8 दिवसो (for अनिलो). B4 D1.3.4 M7 [ऽ]प्येष; T1.2 G3 M3 [ऽ]प्यत्र (for ह्येष). —d) T1.2 G3 M3 [ए]ष; M4.7 [अ]त्र (for [अ]सौ). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 वाति सद्यः(Ś2.3 वायुः; D1.4 रम्यः; D5 सम्यक्; D9 सद्यः) शनैः शनैः; Ñ B प्रवातीह(B2 °ति च) शनैः शनैः; M6 वायते शनकैः शनैः.

27 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. —a) V1 D6.8.10.11 T1 वा (for च). M1 नदी (for सरिच्). —b) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 पुण्य-; Ñ1 B1.4 D10.11 T3 G2.3 M10 शर्म-; B2 धर्म-; Cg as in text (for नर्म-). Ñ1 D1.3–5.10–12 T2–4 G2 M7 -वर्धनी; Cg as in text (for -वर्धिनी). ❀ Cg : नर्मवर्धिनी प्रीतिवर्धिनीत्यर्थः. ❀ —c) Ś1 Ñ V1.3 D8.9 M8 नील-; D6.7.10.11 G2 नक्र-; T3 फेन- (for लीन-). B3 -नील- (for -मीन-). Ś V1 D1–5.8.9.12 T4 -तरंगोर्मिः; B4 -विहारांगा. —d) Ś V1 D1–5.8.9.12 T4 शंकितेव; Ñ1 सुभयेव (for सभयेव). Ś D8 [अं]गने (sic); D12 यथा (for स्थिता).

28 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. —a) Ś1 D2.8.12 सर्वतस्तु(D2 °तः सु-); Ś2.3 सर्वथा तु; V3 D1.3–5.9 T4 भवंतस्तु(D1.3.4 °श्च); B4 उद्भवंतः (for तद्भवन्तः). —b) T3 दृप्तैर् (for नृपैर्). M8 -सुरैर् (sic) (for -समैर्). —c) B3 D1.2.4–6 M1.7 रसेनैव; T3 रसस्येव (for रसेनेव). —d) Ñ1 पुष्परेणुसुगंधिभिः.

29 For sequence in Ś D8.12, cf. v.l. 17 and 18. —a) B4 के (for ते). Ś V1 D1–5.8.9.12 T4 ते भवंतोवगाहंतु(D1.3.4 T4 °तां); V3 ते भवंतो न गायंति (sic). —b) V3 G3 निर्मलां (for नर्मदां). V3 M1.4.6 नर्मदां (for शर्मदां). Ñ1 transp. नर्मदां and शर्मदां. Ñ1 नृधि (sic); D6.7.10.11 शुभां (for नृणाम्). D9 नर्मदासलिलं नृणां. —Ś1 om.;

अस्यां स्नात्वा महानद्यां पाप्मानं विप्रमोक्ष्यथ ॥ ३०
अहमप्यत्र पुलिने शरदिन्दुसमप्रभे ।
पुष्पोपहारं शनकैः करिष्यामि उमापतेः ॥ ३१
रावणेनैवमुक्तास्तु मारीचशुकसारणाः ।
समहोदरधूम्राक्षा नर्मदामवगाहिरे ॥ ३२
राक्षसेन्द्रगजैस्तैस्तु क्षोभ्यते नर्मदा नदी ।
वामनाञ्जनपद्माद्यैर्गङ्गा इव महागजैः ॥ ३३
ततस्ते राक्षसाः स्नात्वा नर्मदाया वराम्भसि ।
उत्तीर्य पुष्पाण्याजह्रुर्बल्यर्थं रावणस्य तु ॥ ३४
नर्मदापुलिने रम्ये शुभ्राभ्रसदृशप्रभे ।
राक्षसेन्द्रैर्मुहूर्तेन कृतः पुष्पमयो गिरिः ॥ ३५

G. 7. 20. 38
B. 7. 31. 38
L. 7. 19. 35

V3 illeg. for 29^cd. — ^c) D6.7.10.11 G3 M10 Ct सार्वभौम-; Cg.k as in text (for महापद्म-). G1 -मुखां (for -मुखा). Ñ3 G1 मत्तां; B1 वार्ता(sic); M3 om. (for मत्ता). Ś2.3 D3.12 यथा त्रिपथगां मत्तां(Ś3 D12 °त्ता); V1 ते जलं विविशुर्मत्ता; D1.3–5 T4 मत्ताः सलीलं(T4 °लिल) विश्र(T4 °स्र)ब्धाः; D2 सलिलं त्रिपथगां मत्ता (hypm.); D9 सलीलं तु त्रिपथगां. — ^d) D9 मत्ता (for गङ्गाम्). ❀ Cg: महापद्मः पुण्डरीकाख्यः दिग्गजस्तन्मुखाः महागजाः इव ।; so also Ck; Ct: सार्वभौममुखाः सार्वभौमनामकदिग्गजादयः। 'महापद्मः' इति पाठान्तरम्। महापद्मो दिग्गजः. ❀

30 For sequence in Ś D3.12, cf. v.l. 17 and 18. — ^a) Ś V2 D8.9.12 अस्यास्तीरं(D9 °रे); Ñ B श्रममस्यां; D1–5 M6 अस्यां(D1.4 °त्रा; D3.5 °था)श्रमं; T4 तस्या अंबु; G1 तस्यां स्नात्वा (for अस्यां स्नात्वा). Ś V3 D1.3–5.8.9.12 T4 महानद्याः. — D9 om. from 30^b up to the prior half of 653*. — ^b) B3 M6 च (for वि-). Ś V1.3 D1.3–5.8.12 T4 पावनं च; Ñ1 पानतर्ष-; Ñ2 B1 अपनीय; B2.4 ग्लानतां च; D3 अपोह्य च; D6 पापं वो वि-; D7.10.11 G3 M2.8–10 पाप्मानो वि-; T3 स्नात्वा पापं (for पाप्मानं वि-). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.12 T4 M6 निशाचराः; T3 विमोक्ष्यथ (for -प्रमोक्ष्यथ). — After 30, Ś Ñ2 V1.3 B1.2 D1–5.8.9.12 T4 ins.:

653* विचरध्वं महात्मानः पुष्पाहरणकारणात् ।

[D9 om. up to the prior half. V1 T4 विहरध्वं. V1 T4 महावीराः(V1 °र्याः); B1.2 D1.3–5 महोत्साहाः (for महात्मानः). D3 पुष्पाभरण-.];

while Ñ1 B3.4 M6 ins. after 30:

654* नुदध्वमद्य वै यूयं मत्तः प्राप्तमनुग्रहम् ।

[B3 धूनयध्वं मद्वेदं; B4 क्षुनुध्वमद्य चैवेयं (for the prior half). M6 (with hiatus) च नदी इयं (for वै यूयं मत्तः).]

31 For sequence in Ś D3.12, cf. v.l. 17 and 18. — ^a) M3 अस्याम् (for अहम्). Ñ1 अस्याश्च; Ñ2 D6.7.10.11 G M3.4–10 अप्यद्य (for अप्यत्र). Ś D8.9.12 महोदरात्र; V1.3 D1.4 T4 सुमहत्य(V3 °त्त)त्र; D3 महोरात्रं सु-; D5 सुमहत्पुण्य- (for अहमप्यत्र). — ^b) Ñ B नद्याश्चंद्र- (for शरदिन्दु-). Ñ1 -समे शुभे. Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 नर्मदायाः शशिप्रभे; M6 नार्मदे चेंदुसंनिभे. — ^c) V3 पुष्पोपहाराद्. Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 विधिवत्; M6 तैर्थीकं (for शनकैः). Ñ B प्रयच्छाम्यद्य कुसुमैर्. — ^d) Note hiatus between करिष्यामि and उमापतेः. Ñ B उपहारम्; T4 करोम्यहम् (for करिष्यामि). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 M3.4 ह्युमापतेः (to avoid hiatus); D6.7.10.11 T3 G2 M2.4.7–10 कपर्दिनः; T1.2 G3 M1.5 कपर्दिने (for उमापतेः).

32 For sequence in Ś D3.12, cf. v.l. 17 and 18. — ^a) Ñ2 G3 M10 ते (for तु). — ^b) Ñ V1 B D6.7.10.11 T1–3 G1.3 M1–9 प्रहस्त-; G2 M10 मंत्रिणः (for मारीच-). — ^cd) V3 D6 G3 महोदरश्च(D6 °रः स) धूम्राक्षो (for ^c). Ñ B D10.11 विजगाहिरे; D6.7 उप° (for अवगाहिरे). Ś V1.3 D1–4.8.9.12 T4 अवतेरुर्महानदीं; D5 तेरुस्ते नर्मदानदीं (for ^d). M4.7 महोदरमहापार्श्वौ नदीमवजगाहिरे.

33 For sequence in Ś D3.12, cf. v.l. 17 and 18. V1 D1.4.9 om. (hapl.?) 33^ab. — ^a) G1 ररासेंद्र- (sic) (for राक्षसेन्द्र-). B1 च; T1 * (for तु). Ś V3 D8.12 -भुजैरेतैः; Ñ B2–4 D6 T3 G3 M1.2.5.7–10 -गजेंद्रैस्तु(B2.3 M1 °श्च); D3.5 -भुजैस्तैस्तु (for -गजैस्तैस्तु). ❀ Ck: राक्षसेन्द्रा एव गजाः तथा. ❀ — ^b) D6.7.10.11 T2.4 G3 M1.3.10 क्षोभिता; T1 **ता; T3 क्षुभिता; M8 भोक्ष्यते (meta.) (for क्षोभ्यते). T1.2 M3 सा महा- (for नर्मदा-). Ñ B साक्षोभ्यत महानदी. — ^c) D3 चयेन (for वामन-). Ñ1 यथा वामनपद्माद्यैर्. ❀ Ct: वामनाद्या दिग्गजाः. ❀ — ^d) Note hiatus between गङ्गा and इव. Ś1 D8 गंगा हीव; Ś2.3 Ñ V1 B D6.7.12 T3 G2.3 M10 गंगेव हि(D6.7 T3 G3 M10 सु-; G3 च); D1.3–5 यथा गंगा; T1 M3 जाह्नवीव; T4 खे गंगेव (for गङ्गा इव). D6.7 T3 G3 M10 -नदी (for -गजैः). ❀ Ck.t: गङ्गा इव महागजैरित्यसंधिरार्षः. ❀ — After 33, D9 repeats 23 (including 652*).

34 For sequence in Ś D3.12, cf. v.l. 17 and 18. — ^a) T4 राक्षस-. Ś V3 D2.5.8.9.12 सर्वे; Ñ B2–4 स्नाता; V1 T4 श्रेष्ठा (for स्नात्वा). — ^b) B3 D5–7.10.11 T1.2 G3 M1.10 नर्मदायां. V1 T4 वरांभसः; B1 शुभे जले; D6.7.10.11 M10 महाबलाः (for वराम्भसि). — ^d) Ñ1 बल्यर्थे; B1 क्रीडार्थं; B3 तुष्ट्यर्थं (for बल्यर्थं). Ś D2.9.12 च; Ñ1 इ; D9 om. (subm.) (for तु).

35 For sequence in Ś D3.12, cf. v.l. 17 and 18. — ^a) V1 दिव्ये; D6.7.10.11 T2 M2.6.8.9 हृद्ये; T1.3 G1

G. 7. 20. 38
B. 7. 31. 38
L. 7. 19. 36

पुष्पेषूपहृतेष्वेव रावणो राक्षसेश्वरः ।
अवतीर्णो नदीं स्नातुं गङ्गामिव महागजः ॥ ३६

तत्र स्नात्वा च विधिवज्जप्त्वा जप्यमनुत्तमम् ।
नर्मदासलिलात्तस्मादुत्ततार स रावणः ॥ ३७

रावणं प्राञ्जलिं यान्तमन्वयुः सप्त राक्षसाः ।
यत्र यत्र स याति स्म रावणो राक्षसाधिपः ।
जाम्बूनदमयं लिङ्गं तत्र तत्र स्म नीयते ॥ ३८

$M_{4.5.7}$ शुभ्रे; G_3 हृद्य:; M_1 तत्र (for रम्ये). —b) Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{5.9-11}$ शुभ-; T_3 $M_{6.7}$ शुक्ल- (for शुभ्र-). M_6 -[इं]दु- (for -[अ]भ्र-). M_7 -सदृशे शुभे. —c) V_1 $D_{1.3.4-7.10.11}$ G_2 M_{10} राक्षसैस्तु ($D_{1.3-5}$ °स्तैर् ; G_2 M_{10} °श्च) (for राक्षसेन्द्रैर्). —D_3 repeats erroneously 33^{b} in place of 35^{d}. —d) B_2 पुष्पचयो.

36 For sequence in Ś $D_{8.12}$, cf. v.l. 17 and 18. D_3 om. 36. —a) D_6 [अ]व-; D_9 [अ]प- (for उप-). $Ñ_1$ -हितेषु; $B_{2.3}$ -कृतेषु (for -हृतेषु). Ś $Ñ_1$ V_1 $D_{1.2.4.5.8.9.12}$ M_3 [आ]शु; $Ñ_2$ V_3 $B_{3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ T_4 G_2 M_{10} [ए]त्रं; M_6 [अ]त्र (for [ए]व). —b) $Ñ_2$ $V_{1.3}$ B_2 T_4 $M_{5.6}$ राक्षसाधिपः. —V_3 om. (hapl.) 36^{c}–38^{d}. —c) Ñ B M_6 अवा($Ñ_1$ °व)तरन् (for अवतीर्णो).

37 For sequence in Ś $D_{8.12}$, cf. v.l. 17 and 18. V_3 om. 37 (cf. v.l. 36). —a) $Ś_{2.3}$ $Ñ_2$ $D_{5.12}$ ततः (for तत्र). Ś Ñ V_1 $D_{1-4.12}$ तु; D_8 सु- (for च). —b) $D_{1.3.4}$ जाप्यम् ; M_8 जपम् (for जप्यम्). —d) G_1 उत्पपात (for उत्ततार). —After 37, $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.3}$ G_1 $M_{1.3.5.10}$ K (ed.) ins. :

655* ततः क्लिन्नाम्बरं त्यक्त्वा शुक्लवस्त्रसमावृतम् ।

[K (ed.) तत्र (for ततः). M_{10} शुद्ध- (for शुक्ल-). $D_{6.7.10.11}$ T_3 G_1 -समावृतः.]

38 For sequence in Ś $D_{8.12}$, cf. v.l. 17 and 18. V_3 om. 38^{a-d} (cf. v.l. 36). —a) M_1 आसीनं (for रावणं). G_1 $M_{1.5}$ दृष्ट्वा (for यान्तम्). —b) G_1 $M_{1.5}$ शुचिनं (for अन्वयुः). V_1 B_4 $D_{1.4.6.7.9-11}$ T_{1-3} $G_{2.3}$ $M_{1.3.5.8.10}$ सर्वे-; T_4 तत्र (for सप्त). —After 38^{ab}, Ś V_1 $D_{1-5.8.9.12}$ T_4 ins.; while $Ñ_1$ cont. after 658*; M_3 cont. after 657* :

656* गायन्तो मधुरं तत्र नृत्यन्तश्च महाबलाः ।

[$Ś_3$ गायंतं (for गायन्तो).];

while Ñ B $D_{6.7.10.11}$ T_{1-3} G M ins. after 38^{ab} :

657* तद्गतीवशमापन्ना मूर्तिमन्त इवाचलाः ।

[$D_{6.7}$ $M_{1.3.5}$ तत्कर्म-; T_1 तन्नदी-; T_2 तद्गतं; G_1 तत्काले; M_2 तद्गतिं; M_8 तद्गतैर् (for तद्गती-). Ñ B महाबलं सुरपतिं; T_3 G_2 M_{10} तं यांतं त्वरिताः(T_3 °तं) सर्वे; M_6 तं गतं विवशा जीवा (for the prior half). $Ñ_2$ [अ]नलाः; B_1 [अ]निलाः; B_3 [अ]मलाः (for [अ]चलाः). T_3 G_2 $M_{6.10}$ मूर्तिमंतमिवाचलं (for the post. half). ❀ Cg.k.t : तद्गतीवशमिति छान्दसो (Ct °मित्यार्षो)दीर्घः. ❀]

—Thereafter Ñ B cont. :

658* महोदरमहापार्श्वमारीचशुकसारणाः ।
धूम्राक्षश्च प्रहस्तश्च नित्यं प्रयतमानसाः ।

—c) Ś $Ñ_1$ V_1 B_{1-3} $D_{2.8.9.12}$ M_6 हि; $Ñ_2$ om. (subm.); B_4 ह; $D_{1.3-7.10.11}$ $T_{1.2.4}$ M_5 च (for स्म). $Ś_{1.3}$ $D_{1.8.12}$ यांति (for याति). $Ś_2$ यांति स्म यत्र यत्र हि. —d) $D_{1.3.4.6.7.10.11}$ G_2 $M_{4.8.10}$ राक्षसेश्वरः. $Ś_1$ D_8 राक्षसेंद्रस्य मंत्रिणः; $Ś_{2.3}$ D_{12} तत्र तत्र ववौ मरुत्. —After 38^{cd}, Ś ins.; while D_8 ins. after 17^{d} :

659* रावणो राक्षसश्रेष्ठः.

[$Ś_1$ D_8 राक्षसश्चाथ.]

—e) T_3 जांबूनदनिभं. —f) $Ñ_2$ V_3 B हि; G_2 M_{10} [ए]व (for स्म). $Ñ_3$ V_3 D_5 लीयते; V_1 G_1 $M_{5.6}$ दीयते; D_7 $T_{1.2}$ G_3 दृश्यते (for नीयते). ❀ Cg : तत्र तत्र नीयत इति। प्रतिदिवसं देवपूजार्थं तैः राक्षसैरिति शेषः । यदा कैलासे रावणः पीडितो विमुक्तः तदाप्रभृति तत्प्रीत्यर्थं रावणो लिङ्गपूजां करोति स्मेति ज्ञेयम् ।; so also Ck.t. ❀ —After 38, Ś $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_4 L (ed., l. 1–9) ins.; while T_3 ins. after 39^{ab}; whereas M_3 cont. after 656* :

660* लिङ्गं तु पूजयन्रक्षो रावणो लोकरावणः ।
जप्योपहारैः सततं गन्धैः पुष्पैश्च नित्यशः ।
बलिधूपप्रदानैश्च रावणो लिङ्गमर्चयत् ।
स वादित्रनिनादैश्च शर्वमाराधयत्प्रभुम् ।
घृतक्षीराभिषेकैश्च दध्ना वाप्युदकेन च । [5]
पट्टैः कौशेयसंमिश्रैर्नामाष्टशतसंस्तवैः ।
शुशुभे तत्र तल्लिङ्गं सर्वरत्नविभूषितम् ।
अर्चयित्वा तु तं देवं यदाचरति रावणः ।
तत्सर्वं सिध्यते तस्य शिवलिङ्गं यदार्चयेत् ।
अथावज्ञां करोत्येष रावणो दुर्मतिर्यदा । [10]
ऋषिभिर्दैवतैश्चास्य मृत्युः संचिन्त्यते तदा ।
स तु मत्तो न जानीते विधिहीनं तदार्चयन् ।

[(l. 1) $D_{1.4}$ T_4 तत्पूजयद् ; $D_{2.8.9}$ तु पूजयद् ; $D_{3.5}$ T_3 M_3 त्वपूजयद् (for तु पूजयन्). —(l. 2) D_1 अथ; D_4 जाप्य-; D_{12} गंध-; T_3 जप- (for जप्य-). $Ś_{2.3}$ स तं तैर् ; D_{12} सत्तैर् (for सततं). D_5 पुण्य-; M_3 गंध- (for गन्धैः). D_5 -गंधैश् (for पुष्पैश्). T_3 समंततः (for च नित्यशः). —(l. 3) $Ñ_1$ -[उ]पहारैश् (for -प्रदानैश्). $Ś_1$ D_9 M_3 अर्चयन् ; D_{12} आर्चयत् (for अर्चयत्). —(l. 4) Ś V_3 $D_{2.8.9.12}$ सर्ववादित्रनादैश्च (for the prior half). $D_{2.9}$ आराधयन्. $Ś_{2.3}$ V_1 $D_{2.8.9.12}$ प्रभुः (for प्रभुम्). —(l. 5) D_9 तु (for first

वालुकावेदिमध्ये तु तल्लिङ्गं स्थाप्य रावणः ।
अर्चयामास गन्धैश्च पुष्पैश्चामृतगन्धिभिः ॥ ३९

ततः सतामार्तिहरं हरं परं
वरप्रदं चन्द्रमयूखभूषणम् ।
समर्चयित्वा स निशाचरो जगौ
प्रसार्य हस्तान्प्रणनर्त चायतान् ॥ ४०

G. 7. 20. 44
B. 7. 31. 44
L. 7. 19. 45

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

च). D12 ह्रद- (for दध्ना). Ñ1 V1 D1.4 T3.4 M3 च (for वा). D5 वै; D9 वा (for second च). —(l. 6) Ñ1 D9 पट्ट-; V1 D1.4 M3 पट्टैः; D3 पद्मैः; T3 वस्त्रैः (for पट्टैः). V1 -मिश्रैश्च (for -संमिश्रैर्). D3.5 -शतशः स्त(D5 °संभ)वैः (for -शतसंस्तवैः) —(l. 7) T4 शुशुभे यत्र; M3 आराध्य भक्त्या (for शुशुभे तत्र). Ś Ñ1 V3 D2.8.9.12 लिंगं च(Ñ1 * [subm.]) (for तल्लिङ्गं). T3.4 M3 नाना- (for सर्व-). —(l. 8) D1.3–5 तल्लिंगं (for तं देवं). Ś Ñ1 V3 D1–4.8.9.12 यदा(D2.9 °था)रभति; V1 यदावहति. —(l. 9) Ś2.3 साध्यते (for सिध्यते). D5 सम्यक् (for तस्य). Ñ1 V1 D1.3–5 विधानेन (for शिवलिङ्ग). Ś3 D1.4.5.9.12 यदार्चयत् ; Ñ1 तमर्दनात् (sic); V1 समर्चयन्. T3.4 M3 विधिनार्चयतो हरं (for the post. half). —(l. 10) Ś V3 D2.8.9 [अ]त्र; Ñ1 T4 M3 [ए]व (for [ए]ष). D12 अथ वज्रांकुरोत्पन्नं (for the prior half). Ś2.3 तदा (for यदा). —(l. 11) M3 [अ]पि (for [अ]स्य). D1.4 आर्चित्यते (for सं°). D3.12 सदा (for तदा). —(l. 12) V1 महा- (for स तु). Ś V3 D2.8.9.12 रक्षो (for मत्तो). D5 [ऽ]व- (for न). Ś2.3 Ñ1 D2 तदार्चयेत् ; V1 D1.3.4 तमर्चयन्(D1.4 °यत्); D5.12 त(D5 य)दार्चयत् ; D9 तदार्चनं; T3.4 M3 शिवार्चनं (for तदार्चयन्).]

39 [a]) Ñ2 B -वेदिकामध्ये (for -वेदिमध्ये तु). M6 स वालुकावेदिमध्ये. —[b]) Ś Ñ1 B1–3 D8.9 लिंगं सं- (for तल्लिङ्गं). D2.12 लिंगं स्थाप्य स रावणः. ❀ Ck : लिङ्गं स्थाप्येति । जाम्बूनदमयं नित्यपूजालिङ्गमित्यर्थः । ऐश्वर्यार्थं नित्यं (?) स्वर्णलिङ्गपूजा नित्या रावणस्य ।; Ct : तल्लिङ्गं जाम्बूनदमयं नित्यपूजालिङ्गम् । ऐश्वर्यकामनया हि तल्लिङ्गपूजा रावणस्य । ऐश्वर्यकामस्य सौवर्णलिङ्गपूजायास्तत्रैवोक्तेः. ❀ —After 39[ab], T3 ins. 660*. —[cd]) Ś Ñ2 B D1–4.8.9.12 M6 transp. गन्धैश् and पुष्पैश्. B3 चामित-; M7 अमृत-; M8 चामोद- (for चामृत-). M5 पुष्पधूपैः सुगंधिभिः (for [d]).

40 [a]) Ś V3 D2.8.9.12 सदा चार्तिहरं; Ñ B M6 स तं मूर्तिधरं(M6 °युतं); M8.9 सकामार्तिहरं (for सतामार्तिहरं). Ś Ñ1 V1.3 D1.3–5 8.9.12 T4 तदा; T1.2 G3 शुभं; M3 शिवं (for परं). Ñ2 B1.2.4 वरं हरं(Ñ2 **); B3 D6.7.10.11 प(B3 ह)रं वरं; G1 परं शिवं; D2 om. (hapl.); G2 M10 परात्परं ; M8 ** परं (for हरं परं). —[b]) T1.2 G3 M1 समुल्लसच्- (for वरप्रदं). Ñ2 B -किरीट-; T2.3 G3 M1.3 -मरीचि-; M6 -सहस्र- (for -मयूख-). M10 -भूषितं. Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 वरप्रदं चंद्रमसा विभूषितं. —[c]) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T4 M6.7 तम् (for सम्-). G (ed.) om. स. T4 damaged for निशाचरो. Ś V1 D1–5.8.9.12 T4 शिरसा महीं ग(D5 त)तः(D3 °हामतिः) (for स निशाचरो जगौ). ❀ Cg : जगाविति । सामगानं कृतवानित्यर्थः । साम्नां सहस्रशाखापारगो रावण इति प्रसिद्धिः ।; Ck : जगाविति । सामगानं कृतवानित्यर्थः । साम्नां सहस्रशाखापारगः स एक एवास्मिन् काले ।; Ct : जगौ । सामानीति शेषः. ❀ —[d]) G1 विस्तार्य. Ś D1.4.5.8 हस्तौ; Ñ1 T3 G1 M2.5.9 बाहून् (for हस्तान्). Ś V1 D2.3.8.9.12 T4 च(D3 स) जगौ(T4 तदा) ननर्त च; Ñ B च ननर्त सोग्रतः; V3 D10.11 प्रणनर्त चाग्रतः; D1.4.5 नितरां(D5 सुभगो) ननर्त च; M6 निननर्त चासकृत् (for प्रणनर्त चायतान्).

Colophon. —*Kāṇḍa name* : Ś1 D2 M7 om. —*Sarga name* : Ś D2.8.9.12 रेवातीर(D9 °रा ;नमनं; Ñ1 रावणनर्मदातीरगमनं; Ñ2 B3 नर्मदाजलावगाहः(B3 °हनं); V1.3 D1.3.4 नर्मदातीरगमनः(V1.3 °नं); B1.2.4 नर्मदावगाहः; D5 नर्मदातीरे पूजोपहारः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ1 V3 B1.3 D2 om.; Ñ2 B4 D1.3.5 M6 20; V1 10; B2 D8.9 T4 19; D12 18; T3 36. —After colophon, D2 concludes with रामः; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

३२

G. 7.21.1
B. 7.32.1
L. 7.20.1

नर्मदापुलिने यत्र राक्षसेन्द्रः स रावणः ।
पुष्पोपहारं कुरुते तस्माद्देशाददूरतः ॥ १
अर्जुनो जयतां श्रेष्ठो माहिष्मत्याः पतिः प्रभुः ।
क्रीडते सह नारीभिर्नर्मदातोयमाश्रितः ॥ २
तासां मध्यगतो राजा रराज स ततोऽर्जुनः ।
करेणूनां सहस्रस्य मध्यस्थ इव कुञ्जरः ॥ ३
जिज्ञासुः स तु बाहूनां सहस्रस्योत्तमं बलम् ।
रुरोध नर्मदावेगं बाहुभिः स तदार्जुनः ॥ ४
कार्तवीर्यभुजासेतुं तज्जलं प्राप्य निर्मलम् ।
कूलापहारं कुर्वाणं प्रतिस्रोतः प्रधावति ॥ ५
समीननक्रमकरः सपुष्पकुशसंस्तरः ।
स नर्मदाम्भसो वेगः प्रावृट्काल इवाबभौ ॥ ६
स वेगः कार्तवीर्येण संप्रेषित इवाम्भसः ।
पुष्पोपहारं तत्सर्वं रावणस्य जहार ह ॥ ७
रावणोऽर्धसमाप्तं तु उत्सृज्य नियमं तदा ।
नर्मदां पश्यते कान्तां प्रतिकूलां यथा प्रियाम् ॥ ८
पश्चिमेन तु तं दृष्ट्वा सागरोद्गारसंनिभम् ।
वर्धन्तमम्भसो वेगं पूर्वामाशां प्रविश्य तु ॥ ९

32

☞ V2 missing for Sarga 32 (cf. v.l. 7.12.2). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 M6 read Sargas 31–34 before 7.20 (T3 alone repeating them here). D12 begins with ॐ.

1 ^{a}) Ś2.3 Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T4 रम्ये; M4.9 तत्र (for यत्र). —^{b}) D7.10.11 T1 K (ed.) स (K [ed.] सु) दारुणः; G1 [ऽ]थ रावणः (for स रावणः). —^{c}) Ñ B कृतवांस् (for कुरुते).

2 ^{a}) Ś2.3 D8 यजतां (for जयतां). —^{b}) D5 प्रभुर्यतः (for पतिः प्रभुः). —^{c}) Ñ1 B2.3 चिक्रीडे; Ñ2 B4 चिक्रीड; B1 विक्रीडन् (for क्रीडते). B2 स च (for सह). —^{d}) D1.3.4 -तोयमध्यगः; D6 T2.3 G M1–5.7–10 -तीरमाश्रितः (for -तोयमाश्रितः).

3 T1 partly damaged for 3^{ab}. —^{a}) D1.2.4.6.9 G3 M6 मध्ये गतो. M6 राम (for राजा). —^{b}) D7.10.11 रराज च; M1 विरराज; Ck as in text (for रराज स). Ñ V1.3 B D6.7.10.11 T3.4 M8.10 तदा; Ck as in text (for ततो). ❀ Ck : स तत इति पदम्. ❀ —^{c}) Ñ1 सहस्रेषु.

4 ^{a}) B1 जिज्ञासन्. B2 स च; D1.4 गुरु-; D3 तु स (by transp.); D5 अथ; D8 स * (for स तु). T3 विजिज्ञासुः स्वबाहूनां. —^{b}) B1 [उ]त्तरं (for [उ]त्तमं). —D10 om. (hapl.?) 4^{c}–5^{b}. —^{c}) Ś2.3 V1.3 D2–5.8.9.12 T3.4 M4.7 नर्मदातोयं; D1 तोयं रेवाया (for नर्मदावेगं). —^{d}) G1 तथा; M9 ततो (for तदा). Ś Ñ V1.3 B2–4 D2.3.5.8.9.11.12 T1.2.4 G3 M1.3.6 बाहुभिर्बहुभिः प्रभुः (Ñ V3 B2–4 D11 °भिर्वृतः; T4 °भिर्विभुः); B1 D1.4 बहुभिर्बाहुभिः प्रभुः (B1 °भिर्वृतः); T3 वेगं बाहुभिरर्जुनः.

5 D10 om. 5^{ab} (cf. v.l. 4). —^{a}) Ñ1 कार्तिवीर्य- (for कार्तवीर्य-). Ś -भुजसेतुं (unmetric); Ñ V3 B D1.4.9 G3 -भुजैः सेतुं; V1 D3.7.11 T4 -भुजासक्तं; T3 -भुजं सेतुं; M6 -भुजासेतुस् (for -भुजासेतुं). —^{c}) Ś1 V3 D10.11 T3 कूलोपहारं; D6.7 (marg. also as in Ś1) G1.2 M1.2.4.7–9 पुष्पोपहारं; T1.2 G3 M3.10 कूलोपघातं (for कूलापहारं). Ñ1 कुर्वंतं; D2 कुर्वंति (sic) (for कुर्वाणं). —^{d}) D1.4 प्रतिविध्यं; Cg.k.t as in text (for प्रतिस्रोतः). Ś D2.8.12 सुधावति; Ñ B D9 प्रधावितं (for प्रधावति).

6 ^{b}) V1 -कुसुमश्रवः; B2 -कुशसंकरः; T1 -****रः (damaged) (for -कुशसंस्तरः). —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T4 M6 [अ]भवत् (for [आ]बभौ).

7 V3 om. 7^{ab}. —^{a}) Ñ1 कार्तिवीर्येण. T3 G1 M4.5 सहस्रबाहुवीर्येण. —^{b}) Ñ1 संप्रेष्यत; D2 संप्रेक्षित; G1 संप्रोषित; G (ed.) संप्रेरित (for संप्रेषित). T3 [अं]भसि; G1 [अं]भसा. —^{c}) Ñ2 B D1.4.5 T4 M4.9 तं सर्वं; D6.7.10.11 सकलं (for तत्सर्वं). —^{d}) V3 वै; B1 च; B3 D6.7 G2 M4.10 सः (for ह).

8 Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) D1.4 [ऽ]र्धं (for ऽर्ध-). Ñ V1 B3 D1.3.4.6.7.9–11 M1.3.6.8 तम्; V3 T1.2 G2 M10 तद् (for तु). Ś D2.12 [ऽ]र्धसमं प्राप्तम्; B1.2.4 G3 [ऽ]प्यसमाप्तं तम् (G3 °द्); D5 ह्यसमाप्तं तम्; D8 *** प्राप्तम्; M9 [ऽ]र्धसमानं तु (for ऽर्धसमाप्तं तु). —^{b}) M2.4.5.7 विसृज्य. T1 नियतं (for नियमं). —^{c}) M4 क्रांतां. Ñ B D9 अपश्यन्नर्मदां राम (D9 कांतां). ❀ Ck.t : पश्यते पश्यति स्म (Ck स्मेति यावत्). ❀ —^{d}) B1 प्रतिकूलं; B2 प्रतिकूली; D7 अनुकूलां (for प्रतिकूलां). D5 T1–3 G M10 इव प्रियां; M1 इव स्त्रियं; M3.4.7 प्रियामिव (for यथा प्रियाम्). Ñ1 प्रावृट्कालोपमां प्रियां.

9 ^{a}) V1 D3 M5 तु तां; T3 G1 M1.2.4.7.9 तदा; G3 M3 स तं; M10 तु सं- (for तु तं). T4 स पश्चिमेन तं दृष्ट्वा; M6 पश्चिमादागतां दृष्ट्वा. —^{b}) V1 D3 M5.6 -संनिभां; V3 -निःस्वनं (for -संनिभम्). —^{c}) Ñ2 B1.3.4 विवृद्धम्; B2 प्रवृद्धं तु (for वर्धन्तम्). Ś V3 D1–4.8.9.12 अंभसां. —^{d}) Ñ1 B2 M2.8 पूर्वम्. Ñ1 इवैक्षत; Ñ2 B3.4 अवेक्षत; V1 D5

ततोऽनुद्भ्रान्तशकुनां स्वाभाव्ये परमे स्थिताम् ।
निर्विकाराङ्गनाभासां पश्यते रावणो नदीम् ॥ १०
सव्येतरकराङ्गुल्या सशब्दं च दशाननः ।
वेगप्रभवमन्वेष्टुं सोऽदिशच्छुकसारणौ ॥ ११
तौ तु रावणसंदिष्टौ भ्रातरौ शुकसारणौ ।
व्योमान्तरचरौ वीरौ प्रस्थितौ पश्चिमोन्मुखौ ॥ १२
अर्धयोजनमात्रं तु गत्वा तौ तु निशाचरौ ।
पश्येतां पुरुषं तोये क्रीडन्तं सहयोषितम् ॥ १३
बृहत्सालप्रतीकाशं तोयव्याकुलमूर्धजम् ।
मदरक्तान्तनयनं मदनाकारवर्चसम् ॥ १४
नदीं बाहुसहस्रेण रुन्धन्तमरिमर्दनम् ।
गिरिं पादसहस्रेण रुन्धन्तामिव मेदिनीम् ॥ १५

G. 7. 21. 15
B. 7. 32. 15
L. 7. 20 15

M_{6} अपश्यत; $B_{1.2}$ उदैक्षत; T_{2} प्रपश्यतः ; T_{4} अवस्थितः ; G_{3} $M_{4.5}$ प्रपश्यति; M_{3} स्म पश्यति (for प्रविश्य तु). Ś V_{3} $D_{2.8.9.12}$ पूर्वां दिशमपश्यत; $D_{1.3.4}$ पूर्वां दिशमथापतत् ; T_{1} पू * * * प्रविश्यति (damaged); G_{2} M_{10} पूर्वस्यां दिशि पश्यति; G (ed.) दिशं पूर्वामवैक्षत. ❀ Cg : सागरोद्गारसंनिभं समुद्रपरीवाहसंनिभम् । पूर्वामाशां प्रविश्य स्थिति। पूर्वामाशां प्रविश्य पश्यत इत्यन्वयः। रावण इति शेषः ।; Ck : सागरोद्गारः समुद्रपरिवाहः। पूर्वामाशां पश्यतीति ।; Ct : सागरोद्गारश्चन्द्रोदयकालिकसमुद्रपरिवृद्धिः । तेन हि समुद्रगा नद्यस्तत्समीपदेशे विपरीतप्रवाहाः क्रियन्त इति प्रसिद्धम् । पश्चिमेन मार्गेण पूर्वामाशां प्रविश्य वर्धन्तमम्भसो वेगं दृष्ट्वा प्रतिकूलां कान्तां प्रियामिव नर्मदां पश्यति स्मेत्यन्वयः। 'पूर्वामाशां प्रविश्यति' इति पाठे रावण इति शेषः । तस्य कियद्दूरे वृद्धिरिति निर्णयार्थमिति भावः । तस्मा'त्प्रविश्य तु' इत्येव पाठो युक्तः कतकसंमतश्च. ❀

10 G_{1} damaged for 10^{a}.—^{a}) Ś Ñ V_{1} B $D_{1-5.9.12}$ $M_{3.6.10}$ (with hiatus) तत्र; T_{3} स ताम् ; Cg.t as in text (for ततो). D_{5} तूद्भ्रांत- ; $D_{6.7.10}$ T_{4} $M_{1.4.9}$ [ऽ]नुभ्रांत-; T_{3} G_{2} M_{10} उद्भ्रांत- (for ऽनुद्भ्रान्त-). $Ś_{3}$ -सक्तानां; $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ -सलिलां; G (ed.) -शकुलां (for -शकुनां). D_{8} त * * * तसक्तानां.—^{b}) Ś Ñ $V_{1.3}$ B D $M_{6.10}$ स्वभावे (for स्वाभाव्ये). D_{6} स्थिते. T_{4} G_{2} स्वभावोपरमे स्थितां. ❀ Cg : स्वभावस्य नदीस्वभावस्योपरमे अलंभावे स्थितां नदीमपश्यत्, नद्या एव स्वभावो निमित्तान्तरेण वेति जिज्ञासयेति शेषः।; so also Ck. ❀ —^{c}) B_{2} न विकारो (sic). $Ś_{1}$ V_{1} $D_{2.3.5\ 8.9}$ T_{3} -[अ]रुण-; $Ś_{2.3}$ D_{12} -[अ]र्णव- (for -[अ]ङ्गना-). G_{2} $M_{1.5.10}$ -[आ]काराम् (for -[आ]भासां). $D_{1.4}$ निर्विकारेण मनसा.—^{d}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{2.3.5-12}$ T $G_{2.3}$ $M_{1.3.10}$ अपश्यद् ; B_{2} अद्राक्षीद् ; $D_{1.4}$ त्वपश्यद् (for पश्यते). B_{3} नर्मदां (for रावणो).

11 T_{4} om. 11^{ab}.—^{a}) Ś V_{1} $D_{1-5.8.12}$ करेण सव्येन; B_{3} सव्ये तत्र कर- (for सव्येतरकर-). D_{9} अंगुल्या सव्यहस्तस्य.—^{b}) $Ñ_{1}$ V_{1} $D_{1.4.5}$ हि (for च). Ś $D_{2.3.8.9.12}$ शशा(D_{3} °शं)स हि; $Ñ_{2}$ B_{4} स संज्ञाप्य; V_{3} $D_{7.10.11}$ ह्यशब्दास्यो; B_{1} स संदर्श्य; B_{2} सशब्दास्यो; B_{3} ह्यसवीर्यं (sic); $M_{2.4-9}$ सशब्दोस्या; G (ed.) (with hiatus) अशब्दं च (for सशब्दं च). T_{2} द * * * (damaged); M_{6} निशाचरः (for दशाननः). D_{6} T_{3} सशब्दं त्रुटि(T_{3} त्वम)तं तदा. ❀ Cg : सव्येतरकराङ्गुल्या सशब्दं शीघ्रान्वेषणद्योतिहुंकारसहितं यथा तथा।; Ck : सव्येतरकराङ्गुल्या दक्षिणहस्ताङ्गुल्या शीघ्रान्वेषणद्योतित्रुटिशब्दसहितं यथा तथा; so also Ct. ❀ —^{c}) V_{1} कोप- (for वेग-). Ś $V_{1.3}$ B_{2-4} $D_{1.2.7.8.10-12}$ -प्रभावम् ; D_{5} -प्रहरम् (for -प्रभवम्). D_{9} आचेष्टुं (for अन्वेष्टुं).—^{d}) Ś $D_{1-4.8.9.12}$ मंत्रिणौ; Ñ B_{4} D_{5} G_{1} M_{8} आदिशच् ; V_{1} M_{6} संदिशच् ; B_{1} दिदेश; M_{1} व्यादिशच् ; G (ed.) अदिशच् (for सोऽदिशच्).

12 $D_{6.12}$ T_{1-3} G $M_{1-5.7-10}$ om. (hapl.) 12^{ab}.—^{a}) Ś V_{1} $D_{2-4.8.9}$ च (for तु). M_{6} तौ रावणसमादिष्टौ.—V_{3} om. 12^{cd}.—^{c}) $Ś_{1.2}$ D_{8} वेपमानौ वरौ; $Ś_{3}$ अंतरस्थासनौ; $Ñ_{1}$ V_{1} $D_{5-7.10.11}$ G_{2} $M_{5.10}$ Ct व्योमांतरगतौ; $D_{2.9}$ व्योममार्गध(D_{9} °च)रौ; D_{12} आत्ततच्छासनौ; $T_{1.2}$ G_{3} M_{1} तौ व्योमचारिणौ (for व्योमान्तरचरौ)—^{d}) D_{3} प्रसृतौ. Ś Ñ V_{1} B $D_{1.3-5.7-12}$ $T_{3.4}$ G_{2} M_{10} पश्चिमामुखौ (for °मोन्मुखौ). D_{2} पश्चिमाभिमुखौ स्थितौ.

13 ^{a}) D_{3} -मात्रे तु; D_{9} -मात्रं च.—^{b}) T_{1} damaged for तौ तु नि. D_{5} [उ]भौ (for तौ). $Ś_{2.3}$ D_{4} T_{4} च; D_{2} कु- ; D_{9} om. (subm.) (for तु). M_{6} (with hiatus) आगत्वा तौ (for गत्वा तौ तु). $Ñ_{2}$ V_{3} $B_{1.3.4}$ $D_{10.11}$ रजनीचरौ; B_{2} राक्षसेश्वरौ; T_{3} M_{5} शुकसारणौ (for तु निशाचरौ).—^{c}) V_{1} T_{4} पश्यतः; D_{5} M_{10} पश्यतां (for पश्येतां). Ñ B अपश्ये(B_{4} °श्य)तां नरं (for पश्येतां पुरुषं). V_{1} ते तु; B_{1} D_{5} तोयं (for तोये). ❀ Cg : पश्येतामपश्यतामित्यर्थः ।; so also Ck.t ❀ —^{d}) $Ñ_{1}$ B_{1} स्त्रीभिरच्युतं; $Ñ_{2}$ B_{3} स्त्रीभिरार्चितं; $B_{2.4}$ स्त्रीभिरावृतं (for सहयोषितम्). $V_{1.3}$ $D_{1.3-5}$ T_{4} क्रीडमानं सयोषितं.

14 ^{a}) $B_{1.2.4}$ D_{2} -शाल-; D_{5} -ताल-; G_{2} -बाल- (sic); Cg as in text (for -साल-).—^{b}) V_{1} -लोचनं (for -मूर्धजम्).—^{c}) M_{6} मदाद् (for मद-).—^{d}) $Ś_{2.3}$ D_{12} -[आ]क्रांत- ; V_{1} T_{4} -[आ]कुल- (for -[आ]कार-). $Ś_{1}$ D_{8} मदनाक्रांतचक्षुषं; V_{3} $D_{6.7.10.11}$ मदव्याकुलचेतसं.

15 ^{a}) M_{3} कर- (for बाहु-).—$Ñ_{2}$ D_{1} om. (hapl.) 15^{bc}.—^{b}) $Ñ_{1}$ B रुंधानम् ; G_{3} क्रीडंतम् (for रुन्धन्तम्).—$Ś_{1}$ D_{2} त्वरिमर्दनं; T_{1} M_{3} इव भास्करं (for अरिमर्दनम्).—$Ś_{1}$ D_{8} om. 15^{c}–16^{b}.—^{cd}) T_{3} M_{1} बाहु-; G (ed.) पादप- (hypm.) (for पाद-). V_{1} कुर्वंतम् (for रुन्धन्तम्). D_{9}

G 7. 21. 16
B. 7. 32. 16
L. 7. 20. 0

बालानां वरनारीणां सहस्रेणाभिसंवृतम् ।
समदानां करेणूनां सहस्रेणेव कुञ्जरम् ॥ १६
तमद्भुततमं दृष्ट्वा राक्षसौ शुकसारणौ ।
संनिवृत्तावुपागम्य रावणं तमथोचतुः ॥ १७
बृहत्सालप्रतीकाशः कोऽप्यसौ राक्षसेश्वर ।
नर्मदां रोधवद्रुद्ध्वा क्रीडापयति योषितः ॥ १८
तेन बाहुसहस्रेण संनिरुद्धजला नदी ।
सागरोद्गारसंकाशानुद्गारान्सृजते मुहुः ॥ १९
इत्येवं भाषमाणौ तौ निशाम्य शुकसारणौ ।
रावणोऽर्जुन इत्युक्त्वा उत्तस्थौ युद्धलालसः ॥ २०
अर्जुनाभिमुखे तस्मिन्प्रस्थिते राक्षसेश्वरे ।
सकृदेव कृतो रावः सरक्तः प्रेषितो घनैः ॥ २१
महोदरमहापार्श्वधूम्राक्षशुकसारणैः ।
संवृतो राक्षसेन्द्रस्तु तत्रागाद्यत्र सोऽर्जुनः ॥ २२

सर्वतो ह्यभिनंदितं (for ^{d}). Ś2.3 D12 गिरिपादसमीपे तु सर्वकांताभिनंदितं.

16 Ś D2.3.9.12 om. 16^{ab} (for Ś1 D8, cf. v.l. 15). —^{a}) M5 सह-; M10 नव- (for वर-). —^{b}) T1 damaged for सहस्रे. Ñ V3 B D1.3–7.10.11 T3 G2 समावृतं; T4 च सं°; M4 [भ]पि सं° (for [भ]भिसंवृतम्). —^{c}) B2 कुमदानां. —^{d}) D3 च (for [इ]व).

17 ^{ab}) B1.4 D1–5.9.12 M2.3 तद् (for तम्). Ñ2 B1.2.4 अद्भुतं महद्; D6 °तसमं; K (ed.) °ततरं (for अद्भुततमं). D5 भ्रातरौ; G1 तावुभौ (for राक्षसौ). B3 तमद्भुतमथालक्ष्य रावणं प्रति जग्मतुः. — D5 om. (hapl.) 17^c–20^b. —^{c}) T3 सुनिवृत्ताव्; G2 (with hiatus) संनिवर्त्य (for संनिवृत्ताव्). —^{d}) V1 तद् (for तम्). V3 D10 M3 रावणांतम्. Ñ1 V1 T4 अभाषतां; M6 अथाहतुः; M7 अवोचतुः (for अथोचतुः).

18 D5 om. 18 (cf. v.l. 17). —^{a}) Ñ V1 B D2 -शाल- (for -साल-). —^{b}) Ñ1 V1 [s]प्ययं; M6 ह्ययं (for ऽप्यसौ). Ñ1 राक्षसाधिप; D1.2.4 T3 G2 M7 राक्षसेश्वरः. —^{c}) D6.7 G2.3 M3.5 शैलवद्; M10 बलवद् (for रोधवद्). Ś V1 D2.3 9.12 T4 रोधयन्व(T4 °न्नु)द्ध्वा; D1.3.4 बाहुभिर्बद्ध्वा; T3 रोधयत्सर्वा (for रोधवद्रुद्ध्वा). Ñ V2 B बाहुभिर्नर्मदां रुद्ध्वा (Ñ1 B2 बद्ध्वा; B3 रुद्धय). —^{d}) Ñ3 V3 B संक्रीडयति (for क्रीडापयति). ❀ Cg: रोधवत्तटवत् । अकारान्तत्वमार्षम् । क्रीडापयतीति पुगार्षः । क्रीडयतीत्यर्थः । ; Ck: रोधवत् रुध्यतेऽनेनेति रोधः सेतुस्तद्वदित्यर्थः । योषितः क्रीडापयति, पुगार्षः । क्रीडयतीति यावत् । ; so also Ct. ❀

19 D5 om. 19 (cf. v.l. 17). —^{a}) Ñ1 ततो (for तेन). —^{b}) Ś1 D8 संविरुद्ध-. D1.4 -जलाशयः; D12 -जलानलो (sic) (for -जला नदी). Ś2.3 संरुद्धसलिला नदी. —^{c}) Ś1 D8 -संपर्कान्; Ñ1 V1 -सदृशान्; B3 -सदृशीम् (for -संकाशान्). —^{d}) Ś3 D8.12 सृजती; B2 उत्सृजेद्; D1.3.4 असृजद्; D7 सृज्यते (for सृजते). Ś V1 B2 D1–4.8.9.12 T4 बहून् (for मुहुः). B3 आचक्षतुररिंदमौ.

20 D5 om. 20^{ab} (cf. v.l. 17). —^{a}) B3 तथैवं; T1.2 M3 इति सं- (for इत्येवं). G1 M3 भाषमाणं (sic) (for भाषमाणौ). D3 om. (subm.); G2 तु (for तौ). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D1–4.6–12 T1.2.4 G M5.6.8 निशम्य; Cg.t as in text (for निशाम्य). —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —After 20^c Ś (followed by 659*) D12 read 7.31.17^d–38^d; while D8 reads 7.31.17^d (followed by 659*). —D12 om. 20^d. V3 lacuna for ^{d}. —^{d}) Ś D2.3 प्रतस्थे; D1.3.4 प्रोत्तस्थौ; D5 ह्युत्तस्थे; D6.7.10.11 स ययौ; T4 M3 ह्युत्तस्थौ; G1 रावणो; K (ed.) प्रययौ (for उत्तस्थौ). —After 20, D8 reads 7.31.18–38^d.

21 ^{a}) V1 -मुखं (for -मुखे). —^{b}) D5 प्रयाते; D6.7.10.11 रावणे; T1 G2.3 M1 उत्थिते (for प्रस्थिते). D6.7.9–11 T4 M5.8.10 राक्षसाधिपे. —After 21^{ab}, Ś2.3 ins.:

661* सुगन्धः शीतलश्चापि राक्षसेन्द्रस्य मन्त्रिणः ।

—^{c}) V3 सकृदेवं. Ñ B1.3.4 कृतो नादः; D1.3.4 कृतारावैः; D5 कृतो देवैः; M3 कृतो रोषः; Cg.t as in text (for कृतो रावः). —^{d}) T1.2 G1.2 M9.10 संरक्तः; Cv.g.k सरक्तः (as in text). T1 [s]नघ; M3 [s]घैनैः; Cg.k as in text (for घनैः). Ñ B1.3.4 M6 स(B1.4 सं)रक्तवृषतैर्घनैः; V1 संवर्तैक्षुभितोपमः; D1.3–5 संवर्तकघनै(D5 °वृतै)रिव; D6.7.10.11 सरक्तपृष(D6 °प्रेषि)तो घनैः; T4 M3 संवर्तक्षुभितैर्घनैः; G3 संरक्तः प्रोषितो घनः; M5 संरक्तः प्राप तद्घनैः; G (ed.) संवृत्तः क्षुभितो यथा. ❀ Cv: सरक्तः सरक्तवर्षः । ; Cg: सरक्तः रक्तवर्षसहितः । रावः शब्दः । सकृदेकवारमेव । घनैः प्रेषितः कृतः । वर्षुकमेघानां सकृद्राव उत्पात इति भावः । ; so also Ck; Ct: सरक्तपृषतो रक्तबिन्दुसहितो रावः शब्दः सकृदेव रावणप्रस्थानेन सहैवैकवारं च घनैः कृतः । रक्तवर्षुकमेघानां सकृद्रावोऽप्युत्पात इति कतकः. ❀ —For 21^{cd}, Ś B2 D2.3.9.12 subst.; Ñ V1.3 D1.3–5.7.10.11 T4 M3 ins. after 21^{ab}:

662* चण्डः प्रवाति पवनः सनादः सरजस्तथा ।

[Ñ1 प्रववौ (for प्रवाति). Ś3 सनदः. Ś3 D3.7–10.12 T4 सरजास; D2 सरुजास (for सरजस्). V1.2 T4 M3 तदा (for तथा).]

22 ^{cd}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3 संवृत्तो. G1 यत्रागात्तत्र (by transp.). V3 D10.11 च (for सो). B2 स वृतो राक्षसेंद्रैस्तु तत्रायामुत्र सोज्वलः (sic).

नातिदीर्घेण कालेन स ततो राक्षसो बली ।
तं नर्मदाह्रदं भीममाजगामाञ्जनप्रभः ॥ २३
स तत्र स्त्रीपरिवृतं वाशिताभिरिव द्विपम् ।
नरेन्द्रं पश्यते राजा राक्षसानां तदार्जुनम् ॥ २४
स रोषाद्रक्तनयनो राक्षसेन्द्रो बलोद्धतः ।
इत्येवमर्जुनामात्यानाह गम्भीरया गिरा ॥ २५
अमात्याः क्षिप्रमाख्यात हैहयस्य नृपस्य वै ।
युद्धार्थं समनुप्राप्तो रावणो नाम नामतः ॥ २६
रावणस्य वचः श्रुत्वा मन्त्रिणोऽथार्जुनस्य ते ।
उत्तस्थुः सायुधास्तं च रावणं वाक्यमब्रुवन् ॥ २७
युद्धस्य कालो विज्ञातः साधु भोः साधु रावण ।
यः क्षीबं स्त्रीवृतं चैव योद्धुमिच्छसि नो नृपम् ।
वाशितामध्यगं मत्तं शार्दूल इव कुञ्जरम् ॥ २८

G. 7. 21. 29
B. 7. 32. 30
L. 7. 20. 28

23 ^{a}) V_{3} $D_{6.7.10.11}$ T_{1-3} G $M_{1-5.7-10}$ अदीर्घेणैव (for नातिदीर्घेण). —^{b}) Ś $\tilde{N}_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.7-12}$ T_{4} $M_{5.8.10}$ तदा (for ततो). B_{4} T_{4} रावणो (for राक्षसो). $\tilde{N}_{1}$ T_{4} व्रजन् (for बली). —^{c}) Ś $D_{2.3.9.12}$ स (for तं). B_{3} -ह्रदे; $D_{1.4}$ -गतं; L (ed.) -ह्रादं (for -ह्रदं). $\tilde{N}_{1}$ V_{1} T_{4} घोरम्; B_{3} स्नानं (for भीमम्). —^{d}) B_{3} कुर्वंतम्; M_{5} प्रविवेश (for आजगाम). $\tilde{N}_{1}$ M_{9} [अ]र्जुनं प्रति (M_{9} * *) (for [अ]ञ्जनप्रभः). V_{1} अंजनामंजनप्रभं (sic).

24 ^{a}) B_{1} स ततः स्त्री-; B_{2} स तं स्त्रीभिः; M_{3} तत्र स्त्रीभिः (for स तत्र स्त्री-). V_{1} -वृतं तं तु (for -परिवृतं). $D_{1.3-5}$ स्त्रीभिः परिवृतं तत्र. —^{b}) Ś $D_{2.3.9.12}$ गीतवाद्यनिना(D_{9} °विनो)दितं; V_{1} वाद्यगीताभिनंदितं. ❀ Cg: वाशिताभिः करेणुभिः । "वाशिता स्त्रीकरेण्वोश्च" इत्यमरः. ❀ —V_{3} illeg. for 24^{cd}. B_{2} reads 24^{cd} twice. —^{c}) G M_{1} पश्यतो. V_{1} B_{2} (second time) T_{4} राम (for राजा). $\tilde{N}$ B(B_{2} first time) अपश्यत्तत्र तं राजा (B_{2} राजानं). ❀ Cg.k.t: पश्यते पश्यति (Ck.t °ति स्म). ❀ —^{d}) G_{3} damaged for नां तदार्जुनं. V_{1} राक्षसेशस्; D_{5} T_{4} राक्षसेंद्रस्. $\tilde{N}_{2}$ तमर्जुनं; B_{2} (first time) पतिस्तदा (for तदार्जुनम्). Ś $D_{8.12}$ रावणो राक्षसो बली. —After 24^{cd} (first time), B_{2} ins.:

663* सोऽनन्दत स्त्रीप्रवृत्तैर्वाद्यगीतनिनादितैः ।

25 ^{a}) $D_{1.4}$ -नयन- (for -नयनो). —^{b}) M_{6} बलोद्यतः. —After 25^{ab}, B_{2} ins.:

664* तं जेतुं च मनश्चक्रे राक्षसैः परिवारितः ।

—^{c}) $\tilde{N}_{2}$ B अभाषत; M_{6} इत्येतद्; Cg.k.t as in text (for इत्येवम्). —^{d}) Ś $\tilde{N}_{1}$ V_{1} $D_{1-5.8.9.12}$ प्राह; $\tilde{N}_{2}$ $B_{1.2.4}$ इति; B_{3} उच्चैर्; G (ed.) नाति- (for आह). B_{2} गद्गदया (for गम्भीरया).

26 ^{a}) Ś $D_{1-4.8.9.12}$ शीघ्रम् (for क्षिप्रम्). $Ś_{1}$ D_{8} आगत्य (for आख्यात). —^{b}) some MSS. read हेहयस्य for हैहयस्य. Ś $D_{1-5.8.9.12}$ M_{6} मां; $\tilde{N}$ $B_{1.4}$ G_{1} ह; $B_{2.3}$ च (for वै). —V_{3} illeg. for ^{cd}. —^{c}) $Ś_{1}$ V_{1} $D_{1-5.8.9}$ $T_{1.2}$ G $M_{1.3.5.6.8.10}$ युद्धार्थी. $\tilde{N}$ B युद्धार्थिनमनुप्राप्तं. —^{d}) $\tilde{N}$ B रावणं. Ś $D_{1.3-5.8.9.12}$ नाम राक्षसः; D_{2} राक्षसेश्वरः (for नाम नामतः).

27 $\tilde{N}_{2}$ om. 27^{a}–28^{b}. —^{ab}) T_{4} तद्रावण- (for रावणस्य). —G_{3} damaged for चः श्रुत्वा मन्त्रिणोऽथा. M_{6} च (for ऽथ). M_{3} वै (for ते). —D_{9} om. (hapl. [see var.]) 27^{c}–31^{b}. —^{c}) Ś $D_{8.12}$ ते वै; V_{3} ते तु; $D_{1.3-5}$ सर्वे; D_{2} ते च; M_{6} तत्र (for तं च). K (ed.) सायुधास्त्राश्च. —^{d}) $Ś_{1}$ D_{8} निष्ठुरा (for रावणं). $D_{1.3-5}$ चेदम् (for वाक्यम्).

28 $\tilde{N}_{2}$ om. 28^{ab}; D_{9} om. 28 (for both, cf. v.l. 27). —^{a}) Ś $\tilde{N}_{1}$ $V_{1.3}$ $B_{1.2.4}$ $D_{1-5.8.12}$ T_{4} M_{6} रणस्य (for युद्धस्य). $D_{1.4}$ काले. $D_{1.4}$ विज्ञाते; $D_{5.6}$ G_{2} M_{2} न ज्ञातः; T_{1} हि विज्ञेयः (hypm.); T_{2} G_{3} विज्ञेयः; G_{1} नाख्यातुं (for विज्ञातः). $M_{3.4}$ युद्धकालो हि(M_{3} ह्य) विज्ञातः. —^{b}) $\tilde{N}_{1}$ $B_{2.4}$ सुष्ठु (for second साधु). M_{3} वासाधु (for भोः साधु). Ś $D_{2.8.12}$ साधु रावण ($Ś_{1}$ D_{8} °क्षस) तं(D_{12} तच्) शृणु; B_{1} सासुरो ह्यद्य रावण; D_{5} साधु भो राक्षसेश्वर. —$Ś_{2.3}$ $D_{2.8.12}$ repeat 28^{cd} consecutively. —^{c}) $D_{1.3.4.6}$ T_{3} यत्क्षीबं; $D_{2.12}$ (both second time) M_{4} क्षीबं च; G $M_{1.3.6}$ यः क्लीबं (for यः क्षीबं). $D_{2.6.7.10-12}$ ($D_{2.12}$ both second time) T_{3} G_{1} $M_{1.2.4.5.8-10}$ स्त्रीगतं; D_{5} G_{2} स्त्रीजितं (for स्त्रीवृतं). B_{1} [ए]वं (for [ए]व). Ś $D_{2.8.12}$($Ś_{2.3}$ D_{8} both times; $D_{2.12}$ first time) क्षीबं च स्त्रीप्रसक्तं च; V_{3} यतः स्त्रीमध्यगं चैव. —^{d}) $Ś_{1}$ $D_{2.8}$ ($D_{2.8}$ second time) इच्छति यो (D_{2} नो); $Ś_{2.3}$ D_{12} (all second time) इच्छति को; D_{5} इच्छस्यमुं; $D_{6.7.10.11}$ T_{1-3} G $M_{1-5.8-10}$ उत्सहसे(T_{1} $M_{2.3.5.8-10}$ °ते) (for इच्छसि नो). M_{1} [ऽ]र्जुनं (for नृपम्). $Ś_{2.3}$ $D_{2.8}$ (all first time) बाधयेत रिपुं मम(D_{2} न तु); D_{12} (first time) न बाधते रिपुं रिपुः. —After 28^{cd}, $\tilde{N}$ B $D_{6.10.11}$ S (except T_{4}) ins.:

665* स्त्रीसमक्षं कथं चापि योद्धुमुत्सहसेऽर्जुनम् ।

[G_{1} स्त्रीसहायं (for स्त्रीसमक्षं). $\tilde{N}$ $B_{2.4}$ वा त्वं; B_{1-3} राज्ञं (metri causa ?); K (ed.) यत्तद् (for चापि). $D_{6.10.11}$ स्त्रीसमक्षगतं यत्वं (D_{6} चापि) (for the prior half). —G_{3}

G. 7. 21. 30
B. 7. 32. 30
L. 7. 20. 29

क्षमस्वाद्य दशग्रीव उष्यतां रजनी त्वया ।
युद्धश्रद्धा तु यद्यस्ति श्वस्तात समरेऽर्जुनम् ॥ २९
यदि वापि त्वरा तुभ्यं युद्धतृष्णासमावृता ।
निहत्यास्मांस्ततो युद्धमर्जुनेनोपयास्यसि ॥ ३०
ततस्ते रावणामात्यैरमात्याः पार्थिवस्य तु ।
सूदिताश्चापि ते युद्धे भक्षिताश्च बुभुक्षितैः ॥ ३१
ततो हलहलाशब्दो नर्मदातीर आबभौ ।
अर्जुनस्यानुयात्राणां रावणस्य च मन्त्रिणाम् ॥ ३२
इषुभिस्तोमरैः शूलैर्वज्रकल्पैः सकर्षणैः ।
सरावणानर्दयन्तः समन्तात्समभिद्रुताः ॥ ३३

damaged after योद्ध up to वाशिताम in 28ᵉ. D₆ रिपुं; D10.11 T2 नृपं; G2 [ऽ]नघ (for ऽर्जुनम्).]

—D10.11 om. 28ᵉᶠ. —ᵉ) B8 योषितां (for वाशिता-). Ś1 V3 D8 दीप्तं; Ś2.3 V1 D2-5.12 T4 दृप्तं; D1 द्रप्तं (sic) (for मत्तं). —ᶠ) B4 हरि (for इव).

29 D₉ om. 29 (cf. v.l. 27). Note hiatus between ᵃ and ᵇ. —ᵃ) M6 तमासाद्य (for क्षमस्वाद्य). —ᵇ) K (ed.) चोष्यतां. T1.2 G2.3 M1.3 शर्वरी (for रजनी). Ś V3 D2.3.12 वस चैकां क्ष(Ś2 °क्षि)पामिमां; Ñ1 V1 T4 वसैकां च निशामिमां; Ñ2 B ह्रस्य मा संयुगं प्रति; D1.3.4 वस वै (D8 चे)कामिमां क्ष(D4 क्षि)पां; D5 कामं चैव क्षपामिमां; M6 तुष्यामः संयुगं प्रति. —M8 repeats 29ᶜᵈ consecutively. —ᶜ) Ś D11 M2 युद्धय श्रद्धां (D11 M2 °द्धा); Ñ B1.3.4 D1-5.8.12 T4 M3(second time).6 °श्रद्धां; K (ed.) युद्धे श्रद्धा (for युद्धश्रद्धा). Ś1 V3 D1.8 विनीता ते; Ś2.3 B2-4 D2-5.12 M3 (second time) विनेता ते; Ñ1 B1 विनेता च; Ñ2 विनेताश्च; D6 G3 च यद्यस्ति; T4 विनेतुस्ते; M6 विहंता च (for तु यद्यस्ति). V1 युद्धश्रद्धां च ते हन्याच्. —ᵈ) Ś D3.8.12 विश्वस्तः; Ñ2 V3 तात ते; D5 सुस्नातः; T4 श्वो रक्षः; M6 श्वस्तावत् (for श्वस्तात). Ś Ñ V1.3 B2-4 D1-5.8.12 T4 M6 [ऽ]र्जुनः. B1 श्वः समरे तात तेर्जुनः (hypm.); G1 M5.10 श्वो युद्धयस्वार्जुनेन वै; M3(first time) श्वस्तात समरं कुरु; M3 (second time) स * रः समरेर्जुनः. ❀ Cv : युद्(ध्य ?)श्रद्धा तु यद्यस्ति श्वस्तात समरेर्जुनमिति । यदि समरे श्रद्धास्ति यो(श्वो ?)ऽर्जुनं युध्य । ; Ck : 'युध्य' इति पदम् । समरे श्रद्धा यद्यस्ति ते तदा तात श्व एवार्जुनं युध्य युद्धं कुरु । ; Ct : युध्येति पदम् । समरे श्रद्धा यद्यस्ति तदा श्वोऽर्जुनं युध्य युध्यस्व. ❀

30 D₉ om. 30 (cf. v.l. 27). —ᵃ) V3 चापि; G1 M10 वा तु; M8 वास्ति; M6 [अ]स्ति चेत् (for वापि). T3 [अ]प्रतस्त्वं तु; Ck.t as in text (for त्वरा तुभ्यं). Ñ2 B G (ed.) यदि वातितरां(B2 °ति तव) श्रद्धा (G [ed.] श्रुत्वा); K (ed.) यद्यद्यास्ति मतिर्योद्धुं. —ᵇ) M7 युद्धश्रद्धा- ; Ck.t युद्धतृष्णा- (as in text). Ñ2 V3 B1.3.4 -समाश्रिता; B2 -समास्थिता; D10.11 T3 M6.9 Ck.t -समावृतः; M7 -समेधिता (for -समावृता). —For 30ᵃᵇ, Ś Ñ1 V1 D1-5.8.12 T4 subst. :

666* अथ वाप्यसमस्तेऽद्य युद्धश्रद्धा च ते यदि ।

[D2 च (for वा). Ś2.3 [अ]प्यसमाप्ता; V1 [अ]प्यश्रमं ते; D1-5. [अ]प्यश्रमस्ते (for [अ]प्यसमस्ते). T4 अथ वाय गृह्यस्य (for the prior half). Ñ1 युद्धे (for युद्ध-). T4 [अ]स्ति (for च). D1.4 [ऽ]थ हि (for यदि).]

—ᶜ) Ñ2 B विजित्य; Ck as in text (for निहत्य). Ś Ñ1 V1 D2.8.12 T4 निह(V1 °य)तस्त्वं ततो युद्धाद् (Ñ1 V1 T4 दर्पाद्); V3 (with hiatus) विनिर्जितस्ततो युद्धे; D6.7.10.11 निपात्यास्मान्रणे युद्धम्. —ᵈ) V1 अर्जुनं च (for अर्जुनेन). Ś2 D3 [अ]प-; M3 [ए]व; Ck as in text (for [उ]प-).

31 D₉ om. 31ᵃᵇ (cf. v.l. 27). G3 damaged from ᵃ up to मात्याः in ᵇ. —ᵃ) Ś Ñ1 V1.3 D2.5.8.12 तु; Ñ2 B1.3.4 D6.10.11 तै (for ते). —ᵇ) Ś B2 D1.2.4.5.8.12 T4 ते; D3 च (for तु). Ñ2 V1 पृथिवीपतेः; V3 D6.7.10.11 ते नृपस्य तु (for पार्थिवस्य तु). —ᶜ) T1 सादिताश्च. Ś1.3 Ñ V3 B D8 बहु(Ñ B शत)शो द्राविता; Ś2 D2.3.5.9.12 बहुधा द्राविता; V1 T4 बहुशः प्रहृता; D1.4 युयुधुर्द्राविता; M5 सूदितास्त्वरितं (for सूदिताश्चापि ते). M6 सर्वे (for युद्धे).

32 ᵃ) D3 हलहलो; D9.12 हलाहला-. ❀ Ck.t : हलहलेति शब्दानुकारः. ❀ —ᵇ) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 -तीरसंनिधौ; Ñ2 B -तीरमाश्रितः; D6.7.10.11 -तीरगो बभौ; T3 M5 -तीर उद्बभौ; G3 -तीरतो बभौ (for -तीर आबभौ). —After 32ᵃᵇ, T3 ins. 667*. —ᶜ) B1 [अ]थ यात्राणां; B4 [अ]नुयातानां; D6.7 T1.3.4 M1.8 Ck °यातॄणां; M6 °यात्रस्य; M8 °गानां च (for [अ]नुयात्राणां). ❀ Ck : अनुयातॄणां अनुचराणां मन्त्रिणामित्यर्थः । ; Ct : अनुयात्रा अनुचराः मन्त्रिण इत्यर्थः. ❀ —ᵈ) G1 राक्षसस्य. Ś2.3 Ñ1 V1 D2.12 तु; D9 [अ]नु- (for च). M6 मंत्रिणः.

33 ᵃ) D5 गदाभिस् ; T3 G1 M3.4.9 यष्टिभिस् ; Cg as in text (for इषुभिस्). B3 तोरणैश्च (for तोमरैः). Ñ B4 D10.11 प्रासैस्; B1.3 पाशैस्; B2 चैव; D5 तालैर् (for शूलैर्). V1 गदातोमरशूलैश्च. —ᵇ) G1 M3.4.7.9 वज्रवक्त्रैः. D6.7 T3.4 G3 M5.10 सुदारुणैः; M4 सकर्परैः; M7 °पर्णैः (for सकर्षणैः). Ś V1.3 D1-5.8.9.12 मुष्टिभिर्वज्रकंपनैः (D5 °संनिभैः); Ñ1 B D10.11 T1.2 G2 (damaged from ज्र up to first सम in ᵈ) M1.3.6 G (ed.) त्रिशूलैर्वज्रकर्षणैः (B1 °कल्पितैः; B3.4 °कंपनैः; T2 °पर्वणैः; M1 °कर्परैः; M3 °संनिभैः; G [ed.] °कल्पकैः); Ñ2 त्रिशूले * * * * * (illeg.); M5 वज्रवक्त्रैः सकर्परैः. ❀ Cg.t : कर्षणमायुधविशेषः । ; Ck : वज्राणि च कर्षणानि च तथा । कर्षणमायुधविशेषः. ❀ —D5 om.

हैहयाधिपयोधानां वेग आसीत्सुदारुणः ।
सनक्रमीनमकरसमुद्रस्येव निस्वनः ॥ ३४
रावणस्य तु तेऽमात्याः प्रहस्तशुकसारणाः ।
कार्तवीर्यबलं क्रुद्धा निर्दहन्त्यग्नितेजसः ॥ ३५
अर्जुनाय तु तत्कर्म रावणस्य समन्त्रिणः ।
क्रीडमानाय कथितं पुरुषैर्द्वाररक्षिभिः ॥ ३६
उक्त्वा न भेतव्यमिति स्त्रीजनं स ततोऽर्जुनः ।
उत्ततार जलात्तस्माद्गङ्गातोयादिवाञ्जनः ॥ ३७
क्रोधदूषितनेत्रस्तु स ततोऽर्जुनपावकः ।
प्रजज्वाल महाघोरो युगान्त इव पावकः ॥ ३८
स तूर्णतरमादाय वरहेमाङ्गदो गदाम् ।
अभिद्रवति रक्षांसि तमांसीव दिवाकरः ॥ ३९

G. 7. 21. 41
B. 7. 32. 40
L. 7. 20. 39

33^{c}–34. —^{c}) M1.5.10 अर्दयतां. M2.8 सरावणं नर्दयंत:.—^{d}) M6 [ऽ]मात्यास्ते (for समन्तात्). M1 परिधावतां; M5.10 अभिधावतां (for समभिद्रुता:).—For 33^{cd}, Ś Ñ1 V1 D1–4.8.9.12 T2.4 subst.; Ñ2 cont. after 668*; T3 ins. after 32^{ab}:

667* रावणेनाइतानां हि समन्ताद्बलिनां तदा।

[Ñ V1 D1–4 T2–4 [अ]र्दितानां; D9 हतानां. Ñ1 om. (subm.); Ñ2 T3 तु; V1 D1.3.4 T2.4 च (for हि). Ñ2 बलिनां ततः; T2 संप्रधावतां (for बलिनां तदा).];

while Ñ2 V3 B subst. for 33^{cd}:

668* आर्दयंस्ते रणे सर्वानर्जुनानुचरांस्तदा ।

[B1 अर्दयंस्तु; B2.3 अर्दयंतो (B3 °त). Ñ2 तथा (for तदा).]

—After 33, D6 T3 ins.:

669* राक्षसान्सुमहावीर्यान्कार्तवीर्यस्य मन्त्रिणः।

34 D5 om. 34 (cf. v.l. 33).—^{a}) B3 -योधिनां; M6.8 -यौधानां (for -योधानां).—^{b}) B2 भंग (for वेग). —G2 om. (hapl.? 34^{c}–36^{b}. D9 om. 34^{c}–35^{b}.—^{c}) D7 -मीननक्र- (by transp.). Ś V3 D1–4.8.12 T1–3 G3 M1.2.4–10 -मीनमकरः; Ñ B -मकरस्येव (for -मीनमकर-).—^{d}) Ś V1.3 D1–4.8.12 संक्षये (V1 D1.4 °यः); D7 निःस्वनः (for निस्वनः). Ñ B समीनस्य महोदधेः; M6 समुद्र इव संक्षये.

35 G2 om. 35; D9 om. 35^{ab} (for both, cf. v.l. 34).—^{a}) T4 ततो; M2 कृते (for तु ते). Ś D2.8.12 भृत्याः (for ऽमात्याः). Ñ B अथ ते रावणामात्याः.—^{c}) Ś V1 D2.8.9.12 -बले क्रुद्धा; Ñ1 -[अ]र्जुनबलम्; Ñ2 V3 B -बलं सर्वम्; D5 -बलं युद्धा (for -बलं क्रुद्धा).—^{d}) M3 न्यदहन्; M8 निर्मथंति.—G3 damaged from ग्नि up to सम in 36^{b}. M10 [अ]ति- (for [अ]ग्नि-). Ś D2.8.9.12 ज्वलंत इव तेजसा; Ñ V3 B1.2.4 अदहन् (B2 °न्श)स्वतेजसा; V1 प्रज्वलंत इवौजसा; B3 अदहंस्तत्र तेजसा; D5 दहंत इव तेजसा; D6.7.10.11 निहंति स्म स्वतेजसा; M6 K (ed.) निर्दहंति च (K [ed.] स्म) तेजसा; G (ed.) निजघ्नुस्ते महौजसः.

36 G2 om. 36^{ab} (cf. v.l. 34). G3 damaged up to सम in ^{b} (cf. v.l. 35).—^{a}) D5 अर्जुनस्य. Ś D1–4.8.9.12 [अ]थ; B4 च (for तु). V1 अर्जुनस्य रणे कर्म.—^{b}) Ś Ñ1 D2.5.8.12 M3 तु; V1 B2 D1.3.4 T3 च; D9 [अ]नु- (for स-). Ś Ñ1 V1 D2.3.5.8.9.12 T3 मंत्रिणां.—B3 om. 36^{cd}.—^{c}) V1 D5 क्रीडमानस्य. Ñ B1.2.4 क्रीडते कथितं तस्मै.—^{d}) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 G2.3 M5–7.10 द्वा (Ś1.2 V1.3 M5–7.10 द्वा)रदर्शि (G2.3 °रक्षि)भिः; D6.7.10.11 भयविह्वलैः; M2.4.8.9 जितकाशिभिः; G (ed.) नाररक्षिभिः (for द्वाररक्षिभिः).—After 36, T3 M1.3 ins.:

670* तेषां तद्वचनं श्रुत्वा जलक्रीडावसक्तधीः।

[M3 तु (for तद्).]

37 ^{a}) D6.7.10.11 श्रुत्वा (for उक्त्वा). Ś Ñ1 V1 D2.5.8.9.12 न भेतव्यमिति ह्युक्त्वा; V3 नैव भेतव्यमित्युक्त्वा.—^{b}) Ñ1 V1 स तम्; B2 सर्वतो; B3 शतशो; D1.3.4.6.7.10.11 T3 M5 स तदा; T4 तं ततो (for स ततो).—^{d}) V1 -तोयम् (for -तोयाद्). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 द्विपः; M6 [अ]बुदः; Ck.t as in text (for [अ]ञ्जनः).

38 ^{a}) Ś1 D2.8 -[आ]विष्टित-; Ś2.3 D9.12 -[अ]धिष्ठित-; Ñ1 -मूर्छित-; T1–3 M3 -रू(T1 -*)षित- (for -दूषित-). V3 -देहस् (for -नेत्रस्).—^{b}) V1 B3 D1.5.7.9–11 T3.4 M8.10 स तदा; M1 ततो हि (for स ततो). ❀ Ck: अर्जुनरूपपावकस्तथा।; Ct: अर्जुनरूपः पावक इति रूपकम्. ❀ —Ś1 D8 M6 om. (hapl.); G3 damaged for 38^{cd}. —^{c}) T1.2 जज्वाल सु- (for प्रजज्वाल). Ś2.3 Ñ V1.3 B1.2.4 D1–5.9.12 T4 यथा घोरो (Ś3 °रे); B3 तथा घोरो; G1 महावेगो; L (ed.) यथा धीरो.—^{d}) Ś3 Ñ2 V1 D1.2.4.5.9.12 युगांतार्णव-; Ñ1 युगांतादिव; B1.3 D3 युगांतेर्णव-; B2 वो भ्रांतार्णव (sic) (for युगान्त इव). M5 युगांताग्निरिवार्णवे. ❀ Cv: 'महाघोरो युगान्त इव पावक' इति पाठः।; Cg.k: युगान्ते युगान्तकाले उत्थितो घोरः पावक इव. ❀

39 ^{b}) Ś D1–3.5.8.9.12 T3 वरां; D4 वरा (for वर-). Ś Ñ1 V3 B D1–3.5.8.9.12 -हेमांगदां. D4 गदाः (for गदाम्).—^{c}) Ś V1 D12 अभ्यद्रवच्च; Ñ V3 B D10.11 अभिदुद्राव; D1–5 अभ्यद्रवत; D6.9 अभिद्रवत; D8 अन्यत्र वर-; T4 अभ्यद्रावत; L (ed.) अभ्याद्रवद् (subm.) (for अभिद्रवति).

G. 7. 21. 41
B. 7. 32. 41
L. 7. 20. 40

बाहुविक्षेपकरणां समुद्यम्य महागदाम् ।
गारुडं वेगमास्थाय आपपातैव सोऽर्जुनः ॥ ४०
तस्य मार्गं समावृत्य विन्ध्योऽर्कस्येव पर्वतः ।
स्थितो विन्ध्य इवाकम्प्यः प्रहस्तो मुसलायुधः ॥ ४१
ततोऽस्य मुसलं घोरं लोहबद्धं मदोद्धतः ।
प्रहस्तः प्रेषयन्क्रुद्धो ररास च यथाम्बुदः ॥ ४२
तस्याग्रे मुसलस्याग्निरशोकापीडसंनिभः ।
प्रहस्तकरमुक्तस्य बभूव प्रदहन्निव ॥ ४३
आधावमानं मुसलं कार्तवीर्यस्तदार्जुनः ।
निपुणं वञ्चयामास सगदो गजविक्रमः ॥ ४४
ततस्तमभिदुद्राव प्रहस्तं हैहयाधिपः ।
भ्रामयाणो गदां गुर्वीं पञ्चबाहुशतोच्छ्रयाम् ॥ ४५
तेनाहतोऽतिवेगेन प्रहस्तो गदया तदा ।
निपपात स्थितः शैलो वज्रिवज्रहतो यथा ॥ ४६

---

40 ^{a}) Ś $D_{2.5.8.9.12}$ -करणैः; Ñ $V_{1.3}$ B M_6 -करणः; $D_{6.7}$ T_3 -करणीं; T_4 -करणं; G_3 -करुणं (for -करणां). $D_{1.3.4}$ बाहुविक्षिप्तकिरणः. ❀ Cv : बाहुविक्षेपकरणं(णां ?) बाहुविक्षेपैर्बाहुव्यायामैः करणं निर्माणं यस्याः ।; Cg.k.t : बाहुभिर्विक्षेपकरणं भ्रमणं(Ck भ्रमणसंपादनं; Ct भ्रमसंपादनं) यस्यास्ताम् (Ck °स्याः सा तथा). ❀ —^{b}) Ś Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-5.8.9.12}$ समुद्यतमहागदः ($Ś_{2.3}$ D_{12} °दैः) (for °गदाम्). —V_3 lacuna for ^{cd}. Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) M_8 स्वारुत्सं (sic) (for गारुडं). Ś Ñ V_1 $B_{1.2.4}$ $D_{1-6.7}$(marg. also as in text).$_{8.9.12}$ T_{1-3} G $M_{2-8.10}$ रूपम् ; M_9 om.; Cg.k.t as in text (for वेगम्). —G_3 damaged from मास्थाय up to 41^{a}. —^{d}) $Ś_{1.3}$ V_1 $D_{1-4.8.9.12}$ T_4 K (ed.) नि(K [ed.] चा)पपातै(D_2 °ते)व; Ñ B उत्पपाताथ; D_6 T_1 $G_{1.2}$ M_{2-10} आपपातेव(M_1 °तेथ; M_6 °ते च); $T_{2.3}$ आ(T_3 त्वा)पपात च; Cg.k.t as in text (for आपपातैव). D_5 निपपात स चार्जुनः.

41 G_3 damaged for ^{a} (cf. v.l. 40). —^{a}) B_2 अपावृत्य; B_3 समाश्रित्य; D_6 °रुंध्यन् ; $D_{7.10.11}$ °रुध्य (for समावृत्य). —^{c}) Ś V_1 $D_{1-5.8.9.12}$ M_3 मेरुर् (for विन्ध्य). B_2 [अ]कल्पः; $D_{1.4}$ [अ]कंपः. ❀ Ck : विन्ध्यः पर्वतोऽर्कस्य मार्गमावृत्येति । तथास्ति पौराणिकी कथा ।; Ct : विन्ध्यपर्वतोऽर्कमार्गं रुद्ध्वा स्थित इति पौराणिकी कथा. ❀ —^{d}) D_8 प्रहस्य.

42 V_3 om. 42^{ab}. —^{a}) $Ñ_1$ तं तस्य; $Ñ_2$ B तत्तस्य; V_1 स ततो; M_{10} ततः स (for ततोऽस्य). —^{b}) $D_{1.3.4}$ -नद्धं; $T_{1.2}$ M_6 -बंधं (for -बद्धं). Ñ V_1 B D_3 महोत्कटं($Ñ_1$ V_1 B °टः); $D_{1.3-5}$ बलोत्कटः (D_3 °टं); G_1 मदोत्कटं; M_4 °द्धतं; M_5 महोद्धतः; M_6 महोद्युतं (for मदोद्धतः). —For 42^{ab}, Ś $D_{2.8.9.12}$ subst. :

671* ततोऽस्य लोहमुसलं नर्दयित्वा बलोत्कटः ।

[D_9 -मुसलैर्. $Ś_3$ D_8 नंदयित्वा; D_{12} भ्रामयित्वा (for नर्दयित्वा). $Ś_1$ मदोत्कटः; D_8 महोत्कटः.]

—^{c}) $Ś_3$ D_{12} प्रैषयत् ; B_4 T_4 प्रेरयन् (for प्रेषयन्). $Ñ_2$ B क्रोधान्. —^{d}) Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{2.8.9.12}$ T_4 ननाद च; B_2 वज्रमेव; $D_{1.3-5}$ विननाद (for ररास च). $D_{6.7.10.11}$ यथांतकः.

43 G_3 damaged for 43^{abc}. —^{a}) $Ś_1$ V_1 D_5 T_4 [अ]ग्निम्. —^{b}) $Ñ_1$ आकाश-; D_8 सशोक- (for अशोक-). $Ś_1$ V_1 D_5 T_4 -संनिभं. B_3 शोकापीडसमन्वितः. —^{c}) $Ñ_2$ V_3 B बभूव (for प्रहस्त-). D_2 T_1 -मुक्तश्च (for -मुक्तस्य). —$Ś_1$ D_8 om. 43^{d}-44^{c}. —^{d}) D_3 वह्निश्च (for बभूव). M_8 प्रहसन् (for प्रदहन्). $Ś_{2.3}$ निरीक्ष्यत हसन्निव; Ñ V_3 B कुर्वाणो विमला दिशः; V_1 $D_{2.5.9.12}$ T_4 निरीक्ष्य प्रहसन्निव.

44 $Ś_1$ D_8 om. 44^{abc} (cf. v.l. 43). —^{a}) $Ś_{2.3}$ $D_{2.9.12}$ अथापतंतं; Ñ V_3 $B_{1.2.4}$ आपतंतं च; D_3 आत्मावमानं; K (ed.) अथायांतं तु (for आधावमानं). B_3 बलवान्दर्शयामास. —^{b}) $Ñ_1$ कार्तिवीर्यस्; B_3 बाहुवीर्यं (for कार्तवीर्यस्). $Ñ_1$ $M_{2.4.7-9}$ ततोर्जुनः; $T_{1.2}$ तथार्जुनः (for तदा°). $Ñ_2$ V_3 कार्तवीर्यजनस्तदा; T_4 G_1 कार्तवीर्यार्जुनस्तदा. —^{c}) Ñ B लाघवाद् ; T_3 निपुणो (for निपुणं). $Ś_2$ मुंचयामास; $Ś_3$ D_{12} चूर्णयामास. —^{d}) Ś Ñ $V_{1.3}$ B D $T_{1.2.4}$ G_3 M_3 गदया; Cg as in text (for सगदो). $Ś_2$ $Ñ_2$ चातिविक्रमः; V_1 T_4 [अ]मितविक्रमः; $D_{6.7.10.11}$ गतविक्लवः; M_8 [ऽ]गदविक्रमः. ❀ Cg : वञ्चयामास प्रतिहतवानित्यर्थः । सगदः गदासहितः । अगदः अरोगः अप्रतिबन्ध इति यावत्, विक्रमो यस्येति विग्रहः ।; Ck : सगदः गदासहितः. ❀

45 ^{a}) B_2 सम्- (for तम्). —^{b}) $D_{10.11}$ सगदो; M_3 प्रहसन् (for प्रहस्तं). —^{c}) $Ś_{1.2}$ $V_{1.3}$ D_8 भ्रामयंतं; $Ś_3$ $D_{1-5.12}$ भ्रामयंस्तां; $Ñ_1$ भ्रामयित्वा; $Ñ_2$ B D_9 भ्रामयन्वै (B_2 °न्स); $D_{6.7}$ S भ्रामयानो (for भ्रामयाणो). —G_3 damaged from र्वीं up to गद in 46^{b}. —^{d}) $Ś_{1.2}$ $D_{8.12}$ तस्य (for पञ्च-). $Ś_{1.2}$ $V_{1.3}$ D_8 -समुच्छ्रितां; $Ś_3$ $D_{2.12}$ -समुत्थितां; Ñ B $D_{1.3.4.9}$ M_6 -शतोच्छ्रितां; D_5 -समुच्छ्रयां; T_2 -शतायुतां; G_2 -शताश्रितां; M_3 -शतोद्यतां; Cg.k.t as in text (for -शतोच्छ्रयाम्).

46 G_3 damaged up to गद in ^{b} (cf. v.l. 45). —^{a}) $Ś_3$ $D_{6.7.10.11}$ ततो हतो; K (ed.) तथा हतो (for तेनाहतो). B_3 [अ]भिहतो (for [आ]हतोऽति-). —^{b}) $Ñ_2$ $D_{1.3-5}$ तया; M_9 सदा (for तदा). —^{c}) Ś B_2 $D_{1.3-5.8.9.12}$ M_2 ततः; V_1 T_4 M_3 महा-; B_1 [अ]र्दितः; B_4 [अ]मितः; M_6 [अ]सितः; K (ed.) हतः (for स्थितः). —D_{11} reads from लो up to ^{d} in marg. $D_{4.9}$ शैले (for शैलो). —^{d}) $B_{1.2.4}$ $D_{3.5.8.9.12}$ -[आ]हतो (for -हतो.).

प्रहस्तं पतितं दृष्ट्वा मारीचशुकसारणाः ।
समहोदरधूम्राक्षा अपसृप्ता रणाजिरात् ॥ ४७
अपक्रान्तेष्वमात्येषु प्रहस्ते च निपातिते ।
रावणोऽभ्यद्रवत्तूर्णमर्जुनं नृपसत्तमम् ॥ ४८
सहस्रबाहोस्तद्युद्धं विंशद्बाहोश्च दारुणम् ।
नृपराक्षसयोस्तत्र आरब्धं लोमहर्षणम् ॥ ४९
सागराविव संक्षुब्धौ चलमूलाविवाचलौ ।
तेजोयुक्ताविवादित्यौ प्रदहन्ताविवानलौ ॥ ५०
बलोद्धतौ यथा नागौ वाशितार्थे यथा वृषौ ।
मेघाविव विनर्दन्तौ सिंहाविव बलोत्कटौ ॥ ५१
रुद्रकालाविव क्रुद्धौ तौ तथा राक्षसार्जुनौ ।
परस्परं गदाभ्यां तौ ताडयामासतुर्भृशम् ॥ ५२
वज्रप्रहारानचला यथा घोरान्विषेहिरे ।
गदाप्रहारांस्तद्वत्तौ सहेते नरराक्षसौ ॥ ५३
यथाशनिरवेभ्यस्तु जायते वै प्रतिश्रुतिः ।
तथा ताभ्यां गदापातैर्दिशः सर्वाः प्रतिश्रुताः ॥ ५४

G. 7. 21. 56
B. 7. 32. 55
L. 7. 20. 54

47 ^{a}) V3 निहतं (for पतितं). —^{d}) Ś D2.8.9.12 M6 अप(Ś1 D8.12 °पा)क्रांता; Ñ B °याता; V1 °सृत्य; V3 D6.7.10.11 T4 °सृष्टा; D1.3.4 नेशुस्तूर्णं; T3 अपवृत्ता; G1 अपावृत्ता; M1 अपपाता; M10 °स्रस्ता; K (ed.) ह्यपसृष्टा (for अपसृप्ता). Ñ1 रणाजिरे.

48 G3 damaged for 48^{ab}. —^{a}) Ś D8.12 अपयातेषु; D2 अपाक्रांतेषु. —^{b}) K (ed.) वि- (for च). B2 निशाचरे (for निपातिते). —^{c}) G2 M1.2.4.6.7-9 [ऽ]मिद्रवत्; B2 [ऽ]भ्यपतत् (for ऽभ्यद्रवत्). —^{d}) B3 नृपनंदनं.

49 ^{a}) G3 damaged from स्तद् up to बाहो in ^{b}. —^{b}) Ś V1.3 D1-5.8.9.12 रावणस्य (for विंशद्बाहोश्). V3 सुदारुणं; T4 तथैव च (for च दारुणम्). —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{d}) Ś V1.3 D1-5.8.9.12 T4 त्रिषमं; Ñ B1.3.4 G1 संरब्धं; B2 सशब्दं; D6 प्रारब्धं; T3 त्वारब्धं; G2 चारब्धं (for आरब्धं). Ś Ñ2 V1.3 B3 D2.6-12 S रोमहर्षणं.

50 G3 damaged from ^{a} up to प्रदहन्ता in 50^{d}. —^{a}) Ñ V3 B2-4 D6.9 T4 G1 M5.9 संक्रुद्धौ; M6 संरब्धौ (for संक्षुब्धौ). —^{b}) D3.6 T1.2.4 M3 चलन्- (for चल-). Ñ1 सपक्षाविव चाचलौ. —D5 om. (hapl.?) 50^{c}–51^{b}. M5 om. (hapl.?) 50^{cd}. Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 transp. 50^{cd} and 51^{ab}. T4 partly damaged for ^{c}. —^{c}) Ś1.2 D9 तेजोद्दप्ताव्; Ś3 D2.8.12 ओजोद्दप्ताव्; Ñ1 V1 तेजोवृद्धाव्; D1.3.4 °न्विताव्; M8 °वंताव् (for तेजोयुक्ताव्).

51 D5 om. 51^{ab} (cf. v.l. 50). Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 transp. 50^{cd} and 51^{ab}. —^{a}) Ś2.3 D12 बद्धयुद्धौ; D1.4 बलोद्धतौ; D9 बलोद्गणौ; G2 बलवंतौ (for बलोद्धतौ). T3 यदा (for यथा). M10 गावौ (for नागौ). —^{b}) G3 damaged from ता up to ^{c}. Ś Ñ2 V1.3 B D1.2.4.6.7.9-11 Ct वासितार्थे; Ñ1 D3 वासितार्थौ; Cg.k as in text (for वाशितार्थे). Ś Ñ1 V1.3 D1-4.8.9.12 महाबलौ; B2.3 यथा द्विपौ; B4 M9.10 यथा गजौ (for यथा वृषौ). M5 (with hiatus) बाहिकार्थी इवर्षभौ. ❀ Cg: वाशितार्थे करेण्वर्थे, युध्यन्ताविति शेषः ।; Ck: वाशितार्थे करिणीप्रयोजनाय युध्यन्ताविति शेषः ।; Ct: वासितार्थे करिणीरूपप्रयोजनाय । युयुधाते इति शेषः. ❀ —^{c}) D6 घनाविव. Ś1.2 D2 प्रनदंतौ; Ś3 प्रणादंतौ; Ñ1 T4 च गर्जंतौ; B1.3 D3 च नदंतौ; D8 प्रनंदंतौ; D12 प्रनादंतौ; T3 विवर्षंतौ (for विनर्दन्तौ). —^{d}) D1.3.4 महोत्कटौ; T4 मदोद्धतौ; M4.8 मदोत्कटौ (for बलोत्कटौ).

52 ^{a}) D2 भद्रकालाव्. Ś1 D2.8.9.12 [अ]त्युग्रौ; Ś2.3 [आ]दित्यौ; Ñ1 B1.4 D1.4.5 [अ]श्रांतौ; Ñ2 V1 B2.3 M6 श्रांतौ; V3 भ्रांतौ; D3 क्रांतौ (for क्रुद्धौ). —G3 damaged for 52^{bcd}. —^{b}) B2 यथा; B3 अथ; D6.7.10.11 T1.4 G2 M1.3.5 तदा (for तथा). D1.3-5 तथा तौ (by transp.). Ś1 D8 नृपराक्षसौ; Ñ1 B [अ]र्जुनरावणौ; Ñ2 G1 M6 रावणार्जुनौ; M3 [अ]र्जुनराक्षसौ (by transp.) (for राक्षसार्जुनौ). ❀ Cv: तौ तथेत्यत्र तौशब्दो रुद्रकालयोर्विशेषणम् । इतरथा अतिरिच्येत. ❀ —^{c}) Ñ1 D5 T3 परस्पर-. Ś1 गदामिश्च; Ś2.3 D2.8.9.12 गदाभ्यां च; Ñ V1 B2-4 D1.3.4 M6 °ग्राभ्यां; V3 D6.7.10.11 T4 गदां गृह्य; B1 गदापातैर्; G1 M1 गदाभ्यां तु; G2 गदावंतौ (for गदाभ्यां तौ). —^{d}) Ñ1 B1 दारयामासतुर्; B2 द्राव°; T4 ताड * * * तुर् (for ताडयामासतुर्).

53 Ñ2 B1.3.4 transp. ^{ab} and ^{cd}. —^{a}) Ś D8.9.12 अतुलान्; Ñ V1.3 B D1-5 M6 अचलौ (B2.4 °लो); D7 T2 G3 अचलान् (for अचला). —^{b}) T1 विद्धा (for यथा). M6 घोषान् (for घोरान्). Ñ1 V1.3 D1.3-5 विषेहतुः; D7 निषेविरे; T3 हि सेहिरे (for विषेहिरे). Ś D8.12 यथा मेघौ विषेहतुः; Ñ2 B यथैव हि (B4 च) सुदुःसहान्; D2.9 यथा मेघौ विनेदतुः. —^{c}) B4 D6 -प्रहारं; D2 -प्रहारैस्. Ś1 D8 तांस्तद्वद्; Ś2.3 V1 B1 D1-4.9.12 M6 तौ तद्वत् (by transp.); Ñ1 V3 B4 D6.7.10.11 T G M1.3.5.8.10 तौ तत्र; Ñ2 B3 तौ दत्तान्; B2 तौ दत्वा (for तद्वत्तौ). D5 तथा प्रहरतौ तद्वत्. —^{d}) Ñ1 V3 B1.2.4 D6.7.10.11 M3.5.8-10 सेहाते; Ñ2 B3 सहाते; V1 सेहातां; D1-5.9 T4 सहेतां; G1 सहेतो; M6 सेहतां (for सहेते). D6 नृप- (for नर-). Ś1 D8 असहेतां परस्परं.

54 ^{a}) Ś1 Ñ2 B4 च (for तु). M6 यथाशने रवेभ्यस्तु. —^{b}) B2 D7.10.11 [ऽ]थ (for वै). Ś1 Ñ2 V3 B D2.8

G. 7. 21. 56
B. 7. 32. 56
L. 7. 30. 55

अर्जुनस्य गदा सा तु पात्यमानाहितोरसि ।
काञ्चनाभं नभश्चक्रे विद्युत्सौदामिनी यथा ॥ ५५
तथैव रावणेनापि पात्यमाना मुहुर्मुहुः ।
अर्जुनोरसि निर्भाति गदोल्केव महागिरौ ॥ ५६
नार्जुनः खेदमाप्नोति न राक्षसगणेश्वरः ।
सममासीत्तयोर्युद्धं यथा पूर्वं बलीन्द्रयोः ॥ ५७
शृङ्गैर्महर्षभौ यद्वद्दन्ताग्रैरिव कुञ्जरौ ।
परस्परं विनिघ्नन्तौ नरराक्षससत्तमौ ॥ ५८
ततोऽर्जुनेन क्रुद्धेन सर्वप्राणेन सा गदा ।
स्तनयोरन्तरे मुक्ता रावणस्य महाहवे ॥ ५९
वरदानकृतत्राणे सा गदा रावणोरसि ।
दुर्बलेव यथा सेना द्विधाभूतापतत्क्षितौ ॥ ६०
स त्वर्जुनप्रमुक्तेन गदापातेन रावणः ।
अपासर्पद्धनुर्मात्रं निषसाद च निष्टनन् ॥ ६१

-स्वनः (for -श्रुतिः). Ś2.3 Ñ1 V1 D1.3–5.9.12 T4 जायंते वै (V1 °थ) प्रतिस्वनाः (D3 °श्रवाः). —Ś1 V1 D8 om. 54^{cd}. V3 reads 54^{cd} after 55. —^{c}) B2 तयोस् ; D2 T2 G1 तदा (for तथा). —G3 damaged from ताभ्यां up to 55^{a}. B1 D5–7.10.11 तयोर् (for ताभ्यां). Ś2.3 B3 D1–5.12 T4 M6 -घातैर् ; D7.10.11 Cg.t -पोथैर् (for -पातैर्). ❀ Cg.t : गदापोथैर्गदापातैः. ❀ —^{d}) M1 तदा (for दिशः). T4 damaged for सर्वाः. Ñ1 B D1.3–5 प्रसस्वनुः; D2.9 T4 M6 प्रतिस्वनाः (M6 °नुः); Cg.k.t as in text (for प्रतिश्रुताः). Ñ2 प्रतिनादस्तु जायते.

55 G3 damaged up to ^{a} (cf. v.l. 54). —^{a}) Ñ1 तथा ताभ्यां; Ñ2 B अर्जुनेन (for अर्जुनस्य). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 हि (for तु). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 M6 क्षिप्यमाना (Ś3 D1–5.9.12 M6 °णा) (for पात्यमाना). Ś V3 D1–5.8.9.12 तथोरसि; Ñ B2–4 T3 G2.3 M1.3 Ck महो°; V1 T3 तदो°; T4 ततो°; M5.8 [अ]भितो°; Ct as in text (for [अ]हितोरसि). —^{d}) Ś2.3 D7.10–12 T3 M5–7 सौदामनी. —After 55, V3 reads 54^{cd}.

56 ^{a}) D4 तथैवं. M3 [आ]जौ (for [अ]पि). —^{b}) Ñ2 महागदा (for मुहुर्मुहुः). —Ś1 om. 56^{cd}. —^{c}) Ñ B भाति स्म (for निर्भाति). —^{d}) Ñ2 B2 G3 महो (G3 damaged after महो up to न in 57^{b})ल्केव; D8 *** ख; L (ed.) रविज्योतिर् (for गदोल्केव). G1 महारणे. Ś2.3 D12 गदावज्रं यथा गिरौ.

57 G3 damaged up to न in ^{b} (cf. v.l. 56). —^{a}) D5 T3 अर्जुनः. Ś V3 D1–5.8–12 आयाति; Ñ1 B1.4 आयातो; Ñ2 B3 आपेदे; B2 ईयाय (for आप्नोति). —^{b}) V1 न रक्षः स; B1 स च रक्षो- (for न राक्षस-). T3 -गणाधिपः. —^{c}) Ś D8.12 G2 द्वयोर् ; V1 T3 तदा; T1.2 M2.6 ततो (for तयोर्). —^{d}) G1 युद्धं (for पूर्वं). Ś D8.9.12 M6 बलेंद्रयोः (for बलीन्द्रयोः). Ñ B यथा बलिमहेंद्रयोः; V1 T4 बलिवासवयोरिव.

58 ^{a}) G3 तद्वद्. Ś V1.3 D2.5.8.9 T4 ऋ (D5 T4 वृ) षभाविव तौ शृंगैर्; D1.3.4 वृषभाविव शृंगाभ्यां; D6.7.10.11 Ct शृंगैरिव वृषा (D6 °षौ)युध्यन् ; D12 अवलाविव तौ शृंगैर् (corrupt); M6 शृंगैरिव ककुद्मंतौ. ❀ Ct : वृषायुध्यन् । वृषा-वयुध्यन्नित्यर्थः. ❀ —^{b}) D1.3.4 दंताभ्याम् (for दन्ताग्रैर्). —For 58^{ab}, Ñ B subst. :

672* दन्तैरिव महानागौ शृङ्गैरिव महावृषौ ।

[B2.3 महर्षभौ (for महावृषौ).]

—^{c}) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 M3 जघ्नतुर्वै (D1.3–5 T4 M3 °स्तौ); T1.2 G2.3 M1.10 तौ निघ्नंतौ; M6 तु तौ वीरौ; Cv as in text (for विनिघ्नन्तौ). Ñ B जघ्नतु (B1.2 °घ्नंत)स्तौ रणे घोरौ (Ñ1 महात्मानौ). ❀ Cv : परस्परं विनिघ्नन्तौ अभूतामिति शेषः. ❀ —^{d}) Ñ B तदा; M6 घ्नंतौ (for नर-). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T4 M6 -राक्षसपार्थिवौ; B2 पार्थिवराक्षसौ; M10 -राक्षसपुंगवौ (for °सत्तमौ).

59 ^{a}) G3 damaged from क्रुद्धेन up to न्तरे in ^{c}. B1 तरसा (for क्रुद्धेन). —V3 lacuna for 59^{cd}. —^{c}) B2.3 युक्ता (for मुक्ता). —^{d}) Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T4 महामृधे; B4 तदा भृशं; D6.7.10.11 महोरसि (for महाहवे).

60 ^{a}) G1 -गत- (for -कृत-). G3 -त्राते (fop -त्राणे). —^{c}) V1 D4 दुर्बले च; T2 M5 °लेन; T3 °लैव; Cg.k.t as in text (for दुर्बलेव). Ñ V3 B तदा सेना; D6.7 शिला यद्वद्; D10.11 Cg.k.t यथा वेगं; T1 यथा शाखा (for यथा सेना). ❀ Cv : इवयथाशब्दावेकार्थावेव. ❀ —^{d}) M8 तथा (for द्विधा-). D8 T1.2.4 Cg.k द्विधा भूत्वा; Ct °भूता (as in text). G1 M6 [अ]भवत् ; Cg.k.t as in text (for [अ]पतत्).

61 ^{a}) Ś D2.8.9.12 T4 च (for तु). Ñ2 V1.3 B2.3 D2.5–7.9–11 T G2 M1.3.5.10 -प्रयुक्तेन. —^{b}) G3 damaged from -पातेन up to first नि in ^{d}. Ś1.3 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 -वेगेन; Ś2 Ñ1 D6.7.10.11 M5.6.9.10 -घातेन (for -पातेन). B1 पीडितः (for रावणः). —^{c}) Ś2.3 D8.12 अथासर्पद् ; Ñ2 B T4 अपसृत्य; D3.4 T3 G1 M3.5 अपसर्पद् ; T1 अ *** द् (damaged) (for अपासर्पद्). —^{d}) Ś D2.5.8.9.12 च धिष्ठितः; Ñ1 सनिस्वनं; Ñ2 V3 विनिश्वसन् ; V1 तु धिष्ठितः; B1 निशाचरः; B2 स निष्टनन् ; B3.4 विनष्टवत् ; D1.4 महीतले; D6 T3 M6 च निश्वसन् ; G1 न निष्टनन् ; G2 च निष्पतत् ; G (ed.) सनिस्वनः (for च निष्टनन्). ❀ Cg : निष्टनन् रटन् ।; Ck : निष्टनन् नदन् ।; Ct : निष्टनन् रुदन्. ❀

स विह्वलं तदालक्ष्य दशग्रीवं ततोऽर्जुनः ।
सहसा प्रतिजग्राह गरुत्मानिव पन्नगम् ॥ ६२
स तं बाहुसहस्रेण बलाद्गृह्य दशाननम् ।
बबन्ध बलवान्राजा बलिं नारायणो यथा ॥ ६३
बध्यमाने दशग्रीवे सिद्धचारणदेवताः ।
साध्वीति वादिनः पुष्पैः किरन्त्यर्जुनमूर्धनि ॥ ६४
व्याघ्रो मृगमिवादाय सिंहराडिव दन्तिनम् ।
ररास हैहयो राजा हर्षादम्बुदवन्मुहुः ॥ ६५
प्रहस्तस्तु समाश्वस्तो दृष्ट्वा बद्धं दशाननम् ।
सह तै राक्षसैः क्रुद्ध अभिदुद्राव पार्थिवम् ॥ ६६
नक्तंचराणां वेगस्तु तेषामापततां बभौ ।
उद्धूत आतपापाये समुद्राणामिवाद्भुतः ॥ ६७
मुञ्च मुञ्चेति भाषन्तस्तिष्ठ तिष्ठेति चासकृत् ।
मुसलानि च शूलानि उत्ससर्जुस्तदार्जुने ॥ ६८

G. 7. 21. 70
B. 7. 32. 69
L. 7. 20 68

62 ^{a}) G1 विह्वलं तं (for स विह्वलं). M1 तमावीक्ष्य (for तदालक्ष्य). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 विह्वलं तु (Ñ1 V1.3 D1.4 तं; D5 च) समालक्ष्य (V3 °साद्य); Ñ2 B M6 G (ed.) तं विह्वलित (M6 °लं स)मालक्ष्य (B4 °ज्ञाय; G [ed.] °लोक्य). —^{b}) B2 रणे; B3 D2 M8 तदा; G2 तथा (for ततो). —^{c}) V3 B3 D6.7.10.11 M6 [उ]त्पत्य; B1.2.4 [आ]प्लुत्य (for प्रति-). —^{d}) D12 मंत्रगं (for पन्नगम्).

63 ^{a}) D6.7.10.11 T1–3 M9 तु (for तं). —^{b}) Ś V1 D1–5.8.9.12 T4 बलेनादाय राक्षसं; Ñ V3 B बलादा (Ñ1 °लेना)दाय रावणं; T3 M5 बलात्संगृह्य (M5 °द्गृह्य च) रावणं. —G1 om. 63^{c}–65^{b} (hapl.?). G2 om. 63^{c}–64. —^{c}) G3 damaged from जा up to बध्यमा in 64^{a}. —M1 reads 63^{d} *inf. lin.*

64 G1.2 om. 64; G3 damaged up to बध्यमा in ^{a} (for all, cf. v.l. 63). —^{a}) D1.4 बद्धमाने (for बध्यमाने). —^{b}) Ñ1 सिद्धि-; B1 D5 सिद्धाश् (for सिद्ध-). M4 -सेविताः (for -देवताः). —^{c}) B1 T1 साध्विति; M9 साधु प्र- (for साध्वीति). D6.7 साधु साध्विति वाक्पुष्पैः. ❀ Cv : साध्वीति वादिनः इति । दीर्घो वृत्तानुकूल्यात् ।; Cg : साध्वीति वादिनः इयं क्रिया साध्विति वदन्तः ।; Ck.t : साध्वीति वादिन इति दीर्घश्छान्दसः (Ct °र्घ आर्षः). ❀ —^{d}) T2 कीर्यंति. Ñ2 V3 B1.4 व्यकिर (B1 अभ्यर्च; B4 अकिर)न्नर्जुनं तदा. —For 64^{cd}, Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T4 M3.5.6.10 subst.:

673* साधु साध्वित्यभाषन्त किरन्तः कुसुमं बहु ।

[Ñ1 D2.9 T4 M3.5.10 भाषंतः; D1.3.4 जल्पंतः; M6 तं पुष्पैः (for [अ]भाषन्त). D1.3.4 किरंति. D5 T4 किरंतः कुसुमान्बहून्; M3 व्यकिरन्कुसुमानि वै; M5.10 पुष्पैरवकिरंति तं; M6 किरंतोर्जुनमब्रुवन् (for the post. half).]

—Then M3 cont.:

674* मूर्ध्नि राजाधिराजस्य कार्तवीर्यस्य राघव ।

—For 64^{cd}, B2 subst.:

675* साधु साध्विति वादिन्यः पुष्पैरर्च्यार्जुनं तदा ।

—B3 subst. for 64^{cd}:

676* मुमुचुः पुष्पवर्षाणि साधु साध्विति वादिनः ।

65 Ś1 D8 G1 om. 65^{ab} (for G1, cf. v.l. 63). —^{a}) Ś2.3 D2.9.12 [आ]साद्य (for [आ]दाय). —^{b}) D10.11 T1 M3 मृग- (for सिंह-). D6.7.10.11 T4 M6 कुंजरं (for दन्तिनम्). Ś2.3 V1 D1.5.12 नर (Ś2.3 D12 वन)सिंहोहरत्तथा (Ś2 °रस्तथा; Ś3 °रद्यथा; V1 D5 °रत्तदा; D12 °नद्यथा); Ñ V3 B D2.9 सिंहो वा गज (D2 वन; D9 मृग)यूथपं; D3.4 नरसिंहो हरो यथा; M5 सिंहः क्रुद्ध इव द्विपं; M6 नृसिंह इव कुंजरं; M9 नरसिंहो यथासुरं; L (ed.) सिंहो वा हस्तिनं यथा. ❀ Cv : सिंहराडिव दन्तिनमिति सम्यक्. ❀ —^{c}) V3 B1.3.4 D6.9 रराज; B2 रराव; D5 जहास; T1.2 M3 ननाद (for ररास). —^{d}) D4 अंबु वहन्; D8 अंबु द्रवन् (for अम्बुदवन्).

66 ^{a}) Ś Ñ1 D2.8.9.12 T4 [ऽ]थ; V1 [ऽ]यं (for तु). —G3 damaged from मा up to ^{b}. D3 महाश्वस्तो; T3 तदाश्वस्तो (for समाश्वस्तो). —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) Ś1 D8.12 संहतै; G (ed.) सहितै (for सह तै). Ś1 D8 क्रुद्धैः; Ñ2 V3 B क्रोधाद्; G (ed.) सर्वैर् (for क्रुद्ध). D6.7.10.11 M6 सहसा राक्षसः क्रुद्ध. —^{d}) M7 ह्यभिदुद्राव; K (ed.) चाभिदुद्राव. Ñ1 स रावणं (hypm.); V3 भूपतिं; D6.7.10.11 हैहयं (for पार्थिवम्). Ś V1 D1–5.8.9.12 T4 प्रदुद्राव नराधिपं (V1 दशाननं).

67 ^{b}) Ñ1 चापततां. D6 बहु (for बभौ). —^{c}) D10.11 T4 M3 उद्भूत. Ś V1 D1.2.8.12 उद्भू (D1 °द्धू)तानां तपापाये; Ñ V3 B उद्भ (B4 °द्ध)तानां युगापाये; D3–5.9 उद्धूतानां तपा (D5 °दा)पाये. —^{d}) D10.11 पयोदानाम् (for समुद्राणाम्). V3 illeg. for इवाद्भुतः. Ś D1–4.8.9.12 [उ]द्धतः; B2.4 T1.2 G M1.3.8.10 [अ]द्भुतं; D5 स्वनः; D6.7 T4 M6 [अं]बुवत्; D10.11 [अं]बुधौ (for [अ]द्भुतः).

68 ^{a}) Ñ1 D5 [अ]भाषंत; D2 M9 भाषंते (for भाषन्तस्). —^{b}) T4 तिष्ठ तिष्ठे **** (damaged). —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. G3 damaged from ^{c} up to उत्ससर्जु in ^{d}. —^{c}) B2 मुसलादि (for मुसलानि). Ñ B1.2.4 D1.3.4 T1.2 G1.2 M2.3.9 स- (for च). M6 मुसलानसि-. Ś D2.5.8.12 शैलांश्च; V1 D9 T4 शूलांश्च (for शूलानि). M1 महावेगा (for च शूलानि). —^{d}) Ñ V3 B ससृजुस्ते; T1 G2 ह्युत्ससर्जुस् (for उत्ससर्जुस्). B2 M10

G. 7. 21. 70
B. 7. 32. 70
L. 7. 20. 69

अप्राप्तान्येव तान्याशु असंभ्रान्तस्तदार्जुनः ।
आयुधान्यमरारीणां जग्राह रिपुसूदनः ॥ ६९
ततस्तैरेव रक्षांसि दुर्धरैः प्रवरायुधैः ।
भित्त्वा विद्रावयामास वायुरम्बुधरानिव ॥ ७०
राक्षसांस्त्रासयित्वा तु कार्तवीर्यार्जुनस्तदा ।
रावणं गृह्य नगरं प्रविवेश सुहृद्वृतः ॥ ७१
स कीर्यमाणः कुसुमाक्षतोत्करै-
र्द्विजैः सपौरैः पुरुहूतसंनिभः ।
तदार्जुनः संप्रविवेश तां पुरीं
बलिं निगृह्येव सहस्रलोचनः ॥ ७२

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

तथा; M1 ततो (for तदा). B1 रणे; M6 [अ]र्जुनं. Ś1.3 D3.9.12 अर्जुने ससृजुस्तदा; Ś2 D6.7.10.11 सोत्ससर्ज तदा रणे; V1 T4 व्यसृजन्नर्जुने तदा; D1–4 तेर्जुने ससृजुस्तदा; D5 चिक्षिपुर्हैहयं प्रति; T2 ह्युत्ससर्जुस्तथार्जुने; M8 उत्ससर्ज तथार्जुने. ❀ Ct : सोत्ससर्जेत्यार्षम् । सहैव त्यक्तवन्त इत्यर्थः. ❀

69 Note hiatus between [a] and [b]. V3 illeg. for [a]. —[a]) D4 M1 अप्राप्तानि च; M6 प्रहसन्नेव; Ck.t as in text (for अप्राप्तान्येव). B3 तान्यासन्; D1 तान्या * (for तान्याशु). D2.9 अप्राप्तानेव तानाशु (sic). —[b]) Ñ V3 B1–3 सोसंभ्रांतस्; T4 ह्यसंभ्रांतस्. Ñ1 B2 G1 M1.3 ततो; T2 G2 तथा (for तदा). Ś V1 D2.5.8.9.12 ह्यसंभ्रांतं (V1 D2.5.9 °तस्) ततोर्जुनः; B4 सोभ्रांतस्तु ततोर्जुनः; D1.3.4 बभंज तांस्ततोर्जुनः. —[c]) Ś (Ś3 *sup. lin.* also) D9.12 सुरारीणां; Ś3 D2.8 परारीणां (for [अ]मरारीणां). —[d]) Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T4 M6 च ननाद च; D7.10.11 T1–3 G2.3 M1.3.9 [अ]रिनिपूदनः (for रिपुसूदनः).

70 [a]) Ś1 D8 तथा तैर्; V3 D5 G1 ततस्तेन; B3 प्रहारैर्; B (ed.) ततस्तानि (for ततस्तैर्). V3 कुपितः (for रक्षांसि). —[b]) Ś1 Ñ1 D2.5.9.12 दुर्धर्षप्र-; Ś2.3 V1 D8 दुर्धर्षः प्र-; Ñ2 V3 B शितधारैर्; D1.3.4 T4 M10 दुर्धर्षैः प्र-; M4 राक्षसैः प्र- (for दुर्धरैः प्र-). G1 परमायुधैः. —[c]) T4 damaged for भित्त्वा विद्रा. V1 M1 हत्वा; D2 जित्वा; T1.2 G2.3 भीतान् (for भित्त्वा). B1 च (for वि-). —[d]) D5 यथा (for इव). B3 रथे रज्जुधरानिव.

71 [a]) Ñ1 V1.3 D1.3.4.6.7.10.11 त्रासयामास; Ñ2 B M6 त्रासयित्वाथ (Ñ2 °त्वा च; B2.3 °त्वाशु); D5 सूदयामास; G3 damaged; M1 ध्वंसयित्वा तु; M4.7 त्रासयित्वैतान्; M8.10 द्रावयित्वाथ (M8 °त्वा तु) (for त्रासयित्वा तु). —[b]) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–4.8 T1.2 G3 M1.3.4.6 कार्त (Ñ1 °र्ति)-वीर्यो. T2 तथा (for तदा). —V3 repeats 71[cd] consecutively. —[c]) M6.7 नगरीं (for नगरं). Ś Ñ1 V1.3 (second time) D1–5.8.9.12 T4 गृहीत्वा नगरं (Ś V3 D8 °रीं) रक्षः; Ñ2 V3 (first time) B आदाय रावणं वीरः (V3 °रं). —[d]) Ñ2 V3 (first time) B3 ततः पुरं; B1 पुरीं ततः; B2 तदा पुरीं; B4 पुरं ततः; D9 सुदुर्हृदं (for सुहृद्वृतः).

—After 71, B ins.:

677* तेऽपि सर्वे महात्मानो रावणस्य भयार्दिताः ।
अतिष्ठन्पुष्पकं गृह्य स्वामिमोक्षणकाङ्क्षया ।

[(l. 1) B4 सर्वे तु (for ऽपि सर्वे). B1 तदामात्या; B4 भयार्तानो (sic) (for महात्मानो). —(l. 2) B4 स्वामिनो मोक्षकांक्षया (for the post. half).]

72 [a]) B3 D5.7 M6 सं (D5 वि) कीर्यमाणः. Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 कुसुमोत्करैः शुभैर् (V1 D3 °रैस्तदा; V3 °रैर्द्विजैर्; D1.4 T4 °रैः करैर्; D5 °रोत्करैः); M3 °माक्षतैर्द्विजैर् (for कुसुमाक्षतोत्करैर्). —[b]) V3 जनैः; G1 M5 लाजैः; M3 निजैः (for द्विजैः). B4 च पौरैश्च; T4 सदारैः; G1 सुपूरैः; M3 स्वपौरैः (for सपौरैः). Ś Ñ B D8 -विक्रमः (Ś3 B3 °मैः); D3 -संनिभैः (for -संनिभः). —B1 transp. [c] and [d]. —[c]) Ś V3 D2.8.9.12 नृपो; Ñ V1 B D6.7.10.11 T4 M3.5–7.10 ततो (for तदा). Ś1 B1 D6.7.10.11 स्वां; B2 D9 स (for सं-). Ñ1 तत्पुरं (for तां पुरीं). —[d]) Ś2.3 D1.4 M6 बलं (for बलिं). T3 यथा त्रिविक्रमैः (for सहस्रलोचनः).

Colophon. —*Kāṇḍa name*: Ś1 D2 M7 om. —*Sarga name*: Ś1 पौलस्त्यपुत्रग्रहणं; Ś2.3 D2.9.12 रावणग्रहणं; Ñ V1.3 B2–4 D8 रावणग्रहणं (Ñ1 V1 °णः); B1 कार्तवीर्यार्जुनेन रावणनिग्रहः; D1.3.4 सहस्रार्जुन (D3 °नेन) रावणनिग्रहो; D5 रावणप्रहरणं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 B1.3 D2 om.; Ñ2 B4 D1.3–5 M6 21; V1 17; B2 D8.9 T4 20; D12 19; T3 37. —After colophon, T4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G2.3 M1.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

३३

रावणग्रहणं तत्तु वायुग्रहणसंनिभम् ।
ऋषिः पुलस्त्यः शुश्राव कथितं दिवि दैवतैः ॥ १
ततः पुत्रसुतस्नेहात्कम्प्यमानो महाधृतिः ।
माहिष्मतीपतिं द्रष्टुमाजगाम महानृषिः ॥ २
स वायुमार्गमास्थाय वायुतुल्यगतिर्द्विजः ।
पुरीं माहिष्मतीं प्राप्तो मनःसंपातविक्रमः ॥ ३
सोऽमरावतिसंकाशां हृष्टपुष्टजनावृताम् ।
प्रविवेश पुरीं ब्रह्मा इन्द्रस्येवामरावतीम् ॥ ४
पादचारमिवादित्यं निष्पतन्तं सुदुर्दृशम् ।
ततस्ते प्रत्यभिज्ञाय अर्जुनाय न्यवेदयन् ॥ ५
पुलस्त्य इति तं श्रुत्वा वचनं हैहयाधिपः ।
शिरस्यञ्जलिमुद्धृत्य प्रत्युद्गच्छद्द्विजोत्तमम् ॥ ६

G. 7. 22. 6
B. 7. 33. 6
L. 7. 21. 6

33

☞ V2 missing for Sarga 33 (cf. v.l. 7.12.2). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 M6 read 7.31–34 before 7.20 (T3 alone repeating here). D12 begins with ॐ.

1 ᵃ) Ś D8.12 तत्र; D1.3.4 T3.4 G1 M2.4.8–10 तं तु; G2 दृष्ट्वा (for तत्तु). —For 1ᵃᵇ, Ñ B subst.:

678* ग्रहणं राक्षसेन्द्रस्य तत्तु वायुग्रहोपमम् ।

[Ñ1 अर्जुनेन तु तत्कर्म (for the prior half). Ñ1 कृतं (for तत्तु). B1–3 राहु- (for वायु-).]

—ᶜ) D5 om.; D6.7.10.11 M1 ततः (for ऋषिः). D1.12 पौलस्त्यः. —ᵈ) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 कथ्यमानं दिवालयैः (D2–4 °ये).

2 ᵃ) Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 भृशं; B2 पुनः; D5 नृशंसं (corrupt); G1 पौत्र- (for पुत्र-). B1 D6.7.10.11 T4 G1 -कृत-; T3 -गत-; M2 -स्तुत- (for -सुत-). —ᵇ) D6.7 T2.3 G कंपमानो; M2.7.9 कंप्यमान-. V3 मनोधृतिः; G3 महाव्रतः; M5.10 महामतिः (for महाधृतिः). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.9.12 M6 कंप(Ś D9.12 तप्य; D2 काय्यं; D8 तुष्य)मानमनोधृतिः; Ñ2 B त्वरितं(B1 °तः) स(Ñ2 *) महामुनिः(B1 °मतिः); D5 तथाममतो धृतिः (sic). ❀ Cg : कम्प्यमानः अनुकम्पायुक्ततया संपद्यमानः । यद्वा पौत्रस्नेहात्कम्पित इत्यर्थः । अथवा महाधृतेरपि कम्पितं हृदयमित्यर्थः ।; Ck : कम्प्यमानः अनुकम्पायुक्ततया संपा(प ?)द्यमानः ।; so also Ct. ❀ —ᵈ) Ñ1 V1.3 T4 महामुनिः; Ñ2 B महातपाः (for महानृषिः). D1.3.4 जगाम स महामुनिः. —For 2ᶜᵈ, Ś D2.5.8.9.12 subst.:

679* स च माहिष्मतीं द्रष्टुं जगाम सहसा मुनिः ।

3 ᵃ) D1.4 वायोर् (for वायु-). V3 B2 -वेगम् (for -मार्गम्). —ᵇ) B2 वात-; B3 वह्नि-; D4 वासु- (for वायु-). —Ś1 om. 3ᶜᵈ. —ᶜ) Ś3 D2.5.8.9.12 प्रयातः (for प्राप्तो). —ᵈ) D1.4 मुनिः; D5 द्विज- (for मनः-). Ñ B -संकल्प-; D1.4.8 T4 G2 -संपाति-; Cg.k.t as in text (for -संपात-). ❀ Cg.t : मनःसंपातविक्रमः मनो(Ct °नस्तुल्य)गतिः ।; Ck : विक्रमो गतिः. ❀

4 ᵃ) D2 सामरावति-; G (ed.) °वती- (for सोऽमरावति-). D2 -संकाशा; D3 -सकाशां (unmetric) (for -संकाशां). ❀ Cg : अमरावतिसंकाशामित्यत्र "ङ्यापोः संज्ञाछन्दसोर्बहुलम्" इति ह्रस्वः ।; Ck.t : अमरावतिसंकाशाम् ङ्यापोरिति(Ct °संकाशाम् आर्षो) ह्रस्वः. ❀ —ᵇ) D5 हर्ष- (for हृष्ट-). B2 M4.7 -[आ]कुलां; D2 [आ]वृता; M10 -[आ]युतां (for -[आ]वृताम्). —Note hiatus between ᶜ and ᵈ. —ᶜ) G2 M1 (also as in text) रम्याम् (for ब्रह्मा). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 विवेश ब्रह्मणः पुत्र. —ᵈ) Ñ2 B यथेंद्रस्य(B2 °श्च) (for इन्द्रस्येव).

5 ᵃ) B3 पात्रवंतम्; M8 पादचाराद् (for पादचारम्). B1 [आ]दित्यः. —ᵇ) Ñ2 B2–4 प्रविशंतं; M6 निष्पतं (for निष्पतन्तं). B3 सुदुर्जयं; T1.2 M3 महामुनिं; Ck.t as in text (for सुदुर्दृशम्). B1 प्रविवेश सुदुःखितः. ❀ Cg : सुदुर्दृशम् दुर्दर्शमिति यावत् ।; Ck : सुदुर्दृशमिति । सुदुर्दर्शमिति यावत् ।; so also Ct. ❀ —For 5ᵃᵇ, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 subst.:

680* पादचारी यथादित्यः प्रतपन्सर्वतो दिशः।

[D5 * पितृवद् (for पादचारी). Ñ1 प्रभवन्; D3.8 प्रपतन् (for प्रतपन्).]

—Note hiatus between ᶜ and ᵈ. —ᶜ) Ś1 V3 D8 सं-; Ś3 V1 D1–5.9.12 T4 M3 तं (for ते). D1.4 सम(D1 °*) भिज्ञाय. Ñ B विज्ञाय तमृषिं द्वा(B3 द्वाः) स्था(Ñ1 B1 °स्थो). —ᵈ) D6 अर्जुनस्य; T3 त्वर्जुनाय. Ñ1 B1 न्यवेदयत्. Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 M3 द्वा(D8 द्वार [hypm.])स्थो(D5 M3 °स्था) राज्ञे न्यवेदयत्(D5 M3 °यन्).

6 ᵃ) V1 पुलस्त्यम्. Ś2.3 D1.3.4.12 इह (for इति). Ś V3 D1–5.8 M3.6 संप्राप्तः(D3 °सं); V1 D6.7.10.11 विज्ञाय; T4 M2.7–9 तच्छ्रुत्वा; M5 तं ज्ञात्वा; M10 संश्रुत्वा. D9 पुलस्त्यं प्रतिसंप्रा*म्; M1 पुलस्त्यमागतं श्रुत्वा. —ᵇ) Ś D1–5.8.12 प्राह तं; V1 प्राहुस्ते; V3 corrupt; D9 आह तं; D10.11 वचनाद् (for वचनं). V1.3 D6.9 हैहयाधिपं; T1.2 G M1.3.4–10 हैहयाधिपः. M3 इति श्रुत्वा तु हैहयः. —For 6ᵃᵇ, Ñ B subst.:

681* श्रुत्वा पुलस्त्यं संप्राप्तमर्जुनः सह मन्त्रिभिः ।

G. 7. 22. 7
B. 7. 33. 7
L. 7. 21. 7

पुरोहितोऽस्य गृह्यार्घ्यं मधुपर्कं तथैव च ।
पुरस्तात्प्रययौ राज्ञ इन्द्रस्येव बृहस्पतिः ॥ ७
ततस्तमृषिमायान्तमुद्यन्तमिव भास्करम् ।
अर्जुनो दृश्य संप्राप्तं ववन्देन्द्र इवेश्वरम् ॥ ८
स तस्य मधुपर्कं च पाद्यमर्घ्यं च दापयन् ।
पुलस्त्यमाह राजेन्द्रो हर्षगद्गदया गिरा ॥ ९
अद्येयममरावत्या तुल्या माहिष्मती कृता ।
अद्याहं तु द्विजेन्द्रेन्द्र यस्मात्पश्यामि दुर्दृशम् ॥ १०
अद्य मे कुशलं देव अद्य मे कुलमुद्धृतम् ।
यत्ते देवगणैर्वन्द्यौ वन्देऽहं चरणाविमौ ॥ ११
इदं राज्यमिमे पुत्रा इमे दारा इमे वयम् ।
ब्रह्मन्किं कुर्म किं कार्यमाज्ञापयतु नो भवान् ॥ १२

[B3 महर्षिम् (unmetric); B4 आयांतम् (for संप्राप्तम्).] —^{c}) B1.3 शिरसा (for शिरसि). Ś Ñ V1 B2–4 D2.8.12 T4 G2.3 आदाय; V3 B1 D1.3–7.9–11 T1.2 M1.3 आधाय; M6 उत्क्षिप्य (for उद्धृत्य). —V3 illeg. for ^{d}. —^{d}) D2.5.8.9.12 T4 M3 प्रत्यगच्छत्; D6.7 M6 प्रत्युद्गम्य; Cg.k.t as in text (for प्रत्युद्गच्छद्). Ś D2.5.8.9.12 स ब्रह्मजं; D6.7.10.11 T4 तपस्विनं; T2 M10 स तं (T2 ततो) द्विजं; G1 *बांधवं; M6 च ब्राह्मणं (for द्विजोत्तमम्). Ñ B ततः प्रत्युद्ययौ मुनिं; V1 ब्रह्मणः पुत्रमन्वगात्; D1.3.4 शीघ्रं प्रत्युद्य(D1 °त्याय)यौ द्विजं; T1 G2.3 M1.3 प्रत्युद्गच्छत तं द्विजं; M5 प्रत्युद्गच्छति सत्वरं. ❀ Cg.k.t : प्रत्युद्गच्छत् प्रत्युदगच्छत्. ❀

. 7 ^{a}) D2 T3 पुरोहितं. Ś2.3 Ñ1 V1.3 D3.5.9.12 T3 प्र-; D1.4 T4 च; D8 स (for ऽस्य). Ś1 V3 D1.4 [अ]र्थं; D5.9 [अ]र्थ; T2 [अ]र्घं; M8 [अ]र्घ्यान् (for [अ]र्घ्यं). Ñ2 B गृहीत्वार्घ्यं(B1 °र्घं); D2 प्रवृद्धार्थं (for ऽस्य गृह्यार्घ्यं). —^{b}) D4 मधुपर्क. Ñ2 B2.4 गां (for च). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 च गां च(Ñ1 गाश्च) ह; M6 च मारिष. —^{c}) Ś V1 D2.8.9.12 पुरतः (for पुरस्तात्). V1 M5 राजन्; D1.3.4 प्राज्ञः (for राज्ञ). D5 पुरतः पुरतः प्रेक्ष्य. —D5 om. 7^d–8^c. —^{d}) Ś Ñ V1.3 B D1–4.6–12 T4 M6 शक्रस्य (for इन्द्रस्य).

8 D5 om. 8^{abc} (cf. v.l. 7). V3 lacuna for 8^{ab}. —^{c}) D1.3.4 प्रेक्ष्य (for दृश्य). D10.11 संभ्रांतो (for संप्राप्तं). Ś Ñ V1.3 B D2.8.9.12 T4 प्रेक्ष्य(Ñ2 B भृश) संभ्रांतो(T4 °तोषाद्). —^{d}) V1 संपश्य; G1 पन्नग-; M2.4.7.8 वंदते (for ववन्दे). D6 T1.2 G2.3 जितेंद्रिय(G2 °यम्) (for ववन्देन्द्र). Ś1 D8 द्रुतम्; D1.4 ब्राह्मण-; T3 [इं]द्रमिव; M1 तं मुनि-; M9 [अ]जमिव (for [इ]न्द्र इव). D4 M9 -[ई]श्वरः. Ś2.3 D12 चरणावृषेः; Ñ1 मुनिसत्तमं; Ñ2 B [अ]र्घं (B4 °र्घ्यं)पुरःसरः (B2.4 °रं) (for [इ]न्द्र इवेश्वरम्). ❀ Cg.t : ईश्वरं ब्रह्माणम् ।; Ck : ईश्वरं चतुर्मुखरुद्रम्. ❀

9 ^{a}) Ñ2 B D10.11 गां; V3 वै (for च). —^{b}) D1.3.4.8 G2 अर्घं (for अर्घ्यं). B3 पाद्यार्घ्यं च (for पाद्यमर्घ्यं). Ś D2.8.12 प्रदाप्य(D2 °य) च; Ñ1 निवेदयेत्; V1 T4 न्यवेदयत्; B3 D10.11 निवेद्य च; D1.4 M1 च दापयेत्; D5.9 तथैव च (for च दापयन्). —G2 repeats 9^{cd} consecutively. —^{c}) Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T4 प्राह (for आह). M6 राजेंद्र. Ñ2 B अब्रवीद्राजा (for आह राजेन्द्रो). —^{d}) G2 (both times) हर्षाद् (for हर्ष-).

10 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 D1.4–7.9–11 G1 M2.4.7–9 अद्यैवम् (V1 °व हि; G1 M2.4.7–9 °व मे); V3 पुरीयम् (for अद्येयम्). Ś V1 D1–5.8.9.12 T4 अमरावत्यास्. —^{b}) M8 तुल्यं (for तुल्या). Ś1 D8 पुरी; Ś2.3 V1 D1–5.9.12 T4 मम (for कृता). —^{c}) M7 त्वां (for तु). T4 अद्य चाहं; M6 अद्यैवाहं (for अद्याहं तु). D6.7.10.11 T3.4 M3.5 द्विजेंद्र (T3 M3.5 °द्रं) त्वां (T3 M3 त्वा); T1 G2 M1.7–9 द्विजेंद्रेंद्र. —^{d}) M6 यस्त्वां (for यस्मात्). T4 [अ]हं मुने (for दुर्दृशम्). —For 10^{cd}, Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 subst.:

682* अद्य चाहं द्विजेन्द्राभो यस्त्वां पश्यामि वेश्मनि ।

[Ñ2 अपि (for अद्य). D2.8.9 अद्य वा(D2 °चैवा)हं. Ś2.3 D12 द्विजश्रेष्ठ(Ś3 °ष्ठो); Ñ1 B मनुष्येंद्रो; Ñ2 सुरेंद्रोस्मि; V1 द्विजेंद्रोपि; D1–5.9 द्विजेंद्रं(D5 °*)द्रो(D1 °*; D3 °द्र). B2 यत् (for यस्). D1.5 त्वा (for त्वां). Ñ1 (with hiatus) ईदृशं; Ñ2 B1.2.4 दुर्दृशं; V1 [अ]हं मुनिं; B3 त्वादृशं (for वेश्मनि).]

11 Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) Ś1 V1 D7.8 ब्रह्मन्; D6 T4 G1.2 M4.7 दैवम् (for देव). D1.3.4 transp. कुशलं and देव. —^{b}) D1.4 यच्च (for अद्य). V3 D6.7.10.11 कुशलं व्रतं; B1 सफलं कुलं (for कुलमुद्धृतम्). —For 11^{ab}, Ñ2 subst.; while D7.10.11 T3.4 M3 ins. after 11^{ab} :

683* अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः ।

[Note hiatus between the two halves. Ñ2 कुशलं व्रतं (for सफलं तपः).]

—^{c}) V1 अद्य; T1 यत्तैर्; M6 यतो (for यत्ते). Ś1 Ñ V1.3 B D1–5.8.9 M6 -शतैर्; Ś2.3 D12 -वरैर् (for -गणैर्). —^{d}) D6.7.10.11 तव; M1 उभौ (for इमौ). G2 चरणांबुजौ (for चरणाविमौ).

12 ^{b}) D4 इमा (for first इमे). Ñ2 B तथा; M6 अयं (for second इमे). B2 बलं; M6 त्वहं (for वयम्). —For subst. in Ś etc. cf. v.l. 13. —^{c}) D1.3.4 करोमि; D10.11 किं कुर्मः; M2.4.7 किं कर्म; K(ed.) किं कुर्मि (for किं कुर्म); Ñ1 B1.3 कुर्मस्ते; Ñ2 B2.4 कुर्महे (for कुर्म किं). V3 किं कार्यं विप्र किं कुर्म. ❀ Cg : किं कुर्मि किं करवाणि ।; Ck : किं

तं धर्मेऽग्निषु भृत्येषु शिवं पृष्ट्वाथ पार्थिवम् ।
पुलस्त्योवाच राजानं हैहयानां तदार्जुनम् ॥ १३
राजेन्द्रामलपद्माक्ष पूर्णचन्द्रनिभानन ।
अतुलं ते बलं येन दशग्रीवस्त्वया जितः ॥ १४
भयाद्यस्यावतिष्ठेतां निष्पन्दौ सागरानिलौ ।
सोऽयमद्य त्वया बद्धः पौत्रो मेऽतीवदुर्जयः ॥ १५
तत्पुत्रक यशःस्फीतं नाम विश्रावितं त्वया ।
मद्वाक्याद्याच्यमानोऽद्य मुञ्च वत्स दशाननम् ॥ १६
पुलस्त्याज्ञां स गृह्याथ अकिंचनवचोऽर्जुनः ।
मुमोच पार्थिवेन्द्रेन्द्रो राक्षसेन्द्रं प्रहृष्टवत् ॥ १७
स तं प्रमुक्त्वा त्रिदशारिमर्जुनः
प्रपूज्य दिव्याभरणस्रगम्बरैः ।
अहिंसकं सख्यमुपेत्य साग्निकं
प्रणम्य स ब्रह्मसुतं गृहं ययौ ॥ १८

G. 7. 22. 18
B. 7. 33. 18
L. 7. 21. 18

कुर्मे किं करवामेति. ❀ —^{d}) T1.2 G2.3 मे; M1 मां; M10 मा (for नो). D1.3.4 आज्ञापय ममानघ.

13 V3 illeg. for ^{ab}. —^{a}) M8.10 स; M9 तद् (for तं). T3 स तं धर्माग्नि-; G1 M6 धर्मेष्वग्निषु (for तं धर्मेऽग्निषु). D6.7.10.11 M9 पुत्रेषु (for भृत्येषु). —^{b}) D6.7.10.11 T1.2 G3 M2.3.6 च; G1 ह; M10 तु (for [अ]थ). G2 M8 पार्थिवः. —For 12^{c}–13^{b}, Ś V1 D2.5.8.9.12 T4 subst.; while Ñ2 B D1.3.4 subst. l. 2 only for 13^{ab}:

684* किं कार्यं विप्र किं कुर्मे आज्ञापय ममानघ ।
धर्मे चाग्निषु भृत्येषु पृष्ट्वा तं कुशलं यथा ।

[(l. 1) D5 ब्रूहि; T4 देव (for विप्र). V1 ते (for second किं). D2 कर्मे (for कुर्मे). D5 ममा * *; D8 ननाम च (for ममानघ). —(l. 2) Ñ B3.4 तं धर्मेग्निषु; B1 तं धर्मेष्वपि (for धर्मे चाग्निषु). B4 राज्ये च (for भृत्येषु). B2 तच्छ्रुत्वा नृपतेर्वाक्यं; D5 नद्याधर्मेवग्निक्षत्येषु (corrupt) (for the prior half). D1.2.4.12 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा). D8 * गतं (for पृष्ट्वा तं). Ñ1 V1 T4 तदा; D1–4 तथा (for यथा). Ñ2 B पृष्ट्वा कुशलमव्ययं (for the post. half).]

—^{c}) Ñ B M3 प्रा(M3 त्वा)ह (for [उ]वाच). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 उवाच विप्रो राजानं. ❀ Cg.k.t : पुलस्त्योवाचेति संधिरार्षः (Ck °धिश्छान्दसः). ❀ —^{d}) Ś V1 D1–5.8.9.12 ततो; Ñ2 V3 D6.7.10.11 T1 M5 तथा (for तदा). T3 हैहयाधिपमर्जुनं.

14 ^{a}) D8 [आ]यत-; T1.2.4 G3 M1.6.10 [अं]बुज- (for [अ]मल-). Ś3 V1 D2.5.8.9 T1.2.4 G2.3 M1.5.6.8.10 -पत्राक्ष (for -पद्माक्ष). Ś1.2 Ñ V3 B D1.3.4.12 राजन्कमल-पत्राक्ष; D6.7.10.11 नरेंद्रांबुजपत्राक्ष. —^{b}) T3 पूर्णेंदुसदृशानन. —^{c}) D6 अचलं; G2.3 M10 अतुल्यं (for अतुलं). M9 तु (for ते). —After 14, D11 ins. रामाय नमः.

15 ^{a}) Ś D8.12 तु तिष्ठेते; V1.3 D2.5–7.9–11 T2.3 [उ]प(V1 D2.5.9 तु)तिष्ठेतां (for [अ]वतिष्ठेतां). D1.3.4 भयात्तु यस्य तिष्ठेते. —^{b}) D1.5.12 निस्पंदौ (for निष्पन्दौ). V3 भास्करानिलौ; B3 सागराविमौ (for सागरानिलौ). —^{c}) V3 D7.10.11 मृधे (for अद्य). —^{d}) Ś1 M1 पुत्रो (for पौत्रो). M6 सो (for मे). D6.7.10.11 रण- (for ऽतीव-). D5 यो मेतीव मुहुर्जयः.

16 ^{a}) Ñ1 तं; T4 यत् (for तत्). Ś1.2 V1.3 T1.3 G M1.5 पीतं; M2–4.6.7 प्राप्तं (for -स्फीतं). M10 यशस्यं च (for यशःस्फीतं). D7.10.11 Ck.t पुत्रकस्य यशः पीतं. —^{b}) Ñ2 B लोके (for नाम). ❀ Cg : पुत्रकस्य मदीयबालकस्य नाम विश्रावितं रावणजिदिति नाम त्वया त्रैलोक्ये विश्रावितम् ।; Ck : पुत्रकस्य मदीयबालस्य रावणस्य यशः पीतं त्वदीयं नाम च रावणजिदित्येवं रूपं त्वया त्रैलोक्ये विश्रावितम् ।; Ct : पुत्रकस्य मदीयबालस्य रावणस्य यशः पीतं नाशितम्, स्त्रीयं नाम च रावणजि दित्येवं त्रैलोक्ये विश्रावितम्. ❀ —V3 illeg. for ^{cd}. —^{c}) D6 M6.7 वाच्यमानोद्य (D6 °पि) (for याच्यमानोऽद्य). Ś Ñ V1 B D1–5.8.9.12 T4 मद्वाक्यं मानयाद्य त्वं (Ñ2 B °यस्वद्य; D5 °याद्य *). —^{d}) Ñ1 त्वं तद्; Ñ2 B1.3.4 तात; B2 D1.3.4 तावद्; M8 मुंच; Cg k वत्सं (for वत्स). Ś V1 D2.5.8.9.12 T4 मुच्यतां हि दशाननः.

17 Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) D1.3.4 -[उ]क्तं (for -[आ]ज्ञां). D6.7.10.11 M7 प्र-; M8 सु- (for स). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 प्रगृह्याशु; Ñ2 B गृहीत्वा स; T1–3 G2.3 M3 स(T2 G2 सु) संगृह्य (for स गृह्याथ). —^{b}) D6.7.10.11 G2 M1 न किंचन; T1–3 G1.3 नोचे किंचिद् (for अकिंचन-). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 प्रहृष्टः स(D8 सु) नृपो(Ś3 नरो)त्तमः (D1.3.4 नराधिपः); Ñ2 B नकिंचिद्वचनोर्जुनः; M8 किंचिन्नावोचदर्जुनः. ❀ Cv : अकिंचन-वचः अविद्यमानकिंचिद्वचः । किंचिदप्यवदन्नित्यर्थः ।; Cg : किंचिद्वचोऽपि नोवाच किंचन अविद्यमानं किंचिद्वचनं न किंचिद-प्यवददित्यर्थः; अपि तु क्रिया केवलमुत्तरमिति मुमोचेत्यर्थः ।; so also Ck.t. ❀ —^{c}) M6 अमुचत् (for मुमोच). G1 राक्षस- (for पार्थिव-). D6 पार्थिवइंद्रो (metri causa) (for °वेन्द्रेन्द्रो.). Ś Ñ V1.3 B D1.2.4.5.8.9.12 T4 अमुं(D5 °मु)चत्पार्थिवेंद्रो हि(Ñ B D4 °द्रस्तं; D1 °द्र *; T4 °द्रोपि); D10.11 मुमोचैव पार्थिवेंद्रो. —^{d}) T3 प्रहृष्टवान्; Cg.k.t as in text (for प्रहृष्टवत्). ❀ Cg.k : प्रहृष्टवत् ब्रह्मणा प्रार्थ-नीयोऽ(Ck °णा च प्रार्थनीयकृत्यवान)स्मीति संतोषयुक्तः सन् ।; Ct : प्रहृष्टवद्ब्रह्मपुत्रो मां प्रार्थितवानिति संतोषयुक्तः सन्. ❀ —For 17^{cd}, D3 subst.:

685* अमुञ्चद्राक्षसेन्द्रं स पार्थिवेन्द्रः प्रहृष्टवान् ।

18 ^{a}) Ś Ñ2 V1.3 B1–3 D T4 M3.6 वि(D1.3.4.6.7.10.11 प्र)मुच्य(M6 °क्त्वा); B4 व्यमुंचत्; G1 च मुक्त्वा

G. 7. 22. 19
B. 7. 33. 19
L. 7. 21. 19

पुलस्त्येनापि संगम्य राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
परिष्वङ्गकृतातिथ्यो लज्जमानो विसर्जितः ॥ १९
पितामहसुतश्चापि पुलस्त्यो मुनिसत्तमः ।
मोचयित्वा दशग्रीवं ब्रह्मलोकं जगाम सः ॥ २०
एवं स रावणः प्राप्तः कार्तवीर्यात्तु धर्षणाम् ।
पुलस्त्यवचनाच्चापि पुनर्मोक्षमवाप्तवान् ॥ २१

एवं बलिभ्यो बलिनः सन्ति राघवनन्दन ।
नावज्ञा परतः कार्या य इच्छेच्छ्रेय आत्मनः ॥ २२
ततः स राजा पिशिताशनानां
सहस्रबाहोरुपलभ्य मैत्रीम् ।
पुनर्नराणां कदनं चकार
चचार सर्वां पृथिवीं च दर्पात् ॥ २३

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

(for प्रमुक्त्वा). B1.3 T3 M6.7 त्रिदशारिमर्द(B3 °वर्ध)नः (B1 T3 °नं) (for त्रिदशारिमर्जुनः). — b) Ś D5.8.9 प्रहस्य; V1 B3 प्रगृह्य; B2 प्रयुज्य; D2 प्रदास्य; M3.6 संपूज्य (for प्रपूज्य). B1.3.4 दिव्याभरणैः(B4 °णानि च) (for दिव्याभरण-). Ś D2.8.9.12 T4 -[अं]बरस्रजं(T4 °जा); Ñ V1.3 B2 -[अं]बरैः(V1 °र) शुभैः(Ñ1 V1 स्रजैः; B2 शनैः); B1 स्वलंकृतैः; B3 कुले शुभैः; B4 तत्र तत्र; D5 -** स्रजं; M6 -[अं]बराशनैः (for -स्रगम्बरैः). — c) Ñ2 B अहिंसया (for अहिंसकं). M7.8 सत्यम् (for सख्यम्). M1 इतोग्निसाक्षिकं (for उपेत्य साग्निकं). ❀ Cv : अहिंसकं परस्परहिंसाहीनम् ।; Cg : परस्परहिंसाप्रवृत्तिनिवारणसाधनभूतं साग्निकमग्निसाक्षिपूर्वकम् ।; so also Ck.t. ❀ — d) Ñ1 V1 प्रगृह्य (for प्रणम्य). Ś V3 D2–4.8.12 च; Ñ1 V1 B2 D1.6.7.10.11 T4 M3 तं; D5.9 om. (for स). Ñ1 D1 ब्रह्मसुतो (for ब्रह्मसुतं). B व्यसर्जयत्; M5 ययौ पुरं (for गृहं ययौ).

19 V3 om. 19. — a) Ś V1 D2.5.8.9.12 G2 M1.3.5 [अ]भि-; T4 [अ]थ; Cg.k.t as in text (for [अ]पि). D6 संयुक्तो; D7.10.11 T3 Ct संत्यक्तो; T1.2 G M1.2.4.5.7.9.10 संपूज्य; M6 संत्यज्य; M8 संप्राप्तो (for संगम्य). ❀ Cg.k : पुलस्त्येनेति । अपि(Ck °नापीत्यपि)नार्जुनेनापीति समुच्चीयते ।; Ct : पुलस्त्येनापि संत्यक्तो गच्छ लङ्कामित्यनुज्ञातः । अपिनार्जुनेनापि त्यक्तो बन्धनान्मुक्तः. ❀ — b) Ś D8.12 सु(D8.12 स) रोषणः; Ñ V1 B D1–4.9 T4 M6 स(B2 सु) रावणः (for प्रतापवान्). D5 राक्षसेंद्रमुपागतः. — c) Ñ2 B3 D6.7.10.11 M10 परिष्वक्तः; B2 परियुज्य; B4 T1.2 G2.3 M1.5 परिष्वज्य (for परिष्वङ्ग-). ❀ Cg.k.t : कृतातिथ्य इति(Ct °थ्यः) । अर्जुनेनेति शेषः. ❀ — d) B1 [ऽ]वसर्जितः; B4 D7.10.11 विनिर्जितः (for विसर्जितः).

20 b) V1 D6.7.10.11 T1–3 G M1.3.5.8–10 -पुंगवः (for -सत्तमः). — c) Ñ2 B D1.3.4 M6 मोक्षयित्वा (for मोचयित्वा). — d) Ś Ñ V1.3 B D T3 ह; T4 हि (for सः).

21 a) D3.5 om. स (subm). Ś D1–5.8.12 T4 प्राप्य (for प्राप्तः). — b) Ś Ñ1 V1.3 D1–3(m.).4.5.7–12 T4 M3.6 प्रधर्षणं(Ś3 V3 °णां; Ñ1 °णात्); B4 D6 T2.3 G2.3 M1.2.4.7.8.10 तु(T3 च) धर्षणं (for तु धर्षणाम्). M5 कार्तवीर्येण धर्षणं. — c) T4 राम; G1 चैव (for चापि). — d) D2 मुनेर्; M2.4.7.8 विनिर्-; M5 नृपान् (for पुनर्). Ś1.2 Ñ1 D1.3.4.8 अवाप्नुयात्; Ś3 D12 अवाप ह(D12 हि) (for अवाप्तवान्). D6.7.10.11 पुनर्मुक्तो महाबलः. ❀ Cv : विनिर्मोक्षमवाप्तवानिति पाठः. ❀

22 b) V1 T4 राघवसत्तम. D1.3.4 पृथिव्यां संति राघव. — c) D3 तावत्सा; T4 नावज्ञाम् (for नावज्ञा). Ñ1 D1.3.4 तु परे; Ñ2 V3 B D10.11 हि परे; V1 T4 अ(V1 त्व)परे; D6.7 [अ]पि परे; G2 M10 रिपवे; G3 परितः; M6 [अ]रिबले (for परतः). Ś D2.8.9.12 नावज्ञां तु(Ś1 °ज्ञानं) परे कुर्याद्; D5 अज्ञानां परे कुर्याद् (sic). — d) Ś3 Ñ2 B1.2.4 D1.3.4.12 T3.4 M2.7.9 यदीच्छेच्; G2 M10 इच्छेच्चेच्; M4 यदि चेच्; G (ed.) यदीच्छेः (for य इच्छेच्). Ñ2 B1 D2.5.7 G1 श्रेयम्; D1.3.4 जयम्; K (ed.) प्रियम् (for श्रेय). ❀ Ct : यः श्रेय इच्छेत्तेन परे परस्मिन्नवज्ञा न कार्या. ❀

23 a) Ś1 D8 पिशिताशितानां; D1 पिशिताशताभां (sic). — b) G2 उपतुल्य-; M1 प्रतिलभ्य (for उपलभ्य). M3–8 मैत्रं (for मैत्रीम्). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 सहस्रबाहुं परिर(Ñ1 V1 D1.3.4 प्रतिल)भ्य मित्रं; Ñ2 B सहस्रबाहुं समवेक्ष्य मित्रं(Ñ2 धार्मिकं). — c) B3 D6.7.10.11 T4 नृपाणां (for नराणां). —V3 lacuna for d. — d) B2 D5 om. (hapl.) चचार. Ñ1 B4 D9 स (for च). M4 दर्पवान् (for दर्पात्).

Colophon. —*Kāṇḍa name*: Ś1 V3 D2.5.9 M7 om. —*Sarga name*: Ś Ñ V1.3 B D5.8 रावणमोक्षः(Ñ1 °क्षं; B3 °क्षणं); Ś2.3 D1–4.9.12 सहस्रार्जुनबद्ध (D1.4 °युद्ध) रावणमोक्षः(D1.3.4 °क्षणं). —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 B1–3 D2 om.; Ñ2 B4 D1.3–5 M6 22; V1 18; D8.9 T4 21; D12 20; T3 38. —After colophon, T4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

३४

अर्जुनेन विमुक्तस्तु रावणो राक्षसाधिपः ।
चचार पृथिवीं सर्वामनिर्विण्णस्तथा कृतः ॥ १
राक्षसं वा मनुष्यं वा शृणुते यं बलाधिकम् ।
रावणस्तं समासाद्य युद्धे ह्वयति दर्पितः ॥ २
ततः कदाचित्किष्किन्धां नगरीं वालिपालिताम् ।
गत्वाह्वयति युद्धाय वालिनं हेममालिनम् ॥ ३
ततस्तं वानरामात्यस्तारस्तारापिता प्रभुः ।
उवाच रावणं वाक्यं युद्धप्रेप्सुमुपागतम् ॥ ४
राक्षसेन्द्र गतो वाली यस्ते प्रतिबलो भवेत् ।
नान्यः प्रमुखतः स्थातुं तव शक्तः प्लवंगमः ॥ ५
चतुर्भ्योऽपि समुद्रेभ्यः संध्यामन्वास्य रावण ।
इमं मुहूर्तमायाति वाली तिष्ठ मुहूर्तकम् ॥ ६
एतानस्थिचयान्पश्य य एते शङ्खपाण्डुराः ।
युद्धार्थिनामिमे राजन्वानराधिपतेजसा ॥ ७
यद्वामृतरसः पीतस्त्वया रावण राक्षस ।
तथा वालिनमासाद्य तदन्तं तव जीवितम् ॥ ८

G. 7. 23. 8
B. 7. 34. 8
L. 7. 22. 8

34

☞ V2 missing for Sarga 34 (cf. v.l. 7.12.2). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T3.4 M6 read Sargas 7.31–34 before Sarga 7.20 (T3 alone repeating them here).

1 ᵃ) M6 [ए]वमुक्तस्.—ᵇ) Ś Ñ1 V1 D1–5.8.12 T4 M1 राक्षसेश्वरः; V3 नाम वीर्यवान्.—ᶜ) Ñ2 B2.3 कृत्स्नाम्.—ᵈ) Ś1 D8 अविषण्णस्; B3 अनुद्विग्नस् (for अनिर्विण्णस्). D11 reads तथा कृतः in marg. M3 तदा; Ck as in text (for तथा). V1 D3 T4 युधि; Ck.t as in text (for कृतः). M6 इच्छन्विजयमात्मनः.

2 D1 om. 2.—ᵃ) Ñ1 प्लवंगं (for राक्षसं). D10 reads second वा in marg. B3 M6 राक्षसाद्वा(M6 °नां) मनुष्याद्वा(M6 °णां).—ᵇ) Ś Ñ1 V1.3 D2–5.8.9.12 T4 यं शृणोति; Ñ2 B श्रुतवान्यं(B2.3 °न्यद्).—ᶜ) Ñ2 B4 राक्षसस्तं; B1.3 राक्षसः(B3 °सं) स; B2 स राक्षसः (for रावणस्तं).—ᵈ) M6 दारुणः (for दर्पितः). Ś Ñ1 V1.3 D2–5.8.9.12 T4 युद्धायाह्वयते हि तं(Ñ1 D2–5 T4 सः); Ñ2 B M3 G (ed.) युद्धायाह्वयति(G [ed.] °ते) स्म तं (Ñ2 °ति * सः; M3 °तीति सः). ❀ Cg : युद्धे युद्धनिमित्तम् । ह्वयति आह्वयति स्म । ; Ck.t : युद्धे ह्वयति(Ck °यतीति) । युद्धनिमित्तमाह्वयतीत्यर्थः. ❀

3 ᵃ) Ś Ñ1 V1 B D1–5.8.9.12 T4 [आ]ह्वयत. Ś V3 D1–4.8.12 युद्धार्थं.—After 3, B2 ins. :

686* तं च वै वानरं मत्वा बलहीनं स राक्षसः ।

4 ᵃ) Ś1 D6.7.10.11 तु (for तं). Ś1.2 Ñ1 V1.3 D10.11 T1 वानरामात्यास्; T3 G1 M3 वालिनोमात्यस्.—ᵇ) G1 तस्य (for तारस्). Ś1.2 Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8.9 -[अ]धिपः प्रभुः; Ś3 D3.12 T4 M5.6 -[अ]धिपप्रभः; Ñ2 B -[अ]धिपोपमः (for -पिता प्रभुः).—ᶜ) D6.7.10.11 वानरो (for रावणं). Ś V1.3 D2.5.8.9.12 T4 वीरो; D1.3.4 राम.—ᵈ) D1 समागतं. ❀ Cv : तारस्तारापितेति । अत्र पितृव्यत्वादिसंबन्धविशेषेण तारस्य पितृव्यत्वमवगन्तव्यम् । सर्वत्र सुषेणस्यैव पितृत्वकथनात् । ; Cg.k : वानरामात्यः वालिनोऽमात्यः मन्त्री तार उवाच । तथा तारापिता सुषेणश्चोवाच । प्रभुर्युवराजः सुग्रीवश्चोवाच । ; Ct : तार एकः । तारापिता सुषेणः प्रभुर्युवराजः सुग्रीवश्चोवाच. ❀

5 ᵃ) M6 सो वै (for वाली).—ᵇ) Ś D8.12 योसौ; Ñ1 तव (for यस्ते). T1.2 तुल्यः प्र-; T3 G2.3 M1.5.6.8 तुभ्यं प्र-; G1 M3.7.10 त्वत्तः प्र-; Cg.k.t as in text (for ते प्रति-). Ñ1 मृधे (for भवेत्). Ñ2 B यस्तव प्रबलो(Ñ2 B2.3 °वरो) मृधे. ❀ Cg : ते तुभ्यम् । प्रतिबल इति, युद्धं दातुमिति शेषः । ; so also Ck.t. ❀—ᶜ) D6.7.10.11 कोन्यः.—ᵈ) B3 पुरंगवः (sic); M6 प्लवंगमात्.—After 5, T1.2 M3 ins. :

687* ऋते वानरशार्दूलाद्वालिनो हेममालिनः ।

6 ᵃ) M6 हि (for ऽपि). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 T4 चतुर्ष्वपि समुद्रेषु.—ᵇ) Ñ1 गत्वा स; D5 अभ्यास्त (for अन्वास्य).—D5 om. 6ᶜ–7ᵇ.—ᶜ) B3 D6.7.10.11 T4 G1 M1.6 इदं. Ś V3 D1–4.8.9.12 क्षणमिह(D1.3.4 °व) (for मुहूर्तम्). Ñ1 V1 इदं क्षणमुपायाति.—ᵈ) G2 बली (for वाली). ❀ Ct : चतुर्भ्यः समुद्रेभ्यश्चतुर्षु समुद्रेषु । संध्यां सम्यग्ध्येयदेवतां ब्रह्मरूपामन्वास्य ध्यात्वेदं मुहूर्तमस्मिन्मुहूर्ते आयाति. ❀

7 D5 om. 7ᵃᵇ (cf. v.l. 6). M3 om. 7ᵇ–8ᶜ.—ᵇ) B2 यत्र ते (for य एते). B2.4 T1 G M1.3–5.7–10 -पांडराः.—For 7ᵃᵇ, Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 subst. :

688* पश्यस्यस्थीनि यान्येव महान्ति बलिनामपि ।

[D1.3.4 पश्य हि(D4 तु) (for पश्यसि). V3 परेषां (for महान्ति). Ñ1 V1 D1.3.4 चान्ये(Ñ1 V1 यान्ये; D4 वान्ये)तान्यन्येषां (for यान्येव महान्ति).]

—ᶜ) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 दृश्यंते शंख(Ś2.3 सार्ध; D8.12 शाव)युद्धानि(D5 °भ्राणि).—ᵈ) Ñ1 ताराधिपतितेजसा.

8 M3 om. 8ᵃᵇᶜ (cf. v.l. 7). V3 lacuna for ᵃ.—ᵃ) B यथामृत-; D1.4.5 यथमृतो (for यद्वामृत-). D3

G. 7. 23. 10
B. 7. 34. 10
L. 7. 22. 9

अथवा त्वरसे मर्तुं गच्छ दक्षिणसागरम् ।
वालिनं द्रक्ष्यसे तत्र भूमिष्ठमिव भास्करम् ॥ ९
स तु तारं विनिर्भर्त्स्य रावणो राक्षसेश्वरः ।
पुष्पकं तत्समारुह्य प्रययौ दक्षिणार्णवम् ॥ १०
तत्र हेमगिरिप्रख्यं तरुणार्कनिभाननम् ।
रावणो वालिनं दृष्ट्वा संध्योपासनतत्परम् ॥ ११
पुष्पकादवरुह्याथ रावणोऽञ्जनसंनिभः ।
ग्रहीतुं वालिनं तूर्णं निःशब्दपदमाद्रवत् ॥ १२
यदृच्छयोन्मीलयता वालिनापि स रावणः ।
पापाभिप्रायवान्दृष्टश्चकार न च संभ्रमम् ॥ १३

रसोमृतः (for [अ]मृतरसः). Ś D2.8.9.12 भवे(D2 ताव)-त्पीतोमृतरसस्; Ñ1 V1 पीतं यद्यमृतरसं. —^{b}) Ñ2 त्वयाद्य रजनीचर; B त्वया यद्यपि रावण; T4 त्वया यदि निशाचर. —^{c}) D6.7.10.11 T M1 Cg.t तदा; Ck तथा (as in text). Ś Ñ V1.3 B D1–5.8.9.12 तथापि वालिनं(Ś1 D8 रावणं [sic]; D2 वलिनं) प्राप्य. —^{d}) V1 न भवेत्; B1 तदस्तं; T1 M3 दुर्लभं. D12 चैव (for तव). B2 जीवनं. ❀ Cg: यद्वेति। तदा तथापि वालिनमासाद्य तव जीवितं तदन्तं तत्समीपप्राप्तिपर्यन्तमित्यर्थः।; Ck: यद्वा यद्यपि अमृतरसोऽपि पीतो भवतु तथा तथापि वालिनमासाद्य तव जीवितं तदन्तं तत्समीपप्राप्तिपर्यन्तमित्यर्थः।; Ct: यद्वेति यद्यप्यर्थे। यद्यप्यमृतरसः पीतो भवति तदा तथापि वालिनमासाद्य तव जीवितं तदन्तं तत्समीपगमनपर्यन्तम्. ❀ —After 8, Ñ V3 B D6.7.10.11 S ins.:

689* पश्येदानीं जगच्चित्रमिह विश्रवसः सुत ।
इमं मुहूर्तं तिष्ठस्व दुर्लभं ते भविष्यति ।

[(l. 1) Ñ2 B3 D10.11 इमं (for इह). D6.7 T4 इह बलं तस्य (for जगच्चित्रमिह). Ñ1 V3 B2.4 M6 इदं(V3 इमं) विश्रवसा-(Ñ1 °वआ)त्मज (for the post. half). B1 (with hiatus) जगच्चित्रमिदं पश्य इदानीं विश्रवात्मज.—(l. 2) Ñ V3 D10.11 T4 M4–7 इदं (for इमं). Ñ B1–3 M6 पश्याद्य; B4 पश्चात्तु; G(ed.) संप्राप्य (for तिष्ठस्व). M1 तव जीवितं (for ते भविष्यति).]

—After 8, D3 reads erroneously 42^{c}–44, repeating 42^{cd} in its proper place.

9 ^{a}) D3.8 गंतुं; D5 कर्तुं; D12 सर्तुं. —^{b}) Ñ2 B M6 याहि. Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 T4 दक्षिणं गच्छ (for गच्छ दक्षिण-). —B4 om. 9^{cd}. —^{c}) G1 प्रेक्ष्यसे; M2.4.5.7.9 प्रेक्षसे; M8 द्रक्ष्यते (for द्रक्ष्यसे). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 ह(D1.4.5 अ)रिं द्रक्ष्यसि तत्र त्वं (D9 T4 °त्रस्थं). —^{d}) Ś V3 D1–5.8.9.12 T3 G1.3 M2–9 भूमिस्थम्(G3 °स्थ). V3 D6.7.10.11 पावकं (for भास्करम्).

10 ^{a}) Ś Ñ V1.3 B1 D1.3–5.8.9.12 T4 स तं; M6 ततस्; Cg.k as in text (for स तु). D2 तु (for वि-). ❀ Cg: तारं तारादीन्। यद्वा पूर्वं तार एवोक्तवान्। तस्य तारापितृत्वं संबन्धविशेषात्।; Ck.t तारं तारादीनित्यर्थः. ❀ —^{b}) Ñ B2.4 M2.4.5.7 राक्षसाधिपः; D6.7.10.11 लोकरावणः. —^{c}) Ś V1 D2.3.8.9.12 T4 तु; V3 स; D1.4.5 च; M4.9 तं (for तत्). Ñ B ततः पुष्पकमारुह्य. —^{d}) T4 प्रयातो. G2 M10 दक्षिणां दिशं.

11 ^{a}) Ś D2.3.8.9.12 -गिरिं प्राप्य; B3 -गिरिसख्यं. —^{b}) V3 -समप्रभं (for -निभाननम्). —^{c}) M1 वलिनं (for वालिनं). D5 प्रेक्ष्य. B1 [ऽ]पश्यत हरिं (for वालिनं दृष्ट्वा). Ś Ñ V1.3 B2–4 D1–4.8.9.12 T3.4 वालिनं रावणोपश्यत् (D2 °णः पश्यन्; T3 °णो दृष्ट्वा). —^{d}) D3 -तर्पणं (for -तत्परम्).

12 Ñ2 B read 12 (along with 690*) after 692*. D11 reads 12 twice. —^{a}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T1.2 G2.3 M6.10 [आ]शु (for [अ]थ). —^{b}) Ñ2 B3.4 -सप्रभः (for -संनिभः). —^{c}) Ñ2 B पश्चाद् (for तूर्णं). —^{d}) Ñ2 B अशब्द-; G(ed.) अशब्दः. M2.4.7.9 Ck -पदः; Cg.t as in text (for -पदम्). Ś Ñ1 V1 D2.3.8.12 T3.4 M5 आव्रजत्; Ñ2 D5.9–11 (both times) T2 अव्रजत्; V3 B1.4 M8 अद्रवत्; B2 om. (for आद्रवत्). D6.7 निःशब्देन पदाव्रजत्. ❀ Cv: तत्रेत्यादावेको वालिशब्दो यौगिकः. ❀ Cg: निःशब्दपदं निःशब्दचरणविन्यासम्।; Ck: निःशब्दपदः निःशब्दं यथा तथा पदं पदविक्षेपो यस्य स तथा।; Ct: निःशब्दपदं निःशब्दः पदविक्षेपो यस्यां क्रियायां तथा. ❀ —After 12, Ñ2 B ins.; Ñ1 cont. after 692*; V1 ins. after 14:

690* विज्ञातं वालिना तस्य तच्च पापविचेष्टितम् ।
असंभ्रममतिश्चासौ चिन्तयामास राघव ।

[(l. 1) Ñ1 V1 तच्चैवाप(V1 °च्च पापं)चिकीर्षितं (for the post. half). —(l. 2) Ñ1 V1 -गतश्, B1.3 -मनाश् (for -मतिश्).]

13 ^{a}) D6.7.10.11 तदा दृष्टो; G2 M6.8.10 [उ]न्मीलितया(M6 °तेन) (for [उ]न्मीलयता). Ś D3.8.12 पश्चादुन्मी(Ś3 D3.8.12 °त्संमी)लितदृशा; Ñ1 V1.3 B2 D1.2.4.5.9 T3.4 M5 यदृच्छोन्मीलितदृशा(V3 °तं दृष्टो). —^{b}) Ś D2.3.8.9.12 स च; Ñ1 V1.3 D1.4.5 M5 [अ]थ सः; B1 वै स (for [अ]पि स). —After 13^{ab}, M6 ins.:

691* दृष्टो जिघृक्षुः संलीनस्तस्य पापस्य दुर्मतेः ।

—Ś D3.8.12 om. 13^{c}–14^{b}. —^{c}) D5 दुष्ट- (for पाप-). Ñ1 -[अ]भिप्रायको (for °वान्). Ñ2 B आयातो(Ñ2 आगच्छन्)लक्षितो दूराच्; V3 D6.7.10.11 G3 पापाभिप्रायकं दृष्ट्वा(G3 °दृष्टिः स). —^{d}) Ñ1 B1.3.4 D1.4.9 T4 च

शशमालक्ष्य सिंहो वा पन्नगं गरुडो यथा ।
न चिन्तयति तं वाली रावणं पापनिश्चयम् ॥ १४
जिघृक्षमाणमद्यैनं रावणं पापबुद्धिनम् ।
कक्षावलम्बिनं कृत्वा गमिष्यामि महार्णवान् ॥ १५
द्रक्ष्यन्त्यरिं ममाङ्कस्थं स्रंसितोरुकराम्बरम् ।
लम्बमानं दशग्रीवं गरुडस्येव पन्नगम् ॥ १६
इत्येवं मतिमास्थाय वाली कर्णमुपाश्रितः ।
जपन्वै नैगमान्मन्त्रांस्तस्थौ पर्वतराडिव ॥ १७
तावन्योन्यं जिघृक्षन्तौ हरिराक्षसपार्थिवौ ।
प्रयत्नवन्तौ तत्कर्म ईहतुर्बलदर्पितौ ॥ १८
हस्तग्राह्यं तु तं मत्वा पादशब्देन रावणम् ।
पराङ्मुखोऽपि जग्राह वाली सर्पमिवाण्डजः ॥ १९
ग्रहीतुकामं तं गृह्य रक्षसामीश्वरं हरिः ।
खमुत्पपात वेगेन कृत्वा कक्षावलम्बिनम् ॥ २०

G. 7. 23 22
B. 7 34. 21
L. 7. 22 20

न (by transp.); Ñ2 V3 D6.7.10.11 न तु; G3 कर-. T1.2 M3 स चकार न (for चकार न च).

14 Ś D3.8.12 om. 14^{ab} (cf. v.l. 13).—^{a}) Ñ1 V1 D1.2.4.5.9 T4 गजम्. D1.2.4.5.9 T4 आलंब्य (for आलक्ष्य). M4 सिंहेंद्रः; M6 सिंहेव [sic]. ❀ Cv: सिंहो वा सिंह इव। 'इववद्वायथाशब्दाः सादृश्ये संप्रकीर्तिता' इति हलायुधः।; so also Cg.k.t. ❀—^{b}) Ñ1 V3 D2 T4 M6 भुजंगं; D1.4.9 भुजगं. G3 [ऽ]पि वा (for यथा). D5 गरुडो भुजगं यथा.—^{c}) Ś V1 D1.3–5.8.9.12 T4 M6 नाचिंतयत. V1 transp. तं and वाली. D2 T1.2 G3 M3 नाचिंतयत्तदा(D2 °तो) वाली.—^{d}) D1 पापचेतसं.—For 14, Ñ2 B subst.; Ñ1 subst. l. 2 only for 14^{cd} (followed by 690*):

692* सिंहः शशमिवालक्ष्य गरुडो वा भुजंगमम् ।
नाचिन्तयत्तदा दृष्ट्वा वाली रावणमागतम् ।

[(l. 2) N1 यथा; B3.4 तथा (for तदा).]

—Then Ñ2 B read 12 (along with 690*).—After 14, V1 ins. 690*.

15 D1 (hapl.) T3.4 G3 M8 om. 15^{ab}.—^{a}) Ś V1 D2–5.8.9.12 एवैनं; V3 D6.7.10.11 आयांतं; T1.2 स्वेनैव (for अद्यैनं).—^{b}) Ś1 Ñ V1.3 B D2.4.6–11 पापचेतसं; Ś2.3 D3.5.12 T1.2 M1.3.6 पापनिश्चयं; G1 लोकरावणं.—^{c}) D3.7.12 कक्ष्या-. Ś1 D6.8 -विलंबिनं; Ñ1 B4 (orig.; marg. also as in text) -[अ]वलंबितं; D2 T1 G3 -[अ]वलंबनं.—^{d}) Ś Ñ2 V1.3 B D T3.4 M1.3.6 गमिष्ये त्रीन्; Ñ1 नयिष्ये त्रीन्; T1.2 G1.3 गमिष्येत्र(G1 °द्य) (for गमिष्यामि).

16 ^{a}) Ś1.2 D8 M4 द्रक्ष्यति; Ś3 D3.5.12 T2 द्रक्ष्यंतु; B2 M8 द्रक्ष्यामि; Cg.k.t द्रक्ष्यंति (as in text). Ś1.2 V3 D8 [ए]वं; Ś3 Ñ B D2.3.5.9.12 [ए]नं (for [अ]रिं). V1 द्रक्ष्यते ते; D1.4 प्रेक्ष्यमेनं; G (ed.) पश्यंत्वेनं (for द्रक्ष्यन्त्यरिं). D1.4.5 G2 M5.10 [अं]गस्थं. Ś D2.3.8.9.12 मयानीतं; M9 मां कक्षस्थं; Cg.k.t as in text (for ममाङ्कस्थं). T2 M3 मम कक्षस्थं; T4 मामकांकस्थं. M6 द्रक्ष्यतेरिमिमं कक्षे.—D5 om. 16^{b}–17^{c}.—^{b}) Ñ1 संहतोरु-; Ñ2 B M6 प्र(M6 सं)सृतोरु-; V1 D2 संश्रितोरु-; D7 विवृतोरु-; D10.11 T1.2 G3 M3 स्रंसदूरु-; T4 स्तंभितोरु-. Ś V3 D2.3.8.9.12 -[आ]ननं (for -[अ]म्बरम्). D1.4 संत्रस्ताभरणांबरं; D6 T3 अंबरे देवतागणाः. ❀ Ck.t: स्रंसत्स्रंसमानान्यूरुकराम्बरं वस्त्रं च यस्य तम्(Ct °था). ❀

17 D5 om. 17^{abc} (cf. v.l. 16).—^{a}) Ñ B [ए]तां (for [ए]वं).—^{b}) D6.7.10.11 T1.2 G3 M3 मौनम्; T3 बलम्; G2 कंठम्; M10 कक्षम्; Cv.g as in text (for कर्णम्). D11 उपास्थितः; G2 M2.4.7.8.10 अपाश्रितः; Cv.g as in text (for उपाश्रितः). Ś D2–4.8.12 वाली कर्णब(D12 °बि)लं श्रितं(Ś2.3 °तः); Ñ V1.3 B वाली नियम(V1 सुबल)मास्थितः; D1 T4 वाली स्वबलमाश्रि(T4 °स्थि)तः; D9 M6 वाली निज(M6 ह्यात्म)बलाश्रितः; M5 वाली कर्मसमाश्रितः. ❀ Cv.g: कर्णमुपाश्रितः पा(Cv प)दशब्दश्रवणार्थं कर्णमुपाश्रितमनाः. ❀—^{c}) Ś Ñ V1 B2–4 D1–4.8.9.12 T4 वै नैगमं मंत्रं; B1 ब्रह्ममयं मंत्रं. ❀ Cg: नैगमान्वैदिकान्। देवकुमारत्वान्मन्त्रवत्त्वम्।; Ck: नैगमा वैदिकाः। वालिहनुमदादीनां देवकुमारत्वात्। स्वयं प्रतिभातवेदशास्त्रा इमे।; so also Ct which adds जपंस्तदर्थं ध्यायन्. ❀

18 ^{b}) T4 वालि- (for हरि-). B3 -पुंगवौ (for -पार्थिवौ).—Note hiatus between ^{c} and ^{d}.—^{d}) Ñ B4 चेरतुर्; B1 रेजतुर्; M3 त्वीहतुर्. B3 चतुर्वदन- (for ईहतुर्बल-).

19 ^{a}) Ñ B1.3.4 हस्तप्राप्तं(B3 °प्यं); V1.3 D1.4.5.10.11 Cg.k.t हस्तग्राहं; B2 प्रहस्तप्राप्तं (hypm.); T4 जिघृक्षंतं. Ś D2.3.8.9.12 ततो (for तु तं). B4 D6.7 दृष्ट्वा; D1.4 गत्वा.—^{b}) Ñ1 पादैः; B1.3.4 पद- (for पाद-).—^{cd}) Ś2.3 D1.2.4 पराङ्मुखं(D2 °खात्); G (ed.) प्राङ्मुखस्तं. Ś Ñ V3 B D1–5.8.9.12 T4 प्र(Ñ B नि; D1 च; D9 स)जग्राह; G2 M10 [ऽ]भिज°; M4 हि ज°; M6 [ऽ]वज° (for ऽपि जग्राह). Ś1 Ñ1 D2.8 वालिः; M9 बाल-. M10 पुत्रम् (for सर्पम्). V1 प्राङ्मुखं परिजग्राह संसर्पस्तमिवांडजं (sic). ❀ Cg: हस्तग्राहं हस्तैर्ग्रहणाभिप्रायवन्तम्। पादशब्देन सूक्ष्मपादशब्देन।; Ck: हस्तग्राहं हस्तैर्ग्रहणाभिप्रायवन्तमित्यर्थः। पादशब्देन मत्वेति। सूक्ष्मपादविक्षेपशब्देन पश्चादायान्तं ज्ञात्वेत्यर्थः। पराङ्मुखोऽपि तद्दिगवलोकनरहितोऽपि।; so also Ct which adds 'हस्तग्राह्यम्' इति पाठे रावणपादशब्देन तादृशं मत्वेत्यर्थः. ❀

20 ^{a}) D2 ग्रहीतुं कर्म. Ś D1–4.8.9.12 संगृह्य; Ñ V1 B

G. 7. 23. 23
B. 7. 34. 22
L. 7. 22. 21

स तं पीडयमानस्तु वितुदन्तं नखैर्मुहुः ।
जहार रावणं वाली पवनस्तोयदं यथा ॥ २१
अथ ते राक्षसामात्या ह्रियमाणे दशानने ।
मुमोक्षयिषवो घोरा रवमाणा ह्यभिद्रवन् ॥ २२
अन्वीयमानस्तैर्वाली भ्राजतेऽम्बरमध्यगः ।
अन्वीयमानो मेघौघैरम्बरस्थ इवांशुमान् ॥ २३
तेऽशक्नुवन्तः संप्राप्तुं वालिनं राक्षसोत्तमाः ।
तस्य बाहूरुवेगेन परिश्रान्ताः पतन्ति च ॥ २४
वालिमार्गादपाक्रामन्पर्वतेन्द्रा हि गच्छतः ॥ २५
अपक्षिगणसंपातो वानरेन्द्रो महाजवः ।
क्रमशः सागरान्सर्वान्संध्याकालमवन्दत ॥ २६

T4 आदाय; G1 तद्गृह्य. —d) D3 कक्ष्या-. T1.2.4 G3 [अ]-वलंबनं.

21 a) D1.4 तमुत्-; T3 M2.5.8.9 तमा-; T4 तं च (for स तं). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.8.9.12 ततः संपीड्यमानं तु (Ñ1 V1 °नस्तु); Ñ2 B2.4 G (ed.) अत्यर्थं पीड्यमानं तं (G [ed.] °नस्तु); B1.3 अत्यंतं पीड्यमानं हि (B3 °नस्तु); D5-7.10.11 M1.6.7 तं च पी (D5 तमुत्पी; M1.7 स तं पी) डयमानं तु; G2 M4.10 स तु तं (M4 damaged up to तं) पीड्यमानस्तु; K (ed.) तं चापीड्यमानं तु (subm.). ❀ Cg : तं चेति । आपीडयमानम् " णिचश्च " इत्यात्मनेपदम् ।; Ck : पीडयमानः णिचश्चेत्यात्मनेपदम्. ❀ —b) Ś Ñ1 V1 D2.3.8.9.12 तु (D2.8 र) दते स्म (Ś2 स); V3 स तुदंतं; D1 T3 वितुदन्वै (T3 °न्स्म); T1.2 G3 (all with hiatus) ऊरुदंत-; G1 M1 करदंत-; G2 M10 नखैर्दंतैर्; G (ed.) तदा दंत- (for वितुदन्तं). B4 M10 मुखैर्; G2 मुहुर् (for नखैर्). —D12 om. 21cd. —c) Ś V3 D2.3.8.9 T1.2 G3 M6 जग्राह (for जहार). T3 वेगात् (for वाली).

22 a) Ś V3 D2.3.8.9.12 ततस्. V3 तं (for ते). Ś Ñ V1.3 D1-5.8.9.12 T4 G1 M1 रावण- (for राक्षस-). —b) Ś Ñ V1.3 B D1-5.8.9.12 T4 M3.6 ह्रि (Ś3 D3.8 ध्रि) यमाणं दशाननं. —c) Ś Ñ V1.3 B D2.3.8.9.12 T4 M6 मुमोच (M6 उन्मोक्ष) यिषवो. Ś Ñ1 V1 D T4 M6 वालिं; Ñ2 V3 B राजन्; M8 घोरं (for घोरा). ❀ Ck : मुमोक्षयिषव इति तत्करोतिण्यन्तमोक्षशब्दात्सन् ।; so also Ct. ❀ —d) G1 रवमाणं; M5 त्वरमाणा; Ck.t रवमाणा (as in text). D5.10.11 अभिद्रुताः (for ह्यभिद्रवन्). Ś V1 D1-4.6-9.12 T4 M6 द्रवमाण (D6.7 T4 प्लवमान) मभि (D9 °नु) द्रुताः; Ñ V3 B वालिनं समनु (V3 °मभि; B4 °मुप) द्रुताः; G2 M10 रावणं ह्यभिदुद्रुवुः.

23 Ś1.2 V3 B2 D2.3.8.9.12 om. (hapl.) 23ab. —ab) M5 राजते (for भ्राजते). Ñ V1 B1.3.4 बभौ नीलैर्नि (Ñ1 °र्लनि) शाचरैः (for b). Ś3 (marg.) स तै राक्षसवर्यैस्तु शुशुभे वानरोत्तमः. —d) D9 अंबररुढ (hypm.).

24 a) Ś V3 D1-4.8.9.12 T3.4 अ (D1.4 T3 न) शक्नुवंतः; Ñ1 V1 नाशकुंत्रश्च. Ñ2 T1.2.4 G M3.5.10 तं प्राप्तुं; D5 प्राप्तुं ते. ❀ Cg.k.t : अशक्नुवन्त इति पदम्. ❀ —b) Ñ2 B राक्षसास्तदा; D5 G2 M10 राक्षसेश्वराः. —d) D2 परिश्रांत; M8 परिभ्रांताः. Ś Ñ V1.3 B D T G2.3 M1.6.8.10 व्यवस्थिताः (for पतन्ति च).

25 a) Ñ1 (with hiatus) वालिनोपि. Ś V1.3 B2 D1.3-5.9.12 T4 अप (B2 °पा) क्रांताः; Ñ T3 G2 M5 अपक्रामन् (M5 °मत्); D2.8 ह्य (D8 उ) पक्रांताः; M1 अपाक्रामेत्; M6 अपक्रेमुः; Cg.k.t as in text (for अपाक्रामन्). —b) D10.11 Ct [अ]पि; G1.3 [अ]भि-; Cgp.k as in text (for हि). Ñ B1.3.4 M6 पर्वता अपि; B2 पर्वतादपि; D6.7 T4 °तस्यैव; M1.5 °तेंद्रोपि (for पर्वतेन्द्रा हि). M2.8.9 हि भूरिणः; G (ed.) इव प्लुताः (for हि गच्छतः). Ś V1.3 D1-5.8.9.12 पर्वतेंद्रादिव च्युताः (D1.4.5 °वांबुदाः). —After 25, Ñ B D6.7.10.11 T1-3 G M ins. :

693* किं पुनर्जीवितप्रेप्सुर्बिभ्रद्वै मांसशोणितम् ।

[B1 D10.11 Ct जीवन-; B4 M1 जीवितं (B4 °तुं); Cg.k as above (for जीवित-). Ñ B1.3.4 बिभ्राणो; T1 M1.8 बिभ्रन्वै. ❀ Cg.k : हि यस्मात्पर्वतेन्द्रा अपि वालिमार्गादपाक्रामन् । मांसादिमाञ्जीवितप्रेप्सुः प्राणी गच्छतस्तस्य मार्गादपा (Ck °प) क्रामतीति किं पुनः । Cg adds पर्वतेन्द्रा हीति च पाठः ।; Ct : यतः पर्वतेन्द्रा अपि वालिमार्गादपाक्रामन् । मांसशोणितं बिभ्रज्जीवनप्रेप्सुः प्राणी तस्य मार्गादपक्रामतीति किं वक्तव्यम्. ❀]

26 a) Ś D3.8.9.12 सपक्षि-. Ñ1 V1 D1.4-7.10.11 T3.4 G1.2 M10 Cg.k.t -संपातान्; M1 -संपाते; M2.4.5.7.9 -संपाताद् (for -संपातो). Ñ2 B यो ह्यक्षि (B2 योक्षि [subm.]) पक्ष्मसंपा (B2 °घा) ताद्. —b) Ñ2 V3 M2.6 महाबलः; B1.3 मनोजवः; G2 M10 महाजवान्. —c) Ś V3 D3.8.12 T4 अगमत्; Ñ1 V1 D5 आक्रमत्; Ñ2 B M6 क्र (B3 क्रा) मते; D1.2.4.9 आक्रमन्; Cg.k.t as in text (for क्रमशः). M8 गत्वा (for सर्वान्). —After 26c, M5 reads from 28d up to the prior half of l. 2 of 694* for the first time, repeating them in their proper place. —d) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T4 उपासितुं; Ñ2 B M6 च विंदति; M5 अवर्तत; Cg.k.t as in text (for अवन्दत). G2 M1.3.10 संध्याकाले ययौ तदा (M1.3 समाययौ). ❀ Cg.k : संध्याकालं प्रातःसंध्याकालदेवतारूपमवन्दत (Ck °पं ब्रह्माणमवन्दतेत्यर्थः) ।; so also Ct. Ck adds तस्य दक्षिणसमुद्रे शौचं पश्चिमे स्नानमुत्तरे प्रोक्षणं पूर्वेऽर्घ्यमेतादृशं परमं व्रतं महेन्द्रः पुत्रद्वारा रावणस्य समूलोन्मूलनार्थमनुतिष्ठति. ❀

सभाज्यमानो भूतैस्तु खेचरैः खेचरो हरिः ।
पश्चिमं सागरं वाली आजगाम सरावणः ॥ २७
तत्र संध्यामुपासित्वा स्नात्वा जप्त्वा च वानरः ।
उत्तरं सागरं प्रायाद्वहमानो दशाननम् ॥ २८
उत्तरे सागरे संध्यामुपासित्वा दशाननम् ।
वहमानोऽगमद्वाली पूर्वमम्बुमहानिधिम् ॥ २९
तत्रापि संध्यामन्वास्य वासविः स हरीश्वरः ।
किष्किन्धाभिमुखो गृह्य रावणं पुनरागमत् ॥ ३०
चतुर्ष्वपि समुद्रेषु संध्यामन्वास्य वानरः ।
रावणोद्वहनश्रान्तः किष्किन्धोपवनेऽपतत् ॥ ३१
रावणं तु मुमोचाथ स्वकक्षात्कपिसत्तमः ।
कुतस्त्वमिति चोवाच प्रहसन्रावणं प्रति ॥ ३२

G. 7. 23. 35
B. 7. 34. 34
L. 7. 22. 31

27 ^{a}) Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D T$_4$ सं(D$_6$ स)पूज्यमानो; M$_3$ संभाव्यमानो. Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{2.3.5.8.9.12}$ M$_9$ च; Ñ$_2$ B$_{2-4}$ स (for तु). D$_{6.7.10.11}$ यातस्तु; M$_1$ भूतौघैः. —^{b}) Ś$_1$ D$_8$ वचनैः; Ś$_{2.3}$ Ñ V$_1$ B$_4$ D$_{2.3.5.7.9-12}$ T$_4$ G$_{1.3}$ M$_{1.6}$ खचरैः (for खेचरैः). Ś D$_{3.8.12}$ खे बभौ; V$_1$ B$_1$ D$_{2.5.9}$ T$_4$ M$_{2.6.9}$ खचरो (for खेचरो). D$_{6.7.10.11}$ खचरोत्त(D$_7$ °प)मः. —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) D$_5$ वालिर्; T$_3$ संध्याम्. —^{d}) Ś D$_{1-5.8.9.12}$ जगामैव(D$_{1.2.4.9}$ °वं); V$_3$ निपपात; M$_{1.5}$ ह्याजगाम. ❀ Cg : सभाज्यमानः पूज्यमानः । पश्चिममित्यादि । दक्षिणे संध्याङ्गशौचम् । पश्चिमे मन्त्रपूर्वकसंध्याङ्गस्नानम् । उत्तरे प्रोक्षणादिकम् । पूर्वेऽर्घ्यप्रदानादिकमिति । अन्यथा संध्याचतुष्टयाभावात्तदङ्गस्यापि तत्त्वेन व्यपदेशात् ।; Ck : सभाज्यमानः पूज्यमानो हरिर्वानरः । सर्वसमुद्रेषु । संध्यामुपासित्वेति वचनमस्त्यस्मदुक्तरीत्या संध्यावन्दनशेषाङ्गानुष्ठानत्वात्संध्यावन्दनं कृत्वेत्युच्यत इति द्रष्टव्यम् । न ह्युत्तरदक्षिणयोः कदाचिदपि संध्याप्रसक्तिरस्ति । 'संध्या हि नामोद्यतोऽस्तं यतो वा मण्डलस्य रश्मिमात्रोपेतः कालः ।; Ct : सरावणः कक्षस्थरावणसहितः. ❀

28 L (ed.) repeats 28^{ab} in place of 29^{ab}. —^{a}) D$_{6.7.10.11}$ तस्मिन् ; D$_9$ ततः (for तत्र). Ś V$_{1.3}$ D$_{1-4.8.9.12}$ T$_4$ उपास्यैव(D$_{8.9.12}$ °वं); Ñ B उपास्यासौ. —^{b}) Ś$_1$ D$_8$ जप्य (for जप्त्वा). Ñ$_2$ B जप्त्वा जप्यं; G$_2$ जप्त्वा स्नात्वा (by transp.). M$_6$ [अ]पि (for च). Ś$_1$ D$_8$ सागरे. —D$_9$ om. (hapl.) 28^c–31^b. —^{c}) V$_1$ प्राप्य (for प्रायाद्). —M$_5$ repeats from 28^d up to the prior half of l. 2 of 694* (cf. v.l. 26). —^{d}) V$_1$ D$_{1.4}$ T$_4$ लंबमानं (for वहमानो). V$_1$ स रावणं; B$_1$ निशाचरं. Ś D$_{2.3.5.8.12}$ लंब(D$_2$ प्लव)माने दशानने. —After 28, Ñ B D$_{6.7.10.11}$ S ins. :

694* बहुयोजनसाहस्रं तदध्वानं महाहरिः ।
वायुवच्च मनोवच्च जगाम सह शत्रुणा ।

[M$_5$ repeats up to the prior half of l. 2. —(l. 1) Ñ B G$_{1.2}$ M$_{2.4.5}$(first time).$_{7.10}$ तमध्वानं; D$_{6.7.10.11}$ T$_4$ वहमानो; M$_5$(second time).$_9$ तदाध्वानं; M$_6$ अध्वानं च. Ñ$_1$ महाबलः; Ñ$_2$ B M$_5$ (both times)°कपिः (for °हरिः). —T$_4$ om. l. 2.]

29 D$_9$ om. 29 (cf. v.l. 28). Ś V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.12}$ om. (V$_3$ D$_{1.4}$ hapl.) 29^{ab}. L (ed.) repeats 28^{ab} in place of 29^{ab}. —^{a}) M$_5$ सांध्यम्. —^{b}) Ñ B उपास्यैवं(B$_3$ °व) विधानतः. ❀ Ct : तस्मिन्संध्यामुपासित्वा स्नात्वेत्यादि । दक्षिणसमुद्रतटेऽपि । 'जपन्वै नैगमान्मन्त्रान्' इत्युक्ते समुद्रचतुष्टयेऽपि प्रातःसंध्याकालस्योदयात्पूर्वं परतश्च मिलित्वा त्रिमुहूर्तात्मकस्य मध्ये चतुःसमुद्रतटावच्छेदेन किंचित्किंचित्कालं ध्येयब्रह्मणो ध्याननियमस्तत्प्रतिपादकमन्त्रस्मरणनियमश्च वालिन इति गम्यते । ईदृशं व्रतं च महेन्द्रो रावणस्य समूलनाशाय पुत्रद्वारानुतिष्ठतीति बोध्यम् । यत्तु तस्य दक्षिणसमुद्रे शौचम्, पश्चिमे स्नानम्' उत्तरे आपोहिष्ठादिमन्त्रैर्मार्जनम्, पूर्वसमुद्रेऽर्घ्यादीत्येवं संध्यावन्दनशेषानुष्ठानत्वाच्चतुर्षु समुद्रेषु संध्यामन्वास्येत्युक्तिरिति कतकतीर्थादयः, तत् 'जपन्वै नैगमान्मन्त्रान्' इति दक्षिणसमुद्रस्नानकालोक्त्या विरुध्यते । मदुक्तरीत्या सामञ्जस्याच्च । संध्याकाले गायत्र्यर्थं ब्रह्मणो ध्यानमेव प्रधानं स एव संध्यापदार्थ इति स्पष्टं श्रुतिस्मृतिविदाम्. ❀ —^{c}) Ñ B प्रययौ वेगवान्वा(B$_4$ बलवद्वा)ली; M$_6$ वहमानोत्तमवली. —^{d}) V$_3$ एव पयो- (for अम्बुमहा-). M$_3$ -निधिं परं; M$_8$ -महोदधिं (for -महानिधिम्). Ś Ñ$_1$ V$_1$ D$_{1-5.8.12}$ पूर्वमेव(D$_3$ °वं) त(D$_5$ य)थोदधिं; D$_{6.7.10.11}$ T$_4$ पूर्वं वै स महोदधिं; T$_3$ तथा पूर्वपयोनिधिं; G$_{2.3}$ M$_{10}$ पूर्वांबुनिधिमुत्तमं.

30 D$_9$ om. 30 (cf. v.l. 28). —^{a}) Ñ$_2$ B$_3$ -[अ]भिमुखं. Ś Ñ V$_{1.3}$ B D$_{1-5.8.12}$ T$_4$ रक्षः (for गृह्य). D$_{6.7.10.11}$ G$_1$ किष्किंधामभितो(G$_1$ °भिमुखो [hypm.]) गृह्य. —^{d}) Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.12}$ T$_4$ सं(V$_3$ D$_5$ प्र)गृह्य; Ñ$_2$ B गृहीत्वा (for रावणं). B$_3$ पुरम् (for पुनर्). M$_1$ आगतः.

31 D$_9$ om. 31^{ab} (cf. v.l. 28). V$_3$ illeg. for 31. —^{a}) G$_1$ [अ]थ (for [अ]पि). —^{b}) B$_4$ वासविः (for वानरः). ❀ Cg.k.t वासवस्यापत्यं वासविः. ❀ —^{c}) G$_1$ -[उ]द्वहने. M$_7$ -क्रांतः (for -श्रान्तः). Ś V$_1$ D$_{1-4.8.9.12}$ सरक्षो वालिरश्रां(Ś$_3$ D$_3$ °रभ्रां; D$_2$ °वें श्रां)तः; D$_5$ रक्षो बहुतरश्रांतः.

32 ^{a}) Ś$_{2.3}$ B$_{1.3}$ D$_{1-4.8.9.12}$ च; V$_3$ प्र- (for तु). T$_4$ विमुच्याथ. —^{b}) Ñ$_2$ B$_4$ कक्षातः; B$_1$ कक्षांतः; G$_2$ कक्षाच्च; M$_6$ कक्षात्स; M$_7$ स कक्षात् ; M$_{10}$ कक्षात्तु (for स्वकक्षात्). Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ B$_2$ D$_{1-5.8.9.12}$ T$_4$ कक्ष्यातः(Ñ$_1$ °क्ष्यया; V$_3$ D$_{3.12}$ °क्ष्यांतः; B$_2$ D$_{1.5.9}$ °क्षातः; D$_{2.4}$ °क्षांतः; T$_4$ °क्षस्थं) कपिकुंजरः; B$_3$ कक्षांतं कपिपुंगवः: —^{c}) B$_2$ हृतस् (for कुतस्). D$_3$ त्व * *. Ś Ñ$_2$ V$_{1.3}$ D$_{2.3.8.9.12}$ T$_{1.2.4}$

G 7. 23. 36
B. 7. 34. 35
L. 7. 22. 32

विस्मयं तु महद्गत्वा श्रमलोलनिरीक्षणः ।
राक्षसेशो हरीशं तमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३३
वानरेन्द्र महेन्द्राभ राक्षसेन्द्रोऽस्मि रावणः ।
युद्धेप्सुरिह संप्राप्तः स चाद्यासादितस्त्वया ॥ ३४
अहो बलमहो वीर्यमहो गम्भीरता च ते ।
येनाहं पशुवद्गृह्य भ्रामितश्चतुरोऽर्णवान् ॥ ३५
एवमश्रान्तवद्वीर शीघ्रमेव च वानर ।
मां चैवोद्वहमानस्तु कोऽन्यो वीरः क्रमिष्यति ॥ ३६
त्रयाणामेव भूतानां गतिरेषा प्लवंगम ।
मनोनिलसुपर्णानां तव वा नात्र संशयः ॥ ३७
सोऽहं दृष्टबलस्तुभ्यमिच्छामि हरिपुंगव ।
त्वया सह चिरं सख्यं सुस्निग्धं पावकाग्रतः ॥ ३८
दाराः पुत्राः पुरं राष्ट्रं भोगाच्छादनभोजनम् ।
सर्वमेवाविभक्तं नौ भविष्यति हरीश्वर ॥ ३९

M3.5–7 द; B1 प्र- (for च). —d) Ś D3.8.12 दारुणं; B2 वानरं (sic) (for रावणं). Ñ2 B पुनः; D6.7.10.11 मुहुः; T4 बली; M8 हरिः.

33 a) Ś Ñ1 V3 D1–5.8.9.12 T4 परमं; Ñ2 B तु परं (for तु महद्). B4 मत्वा; M10 प्राप्य (for गत्वा). V1 अविस्मयं परं गत्वा (sic). —b) Ñ1 V1 T4 भय-; M6 सम- (for श्रम-). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 -[आ]कुलेक्षणः (for -निरीक्षणः). —c) Ś D2.3.8.9.12 राक्षसश्च; Ñ V1.3 B D6.7.10.11 G1 M5.6 °सेंद्रो; G2 M10 °सोथ (for राक्षसेशो). Ñ2 B2–4 D6.7.10.11 हरींद्रं. —D3 reads from तम् in c up to म in 34a in marg.

34 D3 reads up to म in a in marg. (cf. v.l. 33). —a) B1 सुरेंद्राभ; D4 om.; M8 महाभाग (for महेन्द्राभ). —b) B1 राक्षसोस्मीति (for °सेन्द्रोऽस्मि). Ś D2.3.8.9.12 रावणो(D3 om. [hapl.]) राक्षसाधिपः. —c) Ñ1 युद्धोस्मिरिह (corrupt); D5 युद्धेच्छयासि- (for युद्धेप्सुरिह). Ñ2 B G (ed.) युद्ध(G [ed.] °द्धं)प्रेप्सुरिह प्राप्तः. —d) B1 M6 [अ]पि; G1 [अ]भि- (for [अ]द्य). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 ततो हि; Ñ2 B3.4 श्रमश्च; T1 G2 M5.10 सोहम् (for स चाद्य). D6.7 [अ]सौ जितस् (for [आ]सादितस्). T4 चाहं निर्जितस्. T2 स्वयं (for त्वया). Ñ1 B2 G (ed.) ततो ह्या(B2 °द्स्या; G [ed.] °चाप्या)सादितं मया; M8 संध्यामन्वासितस्त्वया.

35 a) Ś V1 D1–4.8.9.12 G1 M6.10 धैर्यम् (for वीर्यम्). —b) B4 D5 तत्र (for च ते). D6.7.10.11 T4 G2 अहो गांभीर्यमेव च. —V1 om. (hapl.; see Ś var.) 35c–36b. —c) T4 दंशवद् (for पशुवद्). Ś Ñ1 D1.3–5.8.9.12 गृहीत्वा दंश(Ñ1 पशु; D1.4 श्येन)वद्येन; D2 गृहीत्वा दंशितस्तेन. —d) Ñ1 भ्रामितं.

36 V1 om. 36ab (cf. v.l. 35). —a) Ñ1 B1 G1.2 M10 अश्रांतवान्(B1 G1 °मद्). Ñ2 B1.3.4 वीरम्; T2 वीरः (for वीर). D5 अहो ह्यश्रांतता वीर. —b) D2.8.9.12 एवं. Ñ B T4 M6(Ñ1 B2 T4 M6 with hiatus) एवं शीघ्रं; V3 illeg.; D5 (with hiatus) अहो शौर्यं (for शीघ्रमेव). D4.8 T2.4 च वानरः; M3 महार्णवान्. —V3 illeg. for cd. —c) Ñ B मामुद्वहंश्च कोध्वानम्; M6 मां चोद्वहनकोध्वानम्. —d) Ñ B एतं (for कोऽन्यो). Ñ1 B1–3 D10.11 T3 M2.4.9 वीर; M8 धीरः. D7.10.11 भविष्यति; G1 करिष्यति. —For 36cd, Ś V1 D1–5.8.9.12 T4 subst. :

695* गृहीत्वा मां च कोऽध्वानमेवमन्यो गमिष्यति ।

[D5 स; D8 om. (subm.) (for च). V1 T4 बद्धा (with hiatus) (for ऽध्वानम्).]

—T4 cont. :

696* आहवे हि मया दृष्टा दैत्यदानवराक्षसाः ।
सिद्धविद्याधरा देवास्तेषामभ्यधिको ह्यसि ।

—After 36, D6 T1.2 G1.3 M1 ins. :

697* ये सुरा दानवा लोके तेषामभ्यधिको ह्यसि ।;

whereas K [ed., within brackets] ins. :

698* ये सुरा दानवा लोके दैत्यराक्षसपन्नगाः ।
सर्वेषामेव तेषां त्वं बलादभ्यधिको ह्यसि ।

37 a) B3 T4 G1 M1–3 अपि (for एव). —b) T1–3 G1.3 M1–5.7–9 शक्तिर् (for गतिर्). —c) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 मनोगरुडवा(D3.4 °भू)तानां. —d) Ś1 D7.11 वात्र न (by transp.); V3 D6.8.10 चात्र न.

38 a) Ñ B तत्र (for सोऽहं). M7 -फलस् (for -बलस्). —T4 damaged from तुभ्यम् up to b. Ś3 V3 युद्धे; Ñ B सोहम्; M8 कर्तुम् (for तुभ्यम्). Ś1.2 V1 D1–5.8.9.12 दृढबलो युद्धे. ❀ Cg.k : तुभ्यं तवेत्यर्थः(Ck °ति यावत्) । ; so also Ct. ❀ —b) Ś V3 D1–5.8.9.12 बलिनां (for इच्छामि). V1 तोषितो हरिसुत्सहे. —c) T3 यस्त्वया सु- (for त्वया सह). Ñ2 B स्थिरं. G2 M10 कालं (for सख्यं). —d) D1.4.5 इच्छेयं; M6 सुस्निग्धः; M7 करिष्ये (for सुस्निग्धं). Ś1 D8 पावकग्रहं; G3 °काश्रितः; L (ed.)°नं ग्रहे (for पावकाग्रतः). G2 M10 सख्यं पावकसंनिधौ.

39 a) G3 पुत्रः. V1 प्रियं; B1 सुहृद्; D3.8.12 M2.8 परं (for पुरं). Ś V1 D1–5.8.9.12 भृत्या; V3 स्त्रियं; M2.4.7 राज्यं (for राष्ट्रं). —b) Ś2.3 D3.12 -भोजने; D6 M9 -भाजनं; M8 -संयुतं (for -भोजनम्). B2 भोगाच्छादनमेव च. —c) D6 पूर्वम् (for सर्वम्). D6 सर्वदैव. D3.7 [अ]भिभक्तं (sic); M8 [अ]पि भोग्यं (for [अ]विभक्तं). Ñ1 B1.3.4 D7 G1.2

ततः प्रज्वालयित्वाग्निं तावुभौ हरिराक्षसौ ।
भ्रातृत्वमुपसम्पन्नौ परिष्वज्य परस्परम् ॥ ४०
अन्योन्यं लम्बितकरौ ततस्तौ हरिराक्षसौ ।
किष्किन्धां विशतुर्हृष्टौ सिंहौ गिरिगुहामिव ॥ ४१
स तत्र मासमुषितः सुग्रीव इव रावणः ।
अमात्यैरागतैर्नीतस्त्रैलोक्योत्सादनार्थिभिः ॥ ४२
एवमेतत्पुरावृत्तं वालिना रावणः प्रभो ।
धर्षितश्च कृतश्चापि भ्राता पावकसंनिधौ ॥ ४३
बलमप्रतिमं राम वालिनोऽभवदुत्तमम् ।
सोऽपि त्वया विनिर्दग्धः शलभो वह्निना यथा ॥ ४४

G. 7. 23. 48
B. 7. 34. 46
L. 7. 22. 43

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

M3.4–7.9.10 नो; D6 भो. B2 [अ]विभक्तात्मा. —^{d}) B2 M3 न संशयः (for हरीश्वर). —After 39, Ñ V1.3 B ins.:

699* एवमुक्तस्तदा तेन रावणेन स वानरः ।
तथास्त्वित्यब्रवीद्धृष्टं तं विभीषणपूर्वजम् ।

[(l. 2) B1–3 स (for तं).]

40 ^{a}) T3 तत्र (for ततः). Ś Ñ V1 B D1–5.8.9.12 T4 ततः प्रज्वाल्य दहनं (Ñ2 B1–3 तावग्निं; B4 तौ वह्निं); G3 M10 प्रज्वालयित्वा तत्राग्निं. —^{b}) Ñ2 illeg.; B1 तदा तौ; B2–4 तदो (B4 °त्रो) भौ (for तावुभौ). M8 वालि- (for हरि-). —Ś V3 D2.3.8.9.12 om. (hapl.) 40^{c}–41^{b}. B4 repeats 40^{c}–41^{b} after 43. T4 damaged from ^{c} up to परिष्वज्य in ^{d}. —^{c}) V1 B (B4 both times) D1.4.5 उपपन्नौ तौ (V1 तु); T1.2 उपसंप्राप्तौ.

41 Ś V3 D2.3.8.9.12 om. 41^{ab} (cf. v.l. 40). B4 repeats 40^{c}–41^{b} after 43. —^{a}) B1.2.4 (both times) D6 T3 G2 M1.6–8.10 अन्योन्य-. B1.2.4 (both times) M7.10 -[आ]लंबित-; M3 लंभित- (for लम्बित-). D1.4 अन्योन्यालिंगितकरैः; D5 T4 अन्योन्यालिंगनप (D5 °क) रौ. —^{b}) V1 T4 तावुभौ; M5 तत्र तौ. Ñ B (B4 both times) मित्रतां गतौ (for हरिराक्षसौ). —^{c}) V1 विशतां; V3 D2.9 T4 M1.6 विविशुर्; B2 G3 विशतौ; T1–3 G1 विशतो. Ś1 D8 हृष्टां (for हृष्टौ). Ñ1 विविशंस्तुष्टा; B1 M3 तौ नि (M3 वि) विशतुः (for विशतुर्हृष्टौ). D1.4.5 किष्किंधायां विविशतुः.

42 ^{a}) G2 M10 मासमात्रम् (for तत्र मासम्). —^{b}) Ñ B वालिना सह; V3 M6 सुप्रीत इव. M5 राक्षसः. (for रावणः). D8 reads erroneously 42^{c}-44 after 8, repeating 42^{cd} here. D7 reads from त्यै in ^{c} up to ^{d} in marg. —^{c}) B रावणो; D5 राम तैर् (for आगतैर्). T1 हीनस्; T2.4 G1 M2–4.7–9 नित्यं; M6 क्रूरैस् (for नीतस्). G2 रावणो नीतस्. —T4 damaged for ^{d}. —^{d}) Ñ1 V1 -[उ]त्सादनादिभिः; Ñ2 B1–3 -[उ]च्छादनार्थि (B3 °दि) भिः.

43 For sequence in D8, cf. v.l. 42. —^{a}) M4 एतं; M6 एत्र (for एतत्). M6 -वृत्तो. —^{b}) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 वालिनो रावणस्य च (D5 तु). —^{c}) B1 सत्कृतश्; B2.3 च हृतश्; B (ed.) च वृतश्. D1.3–5 [ए]व; T4 [आ]सीत्; G3 [अ]त्र (for [अ]पि). —^{d}) B2 G3 भ्रात्रा (sic). —After 43, B4 repeats 40^{c}–41^{b}.

44 For sequence in D8, cf. v.l. 42. B4 om. 44^{ab}. —^{ab}) M5 वीर (for राम). Ś Ñ1 V1.3 D2.3.5.8.9.12 T4 [ऽ]द्भुतम् (for ऽभवद्). D1.4 बलवान्रक्षसां राजा राम कालानलोपमः. —^{c}) Ś2.3 D1–5.8.9.12 सोयं; Ñ1 V1 योसौ (for सोऽपि). V3 पुनर्दग्धः; G2 M10 विनिर्भिन्नः. —^{d}) M8 शलभा. Ś D2.5.8.9.12 M6 वै यथाग्निना (for वह्निना यथा). G2 M10 शैलो वज्रहतो यथा.

Colophon: D8 om. —*Kāṇḍa name*: Ś1 D2.9 M7 om. —*Sarga name*: Ś Ñ2 V3 D12 रावणसख्यं; Ñ1 B1–3 वालिसख्यं; V1 B4 D2.8.9 वालिरावणसख्यं; D1.4–6 वालिरावणयोः सख्यं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 B1.3.4 D2.12 om.; Ñ2 D1.4.5 M6 23; V1 19; B2 D8.9 T4 22; T3 39. —After colophon, D8 concludes with राम; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः. —After Sarga 7.34, Ñ2 reads erroneously, 7.20. 1–10 (along with l. 1–2 of 389*) and 7.34.42–44 (along with colophon).

३५

G. 7. 38. 52
B. 7. 35. 1
L. 7. 38. 4

अपृच्छत ततो रामो दक्षिणाशालयं मुनिम् ।
प्राञ्जलिर्विनयोपेत इदमाह वचोऽर्थवत् ॥ १
अतुलं बलमेताभ्यां वालिनो रावणस्य च ।
न त्वेतौ हनुमद्वीर्यैः समाविति मतिर्मम ॥ २
शौर्यं दाक्ष्यं बलं धैर्यं प्राज्ञता नयसाधनम् ।
विक्रमश्च प्रभावश्च हनूमति कृतालयाः ॥ ३
दृष्ट्वोदधिं विषीदन्तीं तदैष कपिवाहिनीम् ।
समाश्वास्य कपीन्भूयो योजनानां शतं प्लुतः ॥ ४
धर्षयित्वा पुरीं लङ्कां रावणान्तःपुरं तथा ।
दृष्ट्वा संभाषिता चापि सीता विश्वासिता तथा ॥ ५
सेनाग्रगा मन्त्रिसुताः किंकरा रावणात्मजः ।
एते हनुमता तत्र एकेन विनिपातिताः ॥ ६
भूयो बन्धाद्विमुक्तेन संभाषित्वा दशाननम् ।
लङ्का भस्मीकृता तेन पावकेनेव मेदिनी ॥ ७

35

☞ V2 missing for Sarga 35 (cf. v.l. 7.12.2). B2 om. Sargas 35–40. M6 om. Sargas 35–36.

1 ^ab) Ś1.3 Ñ1 D13 M3 अ(D13 आ)पृच्छत्तं(M3 °[illegible]); D1–4.9 आपृच्छंतं(D3 °च्छय तं); Cv.g.k.t as in text (for अपृच्छत). Ś D2.6.7.9–11 T G M2.3.8.10 तदा (for ततो). Ś2 Ñ1 D6.7.10.11 -[आ]श्रयं (for -[आ]लयं). Ñ2 B1.3.4 रामस्त्वा(B1 आमंत्र्य)पृच्छमानं तं कुंभयोनिं महामुनिं. —^c) V1 D4 प्रांजलिं. Ñ1 D1.2.4.9 -[उ]पेतम्; M2.5.9 -[आ]पन्न (for -[उ]पेत). —^d) Ñ1 वचोर्थवित्; Ñ2 [अ]र्थवद्वचः; B1 ब्रवीद्वचः (sic) (for वचोऽर्थवत्). T1.2 M1 इदं वचनमर्थव(M1 °ब्रवी)त्. ❀ Cv.t : अपृच्छतेत्यस्य विवरणमिदमाह वच इ(Ct °माहे)ति ।; Cg : अपृच्छतेत्यस्य विवरणमिदं वचनमिति ।; Ck : अपृच्छतेत्यादि. ❀

2 ^a) M9 अलं तद् (for अतुलं). D6.7.10.11 T4 M3 एतद्धै (for एताभ्यां). Ś Ñ V1.3 B4 D1–5.8.9 एतयोरतुलं (V3 D3 °रंतरं) वीर्यं(V3 ब्रूहि); B1.3 एतयोर्बहु संकीर्णं(B3 वीर्यं*). —^b) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 रावणे (for वालिनो). D2.9 हि; G2 तु (for च). —^c) Ñ1 नैव; B1 D2 ननु; B4 न च (for न तु). Ś Ñ V3 B4 D1–4.8.9.12 -वीर्ये; B1.3 D5.6 -वीर्यं- (for -वीर्यैः). D10.11 न त्वेताभ्यां हनुमता. —^d) D10.11 समं त्विति (for समाविति). D3 marg.; D4 om.; D12 मतं; T1 *inf. lin. pr.m.* (for मतिर्). ❀ Cv.t : एताभ्यामेतयोः(Ct षष्ठ्यर्थे चतुर्थ्यार्षी । एतयोर्बलं हनूमता तद्बलेन न सममित्यर्थः) ।; Cg : एताभ्यामिति । एतयोरित्यर्थः । "षष्ठ्यर्थे बहुलं छन्दसीति वक्तव्यम्" इति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ।; Ck : एताभ्यामिति । एतयोरित्यर्थः । 'चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसी'त्यत्र बहुलग्रहणात् षष्ठ्यर्थेऽपि चतुर्थीह सर्वत्र. ❀

3 ^a) B3 धैर्यं (for शौर्यं). Ś D8.12 तेजो; D10 दास्यं (for दाक्ष्यं). Ñ1 V1 D1–5.9 श्रुतं (for बलं). Ñ2 B1.3.4 वीर्यं (for धैर्यं). V3 शौर्यौदार्यतुलं वीर्यं. —^b) Ś V1.3 D1–5.8.9.12 प्रज्ञा च(D1.3.4 °ज्ञाथ); M8 प्रज्ञता (for प्राज्ञता). M3 जय-; M10 बल-; Cg.k.t as in text (for नय-). Ś D8.12 -संयुता; D1.4 -साहसे(D4 °सं) (for -साधनम्). Ñ1 प्रज्ञा विनयसाधकः. —^c) Ñ2 B1.3.4 T1.3 G2.3 M1.3.5.8.10 प्रतापश् (for प्रभावश्). —^d) Ś Ñ1 V1.3 D2.8.9.12 सर्वमेत(V1 °तस्त)स्य संस्थितं(Ś2.3 संय[Ś3 °यु]तं; V3 सिंहवत्); T4 सर्वं वै मारुते स्थितं.

4 ^a) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T4 सागरं प्रे(B1.3.4 वी)क्ष्य सीदंतीं; D10.11 Ct दृष्ट्वैव सागरं वीक्ष्य. —^b) Ś Ñ V1.3 D1–5.8.9.12 T4 दृष्ट्वैव(Ś2.3 D8.12 °ष्ट्वैवं; D1.4 °ष्ट्वा च); B1.3.4 पुरैष; D6 तामेव; D10.11 सीदंतीं; T1 G2.3 तदेष; T3 M2.4.8.9 तथैव; G1 तदै* (for तदैष). Ñ2 V1.3 D6 हरि- (for कपि-). Ñ1 -कुंजरः (for -वाहिनीम्). —^c) Ñ2 B1.3.4 D10.11 महाबाहुर्; G1 M1.3 कपिर्भूयो (for कपीन्भूयो). Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T4 एष वीरः समाश्वस्य(V1 D1.2.5.9 T4 °श्वास्य); V3 एष वीर्यं समास्थाय. —^d) Ś D8 शते (for शतं). ❀ Ck : दृष्ट्वैवेत्यादि । Ct : दृष्ट्वैवेति । सागरं वीक्ष्य सीदन्तीं कपिवाहिनीं दृष्ट्वा तां समाश्वास्य योजनशतं प्लुतः. ❀

5 ^a) Ñ1 प्लुतं (for पुरीं). —^b) M3 -पुरे (for -पुरं). D6.7.10–12 T1.4 G1.3 M3 तदा; G2 यथा (for तथा). —Ś D8.12 M10 om. (hapl.) 5^cd. —^cd) D1.4 संतोषिता; D5 संभाविता; T3 °षितं (for संभाषिता). Ñ1 V3 चैव; B3 तत्र; D1–5.9 सीता (for चापि). D1.4.5 दृष्ट्वा; D2.3.9 पृष्ट्वा(D9 °ष्टा) (for सीता). T4 transp. चापि and सीता. Ñ2 V1 B3 D10.11 ह्याश्वासिता; B1 प्राश्वासिता. B4 सा सीताश्वासिता. T1.4 तदा (for तथा).

6 ^a) Ś D8.12 -[अ]ग्रस्था; T2 -[अ]ग्रोणा (sic) (for -[अ]ग्रगा). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 -पुत्राः (for -सुताः). —^b) B1.3.4 D1–4.9.12 M1.2.8.9 -[आ]त्मजाः (for -[आ]त्मजः). —Note hiatus between ^c and ^d. —^c) Ś1.2 एके (sic) (for एते). —^d) T3 G1 M3 त्वे(M3 द्वे)केन (for एकेन). Ś D8.12 निहता रणे; Ñ2 B1.3.4 [ए]व नि(B1 वि)सू(B3 °षू)दिताः (for विनिपातिताः). Ñ1 V1.3 D1–5.9 सूदि(D2 स्कंदि; D9 ताडि)ता रावणालये.

7 ^a) Ś D8.12 वधाद्; Ñ B1.3.4 D1–5 T1.2 G3 बंध-;

न कालस्य न शक्रस्य न विष्णोर्वित्तपस्य च ।
कर्माणि तानि श्रूयन्ते यानि युद्धे हनूमतः ॥ ८
एतस्य बाहुवीर्येण लङ्का सीता च लक्ष्मणः ।
प्राप्तो मया जयश्चैव राज्यं मित्राणि बान्धवाः ॥ ९
हनूमान्यदि मे न स्याद्वानराधिपतेः सखा ।
प्रवृत्तिमपि को वेत्तुं जानक्याः शक्तिमान्भवेत् ॥ १०
किमर्थं वाली चैतेन सुग्रीवप्रियकाम्यया ।
तदा वैरे समुत्पन्ने न दग्धो वीरुधो यथा ॥ ११
न हि वेदितवान्मन्ये हनूमानात्मनो बलम् ।
यद्दृष्टवाञ्जीवितेष्टं क्लिश्यन्तं वानराधिपम् ॥ १२
एतन्मे भगवन्सर्वं हनूमति महामुने ।
विस्तरेण यथातत्त्वं कथयामरपूजित ॥ १३
राघवस्य वचः श्रुत्वा हेतुयुक्तमृषिस्ततः ।
हनूमतः समक्षं तमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १४

G. 7. 38. 65
B. 7. 35 14
L. 7. 38. 17

M10 भयाद् (for बन्धाद्). V1.3 D9 बंधन- (for बन्धाद्वि-). Ñ1 -मुक्तं च (for -मुक्तेन). —^{b}) Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.9 G1 संभाष्य च (D1.3.4 तु); D6.7.10.11 T4 भाषयित्वा (for संभाषित्वा). —^{c}) Ñ B1.3 D12 T1.2 M3.7.10 [अ]नेन; D6.7.10.11 T4 G2 येन (for तेन). —^{d}) G2 M4 [ए]व (for [इ]व). Ñ2 B1.3.4 लांगू (B3 °गु)लस्थेन वह्निना.

8 ^{b}) D2.9 वायोर् (for विष्णोर्). Ñ2 V3 B4 D6 T1–3 G1.3 M2–5.7.9 धनद (D6 °प)स्य; V1 B3 D1–5.9 M1 वित्तदस्य (for वित्तपस्य). Ñ1 B3 D2.5 T1–3 G3 M1.2.4.5.7–10 वा (for च). —^{cd}) Ś D8.12 [ए]तानि; D6.7 तस्य (for तानि). Ñ V1.3 B1.4 D1–5.9 श्रू (V3 स्तू)यंते तानि कर्माणि (for ^{c}). Ñ2 युद्धे यानि (by transp.); V3 D1.3–5 यादृशानि; B1 पूर्वे यानि; D6 यानि तस्य (for यानि युद्धे). G2 transp. तानि and यानि. —After 8, Ñ1 V1 ins.:

700* श्रुत्वागस्त्यस्य वचनं राघवः श्रीविवर्धनः ।
उवाच रामो वचनमगस्त्यमृषिसत्तमम् ।

9 ^{a}) Ś D8.12 वीर्येण मया. —^{b}) Ñ2 लब्धा (for लङ्का). V3 सीता लंका (by transp.). Ś2 B3.4 D8.12 T1 (before corr. *inf. lin. pr.m.* as in text).2 G3 M1.3.5.9 [अ]थ (for च). —^{c}) Ñ1 प्राप्तं; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 T3.4 प्राप्ता (for प्राप्तो). Ś D8.12 नयश्च; Ñ1 V3 यशश्च (for जयश्च). —^{d}) D5 राज- (for राज्यं). D12 बांधवः.

10 ^{a}) Ñ2 B3.4 न स्याच्च (for मे न स्याद्). —For 10^{ab}, Ñ1 V1.3 D1–4.9 subst.:

701* सखायं वानरपतिं मुक्त्वैनं हरिपुंगवम् ।

[Ñ1 V1 सहायं. D1.3.4 -पतेर् (for -पतिं). Ñ1 V1.3 [ए]वं (for [ए]नं). Ñ1 -पुंगवः; V3 -यूथपः (for -पुंगवम्).]
—D11 reads from त्तुं in ^{c} up to ^{d} in marg. —^{cd}) Ś D8.12 प्रवृत्तावपि कश्चास्या (for ^{c}). D2.9 transp. को वेत्तुं and जानक्याः. D8 शक्ति ***त्.

11 ^{a}) T2 कथं नु. Ś D6–8.12 T1 G3 वालिर्; M7.8 वालि-; M9 वापि (for वाली). Ñ1 V1.3 D1.2.4.9 T3 वाली किमर्थम् (by transp.); D3.5 वालिः किमर्थम् (for किमर्थं वाली). Ś Ñ1 V1.3 D1–9.12 T1.3 एतेन; G1.2 M1.3.5.10 [अ]नेनैव; G3 वा तेन; M7.8 -घातेन (for चैतेन). T4 वालिना तेन (for वाली चैतेन). Ñ2 B1.3.4 तदेवं बलयुक्तेन. —^{b}) D2.9 -हित- (for -प्रिय-). —^{c}) Ñ2 B1.3.4 वाली; T2.3 M1.2.9 Ck तथा; Ct as in text (for तदा). D8 om. वैरे. G3 तदा वैरः समुत्पन्नो. —^{d}) M9 दग्धा. Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.9 T4 तृणवन्मुने (Ñ B1.3.4 °त्कथं; V1.3 °द्वने) (for वीरुधो यथा). Ś D8.12 न नीतो यमसादनं. ❀ Cv : किमर्थं वाली चैतेनेति पाठः । न हि वेदितवान्मन्य इति च ।; Cg : किमर्थमिति । वीरुध इत्यकारान्तो वृक्षवाची ।; Ck : सुग्रीवप्रियकाम्यया वालिघाते किमर्थं न प्रवृत्तः । पदच्छेदवशतो गूढत्वादुक्त एवार्थः स्पष्टीक्रियते मुनिना । तथा वैर इत्यादि । वीरुध इत्यकारान्तो वृक्षवाची ।; Ct : वीरुध इत्यकारान्तो वृक्षवाची । 'किमर्थं वालिघातेन' इति पाठे सुग्रीवप्रियकाम्यया वालिघाते किमर्थं न प्रवृत्त इत्यर्थः । पदच्छेदशेषपूरणाभ्यां गूढत्वात्तस्यैव विवरणम्-तदा वैर इत्यादि. ❀

12 D3 om. (hapl. see var.) 12–13^{b}. —^{a}) Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.9 T4 M3 [अ]यं; D7 [अ]हं; G1 तु (for हि). Ñ1 V1.3 D1.2.4 T4 M3 विदितवान्; Ñ2 B1.4 विज्ञातवान्; D5 हि वेद नो; M1 वेद तदा (for वेदितवान्). B3 भ्राजौ (for मन्ये). —^{c}) D8 om.; M10 यं (for यद्). M8 यो दृष्टो वा (for यद्दृष्टवान्). T3 जीवितेष्टः. Ñ1 उपेक्षिते च तास्मिंस्तत्; Ñ2 B1.3.4 क्षांतवान्यत्प्रियं (Ñ2 °न्यः प्रियैः) प्राणैः; V1.3 D2.9 T4 उपेक्षितं (T4 °क्ष्यते) च यन्मित्रं; D1.4 यदुपेक्षितवान्मित्रं; M2.9 दृष्टवाञ्जीवितादिष्टः (M2 °ष्टं).

13 D3 om. 13^{ab} (cf. v.l. 12). —^{ab}) G1 M4 भगवान्; G2 जीवितं (for भगवन्). V1 महाबले; T1.2 °मतेः M3 °मतौ (for महामुने). Ñ2 V3 B3.4 चरितं वै (V3 तु; B3 मे) हनूमतः (for ^{b}). B1 एतस्मिन्मे चरितं सर्वं भगवन्वै हनूमतः (hypm.). ❀ Cg : हनूमत्येतदिति हनूमद्विषये पृष्टमित्यर्थः. ❀ —^{c}) Ś2 महातत्त्वं; B1 यथापूर्वं (for यथातत्त्वं). —^{d}) G2 कथं वा (for कथय). Ñ2 V3 D2 [अ]मरपूजितः; D9 [अ]मितविक्रम (for [अ]मरपूजित). Ś D8.12 निखिलं कथयस्व मे; V1 B1 कथयस्व महामुने (B1 समाहितः). —After 13, Ñ2 ins. an addl. colophon :

[कारण ** (illeg.) तत्कथनं. 36.]

14 Ñ1 om. 14^{ab}. —^{a}) Ś D8.12 रामस्य वचनं श्रुत्वा.

G. 7. 38. 66
B. 7. 35. 15
L. 7. 38. 18

सत्यमेतद्रघुश्रेष्ठ यद्ब्रवीषि हनूमतः ।
न बले विद्यते तुल्यो न गतौ न मतौ परः ॥ १५
अमोघशापैः शापस्तु दत्तोऽस्य ऋषिभिः पुरा ।
न वेदिता बलं येन बली सन्नरिमर्दनः ॥ १६
बाल्येऽप्येतेन यत्कर्म कृतं राम महाबल ।
तन्न वर्णयितुं शक्यमतिबालतयास्य ते ॥ १७
यदि वास्ति त्वभिप्रायस्तच्छ्रोतुं तव राघव ।
समाधाय मतिं राम निशामय वदाम्यहम् ॥ १८
सूर्यदत्तवरस्वर्णः सुमेरुर्नाम पर्वतः ।
यत्र राज्यं प्रशास्त्यस्य केसरी नाम वै पिता ॥ १९
तस्य भार्या बभूवेष्टा ह्यञ्जनेति परिश्रुता ।
जनयामास तस्यां वै वायुरात्मजमुत्तमम् ॥ २०

—[b]) Ñ$_2$ B$_{3.4}$ T$_{1.2}$ G$_3$ M$_{1.3.10}$ तदा; D$_6$ G$_2$ तथा (for ततः). D$_7$ महानृषिः (for ऋषिस्ततः). —[c]) Ñ D$_{2.9}$ तद्; D$_5$ (with hiatus) हि; T$_3$ (with hiatus) तु (for तम्). —[d]) Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ राघवं वाक्यमब्रवीत्.

15 [a]) D$_{1.4}$ तथ्यम् (for सत्यम्). V$_3$ -पते (for -श्रेष्ठ). —[b]) B$_1$ ब्रवीमि (for ब्रवीषि). D$_{6.7.10.11}$ T$_1$ हनूमति. —[c]) Ś$_{1.3}$ D$_8$ यद्बले (Ś$_1$ °लं); Ś$_2$ यद्बाल्ये; B$_3$ बले न (by transp.); D$_2$ न बलैर् (for न बले). —[d]) D$_8$ तु (for second न). D$_{1.4}$ प्रभाव; M$_2$ समौ (sic) (for मतौ). Ñ$_2$ B$_{1.4}$ transp. गतौ and मतौ. Ñ$_1$ V$_1$ D$_{1-4.9}$ T$_3$ अपि; Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ G$_1$ तथा; V$_3$ क्वचित्; D$_8$ पुरः; M$_1$ परं (for परः).

16 [a]) B$_1$ च शापो (for शापस्तु). Ñ$_2$ °वाक्यैर्मुनिभिः. —[b]) Ś$_3$ [ऽ]स्ति (for ऽस्य). Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ B$_{1.3.4}$ D$_{1-5.7-12}$ T$_{1.2.4}$ M$_1$ मुनिभिः (for ऋषिभिः). Ñ$_2$ शापो दत्तो हनूमतः. —[cd]) T$_{1-3}$ G$_3$ M$_{5.8}$ वेदितं; M$_4$ वेदितो; M$_{10}$ वेद तद् (for वेदिता). D$_{6.7.10.11}$ न वेत्ता हि बलं सर्वं (for [c]). D$_{6.10.11}$ T$_3$ -मर्दन. Ś D$_{8.12}$ न च वेद बलं येन बलिनां बलमर्दनं (D$_{12}$ °न). —For 16[cd], Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.9}$ T$_4$ subst.:

702* न ज्ञातं हि बलं येन बलिना वालिमर्दने ।

[T$_4$ वा (for हि). Ñ$_1$ D$_{1.4.5}$ तेन (for येन). D$_5$ बलिनाम्. V$_1$ D$_9$ बलि- (for वालि-). V$_3$ D$_9$ T$_4$ -मर्दन (for -मर्दने). D$_5$ अरिमर्दनं.];

while Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ G (ed.) subst.:

703* न ज्ञातवानयं येन बली सद्बलमात्मनः ।

[B$_1$ नो (for न). Ñ$_2$ स; B$_1$ च (for सद्-). G (ed.) बलवान् (for बली सद्-). B$_3$ बलिना वारिमर्दने (for the post. half).]

17 [a]) D$_{1.3}$ बाले; G$_3$ बालो; Cg as in text (for बाल्ये). Ś Ñ$_2$ V$_3$ B$_{1.3.4}$ D$_{1.3-6.8}$ [ऽ]प्यनेन; V$_1$ G$_2$ M$_{10}$ तेन च (V$_1$ तु) (for ऽप्येतेन). D$_{2.9}$ बालेनानेन. —[b]) Ś वै सु-; D$_{12}$ कर्म (sic) (for राम). Ś Ñ$_2$ V$_3$ B$_{1.4}$ D$_{1-5.8.9.12}$ महात्मना; V$_1$ हतात्मना (for महाबल). B$_3$ कृतं वा रघुनंदन. —[c]) Ñ$_2$ D$_{2.9}$ न तद् (by transp.) (for तन्न). D$_{2.9}$ कथयितुं (for वर्ण°). —[d]) D$_{6.7.10.11}$ T$_{1-3}$ G$_{1.3}$ M$_{3.5.8}$ इति; Cv as in text (for अति-). D$_{6.7.10.11}$ M$_{1.5}$ Ct बाल्यतया; T$_{1.2}$ G$_{1.3}$ M$_3$ तूष्णीं मया; Cv.g.k as in text (for -बालतया). Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.9.12}$ T$_4$ एतस्य बलिनो महत् (D$_5$ °नोरपि); Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ अश्रद्धेयं पृथग्जनैः; G$_2$ मतिहीनतयास्य ते. ❀ Cv: अतिबालतयास्य ते इति। न कस्यचिदप्यतिबाल्य एतत्संभाव्यत इति बुद्धिर्भविष्यति । अतोऽर्थस्यासंभाव्यत्वात् सहसा वक्तुं न शक्यते ।; Cg.k: बालतया आस्यत इति (Cg बालतया) बालभावेन अजानते (Cg °तै)वेत्यर्थः ।; Ct: बाल्यतया बाल्यभावेन । अजानतेवेत्यर्थः । अनेनास्यते. ❀

18 [a]) V$_1$ D$_{2.6.7}$ G$_2$ M$_{4.5.7.9}$ च (for वा). V$_1$ D$_{2.9}$ T$_4$ हि (for तु). Ś D$_{8.12}$ चाप्यस्ति; Ñ$_2$ B$_4$ तेऽत्रास्ति; B$_1$ चेदस्ति (for वास्ति तु). B$_3$ यदि तेऽस्त्यभिप्रायस्तु (unmetric). —[b]) B$_1$ तं; D$_{6.7.10.11}$ सं- (for तच्). B$_3$ श्रोतुं त्वं (for तच्छ्रोतुं). Ñ$_2$ B$_{3.4}$ रघुनंदन; V$_3$ त्वं विशांपते (for तव राघव). D$_{1.3.4}$ तव श्रोतुं च राघव. —[c]) Ś$_3$ D$_{8.12}$ गतिं; G$_3$ मतं (for मतिं). G$_2$ वीर (for राम). D$_{2.9}$ [ए]कभावेन (for मतिं राम). Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ ततः समाधाय मनो (B$_{1.3}$ °तिं). —[d]) G$_2$ शृणु राम; Cg.k.t as in text (for निशामय). B$_4$ ममानघ.

19 [a]) Ś V$_{1.3}$ D$_{1.2.4.6-8.12}$ M$_3$ -वरः (for -वर-). Ś D$_{8.12}$ पूर्वं; D$_5$ -स्वर्ण-; M$_3$ श्रीमान् (for -स्वर्णः). Ñ$_2$ B$_{3.4}$ अस्ति रत्नमयः श्रीमान्; B$_1$ आस्ते रत्नमयः स्वर्णः. —T$_4$ damaged for [b]. ❀ Cg: सूर्यदत्तवरस्वर्णः सूर्यदत्तवरेण स्वर्णरूपः। सुमेरुः सुवर्णमेरुः ।; so also Ck.t. ❀ —[cd]) T$_4$ तत्र; M$_7$ तस्य (for यत्र). M$_5$ [आ]र्यः (for [अ]स्य). Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.9}$ तत्रास्ते (Ñ$_1$ V$_{1.3}$ °सु)बलवानस्य (for [c]). T$_{1.2}$ G$_2$ M$_{2.4.8.9}$ केसरिर्. D$_{1.4}$ राम (for नाम). Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ तत्रास्य केशरी ना(Ñ$_2$ °रिर्ना)म पिता राज्यं प्रशास्ति वै.

20 [a]) D$_7$ या च; T$_4$ यस्य (for तस्य). —[b]) B$_1$ D$_5$ M$_{5.10}$ (all with hiatus) अंजनेति; D$_{1.4}$ ह्यंजनीति (D$_4$ °नाति-) (for ह्यञ्जनेति). B$_1$ T$_1$ प्रतिश्रुता; D$_{6.7}$ च वि°; T$_2$ सती श्रुता; M$_3$ प्रवि°; Cg.k.t as in text (for परिश्रुता). —[c]) Ñ B$_3$ तु; V$_3$ B$_4$ च; B$_1$ स (for वै). D$_{1.4}$ तत्रैव; D$_{2.3.5.9}$ तत्रैनं; T$_4$ यस्यां वै; M$_1$ वै तस्यां (by transp.) (for तस्यां वै). —[d]) Ś Ñ V$_3$ B$_{3.4}$ D$_{8.12}$ पवनः सुतमुत्तमं (Ś D$_{8.12}$ पुरुषोत्तम); V$_1$ D$_{1-5.9}$ पवनो बलवांस्तदा (V$_1$ D$_{2.9}$ °था); B$_1$ वीर्यवंतमनुत्तमं.

शालिशूकसमाभासं प्रासूतेमं तदाञ्जना ।
फलान्याहर्तुकामा वै निष्क्रान्ता गहनेचरा ॥ २१
एष मातुर्वियोगाच्च क्षुधया च भृशार्दितः ।
रुरोद शिशुरत्यर्थं शिशुः शरभराडिव ॥ २२
ततोद्यन्तं विवस्वन्तं जपापुष्पोत्करोपमम् ।
ददृशे फललोभाच्च उत्पपात रविं प्रति ॥ २३
बालार्काभिमुखो बालो बालार्क इव मूर्तिमान् ।
ग्रहीतुकामो बालार्कं प्लवतेऽम्बरमध्यगः ॥ २४
एतस्मिन्प्लवमाने तु शिशुभावे हनूमति ।
देवदानवसिद्धानां विस्मयः सुमहानभूत् ॥ २५
नाप्येवं वेगवान्वायुर्गरुडो न मनस्तथा ।
यथायं वायुपुत्रस्तु क्रमतेऽम्बरमुत्तमम् ॥ २६
यदि तावच्छिशोरस्य ईदृशौ गतिविक्रमौ ।
यौवनं बलमासाद्य कथं वेगो भविष्यति ॥ २७

G. 7. 38. 78
B. 7. 35. 27
L. 7. 38. 30

21 [a]) V3 बालसूर्य-; D1.4 सालिशूक-; D2 पावकार्क-; G2 M2.8 शाली(M2 °लि)शुक- (for शालिशूक-). Ñ1 V1.3 D1-5.10.11 T1.2 G3 M1.3 Cg.k.t -निभाभासं; Ñ2 B1.3.4 -चयाभं च(B1 तं); G2 -समानाभासं (hypm.) (for -समाभासं). ❀ Cg : शालिशूकनिभाभासं शाल्यग्रवत् पिङ्गलाभासम् । "काञ्चनाद्रिकमनीयविग्रहम्" इत्युक्तेः ।; Ck.t : शालिशूकनिभाभासं शाल्यग्रसमानवर्णम्. ❀ —[b]) Ñ1 B3 D12 T2 G1 M4.8.9 Ck प्रसूता; Ñ2 B1.4 D1.3.4 M7 प्रसूय; Cg.t as in text (for प्रासूत). V3 B3 [ए]नं; M8 [इ]यं (for [इ]मं). Ñ1 D5 ह्ये(D5 सु)तमंजना. V1 D2.9 सु(D2 भू)त्वा क्षेत्रजमंजना (V1 °सा); T1 M3 प्रसूते मंदरेंजना; G2 संप्रसूते तदांजना. ❀ Cg.k.t : प्रासूत(Ck प्रसूता) प्रसूतवती. ❀ —[c]) M10 फलम् (for फलानि). M8 -कामो (for -कामा). Ś2.3 Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T4 सा (for वै). —[d]) T4 damaged from गहने up to एष मा in 22[a]. Ñ1 D2.9 च वनं तदा; D6 M1.2.4.5.9 गगनेचरा; D8.10.11 ग(D8 वा)हने वरा (for गहनेचरा). Ñ2 V1 B1.3.4 विनिष्क्रांता तदा वनं(V1 वनं तदा); V3 निष्क्रामच्च रणेचरा; D1.3-5 निष्क्रांता च वनेचरा; M8 निष्क्रांतो गगनेचरः.

22 T4 damaged up to एष मा in [a] (cf. v.l. 21). —[a]) D8 G1 एवं (for एष). T3 M5 मातृ- (for मातुर्). D2.5.9 वि(D9 नि)योगेन (for वियोगाच्च). —[b]) B3.4 क्षुधा चैव (for क्षुधया च). B3 तृषार्दितः. D5 G2 क्षुधा च(D5 °धया) भृशमर्दितः. —[c]) B1.3.4 रुराव. T4 M4 भृशम् (for शिशुर्). —[d]) Ñ2 B1.4 गिरौ; B3 ततः; D6 T3 G3 गुहः (for शिशुः). V3 ** (lacuna) भराडिव; B1 शरभवन्निव; D1.3.4 पतगराडिव; D5-7.10.11 T G2.3 M1.3.4 शरवणे यथा(D5 °णेति च; T3 M4 °णादिव); G (ed.) करभराडिव. Ś D8.12 यथैव श(D8.12 स)रभः (Ś2 शभरः [meta.]) शिशुः. ❀ Cg.k : शरवणे शिशुः स्कन्दः (Ck °शुरिति । कुमारस्वामीत्यर्थः) ।; so also Ct. ❀

23 [a]) Ś Ñ1 D1-5.8.9.12 T3 अ(D12 त)थोद्यंतं; Ñ2 V1 B3.4 D6.10.11 T1 G2 M2-4.8.10 तदो°; M1 तत्रो° (for ततोद्यन्तं). —[b]) Ñ1 D5 T4 -[उ]त्करप्रभं; T1.2 G3 -[उ]त्कटोपमं; M8 -समप्रभं (for -[उ]त्करोपमम्). —Note hiatus between [c] and [d]. —[c]) Ñ V1.3 B1.4 D1-6.9-11 T4 M3.8 ददर्श; G1 अपश्यत् (for ददृशे). Ś -शोभाच्च (sic); D3.9 -लाभाय (for -लोभाच्च). —[d]) Ñ B4 D1-4.7.9-11 T1.4 M8 ह्यु(Ñ B4 प्रो)त्पपात; B1 खात्प° (for उत्पपात). D2.5.9 च तं (for रविं).

24 [b]) T4 damaged from इव up to ग्रही in [c]. Ś D8 -[अ]र्कातप-; G1 -[अ]र्कस्तु स; G2 -[अ]र्कसम- (for -[अ]र्क इव). —[c]) Ñ2 B1.4 ततो ग्रहीतुं(B1 °हार्थं [sic]). —[d]) Ś V3 D1-5.8.12 पुप्लुवे; D9 पुप्लाव (for प्लवते). T3.4 -मध्यगं (for -मध्यगः). Ñ1 प्लवमानस्तदांबरं; Ñ2 B1.3.4 G (ed.) पुप्लुवेंबरमाशुगः (G [ed.] °स्थितः); V1 प्लवतांबरमव्ययं; G1 M2.4.5.7 प्लवते हनुमान्बली; G3 M10 प्लवतेंबरमुत्तमं.

25 Ś2 om. 25–26. —[b]) B4 D1.3-5 -भावाद् (for -भावे). D2.9 शिशुभावेन वै तदा. —[c]) B1 D3.6.7.10.11 T3.4 -यक्षाणां (for -सिद्धानां). —[d]) B1 च; D9 स (for सु-).

26 Ś2 om. 26 (cf. v.l. 25). —[a]) Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.9 T4 हि (for [अ]पि). B1 [अ]यं; M8 [ए]नं (for [ए]वं). V3 धृतवान्; T4 बलवान् (for वेगवान्). —[b]) D2 T1.3 G3 M3 वा (for न). Ñ2 B3.4 न गरुत्मान्; B1 गरुत्मान्वा (for गरुडो न). Ñ2 B3 D2.9 [ऽ]थ वा; B1.4 [ऽ]पि वा (for तथा). Ś1.3 D8.12 गरुडो वा पतत्रवान्; M1.2 न मनो गरुडस्तथा. —T4 damaged from यु in [c] up to ऽम्ब in [d]. —[c]) Ś1.3 Ñ2 B1.3.4 D8.12 T3 G1 M4.7.9 वै; D3 च; M2 [ऽ]पि; M5 यैः (for तु). D2.9 यदेतद्वीर्यमासाद्य. —[d]) D2 क्रमति; D9 क्रामति (for क्रमते). Ñ2 B1.3.4 क्रा(B3 क्र)मत्यंबरमध्यगः.

27 D9 om. 27. Note hiatus between [a] and [b]. —[a]) B1.3.4 अयं (for यदि). —[b]) G1 तादृशौ; M1 हीदृशौ (for ईदृशौ). Ś1.3 D1.3-5.8.12 ह्यीदृशो ग(D5 ह्य)ति(D8 भाति)विक्रमः; Ś2 Ñ V1.3 B1.3.4 D2.7.11 ईदृशो गतिवि(Ñ2 B1.3.4 हि परा)क्रमः; D6 ईदृशी गतिविक्रिया. —[c]) Ñ2 B1.3.4 यौवने. V3 आस्थाय (for आसाद्य). —[d]) Ñ2 B1.3.4 कीदृशोस्य(Ñ2 °यं); D2 कीदृग्वेगो (for कथं वेगो).

G. 7. 38. 79
B. 7. 35. 28
L. 7. 38. 31

तमनुप्लवते वायुः प्लवन्तं पुत्रमात्मनः ।
सूर्यदाहभयाद्रक्षंस्तुषारचयशीतलः ॥ २८
बहुयोजनसाहस्रं क्रमत्येष ततोऽम्बरम् ।
पितुर्बलाच्च बाल्याच्च भास्कराभ्याशमागतः ॥ २९
शिशुरेष त्वदोषज्ञ इति मत्वा दिवाकरः ।
कार्यं चात्र समायत्तमित्येवं न ददाह सः ॥ ३०
यमेव दिवसं ह्येष ग्रहीतुं भास्करं प्लुतः ।
तमेव दिवसं राहुर्जिघृक्षति दिवाकरम् ॥ ३१
अनेन च परामृष्टो राम सूर्यरथोपरि ।
अपक्रान्तस्ततस्त्रस्तो राहुश्चन्द्रार्कमर्दनः ॥ ३२
स इन्द्रभवनं गत्वा सरोषः सिंहिकासुतः ।
अब्रवीद्भ्रुकुटीं कृत्वा देवं देवगणैर्वृतम् ॥ ३३
बुभुक्षापनयं दत्त्वा चन्द्रार्कौ मम वासव ।
किमिदं तत्त्वया दत्तमन्यस्य बलवृत्रहन् ॥ ३४

---

28 a) Ñ2 B1.3.4 चानु(B1 °थ)पुप्लुवे (for अनुप्लवते). M5 ततस्तदा ववौ वायुः. —b) Ñ1 V1 D1.3.4 आत्मजं (for आत्मनः). Ñ2 B1.3.4 प्लवमानं तदात्मजं; V2 गच्छंतं सुतमात्मनः. —After 28ab, Ś Ñ1 V1.3 D1–4.8.9.12 ins.:

704* तस्मात्सर्वेषु भूतेषु हनुमान्बलवत्तरः ।
स्थैर्याद्धैर्यात्तु गाम्भीर्याच्च समोऽस्तीह कश्चन ।

[(l. 1) Ś D8 प्राणेषु; D12 वीरेषु (for भूतेषु). V1 transp. भूतेषु and हनुमान्. —(l. 2) V1 धैर्याद् (for स्थैर्याद्). V1 D1–4.9 वीर्याच् (for धैर्यात्). V1.3 D1.3–5 च (for तु). Ś D8.12 [ऽ]स्तीति; D5 [ऽ]ईति (for ऽस्तीह).]

—c) T1–3 G2.3 M1.2.4.5 सूर्याद्. T1 G2.3 M1.2.4.5.8 -भयं (for -भयाद्). Ś D8 रक्षति (for रक्षंस्). Ñ2 B1.3.4 सूर्यदाहादरक्षच्च (Ñ2 °च्च रक्षन्वै). —d) Ñ2 B1.3.4 D7 -कण-; D6 -कर-; G1 -मय- (for -चय-). Ś D8 [ए]नं वायुस्तु; Ñ1 V1.3 D1–5.9.12 वायुस्तु(V3 °श्च) हिम-(Ñ1 D1–4 °स्तुहिन-); G2 तुषारयति (for तुषारचय-).

29 D9 om. 29. T4 damaged from साहस्रं in a up to b. —a) D2 वायुर् (for बहु-). —b) Ñ1 चक्रामैष; Ñ2 B1.3.4 प्रक्रांतोयं; D1.3.4.10.11 T2 क्र(D4.10.11 क्रा)मन्नेव(D1.3.4 °ष); M7 क्रमित्वैष (for क्रमत्येष). B1.3.4 तदा; D6.7.10.11 T1–3 G M1.3–5.8.9 गतो (for ततो). Ś D8.12 M7 ततोंबरे; Ñ V3 नभस्तलं(Ñ2 °ले); V1 नभःसुतं; M10 ततो बली. —c) Ś D8.12 दुर्बल(D8 °लभ)त्वाच्; D5 पितुर्वाक्यात्च् (for पितुर्बलाच्). Ñ2 वेगाच्; T3 G1 M2.3.5.9 वीर्याच् (for बाल्याच्). —d) Ś D1–5.8.12 भास्करेण समागतः; Ñ2 B1.3.4 भास्करेणाभिरक्षितः; T3 सूर्याभ्याशमुपागतः.

30 a) Ś Ñ B1.3.4 D2.8.9.12 हि; V1 D1.3.5 [ऽ]पि (for तु). V3 [ऽ]प्यदोषः स्याद्; D4 [ऽ]थ दोषज्ञ; D6 T1.2 G2.3 न दोषज्ञ; M4 त्वरोषज्ञ (for त्वदोषज्ञ). ❀ Cg k.t: दोषज्ञः विद्वान् स न भवतीत्यदोषज्ञः । Cg adds "दोषज्ञौ वैद्यविद्वांसौ" इत्यमरः(?). ❀ —b) Ś Ñ V1.3 D1–5.8.9.12 T1.2 M3 दिने(V3 सुरे)श्वरः; B1.3.4 विरोचनः (for दिवाकरः). —V3 om. 30c–31. —c) D6.7.10.11 T3.4 G1.2 M2.4 चास्मिन्; D9 चास्य; M10 अत्र (for चात्र). V1 समापन्नम्; D1–5 समायां(D2.5 °या)तम् (for समायत्तम्). Ś D8.12 सूर्य एवं समायांतम्. —d) Ś2 B4 D2 G3 [ए]व; D1.3–5.12 T3 M3 [ए]नं; G2 [ए]तं (for [ए]वं). Ñ1 मत्वा (for [ए]वं न). Ś D8 तं (for सः).

31 V3 om. 31 (cf. v.l. 30). D9 om. from 31 up to राम in 32b. —a) B1 तमेव; D12 यमेवं; G2 यदि से (for यमेव). Ñ2 B1 राम; B3.4 चैव; D6.7 ह्येवं (for ह्येष). —b) B1 प्लुतं; D1–5 T3 M1 गतः (for प्लुतः). Ñ1 V1 ग्रहीतुं प्रति भास्करं. —d) Ś D8.12 जिग्रासति; Ñ1 अजिघृक्षद् (for जिघृक्षति). G1 विभावसुं (for दिवाकरम्). Ñ2 B1.3.4 चकार ग्रहणे मतिं.

32 D9 om. up to राम in 32b (cf. v.l. 31). —a) B1 परेण. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.12 T4 तु; K (ed.) Cg स (for च). T4 damaged from परा up to b. Ñ2 B1.3.4 M3 परामृष्टे; D6.7 पुरा दृष्टो; Cg.k.t as in text (for परामृष्टो). —b) D2.6.7.10–12 M5 राहुः (for राम). Ñ1 D1–5 M7 -रथो(M7 °थे)धुरि; Ñ2 B1.3.4 -रथेध्वनि; G2 -रथांतिके (for -रथोपरि). —c) V3 अपक्रामत्. Ś D8.12 तदा त(D12 ° तस्त)स्थौ; V3 T4 M10 ततो राहुस्; B3 ततो राम; D2.9 तु(D9 च) तत्रस्थो; M8 त्वतत्रासो; L (ed.) तदा ग्रस्तो (for ततस्त्रस्तो). —d) T4 रवेश्; M10 तदा (for राहुश्). Ñ1 -मर्दने; T1 -कर्शनः; T2 -दर्शनः; M9 -मर्दनं (for -मर्दनः). V3 चंद्रार्कस्यातिमर्दनः.

33 a) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 M8 स चेंद्र-; D6.7.10.11 T4 इंद्रस्य (for स इन्द्र-). D5 -भुवनं. —b) V3 D1.2.4.9 T1 G2 M1.3.8.10 सरोषं. —c) D1 भ्रकुटिं; D2–5.8.10–12 T M1–3.5 भ्रु(D3.4 T3 भृ; M1.2 भ्रू)कुटिं (for भ्रुकुटीं). —d) Ñ1 V1.3 D1–5.9 T4 शक्रं देव-(D1.3.4 चैव); T2 M2.9 देवदेवं; G3 देव देव- (for देवं देव-). —For 33, Ñ2 B1.3.4 subst.:

705* अथ दृष्ट्वा हनूमन्तं जिघृक्षन्तं तु भास्करम् ।
अब्रवीत्सत्वरं गत्वा राहुः शक्रमिदं वचः ।

[(l. 1) B1 अब (for अथ). —(l. 2) B3 त्वरितं (for सत्वरं).]

34 a) D6 T3 M5 -[अ]पनये; G1 M10 -[अ]पनयौ (for -[अ]पनयं). G1 M1.10 Ck कृत्वा; Ct as in text (for दत्त्वा). Ś D8.12 भक्ष्याविमौ हि नैवास्तां; Ñ V1.3

अद्याहं पर्वकाले तु जिघृक्षुः सूर्यमागतः ।
अथान्यो राहुरासाद्य जग्राह सहसा रविम् ॥ ३५
स राहोर्वचनं श्रुत्वा वासवः संभ्रमान्वितः ।
उत्पपातासनं हित्वा उद्वहन्काञ्चनस्रजम् ॥ ३६
ततः कैलासकूटाभं चतुर्दन्तं मदस्रवम् ।
शृङ्गारकारिणं प्रांशुं स्वर्णघण्टाट्टहासिनम् ॥ ३७
इन्द्रः करीन्द्रमारुह्य राहुं कृत्वा पुरःसरम् ।
प्रायाद्यत्राभवत्सूर्यः सहानेन हनूमता ॥ ३८
अथातिरभसेनागाद्राहुरुत्सृज्य वासवम् ।
अनेन च स वै दृष्ट आधावञ्शैलकूटवत् ॥ ३९
ततः सूर्यं समुत्सृज्य राहुमेवमवेक्ष्य च ।
उत्पपात पुनर्व्योम ग्रहीतुं सिंहिकासुतम् ॥ ४०
उत्सृज्यार्कमिमं राम आधावन्तं प्लवंगमम् ।
दृष्ट्वा राहुः परावृत्य मुखशेषः पराङ्मुखः ॥ ४१

G. 7. 38. 92
B. 7. 35. 41
L. 7. 38. 45

B1.3.4 D1.3–5.9 क्षुधाविनय(Ñ1 V1 D1.3–5 क्षुधाविनोद; D8 क्षुधापनोद)नं कृत्वा(Ñ2 V3 °नं दत्वा; B1 °नार्थौ तु; B2.4 °नं दत्तं); D2 क्षुधया रोदनं कृत्वा. ❀ Cv : बुभुक्षापनयनं अन्नं परावृत्य अन्नमतिक्रम्य ।; Ck : बुभुक्षापनयं कृत्वा अन्नं विधाय 'बुभुक्षापनीयते ऽनेनेति ' व्युत्पत्तिः ।; so also Ct. ❀ —^{c}) V1 D6 अयं (for इदं). Ś Ñ2 V3 B1.3.4 D1.3.4.8 यत्; V1 तु; D5 यस् (for तत्). D2.9 T4 इदानीं (for इदं तत्). Ñ1 देव; Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1–5.9 T4 दत्तो; M3 काले (for दत्तम्). —^{d}) Ś D8.12 विन्यस्य; M4.8 अन्यत्र (for अन्यस्य). G1 बलसूदन; G3 बलि° (for बलवृत्रहन्). Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.9 T4 वरोन्य(T4 damaged from न्य up to पर्व in 35^a)स्मै सुरेश्वर; M3 दत्तमन्यस्य वृत्रहन्.

35 T4 damaged up to पर्व in ^{a} (cf. v.l. 34). —^{b}) Ś Ñ V1 B1.3.4 D1.3–5.8.12 आस्थितः (for आगतः). —^{c}) Ś D8 G2 M10 अद्य; T4 तदा (for अथ). —^{d}) D4 * * सा; T4 सह *; G1 तरसा (for सहसा). G2 रविः (for रविम्). Ś D8.12 सूर्यं ग्रसति पर्वणि. —For 35^{cd}, Ñ2 B1.3.4 subst.:

706* दृष्ट्वा गृहीतमन्येन तमहं त्वामुपागमम् ।

[Ñ2 illeg.; B4 ततोहं त्वामुपागतः (for the post. half).]

36 ^{a}) Ś D8.12 राहोस्तु. —^{b}) D5 सहसोत्थितः; G2 M8.10 संभ्रमार्दितः. —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{d}) V1 D1–5.9 सव्यूढं(V1 °हं) (for उद्वहन्). Ś D6–8.10–12 T1.2 G3 M1.8 कांचनीं (for काञ्चन-). V1 -स्रजः; M3 -प्रभं (for -स्रजम्). Ñ2 B1.3.4 परार्ध्यास्तरणान्वितं; V3 सर्वस्ते बलसंयुतः.

37 ^{a}) B3 तत्र (for ततः). V3 -शैलाभं (for -कूटाभं). —^{b}) T4 damaged from मद् up to कारिणं in ^{c}. Ś मदं स्रवन् (sic); Ñ1 महाश्रवं; Ñ2 B1 महामदं; D1.2.4.6 मदश्रवं; D2 महाश्रुतं; D5.9 महागजं; M5 मधु° (for मदस्रवम्). B4 चतुर्दंष्ट्रं सदामदं. —V3 om. 37^c–38^b. —^{c}) M2 शृंगातु- (for शृङ्गार-). Ñ1 D1–7.9–11 T3 G1 M3 -धारिणं; V1 -चारिणं; T2 -[आ]कारिणं; M7 -करिणं (for -कारिणं). V1 प्रासं; D2.10 T3 M1 प्रांशु- (for प्रांशुं). Ś D8.12 शुक्लं गजवरं चैव; Ñ2 B1.3.4 षट्पदैरन्वितं प्रांशुं(B3 प्रासं). —Ñ2 illeg. for ^{c}. —^{d}) B3 शून्य-; M4 श्रीमद्- (for स्वर्ण-). B4 -नादिनं (for -हासिनम्).

38 V3 om. 38^{ab} (cf. v.l. 37). —^{a}) T1.2 M1 करिणम् (for करीन्द्रम्). —^{c}) V3 प्राप्तो (for प्रायाद्). B3 [आ]तपः (for [अ]भवत्). —^{d}) Ñ1 V1.3 D5.7 M10 तेन; D2.9 तत्र (for [अ]नेन).

39 ^{a}) V1 तथा. B4 [अ]भि- (for [अ]ति-). Ñ1 V1 D1–4.9 T4 -रभसः; Ñ2 B1.3.4 -रभसात्; D5 -रभसा; G2 -भरसेन (meta.) (for -रभसेन). Ś D8.12 [अ]याद्; Ñ1 D1.3–5 प्रागाद्; Ñ2 V1.3 B1.3 D2.9 T4 प्रायाद्; B4 राहुः (for [अ]गाद्). —^{b}) V3 सूर्यम्; B4 प्रायाद् (for राहुर्). T2 वासवः (sic). D5.9 राहुमुत्सृज्य वासवः. —^{c}) V1 तु (for च). Ś D8.12 युद्धे; D2 दग्धो (for दृष्ट). B1 D9 दृष्टोसौ(D9 °*) (for वै दृष्ट). —Ñ2 illeg. for ^{d}. T4 damaged from ^{d} up to ततः in 40^a. —^{d}) Ś D8.12 धावंतं; Ñ1 V1.3 D1–4.9 ह्यधावन्; D5 द्रावयन्; D6 G2 (with hiatus) अधावन्; D10.11 प्रधा° (for आधावन्). B3 -कूटवान् (for -कूटवत्).

40 T4 damaged up to ततः in ^{a} (cf. v.l. 39). B1 om. 40^{ab}. —^{a}) V3 तीरेः (sic) (for सूर्यं). T3 G1 M1.2.4.8.9 तम् (for सम्-). B3 ततः समुत्सृज्य राहुः. —^{b}) Ś D1–5.8.9.12 T4 स्थूलम्; Ñ V1.3 B4 D6.7.10.11 M7 फलम्; G1 M1.5 एव; M3.10 एनम् (for एवम्). B3 फलं चैवम् (for राहुमेवम्). G1 M5.8 निरीक्ष्य; M1 [अ]भ्यवेक्ष्य; G (ed.) उपेत्य (for अवेक्ष्य). D2.9 सः (for च). —^{c}) Ñ2 B1 ततो व्योम; G1 स वेगेन; M1 पुनर्व्योम्नि (for पुनर्व्योम). —^{d}) Ñ1 हिंसिका- (meta.); D1 सिंहका- (for सिंहिका-).

41 B4 om. (hapl.?) 41–42^b. Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) Ś D1–4.6–8.12 T2 G M2–5.8–10 उत्सृष्ट-; T1 °ष्ट्वा (for उत्सृज्य). Ś D8.12 अमुं (for इमं). V3 (with hiatus) च इमं (for [अ]र्कमिमं). D9 अंबरे स; T1.2 G3 M3 हनूमंतम्; T3 M7.10 इमं राहुम् (for इमं राम). —^{b}) Ś1.2 D6 अधावंतं; Ñ1 V1 D2.9 T4 ह्य(T4 ह्या)धावंतं; Ñ2 V3 B3 D1.3–5.7.10.11 T1 M3 प्रधावंतं. Ñ1 तं प्लवंगमं (hypm.) (for प्लवंगमम्). —^{c}) Ś

G. 7. 38. 93
B. 7. 35. 42
L. 7. 38. 46

इन्द्रमाशंसमानस्तु त्रातारं सिंहिकासुतः ।
इन्द्र इन्द्रेति संत्रासान्मुहुर्मुहुरभाषत ॥ ४२
राहोर्विक्रोशमानस्य प्रागेवालक्षितः स्वरः ।
श्रुत्वेन्द्रोवाच मा भैषीरयमेनं निहन्म्यहम् ॥ ४३
ऐरावतं ततो दृष्ट्वा महत्तदिदमित्यपि ।
फलं तं हस्तिराजानमभिदुद्राव मारुतिः ॥ ४४
तदास्य धावतो रूपमैरावतजिघृक्षया ।
मुहूर्तमभवद्घोरमिन्द्राग्न्योरिव भास्वरम् ॥ ४५
एवमाधावमानं तु नातिक्रुद्धः शचीपतिः ।
हस्तान्तेनातिमुक्तेन कुलिशेनाभ्यताडयत् ॥ ४६
ततो गिरौ पपातैष इन्द्रवज्राभिताडितः ।
पतमानस्य चैतस्य वामो हनुरभज्यत ॥ ४७

D8.12 T1-3 G1 M2.4.7-9 द्रुतं; Ñ1 V1.3 D1-5.9 दूराद् (for दृष्ट्वा). Ñ2 B1.3 D9 परावृत्तो; D2 परिवृतो; L (ed.) परि° (for परावृत्य). D6.7 T4 परावृत्याब्रवीद्रामं; D10.11 अवेक्ष्यैवं परावृत्तो. —d) Ś1.2 Ñ1 V1 D2 M4 मुखशेष-; Ś3 D8.12 °शोष-; D6.7 T3.4 मुक्ताक्रोशः (for मुखशेषः). G2 भयार्दितः; M1.3.5.10 [ऽ]पयाद्रुतं (for पराङ्मुखः). ※ Cg.k.t : मुखशेष इति राहु(Ct °होः)स्वरूपकथनम्. ※

42 B4 om. 42ab (cf. v.l. 41). —a) Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 प्रा(Ś D8.12 प्र; D5 वि)क्रोशमानस्; M7 आशंसमानं (for आशंसमानस्). Ś D8.12 च; M8 तन् (for तु). Ñ2 B1.3 इंद्रमेव समाधावत्(Ñ2 °गच्छत्; B3 °साद्य); M1 इंद्रेति क्रोशमानस्तु. —b) T4 damaged from का up to इन्द्रेति in c. G2 हिंसिका- (meta.) (for सिंहिका-). —c) Ñ V1.3 B3 D2.4.9 T3 M3 इंद्रें(D9 °*)द्रेति च; D1 इंद्र*द्रेति (for इन्द्र इन्द्रेति). G1 [अ]यं; M10 स (for सं-). D9 संग्रामात्; M1 संत्रासं (for संत्रासान्). —d) D8 मुहूर्तं (hypm.); M1 राहुर् (for first मुहुर्). Ñ2 B1.3.4 विचुक्रोश मुहुर्मुहुः.

43 a) B3 ततो (for राहोर्). Ñ2 B1.4 ततो विक्रोशतस्तस्य. —b) V3 एवं (for एव). Ś Ñ1 V1 D2.8-11 M5 [आ]लक्षितं; Ñ2 B1.3.4 D1.3.4 [आ]लक्ष्य तं; V3 लक्षितं; D12 [आ]लिखितं; T3 G M1.2.4.7-10 [आ]लक्षित-. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-4.8-12 G2 M2.4.5 स्वरं. D5 प्रभुश्चावेक्ष्य तं स्वरं. —c) Ś D8 प्राह; D2.9 [ऽ]प्याह; M3 आह (for [उ]वाच). D1.3-5 उवाच शक्रो (for श्रुत्वेन्द्रोवाच). Ś D8.12 भैस्त्वम् (for भैषीर्). Ñ2 B1.3.4 मा भैरिति तमाहेंद्रस्(B3 महेंद्रस्तु). —d) Ñ2 B4 D12 त्वहम्; B1 [ऽ]प्यहम्; B3 (with hiatus) D5-11 T G1.3 M1.3 अहम्; M5 अरिम्; M8 असुम् (for अयम्). G2 एवं; M8 एव (for एनं). T1.2 G1.3 M3 च; T3 वै; M1 हि (for [अ]हम्). Ś Ñ2 V1.3 B1.3 D8.12 निसूदये; Ñ1 B4 D2.3.5-7.9-11 T4 निषूदये; D1.4 न सूदये (for निहन्म्यहम्).

44 a) Ś D1-5.8.9.12 ऐरावणं (here and below). T3 तदा (for ततो). Ś D8.12 द्वारं (for दृष्ट्वा). —b) Ñ1 V1 D2.4.5.9 T1.2 G2.3 M1.3.5.8.10 महांतमिद(Ñ1 V1 D2.4.9 °मिम; D5 °मय)म्; D3 महाद्रिमयम्; M7 महत्तमिदम् (for महत्तदिदम्). Ś D8.12 महदन्यदुपागतं; Ñ2 B1.3.4 D1 महांतमिदमेव हि(D1 °ममितद्युति); V1 महांतं पर्वतं यथा; T4 महत्फलमिदं त्विति. —c) Ś D8.12 बलिनं; Ñ1 फलांतं; V1.3 D1-4.9 बलात्तं; D5 बलेन; T3 पतंतं; T4 फलात्तं (for फलं तं). Ñ2 B1.3.4 फलमित्यभिवि(B3 °सं)ज्ञाय; M5 K (ed.) फलं मत्वा हस्तिवरम्(K [ed.] °राजम्). —d) Ñ2 B1.4 तं प्र-; B3 संप्र- (for अभि-). T3 तं शिशुः (for मारुतिः).

45 a) Ś D8 अथ; V1.3 B1.4 D1.2.4.9 तद्; D5-7.10-12 M8 तथा (for तदा). Ñ2 त*स्य; B3 तस्य तं; T1.2 G3 तथाभि-; M1 तदाभि- (for तदास्य). B4 T1.2 G3 [आ]धावतो (for धावतो). Ñ1 राजन्; D9 नूनम् (for रूपम्). —d) D7.10.11 इंद्राद्युपरि. Ś1.3 Ñ V3 B1.3.4 D1.2.4.8 कालाग्नेरिव मूर्छितं(Ñ2 B3.4 राघव; V3 वर्धतः; B1 वासवं [sic]; D2.4 मूर्छतः); Ś2 V1 D3.5.9.12 कालाग्निरिव मूर्छितः; T4 कालाग्न्योरिव मूर्तिमान्.

46 a) Ś D8.12 तं दृष्ट्वा (for एवमा-). T4 तम् (for तु). Ñ V1.3 D1-5.9 आधावतस्तस्य(Ñ1 °श्चान्यं; D3 °श्चास्य); T3 °मानस्तु (for आधावमानं तु). —b) Ñ2 प्रति-; V3 (with hiatus) T4 अति-; D1.4 ह्यति-; M5 तदा (for नाति-). B1 हस्तस्थेन (for नातिक्रुद्धः). —After 46ab, Ñ1 V1.3 D1.3.4.9 T4 ins. :

707* वज्रमेवाभिमुक्तं तु देवेन्द्रेण महात्मना ।

[Ñ1 [अ]ति- (for [अ]भि-). D3 हि (for तु).]

—c) Ś1.2 Ñ1 हनुं तेन; Ś3 V1 D5.8.12 T4 हंतुं तेन; D1.4 हंतुं वैर-; D2.9 हनुस्तस्य; D3 त्रस्तस्तेन; D10.11 Cg.k.t हस्तांताद्; G1 M4 हस्तेन न; M5.7 हस्तात्तेन; M10 स्वहस्तेन (for हस्तान्तेन). Ś Ñ1 V1 D2.3.5.8.9.12 T4 [अ]भिमु(D3.8 °यु)क्तेन; G3 [अ]वि° (for [अ]तिमुक्तेन). Ñ2 नातिक्रोधप्रयुक्तेन; V3 हनूमानपि शक्तेन; B1 नातिक्रुद्धो विमुक्तेन; B3.4 हस्तस्थेन प्रमुक्तेन. ※ Cv : हस्तान्ते हस्तान्तिके ।; Cg.k.t : हस्तान्तात् हस्ताग्रात् ।; Cg adds हस्तान्त इति समीप इत्यर्थः. ※ —d) Ś D8.12 ऽभ्यताडयत्; D9 [अ]भिताडिता; T4 [अ]थ ता°; G1.2 [अ]त्य(G1 °स्य)ता° (for [अ]भ्यताडयत्).

47 B3 transp. ab and cd. —a) B4 मेरौ (for गिरौ). Ñ1 [अ]यं; V1 [आ]शु; B4 [ए]व (for [ए]ष). M8 गिरौ पपात तेनैष. —b) Ñ2 V3 B1.3 D1.3-5.9 शक्र-; D2 शक्ति- (for इन्द्र-). Ñ1 वज्रइंद्र- (by transp.) (for इन्द्रवज्र-). V3 D1-4.9 -पीडितः; B3 -विक्षतः (for -ताडितः).

तस्मिंस्तु पतिते बाले वज्रताडनविह्वले ।
चुक्रोधेन्द्राय पवनः प्रजानामशिवाय च ॥ ४८
विण्मूत्राशयमावृत्य प्रजास्वन्तर्गतः प्रभुः ।
रुरोध सर्वभूतानि यथा वर्षाणि वासवः ॥ ४९
वायुप्रकोपाद्भूतानि निरुच्छ्वासानि सर्वतः ।
संधिभिर्भज्यमानानि काष्ठभूतानि जज्ञिरे ॥ ५०
निःस्वधं निर्वषट्कारं निष्क्रियं धर्मवर्जितम् ।
वायुप्रकोपात्त्रैलोक्यं निरयस्थमिवाबभौ ॥ ५१
ततः प्रजाः सगन्धर्वाः सदेवासुरमानुषाः ।
प्रजापतिं समाधावन्नसुखार्ताः सुखैषिणः ॥ ५२
ऊचुः प्राञ्जलयो देवा दरोदरनिभोदराः ।
त्वया स्म भगवन्सृष्टाः प्रजानाथ चतुर्विधाः ॥ ५३

G. 7. 38. 104
B. 7. 35. 54
L. 7. 38. 57

—^{c}) Ñ1 V1.3 D1-4.9 चैवास्य; D7 वै तस्य; D8 देहस्य (for चैतस्य). Ñ2 B1.3.4 कुलिशेन च तेनास्य.—^{d}) D10.11 Ct वामा (for वामो). D3 अभिद्यत (for अभज्यत). D8 वामे यदि व्यभज्यत (sic). ❀ Ct: वामा हनुः। हनुशब्दः स्त्रियाम्। 'तत्परा हनुः' इति कोशात्. ❀

48 ^{a}) D1-4.9 G3 M2.4.7.9.10 अस्मिंस्. B1 नि- (for तु). B3.4 ततोस्मिन् (for तस्मिंस्तु). G1 पातिते (for पतिते). B1 काले; B4 marg.; D6.7.10.11 चापि (for बाले).—^{b}) Ś D8.12 -ताडित-; G2 -[आ]ताडन- (for -ताडन-). Ñ2 -विह्वलः (for -विह्वले).—^{c}) V3 D1-5.9 T4 M1 चुकोप.—^{d}) D6.7.10.11 अहिताय. B1.3.4 D6.7.10.11 सः (for च).—After 48, D6.7.10.11 T4 M3 ins. 708*; while G1.2 M1 ins. 709*.

49 M1 om. 49^{ab}.—^{a}) M5 -मूत्रद्वारम् (for -मूत्राशयम्). M7 आहृत्य (for आवृत्य).—^{b}) D6.7.10.11 T4 M3 प्रजानां परमार्तिकृत्.—For 49^{ab}, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1-5.8.9.12 T1-3 G1.3 subst.; while D6.7.10.11 T4 M3 ins. after 48:

708* प्रचारं स तु संगृह्य प्रजास्वन्तर्गतः प्रभुः ।

[V3 तदा तं; B1 T4 प्रभावं; G (ed.) प्रवातं (for प्रचारं). Ñ2 B1.3.4 स्वं च; T4 तं तु (for स तु). Ś D8.12 ततः प्रचारं; D5 प्राणं तदा स (for प्रचारं स तु). Ñ V1 B1.4 D1-5.9 T4 संहृत्य; V3 संदिश्य (for संगृह्य).—T4 om. the post. half. Post. half = 49^{b}. B1 D5 [अं]तर्गतं; D1.3.4 [अ]नुगतं (for [अ]न्तर्गतः). D5 तदा (for प्रभुः).]

—Then D6.7.10.11 T1.2 G3 M3 cont.; while G1.2 M1 ins. after 48:

709* गुहां प्रविष्टः स्वसुतं शिशुमादाय मारुतः ।

[T1.2 M3 स; G2 सु- (for स्व-). G1 -पुरं (for -सुतं).]

—^{c}) Ś D8.12 निरोध्य (for रुरोध).—D2 om. (hapl.) 49^{d}–50^{a}.—^{d}) Ś D8.12 मातरिश्वाथ राघव; Ñ1 V1.3 D1.3-5.9 वायुर्वर्ष(V3 °युः सर्व)मिवोषरे(Ñ1 °वोपले; D3 °येष वै; D5 °वौषधैः; D9 °वांबरः [sic]); Ñ2 B1.3.4 न प्रावात्स(B3 प्रववौ न) तदानिलः.

50 D2 om. 50^{a} (cf. v.l. 49).—^{a}) Ñ V1.3 B1.3.4 D1.3-5.9 वायोः (for वायु-). D1.3-5 सत्त्वानि (for भूतानि).—^{b}) Ś D8.12 व्रज्यमानानि; D10 (with hiatus) अनु° (for निरुच्छ्वासानि). Ñ2 V3 B1.3.4 D1-4.6.9 G1 M1.5.7 सर्वशः.—B1 om. 50^{cd}.—^{c}) Ś D8.12 संधिषु; G3 वलिभिर् (for संधिभिर्). Ñ1 V3 D1.2.4.5.9 भज्यमानैश्च (D1.4.5 °स्तु); Ñ2 B4 चाप्यसंना(B4 °न)म्यैः; B3 श्वासन्यासैश्च (sic); D3.7.10.11 T1.2.4 G M1.3.5.8.10 भिद्यमानैश्च(D3 °स्तु); D6 T3 M2.9 भिद्यमानानि(for भज्यमानानि).

51 ^{a}) Ñ1 निःस्वधा-; D3 निःसंध्यं; D5 G1 M7 निः(G1 M7 नि)स्वनं; T1.2 G2.3 M1.2.4.8-10 निस्वधं (for निःस्वधं). D6.7.10.11 T3.4 M3 निः(D6 न)स्वाध्याय-.—^{c}) B1 D2.9 वायोः (for वायु-).—^{d}) Ś Ñ V1 B1.3 4 D6-8.10.11 [अ]भवत् (for [आ]बभौ).

52 ^{a}) V1.3 D1-5.9 M3 [ऽ]मराः (for प्रजाः).—^{b}) Ñ1 V1.3 D1-5.9 -यक्ष- (for -देव-). Ś V3 D1.3-5.8.12 M3 -मानवाः (for -मानुषाः). M3 सयक्षोरगराक्षसाः.—For subst. in Ñ2 B1.3.4 cf. v.l. 53.—^{c}) Ś D8.12 समाध्याय (Ś3 D12 °ध्यायन्; D8 °ख्यायन्); V1 T1.2 G1.3 °धाय; V3 D1.3.4 (D1.3.4 with hiatus) अधावंत; T3 °पन्नाः; M1 °साद्य (for समाधावन्).—^{d}) V1 T1.2 G1.3 M1 न सुखार्ताः; V3 दुःखार्ताश्च; D3 अदुःखार्ताः; T3.4 सुदुःखार्ताः (for असुखार्ताः). Ś D8.12 बहुधा हितकाम्यया; D6.7.10.11 दुःखिताश्च सुखेच्छया.—After 52, Ś Ñ1 V1.3 D1.2.4.5.8 9.12 T4 G1 M2.4.7.9 ins.:

710* प्रजापतिं प्रजास्तास्तु सुखहीनाः सुदुःखिताः ।

[D5 पुरोधाय (for प्रजापतिं). Ñ1 V1 D2.9 T4 भृशातुराः; D1.4.5 भृशार्दिताः; G1 M2.4.7.9 सुखेप्स(G1 °च्छ)या (for सुदुःखिताः).]

53 ^{a}) Ś D8.12 ऊर्ध्वं (for ऊचुः). Ñ1 D4 देव; D1.3.5 G2.3 M2-5.7.8.10 देवं (for देवा).—^{b}) D6.7 (marg.).10.11 T3 G1.3 M3 Cg.k.t महोदर- (for दरो°). Ś Ñ1 V1.3 D1-5.8.9.12 T3.4 ब्रह्माणं जगतः(D5 °तां) पतिं. ❀ Cv: दरोदरनिभोदराः शङ्खोदरसदृशोदराः समुन्नतोदरा इत्यर्थः। 'दरोऽस्त्री शङ्खभीगर्तेष्विति वैजयन्ती ।; Cg.k: महोदरनिभोदराः वायुस्तम्भान्महोदरव्याधिग्रस्तोदरवदुदरं येषां ते तथा ।; so also Ct. ❀—For 52^{c}–53^{b}, Ñ2 B1.3.4 subst.:

711* कृच्छ्रात्प्रजापतिं गत्वा प्रोचुरार्ता इदं वचः ।

G. 7. 38. 104
B. 7. 35. 55
L. 7. 38. 58

त्वया दत्तोऽयमस्माकमायुषः पवनः पतिः ।
सोऽस्मान्प्राणेश्वरो भूत्वा कस्मादेषोऽद्य सत्तम ॥ ५४

रुरोध दुःखं जनयन्नन्तःपुर इव स्त्रियः ।
तस्मात्त्वां शरणं प्राप्ता वायुनोपहता विभो ॥ ५५

वायुसंरोधजं दुःखमिदं नो नुद शत्रुहन् ॥ ५६

एतत्प्रजानां श्रुत्वा तु प्रजानाथः प्रजापतिः ।
कारणादिति तानुक्त्वा प्रजाः पुनरभाषत ॥ ५७

यस्मिन्वः कारणे वायुश्चुक्रोध च रुरोध च ।
प्रजाः शृणुध्वं तत्सर्वं श्रोतव्यं चात्मनः क्षमम् ॥ ५८

पुत्रस्तस्यामरेशेन इन्द्रेणाद्य निपातितः ।
राहोर्वचनमाज्ञाय राज्ञा वः कोपितोऽनिलः ॥ ५९

अशरीरः शरीरेषु वायुश्चरति पालयन् ।
शरीरं हि विना वायुं समतां याति रेणुभिः ॥ ६०

[B3 (with hiatus) ऊचुर् (for प्रोचुर्).]

—After 53^{ab}, V3 ins. a long passage relegated to App. I (No. 3). ☞ V3 missing from 53^{c} up to 7.36. —^{c}) M1 प्रजाः (for त्वया). Ś Ñ1 B4 D2.5 9.12 स्मो; B1 D7.10.11 तु; D6 नु; M9 हि (for स्म). —^{d}) Ñ2 B1.3.4 प्रजाः सर्वाश्; L (ed.) प्रजा नाम (for प्रजानाथ).

54 ^{a}) Ñ V1 B1.3.4 D1–5.9 च दत्तः सो (for दत्तोऽयम्). Ś D8.12 सृष्टा(D12 स्रष्टा) चैव कृतोस्माकम्. —^{b}) Ñ2 B1.3.4 आयुषां. —^{c}) Ñ1 B3 D1–5.9 T4 M1.8 [ऽ]स्मत्- (for ऽस्मान्). —^{d}) Ñ2 B1.3.4 अपि (for एषो). G2 M4.10 सत्तमः (for सत्तम). Ś D8.12 कस्मादद्य पितामह; Ñ1 V1 D1.3.4.9 T4 क्व वसत्यद्य सत्तमः(Ñ1 °म); D2.5 क्व च सत्पथसत्तमः(D5 °संमतः).

55 ^{ab}) Ñ V1 D1–5.9 रुणद्धि (for रुरोध). Ñ2 B1.3.4 किंचित्प्राणांश्चकार सः(Ñ2 B3 °श्च कारणः); T3 रिपुदुर्गमिवारयः (for ^{b}). Ś D8.12 बाधयत्येष किं चास्मांस्तद्भवाञ्ज्ञातुमर्हति. —^{c}) Ś Ñ D1–5.8.9.12 त्वामेव; B1 तस्य ते; B3 G2 M5.7.8.10 तस्मात्ते(M7 °त्त्वा); B4 ताः स्म ते (for तस्मात्त्वां). —^{d}) Ś D8 [अ]प- (for [उ]प-). M5 -हृता (for -हता). Ś D1.3–5.8.12 M3 भृशं; Ñ V1 B1.3.4 D2.6.7.9–11 T4 M5 वयं; T1.2 G2.3 M1.8.10 [अ]नघ (for विभो).

56 ^{a}) B1 वायोः (for वायु-). D4 om. from सं in ^{a} up to इ in ^{b}. Ś D8.12 वायोः सु(Ś2 सं)रोषजं(D12 °णं). —^{b}) Ñ1 V1 D2.9 सत्त्वानां; D3.4 सर्वं नो (for इदं नो). Ñ1 तत्तु; V1 हंतु (for नुद). D2 शात्रवं; D4 * सहं; D6.7.10.11 T4 दुःख° (for शत्रुहन्). Ś D8.12 नुद नः परमेश्वर; Ñ2 B1.3.4 नुद नोद्य पितामह; D1 सर्वं नाशय दुःसहः; G1 इदं नः शत्रुदुःखहन्; M9 इदं नः सुमहत्प्रभो.

57 ^{a}) B1.3.4 इति. M10 प्रलापं (for प्रजानां). Ś D8.12 ज्ञात्वा प्रजानां; Ñ D1–5.9 T4 श्रुत्वा प्रजानां (by transp.) (for प्रजानां श्रुत्वा). Ñ2 च; B1.3 स; T3 G1 M1 [अ]थ (for तु). —^{b}) Ś3 D5 प्रजानाथ-; B3 वाक्यं देव-; D1 प्रजानां स (for प्रजानाथः). —G2 om. 57^{c}–59^{b}. —^{c}) T2.3 M2.4.5.9 कारुण्याद्. Ś D8.12 चापि; T1–3 M2.3.5.9 ता (for तान्). T3 मत्वा; M2.5.9 गत्वा (for उक्त्वा). Ñ2 B1.3.4 D10.11 चोक्त्वासौ(B3 °क्त्वा स) (for तानुक्त्वा). Ñ1 V1 D2.5.9 T4 कारणं कारणात्मा स; D1.3.4 कारणं कारणेनात्मा; D6 M10 कारणं तु ततो मत्वा; D7 (marg. also as in Ñ2) करुणां तु ततो गत्वा; G3 कारुण्यान्विदितानुक्त्वा; M7 कारुण्याद्दीनतां गत्वा; M8 कारणानीति तानुक्त्वा. ❀ Cg.k : कारणादिति(Cg °ति चोक्त्वा) किंचित्कारणमत्रास्तीत्युक्त्वा ।; Ct : कारणादित्युक्त्वा किंचित्कारणमत्रास्तीत्युक्त्वा यस्मिन्कारणे वायुश्चुक्रोध तत्कारणं पुनरभाषत. ❀ —^{d}) M5 अथाब्रवीत् (for अभाषत).

58 G2 om. 58 (cf. v.l. 57). —^{a}) B1.4 यत्र (for यस्मिन्). Ś D5.8.12 तु; Ñ V1 B3 D2.3 9–11 T3.4 G1 च; B1 वै; D6.7 M5.8 वा; T1.2 G3 M1.3 हि (for वः). D1.4 यस्मिंश्चित्. M4 कारणो (for कारणे). —^{b}) Ś Ñ1 V1 B1.3.4 D1–5.8 9.12 T3.4 चुकोप; Ct चुक्रोध(as in text). Ś3 D12 रुरोद (for रुरोध). —^{c}) B1.3.4 शृणुत (for शृणुध्वं). —^{d}) Ś D8.12 श्रूयतां; Ñ1 कुरुष्व(sic); Ñ2 B1.3.4 M7 क्रियतां; V1 D1–5.9 T3 कुरुध्वं (for श्रोतव्यं). Ś D8.12 T2 क्षयं; Ñ1 क्रमं; T4 क्षतं (for क्षमम्).

59 G2 om. 59^{ab} (cf. v.l. 57). Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{a}) Ś3 [अ]मरीचेन (sic); B1.3.4 [अ]द्य वज्रे(B3 शक्रे)ण; D3 T3 [अ]मरेंद्रेण (for [अ]मरेशेन). —^{b}) Ñ1 B3 T3 M1 वज्रेण; V1 B1.4 D1–5.9 T4 शक्रेण (for इन्द्रेण). B1.3.4 वि-; D1.4 [अ]थ; T3 [अ]भि- (for [अ]द्य). Ś Ñ B1.3.4 D1–4.8.9.12 निसू(D2.3 °षू)दितः; V1 [अ]भिसूदितः (for निपातितः). D5 प्रतिसूदितः ; M9 व्यतिपा° (for [अ]द्य निपातितः). —T1.2 G3 transp. 59^{c}–60^{b} and 60^{c}–61^{b}. —^{c}) Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 T1.2.4 G2.3 M3.8.10 आस्थाय (for आज्ञाय). —^{d}) Ś Ñ2 B1.3.4 D1.3–5.8.12 M7 तेन; Ñ1 V1 D2.6.7.9–11 T4 ततः (for राज्ञा). Ñ2 B3.4 [अ]सौ; B1 [अ]यं; D5 च; D6.7 T4 M7 सं-; D10.11 स (for वः). T3 रुरोध; M5 राजा वः (for राज्ञा वः). Ś Ñ V1 B1.3.4 D1–5.8–12 T3.4 G1 M7 कुपितो; D6.7 -क्षुभितो (for कोपितो).

60 T1.2 G3 transp. 59^{c}–60^{b} and 60^{c}–61^{b}. —^{b}) B4 M8 चलति (for चरति). Ñ1 पावयन्. —^{c}) D9 शारीरं. B1 च; D1.4 तु (for हि). D2.9 यथा (for विना).

वायुः प्राणाः सुखं वायुर्वायुः सर्वमिदं जगत् ।
वायुना संपरित्यक्तं न सुखं विन्दते जगत् ॥ ६१
अद्यैव च परित्यक्तं वायुना जगदायुषा ।
अद्यैवेमे निरुच्छ्वासाः काष्ठकुड्योपमाः स्थिताः ॥ ६२
तद्यामस्तत्र यत्रास्ते मारुतो रुक्प्रदो हि वः ।
मा विनाशं गमिष्याम अप्रसाद्यादितेः सुतम् ॥ ६३
ततः प्रजाभिः सहितः प्रजापतिः
सदेवगन्धर्वभुजंगगुह्यकः ।
जगाम तत्रास्यति यत्र मारुतः
सुतं सुरेन्द्राभिहतं प्रगृह्य सः ॥ ६४
ततोऽर्कवैश्वानरकाञ्चनप्रभं
सुतं तदोत्सङ्गगतं सदागतेः ।
चतुर्मुखो वीक्ष्य कृपामथाकरो-
त्सदेवसिद्धर्षिभुजंगराक्षसः ॥ ६५

G. 7. 38. 115
B. 7. 35. 65
L. 7. 38. 68

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

$D_{1-4.9}$ T_3 G_2 $M_{5.7}$ वायुः; D_5 चायं; G_1 वातं (for वायुं). —^{d}) B_1 शमतां; D_1 वेदनां; D_2 T_4 समंताद्; T_3 क्षमतां (for समतां). D_3 यदि; G_3 यातु (for याति). Ś Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ D_7(marg. also)$_{.8.10-12}$ दारुभिः; Ñ$_1$ V_1 $D_{3.4}$ दारुणा; D_1 दारुणं; $D_{2.9}$ दारुणः; D_6 रोक्षसां (sic); $T_{3.4}$ नो क्षणं (for रेणुभिः). ❀ Ct : दारुभिः समतां याति। क्षणमपि न चलतीत्यर्थः. ❀

61 Ñ$_1$ om. (hapl.) 61^{ab}. $T_{1.2}$ G_3 transp. 59^{c}–60^{b} and 60^{c}–61^{b}. —^{a}) D_4 M_1 वायु- (for वायुः). Ś Ñ$_2$ V_1 $B_{1.3}$ $D_{6.9-11}$ T_4 $M_{1.5}$ प्राणः; G_2 प्राण- (for प्राणाः). T_3 प्राणसखा (for प्राणाः सुखं). M_5 दुःखं (for वायुर्). —B_1 om. (hapl.) 61^{cd}. —^{c}) G_1 अद्यैव (for वायुना). T_3 G_1 $M_{2.4.5.7.9}$ हि (for सं-). $D_{1-5.9}$ -त्यक्तो; G_2 -त्यक्ता (for -त्यक्तं). —^{d}) Ś D_8 सुखं नो; G_3 न शुभं (for न सुखं). Ñ$_1$ V_1 $D_{1-5.9}$ जनः; M_1 क्वचित्; $M_{4.10}$ हि तत् (for जगत्). $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ M_5 विद्यते क्वचि(G_2 M_5 हि य)त्.

62 D_5 om. (hapl.) 62^{ab}. —^{a}) Ś D_8 सं-; Ñ$_2$ तु; V_1 नः; T_3 G_1 हि (for च). Ñ$_1$ D_3 पूर्वं; D_1 प्रजा; $D_{2.4.9}$ T_4 यूयं (for [ए]व च). Ñ V_1 $B_{1.3.4}$ $D_{1-4.9}$ T_4 G_2 -त्यक्ता (for -त्यक्तं). —^{b}) Ñ V_1 $D_{2.7.9-11}$ जगदायुना (sic); B_3 °त्मना (for जगदायुषा). —^{c}) Ś $D_{5.8}$ तु; V_1 $D_{1-4.9}$ च; $D_{6.7.10-12}$ $T_{2.3}$ $G_{1.3}$ ते; $M_{4.10}$ मे (for [इ]मे). Ñ$_1$ अद्येयंनो (sic); Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ M_3 यूयं(M_3 अद्य) सर्वे (for अद्यैवेमे). D_5 निरुत्साहाः (for निरुच्छ्वासाः). —^{d}) Ñ$_2$ V_1 T_4 कृताः.

63 ^{a}) V_1 D_1 T_{1-3} G_2 $M_{2-5.8.9}$ तद्याम; $D_{3.5}$ गच्छामस्; M_{10} यास्यामो (for तद्यामस्). G_2 $M_{3.5.8.10}$ transp. तत्र and यत्र. —Ñ$_2$ illeg. for 63^{bcd}. —^{b}) $D_{6.7.10.11}$ नः; M_1 सः (for वः). Ś $D_{8.12}$ [ऽ]त्युत्कटो हि यः; Ñ$_1$ $B_{1.4}$ सुखदो हि नः(B_1 सः); V_1 $D_{1-5.9}$ T_4 नः($D_{1.3-5}$ वः) प्रजाहितः (D_9 °पतिः) (for रुक्प्रदो हि वः). —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) Ñ$_1$ विषादं (for विनाशं). Ś Ñ$_1$ V_1 $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ T_4 गमिष्यध्वं. ❀ Cg.k.t : गमिष्याम अप्रसाद्येत्य(Cg °द्येति)सन्धिरार्षः. ❀ —^{d}) B_1 $D_{6.7}$ तं प्रसाद्य; G_1 संप्रसाद्य. $B_{1.4}$ M_1 दितेः (for [अ]दितेः). D_6 $T_{1.2}$ $G_{1.3}$ M_3 सुताः (for सुतम्). Ś $D_{8.12}$ प्रसादाम(Ś °मः) सदागतिं; V_1 प्रसादात्तस्य वै प्रभोः; $D_{1.3-5}$ $T_{3.4}$ ह्य(T_3 यत्-; T_4 आ)प्रसादात्तु तस्य वै; $D_{2.9}$ प्रसादात्तु तथास्य वै; G_2 प्रसादादाप्यते सुखं.

64 ^{a}) G (ed.) सहितं (for सहितः). B_4 om. प्रजापतिः. V_1 $D_{2.9}$ सह देवगुह्यकैर्. —^{b}) $D_{1.3-5}$ -सुपर्ण-; T_3 G_1 $M_{2.4.5.7.9}$ -मनुष्य- (for -भुजंग-). Ñ $B_{1.3.4}$ $D_{1.3-7.10.11}$ T G $M_{1.3.5.8.10}$ -गुह्यकैः; M_9 -गुह्यकाः (for -गुह्यकः). V_1 $D_{2.9}$ गंधर्वयक्षोरगराक्षसोत्तमैः. —^{c}) $D_{2.9}$ यत्र (for तत्र). Ś $D_{8.12}$ [आ]शु सः; Ñ$_2$ $B_{1.4}$ G_1 M_3 [अ]स्ति स(M_3 हि); M_{10} [आ]सत (sic) (for [आ]स्यति). $D_{1.3-5}$ [ए]व यतः सः; $D_{2.9}$ त्वभवत्स (for [आ]स्यति यत्र). Ñ$_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{6.7.10.11}$ M_5 transp. तत्र and यत्र. Ś $D_{8.12}$ गुह्यकः (for मारुतः). T_4 * * * वज्राभिहतं श्रमातुरं. ❀ Cg : तत्रास्यतीति । यत्र अस्यति तिष्ठतीति यावत् ।; Ck : तत्र आस्यतीति पदम् । तिष्ठतीति यावत् ।; Ct : आस्यत्यास्ते. ❀ —^{d}) Ś Ñ V_1 $B_{1.4}$ $D_{1-5.8.9.12}$ तु(Ś $D_{8.12}$ हि; Ñ$_1$ V_1 $D_{2.5.9}$ च) वज्र-; M_1 महेंद्र- (for सुरेन्द्र-). B_3 हि वज्रेण (for सुरेन्द्राभि-). Ś D_8 तान्; Ñ$_1$ V_1 $B_{3.4}$ $D_{1.3.4.9.12}$ तं; Ñ$_2$ वै (for सः). D_3 प्रजेश्वरं (for प्रगृह्य सः). D_6 तं प्रसाद्यादितेः ** प्रगृह्य सः(sic).

65 ^{a}) Ś $D_{8.12}$ हि (for ऽर्क-). D_5 -विग्रह-; $T_{1.2}$ G_2 M_{10} -मारुत- (for -काञ्चन-). Ś $D_{8.12}$ -[अ]र्चिषं (for -प्रभं). —^{b}) Ñ $B_{3.4}$ शिशुं; B_1 शिशुः (sic) (for सुतं). Ś $D_{8.12}$ T_3 तथोत्संग-; Ñ B_4 समु°; V_1 च त्वो°; $B_{1.3}$ $D_{2.9}$ तमु°;

३६

G. 7. 39. 1
B. 7. 36. 1
L. 7. 39. 1

ततः पितामहं दृष्ट्वा वायुः पुत्रवधार्दितः ।
शिशुकं तं समादाय उत्तस्थौ धातुरग्रतः ॥ १
चलत्कुण्डलमौलिस्रक्तपनीयविभूषणः ।
पादयोर्न्यपतद्वायुस्तिस्रोऽवस्थाय वेधसे ॥ २
तं तु वेदविदाद्यस्तु लम्बाभरणशोभिना ।
वायुमुत्थाप्य हस्तेन शिशुं तं परिमृष्टवान् ॥ ३

D_5 G_3 तदु°; $M_{2.9}$ ततो° (for तदोत्सङ्ग-). Ñ $B_{1.3.4}$ निरीक्ष्य ($Ñ_1$ °क्ष्य तु); $D_{2.5}$ T_4 सदागतिः; $D_{6.9}$ त(D_9 स)दागतः; M_5 समागतः (for सदागतेः). —[c]) D_3 T_4 चतुर्मुखं. $Ś_3$ D_8 [उ]द्वी *; V_1 $D_{1.2.4.5.9}$ प्रेक्ष्य; D_3 प्रेक्ष्यम्; D_{12} भिद्य (sic) (for वीक्ष्य). V_1 $D_{2.9}$ T_4 मुदं; D_3 इदं (for कृपाम्). V_1 $D_{1.4}$ ह्यथ; $D_{2.9}$ यथा; D_3 तथा; T_4 तदा (for अथ). D_5 च तं सहामरैः (for कृपामथाकरोत्). —[d]) Ś $D_{8.12}$ वृतः स (for सदेव-). T_1 -गंधर्व- (for -सिद्धर्षि-). T_1 M_1 -राक्षसैः; T_3 -गुह्यकैः (for -राक्षसः). Ś V_1 $D_{2.8.9.12}$ $T_{2.4}$ $M_{3.8}$ -गंधर्वैस यक्ष(V_1 $D_{2.9}$ T_4 M_8 °महर्षि)राक्षसैः(T_2 °सः; T_4 °सं); $D_{1.3-5}$ -गंधर्वमहर्षिपन्नगः($D_{3.5}$ °गैः); $D_{6.7.10.11}$ Ck.t -गंधर्वऋषियक्षराक्षसैः; G_2 M_5 Cg -गंधर्वर्षियक्षराक्षसैः(M_5 °सः); G_3 -गंधर्व* * * श्चराक्षसः (for -सिद्धर्षिभुजंगराक्षसः). ❀ Cg.k.t : गंधर्वऋषि(Cg °र्वर्षि)यक्षेति गुरुलघुभेद आर्षः. ❀ —For 65[cd], Ñ $B_{1.3.4}$ subst. :

712* चतुर्मुखाद्या मुदितास्तदा प्रजाः
सदेवगन्धर्वपुरोगमा भृशम् ।

[(l. 1) $Ñ_2$ ततः (for तदा).]

Colophon.—*Kāṇḍa name* : $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{2.9}$ om. —*Sarga name* : Ś $D_{8.12}$ वायुप्रदर्शनं; $Ñ_1$ हनुवज्रन हत (corrupt); $Ñ_2$ D_3 हनूमद्वर्णनं(D_3 °नो); V_1 $D_{2.9}$ हनूमज्जन्मवर्णनो(V_1 °नं); B_1 हनूमतो हनूखंडनं; B_3 हनुमत्ताडनं; B_4 हनुमतो वज्रेण हनुखंडनं; $D_{1.4}$ हनुमद्धर्षणो; D_5 हनुमच्चरित्रवर्णनो.—*Sarga no.* (figures, words or both): $Ś_{1.2}$ $Ñ_1$ B_3 $D_{2.12}$ om.; $Ś_3$ 33; $Ñ_2$ D_8 37; V_1 30; B_1 $D_{3.9}$ T_4 38; B_4 $D_{1.4.5}$ 39; T_3 40. —After colophon, D_2 concludes with राम ॥ राम; T_4 with श्रीरामार्पणमस्तु; $GM_{1.5.8}$ with श्रीरामाय नमः; M_{10} with श्रीरामचन्द्राय नमः.

36

☞ $V_{2.3}$ missing for Sarga 36 (cf. v.l. 7.12.2 and 7.35.53 respy.). B_2 M_6 om. Sarga 36 (cf. v.l. 7.35).

1 [b]) $D_{6.7}$ $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ M_8 वायुः पुत्रमथार्दितं. —Note hiatus between [c] and [d]. —[c]) B_3 ताडितं (for शिशुकं). Ś Ñ V_1 $B_{1.3.4}$ $D_{1.3-5.8.12}$ पुत्रमादाय; G_1 तं समाधाय (for तं समादाय). $D_{2.9}$ T_4 शिशुं पुत्रक(T_4 °त्रं स)मादाय; G_3 तं शिशुं तूर्णमादाय. —[d]) $D_{1.4}$ प्रतस्थौ; $D_{2.9}$ $T_{2.4}$ M_8 ह्युत्तस्थौ; $D_{3.5}$ प्रो° (for उत्तस्थौ). Ś D_8 वायुरु($Ś_3$ °स)त्तमः; $Ñ_1$ V_1 $D_{1-5.9}$ $T_{1.2}$ G_3 M_3 वेगवत्तरः(T_1 °रं); $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ त्वरितस्तदा; M_1 राजसत्तम (for धातुरग्रतः). D_{12} उत्तस्थावाशु सत्तमः; G_1 समुत्तस्थौ तदग्रतः.

2 [a]) Ś $Ñ_1$ V_1 B_4 $D_{1.4}$ G_1 M_4 चल-; $T_{1.2}$ $G_{2.3}$ $M_{3.5.8.10}$ ततः; M_1 हार- (for चलत्-). Ś $D_{8.12}$ -मौली यस; Ñ $B_{3.4}$ -मौलिस्तु; V_1 $D_{1-5.9}$ °लिः स; T_4 °लिः संस; G_2 -दीप्तास्यस; G_3 -माल्यस्रक्-; M_1 -केयूर-; M_8 -माली स्रक्- (for -मौलिस्रक्-). —[b]) Ś V_1 $D_{1.3-5.8.12}$ -विभूषितः (for °षणः). M_1 -मकुटाद्यैरलंकृतः; G (ed.) तप्तकांचनभूषणः. Ck.t : स्रक्तपनीयेति । तपनीयस्रगिति यावत्(Ct °गित्यर्थः). ❀ —[c]) B_3 अपतद्; T_1 निपतद्. $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ G_1 मूर्ध्ना (for वायुस). —[d]) D_6 $G_{2.3}$ M_{10} त्रिदिवस्थाय; $D_{10.11}$ Ct त्रिरुप°; T_{1-3} $M_{2.3}$ Cg तिस्रोप°; $M_{4.9}$ सास्रोप° (for तिस्रोऽवस्थाय). Ś $Ñ_1$ V_1 $D_{2.3.5.8.9.12}$ शिरोवस्थाप्य वेधसः; $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ दुःखितः पद्मयोनये; $D_{1.4}$ शिरोधारय वेधसः (sic); T_4 शिरोपस्थाप्य वेधसे; G_1 ब्रह्मणो विश्ववेधसः. ❀ Cv : तिस्रोऽवस्था यस्य त्र्यवस्थावान्। अन्यत्सर्वमार्षम्।; Cg : तिस्रोपस्थाय त्रिरुपस्थाय। अलुगप्यार्षः। त्रिरुपस्थाय चेति पाठः। न्यपतदिति। उपस्थानपूर्वकं त्रिः साष्टाङ्गमनमदित्यर्थः।; Ck : उपस्थाय न्यपतदिति। उपस्थानपूर्वकं त्रिः साष्टाङ्गनमस्कारं कृतवानित्यर्थः।; Ct : त्रिरुपस्थाय न्यपतत्। उपस्थानपूर्वकं त्रिः साष्टाङ्गं प्रणतवानित्यर्थः. ❀ —After 2, D_6 ins.; while $T_{1.2}$ M_3 ins. l. 1–3 after 2 and then subst. l. 4–5 for 3[cd] :

713* त्रिगुणाय त्रिवेदाय त्रियुगाय त्रिशक्तये ।
त्रिकालाय त्रिधाम्ने ते त्रिलोकपतये नमः ।
इति नत्वा ततो वायुर्ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।
शिशुकं तं समादाय उपतस्थे पितामहम् ।
ततः पितामहो देवस्तं हस्तेन समार्जयत् । [5]

[(l. 2) M_3 च (for ते). —(l. 4) Note hiatus between the two halves. Prior half = 1[c]. —(l. 5) M_3 शिशुं (for ततः). D_6 समञ्जयत् (for समार्जयत्). M_3 हस्तेन परिमृष्टवान् (for the post. half).]

3 [a]) $T_{1.2}$ G_3 M_3 स (for तं). Ś $D_{8.12}$ वेदवतानेन; $Ñ_2$ $B_{3.4}$ G (ed.) देवः पदांतेन(B_3 °ते तु; G [ed.] °तेपि); V_1 धृतपदांतेन; B_1 $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.2.4}$ G_3 $M_{3.5}$ वेदविदा ते (B_1 G_3 °ने)न; $D_{1-5.9}$ धौतपटांतेन; T_3 G_1 वेदनया युक्तं; G_2 देवविदा तेन (meta.); M_8 वेदपदांतेन; M_{10} वेदविदेकेन; L (ed.) °वता तेन (for वेदविदाद्यस्तु). $Ñ_1$ तमुद्धृतपदांतेन. —For 3[cd], $T_{1.2}$ M_3 subst. l. 4–5 of 713*. —[d]) B_3 शिशुं सं-; $D_{4.5}$ शिशुकं (for शिशुं तं). $Ñ_1$ -स्पृष्टवान्; D_5

स्पृष्टमात्रस्ततः सोऽथ सलीलं पद्मजन्मना ।
जलसिक्तं यथा सस्यं पुनर्जीवितमाप्तवान् ॥ ४
प्राणवन्तमिमं दृष्ट्वा प्राणो गन्धवहो मुदा ।
चचार सर्वभूतेषु संनिरुद्धं यथा पुरा ॥ ५
मरुद्रोगविनिर्मुक्ताः प्रजा वै मुदिताभवन् ।
शीतवातविनिर्मुक्ताः पद्मिन्य इव साम्बुजाः ॥ ६

ततस्त्रियुग्मस्त्रिककुत्त्रिधामा त्रिदशार्चितः ।
उवाच देवता ब्रह्मा मारुतप्रियकाम्यया ॥ ७
भो महेन्द्राग्निवरुणधनेश्वरमहेश्वराः ।
जानतामपि तत्सर्वं हितं वक्ष्यामि श्रूयताम् ॥ ८
अनेन शिशुना कार्यं कर्तव्यं वो भविष्यति ।
ददतास्य वरान्सर्वे मारुतस्यास्य तुष्टिदान् ॥ ९

G. 7. 39. 9
B. 7. 36. 9
L. 7. 39. 9

-पृष्ट° (for -मृष्टवान्). ❀ Cv : तं तु वेदविदा वेदविदा तेन हनुमदुज्जीवनार्थमङ्गुल्यग्रविन्यस्तवेदवादेन ।; Cg : तमिति । हनुमज्जीवनार्थमङ्गुल्यग्रविन्यस्तवेदपदेन वेदविदा विदितनिखिलवेदवेदान्तेन ब्रह्मणा लम्बाभरणशोभिना हस्तेन तं शिशुं च परिमृष्टवान् ।; Ck : वेदविदा चतुरोऽपि वेदान्स्वमुखत्वेन विन्दता अनादितोऽशेषवेदार्थविदा ब्रह्मणा लम्बाभरणशोभिना हस्तेन वायुमुत्थाप्य तं शिशुं च परिमृष्टवान् ।; Ct : वेदविदानादितोऽशेषवेदार्थविदा लम्बाभरणशोभिना हस्तेन वायुमुत्थाप्य । परिमर्शः स्पर्शः. ❀

4 D5 om. (hapl. ?) 4. —^{a}) Ś Ñ1 V1 D8.12 M9 स्पृष्टमात्रं; D2.9 परिस्(D9 °स्पृ)ष्टस; T2 दृष्टमात्रस् (for स्पृष्ट°). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.12 T4 तु देवेन; Ñ2 B1 तदाप्ये (Ñ2 °दा चै)ष; B3 तदैवाथ; B4 तदैवैष; D9 तु देवेन; M8 तदा तेन (for ततः सोऽथ). —^{b}) Ñ2 B1.3.4 -योनिना (for -जन्मना). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.9.12 T4 पाणिना(Ś D8.12 स तदा) पद्मयोनिना. —^{d}) V1 D2.9 पुनर्जीवितवांस्तदा.

5 ^{a}) Ś Ñ1 D8.12 तु तं; V1 D9 सुतं; B4 इदं (sic); D2 तु सं-; T4 शिशुं (for इमं). —^{b}) Ś D8.12 M2.9 प्राण-; Ñ2 B1.3.4 पुनर्; T4 सुतं (for प्राणो). D1.4 G1 तदा (for मुदा). —^{c}) D9 चकार. —^{d}) Ś D8.12 (all with hiatus) अविरुद्धं; Ñ ह्यविरोधं; V1 D1–4.9 ह्यवि°; B1 विशेषश्च; B3.4 (both with hiatus) अविरोधाद्; D5 ह्यविरुद्धो; T4 चावि°; G2 संनिरुद्धो; M1 सोनिरुंधन्; G (ed.) ह्यविरोधो; Cg.k.t as in text (for संनिरुद्धं). ❀ Cg: सर्वभूतेषु संनिरुद्धमन्तःप्रतिष्ठितं यथा भवति तथा प्राणः प्राणभूतश्चचार ।; Ck : संनिरुद्धमन्तःप्रतिष्ठितं यथा भवति तथैव स्थित्वा प्राणापानात्मना चचार ।; Ct : सर्वभूतेषु संनिरुद्धं संत्यक्तनिरोधं यथा भवति तथा । यथापुरा यथापूर्वं प्राणापानात्मना चचार. ❀

6 ^{a}) Ñ2 मारुतक्रोध-; V1 D1–7.9–11 T3.4 G1 M5 मरुद्रो(D5 असुरो)धाद्धि-(D9 °द्धि); D12 M1–4.7.8 °गाद्धि-; T1.2 °गात्तु; G2 °द्योगाद्धि-; M10 °गाभि- (for मरुद्रोगवि-). Ñ1 B4 मारुताद्रो(B4 °तक्रो)धमुक्तास्ताः; B1.3 मारुतः क्रोधनिर्मुक्तः. —M10 om. (hapl.) 6^{bc}. —^{b}) Ñ2 V1 B3 D1–3.5–7.9–11 T4 ताः प्रजाः; M5 प्रभावैर्. D8 सुस्थिता; D9 सुखिता (for मुदिता). Ñ1 B3.4 D1.3.5 बभुः; Ñ2 भृशं; L (ed.) भवन् (for [अ]भवन्). B1 स्वां प्रजां मुदिताः प्रभुः; D4 प्रजा मुदितया बभुः. —^{c}) Ś D8.12 शीतातप-; Ñ1 V1 D1–5.9 T4 शीतदाह- (for °वात-). ❀ Cg: शीतदाहो हिमेन दाहः । शीतवातविनिर्मुक्ता इति च पाठः. ❀ —^{d}) Ñ1 V1 D1–5.9 M2 पुष्पिताः; Ñ2 B4 सद्विजाः; T1.2 G3 शैशिरे; G2 M5.10 ताः प्रजाः (for साम्बुजाः).

7 G3 om. 7^{ab}. —^{a}) M1 तत्र. B1 त्रियामा; B3.4 त्रिधामा; D1.3.4 त्रियुग्मा. D1.4 त्रिकाकुत्स (sic); D7 M2.8 त्रिककुप् (for त्रिककुत्). —^{b}) Ñ1 B4 त्रियुग्मस्; Ñ2 B3 त्रिमुख-; B1 त्रियुगस्; D3 त्रिधा*; D4 त्रिधामी (for त्रिधामा). Ś D3.5.8.12 त्रिवृतोच्युतः; Ñ B1.3.4 त्रिदिवच्युतः; V1 D1.4 त्रिदिवोच्युतः; D2 त्रिवृद्श्रुतः (sic); D9 त्रिवर्णेच्युतः; T G3 M2.8 त्रिदिवार्चितः; Cg as in text (for त्रिदशार्चितः). —^{c}) V1 D6 T1 देव तान् (for देवता). Ś D8.12 प्राह्ना; T3 G1 M2.4.9 सर्वा (for ब्रह्मा). —^{d}) Ś B4 D8.12 मारुतेः; D1.3.4 मारुति-; M8 (with hiatus) उवाच (for मारुत-). B3 -हितकाम्यया.

8 ^{a}) G1 M1 हे (for भो). Ñ1 B1.3.4 इंद्रसूर्य-; M8 महेंद्राश्वि-; K (ed.) °न्द्रेश- (for महेन्द्राग्नि-). Ñ2 V1 B1.3.4 D1.3–5.10 T4 M2.5.9 -वरुणा. —After 8^{a}, G3 erroneously repeats 5–8^{a}. —^{b}) G2 M7 -प्रजेश्वर- (for -धनेश्वर-). Ś Ñ V1 B1.3.4 D2.4.6–12 M3.5 महेश्वर(D4 om.)-धनेश्वराः; T1–3 G1.3 M2.4.8–10 प्रजे(T1.2 G3 प्राणे)श्वरधनेश्वराः(M3.9 °रौ). —Ñ2 illeg. for 8^{cd}. —^{c}) Ś D6–8.10–12 M3 वः (for तत्). Ñ1 B3.4 जानतोपि हि वः(B4 नः) सर्वान्(B3 °र्वं); V1 D1–5.9 T3.4 सर्वेषां वः(D3 T3 च) परं (V1 पुरं; D9 पुरो) देवा; B1 जानतो मोक्षितः सर्व. —^{d}) M1.10 इदं (for हितं). Ś D8.12 सर्वेत्र (for वक्ष्यामि). M2.5.9 शृण्वतां. Ñ1 B1.3.4 D1.3–7.10.11 M3 वक्ष्यामि श्रूयतां हितं. ❀ Cg.k.t : वक्ष्यामि श्रूयतामिति । गुरुवैषम्यमार्षम्. ❀

9 ^{b}) Ś D8.12 भवतां सं-; B1 M1 कर्तव्यं मे(M1 वै). —^{c}) Ś D8.12 तद्ददाम; Ñ1 B4 प्रयच्छध्वं; Ñ2 B1 प्रयच्छत; V1 तद्दास्यामो; B3 D10.11 तद्ददध्वं; D1–5.9 T4 तद्द्योस्य; D6.7 तद्ददध्वं (for ददतास्य). G3 वरं. V1 M9 सर्वान् (for सर्वे). —^{d}) Ś D6–8.10–12 [अ]स्य तुष्टये; Ñ2 B1.4 [आ]त्मजा(B1 सुता)य वै; G3 [अ]स्य तुष्टिदं; M10 [अ]य तुष्टिदान् (for [अ]स्य तु°). Ñ1 V1 D1–5.9 T4 मारुतेर्मुदिता वयं.

G. 7. 39. 10
B. 7. 36. 10
L. 7. 39. 10

ततः सहस्रनयनः प्रीतिरक्तः शुभाननः ।
कुशेशयमयीं मालां समुत्क्षिप्येदमब्रवीत् ॥ १०
मत्करोत्सृष्टवज्रेण हनुरस्य यथा क्षतः ।
नाम्नैष कपिशार्दूलो भविता हनुमानिति ॥ ११
अहमेवास्य दास्यामि परमं वरमुत्तमम् ।
अतः प्रभृति वज्रस्य ममावध्यो भविष्यति ॥ १२
मार्ताण्डस्त्वब्रवीत्तत्र भगवांस्तिमिरापहः ।
तेजसोऽस्य मदीयस्य ददामि शतिकां कलाम् ॥ १३
यदा तु शास्त्राण्यध्येतुं शक्तिरस्य भविष्यति ।
तदास्य शास्त्रं दास्यामि येन वाग्मी भविष्यति ॥ १४
वरुणश्च वरं प्रादान्नास्य मृत्युर्भविष्यति ।
वर्षायुतशतेनापि मत्पाशादुदकादपि ॥ १५
यमोऽपि दण्डावध्यत्वमरोगत्वं च नित्यशः ।
दिशतेऽस्य वरं तुष्ट अविषादं च संयुगे ॥ १६

10 ^{b}) D6.7.10.11 T1-3 G M1.3.5.10 प्रीतियुक्तः (for °रक्तः). Ś D8.12 पीतरक्तांशुभास्व(Ś3 °क्तांशुभासु; D8 °क्तां शुभां व)रां; Ñ V1 D1-5.9 रक्तां(Ñ2 दिव्यां)बरधरः प्रभुः; B1.4 दिव्यवज्र(B4 °रत्न)धरः प्रभुः; B3 दिव्यालंकारधृक्प्रभुः; T4 पीतरक्तस्रगंबरः. —^{d}) Ś2.3 Ñ1 D3.12 G2 M2.4.5.7-10 समुत्क्रष्य (for °त्क्षिप्य). D6.7.10.11 M1 उत्क्षिप्ये(M1 आमुच्ये)दं वचोब्रवीत.

11 ^{a}) Ś3 D8.12 -[उ]त्कृष्टवज्रेण; D2 -[उ]त्सृष्टहस्तेन (sic) (for °वज्रेण). Ñ मया वज्रेण मुक्तेन; B4 मया मुक्तेन वज्रेण. —^{b}) T2 G3 तस्य तदा; G1 ते यत्तदा; M3.8 अस्य यदा; M5 अस्य तदा (for अस्य यथा). B1 D6.7.10.11 हतः (for क्षतः). Ś D8.12 गिरौ हन्वा व्यवस्थितः; Ñ1 B3.4 यस्मादस्य क्षतो हनुः; Ñ2 हनुर्यस्मात्क्षतो *वै; V1 D1-5.9 T4 यस्मादेष(D5 T4 °दस्य) हनौ(V1 D5 T4 °नुर्) हतः. ❀ Cv: मत्करोत्सृष्टवज्रेण हनुरस्य यथा क्षत इति पाठः. ❀ —B1 om. 11^{c}–13^{b}. —^{c}) Ñ1 V1 नाम्नैव; D1.3.4 नामैष; D5 नामैक (sic); D6.7.10.11 T4 नाम्ना वै (for नाम्नैष). V1 हरि-; M3 कृत- (for कपि-). Ś D8.12 नामैतत्कपिशार्दूल; Ñ2 B3.4 G (ed.) तस्मादेष(Ñ2 °व) कपिर्नाम्ना(G [ed.] °म).—^{d}) Ś D8.12 भवताद् (for भविता). Ñ V1 B3.4 D1-5.9 हनूमांस्तु(Ñ2 B4 °न्वै; B3 °न्हि; D1.3 °श्च; D4 °श्चैव[hypm.]) भविष्यति.

12 B1 om. 12 (cf. v.l. 11). —^{a}) B4 इमं चैव; D6.7 T4 अहमपि; D10.11 °मस्य (for अहमेव). Ś D10.11 प्र- (for [अ]स्य). B3 इदं चास्य ददाम्यद्य; M1 इदमेवापरं वत्स. —^{b}) Ñ2 प्रथमं; T1.2 G3 M3 (all with hiatus) अपरं; M1 दास्यामि (for परमं). Ñ V1 D2-7.10.11 अद्भुतं (for उत्तमम्). M5.7 वरं परमनुत्तमं. —^{c}) Ñ V1 D1-5.9 T4 G1.2 M5 अद्य-; D6.7.10.11 T1.2 G3 M2.3.10 इतः; T3 ततः (for अतः). —^{d}) G2 मा वध्योयं (for ममावध्यो). — For 12^{cd}, Ś D8.12 subst.; D3 ins. l.2 only after 12:

714* नामुं वज्राधिकं वास्त्रं प्रहरिष्यति मारुतिम् ।
अवध्योऽयमवध्योऽयमजरोऽमर एव च ।

[(l. 1) Ś2 च (for वा). — (l. 2) D3 अमेद्यो and अजरामर (for first अवध्यो and अजरोऽमर).]

13 B1 om. 13^{ab} (cf. v.l. 11). —^{a}) Ś1.2 Ñ V1 B3.4 D1-11 G2 M4 Cg मार्तंडस्. Ñ2 G2 च (for तु). D9 तं तु (for तत्र). —^{c}) T4 [ऽ]द्य (for ऽस्य). —^{d}) Ś Ñ B1.4 D1-5.8.9.12 शतमं(B4 °कां)शकं; V1 शतमं करं; B3 दशमीं कलां; T1 च समांशकं; G2 समतां कलां; M8 गतिमान्कलां (for शतिकां कलाम्).

14 ^{a}) B4 D6.7.10.11 T G M1-5.7.9 च; Cg as in text (for तु). Ś Ñ V1 B1.3.4 D1-5.8.9.12 शास्त्रम्. —^{b}) Ś3 D8.9.12 मतिर्; B4 बुद्धिर् (for शक्तिर्). —^{c}) G1 तदस्त्र- (for तदास्य). Ś Ñ2 D8.9 शास्त्रं च(D9 प्र-); B1 D6 च शास्त्रं; L (ed.) शास्त्रं तु. ❀ Cg: शास्त्रं शास्त्रार्थज्ञानम् । ऐन्द्रव्याकरणमित्यर्थः ।; Ck: शास्त्रं दास्यामीति । शास्त्राध्ययनं शास्त्रार्थज्ञानं चेत्यर्थः ।; so also Ct. ❀ —^{d}) D5 यतो (for येन). — After 14, D7 T4 ins.:

715* भविता त्रिषु लोकेषु न कश्चिच्छास्त्रदर्शने ।;

while T3 G M1-5.7-10 ins. after 14:

716* न चास्य भविता कश्चित्सदृशः शास्त्रदर्शने ।

[T2 [अ]न्यश्च (for कश्चित्). ❀ Cg: शास्त्रदर्शने शास्त्रज्ञाने. ❀]

15 ^{a}) Ś Ñ1 V1 B1.3 D1.3-5.8.12 M8 [ऽ]स्य (for च). —^{b}) M1 ते (for [अ]स्य). ❀ Cg: वरुणोक्तवरस्तु स्वयुद्धनिमित्तमरणाभावमात्रम्. ❀ —G1 om. (hapl.) 15^{c}–17^{b}. —^{c}) D1.4 -शतेवापि (for -शतेनापि). T3 वर्षाणामयुतेनापि. —^{d}) Ñ2 B1.3.4 तथा (for अपि). T4 मत्पाशेभ्यो जलादपि.

16 G1 om. 16 (cf. v.l. 15). —^{a}) B4 यम-. Ś Ñ V1 B1.3.4 D T1.2.4 G3 M3 दंडाद्; M8 [ऽ]ददाद् (for ऽपि दण्ड-). —^{b}) Ś B3 D8.12 M1 अरोगित्वं. D6.7.10.11 T4 दत्तवान्; T3 सर्वदा (for नित्यशः). B4 आरोग्यं चैव नित्यशः. — Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) Ś दिशेत्तस्य; Ñ B1.3.4 ददावस्य; V1 D9 धनेशोस्य; D1.3.4 दिदेशास्य; D2 दिशतास्य; D5 वित्तेशोस्य; M1 दिशते स्म; M3 दिशत्यस्य (for दिशतेऽस्य). D5 M4 परं. D4 पुष्टो; G2 जुष्टम्; M5 तुष्टिम् (for तुष्ट). D6.7.10.11 T4 वरं ददामि(D7 T4 °ति) संतुष्ट; M8 दिशते वरं तुष्टस्तु. —^{d}) Ś Ñ V1 B1.3.4 D1-5.8.9.12 ह्यविषादं(D2 °दश्च); T1.2 M2 अविषादश्च; T4 ह्यमरत्वं; G3 अविदष्टश्च; Ck.t as in text (for अविषादं). D1.3.4 हि; M3 स्म (for च). Ñ1 नित्यशः (for संयुगे). ❀ Ck.t: तुष्ट अविषादमित्यार्षः (Ct °र्षोऽसंधिः). ❀

गदेयं मामिका नैनं संयुगेषु वधिष्यति ।
इत्येवं वरदः प्राह तदा ह्येकाक्षिपिङ्गलः ॥ १७
मत्तो मदायुधानां च न वध्योऽयं भविष्यति ।
इत्येवं शंकरेणापि दत्तोऽस्य परमो वरः ॥ १८
सर्वेषां ब्रह्मदण्डानामवध्योऽयं भविष्यति ।
दीर्घायुश्च महात्मा च इति ब्रह्माब्रवीद्वचः ॥ १९

विश्वकर्मा तु दृष्ट्वैनं बालसूर्योपमं शिशुम् ।
शिल्पिनां प्रवरः प्राह वरमस्य महामतिः ॥ २०
विनिर्मितानि देवानामायुधानीह यानि तु ।
तेषां संग्रामकाले तु अवध्योऽयं भविष्यति ॥ २१
ततः सुराणां तु वरैर्दृष्ट्वा ह्येनमलंकृतम् ।
चतुर्मुखस्तुष्टमुखो वायुमाह जगद्गुरुः ॥ २२

G. 7. 39. 22
B. 7. 36. 21
L. 7. 39. 22

17 G1 om. 17^{ab} (cf. v.l. 15). —^{a}) Ś D2.5.8.9 मामका (D2.9 °की). Ś1.2 D2.5.8.9.12 चैव; Ś3 Ñ V1 B3 D1.3.4 T4 चैनं; M2.4.7.9 नेमं (for नैनं). —^{b}) T2 भविष्यति. Ś Ñ2 V1 B3 D1–5.8.9.12 T4 K (ed.) संयुगे (V1 °ग्रामे) न हनि (K [ed.] वधि) ष्यति. —D9 om. 17^{cd}. —^{c}) M3 इति स्म. Ś Ñ V1 B1.3.4 D3.5–8.10–12 T4 धनदः; G2 वरदं (sic) (for वरदः). Ś B3 D8 प्रादात्; D12 प्राहस् (for प्राह). —^{d}) T2 तथा हि; G2 तथापि (for तदा हि). D1.2.4–6 [ए]काक्ष-. Ś3 D8.12 तत्तदा ह्येकपिंगलः. ❀ Cv: एकाक्षिपिङ्गलः वैश्रवणः. ❀

18 ^{a}) D6 ततो. Ś D2.7 गदा-; Ñ2 मम; D6 महा- (for मद्). Ś2.3 lacuna for नां च. Ś1 हि; D12 T3 तु (for च). D8 मदायुधान्नित्यं; L (ed.) गदायुधा(त्)पाशाद्. ❀ Ct: मदायुधानां शूलादिपाशुपतास्त्रान्तानाम्. ❀ —^{b}) Ś D2.6–12 T1 G1 M3 अवध्योयं; T3 ह्यव°; M2.4.7.10 वध्योयं न (by transp.) (for न वध्योऽयं). —After 18^{ab}, D3 ins.; while D1.4 ins. after 18:

717* शूलोऽयं मामको येन संयुगे न हनिष्यति ।

[D3 नैनं (for येन).]

—^{c}) D2.9 इत्येष. Ñ1 D1–5.9 [अ]स्य (for [अ]पि). —^{d}) Ñ1 D1–5.9 वै (for ऽस्य). —After 18, Ś D8 ins.:

718* सर्वेषां च त्रिशूलानामवध्योऽयं भविष्यति ।;

while D7 T4 ins. after 18:

719* मच्छूलेनाप्यवध्यत्वं मम चैव भविष्यति ।
मच्छक्तिमचलां चैव वहन्नित्यं विशेषतः ।

[(l. 2) D7 हंत्येव हि (for वहन्नित्यं).]

19 B1.3 read 19 after 21. D6.7.10.11 T4 read 19 (^{abcd} transp.) before 22. —^{a}) Ñ2 B1.3.4 ब्रह्मास्त्र- (for सर्वेषां). —^{b}) D6.7.11 T4 अवध्यत्वं; D10 °ध्यस्त्वं (for °ध्योऽयं). —After 19^{ab}, G2 repeats erroneously 18^{c}–19^{b}. Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) Ś D8.12 सु- (for first च). ❀ Cg: सर्वेषां ब्रह्मास्त्रान्तानामित्यर्थः । ब्रह्मदण्डानां ब्रह्मशापानां ब्रह्मायुधानां वा ।; Ck: सर्वेषामिति । ब्रह्मास्त्रान्तानामित्यर्थः । ब्रह्मदण्डः प्रसिद्धः । ब्रह्मर्षिक्रियमाणसंहारार्थशापे च ब्रह्मदण्डः । महात्मा चेति । महान् आत्मा यस्य स तथा । ब्रह्मज्ञश्चेत्यर्थः ।; Ct: महात्मा महानात्मा यस्य सः । ब्रह्मज्ञ इति यावत् । सर्वेषां ब्रह्मास्त्रान्तानाम् । ब्रह्मदण्डो ब्रह्मर्षिक्रियमाणः संहारोद्देश्यकः शापो न भविष्यति । अस्येति शेषः. ❀ —^{d}) D6.7.10.11 ब्रह्मा तं प्र- (for इति ब्रह्मा). T4 तमब्रवीत्.

20 ^{a}) Ñ V1 B3 D1–7.9–11 T3.4 च; B1.4 M1 [अ]पि; M8 स्म (for तु). Ñ1 D8 M1 [ए]वं; V1 [ए]व; B1.4 D1.4–7.10.11 T2.4 [इ]मं (for [ए]नं). ❀ Cg: विश्वकर्मेति । यज्ञाद्यायुधानामपि विश्वकर्मनिर्मितत्वेऽपि तदतिरिक्तायुधपरमिदम्. ❀ —^{b}) Ś2.3 Ñ2 D1 T4 M1 बालं. Ñ V1 D2.3.5 T4 -सूर्यनिभं; D1.4.9 T3 -सूर्यसमं (for -सूर्योपमं). Ñ1 V1 सुतं (for शिशुम्). D6.7.10.11 बालं प्रति महारथः. —D6.7.10.11 om., B (ed.) reads within brackets 20^{cd}. —^{c}) D3 G2 M2.4.7.9.10 वरदः; M1 परमः (for प्रवरः). Ś Ñ V1 B1.3.4 D2.3.5.8.9.12 प्रादाद्. —^{d}) B3 बालस्य (for वरम्). T3 G1.2 M2.4.7.9.10 महात्मनः (for °मतिः). Ñ V1 D1–5.9 T4 G (ed.) वरमस्मै महात्मने (G [ed.] °मतिः).

21 ^{a}) Ñ1 संनिर्मितानि; Ñ2 V1 B1.3 D1–4.9 मन्नि°; B4 यन्नि°; D5 मन्निमित्तानि; M1 निर्मितानि च (for विनिर्मितानि). Ś D8.12 दैवानि. —^{b}) Ñ V1 B1.4 D3 च (for तु). D9 तु यानि ह; T1 M3 महांति च; T2 महाकपिः; T3 मया तु वै; G2 वधाय तु; M1 ममापि तु (for [इ]ह यानि तु). Ś D8.12 देवानामायुधानि च. —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) Ñ1 D1.4 -काले च; D2.3.5.9 °लेयं; T1.2 G1.3 M2.4.8.9 °लेषु (for -काले तु). —^{d}) Ñ1 B1.4 G1.3 न वध्योयं; T3 M3 ह्यव°; M1.5 वध्योयं न (for अवध्योऽयं). V1 D1–5.9 अ (D1.4 त्व)वध्यो भविता (V1 D1 °वति) सदा. —For 21, D6.7.10.11 T4 K (ed.) subst.:

720* मत्कृतानि च शस्त्राणि यानि दिव्यानि तानि च ।
तैरवध्यत्वमापन्नश्चिरजीवी भविष्यति ।

[(l. 1) K (ed.) संयुगे (for तानि च). —(l. 2) D7 चिरंजीवी.]

—After 21, B1.3 read 19.

22 Before 22, D6.7.10.11 T4 read 19 (^{abcd} transp.). —^{a}) Ñ1 V1 D1–5 T4 प्रवरो; D9 प्रवणे (sic) (for तु वरैर्). Ś D8.12 ततः सुरैस्तु सहितो; Ñ2 B1.3.4 एवं वरैः (B1 मुनैः [sic]) सुराणां च (B3 तु); T1 तत्सुराणां तु प्रवरैर्. —^{b}) M5 बालम् (for ह्येनम्). Ñ1 V1 D1–5.9 T4 दृष्ट्वा वरसमन्वितं (D5 °मनुत्तमं). —^{c}) Ś D8.12 हृष्टमुखो;

G. 7. 39. 23
B. 7. 36. 22
L. 7. 39. 23

अमित्राणां भयकरो मित्राणामभयंकरः ।
अजेयो भविता तेऽत्र पुत्रो मारुत मारुतिः ॥ २३
रावणोत्सादनार्थानि रामप्रीतिकराणि च ।
रोमहर्षकराण्येष कर्ता कर्माणि संयुगे ॥ २४
एवमुक्त्वा तमामन्त्र्य मारुतं तेऽमरैः सह ।
यथागतं ययुः सर्वे पितामहपुरोगमाः ॥ २५
सोऽपि गन्धवहः पुत्रं प्रगृह्य गृहमानयत् ।
अञ्जनायास्तमाख्याय वरं दत्तं विनिःसृतः ॥ २६
प्राप्य राम वरानेष वरदानबलान्वितः ।
बलेनात्मनि संस्थेन सोऽपूर्यत यथार्णवः ॥ २७
बलेनापूर्यमाणो हि एष वानरपुंगवः ।
आश्रमेषु महर्षीणामपराध्यति निर्भयः ॥ २८
स्रुग्भाण्डानग्निहोत्रं च वल्कलानां च संचयान् ।
भग्नविच्छिन्नविध्वस्तान्सुशान्तानां करोत्ययम् ॥ २९

Ñ V1 D2.3.5–7.9–11 T4 M1 तुष्टमना; B4 तु सुमुखो; D1.4 तु भगवान् (for तुष्टमुखो).

23 a) Ñ1 एषोमित्र- (for अमित्राणां). Ś D8.12 भयं कर्ता. Ñ2 B1 एष मित्राभय(B1 °यं)करः; V1 D1–5.9 एषोमित्रभयंकारी; B3.4 मित्राणामभयं कर्ता; M5 भयंकरो ह्यमित्राणां. —b) G2 om. from णा up to तमा in 25a. Ś Ñ1 D1–5.8.12 मित्राणामभयप्रदः; Ñ2 B1.3.4 शत्रूणां च (B1 हि) भयंकरः. —c) B3 भवतः (for भविता). Ś Ñ V1 B1.3.4 D T4 M3 पुत्रस्; T1.2 G3 M1.5 तत्र (for तेऽत्र). —d) Ś Ñ V1 B1.4 D T4 M3 तव (for पुत्रो). Ñ2 B1 D1.3.4 मानदः; V1 मा रुदः; B4 मानदः (for मारुतिः). B3 युद्धे चायं भविष्यति. —After 23, D7.10.11 T4 ins.:

721* कामरूपः कामचारी कामगः प्लवतां वरः ।
भवत्यव्याहतगतिः कीर्तिमांश्च भविष्यति ।

24 G2 om. 24 (cf. v.l. 23). —a) Ñ1 V1 D1–5.8 (before corr.).9 T4 -[उ]त्सा(D1.3.4 °च्छे)दनार्थाय; B1.3 -[उ]च्छेदनार्थानि. —b) Ś D8.12 M1.4.5.10 -प्रिय- (for -प्रीति-). Ñ1 V1 D1–5.9 T4 राघवप्रीणनाय च(D5 नः). —c) D1–3.5 रामहर्ष-. D2.6.7.10.11 T G1.3 M3 [ए]व (for [ए]ष). Ñ2 B1.3.4 दैवतानां च सर्वेषां. —d) B3.4 कार्याणि (for कर्माणि). —After 24, Ñ2 B1.3.4 read an addl. Colophon.

[*Sarga name*: Ñ2 B1.3.4 हनूमद्वरप्र(B1 °*)दानं. —*Sarga no.* (figures, words or both): B3 om.; Ñ2 38; B1 39; B4 40.]

25 G2 om. up to तमा in a (cf. v.l. 23). —a) Ś D8.12 समासेन; Ñ1 तदामंत्र्य; D5 समा° (for तमामन्त्र्य). —b) D6.7.10.11 T1.2 G3 M3 तु (for ते). Ñ1 तदामराः; Ñ2 B1.3.4 D1–5.9 [ऽ]मराः सह(D1–5.9 शुभाः); V1 सुराः शुभाः; T4 [ऽ]मरास्ततः; M1 सुराः सह; M3 [अ]मरास्तदा (for ऽमरैः सह). Ś D8.12 त्रिदिवेशाः(D8.12 °दशास्ते) समीरणं. —c) M8 यथागता. —d) B1.4 -पुरःसराः (for -पुरोगमाः).

26 a) Ś D8.12 तत्र (for पुत्रं). —b) B3 आगतः; B4 °गमत् (for आनयत्). Ś D8.12 प्रगृह्य सुतमात्मनः. —c) B4 अंजनायै. G2.3 M1.3–5.7.10 तदा (for तम्). Ñ1 V1 D1–5.9 T1.2.4 M8 अंजनायै(T1.2 °यास्) तदाचख्यौ(M8 समाख्याय). —d) Ś D8.12 M1.5 वरदानं; Ñ1 वरप्राप्तिम्; Ñ2 V1 B1.3 D2.5.10.11 T4 G2 M2.8.9 Cg.t वरदत्तं (for वरं दत्तं). Ñ D1–5.9 T4 इति प्रभुः; V1 इमं प्रभुः; D6.7.10.11 M3.8 विनिर्गतः (M8 °तं); T1.2 M4 विनिःसृतं; T3 G1 सुरोत्तमैः; M1.5 दिवि स्थितैः (for विनिःसृतः). ❀ Cg.t : वरदत्तं दत्तवरम्. ❀

27 Ñ2 reads 27(ab [first time] illeg.) twice. —a) G2 एवं प्राप्य (for प्राप्य राम). Ś D8.12 प्राप्यैव निर्द(Ś1.2 °र्भ)यस्त्वेष; Ñ D9 प्राप्य चापि(D9 °हं चाति)-वयस्त्वेष; V1 B3.4 D2.3 प्राप्य(B4 तस्मान्) नातिवय(V1 चातिबल)स्त्वेष; B1 तस्मात्त्वभिचराम्येष; D1.4 प्राप्यैतानि वरस्त्वेष. —b) Ś3 D8 वरदानं. T1–3 G M2–4.7.9.10 -समन्वितः (for -बलान्वितः). — V1 om. 27cd. —c) D6.7.10.11 T G1 M2 जवेन (for बलेन). Ñ(Ñ2 first time) B1.3.4 [आ]त्मसमुत्थेन (for °निसंस्थेन). —d) Ś D8.12 (all with hiatus) आ(Ś अ)पूर्यत; Ñ1.2 (second time) D2.9 T4 ह्यापूर्य(D9 °रि)त; Ñ2 (first time) B4 (with hiatus) अपां पूर्णो(Ñ2 °र्ण्द्); B1.3 (with hiatus) आपुपूर(B3 °प्लाव); D1.3–5 संपूर्यत; D6.7.10.11 सोसौ पूर्णः; L (ed.) ह्यपूर्यत (for सोऽपूर्यत). Ś Ñ1.2 (second time) D T4 (all except D6.7.10.11 with hiatus) इवार्णवः.

28 T1–3 G3 om. (hapl.) 28ab. Ñ2 illeg. for a. Note hiatus between a and b. —a) D10.11 तरसा; M5 बलैर् (for बलेन). D6 पूर्यमाणो. B1.3 च; B4 तु; D6.7.10.11 M1.5 [ऽ]पि (for हि). Ś D8.12 आपूर्यमाणो बलवान्; Ñ1 V1 D1–5.9 आपूर्यमाणस्तरसा. —b) Ñ1 V1 D1–5.9 ह्येष; D6.7.10.11 T4 तदा (for एष). B1.3.4 वयसा च प्लवंगमः. —d) M8 अवरुध्यति. Ñ2 B1.3.4 M10 नित्यशः; D5 M1 निर्भयं (for निर्भयः).

29 D5 reads 29 twice. —a) Ñ2 स्रुग्भांडम्; B3 D9 T3 M7.10 Cg.k.t स्रुग्भांडानि. G1 अग्निहोत्रांश् (for °होत्रं). Ś Ñ1 V1 D1–5 (second time).8.12 स्रुग्भांडं दहनाज्यं (Ś3 D5.8.12 °ह्यं) च; B4 M1.3.5.8 स्रुग्भांडान्य(M1 °डम)ग्निमाज्यं च; D5 (first time)–7.10.11 T4 स्रुग्भांडान्यग्निहोत्राणि. ❀ Cg.k.t.: स्रुग्भाण्डानि यज्ञोपकरणानि । Ct adds अग्निहोत्राण्यग्निहोत्रसाधनभूताग्नयः. ❀ —b) T1 वल्क-

सर्वेषां ब्रह्मदण्डानामवध्यं ब्रह्मणा कृतम् ।
जानन्त ऋषयस्तं वै क्षमन्ते तस्य नित्यशः ॥ ३०
यदा केसरिणा त्वेष वायुना साञ्जनेन च ।
प्रतिषिद्धोऽपि मर्यादां लङ्घयत्येव वानरः ॥ ३१
ततो महर्षयः क्रुद्धा भृग्वङ्गिरसवंशजाः ।
शेपुरेनं रघुश्रेष्ठ नातिक्रुद्धातिमन्यवः ॥ ३२
बाधसे यत्समाश्रित्य बलमस्मान्प्लवंगम ।
तद्दीर्घकालं वेत्तासि नास्माकं शापमोहितः ॥ ३३
ततस्तु हृततेजौजा महर्षिवचनौजसा ।
एषोऽश्रमाणि नात्येति मृदुभावगतश्चरन् ॥ ३४

G. 7. 40. 11
B. 7. 36. 35
L. 7. 39. 34

लाजिन- (for °नां च). T3 संचयं. Ś Ñ V1 B3 D1–5 (second time).8.9.12 वल्कलान्यजिनानि च; B1.4 वल्कलानि च सर्वशः. —c) G1 भिन्न- (for भग्न-). D8 -[आ]विच्छिन्न-. Ś V1 D1.4.8.12 -विध्वस्त-; Ñ1 D3.5(first time).9 -विध्वस्तं; D2 -विध्वंसं; T1.2 -विस्रस्तान् (for -विध्वस्तान्). Ñ2 B1.3.4 भग्नविध्वस्तच्छिन्नानि. ❀ Ct : भग्नविच्छिन्नविध्वस्तशब्दाः स्रुग्भाण्डादिषु क्रमेण योज्याः. ❀ —d) Ś D8.12 -संशीतानि; V1 -समस्तानि; D1.4 -संशस्तानि; D3.5 (first time) संश्रितोपि; D5 (second time) T4 M3 महर्षीणां; D10 G1 M8 सशांतानां; D11 संशांतानां; T1 G3 शांतानग्नीन् ; T2 सशांतानग्नीन् (hypm.); G2 सुगंधानां; M1 हवींषि च (for सुशान्तानां). D1.3–5 (first time) [अ]करोदयं; D6 करोत्यसौ; G3 करो** (damaged) (for करोत्ययम्). Ñ B1.3.4 करोत्येष प्लवंगमः; D2.9 समंतादकरोदयं; T3 सुशांतानकरोदयं. ❀ Cg : संशान्तानां शान्तिप्रधानानाम् ।; Ck : संशान्तानामिति । शान्तिप्रधानानामृषीणामित्यर्थः ।; so also Ct. ❀ —After 29, D5 (after second occurrence).6.7.10.11 G2 M1.3.5 ins. :

722* एवंविधानि कर्माणि प्रावर्तत महाबलः ।

[M3 कुरुते स्म (for प्रावर्तत). G2 महाकपिः. ❀ Ct : प्रावर्तत । प्रावर्तयदित्यर्थः. ❀]

30 Before 30, G2 reads 31ab. —a) M1.8 एव (for ब्रह्म-). M8 देवानाम् (for -दण्डा°). —b) Ś Ñ2 V1 B1.3.4 D6–8.10–12 G2 अवध्यो. Ñ1 प्रभुना; Ñ2 विधिना; B1.3 विष्णुना; B4 विभुना; D1.3–7.10.11 T3 G1.2 M1.2.4.5.7–10 Cg शंभुना (for ब्रह्मणा). Ś Ñ2 B1.3.4 D6–8.10–12 कृतः. ❀ Cg.t : शंभुना ब्रह्मणा । Cg adds "शम्भूब्रह्मत्रिलोचनौ" इत्यमरः ।; Ck : शंभुना चतुर्मुखरुद्रेण. ❀ —c) Ñ1 V1 D1–5.9 T4 मुनयस्. Ś Ñ1 V1 D8.12 ते वै; D2.9 तद्धि; D5 त्वेनं; D6.7.10.11 T4 G1 M1 सर्वे (for तं वै). Ñ2 B1.3.4 इति विज्ञाय मुनयः; M5 जानयंतर्षयस्तं वै (sic). —d) D6.7.10.11 Ct सहंते (for क्षमन्ते). D1–5.9–11 T1.4 G1.3 M3.5.10 Cv.g.t शक्तितः; T2 शक्तिभिः (for नित्यशः). Ś D8.12 क्षमं तस्य न शक्तितः (sic); Ñ1 V1 क्षमंत तस्य शक्तितः; Ñ2 B1.4 क्षमंते शक्तिहानितः; B3 क्षमंते स्म स्वशक्तितः. ❀ Cv : तस्य शक्तितः शंभोर्माहात्म्यात् ।; Cg : तस्य शक्तितः ब्रह्मणो वरशक्तितः ।; Ct : तस्य ब्रह्मणः शक्तितो वरसामर्थ्यात्सहन्ते क्षमन्ते तस्य चेष्टितमिति शेषः. ❀

31 G2 reads 31ab before 30. —a) V1 D1–5.9 तदा; D6.7.10.11 T4 तथा (for यदा). Ś Ñ1 V1 D1–5.9.12 T4 हि; G2 च (for तु). —b) Ś D8.12 [अं]जनया तथा; Ñ B1.3 स्वजनैः सह; V1 D2.9 T4 [अं]जनयापि च (D2 वा); B4 प्रजनेन च; D5.7.10.11 सोंजनी (D7 °ना) सुतः. —d) B3 G1 M3 लंघयित्वा. Ś2.3 B4 D1.2.4–9.12 T G M1.3.5.10 [ए]ष; B3 च (for [ए]व).

32 a) Ś D8 तदा. V1 D2.5 सिद्धा (for क्रुद्धा). —b) Ñ1 B3 M3 -[आं]गि (M3 °गी) रस-; T3 -[अं]गीरस-. —c) D8 पुनरेतं. D2.9 नरश्रेष्ठ; G2 M5.8.10 हरिश्रेष्ठं (for रघुश्रेष्ठ). —d) Ñ1 D2.9 तेपि; V1 T4 तेति-; M5 अति- (for नाति-). D3 -क्रोधा; M7 -वृद्धा (for -क्रुद्धा). D7 विमन्यवः; M8 न मन्यवः. Ñ2 B1 नातिक्रोधसमन्विताः; B3.4 हनूमंतं तपोधनाः; D1.4 नातिक्रोधातिमन्यु च; D5 ते तु क्रुद्धाः समन्यवः. ❀ Cg.k.t : (Cg नातिक्रुद्धातिमन्यवः ।) क्रोधो जिघांसा । मन्युरमर्षः । अतिक्रुद्धा अतिमन्यवश्च न भवन्तीति यावत् (Ck °न्तीति तथा; Ct °न्तीत्यर्थः). ❀

33 a) V1 D1.4 T1.4 M2.8.9 बाधते. Ś Ñ1 D5.7.8.12 यं (for यत्). —b) D6.7 वरम् ; T4 बलेन (for बलम्). V1 (m.) D1.4.12 T1.2 M2.8.9 प्लवंगमः. —c) Ś Ñ1 D1.3.4.8.12 न (for तद्-). D1.4 दीर्घकाले. Ñ2 B3.4 तत्त्वं न वेत्स्यसे कालं; B1 न त्वमात्मबलं वेत्सि; T4 न बलं स्वस्य वेत्तासि; G (ed.) तत्त्वं नात्मबलं वेत्सि. —d) Ś D8.12 तस्मात्त्वं; M1 मास्माकं (for नास्माकं). Ñ1 D1.4 (all with hiatus) अस्मच्छापविमोहितः; Ñ2 B1.3.4 किंचि(Ñ2 B3 कश्चि)च्छापविमोहितः; D2.5.9 T4 ना(T4 ह्य)स्मच्छापविमोहितः; D3 ह्यस्मरन्शापविमोहितः (hypm.). —After 33, Ñ2 B1 ins. :

723* स्मारितो मित्रकार्यार्थं स्ववीर्यं वेत्स्यसे पुनः ।

[Ñ2 illeg. for the prior half and सुरार्थं (for स्ववीर्यं).];

while D6.7.10.11 T3.4 ins. after 33 :

724* यदा ते स्मार्यते कीर्तिस्तदा ते वर्धते बलम् ।

[D7 तु (for first ते).]

34 M9 om. (hapl. ?) 34–36. —a) Ś2.3 B1 D1.2.4–6.8–12 T4 तु हृत-; Ñ2 [ऽ]यं हृत-; T1.2 स हृत-; G3 M1 संहृत- (for तु हृत-). Ñ2 -तेजास्तु; B1 °जा हि; B3.4 °जा वै (for -तेजौजा). —b) Ñ1 -वचनादसौ; B3 °नात्तदा; M2 °नेन वै (for -वचनौजसा). —cd) T3 आश्रमानेष; G1 आश्रमाणि च (for एषोऽश्रमाणि). D10–12 तान्येव; M10 नाभ्येति (for

G. 7. 40. 11
B. 7. 36. 36
L. 7. 39. 35

अथ ऋक्षरजा नाम वालिसुग्रीवयोः पिता ।
सर्ववानरराजासीत्तेजसा इव भास्करः ॥ ३५
स तु राज्यं चिरं कृत्वा वानराणां हरीश्वरः ।
ततस्त्वृक्षरजा नाम कालधर्मेण संगतः ॥ ३६
तस्मिन्नस्तमिते वाली मन्त्रिभिर्मन्त्रकोविदैः ।
पित्र्ये पदे कृतो राजा सुग्रीवो वालिनः पदे ॥ ३७
सुग्रीवेण समं त्वस्य अद्वैधं छिद्रवर्जितम् ।
अहार्यं सख्यमभवदनिलस्य यथाग्निना ॥ ३८
एष शापवशादेव न वेद बलमात्मनः ।
वालिसुग्रीवयोर्वैरं यदा राम समुत्थितम् ॥ ३९

नात्येति). Ś D8 तान्येव चा(D8 [with hiatus] आ)-श्रमाण्येष; Ñ1 V1 D2.9 अथाश्रमाणि तान्येष(Ñ1 तस्येव); Ñ2 B1.3.4 M3 आश्रमाण्येष तान्येव(M3 नात्येति); D6.7 T4 एष तानाश्रमानेव (for °). ❀ Cg.k.t : एषोश्रमाणीत्यार्षः (Ck °णीति छान्दसः) संधिः. ❀ Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 T G3 M1.3.7 मृदुभावं; G1 मृदुभूत-. Ś Ñ2 B1.3 D6–8.10–12 गतोचरत्; Ñ1 V1 D2.9 G1 M3.8 -गतिश्चरन्; B4 गतोभवत् (for -गतश्चरन्). D1.3–5 तान्याश्रमपदान्येव मृदुपूर्वं चचार ह. —After 34, V1 B4 ins. :

725* ते तत्पुरा राम हरीश्वरस्य
वृत्तं शिशोर्जन्म महाशुभं तत् ।
हनूमतो जन्म वरप्रदानं
बलं च वीर्यं च पराक्रमं च ।

Colophon.

[(l. 1) V1 एतत् (for ते तत्). —(l. 2) V1 महदद्भुतं भुवि (for महाशुभं तत्). —*Sarga name* : V1 हनुमद्वृत्तं; B4 हनूमतो मुनिशापः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : B4 om. ; V1 31.]

35 M9 om. 35 (cf. v.l. 34). D1.4 om. 35[ab]. —[a]) Ś D8.12 अथ(Ś थो)क्षों विरजा(Ś2 °जो); Ñ1 अथासौ विरजा; Ñ2 B1.3.4 आसीद्(B1 °च्चा)क्षिरजा; V1 D9 अथर्क्षविरजा; D2.5 अथाक्षिवितु(D5 °र)जा; D3 अथातो विरजा; D10.11 T1.2 G1.3 M1.8 अथर्क्षरजसो; T3 G2 अथ ऋक्षरजो; M2.7.10 अथ चर्क्षरजा(M10 °जो) (for अथ ऋक्षरजा). ❀ Cg.k.t : ऋक्षरजस इत्यकारान्तः (Cg °न्तोऽप्यस्ति). ❀ —[c]) Ñ1 V1 D2.9 -तेजस्वी; B1 -वीराणां; D1.4 -राजोसौ (for -राजासीत्). Ñ2 B1.4 वानराधिपतिर्वीरस्. —[d]) Note hiatus between तेजसा and इव. Ś B3 D8.12 T3.4 G1 M3.5 तेजसाम्; Ñ1 ज्योतिषां; V1 D3.5 तेजस्वी; D1.4 तेजस्वान्; D2.9 दीप्तिमान् (for तेजसा). Ñ1 V1 D2.3.5.9 G2 M10 भास्करो यथा; Ñ2 B1.4 M7 भास्करोपमः; T1.2 M1 भास्करप्रभः (for इव भास्करः).

36 M9 om. 36 (cf. v.l. 34). —[a]) Ñ1 V1 D2.3.5.9 राज्यं सु-; B1.4 च राज्यं (for तु राज्यं). —[b]) B4 प्रभुर्बली; D1.4 अधीश्वरः; D2.9–11 महे° (for हरीश्वरः). —[c]) Ñ1 D9 तदार्क्षो(D9 °र्क्ष) विरजा; Ñ2 B1.3 श्रीमानक्षिरजा; V1 तदर्क्षविरजा; D1.4 अथर्क्षो विरजो; D2 अथाक्षिवितुजा; D3.5 तदाक्ष(D5 °क्षि)विरजा; D6 K (ed.) स च ऋक्षरजो (K [ed.] °जा); T1.2 G3 M1.8 स ऋ(M8 तद)क्षरजसो(M1 °सा); T4 M2–4.7.10 ततस्त्वृक्षरजा(M10 °जो); G1 M5 तदर्क्ष-रजसो; G2 ततः सर्क्षरजो (for ततस्त्वर्क्षरजा). D6 T1.2 M1 राम; G2 M2.7.8.10 राजा (for नाम). B4 किष्किंधाधिपतिः श्रीमान्. —[d]) D6.7.10.11 T4 योजितः (for संगतः). Ś Ñ1 D1–5.8.9.12 कालधर्ममुपागतः; Ñ2 V1(m. also as in Ś) B1.3.4 T3 G1 M1 कालधर्ममुपेयिवान्.

37 [a]) Ñ1 V1 D2.9 T4 राम; D6.7.10.11 M2.4.7.8 चाथ (for वाली). ❀ Cv : तस्मिन्नस्तमिते चाथ इति पाठः. ❀ —[b]) D2 मंत्रिकोविदैः; G2 मंत्रिणोचितैः. —[c]) Ś1 D2.3 पैत्रे; Ñ2 B3.4 पित्रे; B1 D5.6.9 पैत्र्ये (for पित्र्ये). Ś D8.12 नाम; Ñ B1.3.4 सोथ; V1 D2.6.7.9–11 T3 G1 M2.5.8 वाली; T4 ह्ये *; L (ed.) राम (for राजा). M1 पित्र्ये कृतः पदे वाली. —[d]) B1 वालिनोंशके.

38 Note hiatus between [a] and [b]. —[a]) Ñ B1.3.4 M1 तदा (for समं). Ś Ñ1 B1.3 D1.3–8.12 T1.2 G2.3 M1 Cv.k तस्य; Ñ2 [ए]तस्य; G1 M4.5.9.10 तत्र (for त्वस्य). —[b]) Ś D8.12 अद्वेष्यं; B3 देवतं (sic); D6 G1 M9.10 अद्वैतं; T1.2 राज्यार्धं(T2 °र्थं); T3 ह्यद्वैतं; G1 तद्वैधं; G3 राज्यार्थं; Cv.t as in text (for अद्वैधं). M5 द्वैध-; Cv.t as in text (for छिद्र-). Ñ1 V1 D1–5.9 T4 द्वे(V1 दो)षछिद्रविवर्जितं. ❀ Ct : अद्वैधमेकप्रकारम्. ❀ —[c]) Ś D8.12 अ(Ś आ)पार्यं; Ñ2 B3.4 D6.7 M1.4.9.10 आहार्यं; V1 अक्षयं; D1.4 अभयं; D2 अजय्यं; D5 अक्षय्यं; D10.11 T1.3 M3 Cg.k आबाल्यं; T2 आबाल्य-; G3 आबाल-; Cv as in text (for अहार्यं). T3 M5 मित्रम्; Cv as in text (for सख्यम्). D3 सख्यमभवदस्याथ (with hiatus). —[d]) V1 D2.6.7.9–11 T4 [अ]ग्निना यथा (by transp.); G2 यथानिलः (sic) (for यथाग्निना). ❀ Cv : सुग्रीवेण समं तस्य अद्वैधं छिद्रवर्जितम् । अहार्यं सख्यमभवदिति च । ; Cg : अस्य हनूमतः सुग्रीवेण सह आबाल्यं बाल्यमारभ्य । ; Ck.t : आबाल्यं बाल्यमारभ्य. ❀

39 D11 om. 39. —[a]) Ñ B1.3.4 D1.3–5 एवं (for एष). Ñ B3.4 D1.3–5 एष; T3 एवं (for एव). V1 D2.9 T4 एवं शापबलादेष. — D9 om. (hapl.) 39[b]–40[c]. —[b]) D5 तुल्यम् (for बलम्). —[d]) Ś V1 D8 T1.2 यथा; D2 सदा; Ck.t as in text (for यदा). B4 ह्यासीत् (for राम). Ñ2 B1.3 यदासीत्समुपस्थितं; T3 G2 M2.4.7.9.10 यदा रोषपरीतयोः.

न ह्येष राम सुग्रीवो भ्राम्यमाणोऽपि वालिना ।
वेदयानो न च ह्येष बलमात्मनि मारुतिः ॥ ४०

पराक्रमोत्साहमतिप्रतापैः
सौशील्यमाधुर्यनयानयैश्च ।
गाम्भीर्यचातुर्यसुवीर्यधैर्यै-
र्हनूमतः कोऽप्यधिकोऽस्ति लोके ॥ ४१

G. 7. 40. 17 B. 7. 36. 43 L. 7. 39. 42

40 D9 om. 40^{abc} (cf. v.l. 39). D1.4 om. 40. B1.3.4 om. 40^{ab}. M3 repeats 40^{ab} after 40.—^{a}) V1 स ह्येष; D2 नो ह्येष; G2 M9.10 तदा च; M3 न स्याद्धि; Cv.k.t as in text (for न ह्येष). Ś D8.12 न क्षमेचैष सुग्रीवं; M3 (second time).5 परित्रास्यति सुग्रीवं. —^{b}) G1.2 M9.10 हि; M3 (first time) तु (for ऽपि). Ś D8.12 M3 (second time) वध्यमानं हि; Ñ1 तदाक्लिश्येन; Ñ2 V1 D2.3.5 T4 त-(D5 य)दा(T4 °था)क्लिश्यत; M5 भ्राम्यमाणं * (for भ्राम्यमाणोऽपि). — D8 om. 40^{cd}.—^{c}) T1 G3 M2.3 यदा; T2.3 यथा; G1 M1.3.5 यदि (for न च). Ś D3.12 यद्यवैत्सीदयं धीमान्; Ñ1 V1 तदावेत्स्यद्यदि ह्येष; Ñ2 तज्जानाति हि यद्येष; B1.4 तज्जानानो हि यद्येष; B3 वेदमानो यदि ह्येष; D2 तदावेत्स्यत्कपिर्ह्येष; D5 तदा न ज्ञातवानेष; D6.7.10.11 देव जानाति न ह्येष; T4 तदावेत्स्यति तद्येष. —^{d}) B3 बलवान्वेति मारुतिः. ❀ Cv: 'न ह्येष राम सुग्रीवो भ्राम्यमाणोऽपि वालिना। वेदयानो यदा ह्येष बलमात्मनि मारुतिः' इति। एष सुग्रीवोऽपि इदानीं वालिना भ्राम्यमाणोऽपि न भवति यदेष बलं वेदयानो भवति। अस्येदानीमात्मनि बलवेदनम्। अनेन चास्य सुग्रीवस्य कार्यं न भवतीत्यर्थः।; Ck: न ह्येष इत्यादि। हे राम वालिना भ्राम्यमाण एष सुग्रीवोऽपि मारुतेर्बलं वेदयानो न ह्यभूत् तदपि यावद्देवकार्यमृषिशापादेव। देवकार्ये प्राप्ते तु जाम्बवान् स्मृत्या समुद्रलङ्घनादिसमयेषु बोधयति स्म। अथ यदा ह्येष बलमित्यादि।; Ct: न ह्येष इति। वालिना भ्राम्यमाण एष सुग्रीवोऽपि तद्बलं न वेदेत्यनुकर्षः। तदपि देवकार्यं यावदेव। तदा तु जाम्बवता स्मारितः समुद्रतीरे तज्ज्ञातवान्। उक्तमेव पुनराह देवेति. ❀ —After 40, Ś Ñ1 V1 D S (except M6) ins.:

726* ऋषिशापाद्धृतबलस्तदैष कपिसत्तमः।
सिंहः पञ्जररुद्धेव आस्थितः सहितो रणे।

[(l. 1) Ś D8.12 -शापाद्बलवतस्; Ñ1 V1 D1-5.9 T4 -शापबला(Ñ1 °वशा)न्मूढस(D5 °दज्ञस); D6.7 M3.7 °द्धतबलस्; D10.11 °ह्रतबलस्; T2 M2.5.8 °पोद्धृतबलस्; T3 °वृतबलस (for -शापाद्धृत°). Ś D1.3.4.8.12 T1.2 G1.3 M3.5.10 तदेष; D11 T3 M9 तदैव (for तदैष). Ñ1 कपिकुंजरः.—(l. 2) Note hiatus between the two halves. D1 पिंजर-; D7.10.11 कुंजर-. Ś D8.12 -बंधस्थो; Ñ1 D1-7.9-11 T1.2.4 M3.10 -रुद्धो वा; V1 -संरुद्धो; T3 -रोधीव (for -रुद्धेव). T3 [अ]प्यास्थितः; G1 ह्यास्थितः. D6 T3 समतां (for सहितो). Ś D8.12 यथा तरसहते रणे; Ñ1 D2.9 ह्या(Ñ1 आ)साद्य स हतो भवेत्; V1 वाल्यास्सौख्यहतो भवेत्; D1.3-5 सहेता(D3 °त वा [hypm.])पि पराभवं (for the post. half). ❀ Cv: आस्थितः सहितो रणे।; Cg: सिंह इति। रणे युद्धादौ स्वबलमाश्रित्योऽभूत्।; Ck: पञ्जररुद्धेवेति। संधिरार्षः।

यद्वैव देवकार्यरहितकाले ऋषिशापोऽभूत् तदैव पञ्जररुद्धः सिंह इव एष कपिसत्तम ऋषिशापाद्धृतबलः अपहृतस्वबलपरिज्ञानोऽभूत्। यदा हि देवकार्ये प्रवृत्ते एष मारुतिर्जाम्बवद्बोधनेनात्मनि बलं वेदयानो जानानो भवति ततः परं स हि हनुमान् तोरणे तोरणयुद्धादौ स्वबलमाश्रितोऽभूत्।; Ct: तदा सुग्रीववितरसमये आहृतबलोऽपहृतस्वबलपरिज्ञानः, अत एव रणे कुञ्जररुद्धः सिंह इव सहितोऽयमास्थितः स्थित एव, न तु युद्धं कृतवानिति। 'सिंहः कुञ्जररुद्धेव' इति पाठान्तरम्। तत्र संधिरार्षः. ❀];

while Ñ2 B1.3.4 ins. after 40:

727* तदैव विनिहन्यात्तं वालिनं हेममालिनम्।

[B1.3 तदेव हि (for तदैव वि-).]

41 ^{a}) G2 M10 -गति- (for -मति-). Ś Ñ V1 B1.3.4 D8.12 T3 G2 M3.10 -प्रभावैः; D5.7.10.11 T4 M5 -प्रताप- (for -प्रतापैः). —^{b}) Ñ2 V1 B3.4 D9 शौटी (D9 शौंडी)र्य-माधुर्य-; B1 स्वकीयशौटीर्य- (for सौशील्यमाधुर्य-). Ñ2 B3.4 -नयागमैश्च (B3 ° *); D8 -मयैर्नयैश्च; M7 -दयानयैश्च. —^{c}) D1.4 -माधुर्य- (for -चातुर्य-). Ñ1 -प्रवीर्य-; D1.3.4.8.12 -सवीर्य- M8 -सुवीर- (for -सुवीर्य-). B3 -स्वद्वीर्यवीर्यैर् (sic). —^{d}) Ś D8.12 नाभ्यधिको; Ñ1 B4 D1.3.4 G1 M5.7 कोभ्यधिको; T3 को ह्यधिको. B4 तु (for ऽस्ति). ❀ Cg.k: पराक्रमेति। सौशील्यं सुस्वभावत्वम्। माधुर्यं वाचः। नयानयौ प्रवृत्तिनिवृत्ती। गाम्भीर्यं चित्तस्य। धैर्यमापद्यक्षोभः।; Ct: पराक्रमो महत्स्वपि युद्धकार्येषूत्साहः। उत्साहपदेनेतरकार्यविषयः सः। मतिरर्थनिर्धारणम्। प्रतापः प्रभावः। सौशील्यं सुस्वभावत्वम्। माधुर्यं वाचि। नयानयौ तत्परिज्ञाने। प्रवृत्तिनिवृत्ती इत्यन्ये। गाम्भीर्यमापद्यक्षोभः। सुवीर्यं स्वरक्षणेन परपराभवः। धैर्यमकम्प्यचित्तता। हनूमत एतैर्गुणैः कोऽप्यधिकः। न कोऽपीत्यर्थः. ❀ —After 41, D5 T1.4 M3 ins.; D6.7.10.11 T2 G1.3 M1.7 ins. after 42; T3 G2 M2.5.8-10 ins. after 43; M4 ins. after 42^{ab} (owing to om.):

728* ससूत्रवृत्त्यर्थपदं महार्थं
ससंग्रहं साध्यति वै कपीन्द्रः।
न ह्यस्य कश्चित्सदृशोऽस्ति शास्त्रे
वैशारदे छन्दगतौ तथैव।

[M4.7 om. l. 1-2.—(l. 1) M3 -[अ]र्थपरं. D6.7 T4 नितांतं (for महार्थं). —(l. 2) D10.11 T4 G1 सिध्यति. D5.7 T4 M3 यः (for वै). T3 M2.9 स्माधिजगे; G3 चाध्यगिपे; M5 राध्यति वै; M8 साध्यजवैः (sic); M10 चाध्यगमत् (for साध्यति वै).— G1 om. l. 3-4. —(l. 3) D5.10 T1-3 G3 M2-4.7-9 [अ]स्ति (for [अ]स्य). G3 किंचित्. T1-3 G3 M3.4.7-9 [ऽ]स्य; M3 हि (for ऽस्ति). D6 T3 शास्त्रे.

G. 7. 40. 18
B. 7. 36. 44
L. 7. 39. 43

असौ पुरा व्याकरणं ग्रहीष्य-
न्सूर्योन्मुखः पृष्ठगमः कपीन्द्रः ।
उद्यद्गिरेरस्तगिरिं जगाम
ग्रन्थं महद्धारयदप्रमेयः ॥ ४२
प्रवीविविक्षोरिव सागरस्य
लोकान्दिधक्षोरिव पावकस्य ।
लोकक्षयेष्वेव यथान्तकस्य
हनूमतः स्थास्यति कः पुरस्तात् ॥ ४३
एषोऽपि चान्ये च महाकपीन्द्राः
सुग्रीवमैन्दद्विविदाः सनीलाः ।
सतारतारेयनलाः सरम्भा-
स्त्वत्कारणाद्राम सुरैर्हि सृष्टाः ॥ ४४

—(l. 4) T2 G2 तथैव च.—After l. 4, D11 ins. राम. ❀ Cg : ससूत्रेति । सूत्रमष्टाध्यायीलक्षणम् । वृत्तिः सूत्रार्थमात्रप्रतिपादकग्रन्थः । अर्थपदं वार्तिकम् । उक्तानुक्तदुरुक्तिचिन्तानुरूपम् । महार्थं भाष्यं विस्तरविवरणरूपम् । संग्रहं प्रकरणादि । साध्यति साधयति, धारयतीत्यर्थः । शास्त्रान्तरेष्वपि वैशारदे वैदुष्ये । छन्दगतौ छन्दःशास्त्रे ।; Ck : ससूत्रेत्यादि । सूत्रमष्टाध्यायीलक्षणम् । वृत्तिस्तत्कालीनसूत्रवृत्तिः । अर्थपदं वार्तिकम् । महार्थं महाभाष्यम् । ससंग्रहम्, अस्मदादिभिरस्मिन् काल इव तत्कालीनकृतसूत्रवृत्तिवार्तिकभाष्यार्थसंग्राहकसंग्रहाख्यमहाग्रन्थसहितम् । सिध्यति वै इति । सिद्धो भवति । शास्त्रान्तरेष्वपीत्यर्थः । विशिष्य नवमव्याकरणकर्ता हनुमानिति प्रसिद्धिः । तदेवोक्तं शास्त्रे इति । शब्दशास्त्रविषये । वैशारदे वैदुष्ये । सिध्यति वा इति, अस्मद्व्याकृतार्थ एव स्पष्टीकृतः । सर्वासु विद्यास्विति । यं हि स्पर्धत इति उक्तव्याकरणादिविद्याविषय इति शेषः ।; Ct : सूत्रमष्टाध्यायीलक्षणमं । वृत्तिस्तात्कालिकसूत्रवृत्तिः । अर्थपदं सूत्रार्थबोधकपदवद्वार्तिकम् । महार्थं महाभाष्यं पतञ्जलिकृतम् । ससंग्रहं व्याडिकृतसंग्रहाख्यग्रन्थसहितम् । सिध्यति वै सिद्धो भवति । शास्त्रान्तरेष्वपीत्यर्थः । तदेवाह—नह्यस्य सदृशः शास्त्रे कश्चित् । छन्दगतौ पूर्वोत्तरमीमांसामुखेन वेदार्थनिर्णये वैशारदे वैदुष्ये । विशिष्य नवमव्याकरणकर्ता हनूमानिति च प्रसिद्धिरिति कतकः. ❀]

—Then D10.11 T2.3 G2.3 M1.4.5.7–10 cont.; D5–7 T1.4 M3 ins. after 43; M2 ins. after 42 :

729* सर्वासु विद्यासु तपोविधाने
प्रस्पर्धतेऽयं हि गुरुं सुराणाम् ।

[(l.1) D5.7 T4 कः स्पर्धते; D6 M1.5 पस्पर्धते; G2 बृहस्पते (sic) (for प्रस्पर्धते). D5.7 T4 यं हि सुरा-. (T4 * *); T2 G2.3 M10 यं हि गुरुः; M1.3 यो हि गुरुं; M2.4.7–9 येन गुरुः (for ऽयं हि गुरुं). M5 गुरूणां (for सुराणाम्).
—Thereafter M3 cont.:

730* सोऽयं नवव्याकरणार्थवेत्ता
ब्रह्मा भविष्यत्यपि ते प्रसादात् ।

42 a) Ś Ñ B3.4 D8.12 अयं पुरा; V1 पुरा ह्येष; B1 D5–7.10 11 T4 असौ(B1 °यं) पुनर्; D1.3.4 गतः पुरा; D2.9 पुरा ह्यसौ (for असौ पुरा). D5 व्याकरणे.—b) D5 G2 सूर्योन्मुखं. Ś Ñ1 V1 D8.12 T4 पृष्ठगतः; D1–4.9 पृष्ठगतिः; D5–7.10.11 प्रष्टुमनाः (for पृष्ठगमः).—M4 om. (hapl.) from. 42^{c} up to l. 2 of 728*.—c) D5 अस्तमयं; G1 °गिरेर् (for अस्तगिरिं).—d) Ś D8.12 सर्वं; Ñ1 गच्छन्; B1 ग्रस्तं (for ग्रन्थं). D10–12 M1.7.8.10 धारयन्; G1 धारयते. B1 समुच्चारयन्. Ś Ñ1 V1 D1.3.4.6.8.12 T2–4 अप्रमेयं; (for अप्रमेयः). ❀ Cv : उद्यतो गिरिरित्युद्यद्गिरिः । उद्यद्गिरेः उदयगिरेरित्यर्थः । महद्ग्रन्थं व्याकरणग्रन्थम् । धारयन् अर्थतः पाठतश्च गृह्णन्नित्यर्थः । धारयदिति पाठे नुडभाव आर्षः । धारयते इति पाठान्तरम् ।; Ck : उद्यद्गिरेरुदयगिरेरित्यर्थः । महद्ग्रन्थं व्याकरणग्रन्थम् । धारयन्नर्थतः पाठतश्च गृह्णन्नित्यर्थः धारयदप्रमेय इति पाठे नुडभाव आर्षः ।; Ct : उद्यद्गिरेरुदयगिरेः । महद्ग्रन्थं धारयन्नर्थतः पाठतश्च गृह्णन् । धारयदप्रमेय इति । नुडभाव आर्षः. ❀
—After 42, D6.7.10.11 T2 G1.3 M1.4(after 42^{ab}).7 ins. 728*; while M2 ins. 729*.

43 M4.7 om. 43.—a) Ś D8.12 यथानिलक्षोभित-; Ñ V1 D1.3.4 अपामिव क्षोभित-; D2.9 T3 वायोरिव क्षोभित-; D5.6 G1.3 M2.8.9 प्रजा चिचि(D5.6 रिर; M3 विव; M8 विभ; M9 विवि)क्षोरिव; T1 M3 प्रजा जिघृक्षो°; T2 प्रजा बुभुक्षो°; T4 G2 M1.10 प्रजा मि(G2 म)मंक्षो°; M5 प्रजा बिभित्सो° (for प्रवीविविक्षोरिव). B1.3.4 G (ed.) लोकान्प्र (G[ed.] °कांश्च) पिप्लावयिषोरिवाब्धेः. ❀ Cg : प्रवीविविक्षोः युगान्ते भूमिमाप्लावयितुं प्रकर्षेण विशेषेण वेष्टुमिच्छोः ।; Ck : प्रवीविविक्षोरिति दीर्घच्छान्दसः । युगान्ते भूमिमाप्लावयितुं प्रवेष्टुमिच्छोरित्यर्थः ।; Ct : प्रवीविविक्षोर्युगान्ते भूमिमाप्लावयितुं तां प्रकर्षेण विशेषेण वेष्टुमिच्छोः । प्रवी इति दीर्घ आर्षः. ❀—b) Ś D8.12 G2 लोकं; B1.4 प्रजा (for लोकान्).—c) Ś D8.12 लोकक्षयोत्थस्य; D6 °येच्छेव; K (ed.) युगक्षये ह्येव; Ck as in text (for लोकक्षयेष्वेव). Ñ B1.3.4 D1–4.9 T3 प्रजा जिही (B1.3.4 क्षयं चिकी)र्षोरिव चांतकस्य; G1 लोकक्षये काल इवांतकस्य. ❀ Cg : युगक्षये काले युगान्तकाल इत्यर्थः ।; Ck : लोकक्षयेष्वेवेति । युगान्तकालेष्वेवेत्यर्थः ।; Ct : लोकक्षये युगान्तकाले. ❀—d) M8 कोप्यधिकः (for स्थास्यति कः).
—After 43, D5–7 T1.4 M3 ins. 729*; while T3 G2 M2.5.8–10 ins. 728*.

44 a) Ñ1 V1 D2.7.9 M1 एतेपि; B3 यथैव; D1.3.4 एते च; D10.11 Cg. k.t : एषेव; G2 एषो हि; G3 एषैव; M3 अयं हि (for एषोऽपि). Ñ2 B1 अयं तथान्ये. Ñ1 तु महा-; D2.3.5.7.9 T3 [ऽ]पि महा-; M1 बहवः (for च महा-). M5 कपिप्रवीराः (for महाकपीन्द्राः). Ś D8.12 एषो(D8 यथा) यथान्ये च तथा कपींद्राः; B4 अयं तथान्येपि च ये कपींद्राः.—b) D6 T2 सुनीलाः.—c) D1.3.4 समस्तास्.—d) Ñ1 B1.3.4 स्वत्कारणे; D1.3.4 तत्कारणाद्. D8 वरैस

तदेतत्कथितं सर्वं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
हनूमतो बालभावे कर्मैतत्कथितं मया ॥ ४५

दृष्टः संभाषितश्चासि राम गच्छामहे वयम् ।
एवमुक्त्वा गताः सर्वे ऋषयस्ते यथागतम् ॥ ४६

G. 7. 40. 22
B. 7. 36. 59
L. 7. 39. 47

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

(for सुरैर्). Ś Ñ2 V1 B3.4 D3.8.12 तु; Ñ1 B1 च; D1.4 सु-; T2.3 M2.4.5 7.9 वि-; G3 नि- (for हि). ❀ Cg : एषेवेति । संधिरार्षः । तारेयोऽङ्गदः ।; Ck : एषेवेति एष इवेत्यर्थः ।; so also Ct. ❀ —After 44, D5–7.10.11 T G1.2 M1–5. 8–10 K (ed., within brackets) ins.:

731* गजो गवाक्षो गवयः सुदंष्ट्रो
मैन्दः प्रभो ज्योतिमुखो नलश्च ।
एतेऽपि ऋक्षाः सह वानरेन्द्रै-
स्त्वत्कारणाद्राम सुरैर्हि सृष्टाः ।

[(l. 2) T1.2 M3 तथर्षभो; M10 धूम्रः प्रभो (for मैन्दः प्रभो). —(l. 3) D7(m. also) एतैश्च; D10.11 T4 M5 एते च; T3 एते हि. D5 एतेप्यथर्क्षैः; D6 T1.2 M3 °पि ऋक्षैः; D7 M8 एतेप्यथर्क्षाः (for एतेऽपि ऋक्षाः). D5.6 T1.2 M3 वानरेंद्रास्त. —l. 4=44^d. —(l. 4) T2 निसृष्टाः; T3 M2.4.5.9 विसृष्टाः.]

—Then D7 T4 K (ed.) cont.; while Ś Ñ V1 B4 D1–4.8.9.12 ins. after 44 :

732* महीं गता देवगणाः समग्रा
महाबला रावणनाशहेतोः ।

[(l. 1) Ś1 D8 महेंद्र-; Ś2.3 D12 -महींद्र-; B4 D3 T4 समस्ता (for समग्रा). —(l. 2) D8 महाबली-. T4 राक्षस- (for रावण-).]

—Then Ñ2 B4 cont.:

733* वीर्याणि निक्षिप्य च वानरीषु
उत्पादिरे देवबलांश्च कीशान् ।

[(l. 2) Ñ2 देवबलाः सुकीर्णाः.]

—After 732*; D7 T4 K (ed.) further cont.:

734* एतत्तु मत्तो विदितं तवास्तु
प्लवंगमानां धरणीनिवासः ।

[(l.1) T4 गुह्यं (for मत्तो). — (l.2) T4 -निवासं.]

45 ^a) Ñ1 V1 B3.4 D1–4.9 तुभ्यं; T3 राम (for सर्वं). Ś D8.12 L (ed.) एतत्तु (D12 °त्त; L [ed.] °त्ते) देव कथितं. —^b) Ś D8 यथा; D2 M1 यस्मात्; T3.4 M4 यन्मा. G2 च (for त्वं). Ś Ñ2 B1.3.4 D8.12 पृच्छसि राघव. —^c) Ś D3.6–8.12 [s]स्य बालत्वे; Ñ B1.4 प्रभावं च; V1 D2.9 T4 हि(D9 [s]पि; T4 [s]स्य) बालस्य; B3 प्रभावो हि; D5 [s]थ बालत्वे (for बालभावे). D1.4 हनूमानस्य बालत्वे. —^d) Ś V1 D1–4.8.9.12 L (ed.) कर्म(Ś3 D8 °र्म)ण्य (L [ed.] °र्मणा) द्भुतकर्मणः; Ñ B1.3.4 चरितं शापमे (Ñ2 B3 °प ए)व च. —After 45, D9 T4 ins.; D7 ins. after l. 4 of 737*:

735* एतत्पुरा राम हरीश्वरस्य
वृत्तं शिशोश्चैव यदद्भुतं विभो ।
हनूमदुत्पत्तिवरप्रदानं
बलं च वीर्यं च पराक्रमं च ।

[Cf. 725*. —(l. 1) D9 महीश्वरस्य. —(l. 2) D7 एव (for चैव). —(l. 3) D7 -प्रदाश्च.]

—Then T4 cont.; while D5.6.7(m.).10.11 T1–3 G M1–5.7–10 ins. after 45 :

736* श्रुत्वागस्त्यस्य कथितं रामः सौमित्रिरेव च ।
विस्मयं परमं जग्मुर्वानरा राक्षसैः सह ।
अगस्त्यस्त्वब्रवीद्रामं सर्वमेतच्छ्रुतं त्वया ।

[(l. 1) D5.6 T3.4 G1 M1.4.7.10 वचनं; T1.2 G3 M3 गदितं (for कथितं). T3 G1 सौमित्रिणा सह (for °त्रिरेव च). — After l. 2, T4 (after an addl. colophon) M3 ins. a long passage relegated to App. I (No. 3).—T4 om. l.3.]

—Then T4 reads an addl. colophon : इति श्रीमदुत्तरकाण्डे एकोनचत्वा * * * * श्री रामार्पणमस्तु.

46 D9 om. 46. —^a) Ś Ñ V1 B1.3.4 D2.3.8.12 सभाजिताश्च. Ś Ñ2 V1 B1 D6 T1.2 G1 M1.3.4.8 चापि; T3.4 चैव; G2 चासीद् (for चासि). D1.4 सत्कृताः पूजिताश्चापि; D5 दुष्करं भाषितश्चापि; M5 दृष्टाः संभाषिताश्चापि. —^b) V1 यास्यामहे (for गच्छा°). Ñ B1.4 गच्छामो राम सांप्रतं. —After 46^ab, D5–7.10.11 S (except M6) ins.:

737* श्रुत्वैतद्राघवो वाक्यमगस्त्यस्योग्रतेजसः ।
प्राञ्जलिः प्रणतश्चापि महर्षिमिदमब्रवीत् ।
अद्य मे देवताः सर्वे पितरः प्रपितामहाः ।
युष्माकं दर्शनादेव नित्यतुष्टाः सबान्धवाः ।
विज्ञाप्यं तु ममैतद्धि यद्वदाम्यागतस्पृहः । [5]
तद्भवद्भिर्मम कृते कर्तव्यमनुकम्पया ।
पौरजानपदान्स्थाप्य स्वकार्येष्वहमागतः ।
क्रतूनहं करिष्यामि प्रभावाद्भवतां सताम् ।
सदस्या मम यज्ञेषु भवन्तो नित्यमेव हि ।
भविष्यथ महावीर्या ममानुग्रहकाङ्क्षिणः । [10]
अहं युष्मान्समाश्रित्य तपोनिर्धूतकल्मषान् ।
अनुगृहीतः पितृभिर्भविष्यामि सुनिर्वृतः ।
तदागन्तव्यमनिशं भवद्भिरिह संगतैः ।
अगस्त्याद्यास्तु तच्छ्रुत्वा ऋषयः संशितव्रताः ।
एवमस्त्विति संश्रुत्य प्रयातुमुपचक्रमुः । [15]

३७

G. 7. 42. 14
B. 7. 38. 15
L. 7. 40. 35

विमृश्य च ततो रामो वयस्यमकुतोभयम् । प्रतर्दनं काशिपतिं परिष्वज्येदमब्रवीत् ॥ १

[(l. 1) T1.2 G3 M3 तद् (for [ए]तद्). —(l. 2) T1 M3 चैव. M8 महर्षीन् (for °र्षिम्). —(l. 3) D5.6 G3 M1.7.10 सर्वाः; D7.10.11 तुष्टाः; K (ed.) हृष्टाः (for सर्वे). T3 च (for प्र-). —(l. 4) G2 युष्मत्सं- (for युष्माकं). D5–7.10.11 T1.4 G3 नित्यं तुष्टाः; G1 M4.7 नित्यतृप्ताः. D5 स (for स-). —After l. 4, D7 ins. 735*. —(l. 5) T3 ममैवैतद्; G2 मया तद्धि; M1 मयैतद्धि (for ममै°). —(l. 6) M1 अविशंकया. —(l. 7) T1.2 G2.3 M5.8.10 -जानपदं. D5–7 T4 स्वधर्मेषु; G2 तत्कार्येषु (for स्वकार्येषु). D5–7 T4 [अ]हमादृतः; M7.8 समाहितः (for [अ]-हमागतः). —(l. 8) M4.7.9 अपि; K (ed.) एव (for अहं). T4 प्रणयाद्; G1 प्रसादाद् (for प्रभावाद्). —(l. 9) G2 तदस्य (for सदस्या). D10.11 तु; T1.2.4 G2.3 मे; M8 वै; K (ed.) तत् (for हि). —(l. 10) D5–7 T4 भविष्यध्वं; M1 भविष्यंति. M5 महाप्राज्ञा; Cg.k.t as above (for °वीर्या). G2 महा- (for मम). T3 G1 M2.4.5.7.9 -कारिणः (for -काङ्क्षिणः). —(l. 11) G3 समाश्रुत्य (for °श्रित्य). D5 तपोभिर्धृत-. —(l. 12) T3 अनुग्रहीतुं; T4 अनुग्राह्याश्च; G1 अनुगृहीतं; Cg.k.t as above (for °गृहीताः). T1.2 गमिष्यामि; Ct as above (for भवि°). —T4 om. l. 13. —(l. 13) T3 तथा (for तदा). D5–7 इत्येव (for अनिशं). M2 संगमैः (for °तैः). ❀ Ct: तदा आगन्तव्यमिति छेदः. ❀ —(l. 15) D7 एतम् (for एवम्). D10.11 तं प्रोच्य; T1.2 G3 संचिंत्य; K (ed.) तं चोक्त्वा (for संश्रुत्य). —D7 reads the post. half in marg.]

—[c]) B1 एवं चोक्त्वा. G2 M5.10 ययुः (for गताः). —[d]) Ñ V1 B1.3.4 D1–4 मुनयस् (for ऋषयस्). Ñ2 B4 G3 ते (B4 तु) यथागताः; D5–7 स्वं स्वमाश्रमं (for ते यथागतम्). —After 46, D5–7 T1.2.4 G1.3 M1.3.8 K (ed., within brackets) ins.:

738* अभिवाद्य महात्मानो राघवेण विसर्जिताः ।

[G1 अनुवाद्य (for अभिवाद्य). M8 महात्मानं.]

—Then all the above mss. cont.; while Ś Ñ1 (l. 1 only) V1 D1–4.8.10–12 T3 G2 M2.4.5.7.9.10 ins. after 46:

739* राघवश्च तमेवार्थं चिन्तयामास विस्मितः ।
ततोऽस्तं भास्करे याते विसृज्य नृपवानरान् ।

[Ś D8.12 om. l. 1. —(l. 1) D5–7 तु (for च). —(l. 2) Ś D8.12 प्राप्ते; M2.5.9 याति (for याते). D5–7 ततोस्तंगत आदित्ये (for the prior half). Ś D1–3.5–8.12 T4 नर- (for नृप-).]

—Then D1–7.10.11 S (except M6) cont.:

740* संध्यामुपास्य विधिवत्तदा नरवरोत्तमः ।
प्रवृत्तायां रजन्यां तु सोऽन्तःपुरचरोऽभवत् ।

[D1–4 om. l. 1. —(l. 1) M5 अन्वास्य (for उपास्य). G1 ततो. T3 G1 M2.4.7.9 नृपवरोत्तमः; M1 नृपवरात्मजः (for नरवरोत्तमः). —(l. 2) D1.3.4 च (for तु). D2.4 M10 -परो; T3 G1 -गतो (for -चरो). M8 सोंतःपुरमुपागमत् (for the post. half).]

—After 46, Ñ2 B1.3.4 ins.; Ñ1 cont. l. 3–6 only after l. 1 of 739*:

741* आश्चर्यमिति रामश्च तान्संभाष्य ततो मुनीन् ।
विदित्वा चैव तत्सर्वं पूजयामास तान्पुनः ।
ततो गतेऽस्तं तु रवौ स राघवो
विसर्जयित्वा नरवानरान्प्रभुः ।
उपास्य संध्यां विधिवद्विवेश [5]
ततस्तु सोऽन्तःपुरमूर्जितश्रीः ।

[(l. 1) Ñ2 illeg. for आश्चर्यमि. B4 रामस्तान् (for रामश्च). B3 सभाज्य (for संभाष्य). B4 संभाष्य मुदितो मुनीन् (for the post. half). —(l. 2) Ñ2 [ए]व च (by transp.). B4 राघवः (for तान्पुनः). —(l. 3) For l. 3-6 cf. l. 2 of 739* and 740*. Ñ1 B1 च (for तु). —(l. 4) Ñ B4 विसृज्य रक्षो-(Ñ2 * *) (for विसर्जयित्वा). —(l. 5) B4 उपास्त (for उपास्य). —(l. 6) B1 उच्छ्रितश्रीः.]

Colophon: Ś D8.12 om. —*Sarga name*: Ñ1 महर्षिप्रयाणं; Ñ2 V1 B1.3.4 D1–4 ऋषिप्रयाणं (D2.3 °णो); D5 अगस्त्यादिमुनिगमनं; D9 हनूमदुत्पत्तिः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ñ1 B1 D2 om.; Ñ2 D3.9 39; V1 32; B3 38; B4 T3 41; D1.4.5 40; T4 44. —After colophon, D2 concludes with रामः; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः. —After Sarga 36, D9 ins. App. I (No. 3).

37

Before Sarga 37, Ñ V1.3 B1.3.4 D1–6 S L (ed.) ins. App. I (No. 4), while D7.10.11 ins. l. 1-47 of App. I (No. 4).

☞ V2 missing; B2 om. Sarga 37 (cf. v.l. 7.12.2 and 7.35 respy.).

1 [a]) Ñ V1.3 B1.4 D1–5.9 T4 गते त(D6 चा)स्मिन्; B3 D6.7.10.11 T1–3 G M Cg.k.t तं विसृज्य (for विमृश्य च). T3 M3 तदा (for ततो). —Ñ2 reads 1[c]–2 after 4. —[c]) G3 प्रतर्दिनं. Ś D8.12 स नृपतिं (for काशिपतिं).

दर्शिता भवता प्रीतिर्दर्शितं सौहृदं परम् ।
उद्योगश्च कृतो राजन्भरतेन त्वया सह ॥ २
तद्भवानद्य काशेयीं पुरीं वाराणसीं व्रज ।
रमणीयां त्वया गुप्तां सुप्राकारां सुतोरणाम् ॥ ३
एतावदुक्त्वा उत्थाय काकुत्स्थः परमासनात् ।
पर्यष्वजत धर्मात्मा निरन्तरमुरोगतम् ॥ ४

विसृज्य तं वयस्यं स स्वागतान्पृथिवीपतीन् ।
प्रहसन्राघवो वाक्यमुवाच मधुराक्षरम् ॥ ५
भवतां प्रीतिरव्यग्रा तेजसा परिरक्षिता ।
धर्मश्च नियतो नित्यं सत्यं च भवतां सदा ॥ ६
युष्माकं च प्रभावेन तेजसा च महात्मनाम् ।
हतो दुरात्मा दुर्बुद्धी रावणो राक्षसाधिपः ॥ ७

G. 7. 42. 20
B. 7. 38. 23
L. 7. 40. 41

2 Ñ2 reads 1^{c}–2 after 4. D5 transp. 2^{ab} and 2^{cd}.—^{b}) Ñ2 B4 सौहार्दं दर्शितं परं; B1 सौहार्दं चापि दर्शितं.—^{c}) Ś D8.12 उद्योगाय; Ñ1 V1.3 B1.3.4 D1–5.9 M6 उद्योगो यस् (Ñ1 B1.4 M6 °गोयं) (for उद्योगश्च). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D T4 M1.6.8 त्वया (for कृतो).—^{d}) G1 शत्रुघ्नेन (for भरतेन). Ñ V1.3 B1.3.4 D1–7.9–11 T4 M1.6.8 कृतः (for त्वया). Ś D8.12 L (ed.) भरतोनुग(Ś D8.12 lacuna)तः सदा. ❀ Cg : यस्मात्त्वया भरतेन सह मम रणसहायार्थमुद्योगः कृतः । यस्माद्भवता परमा प्रीतिर्दर्शिता परं सौहार्दं च दर्शितम् । अनेनानुवादेन रावणसंहारार्थं काशीराजेन संगतमिति सिद्धम् ।; so also Ck.t. ❀

3 ^{a}) B3 D5 G1 काशीश; D6.7.10.11 Cg काशेय; T2 कैशायां; T3 काशेयां; G3 M5.9 कौशेयीं. Ś Ñ2 B1.4 D8.12 तत्त्वमद्यैव काशेयां; Ñ1 V1.3 D1–4.9 T4 त्वमद्यैव हि (D9 °प्यद्यैव) काशीश; M8 तत्त्वमेवाद्य कौशेयीं.—^{b}) Ś Ñ V1.3 B1.4 D1–5.8.9.12 T4 गच्छ (for पुरीं). D8 राजन् तां (sic) (for वाराणसीं). Ś Ñ V1.3 B1.4 D1–5.8.9.12 T4 पुरीं; B3 प्रति; M6 अपि (for व्रज). ❀ Cg : काशेय काशीदेशे भव । ढग्भाव आर्षः । ; Ck : काशीदेशे भवा काशेयी । ; Ct : काशिदेशे भवः काशेयः । ढगार्षः । भवान्पुरीं व्रज व्रजतु. ❀ —^{cd}) M7.10 स- (for first सु-). T3 G1 -प्रकारां (for -प्राकारां). M2.4.7.8.10 सतोरणां. Ś Ñ V1.3 B1.4 D1–5.8.9.12 T4 इंद्रेणे(B1 °ण; D2.8 °णै)वामरावतीं (for ^{d}). B3 M6 याहीति (B3 प्रयातु) रमणीया सा त्वियं(B3 त्वया) गुप्ता भविष्यति.

4 Note hiatus in ^{a}.—^{ab}) D6.7.10.11 T3.4 M10 (all to avoid hiatus) चोत्थाय; G1.2 M5 (all to avoid hiatus) [अ]प्युत्थाय (for उत्थाय). B1.3 M6 उत्थाय चैव(M6 चेद)मुक्त्वा च (B3 °क्तस्तु; M6 °क्त्वाथ); B4 उत्थायैतावदुक्त्वा च (for ^{a}). T3 राघवः (for काकुत्स्थः). Ś Ñ V1.3 D1–5.8.9.12 M1.3 transp. उत्थाय and काकुत्स्थः.—^{c}) Ś V3 D2.8.9.12 T3 G2 M6.10 परिष्वज्य च; D3 T4 परिष्वजत; Cg.k.t पर्यष्वजत (as in text).—^{d}) G3 M5.6 उरोगतः ; Cg.k.t उरोगतं (as in text). Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 G (ed.) काशि(G [ed.] °शी)राजं प्रतर्दनं ; T3 चिरंतनपुरोगतं.—After 4, Ñ2 reads 1^{c}–2; while B3 D6.7.10.11 S K (ed.) ins. :

742* विसर्जयामास तदा कौसल्यानन्दिवर्धनः ।
राघवेणाभ्यनुज्ञातः काशेयो ह्यकुतोभयः ।
वाराणसीं ययौ तूर्णं राघवेण विसर्जितः ।

[B3 M6 om. l. 1.—(l. 1) T1 तथा (for तदा). D6.7.10.11 T4 -प्रीति-; T1–3 G2.3 -[आ]नंद- (for -नन्दि-).—(l. 2) M6 रामेणैव (for राघवेण). B3 [अ]भ्यनुज्ञाते; D6.7.10.11 T4 कृतानुज्ञः (for [अ]भ्यनुज्ञातः). T1 G1.3 M1.3 काशीशो (for काशेयो). M1 च; K (ed.) [ऽ]पि (for हि). B3 काशीशोमितविक्रमः ; T4 काशीश अकुतोभयः ; G2 M5 कौ(G2 का)शेयीमकुतोभयं (for the post. half).—(l. 3) M1 ययौ वाराणसीं (by transp.).]

5 ^{a}) B3 विसर्जितं; M6 स विसृज्य. M6 तं (for स). Ś D5.8.12 स महावीर्यो; D6.7.10.11 तं काशीपतिं (for तं वयस्यं स). Ñ V1.3 B1.4 D1–4.9 तं (Ñ1 V1 D1–4.9 स; V3 सं-) विसृज्य महातेजाः (Ñ1 D1.3.4 °वीर्यस् ; V1 D2.9 °वीर्यांस्).—^{b}) Ñ V3 B1.4 सर्वांस्तान् ; V1 D1.2.4–7.9–11 T3.4 G1 M1.3.5.6.8.10 त्रिशतं; D3 T1.2 G3 त्रिंशतं (for स्वागतान्). T4 पृथिवीश्वरान् . Ś D8.12 महीपालान्सुदुर्जयान् ; B3 आसीनान्शेषभूपतीन् ; G2 प्रयातं पृथिवीपतिं.—^{c}) G1 स (for प्र-). Ñ1 B1 वाचम् .—^{d}) B1 प्रोवाच. Ñ V1.3 B1.4 D1–4.9 T4 M6 मधुरं तदा(M6 गिरा); D5 प्रहसन्निव (for मधुराक्षरम्). B3 ऊचे मधुरया गिरा.

6 For 6^{ab}, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T4 M6 subst. :

743* भवन्तो गुणसम्पन्ना भवतां वीर्यमुत्तमम् ।

[B3 (sic) M6 अव्यग्रं(B3 °ग्रा हि) भवतां तेजो(B3 श्रेष्ठो) (for the prior half). Ñ2 B1.4 वी(B4 का)र्यमद्भुतं; M6 तेज उत्तमं (for वीर्यमुत्तमम्). B3 यथाज्ञानमनुत्तमं (for the post. half).]

—^{c}) G1.2 M5 भवता; Cg as in text (for नियतो).—^{d}) G2.3 M2.4.7–10 सत्त्वं; Cg as in text (for सत्यं). G1.2 सतां (for सदा). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 भवत्स्व(V3 °विष्य)ति मतिर्मम(Ś D8.12 च मे मतिः); Ñ1 B4 M6 नित्यं(M6 नीता) च प्रीतिरुत्तमा; Ñ2 B1.3 प्रीतिश्चास्मा(B1 °युष्मा)स्ववस्थिता.

7 ^{a}) Ś D8.12 वै; V1 तु; T4 हि (for च). Ñ1 V1.3 D1–5.9 प्रसादेन; D6.7.10.11 [अ]नुभावेन; M8 प्रभावेण.—^{b}) B3 [अ]पि तथा रणे (for च महात्मनाम्).—^{c}) Ś

G. 7. 42. 21
B. 7. 38. 23
L. 7. 40. 42

हेतुमात्रमहं तत्र भवतां तेजसा हतः ।
रावणः सगणो युद्धे सपुत्रः सहबान्धवः ॥ ८
भवन्तश्च समानीता भरतेन महात्मना ।
श्रुत्वा जनकराजस्य कानने तनयां हृताम् ॥ ९
उद्युक्तानां च सर्वेषां पार्थिवानां महात्मनाम् ।
कालो ह्यतीतः सुमहान्गमने रोचतां मतिः ॥ १०

प्रत्यूचुस्तं च राजानो हर्षेण महतान्विताः ।
दिष्ट्या त्वं विजयी राम राज्यं चापि प्रतिष्ठितम् ॥ ११
दिष्ट्या प्रत्याहृता सीता दिष्ट्या शत्रुः पराजितः ।
एष नः परमः काम एषा नः कीर्तिरुत्तमा ॥ १२
यत्त्वां विजयिनं राम पश्यामो हतशात्रवम् ।
उपपन्नं च काकुत्स्थ यत्त्वमस्मान्प्रशंससि ॥ १३

D8.12 मया (for हतो). Ñ V3 B1.4 मया स (Ñ1 B4 सु-); D8 दुरात्म- (for दुरात्मा). D1.3.4 दुर्धर्षो. —^{d}) D1.3.4 लोककंटकः ; D6.7.10.11 T1 राक्षसाधमः. B3 निशाचरगणेश्वरः.

8 ^{a}) M3 तस्य (for तत्र). Ś D8.12 कृत्वा कर्म हेतुमात्रं. —^{b}) G1 भवता. M5 transp. भवतां and तेजसा. D1 [अ]वहृत: (hypm.) (for हतः). B3 एव तेजसा (for तेजसा हतः). —^{c}) D1.4 रावणस्य (for रावणः स-). T1.2 G3 स हतो (for सगणो). B3 निहतो ह्येष (for सगणो युद्धे). —^{d}) Ñ1 V1 D1–5.9 सह बंधु(D2.5.9 मंत्रि)भिः. B3 पुत्रामात्यसबांधवः; D6.7.10.11 T4 G3 M6 सपुत्रामात्य (G3 °हपुत्रः स)बांधवः.

9 B1 om. 9^{ab}. G3 M8 om. 9^{cd}. —^{d}) D7.10.11 M6 काननात् ; T4 शासनात् . Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D2.3.12 रक्षसापहृ(V3 D2 °सा धर्षि)तां सुतां; D1.3–5 सुतां राक्षसधर्षितां; D9 रक्षितां धर्षितां शुभां.

10 ^{a}) V3 T1–3 G3 M5 इत्युक्तानां; D8.12 तद्युक्तानां. D3 तु; T3 हि (for च). T4 सीता सा त्वपि सर्वेषां. —^{b}) Ś Ñ1 B1.4 D8.12 भवतां सु-(B1 च) (for पार्थिवानां). —^{c}) Ñ V3 B1.3.4 D2.3.9 T1.2 G3 M1.3.5.8 व्यतीतः ; D1.4 [ऽ]भ्यतीतः; D5 [ऽ]भ्युपेतः ; D6.7.10.11 T4 M6.7 [ऽ]प्यतीतः (for ह्यतीतः). D4 स (for सु-). —^{d}) Ś Ñ2 V1.3 B3 D1–5.7–12 T4 गमनं. T1–3 G3 M3 मनः ; M10 इति (for मतिः). Ś Ñ2 V1.3 D1.3–5.8.12 T4 रोचयामि वः ; B4 रोचते मतिः ; D2.9 चो(D9 नो)दयामि वः ; D7.10.11 रोचयाम्यतः.

11 ^{a}) M1 इत्यूचुस् . G1.2 ते (for तं). —^{b}) D6.7.10.11 T1.2 M8 महताव्रृताः ; M6 परमान्विताः. —For 11^{ab}, Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T4 subst. :

744* तथेत्यूचुर्नृपतयो मुदा परमया युताः ।

[Ś D8.12 [उ]क्त्वा (for [ऊ]चुर्). B3 प्रत्यूचुस्तत्र राजानो (for the prior half). V1 D1.3–5 T4 [अ]न्विताः (for युताः). Ñ2 राजानं ते मुदान्विताः (for the post. half).]

—Thereafter Ś D8.12 cont. :

745* ऊचुः स प्रणयं वाक्यं राघवं नृपतिं प्रति ।

—Ś D8.12 transp. 11^{cd} and 12^{ab}. —^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.4 D1–5.8.9.12 [अ]सि (for त्वं). D5 राजन् (for राम). —D1 om (hapl., see var.) 11^{d}–12^{a}. —^{d}) M7 चैव (for चापि). Ś Ñ B1.3.4 D8.12 M1 राज्ये चैव(B3 चासि; M1 चापि) प्रतिष्ठितः ; V1.3 D2–5.9 T4 K (ed.) दिष्ट्या राज्ये(K [ed.] स्वराज्येपि) प्रतिष्ठितः.

12 D1 om. 12^{a} (cf. v.l. 11). M1 om. (hapl.) 12^{ab}. Ś D8.12 transp. 11^{cd} and 12^{ab}. —^{a}) D3.4 प्रीत्याहृता; T4 प्रमोचिता. —^{b}) Ś D8.12 दिष्ट्या प्रत्याहतो रिपुः. —After 12^{ab}, Ś Ñ1 V1.3 B4 D1–5.8.9.12 ins. ; D7 cont. after the first occurrence of 752*; T4 M3 ins. after 14 ; K (ed., within brackets) cont. after l. 2 of 752* :

746* दिष्ट्या ते कमलदलेक्षणं सुनासं
ताम्रोष्ठं मुखमिदमद्य शुक्लदन्तम् ।
पश्यामो विजयिनं महाहवेषु नित्यं
भ्राजन्तं नवशरदीव पूर्णचन्द्रम् ।

[(l. 1) M3 वै (for ते). D7 कमलवरेक्षणं. Ś D8.12 कमलनिभं सुचारुनासं. —(l. 2) B4 D8 ताम्रौष्ठं. T4 इमम् (for इदम्). V3 आशु; D1 एव; D4 om. (for अद्य). K (ed.) अतिशोभि (for इदमद्य). V3 चारुहासं ; B4 सुदंतं; D9 शुक्लदंष्ट्रं. —(l. 3) V3 D1.3–5 विजय-. Ś V1 D7.8.12 T4 M3 आहवेषु; D2.9 आहवात् (for महाहवेषु). B4 om. ; D2.9 प्रमुक्तं (for नित्यं). —(l. 4) Ś D3.12 राजंतं ; M3 भ्राजन्ते. Ś1.2 V1.3 B4 D5 तव; D7 T4 M3 निशि (for नव-). Ś D8 शरदेव; D2 -शारदीय- (for -शरदीव). V1 om. ; T4 पूर्व- (for पूर्ण-).]

—D9 om. 12^{c}–13^{b}. —^{c}) D2 अयं नः; D6 M8 एष मे(M8 ते) (for एष नः). —^{d}) M1.5 ह्येषा (for एषा). K (ed.) वः (for नः). Ñ2 V3 B1.3.4 D1.4.10.11 प्रीतिर् (for कीर्तिर्). Ś Ñ1 V1 D2.3.5.8.12 एषा (D2 इयं) प्रीतिरनुत्तमा.

13 D9 om. 13^{ab} (cf. v.l. 12). —^{a}) T1.2 यं (for यत्). G2 M1 रामं (for राम). —^{b}) Ś Ñ V1.3 B1.4 D1–5.8.12 -कंटकं (for -शात्रवम्). —^{c}) T2 स (for च). Ś Ñ V1.3 B1.4 D1–5.8–12 एतत्त्वय्यु(V3 °त्प्रत्यु)पपन्नं च (Ś D8.12 हि). —^{d}) D6 यस् (for यत्). Ś Ñ B1.4 D1.3–5.8.10–12 यदस्मांस्त्वं; V3 योस्मान्*सं-; B3 योद्यास्माकं; D9 यस्मात्त्वस्त्वं; M6 योस्मानेव (for यत्त्वमस्मान्). D6.7.10.11 T1 प्रशंससे; M1 प्रशास्यसि. V1 योस्मांस्त्वं संप्रशंससिरे; D2 योस्मांस्त्वं प्रशशंससि; G1 यत्त्वस्मान्प्रशशंससे. —After 13, Ś Ñ2 V1.3 D1–5.8.9.12 ins.; while Ñ1 B1.4 ins. after 14^{ab} :

747* हतं हि बाहुवीर्येण रक्षस्तत्र नरेश्वर ।

प्रशंसार्हा हि जानन्ति प्रशंसां वक्तुमीदृशीम् ।
आपृच्छामो गमिष्यामो हृदिस्थो नः सदा भवान् ।
भवेच्च ते महाराज प्रीतिरस्मासु नित्यदा ॥ १४

G. 7. 42. 28
B. 7. 38. 31
L. 7. 40. 50

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

[Ś1 Ñ D8.12 हतो हि; Ś2.3 हतोभि-; V1 हतं तु; B1.4 हता हि (for हतं हि). V3 D2.9 नरोत्तम; D4 नरेश्वरः. Ś D8.12 रावणो हि महाबलः; Ñ1 रक्षस्ते नृपसत्तम; Ñ2 B1.4 राक्षसा(Ñ2 °स)स्ते नृपोत्तम(Ñ2 °पात्मज); V1 रक्षस्त्वद्बलवोत्तमां (sic) (for the post. half).]

—Thereafter Ś D8.12 cont. :

748* रावणः सगणो युद्धे देवैरपि दुरासदः ।;

while D1.3.4 cont. l. 1 of 750*.

14 Ś Ñ2 V1.3 D2.5.8.9.12 om. 14^{ab}. D1.3.4 transp. 14^{ab} and 14^{cd} (followed by 749*). —^{ab}) M1 [अ]भि- (for हि). D1.3.4 T1.2 कर्तुम् (for वक्तुम्). D7.10.11 G1.2 M5 प्रशंसार्हं(G1 °र्हं) न जानीमः; M8 प्रशंसां नासिजानंति (for ^{a}). T G1.3 M1.8.9 ईदृशं. Ñ1 B1.4 प्रशंसार्होसि राजेंद्र प्रशंसामस्ततो वयं. —After 14^{ab}, Ñ1 B1.4 ins. 747*.—^{c}) Ś D8 T1.2 G2 M8 आपृच्छाम. B3 D1.3.4 M6 च(B3 [ऽ]द्य; M6 [ऽ]थ) गच्छामोः G2 गमिष्याम (for गमिष्यामो). —^{d}) D1.3.4 भव (for भवान्). T4 हृदि ते नित्यशो वयं. —After 14^{cd}, D1.3.4 ins. :

749* न रामरावणं युद्धं पश्यामः पुरतः स्थितम् ।
भरतेन वयं पश्चात्समानीता निरर्थकम् ।
हता हि पार्थिवैर्नित्यं राक्षसाः स्युर्न संशयः ।
रामस्य बाहुवीर्येण रक्षितैर्लक्ष्मणस्य च ।
सुखं पारे समुद्रस्य युद्धेन विगतज्वरैः । [5]
एताश्चान्याश्च राजानो गिरस्तत्र सहस्रशः ।
कथयन्तः स्वराष्ट्राणि जग्मुर्हर्षसमन्विताः ।

[Cf. 7.38. 3^{c}-6. —(l. 6) D3 कथाश्चैवं (for गिरस्तत्र). — (l. 7) D1 च (for स्व-).]

—D5 reads 14^{ef} (followed by 752*) after colophon. —^{ef}) B3 भवेच्चात्र; M1 भूयाच्च ते (for भवेच्च ते). M6 रतिर् (for प्रीतिर्). B3 निश्चिता; G1 नित्यशः (for नित्यदा). Ś D8.12 अस्माकमपि या प्रीतिः सा ते भूयात्तु नित्यदा. —For 14^{cdef}, Ñ V1 B1.4 D2.9 subst.; V3 D5 subst. l. 1 for 14^{cd} and then cont. l. 2 ; D1.3.4 cont. l. 1 after 747* and subst. l. 2 for 14^{ef} and read before 14^{cd}; D6.7.10.11 T3.4 M1–4.7.9.10 ins. l. 2 only after 14^{cd}; M1 ins. l. 2 only after 14^{ab} :

750* आमन्त्रयामहे वीर हृदि ते नित्यशो वयम् ।
वर्तामहे महाबाहो प्रीत्या च परयान्विताः ।

[(l. 1) B1 चेन् (for ते). D1.4 नित्यशोचितं (sic). —(l. 2) V1.3 D1–4.9 वर्तेमहि. Ñ V1.3 B1.4 D1–5.9 T4 प्रीतिर्ह्यस्मा(B1.4 D1.3.4.9 °रस्मा; D5 T4 °र्युष्मा)कमुत्तमा; D6.7.10.11 प्रीत्यात्र महता(D6 परया; D7 भवता)वृताः; M3 प्रीत्या त्वयि समन्विताः; M4.7.10 प्रीत्या परमयान्विताः (for the post. half).]

—Thereafter B1.4 cont.; V3 B3 ins. after 14 :

751* भवत्येव महाराज इक्ष्वाकुकुलनन्दन ।
एवं नृपाः समभिधाय तदा नरेन्द्रं
नानाविधानि सुबहूनि चिरं प्रियाणि ।
नानाविधाः प्रवरवाहनसंप्रयुक्ताः
प्रीताः स्वकानि नगराणि पुनः प्रयाताः । [5]

[B1 om. l. 1. —(l. 1) Note hiatus between two halves. V3 B3 सुस्निग्धा (V3 °स्थिता) नरशार्दूला (V3 °ल) (for the prior half). —(l. 2) B1 एवंविधाः. —(l. 3) B1 चिर- (for चिरं). —(l. 4) B4 नानाविध-.]

—After 14, D5.6.7(repeats before 7. 38. 1).10.11 T1–3 G M1.2.4.5.7–10 K (ed.) ins.; T4 M3 ins. before 7. 38. 1 :

752* बाढमित्येव राजानो हर्षेण महतान्विताः ।
ऊचुः प्राञ्जलयः सर्वे राघवं गमनोत्सुकाः ।
पूजिताः सह रामेण जग्मुर्देशान्स्वकान्स्वकान् ।

[M1 transp. l. 1 and l. 2. —(l. 1) D7(second time) T4 M3 इत्युत्सुका हि (for बाढमित्येव). T3 प्रीत्या च (for हर्षेण). D5.6.7(both times).10.11 T3 M2.4.5.8 परमा(T3 °या)न्विताः; K (ed.) परमन्विताः. —(l. 2) D7(second time) T4 M1.3 -[उ]द्यताः; T3 -[उ]न्मुखाः (for -[उ]त्सुकाः). —After l. 2, K (ed., within brackets) cont. 746* followed by l. 1 and 2 of 752(A)*. —(l. 3) D7(first time).10.11 ते च; T1.2 ते हि; G3 * हि; M1.5 त्वथ; K (ed.) चैव (for सह). M3 पूजिताश्च महात्मानो (for the prior half). M8 गृहान् (for second स्वकान्). —For l. 3, D7 (second time) T4 subst.; M3 ins. after l. 2 :

752(A)* पूजिताश्च त्वया राम मानिताश्च विशेषतः ।
गमिष्यामो महाराज स्वं स्वं देशं रघूत्तम ।
तथेत्युक्तवता तेन रघूणां प्रवरेण ते ।

[(l. 2) M3 स्वान्स्वान्देशान्. —D7 T4 om. l. 3.]

—After the first occurrence of 752*, D7 cont. 746*. —After 14, T4 M3 ins. 746*.

३८

G. 7. 42. 29
B. 7. 39. 1
L. 7. 41. 1

ते प्रयाता महात्मानः पार्थिवाः सर्वतो दिशम् ।
कम्पयन्तो महीं वीराः स्वपुराणि प्रहृष्टवत् ॥ १
अक्षौहिणीसहस्रैस्ते समवेतास्त्वनेकशः ।
हृष्टाः प्रतिगताः सर्वे राघवार्थे समागताः ॥ २
ऊचुश्चैव महीपाला बलदर्पसमन्विताः ।
न नाम रावणं युद्धे पश्यामः पुरतः स्थितम् ॥ ३
भरतेन वयं पश्चात्समानीता निरर्थकम् ।
हता हि राक्षसास्तत्र पार्थिवैः स्युर्न संशयः ॥ ४

Colophon : G (ed.) om. —*Sarga name* : Ś$_1$ D$_{2.8.9.12}$ राज्ञां प्रयाणं(D$_{8.12}$ °णः); Ś$_{2.3}$ Ñ$_2$ V$_{1.3}$ D$_{1.4}$ राजप्रयाणः (Ñ$_2$ V$_{1.3}$ °णं; D$_{1.4}$ °णे); Ñ$_1$ राजन्यकप्रयाणं; B$_{1.3}$ राजसंप्रेष(B$_3$ °र)णं; B$_4$ राजप्रेषणः ; D$_5$ समागतराजविसर्जनः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ$_1$ V$_3$ B$_{1.3}$ D$_{2.12}$ om.; Ñ$_2$ D$_{1.3-5}$ 41; V$_1$ 33; B$_4$ T$_3$ 43; D$_{6-8.10.11}$ T$_{1.2}$ G M$_{1-5.7-10}$ 38; D$_9$ 46; T$_4$ 45; M$_6$ 36; L (ed.) 40. —After colophon, D$_5$ reads 14^{ef} (followed by 752*); while T$_4$ concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G M$_{1.5.8}$ with श्रीरामाय नमः ; M$_{10}$ with श्रीरामचन्द्राय नमः.

38

☞ V$_2$ missing; B$_2$ om. Sarga 38 (cf. v.l. 7.12.2 and 7.35 respy.). Before 1, D$_7$ (repeats) T$_4$ M$_3$ ins. 752*.

1 ^{b}) D$_7$ सर्वतो दिशः ; D$_{10.11}$ ते प्रहृष्टवत् (for सर्वतो दिशम्). ❀ Cg.k.t : प्रहृष्टवत् प्रहृष्टाः (Cg.k add सन्तः). ❀ —For subst. in Ś etc. cf. v.l. 2. —^{c}) M$_{1.5}$ कृत्स्नां (for वीराः). —^{d}) M$_6$ महाबलाः (for प्रहृष्टवत्). M$_1$ पुराण्युपवनानि च; M$_5$ पुराणिवनावृतां.

2 M$_6$ transp. 2^{ab} and 2^{cd}. —^{a}) B$_3$ T$_{2.4}$ तु; T$_1$ G M$_{1.3.10}$ तैः (for ते). —^{b}) B$_3$ M$_9$ सहस्रशः (for त्वनेकशः). —^{c}) T$_4$ M$_{1.5}$ प्रमुदिताः (for प्रतिगताः). M$_6$ प्रहृष्टा मुदिताः सर्वे. —^{d}) M$_6$ राघवार्थं. M$_{1.5}$ समाहिताः (for °गताः). —For 1^c–2, Ś Ñ V$_{1.3}$ B$_{1.4}$ D subst.; B$_3$ subst. l. 2 and l. 4 only for 1^{cd} and 2^{cd} respy.; T$_4$ subst. l. 2 only for 1^{cd} :

753* कथयन्तो महावीराः स्वपुराणि महाबलाः ।
गजवाजिसहस्रौघैः कम्पयन्ति स्म मेदिनीम् ।
अक्षौहिण्यो हि तत्रासन्राघवार्थे समुद्यताः ।
भरतस्याज्ञयानेकाः प्रहृष्टबलवाहनाः ।

[Ñ V$_{1.3}$ B$_{1.4}$ D$_{2-7.9-11}$ om. l. 1. —(l. 2) Ñ$_1$ V$_{1.3}$ B$_{1.3.4}$ D$_{1-4.9.12}$ T$_4$ रथ- (for गज-). D$_{4.6.8}$ -[ओ]घैः (for -[औ]घैः). D$_4$ च (for स्म). Ñ$_1$ V$_1$ D$_9$ T$_4$ कंपयंतश्च; V$_3$ कंपयश्चिव (for कम्पयन्ति स्म). Ñ$_2$ B$_{1.3.4}$ D$_{6.7.10.11}$ कंपयंतो वसुंधरां (for the post. half). —After l. 2, V$_3$ ins. :

753(A)* अथ तत्र महाशब्दो नद्यां वर्षेष्विवोत्थितः ।

—(l. 3) D$_5$ [आ]सीत् (sic) (for [आ]सन्). Ñ$_1$ अक्षौहिणीसहायास्ते (for the prior half). D$_2$ रावणार्थे. —(l. 4) Ñ$_1$ चैव (for [अ]नेकाः). B$_3$ D$_6$ प्रहृष्टा. Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ B$_{1.3.4}$ D$_{1-5.8.9.12}$ -नर-; D$_6$ -जन- (for -बल-).]

3 ^{a}) Ś Ñ V$_{1.3}$ B$_{1.3.4}$ D$_{1-8.10-12}$ ते (for च). D$_9$ ययुस्ते (for ऊचुश्च). Ñ$_2$ B$_{1.3}$ D$_{6.7.10.11}$ च; B$_4$ तु; M$_6$ ते (for [ए]व). Ś Ñ$_1$ V$_{1.3}$ D$_{1-5.8.9.12}$ पृथिवीपालाः; M$_8$ [ए]व महात्मानो (for [ए]व महीपालाः). —For 3^c–6 in D$_{1.3.4}$ cf. 749*. B$_3$ om. 3^{cd}. M$_6$ transp. 3^{cd} and 4^{ab}. —^{c}) V$_3$ तं (for न). Ś Ñ V$_{1.3}$ B$_1$ D$_{2.5.7-11}$ T$_{2.3}$ G$_3$ M$_1$ राम; B$_4$ D$_{6.12}$ T$_1$ रामं; M$_3$ हि स्म (for नाम). Ñ$_1$ M$_6$ रावणो. V$_3$ D$_{2.5}$ T$_3$ G$_3$ युद्धं; M$_6$ [ऽ]स्माभिर् (for युद्धे). ❀ Cg : रामरावणं रामस्य रावणम् । वध्यघातुकसंबन्धः षष्ठ्यर्थः। रामं रावणमिति पाठे युद्धे रामं रावणं च युध्यमानौ रामरावणावित्यर्थः ।; Ck : रामरावणमिति । रामस्य रावणो रामरावणः । वध्यघातकसंबन्धषष्ठ्याः समासः । रामस्य शत्रू रावणो रामरावणः ।; Ct : रामरावणमिति । रामशत्रुं रावणमित्यर्थः । मध्यमपदलोपी समासः. ❀ —^{d}) T$_{2.3}$ G$_{1.3}$ M$_{5.8.10}$ पश्याम. Ś D$_{8.12}$ T$_3$ G$_3$ स्थिताः. D$_5$ तदस्माभिर्निरीक्षितं; M$_1$ क्षपश्यामः परस्थितं (sic); M$_6$ दृष्टो युद्धे स राक्षसः. —After 3, Ś$_{2.3}$ D$_{8.12}$ ins. the lines (l. 1 and 2 transp.) of 2 and 3^{ab}.

[(l. 1) Ś$_{2.3}$ D$_{8.12}$ अक्षौहिणी(Ś$_2$ °ण्य)स्तु तास्तत्र (for the prior half). Ś$_3$ त्वनीकशः (for त्वने°). —(l. 2) Ś$_{2.3}$ D$_8$ समुदिताः; D$_{12}$ प्रमुदिताः (for प्रतिगताः). Ś$_{2.3}$ D$_{8.12}$ राघवार्थं. Ś$_{2.3}$ D$_8$ समुद्यताः (for समागताः). —(l. 3) Ś$_{2.3}$ D$_{8.12}$ ययुश्च सुमहावीर्या (for the prior half).]

4 For 3^c-6 in D$_{1.3.4}$ cf. 749*. M$_6$ transp. 3^{cd} and 4^{ab}. —^{a}) B$_1$ वश्याः (for पश्चात्). ❀ Cg.t : पश्चाद्रावणवधानन्तरम् ।; so also Ck. ❀ —After 4^{ab}, Ś D$_{8.12}$ ins. :

754* न चैव रावणोऽस्माभिर्दृष्टश्च युधि राक्षसः ।

[D$_{12}$ स (for च). D$_8$ दृष्ट युधि स (for दृष्टश्च युधि).]

—^{cd}) Ś D$_{8.12}$ तथा (sic); B$_3$ मृता; T$_3$ हतो (for हता). Ñ V$_{1.3}$ B$_{1.4}$ D$_{2.5.7.9-11}$ क्षिप्रं (for तत्र). Ś D$_{8.12}$ M$_6$ पार्थिवाः. V$_{1.3}$ D$_{2.5.9}$ transp. राक्षसास् and पार्थिवैः. T$_4$ G$_2$ तैर् ; M$_5$ तु (for स्युर्).

रामस्य बाहुवीर्येण पालिता लक्ष्मणस्य च ।
सुखं पारे समुद्रस्य युध्येम विगतज्वराः ॥ ५
एताश्चान्याश्च राजानः कथास्तत्र सहस्रशः ।
कथयन्तः स्वराष्ट्राणि विविशुस्ते महारथाः ॥ ६
यथापुराणि ते गत्वा रत्नानि विविधानि च ।
रामाय प्रियकामार्थमुपहारान्नृपा ददुः ॥ ७

अश्वान्रत्नानि वस्त्राणि हस्तिनश्च मदोत्कटान् ।
चन्दनानि च दिव्यानि दिव्यान्याभरणानि च ॥ ८
भरतो लक्ष्मणश्चैव शत्रुघ्नश्च महारथः ।
आदाय तानि रत्नानि अयोध्यामगमन्पुनः ॥ ९
आगताश्च पुरीं रम्यामयोध्यां पुरुषर्षभाः ।
ददुः सर्वाणि रत्नानि राघवाय महात्मने ॥ १०

G. 7. 42. 38
B. 7. 39. 12
L. 7. 41. 11

5 For 3ᶜ–6 in D1.3.4 cf. 749*. Ś D8.12 transp. ᵃᵇ and ᶜᵈ. —ᵇ) Ñ V1.3 B1.4 D5.7.9–11 रक्षिता; D2 लक्षिता (for पालिता). D2.9 लक्ष्मणेन. —ᶜ) D6 T4 पारं. M6 सुपारे हि (for सुखं पारे). —ᵈ) Ś D8.12 वत्स्यामो; B3 युद्धे हि; D2 युध्यामो; T3 युध्याम; T4 पश्येम; G2 यास्यामो (for युध्येम). B1.4 M8 हि गतज्वराः; M3 यदि विज्वराः (for विगतज्वराः). M5 युद्धे विगतविज्वराः.

6 For 3ᶜ–6 in D1.3.4 cf. 749*. —ᵃ) T1.4 G2 एते चान्ये च (for एताश्चान्याश्च). —ᵇ) B3 शत-; D2.9 तस्य (for तत्र). —V3 om. 6ᶜ–7ᵇ. —ᶜ) Ś3 D8.12 च (for स्व-). Ñ2 D7.10.11 -राज्यानि (for -राष्ट्राणि). —ᵈ) B1 तैर्; B3 सु- (for ते). Ś D8 महाबलाः; B1.3.4 बलैर्वृताः (for महारथाः). Ñ V1 D2.5.7.9–11 T4 जग्मुर्हर्षसमन्विताः. —After 6, D6.10.11 S (except M6) ins.:

755* स्वानि राज्यानि मुख्यानि ऋद्धानि मुदितानि च ।
युक्तानि धनधान्येन पूर्णानि वसुमन्ति च ।

[(l. 1) T3 M2.4.5.7.9 तानि; Cg.t as above (for स्वानि). ❀ Cg.k : मुख्यानीति । प्रसिद्धानीत्यर्थः ।; so also Ct. ❀ —(l. 2) D6 T1.2 G3 दृश्यानि; G2 M1 ऋद्धानि; M3 रम्याणि (for युक्तानि). D6 T1.2 M3.10 -धान्यैश्च; G3 -धान्यानि (for -धान्येन). D10.11 T4 समृद्धधनधान्यानि; G1 धनधान्यैश्च पूर्णानि; M5 धनधान्येन पूर्णेन (for the prior half). D11 reads the post. half in marg. G1 M5 वसुमंति महांति च (for the post. half). ❀ Cg.k.t : धनं जीवा(Cg °विका) जीवरूपम् । वसुमन्ति महानिधिमन्ति. ❀]

7 V3 om. 7ᵃᵇ (cf. v.l. 6). —ᵃ) Ñ V1 B1.3.4 D1–5.7.9 पुराणि स्वानि; M3 तदा पुराणि (for यथापुराणि). T3 गत्वाथ (for ते गत्वा). ❀ Cg : यथापुराणि यथाप्राप्तस्व-स्वपुराणि ।; so also Ck; Ct : यथापुराणि यथापूर्वमक्षत-शरीरतया पुराणि. ❀ —ᵇ) Ś Ñ B1.4 D2.7–12 T4 G1.3 M5.8 [अ]थ (for च). —ᶜ) Ś Ñ V1.3 D1–5.7–12 M1.3 रामस्य (for रामाय). B1.4 T3 प्रीति- (for प्रिय-). B1 -कामाय; Ck.t as in text (for -कामार्थम्). —ᵈ) V1 D1–5.9 M2.6.9 Cv अभि-; B1 सद्भि-; Cg as in text (for उप-). Ñ2 V1.3 D1–7.9–11 T1.2.4 M3.6 -हारं; Cv.g as in text (for -हारान्). B3 अभिवादं; G3 उपाहारान् (for उपहारान्). Ñ1 नृपाहरन् (metri causa); B1.4 उपाहरन् (for नृपा ददुः). ❀ Cv.g : अभि(Cg उप)हारान् प्रत्युपहारान्. ❀

8 V3 om. 8ᵃᵇ. —ᵃ) Ś1 D1–5.8.9.12 T3 अश्वान्धनानि; Ś2.3 Ñ2 V1 B1.4 D7.10.11 G2 M2.4.5.8–10 अश्वान्यानानि; Ñ1 अश्वानि यानि (sic); B3 यानान्यश्वांश्च; D6 T1.2 G3 M1.3 अश्वरत्नानि; T4 अश्वान्रथांश्च (for अश्वान्रत्नानि). Ś Ñ V1 B1.3.4 D1–3.5.7–12 रत्नानि; D4 om. (hapl.); G1 वर्णानि (for वस्त्राणि). —ᵇ) T2 सहस्तिश्च; T3 दंतिनश्च (for हस्तिनश्च). Ś D1–5.8.9.12 [ऽ]थ (for च). D2.9 मदोत्कटाः. —ᶜ) Ñ1 B1.3.4 चंदनागुरु-; G1 चंदनान्यपि (for चन्दनानि च). Ś Ñ V1 B1.3.4 D1–5.7–12 T4 M6 मुख्यानि (for दिव्यानि). —ᵈ) Ś D8.12 चित्राणि; V3 मुख्यानि (for दिव्यानि). —After 8, Ś Ñ2 B3 D1.4.6–8.10–12 S K (ed.) ins.:

756* मणिमुक्ताप्रवालांश्च दासी रूपसमन्विताः ।
अजाविकं च विविधं रथांश्च विविधान्बहून् ।

[(l. 1) D12 M8.9 -मुक्त-. Ś1.3 D1.4.8.12 -प्रवालं. Ś2 Ñ2 D7.10.11 तु (for च). T3 -प्रवालानि. Ñ2 B3 D7.10.11 दास्यो रूप-; D1.4 (both with hiatus) आशीर्जय- (for दासी रूप-). Ś D8.12 दासीजनसमायुतं (for the post. half). —(l. 2) Ś D1.4.8.12 M1.6.7 अजाविकांश्च विविधान् (for the prior half). ❀ Cg : अजाविकान् चर्ममयान् तल्पविशेषानित्यर्थः । अजाविकं च विविधमिति वा पाठः ।; so also Ck; Ct : अजाविकं विशिष्टचर्म-वत्. ❀ D6 रत्नांश्च (for रथांश्च). Ś2 Ñ2 D7.10.11 तु (for च). D1.4 दिव्यांश्चैव रथान्; M10 विविधांश्च रथान (by transp.) (for रथांश्च विविधान्). K (ed.) ददुः (for बहून्).]

9 M9 om. 9–11ᵇ. —ᵇ) Ś Ñ V1.3 B3 D1–5.7–12 T4 M8 महाबलः; B1.4 महायशाः; T3 महाबलाः (for महारथः). —Note hiatus between ᶜ and ᵈ. —ᶜ) D2 [ए]तानि (for तानि). —ᵈ) T3 त्वयोध्याम्; M3.5 ह्ययोध्याम् (for अयोध्याम्). D6 M2.3 अगमत्; M6 आगताः; M8 आगमन् (for अगमन्). D6 T1.2 G3 M1.3 पुरीं (for पुनः). Ś Ñ V1.3 D1–5.7–12 स्वां पुरीं(Ś1.2 D8.12 अयोध्यां; Ś3 पुर्योध्यां) पुनरागताः(D5 °मन्); B1.3.4 तेयोध्यामागताः पुनः; G2 अयोध्यानगरीं पुरीं.

10 M9 om. 10 (cf. v.l. 9). —ᵃ) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–4.7–12 आगम्य; D5 T4 आगत्य (for आगताश्च). D1.4

G. 7. 42. 39
B. 7. 39. 13
L. 7. 41 12

प्रतिगृह्य च तत्सर्वं प्रीतियुक्तः स राघवः ।
सर्वाणि तानि प्रददौ सुग्रीवाय महात्मने ॥ ११
विभीषणाय च ददौ ये चान्ये ऋक्षवानराः ।
हनूमत्प्रमुखा वीरा राक्षसाश्च महाबलाः ॥ १२
ते सर्वे हृष्टमनसो रामदत्तानि तान्यथ ।
शिरोभिर्धारयामासुर्बाहुभिश्च महाबलाः ॥ १३
मधूनि विविधानि च ।
मांसानि च सुमृष्टानि फलान्यास्वादयन्ति च ॥ १४
एवं तेषां निवसतां मासः साग्रो गतस्तदा ।
मुहूर्तमिव तत्सर्वं रामभक्त्या समर्थयन् ॥ १५

तां; D_5 तु (for च). V_3 पुण्याम् (for रम्याम्). —^{b}) Ś D_8 राघवर्षभाः. —After 10^{ab}, Ś $D_{8.12}$ ins. :

757* ततः सर्वं यतो येन आनीतं सुमहद्धनम् ।

[Note hiatus between the two halves.]

—^{c}) M_{10} वस्त्राणि (for सर्वाणि). —For 10^{cd}, Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.7.9-11}$ subst. :

758* तानि रत्नानि चित्राणि रामाय समुपानयन् ।

[$B_{1.3.4}$ रामाय (for चित्राणि). $B_{1.3.4}$ विचित्राणि न्यवेदयन् (for the post. half).]

11 M_9 om. 11^{ab} (cf. v.l. 9). —^{a}) $Ñ_1$ परि- (for प्रति-). $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $B_{1.4}$ $D_{2.9}$ T_4 तु (for च). —^{b}) D_6 $T_{1.2}$ G_3 च (for स). M_8 प्रीतियुक्तेन. Ñ $V_{1.3}$ $D_{1-5.7.9-11}$ रामः प्रीतिसमन्वितः. —^{cd}) G_1 प्रददुः. Ś $D_{8.12}$ प्रददौ तानि (by transp.). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.4}$ $D_{1-5.7.9-11}$ T_4 सुग्रीवाय ददौ राज्ञे महात्मा कृतकर्मणे.

12 ^{a}) V_3 B_1 M_6 प्र-; L (ed.) om. (subm.) (for च). —^{b}) D_6 वा (for च). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.7.9-11}$ $T_{3.4}$ तथान्येभ्योपि (V_3 °था चान्येपि च [hypm.]) राघवः. —After 12^{ab}, T_3 ins. a passage relegated to App. I (No. 5). —^{c}) Ś $D_{8.12}$ M_6 सर्वे (for वीरा). —For 12^{cd}, Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.7.9-11}$ subst. :

759* राक्षसेभ्यः कपिभ्यश्च यैर्वृतो जयमाप्तवान् ।

[$B_{1.3.4}$ कपिभ्यो राक्षसेभ्यश् (by transp.). —V_3 lacuna for the post. half. $D_{1.4}$ कृत्वा (for वृतो). $B_{1.3.4}$ युद्धवांस्तदा (B_4 °था); D_2 जयमाप्नुयात्.]

—After 12, $G_{1.2}$ $M_{1.5}$ ins. :

760* तेषामपि ददौ रामो रत्नवस्त्राण्यनेकशः ।

13 ^{a}) $Ñ_2$ V_1 $D_{2.9}$ T_4 सर्वे ते (by transp.); B_3 ते तदा (for ते सर्वे). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.4}$ $D_{1-5.7.9-11}$ T_4 रामदत्तानि (for हृष्टमनसो). —^{b}) Ś $D_{8.12}$ [अ]मानुषाः (for तान्यथ). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.4}$ $D_{1-5.7.9-11}$ T_4 रत्नानि (B_1 गृहीत्वा) कपिराक्षसाः. —^{c}) V_1 $D_{2.5.9}$ T_4 शिरःसु ; $D_{1.4}$ शिरसा; D_3 शिरसि (for शिरोभिर्). —^{d}) $Ś_{1.3}$ $D_{8.12}$ M_6 भुजैश्चापि; $Ś_2$ damaged; $Ñ_2$ $V_{1.3}$ $D_{1.3-5.7.9-11}$ T_4 भुजेषु च (V_1 om. च [subm.]); D_2 रत्नेषु च (for बाहुभिश्च). G_2 महारथाः (for °बलाः). $Ñ_1$ $B_{1.3.4}$ भुजैश्च भुजगोपमैः. ❀ Cg : शिरोभिरिति । मुकुटकुण्डलादीनीति भावः । बाहुभिरिति । अङ्गदादीनीत्यर्थः । भुजेषु चेति पाठः ।; Ck : शिरोभिर्धारयामासुरिति । किरीटकुण्डलादिरूपेण शिरोलंकारार्हरत्नानि शिरोभिर्धारयामासुरित्यर्थः । तथा बाह्या(ह्वा ?)द्यलंकारार्हाङ्गदहारादीन् बाह्वादिभिरित्यर्थः ।; Ct : शिरोभिः किरीटकुण्डलादीनां धारणम् । अङ्गदादीनां भुजेषु धारणम्. ❀ —After 13, Ś Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ D (D_6 l. 1 only) ins. a passage relegated to App. I (No. 5).

14 ^{a}) Ś $D_{8.12}$ बहूनि च; Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.7.9-11}$ T_4 ते पिबंतः (T_4 °ति); M_9 पुरश्चैव (for पपुश्चैव). —^{b}) Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.7.9-11}$ T_4 मधुपिंगलाः; T_3 च फलानि च (for विविधानि च). —^{c}) M_6 मद्यानि (for मांसानि). D_2 [ए]व; D_9 [ए]वं; M_1 सु- (for च). D_5 प्र-; G_2 M_1 स- (for सु-). —After 14^c, $Ñ_1$ V_1 $D_{2.3.5.9}$ T_4 ins. :

761* दिव्यानि रुचिराणि च ।
विविधानि सुगन्धानि.

[(l. 2) $D_{2.3.5}$ T_4 सुगंधीनी.]

—^{d}) T_3 बहूनि (for फलानि). $T_{2.3}$ $G_{1.2}$ $M_{4.7.8.10}$ [आ]स्वादवंति. Ś $D_{8.12}$ L (ed.) भुक्त्वाति (L [ed.] भु [भो ?]क्तानि)स्वादवंति च; $Ñ_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-5.9}$ T_4 फलानि परमाणि च; $Ñ_2$ $B_{1.3.4}$ $D_{7.10.11}$ मूलानि च फलानि च. —After 14, $Ñ_1$ V_1 $D_{1-5.9}$ T_4 ins. :

762* पुष्पाणि च विचित्राणि सुगन्धीनि लघूनि च ।

[$D_{1.4}$ सु- (for च). $D_{1.3-5}$ या(D_5 पा)नानि विविधानि च (for the post. half).]

—Thereafter, V_1 cont.; while B_1 ins. after 14 :

763* भुञ्जाना भोगजालानि तेऽयोध्यां न्यवसन्पुरीम् ।

[V_1 -जातानि, च and तु ते (for -जालानि, ते and पुरीम् respy.).]

15 ^{ab}) Ś $D_{8.12}$ हैमो (for साग्रो). Ś $Ñ_2$ V_3 $B_{1.3.4}$ $D_{7.8.10-12}$ ययौ तदा; D_6 $T_{1.2}$ G_3 $M_{1.3}$ व्यतीयत; T_3 [ऽ]गमत्तथा; Cv as in text (for गतस्तदा). $Ñ_1$ V_1 $D_{1-5.9}$ T_4 एवं तैः समतिक्रांतं (V_1 °ते) दीर्घकालं सुतर्पितैः. —^{c}) D_7 अपि (for इव). Ñ V_3 $B_{1.3.4}$ $D_{7.9-11}$ ते सर्वे; V_1 सर्वे ते; D_2 सर्वं ते; T_4 सेवंते (for तत्सर्वं). —^{d}) D_2 रामभक्ताः; G_2 वानरार्थे; M_9 °शक्त्या (for रामभक्त्या). Ś $D_{8.12}$ समर्पयन् ; Ñ V_3 $B_{1.3.4}$ $D_{7.10.11}$ च मेनिरे; $D_{1.4}$ समर्चितं; $D_{3.5}$ समन्वितं; T_3 समत्यजन् ; T_4 समर्चयन् (for समर्थयन्). ❀ Cv : एवं तेषां निवसतां मासः साग्रो गतस्तदेति । वसन्ते रघु-

रेमे रामः स तैः सार्धं वानरैः कामरूपिभिः ।
राजभिश्च महावीर्यै राक्षसैश्च महाबलैः ॥ १६

एवं तेषां ययौ मासो द्वितीयः शैशिरः सुखम् ।
वानराणां प्रहृष्टानां राक्षसानां च सर्वशः ॥ १७

G. 7. 42. 55
B. 7. 39. 29
L. 7. 41. 27

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

नाथस्याभिषेकमभिसंधाय तस्य सेवया ग्रीष्मप्रावृषी नीत्वा शरदि स्वदेशान्प्रति गतेषु राजसु ।; Cg : एवं तेषां निवसतामिति । आभरणादिभिः सत्कृतानां निवसतां तेषां साग्रः पञ्चषड्दिनाधिको मासो गतः ।; Ck : एवं तेषां निवसतामिति । भरताद्यानीतरत्नाविशेषतोऽपि (°तो वि ?)शेषसत्कारप्राप्तिपर्यन्तं निवसतां तेषां साग्रैः पञ्चषड्दिनाभ्यधिको मासो गत इत्यर्थः ।; Ct : एवं तेषामिति । वसन्तेऽभिषिक्तेन रामेण मासानन्तरं विशेषसत्कारप्राप्तौ शिशिरः शिशिरर्तुसंबन्धी द्वितीयो मासः सुखं गत इत्युक्त्या संवत्सरपर्यन्तं तेषां रामसमीपे वास उक्त इति तीर्थादयः । वस्तुतोऽधिकमासगणनयाप्रान्तमानेनाश्विनकृष्णपक्षेऽयोध्याप्रवेशेन तत्रैव तदुत्तरशुक्लपक्षे वाभिषेकः । साग्रो मास इत्यनेन कार्तिकान्ता स्थितिरुक्ता । ततः शिशिरो द्वितीयो मासः फाल्गुनो गत इति हेमन्तशिशिरावर्धशरच्च तत्र वास इति पञ्चमासपर्यन्तं तत्र वास इति लभ्यते इति मम भाति । पूर्वकाण्डान्तसंक्षेपेणोक्तस्यैवार्थस्यात्र काण्डे विस्तरेणोक्तिरिति बोध्यम् । एवं भरताद्यानीतरत्नविशेषैर्विशेषसत्कारप्राप्तिपर्यन्तं निवसतां तेषां साग्राः पञ्चषट्दिनाधिका मासा गताः. ❀

16 ^{a}) Ś $D_{8.12}$ M_{6} [ऽ]पि (for स). Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{1-5.7.9-11}$ T_{4} रामोपि रमते($Ñ_{2}$ $B_{1.4}$ $D_{1.3.7.10.11}$ रेमे तैः (for रेमे रामः स तैः).—G_{2} om. 16^{c}–17. $Ś_{2}$ D_{5} read 16^{c}–17 twice.—^{c}) Ś ($Ś_{2}$ both times) $D_{8.12}$ भ्रातृभिश्च ; Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ $D_{2.7.9-11}$ T_{4} राक्षसै° ; $D_{1.3-5}$ (first time) गोपुच्छै°; D_{5} (second time) राजर्षिभिर् (for राजभिश्च). —^{d}) Ñ $V_{1.3}$ $B_{1.3.4}$ D_{1-5}(first time) $_{.7.9-11}$ T_{4} ऋक्षै(V_{3} * * [lacuna])श्चैव(B_{1} °श्च सु-) (for राक्षसैश्च). $Ñ_{1}$ मदोद्धलैः; $V_{1.3}$ D_{1-5}(first time)$_{.9}$ T_{4} बलो($V_{1.3}$ $D_{2.9}$ T_{4} मदो)त्कटैः (for महाबलैः). T_{3} राक्षसैः कामरूपिभिः.

17 G_{2} om. 17 (cf. v.l. 16). $Ś_{2}$ D_{5} read 16^{c}–17 twice.—^{a}) D_{8} एष (for एवं). D_{5} (second time) $M_{1.5}$ गतो (for ययौ). $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{2.3.5}$(first time)$_{.9}$ T_{4} उपययौ (for ययौ मासो). —^{b}) $Ñ_{2}$ $B_{1.3.4}$ $D_{7.10.11}$ $T_{1.3}$ $M_{1.6.9.10}$ Ct शिशिरः; Cv.g.k as in text (for शैशिरः). $Ñ_{2}$ B_{1} D_{7} तथा; $B_{3.4}$ तदा; M_{6} सुखः; Cv.g.k.t as in text (for सुखम्). $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ D_{1-5}(first time)$_{.9}$ T_{4} वसतां तत्र शैशिरः.—D_{1} om. 17^{cd}. T_{4} reads 17^{cd} twice.—^{cd}) $Ś_{2}$ (both times) $D_{8.12}$ M_{5} च सर्वेषां; D_{5}(second time)$_{.6}$ T $G_{1.3}$ $M_{1-4.6-10}$ च(G_{1} सु) हृ- (D_{6} पु)ष्टानां (for प्रहृष्टानां). $Ñ_{1}$ $V_{1.3}$ $D_{2-4.5}$(first time)$_{.9}$ T_{4} (both times) कालः प्रहृष्टमनसा(T_{4} [second time] तथा च तेषां रमता)मृक्षवानररक्षसां. ❀ Cv : एवं तेषां वसतामुपहारप्रदानसंमानेन वसतां शिशिरर्तोः प्रथमो मासो गतः । वक्ष्यति हि ' द्वितीयः शैशिरः सुखमित्यनेन तेषामयोध्यायां संवत्सरः परिपूर्ण इति सूच्यते । अभिषेकदर्शनार्थं वसन्ते संप्राप्तानां शिशिरापगमेन संवत्सरः परिपूर्ण इति ।; Cg : एवं तेषामिति । वसन्तेऽभिषिक्तेन रामेण मासानन्तरमपि अविशेषसत्कारं प्राप्तानां तेषां द्वितीयः शैशिरो मासः फाल्गुनमासः सुखं गतः । अभिषेकानन्तरं संवत्सरं सुखमुषितास्त इत्यर्थः ।; Ck : एवं तेषामिति । वसन्तेऽभिषिक्तेन रामेण मासानन्तरं विशेषसत्कारं प्राप्तानां तेषां पश्चाच्छैशिरः शिशिरसंबन्धद्वितीयो मासः सप्तमः स मासश्च सुखं गतः । एवं च संवत्सरं रामसमीपे सुखोषिता इत्युक्तं भवति ।; for Ct, see st. 15. ❀
—After 17, Ś D_{5}($Ś_{2}$ D_{5} after 17 [second occurrence])$_{-8.10-12}$ S (G_{2} after 16^{ab} owing to om.) ins.; $Ñ_{2}$ $B_{3.4}$ ins. l. 1 only after 17 :

764* इक्ष्वाकुनगरे रम्ये परां प्रीतिमुपासताम् ।
रामस्य प्रीतिकरणैः कालस्तेषां सुखं ययौ ।

[$Ś_{2}$ reads l. 1 for the first time after 17 (first time) repeating it here. —(l. 1) $Ñ_{2}$ $B_{3.4}$ काकुत्स्थ- (for इक्ष्वाकु-). $Ś_{2}$ (first time) सार्धं (for रम्ये). $Ś_{1.2}$(second time)$_{.3}$ उपेयुषां; D_{8} उपेयिवान् ; D_{12} उपागतां; G_{2} उपास्यतां (for उपासताम्). $Ś_{2}$ (first time) वानरैः कामरूपीभिः (for the post. half). —(l. 2) Ś $D_{8.12}$ ययौ तदा (D_{12} महान्) (for सुखं ययौ). ❀ Cg.k.t : प्रीतिकरणैः संमानैः (Ct °माननैः). ❀]

—Thereafter, Ś $D_{8.12}$ cont.; $Ñ_{1}$ V_{1} $D_{2-5.9}$ T_{4} (D_{5} T_{4} after 17 [first occurrence]) ins. after 17 :

765* न विना वानरै रामो रेमे रामं विना न ते ।

[D_{5} वानरान् (for वानरै). T_{4} च (for न).]

Colophon. V_{1} D_{1-4} om.—*Sarga name* : Ś $D_{8.12}$ रत्नाभरणदानं; $Ñ_{1}$ V_{3} रत्नोपदानं; $Ñ_{2}$ $B_{1.3.4}$ राजप्रे($B_{1.3}$ संप्रे)षणं($Ñ_{2}$ प्रयाणं); D_{5} वानरसुखनिवासः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś $Ñ_{1}$ V_{3} B_{3} D_{12} om.; $Ñ_{2}$ B_{1} 43; B_{4} T_{3} 44; D_{5} 42; $D_{6.7.10.11}$ $T_{1.2}$ G_{1} $M_{1-5.7-10}$ 39; D_{8} 40; T_{4} 46; M_{6} 37. —After colophon, T_{4} concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G $M_{1.2.5.8.10}$ श्रीरामाय नमः.

३९

G. 7. 43. 1
B. 7. 40. 1
L. 7. 42. 1

तथा स तेषां वसतामृक्षवानररक्षसाम् ।
राघवस्तु महातेजाः सुग्रीवमिदमब्रवीत् ॥ १
गम्यतां सौम्य किष्किन्धां दुराधर्षां सुरासुरैः ।
पालयस्व सहामात्यै राज्यं निहतकण्टकम् ॥ २
अङ्गदं च महाबाहो प्रीत्या परमयान्वितः ।
पश्य त्वं हनुमन्तं च नलं च सुमहाबलम् ॥ ३
सुषेणं श्वशुरं शूरं तारं च बलिनां वरम् ।
कुमुदं चैव दुर्धर्षं नीलं च सुमहाबलम् ॥ ४
वीरं शतबलिं चैव मैन्दं द्विविदमेव च ।
गजं गवाक्षं गवयं शरभं च महाबलम् ॥ ५
ऋक्षराजं च दुर्धर्षं जाम्बवन्तं महाबलम् ।
पश्य प्रीतिसमायुक्तो गन्धमादनमेव च ॥ ६

39

☞ V2 missing Sarga 39 (cf. v.l. 7.12.2). B2 om. Sarga 39 (cf. v.l. 7. 35). V1 D1.3.4.9 cont. the previous Sarga. No Cv on Sarga 39.

1 T4 om. 1^{ab}.—^{a}) T1.3 तदा; M5 ततः; M6 एवं; Cg.k as in text (for तथा). Ś D8.12 M1.3.6 तेषां नि-; Ñ1 V1 D2.9 T1 G3 M5 स तेषां; D5 तु तेषां; Cg.k as in text (for स तेषां). V3 D3.4 तथा तु (V3 च) वसतां तेषाम्; D1 कालः प्रहृष्टमनसाम्. ❀ Cg : तेषामिति भावलक्षणे षष्ठी। तेषु वसत्स्विति यावत्।; so also Ck; Ct : वसतां तेषामिति निर्धारणे षष्ठी. ❀—For 1^{ab}, Ñ2 B1.3.4 subst.; V3 ins. after 1^{ab}:

766* बालोदितार्कवपुषं पीनस्कन्धं महाभुजम् ।

[B4 -सदृशं (for -वपुषं).]

—^{c}) Ś V3 B1.3.4 D1.3.4.8.12 M6 सु-; D5 स (for तु). —^{d}) D6 marg.; M1 वाक्यम् (for इदम्). Ś D8.12 इदं वचनमब्रवीत्.—For 1^{cd}, Ñ1 V1 D2.9 T4 subst.; while Ś D8.12 ins. after 1:

767* कालो व्यतीतः सुमहांस्ततो राजाब्रवीत्कपिम् ।

2 ^{a}) Ś1 अद्य; Ñ2 B1.3.4 वीर; M1 वत्स (for सौम्य). T4 G2 सौम्य (T4 गच्छ) सुग्रीव किष्किंधां. ❀ Cg.t : किष्किन्धां प्रतीति शेषः।; so also Ck. ❀—^{b}) Ñ1 V3 D1–4.9 T4 सुदुर्धर्षां. Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D1–5.8.9.12 T4 सुरैरपि (for सुरासुरैः).—^{c}) Ñ2 B4 पालय त्वं. Ś2.3 D8 G1.2 M3.4.7 महामात्यैः; Ñ1 V3 D1.3–5 T4 महाबाहो; Ñ2 V1 B1.3.4 महासत्त्व; D2.9 च तत्सर्वं; T1.2 M6.8 सहामात्यो (for सहामात्यैः).

3 ^{a}) Ś D8.12 अंगदश्च; V3 अंगदं सु-. Ś2 Ñ2 B1.4 M8 महाबाहुं (Ś2 °हुः); Ñ1 D2.5.9 T4 °वीर्यं (for महाबाहो). D1.3.4 अंगदं सुमहावीर्यं.—^{b}) T3 च परया (for परमया). Ś D8.12 त्वया; V3 D6.7.10.11 G2 M5.6 युतः; D2 M9 [अ]न्वितं (for [अ]न्वितः).—^{cd}) V3 D5 संपश्य; D1.4 संप्रेक्ष्य; D2 संपश्यन्; D3 संपश्ये; M8 पश्यतां (for पश्य त्वं). D2 om. च (subm.). V3 D5 G2 च हनूमंतं. Ñ V1 B1.4 संपश्येस्त्वं (V1 °*) हनूमंतं; B3 सख्या समं हनूमतं; D9 संपश्यस्व हनूमतं; T4 हनूमंतं च संपश्य; G1 पश्य स त्वं हनूमंतं (for ^{c}). D6 नीलं (for नलं). Ñ1 नीलं; V3 M5 चैव; D7 च स- (for च सु-). Ñ1 महाबलः. Ś D8.12 सखा च हनुमांश्चैव मलय (Ś1 D8 transp. हनुमां and मलय) श्च महाबलः.

4 D9 om. (hapl.) 4.—^{a}) V3 श्वमुखं; D12 सुशुभं; T4 गवयं (for श्वशुरं). Ñ V1.3 B1.3.4 D1–4 T4 चैव; D5–7.10.11 T1–3 G2.3 M1.3.6.8 वीरं; D12 भूतं (for शूरं). —^{b}) Ś D8.12 M6 सुमहाद्युतिं; Ñ V1.3 B1.3.4 [अ]तु (B1 °न)लविक्रमं (V3 °ग्रहं); D1–5 T4 [उ]त्तमविक्रमं (for बलिनां वरम्).—M4 om. 4^{cd}.—^{c}) D2 सु- (for [ए]व).—^{d}) D6.7.10.11 T1.2 M1.3.8 नीलं चैव; G2 जांबवंतं (for नीलं च सु-). G1 -महाबलः. Ś D8.12 M6 प्लवंगं चैव (D12 च सु) पाटलिं (M6 °लं); Ñ V1 B1.4 D1–5 T4 सुबाहुं चापराजितं; G3 M3 नीलं च बलिनां वरं.

5 ^{a}) M9 om. वीरं. Ś Ñ1 D8 शतबलं; D5 सेतुबलिं; D8 शांतबलं.—^{b}) D12 मैंद्रं. M6–8 त्रिविदम् (for द्विविदम्). D2.9 transp. मैन्दं and द्विविदम्.—After 5^{ab}, T1.3 G3 M2–10 read 6^{cd}.—T2 G2 M1 om. 5^{c}–6^{b}. Ś D8.12 transp. 5^{cd} and 6^{cd}. Ñ1 V1.3 D1–5.9 T4 read 5^{cd} (including 768*) after 6.—^{cd}) Ñ2 B1.4 गवयं च गवाक्षं च (for ^{c}). Ś Ñ1 V3 D1.3.4.8.12 शरभं गवयं (by transp.); V1 पनसं गवयं (for गवयं शरभं). Ñ2 B1.3.4 T3 M5 गंधमादनं; T4 सुंदरं हरं (for च महाबलम्).

6 T2 G2 M1 om. 6^{ab} (cf. v.l. 5). Ś D3.12 om. (hapl.) 6^{ab}. K (ed.) transp. ^{ab} and ^{cd}.—^{a}) Ñ1 V1.3 B1.3.4 D1–5.9 T4 जांबवंतं; D6.7 T1.3 G1.3 M2–4.6–8.10 ऋक्षवंतं (for ऋक्षराजं). Ñ1 V1.3 D1.3–5 तथा नीलं; D2.9 महावीरं; T4 तथा वीरं (for च दुर्धर्षं). K (ed.) ऋषभं च सुविक्रांतं.—Ñ1 V1.3 D1–5.9 T4 om. 6^{bc}.—^{b}) Ñ2 B1.3.4 M6 सुबाहुं चापराजितं = 4^{d} (var.); M5 बलवंतं महाद्युतिं.—Ñ2 B1.3.4 G1 om. 6^{cd}. Ś D8.12 transp. 5^{cd} and 6^{cd}. T1.3 G3 M2–10 read 6^{cd} after 5^{ab}. —^{c}) G2 पश्यन्. Ś D8.12 यशःप्रीतिसमायुक्तं.—T2 G2 M1 om. (hapl.) from 6^{d} up to 7^{c}.—After 6, Ś D7.8.10–12 ins.; Ñ1 V1.3 D1–5.9 T4 ins. after 5^{cd}:

768* ऋषभं च सुविक्रान्तं प्लवंगं च सुपाटलम् ।

ये चान्ये सुमहात्मानो मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
पश्य त्वं प्रीतिसंयुक्तो मा चैषां विप्रियं कृथाः ॥ ७
एवमुक्त्वा च सुग्रीवं प्रशस्य च पुनः पुनः ।
विभीषणमथोवाच रामो मधुरया गिरा ॥ ८
लङ्कां प्रशाधि धर्मेण संमतो ह्यसि पार्थिव ।
पुरस्य राक्षसानां च भ्रातुर्वैश्रवणस्य च ॥ ९
मा च बुद्धिमधर्मे त्वं कुर्या राजन्कथंचन ।
बुद्धिमन्तो हि राजानो ध्रुवमश्नन्ति मेदिनीम् ॥ १०
अहं च नित्यशो राजन्सुग्रीवसहितस्त्वया ।
स्मर्तव्यः परया प्रीत्या गच्छ त्वं विगतज्वरः ॥ ११
रामस्य भाषितं श्रुत्वा ऋक्षवानरराक्षसाः ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं प्रशशंसुः पुनः पुनः ॥ १२
तव बुद्धिर्महाबाहो वीर्यमद्भुतमेव च ।
माधुर्यं परमं राम स्वयंभोरिव नित्यदा ॥ १३

G. 7. 43. 13
B. 7. 40. 14
L. 7. 42. 13

[Ś2 कपिभं. V3 D1.3.4 चैव; D5 दैव- (for च सु-). D2.3 प्लवगं. Ś D8.12 चा(D8 वा)तिक्रांतं च सुगंधं (for च सुविक्रान्तं प्लवंगं). Ñ1 V3 D9 सु(D9 स)पाट(Ñ1 °त)लिं. Cf. 4^{d} v.l.]

—Then D7.10.11 T4 cont. :

769* केसरिं शरभं शुम्भं शङ्खचूडं महाबलम् ।

[T4 महाकपिं (for °बलम्).]

—After 6, Ñ1 V1.3 D1–5.9 T4 read 5^{cd} (including 768*).

7 T2 G2 M1 om. 7^{abc} (cf. v.l. 6). —^{a}) Ñ1 D1.2.4.9 T4 ये चान्येपि; V3 एते चान्ये; D7.10.11 T1 G1.3 ये चेमे सु-; T3 M5.6.8.9 ये च(M8 ते) मे सु-; B (ed.) ये ये मे सु- (for ये चान्ये सु-). —^{b}) D2.4.9 M6 मदर्थं. V3 -जीविनः (for -जीविताः). —^{c}) Ś V1 संपश्येः; Ñ B1.3.4 पश्यैतान्; V3 D9 संपश्यन् ; D1.3.4.12 तान्पश्येः; D2.8 संपश्येत् ; T4 संपश्य; G (ed.) पश्य तान्. B1.4 प्रीतिसंयुक्तं; B3 °संयुक्तान् ; D5 °संपन्नो (for °संयुक्तो). M8 पश्य प्रीतिसमायुक्तो = 6^{c}. —^{d}) D9 om. मा (subm.). D2 तेषां (for चैषां).

8 ^{a}) D5 एवं रामः. Ñ1 B3.4 स; Ñ2 V1.3 D1.3.4 T3.4 M4.6–8.10 तु; D5 om. (subm.) (for च). —^{b}) Ś D8.12 प्रसाद्य; Ñ1 B1.4 D1 M8 प्रशंस्य; Ñ2 V1 B3 प्रपश्य; D6.7.10.11 आश्लिष्य (for प्रशस्य). M8 तु (for च). V3 प्रशसंस्य (sic).—After 8^{ab}, T3.4 ins. :

770* प्रत्येकं तत्समालिङ्ग्य सर्वांश्च हरिपुंगवान् ।

[T4 प्रत्येकतः (for प्रत्येकं तत्).]

—^{c}) D6.10.11 T4 उवाचाथ (by transp.); D7 उवाचेदं (for अथोवाच). —^{d}) Ś V3 D8.12 राघवो रघुनंदनः; Ñ B1.3.4 M8 राघवो मधुरां गिरं; V1 D1–5.9 M6 राघवो मधुरं वचः(M6 गिरा). —After 8, T4 ins. :

771* धर्मात्मा सुमहात्मा च सत्यात्मा च दृढव्रतः ।

9 ^{b}) Ś D8.12 समेत्यान्यैश्च; D2.9 संगतो ह्यसि; G2 M4.8.10 धर्मतो ह्यसि; M3 समर्थो ह्यसि. Ñ1 पार्थिवैः; V1 राघव (sic); D1.2.4 G2 M8.10 पार्थिवः (for पार्थिव). D6.7.10.11 T4 धर्मज्ञस्त्वं मतो मम. —^{c}) Ś Ñ V1.3 B1.3 D1.3–5.8.12 T4 सुराणां; B4 शूराणां; D2.9 देवानां (for पुरस्य). V3 B1 D2.9 T4 रक्षसां चैव. ❀ Cg : पुरस्य पुरवर्तिप्राणिनां राक्षसादीनां ; :स्वभ्रातुर्वैश्रवणस्य च संमतो ह्यसि परमाप्तोऽसि । 'भ्रातुर्वैश्रवणस्य चेति पाठे' संमतोऽसीति शेषः ।; Ck : पुरस्य पुरवर्तिप्राणिनां ब्राह्मणादीनां राक्षसानां स्वामात्यादीनां भ्रातुर्वैश्रवणस्य च संमतो ह्यसि परमाप्तोऽसि ।; Ct : पुरस्य पुरवर्तिप्राणिनां राक्षसानाम् । वैश्रवणस्य । संमतोऽसीति शेषः. ❀

10 ^{a}) Ś D3.12 बुद्धिं स्वाम् (for च बुद्धिम्). —^{b}) D7 G2 M2 कुर्याद्. T4 राजन्कुर्याः (by transp.). T4 M6 कदाचन (for कथं°). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 राजन्कार्यीः कदा(V1.3 °थं)चन; Ñ2 B3.4 कृथा राजन्कदाचन. —^{c}) Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 धर्मयुक्ता; Ñ2 B3 धर्मवं(B3 °मं)तो (for बुद्धिमन्तो). D1 हि वै (hypm.). M5 धर्मज्ञाः खलु राजानो. —^{d}) D6.7 T4 चिरम् (for ध्रुवम्). G2 अश्नंत. Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 भुंजते मेदिनीं(V3 पृथिवीं) चिरं. ❀ Cg.k : ध्रुवं शाश्वतम् ।; Ct : ध्रुवं चिरकालम्. ❀

11 ^{a}) T1.2 M3 अहं तु. B3 M6 हि(B3 [अ]पि) त्वया नित्यं; D8 विभीषणं राम (sic) (for नित्यशो राजन्). ❀ Ct : अहं चेति । अनेन रावणवत्क्रूरबुद्धिः कदापि न कार्या । तथा सति सुग्रीवादयो रावणमिव त्वामपि नाशयिष्यन्तीति व्यङ्ग्यम्. ❀ —^{b}) Ś V1 D1.3–5.8.12 -सहितेन च; Ñ1 D2.9 °तेन तु; V3 °तेन वै (for -सहितस्त्वया). B3 M6 सुग्रीवेण च धीमता. —^{c}) Ś1 D2 परमप्रीत्या; M1 स्नेहयुक्तेन (for परया प्रीत्या). —^{d}) G1 M1.5.8 गच्छस्व. Ś V3 D1.3.4.8.12 मित्रै(Ś सिद्धै)रेतैः सहै(Ś2 D1.3.4 °दै)व तु(D1.3 हि; D4 ह); Ñ1 V1 D2 T4 सहितोमात्य(Ñ1 °तो मंत्रि)सत्तमैः; Ñ2 B1.3.4 स्नेहस्यैषा परा गतिः; D5 सर्वैरेभिः सहैव च; D9 सहितो मर्त्यराक्षसैः; T1 G3 गच्छ(G3 व्रज)ध्वं विगतज्वराः.

12 ^{a}) Ñ2 T1.2.4 G3 M1.3.4.7.10 वचनं (for भाषितं). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 राघवस्य वचः श्रुत्वा. —^{b}) Ś V3 D8.12 वानरा ऋक्ष-; Ñ1 V1 D1–4.9 वानरक्षो(?)स-; D5 वानराः सह- (for ऋक्षवानर-). —After 12^{ab}, B3 ins. :

772* सर्वे ते प्रीतिमनसो रामचिन्तानुवर्तिनः ।

—^{d}) T4 प्रशंसंते (for प्रशशंसुः). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 प्रशंसंति स्म(D12 om. [subm.]) तै(Ś D8 ह्यने)कधा.

13 ^{a}) D3 तं च बुद्धिं (sic); M5 तत्र नित्यं (for तव

G. 7. 43. 13
B. 7. 40. 15
L. 7. 42. 14

तेषामेवं ब्रुवाणानां वानराणां च रक्षसाम् ।
हनूमान्प्रणतो भूत्वा राघवं वाक्यमब्रवीत् ॥ १४
स्नेहो मे परमो राजंस्त्वयि नित्यं प्रतिष्ठितः ।
भक्तिश्च नियता वीर भावो नान्यत्र गच्छति ॥ १५

यावद्रामकथां वीर श्रोष्येऽहं पृथिवीतले ।
तावच्छरीरे वत्स्यन्तु मम प्राणा न संशयः ॥ १६
एवं ब्रुवाणं राजेन्द्रो हनूमन्तमथासनात् ।
उत्थाय च परिष्वज्य वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १७

बुद्धिर्). B3 महाराज.—b) M2.4.5.7.9 वा (for च). Ñ1 वीर्यमद्भुतकर्म च; D10 सुबलं वीर्यमेव च. ❀ Cg.k : अद्भुतं वीर्यं जगदद्भुतकरं(Ck °दाश्चर्यभूतं)शौर्यम्।; so also Ct. ❀ —Ś D8.12 om. 13c–14.—c) V1 D2.9 अतुलं; D5 च परं (for परमं). Ñ1 V1.3 D1–5.9 चापि; Ñ2 चैव; B3 वाक्यं (for राम). B1 माधुर्यवचनं चैव.—d) M5 नित्यशः; Ck.t नित्यदा (as in text). Ñ1 V1.3 D1–5.9 भुवि चा(D5 सचिवा [sic])नुत्तमं यशः; Ñ2 B1.3.4 स्वयंभुव इव ध्रुवं. ❀ Ck : स्वयंभोरिवेति । नित्यनिरुपमानन्तकल्याणगुणगणैकतानता भगवतो ब्रह्मणः सिद्धा सर्वश्रुतिस्मृत्यविवादतः, तद्वत्तवापि । नित्यदा नित्यम् ।; Ct : स्वयंभोरिवानन्तकल्याणगुणस्य भगवतो ब्रह्मण इव. ❀

14 Ś D8.12 om. 14 (cf. v.l. 13).—a) V1.3 तेषामित्थं. Ñ1 V1.3 D1–5.9 कथयतां (for ब्रुवाणानां). Ñ2 B1.4 तेषां तु ब्रुवतामेवम्.—b) Ñ1 V1 D2.3.5.9 L (ed.) हर्य (L [ed.] °र्यृ)क्षाणां स-(D2.5 च); Ñ2 V3 B1.4 ऋक्षवानर- (for वानराणां च). B3 महौजसां; D1.4 G1.2 M2.4–10 स (M6 सु)रक्षसां.—c) M7 प्रयतो (for प्रणतो). Ñ1 V1 D2.9 प्रणम्य मूर्ध्ना(Ñ1 भूत्वा [sic]) हनूमान्; V3 D1.3–5 मूर्ध्ना प्रणम्य हनुमान्; B3 उत्थाय हनूमान्रामं.—d) B3 प्रांजलिर् (for राघवं). Ñ2 B1.4 रामं वाक्यमथाब्रवीत्; V3 वाक्यं राघवमब्रवीत्.

15 a) Ñ1 V3 D1–4.9 T1.2 G3 M3 राम (for राजंस्). V1 परमोदारे.—b) V1 च सर्वदा (for प्रतिष्ठितः). Ś Ñ V3 B1.3.4 D1–5.8–12 M6 त्वयि तिष्ठति(D10.11 °तु) नित्यशः(Ñ2 V3 D2.9 सर्वदा; D1.10.11 M6 नित्यदा); M7 त्वयि सत्यं प्रतिष्ठितं.—V3 repeats 15cd after the first occurrence of l. 2 of 773*.—c) V3 (first time) भक्तश्च. V1 D2.5.9 परमा; V3 (first time) नियतः (for नियता). Ñ1 V1.3 (both times) D1–4.9 साधो; Ñ2 B1.4 नित्यं; D5 मेधा (for वीर).—d) Ñ2 V3 (second time) B1 भावम्. Ñ1 V1.3(second time) D1.3–5 चान्यं न; Ñ2 B1 अन्यं न; B4 सेन्यं न; D2.9 चैव न; T4 नान्यं हि (for नान्यत्र). Ñ2 D6.7.10.11 गच्छतु. Ś D8.12 भवत्येषानुवर्तते; V3 (first time) सौभाग्यं चाधिगच्छति. ❀ Cg : स्नेहः सुहृदि प्रीतिः, भक्तिः उत्कृष्टे प्रीतिः ।; Ck : स्नेहः प्रिये प्रियाया इव सदा स्मृतिहेतुः। भक्तिः परलोकपरगतित्वेनोपास्यत्वबुद्धिः ।; Ct : नित्यदा सर्वकाले। स्नेहो नाम प्रियायां प्रियस्येव सदा स्मृतिहेतुः। भक्तिर्नाम परलोकगतित्वेनोपास्यत्वबुद्धिः । नित्यदेत्यनेन जलं विना मत्स्यस्येव क्षणमपि तं विना जीवितुमशक्यत्वं सूचितम् । अन्यत्र भावो मा गच्छतु विषयान्तरे इत्यर्थः. ❀

16 a) Ñ2 B1.3.4 D5–7.9–11 T3 रामकथा. Ś1 लोके (for वीर).—b) Ś1 शृणोसि; Ś2.3 Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 M6 श्रोष्यामि; T3 श्रोष्यते (for श्रोष्येऽहं). Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 चरिष्यति महीतले.—c) B3 तावत्स्थास्यंति. Ś D8.12 सततं; Ñ B1 D6.7 स्थास्यंति; V1 D1–5.9 T1.2 G2.3 M1–3.5.8.9 Cg.k.t वत्स्यंति; B3 से प्राणाः; B4 तिष्ठंति (for वत्स्यन्तु).—d) Ñ2 V1.3 D1–7.9–11 T4 G2 transp. मम and प्राणा. B3 शरीरे नात्र संशयः. ❀ Cg : यावदिति । तावच्छरीरे वत्स्यन्ति त्वत्कथामृतरसास्वादबलादिति भावः ।; Ck : तावद्वत्स्यन्तीति । त्वत्कथाश्रवणपरमामृतास्वादबलादिति शेषः ।; Ct : तावद्वत्स्यन्ति । त्वत्कथाश्रवणपरमामृतास्वादनबलादिति भावः। न तु तदुत्तरमित्याशयः। 'वत्स्यन्तु' इति पाठे वसन्त्वित्यर्थः । आर्षः स्यः । एतेन मुक्तिमप्यनादृत्य त्वत्कथामृतपानमेवाकाङ्क्षितमिति दर्शितम्. ❀ —After 16, Ś Ñ V1.3 (repeats only l. 2 after 17) B4 D T3.4 ins.:

773* यच्चैतच्चरितं दिव्यं कथा च रघुनन्दन ।
तन्मामप्सरसो राम श्रावयेयुर्नरर्षभ ।
तच्छ्रुत्वाहं ततो वीर तव चर्यामृतं प्रभो ।
उत्कण्ठां विहरिष्यामि मेघलेखामिवानिलः ।

[(l. 1) Ñ1 ये (for यच्). D2 [ए]तं (sic). V1 वीर; B4 D12 नित्यं (for दिव्यं). Ś कदा; Ñ1 V3 B4 D1–4 T3.4 कथाश्; D7 कथां. V1 कथासु; D10.11 कथा ते; K (ed.) कथां ते (for कथा च).—(l. 2) V3 (first time) lacuna for the prior half. Ś D8.12 तन्नाम; Ñ2 तन्मया; V3 तथा च; D2.7.9–11 तन्मम. D9 स्मरतो (for अप्सरसो). T4 त्वन्नामस्मरणं. Ñ1 B4 नित्यं; V3 D6 नाम (for राम). Ś D8.12 श्रावयंति; T3 द्रावयेयुर्; T4 महनीयं (for श्रावयेयुर्). Ñ न संशयः; V3 (first time) नरर्षभं; V3 (second time) अतंद्रिताः (for नरर्षभ).—After the first occurrence of l. 2, V3 repeats 15cd.—(l. 3) V1 राम (for वीर). Ś D8.12 वाक्यामृतं; B4 चर्यामिमां; D2.9 वीर्यामृतं. Ś B4 D3.8.12 T3.4 विभो (for प्रभो).—(l. 4) V3 भुक्तं वो; D5 T3 उत्कंठो; Ct उत्कंठां (as above). Ñ1 V1 तु ह(V1 क)रिष्यामि; V3 विच°; B4 तां हनिष्यामि; D6.7.10.11 तां हरि° (for विहरिष्यामि).—After the prior half of l. 4, T4 ins.:

773 (A)* मेघाध्वानं शशी यथा ।
सर्वशत्रून्हनिष्यामि.

T3 मेघरेखाम्. D2.3.5.9 [अ]चलः (for [अ]निलः).]

17 T1 om. (hapl.) 17–19.—a) G2 इति (for एवं). Ñ1 V1.3 D2.3.5.9 T4 ब्रुवंतं; M4 ब्रुवाणो(sic). Ñ

एवमेतत्कपिश्रेष्ठ भविता नात्र संशयः ।
लोका हि यावत्स्थास्यन्ति तावत्स्थास्यति मे कथा ॥ १८
चरिष्यति कथा यावल्लोकानेषा हि मामिका ।
तावच्छरीरे वत्स्यन्ति प्राणास्तव न संशयः ॥ १९

ततोऽस्य हारं चन्द्राभं मुच्य कण्ठात्स राघवः ।
वैदूर्यतरलं स्नेहादाबबन्धे हनूमति ॥ २०
तेनोरसि निबद्धेन हारेण स महाकपिः ।
रराज हेमशैलेन्द्रश्चन्द्रेणाक्रान्तमस्तकः ॥ २१

G. 7. 43. 22
B. 7. 40. 20
L. 7. 42 24

V1.3 B4 D2.3.5–7.9–11 M4 रामस्तु; B1 T4 रामस्तं; G1 रामश्च (for राजेन्द्रो). —^{b}) Ñ V1.3 B1.4 D2.3.5–7.9–11 वर-; G2 M8 तथा (for अथ). —For 17^{ab}, Ś B3 D1.4.8.12 M6 subst.:

774* हनूमति ब्रुवत्येवं राघवः परवीरहा ।

[B3 M6 परमासनात्.]

—D12 om. 17^c–18. —^{c}) B3 तं; G2 तु (for च). Ś D8 सस्वजे तं च; Ñ V1.3 B1.4 D1–7.9–11 T4 सस्वजे (V3 lacuna) स्नेहाद्; M6 [अ]भ्यस्वजत्तत्र (for च परिष्वज्य). —^{d}) Ś D2.8.9 T4 M6 चेदम्; D1.4 चैतद् (for एतद्). —After 17, V3 repeats l. 2 only of 773*.

18 D12 T1 om. 18 (cf. v.l. 17). —^{a}) B1 एतदेवं (by transp.); B3 M6 एवमेव (for एवमेतत्). —^{b}) T3 भविष्यति न संशयः. —Ñ2 B3 (after 19) D6.7.10.11 read 18^{cd} after 777*. —^{c}) V3 D3 च (for हि). —^{d}) Ś D8 वत्स्यति. Ñ2 V1.3 B1.3 D6.10.11 T2 M4.5.7.9.10 तावत्स्थास्यति मे कथाः. ❀ Ck: लोके हीत्यादि। अयं वादः स्वकब्रह्मत्वैभवानुभवसंधानपूर्वकम्। एवं च हनूमते रामेणार्था-न्नित्यत्वं दत्तमिदं चातिदुष्करम्।; Ct: एवं च हनूमते भगवता-कारनित्यत्वं कल्पस्थायित्वरूपं दत्तमित्याभाति. ❀ —After 18, Ñ2 D6.7.10.11 K (ed.) ins.:

775* एकैकस्योपकारस्य प्राणान्दास्यामि ते कपे ।
शेषस्येहोपकाराणां भवाम ऋणिनो वयम् ।

[(l. 1) D6 एकस्यैव. —K (ed.) reads l. 2 within brackets. —(l. 2) D6.7 [ए]व (for [इ]ह). ❀ Ct: उपकाराणां मध्ये शेषस्येत्यर्थः. ❀]

—Then all the above Mss. cont.; Ś2.3 D8.12 T4 ins. after 19; while Ñ1 V1 B4 D1–5.9 T3 cont. after 777*; B3 ins. after 18:

776* अङ्गेष्वेव जरा यातु यत्त्वयोपकृतं कपे ।
नरः प्रत्युपकाराणामापत्सु लभते फलम् ।

[K (ed.) reads l. 1 within brackets. D8.12 om. up to त्व in l. 1. —(l. 1) Ś3 D9 [ए]वं; Ñ2 ते; T4 [अ]पि (for [ए]व). B3.4 अंगेभ्यस्तु. D4 T3 जरां. Ś3 न स्यान्; Ñ1 D2 T3 यांतु; Ñ2 T4 मास्तु (for यातु). D6.7.10.11 मदंगे जीर्णतां यातु (for the prior half). Ś3 न चैव (for यत्त्वया). Ś3 [अ]पक्कतं (sic); B4 [उ]पस्कृतं; D8.12 [आ]-पत्कृतं; G (ed.) [उ]पहृतं (for [उ]पकृतं). D5 मम (for कपे). —(l. 2) G (ed.) तस्य (for नरः). B4 अवश्यं (for आपत्सु). Ñ2 च लभेत् (for लभते). D6 (m. also as above)

.7.10.11 Ct आपत्स्वायाति पात्रतां (for the post. half). ❀ Ct: प्रत्युपकाराणां पात्रतां नर आपत्स्वायातीत्यनेन प्रत्युपकारार्थिन उपकृतावापत्प्रार्थना भवति। सा मे कदापि मा भूदिति व्यञ्जयम्. ❀

19 T1 om. 19 (cf. v.l. 17). B1 om. 19–21. —^{a}) Ñ1 V1.3 B4 D1–5.9 T3 भविष्यति; M8 करिष्यति. G (ed.) यावदेषा (for कथा यावल्). —^{b}) D1.4 T3 एषा लोके; G2 लोके चेषां; M2.4.7.10 लोकेष्वेषा; M6 लोके चैव (for लोकानेषा). M9 मामका. Ś D8.12 लोकानेतान्हि मामकी (D8 °कान्); Ñ1 V1 B4 D2.9 एषा (D2.9 °व) लोके हि मामकी (V1 शाश्वती); Ñ2 B3 D6.7.10.11 एषा लोके च मामिका; V3 एव लोकेषु मामिका; D5 एवा लोकेषु कामिका; G (ed.) लोके च मामका कथा. —^{d}) T4 M8 तव प्राणा (by transp.). —For 19^{cd}, Ñ V1.3 B4 D1–7.9–11 T3 subst.:

777* तावत्ते भविता कीर्तिः शरीरेऽप्यसवस्तथा ।

[V1 D1–5.9 T3 हि (for ऽपि). Ñ2 T3 तव; D2 तदा.]

—Then Ñ1 V1 B4 D1–5.9 T3 cont. 776*; while Ñ2 D6.7.10.11 read 18^{cd}. —After 19, Ś2.3 D8.12 T4 ins. 776*; while B3 reads 18^{cd}.

20 B1 om. 20 (cf. v.l. 19). M6 om. 20–21. —^{a}) Ś1.2 D5 स्वहारं; Ś3 स हारं; D8.12 स हारं; T1.2 G3 M3 हारं च; L (ed.) हारं तु (for ऽस्य हारं). —^{b}) Ś1.3 Ñ1 V1.3 B3.4 D1–9.12 T3 मुक्त्वा; Ck.t as in text (for मुच्य). ❀ Ck: मुच्य कंठादिति। स्त्रीयाद्विसृज्येत्यर्थः।; so also Ct. ❀ —^{c}) B4 -प्रभवं; D5 -तरले; G2 -तनयं (sic) (for -तरलं). Ś Ñ V1.3 B3.4 D T4 कंठे (for स्नेहाद्). ❀ Cg.k: तरलो हारमध्यगः (Cg °गो मणिः)।; so also Ct. ❀ —^{d}) T1–3 G1.3 M1.3.8 आबबंध. T3 G1 M2.3 हनूमतः (for °मति). Ś Ñ V1.3 B3.4 D T4 G2 M10 बबंध च (G2 M10 °धांसे) हनूमतः (Ñ1 °ते).

21 B1 D9 M6 om. 21 (for B1 M6, cf. v.l. 19 and 20 respy.). —^{a}) D3 M1 ततोरसि. —^{b}) Ś D8.12 रराज (for हारेण). Ñ V1.3 B3.4 D2.5–7.10.11 महता (for स महा-). —^{c}) T4 G3 M1.4.9 हैम-; Cg.k.t as in text (for हेम-). T3 G2 M10 -[अ]द्रिरिव; M1.2.4.5.7–9 -शैलेव; Cg.k.t as in text (for -शैलेन्द्रश्). Ś Ñ V1.3 B3.4 D1–8.12 रराज (Ś D8.12 हारेण) कांचनः शैलस्. ❀ Cg: हेमशैलेन्द्रो मेरुः। चन्द्रेण चन्द्रकिरणैः। आक्रान्तमस्तक आक्रान्तकर्णप्रदेश इत्यर्थः।; Ck: हेमशैलेन्द्रो मेरुः। चन्द्रेण चन्द्रकिरणेन। आक्रान्तमस्तकः। व्याप्तशिखराग्रामूलप्रदेश इत्यर्थः।; Ct: हेमशैलेन्द्रो मेरुश्चन्द्रेणाक्रान्तमस्तकस्तादृशः पर्वतो यथा

G. 7. 43. 22
B. 7. 40. 27
L. 7. 42. 25

श्रुत्वा तु राघवस्यैतदुत्थायोत्थाय वानराः ।
प्रणम्य शिरसा पादौ प्रजग्मुस्ते महाबलाः ॥ २२
सुग्रीवश्चैव रामेण परिष्वक्तो महाभुजः ।
विभीषणश्च धर्मात्मा निरन्तरमुरोगतः ॥ २३
सर्वे च ते बाष्पगलाः साश्रुनेत्रा विचेतसः ।
संमूढा इव दुःखेन त्यजन्ते राघवं तदा ॥ २४

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

आमूलशिखरं तत्किरणैर्व्याप्तो भवति तथा हनूमांस्तद्बलकिरणव्याप्तो जात इत्यर्थः. ❀

22 B3 om. 22. Ñ1 V3 D2.3.5.9 transp. 22 and 23. D1.4 (after 24) repeat 22 after 23. —[a]) D1 (both times) श्रुत्वा च; T3 तच्छ्रुत्वा; G3 घृत्वा तु; M1 दृष्ट्वा तु (for श्रुत्वा तु). Ñ1 रामस्य वचः; B1 राघवस्यैवम्; D1 (both times).4 (first time) °वचस् (for राघवस्यैतद्). V1 D2.3.4(second time)5.9 श्रुत्वा रामस्य वचनम्(D3–5 तु वचः); V3 (with hiatus) रामस्य च वचः श्रुत्वा. ❀ Ct: श्रुत्वेति । हनूमदुद्देश्यकमेकैकस्येत्यादि वाक्यम्. ❀ —[b]) D1 (both times).4 (first time) त्वरया; D7 तत (for first उत्थाय). Ñ1 साश्रुनेत्रा विचेतसः. —[c]) M4.7.10 भूमौ (for पादौ). —[d]) Ś Ñ2 B1.4 D1(both times).4(first time).6–8.10–12 M6 निर्जग्मुस्ते; V1.3 D2.3.4(second time).5.9 प्रययुस्ते; T3 जग्मुस्ते च; G1 जग्मुस्ते तु (for प्रजग्मुस्ते).

23 Ñ1 V3 D2.3.5.9 transp. 22 and 23. —[a]) Ñ1 V3 D1–5.9 T3 चापि; Ñ2 B1 D6.7.10.11 स च (for चैव). —[b]) T3 G1 M1.2.4.7.9.10 महाबलः; M5 °मतिः (for महाभुजः). D10.11 निरंतरमुरोगतः = 23[d]. —[c]) V1 तु (for च). T4 रामेण (for धर्मात्मा). —[d]) Ś D3.12 अनंतरं; T1 G3 M1–4.8.9 उरोगतं; Cg.k.t as in text (for उरोगतः). Ñ1 V1 D2.3.5.9 सर्वे च(V1 D5 ते) हरियूथपाः; Ñ2 B1 D6.7.10.11 सर्वे ते(B1 ते सर्वे) बाष्पविक्लवाः; D1.4 (with hiatus) अश्रुने(D4 om. after ने up to 24[b])त्रो बभूव ह. ❀ Cg.k: निरन्तरमुरोगत इति । गाढं(Ck °ढं) परिष्वक्त इत्यर्थः ।; so also Ct. ❀ —After 23, D1 repeats 22.

24 Ñ1 D4 om. 24[ab] (for D4 cf. v.l. 23). V1 D1–3.5.9 om. 24. —[a]) D12 सर्वे एते. B3 बाष्पजलैर्; D6.7.10.11 T1.2 M1.5.6 Ct बाष्पकलाः (for °गलाः). Ñ2 कामरूपाश्च दुःखार्ताः; V3 B4 सर्वे ते बाष्पकलिताः(B4 °लाः); B1 परिष्वज्य च रामाय. ❀ Ct: बाष्पकलाः कण्ठस्य बाष्परुद्धत्वेनाव्यक्तभाषिणः. ❀ —[b]) M4.7.10 सास्रनेत्राः; Ct साश्रुनेत्रा (as in text). Ś D8.12 अश्रुनेत्रैः प्रसुस्रुवुः; B3 आवृतास्तैरचेतसः. ❀ Cg: विचेतसो वियोगखिन्नचेतसः ।; Ck: विचेतसो वियोगखिन्ना इति यावत् ।; Ct: विचेतसः शून्यमनसः, अतः संमूढा इव मूर्छिता इव बभूवुरिति शेषः. ❀ —B4 om. 24[cd]. —[d]) D6.7.10.11 T G M1.3.5.6.9.10 त्यजंतो. T1 M3 भ्रातरं (for राघवं). T3 तथा. Ś D8.12 रामं ते तस्थुजुस्तदा; Ñ1 प्रययुस्ते महाबलाः; Ñ2 V3 B1.3 निर्ययुस्ते च(Ñ2 °युस्त्वथ; V3 °युः स च) राघव; D4 रामं ते सत्यतेजसः. —After 24, D4 repeats 22; while D6.7.10.11 T G M1.3–5.7.8.10 ins.:

778* कृतप्रसादास्तेनैव राघवेण महात्मना ।
जग्मुः स्वं स्वं गृहं सर्वे देही देहमिव त्यजन् ।

[T3 damaged for l. 1. — (l. 1) D6.10.11 M4.7.8 [ए]वं (for [ए]व). — (l. 2) D6.7 T4 स्वं स्वं (for देही). M1 इह; Cg.k.t as above (for इव). D6.7 T3.4 G M5.8 [अ]त्यजन्; Cg.k.t as above (for त्यजन्). ❀ Cg: देहं त्यजन्देहीव रामवियोगखिन्ना इत्यर्थः । युद्धकाण्डान्ते वानरादीनां विसर्जनोक्तिः काण्डसमापनायैव विसर्जनं तत्रोक्तमिति मन्तव्यम् ।; Ck: देहं त्यजन्देहीवेति रामपरित्यागखिन्ना इति शेषः ।; Ct: देहं त्यजन्देहीव रामवियोगखिन्नाः अभूवन्निति शेषः । शरीरात्माभिमानिनां देहत्यागेनेव तेषां रामविश्लेषणखेदोऽभूदित्यर्थः. ❀]

—Then D7.10.11 cont.; while Ñ V3 B1.3.4 ins. after 24:

779* ततस्तु ते राक्षसऋक्षवानराः
प्रणम्य रामं रघुवंशवर्धनम् ।
वियोगजाश्रुप्रतिपूर्णलोचनाः
प्रतिप्रयातास्तु यथा निवासिनः ।

[(l. 3) Ñ1 V3 B3 -परि- (for -प्रति-). — (l. 4) V3 तथा (for यथा).]

Colophon. —*Kāṇḍa name*: Ś1 D2.9 M7 om. —*Sarga name*: Ś D5.8.12 वानरप्रयाणं(D5 °णो); Ñ1 D9 वानरराक्षसप्रयाणो(D9 °णं); Ñ2 V3 वानरऋक्षराक्षसविसर्जनं; V1 हरिराक्षसविसर्जनं; B1 ऋक्षवानरप्रेषणं; B3 राक्षसवानरसंप्रेषणं; D1.2 वानरऋक्षराक्षसप्रयाणो(D2 °णं); D3 वानरर्क्षगोपुच्छराक्षसप्रयाणं; D4 वानरर्क्षाणामुत्थाय राक्षसप्रयाणो. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 B3 D2.12 om.; Ñ2 B1 44; V1 34; B4 T3 45; D1.3.4 42; D5 43; D6–8.10.11 T1–3 M1–5.7–10 40; D9 48; T4 47; M6 38. —After colophon, D2 concludes with राम; T4 with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

४०

विसृज्य च महाबाहुर्ऋक्षवानरराक्षसान् ।
भ्रातृभिः सहितो रामः प्रमुमोद सुखी सुखम् ॥ १
अथापराह्णसमये भ्रातृभिः सह राघवः ।
शुश्राव मधुरां वाणीमन्तरिक्षात्प्रभाषिताम् ॥ २
सौम्य राम निरीक्षस्व सौम्येन वदनेन माम् ।
कैलासशिखरात्प्राप्तं विद्धि मां पुष्पकं प्रभो ॥ ३
तव शासनमाज्ञाय गतोऽस्मि धनदं प्रति ।
उपस्थातुं नरश्रेष्ठ स च मां प्रत्यभाषत ॥ ४
निर्जितस्त्वं नरेन्द्रेण राघवेण महात्मना ।
निहत्य युधि दुर्धर्षं रावणं राक्षसाधिपम् ॥ ५
ममापि परमा प्रीतिर्हते तस्मिन्दुरात्मनि ।
रावणे सगणे सौम्य सपुत्रामात्यबान्धवे ॥ ६
स त्वं रामेण लङ्कायां निर्जितः परमात्मना ।
वह सौम्य तमेव त्वमहमाज्ञापयामि ते ॥ ७
एष मे परमः कामो यत्त्वं राघवनन्दनम् ।
वहेर्लोकस्य संयानं गच्छस्व विगतज्वरः ॥ ८

G. 7. 44. 8
B. 7. 41. 8
L. 7. 43. 8

40

☞ V2 missing for Sarga 40 (cf. v.l. 7.12.2). D12 begins with ॐ.

1 [a]) T4 damaged for विसृज्य. Ś D8.12 तान्; B1.2.4 T4 M2.6.9 तु; M8 ते (sic) (for च). —[b]) B3 -राक्षस-वानरान् (by transp.). —[c]) M6 राजा (for रामः). —[d]) V1.3 D1–5.9 विजहार (for प्रमुमोद). Ś V1.3 D1.3–5.7–12 T3 G2 Cg सुखं सुखी (by transp.); B2 सुखं सुखं; D2 सुखे सुखी; M1 सुखी सुखी (for सुखी सुखम्). ❀ Cg : प्रमुमोद सुखं सुखी, स्वतः सुखी राम आश्रितदुःखनिवृत्त्या सुखं प्रमुमोद, अविच्छिन्नप्रमोदमगमदित्यर्थः. ❀

2 [a]) M8 तथा (for अथ). M9 अथापराह्ने भगवान्. —[b]) Ñ1 V1.3 D1–5.9 रामः सर्वैः सहानु(V3 D5 °र्वैर्महाभु)-जैः(V1 D2.9 °गैः). —[c]) D3.5 शुश्रुवे (for शुश्राव). —[d]) Ñ B D6.7 अंतरिक्ष(Ñ1 °क्षे)गतां(B1 °चरीं) प्रभुः; V1.3 D1–5.9 T4 अंतरिक्षे प्र(V1 D2.9 T4 वि)भु स्तदा; D10.11 अंतरिक्षान्महाप्रभुः. ❀ Cg : अन्तरिक्षात्प्रभाषिताम्, अन्तरिक्ष-गतेनोक्ताम् । पुष्पकाभिमानिदेवतयोक्तामित्यर्थः । अन्तरिक्षा-द्विनिःसृतामिति च पाठः ।; Ck : अन्तरिक्षात्, अन्तरिक्षचरभूते-नेत्यर्थः ।; Ct : अन्तरिक्षात् । अन्तरिक्षचराद्विनिःसृतामित्यर्थः. ❀

3 [a]) T3 सौम्यं. —T4 damaged from [b] up to प्रा in [c]. —[b]) G1 M5 नयनेन (for वदनेन). —[c]) Ñ2 B D6.7.10.11 कुबेर-; D1.3–5 कैलासाद् (for कैलास-). Ś Ñ2 V3 B D6–8.10–12 M6 -भवनात्; V1 D2.9 -निलयात्; D1.4 अभिसं-; D3.5 अचलात् (for -शिखरात्). —[d]) Ñ1 V1.3 D1–6.9 M8 विमानं (for विद्धि मां). G1 M1 transp. विद्धि मां and पुष्पकं. V1 D2.9 तदा; B1.2.4 T3.4 M5.10 विभो (for प्रभो). ❀ Ck : मां पुष्पकं विद्धीति । एवं च पुष्पकविमानाधिष्ठातृ-देवताया अयं वादः । न त्विह पुष्पकविमानाकारस्य ।; so also Ct. ❀

4 [a]) B3 आदाय (for आज्ञाय). —[b]) D3 राज्ञो (for गतो). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 M6 [ऽ]हं (for ऽस्मि). Ś D8.12 M6 धनदेश्वरं; D6.10.11 भवनं प्रति; G1 धनदालयं (for धनदं प्रति). —[c]) Ñ2 B उपस्थितं ; V1 D2.5.9 M6 उपस्थाने(M6 °थ्य); T4 उपस्थास्य (for उपस्थातुं). Ś D8.12 नरव्याघ्र; D2.9 T4 रघुश्रेष्ठ; D5 नृप° (for नरश्रेष्ठ). —[d]) B3 स तु; D5 तत्र (for स च). Ñ1 V1.3 D1–5.9 T4 इदमब्रवीत्.

5 [a]) V3 रक्षितस् (for निर्जितस्). —[c]) Ś D8.12 च सु-; Ñ2 B3 युद्धे (for युधि). Ñ1 V1.3 D1–5.9 हत्वा युधि दुराधर्षं. —[d]) T4 damaged after रावणं रा up to 6[a]. D6.7.10.11 राक्षसेश्वरं (for राक्षसाधिपम्). Ś D8.12 राक्षसं रावणं ततः (D12 प्रति).

6 T4 damaged up to 6[a] (cf. v.l. 5). —[a]) B3 D1.2.4 परम- (for परमा). —[b]) Ñ1 निर्जितेस्मिन् ; V3 D1–4.9 जिते त(V3 चा)स्मिन्; D5 जितेस्मिन् (subm.) (for हते तस्मिन्). —[c]) Ñ2 B1.2 D6.7.10.11 चैव; B3.4 रौद्रे (for सौम्य). D1.3–5 transp. सगणे and सौम्य. —[d]) Ñ1 सपुत्रैः सह बांधवैः; Ñ2 V1 B D6.7.10.11 सपुत्रे सहबांधवे; V3 D1.3–5 सपुत्र(V3 °त्रे)ज्ञातिबांधवे; D2.9 सहपुत्रे सबांधवे.

7 M6 om. 7[ab]. —[a]) D3 सत्यं (for स त्वं). —[b]) D2.3.5 अर्जितं(D3 °तः) (for निर्जितः). V3 विजितात्मना. —[c]) B3 सह (for वह). V1 चैव (for सौम्य). Ś1 Ñ2 D1.6.10.11 त्वम् (sic) (for तम्). B4 वह सौम्य त रामेणम् (corrupt). —[d]) V1.3 D1–5.9 प्रभुर् (for अहम्). Ś D8.12 T4 M6 वै; V3 [अ]हं (for ते).

8 [a]) Ś D8.12 M9 एवं (for एष). M5 नः; M7 ते (for मे). Ñ2 V1 B D1.3–7.10.11 T1 transp. एष मे and परमः. T4 damaged from कामो up to [b]. Ñ1 V3 परमो ह्येष कामोयं (V3 मोघस्त्वाम् [sic]); D2.9 परमो हर्षकामो मे. —[b]) Ñ2 B1.4 यस्त्वं; B2 यद्वा; M6 स त्वं (for यत्त्वं). M6 -वर्धनं (for -नन्दनम्). Ś D8.12 यस्त्वं रघुविवर्धनं; Ñ1 V1 D1–5.9 यस्त्व(Ñ1 V1 °स्त्व)मिक्ष्वाकुनंद(D2.9 °वर्धं)नं; V3 इक्ष्वाकु-कुलनंदनं. —D4 om. 8[c]–9[b]. —[c]) M6 वह. M5 शरणं (for

G. 7. 44. 9
B. 7. 41. 9
L. 7. 43. 9

तच्छासनमहं ज्ञात्वा धनदस्य महात्मनः ।
त्वत्सकाशं पुनः प्राप्तः स एवं प्रतिगृह्ण माम् ॥ ९
बाढमित्येव काकुत्स्थः पुष्पकं समपूजयत् ।
लाजाक्षतैश्च पुष्पैश्च गन्धैश्च सुसुगन्धिभिः ॥ १०
गम्यतां च यथाकाममागच्छेस्त्वं यदा स्मरे ।
एवमस्त्विति रामेण विसृष्टः पुष्पकः पुनः ।
अभिप्रेतां दिशं प्रायात्पुष्पकः पुष्पभूषितः ॥ ११

संयानं). Ś D8.12 वहेश्च लोकसंघानां; T3 M6 वहेथा लोककर्तारं (M6 °संयानं). —^{d}) Ś D8.12 T1–3 G3 M2-4.7.9 गच्छत्वं (for गच्छस्व). ❀ Cv: लोकस्य संयानं लोकस्य शरणम् ।; Cg: लोकस्य संयानमिति । लोकसंचरणमित्यर्थः ।; Ck.t : लोकस्य भूराद्यशेषाभिमतलोकप्रापणस्य संयानं समीचीनयानभूतस्त्वं राघवनन्दनं वहेरिति यदेष मे परमः कामः ।; (Ct : °मः, अतस्त्वं गच्छेति संबन्धः). ❀ —For 8^{cd}, Ñ V1.3 B D1–3.5.6.9 T4 subst.:

780* वहेः सुप्रीतिमनसं तस्मात्त्वैव गम्यताम् ।

[V3 वहेस्तं; D6 वहेथाः (for वहेः सु-). V3 D1.3.5.6 -प्रीत- (for -प्रीति-). V1 D1.3.5 -बुद्धिरत्वं (for -मनसं). D2.9 T4 वहस्व प्रतिबुद्धस्त्वं (T4 °ध्यस्व) (for the prior half).]

9 D4 om. 9^{ab} (cf. v.l. 8). —^{a}) G3 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा). Ñ V1.3 B D1–3.5–7.9.11 T4 सोहं शासनमाज्ञा(Ñ2 B °दा)य; M1 अथ तच्छासनं ज्ञात्वा. —^{c}) Ñ1 V1.3 B D1–4.6.7.9–11 अनु-; Ñ2 D5 T4 इह (for पुनः). T3 प्राप्तम् (for प्राप्तः). —^{d}) G1 स्वयं च; M8 सकाशं; M8 स एव (for स एवं). Ś V1.3 D1–5.8.9.12 T4 शाधि किं(V1 ते) करवाणि ते(Ś D8.12 वै; V1 किं); Ñ B D6.7.10.11 K (ed.) निर्विशंकः (Ñ1 °कं)प्रतीच्छ(K [ed.] °क्ष) मां; T1–3 G3 M1.3 स्वयं प्रति(T3 एनं परि)गृहाण मां. —After 9, Ś Ñ V1.3 B D T4 ins. :

781* अधृष्यः सर्वभूतानां सर्वेषां धनदाज्ञया ।
चराम्यहं प्रभावेन तवाज्ञां परिपालयन् ।

[(l. 1) Ś D8.12 अदृष्टः; Ñ1 V1.3 D1–4.9 T4 अदृश्यश् (for अधृष्यः). Ñ1 V1.3 B1.2.4 D1–5.9.12 T4 चैव (for सर्व-). —T4 damaged from नदा in the post. half up to प्र in the prior half of l. 2. —(l. 2) D5 वहामि (for चरामि). Ś D8.12 चानु-; Ñ2 B1.3.4 [आ]त्मप्र-; B2 [अ]थ प्र- (for [अ]हं प्र-). B3 तथा; D3 ताम् (for तव). Ś D2.8.12 प्रति- (for परि-).]

—Thereafter, Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 cont. :

782* यदा मे स्मरणे बुद्धिं त्वं करिष्यसि राघव ।
तदाहमीप्सितं ज्ञात्वा उपस्थास्ये तवान्तिकम् ।

[(l. 1) V3 वीर (for बुद्धिं). V3 त्वं च बुद्धिं करिष्यसि (for the post. half). Ñ1 V1 D1–5.9 T4 यदा च मे त्वं स्मरणे बुद्धिं नृप करिष्यसि. —(l. 2) Note hiatus between the two halves. Ñ1 V1.3 D1–5.9 T4 उपस्थास्याम्यहं वीर (V3 भूप) (for the prior half). Ñ1 तदा त्वद्धिहिते श्रितं; V1.3 D1.4 तदा तद्वि(V3 ते वि)दितेंगितः(D1.4 °तैः); D2.9 तदा त(D9 त्व)द्विहितां गतिं; D3 तदा तद्विहितेंद्रियः; D5 तदा त्वद्विहितेंगितः; T4 त्वदाज्ञाविदितेंगितः (for the post. half).]; while Ñ2 B D6.7.10.11 cont. :

783* एवमुक्तस्तदा रामः पुष्पकेण महाबलः ।
उवाच पुष्पकं दृष्ट्वा विमानं पुनरागतम् ।
यद्येवं स्वागतं तेऽस्तु विमानवर पुष्पक ।
आनुकूल्याद्धनेशस्य वृत्तदोषो न नो भवेत् ।

[(l. 1) B3 तेन (for रामः). —D6 om. l. 4. —(l. 4) B3 आत्मकूलाकुलेशस्य (sic) (for the prior half). B3 नूनं (for वृत्त-). B3.4 मे (for नो).]

10 For 10^{ab}, Ñ2 B D7.10.11 subst. and read after 10^{cd}; while D6 ins. after 10 :

784* पूजयित्वा महाबाहू राघवः पुष्पकं तदा ।

—^{c}) Ñ1 V1.3 D1–5.9 लाजोत्करेण (for लाजाक्षतैश्च). Ś D8.12 धूपैश्; M1.7 गंधैश् (for पुष्पैश्). Ñ2 B D6.7.10.11 लाजैश्चैव तथा पुष्पैर्. —^{d}) Ś D8.12 M1.7 पुष्पैश्; Ñ2 B D6.7.10.11 धूपैश् (for गन्धैश्). —T4 damaged from श्च सु up to यथा in 11^{a}. Ś Ñ2 B1.4 D6–12 G1.2 चैव; B2 चापि; B3 सह; D1.3–5 बहु-; T1.2 G3 M3.10 च स- (for च सु-).

11 T4 damaged up to यथा in ^{a} (cf. v.l. 10). —^{a}) Ñ1 V1 गच्छ त्वं (for गम्यतां). Ñ1 V1 वै; D1 ते (for च). Ñ2 B D6.7.10.11 (all except B with hiatus) गम्यतामिति चोवाच(B1.2.4 चावोचद्). —^{b}) D10.11 G1.2 M1.3–8.10 आगच्छ (for आगच्छेस्). D12 T1.2 G2.3 त्वां (for त्वं). G1.2 M4.6.7 यथा (for यदा). D10.11 स्मरे यदा (by transp.). Ñ1 V1 D2.9 T4 आगच्छेथाः स्मृतो (T4 °तं) मया; Ñ2 V3 B1.2.4 D1.3–7 आगच्छेः संस्मृतो मया; B3 तदागच्छेः स्मृतो मया; T3 आगच्छाहं यथा स्मरे. ❀ Cg.k.t : स्मरे स्मरामि(Ck °मीति यावत्). ❀ —After 11^{ab}, Ñ2 B D6.7.10.11 S (except T4) ins. :

785* सिद्धानां च गतौ सौम्य मा विषादेन योजय ।

[Ñ2 B1.3 D6 M4.6 गतिं; B2.4 M9 गतिः; T1 पथा (for गतौ). Ñ2 B विघातेन; D6 विघातय (for विषादेन). Ñ2 सं * तः (illeg.); B1.4 यूयुजः; B2 सस्वज; B3 पुष्पक; D6 संयते (for योजय). D7 T3 M4.9 मा विषादमवाप्नुहि(D7 °योजय [sic]) (for the post. half). ❀ Cv : ‘ सिद्धानां च गतौ सौम्य माविषादेन योजयेति ’ सिद्धानां च गतौ मार्गे मामविषादेनाश्रमेण योजय प्रापय ।; Cg : सिद्धानां च गतौ आकाशमार्गे । आत्मानं विषादेन अस्मद्वियोगदुःखेन मा योजय । विमुक्तगत्या गतदुःखः सुप्रतिष्ठितः सुखमास्स्वेत्यर्थः ।

एवमन्तर्हिते तस्मिन्पुष्पके विविधात्मनि ।
भरतः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच रघुनन्दनम् ॥ १२
अत्यद्भुतानि दृश्यन्ते त्वयि राज्यं प्रशासति ।
अमानुषाणां सत्त्वानां व्याहृतानि मुहुर्मुहुः ॥ १३
अनामयाच्च मर्त्यानां साग्रो मासो गतो ह्ययम् ।
जीर्णानामपि सत्त्वानां मृत्युर्नायाति राघव ॥ १४
पुत्रान्नार्यः प्रसूयन्ते वपुष्मन्तश्च मानवाः ।
हर्षश्चाभ्यधिको राजञ्जनस्य पुरवासिनः ॥ १५
काले च वासवो वर्षं पातयत्यमृतोपमम् ।
वायवश्चापि वायन्ते स्पर्शवन्तः सुखप्रदाः ॥ १६

G. 7. 44. 20
B. 7. 41. 21
L. 7. 43. 19

सिद्धानां गतौ मा मामविषादेनाश्रमेण योजय प्रापयेति वार्थः ।; Ck : हे सौम्य सिद्धानां च गतौ व्योममार्गे आत्मानं विषादेन खेदेन मा योजय । विमुक्तगत्या गति(त ?) दुःखः सुप्रतिष्ठः सुखमास्स्वेत्यर्थः ।; Ct : हे सौम्य, सिद्धानां गतौ व्योममार्गे । विषादेनास्मद्वियोगदुःखेन मा योजय आत्मनमिति शेषः । सुखमास्स्वेति तात्पर्यम्. ❀

—Thereafter Ñ2 D6.7.10.11 cont., while Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 ins. after 11^{ab} :

786* प्रतिघातश्च ते मा भूद्यथेष्टं गच्छतो दिशः ।

[D2.9 T4 परि- (for प्रति-). V3 मा भूत्ते (by transp.); D1.4 मा तेभूद् (by transp.); D3.5 मा ते(D5 ते मा) भूद् (for ते मा भूद्). D1 अष्टौ हि; D8.12 यथेष्टं (for यथेष्टं). Ś D5.8.12 दिशं; V3 दिवं (for दिशः).]

—^{cd}) T3 G2 M6 विसृ(G2 प्रहृ)ष्टं पुष्पकं पुनः (for ^{d}). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 एवं विस(Ñ1 °नि)र्जितस्ते(V1.3 D1–5.9 °तं ते) न रामेणाक्लिष्टकर्मणा; Ñ2 B D6.7.10.11 एवमस्त्विति रामेण पूजयित्वा विसर्जितः(Ñ2 B4 D6.7.10.11 °तं). —^{e}) Ś D8 अभिप्रीतो (for °प्रेतां). Ś Ñ1 V1.3 B2 D1–5.8.9.12 पूर्वां; Ñ2 B1.3.4 D6.7.10.11 तस्मात् ; T3 M5 यायात् (for प्रायात्). —^{f}) T3 G2 M4.6 पुष्पकं (for पुष्पकः). T1.2 G3 M3 -मोदितः; T3 G1.2 M5.8.10 -पूजितः(T3 G2 °तं); T4 -निर्मितः; M4.6 -भूषितं (for -भूषितः). Ś Ñ1 D8.12 प्रयातः पुष्पकस्तथा(Ñ1 °दा); Ñ2 V1.3 B D1–7.9–11 प्रयातं(B1 प्रायास्त; B3.4 D7.10.11 प्रायात्तत्) पुष्पकं तदा. ❀ Ct : पुष्पकं पुष्पमिव लघ्विति पुष्पकम् । संज्ञायां कन्. ❀

12 ^{a}) B2 स तु गते; B3 चांतर्हिते; T1.2 अंतर्गते (for अन्तर्हिते). Ś Ñ1 V1.3 D1–5.8.9.12 T4 गते तस्मिन्विमाने तु. —^{b}) Ś Ñ1 D1.3.4.8.12 रुचिरात्मनि; Ñ2 V1 D2.5.7.9–11 सु(D2.9 तु) कृतात्मनि; V3 च सुवेश्मनि; B विदितात्मनि; G1 विधृतात्मनि; T4 M1.3.10 विबुधात्मनि(T4 damaged from धात्मनि up to ^{c}) (for विविधात्मनि). —^{c}) Ś V3 D1.3–5.8.12 भूत्वा (for वाक्यम्). —^{d}) M1 -सत्तमं (for -नन्दनम्). Ś D8.12 रामं वचनमब्रवीत्; Ñ V1 B D2.6.7.9–11 उवाच(B3 अब्रवीद्) रघुनंदनं; V3 D1.3–5 वाक्यं प्रो(V3 चो)वाच राघवं.

13 ^{a}) D10.11 Ck.t विबुधात्मनि; K (ed.) विविधात्मनि. V3 भूयस्ते (for दृश्यन्ते). ❀ Cg : विविधात्मनि नानारूपे चित्र इत्यर्थः ।; Ck.t : विबुधात्मनि देवमूर्तौ. ❀ —^{b}) Ś Ñ V1.3 B1.3.4 D वीर (for राज्यं). —^{c}) D10.11 T1 G M1.5.9.10 Ck.t अमानुषाणि सत्त्वानि. —V3 om. (hapl.) from 13^{d} up to 14^{c}. —^{d}) Ś B1.2 D8.12 T3 M1 पुनः पुनः (for मुहुर्मुहुः). ❀ Cg : अमानुषाणां सत्त्वानां पुष्पकादीनामित्यर्थः ।; Ck : अमानुषाणि सत्त्वानीति पुष्पकादीनीत्यर्थः । व्याहृतानीति । मत्वर्थीयाजन्तः । व्याहारवन्ति ।; so also Ct. ❀

14 V3 om. 14^{abc} (cf. v.l. 13). —^{a}) D9 om. from च up to हर्ष in 15^{c}. Ś Ñ1 V1 D3.5.7.8.10–12 T1.2 G3 M3 अनामयश्च; Ñ2 B D1.2.4.6 T3.4 G1 M8 अनामयानां (D1.4 T3.4 G1 M8 °श्च; D2 °स्तु) (for अनामयाच्च). Ś B1.3.4 D8 सत्त्वानां; B2 लोकानां (for मर्त्यानां). —B4 om. (hapl.) 14^{bc}. —^{b}) B1 [अ]द्य वर्तते; T3 M6 गत (M6 °तो)व्ययः (for गतोह्ययम्). Ñ V1 B2 D1–6 T4 सुखं संवत्सरा ययुः; B3 संगमः सोभ्यवर्तते. ❀ C5 : साग्रो मासो गत इति । अभिषेकानन्तरं साग्रो मासो गतः । तावन्मात्रेणानामयादिगुणप्रादुर्भाव इत्याश्चर्यमित्यर्थः । अनेन पुष्पकागमनं मासाभ्यन्तर एव तत्कालवृत्तान्तो भरतेन निर्दशित इत्यवगम्यते । पुनः फाल्गुनमासप्राप्तेः पूर्वमुक्तत्वात् ।; Ck : तवाभिषेकानन्तरं साग्रो ह्ययं मासो गतः । तन्मध्ये तावन्मात्रेण मर्त्यानामनामयादिगुणप्रादुर्भावः ।; Ct : साग्रो मास इति जातावेकवचनम् । मासा इत्यर्थः. ❀ —^{c}) T4 damaged from सत्त्वानां up to ^{d}. G1.2 M6.7 मर्त्यानां (for सत्त्वानां). —^{d}) Ś B1.3.4 D8.12 नाभ्ये(D12 °त्ये)ति (for नायाति). Ñ1 V3 D1.3–5 नास्ति मृत्युकृतं भयं(Ñ1 °भयं कृतं).

15 D9 om. up to हर्ष in ^{c} (cf. v.l. 14). —^{a}) Ñ V1.3 D1–7.10.11 T4 अरोगप्रस(V3 °भ)वा नार्यो; B प्रसूयंते सुतान्नार्यो. —^{b}) Ś B1.3.4 D8.12 M6 वपुः पुष्णं(B1.3.4 M6 °ष्यं)ति; Ñ2 V1 D6.7.10.11 T4 वपुष्मंतो हि(V1 °तोपि); G1.2 वसुमंतश्च (for वपुष्मन्तश्च). ❀ Cg.t : वपुष्मन्तो हृष्टपुष्टवपुर्युक्ताः ।; so also Ck. ❀ —^{c}) D3.5 G2 M1.3.8 [अ]पि (for [अ]भि-). V3 हर्षवंतस्तथा; D1 प्रहर्षश्चाधिको (for हर्षश्चाभ्यधिको). V1 D2 राम; B2 जीवन् ; D5 राष्ट्रे; D10 नूनं (for राजन्). —M8 om. 15^{d}–17^{c}. —^{d}) Ś D8.12 जातश्च पुरवासिनां; V3 पौरजानपदांस्तथा. —After 15, V3 reads 18^{ab}.

16 M8 om. 16 (cf. v.l. 15). T1.2 G M5.6.10 om. 16^{ab}. —^{a}) Ś D8.12 कालेन (for काले च). Ñ V1.3 B D1–7.9–11 काले वर्षति पर्जन्यः(D4 ***). —^{b}) Ś D8.12 जनयति (for पातयति). Ñ V1 B D1–7.9–11 पातयन्नमृतं पयः; V3 प्रापयत्यमृतं पयः. —^{c}) Ś D8.12 [ए]व (for [अ]पि). T1.2 G3 M1.3 [अ]भितो वांति (for [अ]पि वायन्ते). Ñ V1.3 B D1–4.6.7.9–11 T4 वाताश्चापि प्रवां(D4

G. 7. 44. 21
B. 7. 41. 21
L. 7. 43. 20

ईदृशो नश्चिरं राजा भवत्विति नरेश्वर ।
कथयन्ति पुरे पौरा जना जनपदेषु च ॥ १७

एता वाचः सुमधुरा भरतेन समीरिताः ।
श्रुत्वा रामो मुदा युक्तः प्रमुमोद सुखी सुखम् ॥ १८

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

°यां)त्येते(V3 °वास्यंते). —d) Ñ V1.3 B1.3.4 D1–4.6.7.9–11 T4 स्पर्शयुक्ताः; B2 सुखस्पर्शाः; T2 स्पर्शयंति (for स्पर्शवन्तः). Ñ1 V3 D3 शिवाः सुखाः; Ñ2 V1 B1.3.4 D2.4.6.7.9–11 सुखाः शिवाः(D4 * *); B2 सदैव *; D1 M5 सुखावहाः (for सुखप्रदाः).

17 M8 om. 17abc (cf. v.l. 15). T4 damaged up to भवत्वि in b. —a) B2 यादृशो (for ईदृशो). Ñ1 V1 D1–4.9 नः सदा; D8 निश्चितं (for नश्चिरं). G1 राजन्. —b) Ñ2 V3 B D6.7.10.11 भवेद्; T1 जीवतु (for भवतु). D5 G1 इह (for इति). Ñ1 V3 B1.2 D2.9–12 T3 नरेश्वरः; B3 नराधिपः; B4 न संशयः; D1.3.4 नरोत्तमः (for नरेश्वर). —c) D5 कथयंतः. Ñ V1.3 D1–4.6.7.9–11 T4 राजन् (for पौरा). —d) M4 पौर- (for जना). M2.4.9 जानपदेषु. D5 [क्ष]पि (for च). Ñ V1.3 D1–4.6.7.9–11 T4 पौर(Ñ1 D7 °रा) जानपदास्तथा(V1 °दास्तदा; T4 °दा जनाः).

18 V3 reads 18ab after 15. —a) D3 च (for सु-). D4 * * रा; G1 -मनसा (for -मधुरा). V3 एताश्चान्याश्च मधुरा. —c) Ś D8 शृण्वन् ; D12 तत्र (for श्रुत्वा). D5 राजा; M1 वाचो (for रामो). —d) = 1d. G3 सुखं सुखी (by transp.). Ñ V1.3 B D1–4.6.7.9–11 T4 बभूव नृपसत्तमः. ❀ Cg: सुखी सुखमिति वक्ष्यमाणसर्गकथानुवादसंग्रहः. ❀ —After 18, B3 ins.:

787* संपूज्य तद्धनदविमानमादरा-
द्रघूत्तमो धनदविभूषितं तदा ।
विसृज्य चैनं तदभीष्टमार्गं
प्रतिप्रविष्टः प्रमदावनं तदा ।

Colophon : D4 om. (cont. the sarga). —*Kāṇḍa name* : Ś1 B3 D2 M7 om. —*Sarga name* : Ś D8.12 पुष्पकप्रत्यानयनः(Ś2 °नं); Ñ V3 B D1–3.6.9 पुष्पकप्रत्यागमनं(Ñ1 D2.9 °नः; B2 °गमः); V1 पुष्पकप्रस्थानं; D5 पुष्पकपुनर्गमनं. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś Ñ1 V3 D2.12 om.; Ñ2 B1.3 45; V1 35; B2 31; B4 T3 46; D1.3 43; D5 44; D6.8.10.11 T1.2 G M1–5.9–10 41; D9 49; T4 48; M6 39. —After colophon, T4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः; M6 with श्रीं; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

४१

स विसृज्य ततो रामः पुष्पकं हेमभूषितम् ।
प्रविवेश महाबाहुरशोकवनिकां तदा ॥ १
चन्दनागरुचूतैश्च तुङ्गकालेयकैरपि ।
देवदारुवनैश्चापि समन्तादुपशोभिताम् ॥ २
प्रियङ्गुभिः कदम्बैश्च तथा कुरवकैरपि ।
जम्बूभिः पाटलीभिश्च कोविदारैश्च संवृताम् ॥ ३
सर्वदा कुसुमै रम्यैः फलवद्भिर्मनोरमैः ।
चारुपल्लवपुष्पाढ्यैर्मत्तभ्रमरसंकुलैः ॥ ४

G. 7. 45. 11
B. 7. 42. 7
L. 7. 44. 5

41

☞ V2 missing for Sarga 41 (cf. v.l. 7.12.2). D4 cont. the previous Sarga. D12 begins with ॐ.

1 ^{a}) Ś Ñ2 V3 B D8.12 तं; Ñ1 V1 D1.2.4.9 T4 तद्; D3 प्र- (for स). T1–3 G3 M3 विसृज्य च (T3 तु); Cg.k as in text (for स विसृज्य). V1 तदा (for ततो).—^{b}) M1 पुष्प- (for हेम-).—D11 om. 1^{cd}.—^{d}) Ś Ñ V1.3 B2–4 D1–4.8.9.12 T4 M5.6 शुभां; T2 तथा (for तदा). B1 रत्नाकरनिभां सभां. ❀ Cg: अशोकवनिकामन्तःपुरगतं लीलोद्यानम् ।; Ck: अशोकवनिकेति । सामान्यतो महाप्रभूणां शृङ्गारविहारोपवनमन्तःपुरवर्ति ।; so also Ct. ❀ —After 1, Ñ2 B ins. 792* and then Ñ2 B1–3 read 9 for the first time repeating it in its proper place.

2 For 2–8, Ñ1 V1 D2.3.9 subst. 792*.—^{a}) Ś Ñ2 B D8.10.12 -[अ]गुरु- (for -[अ]गरु-). Ś D8.12 -गंधैश्; Ñ2 B2–4 वृक्षैश्; D1.4 -धूपांश् (sic); D5 -धूपैश्; G (ed.) -पर्णैश् (for -चूतैश्). V3 तत्राशोकान्प्रियंगश्च (sic).—^{b}) Ś Ñ2 V3 B D5.8.12 -कालीयकैर् (for -कालेयकैर्).—After 2^{ab}, M1 reads 3 (transp. ^{ab} and ^{cd} [followed by first occurrence of 2^{cd}]).—^{c}) Ñ2 V3 B [ए]व (for [अ]पि).—^{d}) V3 B2.4 -शोभिताः (for -शोभिताम्). Ś D8.12 M1 (first time).5 शोभितां हेमस(Ś1 °सु)प्रभैः.—After 2, Ñ2 V3 B D1.4–7.10.11 T G M1 (after 2^{cd} [second occurrence]).2–4.6–10 ins.; while Ś D8.12 ins. l. 3–4 only after 2:

788* चम्पकाशोकपुंनागमधूकपनसासनैः ।
शोभितां पारिजातैश्च विधूमज्वलनप्रभैः ।
लोध्रनीपार्जुनैर्नागैः सप्तपर्णातिमुक्तकैः ।
मन्दारकदलीगुल्मलताजालसमावृताम् ।

[(l. 1) D5–7.10.11 T4 -[अ]ग(D10 [अ]गु)रु- (for -[अ]शोक-). Ñ2 V3 B -पुंनागैर् (for -पुंनाग-). G1 -पवन- (for -पनस-). V3 B -पनसादिभिः (for -पनसासनैः).—After l. 1, Ñ2 V3 B ins.:

788(A)* शालैस्तालैस्तमालैश्च गगनार्धसमुच्छ्रितैः ।

[B3 सुमालैश् (for तमालैश्).]

—(l. 2) D1.4 M1 -ज्वलनोपमैः (for °नप्रभैः). Ñ2 V3 B वृक्षैर्बहुविधैश्चापि (B1 °श्चैव) शोभिता (Ñ2 V3 B1 °तां) हेमसप्रभैः (B3 °संनिभाः).—After l. 2, D1.4 T1–3 G2.3 M1–4.7–10 ins.; while G1 M6 cont. after 788(C)*:

788(B)* कर्णिकारवनैश्चापि शोभितां हेमसप्रभैः ।

[T1.3 M3 [ए]व (for [अ]पि). T2 -सुप्रभैः.];

while G1 M6 ins. after l. 2:

788(C)* सुरभीणि च माल्यानि जलजानि शुभानि च ।

[G1 सुगंधीनि (for च माल्यानि). G1 जलानि च सुखानि च (for the post. half).]

—T1 G M1.3.8 om. l. 3–4.—(l. 3) Ś D1.4.8.12 रोध्र- (for लोध्र-). Ś D8.12 -नीराजनैर्; B3 -नीलार्जुनैर् (for -नीपार्जुनैर्). B1 नीपैः (for नागैः). Ś D1.4.8.12 -पत्र- (for -पर्ण-). S3 D8.12 °मुक्तकैः; D6 °नक्तकैः (for -[अ]तिमुक्तकैः).—(l. 4) V3 असन- (for मन्दार-). V3 B2.4 -समावृताः; T2.3 -समाकुलां (for -समावृताम्).]

3 For subst. in Ñ1 V1 D2.3.9 cf. v.l. 2 and 8. V3 D1.4 om. (hapl.?) 3. M1 reads 3 (transp. ^{ab} and ^{cd}) after 2^{ab}.—^{a}) Ñ2 B कुरबकैः (for कदम्बैश्च).—After 3^{a}, D5 reads 4^{b} and the prior half of l. 1 of 789* for the first time repeating them in their proper places.—^{b}) Ś D8.12 कारंटकैर् (D12 °कटैर्); D5–7.10.11 T4 च बकुलैर् (for कुरबकैर्). Ñ2 B कदंबैश्चोपशोभितां (B2.4 °ताः).—^{c}) Ś Ñ2 B4 D8.12 M5 पाटलाभिश्च; B2 कोविदारैश्च; D5–7.10.11 T4 दाडिमैश्चैव (for पाटलीभिश्च).—^{d}) B2 पाटलाभिश् (for कोविदारैश्). Ñ2 सु- (for च). Ś2 B D5–7.10.11 T4 शोभितां; B3 संभृतां (for संवृताम्).—After 3^{cd}, M1 reads 2^{cd} for the first time repeating it in its proper place.

4 For subst. in Ñ1 V1 D2.3.9 cf. v.l. 2 and 8. —^{a}) Ñ2 V3 B G3 सर्वर्तु-; M5 सदा सु-; Ck.t as in text (for सर्वदा). Ñ2 V3 B दिव्यैः; T1.2 G M2–5.7–10 अन्यैः (for रम्यैः).—D5 repeats 4^{b} and the prior half of l. 1 of 789* here (cf. v.l. 3).—^{b}) Ñ2 V3 B सु(Ñ2 B3 स)पुष्पितैः; T3 M1 मनोहरैः (for मनोरमैः).—After 4^{ab}, Ñ2 V3 B D1.4–7.10.11 S ins.:

789* दिव्यगन्धरसोपेतैस्तरुणाङ्कुरपल्लवैः ।
तथैव तरुभिर्दिव्यैः शिल्पिभिः परिकल्पितैः ।

[D5 repeats the prior half of l. 1 here (cf. v.l. 3).—(l. 1) Ñ2 -रसोपेतं; D1 -सयुक्तैश्च (for -रसोपेतैस्). Ñ2

G. 7. 45. 12
B. 7. 42. 8
L. 7. 44. 6

कोकिलैर्भृङ्गराजैश्च नानावर्णैश्च पक्षिभिः ।
शोभितां शतशश्चित्रैश्चूतवृक्षावतंसकैः ॥ ५
शातकुम्भनिभाः केचित्केचिदग्निशिखोपमाः ।
नीलाञ्जननिभाश्चान्ये भान्ति तत्र स्म पादपाः ॥ ६
दीर्घिका विविधाकाराः पूर्णाः परमवारिणा ।
महार्हमणिसोपानस्फटिकान्तरकुट्टिमाः ॥ ७
फुल्लपद्मोत्पलवनाश्चक्रवाकोपशोभिताः ।
प्राकारैर्विविधाकारैः शोभिताश्च शिलातलैः ॥ ८

B -कोमलैः; D1.4 -रावैः (sic); M6 -कोरकैः (for -पल्लवैः). —(l. 2) Ñ2 V3 B D1.4 M6 शोभितां (B2.4 °ताम्) (for तथैव). D6 शिलाभिः (for शिल्पिभिः). M1 चारु- (for परि-). D1.4 -कल्पितां. ❀ Cg : दिव्यैः शिल्पिभिरिति । ऋतुभिरित्यर्थः । दोहलकादिभिर्वा ।; Ck : दिव्यैः शिल्पिभिरित्यर्थः ।; Ct : दिव्यैः शिल्पिभिर्वृक्षारोपणादिशिल्पवद्भिः. ❀]

—c) Ś D8.12 -पुष्पाढ्यां D4–7.11 -पुष्पाद्यैर् (for -पुष्पाढ्यैर्). —d) Ś D8.12 -संकुलां; Ñ2 V3 B -कूजितैः (for -संकुलैः).

5 For subst. in Ñ1 V1 D2.3.9 cf. v.l. 2 and 8.—a) M1 बर्हिणैश्चैव (for भृङ्गराजैश्च). —Ñ2 om. (hapl ?) 5bc. D1 om. 5c–8. —c) B2 शोभिताः (for शोभितां). V3 B1.2 पत्रपुष्पैश्च; B3.4 पुष्पपत्रैश्च; D4 सर्वतश्चित्रैश्; D5–7.10.11 शतशश्चित्रां (for शतशश्चित्रैश्). —d) D6 कृत- (for चूत-). V3 -पत्र-; M1 -पुष्प-; Cv.g.t as in text (for -वृक्ष-). ❀ Cg : चूतवृक्षावतंसकैः चूतवृक्षाग्रस्थैरित्यर्थः ।; Ck : चूता(°त वृक्षा ?)वतंसकैः, चूतवृक्षपल्लवरूपावतंससंनिभैः । तत्समानवर्णैः । पक्षिविशेषणमिदम् ।; Ct : चूतवृक्षपुष्परजोऽवतंसभूतं येषां तैः पक्षिभिः. ❀

6 For subst. in Ñ1 V1 D2.3.9 cf. v.l. 2 and 8. D1 om. 6 (cf. v.l. 5). —a) Ś D8.12 शातकौम्भ- (for शातकुम्भ-). D4 -निभैः केश्चित् (for -निभाः केचित्). Ñ2 V3 B शातकुंभमयैः कै(B1 क)श्चित्. —b) Ñ2 V3 B कैश्चिद्; D4 * * द् (for केचिद्). Ñ2 V3 B -शिखोपमैः; D4.12 -शिखाप्रभैः (D12 °भाः); G2 -शिखासमाः (for -शिखोपमाः). —c) Ñ2 V3 B D4.11 -निभैश्चान्यैः; G1 M1.5 -निभाः केचिद् (for -निभाश्चान्ये). —d) Ś D8 तत्र भांति (by transp.). T3 सु- (for स्म). K (ed.) तत्रत्य- (for तत्र स्म). Ñ2 B1 पादपैः शोभितां वरां; V3 B4 शोभिता वरपादपैः; B2.3 शोभिताः (B3 °तां) सुरपादपैः; B2 (m. also) पादपैः शोभितांतरा. —After 6, D5–7.10.11 T G M1–5.7–10 ins. l. 2 of 792*.

7 For subst. in Ñ1 V1 D2.3.9 cf. v.l. 2 and 8. D1 om. 7 (cf. v.l. 5). —a) Ñ2 V3 B तत्र रुचिराः (for विविधाकाराः). —b) D11 reads परमवारिणा in marg. G2 -वारिभिः (for -वारिणा). Ś D4.8.12 वृक्षाः (D4 * *) फलसमन्विताः; Ñ2 V3 B पूर्णाश्च परमांभसा (Ñ2 B2 °माद्भुताः). —c) D5–7.10.11 T4 माणिक्यकृत- (for महार्हमणि-). Ś Ñ2 V3 B D4–8.10–12 T3 M3.5.6 -सोपानाः (for -सोपान-). —d) Ñ2 V3 B3.4 D4.10.11 T1.3 G M2–8 Cg.k स्फाटिक- (for -स्फटिक-). ❀ Cg : स्फाटिकान्तरकुट्टिमाः स्फटिकमयसोपानप्रान्तस्थानार्हा निबद्धभूमयः । अन्यथा सर्वत्रान्तरे स्फटिककुट्टिमत्वे पद्माद्युत्पत्तिविरोधात् ।; Ck : स्फाटिकेति । स्फटिकरत्ननिबद्धान्तरालवत्कुट्टिमबद्धभूमिर्यासु ताः स्थिताः ।; so also Ct. ❀

8 D1 om. 8 (cf. v.l. 5). —a) Ś D8.12 -भृतश्; M1 -युताश् (for -वनाश्). M5 -[उ]त्पलवती (for -[उ]त्पलवनाश्). B1 प्रफुल्लपद्मोपवनाश्; D4 पुष्पपद्मोत्पलावृताश्. —b) G2 -कूजिताः (for -शोभिताः). —After 8ab, B2 ins. :

790* नानापक्षिगणैर्युक्ता मधुपैः परिवारिताः ।

—Thereafter B2 cont.; while Ñ2 V3 B4 D5–7.10.11 S ins. after 8ab :

791* दात्यूहरुतसंघुष्टा हंससारसनादिताः ।
तरुभिः पुष्पशबलैस्तीरजैरुपशोभिताः ।

[(l. 1) T1.2 G1.3 M1.2–5.9.10 न त्यूह- (for दात्यूह-). Ñ2 B4 D5–7.10.11 -शुक-; B2 गण- (for -रुत-). Ñ2 B2 -संपूर्णा; M1 -घुष्टाश्च (for -संघुष्टा). V3 जलपद्मगणाकीर्णा (for the prior half). D5 हिम- (for हंस-). V3 -शोभिताः; M1 -सेविताः (for -नादिताः).]

—c) Ś Ñ2 V3 B1–3 D4.8.12 T1 G3 M3.6 प्रासादैर् (for प्राकारैर्). —d) B4 शोभितैश् (for शोभिताश्). G3 शिलातलाः. —For 2–8, Ñ1 V1 D2.3.9 subst.; while Ñ2 B ins. after 1; D1 ins. after 5ab (owing to om.); D4 ins. after 9ab (first occurrence); D5–7.10.11 T G M1–5.7–10 ins. l. 2 after 6 and l. 5–6 after 9 (M5 l. 5–6 after 8) :

792* यत्राशोकः प्रियङ्गुश्च चम्पका नवमालिकाः ।
सुबहूनि सुगन्धीनि माल्यानि विविधानि च ।
अकालपुष्पास्तरवः शिल्पिभिः परिकल्पिताः ।
ते पुष्पिता बहुविधा बभुर्माल्याकृता इव ।
संहर्षादिव जातानां वृक्षाणां पुष्पशालिनाम् । [5]
प्रस्तराः पुष्पशबला नभस्तारागणैरिव ।

[(l. 1) Ñ1 D1.4 तत्र (for यत्र). Ñ2 B2.3 D1.4 [अ]शोकाः (for [अ]शोकः). Ñ1 रक्त-; B3 वन-; D1.4 नक्त- (for नव-). Ñ1 -मल्लिकाः; D1.4 -मालकाः (for -मालिकाः). V1 D3.9 तत्राशोकाप्रियंगूश्च चंपकान् (V1 °न्न)क्तमालिकाः (V1 °मल्लिकान्; D9 °मालकान्); D2 तत्राशोकप्रियंगाश्च चंपका नक्तमालकाः. —(l. 2) D5–7.10.11 T G M1–5.7–10 सुरभीणि च पुष्पाणि (for the prior half). M1 सुरभीणि (for विविधानि). —D1 om. l. 3. —(l. 3) B2 -पुष्पस्तबकाः (for -पुष्पास्तरवः). V1 D2–4.9 अकालगा (D3.9 °जा)श्चापि (D4 °जाताश्च) नगाः (for the

तत्र तत्र वनोद्देशे वैदूर्यमणिसंनिभैः ।
शाद्वलैः परमोपेताः पुष्पितद्रुमसंयुताः ॥ ९
नन्दनं हि यथेन्द्रस्य ब्राह्मं चैत्ररथं यथा ।
तथारूपं हि रामस्य काननं तन्निवेशितम् ॥ १०
बह्वासनगृहोपेतां लतागृहसमावृताम् ।
अशोकवनिकां स्फीतां प्रविश्य रघुनन्दनः ॥ ११

G. 7. 45. 19
B. 7. 42. 17
L. 7. 44. 12

prior half). $D_{3.4}$ -कीर्तिता: (for -कल्पिता:).—(l. 4) $\tilde{N}_1$ पुष्पवंत: सुगंधाढ्या:; V_1 $D_{1.2.4}$ पुष्यंते ते(D_1 °ष्पितास्ते)पि गंधाढ्या:; $D_{3.9}$ पुष्यंत्यति(D_3 °ति ते)सुगंधाढ्या: (for the prior half). $\tilde{N}_2$ B_4 चतुर्माया-; B_3 चतुर्मुख- (for बभुर्माया-). B_2 -[आ]हृता (for -कृता). $\tilde{N}_1$ V_1 $D_{2-4.9}$ पुष्पं मायाकृतं यथा (V_1 D_3 तथा); D_1 पुष्पमय्यास्वलंकृता (sic) (for the post. half).—After l. 4, B_4 reads 9^{cd} for the first time repeating it in its proper place.—B_3 repeats l. 5–6 after 793*.—(l. 5) $D_{2.3.9}$ संघर्षादिव(D_2 °नपि); $D_{5-7.10.11}$ T G $M_{1-5.7-10}$ तत्र संघर्ष- (for संहर्षादिव). B_2 -शोभिनां; B_3 (first time) -मालिनां (for -शालिनाम्). ❀ Cg: संघर्षजातानां स्पर्धयैव जातानाम्, जातपुष्पाणामित्यर्थ: ।; Ck: संघर्षात्स्पर्धयेव जातानां जातपुष्पाणामित्यर्थ: ।; so also Ct. ❀—(l. 6) B_1 किंशुका:; B_3 (both times) संभारा:; $D_{2.9}$ स्वास्तरा:; D_3 संपूर्णा:; D_4 स्वस्तेश: (sic) (for प्रस्तरा:). D_9 -शालाश्च (for -शवला). D_1 सर्वे पुष्पस्तबका (subm.) (for the prior half). B_3 (second time) बभुस् (for नभस्). Ñ V_1 -गणा इव (for -गणैरिव). B_{1-3}(first time)$._4$ $D_{1-4.9}$ बभुस्तारागणा इव (for the post. half).]

9 $\tilde{N}_2$ B_{1-3} read 9 for the first time after 792* repeating it here. $\tilde{N}_1$ D_4 read 9^{ab} twice. M_5 transp. 9 and 10.—^{a}) $D_{5-7.10.11}$ तत्रैव च (for तत्र तत्र). D_6 T_3 $G_{1.2}$ $M_{1.2.4-7.9}$ वनोद्देशा(D_6 G_1 $M_{5.6}$ °शैर्); T_2 शिलोद्देशैर् (for वनोद्देशे). Ś Ñ B ($\tilde{N}_1$ [both times; $\tilde{N}_2$ B_{1-3} first time]) $D_{1-3.4}$(both times)$._{8.9.12}$ त($\tilde{N}_2$ $B_{1.2}$ य)त्रोद्देशा: सु($\tilde{N}_1$ first time °शास्तु)रुचिरा; V_1 तत्रोद्योगाय रुचिरा.—^{b}) Ś D_{1-9}(D_4 both times)$._{11}$ T G $M_{1.3-6.8}$ वैडूर्यमणि-; B_3 (first time) $M_{2.9}$ वैदूर्यमाल- ($M_{2.9}$ °मय-). Ś $D_{8.12}$ -शोभिता:; Ñ $V_{1.3}$ B $D_{1-4.9}$ G_2 $M_{2.4.7}$(Ñ $B_{2.3}$ D_4 both times; B_1 first time) -संनिभा: (for -संनिभै:).—After 9^{ab} (first occurrence), D_4 ins. 792*.—B_4 reads 9^{cd} for the first time after l. 4 of 792* repeating it here.—^{c}) $D_{2-4.7.8.10.11}$ T_{1-3} G $M_{1.3.6.8}$ शाड्वलै:; Cg as in text (for शाद्वलै:). $\tilde{N}_1$ V_1 B_2(second time) $D_{1-4.9}$ उपसंपन्ना($\tilde{N}_1$ °लग्ना; V_1 $D_{1.4}$ °छन्ना); B_3 (first time) T_2 परमोपेतै:; D_{5-7} T_4 परमैर्युक्तां; $D_{10.11}$ $M_{4-6.8.10}$ Cg.t परमोपेतां; M_1 मृदुभिर्युक्तां; Ck as in text (for परमोपेता:). ❀ Cg.t: परमोपेतामत्यन्तसंयुक्ताम् ।; Ck: परमोपेता अत्यन्तसंयुक्ता:. ❀—^{d}) $D_{5-7.10.11}$ T_4 -काननां; $M_{1.4.5.8.10}$ -संयुतां (for -संयुता:). Ś Ñ $V_{1.3}$ B($\tilde{N}_2$ B both times) $D_{1-4.8.9.12}$ M_6 सीता(Ś V_1 $D_{1.4.8.12}$ शीता; V_3 क्रीडा)र्थमुपक(B_3 °शि)ल्पिता:(M_6 °तां).

—After 9, $\tilde{N}_2$ V_3 B ($\tilde{N}_2$ B after 9^{cd} [second occurrence]) ins.:

793* सर्वर्तुसुखदा रम्या: पुंस्कोकिलकलारवा: ।

[$B_{3.4}$ सर्वत्र (for सर्वर्तु-). B_2 -कृत- (for -कल-).]

—Thereafter, B_3 repeats l. 5–6 of 792*; while $D_{5-7.10.11}$ T G $M_{1-4.7-10}$ ins. l. 5–5 only of 792* after 9.

10 M_5 transp. 9 and 10.—^{a}) $\tilde{N}_1$ भवनं (for नन्दनं). Ś $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1.2.8.9.12}$ G_3 च; $T_{1.2}$ M_3 तु (for हि). D_4 नंदनानं (sic) (for नन्दनं हि).—^{b}) N_1 $V_{1.3}$ B_{2-4} $D_{1-7.9}$ $T_{2.4}$ वनं; G_2 ब्राह्मैश् (for ब्राह्मं). D_7 M_2 तथा (for यथा).—^{c}) $D_{5-7.10.11}$ $T_{1.2}$ G_3 M_6 तथाभूतं (M_6 °रूपां) (for तथारूपं). M_3 च (for हि). $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-4.9}$ राघवस्य(V_1 °मस्य च) त(D_6 य)था(D_2 °दा)रूपं.—^{d}) $\tilde{N}_1$ कानने (for काननं). Ś $\tilde{N}_2$ $V_{1.3}$ $D_{2.3.8-12}$ $T_{1.2}$ G_3 $M_{3.10}$ Cg.k.t सन्-; T_3 यन् (for तन्). $V_{1.3}$ $D_{1-4.9-11}$ T_2 G_3 M_5 Cg.k.t -निवेशने($D_{3.10.11}$ T_2 G_3 M_5 Cg.k.t °नं); T_3 निवेदितं (for निवेशितम्). T_4 काननं मुनिसेवितं; M_6 कारणात्तां निवेशितां. ❀ Cg.k.t: ब्राह्मं ब्रह्मनिर्मितम्(Ct adds चैत्ररथं कुबेरस्य) संनिवेशनं समीचीनसंस्थानोपेतम्. ❀—After 10, $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-4.9}$ T_3 $M_{2.4.7.9.10}$ ins.:

794* नीलजीमूतसंकाशा: पद्मिन्यो विमले जले ।
हंसकारण्डवाकीर्णाश्चक्रवाकोपशोभिता: ।

[(l. 1) T_3 $M_{2.4.7.9.10}$ -वैडूर्यवर्णा(M_4 °र्णै)श्च (for -जीमूतसंकाशा.). $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ विमलैर्जलै:; T_3 $M_{2.4.7.9.10}$ बहुविस्तरा: (for विमले जले).]

11 $\tilde{N}_1$ $V_{1.3}$ $D_{1-4.9}$ om. 11.—^{a}) D_5 T_4 $M_{4.7}$ Cv -कृतोपेतां; T_1 $M_{2.3.6.10}$ -कुथोपेतां; Ck.t as in text (for -गृहोपेतां).—^{b}) D_5 -वन-; $D_{10.11}$ $T_{3.4}$ $M_{1.2.4.7-9}$ Cv.k.t -[आ]सन-; G_1 M_5 -शत-; Cg as in text (for -गृह-). Ś $D_{8.12}$ -समन्वितां; M_8 -समावृता:; Cv.g k.t as in text (for -समावृताम्). $\tilde{N}_2$ B $D_{6.7}$ G (ed.) लतापादपशोभितां G [ed.] °संवृतां); $T_{1.2}$ G_3 M_3 पुष्पितद्रुमसंयुतां; G_2 संतानकसमावृतां. ❀ Cv: बह्वासनकृतोपेताम्, बहुभिस्तमालपत्रादिभि: कृतासनोपेताम् । लतासनसमावृताम्, एलालतादिभि: कृतासनयुक्ताम् ।; Cg: बह्वासनगृहोपेताम्, अनेकावस्थानयोग्यगृहोपेतामित्यर्थ: । लतागृहसमावृतां लतामयगृहसमावृताम् ।; Ck: बह्वासनोचितैरनेकावस्थानयोग्यैर्गृहैरुपेताम् । तथा लतानामासनं परिक्षेपो यस्मिंस्तत्तथा। तै: समावृताम्। लतागृहैरुपेतामित्यर्थ: ।; Ct: बह्वासनगृहोपेतां बहूनामवस्थानोचितगृहयुतां- लतासनसमावृतां लतानामासनं परिक्षेपो येषु तैर्लतासनैर्लतागृहै: समावृतामुपेताम्. ❀—^{d}) Ś B_3 D_8 विवेश (for प्रविश्य).

G. 7. 45. 20
B. 7. 42. 17
L. 7. 44. 13

आसने तु शुभाकारे पुष्पस्तबकभूषिते ।
कुथास्तरणसंवीते रामः संनिषसाद ह ॥ १२
सीतां संगृह्य बाहुभ्यां मधुमैरेयमुत्तमम् ।
पाययामास काकुत्स्थः शचीमिन्द्रो यथामृतम् ॥ १३
मांसानि च विचित्राणि फलानि विविधानि च ।
रामस्याभ्यवहारार्थं किंकरास्तूर्णमाहरन् ॥ १४
उपनृत्यन्ति राजानं नृत्यगीतविशारदाः ।
बालाश्च रूपवत्यश्च स्त्रियः पानवशंगताः ॥ १५
एवं रामो मुदा युक्तः सीतां सुरुचिराननाम् ।
रमयामास वैदेहीमहन्यहनि देववत् ॥ १६

---

12 a) Ś1.2 D8.12 सं-; Ś3 Ñ2 B2–4 D6.7.10.11 T1.2 G3 M3.4 च; B1 M6.7.10 सु- (for तु). Ś1.2 D12 -नत-; D8 -वृत- (for -शुभ-). Ñ1 V1.3 D1–4.9 ततस्त(D3 °त्र त)त्र शुभे देशे(V3 °स्मिन्वनोद्देशे). —b) B3 om. पुष्प-. Ś1 Ñ2 B1.3.4 D7.8.10–12 -प्रक(D12 °का)र-; Ś2.3 D6 -प्राकार-; Ñ1 V1 D1–4.9 -प्रस्तर-; B2 -प्रद्र्र-; D5 -[आ]स्तरण- (for -स्तबक-). Ś B1–3 D8.12 T1.2 G M1.3 -शोभिते; Ñ1 V1 D2 -संवृते; D1.4 -संसृते; D3.9 -संस्तृते; T3 -पूजिते; M4.7.10 -संयुते (for -भूषिते). V3 प्रचुरे पुष्पसंवृते. —Ñ1 om. 12^{cd}. —c) Ś Ñ2 V3 B1 D1.3.4.6–11 G2 कुश-; D2 अथ; T3 सुख-; M1.6 तथा (for कुश-). Ś V1.3 B2.4 D8.12 M6 -संकीर्णे; Ñ2 B1.3 D1–4.6.7.9–11 -संस्तीर्णे; Cg as in text (for -संवीते). ❀ Cg: कुथास्तरणसंवीते उपर्यास्तरणावृते ।; Ck.: कुथास्तरणमुपर्यास्तरणम्; Ct कुशास्तरणं नामोपर्यास्तरणम्. ❀ —d) B2 D4.5.7 M2.4.6–10 स; D2.3.9 च; G1 तन् (for सं-). Ś2.3 -विषसाद (for -निषसाद). D5 हा (for ह).

13 Ñ2 illeg. for 13^{ab}. —a) Ś2.3 स तां (for सीतां). Ñ1 V1.3 D1.2.4.9 T4 आलंब्य; B D3.6.7.10.11 आदाय; G2 संश्लिष्य (for संगृह्य). Ñ1 V1.3 B2 D1–4.6.7.9–11 हस्तेन; T4 हस्ताभ्यां; M5 पाणिभ्यां (for बाहुभ्यां). —b) Ñ1 V1.3 D1-4.6.7.9–11 T4 मधुमैरेयकं शुचि(Ñ1 V3 D1.6 °चिः); B1 मधुपेयमनुत्तमं. —d) Ñ1 V1.3 D1.3.4.9 इव (for यथा). M1 [ऽ]मृतं यथा (by transp.). Ñ2 D6.7.10.11 शचीमिव पुरंदरः; D2 (with hiatus) शची इंद्रमिवामृतं.

14 Ñ2 B1.2(m. also as in text).3.4 D6.7.10.11 सुमृष्टानि (for विचित्राणि). —b) B1.3.4 विविधानि फलानि च. —c) Ś3 D8 रामम्; Ñ1 V1.3 D2–4 T4 रामाय (for रामस्य). D1 रामाभ्यव्यवहारार्थं (sic). —d) Ñ1 V1.3 D1–4.9 T4 समुपानयन्; D5 T1 M3 तूर्णमानयन्. —After 14, B1 G (ed.) ins. 795*; D4 ins. 796*.

15 D4 om. 15. B1 transp. ^{ab} and ^{cd}. K (ed.) repeats 15 (^{ab} and ^{cd} transp.) after 795* within brackets. B2–4 D6.7.10.11 repeats 15^{ab} after 15. G1 reads 15^{ab} twice. —a) Ś D8.12 उपानृ(D8 °नृ)त्य च; Ñ1 D1.2 T3 उपनृत्यंतु; Ñ2 B1–3 D6.7.10.11 K (ed.) (B2 first time; B3 both times; D6.7.10.11 K [ed.] second time) उपानृत्यंत; B4 (both times) D6.7.10.11 K (ed.) (all except B4 first time) Cg.t उपानृत्यंश्च (for उपनृत्यन्ति). Ñ2 D6.7.10.11 K (ed.) (all except Ñ2 second time) काकुत्स्थं; B1 रामस्य; D2 राजानः (for राजानं). ❀ Cg: उपानृत्यन्निति । उपनृत्यन्तीति वा पाठः । राजानमिति । राजानमुप राज्ञः समीपे ।; Ct: राजानमुपानृत्यन्राजसमीपेऽनृत्यन्. ❀ —b) Ś1 D6.8.12 T3.4 G M1.3.5–10 (D6 G1 second time) नृत्तगीत-; V1 D2.3.9 गीतनृत्य- (by transp.); V3 गीतवाद्य- (for नृत्यगीत-). B1 सीताया हर्षवर्धनाः. —After 15^{ab} (first occurrence), B2–4 D6.7.10.11 ins.; while B1 G (ed.) ins. after 14; K (ed.) ins. (within brackets) after 15 (first occurrence):

795* अप्सरोरगसंघाश्च किंनरीपरिवारिताः ।

[B K (ed.) -गण- (for -[उ]रग-). G (ed.) नृत्यगीतविशारदाः. $=15^{b}$ (for the post. half).]

—Ñ2 om. 15^{cd}. —c) Ñ1 V1.3 B4 D2.3.7.10.11 T4 K (ed. [second time]) दक्षिणा; D1.6.9 दाक्षिण्यो (for बालाश्च). Ś D8.12 कामवत्यश्; D1 तपवत्यश्; D2 रूपमान्याश् (for रूपवत्यश्). —d) Ś D8.12 किं न; D6 पण- (for पान-). D5 T2 G3 M3.6.8 -वशानुगाः; T1 -विशारदाः (for -वशंगताः). Ñ1 V1.3 D1–3.9 T4 स्त्रियः सर्वगुणान्विताः; B3 राघवं पानकं गताः. —After 15, Ś Ñ1 V1.3 D1–3.4 (after 14 owing to om.).8.9.12 T4 ins.; while Ñ2 ins. after 15^{ab} (owing to om.); B2 D6.7.10.11 K (ed.) ins. after 15^{ab} (second occurrence):

796* मनोभिरामा रामास्ता रामो रमयतां वरः ।
रमयामास धर्मात्मा नित्यं परमभूषिताः ।
स तया सीतया सार्धमासीनो विरराज ह ।
अरुन्धत्या सहासीनो वसिष्ठ इव तेजसा ।

[Ś D8.12 om. l. 1. —(l. 1) V3 मनोभिरामै; B2 रामाभिराम- (for मनोभिरामा). D6 तु (for ता). T4 ता रामा (by transp.). D3 रामाय रमतां वरं (for the post. half). —(l. 2) Ś D6–8.12 -भूषितः; D1.4 -हर्षितः(D4 °ताः) (for -भूषिताः). Ñ1 दिव्यांबरविभूषिताः (for the post. half). —(l. 3) D4 तथा (for तया). B2 (marg. also) देववत् (for आसीनो). D6 नि- (for वि-). B2 च; D3 हा; T4 हि (for ह). V1 विजहार च; D1.4 स विराजते (for विरराज ह). —For l. 4, D1.4 subst; while D3 ins. after l. 4:

796(A)* रोहिण्या तु सहासीनश्चन्द्रमा इव तेजसा ।]

16 b) B1 D3.4 T3 शीतांशु- (for सीतां सु-). Ñ V1.3 D2.6.7.9–11 T4 सुरसुतोपमां; M1 रुचिरलोचनां (for

तथा तु रममाणस्य तस्यैवं शिशिरः शुभः ।
अत्यक्रामन्नरेन्द्रस्य राघवस्य महात्मनः ॥ १७
पूर्वाह्णे पौरकृत्यानि कृत्वा धर्मेण धर्मवित् ।
शेषं दिवसभागार्धमन्तःपुरगतोऽभवत् ॥ १८
सीता च देवकार्याणि कृत्वा पौर्वाह्णिकानि तु ।
श्वश्रूणामविशेषेण सर्वासां प्राञ्जलिः स्थिता ॥ १९
ततो राममुपागच्छद्विचित्रबहुभूषणा ।
त्रिविष्टपे सहस्राक्षमुपविष्टं यथा शची ॥ २०
दृष्ट्वा तु राघवः पत्नीं कल्याणेन समन्विताम् ।
प्रहर्षमतुलं लेभे साधु साध्विति चाब्रवीत् ॥ २१

G. 7. 45. 30
B 7. 42. 30
L. 7. 44. 23

सुरुचिराननाम्). —c) B1.2 कामयामास (for रमयामास). —d) Ś3 D8 [अ]देववत् ; Ñ1 V1 B2.4 D1–4.9 राघवः; G2 पूर्ववत् (for देववत्). —After 16, V3 D5 (l. 2 only) ins. 797*.

17 a) Ś V3 D8.12 तां; B1.2.4 च (for तु). B2 तथैव (for तथा तु). ❀ Cv : तथा तु रममाणस्येत्यादिना सीतासंभोगकालः संवत्सर इति सूच्यते । वसन्ते प्राप्ते शिशिरात्ययेन संवत्सरपूर्तिर्भवति. ❀ —b) Ś V3 D8.12 भार्या वै(V3 D12 तां); D1.3.4 M6 तस्यर्तुः (for तस्यैवं). D1 दिवसाः; D3–5 M3.8 Ck शैशिरः(D5 M8 °रं); Cg as in text (for शिशिरः). V3 प्रभुः ; D1.4 तदा; D5 M8 शुभं; Cg.k as in text (for शुभः). B1.2.4 तस्याथ शिशिरागमः; B3 तस्यर्तुः शैशवः शुचिः. —B2 D2 om. 17cd. —c) Ś2.3 T1 G1.3 M1.6 अतिक्रामन् ; V3 अभ्यक्रामन् ; D4 अव्यक्रामन् (for अत्यक्रामन्). D7.10.11 Ct शुभः कालः (for नरेन्द्रस्य). B1.4 व्यतीतः पुरुषेंद्रस्य. —d) G2 रावणस्य (sic) (for राघवस्य). D7.10.11 Ct शैशिरो भोगदः सदा. ❀ Cg : शिशिरः शुभोऽत्यक्रामदिति । पुनश्च संवत्सरोऽतीत इत्यर्थः । वानरादिसुहृत्संलापादिना क्रीडावसराभावात्तैः सह एकसंवत्सरो गतः । तद्विसर्जनानन्तरं क्रीडया पुनरेकः संवत्सरो गतः । तथा चाभिषेकानन्तरं वर्षद्वयं जातम् ।; Ck : शैशिरः शुभो(ऽ)त्यक्रामदिति । पुनश्च संवत्सरोऽतीत इत्यर्थः. ❀ —For 17, Ñ V1 D6.9 T4 subst.; while V3 D5 (l. 2 only) ins. after 16; D2.7.10.11 K (ed.) subst. l. 1 only for 17ab and D7.10.11 K (ed.) ins. l. 2 after 17; T2.3 ins. after 20 :

797* तथा तयोर्विहरतोः सीताराघवयोश्चिरम् ।
दश वर्षसहस्राणि गतानि सुमहात्मनोः ।

[(l. 1) T2.3 एवं (for तथा). Ñ1 विरहतोः (meta.) (for विहरतोः). —Ñ2 illeg. for the post. half. ❀ Ct : 'सीताराघवयोश्चिरम्' इत्यनन्तरम्, 'अत्यक्रामच्छुभः कालः शैशिरो भोगदः सदा' इत्येव श्लोकः । वानराणां गमनोत्तरं पुनश्च संवत्सरोऽतीत इति कतकव्याख्यानात् । 'दश वर्षसहस्राणि गतानि सुमहात्मनोः' इति प्रक्षिप्तमिति गम्यते । 'मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः' इति वाल्मीकिशापाच्च । सीतात्यागोत्तरमश्वमेधप्रवृत्त्या तदन्ते 'दश वर्षसहस्राणि वाजमेधानथाकरोत्' इति वाल्मीक्युक्तेश्च । यद्वा वर्षशब्दो दिनपरः। विवाहोत्तरं तावन्ति गतानि । द्वादशादधिकमयोध्यायां चतुर्दश वने एकं पुनरयोध्यायामित्येवं किंचिदधिकसप्तविंशतिर्गतानीति बोध्यम् । पूर्वार्धे द्विधाभागेनेदम्. ❀ —(l. 2) Ñ1 एवं (for दश). —After the prior half, V3 ins. :

797(A)* दश वर्षशतानि च ।
शतवर्षेण चैतानि.

Ñ V1 सुमहात्मनः; V3 सह सीतया (for सुमहात्मनोः).]
—Thereafter, Ñ2 D6.7.10 K (ed.) cont. :

798* प्राप्तयोर्विविधान्भोगानतीतः शिशिरागमः ।;

while D5 ins. after 17 :

799* प्राप्तस्तयोर्विहरतोर्वसन्तः प्रीतियुक्तयोः ।
मैथिल्याः पतिदेवाया रामस्य च महात्मनः ।

18 L (ed.) om. 18. —a) D6 पूर्वाह्ण- (for पूर्वाह्णे). Ś Ñ1 V1 B2 D1–5.8.9.12 T4 देव-; Ñ2 D6.7.10.11 धर्म-; G1 पर- (for पौर-). Ś Ñ1 V1.3 B D1–4.8–12 T4 G2 M1 -कार्याणि; Ñ2 D5–7 -कर्माणि (for -कृत्यानि). —Ś D8.9.12 om. (hapl.?) 18b–19a. —b) Ñ2 V1 T4 धर्माणि (for धर्मेण). —c) V1 सोयं (for शेषं). V3 -पश्चार्धम् ; B1 -भागानाम् ; D2 M1 -भो(M1 -भा)गार्थम् ; D5 भागं तु (with hiatus) (for -भागार्धम्). ❀ Cg : शेषं दिवसभागार्धम्, अपराह्ण इत्यर्थः ।; Ck : शेषमवशिष्टं दिवसभागस्यार्धं पराह्णादिकाल इत्यर्थः ।; Ct : शेषं दिवसभागार्धमिति । अवशिष्टमर्धमित्यर्थः. ❀ —d) V1.3 D2–5 G2 M5 -चरो (for -गतो). Ñ B D6 [ऽ]नयत् (for ऽभवत्).

19 Ś D8.9.12 om. 19a (cf. v.l. 18). —a) Ñ V1.3 B D1–4.7.10.11 T4 [अ]पि; D5.6 T3 M6 तु (for च). —b) Ś2.3 Ñ1 V3 D1–4.6.8.9.12 G1.2 M5 पूर्व- (for पौर्व-). Ś Ñ B2 D6–8.10–12 वै; V1.3 B1.3.4 D1–5.9 T4 M5.6.8 च (for तु). —c) Ś Ñ V1 B D T4 अकरोत्पूजां; V3 अभव * * (lacuna); M6 भवनं विश्य (for अविशेषेण). —d) D5 T1.4 G3 M2.4.7–10 तदा; T2.3 G2 M3 तथा (for स्थिता). Ś Ñ V3 B D1–4.6–12 M6 अ(B1 चा)विशेषतः ; V1 एव सर्वदा (for प्राञ्जलिः स्थिता).

20 a) D5 उपागम्य (for °गच्छद्). Ñ V1 B1.2.4 D1–4.6.7.9–11 T4 अभ्यगच्छत्ततो रामं. —b) M6 विचित्रा (for विचित्र-). Ñ1 B3 D1.3–5 T4 -[अं]बर- (for -बहु-). D1.3.4 T4 -भूषिता (for -भूषणा). Ñ2 B1.2.4 D6.7.10.11 विचित्राभरणांबरा; V1 D2.9 चित्रांबरविभूषिता. —d) D1.9 उपविष्टा(D9 °तिष्ठेत्) (for उपविष्टं). Ś V3 D5.8.12 T G M1.3.5.8 शची यथा (by transp.). —After 20, T2.3 ins. 797*.

21 a) Ñ1 D2.9 च (for तु). D2.9 T4 सीतां (for

G. 7. 45. 31
B. 7. 42. 31
L. 7 44 24

अपत्यलाभो वैदेहि ममायं समुपस्थितः ।
किमिच्छसि हि तद्ब्रूहि कः कामः क्रियतां तव ॥ २२
प्रहसन्ती तु वैदेही रामं वाक्यमथाब्रवीत् ।
तपोवनानि पुण्यानि द्रष्टुमिच्छामि राघव ॥ २३
गङ्गातीरे निविष्टानि ऋषीणां पुण्यकर्मणाम् ।
फलमूलाशिनां वीर पादमूलेषु वर्तितुम् ॥ २४
एष मे परमः कामो यन्मूलफलभोजिषु ।
अप्येकरात्रं काकुत्स्थ वसेयं पुण्यशालिषु ॥ २५
तथेति च प्रतिज्ञातं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
विस्रब्धा भव वैदेहि श्वो गमिष्यस्यसंशयम् ॥ २६
एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थो मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
मध्यकक्षान्तरं रामो निर्जगाम सुहृद्वृतः ॥ २७

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

पत्नीं). —b) Ñ2 समप्रभां; D5 समावृतां (for समन्वितम्). Ś Ñ1 V1 D1–4.8.9.12 शोभमाना(V1 अंतर्वत्नी)मनिंदितां; B4 शोभया परया युतां. —After 21, Ñ B D6.7.10.11 ins. :

800* अब्रवीच्च वरारोहां सीतां सुरसुतोपमाम् ।

22 Ś om. (hapl.) $22–23^{b}$. —a) G2 अपूर्व- (for अपत्य-). Ñ V1 B D1–4.6–9.12 T4 M4 -कालो; Cg.k.t as in text (for -लाभो). —b) Ñ V1 B D1–4.6–9.12 तत्र; D10 11 Cg.k.t त्वयि; T4 तदा; M6 मत्तो; M8 माम् (for मम). M1.10 त्वय्युपस्थितः; Cg.k.t as in text (for समुपस्थितः). ❀ Cg : ममायमपत्यलाभस्त्वयि समुपस्थितः, तव गर्भलक्षणं दृश्यत इत्यर्थः । ; so also Ck.t. ❀ —c) T3 M2.9 च (for हि). Ñ V3 B1.2.4 D6–8.10–12 वरारोहे; V1 D1–4.9 T4 M6 च(D2.9 त्वं; T4 हि) कल्याणि; D5 T1.2 G2 M3.8 च(G2 हि) कः कामः ; G1 च कान्कामान् ; G3 च किं कामा; M5 त्वं वैदेहि; M7 हि तं ब्रूहि (for हि तद्ब्रूहि). B3 तत्किमिच्छसि कल्याणि. —d) Ñ1 B1.2 कामः कः (by transp.); Ñ2 V3 B4 D6.7.10.11 M2 कामः किं; D5 G2 M8 कर्तव्यं(D5 G2 °व्यः) (for कः कामः). T4 प्रीतये; M8 प्रीयते (for क्रियतां). D8.12 इति (for तव). T1.2 G1.3 M3 ब्रूहि सर्वं वरानने. ❀ Ct : किंकामः किंविषयो मनोरथः. ❀

23 Ś om. 23^{ab} (cf. v.l. 22). —a) Ñ2 B1.2.4 D6.7.10.11 Ct स्मितं कृ(D6 श्रु)त्वा (for प्रहसन्ती). D8.12 च; G2 [इ]व; G3 [इ]ति (for तु). —b) D5 T4 G2 M8 राघवं वाक्यमब्रवीत्. ❀ Ct : स्मितं कृत्वा । स्वावतारकृत्यं पूर्णमिति ब्राह्मणशापस्य सत्यत्वकरणौचित्यं च हासेन सूचितम्. ❀ —For 23^{ab}, Ñ1 V1 D1–4.9 subst. :

801* सीतापि सस्मितं वाक्यमुवाच मधुराक्षरम् ।
[Ñ1 संमितं (for सस्मितं).]

—c) D5 तेषां (for तपो-). Ś2.3 Ñ1 V1.3 B3 D1–4.8.9.12 M7 रम्याणि (for पुण्यानि). B4 आश्रमाणि पवित्राणि.

24 V3 om. 24. —a) V1 T3 G2 M1.2.5.6.8.9 -तीर-; M4.7.10 -कूल- (for -तीरे). Ś Ñ1 V1 D1–5.8.9.12 T3.4 M7.10 निविष्टानाम् (for निविष्टानि). Ñ2 B1.2 D6.7.10.11 गंगातीरोपविष्टानाम् (Ñ2 B1 D6 °नि). —D11 reads 11^{b} in marg. —b) B3 D2.9 M1 मुनीनां (for ऋषीणां). Ś Ñ V1 B1.2.4 D1–4.6–12 T4 L (ed.) उग्र(D8 अग्नि; L [ed.] उदय) तेजसां; M1 भावितात्मनां (for पुण्यकर्मणाम्). —c) Ñ B1.2.4 D7.10.11 देव; M5 राम (for वीर). —d) Ñ1 समीपे परि-; B3 फलमूलैश्च; T3 पादमूले तु (for पादमूलेषु). B4 पादमूलमुपासितुं. —For 24^{cd}, Ś V1 D1–4.8.9.12 T4 subst. :

802* वन्यमाहारमिच्छामि समीपे परिवर्तितुम् ।

[V1 D1–4.9 T4 वन्याहारा(D2 °रे; D9 °नाम)हम् (for वन्यमाहारम्).]

25 ab) B1.2.4 पर एष हि कामो मे; G (ed.) पर एव हि मे कामो (for a). Ñ1 यत्पूर्वं (for यन्मूल-). B1 om. -फल-. Ñ B2–4 D6.7.10.11 -भोजिनां; V1 B1 D1.2 T4 -भोजनं (D2 °नः); D3.4.9 -भोजना (for -भोजिषु). Ś D8.12 एष मे नृप कामोद्य फलमूली(Ś1 D8 °ले)यभोजने. —c) V3 अप्येष; D1.4 अद्यैक-; D5 अथैक-; G2 अनेक-; M8 उप्येत (for अप्येक-). Ñ2 B4 D6 7.10.11 Ct -रात्रिं (for -रात्रं). ❀ Ct : अप्येकरात्रिमित्यनेन चिरकालवासमनोरथो ध्वनितः. ❀ —Ñ2 om. (hapl.?) $25^{d}–27^{a}$. —d) V3 D5 T1.2 G2.3 M1.3.6.8 -कीर्तिषु; T3 M2.4.5.7.9.10 -शीलिषु (for -शालिषु). Ś Ñ1 V1 B D1–4.6–12 T4 नि(B1 सं)वसेयं(B3 वसेयं वै) तपोवने (D9 °नं). —After 25, B4 ins. :

803* दृष्टं पूर्वं त्वया सार्धं यद्यत्प्रियतमं विभो ।
तत्पुनर्द्रष्टुमिच्छामि मुनिपत्नीसमागमम् ।

26 Ñ2 om. 26 (cf. v.l. 25). —a) Ś D8 परिज्ञातं; V3 B4 प्रतिज्ञाय (for प्रतिज्ञातं). —b) D9 -कारिणा (for -कर्मणा). B3 राघवेण महात्मना. —c) Ś Ñ1 V1.3 B D1–5.9–11 विश्रब्धा; Cg.k.t as in text (for विस्रब्धा). —d) T2 G2 M3.8–10 [अ]संशयः (for [अ]संशयम्). Ś V1 B2 D1–4 8.9.12 T4 श्वो(D8 त्वं) यास्यसि(B2 °स्यामि) तपोवनं; Ñ1 B1.3 श्वो याता(Ñ1 गच्छ; B3 गंता)सि तपोवनं; B4 गमिष्यसि तपोवनं. —After 26, B2 ins. :

804* इत्येवमुक्त्वा रघुवंशवर्धनः
प्रतापवान्स्वाखिलराजनन्दिनीम् ।
जगाम कक्षां स्वगृहस्य बुद्धिमा-
न्कथाः प्रकर्तुं विविधास्तथा प्रभुः ।

27 Ñ2 om. 27^{a} (cf. v.l. 25). —a) B4 स (for तु). V3 तु वैदेहीं; D4 काकुत्स्थो हि (unmetric) (for तु

४२

तत्रोपविष्टं राजानमुपासन्ते विचक्षणाः ।
कथानां बहुरूपाणां हास्यकाराः समन्ततः ॥ १
विजयो मधुमत्तश्च काश्यपः पिङ्गलः कुशः ।
सुराजिः कालियो भद्रो दन्तवक्रः समागधः ॥ २
एते कथा बहुविधाः परिहाससमन्विताः ।
कथयन्ति स्म संहृष्टा राघवस्य महात्मनः ॥ ३
ततः कथायां कस्यांचिद्राघवः समभाषत ।
काः कथा नगरे भद्र वर्तन्ते विषयेषु च ॥ ४

G. 7.46.4
B. 7.43.4
L. 7.45.4

काकुत्स्थो). —^{b}) Ñ V1 D1.3.4 वैदेहीं; V3 काकुत्स्थो; D2.9 जानकीं (for मैथिलीं). —^{c}) Ñ2 अन्यत ; B1–3 अन्य-(B2 °न्यं); D1 मेध्यां; D4 मध्यां; D9 संध्यं (for मध्य-). D1.4 कक्षांतरो; D8 S -कक्ष्यांतरं (for -कक्षान्तरं). Ñ2 B तस्मान् (for रामो). —^{d}) Ñ B M6 स्व(Ñ1 B2 स; Ñ2 B1 सु; M6 [श]थ)वेश्मनः ; D6 सुहृद्धृतः (for सुहृद्वृतः). —After 27, Ś V1 B2 D2.3.8.9.12 ins.; while D1.4 T3.4 ins. before 7.42.1 :

805* मन्त्रिभिर्मन्त्रतत्त्वज्ञैर्बलमुख्यैश्च संवृतः ।

[V1 D2.9 -तत्त्वज्ञो; B3 -कुशलैर् (for -तत्त्वज्ञैर्). D2 स (for च). V1 सर्वशः (for संवृतः).];

Colophon: Ñ1 V1 D2.3.9 om. —*Kāṇḍa name*: M7 om. —*Sarga name*: Ś V3 D1.4.8.12 सीताप्रमोदः; Ñ2 B सीतादोहदः(B3 °दं); D5 सीतारामविलासः. —*Sarga no.* (figures, words or both): Ś V3 D12 om. Ñ2 B1.3 46; B2 32; B4 T3 47; D1.4 44; D5 45; D6–8.10.11 T1.2 G M1–5.7–10 42; T4 49; M6 40. —After colophon, T4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 conclude with श्रीरामाय नमः ; M6 with ॐ; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.

42

☞ V2 missing for Sarga 42 (cf. v.l. 7.12.2). Ñ1 V1 D2.3.9 cont. the previous Sarga.
—Before 1, D1.4 T3.4 ins. 805*.

1 ^{a}) M5 तथा; Cg.k.t as in text (for तत्र). Ś1 D8 ततोपविष्टं (archaic). Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 रामं तु (for राजानम्). —^{b}) M3.5 उपासंत. M6 पुरे जनाः (for विचक्षणाः). Ś V3 D8.12 उपासांचक्रिरे तदा; Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 सुहृदः पर्यु(V1 समु)पासते (T3.4 °सिरे). —For 1^{ab}, Ñ2 B subst. ; while Ñ1 ins. before 1 :

806* उपविष्टस्ततो रामः सुहृद्भिः परिवारितः

—^{c}) Ś V3 D8.12 -जल्पानां (for -रूपाणां). M2.4.7–10 कथाभिर्बहुरूपाभिर् . —^{d}) Ś V3 D8.12 M6 कथा(M6 हास्य)काराः सुसं(V3 समा)हिताः ; Ñ1 V1 D1–4.9 शृण्वानं (D1–4 °नः) सारचित्र(V1 °त्रि)तां; Ñ2 B अशृणोत्सार (B2.4 °णोत्स च)विस्तरं. ❀ Cg (within brackets): उपासन्ते उपासते । धात्वन्तरस्येदं रूपं वा ।; Ck : कथानां बहुरूपाणामिति । प्रकथनद्वारेणेति शेषः । हास्यकारा इति । कर्मण्यण् ।; Ct : बहुरूपाणां कथानां प्रकथनद्वारेण हास्यकारा उपासन्ते. ❀

2 ^{a}) T3 विलयो (for विजयो). Ñ B [ऽ]थ सुमंत्रश्च; V1 D1–4.9 T3.4 मधुमांश्चैव; V3 मतियुक्तश्च G1 M2 मधुमंतश्च (for मधुमत्तश्च). —^{b}) Ś1 Ñ1 V1.3 B1.2.4 D1.3–5.8 T3 कश्यपः; D2.9 विशिष्टः (for काश्यपः). D5.7.10.11 मंगलः ; M4 विजयः (for पिङ्गलः). G2 transp. काश्यपः and पिङ्गलः. Ś Ñ2 B1.2.4 D8 तथा; Ñ1 D5.7.10.11 कुलः; V3 ततः ; B3 M6 शुभः ; D1.4.12 सुतः ; D2.9 कुहुः ; D3 क्षमः; D6 T1.2 M1.3 कुटः; T3.4 कुरुः (for कुशः). —^{c}) D5–7 पुराजिः(D6 °जीः); T1.2 M3 सुराजः (for सुराजिः). B1 कलियो; B2.4 M6 कालि(M6 °ल)को; B3 कपिलो (for कालियो). Ś V3 D8.12 L (ed.) पशुराजी(L [ed.]°जिः) कलिर्भद्रो; Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 सुराजी(D1 °जि; T3.4 °ज)-कश्च भद्रश्च. —^{d}) Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 वज्रदंतो. Ś D8.12 दंतवज्रः स-; Ñ2 V3 B1 D5–7.10.11 T2 G2.3 दंतवक्त्रः सु- (D5 °क्तुस्त्र); B2 दत्तचक्रः स-; B3 दंतो रत्नः सु-; B4 दंतो वक्त्रः स- (for दन्तवक्रः स-). Ñ1 D1.3.4 [ऽ]थ मागधः ; V1 T3.4 [ऽ]थ माधवः; D2.9 च मागधः; T1 G1 M(except M3) सुमागधः.

3 ^{a}) Ñ B उपविष्टा; D6 एते कथां (for एते कथा). D5 बहुविदः ; D6 बहुविधां. ❀ Cg (within brackets) : कथाः अतीतवार्ताः ।; Ct : कथा वार्ताः. ❀ —^{b}) D6 -समन्वितां. —^{c}) Ś D8.12 स्म ते हृष्टा; Ñ1 कथां तत्र; Ñ2 B1.2.4 स्म रामस्य; V1 D1–4.9 T3.4 नरेंद्रस्य; B3 स्म हृष्टास्ते; M1.4.7.10 सुसंहृष्टा (for स्म संहृष्टा). —^{d}) D11 reads स्य महात्मनः in marg. Ñ2 B1.2.4 कथास्तत्र(Ñ2 °स्य) (for राघवस्य). Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 समीपतः (for महात्मनः).

4 D11 om. 4–7. —^{b}) Ñ B1.2.4 तानभाषत; D1.4 प्रत्य° (for समभाषत). —B4 om. 4^{cd}. —^{c}) Ś Ñ1 V3 D5.8.12 T1.2 G1.3 M1.3 का कथा. Ś Ñ1 D8.12 वर्तते भद्रः; Ñ2 B1–3 इह वर्तंते (for नगरे भद्र). V1 D1–4.9 T3.4 वर्तते का कथा भद्र(V1 तत्र). —^{d}) Ś V3 D5.8.12 T1.2 G3 M1.3 वर्तते (for वर्तन्ते). T2 M5 विजयेषु; M1 नगरेषु; Cg.k.t as in text (for विषयेषु). Ñ V1 B1–3 D1–4.9 T3.4 पुरे ज(D2.9 जा)नपदे तथा; G1 विषयेषु च वर्तते; M6 वर्तंते पुरवासिनां. ❀ For Cv cf. 5. Cg.t : विषयेषु देशेषु(Ct °विवृति सामान्यतः प्रश्नः) ।; Ck : विषयेषु राज्ञां विजयविषयेषु का कथा प्रवर्तते । सामान्यात् . ❀

G. 7. 46. 5
B. 7. 43. 5
L. 7. 45. 5

मामाश्रितानि कान्याहुः पौरजानपदा जनाः ।
किं च सीतां समाश्रित्य भरतं किं नु लक्ष्मणम् ॥ ५
किं नु शत्रुघ्नमाश्रित्य कैकेयीं मातरं च मे ।
वक्तव्यतां च राजानो नवे राज्ये व्रजन्ति हि ॥ ६
एवमुक्ते तु रामेण भद्रः प्राञ्जलिरब्रवीत् ।
स्थिताः कथाः शुभा राजन्वर्तन्ते पुरवासिनाम् ॥ ७
अयं तु विजयः सौम्य दशग्रीववधाश्रितः ।
भूयिष्ठं स्वपुरे पौरैः कथ्यते पुरुषर्षभ ॥ ८
एवमुक्तस्तु भद्रेण राघवो वाक्यमब्रवीत् ।
कथयस्व यथातथ्यं सर्वं निरवशेषतः ॥ ९
शुभाशुभानि वाक्यानि यान्याहुः पुरवासिनः ।
श्रुत्वेदानीं शुभं कुर्यां न कुर्यामशुभानि च ॥ १०

5 D11 om. 5 (cf. v.l. 4). —a) Ś D5 G1.3 M6 मम; D8 सम-; D12 राम- (for माम्). V3 तानि (for कानि). Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 मय्याश्रिता (T3.4 °तां) वा किं चाहुः; Ñ2 मदाश्रयं किं किमाह; B1 मदाश्रया कथायां तु; B2.4 G (ed.) मदाश्रया वा काश्चाहुः (B4 का आह; G [ed.] काः प्राह); B3 मदुपाश्रिता का आहुः. ❀ Cv : वर्तन्ते विषयेषु च। मामाश्रिता नीति च पाठः. ❀ —b) Ñ1 पौरा (for पौर-). Ñ2 B1.4 -जानपदो; B3 -जानपदांस्. Ñ2 B1.4 जनः; V1 (m. also as in text) B3 तथा; G2 नराः (for जनाः). —c) D8 कां (for किं). B1.4 वा; G1 M10 नु (for च). B2 किं सीतां वा; D2.9 किंचित्सीतां; G2 किंचित्कथां (for किं च सीतां). —d) Ś Ñ V3 B D5–8.10.12 M6 च (for नु). V1 D1–4.9 T3.4 भ्रातॄनाश्रित्य (D1 om. [hapl.]) किं च मे (V1 किंचन; D1.3.4 वा सखे).

6 D11 om. 6 (cf. v.l. 4). V1 om. (hapl.?) 6^{ab}. —a) Ś V3 D8.12 M6 च (for नु). D5–7.10 उद्दिश्य (for आश्रित्य). Ñ B D1–4.9 T3.4 कैकेयीं (Ñ B शत्रुघ्नं) च (D2 किं) सुमित्रां च. —b) D1–4.9 T3.4 कौशल्यां (for कैकेयीं). D1 भरतमेव च; (hypm.); D3.4 भरतं च मे; D5–7.10 किं नु (D5 तु) मातरं (for मातरं च मे). —c) Ś V3 D8.12 हि (for च). V1 D1–4.9 T3.4 नृपतयो (for च राजानो). —d) D1.4.6.7.10 T2–4 Ck.t वने (Ck °रे); M8 न वै; Cg as in text (for नवे). T3 राज्ञो (sic) (for राज्ये). D2.9 वै राज्येन; D6 न वै राज्यं (for नवे राज्ये). V1 D1–4.9 T3.4 प्रयांति; Cg.t as in text (for व्रजन्ति). Ś1 D6.7.10 Ct च; V1.3 ह; Cg as in text (for हि). ❀ Cg : किं न्विति। वक्तव्यतां च राजानो नवे राज्ये व्रजन्ति हीति च पाठः। नवे राज्ये सति राजानो वक्तव्यतां सम्यगसम्यग्वा कीर्तनीयतां व्रजन्ति हि।; Ck : वरे राज्ये वक्तव्यतां रक्षाप्रसङ्गेन कीर्तनीयतामित्यर्थः।; Ct : वने तापसाश्रमे राज्ये च धर्मादिविचारहीना राजानो वक्तव्यतां सर्वजनकृतदुर्भाषणविषयतां व्रजन्ति. ❀ —For 6^{cd}, Ñ B subst.:

807* कथयन्ति गुणान्यांस्तु दोषान्वा ब्रूत तन्मम।

[Ñ1 योन्ये (for यांस्तु). B1.3 ब्रूहि (for ब्रूत). B1–3 तान् (for तन्).]

—Then B3 cont.:

808* न च शङ्का त्वया कार्या सर्वं च परिकथ्यताम्।

7 D11 om. 7 (cf. v.l. 4). Ś1 D8 om. (hapl.) 7–8. —a) Ś2 उक्त्वा (sic); B3 D1–4.9.12 T G3 M3.5 उक्तस् (for उक्ते). —b) M1 वचनम् (for प्राञ्जलिर्). —After 7^{ab}, D1.4 ins. a long passage relegated to App. I (No. 6). —c) D5.10 M6 शुभाः कथा (by transp.) (for कथाः शुभा). Ś2 Ñ V1.3 B3.4 D1.3.4 T3.4 शुभाशुभाः (B3 °भ) कथा राजन्; Ś3 B1.2 D2.9.12 शुभाः शुभाः कथा राजन्; G2 स्थिताः शुभ्राः कथा राम. —d) T1 G3 M8 विजयं; G1.2 M1.5 विषये (for वर्तन्ते). V1 D1–4.9 T3.4 क्रियंते पुरवासिभिः.

8 Ś1 D8 om. 8 (cf. v.l. 7). M5 om. 8^{ab}. —a) K (ed.) अमुं (for अयं). L (ed.) च (for तु). D10.11 Ck.t विजयं (for विजयः). ❀ Ck.t : विजयमिति। उद्दिश्येति शेषः. ❀ —b) Ñ B1.2.4 -वधाश्रयः; V1 -वधे तथा; D1 -वधस्तदा; D2.9 -वधस्तथा; D3.4 T3.4 वधः सदा; D5–7 M3 -वधार्जितः; D10.11 -वधार्जितं; G1 -समाश्रितः (for -वधाश्रितः). —c) Ñ2 B1.2 G2 M5.6 भूयिष्ठः. Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 कथ्यते; D5 स्वपुरं; T2 स्वपुरैः; L (ed.) तु पुरे (for स्वपुरे). —d) Ñ2 V3 B3.4 D5.11.12 T1 G2 M2.4.5.8.10 Ct कथ्यंते. M1 भरताग्रज (for पुरुषर्षभ). Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 पुरे ज (D2.9 पौरजा) नपदे (D9 देस्) तथा. ❀ Ct : कथ्यन्ते। वार्ता इति शेषः. ❀

9 a) G1 M1.2.7.8 उक्ते (for उक्तस्). —b) D1.3.4 रामः प्राह वचस्तदा; T3.4 रामो वाक्यमथाब्रवीत्; M1 रामो वचनमब्रवीत्. —B4 om. (hapl.) 9^{c}–10. —c) Ñ V1 B1–3 कथय त्वं. V3 D2–4.6.7.9–11 T1.2 M1.3 यथातत्त्वं; D1 यथा वृत्तं; G2 कथातत्त्वं (before corr. °थ्यं); M8 कथाः कथ्यं (for यथातथ्यं). —d) G1 श्रुतं (for सर्वं). Ś1 D8 सर्वमे (D8 °मि) व विशेषतः; Ñ V1 B1.2 D1–4.9 T3.4 किमाहुः पुरवासिनः; D5 सर्वं निरवरोधतः.

10 B4 om. 10 (cf. v.l. 9). —a) Ś D8.12 शुभानि वाक्यानि मयि. —b) Ś V3 D5.8.10–12 M6.7 कान्याहुः; Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 यानि मे (for यान्याहुः). Ñ V1 B1.2 D1–4.9 T3.4 गुणदोषतः. —c) M6 श्रुत्वैतानि. D6 M7 शुभां (for शुभं). D2.9 वाक्यं (for कुर्यां). —d) D6 अकुर्याम्. Ñ2 B1–3 अशुभं च (Ñ2 न [sic]; B1 हि) यत् (for अशुभानि च). Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 वर्जयेयम (D4 च य) थाशुभं.

कथयस्व च विस्रब्धो निर्भयो विगतज्वरः ।
कथयन्ते यथा पौरा जना जनपदेषु च ॥ ११
राघवेणैवमुक्तस्तु भद्रः सुरुचिरं वचः ।
प्रत्युवाच महाबाहुं प्राञ्जलिः सुसमाहितः ॥ १२
शृणु राजन्यथा पौराः कथयन्ति शुभाशुभम् ।
चत्वरापणरथ्यासु वनेषूपवनेषु च ॥ १३
दुष्करं कृतवान्रामः समुद्रे सेतुबन्धनम् ।
अकृतं पूर्वकैः कैश्चिद्देवैरपि सदानवैः ॥ १४
रावणश्च दुराधर्षो हतः सबलवाहनः ।
वानराश्च वशं नीता ऋक्षाश्च सह राक्षसैः ॥ १५
हत्वा च रावणं युद्धे सीतामाहृत्य राघवः ।
अमर्षं पृष्ठतः कृत्वा स्ववेश्म पुनरानयत् ॥ १६
कीदृशं हृदये तस्य सीतासंभोगजं सुखम् ।
अङ्कमारोप्य हि पुरा रावणेन बलाद्धृताम् ॥ १७
लङ्कामपि पुनर्नीतामशोकवनिकां गताम् ।
रक्षसां वशमापन्नां कथं रामो न कुत्सते ॥ १८
अस्माकमपि दारेषु सहनीयं भविष्यति ।
यथा हि कुरुते राजा प्रजा तमनुवर्तते ॥ १९

G. 7. 46. 19
B. 7. 43. 19
L. 7. 45. 19

11 ^{a}) N̐ B1.2.4 कथय त्वं; D4 कथयंति. N̐ B1.2.4 D2.9 सु-; D4 स्व-; M1 स- (for च). V1 D4.9 T3.4 विस्रब्धं; B1.2 D6.7 -विश्रब्धो; D1-3 विश्रब्धं (for विस्रब्धो). —^{b}) D10.11 Ct निर्भयं. —^{c}) Ś N̐ V1.3 B D1.3-12 T3.4 M3.6 कथयंति. N̐2 पुरे; B2 कथाः (for यथा). —^{d}) N̐1 B M6 पुरे; N̐2 यथा; D5-7 नाना-; D10.11 Ct पापा (for जना). N̐1 B4 वा; D5-7 वै (for च). V1 D1-4.9 T3.4 तथा(D9 T3.4 °दा) जा(T3 ज)नपदा जनाः(D3.4 °दो जनः). ❀ Ct : पापाः पापानि. ❀

12 ^{a}) V1 D1-4.9 T3.4 काकुत्स्थेन (for राघवेण). —^{b}) D2 तु (for सु-). Ś V3 D8.12 प्रह्वः कृतांजलिः; D1.3.4 शुभतरं वचः (for सुरुचिरं वचः). D9 सुभद्रः सुचिरं वचः. —^{cd}) B3 -घोरं; G1 -बाहुः (for -बाहुं). Ś V3 D8.12 काकुत्स्थं (for प्राञ्जलिः). N̐ B1.2.4 वाक्यकोविदः; G1 M1.2.4.5.7.9.10 पृथिवीपतिं (for सुसमाहितः). V1 D1-4.9 T3.4 उवाच प्रांजलिर्भूत्वा राघवं वाक्यकोविदः(V1 D3 T3.4 °दं).

13 ^{a}) B3 राजन्यथा कथाश्चक्रुः. —^{b}) B3 शृणु पौरा (for कथयन्ति). Ś D8.12 शुभं(D8 °भे) त्वयि; V1.3 B3 D5 शुभाशुभाः. —^{c}) B3.4 चत्वरांगण-; M2 चत्व * * *-; G (ed.) चत्वरायन- (for चत्वरापण-). V1 T1.2 G3 M3 -वीथीषु; G2 -मुख्यासु (for -रथ्यासु). —^{d}) B3 प्रपासु (for वनेषु). D9 om. -पवनेषु च.

14 ^{a}) V3 B3 D1.3.4 दुष्कृतं (for दुष्करं). —^{b}) Ś D8.12 सागरे सेतुबंधने. —Ś V1 D8.12 T3.4 om. 14^{cd}. —^{c}) V3 D1-4.9 T1 G2 M10 न कृतं; D5-7.10.11 Ct अश्रुतं (for अकृतं). V3 D1.4 पौर्वकैः; D3 पूर्वजैः (for पूर्वकैः). G2 कश्चिद् (for कैश्चिद्). N̐1 अकृतपूर्वं यैः कैश्चित्. —^{d}) G1 सवासवैः (for सदानवैः). N̐ V3 B सेंद्रै(V3 B4 सर्वै)रपि सुरासुरैः; D1.3.4 ईदृशं चाद्भुतं महत्; D2.9 समुद्रे सेतुबंधनं; M6 सुरैरपि सुदुष्करं.

15 ^{a}) Ś D1.3.4.8.12 स; N̐1 सु-; V3 M1 तु (for च). —^{c}) D1.4 वशे (for वशं). —^{d}) B1.2 राक्षसैः सह (by transp.); M1 सह वानरैः. Ś V3 B3 D8.12 M6 हत्वा (V3 B3 M6 ऋक्ष)रक्षांसि चैव हि; N̐ तथाक्ष्यां राक्षसैः सह.

16 ^{a}) D5 हत्वैव; T1.2 G3 स हत्वा; G1 हत्वा तं (for हत्वा च). D5-7.10.11 M1 संख्ये (for युद्धे). T3.4 किं तु हत्वा दशग्रीवं. —^{b}) B2 आदाय; L (ed.) आहृत्य (for आहृत्य). —^{d}) V3 स्वं; D8 M8 सु- (for स्व-). Ś V3 D8.12 पुनरागमत् (Ś2.3 °गतं); N̐1 V1 D1-4.9 प्रत्यपादयत्; M4.6.7.10 पुनराविशत्(M6 °हरत्); M5 कथमानयत्; L (ed.) पुनराव्रजत् (for पुनरानयत्). N̐2 B स्वं प्रावेशयदालयं.

17 L (ed.) transp. 17^{ab} and 17^{cd}. —^{a}) N̐2 B3 D1-4.9 M6 हृदयं. —^{b}) N̐1 सीतायाः संगजं; N̐2 B सीतासंगमजं (for सीतासंभोगजं). D2 M5 शुभं (for सुखम्). —^{c}) G2 अंगमारोप्य. Ś V3 D8.12 हि तदा; N̐ B या पूर्वं; V1 या वश्या; D1.2.4.9 T4 यारण्याद्(D2 °ण्ये); D5-7.10.11 तु पुरा; T3 या वीर्याद् (for हि पुरा). D3 अंकमारोपितारण्ये. —^{d}) Ś V3 D8.12 बलाद्धृता; N̐ V1 B D1-4.9 T3.4 हृता बलात्; D6 बलीयसा; M1.6.8 वनाद्धृतां (for बलाद्धृताम्).

18 ^{a}) N̐ V1 B D1-4.9 T3.4 चापि (for अपि). N̐1 D2.5-7.10.11 M10 पुरा; N̐2 V1 B D1.3.4.9 T G M3.8 पुरीं; M1 पुरं (for पुनर्). Ś V3 D8.12 M6 (with hiatus) लंकायामवसच्चा(M6 °शां चा)पि. —^{b}) Ś D1-4.8.9.12 T3.4 ह्यशोक- (for अशोक-). Ś D8.12 गता; N̐1 V1 D3.4 T3.4 तथा; N̐2 B2 D2.9 शुभां (for गताम्). V3 शोकं च विवशा गता. —^{c}) D1.3.4 तां रक्षो- (for रक्षसां). Ś V3 D8.12 वशमापन्ना; N̐1 च समापन्नां; M1 वशमानीतां (for वशमापन्नां). —^{d}) N̐1 D1-4.9 T3.4 दृष्ट्वा; V1 दिष्ट्या (for कथं). N̐1 V1 D1-5.9 T3.4 कुप्यति(V1 D2.9 °ते); D6.7.10.11 T1.2 G1.3 M1.3.5.9 Ct कुत्स्यति; G2 M2.4.7.8.10 कुत्सति (for कुत्सते). —For 18^{cd}, N̐2 B subst.; while N̐1 ins. after 18 :

809* कथं रक्षोवशं प्राप्तां रामः कुत्सयते न ताम् ।

19 D1 om. 19^{ab}. —^{a}) Ś V3 D2-4.8.9.12 T3.4

G. 7. 46. 20
B. 7. 43. 20
L. 7. 45. 20

एवं बहुविधा वाचो वदन्ति पुरवासिनः ।
नगरेषु च सर्वेषु राजञ्जनपदेषु च ॥ २०
तस्यैतद्भाषितं श्रुत्वा राघवः परमार्तवत् ।
उवाच सर्वान्सुहृदः कथमेतन्निवेद्यताम् ॥ २१
सर्वे तु शिरसा भूमावभिवाद्य प्रणम्य च ।
प्रत्यूचू राघवं दीनमेवमेतन्न संशयः ॥ २२
श्रुत्वा तु वाक्यं काकुत्स्थः सर्वेषां समुदीरितम् ।
विसर्जयामास तदा सर्वांस्ताञ्शत्रुतापनः ॥ २३

इति श्रीरामायणे उत्तरकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

अस्माभिर्; Cg as in text (for अस्माकम्). Ñ V1 B D2–4.9 T3.4 दाराणां (for दारेषु). —[b]) T4 महनीयं; M1.6 हसनीयं; M7 वचनीयं; Cg.k.t as in text (for सहनीयं). ❀ Cg.k : सहनीयमिति । एवं कश्मलमित्यर्थः(Ck °ति शेषः) ।; so also Ct. ❀ —[cd]) Ś1.2 D10.11 T1.2 G2.3 M1.3.8.9 प्रजास्तम् ; V3 तदर्थम् (for प्रजा तम्). Ñ1 V1 D1–4.9 T3.4 यादृग्भवति राजा तु तादृशी(T3.4 °शा) भवति (V1 T3.4 नियतं) प्रजा(T3.4 °जाः); Ñ2 B यच्छीलो हि भवेद्राजा तच्छीला हि(B1 च; B4 तत्) प्रजा भवेत्(B2 ततः प्रजाः); M4.7.10 यद्वृत्ताः संति राजानस्तद्वृत्ताः संति हि प्रजाः. ❀ Ct : प्रजास्तमनुवर्तंतेऽनुवर्तन्ते. ❀

20 [a]) V1 D2.3.9 T3 एता (for एवं). D3 तद्विविधा (for बहुविधा). D1.4 एतां बहुविधां वा(D4 °∗∗)चं. —For 20[cd], Ś V3 D8.12 M6 subst.:

810* वैदेह्याश्च पुरे राजन्नानाजनपदेषु हि ।

[M6 वैदेह्यानयने. V3 M6 जना and च (for नाना- and हि respy.).];

while Ñ V1 B D1–4.9 T3.4 subst. for 20[cd] :

811* वैदेह्याः कारणे राजंस्तथा जानपदो जनः ।

[T4 damaged for वैदेह्याः कारणे. D2.9 जानकयाश्च; T3 वैदेह्यां (for वैदेह्याः). V1 -[आ]श्रयिनो; D1–4.9 च जनो; T3 स्वजनो (for कारणे). Ñ1 B1 जनपदो. V1 D1–4.9 T3.4 पौर(D9 °रा)जानपदा(D1.3.4 °द)स्तथा(T3.4 °दा अपि); B2 तथा जानपदा जनाः (for the post. half).]

21 [a]) D5–7.10.11 M1 [ए]वं; M5 तद् (for [ए]तद्). Ñ V1 B D1–4.9 T3.4 तस्य श्रुत्वाप्रियं वाक्यं. —[b]) V1 D1.4–7.9 T3.4 M1.3 परमार्थवित्; D2 T1 G3 M7 °मार्थवत् ; G2 °मार्तवान्(sic); Cg.k.t as in text (for परमार्तवत्). —[c]) Ś V3 D5–8.10–12 G2 transp. सर्वान् and सुहृदः. —[d]) Ś V3 D8.12 ब्रवीत(Ś2 °ति; V3 °षि) मे; Ñ V1 B D1–4.9 इति प्रभुः; D5.7.10.11 T3.4 ब्रवीथ मां; D6 ब्रवीत्वयं; B (ed.)वदंतु मां (for निवेद्यताम्). ❀ Cg.k : परमार्तवत्, परमदुःखी भूत्वा । सर्वान्सुहृद इति भद्रव्यतिरिक्तानित्यर्थः । कथमेतदिति । भद्रोक्तमेतदपयशोवचनं कथं तत्त्वमतत्त्वं वेति भवद्भिश्च निवेद्यतामित्यर्थः(Ck °त्युवाच) ।; Ct : परमार्तवत्, परमदुःखीवाकारं कृत्वा । वस्तुतो भगवति हर्षदुःखयोरभावादेव- मुक्तिः । सर्वान्सुहृदो भद्रव्यतिरिक्तानपि कथमेतद्भद्रोक्तमेतद- यशोवाक्यं तत्त्वमतत्त्वं वेति भवन्तोऽपि वदन्त्वित्युवाच. ❀

22 [a]) Ś D8.12 T3.4 ते सर्वे; M1.3.10 सर्वे च (for सर्वे तु). V1 D1–4.9 भूमिम्. Ñ B शिरोभिस्ते ततो रामम्. —[b]) Ñ B D1.3.4 अभिगम्य; G2 °नंद्य; M4.9 °वंद्य; M8 पादौ वंद्य (for अभिवाद्य). —[c]) Ñ V1 B D1–4.9 T3.4 ऊचुर्नरपतिं दीनम्(V1 देवम्; D2.9 वीरम्). —[d]) D3 वाक्यम् (for एवम्). Ñ1 B1 D1.6 एव (for एतन्). ❀ Cg : एवमेतत्, यथा भद्रेणोक्तमेतत्तत्तथैव ।; so also Ck.t. ❀

23 [a]) Ś V1 D2.9 वाक्यं च; M2.7.8 [अ]थ वाक्यं (for तु वाक्यं). V1 तेषां तु; D1–4.9 तत्तेषां (for काकुत्स्थः). —[b]) Ś Ñ V3 D8.12 M6 सर्वैस्तैः ; V1 D1–4.9 काकुत्स्थः; B1.3.4 सर्वैस्तत् ; B2 सर्वं तत् (for सर्वेषां). —[c]) Ñ2 V1 B D1.3. 4.9 T3.4 ततः (for तदा). —[d]) D5–7.10.11 वयस्यान् (for सर्वांस्तान्). Ñ2 B सुहृदस्तथा(Ñ2 °दा); D5–7.10.11 G1.2 M1 शत्रुसूदनः ; G (ed.)सुहृदः प्रभुः (for शत्रुतापनः). —After 23, Ñ2 B2–4 ins. :

812* इति वचनं निशम्य रामो
हृदयविदारणमप्रमेयतेजाः ।
हृदयगतमचिन्तयत्तदानीं
स्वजनजनं स विसर्जयन्महात्मा ।

[(l. 1) B2 वचनगणं; B3 वचनमिदं (for वचनं). —(l. 4) B2 च; B3.4 om. (for स). B2.4 विससर्ज तं (for विसर्जयन्).]

Colophon : *Kāṇḍa name* : Ś1 D2.9 om. —*Sarga name* : Ś1.3 D8.12 प्रजाप्रमो(Ś3 °मा)दः; Ś2 प्रमोदः ; Ñ1 V1 D2.3.9 जनापवादः ; Ñ2 B1.2.4 भद्रवाक्यं; V3 प्रजाप्रश्नः; B3 दूतवाक्यं; D1.4 जनवादः ; D5 रामविनोदः. —*Sarga no.* (figures, words or both) : Ś Ñ1 V3 B3 D2.12 om. ; Ñ2 B1 47 ; V1 36 ; B2 32 ; B4 T3 48 ; D1.4 45 ; D3 44; D5 46; D6–8.10.11 T1.2 G M1–5.7–10 43; D9 T4 50; M6 41. —After colophon, T4 concludes with श्रीरामार्पणमस्तु; G M1.5.8 with श्रीरामाय नमः; M10 with श्रीरामचन्द्राय नमः.